This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BEQUEST OF
The University of Michigan Libraries
1817

ČESKO-MORAVSKÁ

KRONIKA.

ZALOŽIL KAREL VLADISLAV ZAP.

KNIHA OSMÁ.

SEPSAL

Dr. JUSTIN V. PRÁŠEK.

S 41 vyobrazeními dle současných rytin.

»Skutkové předkův buďtež chloubou
i výstrahou potomkům.«

V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.
1905.

DB
205.7
.Z35
1925
v.5

Knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

61-2.73478

KNIHA OSMÁ.

HLAVA I.

Panování císaře a krále Josefa II.

Josef II.

Úmrtí císařovny a královny Marie Terezie vzbudilo v zemích českých dojem hlu boký. Nebyl to pouze pocit, že dokončila život i panování vládkyně, která byla dotud prvou ženou na trůně sv. Václava a po dlouhých čtyřicet let spravovala ce kem slavně i s úspěchem zděděné říše a země své, nýbrž opravdový lidský cit, který po zásluze posuzoval vynikající vladařské i osobní ctnosti zesnulé, zastíraje jimi trpké jinak vědomí že vládní soustava zvěčnělé královny těžce se dotkla odvěkého zřízení zemského a přirozených práv jazyka českého.

Jakkoli toto vědomí bylo obecné, přece měly pohřební slavnosti v předních městech zemí českých ráz jiný, mnohem upřímnější než ve Vídni, jíž dostávalo se sice zvěčnělou panovnicí důkazů přízně nejhojnější, ale přes to v den pohřbu císařovnina, 3 prosince 1780, choval se lid vídeňský s nevázaností tak urážející a pohoršující, že bylo potřebí vojsku zakročovati a zástupy rozháněti. Na omluvu tvrdili slabí duchové, že Vídeňané demonstrovali chováním svým proti dávce nápojové, jakkoli bylo lze namítati, že dávka tato byla stejně neoblíbená i tížící ve Vídni jako v Čechách nebo v jiných Státech Dědičných

Pohřební slavnosti a smuteční projevy v zemích českých byly naproti tomu důstojny. V Praze po devět dní mezi dvanáctou a prvou hodinou s poledne vyzváněny hrany všemi zvony, 14, 15 a 16 prosince pak konány smuteční slavnosti toliko u sv. Víta. Uprostřed velechrámu bylo vztýčeno mohutné castrum doloris se skvostnou rakví, kolem níž počítalo se přes 300 svíček skvostně vzhůru vystavených. Po všechny tři dny konány byly smuteční bohoslužby za přítomnosti knížete arcib skupa kapitul a praelátů pražských. V prvý den ce ebroval arcibiskup sám, druhého dne světící biskup Schweiberer, třetího dne metropolitní arcijáhen a kanovník Jan Bořek hrabě Dohalský[1]) z Dohalic, načež ohlášen dvorní smutek až do 21 ledna 1781. Po ten čas všechny besedy, veselí i divadla byly zakázány.[2]) V Hradci Králové po devět dnů, 12 prosince počínajíc, vždy od 12 hodiny s poledne do jedné, zvoněny hrany všemi zvony, 21 pak, 22 a 23 prosince konány smuteční bohoslužby kapitulním děkanem Vokounem za přítomnosti městských i vojenských úřadův a krajského úřadu z Hořínělvsi.[3]) V Brně již 7 prosince konána smuteční bohoslužba vojenská v hlavním farním chrámu u sv Jakuba, nejvyšší zemské úřady uspořádaly ve dnech 18, 19 a 20 prosince exequie v biskupském chrámu, magistrát pak 21, 22 a 23 prosince opět u sv. Jakuba. Zvláštní smuteční slavnosti konaly universita a vynikající kláštery.[4]) Neméně důstojně truchlila Olomouc, která při této příležitosti dala na jevo, že hájí historický svůj ráz staršího a prvého hlavního města

[1]) Prager Postzeitungen 1780, čis. 102.
[2]) Rulik, Kalendář historický I, 23.
[3]) Švenda, Paměti města Hradce Králové, VI, 5 sld.
[4]) Brünner Zeitung 1780, čis. 103.

markrabství. Do Olomouce stihla prvá zvěst o úmrtí císařovnině již 30 listopadu reskriptem císaře Josefa II, zaslaným knížeti arcibiskupu hraběte Colorredovi. V týchž dnech, když v Brně nejvyšší úřady zemské pořádaly slavnosti smuteční, 18, 19 a 20 prosince, konány slavné exequie i v dómu olomouckém, jichž se účastnili arcibiskup, metropolitní kapitula, generálové, vojsko, zeměpanské úřady i magistrát. Po všechny tři dny byly konány slavné zádušní bohoslužby, současně pak obětovány přečetné mše svaté u všech oltářů. Druhého dne měl české smuteční kázání děkan vyzovský Tadeáš Brayer, třetího dne pak kázání německé P. Desiderius z řádu kapucínského.[1]) V Opavě uspořádány smuteční slavnosti dne 13, 14 a 15 prosince ve farním chrámě městském za účastenství královských a knížecích úřadů, vojska, šlechty i měšťanstva.[2])

Také z ostatních zemí habsburských, zvláště z katolicky smýšlejícího Nizozemska, jakož i z jiných katolických krajin evropských docházely zprávy o smutečních slavnostech za spásu duše zvěčnělé císařovny. Toliko ze středu katolického světa zavzněl do obecného souladu ton rušivý, pohoršující. Proti staleté zvyklosti, dle níž vždy papež osobně ve velechrámu sv. Petra zádušní slavnou mši svatou za blaho duše zemřelých katolických vládců obětoval, nebyla po radě ceremoniáře Dini konána v Římě žádná smuteční bohoslužba za zesnulou císařovnu a královnu. Obecně tento nedostatek ohledu na prvý katolický dvůr světa připisován pletichám exjesuitův, kteří u Pia VI velikou měli váhu, opominutí pak toto hojně bylo posuzováno. Ale papež, který sice osobně projevoval účastenství ano i zplakal, ve příčině ohlášení císařovnina úmrtí konsistoři kardinálské a zádušní bohoslužby v papežské kapli namítal, že prý zvyklost týká se osobností králů, nikoli však paní[3]), což ale přimělo císařského vyslance kardinála Františka hraběte Hrzána, šlechtice a praeláta ze staročeského rodu Hrzánů z Harasova pošlého a v Chomuticích u Bydžova rodilého, k výkladu, že zesnulá císařovna požívala vždy všech osobních poct jako každý panovník, i od dvora papežského. Jednání papežovo vzbudilo takové podivení, že tázal se kardinál Hrzán knížete z Kounic, má-li za takových poměrů súčastniti se výroční slavnosti papežova nastoupení, zádušní pak bohoslužba konána byla v německém poutnickém chrámě Santa Maria dell' Anima. Přes to trvalo vyjednávání s papežem dále. Hrzán hájil stanovisko dvoru svého rozhodně[1]), až byl papež výkladem jeho povzbuzen k projevům hněvu, ano i k nezdvořilosti. Když Hrzán o tom císaři zprávu podával, pronesl ten úsudek příkrý, více ale věci již se nedotýkal.[2])

Všechny tyto slavnosti podávaly obraz smýšlení ve veřejných kruzích a tu není lze jim upříti po jistou míru významu formalného. Týž význam přísluší i jedinému tiskem vydanému projevu českému, jehož původcem byl Jan Leopold Zyppelius.[3]) V řeči této převládá způsob panegyrický, ale přece lze z ní při vší opatrnosti spisovatele i censury vyčísti, která stránka vlády zesnulé císařovny a královny podávala podnět k úsudkům nepříznivým. Byly to zejména veliké potřeby vojenské. „Pravda jest sice," praví Zyppelius, „že za času panování Jejího naše milá vlast po čtvero od nepřátel navštívena a velice utiskována byla, tak že Ona sama za hodné uznávala jí k pomoci přijíti, když ale mocnost nepřátel nejosvícenějšího domu Rakouského vždy tam směřovala, jak by sláva jeho zmenšena býti mohla, a z ohledu téhož tito nepřátelé zbrojného lidu svého rok po roku víc a více množili, tak také, aby i ona jim v počtu vojska rovna byla a tím schopnější se učinila nepřátelům svým na odpor státi a zemí svých chrániti, viděla se přinucena vojska svého rovně jako oni rozmnožiti, což ovšem ne bez nákladu většího státi se mohlo, a z té příčiny obychování(!) svého, poddaným svým polehčení učiniti, dojíti nemohla."

Pravé však smýšlení tříd vzdělaných v Čechách bylo památce zvěčnělé panovnice méně příznivé, ježto ve mnohých příčinách vládní činy a soustava její budily nespokojenost. Předním mluvčím těchto kruhů, které skládaly se z osvícené, nad právy království a jazyka českého rozpomínající se šlechty a

[1]) Brünner Zeitung 1781. čís. 3.
[2]) Wiener Zeitung 1780. čís. 102.
[3]) Brunner, Die theologische Dienerschaft am Hofe Joseph II., 55 sld.

[1]) Srv. list jeho Kounicovi ze dne 7 února 1781 u Brunnera, Theol. Dienerschaft, 58 sld.
[2]) Gross-Hoffinger, Joseph II, II. 92 sld.
[3]) Řeč pohřební, s kterou oplakávání hodné z světa odejiti nejmilostivější velikomocné ovdovělé římské císařovny, uherské a české královny apoštolské, veliké Marie Terezie, paní paní nejmilostivější, vlastencům svým oznamoval Jan Leop. Zyppelius. V Praze u Jana Ferd. z Schönfeldu. 1781.

z některých vzdělaných duchovních a soukromých učenců. byl proslavený již tehdá František Martin Pelcl, dějepisec vlastenský a bibliothékář vysoce vzdělaného a pro vše krásné zaujatého hraběte Frant. Ant. Nostice, maecenata štědrého, jehož palác na Malé Straně Pražské otevřen byl všem mužům snaživým. Tento bystrý pozorovatel věcí, které se před zrakem jeho vyvíjely a dovršovaly, ve svých Pamětech o době císaře Josefa II, které pro mnohé ostré úsudky a satirické šlehy nebyly pro tisk určeny ani nikdy tiskem vydány, nýbrž uchovávají se v rukopise knížecí Lobkovické knihovny v Roudnici, zachoval současné hlasy o zvěčnělé vládkyni a vyvodil z nich historický soud, osobních vlastností císařovniných dle pravdy a zásluhy oceňující. Tak zaznamenal Pelcl výroky, které učinila Maria Terezie na úmrtním lůžku, svědčící o ušlechtilém citu jejím a o pravém vědomí povinnosti, jež s korunou na se vzala. „Stalo-li se za vlády mé něco zlého," pravila prý, „dělo se to bez vůle mé, neb mínila jsem vždy dobře " Pelcl sám pronáší o vládkyni, jejíž panování měl jako muž příležitost pozorovati, tento zajisté velmi chvalný úsudek: „Byla z nejlepších paní, které kdy na trůně seděly. Kdo měl příležitost k ní se přiblížiti, býval obdarován, potěšen, často i ročním důchodem podělen." Ale v podkladech tohoto úsudku neopomíjí Pelcl vytknouti, že vládní soustava tereziánská království českému nebyla příznivá. Žehráno bylo, že nad míru bylo přáno za vlády zvěčnělé panovnice Vídni, na úkor jiných zemí a měst. Půl Vídně žilo z milostivých darů, jež císařovna za všelikých příležitostí povolovala; a pozdější činy Josefa II dosvědčují, že tomu bylo tak Naproti tomu připomínáno, že nepřála tou měrou Čechám, což utvrzováno doklady všestrannými. V témž rozumu soudil o zesnulé panovnici i vlastenecký šlechtic Jan Jeník rytíř z Bratřic, ba u něho české stanovisko ještě ostřeji se projevuje. „K nám Čechům," praví[1]) „tato královna neměla jaktěživa tu nejmenší náchylnost a lásku. Od toho času, co jest se v Praze, totiž 12 Máje 1743, skvostně dala korunovati, od této doby, skrz tolika mnohá léta až do své smrti ani jedenkráte nepřišla k nám do Prahy. A pročež nenalézal se v Praze ani jediný umělec, řemeslník, kupec, lékař neb kdo jiný z obyvatelův jakýkoli, člověček jakéhokoliv obchodu, kterýž by od své královny něčím, co by jen za vindru stálo, kdy byl obdarován neb od ní jakýsi dosti malounký zisk neb vejděleček byl použil. Všecko se jen samotné ve Vídni rozházelo." Dále stýská si Jeník, že bohatí čeští velmožové ve Vídni hýří a při dvoře veliké peníze utrácejí. „U nás jen o mnoho méně mající, ba na větším dílu jen chudí zemánkové neb vladykové zůstali, kteříž prý měli naší země matku, hlavní město Pražské, ozdobovati a oslaviti. Vídeň kvetla, ztučněla — Praha schla, zhubeněla."

Nedá se upříti, že mladistvá vládkyně byla v hloubi srdce svého raněna pikly bavorské strany v Čechách při svém nastoupení a z těchto právem uražených pocitů těžil hrabě Haugvic pro státní převrat z r. 1749. Ale dlužno spravedlivě uvážiti, že v čele tehdejší bavorské strany byli mužové z rodů přistěhovalých a vysocí hodnostáři cizokrajného původu, hrabata Paradies, Kaiserštejn, arcibiskup hrabě Manderscheid, vrtkavý nejvyšší purkrabí hrabě Schaffgotsch i j., kdežto repraesentanti zbylých ještě domácích rodů kupili se kolem energického knížete z Lobkovic a vlastenectvím svým velice přispěli ku šťastnému obratu ve válce dědické. Také snažily se veškery veřejné kruhy, aby v zapomenutí uvedly události z roku 1741 a 1742. S touto horlivou snahou neshodovaly se však záměry ministrů, kteří císařovnu vedli k činům, dosavádní právní zvyklosti rušícím a stesky do kulturního a hospodářského zanedbávání Čech budícím. Šlechta i měšťanstvo těžce nesly, že císařovna zřídka do Čech zavítala, což sám Josef II již jako spoluvládce odčiniti se snažil. Namítalo se dále, že bylo za tereziánské vlády a soustavy mnoho království českému ku škodě opatřeno a to přičiněním ministrův a rad, kteří Čech nikdy nemilovali. Ukazovalo se ke ztrátě Slezska, jež prý bylo jen z té příčiny Prusům postoupeno, aby zajištěn byl choti královninu, velkovévodovi Františku Štěpánovi, braniborský hlas při volbě císařské. Žehralo se velice a to právem, že nejnovějšími vládními výnosy z r 1776 vyloučeni z vyšších škol a tudíž i z účastenství ve vzdělanosti všichni ti, kdož německy neuměli, že příliš podporovány byly školy normální, které potřebám doby jen zdánlivě vyhovovaly a okázale přednost německému jazyku zjednávaly. Ovšem, spravedlivý cit velel přiznati, že císařovna sama ku steskům těmto příčiny nepodávala,

[1]) Bohemica II (1836), 556—558.

ano ve mnohých věcech, kde se jí dostalo vysvětlení od mužů, Čechům nakloněných, nařizovala věci prospěšné. S povděkem doznává Pelcl, že na přímluvu přátel národa českého, k nimž přičítal i člena státní rady barona Kressla, kázala císařovna natisknouti mnohé české knihy. Jinak vytýkáno, že peněz, jež sebrali stavové čeští na stavbu velenutných silnic, užito bylo k válce s Pruskem, že nadání hraběte Straky pro syny české šlechty odevzdáno bylo Tereziánskému ústavu šlechtickému ve Vídni, kdež se z něho vychovávali mladí šlechticové ne za Čechy nýbrž za Rakušany, že založen byl na Hradčanech Tereziánský ústav šlechtičen, do něhož přijímány šlechtičny cizího původu, které se pak za české pány provdávaly a rodiny své národu českému odcizovaly.[1]) Hojné byly i stesky povahy hospodářské, ježto nelibě nesena některá vládní nařízení, jimiž podporován přívoz tu uherského obilí onde rakouského vína na úkor domácích plodin.[2])

Byl to tudíž vládní směr zesnulé císařovny, který vzbudil v Čechách nelibost, znenáhla přecházející i v opposici. Příčiny státoprávní, politické i hospodářské budily oprávněnou nespokojenost, neboť znenáhla království české připojováno bez svého souhlasu k novému útvaru státnímu a hlavní jeho město Praha na úkor hlavního města dolnorakouského zbavována předností, r. 1526 nabytých.

Naproti tomu s velikými nadějemi vítán byl císař Josef II na trůně zděděných říší a zemí svých. Byv po patnácte již let spoluvládcem mateře své, ve kteréž vlastnosti hlavně řídil věci vojenské i zahraničné a vykonával osobně vůli matčinu, kde potřeba kázala, znám byl již císař po vší říši, zejména v Čechách a na Moravě. Svěží jeho zjev a laskavé chování, stejně vlídné k vznešenému i nízkému, byly již dávno získaly císaři srdce všech. Všude vypravovalo se o šlechetném císaři, který s nevelikou družinou projížděl širými zeměmi svého dědictví, za vděk bera přístřeším na farách ano i v obyčejných zájezdných hostincích a v domích měšťanských, vždy však a všude přístupný jsa prosícím a trpícím, jichž slzy stíral nejraději rychlým vlastním vyšetřením a rozhodnutím svým anebo, kde potřeba byla, příslušná opatření mateři své doporoučel. Byl se již o něm ustálil posudek, že sdílí se o osvícené názory své doby, že na rozsáhlých cestách cizinou bedlivě shledával, co zdálo se býti prospěšným pokrokem a užitečným i ve vlasti, a že netajil se potřebami, aby podobná zařízení i ve Státech Dědičných[1]) byla s prospěchem obyvatelstva zaváděna. Vědělo se, že bedlivě všímá si všech oprav, jež ve státě svém s užitkem velikým zaváděl pruský král Fridrich II, a že napodobování jich ve mnohých věcech doporoučel. Také bylo známo, že pilně sleduje působení nového filosofického směru, z Francie tehdy po vší Evropě rozbujelého, ale že krajných důsledků jeho neschvaluje. Výmluvně dal na jevo císař smýšlení své, když r. 1778, vraceje se Ženevou z návštěvy své sestry ve Francii, Voltaira ve Fernay navštíviti pominul, jakkoli před tím v Paříži byl hostěm Rousseauovým. Zajímavy jsou úsudky, jež o Josefu II pronesl Fridrich II, muž zajisté proti rodu Habsburskému strannicky zaujatý a tudíž sotva nepřiměřené snad chvály schopný. Když se r. 1770 navrátil ze schůzky své s císařem v Unčově, psal 16 září Voltairovi doslovně: „Vracím se právě z dlouhé cesty. Byl jsem na Moravě a navštívil jsem tam císaře, který se připravuje k veliké úloze v Evropě. Konečně tedy císař, jakéhož nebylo v Německu po dlouhé doby! Narodil se na bigotním dvoře, zbyl se ale pověry: jest v lesku vychován a osvojil si prosté mravy; byl kadidlem podkuřován a jest skromný, hoří slávychtivostí a obětuje ctižádost svou povinnosti synovské, jíž skutečně jest práv na výsost svědomitě; měl za učitele toliko pedanty, přece má ale tolik vkusu, že čte Voltaira a oceňuje vaše zásluhy.“[2])

Velmi trefně posuzován byl také charakter Josefa II v úmrtní zprávě, jíž památce jeho věnoval nejpřednější tehdy politický časopis německý, v Hamburce vydávaný Politiches Journal. „Nikdy neučinil panovník,“ praví se tam, „základem vší své vlády jedinou zásadu, jejímž jediným účelem byl obecně spojený blahobyt všeho státu, jako Josef II. Jediné zákonodárství, jediný zájem, jediný způsob daně, jediný hlavní jazyk, jediná obchodní soustava, jediný duch způsobu my-

[1]) Pelcl. Josef II MS, 2 sld. Cituji dle českého překladu v knihovně Musea království českého.

[2]) Pelcl. Josef II MS, 5—14. — Wolf, Österreich und Preussen (1780—1790), 22. praví, že v červenci 1780 pohazovány byly v Praze lístky pobuřujícího obsahu.

[1]) Užívám důsledně úřadního označení souhrnu korun a zemí, rodem Habsburským spravovaných, které podrželo platnost až do r. 1804.

[2]) Geissler, Josephinische Curiosa V, 33.

šlení a vzdělanosti — toť byla veliká myšlenka Josefa II, větší než jeho století.“ [1])

Jak se v širších vrstvách českého lidu novému panovníku vstříc hledělo, vidí se z pohřební řeči Zyppeliovy, věnované památce zesnulé císařovny a královny. Úsudek Zyppeliův opírá se o určité rysy povahy a činnosti císařovy, z čehož dlužno souditi, že právě tyto rysy utkvěly v paměti současníkům. „Ejhle, syn veliký veliké mateře,“ volá tento vlastenec český, [2]) „pán bohu a lidem milý! Pán, jehožto srdce sám všemohoucí k užitku svému dobře řídí a spravuje! Pán, který milostivého ucha jak vyšším tak nižším nakloňuje! Pán, v němž poddaní ne tak pána jako otce ctíti a milovati příčinu míti budou! Pán milovník spravedlnosti, pán dobrotivý, pán ozdoba a zrcadlo lidu svého! Ať zaplesá tedy po pláči srdce tvé země česká, když spatřuješ Josefa Druhého na stolici velebnosti královské vstupovati; ejhle, Josef veliký, Josef milosrdenství plný, který nedávno obyvatele tvé v stínu smrti pro nedostatek pokrmů sedící z hrdla jejího vynikl, když plápolajíc (!) láskou k tobě, ať lépe řeknu, jako pták letě, tebe navštívil pomocník. Obyvatelé tvoji žádali tenkráte chleba a nebyl, kdo by jim ho lámal, Josef ale slitujíc se nad tebou, nemeškal k tobě přijíti, scházejícího chleba všem potřebným hojně poskytoval, a co ještě většího jest, jak veliká byla láska jeho k tobě? když's spatřovala, že tento veliký světa mocnář bez ohledu na důstojenství své císařské tak velice se snížil, že chudé vší pomoci lidské zbavené v špitálích s smrtí zápasující (!) s přítomností svou navštíviti, jich potěšiti, a s všelikými potřebami duchovními i tělesnými až do uzdravení jejich možně zaopatřiti ráčil.“

Zvláště ve dvou příčinách kladeny byly veliké a hledíme-li k dosavádnímu působení i oprávněné naděje do nového panovníka. Především očekávalo se od něho, že uleví nekatolíkům, jichž pronásledování za posledních let Marie Terezie na Moravě konané neschvaloval, ano nepokrytě odsuzoval, a že dovrší všestranně tak zvané aboliční dílo, jímž lid poddaný měl nabyti práva samostatného sebeurčení a vlastního majetku. Nezůstalo tajno, že císař na cestách svých v cizině stejně vlídně choval se ku katolíkům i nekatolíkům, že neshodoval se s mateří svou v názorech, pokud se týkalo volnosti náboženské ve Státech Dědičných, ano že několikráte z příčiny různosti této prosil, aby byl spoluvladařství sprostěn; nebylo také tajemstvím, že nebyl přítelem mnišských řádů, které hlavní svůj úkol v boji s evangelictvím spatřovaly, naproti tomu kněží osvícení, řeholní i světští, kteří byli přístupni osvícenským zásadám doby, z plna těšili se vážností a přízni jeho. Aboliční dílo a konečné zrušení úvazků lidu poddaného k vrchnostem bylo již za posledních let v některých zemích, zejména v Dolních Rakousích, provedeno a sice s úspěchem, který zdál se opravňovati k nejlepším nadějím i v zemích českých. Tu již na statcích komorních a bývalých jesuitských rychle pokračovalo dělení poplužních dvorů spůsobem emfyteutickým, čímž tisícové rodin nabyli přiměřeného majetku, malými vyvazovacími dávkami toliko stíženého. V této příčině byly naděje lidu zplna oprávněny, neboť osud poddaných tříd polepšiti a zákonně upraviti bylo nejpřednější snahou nového panovníka.

Zachovaly se pozoruhodné zprávy, s jakými nadějemi vítaly Josefa II na trůně vzdělané kruhy české. Nutno ovšem předeslati, že tehdejší pražská a vůbec česká společnost v lůně svém ukrývala dva různé směry, které vně byly spjaty touhou po modernějších spůsobech života státního a společenského. Jeden směr, spíše kosmopolitický a silně závislý na hojných zednářských ložích, zřejmě sice zapovídaných, ale přes to úsilně činných, liboval si okázale v tužbách po liberálních institucích vládních a sympathisoval veřejně s povstáním severoamerických osadníků proti Angličanům. V něm soustřeďovali se šlechtici a vzdělanci cizího původu, zvláště někteří universitní professoři, kolem Seibta se kupící, kteří po rozumu ideí van Swietenových za let právě uplynulých byli do Čech povoláni. Druhý směr sice také horoval pro moderní úpravu veřejných věcí, stál ale na půdě samosprávného českého státu a dbal spolu o povznesení zanedbaného jazyka českého. Šlechtici zvučných domácích jmen, horliví literáti a osvícení kněží čítali se k němu, středem pak tohoto směru byl dům ušlechtilého, pro umění i pro minulost českou stejně zaujatého hraběte z Nostic, jehož bohaté knihovny byl Pelcl správcem a spolu mladých hrabat vychovatelem. Tam přicházeli Dobner, Voigt, Cornova, piarista Jaroslav Schaller, Němec sice rodem, ale lá-

[1]) 1790, str. 242.
[2]) N. j. m. str. 17 sld.

skou ku slavné minulosti české nadšený, professor Vydra i j. Do téhož domu uveden byl mladistvý Josef Dobrovský, kdež se súčastnil vzdělávání mladých hrabat. V těchto kruzích chována naděje, že Josef II dbáti bude i potřeb národa českého, naděje tato pak byla utvrzována soukromými zprávami, jež z Vídně docházely. Císař prý řekl na hlas po pohřbu mateře své, k pohoršlivému chování Vídeňanů přihlížeje: „Vidím, že Vídeňané jsou nevděčni matce a mně že se neukazují býti srdečnými. Snad budou mne Čechové více milovati!“ K čemuž Pelcl, který tato slova poznamenal, přidává z upřímného srdce plynoucí „Zdar jemu a veliká vítězství!“) Z Vídně psal kdosi Pelclovi: „Čechy mohou od nového mocnáře mnoho dobrého očekávati, nebo on zná a miluje Čechy a často podotkl, že jim chce pomoci.“ A k tomu opět dodává Pelcl vlastenecky prodchnutou poznámku: „Bůh posilniž v něm tato dobrá předsevzetí!“ [2]) Jistá šlechtična z Vídně psala své přítelkyni do Prahy: „Císař propověděl veřejně, musíme uhohým Čechům pomoci, byliť dosti dlouho potlačováni.“ Dále psala táž dáma: „Nyní začne v Čechách květ a lesk. Jdou zprávy, že nařídil císař českým a moravským pánům, kteří bez zvláštní příčiny ve Vídni se zdržovali, aby se domů odebrali a příjmy své tam trávili, odkud je berou.“ [3])

Zprávy takové byly ovšem s to, aby budily naděje všestranné, a zdály se býti založeny i jinak na pevné půdě, na ušlechtilé totiž povaze panovníka, který ve čtyřicátém roce neúnavně činného svého života povolán byl samostatně říditi otěže správy státní.

Není zjevu v novějších dějinách, který by byl tak nestejně a s krajních hledisk od současníkův i potomků posuzován jako Josef II. Nejnadšenější chválozpěvy střídají se tu s úpornými odsudky, jako by bylo možno, aby v též duši sídlo měly největší ušlechtilost i čirý despotism. Jako vždy v případech takových tak i v posuzování povahy Josefovy dbáti sluší zásady o zlatém středocestí: on nadšen byl se vší vroucností vnímavé duše své pro opravy všestranné, celku i jednotlivým vrstvám obyvatelstva prospěšné, jež všechny zakládaly se bedlivým uvažováním, ale domníval se, řídě se názory své doby, neméně i vojenským způsobem svého vychování jakož i svou zálibou ve způsobích vojenských, že snaha tato nesmí nikde potkati se s odporem, ať odůvodněným dosavádní právní zvyklostí ať plynoucím z pocitů náboženských, národních nebo společenských, kteréžto pocity doba jeho se zálibou s předsudky stotožňovala.

Josef II byl dvakráte ženat, ale vždy na krátce. Jediná dceruška z prvého lože záhy zemřela, načež císař již na nový sňatek nepomýšlel, hodlaje se zcela věnovati vladařskému úkolu svému. Již toto jednání jest výplodem silné, svérázné povahy císařovy, která charakterisuje všechny jeho úkony a především zračí se v něm obdivuhodná snaha, býti dobrodincem národům žezlu svému svěřeným. Maria Terezia psala kdysi polnímu maršálu hraběti Lacymu: „Můj syn miluje vše, co jediné a beze všeho dělení jemu toliko náleží. . základ jest dobrý, ale špatná okolí. Také má příliš málo pilnosti a k našemu neštěstí příliš mnoho rozumu. Chce býti neproniknutelným a nechce dáti na jevo žádnou slabost svou, neboť tak nazývá cit a přátelství.“ [1]) Maria Terezia znala také Josefovu náklonnost ku kárání a věděla, jak náklonnost tato jemu mnohé odpuzuje. [2]) Nuže, poznání matčino jest zajisté nejspůsobilejší, aby na něm budován byl úsudek celkový.

Jest pravdou stěžejnou, že měl Josef II srdce neobyčejně ušlechtilé. Nesčíslné ty anekdoty, které o něm kolovaly a podnes kolují, jsou důkazem, že šlechetný lidský pocit, vyrovnávající neshodu mezi křivdou utrpěnou a dosažitelným právem, stírající radostně s tváře bližního slzu nezaviněného utrpení, byl hlavní stránkou duše císařovy. Sám ochotně pomáhal, kde viděl toho potřebu, sám se přesvědčoval, sám svým vzorem ukazoval cestu, kterak se nadále podobných zjevů vystříhati. Měl v úctě každou práci a štědře odměňoval každou snahu, která se ku poctivé práci nesla.

S touto stránkou povahy souvisí úzce názor jeho o lidské důstojnosti. Nehledíme li ku theoretikům francouzské revoluce, tož můžeme směle říci, že Josef II byl prvým z mocných tohoto světa, který zplna pochopil vznešenou zásadu o rovnosti všech lidí a dle sil svých jí i platnosti zjednával. U něho neplatily přednosti nabyté urozenstvím a proto šlechtě ostře dával na jevo, že nemá žádného

[1]) Pelcl, Josef II MS, 15.
[2]) Tamže, 21.
[3]) Tamže, 33.

[1]) Arneth, Maria Theresia, IX, 507.
[2]) Tamže IX, 515

výlučného práva na vyšší úřady státní, církevní ani vojenské, odkazuje ji, aby spokojila se, že jsouc od předků bohatstvím nadána, nemusí ani úřadů se dožadovati. Z tohoto přesvědčení plynula opatření císařova ve příčině osobního poddanství i ochrany lidu proti útiskům vrchnostenských úřadů jakož i zdánlivě velepřísné tresty, spojené s veřejným zneuctěním, jimiž po rozkaze císařově někteří šlechtičtí provinilci byli postiženi. Také odtud pocházela přímá vůle císařova, aby nebyli cizí princové a šlechticové podíleni v Dědičných Státech výnosnými místy, ať vojenskými, církevními neb úředními, jakož dálo se dříve měrou velikou. Jistá šlechtická dáma měla dva syny a žádala za další povýšení jednoho, který již byl rytmistrem ve vojště, kdežto druhý, nejsa ani ještě dvacítiletý, obdařen byl již kanovnickou praebendou v Rejně-Kolíně. Zachoval se koncept císařovy odpovědi z prosince 1787, psaný úsečně a zplna pronášející pravé smýšlení císařovo o zaopatřování šlechtických synů státními úřady: „Co chcete ale ještě?“ táže se císař, „či snad má býti jeden syn již generálem a druhý míti biskupství?.... Třeba jest býti při dvoře upřímným, přísným v poli, stoikem bez tvrdosti, velikomyslným bez slabosti a zjednávati si lásku svých nepřátel činy spravedlivými — a to jest moje smýšlení, Madame!“)

V listě tomto císař sám prohlásil stěžejné své zásady, jimiž se řídil ve všech úkonech vládních, nesoucích se bez výjimky za jediným cílem, za zlepšením státního blaha, jehož sám prohlašoval se býti fanatikem. Tento cíl byl nejpřednější pružinou jeho jednání, jemu obětoval celou bytnost a všechny síly své, ale tak, jako dovedl on sám obětovati se státnímu blahu, tak činiti měli i ti, kteří byli povoláni, aby byli spolupracovníky císařovými a rozkazů jeho vykonavateli. S výše svého trůnu přehlížel císař všechen život státní, s výše této uvažoval o všech potřebách celku i částí, a jakmile dospěl k určitému názoru o povaze zlepšující opravy, již tu bylo nařízení a spolu ukládáno orgánům výkonným, aby bez odkladu a do podrobností je prováděli.

Jako pravý odchovanec filosofických názorů v XVIII stol. byl Josef II zástupcem tak zvaného osvíceného absolutismu, který pokládaje blaho státu za přední úkol svůj, svými prostředky a svou mocí hleděl je podporovati. Předním vzorem byl císaři Fridrich II, jehož činnost v oboru státní správy bedlivě pozoroval. Proto nevázal se císař žádným obmezením, které zakládalo se dosavádním právním stavem nebo společenskými řády, ale pokládaje se za pramen vší veřejné moci, nelekal se porušení tohoto stavu nebo těchto zvyků, když dle přesvědčení jeho jednalo se o pokrok, o prospěch státu i jeho částí. V této příčině neznal Josef II žádných překážek a dal na jevo vlastnost, kterou sluší při posuzování povahy jeho klásti vedle ryzí ušlechtilosti srdce, rozhodnost totiž, která dobře vědouc, co a proč chce, nedbala překážek v cestu nakupených. Za zavádění oprav podobných Josef již jako spoluvládce horlivě se přimlouval, ano začasté i z příčiny té vznikaly zásadné různosti mezi ním a císařovnou, takže několikráte žádal, aby byl spoluvladařství sprostěn. Proto když sám u vládu se uvázal, jal se ihned a sice všestranně i soustavně poměry státní reformovati, a tu dával na jevo pevnou a rozhodnou vůli spůsobem až podivuhodným, neboť veškery téměř okamžiky nedlouhého jeho panování věnovány byly vládním úkonům a cestám i studiím s nimi spojeným. Jenom četba podání, jež činily císaři dvorská kancelář, studijní kommisse a ostatní ústřední úřady, byla s to, aby zabrala zplna čas mocnářův.[1]) Josef ale nespokojil se četbou touto, on každé podání sám zkoumal, sám o něm rozhodoval, sám rozhodnutí namnoze i vlastnoručně připsal a při tom ve přemnohých příčinách sám popud k novým myšlenkám dával.

Hlediště, s něhož tyto snahy císařovy vycházely, bylo již za jeho doby a jest doposud různě posuzováno podlé toho, jak pohlíželi ti i oni na směr jejich. Jedni vinili císaře, že jest protivníkem katolického církevnictví a stoupencem osvícenských zásad, druzí, že úmysly despotické řídí kroky jeho. Také tu úsudek hledati jest ve středocestí. Josef nebyl ani zřejmým stoupencem encyklopédie francouzské ani odpůrcem církevnictví. On byl přítelem zbožnosti a sám neostýchal se veřejně konati povinnosti, které náboženství ukládá, ale o spůsobu náboženských řádův učinil si názor, založený na představě o ne-

[1]) List ten uveřejněn u Gross-Hoffingra, Joseph II IV, 143.

[1]) 30 března 1785 vrátil se císař do Vídně z Italie a téhož dne odpoledne obdržel, pročetl a vyřídil 162 podání z různých oborů veřejné správy, mezi nimi věci váhy veliké. Wolf, Österreich und Preussen (1780—1790), 99.

omezené moci panovnické. Dle jeho názoru byl život náboženský důležitou stránkou života státního, proto bylo jej třeba ve všech příčinách státní moci podříditi. Papež byl sice uznáván za vrchní hlavu církve, ale katolíci rakouští neměli sami s kurií jednati, nýbrž prostředkem jediné povolaných orgánů, totiž biskupův, k nejvyšším úřadům státním se obraceti, kteréž podání tato měla zkoumati a dle uznání kurii předkládati, vyřízení pak opět touž cestou mělo se dostati biskupům a pouze těmito žadatelům měla býti doručována. Císař chtěl tudíž církev ovládati skrze biskupy, jichž moc hodlal zvýšiti, tím ale prohlašoval veškeru církevní organisaci za část státní správy, přisvojoval si právo jmenovati duchovní hodnostáře, zejména biskupy, všude tam, kde dálo se dosud jmenování jejich činiteli mimo země habsburské, jako v Lombardii, a vyvozoval z toho i další právo, že stát má pečovati o přiměřené vychovávání a vzdělávání duchovenstva, které by lid poučovalo a navádělo ku způsobu náboženského života, císaři na mysli tanoucímu. Josef tudíž zamýšlel postátiti církev katolickou, do této soustavy ale nehodily se řeholní řády se svými zvláštními zařízeními, mající středy a představené kromě zemí rakouských, s nimiž přímo jednaly, a jsouce papežskými výsadami vyňaty z právomoci biskupské. Proti těmto řádům císař hned od prvých dnů vlády své choval úmysly rozhodné, chtěje je zúplna vymaniti z moci cizích představených, podříditi dozoru biskupskému a ze značné části i zrušiti.

Zástanci toho způsobu života církevního, jaký panoval před nastoupením Josefovým, obviňují císaře, že hověl mocnému tehdy směru zednářskému, ale neprávem, ježto spojují snahy a záměry osvíceného panovníka se soustavou úřednickou, kterou zdědil. Jest sice pravda, že zednáři tehdy rozšířeni byli v nejvyšších kruzích státní správy a že osvícenský směr císařův dodal jim odvahy k veřejnému vystupování, zvláště proti církevní autoritě, ale Josefa sama nehodí se s nimi slučovati, ježto dával veřejně na jevo odpor k zásadám zednářským a také vydal nařízení, jimiž se přílišné šíření loží mělo obmezovati. Za to, že výkonní orgánové dobře míněná císařská nařízení prováděli v duchu zednářském, nemůže býti císař činěn zodpovědným. Vytýkati jemu možno toliko, že vykonával reformy své, nehledě ani na práva nabytá ani na poměry dlouhým časem ustálené, a tím přicházíme k druhé hlavní výtce, která se činí povaze jeho, k výtce totiž snah despotických.

Než i v té příčině dospějeme ku přesvědčení jinému, když uvážíme tehdejší proudění veřejná. Josef II stál názory svými v popředí doby, kterou charakterisují státníci theoretických názorů, spojených s antipathií k organisaci církevního života. Tanucci, Aranda, Pombal, Necker jsou hlavními zástupci tohoto směru, jemuž nejvíce prospěl spis trevírského světícího biskupa von Hontheima, přijatým jménem Iusta Febronia. Zásady tyto triumfovaly, spůsobivše pád řádu jesuitského, a pronikly záhy i na university. V Dědičných Státech mocným jejich zastancem byl van Swieten, Sonnenfels pak uvedl je v soustavu tak zvaných politických věd, pro něž ještě za života císařovny Marie Terezie zřizovány nové stolice na všech universitách. Tento směr ovládal tudíž kruhy státnické a hlásal, že repraesentantem vší státní moci jest panovník sám, neobmezovaný přežilými výsadami. Se stanoviska těchto zásad pojímal Josef úkol svůj, nejsa despotou, který dá se ovládati libovůlí a choutkami, nýbrž proniknut jsa vědomím panovnických povinností, kterým podřizoval i sebe sama. Hlavním úkolem své vlády pokládal Josef veřejné blaho, o jehož spůsobu sám si učinil představu, a ve shodě s touto dobře promyšlenou a uváženou soustavou jednal po celou dobu vlády své.

Směr Josefa II byl tudíž založen na osvíceném absolutismu, jejž tehdy hlásali nejlepší duchové jakožto nejvhodnější prostředek k zavedení lepších poměrů. Ale vykonávání tohoto směru může býti různé. V Prusku, ve Španělsku, v Neapolsku osvědčilo se, však ne v Portugalsku ani Dánsku. Příčina toho jest na snadě: někde byly opravy prováděny nenáhle, se stálým přihlížením ku zvláštnostem země a obyvatelstva, někde byly podnikány kvapně, ba klopotně, aniž by byly s to, aby se vžily. Také Josefovým opravám vytýká se, že prováděny byly chvatně, zajisté ne neprávem. Vážní posuzovatelé, jako Arneth, Wolf, Ranke, doznávají, že u veliké horlivosti císař často pokročil dále, než se snášelo s pravou povahou oprav, naproti tomu spisovatelé jiní, kteří jsou předem zaujati pro skutky císařovy a v nadšení svém neoddělují náležitě světlo od stínu, hledí porok chvatnosti vyvrátiti. Jest pravdou, že v prvé polovici své vlády císař nejprve dával si předkládati dobrá zdání nejvyšších úřadův, odůvodněná doklady náležitými, a že každý čin jeho vycházel ze ze-

vrubného průpravného šetření, kdežto po r. 1784 nařízení rychle za sebou jdou, bez ohledu, týkají-li se věcí důležitých anebo podřízených, ale tu sluší uvažovati se stanoviska čistě lidského příčiny vytčené různosti: nesmírné napjetí duševní a neustálá námaha tělesná, způsobená častými i dalekými cestami, podrývaly od r. 1784 zdraví císařovo, a tu lze míti chvat za bezděkou vlastnost při všech dalších jeho opravách. Císař znal povahu svého zdraví, on toužil, aby v krátké době, která mu snad ještě zbývala, vykonal všechny záměry, jimž celý svůj život zasvětil, a tu bylo přirozené, že nařízení jednotlivá rychle za sebou šla a že důležitosti skutečné opatřovány byly současně s věcmi povahy podřízené.

Obdivujeme-li se ušlechtilému citu, který všechny císařovy snahy a činy ovládal, musíme uznávati i neobyčejnou pilnost a obětavost jeho. Vlastnosti tyto zračí se nejlépe v císařových resolucích, obyčejně úsečných, ba i drsných, ale vždy k jádru věci hledících a pro zlepšení nedostatků seznaných horujících. Úhrn těchto resolucí jest nejlepším svědectvím o obětavosti a neoblomné vůli panovníkově, který vytkl si za úkol zlepšovati všude, kdež potřeba velí, se stanoviska pravé humanity. Nepodařilo-li se mu všude zjednati žádoucí zlepšení, jest zajisté jemu dostatečnou omluvou chabost díla lidského. Josef II měl úmysly nejčistší, ale nepřihlížel k tomu, aby provádění záměru jeho souhlasně vycházelo z poměrů daných a neměl výkonných orgánů, které by byly touž ušlechtilou snahou nadšeny jako on. V těchto příčinách spočívá úchvatná tragika jeho života.

Ježto vychování císařovo bylo převahou vojenské, měl on velikou zálibu ve vojenství a ve všem jednání svém zachovával způsob velitelský. Heslo jeho bylo „Virtute et exemplo“ („ctností a příkladem“). Všechny státy a země své chtěl císař přeměniti v jedinou říši s týmž zákonodárstvím a zřízením, obyvatelstvo pak různící se jazykem, zvyky i vzdělaností chtěl sloučiti v jediný národ rakouskoněmecký, bez ohledu na platná práva a různosti tisíciletím utužené. Jazyk německý měl býti jazykem vnějším a znenáhla i společenským a tržebným v novém státním útvaru, ve kterémž neměly utonouti toliko koruna česká, nýbrž i koruna uherská a země polské. Jen Lombardie a Nizozemsko byly vyňaty z těchto poněmčujících a státní zřízení soustřeďujících snah. Maria Terezia ještě šetřila zvláštního postavení koruny uherské, Josef ale, když uherská dvorská kancelář nedlouho po jeho nastoupení návrh učinila, aby uvažováno bylo o přípravách k jeho korunování v Prešpurce, odpověděl lakonicky: „chlapci chlapectví zamýšlejí“ (pueri puerilia tractant). Tak byl Josef II prvým králem českým a uherským, který zúmysla nedal si po posvátném zvyku obou států korunu královskou na hlavu vstaviti. Nový rakousko-německý stát měl býti ale základem, na němž by i v Německu císařská moc byla pevněji utvrzena, proto císař zjednával ve svých zemích všude výlučné panství němčině a hleděl si hmotného jejich povznesení. Významné jest Josefovo mínění o domnělé potřebě německého jazyka, jež dal na jevo v listu k jistému uherskému magnátovi:[1]) „Němčina jest obecnou řečí mé říše. Proč bych měl zákony a veřejné úkony v jediné provincii dáti projednávati v jazyku národním? Já jsem císařem německé říše, proto jsou ostatní moje státy provinciemi, které ve spojení s veškerým státem celek jediný součiní, jichž jsem já hlavou. By bylo království uherské nejdůležitější a prvou z držav mých, byl bych učinil jazyk jeho hlavním jazykem mých zemí.“

Jistá část obyvatelstva německého za dnů našich vidí v Josefu II průkopníka snah po nadvládí němčiny nad ostatními jazyky rakouskými a sice tím, že uvedl němčinu výhradně do škol a úřadů. Tomu nebylo tak. Podporoval sice císař dle sil svých platnost jazyka německého na úkor jiných jazyků, ale neměl při tom úmyslů poněmčovacích, nýbrž řídil se zvláštními svými zásadami o způsobu moci státní, o nichž právě položeno. Vedle toho choval však císař v úctě i jiné jazyky svých poddaných, zvláště pak jazyk český. Císařovna Maria Terezia, vidouc na sobě nedostatek, že česky neuměla, bedlivě toho dbala, aby se synové její česky naučili. K úloze té byl povolán dvorský úřadník Jan Václav Pohl, z Hradce Králové rodilý, později učitel češtiny na akademii Terezián-ské ve Vídni. Pohříchu nebyl Pohl, novotářstvím svým v českém mluvnictví a pravopise smutně pověstný, učitelem dosti způsobilým, císař ale přece naučil se češtině tolik, že plynně v ní rozmlouval i četl.[2]) Úctu k jazyku českému dával císař na jevo při

[1]) D'Elvert, Verwaltungsgesetze. 438.

[2]) Svátek, Obrazy z kulturních dějin českých. I, 36 sld.

každé příležitosti a se zálibou jím na cestách svých rozmlouval, zvláště s lidem obecným.[1])

Bylo důsledkem těchto zásad císařových, že Vídeň věcně i formálně, čehož dosud nebylo, prohlašována za hlavní a sídelní město. Až do Josefa II nazývána Praha úřadně c. k. hlavním a sídelním městem, odtud ale, bez výslovného nařízení, důsledně toto označení opomíjeno. Dalekosáhlé záměry císařovy vyžadovaly však i soustředění všech nitek správy v kabinetní vládě, pročež vedle dosavadních ústředních úřadů zřídil si Josef ihned zvláštní svůj kabinet s pěti sekretáři a některými kancelisty, počátek to obou nynějších kabinetních kanceláří. Také nejvyšší úřady měly tedy přispůsobiti se k jeho snahám a tu bylo očekávati mnohé důležité změny, jež císař označil vévodovi Choiseulovi v listu, nastoupení oznamujícím. Chválí v něm knížete Kounice a Hatzfelda jako náčelníka vnitřní správy, rovněž i některé vyslance, k nimž sluší připočísti kardinála Hrzána z Harasova. Za to projevoval předem již nespokojenost s nejvyšším purkrabím pražským a s ministrem milánským, o nichž opovídá, že je bude „realisovati“; rovněž nezamlouvali se mu ani někteří jiní zeměsprávcové. Zvláště pak dosavádní mocné působení duchovenstva ve vládu, jakož jevilo se za Marie Terezie, nehodlal trpěti, nýbrž prohlašoval, že učiní je předmětem oprav svých. Nerad prý vidí, píše císař řídícímu státníku francouzskému, že lidé, jimž uložena jest péče o život budoucí, velice se namáhají, aby život vezdejší dle moudrosti své mistrovali.[2])

Jako za Marie Terezie tak i za Josefa II zůstávala státní rada nejvyšším poradným sborem, který o všech došlých věcech císaři ve formě dobrého zdání návrhy podával. Josef II státní radu ze sedmi zúžil na čtyři členy, totiž na dva státní a konferenční ministry a dva státní rady. Společná sedění státní rady, která byla ve všech příčinách prostým dědicem někdejší tajné rady dvorské, tudíž úřadem ryze dvorským, jehož nutnost plynula ze spojení tří předních skupin zemí s právem vlastního zákonodárství, byla zrušena a v určitém pořádku došlá podání jednotlivým členům k dobrozdání předkládána. Kde si císař výslovně toho přál, podával dobrozdání i kníže Kounic.[1]) Členy státní rady za císařova panování byli Karel Fridrich Antonín hrabě Hatzfeld, Tobiáš Filip svob. pán Gebler, Jan Fridrich svob. pán Löhr, svob. pán Kressl, Šimon Tadeáš svob. pán Reischach, Karel Antonín svob. pán Martini, Fridrich sv. pán Eger a Josef sv. pán Izdenczy. Průběhem r. 1782 vystoupili Gebler, Löhr a Kressl, byvše povoláni k jiným důležitým úřadům, načež jejich místa zaujali Reischach, Martini a Eger, po odchodu Martinovu r. 1785 pak Izdenczy.

Zásady tyto a takové zračily se i v soukromém životě císařově. Josef II jmenovav hned po nastoupení svém choť svého bratra a oprávněného dědice velkovévodkyni Toskánskou protektorkou řádu hvězdového kříže, kteráž hodnost toliko choti panovníkově přísluší, dal na jevo, že vůbec již na manželství nepomýšlí. Soukromý jeho život byl prostý, téměř vojenský, a lišil se pronikavě od šumného dvorského života doby tereziánské. Pilnost a pracovní síla císařova byly obdivuhodny. V zimě vstával o šesté, v létě o páté hodině, načež sotva se přioděv, již spěchal do své pracovny, kdež očekávajícím jej tajemníkům a písařům rozhodnutí svá oznamoval, začasté i diktoval. Akta důležitější pročítal císař sám a obyčejně k nim ihned připisoval své rozhodnutí, jemuž tajemníci dodali pak úpravy slohové. Chvílemi vycházel císař na chodbu před pracovnu, na tak zvanou „chodbu kontrolorovou“, která byla vždy prosebníkům přístupna, přijímal od nich prosby a stížnosti a nezřídka ihned vyřizoval. K poledni vycházel nebo vyjížděl, obědval o druhé hodině, někdy však až o čtvrté i o páté. Stůl byl prostý, téměř občanský. Po obědě bavíval se hudbou. Dvorské slavnosti konány jen na počest vznešených hostí cizích, zejména když ve Vídni meškal r. 1781 a 1782 ruský velkokníže následník Pavel s chotí svou nebo r. 1782 papež Pius VI. Jinak císař žil v pravém smyslu občansky, ve hradě, v Laxenburce i na cestách. V Schönbrunně nepřebýval. Po mnohohodinné denní práci, již vykonával s kabinetními sekretáři, císař rád buď se procházel, zejména mezi obecenstvem v Augartenu vídeňském, jejž veřejnému užívání otevřel, buď vyjížděl, ale bez veliké družiny. Meškal-li ve Vídni, navštěvoval divadlo,

[1]) Srv. Hanke, Empfehlung. I o Josefově znalosti jazyka českého.

[2]) Gross-Hoffinger, Josef II, II, 39 sld.

[1]) Hock-Biedermann, Der österreichische Staatsrath, 101 sld.

ale nepobýval ve dvorské loži, nýbrž v loži obyčejné a mezi představením konával návštěvy u některých dám z vyšší šlechty v ložích jejich. Opera byla mu nejmilejší, jakož vůbec i sám se zalíbením hudbu pěstoval. Po divadle nejčastěji navštěvoval besedu pěti duchaplných paní z vysoké šlechty, „pěti kněžen", jež Vídeňané zvali pouze „pěti dámami". Besedy tyto vznikly již r. 1768 a císař od té doby byl vynikajícím účastníkem jejich až do své smrti. Kněžny Clary, Kinská, Leopoldina a Eleonora Lichtenštejnovy, od r. 1772 pak i hraběnka Leopoldina z Kounic, sestra kněžny Eleonory Lichtenštejnovy, bydlily na blízku a zimní dobou scházely se k besedám v duchaplném kroužku, k němuž neměla žádná jiná dáma přístupu, z mužů pak kromě císaře toliko ještě polní maršál hrabě Lacy, u něhož v Dornbachu často celá společnost se sešla, a nejvyšší komoří hrabě Rosenberg.

Duší této besedy byla sličná, vzdělaná, duchaplná a ušlechtilá kněžna Eleonora z Lichtenštejna, rodilá kněžna z Ötting, jejíž korrespondence v knížecím archivu roudnickém uchovávaná poskytuje vzácné příspěvky i k poznání doby i k posouzení venkovského života císařova. Tyto vlastnosti kněžniny vzbudily s počátku let sedmdesátých i hlubší zájem císařův, ale důstojné v každé příčině chování kněžnino stalo se záhy příčinou, že zájem tento změnil se v úctu velikou, jíž císař ušlechtilé této paní až do smrti své na jevo dával. Besedy tyto neměly však v politiku žádných účinků, neboť bylo zásadou takořka ustálenou, že se v přítomnosti císařově o veřejných věcech pokud se týkalo Dědičných Států ani nemluvilo. Ovšem přetřásány události zahraničné, hovořeno o literatuře, hudbě, ale věci domácí zůstávaly z hovoru vyloučeny. Ano kněžna Eleonora, která byla středem tohoto kroužku, stěžovala si častěji, že císař chotě jejího, generála Karla z Lichtenštejna, neposuzoval spravedlivě.[1])

Na svých cestách dbal císař rovněž největší prostoty. Pověstný slamník, polštář žíněnkový a vlněnou přikrývku vozil si všude sebou a dal jim přednost i v nejnádhernějších palácích. Přenocoval začasté na farách a v hostincích a za vděk bral prostým stolem, v zemi obvyklým. Cestoval neobyčejně rychle. Jednou v Uhřích za 6 hodin urazil 12 pošt, t. j. 18—24 mil zeměpisných. V cizině cestoval na zapřenou, nazývaje se hrabětem z Falkenštejna. Když r. 1787 navštívil v Chersonu cárevnu Kateřinu II, očekávali jej vyslancové francouzský a anglický u dvora petrohradského. Francouzský vyslanec hrabě Ségur prosil cárevnu, aby byl císaři představen, císař ale upozornil císařovnu, že jest zde toliko hrabětem z Falkenštejna a že tudíž sluší, aby byl on hraběti Ségurovi představen. Zajímavo jest, kterak Ségur v pamětech svých[1]) srovnává nádherný dvůr krále polského Augusta IV, vší moci prostého, s jednoduchým vystupováním mocného císaře a panovníka tolikerých dědičných států.

Lidu byl císař Josef vždy přístupen. Pravili jsme již, že meškaje ve Vídni, vycházíval z kabinetu svého o každé téměř hodině na chodbu a přijímal prosby, které namnoze ihned vyřizoval, začasté úsečným svým způsobem. Také udílel téměř každodenně audience. Na cestách po svých zemích rovněž přijímal všechny prosby a přesvědčiv se o povaze jejich, dle toho je i vyřizoval. Rád šel mezi obecenstvo, účastnil se jeho zábav a všude unášel vlídností a účinností svou. Tisícery jsou ještě vzpomínky anekdotické, napsané i v paměti lidu, na osobní jednání císařovo.

Císař smýšlením svým byl tudíž ohniskem snah po emancipaci ducha lidského od řádů dosavádních a dal bezděky ráz myšlenkovému proudění v Dědičných Státech, poslední třetinu XVIII století charakterisujícímu, jež nazývá se dle něho Josefinismem. Jako každá snaha po pokroku tak i Josefinism má své světlo i svůj stín. Světlými jeho stránkami jsou snaha po toleranci u věcech náboženských a úmysl zjednati širokým vrstvám lidu život člověka důstojný i větší míru počátečného vzdělání. Ale Josefinism vrhá i velmi temný stín. „Střízlivé, praktickými zřeteli ovládané osvícenství, praví literární historik Jaroslav Vlček,[2]) nemělo pravého smyslu pro umění, a doktrinářství osvícenské nemělo porozumění pro individualný dějinný rozvoj států i národů, jak se utvářel průběhem staletí a houževnatými kořeny tkvěl ještě v živém vědomí moderním. Praktickým potřebám josefinským, vedle mnohého zvětšelého a kulturně odumřelého, za obět padal i výkvět

[1]) Wolf, Fürstin Eleonore Lichtenstein. 1745—1812. Str. 111—226.

[1]) U Geisslera, Josephinische Curiosa V, 162.
[2]) Dějiny české literatury, II, 1, 142.

umění výtvarného, vzácné sbírky starožitnické (na př. Rudolfinská na hradě Pražském), bohaté knihovny, pokud hověly „pouze obraznosti a učeneckému přepychu“, atd.; pověstný ‚kasárnický‘ sloh stavitelský ze sklonku osmnáctého věku zůstavil smutné stopy aesthetické prázdnoty a utilitaristického zploštění. A josefinská idea svrchovanosti státní, již r. 1654 hlásaná Hobbesem, a později rozváděná filosofií francouzskou jako opak středověké všemohoucnosti církevní, idea, vtělená v osvíceném absolutismu a ve vládní formě absolutistické, nehlásala toliko boj státu s církví, neřídila pouze novou politiku finanční a národohospodářskou, neemancipovala jen massy lidu od nadvlády šlechtické a neobmezovala jediné výsad stavovských — nýbrž zamítala také historické individuality jednotlivých království a zemí a vypěstila novou vševládnou kastu: hierarchii úřednickou, jež zavádějíc jednotnou, jednojazyčnou administraci úřední, důsledně také všecky poddané národy neněmecké germanisovala a to školou, úřadem i životem společenským.“

Když ujal císař vládu, byl v nejmužnějším věku a v plné svěžesti tělesných sil, vysoké ušlechtilé postavy s významnou hlavou, již krášlily vysoké, ducha projevující čelo a proslavené modré oči. Ale záhy, účinkem nadlidského namáhání, bylo pozorovati, že zdraví jeho trpí. Mohutná soustava tělesná vzdorovala však po několik let hlodajícímu zubu úskočné choroby a teprvé táborový život v nezdravých končinách banátských zjednal chorobě této nad tuhým organismem vítězství, ač po dlouhém toliko zápase, v němž pevná vůle císařova kladla odpor nejkrajnější.

Poměry zemí českých při nastoupení Josefa II.

Dědictví, jež císař z rukou umírající matky své přejímal, bylo zvenčí sice skvělé, ale bedlivého pozorovatele neušlo, že choutky po soustředění vládní moci na úkor odvěkých řádů jednotlivých království a zemí soujmu Dědičných Států spůsobují mnohé nesnáze, zejména pak neblahý stav finanční. Před státním převratem z r. 1749 nebylo kromě nákladů vojenských a na uchování dvoru téměř žádných společných výdajů, ježto potřebu správy uhradily si jednotlivé státy samy a dle svých zvláštních poměrů. Když však zřizovány drahé ústřední úřady a správa oddávána placeným činitelům byrokratickým, společné výdaje rychle stoupaly i nebylo lze, ani po decennálních recessích, uhrazovati je z běžných důchodů. Válka sedmiletá, válka o bavorské dědictví a zábor Haliče uvalily nad to na soujem Dědičných Států ohromné břímě, které uhrazováno dluhy. R. 1780 počítáno již státního dluhu kromě zvláštního dluhu bankovního a dluhů domestikálních nebo stavovských 173,043.241 zl., zúročovaných 3%, $3\frac{1}{7}$%, $3\frac{1}{3}$%, $3\frac{1}{2}$%, 4%, $4\frac{1}{2}$%, 5% Saský legační rada ve Vídni Petzold odhadoval 2 ledna 1781 veškeren státní dluh Dědičných Států na 440,000.000 zl. a 17 května 1780 oznamoval pruský vyslanec ve Vídni baron Riedesel Fridrichu II, že platí císařská vláda ročně úroků do ciziny 8,000.000 zl.[1]) Nápravu v těchto potřebách spůsobiti, pokládal Josef II za prvou svou vladařskou povinnost.

Jako muž všestranně vyspělý, s programmem ve všech příčinách promyšleným, chopil se Josef II žezla a tudíž panování jeho jest jediným dílem oprav ve všech oborech veřejného života. Programm svůj označil již císař ve vlastnoručním listu, jímž státnímu kancléři knížeti z Kounic nastoupení své ohlašoval. „Dosud uměl jsem toliko býti poslušným synem, a to bylo vše, co jsem věděl. Úmrtní ranou spatřuji se nyní najednou v čele svých států a obtíženým břemenem, jež pro síly mé příliš těžkým býti uznávám.“[2]) Proto, dříve než k vylíčení oprav císařových přistoupíme, třeba poohlédnouti se, jaký byl stav zemí koruny české před počátkem oprav těchto.

Přes veškery samovolnosti vládní soustavy Tereziánské nebylo utlumeno v českých zemích vědomí historické a právní pospolitosti. Tereziánská soustava sice snažila se odstraniti zvláštní právo a samostatnou správu jednotlivých státních skupin, z nichž se skládal soujem zemí pragmatickou sankcí spojených, ona pokoušela se i dosavádní nejvyšší úřady koruny české sloučiti s obdobnými úřady zemí starorakouských v nové ústřední úřady, zemským řádům neznámé, ale samobytností koruny české neodvažovala se hýbati. Když byl zřízen ve Vídni nejvyšší soud, rozděleno bylo gremium jeho dvorních radů ve dva úplně od sebe oddělené senáty, český a rakouský, z nichž českému náleželo vý-

[1]) Wolf, Österreich und Preussen (1780—1790, 2.
[2]) Huber, Geschichte Josef II, II, 5.

hradně vyřizovati soudní věci z Čech, Moravy a Slezska,[1]) z pěti pak jeho departementů pomocných úřadů byl jeden určen toliko pro věci ze zemí koruny české přicházející. Také osnova učební, již z uložení císařovny Marie Terezie upravil člen řádu piaristského prof. Marx, nařizovala, aby se ve II třídě gymnasijní učilo dějinám tří říší rakouských, české totiž, uherské a zemí starorakouských. Sice svěřena správa jednotlivých zemí úřadům zeměpanským, tak řečeným c. k. guberniím, ale v platnosti ponechána zásada, že místa radův a krajských hejtmanů jsou vyhrazena osobám stavovským, zemské statky majícím, a dle odvěkých právních zvyklostí uznávána i potřeba renovace úřadů. Všechny úřady v království, markrabství i vévodství zvány dotud toliko královskými; i starostové jednotlivých knížectví slezských jmenovali se královskými starosty.

Ani působnost státní rady nezdála se býti obavou pro státoprávní samostatnost koruny české. Vždyť v této státní radě zasedal baron Kressl, za přirozeného zastánce koruny i národa českého v radě korunní pokládaný. Bylo lze očekávati, že státní rada Josefa II nevyšine se z poměrů dvorské tajné rady, kterou již Ferdinand I pro společný vládní směr všech říší svých založil. Prvé činy císařovy tento názor potvrzovaly. Vědělo se sice, že císař jest čirý absolutista a že panovnická práva svá vyvozuje jediné z dědičnosti trůnu, ale slova nejvyššího reskriptu ze dne 30 listopadu 1780, jímž prohlásil se císař býti králem českým, totiž pravým, přirozeným a bezprostředním dědicem „všech královských českých dědičných zemí“ a sice, jak výslovně praví, na základě „základních zemských zákonů **v Našem dědičném království českém a v jeho přivtělených zemích** od starodávna platných i potvrzeného řádu dědické posloupnosti“, zdála se nasvědčovati opaku. Nemohlo býti určitějšího uznání historicko-politických práv veškery koruny české nad tato výmluvná slova s výše trůnu pronesená! Přislíbiv, že bude za povinnost svou pokládati nejhorlivější péči o řádnou spravedlnost, dobrou vládu a blahobyt zemí a poddaných, potvrdil císař slavně veškery úřady zemské a uložil jim pilné konání všech úředních povinností pod vrchním dozorem

[1]) Maassburg, Geschichte des obersten Gerichtshofes, 21.

královské české dvorské kanceláře.[1]) Zásadně tudíž právní stav předtereziánský platným uznán, neboť císař sám prohlásil slavně, že ujímá se vlády v zemích koruny české jako král český a na základě zvláštních základních českých zákonů.

Živé vědomí historické i právní pospolitosti zemí českých jevilo se v nejvyšších úřadech i mezi stavy. 19 ledna 1781 podala českorakouská dvorská kancelář císaři dobrozdání ve příčině lhůty, v níž mají býti, vzhledem k císařovu nastoupení, znova udělena královská česká léna a obnoveny výsady duchovenství, měst a cechů řemeslnických. Dvorská kancelář navrhovala, aby všechna léna koruny české, tudíž i tak zvaná německá léna, do roka a dne byla přihlášena. Co se výsad týče, zkoumavě podotýkala kancelář, že byly za Karla VI a Marie Terezie předkládány až po korunování, poněvadž pak o úmyslech císařových ve příčině korunování nic určitého známo nebylo, zůstavovala kancelář císaři, aby sám rozhodl, kdy sluší privilegia předkládati.[2]) Kancelář českorakouská, která se skládala z českého a rakouského oddělení, uznávala povinnost, aby po nastoupení nového dědičného panovníka obnovena byla všechna práva koruně české příslušná a spolu aby panovník se své strany obnovil právní svůj poměr ke koruně české slavným obřadem korunovačním. Maria Terezia dala se sice r. 1743 korunovati v Praze, ale předstírajíc nebezpečenství válečné, kázala korunu a ostatní korunní klénoty české ihned do Vídně odvésti, odkudž již nebyly vráceny. Proto kladena váha na korunování císařovo korunou svatováclavskou, ježto tím naskytla se i příležitost, aby koruna i korunní klénoty na místo svého určení byly opět dopraveny. U gubernia českého konány tudíž ihned, jakmile císař vlády se ujal, předběžné přípravy ku slavnému korunování. Guberniálnímu registrátoru Ondrákovi uloženo, aby podal odpověď k některým otázkám. Ondrák úkolu svého zhostil se zprávou dle korunovačních

[1]) B. Rieger, Osvěta 1897 I, 193 podle kopiáře pražského gubernia. Důležité místo reskriptu zní v německém originálu dle B. Riegra: Weilen nun vermög der in unserm Erbkönigreich Böheim **und dessen incorporirten Landen als hergebrachten Fundamental-Landesgesätzen**, und bestättigten Erbfolgsordnung auf uns als rechten natürlichen Immediat-Erben die gesammte königl. böhm. gleichwie alle übrige Erblande gediehen.....

[2]) Archiv ministerstva vnitra IV D 7. Opis v král. **českém zemském archivě**.

akt z r. 1723 a 1743 sestavenou a uvedl zejména, které jsou dědičné úřady království českého, jichž místo 11 toliko 10 vyjmenoval, kterým rodům a osobám úřady tyto náležejí, že jsou dva z těchto úřadů a sice dědičné komornictví nad stříbry a dědičné korouhevnictví rytířského stavu právě uprázdněny a jaké jsou jejich přednosti i čestné povinnosti při korunování. Podotkl dále, jakým spůsobem udílí se při korunování rytířství svatováclavské, z jehož r. 1743 pasovaných majitelů nežil již náhodou ani jediný, kterak účastňují se korunování stavové moravští a slezští a pokud v té době na místě gubernia česká dvorská kancelář sama ujímá správu zemskou. Kdo byl původem tohoto poptávání, gubernium-li či kancelář dvorská, pohříchu známo není.[1])

Skutečně vznesena byla v lednu 1781 některými členy stavů českých žádost k nejvyššímu purkrabí knížeti Fürstenberkovi, aby jim vymohl dovolení císařské k vyslání deputace, která by císaři k nastoupení přála. Není pochybnosti, že deputace tato zamýšlela císaře spolu prositi, aby se dal v Čechách korunovati. Ale dvorská kancelář již 26 ledna podala dobrozdání, v němž radila, aby nebylo žádosti této místa dáváno. Nejsouť prý jednak deputace blahopřejné k nastoupení panovníkovu obvyklé a jednak prý by vzešly náklady fondu domestikálnímu.[2]) Ve státní radě byly názory příznivější. Kressl viděl v deputaci povinný čin vděčnosti za přízeň a milost, již byl císař dotud bohatou měrou království českému prokázal, a také Gebler shodoval se s Kresslem, nespůsobí-li žádost poplatníkům výdaje. Ale císař rozhodl resolucí ze dne 1 února: „Milostivě přijímám dobrou vůli za skutek sám a chci stavy tohoto vyslání sprostiti.“[3]) Odtud již o císařovu korunování v Čechách jednáno nebylo. Pro poznání císařova stanoviska jest však důležito, že dal

[1]) B. Rieger, Osvěta 1897, I, 200.

[2]) Doslovně zní dobrozdání dvorské kanceláře takto: Da sich aber von derley bey Antritt einer neuen Regierung sonst anhero abgeschickten Ständischen Deputationen keine Spur vorgefunden und solche auch in Begnehmigungsfall der Ständischen Domestical Cassa namhaffte Unkosten verursachen würde, so findet man sich veranlasset Euerer Mst. allerhöchsten Entschliessung lediglich in tiefester Unterthänigkeit zu unterwerffen, was dem obersten Burggrafen zu Verbescheidung der Stände in Antwort bedeuten zu lassen allergnädigst gefällig sein wolle.

[3]) Rosenthal Fürstenberkovi dne 3 února 1781. Archiv ministeria vnitra, přepis v zemském archivu král. česk. Srv. B. Rieger, Osvěta 1897, I, 202.

Josef tehdá ještě vyhýbavou odpověď, která svědčila, že sám právní pospolitosti koruny české uznával. On totiž nezodpověděl dotaz stavů zamítavě, ale prohlásil, že není obřad korunovační nutný, poněvadž prý jsou koruny česká a uherská dědičny, on pak jako prvorozenec že dle dědického práva jest již zákonným králem v Čechách i v Uhřích. Josef tudíž uznával ještě historicko-politickou jednotu zemí obou korun a stejné právo koruny české s uherskou, ano slyšány byly ode dvora i hlasy, že císař odmítá korunování v Čechách a Uhřích z té toliko příčiny, aby ušetřil lidu nákladů velikých. Pozornost ovšem mohlo vzbuzovati, že přes tyto důvody přijímal císař 25 července 1781 slavné holdování v Miláně a 21 srpna téhož roku v Nizozemsku.[1])

Zvláště živé vědomí právního poměru koruny české bylo v Čechách, kde za posledních let vlády tereziánské neznámý auktor, zajisté ze středu stavů vyšlý, pokusil se o soustavné vymezení ústavních práv krále, království a stavů českých.[2]) Na Moravě bylo již příliš zřejmé působení Sonnenfelsova směru v universitě i mezi stavy, proto ale přece nejvyšší zemský úřad stále zván ještě král. tribunálem. Za to ale velice příznivo bylo smýšlení ve Slezsku, které po odstoupení větší části vévodství Prusům okázale zvalo se Českým Slezskem. V čele zemské správy stál ve Slezsku předseda královského úřadu, jemuž byli v Opavě, Těšíně a Vidné podřízeni královští starostové. Když po smrti Josefa II knížata a stavové slezští podali 21 dubna 1790 Leopoldu II stížný list, žádali rozhodně, aby historicko-politická individualita Českého Slezska, r. 1782 administrativně s Moravou spojeného, byla obnovena a velice zajímavé jsou doklady, jimiž žádost svou podpírali. Pravíť, že samostatná slezská knížata z rodu Piastova poddala se s výhradou svých svobod v ochranu králi českému, nikoli markrabí moravskému, a že po odstoupení větší části země Prusům název Českého Slezska úředně byl zaveden.[3])

Jsou určité zprávy, že císař sám s počátku právní bytnosti koruny české uznával. Obíraje se úmysly, kterak státní správu zjednodušiti a vhodněji upraviti, zvláště vzhledem k chysta-

[1]) Huber, Geschichte Josef II, II, 6.

[2]) Spis ten uveřejnil Riegger, Materialien zur Geschichte und Statistik, VIII.

[3]) Archiv česko-rakouské kanceláře dvorské, opis v českém archivu zemském.

ným opravám, chtěl r. 1781 zříditi trojí dvorskou kancelář, vedle uherské a rakouské i českou, v nichž by se soustředila veškera správa politická, soudní i finanční až na jistý obor všem zemím společný.[1]) Vlastnoruční list císařský ze dne 23 dubna 1781, česko-rakouské dvorské kanceláři ve příčině nevolnictví zaslaný, rozlišuje určitě **české** země od zemí rakouských.[2]) Odpovídaje k dobrozdání česko-rakouské dvorské kanceláře ve příčině udílení lén a ztvrzení privilegií, nařizoval císař, aby všechna léna koruny české, německá léna spolu zahrnujíc, byla lennímí svými držiteli podle staré zvyklosti do roka a dne přihlášena, privilegia pak všeliká aby kancelář do roka prohlédla a zprávu podala, zdali a v jaké míře vyhovují tehdejší více již osvícené době a velmi změněným poměrům, zvláště pak není-li v některém z nich obsažen nějaký monopol. Měla býti tudíž privilegia toliko ze stanoviska doby tu a tam upravena. Čelední řád, daný 6 listopadu 1782, měl platnost pro Čechy, Moravu a Slezsko, ne však pro jiné země.[3])

Ale nejvýmluvnějším svědectvím, že císař neměl původně v úmyslu dotýkati se právní bytnosti koruny české, jest způsob, kterak vykonával práva svá jako král český. Již r. 1781 vymohl si císař svolení stavů českých, aby mohl kurfürstu falckému jakožto dědici vyhaslé bavorské větve rodu Wittelsbašského uděliti léna Schönburská v říši.[4]) Také dbal toho císař, aby nebralo újmy právo krále českého nad katolickými ústavy a kláštery v obojích Lužicích, a dvorním dekretem ze dne 1 dubna 1782 ukládal gubernii českému dbáti, aby se strany saské nic proti právům koruny české nebylo jednáno. 10 května 1782 udělil císař jakožto panující král český olomouckému knížeti - arcibiskupu hraběti Colloredovi, vyhovuje předcházející povinné žádosti, za velikých slavností a za přítomnosti všech král. českých nejvyšších dědičných úředníků, tehdy ve Vídni přítomných, knížectví arcibiskupské lénem koruny české.[5]) 10 srpna 1782 potvrdil císař volbu abatyše kláštera Marienšterna v Lužici ve své důstojnosti jako „panující král český a markrabí hornolužický.“[1]) Když r. 1787 knížata německá ujímala se biskupa a kapitoly řezenské proti císaři, chtějícímu české části diecése řezenské k arcidiecési pražské připojiti, odmítali císař i státní kancléř zásadně jejich prostředkování, duchovní dvorní kommisse pak prohlásila, „že v Čechách žádné říšské zákony a žádné říšské obyčeje neplatí, a že správu cizího biskupa v zemi není lze srovnati se svrchovaností českého krále.“[2]) Za pobytu svého v Čechách r. 1783 způsobem neméně slavnostním udělil císař, sedě ve svém majestátě v rytířském sále na hradě pražském, dne 13 září léna koruny české J. hraběti Schwarzburkovi, 15 pak t. m. vyslanci saských vévod, o čemž níže bude zevrubněji položeno.

Josef II hájil i samostatnosti koruny české proti říši německé, kteráž po neblahé readmissí z r. 1707 (VII 36) opět byla z některých stran v pochybnost brána. Samo gubernium české domnívalo se, že potřebí jest království českému uděliti tak zvané privilegium de non evocando, načež císař dvorním dekretem ze dne 27 července 1782 odpověděl, že není potřebí privilegia, které předpokládá podřízenost nebo poddanost říši německé, poněvadž jsou Čechy „říší neodvislou.“[3])

Jako král český jednal císař i ve vnitřních věcech království českého, zejména udílel inkolát pro „dědičné království české a země jemu přivtělené“ a dvorským dekretem ze dne 11 srpna 1783 zachoval závazek skládati obvyklý revers k zemi před nabytím účastenství ve stavovských právech, obnoveným zřízením zemským nařízený.[4]) R. 1783 povýšen byl Karel Josef říšský hrabě Paar do knížecího stavu „dědičného království českého a přivtělených zemí“ s výslovným určením, aby i jeho mužští potomci požívali dle prvorozenství přednosti knížat „v královských českých dědičných zemích.“ Když knížata z Lobkovic prodali své knížectví Zahaňské ve Slezsku, povýšil císař diplomem ze dne 3 května 1786 a sice „z královské moci jako panující král český“ lobkovické panství Roudnici na knížectví a udělil jemu titul vévodství.[5])

[1]) B. Rieger. Zřízení krajské II, 15.
[2]) Meynert, Josef II, 113.
[3]) Archiv ministeria vnitra IV. M. 8; opis v zemském archivě.
[4]) Hock-Biedermann, 168. B. Rieger, Osvěta 1896. I, 205.
[5]) Wiener Zeitung. 1782, čis. 47.

[1]) B. Rieger, Osvěta 1897, I, 205.
[2]) F. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 199.
[3]) B. Rieger, Osvěta 1897, I, 206.
[4]) B. Rieger, Osvěta 1897, I, 207.
[5]) B. Rieger, Osvěta 1897, I, 208.

Zřejmo z těchto událostí, že císař spočátku neměl v úmyslu zvláštního státoprávního postavení zemí koruny české rušiti, nýbrž tanula jemu na mysli trialistická soustava státní s určitými odbory, ústřední správě vymezenými, kteráž nad to měla přihlížeti v nejvyšší instanci ku správě zemí, přesně k dědičným zemím nepočítaných, k Haliči s Bukovinou, k Sedmihradsku, k Rakouské Lombardii, jakož přezval Josef II zbytek někdejšího Milánska s vévodstvím Mantovským spojený, a k Nizozemsku.

Změna v názorech císařových ve příčině svéprávnosti a vnitřní souvislosti koruny české počíná teprvé r. 1783. Roku tohoto pojal císař úmysl Dědičné Státy spojiti v jediné mocnářství s názvem císařským a sice hodlal císař prohlásiti se již tehdy *císařem rakouským*. O úmyslu tomto jednáno sice v nejdůvěrnějších kruzích, ale cizí vyslanci přes to o něm zvěděli a zevrubně svým dvorům zprávu podávali. Císaři Josefu tanul na mysli vzor Ruska a nemalou měrou přitom rozhodovala rozháranost poměrů v tehdejší říši německé. Také ohledy k vnitřní politice u císaře spolupůsobily. Myšlénka jednolitého, tuze zcentralisovaného státu kabinetně spravovaného zamlouvala se Josefu v průběhu oprav více a více a jejím důsledkem byl nový název pro nový útvar státní. Ale myšlénka císařství rakouského nebyla tehdy ještě časová. Kdyby bylo nové císařství zahrnovalo Dědičné Státy bez Uher a Haliče, bylo očekávati odpor Pruska a knížat německých, užší spojení všech států s Uhry i Haličí musilo opět naraziti na samolibost Ruska. Ještě r. 1785 psal saský vyslanec svému dvoru, že se císař obírá úmyslem ze svých zemí zříditi císařství. Také za návštěvy císařovy r. 1787 u ruského dvoru v Chersonu podobné zprávy šířeny, ano sám pruský vyslanec ve Vídni hrabě *Podewils* věřil jim a podával o nich zprávu dvoru svému,[1]) odtud však zprávy ty umlkají, ale předpoklad jejich ve vnitřní i vnější politice zůstal nezměněn.[2])

Nový činitel, který s nastoupením Josefa II vystupuje na veřejnost, byl jazyk český. Doba od bitvy bělohorské až po smrt Marie Terezie jest v dějinách jazyka a literatury české dobou nejhlubšího úpadku. Před osudnou bitvou byl jazyk český v Čechách, na Moravě i v knížectvích opavském a krnovském výlučným jazykem úřadů zemských, jakkoli na mnohých místech tiše od hranic do vnitrozemí šířila se oblast jazyka německého. Zvláště od Krušných hor a z Loketska, avšak i u Rumburka, Friedlandu a Broumova nabýval již tehdy živel německý hojné půdy. Obnoveným zřízením zemským prohlášena v úřadech rovnost jazyka českého s německým, ale za krátko rovnost ta ustupovala převaze němčiny, neboť dvůr císařský, trvale do Vídně přesídliv, pozbyl českých živlů, které v Praze výlučné německosti nedávaly vzniku, a se dvorem i česká dvorská kancelář užívala ve styku s dvorskou radou jazyka německého. U úřadů zemských až do smrti Karla VI čeština jakž takž platnost si zachovávala, ale znenáhla toliko formálnou. Zahajování sněmův a soudův dálo se sice ještě česky, ale v jednání němčina počínala vrchu nabývati, ježto stavovští účastníci češtiny znalými býti přestávali. Cizí rodové, nabývajíce zemských statků, docházeli i inkolátu; ti ovšem česky neuměli, ano řečí tou opovrhovali, a též tak vedli si namnoze potomci starých českých rodů, kteří sňatky splývali s cizími přistěhovalci a se šlechtou rakouskou, uherskou, vlašskou i vallonskou. Jazyk český sám pěstován byl v gymnasiích měrou toliko podřízenou a za účelem čistě praktickým, nejlépe ještě na gymnasiích piaristských, ale spůsob, jakým pěstován byl, nebyl s to, aby získal jemu lásku v mládeži. Nedostávalo se ani písemnických vzorů, ježto dobré knihy z doby předbělohorské náruživostí missionářův mizely a knihy české, tištěné za hranicemi, v Žitavě, Berlíně, Hále Magdeburské nebo v Prešpurce, pro evangelický svůj směr přísně byly zakazovány. Domácí literární produkce té doby až na některé nevalné vyjímky byla téměř bezcenná a nehodila se ani pro potřeby obecného čtenáře. Dědictví Svatováclavské bylo jediným zdrojem, z něhož nové české knihy vycházely, ty však byly výlučně obsahu náboženského.

Poslední léta Tereziánské vlády vystoupila však nepřátelsky i proti této na výsost již zúžené platnosti jazyka českého. Popudem byly obrovské úspěchy němčiny, která v XVIII století od hranic na všech stranách rychle do vnitrozemí se šířila. Dávné středy českého života, Žatec a Litoměřice, byly již za Marie Terezie velikou většinou zněmčeny,

[1]) Wolf, Österreich und Preussen (1780 - 1790). 155.

[2]) Wolf, Österreich und Preussen (1780 - 1790), 86—88.

germanisaci rychle propadaly již Krumlov i Prachatice a týž osud hrozil Plzni, Klatovům, Budějovicům, Jindřichovu Hradci i jiným městům důležitým. Rovněž na Moravě tou dobou ryze česká města ztráceti počala původní svůj ráz národní. Tuto přeměnu, jež dála se sama sebou, hodlali rádcové císařovnini urychliti a z této snahy vyšla mnohá opatření, daná v létech sedmdesátých na úkor jazyka českého. Od zrušení české kanceláře byly již všechny královské reskripty a zprávy o obnovách zemských úředníkův a krajských hejtmanů vydávány z pravidla německy, toliko patenty, jimiž ustanovovaní krajští hejtmané obyvatelstvu svého kraje byli ohlašováni, uveřejňovány česky a německy dle starých vzorův. Užívání obou jazyků zemských ve vnější službě bylo sice stálým ještě pravidlem, ale již činily se výjimky hojné, přednost jazyka německého zavádějící. Tak v krajích „pouze německých," za něž pokládáni již byli krajové loketský, žatecký a částečně i litoměřický a boleslavský, ustanovováni již úředníci češtiny neznalí, kterým nebylo lze úřadovati v krajích ryze českých; jazyka českého ale v těchto krajích z úřadního jednání naprosto vylučovati, dotud nikdo se neodvážil. Jsou případy dosti hojné, že i krajský úřad loketský česky úřadoval. Ano starší ustanovení z r. 1731, aby všichni krajští sekretáři znalí byli slovem i písmem obou jazyků zemských, zůstávalo stále v platnosti a bylo r. 1780 opět pojato do nové instrukce pro krajské úřady.[1])

Než zavedení německého jazyka jako jediného jazyka vyučovacího do gymnasií a škol normálních ohrožovalo na výsost poslední útulky jazyka českého. Mládež, která vyšedši z dosavadních jesuitských a piaristských gymnasií, mluvila ještě česky a jakž takž dovedla jazyk svůj mateřský i v písmě ovládati, teď počala užívati v pospolitém styku němčiny ve škole naučené a pozbývala poslední jiskry lásky a úcty k jazyku svých otců. Správcové normálního školství hleděli v prvé řadě k úspěchům, jichž dodělával se jazyk německý u českých dítek. Můžeme právem tvrditi, že mnohé ryze české město odnárodněno bylo působením německých svých škol. Vážným toho dokladem jsou Litoměřice. I Praze hrozilo plné poněmčení. Pelcl naříká, že při smrti Marie Terezie kázalo se na celé Malé Straně pražské česky jen v jediném chrámu a to v nejmenším chrámu sv. Václava, ač tam bylo mnohem více Čechů než Němců, kteří by chtěli jíti na kázání. Čechové skládali se z jádra měšťanstva a lidu, v jichž srdcích ještě zbožnost měla kořeny. Němci pak byli namnoze úředníci, zednářským duchem prosáklí a novým směrům oddaní. Šlechta a přednější měšťanstvo sice rovněž německy smýšlely, ale zbožnosti již hrubě nedbaly. Celý Újezd obýván byl pouze Čechy, ale ve chrámích Dominikánském, Karmelitském a rytířů Maltských byla toliko německá kázání, ovšem namnoze prázdná. S hořkostí připomíná Pelcl, že okolnost tuto řádové sami zavinili, neboť kněží jejich byli rovněž Češi, jazyka německého nevalně znalí, ale za to měli výborné české kazatele ve svém středu.[1])

U věcech náboženských platily až do nastoupení Josefa II v zemích českých normy obnoveného zřízení zemského, jímž výlučné právo ku provozování náboženství dáno bylo církvi katolické. Tolerováni byli toliko židé, jichž počet v Čechách a na Moravě byl přesně ustanoven, vyjímku pak činili evangelíci augšpurského vyznání ve slezských knížectvích těšínském a bílském, jimž ustanovením míru Westfálského, a zvláště pak konvence Altranstädtské z r. 1707 dostalo se práva svobodného provozování náboženství, konsistoře a vlastního vyššího učiliště v Těšíně. Ale úplně naukám evangelickým země české uzavříti nepodařilo se nikdy. Příčiny toho byly všeliké. Především sousedství Uher, v nichž mírem Sátmarským z r. 1711 dostalo se evangelickým konfessím právní bytnosti. Slýchány sice i v Uhřích stesky, že ve skutečnosti dějí se stoupencům církví evangelických křivdy, ale zásadné rovnosti s církví katolickou nebylo popíráno. Obchodní styky s Uhry, zvláště se slovenskou částí jejich, kde v Prešpurce, Levoči, Trenčíuě, Uh. Skalici i j. tištěny a vydávány byly české knihy, udržovaly tajné zbytky českých evangelíků v pospolitosti s uherskými souvěrci. Z končin východomoravských, zvláště z Valašska, ubírali se lidé potají do uherských osad anebo do Těšínska, aby tam účastnili se božích poct svým po předcích zděděným způsobem. Také vojskem pospolitost s evangelickými kruhy cizokrajnými udržována. V armádě císařské sloužili vedle uherských a sedmihradských evangelíkův mnozí němečtí princové a šlechti-

[1]) B. Rieger, Zřízeni krajské II, 45.

[1]) Josef II, MS. 27, 29.

cové evangelického vyznání, kteří sice v zemích českých nemohli obcovati svým způsobem poctám božím, ale netajili se náboženským přesvědčením svým.[1]) Soukromé modlitebny byly ve vídeňských palácích vyslanců státův evangelických.

Nejvíce však působilo sousedství Čech a Moravy s evangelickými státy Saskem a Pruskem, zvláště když největší část Slezska s Kladskem Prusům postoupena. Tím posunuty byly k hranici říšské končiny, kdež tajné evangelictví nejvíce ještě se udržovalo, české kraje králové-hradecký, čáslavský a chrudimský, sousedící Chrudimsku hornatá severní část Jihlavska a pak moravské Valašsko. V Pruském Slezsku a v okolí berlínském vznikly za Marie Terezie osady českých vystěhovalců, jichž příklad byl dosti svůdný, a také až do r. 1780 ucházeli lidé pro náboženství přes hranice, opouštějíce zemi, kde očekávalo je pronásledování. Ale i tu potkávali se s překážkami. Když na komorním panství poděbradském roznesly se zvěsti o svobodě, jíž požívali čeští vystěhovalci co do náboženství v nových osadách u Münsterberka a Opolí založených, sneslo se více rodin, celkem as 1000 duší, v čele majíce kováře Karbana (VII, 838) v Hořátvi u Nymburka, že pokusí se o svolení k vystěhování cestou zákonitou. Nejprvé podal Karban žádost králi pruskému, aby je přijal a jim místo k přebývání vykázal, pak sepsal prosbu k císařovně, aby jim dala svolení k vystěhování. Karban sám vážil cestu do Vídně, tam byl však přijat nemilostivě, po svém návratu pak byl jat a knihy, jež u něho nalezeny, pobrány. V kruté zimě odveden byl nejprvé k faráři do Kovanic, od něhož přijal políček, pak na krajský úřad do Bydžova a odtud do Prahy. V Praze byl vězněn jeden a tři čtvrti roku, a v žaláři týrán, až konečně propuštěn, když nebyli s to, aby na něm vynutili jména společníků, načež žil na Zvěřínku u Sadské a dočekal se i patentu tolerančního.[2]) Před povstáním selským r. 1775 obrátili se tajní evangelíci čeští, hlavně z kraje chrudimského, až i ku králi Fridrichu II s prosbou o přímluvu

[1]) Doklad o působení evangelických vojínův a jejich kazatelů v Čechách za války sedmileté podává Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách, I, 127.

[2]) Památka roku slavnostního 1863 tisíciletě památky obrácení národa českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Methoděje na křesťanství. Vydali J. Janata, V. Šubert a H. z Tardy. Str. 123 sld.

Oznamovali, že žádost jejich o svobodné vyznávání víry byla císařovnou odmrštěna, že missionáři jim pobrali 4000 dobrých knih a že 300 lidí úpí pro víru v žalářích. I prosili krále, aby se u císaře Josefa II za ně přimluvil, kdyby však ani tato přímluva nespomohla, aby on jako kníže práva a spravedlnosti milovný, ano i čest božskou chránící ujal se ubohých a jako silný Gideon se zdvihl rukou ozbrojenou proti nepřátelům boha a pravého náboženství, při čemž slibovali veškero přispění, ač prý jich není více než asi 20.000[1]) (VII, 795 sld). Ještě 28 srpna 1781, několik dnů před vydáním patentu tolerančního, rozkázal král Fridrich, chtěje v zemích svých pěstování chmele zavésti, aby lákáni byli tajní evangelíci z Čech ku přestěhováni do Pruska.[2])

Soudní lidé netajili se, že tuto soustavu, každé jiné vyznání vylučující a se stanoviska provinění proti státu stihající, není lze na dlouho udržeti. Vyjímky objevovaly se již po celé XVII stol. Již r. 1728 ukázala se potřeba udělovati zvláštními dvorskými výsadami svolení cizím továrníkům a řemeslníkům vyznání evangelického, aby směli v českých zemích se usazovati a tam živnosti své provozovati. Když lenní panství království českého Aš, Sorg a Neuberk v držení hrabat Zedtwitzů s obyvatelstvem téměř naskrz evangelickým dostala se smluvou tak zvanou „temperamentní“ (Temperamentspunkte) ze dne 10 března 1775 v bezprostřední svrchovanost krále českého, bylo obyvatelstvu jejich úplně svobodné vyznávání a provozování náboženství evangelického zaručeno a to v té míře, jakož pro krajiny říše německé ustanoveno bylo mírem Westfalským.[3]) Hrabata Zedtwitzové jako lenní páni obdrželi právo vykonávati iura ecclesiastica circa sacra t. j. zeměpanské rozhodování u věcech církevních, císařovna však jako královna česká vyhradila si ius summum circa sacra. Dále povoleno hrabatům Zedtwitzům, aby si zřídili v Aši samostatnou konsistoř jakožto

[1]) List tento otištěn také u Geifflera, Josephinische Curiosa IV, 329–331. Literatura jeho u Rezka, Dějiny prostonárodního hnutí I, 132, kdež podán i důkaz, že psán byl bezprostředně před povstáním r. 1775. S tím se shoduje údaj Fr. Vaváka v Pamětech, který praví, že psán byl řečený list r. 1774 a že za jeho původce jmín byl Prokop Myška, mlynář z hořenního mlýna v Pečkách Poblatných.

[2]) Rezek I, 110.

[3]) Schriften zur Geschichte des Ascher Gebietes I, 9.

duchovní soud, od níž mělo se díti odvolávání k radě nad appellacími v Praze, odtud pak k nejvyššímu soudu ve Vídni. Právo osazovati konsistoř tuto Zedtwitzům ponecháno.[1]) R. 1787 byl předsedou ašské konsistoře s titulem inspektora Antonín Jan Martius. Jemu byli podřízeni arcijáhen Antonín Jiří Linhart Brandstätter, správce filialního sboru neuberského, a jáhen Krištof Bedřich Martius. Působnost konsistoře ašské zabírala fary v Aši a Rossbachu, filialní sbor v Neuberku a osadu Grün, která příslušela k saské faře v Elsteru. Duchovní evangeličtí v Ašsku měli práva a titul farářů.[2]) Někdejší příslušenství k německé říši bylo příčinou, že se i v Chebsku na třech stranách udrželo lutheránství až do dob Josefových. Evangelické obce augšburského vyznání zachovaly se v osadách Fickerei nebo Neubrandu a ve Fleusen. Ve Fickerei bylo 11 evangelických domů, do Aše přifařených, ve Fleusen ze 100 domů větší počet, kteří farou příslušeli do Brombachu v saském Fojtlandu. Také na statku městské obce chebské v Redtwicích přetrvala evangelická obec všechny útisky, takže za Josefa II celá osada, se dvěma předměstími 145 čísel čítající, kromě katolické fary a školy byla evangelíky výhradně obývána. Poněvadž nebylo lze osadu tuto ku přijetí katolického učení donutiti, ana byla chráněna sneseními míru Westfálského, nařizovala vláda městské obci chebské, aby domy prodajné katolíky byly kupovány, ale evangelíci zmařili význam těchto opatření, kupujíce a prodávajíce dílce domové jako v židovském městě pražském. Redtwice byly sídlem augšburské fary a školy. Faru spravoval inspektor s jáhnem, školu rektor s kantorem.[3]) Konečně sluší vzpomenouti, že úmluva mezi císařovnou Marií Terezií, Ruskem a Pruskem příčinou prvého dělení Polska 18 září r. 1773 článkem pátým[4]) učiněná, kterouž i česká lenní knížectví Zátor a Osvětim znovu k české koruně byla navrácena, plnou volnost náboženství polským dissidentům zaručovala.

Cizincům, kteří Čechy nebo Moravou tehdy cestovali, pozornosti neušlo, že pod vnějším rouchem výlučného katolictví uchovávají se značné ještě zbytky dřevních nauk evangelických. Když r. 1730 navštívil české země známý bystroduchý pozorovatel Jan Jiří Keyssler, téměř vší západní Evropy z vlastní zkušenosti znalý, postřehl ihned v okolí jihlavském na Moravě, že tam přebývá ještě mnoho evangelíků, kteří veřejně účastňují se římskokatolické bohoslužby, na mše chodíce a před svátostí klekajíce, že se ale scházejí potají a ani sobě na vzájem příliš nedůvěřují, ježto začasté zrádci se vyskytují. Chtějí-li přijati večeři Páně, odcházejí do sousedních krajin uherských.[1]) Ve vládních kruzích vídeňských netajili se, že v zemích českých evangelické smýšlení se přes veškera přísná opatření rozmáhá, ale nepokusili se hledati kořene zjevu toho na místě pravém. Domýšlelit se, že hlavní příčinou jest protihabsburská politika Fridricha II, k čemuž přistupovaly cesty cizích evangelických kupců v a lázeňských hostí za léčením, do Varů Karlových a Teplice. Proti kupcům, kteří byli podezíráni, že sebou přivážejí vedle zboží i české evangelické knihy, v cizině působením emigrace tištěné, vydávána o překot nařízení přísná — ale marně. Missionáři nabývali trpké zkušenosti, že v domácnostech, kterým za pobytu jednoho knihy české pobrali, za krátko objevily se knihy nové, podloudně z ciziny přivežené. Za dob tereziánských, zvláště účinkem válek s Prusy, ježto i s pruskými i s císařskými vojsky hojní evangelíci do země přicházeli, vědomí evangelické v lidu se tužilo tou měrou, že na mnohých místech sedlský lid z příčin náboženských i pro útisky poddanské odhodlal se až i k odporu brannému. Sedlské bouře české r. 1775 a valašská vzpoura r. 1777 vyšly v prvé řadě z podnětů náboženských.[2]) R. 1777 chtěl značný počet venkovanů na

[1]) Czerwenka, Geschichte der evangelischen Kirche in Böhmen II, 657.

[2]) Rieggers Archiv der Geschichte und Statistik I, 393 sld.

[3]) Rieggers Archiv der Geschichte und Statistik I, 393, 395.

[4]) Dissidentes et Graeci non uniti, qui provincias praesenti tractatu cessas incolunt, gaudebunt possessionibus et proprietatibus suis, quoad statum civilem et respectu religionis conservabuntur omnino in statu quo, nempe in eodem libero cultus ac disciplinae suae exercitio, cum tantis et talibus ecclesiis bonisque ecclesiasticis, quae possidere in momentu transitus sui sub dominium Suae Majestatis Imperialis Regiae et Ap. mense Sept. anni 1772 neque Sua Majestas juribus summae potestatis in praejudicium status quo circa religionem dissidentium et non unitorum in regionibus supra dictis unquam utetur. U. Kropatschka, Oestreichs Staatsverfassung. Suppl. Nro I, str. 21.

[1]) J. G. Keysslers Neuester Reisen durch Deutschland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen zweite Abtheilung, 1287.

[2]) O náboženském rázu selského povstání v Čechách pozoruhodny jsou vývody Rezkovy, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách I. 133 sld.

Moravě veřejně se přihlásiti k vyznání augšburskému, což oznámeno dvoru. Maria Terezia s počátku zamýšlela mírných prostředkův užiti, záhy však změnila své smýšlení a uvažovala o prostředcích nejpřísnějších. Muži měli býti do vojska zařaděni, dospělí k veřejným pracím přidržáni a pod. Josef II opřel se názorům matčiným s největší rázností dopisem ze dne 23 září 1777, kterýž způsobil sice mezi matkou a synem vážné neshody, v zachované korrespondenci obou se jevící, ale přece měl dobrý následek, že přísná opatření proti jinověrcům na Moravě v plném rozsahu provedena nebyla [1]) Toliko zřízení biskupství brněnského r. 1777 lze za následek těchto událostí pokládati.

Než ani katolická církev nebyla tehdy prosta všelikých zjevů, z kterých bylo věstiti na značné přeměny. Účinky zásad, jež literatura tehdejší hlásala, a mocné působení jednotlivých vlád ve vnitřní poměry církevní nemohly zůstati bez následkův ani v Rakousku. V duchu Febroniovu jednala i Maria Terezia přes veškeru opravdovou zbožnost svou, ustanovivši placetum regium, zrušivši značný počet církevních svátkův a připojivši se k žádostem katolických dvorův, aby zrušen byl řád jesuitský. Idee francouzské a anglické pronikaly i do vyšších kruhů duchovenských, které uznávaly potřebu oprav v životě církevním. V českých zemích předními byli z kněží osvícenců biskup Háj, břevnovský mnich Rautenštrauch, který záhy stal se nového směru hlavou, probošt vyšehradský Kindermann, jenž úsilně pečoval o rozvoj školství normálního, i j. Zajímavo jest, že mezi osvícenci shledávají se i četní bývalí Jesuité, jako prof. Cornova, Dobrovský.

Předním nástrojem ku provádění zamýšlených oprav mělo býti zeměpanské úřednictvo, jež bylo za doby tereziánské ku správě veřejné povoláno a z největší části vystřídalo dřívější úředníky stavovské. Ale ani císařovna ani obyvatelstvo neměly dotud příčiny vzdávati vzláštní chválu novému zařízení, jehož nedostatky zřejmy byly na všech stranách. Důležitou příčinou ovšem byla polovičatost v tom se jevící, že stavovské živly byly v nové organisaci úřadů pomíseny se živly, jež ve dráze úřednické hledaly pouze živobytí své. Maria Terezia pokoušela se sloučiti dřívější způsob veřejné správy s novým a to tím spůsobem, že v podstatných částech stavovských práv šetřila, ale hleděla je uvésti v soulad se zásadou úřadů zeměpanských. V čele těchto, guberniálních i krajských, zůstávaly i nadále osoby stavovské, ano i místa krajských kommissařů mladými členy stavův osazovány a při každém krajském úřadě ustanoven vždy jeden kommissař extra statum, neplacený ale s nadějí na místa placená, kteréžto úřad z největší části šlechticům s domácím inkolátem ponechán. V úřadování gubernií zachován způsob vyřizování gremialného a při ustanovování gubernialních radův a krajských hejtmanů zachováván v zásadě obvyklý spůsob obnovy nebo renovace. Tyto poměry správy byly by se zažily. Domorodí náčelníci úřadů byli znalí lépe poměrů než zeměpanští čekatelé, pošlí z nejrůznějších zemí, bez průpravných vědomostí, ježto dravná část byli bývalí důstojníci, bez znalosti řeči obyvatelstva, bez příslušných zkušeností, bez lásky k lidu, k jehož blahu měli spolupůsobiti, ano i bez dobré vůle, neboť hledali úřad, aby jím nabyli pohodlného zaopatření. Stížnosti tehdy do krajských úřadů pronášené týkaly se hlavně těchto úředníků „z povolání“ a neušly pozornosti dvora i nejvyšších míst. Bylo pozorováno, že není dosti dohledu s vyšších míst úřadních k nižším, zvláště k úřadům krajským, a z těchto úvah vzešly snahy o opravu krajského zřízení v Čechách i na Moravě. Snah těchto velice byl účasten císař jako spoluvládce a již tehdá nebylo tajno, že neschvaluje úřadování ani nejvyššího purkrabí knížete Fürstenberka ani předsedy moravského gubernia hraběte Blümegena. Císař horoval pro nadrevisi krajských úřadův a navrhoval r. 1777, aby v Čechách bylo zřízeno čtvero a na Moravě dvé vrchních krajských ředitelů v hodnosti skutečných dvorních radů, v Čechách s úředními sídly krajských ředitelstev v Táboře, Kolíně, Litoměřicích a Plzni, v Táboře pro kraje prachenský, budějovický, táborský, a berounský, v Kolíně pro kraje kouřimský, čáslavský, chrudimský a králové-hradecký, v Litoměřicích pro kraje bydžovský, boleslavský, litoměřický a rakovnický, v Plzni pro kraje plzeňský, klatovský, žatecký, a loketský. Tito vrchní krajští ředitelé měli dohlížeti k úřadování krajských úřadův a tyto častěji visitovati. Myšlenka byla v zásadě schválena císařovnou 27 března 1777, ale při provádění naskytly se obtíže. Císař, kterému na mysli tanulo zařízení prostě byrokratické, beze vší souvislosti s dosavadními platnými

[1]) Wendrinski, Kaiser Josef II, 65 sld.

řády zemskými, přimlouval se horlivě za zřízení stálých krajských ředitelstev, kteráž by všem, nejsouce ve zřízení zemská pojata, mohla býti jediné dle vůle panovníkovy osazována. Tomu odpíral však státní kancléř kníže z Kounic, přijímaje sice zásadu i počet ředitelstev krajských, než toliko na čas, až by ve správě zjednán byl počátek žádoucí, načež císařovna přiklonila se k náhledu kancléřovu. Tyto neshody byly příčinou, že ku zřízení krajských ředitelstev nedošlo.

V čele zemské správy české stál od r. 1771 (VII, 601) jako praesident gubernia nejvyšší purkrabí pražský kníže Egon Karel z Fürstenberka, mladší bratr panujícího knížete téhož rodu, pán vzácných vlastností ducha, přítel učených mužů, jichž snahy všemožně podporoval, ale dle úsudku Pelclova v té příčině zajisté oprávněného slabý a lehkověrný, jenž dal se voditi od lidí špatných. Josef II již jako spoluvládce nebyl s úřední činností jeho spokojen, jakkoli sám byl navrhl jeho jmenování (VII, 601, 705), a sice hlavní příčinou nespokojenosti byla různost náhledů pokud se týče zamýšlené nové úpravy úřadů krajských. Fürstenberk neschvaloval utužující byrokratický směr, na čirém centralismu se zakládající, jejž přál si císař, ale navrhoval všeobecnou reformu krajských úřadů tvrdě, že není lze bez ní dodělati se náležitého vykonávání panovnických rozkazův i zdá se, že chtěl stavovský ráz jejich alespoň tím zachovati, že žádal sobě právo sám krajské hejtmany ustanovovati.[1]) Hájil také zásadu, že v prvé řadě mají býti povoláváni k místům krajských hejtmanův a jejich adjunktů domácí zemští stavové, což příčilo se Josefově zamilované idei, aby úřednická místa ve vnitřní správě byla po přednosti obsazována bývalými důstojníky. Odtud nelibost, již císař vůči Fürstenberkovi projevil hned po svém nastoupení ve známém listě vévodě Choiseulovi.

Kníže-arcibiskup Antonín Petr hrabě Přichovský z Přichovic.

V čele církevní správy české byl od r. 1764 kníže-arcibiskup Antonín Petr hrabě Přichovský z Přichovic, muž letitý a vzdělaný, ale odpůrce směru osvícenského (VII, 720 sld.). Narodiv se r. 1708 ze starobylé české rodiny šlechtické, studoval v pražském konviktu Jesuitů, oddal se theologickému studii, přijal nižší svěcení v Římě z rukou Benedikta XIII a 29 dubna 1731 vysvěcen na kněze v Praze skrze biskupa litoměřického Maurice Adolfa vé-

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 20, 172.

vodu Saského. R. 1734 stal se děkanem v Sobotce, odkudž rychle v důstojnostech církevních povyšoval. Ještě za Karla VI stal se děkanem kapitoly u Všech Svatých na hradě pražském a koadjutorem arcibiskupa hraběte Manderscheida s právem nástupnictví, r. 1754 zvolen za děkana a r. 1755 za probošta kapitoly metropolitní, r. 1753 jmenován biskupem královéhradeckým a konečně r. 1763 po úmrtí Manderscheidově povolán na stolec sv. Vojtěcha. Ku konci doby tereziánské popudil na se arcibiskup Přichovský kruhy osvícenské, ježto již r. 1764 upozornil ve své arcidiécési na římský odsudek známého spisu Febroniova a káral novoty, hlavně repraesentované děkanem Kindermannem a břevnovským mnichem Štěpánem Rautenštrauchem, tehdy professorem theologického učení v klášteře břevnovském. Způsob, jakýmž Kindermann o překot zařizoval německé hlavní školy na úkor česko-latinských dosud gymnasií, vzbudil nelibost arcibiskupovu,[1]) která však neměla účinků, ježto Kindermann požíval mocné ochrany vládní. Proti Rautenštrauchovi vystoupil arcibiskup, když vydal tiskem svůj latinský spis, Úvod do práva církevního nadepsaný a směrem Febroniovým se řídící. Rautenštrauch vzdělaný péčí opatovou na cizích universitách jal se vykládati církevní právo se stanoviska francouzských theologův, o čemž záhy dověděl se kancléř arcibiskupský Stöger z řádu jesuitského, načež Rautenštrauch i opat pohnáni před soud konsistoriální. Články jednotlivé z výkladů Rautenštrauchových a z latinského jeho spisu a právu církevním byly soudem tímto zavrženy, Rautenštrauch zbaven úřadu učitelského a opatu s důtkou nařízeno, aby odsouzeného opatřil kázní klášterní. Rautenštrauch ale prostřednictvím ředitele pražské právnické fakulty Kronenfelsa zaslal pojednání své o moci papežské do Vídně dvornímu radovi Rieggrovi, kterýž společně s osvícenským bohoslovcem drem. Stockem obrátil se k osobnímu lékaři císařovninu van Swietenu. V příhodné chvíli podal van Swieten císařovně spisek Rautenštrauchův, aniž by byl dotkl se událostí v konsistoři pražské. Císařovna nalezla ve spisku zalíbení a po návrhu Stockovu udělila spisovateli dvanáctidukátovou zlatou medailli, ano Stock navrhl i císařovně, aby arcibiskupu pražskému výkon císařského vyznamenání uložila. Chytře nastrojený úklad se povedl. Arcibiskupu doručena dvorní kancelář medaille pro Rautenštraucha s rozkazem, aby vyznamenaného i s opatem předvolal před konsistoř, praeláta pak aby jménem císařovny pochválil, že dbá o studium v klášteře svém, a Rautenštraucha veřejně dekoroval. Brzy potom jmenován Rautenštrauch ředitelem pražské theologické fakulty a když v klášteře břevnovském zemřel opat, císařovna sama mnichům volbu Rautenštrauchovu doporučila, zvolenému pak obvyklé značné taxy odpustila. Po smrti Gondolově povolán Rautenstrauch za předsedu duchovní kommisse dvorské do Vídně.[1])

Nelibost arcibiskupovu pocítili i někteří professoři universitní, zejména professor práva církevního Kašpar Royko, který dovozoval, že Hus zemřel smrtí mučennickou, jakož i aesthetik prof. Karel Seibt, jenž udán skrze bývalé jesuity Schönfelda i Herze a kustoda veřejné knihovny Mende. Schönfeld a Herz vybrali některé články ze spisů jeho, Mende podal seznam závadných prý knih, jež Seibt posluchačům svým čísti doporoučel, načež hrabě Věžník výtky tyto zaslal do Vídně vysoce postavenému příteli. Vyšetřování proti Seibtovi zavedené mělo ale účinek opačný.[2]) Naproti tomu sluší vzpomenouti, že r. 1775 pastýřským listem varoval arcibiskup věřících, aby nebrali útočiště k olwangskému faraři v Bavořích Janu Gastnerovi, který tvrdil, že hojí nemoci různé zaklínáním zlého ducha.[3])

Jsa potomkem starobylého rodu českého, choval se arcibiskup Přichovský blahovolně ku jazyku českému. Když Maria Terezia nařídila, aby byl pořízen nový latinský český překlad písma svatého dle Vulgáty, uvítal arcibiskup s radostí císařské nařízení a jemu patrně jest děkovati, že pořízení překladu toho, jehož císařovna 1000 exemplářů na rozdanou mezi lid zakoupila, svěřeno mužům tehdy nejspůsobilejším, Durychovi a Procházkovi.[4])

Ve správě své arcidiecése vedl si arcibiskup Přichovský horlivě. R. 1779 nařídil všemu podřízenému duchovenstvu, aby příkladně žijíc, bylo vzorem křesťanských mravův a cností věřícím, aby spravovalo se přesně

[1]) Oesterr. Biedermanns-Chronik, 116.

[1]) Wienerische Kirchenzeitung 1785, str. 405 sld.

[2]) Tamže 119.

[3]) Borový, Dějiny diecése Pražské, 393.

[4]) Jaroslav Vlček, Čes. čas. hist. VI, 25 sld.

nálezy synodálními a horlivě oddávalo se čtení písma svatého, o čemž vikáři měli se stále přesvědčovati a arcibiskupské konsistoři zprávu podávati. Aby pak jinověreckým emissařům byla vhodná půda odnímána, ukládal arcibiskup duchovenstvu lid kázáními častými poučovati, zvláště v končinách hraničných anebo v lesnatých a hornatých krajích, kamž do osamělých namnoze lidských příbytků tito emissaři svůdné knihy přinášejí. Proto měli duchovní taková místa častěji navštěvovati a dle cís. patentu ze dne 12 srpna 1775 knihy z ciziny přinesené lidu odebírati, cizokrajné emissaře a jejich činy neúnavně přezírati a tam, kde potřeba bude, missionáře vysílati. Také školství přál ze srdce, ustanoviv již r. 1775, že nikdo nebude na kněžství vysvěcen, kdož neprokáže se znalým býti katechetiky dle nových zásad. Spolu nařizoval kněžím, aby bohoslužby ustanovujíce, nekladli překážky vyučování školnímu. Na panství benátském, jež bylo jeho soukromým majetkem, zapsal českému fondu škol normálních 40000 zl., začež se mu dostalo velkokříže řádu sv. Štěpána [1]) Ale směr osvícenský, který již ve druhé polovici vlády tereziánské ve Vídni půdy nabýval, zúžoval působnost arcibiskupovu tou měrou, že nesměl na konci vlády tereziánské nic samostatného nařizovati kromě některých pobožností, za to ale přehojná vládní nařízení náležela jemu kněžstvu ve známost uváděti.[2]) R. 1777 ztratil metropolitní moc nad Moravou, když v Olomouci bylo biskupství na arcibiskupství povýšeno.

Biskupský stolec litoměřický spravoval od r. 1759 rovněž potomek staroslavného panského rodu českého Emanuel Arnošt hrabě z Valdštejna, praelát učený a vlastenecký, v diécési své dbalý jazyka českého (VII, 724 sld.), který právě v sídle jeho již již jazyku německému podléhal. U věcech osvícenských biskup Valdštejn byl proti oběma proudům zdrželivým, ale nepodporoval v diécési své missionářů, začež býval za dob tereziánských i ve sněmovních zprávách (VII, 865) obviňován. Náboženské reformy Josefa II prováděl, což mu vzbudilo výtky se strany novotám nepřející.

Velikého významu nabyl biskup královéhradecký Jan Leopold z Háje, jejž Maria Terezia nedlouho před smrtí svou, 29 července 1780, k důstojenství tomuto povolala (VII, 733). Tento syn českého patrimoniálního úředníka v moravském Fulneku jest vzácným zjevem za dob tehdejších. Vynikalť ušlechtilým srdcem, hlubokým citem náboženským, velikým vzděláním a láskou k jazyku i lidu českému Záhy upozornil na se biskupa olomouckého hraběte Egka a stal se již s 35 roky kapitulním děkanem v Kroměříži a r. 1775 infulovaným kapitulním proboštem v Mikulově. Když r. 1777 propukly náboženské bouře na Valašsku, byl jmenován Háj, tehdy již do rytířského stavu povýšený, předsedou kommisse světské i duchovní na potlačenou bouře, ale vedl si tak obezřele, že zjednal pokoj prostředky mírnými. Tehdy poprvé zástupce vlády podílel lid dobrými českými knihami. R. 1778 v téže příčině působil v okolí židlochovském a když byl povolán do Vídně k poradám, majícím navrhnouti prostředky vhodné na zažehnanou možných dalších bouří, radil důtklivě ku snášelivosti a k poučování lidu. 6 dubna r. 1781 zavítal do Hradce Králové,[1]) kdež záhy činností svou nabyl jména i za hranicemi s úctou vyslovovaného. Háj nebyl toliko osvícencem v ušlechtilém slova smyslu, nýbrž i vzácným té doby vlastencem, znalým významu českého písemnictví a vždy jeho dbalým, na to pak měl lahodný spůsob jednání s lidem, který mu i nepřítele nakloňoval. Jako Moravan a syn rodičů níže postavených nebyl ale oblíben v kruzích hierarchie české, která jej pokládala vedle Rautenštraucha za hlavní příčinu změn náboženských, císařem nařizovaných.

V čele moravské církve stál od října 1777 Antonín Theodor hrabě Colloredo, prvý kníže arcibiskup olomoucký, blízký příbuzný knížete arcibiskupa salcburského Jeronyma hraběte Colloreda. Arcibiskup Colloredo byl praelát hebkých spůsobův, u dvora rád vídaný, milovník okázalých repraesentací a slavností. V Olomouci, kamž poprvé za velikých slavností přijel z Kroměříže dne 10 července 1779.[2]) nemnoho

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 93.
[2]) A. Frind, Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 252.

[1]) Smýšlení své dal na jevo Háj ihned při příjezdu svém. Na silnici u Plačic očekávali duchovní, hodnostáři a měšťané biskupa ve slavném průvodu, on se ale uhnul k Novému Králové Hradci a beze vší okázalosti vstoupil do biskupské residence. Nazejtří byl sice uvitán ve chrámě sv. Ducha kapitulou, nedal ale čisti papežskou bullu potvrzovací ani nepřijal homagium duchovenstva. Švenda, Paměti města Králové Hradce VI, 8 str.
[2]) Brünner Zeitung 1779, čís. 58.

prodléval. 8 července 1779 dálo se slavné skládání lenního slibu v Kroměříži v ruce jeho skrze lenníky arcibiskupské za přítomnosti veškera dvoru arcibiskupova, úřadníků lenního práva, lenního hofrychtéře hraběte Leopolda z Lamberka, děkana a scholastika kapituly olomoucké. Za všechny lenníky skládal slib nejstarší, Jan Nep. svob. pán Kaltschmidt, načež následovali poslové měst Olomouce, Kroměříže a Osoblahy, ku konci jeden sedlák.[1]). Při této slavnosti rozvinut byl ještě všecken lesk někdejšího duchovního knížectví olomouckého. Proti opravnému proudění doby arcibiskup Colloredo měl nechuť, již živili duchovní jeho rádcové, kanovníci olomoučtí, praelát hradišťský tajný rada Pavel Václavík a praelát Augustiniánův olomouckých Tadeáš Slavíček. Veliké působení v názory arcibiskupovy měl i kardinál Migazzi, ale arcibiskup Colloredo nebyl mužem bojovným a později podřizoval sevůli císařské, jakkoli dostalo se mu při mnohých příležitostech pokynů dosti příkrých. Rovněž v úsudku svém nesamostatný byl suffragán jeho, prvý biskup brněnský Matěj František hrabě Chorinský z Ledské, před tím kanovník olomoucký. K nové diécési brněnské odděleny byly od arcidiécése olomoucké celý kraj jihlavský a části brněnského i znojemského, celkem v 18 děkanstvích 140 far. 22 února 1778 vjel biskup Chorinský poprvé do sídla svého. V 7 hodin ráno obětovav u Augustiniánů před městem tichou mši, veden byl za slavného průvodu úřadů, šlechty a duchovenstva do stoličného chrámu na Petrově.[2]) Později vyčítalo se mu, že přijímá rady exjesuitů, což mu všeliké nepříjemnosti způsobilo.[3])

Slezská knížectví nisské, těšínské a bílské byla částkou diécése vratislavské a zůstala při ní i po oddělení větší části země, biskup pak podržel rozsáhlé statky na českém korunním území, jichž středem byla Janská hora u Javorníka. Biskupem vratislavským po celou dobu tereziánskou byl hrabě Gotthard Schaffgotsch, praelát vrtkavý a rozmařilý, který s počátku přál panství pruskému, za války sedmileté ale přešel k Rakušanům a trvale na Janské hoře sídlil. Mírem Hubertsburským sice vymíněna ústně pro něho amnestie, ale správa pruské části diécése oddána biskupu světícímu, důchody biskupské zabrány a biskupu, který v Opolí trávil život jako zajatec, 4000 zl. ročně toliko vydáváno. R. 1765 přesídlil biskup opět na Janskou horu, než rozmařilým životem zadlužil statky své v území české koruny tak, že byly vzaty v sekvestr, jemu pak toliko roční důchod 4000 zl. vyplácen. Josef II spatřoval v něm praeláta nespolehlivého, který za dob nebezpečných byl by s to, aby zradil prospěchy císařské, a příkré v listech svých o něm pronáší úsudky.

[1]) Brünner Zeitung 1779, čís. 56.
[2]) Brünner Zeitung 1778, čís. 17.
[3]) Srv. úmrtní zprávu Wittolovu ve Wienerische Kirchenzeitung 1786, str 805.

Císař Josef II v zemích českých.

Z hlavních stesků, jež v Čechách do císařovny a královny Marie Terezie byly s hořkostí pronášeny, bylo zanedbávání Prahy a vůbec království. V Praze pobyla Maria Terezia toliko za svého korunování r. 1743, v Čechách pak vůbec posléze meškala r. 1755 za prvých vojenských manévrů v okolí měst Kutné Hory a Kolína. I vytýkáno panovnici této, že českých poměrů neznala a že ve všech příčinách závisela na referátech úředních. Zcela opačně vedl si císař a král Josef II. Již za života mateře své sjezdil Čechy i Moravu všemi směry, zejména pak podél pomezí pruského a v krajích, kdež projektovány byly nové pevnosti. Při tom jízdy jeho lišily se i vnějším spůsobem od cest předchůdců. Jízdy Ferdinanda III, Leopolda I nebo Karla VI dály se s četným komonstvem a za nákladů velikých. Rozsáhlé přípravy konány v končinách, kudy císařský průvod bráti se měl, a zdlouhavé formality pohyb dvorského průvodu velice zdržovaly. Naproti tomu Josef II jezdil bez ohlášení, s malou družinou obyčejně vojenskou, bez obřadných slavností. Žil na cestách jednoduše, bral za vděk pro osvěžení sklenkou vody anebo číškou mléka, za něž ale vždy dukátem se odměňoval, a při tom stále měl ve zření, aby sám o všech poměrech nabyl přesvědčení a vytvořil si vlastní úsudek. Rychlost jízd jeho byla na tehdejší poměry úžasna, zvláště kde bylo císaři jeti po obyčejných cestách, a jakmile dostihl cíle své cesty, již opouštěl vůz, již ubíral se k místům významem důležitým, k opevňovacím, mostním nebo silničním stavbám, prohlížel zrušené kláštery, k čemu by se asi hodily, navštěvoval školy, továrny, obchody, ústavy

humanitní, přijímal prosebné spisy, ať byly podány kýmkoli, mnohdy vyřizoval je na místě, mnohdy nelenil ihned se o stížnostech přesvědčovati, a při tom údiv budil trefnými, začasté i vtipnými odpovědmi, které utkvěly trvale v paměti účastníků. Takto získal si populárnosti obecné.

Za svého krátkého panování pobyl císař v zemích českých pětkráte po delší dobu, kromě některého kratšího pobytu na Moravě anebo průjezdu na cestách do ciziny. Do království českého jezdil hlavně za účely vojenskými, zvláště k podzimnímu ležení vojenskému u Hloupětína, odkudž zajížděl často do Prahy. Návrat dál se skrze obě nové pevnosti v severních Čechách a odtud k Olomouci, někdy skrze Brno.

Prvou velikou cestu podnikl již jako panovník Josef II do Moravy a do Čech v září r. 1781. Tehdy jeda z Vídně, zavítal císař 10 září záhy z rána do vojenského tábora u Tuřan za Brnem, kdež nazejtří 11 září konána generální přehlídka tábořícího vojska. 12 a 13 září pořádány byly veliké polní manévry, jichž se účastnili plukové pěchoty císařský, Harrachův, Hildburgshausský, Khevenhüllerský, Antonína Colloreda, Lacyův, Laudonův a Karla Colloreda, chevauxlegerové císařští a Löwensteinovi, husaři Esterházovi a granátníci Dirbachovi, Jarayovi i Mickowinovi. 15 září konán generální manévr. Den 16 září dán vojsku odpočinkem, císař však s generálem hrabětem Brownem navštívil toho dne brněnský ústav šlechtičen. 17 září pořádán opět veliký manévr, načež 18 září císař nastoupil cestu do Čech a sice jel skrze horské městečko Stonařov u Poličky, kdež před třemi týdny od udeření bleskem shořelo 25 domů se vším příslušenstvím. Císař ohledav spáleniště, přijal z úst tamního poštmistra Vojtěcha Buchty zprávu zevrubnou o vzniku neštěstí a dal mu hrst dukátů na podělenou pohořelých. Vedle prosby poštmistrovy svolil i císař, aby bylo dovoleno vybírati příspěvky pro pohořelé od cestujících, kteříž by po poště skrze Stonařov jeli. [1])

Biskup Jan Leopold z Háje.

Zatím již před Prahou u Hloupětína shromážděno bylo u velikém táboře 40.000 mužů vojska, a sice 14 pluků pěchoty, 2 pluky karabiníků, 2 pluky chevauxlegerův a husarský pluk Wurmserův. 19 září k večeru přijel císař po silnici od Hradce Králové a ubytoval se v zámečku generála-velmistra rytířského řádu křížovníků s červenon hvězdou. V týž den císařova příjezdu onemocněl místní rychtář, o čemž císař zvěděv, ihned k němu osobního lékaře svého odeslal. Hlavní stan byl v místní hospodě. [2]) 20 září vytáhla veškera armáda na širou planinu za Prosekem, kdež pěchota císaře pozdravila salvou, jízda pak manévrovala. 21 září uspořádán manévr veškery pěchoty, 22 konán prvý veliký manévr u Proseka, při němž pěchota táhla ve dvojím šiku, 23 z rána byla slavnostní polní bohoslužba, 24 manévr u Běchovic bitvu nápodobující. Den 25 září dán vojsku odpočinkem, načež císař odjel do Prahy a ohledal nové divadlo, hrabětem Nosticem budované a tehdy již až do pouhých zdí hotové. Císař projevil nad stavbou velikou spokojenost, místo však neshledal vhodným i projevil podivení, proč nebylo divadlo zbudováno na Velikém náměstí Staroměstském. Také navštívil císař nové pracovny pro chudý lid a večer pobyl ve vlašském divadle, kdež poprvé dávána zpěvohra Le Nozze in Contrasto. Ježto v noci na 25 září spustil se hojný déšť, tak že půdy rozmokly, nedošlo již k okázalému cvičení všeho vojska, nýbrž nařízen konec manévrův a vojsko do svých stanovišť se počalo vraceti. Císař následkem toho pobyl v Praze i po celý den

[1]) Brünn. Ztg. 1781, čis. 74, 75. Wien. Ztg. 1781, čis. 77.

[2]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, 22.

26 září. Navštívil tehdy oekonomii vojenskou, vojenskou nemocnici na Dobytčím trhu v budově někdejší jesuitské kolleje u sv. Ignátia, sirotčinec u sv. Jana i Koňský trh. Také shlédl novou stoku na Příkopě, kdež právě na místě příkopu Staré a Nové město dělícího budoucí hlavní třída pražská zakládána, a večer pobyl v divadle v Kotcích, kdež divadelní společnost Wahrova dávala Děvče z Frascati. 27 září záhy z rána[1]) odjel císař v průvodu maršálů Laudona a Lacyho, generálů Pellegrina i Löwenehra a plukovníka Zentnera do Terezína, kamž přijel o 1 hodině s poledne, načež do 5 hodiny přehlížel stavbu pevnosti. Přenocoval v Litoměřicích v hostinci u „Černého medvěda". Nazejtří, v den slavný sv. Václava, po bohoslužbě zajel opět do Terezína a do nově vystavěné vsi Německých Kopist, načež 29 září záhy z rána vyjel s družinou svou z Terezína a po špatných cestách skrze Štětí, Šopku, Stránov, Sobotku, Jičín a Hořice zavítal do Jaroměře na noc.[2]) Pobyv 30 září a 1 října v Jaroměři za přehlídkou pevnostní stavby v Plesu, odjel 2 října do Hradce Králové a skrze Litomyšl a Svitavy zavítal 3 října do Brna, kdež přenocoval, načež nazejtří vrátil se do Vídně.

Nedlouho potom zavítal císař opět na Moravu a pobyl v obou hlavních městech markrabství. Tehdy jel vstříc vzácné návštěvě ruského velkoknížete Pavla Petroviče, který s chotí svou Marií Feodorovnou, přijav jméno hraběte du Nord, vydal se na velikou okružní cestu po dvorech evropských. 15 listopadu 1781 o 6 hodině večer přijel císař do Brna, nazejtří pak o 5 hodině ranní spěchal do Olomouce, kdež setkal se s ruskými hosti. Po krátkém pobytu v Olomouci ubíral se dvorní průvod ruský o 25 vozích do Brna a s ním i císař, kamž přijeli 19 t. m. Ruští hosté ubytováni v paláci Leopolda hraběte Dietrichštejna, večer pak strávili ve společnosti císařově v redutě. 20 listopadu o 8 hodině ranní odjel císař opět do Vídně, aby byl přítomen při slavném vjezdu a uvítání cárských ruských Výsostí.[3])

R. 1782 očekávána byla návštěva ruského následníka do Prahy, při čemž císař chtěl se účastniti manévrův a v Praze delší dobu pobýti. Když s toho pro změnu v cestě následníkově sešlo, navštívil císař toliko Brno a sice opět ve společnosti ruského následníka a jeho choti, kteří po celoroční téměř cestě jižní a západní Evropou vraceli se skrze Vídeň do Petrohradu. 20 října 1782 přijel císař s hosti svými do Brna. Následník a jeho choť ubytovali se v hostinci „u orla", císař v nedalekém soukromém domě. 21 října věnován pobytu v Brně, za něhož císař vykonal některé návštěvy podniků průmyslových, následník pak účastnil se zemského sněmu právě zahajovaného, a odpoledne navštívil dům kněžský. Nazejtří 21 října císař odjel do Vídně, dvorní pak průvod ruský bral se skrze Olomouc do Petrohradu.[1])

R. 1783 opět dopřáno bylo Čechám a zvláště Praze delší návštěvy císařovy, při níž konány veliké slavnosti a rozvinut všechen lesk dvorský. Veliké manévry u Tuřan ustanoveny na konec srpna, u Hloupětína na den 13 září, vojsko ale shromáždilo se již dříve a tábořilo daleko po polích okolních. U Tuřan počalo táboření 21 srpna, 25 srpna přijel císař a nazejtří zahájeny manévry, jež potrvaly do 1 září. Téhož dne přijel císař do Brna, ubytoval se v hostinci „u orla", prohlížel po dva dny zrušené kláštery, nové stavby veřejné i ústavy dobročinné, načež 3 září odjel do Čech. 4 září přijel do Prahy, kdež jej očekávala vážná rozhodování ve příčině nové úpravy soudův a správy zemské, jakož i vhodného umístění nových úřadů zemských. Také konány tehdy v Praze za přítomnosti dvorského kancléře hraběte z Kolovrat důležité porady. Kolovrat s gubernialní kommissí projednával na základě dvorního dekretu ze dne 20 prosince 1782 jednotlivosti ve správě zemské, zejména pak rozhodnuto trvale o organisaci i platech krajských kommissařů.[2]) Císař sám prohlédl si gubernialní registraturu a účtárnu, kde si dal vyložiti spůsob úřadování, navštívil nemocnici Alžbětinek, kdež ptal se bedlivě na spůsob ošetřování nemocných, pobyl v kolleji Klementinské, již zamýšlel tehdy přikázati gubernii, prohlédl si rozsáhlou budovu ve všech částech, ano prošel i po půdách jejích. Ze semináře a konviktu odešel do veřejné a universitní knihovny, kdež pochválil oba bibliothékáře za nesmírnou práci, spojenou s prohlídkou, výběrem a urovnáním knih z klášterů zrušených, v mathematickém musei

[1]) Brünn. Ztg. 1781, čis. 80.
[2]) Knapp, Jaroměř, 189.
[3]) Brünn. Ztg. 1781, čis. 92.

[1]) Brünn. Ztg. 1782, čis 84.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 254.

prohlédl si staročeské mathematické přístroje, při čemž professor Strnad upozornil jej zvláště na vzácné nástroje, po Tychonu de Brahe pozůstalé, navštívil bibliothékáře Ungara v soukromém jeho bytu v kolleji, kdež Ungar demonstroval na přístroji elektrickém, počátek učiniv pokusem s korunou, pod níž zaleskla se slova „Vivat Josephus II“. Císař i tu vzdal pochvalu jak přístrojům tak dokonale provedeným pokusům, které jej velice zajímaly. Celkem nabyl však přesvědčení, že se Klementinum nehodí k účelům dikasterialním, i rozhodl se, že v něm vedle dvou fakult universitních, akademického gymnasia a veřejné knihovny bude ještě umístěn právě zařizovaný generální seminář pro království české. Císař také ohledal budovy zrušených klášterův u sv. Anežky, sv. Anny a ve Slupi, navštívil zemskou káznici a přádelnu, zbrojnici, prachárnu v Prašné bráně a Vlašský špitál. Večery trávíval v divadlech v Kotcích nebo na Malé Straně.

Mezitím vojsko manévrovalo v okolí Hloupětína od 10 do 13 září. Za těch dnů císař každého dne z rána k vojsku odjížděje, hospodou se položil v domě „u bílého beránka“ v ulici Hibernské, v Hloupětíně pak chvilkami pobýval v prvém patře tamního zájezdního hostince, kdež přijal i deputaci reformovaných pastorů. Když manévry ukončeny, vrátil se opět do Prahy, kdež stal se 13 a 15 září staroslavný královský hrad dějištěm významných dvorských slavností, načež 18 září odjel do Terezína, odtud pak do okolí mimoňského, jež důkladně zkoumal, maje v úmyslu založiti v něm novou pevnost. Z Mimoně zajel na Ples, přespal ze 22 na 23 září v Jaroměři, odtud pak skrze Olomouc a Brno, kdež 28 září opět u „černého orla“ přenocoval, odebral se do Uher.[1])

Na r. 1784 ustanoveny opět v měsíci září vojenské manévry u Tuřan a Hloupětína, jichž se císař hodlal osobně súčastniti a sice v průvodu anglického prince Fridricha, biskupa z Osnabrücka. 26 srpna 1784 před večerem přijel císař s anglickým princem, který zval se hrabě Hoya, do táboru tuřanského u Brna. 27 srpna konána obecná přehlídka vojska, 28 srpna přehlížen husarský pluk knížete Esterházy. Hlavní manévr pořádán 30 srpna, poslední 1 září, kteréhož ještě dne odejel císař do Olomouce za prohlídkou tamního tábora dělostřeleckého, odkudž vrátil se 3 září do Brna. 4 září prohlédl osobně zrušený klášter zábrdovický a navštívil soukenickou továrnu Viléma Mundy. 5 září časně z rána odjel do Čech a meškal s hostěm svým již od 6 září v Praze. 8 září zahájen vojenský tábor u Hloupětína; poněvadž však toho roku od července až do 22 září neprošelo, zavládlo veliké sucho, z toho pak povstal na polích i na silnicích prach neobyčejný, takže pohyby vojska potkávaly se s velikými překážkami. Přes to císař i princ anglický účastnili se horlivě manévrů. 14 září pak navrátili se do Prahy, kdež císař přesvědčil se sám o spoustách, povodní způsobených a o opatřeních, která byla s prospěchem nešťastníkův učiněna: navštívil také věznice, školy i jiné ústavy důležité. 19 t. m. na hradě Pražském pořádán skvělý ples. O plesu tomto níže širší podává se zpráva. 23 září odjel císař do pevnosti Terezína, vyprovodiv před tím prince anglického; již pak 25 t. m. meškal v Jaroměři, prohlížeje stavbu nové pevnosti na Plese, načež 30 září přijel do Brna, kdež v hostinci u „černého orla“ přenocoval. 2 října odjel císař skrze Hodonín a Halič do Budína.[1])

Delší byl císařův pobyt na Moravě a v Čechách r. 1786. Tehdy vracel se císař z veliké cesty, již konal po Uhrách, Bukovině a Haliči a přijel 1 září o 4 hodině odpolední z Vídně do tábora u Tuřan. 2 září konána přehlídka vojska, téhož pak ještě dne odjel císař do Olomouce. 3 září byl opět odpoledne již v táboře tuřanském, kdež 4 září konány manévry s jednotlivými pluky. Hlavní manévr spořádán 7 září při něm pak osvědčily se hlavně pluky moravské, jimž císař za to udělil zvláštní dvoudenní žold. Odpoledne 7 září odjel císař do Brna a tam zůstal nazejtří po celý den, konaje návštěvy a prohlídky na Špilberce, v novém divadle, ve špitále u sv. Anny, v kanceláři administrátora komorních panství Kaschnitze a ve chrámě dominikánském, k zrušení určeném. Při té příležitosti žádali měšťané, aby byl chrám tento zachován, lépe jsa položen než dóm, což císař uznal. Na místě otvoru ve zdi městské u ulice Kobližné kázal císař zříditi bránu s mostem, kudy by se na Cejl chodilo. Konečně zajel i do Zábrdovic a do

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čis. 75 a 76. Pelcl, Josef II MS, str. 65. Rulik, Kal. hist. I, 43. Knapp, Jaroměř, 189.

[1]) Rulik, Hist. kal. I, 54 Pelcl, Josef II, MS, 81. Brünn. Ztg. 1784, čis. 79.

zrušené Kartouzy pod městem. 9 září o 5 hodině ranní odjel císař do Čech[1]) a zavítal 11 září do Prahy, kdež 12 září konány u Hloupětína přehlídka vojska a různá cvičení válečná. Tehdy vyznamenal se hlavně polní zbrojmistr Michal hrabě Wallis, jemuž dostalo se z úst císařových lichotivé pochvaly. 18 září uspořádán hlavní manévr u Malešic, mezitím pak císař po několik dnů prohlížel různé veřejné budovy. 19 září pobyl i v českém divadle „Boudě“, načež zajel do Terezína a tam pobyl až do 23 t. m. 24 t. m. záhy z rána opustil Terezín a přenocoval téhož ještě dne v Jičíně, 25 t. m. pak odjel na Ples a přenocoval v Jaroměři, 27 září ráno odjel do Hradce Králové, kdež prohlížel pevnostní stavby a přenocoval, odtud pak vrátil se do Prahy a tam konal porady s vojenskými činiteli ve příčině ustanovení velitelů v nových pevnostech. 8 října odjel do Vídně.[2])

Poslední byl císařův pobyt na Moravě a v Čechách r. 1787. Na cestě do Haliče a Rusi ku sjezdu s cárevnou Kateřinou přijel císař 11 dubna do Brna v průvodu hraběte Filipa Kinského, ubytoval se u „černého orla“ a pobyl večer v divadle. Nazejtří z rána navštívil některé dobročinné ústavy, vojenskou nemocnici v Zábrdovicích, sady v Lužánkách a nařídil, aby u nové brány na Cejl byl zřízen průchod i pro pěší. 12 t. m. o 1 hodině s poledne odjel do Olomouce. 30 června o 7 hodině ráno přijel císař, vraceje se z Rusi, do Brna, zastavil v předměstí, promluvil maličko s generálním velitelem markýzem de Botta i s podmaršálkem hrabětem z Kounic a po přepřažení spěchal do Vídně.[3]) Pobyt císařův téhož roku v Čechách předcházel delší pobyt arcivévody Františka, syna toskánského velkovévody Leopolda a při císařově bezdětnosti čekance koruny. Mladý, teprvé devatenáctiletý arcivévoda měl se touto cestou náležitě seznámiti s poměry v zemích koruny české. Za tou příčinou zavítal arcivévoda 1 července do Brna, kdež navštívil mnohé veřejné budovy. 4 července byl v Olomouci a 9 t. m přijel s generálem hrabětem Pellegrinem do Hradce Králové, kdež prohlédl veškery stavby pevnostní i vojenské, vystoupil na Bílou věž, aby se odtud pokochal překrásným pohledem na „zlatý“ prut, ano navštívil i vrch sv. Jana před městem. 11 července uspořádána dvorní tabule, jíž se též účastnil biskup Háj. 14 července byl arcivévoda v Plese a pobyl tam deset dní. 30 července byl v Litoměřicích, 7 až 8 srpna prohlížel opevnění terezínská a 11 srpna zavítal na zámek brandejský n. L., který byl zařízen pro delší jeho pobyt. Za tříneděního pobytu v starobylém polabském městě, obkličeném mohutnými a dobře chráněnými hvozdy, které ode dávna slynuly hojnou myslivostí, býval arcivévoda denně přítomen vojenským cvičením jízdného svého pluku, tehdy v Brandejse posádkou položeného, střílel zajíce po polích, konal lovy v lesích, zajel na tři dny i na hrad Pražský a při tom, jsa ke všem blahosklonný a velmi přívětivý, zaňal srdce všeho obyvatelstva. V Brandejse pobyl arcivévoda do 1 září, načež přesídlil na hrad Pražský a do ohlášeného již příchodu císařova účastnil se podzimních vojenských cvičení u Hloupětína. 11 září přijel i císař do Prahy, zůstal tam ale toliko přes den, neboť již 13 t. m. odjel do Terezína, kdež pobyl do 15 září Časně z rána tohoto dne dal se na cestu do Plesa, zůstal ale hospodou v Jičíně a teprvé 16 t. m. přijel do Plesu. Tam pobyl do 18 září, kteréhož dne dojel Hradce Králové a po krátkém meškání zavítal na noc na Mýto Vysoké. 19 září odjel do Brna a vrátil se odtud do Vídně.[1])

[1]) Brünner Ztg. 1786, č. 71 a 72.
[2]) Pelcl, 98. Duška, Josefov, 139.
[3]) Brünner Ztg. 1786, č. 30, 31 a 53.

Úprava úřadů politických.

Z prvých vládních péčí císaře Josefa II byla vhodná úprava administrace jakožto nástroje při provádění reform zamýšlených. Na častých svých cestách všemi Dědičnými Státy shledal císař více než dostatečně vady soustavy Tereziánské, která přála si zeměpanského úřednictva, ale váhala ještě dotknouti se práv zemských a stavovských. Mezi gubernialními rady byli sice v Čechách i na Moravě někteří učení právníci, z kathedry universitní nebo z dvorních úřadů povolaní, ale většina členů gremií a stálých kommissí, všichni krajští hejtmané a převážný počet krajských adjunktů byli členy stavů, veškera berní správa byla osazována úředníky stavovskými. Vady tohoto polovičatého zřízení

[1]) Pražské České Noviny 1787, čís. 28, 32, 32. Pelcl, 102 (udává ale nesprávně, že přijel arcivévoda do Brandejsa až 20 srpna.)

byly patrny, i zbývala volba mezi ryze autonomní správou po příkladu Uher a mezi výlučně zeměpanskou správou. Při smýšlení císařovu a jeho rádců nebylo žádné pochybnosti, že volba tato rozhodne se ve prospěch výlučně zeměpanské správy jakožto nejúčinnějšího nástroje v rukou absolutního vládce.

S počátku uvažoval císař o zásadách nové organisace a dožadoval se v té příčině častěji dobrozdání státní rady. Za hlavní vady dosavádní administrace pokládány nedostatek jednotnosti v celku, v jednotlivých pak případech nedostatek energie a důkladnosti. Císař vytýkal 31 ledna 1781 ve vlastnoručním listě státní radě zaslaném, že bývají se strany úřadů skutky vyšetřeny neúplně anebo zůstávají vůbec nevyšetřeny, vyšší rozkazy že vykonávají se váhavě, nesprávně, ano že vůbec se opomíjejí. Soudil tudíž, že potřeba jest opravy i u představených i u podřízených. Krajští hejtmané měli bdíti nad úřednictvem sobě přiděleným, krajské hejtmany měli kontrolovati gubernialní visitatoři, gubernia pak a dvorské úřady zvláštní nezávislý úřad fiskální. Proto již v prvých dnech r. 1781 vydal stručnou instrukci, ve kteréž na jevo dával, že chtěje se dodělati správnějšího úřadování krajských úřadův a zejména krajských hejtmanů, chystal se bedlivě přihlédnouti ku způsobilosti a jakosti jednotlivců. A 31 března t. r. zřejmě již císař propověděl, že mají býti krajské úřady osazovány muži, kteří s potřebnou schopností spojují zároveň dobrou vůli a poctivost, pak fysické i mravní síly.[1]) Státní rada poukazovala k obtížím, které by provedení císařových náhledů bez rozmnožení počtu úřednictva způsobilo, a dovozovala, že nedostatky císařem kárané lze odstraniti zřízením okresních kommissařů, krajským hejtmanům přidělených, kteří by do tří let každý vrchnostenský úřad osobně prozkoumati mohli. Rovněž uznávána potřeba, aby z dosavádních krajských hejtmanův byly jen osvědčené síly podrženy, aby ale postavení jejich bylo zlepšeno, zemským pak a dvorským úřadům aby více volnosti bylo ponecháno. Hrabě Hatzfeld výslovně radil, aby rozšířena byla působnost úřadů zemských.[2])

Na tyto návrhy císař odpověděl 26 března 1781 určitým tonem, ze kteréhož zřejmy jsou absolutní a centralistické snahy jeho. Ústřední úřady proti právům zemí za Marie Terezie vzniklé měly býti ještě více soustředěny, „vládní okresy“ zvětšeny a stavové zemí do jednotlivých nových „vládních okresů“ pojatých měli býti v jedno těleso sloučeni. Úřady v jednotlivých okresích měly býti rovněž soustředěny, aby bylo lze panovníkovi ústřední úřady a úřadům ústředním zemské správce lépe přehlížeti. Důvodem tohoto úmyslu, kterým měly býti naprosto odstraněny historicko-politické individuality a autonomie jednotlivých Dědičných Států, opíraly se o zásadu, že jest zájem panovníkův a poddaných stejný a takovým způsobem že lze uhaslého prý ducha „národního“ opět oživiti.

Základu státu právního, na němž spojení Dědičných Států spočívalo, návrh tento ještě se nedotýkal, neboť císař hodlal obnoviti dřevní trojí kanceláře dvorské, českou, uherskou a rakouskou a sice pro veškeru správu politickou, soudní i finanční, vedle nichž měl býti zvláštní ministr financí, jaksi nahrazující někdejší komoru dvorskou. Ku koruně české měla býti připojena Halič, za to ale v lůně jejím České Slezsko mělo býti s Moravou v jediný vládní okres spojeno. Každý vládní okres měl míti i svůj soud appellační.[1])

Co do věcné stránky mělo soudnictví s administrativou zůstávati spojeno, ale při dvorských a zemských úřadech měly býti zřízeny zvláštní soudní senáty, v nichž by dle poměrův i radové správní měli býti účastni a radové soudní, kde by potřebí bylo, jednali by spolu i u věcech administrativních.

Tyto úmysly císařovy nepotkaly se se souhlasem státní rady. Byrokraté v ní zasedající především zamítali návrh císařův na obnovu české dvorské kanceláře jakožto prý škodlivý, byli proti sloučení různých stavovských korporací dle zamýšlených správních okresův a navrhovali úplné odstranění soudnictví od správy. Císař v některých věcech přispůsobil se státní radě, v některých ale jednal samostatně. Tak již 14 října 1781 oznámil zařízení nových vládních okresův a sloučení příslušných korporací stavovských, jímž Slezsko zbaveno své vlastní správy a spojeno s Moravou. Na nové námitky státní rady rozhodl císař 4 listopadu 1781, že stavovské korporace podrží dosavadní úpravu svou a že má býti soudnictví od politické správy odděleno.

[1]) R. Rieger, Zřízení krajské II, 170.
[2]) Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 109 sld.

[1]) Hock-Biedermann, Der österr. Reichsrath, 117.

Za to nejlepší myšlenka císařova, obnovu totiž právních poměrů českých znovuzřízením české dvorské kanceláře, padla pro odpor státní rady, jakkoli v ní zasedal i svob. pán Kressel, českými vlastenci tehdejšími pro vlastenecké prý smýšlení velebený. Na místě soustředění politické, soudní i finanční správy až na jistý obor všem zemím společný ve třech jediné historicky i právně oprávněných dvorských kancelářích, jakožto řády jednotlivých korun a skupin ustanovených nejvyšších úřadech, dána přednost byrokratické zásadě bez právních základů, spojování totiž různých oddílů státní činnosti v jednotných úřadech, aby tak potlačena byla i zvláštní stavovská zřízení zemí jednotlivých.

10 října 1782 rozhodl o těchto věcech císař dle náhledů státní rady. Toho dne zařízena „spojená česko-rakouská dvorská kancelář, dvorská komora a bankovní deputace“ jakožto spojený dvorský úřad, v němž měla býti soustředěna nejvyšší politická a finanční správa zemí koruny české a dědičných zemí starorakouských. Nový úřad zván také „spojenou dvorskou kanceláří.“ Na místě nejvyššího dvorského kancléře hraběte Blümegena, který v červnu t. r. donucen odstoupiti, jmenován dosavádní praesident dvorské komory Jan Krakovský hrabě z Kolovrat „královským českým nejvyšším a rakouským prvým kancléřem“; jemu byli přiděleni dvorský kancléř, místokancléř a 14 dvorních radů, jichž šesti svěřeny referáty dle jednotlivých zemí, osmi referáty věcné. Touha německo-centralistických byrokratů, kteří chtějíce sami na místě dosavádních stavovských hodnostářů v nejvyšších oborech správy rozhodovati, na odstranění samostatné správy koruny české naléhali, byla tímto rozhodnutím vyplněna. Naproti tomu v Uhřích učiněn veliký krok k obnově poměrů dřevních spojením dvorské kanceláře sedmihradské s dvorskou kanceláří uherskou. Tím dán počátek dualistické úpravě správy na úkor dosavádních zákonných poměrů.

Další úprava úřadních poměrů závisela na povaze úřednictva císařova, jemuž vzdává se za dnů našich veliká chvála, však bez důvodu, jakož klassickým svědkem jest císař sám. Vydaltě Josef z italské své cesty oběžník všemu úřednictvu, jenž 13 prosince 1783 předložen i státní radě. Byv na vědomí podán všemu úřednictvu císařskému, jest dle toho obvykle pastýřským listem nazýván. Císař v něm doplňuje své snahy a tužby pro blaho národův a očekává, že všichni úředníci bez vyjímky budou se snažiti, aby vnikli do ducha nařízení jeho, aby neúřadovali toliko mechanicky, nýbrž aby se ve všem pokládali za spolupracovníky císařovy, majíce vždy na mysli dodělávati se dobra. „Nařizují“ (úřadníci), praví císař „a expedují, ale beze zření, vykonává-li se nařízené, jednají řemeslně, ne s úmyslem, dodělati se dobra a o něm lid poučovati, nýbrž toliko v té snaze, aby nebyli do processu zapleteni a aby se nestali hodnými propuštění.“ Přísný ton císařova listu byl pohříchu zcela oprávněn, neboť lidé, kteří v jeho jméně správu vykonávali, neuměli se na ideální výši svého pána povznésti, jednajíce buď bez ducha, buď zúmysla proti blahovolným intencím císařovým. Ovšem dlužno vytknouti, že císař sám přispěl nepřímo k této povaze veřejného úřednictva, přes míru opatřuje místy úřadními vojíny a zvláště důstojníky vysloužilé, lid to, který ještě tehdá v lůně svém choval namnoze cizince, potřebného vzdělání prosté, poměrů národův a zemí neznalé a duchem vojanským prosáklé.[1])

Jakkoli zřízením spojené dvorské kanceláře učiněn opět veliký krok proti historickému a právnímu postavení zemí koruny české, neodvažovali se přece císařovi rádcové prováděti další důsledky Haugwitzovského státního převratu. Po celou dobu vlády Josefa II uznávány země koruny české za zvláštní skupinu, byť by i v jednotlivých odborech správy nově založeným ústředním úřadům podřízenou. Císařova nařízení mluví důsledně o zemích českých vedle zemí rakouských, těmito správně toliko alpské země srozumívajíce. Když r. 1781 uvažováno o vydávání sbírky zákonů, navrhováno ve státní radě, aby nejprvé upravena byla sbírka zákonů českých, vedle čehož by bylo současně pracováno o sbírce zákonů rakouských. Císař v zásadě přivolil a nařídil, aby zákony české věcně byly s rakouskými srovnávány a aby bylo vyšetřeno, nehodí-li se zavedení jejich i ve „starorakouských provinciích.“[2]) Zvláštní české zákonodárství tím bylo uznáno.

Císař nespokojil se však obecnými předpisy, nýbrž chtěl zajistiti správné úřadování zevrubným posuzováním každého úředníka

[1]) V plném znění uveřejněn „pastýřský list“ u Schlözra, Staatsanzeigen IV, 239 sld.

[2]) Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 124, sld.

ve službě i mimo službu, a z té příčiny zavedl známé listiny chování nebo konduitní, jež bylo přednostům úřadu o všech úřednících podřízených vyplňovati a každoročně císaři předkládati. V listinách těch měly býti posuzovány jednání v úřadě, vědomosti a spůsobilost jednoho každého. Listinami chování měla býti úředníkům odňata veškera samostatnost jednání, zvláště ve zbývajících ještě řídkých případech, kde dálo se rozhodování kollegiálně. Císař domníval se, že učiní si tímto spůsobem z úředníkův ochotné orgány ku provádění svých názorův, ale záhy poznal praktickou jeho nevhodnost. Jednotliví představení dopouštěli se přehmatů, císaři pak předkládány tisíceré listiny o úřednících vysokých i nízkých, podle nichž ne dle svého, nýbrž cizího úsudku měl rozhodovati. Při tom vyskytovaly se věci podivné. Tak přiměl český nejvyšší purkrabí předsedu appellačního soudu hraběte z Věžník, aby sám o sobě napsal listinu chování, jakkoli již sloužil déle než 40 let.[1]) O krajském hejtmanu jihlavském baronu Rebentischovi usoudil president moravského gubernia, že jest „prostředně horlivým", na základě čehož jej císař ihned z úřadu propustil. President gubernia snažil se dodatečně obecný výrok svůj odůvodniti vytýkaje, že Rebentisch jsa 58 let stár a churav, není již s to, aby zvláštní horlivost v úřadě na jevo dával, ale teprvé po naléhavých námitkách členů státní rady rozhodl císař 28 srpna 1788, aby byl dán Rebentisch do pravidelné výslužby a místo jeho jiným aby bylo osazeno.[2])

Největší vzrušení vzbudil r. 1782 pád tří vysokých úředníků, majících rozsáhlé a mocné příbuzenstvi, nejvyššího purkrabí pražského knížete Fürstenberka, nejvyššího kancléře hraběte Blümegena, (poněvadž zatajil císaři jakýsi fond moravských stavův, což jeho podřízený úředník Engelbrecht Müller císaři prozradil), a krajského hejtmana rakovnického, Filipa Krakovského hraběte z Kolovrat, syna nového nejvyššího kancléře. Také bratr dosavádního nejvyššího kancléře, praesident moravského gubernia Krištof hrabě Blümegen, dán bez své žádosti 17 května 1782 do výslužby s menším výslužným, než mu dle doby služebné náleželo, a poněvadž nejvyšší kancléř o případu věděl, donucen i on podati žádost za propuštěnou a rozloučil se po 47 leté službě 13 června 1782 s úřadem bez jakéhokoliv uznání se strany císařovy. R. 1782 propuštěn krajský hejtman táborský, r. 1786 propuštěno pět radů při českém gubernii, ježto prý k službě nebyli spůsobilí, a všichni sekretáři tohoto úřadu dáni do výslužby.

Tyto obecné zásady měly dojíti platnosti i v jednotlivostech správy. Dle své zamilované myšlénky císař rozdělil Dědičné Státy na 13 okresů správních, z nichž jedním bylo království české, jedním markrabství moravské s vévodstvím slezským. V mezích jednotlivých těchto okresů správních měly přestati všechny dosavadní různosti, které zakládaly se na listinách anebo zvycích historických. V Čechách týkalo se to toliko Chebska, ježto loketský kraj již ve všech příčinách pozbyl dřevního svého zvláštního postavení. Maria Terezia sice potvrdila r. 1744 městu i okresu chebskému všechny výsady a svobody, přes to ale odstraňovala jednotlivé výsady, čerpajíc důvod ze sporů mezi chebským magistrátem, rytířstvem a měšťanstvem a z nesprávnosti i v soudnictví i v městské správě hospodářské. Také senát chebský přispěl k omezení výsad dávných, zdráhaje se vykonávati nařízení, která proti právům chebským byla dána. Tak znenáhla v Chebsku zjednána platnost českým zákonům. Když Josef II stal se spoluvládcem, zúženo i právo měšťanstva voliti členy magistrátu, tomuto pak uloženo hrdelní soudnictví nad okresem Chebským, ale o správě jmění a fondů městských bylo předkládati výkazy úřadum zemĕpanským. Konečně v Chebu stále ustanoven kommissař kraje loketského. 15 února 1782 podřízeny město i okres ve všech příčinách loketskému krajskému úřadu, císařskému vojsku odevzdány stráže v městských branách, načež starobylá měšťanská stráž zanikla; 13 městských děl a veškery zásoby zbrojnice městské za 6000 zl. koupeny a do Vídně odveženy, městští puškaři pak ze služby propuštěni.[1]) Od r. 1778 nebyl již osazován úřad král. purkrabí chebského, jehož zástupcem ustanoven krajský hejtman loketský.

Mnohem důležitější změnou bylo spojení vévodství slezského s Moravou. I po ztrátě Pruského Slezska podrželo Slezko zvláštní správu svou dle dřevního spůsobu a dělilo se ve knížectví a kraje. Knížectví byla čtverá:

[1]) Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 131.
[2]) Tamže, 132.

[1]) Pröckl, Eger und das Egerland, 194 sld.

opavsko-krnovské, těšínské, bílské a nisské. Krajskými sídly byla města Opava, Těšín a Vidná, Opava pro knížectví opavsko-krnovské, Těšín pro těšínské a bílské, Vidná pro nisské. Nejvyšším úřadem v zemi byl královský úřad, jehož předsedou byl r. 1781 hrabě Brigido. Jemu byli podřízeni královští starostové, rovní krajským hejtmanům v Čechách a na Moravě. V Opavě byla i král. administrace bankální, stavovský generální berní úřad a vrchní vojenské velitelství. Stavy zastupoval veřejný konvent slezský, v němž zasedali čtyři knížata a jeden zástupce stavův opavsko krnovských.

Josef II zřízení toto zrušil a Slezsko spojil s Moravou. Počátek učiněn u věcech finančních, neboť 1 února 1782 zrušena bankální administrace v Opavě a spojena s brněnskou. V Opavě, Bílsku, Těšíně, Krnově a Cukmantlu zůstaly nadále toliko inspektoráty[1]). 5 dubna t. r. nařízeno sloučení i u věcech politických, což provedeno 20 června.[2]) Při nové soudní organisaci, která 1 července 1784 v život uvedena, potrvaly sice knížecí zemské soudy v Opavě, Těšíně, Bílsku a na Janské hoře, jež osazovati náleželo jednotlivým knížatům,[3]) podřízeny ale appellačnímu soudu v Brně. Sloučení Slezska s Moravou obdrželo ráz toliko administrativný, neboť stavovskými institucemi hýbáno nebylo. Slezský konvent zůstal v platnosti, s ním i stavovský generální berní úřad. Také vrchní vojenské velitelství v Opavě ponecháno. Významno jest, že žádána byla na zeměpanských úřednících znalost češtiny nebo polštiny i za doby Josefinské. R. 1784 dvorní rada Streeruwitz visitoval krajské úřady slezské a shledal, že dva z úředníků neuměli polsky. Císař přijav zprávu visitační, nařídil 19 prosince t. r., aby jeden z úředníků těchto přeložen byl do kraje, kde se více mluví německy, a vytkl praesidentu moravsko-slezského gubernia, že ustanovil v Těšíně dva úředníky, neznalé polského nebo českého jazyka.[4])

Spojení Slezska s Moravou dálo se proti vůli stavův i obyvatelstva. Knížata a stavové nesli těžce, že důležitý tento čin vykonán bez spoluúčastenství jejich. Pokládalit za porušení svobod svých, že jsouce pod ochranou krále českého a nazývajíce se po odstoupení Prusku větší části země úředně Českým Slezskem, připojeni byli k markrabství moravskému; i dovozovali, že jest ve Slezsku potřebí zvláštního zemského úřadu z příčin nebezpečného pruského sousedství. Také tvrdili, že jest potřebou při stálém styku s Pruskem, aby projednávání potřeb obyvatelstva dálo se úřadem slezským, bez protahování všelikého. Ukazovali i k tomu, že změnami utrpěla velice Opava, přestavši býti sídlem četných úřadů. Nevole přibývalo, když císař změnil hranice krajské a některé slezské okresy připojil ku krajům moravským. Tu již veřejně žalováno, že ztratila tím knížectví slezská odvěkou, výsadami králů českých zaručenou souvislost svou.[1])

Neméně pronikavé změny provedl císař ve správě království českého i markrabství moravského. Maria Terezia v zásadě sice postátila politickou správu zemskou i krajskou, než nedotkla se práva stavů na úřady tyto, aniž rušila zvláštní stavovské úřady; jí postačilo, když členové zemských stavů, přijavše politický úřad, pokládali se za vykonavatele moci zeměpanské, a proto ponechala v platnosti i renovaci úřadů po uplynutí jisté doby. Josef II chtěl ale úplně právo stavů na úřady a místa úřadnická zrušiti, neboť jsa přesvědčen o absolutní povaze své moci panovnické a snaže se po úplném zcentralisování všech oddílů správy, spatřoval ve spoluúčastenství stavův a zvláštních stavovských úřadů překážku svých záměrů. Úzkoprsé náhledy stavů jej v úmyslech takových utvrzovaly. Tak ještě r. 1781 v Čechách veřejně téměř spor projednáván, mají-li míti páni a rytíři v úřadech přednost. Sám gubernialní rada svob. pán Koc, muž jinak osvícený, žádal, aby na místa krajských hejtmanů vybírány byly výhradně osoby stavovské, dokládaje se dosavadním zřízením zemským, jakož i vážností, hmotnými prostředky a znalostí zemědělství osob stavovských! Císař odpověděl 29 května 1782 příkazem nejvyššímu purkrabí, aby navrhoval za krajské hejtmany úředníky schopné a poctivé bez ohledu jsou-li šlechtici anebo příslušníky stavů, načež za krátko úřady tyto osazeny byly velikou převahou muži nedávno nobilitovanými anebo prostě občanskými.

[1]) Brünner Ztg. 1782, č. 12.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, č. 263.
[3]) Tamže IV, č. 406.
[4]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 48.

[2]) Stížný list knížat a stavů slezských Leopoldu II ze dne 21 dubna 1790, opis v král. českém archivu zemském.

Zásada císařova byla spojiti správu stavovskou se zeměpanskou, kamerální, bankální i horní, chtěl tudíž zrušiti stavovské výbory zemské a guberniím přidati stavovské přísedící, ale volené na základě omezeného volebního práva stavův, aktivního i passivního. S počátku tyto zamýšlené změny měly skutečně ve znění zlepšení státní správy soustředěním jednotlivých odvětví v guberniích, což po jistou míru bylo uznáváním právního stavu v poměrech jednotlivých korun, státním převratem Haugvitzovským porušeného. Dle této původní myšlenky císařovy, kteráž, jakož již výše řečeno, stroskotala se o odpor byrokratických členů státní rady, měla obnovená samostatná dvorská kancelář česká spravovati všechny politické, soudní a finanční věci zemí koruny české a spolu i Haliče a při nejvyšším dvorském úřadě měli býti zemští referenti, stavy navrhovaní, kteří by po třech létech znova byli ustanovováni.

Spojená kancelář byla původně ustanovena za nejvyšší instanci politickou i finanční, ale dvojí jsou příčiny, proč významu toho nenabyla, osobní totiž spůsob císařovy vlády a jeho nedůvěra k náčelníkům, s části ovšem odůvodněná.

Císař více a více vykonával totiž vládu za spolupůsobení tajné své kanceláře, zahajuje tím kabinetní spůsob absolutní vlády. Záhy i státní rada byla překvapována hotovými rozhodnutími, kteráž jí k dobrozdání nebyla ani předložena. Za poměrů takových spojená dvorská kancelář stávala se pouze poslušným vykonavatelem císařské vůle. Císařova nedůvěra k náčelníkům úřadů prýštila zase ze snahy, aby soustava kollegialní v úřadech ustoupila zvýšené moci náčelníků, což předpokládalo byrokratickou u nich spůsobilost, na druhé straně však přál císař všestranné soustavě visitační, od níž očekával ustavičné napjetí sil v zájmu úředním.

Politická administrace v Čechách i na Moravě velikou měrou zabírala péči císařovu. Již jako spoluvládce shledával zásadní vadu v příliš velikém rozsahu obou gubernií, ale návrhy jeho (VIII, 40) nedošly provedení. Jsa samovládcem, vzdal se zámyslů dřevních, za to ale snažil se zreformovati i gubernia i úřady krajské. S nevolí vytýkal zvláště zdlouhavé úřední řízení. Dvorním dekretem ze dne 16 listopadu 1781 nařízeno, aby odstraněny byly průtahy při kommissích, obyvatelstvo poškozující. Gubernii českému, které dosud zváno obecně královským guberniem a sídlo mělo na hradě Pražském, odňal naprosto bývalý stavovský ráz a učinil je ve všech příčinách úřadem zeměpanským. Za tou příčinou přeloženo bylo r. 1784 z hradu do města a vyhledávány ve zrušených klášteřích místnosti, které by gubernium celé v budovu jedinou pojaly. S počátku pomýšleno na kollej Klementinskou, když se však císař osobně přesvědčil, že by i přes veliké náklady s úpravou účelnou spojené se nehodila, vyvolil sám k témuž účelu jesuitskou kollej malostranskou. Za tou příčinou sbořeny starobylý farní chrám sv. Václava i budova jesuitského gymnasia vedle něho a na ploše takto získané budován ještě r. 1783 veliký dům zemský pro celé gubernium i pro byt nejvyššího purkrabí. Úřadovati se počalo v nové budově 2 září 1784,[1]) kdež všechny kanceláře, registratury, pokladny a účtárny soustředěny. Tím usnadněn byl dozor nejvyššího purkrabí na jednotlivé úřadníky, gubernialní radové obdrželi rozkaz, aby nepracovali již ve svých bytech, nýbrž v kancelářích úředních, chod služby zostřen a zrychlen. Gremiální schůze obmezovány, mnohé věci, které dokud vyřizovány v kommissích, prostě přikazovány nyní referentům. Z kommissí stálých zrušeny reskriptem ze dne 10 října 1783 policejní, hraniční, světských nadání a špitálů, zvaná prostě fundační, tabáková, pro ústav šlechticů, studijní, universitní, pro školy normální, pro bezpečnost, pro přádelnu a zastavárnu, pro střelný prach a ledek, pro staré dluhy komorní, konskripční, pro úřad hor viničných, pro míry a váhy, judicium delegatum in causis parochiarum regulandarum, pro klášter sv. Mikuláše, fortifikační a pro vojenské ubytování. Ponechány toliko kommisse vojenská, ježto některé potřeby projednávaly se společně se zástupci vojenské správy, a duchovní, pokud nebyla dojednána nová úprava far. Konečně dvorním dekretem ze dne 12 února 1784 ponechána i kommisse pro daň dědickou, která zrušena teprvé r. 1789. Císař tvrdil, že přikazováním věcí referentům místo mnohočlenným kommissím nastane rychlejší a stejnoměrnější úřadování [2]); ve skutečnosti jednalo se o odstranění spolupůsobení stavovského.

Odtud ustálila se působnost gubernia a potrvala v té míře až do velikého převratu, spůsobeného událostmi r. 1848. Gubernium

[1]) Pelcl, Josef II MS, 81.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 341. 343.

především přijímalo prosby za milost, jež pak zkoumalo a dle uznání svého buď zamítalo buď s příslušným návrhem dvoru císařskému předkládalo. Spravovalo přímo veškery jistoty, věnované účelům církevním, na místě dřívější duchovní kommisse, odstraňovalo náboženské přehmaty, objevily-li se kdekoli, mělo na péči poměry poddaných k vrchnostem, pokud nejednalo se o věci, poddanským patentem ze dne 1 září 1781 zemskému soudu přikázané. spravovalo věci studijní, zdravotní a policejní, přistěhování se a vystěhovalectví, mělo přímý dozor nad správou statků měst Prahy i Cheba a nepřímý dozor nad statky a důchody ostatních královských měst. Veškera agenda byla tak rozdělena, že každému gubernialnímu radovi dostávalo se zpráv o určitých věcech od krajských úřadů jemu přidělených, načež on v plném sedění o věci zprávu podával, snesení s úředníky přikázanými vypracoval a k podpisu nejvyššímu purkrabí předložil. Vyřízení odesláno krajskému úřadu. Když odvoláni byli oba stavovští repraesentanti, skládalo se české gubernium z nejvyššího purkrabí pražského jako předsedy, z místopředsedy a 18 gubernialních radů.[1])

Před tím stala se změna v čele českého gubernia. Bylo již řečeno, že knížo Fürstenberk nepožíval nikdy milosti císařovy (VIII, 19). Tento poměr se ještě horšil, když ukazovalo se při přípravách k nové organisaci politických úřadů, že jest kníže podstatně jiného mínění než císař. Fürstenberk navrhoval, aby po krajích zřízeni byli kommissaři, v přidělených svých okresích sídlící, ale návrhy jeho zůstávaly u dvorské komory nevyřízeny. Když mu vytýkáno, že činnost gubernia a krajských úřadů v Čechách nevyhovuje požadavkům, dovozoval Fürstenberk potřebu všeobecné opravy krajských úřadů, bez níž se není lze nadíti přesného provádění císařových rozkazův, ale návrhy jeho potkaly se s odporem i ve dvorské kanceláři i ve státní radě. Mnozí členové státní rady byli vůbec osobními protivníky knížete a na jejich vrub jest přičítati, že letitý již hodnostář tento v lednu volán do Vídně „na poučenou“ spůsobem přímo pokořujícím. Z návrhů jeho problesklo přání, aby měl sám moc jmenovati krajské hejtmany, což příčilo se označeným již úmyslům císařovým. Odpovědí bylo císařské vyzvání ze dne 29 května 1782, aby Fürstenberk udal neschopné krajské hejtmany, adjunkty i úředníky a aby navrhl, kterak osaditi místa jejich schopnými a poctivými silami bez ohledu, jsou-li českými zemskými stavy a šlechtici nebo ne. Kterak odpověděl Fürstenberk, není známo, ale již v červnu císař předstíraje, že není gubernium dobře vedeno, zvláště u věcech tolerančních, naléhal skrze dvorskou kancelář bez vědomí státní rady na demmissi nejvyššího purkrabí. Příčiny, proč si přál císař Fürstenberkova odstoupení, byly domnělými poklesky u věcech tolerančních toliko zastřeny. Fürstenberk nechtěl se propůjčiti k rušení zemských a stavovských práv a nehodil se tudíž do byrokratické soustavy, která byla v život uváděna. Ježto nebylo snadno muže velice zasloužilého a váženého bezohledně odstraniti, oznámil císař 2 června 1782 nejvyššímu kancléři hraběti Blümegenu, že míní Fürstenberka „v milosti“ propustiti, ježto prý ze všech úkonů českého gubernia shledává, že není v něm ani shody, ani správného vyřizování věcí ani šetření zásad, které císař tak často již opakoval. V duchovních věcech prý všechno jest pojato a vykonáváno spleteně, v jiných případech svalována vina veškera na hejtmany krajské, kteréž gubernium samo ponavrhlo. Proto prý ukládají povinnost a láska k vlasti císaři, aby změnu učinil.[1]) Současně dotkl se císař úmyslu svého i ve vlastnoručním listě kněžně, rodilé hraběnce Šternberkové, s patrným přáním, aby kněžna sama chotě k odstoupení přiměla. „Váš pan manžel, praví v listě svém císař, jest sv. římské říše knížetem z Fürstenberka a z nejváženějších mužů říše — ale zeměsprávcem v Čechách nezůstane. Můžete si představiti, že mám příčiny, abych hraběte Nostice jmenoval na jeho místo. Zdá se mi, že po téměř 30 letém konání služby musí býti blahým požitkem muži tou měrou zaměstnanému, když může složiti hodnost, která stala se mnohému bedru břemenem příliš tížícím a která tím lhostejnější bude muži, jemuž osud dopřál prostředky, které jemu dovolují služeb mých pohřešovati.“[2]) 18 července t. r. vzdal se těžce uražený kníže úřadu a odebral se do říše německé ku svému bratrovi. Odjezd jeho z Prahy svědčil o veliké lásce, jíž na všech

[1]) Schaller, Beschreibung der kön. Haupt- und Residenzstadt Prag II, 143 sld.

[1]) List císařův Blümegenovi u Hock-Biedermanna, 350.

[2]) Dopis tento z června 1782 čte se u Gross-Hoffingra IV, 147 sld.

stranách byl účasten. Když 30 července záhy z rána opouštěl Prahu, ubíraje se k bratru svému do švábských Donauöschingu, tu prý všichni obyvatelé pražských ulic, jimiž knížecí povoz projížděl, přerušovali libý spánek, aby ještě jednou mohli popatřiti v milou tvář někdejšího svého zeměsprávce.[1]) Císař snažil se laskavým chováním ku kněžně, když v Praze meškal, nepříznivý dojem kroku svého odčiniti i podařilo se mu skutečně, že se kníže do Čech navrátil a až do své smrti r. 1787 zdárně ještě působil v podporování snah vědeckých.[2])

Volba císařova stihla po pádu Fürstenberkovu muže, jenž vlastnostmi i zásluhami zplna rovnal se předchůdci svému, ale v jednání se dvorem a s vídeňskými činiteli dbal více diplomatické hladkosti, čímž se mu i podařilo, mnohý ostrý rozkaz otupiti a mnohou změnu alespoň zadržeti. Byl to František Antonín hrabě z Nostic, muž osvícený a vlastenecký, jehož palác na Malé Straně byl do té doby předním ohniskem probouzejícího se právě českého vlastenectví. Ctihodný Pelcl, který za dlouholetého svého pobytu v domě Nosticovském měl nejlepší příležitost povahu hraběte seznati, charakterisuje jej těmi slovy: „Pán prostý předsudků, vzor poctivce, miluje vlast, jest spravedlivý bez ohledu na osobnost, nenávidí lichotníkův a pochlebníkův, jest stálý ve svých předsevzetích, bystrého rozumu a má velikou znalost zemských poměrů Velikomyslně podporuje tajně mnoho chudých, nenávidí poklonkování a obřadnost. Miluje hudbu a divadlo.“[3]) Události prokázaly, že se úsudek Pelclův se skutečností zcela shodoval.

Císař měl ve zření hraběte Nostice ještě před vyřízením žádostí Fürstenberkovy za propuštěnou.[4]) Jakmile uvázal se hrabě v úřad, došlo ho již v listopadu vyzvání, aby předložil návrh o příštím zařízení vnitřní politické správy v Čechách. Císař měl ve zření návrhy na organisaci úřadův i úředníků dle zásad, které již dříve byl oznámil. Vlastnoruční listy ze dne 24 ledna a 1 března 1782 dostatečně ukazovaly, čeho císař od politických úředníkův a zejména od krajských hejtmanů žádal. Dle jeho názorů měl krajský hejtman býti činný, obratný, poctivý a soudný, aby podával zprávy pravdivé, přesné a zevrubné, měl vykonávati všechny rozkazy, prvé závady odstraňovati z úřední moci své, sám ze sebe bez porady jednati a k plnění příkazů stále dohlížeti.[1]) Než návrhy Nosticovy nelišily se valně od návrhů Fürstenberkových. Nostic rovněž navrhoval, aby za usnadněním správy a snazším i rychlejším prováděním rozkazů císařových byly kraje napřed rozděleny v okresy, jichž čtvero v každém kraji mělo býti zřízeno, v každém pak okrese měl míti sídlo zvláštní kommissař. Státní rada navrhovala však toliko po třech okresích, které by byly přehlíženy kommissaři ze sídla krajského úřadu. Císař 20 prosince 1782 Nosticův návrh odmítl, ježto prý se příčí nezměnitelným jeho zásadám. Odtud v každém kraji ustanoveno z pravidla po třech kommisařích, v hodnosti po řadě za sebou následujících, z nichž každému krajský hejtman dle cís. nařízení ze dne 5 dubna 1782 okres k dozoru přiděloval.[2]) V menších krajích, jako budějovickém a chrudimském, ustanoveno po dvou kommissařích, v prachenském naproti tomu byli zřízeni čtyři. Vedle těchto řádně ustanovených a placených kommissařů přidělen každému kraji ještě jeden neplacený kommissař extra statum s nadějí na postup do míst placených, aby výpomocí jeho nařízené objížďky okresů za všech okolností byly zajistěny.[3]) Nostic navrhoval také pro krajské hejtmany i kommissaře vyšší platy, což odůvodňoval zvýšenými povinnostmi. Ve zprávách svých dovozoval nejvyšší purkrabí, že nemůže krajský hejtman slušně žíti s rodinou o služném ročních 1500 zl., maje úřad v sídle a kraji svém důstojně repraesentovati a dvakráte do roka celý svůj kraj visitovati. Císař o věci té ihned nerozhodl, neboť před tím ještě chtěl provésti ustálení úřadův odstraněním stavovského spoluúčastenství a zvláště renovace. 26 února 1783 poslal Nostic předběžný návrh o změnách v osobách krajských hejtmanů, zejména

[1]) Archiv denkwürdiger Ereignisse für das Jahr 1782 II, 729.

[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 16. 20 172. 173. Rulik, Hist. kal. I, 28. Pelcl. Josef II MS. 54 sld.

[3]) Pelcl, Josef II MS, 60.

[4]) Pravi-li Rulik. Hist. kal. I, 35, že byl jmenován Nostic 27 června, může se to týkati toliko zpráv, že byl za nástupce Fürstenberkova ustanoven. Žádost Fürstenberkova byla vyřízena teprvé 18 srpna. Již v červnu, oznamuje kněžně Fürstenberkově bezprostřední propuštění choti jejího z úřadu, projevuje císař úmysl svůj, že bude jmenovati Nostice jeho nástupcem.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 173.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, 145.

[3]) R. Rieger, Zřízení krajské II, 255.

o jubilování k službě již nespůsobilých, čímž se reorganisace v Čechách pozdržela.

Konečně následkem úvah za císařova pobytu v Praze stalo se 27 října 1783 rozhodnutí o novém spůsobě zemské správy, který měl nabýti platnosti od 1 ledna 1784. Císař sám dal tehdy popud k poradám nejvyššího kancléře hraběte z Kolovrat s dvorním radou Janem Bernardem rytířem Zenckrem a s předními členy gubernia o nové organisaci. Odpor Nosticův proti současně nařízenému zrušení stavovského výboru zemského byl však příčinou, že zahájena správa dle nové organisace teprve 12 února 1784. Úřednictvo jmenováno dle návrhů Nosticových trvale, čímž renovace na vždy odstraněna, a sice jmenováni byli krajskými hejtmany v Boleslavsku Josef Stránský z Greifenfelsa, v Královéhradecku Antonín z Greifenthala, v Bydžovsku Antonín de Launay, v Chrudimsku Josef Duchet, v Čáslavsku Ferdinand Bačovský, v Kouřimsku Karel Josef z Bienenberka, v Budějovicku Josef Otto z Ottenthalu, v Táborsku František Streer ze Streeruwitz, v Písecku Vavřinec Schönpflug z Gansenberga, v Plzeňsku Jan Kazimír Widršperk z Widršperka, v Klatovsku Krištof Arnošt z Millachu, v Žatecku Ignát Otto z Ottilienfelda, v Litoměřicku hrabě Sweerts, v Rakovnicku Severin svob. pán z Dlouhé Vsi, v Berounsku Josef de Boulles.[1]) Zemský výbor ukončil činnost svou v květnu a věci jím spravované přikázány gubernii. Krajští hejtmané stali se v hodnosti gubernialním radům rovnými a obdrželi po 2000 zl. služného ročně pro sebe a po 200 zl. na potřeby kanceláře. Přísahu skládali „dědičnému králi českému“ a nazývali se i nadále královskými hejtmany. Hejtmany a kommissaři jmenováni byli úředníci „theoreticky i prakticky spůsobilí a řádně zkoušení,“ bez ohledu na stavovské příslušenství. Pro budoucnost ukazovala se potřeba úřednického dorostu, pročež nařízeno professorům politických věd na universitách a lyceích, aby ve výkladech svých učili i praktické znalosti úřadování a měli zření ku platným nařízením domácím.

Usnadnění a zrychlení úřadování hodlal císař dojíti i vnitřními změnami v obvodu krajů jednotlivých. Již v prosinci 1782 ustanovil, aby sídla krajských úřadů položena byla do prostřed příslušných krajův a hejtmané krajův kouřimského, berounského a rakovnického, kteří dotud v Praze sídlili, aby měli nadále sídlo ve svých městech krajských. Neukončené dotud jednání o novou organisaci bylo příčinou, že reskriptem ze dne 27 října 1783 všechny krajské úřady zatím v sídlech svých zůstaly. Ve skutečnosti jednalo se toliko o sídla tří krajů kol Prahy rozložených, pak o kraj bydžovský a královéhradecký, jehož sídlem od r. 1778 zůstávala Hořiněves. V kraji bydžovském rozhodováno mezi Novým Bydžovem jakožto dosavádním sídlem krajským a Jičínem. Císař nařídil vlastnoručním listem, daným v Jaroměři 27 září 1784, aby bydžovský krajský úřad přenesen byl do Jičína. Město Bydžov sice podalo prosbu proti tomu, bylo ale 12 dubna 1785 odmrštěno a 1 listopadu počal krajský úřad bydžovský v zámku jičínském již úřadovati.[1]) Obtížnější bylo jednání o umístění krajských úřadů v okolí pražském. Konečně r. 1787 nařízeno, že krajský úřad kouřimský zůstane i na dále v Praze, berounský ale přeložen býti měl do Berouna, rakovnický do Slaného. Ve skutečnosti byl přeložen toliko rakovnický. Hradecký krajský úřad zůstal v Hořiněvsi až do r. 1792. Jednotlivým krajským úřadům přikázáni k výkonům krajští dragoni, totiž jízdní poslové, kterým opatřovati bylo kancelář, doručovati spisy, pomáhati při opisování, udávati krajskému hejtmanu, kde spozorovali zřejmé nešetření zákonův a nařízení, kde svěceny byly svátky zrušené, zanedbávány cesty, hráze a mosty, kde stavěny komíny ode dřeva anebo ze slámy.[2])

Teprvé teď krajské úřady majíce povahu úřadu rozhodujícího, staly se vhodným nástrojem císařových snah. Ovšem jako dříve vykonávány byly i teď rozkazy císařovy bez ducha a podávaly příčinu k hojným stížnostem, zvláště vrchností u věcech poddanských, náboženských, školských a pokud se týče objíždek jednotlivých úředníků.

V témž duchu provedena organisace politické správy i na Moravě a ve Slezsku. Po propuštění hraběte Blümegena jmenován předsedou gubernia již i Slezsko spravujícího hrabě Ludvík Cavriani, rozhodný stou-

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IV, str. 169—170.

[1]) Návesník, Paměti města Jičína, 97.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 296.

penec tehdejší byrokratické soustavy, jenž císaři předložil příslušné návrhy. Morava a Slezsko měly býti bez ohledu k dosavádním svým hranicům, tudíž s hlediště prostě zeměpisného, rozděleny na 8 krajů. V pěti krajích mělo býti po 4, v obou slezských po 6, v jednom 5 krajských kommissařů. Větší počet kommissařů tím se vysvětluje, že na Moravě a ve Slezsku měla býti i bankální správa s krajskými úřady sloučena. Již však r. 1786 uznána nevhodnost sloučení toho a samostatná bankální správa obnovena.[1]) Císař dvorními dekrety ze dne 15 března a 14 dubna 1783 návrhy předložené schválil, načež 1 dubna 1784 zahájily úřady činnost svou dle nové organisace. V čele zemské správy stál předseda gubernia moravsko-slezského s názvem gubernátor, jenž byl spolu zemským hejtmanem moravským, po boku maje i s dvěma deputovanými zemských stavů 9 radů gubernialních. Dosavádní moravské kraje ponechány, ale ve Slezsku zrušen kraj nisský ve Vidné. Krajskými hejtmany jmenováni: v Brně Jan hrabě Althan, ve Znojmě Volf svob. pán Kallschmied z Eisenberka, v Uherském Hradišti baron Rebentisch, v Přerově Emanuel Zabo z Brachfelda, v Olomouci Max svob pán z Rolsperka, v Opavě Jan svob. pán Skal, v Těšíně Jan hrabě Larisch. Hejtmané tito nazýváni i na Moravě a ve Slezsku královskými. Byli vesměs ještě původu stavovského. Prvým krajským hejtmanem na Moravě občanského původu stal se r. 1787 Leopold Schulz, dotud professor politických věd v Olomouci. Schulz byl nejprvé krajským hejtmanem brněnským a později i guberniálním radou.

Pronikavé změny staly se se sídly a obvody jednotlivých krajů, při čemž rozhodující byla snaha po territorialném zaokrouhlení, nedbající vývoje historického. Kraje znojemský a uhersko-hradištský zůstaly beze změny. Brněnského kraje část hornatá při českém pomezí připojena ku kraji jihlavskému, část kraje olomouckého ku kraji přerovskému, k němuž také přidána slezská města Odry, Bílovec, Vítkov a opavské končiny až k řekám Moravici a Odře. Přerovský krajský úřad přeložen 25 dubna 1785 do Hranic. Kraj opavský rozšířen v bývalý kraj nisský, ale krajský úřad přeložen 28 srpna 1783 z Opavy do Krnova.

[1]) Tamže, II, 21 sld.

R. 1785 přenesen i krajský úřad olomoucký do Uničova a jihlavský do Velkého Meziříčí.

Pro nově upravené moravsko-slezské gubernium a úřady s ním sloučené potřebny byly vhodné místnosti. Po rozkazu císařovu nařídila 11 září 1783 vojenská dvorská rada, aby monturní kommisse v Brně opustila dosavádní své najaté místnosti a přesídlila do zemského domu a s ním sousedícího zrušeného kláštera dominikánského. Když moravské gubernium proti tomu činilo námitky, nařídil císař sám 27 listopadu 1783, aby zasedací síň stavovská s okolními úředními místnostmi byly ihned monturnímu skladu postoupeny, ježto prý dostane se jim místností v nové budově guberniální. Za tuto ustanoven klášter sv. Tomáše, jehož mnichům vykázán náhradou zrušený klášter Králové na Starém Brně. Nový zemský dům odtud hostil v sobě gubernium s připojenými úřady, sněmovnu i poradní síně jednotlivých stavů. Nařízeno tudíž Augustiniánům u sv. Tomáše v Brně, aby klášter svůj opustili a přesídlili do bývalého kláštera Králové na Starém Brně. Opuštěný klášter jejich odtud nazýván domem zemským. 26 března 1786 zřízena v Brně i Opavě policejní ředitelstva.

Úmysl císařův byl změnami těmito způsobiti nápravu administrace, jejíž slabé stránky za své spoluvlády častěji měl příležitost shledávati. Ale náprava, jak ji císař zamýšlel, přepínala jednotlivcovy síly. Císař přál si stálého dozoru nad úřady a úředníky, ale dozor ten nemohl sám konati i byl odkázán opět na orgány, které nerozuměly ba ani rozuměti nechtěly úmyslům jeho. Císař zvýšil moc politických úřadů, svěřil ji orgánům, které byly prosty spoluodpovědnosti stavům, které závisely toliko na jeho vůli, a z toho vznikl bezduchý systém byrokratický, který nejlepší císařovy snahy ve výkonu činil obyvatelstvu břemenem. Provádění náboženských nařízení císařských nejlepším toho jest dokladem. Tato byrokracie bez vlasti, bez ducha a bez lásky k obyvatelstvu jest nejvíce zodpovědna za nezdar císařových snah a za škodné účinky josefinské soustavy.

Jest tudíž přirozeno, že nevyhovovaly správní úřady záměrům císařovým ani po své organisaci. Zamýšlené císařem visitace úřadů dály se po skrovnu. V Čechách není známa vůbec žádná visitace, na Moravě toliko r. 1784 visitovány gubernium i krajské úřady skrze moravsko-slezského referenta ve spo-

jené dvorské kanceláři Streeruwitze, který účastnil se v Brně posud o konečné úpravě zemského statutu a císaři oznámil mnohé nedostatky.[1]) Při vzmáhající se své nedůvěřivosti domníval se císař, že potřebny jsou další ještě změny, věcné i osobní. Nevoli velikou vzbudila v něm zvláště zpráva, svědčící o nehybnosti krajských úřadů, že záseky hraničné v Čechách z r. 1779 ještě r. 1784 nebyly odstraněny, ač již namnoze shnily.[2]) Proto žádal, aby provedeno bylo větší ještě soustředění správy míně, že by vedle sebe měly býti jen politické a vojenské úřady, ty pak by se na vzájem měly zbližovati a v podstatných věcech společně jednati. Obojí úřady měly býti upraveny dle zásady trojí instance. Při každém krajském úřadě měl by býti krajský hejtman i přednostou oddělení bankálního a kommerčního, vedle něho však ustanoven měl býti v kraji ředitel kantonu, totiž některý důstojník ku službě v poli nespůsobilý, aby řídil vojenské zaopatřování, popis lidu a potřeby monturní. Při té příležitosti opět císaři na mysli tanulo rozdělení království českého ve čtyři veliké okresy správní, v jichž každém by vedle krajského ředitele jakožto náčelníka občanské správy ustanoven byl pro věci vojenské polní zbrojmistr nebo podmaršálek, podřízený generálnímu velitelství.[3])

Nová organisace soudní a konec samosprávy městské.

Soudní opravy Marie Terezie přestávaly na zřízení nejvyššího soudu, společného pro země koruny české, pro dědičné země starorakouské a později i pro Halič a Bukovinu, kteryžto soud předpokládal i společný soudní řád a zákonník, a na úpravě hrdelního soudnictví. Zákonodárné práce, ve příčině té podnikané, nebyly však za života císařovnina ukončeny, což přimělo Josefa II, že hned při nastoupení svém velmi horlivě na dovršení jejich naléhal

Hlavní zásady nového soudního řádu, jenž 1 lednem 1782 v platnost vešel, byly rovnost před zákonem všech příslušníků státních; výsadní forum vyšších stavů před soudem zemským mělo býti zrušeno a i šlechtic měl nadále před soudem vypovídati pod přísahou bez dosavádního vypovídání na čestné slovo; zločiny státní (urážka panovníka, zemězrada, falšování státních papírů a mincí) měly býti vyhrazeny magistrátům hlavních měst, v každém kraji v krajském městě anebo ve městě jiném, uprostřed kraje položeném, měly býti zřízeny hrdelní nebo kriminální soudy krajské s dobrým vězením, při čemž nemělo rozhodovati, jest-li město královské nebo ochranné; kde jest kraj větší, mohl býti zřízen v něm hrdelní soud dvojí. Soudcové měli býti všichni zkoušeni a appellačním soudem jmenováni, při čemž dle možnosti mohlo býti i k dosavádním radním městským přihlíženo.

Nejprvé provedena reorganisace dosavádních soudů pro veškero království a rady nad appellacími. 14 dubna 1783 zrušeny větší i menší soud zemský, soudy komorní i dvorský, soud purkrabský, úřad desk zemských, pokud byl soudem, rada nad appellacími v dosavádní své spůsobě i soudní senát českého gubernia (consessus in causis summi principis et commissorum). Akademické konsistorium universitní mělo se nadále týkati jen immatrikulovaných členův university a jejích poddaných. 1 červnem 1783 zahájily působnost svou královský český soud zemský a appellační soud pro království české, při čemž soudnictví zúplna od politické správy odloučeno, spolu však nejvyšší úředníci zemští přestaly býti členy soudního senátu gubernialního. Novému soudu zemskému náleželo souditi mezi osobami stavovskými ve všech věcech sporných i nobilis officii iudicis, jakož i u věcech, které se týkaly nobilitovaných osob nestavovských, domácích i cizích, pak kapitul, klášterův a všelikých společenstev, představenými spravovaných, žalována-li byla jako morální osoba. Dsky zemské přiděleny soudu zemskému, jemuž náleželo i řešiti spory mezi vrchnostmi a poddanými, pokud nenáleží k jednání úřadům politickým, a konečně i lenní spory.[1])

Appellační soud ustanoven všeobecně za II stolici ve sporech rozhodovaných soudy vrchnostenskými mezi poddanými, kteří tím nabyli důležitého práva odvolacího. K appellačnímu soudu dálo se odtud odvolání ode

[1]) D'Elvert, Verwaltungsgeschichte, 483.
[2]) Meynert, 201.
[3]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 371.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čis. 168.

všech soudů prvé instance v království Českém, od soudu zemského, směnečného a merkantilního, od konsistoria akademického, od konsistorií diécésánních, od horních soudů v království Českém, od magistrátův a všech místních soudův u věcech sporných. Vyňaty byly toliko agenda německých lén a věci vojenské. Rovněž dálo se odvolání k appellačnímu soudu ve všech případech nobilis officii iudicis. Též příslušely soudu appellačnímu všechna hrdelní spravedlnost ve druhé instanci, zkouška i přijímání advokátův a delegace hejtmanství německých lén. Centralistickou novotou bylo, že appellační soud podřízen byl nejvyššímu soudu ve Vídni, a sice u věci německých lén se týkajících dopouštělo se i odvolání, kdežto v případech jiných bylo podávati toliko žádost za revisi.[1])

Novým tímto upravením ustanoveny byly tudíž na místě dřevních soudů tyto nové soudní instance a sice appellační soud pro království české a královský český zemský soud. Appellační soud byl druhou instancí pro veškery soudní věci kromě vojenských a pak těch, které přikázány byly hejtmanství nad německými lény. Působnost zemského soudu upravena nařízením ze dne 11 února 1784, dle něhož byli jemu podřízeni: 1) arcibiskup se všemi biskupy a s těmi praeláty, kteří byli členy prvého stavu ve sněmu zemském; 2) členové panského stavu, vévodové totiž, knížata, hrabata a páni; 3) členové stavu rytířského; 4) všichni, kdož účastni byli českého nebo cizokrajného šlechtictví; 5) stavové čeští jako celek; 6) královská města; 7) města s vlastní soudní pravomocí, nepodléhající soudní moci vrchnostenské; 8) duchovenstva, kláštery, kapituly, řádnými přednosty spravované, jednalo-li se o zájem jejich jako úhrnné osoby; 9) každý držitel statku deskového, vykonával-li v místě, kde stále bydlí, sám jediný místní právomoc soudní; 10) každý poddaný turecké říše, v Čechách žijící, ať již jako žalovaný nebo jako žalobce; 11) královský fiskus ve všech případech své úřední působnosti; 12) spory mezi vrchnostmi a poddanými, pokud nepřísluší dle řečeného již poddanského dekretu o nich rozhodovati úřadům politickým; 13) všechny sporné pře statků deskových a stavební pře deskových domů v Praze; 14) sporné věci členů vojska, kteří jsou spolu usedlými stavy zemskými; 15) věci týkající se manželek, dítek a vdov členů vojska a spolu usedlých stavů zemských, vdov, pokud neprovdají se za muže, zemského soudu nepodléhajícího; 16) manželky pánův aneb osob rytířských ve vojště sloužících a zemskému soudu nepodřízených, mají-li manželky tyto v držení statky zemské; 17) manželské děti šlechtické anebo takové děti, které dle zákonů mají rovné právo s manželsky zplozenými dítkami šlechtickými, pokud jsou nezletilé anebo nemají vlastní domácnosti; 18) pozůstalosti osob šlechtických a sirotků po nich pozůstalých. Proto zanášely se do desk zemských všechny závěty, svatební úmluvy, trhy, směny, nájmy, smlouvy. Appellační soud skládal se z předsedy, jenž ozdoben jsa spolu důstojenstvím nejvyššího hofmistra království českého, brán byl z českého stavu panského, z místopředsedy a spolu nejvyššího sudí manského, tudíž opět pána v zemi urozeného, a ze 17 appellačních radů. Zemský soud skládal se z předsedy, jenž byl spolu nejvyšším sudím zemským, z místopředsedy a spolu nejvyššího sudi dvorského i ze 14 radů. Pokud se týče předsedův a místopředsedů zůstalo sice v platnosti ustanovení, že k úřadům těm mohly býti obrány toliko v zemi osedlé a zemské statky držící osoby stavovské, místa radův ale osazovala vláda libovolně a působnost nejvyššího sudí zemského byla ještě tou měrou omezena, že nenáleželo právo navrhovati na místa radův uprázdněná jemu, nýbrž všemu soudnímu sboru, tudíž byrokratům, z nichž se gremium zemského soudu skládalo.

Od 1 května 1783 upraveny i vyšší soudy v markrabství Moravském a ve vévodství Slezském, při čemž pro věci druhé instance ustanoven pro obě země appellační a vrchní hrdelní soud v Brně, od r. 1752 trvající. Vedle něho zřízen v Brně moravsko-slezský zemský soud jakožto zemský soud šlechtický. Odvolání ku král. tribunálu a k appellačnímu soudu směnečnímu přestalo, připuštěna ale delegace ve sporech proti čtyřem knížatům slezským. Předsedou sněmu appellačního stal se náčelník zemské vlády, po něm měl místo prvé zemský komorník, po odstoupení hraběte z Žerotína r. 1783 hrabě Jan Mitrovský. Předsedou soudu zemského stal se moravský nejvyšší zemský sudí Jan svob. pán z Bukůvky, nejvyšší zemský písař pak prvým

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 168. — Schmidt, Monographie des k. k. böhm. Appellationsgerichtes, 28 sld.

jeho radou. Zemskému soudu přidělena i hypotheční kniha slezská.[1])

Když arcibiskupská konsistoř pražská žádala, aby u věcech odvolání nezávisela na appellačním soudě, byla žádost její 11 listopadu 1783 zamítnuta.[2]) R. 1785 zrušen i směněční a merkantilní soud v Brně a agenda jeho přikázána soudu zemskému.[3])

Po osobní stránce zůstal v Čechách hrabě František Věžník i nadále předsedou appellačního soudu, jmenován ale spolu nejvyšším hofmistrem. Jeho nástupcem stal se r. 1789 v obojí hodnosti Jan Václ. hrabě Spork, právník vzdělaný na universitě Leydenské. Dosavádní místopředseda appellačního soudu hrabě Frant. Arnošt Wallis jmenován nejvyšším sudím manským, kteréž důstojenství trvale mělo býti s místopředsednictvím spojeno. R. 1784 jeho nástupcem stal se Prokop hrabě Lažanský. Takto náčelnictví obou soudů spojeno s úřady zemskými a zachována alespoň okolnost důležitá, že soudy ty řízeny byly činiteli domácími.

Když r. 1783 zemřel nejvyšší mincmistr Karel Ignát hrabě Clary, zrušil císař dvorním dekretem ze dne 27 října t. r. starobylý tento úřad, zahrnující právomocí svou dotud veškeru korunu českou. Také královská města Kutná Hora a Chomútov byla dosud jemu podřízena a ve všech královských horních městech v Čechách náležely nejvyššímu mincmistrovi dohled na obecní hospodářství a obnova rad městských. Starobylá mincovna oddána r. 1784 nově upravenému vojenskému generálnímu velitelství.[4]) Působnost nejvyššího úřadu mincmistrského rozdělena tak, že správní část přikázána gubernii, soudní pak novým báňským soudům, které vstoupily 10 července 1783 v život a spolu zřízeny substituce báňských soudů. V Jáchymově zřízen báňský soud pro kraje žatecký, loketský, litoměřický, klatovský i plzeňský a pro okres chebský se substitucemi v Oloví, Blatně, Božímdaru, Abertámu a Berinku, Přísečnici a Weipertu, Suniperku, Bastianperku, Kupferberku a Hauenštejně, v Hoře sv. Kateřiny a Hrobích, Chomútově, Slavkově, Schönfeldě a Lauterbachu, ve Stříbře. Báňský soud příbramský spravoval kraje berounský, prachenský, rakovnický a kouřimský se substitucemi v Jílovém a v Novém Kníně. Báňskému soudu kutnohorskému přiděleny kraje budějovický, táborský, čáslavský, chrudimský, královéhradecký, boleslavský spolu i markrabství moravské a vévodství slezské až do té doby, než prý se tam hornictví více pozdvihne. Substituce byly v Rudolfově, Brodě Německém a Jihlavě.[1])

Téhož roku upraveny byly i soudní a správní poměry v král. sídelním a hlavním městě Praze. O zrušení úřadů král. městských hejtmanů, důstojenstvím krajským hejtmanům rovných, bylo již od r. 1781 jednáno, ale rozhodnutí se protáhlo, ježto uvažoval císař o spojení všech dosavádních čtyř měst pražských v jedinou veleobec. Již r. 1771, když císař meškal v Praze, navrhl jeden z gubernialních radů spojení všech čtyř magistrátů pražských, kterýž návrh r. 1781 nejvyšší purkrabí Fürstenberk úředně opakoval.[2]) Vyskytl se také náhled, aby po soustředění magistrátů tvořila Praha samostatný, sedmnáctý kraj. Sjednocení provedeno 12 února 1784, načež 27 února t. r ohlášen dvorský dekret, kterým nařízen jediný magistrát cís. král. hlavního města Prahy. Poprvé v úředním aktu a to zúmysla opomenut jest titul sídelního města, ač přímo nikdy zrušen nebyl a ještě dnes Praze rovněž tak jako Vídni přísluší. Magistrát brněnský skládal se ze tří senátů, politického, civilního a trestního. V čele stáli purkmistr a dva náměstkové, kteří spolu s 32 zkoušenými rady měli býti vedeni čtyřicítičlenným volebním výborem měšťanským. Ve výboru tomto náleželo Starému městu 13, Novému městu 12, Malé Straně 10, a Hradčanům 5 míst. Dosavádní obecní úřednici a zřízenci jednotlivých měst propuštěni, čímž 300 osob přišlo o chléb svůj. Ježto staroměstská radnice pro nově organisovaný magistrát nepostačovala, pomýšlelo se s počátku na adaptaci bývalého kláštera Pavlánského. 1 červnem 1783 zrušeny tyto dosavádní úřady: při Staroměstském magistrátě úřady staroměstského rychtáře, desíti mužů, šesti mužů, úřad nákladnický a úřad mostní, při Novoměstském magistrátu

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III. čis. 169.
[2]) Tamže III, čis. 525.
[3]) Tamže V, čis. 159.
[4]) Schaller, Beschreibung von Prag III, 412.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čis 320.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 144.

úřad rychtáře městského, úřad desíti mužův, úřad šesti mužů, úřad koňský a úřad plavecký, u Malostranského úřady městského rychtáře a desíti mužův, u Hradčanského úřad městského rychtáře, jichž všech agenda novému magistrátu přikázána. Tehdy úřad dosavádních tří městských hejtmanů, bývalým stavovským hejtmanům krajským rovných, a působnost jejich odevzdána novému státnímu úřadu, jenž zván řiditelstvím policejním. Dosavádní radní staroměstský Reissmann z Rýzmberka stal se prvým správcem policie v Praze. 17 března 1785 spojen s pražským magistrátem i dosavádní český merkantilní a směnečný soud.[1]) Kriminální soudy pro jednotlivé kraje měly se skládati z hrdelního soudce, ze tří přísedících, kteříž všichni měli býti právníci zkoušení a placení. Pro různé překážky vyhlášena nová úprava soudů těchto teprvé, když všeobecný trestní zákon z r. 1787 nabyl platnosti. Dvorní patent ze dne 20 srpna 1787 nařizoval, že právomoc hrdelní kromě Prahy vykonávána býti má v Čechách skrze 15 kriminálních soudů, za něž ustanoveny magistráty s dostatečným počtem zkoušených radních. Magistrát pražský měl býti soudem příslušným pro státní zločiny z celé země a kriminálním soudem vedle Prahy i pro kraje berounský, kouřimský a rakovnický. 5 května 1786 započala trestní jeho činnost v novoměstské radnici, bývalý pak klášter Augustiniánův u sv. Václava proměněn v trestnici. Další kriminální soudy měly býti: v Čáslavi, v Chrudimi, v Táboře, v Budějovicích, v Písku, v Klatovech, v Plzni, v Žatci, v Litoměřicích, v Lokti, v Ml. Boleslavi, v Jičíně (pro kraj bydžovský), v Králové Dvoře (pro kraj hradecký; později ale v úvahu brána Jaroměř), v Chebu pro okres chebský.[2]) Než nařízení toto nebylo do smrti císařovy provedeno, Leopold II ponechal pak v platnosti řády, matkou svou zavedené.[3]) Na Moravě a ve Slezsku staly se kriminálními soudy magistráty v Brně, ve Znojmě, v Jihlavě, v Olomouci, v Novém Jičíně, v Uh. Hradišti, v Krnově (ale od r. 1788 v Opavě) a v Těšíně.

Ve příčině soudnictví v nejnižší stolici ustanovena zásada, že důležitější města budou míti své magistráty se soudní právomocí, soudní správa menších měst a obcí venkovských že má ale býti ponechána vrchnostem, při čemž však dvorní dekret ze dne 18 prosince 1785 zřejmě těmto ukládal, aby vykonávaly soudní právomoc skrze zkoušené právní nebo justiciáře. Patentem ze dne 11 května 1786 prohlášeno, že jsou vrchnosti povinny spravedlnost pro své poddané vykonávati, ustanovovati i platiti z této potřeby justiciáře a ručiti za úřadování jejich. Způsobilost těch, kdož k úřadu justiciárskému povoláni býti mají, ohlásiti náleželo soudu appellačnímu. Novým nařízením ze dne 10 srpna 1787 prohlášeno, že má býti justiciář ustanoven pro určitý okres, jeho však sídlo aby nebylo od hranic přiděleného okresu více než dvě hodiny cesty vzdáleno. Kde byla menší panství, bylo jim dovoleno se spojiti, aby vykonávala soudní právomoc skrze justiciáře společného; také mohla panství vykonávati soudní svou právomoc skrze blízký městský magistrát dobře zařízený. Ale již 21 srpna 1788 odvoláno svolení ve příčině společných justiciářův a vyhlášeny nové zásady tak zvané soudní delegace. V každém kraji bylo dle toho určiti tři regulované magistráty městské, vhodně položené, alespoň se dvěma zkoušenými radními, těmto magistrátům pak měla náležeti soudní právomoc těch okolních panství, kteráž by neměla svých justiciářů. Když by panství ustanovilo si justiciáře ne více než dvě hodiny cesty vzdáleného, přestati měla delegace určeného magistrátu. V seděních dne 13 až 15 listopadu 1788 schválilo gubernium návrh appellačního soudu, aby „místními soudy," t. j. soudy pro okolní panství delegovanými, byly prohlášeny: v kraji rakovnickém magistrát rakovnický, v berounském příbramský, v kouřimském kolínský, v bydžovském novobydžovský, v litoměřickém litoměřický, v loketském loketský, chebský a ještě dvou měst, kteráž měla býti teprvé ustanovena, v klatovském kraji klatovský, domažlický a jeden, který měl býti určen později, v hradeckém královéhradecký, trutnovský a rychnovský, tento až bude rozhodnuto o jeho regulaci, v čáslavském čáslavský, německobrodský a kutnohorský, tento rovněž až bude rozhodnuto o jeho regulaci, v žateckém žatecký, kadaňský a lounský, v plzeňském plzeňský, stříbrský a rokycký, v chrudimském chrudimský, vysokomýtský a poličský.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen V, čís. 156.

[2]) Seznam zamýšlených hrdelnich soudův v Brünner Ztg. 1787, příloha k čís. 94.

[3]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 452.

Úmysl císařův byl chvályhodný a uznati sluší, že v celku znamená veliký pokrok. Měloť soudnictví býti na stejném základě zorganisováno a výkon spravedlnosti svěřen toliko mužům právnicky vzdělaným a zkoušeným. Dosavádní soudní právo patrimoniální podstatně zúženo, ježto dopuštěno poddaným odvolání k appellačnímu soudu, ustanoveni poddanští advokáti a vrchnosti učiněny zodpovědnými za úřadování svých justiciářův, ale v podrobnostech objevují se veliké nedostatky této samosprávy. Především nešťastné stanovisko fiskální, které náklady s výkonem spravedlnosti spojené z největší části uvrhlo na bedra měst, začež odňata byla těmto staletá samospráva. Ve druhé řadě odkázán byl Josef II na živly, které ani z daleka nebyly s to, aby pochopili jeho intence a dle nich jednaly. Vychvalovaná byrokracie tehdejší doby podobá se velice důstojnictvu dob Valdštejnových: bez schopnosti, bez citu k lidu, bez lásky k svému povolání jsouc, stala se záhy metlou lidu, jemuž měla býti hlavní podporou. „Josefův úmysl," praví Huber,[1]) který jinak jeho vlády jest velebitelem, „při zavádění nových zákonů byl chvalitebný, ale výběr mužů, jimž úlohu tuto svěřil, nevyhovoval, dle úsudku všech lidí, těmto úmyslům. Byliť to činní, rychle pracující kompilatoři. Josef miloval činnost a rychlost v úřadování a proto získali si tito důvěry jeho, ale zákony není lze tak rychle sestaviti, jakož by si kdo přál. Byloť to odvážné podnikání, pořídit zcela nové zákony pro tolikeré národy různého názoru i cítění, aniž by tito národové o radu byli dotázáni. Toho Josef neučinil a proto nebyly zákony jeho spůsobilé, aby jimi bylo provedeno, co v úvodě nařízení svého vyřkl, čeho dosíci chtěl."

Prováděla se tudíž nová organisace soudní namnoze na útraty měst a odvěké samosprávy jejich.

Snahu zúžovati městům samosprávu, zvláště pokud se týče správy obecních statků a důchodů, lze stopovati po celé XVIII století. Již r. 1706 zřízeni hospodářští inspektoři, vládou jmenovaní, kteří měli dohlížeti k obecnímu hospodářství, a do městských rad usazováni i právníci bez ohledu na usedlé měšťanstvo. Za Marie Terezie dozor na berní a částečně i na politickou správu měst oddán krajským úřadům, ustanovováni zvláštní berní a policejní úředníci a o soudní moci měst pronášen názor, že vykonávána jest toliko ve spůsobě přenesené. Konečně r. 1765 velikému počtu měst odňato právo hrdelné.[1])

Úmysl samosprávu měst ještě více zúžiti dal císař na jevo hned po nastoupení svém, když města královská, horní, ochranná i poddaná předkládala výsady své s prosbou o potvrzení. Císař prosbám těm vyhovoval, ale s výhradou, že stvrzené výsady nemají býti obmezením jeho budoucích snah, „pokud, prý, neodporovaly, tehdejšímu a budoucímu zemskému zřízení." Výslovně nebyla pojata do jednotlivých patentů stvrzovacích ustanovení proti toleranci náboženské čelící a právo mílové, trhy pak s nedělí a svátků na všední dny překládány.[2]) 16 listopadu 1781 nařízeno krajským úřadům v Čechách, aby daly si ze všech měst a městeček zasílati výroční zprávy účetní a předkládaly je gubernii.[3]) 20 března r. 1783 zrušeni královští rychtářové; novým dekretem ze dne 15 května t. r. sice do dalšího ustanovení ponechání, ale 25 listopadu vysloveno trvalé jich zrušení v Praze i všech městech královských,[4]) jako předzvěst změn zamyšlených.

Bylo velikým pokrokem, že chtěl Josef II vykonávati spravedlnost skrze soudce povolané a právnicky vzdělané, ale ohled na státní finance, které potřebami vojenskými nad veškeru možnost byly vyčerpány, nedovoloval, aby zřízeny byly zvláštní soudy, proto bylo z veliké části užito k nové organisace správ městských a vrchnostenských. Důsledkem ale bylo, aby správy městské přispůsobeny byly požadavkům řádného soudnictví. Císař tudíž jal se měniti správy městské, nedbaje ani přirozeného ani historického vývoje, proti výsadám svých předchůdcův ano i svým vlastním.

Správa větších měst měla býti dána výhradně do rukou neusedlých živlův úředních, právníkův a vysloužilých vojínů, tudíž živlů kosmopolitických, namnoze i cizinských, které v císařských Dědičných Státech ode dávna hledaly štěstí svého. Z těchto živlů měly býti zřízeny magistráty, při čemž sice historický rozdíl měst privilegovaných, královských, svobodných, ochranných a podda-

[1]) Joseph II. II, 177.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 414
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II. 458.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, č. 384.
[4]) Tamže III, č. 128, 224 a 557.

ných uznáván, ve skutečnosti ale týž způsob správy v zásadě pro všechna města nařízen. Krajské úřady v praksi rozdílu mezi královskými a municipálními městy již nečinily, jakkoli ještě r. 1782 pevnosti Ples a Terezín za města královská se všemi výsadami prohlášeny.

Nejpovážlivějším důsledkem této soustavy bylo obecné domnění, že jsou městské služby vhodnou cestou k zaopatření důstojníků, k další službě vojenské prý nespůsobilých a tudíž státu břemenem se stávajících, při čemž nikdo neuvažoval, že lidé tito dosavádní činností, jednostranným a neúplným vzděláním a naprostou neznalostí poměrův obyvatelstva nijak k úřadům občanským se nehodí.

Aby se ušetřilo pensí, vnucováni byli městům tito důstojníci za radní. Ukládáno jim sice theoreticky, aby znali jazyk lidu, ale ve skutečnosti vyšší byrokratické stupně nařízení toho nedbaly. 31 března 1781 ohlášen dvorní patent, jímž nařízeno, aby při volbě městských radních přihlíženo bylo k důstojníkům ve výslužbě, 21 ledna 1782 nařízeno dále, aby uprázdněná místa městských radních se prozatím neosazovala, gubernia pak aby zpravila dvorskou vojenskou radu o každém místě, které by se uprázdnilo. 28 února 1782 císař oznámil, že si osvojuje sám právo rady osazovati, a dvorním dekretem ze dne 13 března 1783 ustanoveno 25 důstojníků král. rychtáři, primátory, purkmistry, syndiky nebo radními v 19 královských a horních městech českých.[1])

Než tato výsada důstojníkům byla ve zjevném odporu s hlavní zásadou zamýšlené organisace soudní, která ustanovovala, aby spravedlnost konána byla toliko skrze zkoušené právníky. Proto soudní řízení pro království české, vyhlášené 14 dubna 1783, snaží se tento rozpor zjevný překlenouti. Císař vzdal se dvorním dekretem ze dne 4 srpna 1783 výhradního práva obsazovati radní místa uprázdněná, jež si před rokem osvojil, a dal právo osazovati volbou tato místa magistrátům královských měst, ovšem volbou omezenou na osoby, jímž appellační soud a gubernium udělí výkaz volebnosti (breve eligibilitatis). Zvolené náleželo potvrzovati gubernii, při udílení výkazu volebnosti měly však gubernium i appellační soud přihlížeti k vojenským osobám, které jim budou doporučeny dvorskou radou vojenskou a velitelstvím generálním.[1])

Toto pronikavé opatření s prospěchem důstojnictva, lidem obávaného a svrchovaně neoblíbeného pro kastovní názory své a časté pychy proti řádům společenským, vzbudilo tuhý odpor i v kruzích tehdejšího téměř nehybného měšťanstva. Skutečně zaznamenány hojné případy, že měšťanstvo důstojníků vnucovaných do rad nevolilo. Dvorním dekretem ze dne 22 července 1784 proto právo volby omezeno do té doby, dokud na místa uprázdněná nebude zvolen alespoň jeden důstojník nebo poddůstojník, ano ucházečům vojenským dostalo se další ještě úlevy, ježto mohli konati zkoušku za nabytím volebnosti místo u gubernií i u úřadů krajských.

Dvorní dekret ze dne 17 ledna 1785 ustanovuje zásady nového zřízení, upraveného stejně pro města královská i municipální. Pokud důchody jednotlivých měst dovolovaly, měli míti správu magistráty řádně organisované a složené z placeného purkmistra a z několika zkoušených i placených radních. Volbu konati náleželo výboru, kterýž si měšťanstvo zvolí, a sice za spolupůsobení krajského úřadu. Každé město bylo povinno zvoliti alespoň jednoho bývalého důstojníka neb poddůstojníka. Purkmistr volen byl na čtyři léta. Počet členů magistrátu určen byl dle zámožnosti města a sice rozeznávány v té příčině patery třídy měst: privilegovaná města Plzeň, Budějovice, Cheb, Vary Karlovy a Loket, k nimž přibrán i Chomútov, královská města spravující se úřadem podkomorským, královská města věnná, královská města horní, municipiální města, jichž majetek úpravu regulovaného magistrátu dovoluje. Plzeň již r. 1784 žádala proti vůli tehdejší městské rady o právo svobodné volby magistrátu, ovšem marně, ale byla i prvá z měst českých, která o magistrát dle nového spůsobu žádala. U prvých čtyř tříd měli býti purkmistři a alespoň dva radní zkoušení a placení, u třídy páté alespoň jeden zkoušený a placený radní jakožto syndik a purkmistr i tři radní bezplatní, tedy vždy sbor pětičlenný. Kde nebylo dostatečných důchodův u měst municipálních, náležela soudní moc vrchnosti skrze placeného justiciáře.

Nejcennější z tohoto nařízení byla volba měšťanského výboru z pravidla o 20 členech, k tomu ustanoveného, aby volil

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 436 sld.

[1]) Tamže II, 439.

ze seznamu volitelných osob, guberniem a appellačním soudem předloženého, purkmistra a zkoušené radní. V Praze ustanovena byla prvá volba měšťanského výboru 1 dubna 1784. Volební právo příslušelo všem měšťanům, bylo ale omezeno osobami, které v témž městě přebývaly, tak že měšťan staroměstský nemohl voliti měšťana novoměstského nebo malostranského. Volební lístek voličem podepsaný měl býti do 10 dubna odevzdán král. městskému hejtmanu ať otevřený ať zapečetěný. Volba magistrátu položena na den 30 dubna a do té doby měla býti jména osob volitelných, které by se o volbu ucházely, veřejně vyvěšena. V Brně ustanoven počet 24 členů měšťanského výboru, jehož volba položena na 15 květen 1784. Kde vykonávala města právo podací, tam volil výbor měšťanský i správa duchovní. Právo voliti a volenu býti do výboru měšťanského náleželo všem usedlým měšťanům, kteří byli občansky zachovalí anebo kteří nedopustili se v obci chování nepokojného neb výtržného.

Trvalo však déle, než průpravné práce se zařízením magistrátů byly vykonány, nebo na místech mnohých vyskytly se vážné překážky. Zvláště zjistění finanční spůsobilosti jednotlivých měst vzbuzovalo obtíže nepředvídané. Zprávy krajských úřadů byly nepříznivy, v městech nové zřízení potkávalo se s netajeným odporem. Krajský úřad čáslavský oznamoval 12 června 1786, že z 20 měst v kraji spůsobilá jest ku zřízení magistrátu jediná Hora Kutná. Proto naléháno z vládní strany, aby byla vydána osnova magistrátního zřízení pro Plzeň, kteréž mělo býti vzorem městům ostatním, a upuštěno od třídění měst dle historického významu, na jehož místo vstoupilo třídění dle velikosti a majetku ve tři kategorie a sice: I města s placeným gremiem magistrátních radních, vedle nichž několik obecních starších, volených měšťanským výborem na dvě léta; II města s placeným zkoušeným radním, kancelistou a sluhou, s purkmistrem a třemi radními bezplatnými pro potřeby soudní a s dvěma obecními staršími pro věci berní, politické a hospodářské; purkmistr a radní měli býti voleni na tři léta, obecní starší na dvě léta; III, kde nebylo důchodu nejméně ročních 450 zl. k zařízení regulovaného magistrátu nevyhnutelně potřebných, neměl býti magistrát zřizován, nýbrž věci soudní a knihovní měly býti přikázány u měst královských nejbližšímu magistrátu, u měst poddaných justiciářovi. V městech takových purkmistr nebo rychtář se dvěma obecními staršími, všichni dle dosavádního zvyku volení, měli míti na péči věci berní, politické a hospodářské. Ve všech municipálních městech bez rozdílu tříd náleželo vrchnosti právo míti zástupce v městské radě.

Regulované magistráty měly počíti činnost svou 1 ledna 1788, ale nebylo lze ustanovení to všude provésti. Císař byl okolnostmi přinucen ponechati měšťanstvu větší účastenství ve správě hospodářské než jak původně zamýšlel, tak že z pravidla měl měšťanský výbor voliti pro hospodářskou správu tři repraesentanty, k jichž úřadování jeden radní dohlížel. Nejdříve organisován magistrát v Praze, kdež 30 července 1784 skládali prvý královský purkmistr JUDr. Bernard Augustin Zahořanský z Orlíka, appellační rada, a oba jeho náměstkové Fischer a Becher přísahu u gubernia.[1]) Na venkově českém nejdříve zařízeny magistráty prvé třídy v Plzni, Budějovicích, Chebu a Lokti, druhé třídy ve Varech Karlových. Dvorním dekretem ze dne 17 ledna 1788 upraveny magistráty 33 královských měst, spravujících se podkomorským úřadem, a měst věnných, a sice ne všude stejně. Zásadou bylo, aby vždy jeden radní, dle možnosti však dva i tři, byli zkoušeni a placeni. Magistráty prvé třídy zařízeny toliko v Hradci Králové a v Poličce, druhé třídy v Novém Bydžově, Mostě, Vysokém Mýtě, Kadani, Brodě Německém, Domažlicích Mělníce, Trutnově, Kolíně, Rokycanech, třetí třídy v Jaroměři, Stříbru, Ústí nad Labem, Rakovníce, Mladé Boleslavi, čtvrté třídy ve Vodňanech, Nymburce, Pelhřimově, Berouně, Sušici, Lounech, Kouřimi, Brodě Českém, Dvoře Králové, Chrudimi, Čáslavi, Litoměřicích, Žatci, Písku, Klatovech a Táboře.[2]) Regulace magistrátů jednotlivých těchto měst však se pozdržela; u některých dokončena až r. 1790.[3])

Zvlášť zařízeny magistráty královských horních měst. Příslušné návrhy byly teprve r. 1788 podány a za Leopolda II provedeny. Desíti horním městům nebyl vůbec magistrát povolen a toliko pět horních měst mělo více než jednoho zkoušeného radního. I

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1784, čís. 61.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VIII, čís. 35. B. Rieger, Zřízení krajské II. 450.

[3]) Čelakovský, Úřad podkomořský, 122.

prvému městu po Praze Hoře Kutné, jejíž majetek byl tehdy velice zadlužen, vyhrožováno, že obdrží magistrát s jedním toliko zkoušeným radním, čímž by byla pozbyla práva hrdelního. Konečně dostalo se Hoře Kutné a Příbrami magistrátu o zkoušeném purkmistrovi a třech zkoušených radních. Po dvou zkoušených radních obdržela města Hory Kašperské, Jáchymov a Chomútov, Jílové a Knín Nový přikázány k Příbrami, Renštejn k Horám Kašperským, Kaňk k Hoře Kutné, Hory matky boží k Sušici, Rudolfov k Budějovicům, Suniperk, Bastiánperk, Wiesenthal a Lauterbach měly býti přiděleny k nejbližšímu magistrátu.

Z měst municipálních obdržel magistrát nejlépe organisovaný Jičín. Magistráty municipálních měst upraveny nejdříve v kraji hradeckém. Regulované magistráty zřízeny v Králíkách, Rychnově, Třebechovicích, Náchodě, Broumově a v Kostelci n. O., právomoc v Dobrušce, Polici, Vamberku, Opočně, Novém Městě nad Medhují, Kyšperku a Týništi oddána magistrátům k soudní delegaci určeným, ostatní města a městečka, mezi nimi i důležitý Žamberk, zůstaveny pod soudní právomocí vrchnostenskou.[1]) Dle příkladu Hradecka měla býti prováděna úprava městských soudů i po krajích ostatních, nešlo to ale bez obtíží, nebo municipální města zdráhala se odevzdati dávnou svou soudní právomoc vrchnostem. Krajským úřadům bylo tudíž k nim vysílati zvláštní kommisaře, aby je vážně poučili a k povolnosti pohnuli, kdož by pak z členů rady neb obce vedl si zpurně a buřicky, ten měl býti vzat do vazby, pokud by řádně právomoc oddána nebyla.[2])

V některých městech vykonány prvé volby obecních zástupců, pro něž tehdy českého pojmenování nebylo, nýbrž německým slovem „Ausschuss" byli označováni, spůsobem slavnostním. Klademe zde zprávu o průběhu voleb těchto v Hradci Králové.

19 dubna 1788 bylo svoláno veškero sousedstvo na radnici a tam oznámen rozkaz, aby odeslán byl povoz pro krajského komissaře do Hořiněvsi, páni sousedé pak zanechajíce všech starých mrzutostí a kyselostí, z lásky k obci aby srovnanlivě a pokojně v pondělí 21 dubna se sešli. Za přítomnosti pana krajského kommissaře že bude ráno malá mše svatá čtěna s požehnáním. Sousedé aby na radnici nepřicházeli všichni najednou, nýbrž nejprvé od čísla domů prvého až do padesátého, pak zase až do čísla stého a tak vždy po dalších padesáti. Písemně aby sebou přinesli osmnáct těch zvláště poznamenaných, jež voliti míní, a jména tato na hlas proslovice, aby do protokolu vepsati dali. Z volby že odvrhují se všichni ti, kdož pro nějaký nepokoj v městě skrze magistrát anebo zvláště skrze vyšší úřady byli trestáni; takoví vůbec že hlasu míti nebudou.

21 dubna v osm hodin ráno četl městský děkan ve stoličním chrámě sv. Ducha mši svatou, k níž sotva třicet měšťanů přišlo. Po mši zahájena byla na radnici volba, již řídil krajský kommissař Václav Logdman z Auen s krajským protokolistou. K volbě vyzvány byly i usedlé vdovy, které hlas svůj buď ústně ohlásily buď napsaný poslaly. Toho dne volili sousedé v městě usedlí. 22 a 23 dubna povoláni k volbě sousedé městští, kteří přebývali na Novém Hradci, Pouchově, v Kuklenách a v Plotišti. 24 dubna kommissař odjel, hlasy sebou vzav, jež krajský úřad gubernii do Prahy odeslal.

Volba nového magistrátu ustanovena na 5 červen t. r. Večer před tím přivezl jízdný posel potvrzení „volenců," t. j. zvolených členů z měšťanstva, a radních kandidátů, kterýchž jména nazejtří z rána měšťanstvu byla ohlášena a na černé tabuli mezi okny kanceláře na náměstí vyvěšena. Mezi kandidáty, které gubernium spolu s apellačním soudem za spůsobilé uznalo, byl i jeden důstojník, poručík Jan Reid. 5 června ráno po deváté hodině přijel z Hořiněvsi krajský hejtman Hanisch s protokolistou a od radnice s magistrátem i volenci tu očekávajícími odebral se ihned do stoličního chrámu. Když bylo po mši svaté, navrátil se do radnice a napomenul v radní síni volence krátkou řečí, načež všichni odstoupili a potom volenci jeden po druhém před něho sami povoláni, kdež každý přání svá ústně mohl projeviti, hlasy pak pro purkmistra, čtyři radní a tři repraesentanty písemně zapečetěné odevzdal. Ač byla volba takto ve výsledku svém ztajena, přece známo bylo, že řečenému důstojníku žádný z volenců hlasu nedal. Veškery písemnosti k volbě hledící odeslal krajský hejtman gubernii.[1]) 11 července appellační

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 456 sld.
[2]) Tamže II, 457.

[1]) Švenda, Paměti města Hradce Králové VI, 91 sld. 96 sld.

soud potvrdil zvolené a zaslal jim 18. t. m. poštou dekrety potvrzující, načež 26. t. m. nově zvolenému purkmistru krajský úřad nařídil, aby měšťanstvu ustanovení nového magistrátu oznámil, sám pak aby 30 t. m. v Hoříněvsi přísahu učinil. Ustanovení samo poněkud se zdrželo, ježto bylo třeba hrdelní soud, do Jaroměře původně určený, opět do Hradce přeložiti, kdež ještě starý magistrát z 12 radních složený po nějaký čas v úřadě potrval. 31 července přijel opět krajský hejtman Hanisch do Hradce a nejprvé radil se v radní síni s novým magistrátem o osobách ustanovenu býti majících, když pak věc byla sjednána, kázal všechny dvéře zotvírati i veškero sousedstvo připustiti a přítomným prohlásil, kdož za purkmistra a radní byli potvrzeni, načež potvrzené do přísahy vzal.

Ve příčině dalšího osazování magistrátů městských bylo původně úmyslem císařovým, aby po uplynutí čtyřletí, pro jehož trvání královští purkmistři byly zvoleni, krajský úřad předvolal měšťanský výbor a protokolárně vyslechl mínění jednotlivých jeho členů, má-li býti purkmistr na další čtyřletí potvrzen nebo dlužno-li ponechati rozhodnutí volbě nové. Ale dvorský dekret ze dne 5 srpna 1788 prohlásil zásadně, aby purkmistři byli vždy po uplynutí čtyřletí za intervence krajských úřadů znova voleni, což mělo i platnost pro Prahu.[1]) Důležité bylo císařské ustanovení ze dne 20 března 1786, že nesmějí magistráty bez vědomí a svolení krajských úřadů trestati měšťanů, kteří radili se o společných stížnostech proti jednotlivým členům magistrátu.

Rychleji postupováno bylo na Moravě a ve Slezsku, kdež převládala počtem města ochranná a vůbec byly městské obce zámožnější než v království. V Brně zařízen magistrát jen pro město složený ze zkoušeného purkmistra a 9 radních počet to proti skutečné potřebě a dřívějším poměrům příliš malý. V předměstích brněnských organisovány desateré jurisdikce vrchnostenské. Olomoucký magistrát skládal se z purkmistra a 6 radních. Nejméně magistrátů regulovaných bylo v kraji hradišťském, a sice vedle krajského města toliko v Holešově a Brodě Uherském. V kraji přerovském zregulovány magistráty v Novém Jičíně, Přerově a Valašském Meziříčí, Budišově, Příboře, Kroměříži, Lipníku, v kraji brněnském v Bystřici, v Dačicích, ve Velkém Meziříčí, Novém Městě, Žďáru, Telči, Třebíči a Slavonicích, v olomouckém v Berouně, Březové, Jevíčku, Zábřehu, Litovli, Lošticích, Mohelnici, Prostějově, Římařově, Šumberku, Šternberku, Třebové Moravské, Svitavách a Kojetíně, v kraji znojemském v Budějovicích Moravských, Ivančicích a Moravském Krumlově, v kraji těšínském v Bílsku, Frýdku a Těšíně, v kraji opavském v Bruntále, Freiwaldově, Osoblahách, Krnově, Javorníku, Vidné, Bílovci a Cukmantlu.[1])

Než v kruzích královských měst moravských nebylo pro novou soudní úpravu žádného nadšení, což viděti jest ze stížnosti, jež stavy moravskými r. 1790 císaři Leopoldovi II byly podány. Města královská vedle jiného žádala za restituci dřívějšího svého práva svobodné volby městských rad a za odstranění povinnosti voliti důstojníky za radní, ježto jsou namnoze vetchého zdraví a k úřadu nespůsobilí.

Se zavedením nového soudního řádu r. 1788 souvisely mnohé významné změny. Středověký a namnoze ještě barbarský spůsob vězenství i pokutování nehodil se pro nové poměry a proto císař odhodlal se i v této příčině ku změnám pronikavým. Valnou měrou přispěla k tomu osobní zkušenost, jíž r. 1784 nabyl v pochmurném podzemním žaláři brněnského Špilberka. Chystaje se 3 září k odjezdu z Brna, navštívil tehdy císař odpoledne na zapřenou s plukovníkem hrabětem Františkem Rosenbergem pověstnou věznici, dal si a svému průvodčímu skrze pevnostního velitele plukovníka Františka Hertera z Hertlerů uděliti vstupenky k návštěvě pravé věznice a v průvodu žalářníka Cyrilla procházel všemi žaláři. S hořejšího patra vešel císař do tmavých podzemních kasemat, když pak žalářník chtěl opomenouti žaláře, v nichž byli vězňové přikováni, až z toho v krátké době hynuli, poručil císař i tyto žaláře zotvírati a užasl nad hrozným osudem vězňův. Aby sám zkusil pobyt v těchto strašných sklepeních, dal se na hodinu do jednoho z nich zavříti, po hodině pak vyšed, zvolal: „Já jsem byl posledním člověkem v těchto prostorách. Ode dnešního dne nesmí žádný vězeň překročiti práh tento.“ Nazejtří obdržel velitel císařský rozkaz, aby ihned veškery vězně z kasemat umístil v hořejších místno-

[1]) Tamže II. 463

[1]) D'Elvert, Verwaltungsgeschichte, 498.

stech.[1]) 8 července 1788 „všechny šibenice, pranýře, trdlice, šatlavy, housličky, na kancelářích bití, místa popravná všudy zdvižena; jakož i nad vodou visící košové ... za trest pekařům, již byli v pečení chleba přečinili ... také byla zrušena na staroměstském rynku železná klec ... pro cizoložníky a hanebné nevěstky.“ [2]) Naproti tomu dostávalo se obecenstvu divadla na nové ponižující pokuty, zejména na veřejné metení ulic skrze odsouzence, což se v Praze poprvé dálo 31 října 1788.[3]) Hluboký dojem působilo, že císař ve zvláštních případech rozsudky soudní zostřoval, ano proti dřívějšímu svému ustanovení nařizoval tresty ve starších dobách obvyklé, jako vypalování šibenice na tvář. Také státi na pranýři častěji bylo přisuzováno. V Praze stál pranýř před průčelím Novoměstské radnice na tehdejším dobytčím trhu.

Případ, který nejvíce císařovu snahu po absolutní spravedlnosti charakterisuje, jest osud mladého moravského šlechtice hraběte Podstatského-Lichtenštejna. Žilť on ve Vídni tak rozmařile, že nestačoval jemu roční důchod, načež tísněn jsa věřiteli, hotovil nepravé bankovky. Císař zvěděv o jeho životě, povolal jej k sobě a varoval před činy, které by mohly poskvrniti čest rodiny jeho. Hrabě ale nedbal, až byl prozrazen, jak se praví komorníkem, který jej před tím sám k jednání zločinnému naváděl. Soud vynesl rozsudek, aby metl veřejně ulice a vlekl lodi. Marny byly žádosti příbuzných o milost. Císař připsal vlastnoručně na jednu z žádostí těch: „Neřest jest neřest. Jak se má takový styděti za pokutu svou, který se nestyděl, neřest páchati? Chce-li míti člověk neřestný přednost mezi neřestnými, budiž za to tím tvrději trestán, ježto jest nejneřestnější, nejohavnější. Čím by byla spravedlnost, by poskytovaly se neřestným výhody hledíc k osobnosti jejich, aby nepociťovaly zplna trestu za neřest svou? Což by to nerovnalo se odměně za neřest v osobě?“ [4]) Hrabě tudíž musil se trestu podrobiti, zemřel ale brzy v Uhřích jednak z hanby jednak z fysické námahy. Císař chtěje ukázati, že hájil toliko spravedlnost, zval otce jeho ku své tabuli a všelikým způsobem vyznamenával, ale dojem události té byl přece proti císaři a za neodůvodněnou ba zúmyslnou tvrdost vykládán.

Úprava městského soudnictví dotkla se hluboce úřadu podkomorského, jemuž odňato jmenování městských správ v městech královských a ponechán toliko dozor nad správou obecního hospodářství. Krajští úřadové i v této příčině počali osvojovati si práva, starým zemským úřadům vymezená a žádali, aby jim z měst královských byly předkládány roční počty, smlouvy nájemné k stvrzení, návrhy na výslužné i p., než po rázném odporu král. podkomořího Jana Marcella z Hennetu právomoc podkomorského úřadu nad hospodářstvím královských měst uznána a zachovala se až do změn r. 1848.

Hospodářství obecní upraveno dvorním dekretem ze dne 12 února 1787. Císař ustanovil, aby jeden z nezkoušených radní magistrátních byl inspektorem obecního hospodářství a výbor měšťanský aby volil si tři repraesentanty, kteří by spolu s inspektorem o všech potřebách hospodářských se radili a rozhodovali. Kdyby nebylo mezi nimi shody, příslušelo rozhodovati magistrátu, odvolání dála se k úřadu podkomorskému.[1])

Josef II a stavové. Sněmové zemští.

Směr císařových oprav v administraci a soudnictví ukazoval jasně, že císař neuznává oprávněnosti poměrů zděděných. Zásada tato dotkla se nejcitlivěji šlechty a stavovských práv jejich, ježto císař zrušil výlučné právo stavovských osob na důležité úřady, osazoval místa dotud stavům náležející osobami nešlechtickými a snažil se rozdíl mezi šlechtou a měšťanstvem vyrovnati.

Nevážnost k šlechtě a k šlechtickým přednostem dával císař na jevo nepokrytě. Na častých svých cestách vyhýbal se dle možnosti zámkům urozenců a měrou mnohem větší, než dotud se dálo, povyšoval do stavu šlechtického, bez tax a odměnou za skutečné výtečné služby nebo zásluhy. Kde však viděl, že touha po titule šlechtickém neopírá se o zásluhy, nýbrž o bohatství a stáří rodu, tam dbal přísně, aby taxy byly zaplaceny, neboť ve značných taxách spatřoval jediný prostředek, aby chorobná touha po šlechtictví

[1]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV, 140 sld.
[2]) Rulik, Hist. kal. I, 89.
[3]) Tamže I, 90.
[4]) Gross-Hoffinger, III, 145.

[1]) Čelakovský, Úřad podkomorský, 123.

byla vyhojena.[1]) Jaký měl názor císař o přednostech šlechtického stavu, jest na bíledni ze slov jeho, psaných 3 července 1781. „Ježto nemnoho váží," píše císař, „jak znaky vypadají, nechať censor ... každému, komu jest libo, malované nebo ryté supy, nohy a vůbec jakákoli zvířata nebo dobytek (ve znaku) míti dovoluje."

Hospodářské poměry rodin šlechtických císaře v jeho směru jenom utvrzovaly. Poměry tehdejší šlechty české byly namnoze posuzovány s hlediště doby, tudíž nevalně příznivě. Osvícenci a národní hospodáři vytýkali jí, že neumí rozumně ohromného jmění svého užívati, že je nerozmnožuje v též míře, jako dálo se v pokročilých zemích, zejména v Sasku a Pruském Slezsku, že majetek svůj spíše zadlužuje a trávíc většinou kromě Čech život svůj, že zemi ochuzuje. Vytýkalo se šlechtě české jednostranné francouzské, ba vůbec nedostatečné vzdělání, které jí zavírá oči před pokrokem času a odcizuje ji lidu. Za neštěstí země pokládán vznik velikých panství z drobných statkův a spojené s tím ubývání nižší šlechty, na dvorech svých žijící a potřeby v nejbližším městě uhrazující, neboť tato nižší šlechta prý nejvíce podporovala obchod a živnosti v městech. Nepatrný vzrůst českých měst hlavně okolnosti té připisován. Horleno i do velikých fideikommissův a očekáváno, že císař Josef fideikommissy tyto zruší. Stavu rytířského ubývalo velice. Za posledních dob Tereziánských čítalo se již jen 95 usedlých rytířů jako členů soujmenného stavu, naproti tomu v panském stavu bylo 79 pánů, 172 hrabat a 14 knížat vesměs držitelů zemských statků, nehledíc ku členům vládnoucích rodů, kteří též v Čechách rozsáhlý majetek měli. Majetek 14 knížat českých odhadován byl na 46,541.700 zl., hrabat na 115,929.000 zl., pánů na 10,116.800 zl., duchovenstva (před zrušením jesuitského řádu a klášterů) na 36,483.700 zl., rytířů však toliko na 7,549.000 zl. Majetek cizích princův odhadován na 22,488.900 zl., statek komorní na 8,319.500 zl, statek ústavu šlechtičen na 1.616.000 zl. Panství rodu schwarzenberského ceněna na 14,000.000 lobkovicovská na 8,000.000, clamovská na 4,000.000, majetek clamovský byl ale stižen velikými dluhy. Fideikommissy ceněny na 26,000,000 zl. a sice clamovský měl cenu 4,421.400 zl., bouquoiský 1,096.388 zl., kinských 1,134.246 zl., morzinský 1,092.300 zl., schwarzenberský 1,731.975 zl., thunský 1,547,257 zl., černínský 1,429.267 zl.[1])

Nedá se upříti, že v důležitých věcech jsou úsudky ty správny, ale nehodí se je zobecňovati. Rytířského stavu a drobných statků zemských ovšem ubývalo, než z příčin ne vždy týchž. Především dlužno vytknouti, že katastrofa bělohorská stihla poměrně mnohem ještě tíže rytíře než stav panský, a později, účinkem hroznych zádav války třicetileté a hospodářské bídy, která po míru westfálském potrvala, nastalo veliké ochuzení. Menší majetek rytířský více tudíž podléhal neutěšeným poměrům doby než rozsáhlejší majetek pánů.

Hned po nastoupení svém zrušil císař přísahu věrnosti, již skládali šlechticové, nabyvše zletilosti, a odůvodňoval opatření to zásadou, že každý poddaný, ne toliko šlechtic, povinen jest věrnost králi zachovávati.[2]) Při povyšování úředníků nedbal nijak urozenství, nýbrž osobní zdatnosti. I dvorní radové povyšováni dle schopností svých a nabyli úřadem přístup ke dvoru. V Praze kdysi uvedl císař do společnosti šlechtické choť vyššího úředníka měšťanského rodu. Šlechtické dámy ji ignorovaly, ale císař zpozorovav to, požádal choť úředníka o prvý tanec a netančil již se žádnou z přítomných dám.[3]) Majitelům panství ukládal, aby alespoň šest měsíců v roce trávili na svých panstvích.[4]) Se zvláštní zálibou povyšoval do stavu šlechtického vynikající muže z kruhů průmyslových neb obchodních. Známého bankéře barona Friesa jmenoval r. 1782 hrabětem, vídeňského bankéře žida Michala Arnsteina, jehož krásná choť, z Berlína původem, byla středem slavného salonu ve Vídni a zjednala si přímět „vídeňské Aspasie," učinil r. 1783 baronem. Vůbec tvrdilo se tehdy, že lze obdržeti diplom hraběcí za 20.000 zl. Když knížata z Lobkovic chtěli prodati v Pruském Slezsku své vévodství zahaňské a žádali v březnu 1781 o císařské svolení, bylo jim toto uděleno, ale spolu se jim ukládalo, aby za peníz složený buď zaplatili dluhy českého svého svěřenství anebo koupili statky ve Státech Dědičných anebo

[1]) Meynert, 12.

[1]) Ausführliche Nachrichten über Böhmen. Vom Verfasser der Nachrichten über Polen. Salcburk. 1794. Str. 75 sld.

[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 49.

[3]) Michiels. 217.

[4]) Michiels, 237.

konečně aby uložili peníze na úrok ve fondech tuzemských, načež by statky anebo jistoty tyto byly zavázány svazkem svěřenským.[1]) Dědičný nejvyšší poštmistr hrabě Paar povýšen r. 1769 do říšského stavu knížecího, ježto věnoval 500.000 zl. na založení nemocnice v Praze. 22 listopadu 1784 udělil císař český inkolát Kristiánu Augustinu knížeti z Valdeka, který koupil v Čechách veliká panství falckrabí Zweibrückenských. Kníže z Valdeka byl opět po 150 létech prvý evangelík mezi stavy českými.[2])

Jednání císařovo proti knížeti Fürstenberkovi v Čechách a bratřím hrabatům Blümegenům jakož i proti Karlu knížeti z Lichtenštejna, jehož choť Eleonora náležela k „pěti dámám" císaři společensky nejbližším, jest dostatečným důkazem, že císař neuznával ani osobních předností stavu šlechtického. Kterak pojímal rovnost všech poddaných před zákonem, jest na bíledni nejzřejměji z případu hraběte Podstatského (VIII, 93). Jsou však známy i jiné případy císařovy bezohledné snahy po rovnosti občanské. R. 1784 byl jeden český kníže — jmenován není — v podezření, že podloudným způsobem převezl knihy a zboží jakési ze Sas přes české hranice. Císař kázal zavésti přísné vyšetřování, jímž prý podezření zdůvodněno, ano i jeden polní zbrojmistr jako spoluvinník vyšetřen. Oběma provinilým uložena pokuta 1000 dukátů, kterou císař jen tehdy chtěl odpustiti, podá-li kníže sám žádost za amnestii, tedy přizná-li se sám býti vinníkem.[1]) R. 1785 spáchal mladý baron Astfeld z Vydří, auskultant u appellačního soudu v Brně, pokus samovraždy za znaků choromyslnosti. Když o tom císaři zpráva podána, nařídil tento 31 ledna 1785, aby byl Astfeld zatčen a dodán k potrestání trestnímu soudu, ano odepřel i matce jeho, když prosila, aby syn směl se odebrati na léky do Varů Karlových.[2])

Předchůdci císařovi snažili se, aby spříznili šlechtu českou rodinnými svazky se šlechtou alpskou, německou, uherskou, vlašskou, belgickou ano i španělskou a tak aby znamenití rodové čeští ztratili zcela vědomí českého původu a přerodili se ve šlechtu „rakouskou". Do dob Josefa II snaha ta tou měrou pokročila, že na Moravě vysoká šlechta sice dobře konversovala francouzsky, vlašsky i německy, ale jazyka mateřského, s nímž jediné s poddanými mohla se srozumívati, byla téměř naprosto neznalá.[3]) V království utvářily se poměry poněkud lépe, jakkoli tou dobou někteří vzácní rodové staročeští právě vymírali. Největší sensaci způsobila zpráva,

Litoměřice ku konci XVIII stol.

[1]) Tamže, 167.
[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 83.

[1]) Hock-Biedermann, 152.
[2]) Hock-Biedermann, 152.
[3]) Hanke, Mähr. Staatsrecht, 11.

že 12 srpna 1783 zemřel v Teplici sedmnáctiletý hrabě z Martinic, jediný syn hraběte Františka Karla z Martinic, poslední mužský potomek starého rodu.[1]) Hlavní příčina, proč v Čechách vědomí českého původu bylo ve vyšší šlechtě živější, spočívala jednak v nesouhlase se změnami Terezián-skými, jednak ve vynikajícím vzdělání a znalosti domácích dějin u mnohých šlechticů, jichž příklad nebyl na oba šlechtické stavy bez účinku.

Císařovo chování se k vysoké šlechtě české bylo dobře uváženo. Zásada zeměpanské svrchovanosti, která tehdy v Evropě dospěla k výsosti, ukládala Josefu II, aby sám vládl, císař ale viděl domnělé právo své zkracováno, pokud odkázán byl na spoluúčastenství úřadů, které měly ráz stavovský anebo jako krajské úřady v Čechách za výlučný majetek stavů byly pokládány. Proto odhodlal se císař, že odstraní všechny úřady, které dotud ku stavovským výsadám náležely, a učinil počátek, jakož již položeno, s úřady politickými a soudními. Zřízením nových soudů přestávala v podstatě veškera moc nejvyšších zemských úředníků. Některé zemské úřady staly se pouhými tituly, kterýchž ani nedbáno v čas osazovati, některé zcela zrušeny, jiné spojeny s vyššími místy ve státních úřadech nově zřízených. Toto spojení bylo ještě nejvhodnější, ježto jím alespoň prohlášena potřeba, aby v čele nejvyšších úřadův a soudů v zemi stáli členové šlechty, domácím inkolátem i zemskými statky nadaní a poměrů zemských znalí. Tak nejvyšší zemský purkrabí v Čechách zůstal hlavou gubernia, nejvyšší zemský hofmistr stal se praesidentem českého appellačního soudu, nejvyšší sudí zemský praesidentem zemského soudu. Některé z nejvyšších zemských úřadů udíleny bez soustavy radům gubernialním a hodnostářům soudním. Vicepraesident appellačního soudu Prokop hrabě Lažanský měl titul nejvyššího sudí dvorského, vicepraesident zemského soudu Jan Václav svobodný pán z Astfeldu a Vydří měl titul nejvyššího písaře zemského. Toliko zemský podkomoří podržel část působnosti své, totiž dozor k hospodářství královských měst. Podobně dělo se na Moravě, kdež zemský hejtman stal se gubernátorem a hlavou moravsko-slezského gubernia, nejvyšší zemský sudí předsedou a nejvyšší zemský písař prvým radou moravsko-slezského appellačního soudu. Z nejvyšších zemských úřadů zrušeny zejména dva: úřad nejvyššího mincmistra a úřad purkrabí kraje hradeckého. Purkrabství hradecké původem svým odnášelo se až do dob soudů župních neboli cúd. Purkrabí, člověk rytířský, býval jmenován ovdovělou královnou a měl v kraji hradeckém takovou působnost, jako v ostatních Čechách úřad a soud purkrabský v Praze. R. 1784 zrušeno i purkrabství hradu chebského.

Až do dob Tereziánských bylo ustanovením platným, že úřadu v zemi může jen příslušník neb obyvatel království dosíci. Marie Terezie jala se již činiti vyjímky, odůvodňované veřejnou potřebou, ale úředníku z jiné země — kromě Moravy — obdrževšímu úřad v království dbáti bylo, aby byl obvyklým spůsobem za obyvatele přijat. Josef II upustil všech těchto ohledů. Když reorganisováno bylo gubernium české, otázka zemské příslušnosti úředníků nabyla významu. Císař byl právě tehdy zrušil zvláštní zprávu Banátu Temešvárského a tu větší počet úředníků byl bez zaměstnání s odkazem na zatímné požitky, i obdržel nejvyšší purkrabí hrabě z Nostic rozkaz císařský, aby užil úřednictva v Banátu v Čechách, „protože monarchie jest jen jedním celkem a provinciím nepřísluší obmezovati se svým obvodem“. Hrabě z Nostic podal proti tomu námitky velmi vážné, ve formě rozhodné. „Schopnosti a spůsobilost“, pravil, „quiescentů ve Vídni a v ostatních Dědičných Státech se nacházejících nejsou mi známy; ježto však můj celý návrh musí hleděti ku zmenšení a ne k rozmnožení osob ustanovených, nezdá se mi, že lze quiescenty z jiných zemí umistiti. Vašemu Veličenstvu musím tu k nohoum položiti nejpoddanější připomenutí: žádná monarchie v Evropě neskládá se z tolika zemí sobě tak nepodobných v ústavě i ve službě, jako ta, ve které měl jsem štěstí se naroditi. Lichotím si, že znám svoji vlast a že jsem schopen konati Vašemu Veličenstvu věrné služby, avšak vyznávám zcela otevřeně, že právě tak, jako v Čechách zastávám s pevným čelem prvý úřad, právě tak byl bych v nesnázích, kdy bych měl býti ustanoven jako podřízený v Uhrách, v Nizozemí nebo ve Vlaších“. Důstojná to slova českého šlechtice, přítele Pelclova a Dobrovského! Císař sice v odpovědi své ponechával Nosticovi obsazení nižších míst, neopomenul však přes

[1]) Prager Oberpostamts Ztg. 1783, čis. 66.

to žádati, aby v Čechách ustanovováni byli i schopní quiescenti.[1])

Viděl-li se císař přinucena alespoň v některých kusích ponechávati v platnosti titulární práva stavů, snažil se na jiné straně pevné řady stavů prolomiti. Největší změny staly se na praelátských lavicích v Čechách i na Moravě. V Čechách ztratili stavovské právo opatové u sv. Mikuláše na Starém Městě, na Karlově, na Zbraslavi, v Sedlci, ve Zlaté Koruně, v Plasích, Kladrubích a proboštové Doksanský a Chotěšovský.[2]) Na Moravě, kdež dosaváde zasedali praeláti ve sněmu v pořádku tomto: arcibiskup olomoucký, biskup brněnský, dva zástupci kapituly olomoucké, opatové velehradský, hradištský, lucký, zábrdovický, načež ostatní se střídali dle stáří a na konec místo měli převorové olomoucké a brněnské Kartouzy,[3]) vymizeli všichni téměř opatové a převorové až na čtyři, opaty rajhradského, novoříšského, svatotomského na Starém Brně a probošta křižovníků na hoře sv. Políta u Znojma. K rozražení pevných příbuzenských svazků v řadách panstva a rytířstva, přispělo císařské nařízení ze dne 16 října 1788. Dotud bylo v zemích českých právní zvyklostí, že se cizincům, kteří pojali v manželství šlechtičny v zemi osedlé, bylo do roka a dne ode dne sňatku domáhati přijetí do zvazku zemských stavů, nechtěli li, byť i byli obdrželi inkolát, ztratiti veškero dědické právo po manželce své rovněž i dědické právo dítek kromě podílu povinného. Řečené císařské nařízení z plna odstranilo zvyklost tuto a tím dána cizincům volnost nabývati dědictvím zemských statků v Čechách.[1])

Důsledně se zásadou, že veškera veřejná správa má se díti skrze orgány zeměpanské, jal se císař rušiti i odvěké instituce stavovské, jímž dotud náležela hlavní péče o podporu dobra obecného, o rozvrh a výběr daní, o stavbu silnic a p. Počátek učiněn 27 října 1783, když císařským nařízením omezeno stavům českým právo jmenovati krajské pokladníky a kontrolory, ježto nadále měli voliti toliko z osob předsedou gubernia za volitelné a spůsobilé označených. Již ku konci vlády Tereziánské uvažováno ve Vídni o změně nejvyššího samosprávného úřadu v zemi, stavovského výboru zemského, a nejvyššímu purkrabí Fürstenberkovi uloženo podati příslušné návrhy. Z dekretu české dvorní kanceláře nejvyššímu purkrabí dne 10 března 1780[1]) vidí se, že návrhy Fürstenberkovy nebyly povahy zásadné, nýbrž měly na mysli usnadněné úřadování. Kancelář je schválila, toliko odmítala, aby řediteli berního úřadu byly oznamovány referáty předem, nýbrž uznala toliko, aby mu oznamován byl výňatek z věci, jež v budoucím sedění měly býti projednávány. Zemský účetní měl býti stále jednání přítomen, účetní pro úvěrnictví budiž však k seděním přivoláván, když jest toho potřeba.

Zdá se, že tyto změny nestaly se hned skutkem, ježto nehýbaly podstatou zemského výboru, o niž hlavně šlo. Po pádu Fürstenberkovu počalo se jednati opět a zcela vážně o zrušení stavovského výboru zemského. Po žádosti císařově podal 29 listopadu 1782 nejvyšší purkrabí hrabě z Nostic císaři předběžný návrh o gubernii a krajských úřadech, v němž i o výboru zemském návrhy jisté byly učiněny. Císaři nebyl návrh ten vhod a proto 20 prosince t. r. sám určitě ustanovil zásady, dle nichž nejvyšší purkrabí se spojenou dvorskou kanceláří měli vypracovati návrh nový v budoucí správě království Českého. A tu poprvé vyslovena myšlenka, aby na místo dosavádní správy stavům vyhrazené nastoupili deputovaní skrze stavy z osob volitelných volení a gubernii přidělení. Hrabě Nostic pokusil se císařské nařízení se stavovskými právy spojiti a proto v návrhu, jejž na základě císařského předpisu podal, souhlasil sice se zrušením dosavádního výboru zemského a s ustanovováním dvou stavovských deputovaných v hodnosti dočasných radů při gubernii, kdež by jim připadla péče o valnou část dosavádní stavovské agendy, ale navrhoval vedle nich zvláštní výbor zemský, jakožto zástupce všech čtyř stavů, v němž by byli oba stavovští deputovaní při gubernii členy placenými, ostatní pak členové by nepožívali žádné odměny, kteryžto výbor zemský měl míti na péči věci všech stavů se týkající, berně, úvěr i j. Návrh tento schválil i nejvyšší dvorský kancléř hrabě z Kolovrat.[2])

[1]) B. Rieger, Osvěta 1888, 607 sld.
[2]) Schwoy I, 117.
[3]) R. 1791 zasedali ještě na sněmu českém probošt chotěšovský a opat plaský, ale hned r. 1782 bylo vykonati moravskému sněmu náhradní volbu do výboru zemského za převora brněnské Kartouzy Athanasa.
[4]) Huber, II, 198.

[1]) Archiv ministeria vnitra Boh. IV, H. 4, opis v archivu zemském.
[2]) B. Rieger, Osvěta 1888, 605.

Císař rozhodl teprvé 20 října 1783, z čehož viděti, že se potýkala v radách jeho různá mínění. Z návrhu Nosticova přijal toliko část o dvou stavovských deputovaných, ale stál rozhodně na zrušení výboru zemského a na přenesení agendy jeho zeměpanskému gubernii. Než hrabě Nostic háje práva země, jejímiž byli tehdy stavové repraesentanty, podal odůvodněné námitky proti císařskému rozhodnutí a způsobil, že císař dvorním dekretem ze dne 12 února 1784 v podstatě svolil. Počátkem června r. 1784 zrušen stavovský výbor zemský, na jehož místě měli si stavové voliti na šest let dva stavovské deputované, kteří by s hodností guberniálních radů vstoupili do gremia guberniálního a na základě císařského ujistění mohli za dobré služby a prokázanou horlivost státi se skutečnými guberniálními rady, jakmile se nějaké místo uprázdní.[1]) Aby zdálo se, že stavovští deputovaní u gubernia jsou jaksi náhradou za zrušený výbor zemský, ponechával s počátku císař stavům svobodnou volbu pána anebo rytíře v zemi osedlého, byl-li uznán volitelným dekretem guberniálním. Když poprvé měl sněm přikročiti k volbě dvou deputovaných, byli toliko dva kandidáti, kteří si zjednali volitelnost nebo breve eligibilitatis, hrabě Sweerts a Vilém svob. pán Mac Neven, rada při zemském soudu.[2]) Ale záhy nedbáno ani této špetky práva ani neudílena uprázdněná místa skutečných guberniálních radů nebo krajských hejtmanů stavovským deputovaným. První deputovaní byli roku 1784 Josef hrabě Sweerts a J. J. rytíř Leiner. Hrabě Sweerts ucházel se ihned o uprázdněná místa skutečných gubernialních radův, ale byl vždy pominut. Při druhé jeho žádosti dal císař přednost krajskému hejtmanu litoměřickému Mayernovi a odůvodňoval krok svůj potřebou, aby prý se nezdálo, že přeje kastovnictví[3]) Když Sweerts po třetí žádal a opět měl býti pominut, podal nejvyšší purkrabí hrabě Nostic císaři námitky a poukazoval ke smýšlení mezi stavy a k nechuti k úřadu stavovských deputovaných. Kdyby měl býti Sweerts opět se žádostí odmítnut, bylo by dle přesvědčení Nosticova ještě méně ucházečův o místa stavovských deputovaných při gubernii. I byl 28 dubna 1785 hrabě Sweerts jmenován krajským hejtmanem v Litoměřicích a stavové vyzváni, aby si zvolili nového deputovaného. Volba byla nesvorna, neboť dostalo se po stejném počtu hlasů krajskému hejtmanu boleslavskému Maxmiliánu baronu Ehrenburkovi a prof. Bučkovi. Císař 7 září 1786 rozhodl pro Ehrenburka a sice po rozumu nového omezení stavovských práv, prohlášeného 6 května 1785, jímž přední právo na místa skutečných i dočasných guberniálních radů dáno krajským hejtmanům. Nejvyšší purkrabí a jeho náměstek hrabě Lažanský podávali o Ehrenburkovi i Leinerovi zprávy nepříznivé, proto císař jmenoval opět onoho krajským hejtmanem litoměřickým, tohoto dal do výslužby a ke gubernii povolal hraběte Sweertse v hodnosti skutečného guberniálního rady. Když přikročili stavové k volbě nových dvou deputovaných, naskytlo se 7 ucházečů volitelných, z nichž jednohlasně zvolen Vilém baron Mac Neven O' Kelly ab Aghrim, Irčan původem, ale v Čechách zdomácnělý, kdež, jakkoli toliko právnicky jsa vzdělán, jmenován působením van Swietenovým ředitelem fakulty lékařské, později však, nabyv inkolátu a stavovství, účastnil se činně úřadování gubernia jako člen universitní, censurní a zdravotní kommisse. Za druhého deputovaného zvolen 16 z 23 odevzdaných hlasů dosavádní prvý kommissař kraje bydžovského Jan Václav hrabě Cavriani, nejmladší syn hraběte Krištofa původu mantovského, jenž sňatkem s Alžbětou hraběnkou Zárubovou z Hustiřan, ovdovělou hraběnkou z Hautois a paní na Kostelci nad Orlicí, stal se držitelem zemského statku a nabyl stavovství v Čechách. Oba zvolení byli 4 prosince 1786 císařem potvrzeni. Mac Noven zemřel již r. 1787.

Dle úmyslů císařových, vyslovených nejzřejměji ve dvorním dekretu ze dne 27 října 1783, měli stavové toliko scházeti se na sněmích a tam přijímati královské postuláty, skrze královské kommissaře předložené. Všechny ostatní agendy stavovské, zvláště pak ty, jež dotud příslušely výboru zemskému, přikázány gubernii, v němž oba stavovští deputovaní významem se ztráceli, nehledíc ani k lákání, jež budila naděje na další postup ve službě zeměpanské. Stavovské orgány, dotud zemskému výboru podřízené, dílem rozpuštěny dílem gubernii pod-

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II. 186.
[2]) Žádosti jejich o breve eligibilitatis, ze dne 28 března 1784, v archivu ministerstva vnitra Boh. IV, H 4, opisy v archivu zemském.
[3]) Hock-Biederman, 166.

řízeny anebo se zeměpanskými úřady spojeny. Tak zejména zrušeny současně s výborem zemským stavovský berniční úřad a stavovská zemská pokladna kromě pokladny úvěrní. Berniční úřad i zemská pokladna spojeny s pokladnou kamerální.

Než úplné zrušení výboru zemského a podřízených jemu institucí nebylo lze ihned provésti a sice pro odpor nejvyššího purkrabí hraběte Nostice. Námitky, které v této příustanovené, ne však stavy volený, nýbrž nejvyšším purkrabím jmenovaný, mocně působil v rozhodování gubernia. Konaltě nový výbor zemský svá zvláštní sedění, vydávány i expedice jeho jménem a deputovaní stavovští přednášeli o mnohých věcech jemu místo gubernii.[1]) Také stavovská hlavní pokladna při gubernii stavům zachována, ježto právo jmenovati v jistých mezích pokladniční úředníky a spolu je platiti stavům ponecháno,

Hradčanské náměstí v Praze za doby Josefa II.

čině tento v pravdě český pán císaři podal, byly tak závažny, že musil císař alespoň u věci povoliti. Zemský výbor v dřívějším svém složení sice již obnoven nebyl, ale nejvyššímu purkrabí dovoleno, aby svolával na čas k poradám bezplatný zemský výbor, kterýž sice nebyl řádným úřadem, pravidelně zasedajícím a majícím své úřednictvo, než jako poradný sbor z vynikajících osob stavovských složený s právomocí kommisse při guberniu než všechno úřadnictvo i hlavní pokladny stavovské i pokladen krajských gubernii podřízeno.[2])

Také na Moravě práva stavů byla libovolně rušena. R. 1784 zrušen výbor zemský, r. 1686 císařem Leopoldem I ustanovený, ve kterémž dotud zasedali zemský hejtman jako

[1]) B. Rieger, Osvěta 1888, I, 606.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 269.

předseda, nejvyšší zemský komorník, nejvyšší sudí zemský a po dvou zástupcích stavu praelátského, panského, rytířského a městského. Bankální správa spojena s guberniem a krajskými úřady, ale r. 1786 opět oddělena. Stavům odňato právo najímati stavovské služebníky, jako trubače, bubeníky, trabanty a j., odstraněny obvyklé čestné stráže pro zemského hejtmana, pro nejvyšší zemské úředníky stavu panského a pro královské sněmovní kommissary, zrušen úřad zemského purkrabí, jemuž po starém zvyku náleželo v den zahájení sněmu dotázati se královských kommissařů, hodlají-li býti sněmu účastni, cizozemcům dovoleno nabývati statků zemských bez habilitace, za krajské hejtmany dosazováni nešlechtici i cizozemci, stavovská zemská účtárna spojena s pokladnou kamerální, stavům vzato právo ustanovovati vyšší i nižší úředníky stavovské, správa fondů stavovských stavům vzata a svěřena zemské pokladně, zrušeny byly smíšené kommisse guberniální a sice dvorská kommisse pro dědičné poplatky, hlavní kommisse rektifikační a dvorská kommisse pro daň z nápojů, nařízeno, aby přebytky ze zemských důchodův odváděny byly fondu studijnímu, stavům odňat starobylý dům zemský a přeměněn ve vojenské hospodářské skladiště, náhradou pak přiřčen bývalý klášter Augustiniánský u sv. Tomáše; když však úprava jeho byla na útraty stavů dokončena, byl prohlášen zemský dům za majetek aerární. Někdejší šlechtický konvent Teufenbašský r. 1782 přeložen do Vídně a tam sloučen s akademií Terezi-ánskou Konečně r. 1787 zrušena i stavovská akademie. [1])

Nedlouho před sklonkem svého života odhodlal se císař odstraniti i poslední zbytky stavovské správy v Čechách. Ježto mezitím hrabě Nostic s úřadu odstoupil a jeho nástupce hrabě Cavriani ve všech příčinách byl odpůrcem zřízení stavovského, nenalézaly na dále záměry císařovy odporu. Tak r. 1788 rozkazem císařským zrušen i nový výbor zemský, jehož zúžená agenda gubernii přikázána. V září 1789, ve spojení s novým způsobem zdanění, zavedeni na místě vrchnostenských kontribučních úřadů zvláštní zeměpanští okresní výběrčí, závislí toliko na úřadech krajských. Dvorním dekretem ze dne 15 září 1789 rozdělen každý kraj na několik okresův, aby žádná obec neměla do okresní pokladny zeměpanské dále než dvě míle cesty, sídlo výběrčího pak ustanoveno ve středu okresu jeho. V šestnácti krajích českých kromě Prahy bylo zřízeno 184 berních okresův a 6050 berních obcí, z nichž vyvinuly se později obce katastrální. Berní výběrčí měli 500—600 zl. služného a vypláceni byli z dosavádního důchodu stavovských, který plynouti měl odtud do státní pokladny na vydržování berních úředníků. V krajských městech ustanoveni zeměpanští krajští berní a krajští kontroloři, oni se služným 800 až 900 zl., tito se 400 až 500 zl. ročně. Ustanovování všech berních úředníků svěřeno vrchním zemským kommissím, které ve příčině krajských berních měli přihlížeti v prvé řadě k oekonomům dosavádních krajských berních subkommissí. [1])

Nepřály-li vládní zásady císaře Josefa II stavům a výsadám jejich, tím méně bylo lze očekávati, že by přály sněmům zemským a činnosti stavů v nich. Až do r. 1788 byl sice český sněm zemský svoláván každoročně, ale působnost jeho byla nepatrna, až konečně r. 1789 vůbec již svolán nebyl. Ale doba k úplnému potlačení stavovského života nebyla příznivá, neboť již od druhé polovice vlády Tereziánské bylo pozorovati i mezi stavovskými sněmovníky v postulátním sněmě českém proudění doby a čilejší duch, vzbuzený některými vzdělanými šlechtici, kteří i v úzkém rámci královských proposicí dovedli samostatnému názoru svému platnosti zjednávati, zejména když císař zrušil stavovský výbor zemský. Ve Vídni pohlíželi na sněmy zemské a zvláště na sněm český s nedůvěrou a nevážností. Jaká váha přikládána ve Vídni tehdejšímu sněmu českému, viděti z následující příhody. Od r. 1774 nebyla tiskem vydána, jakož bylo zvykem, snesení sněmovní a sice vinou sněmovního aktuára Helferta. Když r. 1787 sněm byl ukončen, tázal se ředitel guberniální výpravny, mají-li snesení tohoto sněmu býti tiskem vydána. Stavové navrhovali, aby sněmovní aktuár Fischer vydal tiskem všechna sněmovní usnesení od r. 1774 příčinou obecného vyhlášení a spolu aby artikule sněmovní do desk zemských byly zapsány, čehož rovněž od r. 1774 nebylo dbáno, a žádali, aby se na příště starý dobrý zvyk přesně zachovával. Sám nejvyšší purkrabí tehdejší hrabě Cavriani žádost stavů 6 listopadu 1788 doporučel k schválení, ale

[1]) J. Dvořák, Moravská zřízení zemská, 72 sld.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 272—275.

dvorská kancelář v dobrozdání svém ze dne 27 listopadu t. r. příkře postavila se proti žádosti stavů, povahou věci i ustáleným zvykem odůvodněné, dokládajíc, že prý v zemském zřízení o tištěném prohlašování sněmovních snesení není řeči. [1])

Podle ustáleného zvyku býval i za Josefa II sněm český svoláván ve druhé polovici října, trval však obyčejně až do následujícího léta, ježto jednání jeho bylo zdlouhavé, jak v jednotlivých stavovských kuriích tak i v kommissích. Ředitelem sněmu býval nejvyšší purkrabí. Když v červenci r. 1782 vzdal se nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg úřadu, sněm ale dotud uzavřen nebyl, ustanoven 23 července hrabě František Antonin Nostic, jsa hodností nejbližší a z gubernialních radů nejstarší, aby řídil uprázdněné ředitelství sněmovní. [2]) Mnohdy uplynuly měsíce, než byla odpověď dána snesením na královské proposice. Větší účastenství bylo v seděních z jara r. 1781, do nichž přišli páni i praeláti z většího dílu, poněvadž mělo se jednati o zrušení nevolnictví lidu sedlského. [3]) Královské proposice předkládali zvláštní kommissaři, r. 1781 Frant. Josef hrabě Pachta z Rájova, Frant. Arnošt hrabě Wallis a Jan Marcel rytíř Hennet, r. 1782 hrabě Pachta, Kristián hrabě Šternberg a Jan Václav svob. pán z Astfelda a Vydří, r. 1783 Frant. hrabě Věžník, Filip hrabě Clary a rytíř Hennet, r. 1784 hrabě Pachta, Frant. Václav hrabě Stampach a svob. pán z Astfelda, r. 1785 Prokop hrabě Lažanský, Josef Vojtěch hrabě Des Fours a rytíř Hennet, r. 1786 hrabata Věžník a Clary a Adam František rytíř Escherich, r. 1787 hrabata Pachta i Stampach a svob. pán z Astfeldu, r. 1788 hrabata Lažanský i Des Fours a rytíř Hennet. Proposice skládaly se z několika odstavců, jichž prvý a stále opětovaný týkal se zvelebování náboženstvi katolického. Nejdůležitějším ovšem článkem byl postulát berní, k němuž družily se otázka nových far, stavby silniční a některá s nimi spojená jednání o úlevách obchodu a průmyslu. Ve příčině berní platil až do 30 října r. 1785 recess hrabětem Leopoldem z Kolovrat r. 1775 se stavy ujednaný, dle něhož mělo býti každoročně od sněmu zemského požadováno na náklady válečné 3,156.146 zl. 54 kr. a pro potřeby dvorní komory 1,000.000 zl., celkem tudíž 4,156.146 zl. 54 kr. (VII, 861 sld.). Částka k potřebám válečným měla býti splácena po měsících a napřed, částka pro dvorní komoru, jíž se hlavně užívalo k umořování a zúrokování státního dluhu, spláceti se měla po každém uplynulém čtvrtletí. Vedle toho náleželo stavům opatřiti potřebný náklad na vydržování zemské správy i rady nad appellacími a přispívati nad to 18.000 zl. ročně, jimiž dříve hrazen býval náklad na českou dvorskou kancelář. Ježto však náklady tyto byly již r. 1775 dle stálého klíče rozvrženy, podobaly se dani, která v téže výši jednotlivým částicím vrchnostenského a poddanského majetku byla určena. Ale válečné události r. 1778 a 1779 dotkly se citlivě veliké části země, zejména krajů boleslavského, králové-hradeckého, bydžovského, litoměřického, žateckého a rakovnického, které utrpěly velice pochody a ubytováním jak císařských tak pruských vojsk, tak že císařovna sama slevila na r. 1780 s postulátu berně řádné 953.932 zl. 51 kr. a 305.967 zl. 43½ kr. s postulátu dvorní komory, úhrnem 1,259.900 zl. 34½ kr. Než i ostatní část země byla utrpěla velice dopravou k vojsku a klesáním všeho obchodu za běhů válečných, k čemuž přidružily se dvojí za sebou následující neúroda a těžké škody, požáry a povodněmi spůsobené, i žádali stavové ze sněmu, jejž byla Maria Terezia na den 23 října 1780 položila a který s přestávkami až do 20 září 1781 zasedal, když již nebylo lze takto postiženým přiměřené úlevy poskytnouti, aby alespoň vojenských exekucí byli ušetřeni, a aby hledělo se povznášeti obchod, živnosti a orbu moudrými celními a mýtními úmluvami s okolními státy a konečně aby berní nedoplatky, kteréžto 1,000.000 zl. přesahovaly, jako zřejmý důkaz berního přetížení, dostupujícího již až k absolutní nemožnosti placení, byly odepsány, úspory pak ze spůsobu právě obvyklého vojíny na dovolenou propouštěti vzcházející aby byly od postulátů na rok následující odčítány. Mezitím nastoupil císař Josef II, jenž reskriptem ze dne 27 dubna 1781 stavům ohlásil, že nevidí se mu vyhovovati přáním pronesenýmm, ježto vedle úlev již učiněných byly vypláceny též bonifikace za kontribuce, nepřítelem uložené, i za škody válečné, řádným spůsobem vyšetřené, a žádal, aby byla řádná i mimořádná berně po-

[1]) Opisy citovaných listin v král. českém archivu zemském.

[2]) Archiv spojené dvorské kanceláře. Přepis v král. českém archivu zemském.

[3]) Pelcl, Josef II, MS, str. 40.

volena ve výši, Kolovratovými recessy smluvené. Přes to ale sněm na r. 1782 opět žádal, aby panství výše řečenými škodami postižená byla exekucí ušetřena a ve příčině nedoplatků aby bylo 10 ročních lhůt po sobě jdoucích povoleno. Dále žádáno, aby císař, řídě se vlastní svou znalostí země české, uznal hospodářsky neutěšený stav její a svolil, aby peníz, který se ušetří dovolenou vojínům poskytovanou, byl od postulátův odepsán, péčí pak finančních úřadův aby povzneseny byly obchody a živnosti, tehdy úplně pokleslé. V královských proposicích, předložených novému sněmu, na den 22 října 1781 položenému, nebylo ani jedné z těchto žádostí vyhověno, nýbrž žádáno, aby povolená berně v plném úhrnu i v pravý čas byla zplacena, nedoplatky aby rovněž byly zplna vybrány, ve příčině pak úspory z dovolené vojínů ohlášeno, že není lze jí připustiti, ježto větší stav vojska jinak nezbytně nových velikých nákladů vyžadoval.

Sněm 21 října 1782 položený byl již v žádostech svých mnohem povolnější, jakkoli r. 1782 obilí a pícní rostliny velice utrpěly. Žádalť toliko ušetření od vojenské exekuce, kde by nebylo lze v předepsané době daň zaplatiti a výpomoc tam, kde by snad poddaní z neposlušenství odřekli platiti berně a konati práce obvyklé. Než reskriptem ze dne 5 července 1785 bylo stavům suše odpověděno, že dosavádní předpisy o placení daní vyhovují a tudíž i nadále v platnosti zůstati mají

Když uplynulo desítiletí Kolovratova recessu, nebylo se stavy o nový klíč berní vyjednáváno, nýbrž v proposicích předložených sněmu na den 18 října 1785 svolanému žádal císař, aby zůstalo i dále při ustanoveních z r. 1775. Sněm nedotekl se ve snesení svém ani okolnosti, že potřebí jest o novém recessu předchozího ujednání. Odtud žádána berně v téže výši stále až do r. 1789, ale v proposicích sněmu, který položen byl na den 20 října 1788 a byl posledním sněmem za panování Josefova, ohlašoval již císař, že dle zamýšlené nové soustavy berní pro německé, české a haličské země určitý požadavek berní ustanoven a jím ještě před uplynutím vojenského roku 1789 berní povinnost bude snížena.

Proti dobám dřívějším zvláště obšírny jsou sněmovní zprávy o zařízeních k povznesení náboženství katolického hledících. Zprávy ty jsou zajímavy i z té příčiny, že zobrazují se v nich názory stavův o náboženských reformách císařových, zvláště názory pražského arcibiskupa, jemuž všechny zprávy sněmovní velice lichotí, a členů stavu praelátského. Ve sněmovní zprávě z r. 1782 čteme, že arcibiskup i oba biskupové zeměstí především měli péči o rozmnožení počtu far. V r. 1781 uděleno v arcidiécési pražské 131 osobě svěcení kněžské, 111 jáhenské a 127 podjáhenské a do řádů přijato 95 kněží. 6641 osoba byla biřmována. Ježto byla zrušena instituce missionářů, posíláni z far světští kněží do vzdálenějších osad, aby tam kázali, s dospělými katechisovali a dítky v katolickém náboženství vyučovali. Podobně dálo se v diécési králové-hradecké, ač nejsou čísla udána. Založeno bylo téhož roku 9 far, administratůr a kaplanství. Jakás obava vyznívá ze žádosti, aby desátky i nadále byly za stálé péče gubernia a krajských úřadů k výživě duchovenstvu odváděny. Ke školám triviálním mají býti po žádosti sněmu ustanovováni mravní a na normální škole zkoušení učitelé, o jichž výživu kromě 1500 zl. císařem ročně poskytovaných a některých důchodů ze záduší mají pečovati vrchnosti, města i vesnické obce. Zpráva za r. 1782 dotýká se již tolerance a dovozuje, že vzhledem ku císařským nařízením, ve příčině té prošlým, byla všechna péče učiněna, aby duchovenstvo katolické vzorným životem bylo příkladem stádci svému Kněžského a nižšího svěcení dostalo se 277 světským duchovním. Také učitelé přidržováni, aby dítky v náboženství cvičili. prospěch jejich každého téhodne pozorovali a je zkoušeli. Dospělí katolíci poučováni cvičením v nedělích a svátcích, rovněž i ti, kteří od katolické církve odstoupili aneb alespoň úmysl ten chovali. Spůsobem takovým a podílením katolickými knihami bylo k návratu do katolické církve přivedeno 1714 odstoupilých a v končinách, kde dály se přestupy hojně, působilo katechisování 6 kněží arcibiskupem zvláště vyslaných, kteříž 118 přestoupilých k návratu přivedli a ve 267 osobách nerozhodných anebo ku přestupu se chystajících katolické přesvědčení vzbudili. Snahu tuto podporovali i světští stavové, zřídivše v obvodu pražské arcidiécése tři nové fary, v Kunžvartě, Ronšperku a Čeňkovicích, tři farní administratury Schralt(?), Hirschenstand a Schönbrunn, a devatero lokálních kaplanství, v obvodu pak diécése králové-hradecké jednu faru, jednu administratůru a jedno lokální kaplanství.

Při tom ale stěžuje si sněm, že na mnohých místech nedostává se duchovním náležitě desátku, ve kteréž příčině jest potřebí, aby gubernium a krajské úřady bedlivě pozor měly. Zajímavý jest odstavec sněmovní zprávy, který dotýká se svobody tisku. Ve způsobě totiž žádosti, aby zakázány byly urážlivé a potupné výroky ve spisích katolických i nekatolických pisatelů, kritisují se jemně následky svobody tisku v krátce před tím prohlášené, která zvláště ve Vídni rychle v nevázanost rozbujněla.

Ve zprávě sněmovní z r. 1783 již děje se zmínka o visitacích, s utužením církevní kázně spojených. V loketském kraji visitoval generální vikář 53 far a administratůr, klada hlavní váhu na příkladný život duchovenstva. Roku toho přijalo v pražské arcidiécési svátost biřmování 63.803 osob, 175 osobám dostalo se kněžských i nižších svěcení a mnohé chrámy i kaple byly vysvěceny, působením pak arcibiskupských duchovních, zvláště do krajů pohraničných vyslaných, získáno pro církev katolickou 39 původních i 50 přestoupilých nekatolíkův a 40 ve víře nepevných utvrzeno. Mezi lid rozdáno 1697 kusů modlitebních knih a zpěvníků. V neobyčejném způsobu shrnuje sněmovní zpráva všechny tyto události, prohlašuje, že tím vše možné bylo učiněno, aby vyhověno prvému postulátu královskému, a opovídá, že týmž způsobem i v roce následujícím stavové pro zvelebení církve katolické snaživi býti chtějí, při čemž opakuje se žádost o podporu při nedbalém odvádění desátku a o náležitou úpravu hmotných poměrův učitelských, aby učitelé mravní a řádně zkoušení byli snahám duchovenstva za umravněním a náboženským povznesením lidu podporou. Duchovný stav připojil k tomuto odstavci ještě zvláštní svůj stesk do censury pražské, které v odporu s výslovně ohlašovanou snahou císařovou o povznesení katolické církve trpce vyčítá shovívavost k nevázanému tisku tehdejšímu.

R. 1784 visitoval generální vikář 59 far v kraji rakovnickém, 27.706 osob bylo biřmováno, 130 světským duchovním dostalo se vyšších i nižších svěcení, nové chrámy v Pedhořanech a Varech Karlových vysvěceny a 334 knih rozdáno. 113 cizích a 85 domácích přestoupilých nekatolíků vrátilo se do církve katolické, 15 pak Židů přijalo dobrovolně křest. V pražské arcidiécési zřízena dvě lokální kaplanství (v Charvatci a v Kamenném Újezdě). V tehdejší zprávě zakryta jest výtka, že z diécési králové-hradecké a litoměřické nedocházejí přesné zprávy o zařízeních za zvelebením náboženství, načež ve formě proseb opakují se stesky o nepořádném placení desátku, o učitelích a jejich působení, duchovní pak stav žádá, aby alespoň právo prodeje veřejného (Publicität) odňato bylo letákům, brojícím proti katolické církvi a veřejné mravnosti, kteréž jsou zakázány i v nekatolických zemích, ano i v Berlíně a v Lipsku, veřejné pohoršení vzbuzujíce. Ve zvláštních případech prosí duchovní stav, aby spisy takové konfiskovány a ničeny byly. R. 1785 v září sám stařičký arcibiskup visitoval kraj plzeňský a část kraje berounského, ustanoviv 8 míst, do nichž obesíláni byli faráři s matrikami a protokoly císařských i arcibiskupských nařízení, jakož i s knihami o farním úřadování, což vše spolu přítomnými dvěma kanovníky bylo zkoušeno. Místní úřady byly pozvány, aby oznámily, čeho by bylo třeba ve příčině duchovních osob zlepšiti. Arcibiskup sám přesvědčoval se o stavu chrámův, o výzdobě a čistotě v nich, dal některé méně vhodné obrazy odstraniti, rovněž i oltáře, kde jich bylo příliš mnoho, a poučoval vždy po mši svaté lid buď sám buď skrze některého z kanovníkův o úkolu visitace kanovnické. Mládež buď ve škole buď ve chrámě zkoušena z náboženství a potom biřmována. Zpráva sněmovní potvrzuje, že mládež byla všude v náboženských předpisích a zásadách výborně vycvičena. Do duchovenstva nikdež žádný stesk nebyl učiněn. Také visitován zevrubně klášter teplský, při čemž 11.500 osob bylo biřmováno. Fara toužimská na děkanství povýšena. V Cerhonicích navštívil arcibiskup 87letého jubilovaného faráře, přes vysoký věk všech povinností úřadu i lásky k chudým horlivě dbalého, obdařil jej a způsobil, že císař po jeho návrhu ctihodnému knězi zlatou medailli udělil. Ježto z vikariátních zpráv bylo seznáno, že evangelíků počet stále se zvelič̆uje, uloženo duchovním, aby neustávali těch, kteří přestoupiti v úmyslu měli, vhodným způsobem poučovati, těm pak duchovním, jichž upřílišená horlivost stává se podnětem evangelíkům k řečem potupným, nakázáno, aby v rozmluvách anebo v kázáních evangelíků se nedotýkali. Kde vyskytují se sochy již chatrné a bez jistiny k udržování, mají býti odstraněny, místo srovnáno, a na témže místě prostý kříž vztýčen. 22 cizích a 104 přestoupilých nekatolíků vrátilo se do lůna

církve, 13 Židů přijalo křest. Arcibiskup sám visitoval 70 benelicií a biřmoval 62.572 osob, mezi lid pak rozdáno 3200 knih. Nové fary zřízeny v Podčáplích, v Ondřejově (u Chvalšin), Hošíně, Šárce, Horách Smilových, Sepekově, Doksanech, Proticích, Popovicích, Chebu, Mostě (obě křižovnické) a Slivenci. 140 pak osobám dostalo se vyšších nebo nižších svěcení. Z ostatních diécésí, mezi nimiž poprvé jmenuje se budějovická, opět zpráv nebylo. Ve zprávě z r. 1787 oznamují se příkazy, které r. 1786 učinil arcibiskup podřízenému kněžstvu, aby prázdné chvíle věnovalo čtení knih duchovních, aby nešatilo a nečesalo se světsky, aby často školu navštěvovalo, mládež i učitele zkoušelo. Nové fary byly zřízeny v Klobukách, Mšeně, Boroticích, Stankově, Krčicích, Řešohlavích, Lhotě Zelené, Haberspirku a v Kobylém. Vysvěceno bylo 57 kněží, 51 jáhnův a 52 podjáhnů. Při visitování kraje berounského skrze arcibiskupa rozdáno mezi lid 400 knih, 56 cizích a 218 přestoupilých nekatolíků vrátilo se do lůna církve, 5 Židů pokřtěno. Činnost tato došla v reskriptě ze dne 9 června 1786 uznání císařova.

Ze zprávy na r. 1787 vyjímáme, že byl založen značný počet nových far a lokálií, a sice fary v Kozmicích, Zdislavicích, Ringelberku, Neulosimthale, Třech Sekerách, Stupně Hořejším, Janovicích, Dublovicích, Mělnicích Krásné Hoře, Veliši, u Sv. Anny, v Krásné Lípě, lokálie pak v Třeboraticích, Oujezdě, Sánech, Volešicích, Tismicích, Malotičcích, Mukařově, Vranově, Vavřinči, Oužicích, Zdebuzevsi, Veliši, Radešovicích, Nové Vsi, Ohařích, Irsztovicích(?), Hrusicích, Tuchlovicích, Tuřanech, Malkovicích, Stodůlkách, Svržtovicích(?), Městečku, Bratronicích, Hudlicích, Nezabudicích, Stochově, Velkých Lochovicích, Stěnovicích, Ošelíně, Hoře Michalově, Milířích, Krašovicích, Bukové, Maiersgrünu, Radošovicích, Seifenu, Nových Hamrech, Lobsích, Miltikově, Křečovicích, Verměřicích, Lhotě, Velkých Pečicích, Polici, Veltrubech, Třebešicích, Hrádku, Mladé, Libšicích, Nelahozevsi, Hostíně, Sobči, Holšovicích, Nových Domcích, Stradišti, Močedlích, Lochotíně, Věžné, Ottengrünu a Klinghartu. Kněží bylo vysvěceno 54. Vedle těchto zařízení v arcidiécési poprvé podána byla zpráva i z ostatních diécésí ač toliko obecná, z níž však vidno, že horlivá činnost stavů za zvelebením církve katolické měla na péči celou zemi, jdouc zajisté dále, než pokud si žádaly toho úmysly císařovy.

Poslední zpráva hledí k událostem z r. 1788. Tu, pokud se týče poměrů duchovenských, předem se konstatuje, že arcibiskup „po svém známém slavném zvyku dbal zvláště života duchovenského, napomínaje k chování nepohoršlivému, poučuje duchovenstvo klášterní, které zůstávalo v klášteřích zachovaných, i které po zrušení svých klášterův oddalo se správě duchovní, a stavuje s prospěchem kaplanů neshody, které na místech některých vznikly mezi faráři a kaplany. Někteří z nově zřízených duchovních správců zdráhali se poplatky štolové odváděti faráři, k jehož okresu farnost jejich dříve náležela, a chudým odpouštěli je ze své vůle, což arcibiskup po rozumu císařských nařízení urovnal. 21 cizích a 30 domácích nekatolíků vrátilo se v arcidiécési pražské do společenství církevního, 24 Židů bylo pokřtěno. V metropolitním chrámu a za visitace vikariátů rokyckého, smečanského, peruckého a arnoštovského udělena svátost biřmování 7124 osobám. V Zápech, Rousinově, Vojkově, Trinksaifech, Trebendorfě, Rájově u Teplé, Boněnově a Holedečku zřízeny expositury. Vysvěceno 67 podjáhnů, 51 jáhnův a 53 kněží. Z ostatních diécésí zpráva nebyla podána.

Jako za Marie Terezie tak i za dob Josefových hájili stavové s důrazem práva svého, aby jim byl nahrazován poplatek 1 zl. z každého sudu piva, ku vlastní potřebě z vlastních pivovarů do Prahy přiváženého. Zřejmo z opakujících se žádostí těchto, že berní úřady opět právo stavův obcházely.

Nejdůležitější částí jednání sněmovního za panování Josefa II byla otázka zrušení dědičného poddanství. Vládní proposice o této palčivé potřebě byla sice za Marie Terezie zamítnuta, ale r. 1781 potkala se s přijetím příznivějším. Sněm hojněji než jindy obeslaný dal v červnu souhlas, aby bylo nevolnictví zrušeno a na místě jeho aby upraveno bylo mírné poddanství dle spůsobu v zemích rakouských již osvědčeného.[1])

[1]) B. Rieger, O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie. Zased. zprávy kr. čes. Společnosti nauk, 1892, str. XXXIX.

V každém sedění sněmovním pojednáváno bylo i o stavbě veřejných silnic, která ve druhé polovici doby tereziánské příčinou těžkých běhů válečných uvízla, jakož i o spůsobu řádného dosavádních silnic udržování. Na r. 1780 žádal dvůr, aby stavové povolili obvyklou robotu ruční a dobytkem po spůsobu dolnorakouském a aby ustanoven byl zvláštní důchod k této potřebě. Stavové odpovídali k tomu, že jednak města a vrchnosti samy silnice budují a udržují svým nákladem, jednak že každý povinen jest mýto platiti a tudíž že dvojitá již jest povinnost nákladů, pročež není možno, aby ještě nové dávky na potřebu silnic byly uvalovány, nýbrž žádáno, aby výnos mýt k úkolu tomu byl obrácen. Také pronášena stížnost, že usplavněním Vltavy a zrušením jezů panství pobřežní byla zkrácena, ztrativše obvyklé příjmy vodní. I žádal sněm, aby mýta a daň říčná výhradně byly ustanoveny ku stavbě a vydržování silnic, spolu pak aby předkládány byly počty z mýt zemi odňatých. Reskriptem ze dne 15 října 1780 odpověděla Marie Terezie, že pro tento rok silničního příspěvku od stavů nežádá, že se ho ale na budoucí rok i dále zcela bezpečně do nich naděje. Opatrná stilisace sněmovního snesení sotva zakrývá nespokojenost, která ve příčině té v zemi vznikla, ježto značné příspěvky zemské na silnice za minulých let k účelům válečným byly obráceny. Proto nové proposice potkaly se na sněmu z r. 1781 s týmž výsledkem, ano vytýkáno bylo v snesení sněmovním, že nová cla vltavská ustanovena byla bez potřebného v takové příčině svolení sněmu. R. 1782 vyskytla se ještě nová stížnost do silničního ředitelství, které žádalo roboty bez vědomí císařova. Tento důsledný odpor měl výsledek, nebo v dalších proposicích osmý článek o nákladech silničních jednající se nevyskytuje.

Pohříchu sněm ani se nevzmohl ani mu nebylo přáno, aby dbal potřeb obecně prospěšných, které tou dobou doléhaly již tuze na dvéře jeho. Neznáme příkladu, že by byl sněm v příčinách takových učinil počátek, než dlužno přiznati, že by s vyšších míst nebylo bývalo trpěno, aby projednával věci, které tehdejší absolutismus pokládal za praerogativu koruny. Charakteristický jest ale případ následující. Stavové na sněmu r. 1782 shromáždění jednali o dalším potřebném nákladu na vydávání Pubičkovy „Chronologische Geschichte von Böhmen“, ale jednání jejich o věci této bylo nejprvé všeobecným zákazem císařovým ze dne 7 května 1782, aby se bez předchozí opovědi u kanceláře dvorské a bez povolení dvorské účetní komory žádné peníze z fondu domestikálního nevyplácely, výslovně pak dvorním dekretem ze dne 1 prosince 1788 zapověděno, načež spis Pubičkův přestal vycházeti.[1])

Samostatný duch tento ve sněmu již neutuchl, ano projevoval se ještě mocněji, když císař přikročil k nové úpravě daní, ku právům sněmu nehledící. Když na sněmu r. 1785 nejv. purkrabí hrabě Nostic podával zprávu o nové výměře daní, vznikl veliký rozruch mezi četně shromážděnými stavy. I duchovní stav, jsa dotčen rušením slavných klášterů, byl za jedno se stavy šlechtickými. Nejvyšší zemský hofmistr hrabě Věžník za souhlasu největší části stavův žádal, aby předložen byl elaborát vládní, a vytkl, že u věci této proti zvyku nebyl napřed tázán zesílený výbor zemský. Nostic sice elaborát sněmu předložil, ale oznámil spolu v plném sedění dekret spojené dvorské kanceláře ze dne 15 července 1784, jímž se prohlašuje, že bezplatný výbor zemský není řádným úřadem, nýbrž že ponechává se toliko nejvyššímu purkrabí, aby po svém uznání a výběru přibíral některé ze stavů v Praze bydlících k podobným poradám. Nostic tím mínil stálý výbor zemský i výbory, které k určitým poradám z prostředka stavů byly ustanovovány, a vykládal dekret dvorské kanceláře v ten rozum, že stavové nemají vůbec práva výborům předloh sněmovních k poradám a referátům odkazovati. Ale hrabě Věžník nedal se výkladem dvorské kanceláře v právním názoru svém zviklati, nýbrž objasnil ihned, že týká se výklad onen dřívějšího stálého výboru zemského, nikoli však zesíleného výboru zemského, v němž dotud uvažováno bývalo o všech věcech království a veškerých stavů se týkajících, i navrhoval, aby ve příčině této byla prosba učiněna za nejmilostivější objasnění a za ponechání zesíleného výboru zemského. Návrh tento podal hrabě Věžník písemně, načež ihned přistoupil k němu veškeren duchovní stav kromě strahovského opata Václava Mayera, z druhých pak stavů přidala se značná většina. Nevalná toliko menšina, v jejímž čele stál nejvyšší lenní soudce hrabě

[1]) Palacký, Zur böhmischen Geschichtsschreibung, 4—10. Kalousek, České státní právo[2], 486.

Prokop Lažanský, pokládala dříve řečené rozhodnutí za právoplatné. Nejvyšší purkrabí na základě těchto událostí viděl se nucena žádati o pokyn císařův, s čímž předložil i snesení stavů, tentokráte určitě znějící. Stavové namítali, že dle dávného zvyku o dobrozdáních, jež stavové dáti mají, sstoupil se nejprvé výbor zemský. Jednalo-li se o věci váhy vynikající, přibráno bylo do výboru zemského po dvou osobnostech ze všech čtyř stavův, načež zemský výbor takto zesílený uvažoval bedlivě o předlohách podaných a stavům odůvodněný návrh předkládal. Proto prý nejsou stavové s to, aby rozhodli ihned o nových daních, dokud o těchto neuvažoval zesílený výbor, důvěry jich stavů požívající, tím méně prý ale jest nejvyšší purkrabí s to, aby z různých vot shromážděných stavův o většině se přesvědčil a pravý nález učinil.[1]) Dvorská kancelář předložila námitky tyto císaři, upozorňovala ale spolu v podání svém ze dne 15 července, že jest potřebí rozhodnouti. Císař 27 ledna 1785 přistoupil na návrhy dvorské kanceláře, čímž námitky stavů prostě umlčeny.

Bylo zřejmo, že císař míní činnost sněmův a stavovských institucí zcela zastaviti a na zeměpanské orgány přenésti. Od r. 1783 lze snahu tu stopovati krok za krokem. Nejprvé rušeny anebo vlastní své podstaty zbavovány nejvyšší úřady zemské, jsoucí privilegiem osob stavovských. Bylo již řečeno (VIII, 79), že zrušen úřad nejvyššího mincmistra království českého, spolu s úřadem nejvyššího micmistra zrušena i pražská mincovna, z níž 30 dubna 1784 učiněno generální velitelství vojenské.[2]) Administrace bankální dle jména ještě sice stavům ponechána, ale administrátorem ustanoven rada gubernialní.[3]) Nejvyšším hofmistrem, když 7 května 1782 zemřel Jan Josef hrabě z Vrtby, jmenován 28 února 1783 hrabě Věžník, předseda nově zřízeného appellačního soudu, a odtud úřad ten s předsednictvím appellačního soudu sloučen.[4]) Nejvyšším sudím lenním jmenován 23 října 1783 hrabě Wallis, místopředseda appellačního soudu, úřad nejvyššího zemského sudí spojen s předsednictvím zemského soudu, nejvyšší písař zemský Jan Václav svobodný pán z Astfeldu a Vydří jmenován pro osobu svou dvorním dekretem ze dne 25 září 1783 místopředsedou téhož soudu. Všichni tito zemští úřadníci přestali po rozumu nového soudního zřízení býti členy gubernia, právomoc jejich téměř zcela zanikla. Některé zemské úřady staly se pouhými tituly, pročež ani nedbáno jich osazovati; tam, kde sloučeny se zeměpanskými úřady, alespoň zachráněna zásada, že úřady ty dlužno osazovati šlechtici domácími s českým inkolátem, majiteli statků zapsaných ve dskách zemských. Toliko nejvyšší purkrabí a podkomoří zemský podrželi právomoc svou.[1])

S rušením právomoci odvěkých úřadův zemských ruku v ruce šlo i odstraňování výkonných institucí stavovských, zejména výboru zemského. Ještě r. 1780 zvoleni byli sněmem do výboru zemského světící biskup Dr. Matouš Schweiberer, velmistr křižovníků s červenou hvězdou Antonín Suchánek, František Josef hrabě Pachta, Karel Ignát hrabě Clary, Jan Václav z Astfelda a Vydří, František Jan rytíř Běšín z Běšin, Ignát Galle, primátor Novoměstský a Jan Ignát ze Strohmberka, radní pán Novoměstský. Na r. 1781 zvolen místo Schweiberera arcijáhen svatovítské kapituly Jan John, na r. 1782 místo hraběte Clary Jan Markvart svobodný pán Koc z Dobře, na místě rytířův Astfelda a Běšína Jan Marcell z Hennetu a Jindřich Losy rytíř z Losenau, na místě Galle Karel Dantzer, primátor Malostranský. Na r. 1783 zaujal místo Suchánkovo strahovský opat Václav Mayer, místo hraběte Pachty František hrabě Věžník, místo Strohmberkovo malostranský radní pán Karel Leiner. Sněm r. 1784 již k volbě výboru zemského nepřistoupil, ježto s počátku června byl císařským rozhodnutím stálý výbor zemský zrušen a agenda jeho gubernii přikázána.

Takto odňato bylo stavům veškero výkonné spolupůsobení ve správě zemské. Reskriptem ze dne 27 října 1783 vyslovil císař zřejmě, že mají se stavové toliko na sněmích scházeti a tam přijímati postuláty, které jim král skrze své kommissaře předloží. Ježto jmenovaly se v XVIII stol. sněmem jen ty schůze stavů, na nichž se jednalo o královských postulátech, kdežto ostatní věci sjednávány na stavovských sjezdech,

[1]) Opis snesení stavovského v král. českém zemském archivu.
[2]) Schaller, Beschreibung von Prag III, 412.
[3]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 339.
[4]) Pelcl, Josef II MS, str. 63.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 337.

nejv. purkrabím z vlastní moci svolávaných, odňato stavům právo jednati o věcech, v předlohách vládních vůbec neobsažených.[1])

Pronikavý tento převrat v dosavádních řádech zemských spůsobil hluboký dojem mezi stavy a sám nejvyšší purkrabí snažil se, aby jisté změny tvrdost vládních nařízení zmírnily. Při známé odhodlanosti císařově nebylo lze očekávati, že by odvolal nařízení dané, proto volil Nostic cestu jinou. Dovozuje nebezpečenství, které by právnímu citu z úplného zrušení stavovských institucí hrozilo, podal Nostic námitky opodstatněné a dosáhl tolik, že směl vedle cís. rozhodnutí stále již zasedal v král. městě Brně. Účastenství stavů jak při zasedání tak při jednání o věcech obecně důležitých bylo liknavé, čímž sněm sám vážnosti si odnímal. Ani všichni nejvyšší úředníci zemští nebývali přítomni, ze stavů pak nejhojněji ještě přicházeli praeláti. Při sněmu zahájeném 26 října 1778, jenž zasedal, ovšem s přestávkami, až do 23 října 1779, účastnili se z nejvyšších úředníků zemský hejtman a spolu direktor sněmu Kristof hrabě Blümegen a nejvyšší zemský komorník Jan hrabě Mitrovský z Nemyšle. Ze stavů přítomno bylo 5 praelátů, 5 pánů, 5 rytířův a radní páni z Brna

Palác hrabat Nosticů na Malé Straně v Praze, obydli Frant. Ant. hraběte Nostice.

ze dne 12 února 1784 na čas a toliko k poradě svolávati řečený již bezplatný výbor zemský. O tomto výboru zemském podával nejv. purkrabí r. 1785 zprávu sněmu, proti čemuž hrabě Věžník ohradil se spůsobem již vylíčeným. Auktoritě Nosticově podařilo se, že alespoň tento chudičký zbytek stavovské moci ještě po několik let se udržel, ale dalšího obmezování práv stavovských nemohl již zameziti.

Týž osud hrozil i zemskému sněmu markrabství moravského, který v XVIII století a z Uh. Hradiště. Když 25 října 1779 zahájen nový sněm pro r. 1780, bylo účastenství poněkud větší. Z úředníků zemských vedle zemského hejtmana přítomen byl nejvyšší sudí zemský Josef hrabě z Žerotína, z praelátů biskup brněnský, kanovník baron Haugvic za kapitulu olomouckou a opatové z Louky, Zábrdovic, Žďáru, Rajhradu, Všech Svatých v Olomouci, u sv. Tomáše v Brně a převor olomoucké Kartouzy, ze stavu panského hrabě Salm, baron Haušperský, baron Stomm, Petr hrabě Blümegen, baron Roden, baron Locella a baron Forgáč, z rytířů von Grinim, von

[1]) Kalousek, České státní právo², 486 sld.

Stiebitz, von Pillersdorf a von Geissler, z měst deputovaní městských rad z Olomouce, Brna, Jihlavy a Uherského Hradiště.

Nový sněm zahájený 25 října 1779 konán ještě za obvyklých stavovských obřadů. Vláda jmenovala kommissaři sněmovními hraběte Mitrovského a nejvyššího zemského písaře Jana Záblatského z Tulešic. Při zahájení sněmu četl místopísař zemský Josef z Webzenštejna především dva královské reskripty ku sněmu, jeden ze dne 10, druhý ze dne 24 října t. r., jimiž schválena snesení sněmu předchozího. Jeden reskript předčítán česky, druhý německy. Po té zvoleny z prostředka stavův osoby, které uctivě pozdravily a v šestispřežním voze přivezly královské kommissaře. Ti zasednuvše v sedění následujícím dne 27 října u stolů červeně prostřených, oznámili sněmu postuláty královské, jež od drahných dob byly stejného obsahu. Nejprvé vyzýváni stavové, aby pečovali o dobro náboženství katolického, potom aby povolili ustanovený již díl daně pro nastávající rok vojenský, konečně aby povolili náklady na potřebné stavby silničné. Postuláty r. 1779 předčítal místopísař česky, potom i německy, načež stavové o nich se radili a k nim odpověď sneseními svými podávali. O odstavci náboženském tehdy více jednáno, poněvadž byly ještě v čerstvé paměti nedávné bouře na Valašsku a též v jiných krajích bylo pozorováno vážné hnutí mezi tajnými protestanty. Sněm ve zřejmém odporu se směrem kommisse, jíž předsedal mikulovský probošt Háj, tvrdil ve snesení svém, že mírné prostředky proti lidem tvrdošíjným nepostačují; vždyť prý lidé ti odvažují se již i žádati, aby jim byla povolena veřejná modlitebna. I prosil sněm císařovnu, aby žádost tu a takovou odmrštila a povolila vrchnostem nařizovati výhost, kde by poddaní rozkazům náboženským zvláště tuhý odpor kladli. Konečně podával sněm na uváženou, neměli-li býti v radu bráni arcibiskup i biskup u věci té, kteří prý by navrhli prostředky vhodné. Daně žádány dle výměry, stanovené decennálními recessy z r. 1748, a sice řádné berně 982.595 zl. $37^1/_2$ kr., mimořádné 449.236 zl. $20^1/_2$ kr. a na umořování komorních dluhů 317.771 zl. $52^1/_4$ kr., vedle daně z nápojův a některých dávek jiných. Stavové sice povolovali berni žádanou, ale dosti otevřeně naříkali na nemožnost svou i svých poddaných následkem nedávných běhů válečných i prosili, aby tam, kde nemožnost platiti pro škody válečné by byla zjištěna, upouštěno bylo od nákladných exekucí vojenských, nýbrž aby poplatníkům v takových případech byly guberniem platební lhůty dávány. Dále žádali, aby vzhledem k častým dopravám potřeb do vzdálených mnohdy vojenských skladišť byli poddaní šetřeni, že trpí velikou ztrátou času i škodou hmotnou, která je činí nespůsobilými k pravidelnému placení berně. Vláda v prvém případu odvětila naprosto odmítavě, ve druhém odkazovala ku svému nařízení, aby poddaným ukládáno bylo dopravovati vojenské potřeby do skladišť vojenských ne příliš daleko vzdálených. Nad to žádáno na stavích, aby povolili o 3000 zl. ročně více na královský tribunál, spolu za appellační soud určený, o 1800 zl. více jakožto adjuta pro krajské sekretáře a 8000 zl. na českou dvorskou kancelář. Stavové k těmto požadavkům svolili, ale ve příčině král. tribunálu žádali, aby při osazování úřednických míst hleděno bylo příslušníků země. V sedění ze dne 16 října 1780 předčítán královský reskript, kterým dostalo se snesením sněmovním nejvyššího stvrzení a spolu ujistění, že sněm brzy bude ukončen. Téhož dne podána žádost brněnského magistrátu, aby nákladem stavů dle rozpočtů přiložených zbudováno bylo divadlo operní. Stavové povolili k tomuto účelu 3000 zl. z fondu domestikálního. V následujícím sedění dne 19 července, jehož se súčastnilo 6 praelátů, 4 páni, 2 rytíři a deputovaní král. měst Brna a Uh. Hradiště, předčítán byl dvorský dekret ze dne 22 dubna t. r. ve příčině úpravy tax ze zhostu poddaných.[1]) V sedění dne 21 října 1780 přijat nejprvé a místem podělen nový praelát křižovníků s červenou hvězdou u sv. Polita Prokop Burghart, načež předčítán královský reskript ze dne 7 října, jímž snesením sněmovním česky i německy sepsaným dostalo se nejvyššího ztvrzení. Po té ze středu stavů zvoleno 8 osob, po 2 z každého stavu, které slavnostním spůsobem přivedly král. kommissaře sněmovní, ti pak česky i německy sněm za ukončený prohlásili.

23 října 1780 sešel se sněm k jednání o potřebách pro vojenský rok 1781, poslední za panování Marie Terezie, jehož jednání protáhlo se až do prvého roku vlády Josefa

[1]) Knihy pamětní sněmovní ab anno 1775, fol. 235—300.

II. Sedění zahajovací tenkráte bylo hojněji než jindy obesláno, neboť vedlo zemského hejtmana a nejvyššího sudí zemského přítomno bylo 13 praelátů, 7 pánů, 5 rytířův a deputovaní všech královských měst kromě Znojma, jehož poslové vůbec zřídka ve sněmu byli vídáni. Když byl nově zvolený praelát šternberský Ondřej Tempes mezi stavy přijat, a česky i německy přečtěny královské reskripty, jimiž kommissaři sněmovními ustanoveni nejvyšší sudí zemský Josef hrabě z Žerotína a zemský podkomoří Ignát Schröffl z Mannsberka, po té pak i přečten česky sepsaný král. reskript ze dne 7 října, jímž zemský hejtman ustanoven direktorem sněmu vyzván zemský purkrabí, aby král. kommissaře pozval do sedění sněmovního a obvyklým spůsobem zvoleny osoby, které by tyto kommissaře do sněmu přivedly. V sedění dne 25 října, opět hojně navštíveném, předčítány královské postuláty, z nichž stavové ihned zodpověděli prvý, k potřebám katolického náboženství hledící. Žádalit, aby v končinách méně přístupných rozmnožen byl počet lokálních kaplanův a aby poddaní v krajích přerovském a hradištském, kteří houževnatě k učení evangelickému se znali, přísně byli trestáni, zejména pak portášský desátník Josef Kurupata aby do Uher byl vyhostěn, děti však aby mu byly odňaty. Berně a požadavky pro úřady povoleny v obvyklé výši, ovšem ale při tom opakovány stesky do bídy v zemi, do tížících exekucí a doprav zboží vojenského.

V sedění sněmovním dne 30 ledna 1781 předčítán nejprvé král. reskript ze dne 30 listopadu 1780, jímž císař Josef oznamuje sněmu úmrtí matky své, načež čteno přiznání stavů ku královským postulátům. Když stavové k žádaným berním svolili, oznámen v sedění 31 května 1781 projev královské spokojenosti, načež sněm ustanovil, aby návrh usnesení jeho v českém i německém jazyku císaři byl předložen. Také předčítán král. reskript ze dne 27 dubna 1781, jímž císař žádá, aby stavové se vyslovili, jakým by spůsobem „v královských českých zemích“ dědičné poddanství po příkladu zemí rakouských mírným spůsobem poddanství bylo nahrazeno. Stavové svolovali v zásadě, ale žádali, aby si poddaní statky své vykupovali a aby k tomu okružníky krajských úřadů byli vyzváni. V sedění sněmovním dne 20 října po dlouhé době byli přítomni zástupcové všech sedmi měst královských, načež byli nově zvolený praelát kláštera Louky Daniel Todl, hrabě František Blümegen a František Dubský svob. pán z Třebomyslic mezi stavy přijati a do sněmu uvedeni. Po přečtení král. reskriptu ze dne 27 září, jímž návrh usnesení sněmovního došel schválení, byl sněm spůsobem slavnostním uzavřen.

Již pozejtří, 22 října 1781, zahájen byl sněm na r. 1782 a proud událostí, který tehdy hýbal myslí všeho obyvatelstva, byl příčinou, že sněm byl hojněji navštíven. Vedle zemského hejtmana hraběte Blümegena a sudí hraběte Žerotína přítomni byli biskup brněnský, kanovník olomoucký baron Haugvic, praeláti velehradský, hradištský, lucký, ždárský, rajhradský, ode Všech Sv. v Olomouci, svatotomský v Brně, šternberský a brněnské Kartouzy, devět členů stavu panského, z nichž zasedlo čtvero na lavici tajných radů, pět rytířův a zástupci všech sedmi měst královských. Sněmovními kommissaři jmenováni nejvyšší komorník Jan hrabě Mitrovský a nejvyšší písař Jan Záblatský z Tulešic. Královským reskriptem ze dne 6 října t. r. toliko česky sepsaným jmenován zemský hejtman direktorem sněmu. V sedění dne 24 října dána nejprvé odpověď na obvyklý prvý královský postulát, k zachování katolického náboženství hledící, a tu stavové konstatovali, že valná část sedlského lidu, přemluvena jsouc cizími emissaři, odpadá od katolické víry, nedbajíc ani přesných ustanovení patentu tolerančního. Žádali tudíž stavové, aby každý, kdož z katolické církve vystoupil, než ani k augšburskému ani k reformovanému vyznání se nepřihlásil, donucen byl do lůna církve katolické se vrátiti, proti emissařům pak aby zakročeno bylo nejpřísněji. Dále žádali stavové, aby dálo se s evangelíky týmž spůsobem jako v evangelických zemích s katolíky, aby totiž nebyli připouštěni ani do úřadův ani mezi stavy, alespoň aby jsouce členy stavů, když o věcech náboženských se jedná, ze sněmovny odcházeli. Ve příčině pohřbů žádali stavové, aby evangelíci měli své hřbitovy a aby pohřby dály se bez zpěvu, zvonění, kázání a bez průvodu pastorova, sic by bylo se sběhu a srocení lidu obávati. V sedění ze dne 20 února 1782 objevil se prvý zřejmý účinek rušení klášterů, neboť po vyzvání české dvorské kanceláře bylo vykonati doplňovací volbu do výboru zemského na místě praeláta zrušené právě Kartouzy pod Brnem Bohu-

míra Athanasa. V sedění dne 1 května 1782 schváleny námitky stavů proti přenesení konviktu Teufenbašského a Ferdinandských stipendií do Vídně. V závěrečném sedění dne 19 října 1782 přijat byl mezi stavy nově zvolený a císařem ztvrzený opat žďárský Otto Steinbach.

21 října 1782 zahájen sněm pro r. 1783 opět za hojného účastenství. Direktorem sněmu stal se nově jmenovaný zemský hejtman Ludvík hrabě Cavriani, sněmu pak účastnilo se 13 praelátů, 9 pánů, 4 rytíři a deputovaní všech sedmi měst královských. Královskými kommissaři byli Josef hrabě z Žerotína a podkomoří Ignát Schröffl z Mannsberka. Když 18 října 1783 sněm zavírán, přiznána poprvé přednost německému jazyku před českým, ježto snesení sněmovní nejprvé německy a pak teprvé česky byla předčítána. Pro sněm na r. 1784, 20 října 1783 zahájený, jmenováni královskými kommissaři Jan svob. pán z Bukůvky a Jan Záblatský z Tulešic. Ve druhém sedění 21 října předčítán dvorní dekret ze dne 25 srpna 1783, jímž obřady sněmovní byly zjednodušeny. Stavové tím byli nemálo pohoršeni a podali ihned odůvodněné návrhy, jimiž alespoň významnější z dosavádních historických obřadů měly býti zachovány. Nespokojenost stavů jevila se v návštěvě sněmu dne 6 července 1784. Vedle gubernátora a zemského hejtmana hraběte Cavriani a komorníka hraběte Mitrovského přítomni byly toliko biskup brněnský, baron Haugvic a Prokop hrabě Schaffgotsch za olomouckou kapitulu, praeláti rajhradský a svatotomský, 5 pánů, 3 rytíři a deputovaní z Brna a Uničova. Náboženský postulát nezodpověděn s odůvodněním, že věci náboženské beztoho gubernii jsou přikazovány.

Rokem 1784 končí se také zevrubné zápisy o jednotlivých seděních sněmovních, pojaté do Pamětních knih sněmovních, a na místo nich zapisovány pouze návrhy sněmovních snesení, císaři k sankci předkládané, což vysvětluje se zákazem jednati o věcech v královských postulátech neobsažených. Z návrhu sněmovního snesení pro r. 1785 dovídáme se, že byl položen sněm na den 18 října 1784. Královské proposice předložili komorník hrabě Mitrovský a podkomoří Schröffl z Mannsberka. Obvyklý postulát náboženský byl již pouhou parafrasí král. reskriptu, jímž stavové napomínáni, aby přispívali ku zdárnému provádění a plnění vydaných nařízení u věcech náboženských i tolerančních. Pro r. 1786 svolán byl sněm moravský na den 18 října 1785. Královskými kommissaři byli nejvyšší zemský sudí svob. pán z Bukůvky a nejvyšší zemský písař rytíř Záblatský. Jednání sněmovní týkalo se obvyklých věcí, formálního snesení o zachování a podpoře katolického náboženství, o povolení smluvené již dříve roční berně, o povolení příspěvků na appellační soud, na krajské sekretáře a českou dvorskou kancelář a o stavbě i opravě silnic. Sněm r. 1787 zahájen 26 května t. r. za předsednictví ředitele sněmu hraběte Cavriani. Sněm r. 1788 zahájen 18 října již za předsednictví hraběte Aloisa Ugarte, 24 října 1789 rovněž za jeho předsednictví.[1])

Dokud byl v úřadě nejvyšší purkrabí hrabě Nostic, zachován alespoň stín stavovského zřízení pravidelným svoláváním sněmu zemského v Čechách. Formálně bylo toho třeba, ježto pouze sněm mohl daně v dosavádním způsobu povolovati. Když však práce se zavedením nové daně pozemkové ku konci se schylovaly, soudil císař, že již není potřebí stavovského sněmu, který i ve vnitřním svém složení byl tou dobou podstatně změněn. Dva stavové, praelátský a městský, účinkem císařových zařízení, stali se pouhými nástroji dvora. Ustanovením opatů commendatariů v klášteřích, jichž představený byl praelátem zemským, a zrušením velikého počtu klášterů byl stav praelátů zúžen a ve zbytku jeho většina vládě zajištěna, městský pak stav po přeměně magistrátů zastupován byl výhradně úředníky. Nebylo tudíž obavy, že by sněm kladl důrazný odpor proti císařským zámyslům, ale soustavě Josefově nehodil se vůbec sněm stavovský a proto odhodlal se císař r. 1788 činnost českého sněmu zcela zastaviti, při čemž vítány byly příslušné návrhy nového nejvyššího purkrabí hraběte Cavriani. Když 22 prosince ukončen sněm zemský, čtěn dvorní dekret ze dne 28 července t. r., jímž se oznamovalo, že se nemají budoucně stavové bez vědomí a vůle dvora o ničem raditi a že všechny dotud zbývající stavovské agendy přikazují se gubernii Bezplatný výbor zemský rozpuštěn a ježto o volbě stavovských deputovaných jiným dekretem (ze dne 25 září t. r.) ustanoveno, že toliko sněmem mo-

[1]) Dle zprávy prof. dra Fr. Kameníčka v Brně.

hou býti voleni, sněm že pak o ničem se nemůže usnášeti, není-li každý stav alespoň několika členy zastoupen, podlomena činnost stavů všestranně, neboť nebyl-li svoláván sněm, nebylo lze ani voliti dle potřeby stavovských deputovaných, a by byl svolán, měli úředníci v městském stavu možnost nepřítomností svou jednání sněmovní zmařiti. Právem tudíž volal tehdy Pelcl ve vlasteneckém rozhořčení: „Tak přestávají stavové býti stavy!“ Samostatní kruhové ze stavu panského a rytířského sice netajili se svou nespokojeností a jménem svých stavů podali císaři stížný spis, jehož původci byli hrabata Bouquoi a Věžník dovozujíce, že zrušením stavů musí klesnouti veřejný úvěr, při čemž příkladem jmenovali Francii, kdež právě proto, aby veřejný úvěr byl polepšen, uznána byla potřeba stavy restituovati; ale císař námitky ty odbyl sarkastickou poznámkou, aby se nebáli, že úpadek učiní, načež dvorním dekretem ze dne 5 února 1789 i formálně stížnost stavů zamítnuta.[1]) Od té chvíle byla veškera správa království českého vykonávána toliko skrze činitele zeměpanské.

Toleranční patent.

Vedle zrušení poddanství jest prohlášení náboženské svobody a zrušení všech příkrých ustanovení proti nekatolíkům, jež v Čechách a na Moravě obnoveným zřízením zemským byla prohlášena, nejslavnějším dílem Josefovým. V prvé řadě byl to ovšem ušlechtilý cit lidskosti, jemuž se přičilo, aby počestní a přičinliví státní občané měli býti v míru duší svých vyrušováni, ježto oblíbili si jinou nauku náboženskou, vedle toho však rozhodovaly u císaře ohledy jiné, čistě praktické. Ještě jako spoluvládce pozoroval císař, že z Čech a Moravy mnohé rodiny pro útisky v náboženství ucházejí do ciziny, zvláště do sousedního Pruska, kdež Fridrich II vlídně je přijímal, pozemky obdařoval a při zděděném mravu a jazyku zůstavoval, tehdejší národohospodářské názory ale spatřovaly ve stěhování se do ciziny škodu státu a ukládaly osvícenému panovníku pečovati o prostředky, aby se dílem příčiny stěhování zamezovaly, dílem aby cizincům se umožnil trvalý pobyt v zemi vlastní. Měl-li býti přilákán do zemí císařských cízí kapitál, bylo potřebí odstraniti překážky rázu nábožensko-politického, ježto hlavně bylo lze očekávati příchod průmyslových živlů z protestantských krajů německých, hollandských a švýcarských.

Že není lze dosavádní normy náboženssko-politické udržeti, o tom prohlašovaly se hlasy velice závažné již za dob tereziánských. Hnutí náboženské v některých krajích českých i moravských upoutalo k sobě obecnou pozornost a hlasy, radící k přísným prostředkům, potkávaly se s míněním odůvodňovaným, aby se užilo proti jinověrcům cesty mírnější, buď propuštění jisté míry náboženské volnosti buď poučování vlídného se strany duchovních správců. To bylo stanovisko, jímž řídil se na Moravě hlavně probošt Háj, přes to ale některé vrchnosti utiskovaly poddaných svých, v nichž evangelíci byli poznáni, a mnohé rodiny vytrženy z vlasti i přesídleny do Sedmihradska, Banátu nebo Bukoviny. Tím ale v lidu českém rodila se nespokojenost, která mohla míti následky neblahé, neboť čeští evangelíci jali se naděje své upínati ku králi pruskému, pod jehož panstvím ve Slezsku a v okolí berlínském čeští vystěhovalci založili spořádané osady s českými evangelickými poctami božími — odtud přezdívka „Berlínčanů“, jíž za posledních let vlády Tereziánské postižení tajní čeští evangelíci, aby lišili se od „Římanů“-katolíků.[1]) Prosby evangelíků z panství poděbradského a z kraje chrudimského, Fridrichu II podávané, byly zajisté zjevem povážlivým, ježto prokazovaly, že smýšlení evangelické přes všechny dlouholeté útisky v lidu se udrželo, ba byla důvodná domněnka, že se smýšlení toto šíří, čímž za nebezpečných dob mohly i vážné pohromy býti spůsobeny.

Maria Terezia opírajíc se o povinnost katolické panovnice k papeži a církvi, vzpírala se myšlence tolerance byť i jen omezené ze všech sil, za posledních však svých let již uznávala oprávněnost či spíše potřebu její, zůstavovala ale přiměřená opatření synu svému. Důkazem, že oprávněnost jakési tolerance u věcech náboženských uznávala, jest přízeň její k proboštu Hájovi, zakládající se taktním jednáním tohoto praeláta s evange-

[1]) Pelcl, Josef II MS, 120. B. Rieger, Zřízení krajské II, 343.

[1]) Miškovský, Paměti Fr. Vaváka, 24.

líky moravskými. Také již tehdy mnozí hlasové závažní veřejně potřebu tolerance prohlašovali. V Čechách byl to zejména lidumilný Jan Markvart rytíř Kocz Dobře, který přimlouval se za mírnější opatření proti jinověrcům.[1]) V jednotlivých případech udílela i Maria Terezia za posledních let vlády své povolení cizím evangelíkům ku stálému pobytu ve Státech Dědičných, jako Braniborci Kristiánu Gloxinovi, barvíři brněnské továrny na sukna r. 1779,[2]) anebo Sasovi Gottfriedu Schöblovi na Sloupském panství hraběte Josefa Maximiliána Kinského.[3])

Císař sám již za života matky své dával na jevo, že hodlá poměry evangelíků zákonným spůsobem a se stanoviska lidskosti upraviti. Nejvíce vzbuzeny byly naděje tajných přívržencův evangelia, když císař r. 1780 jeda na Rus ku sjezdu s cárevnou Kateřinou II, ubíral se právě týmiž kraji moravskými, v nichž před krátkou ještě dobou byli evangelíci pronásledováni. Kdož byli na Valašsku a v sousedních horách evangelíky, bylo již veřejně známo účinkem tak zvaného falešného tolerančního patentu, jejž v dubnu 1777 jesuité Petr Jiříček, Petr Šašina a Jan Kořistka prohlašovali, aby počet evangelíků seznali (VII, 792). Tehdy přihlásilo se k evangelictví písemně 60 obcí,[4]) mezi nimi městečko Liptál. Císař přijížděl od Uherského Brodu a Valašských Klobuk k Polánce, ježto pak říčka Senice byla rozvodněna, uhnul se podél Seninky a Roketnice ke Vsetínu. Tam pobyl 29 dubna v zámku hraběte Ilješháze a chvíle té užili evangelíci, vypravivše tři muže ze středu svého ve jménu 35 obcí se stížností k císaři, v níž útrapy své šíře doličovali a prosili o propuštění volnosti víry své, pro kterouž krev i život položiti jsou odhodláni. Císař přijal prosbu laskavě a slíbil, že dostane se jim brzy ulehčení.[5]) Ze Vsetína přijel císař do Valašského Meziříčí, kdež ještě mnozí evangelíci v žalářích byli vězněni. Tu odvážil se vsacký obuvník Jan Olšák císaři přednésti prosbu, aby ráčil ujati se vězněných pro víru, čemuž císař ihned vyhověl, nařídiv okamžité vězněných propuštění.[1]) Evangelíci jednáním císařovým potěšeni jsouce, povolali ihned z Uher pastora, který přišed 12 května, přes odpor vsackého vrchního Josefa Baiera v Senince, v okolí Lhoty, v Koštálkově a Pržně lidu kázal a svátostí přisluhoval, potom ale do Uher se navrátil.[2])

Úmrtí císařovny a nastoupení Josefa II hnuly ihned otázkou touto. Prvý počátek vyšel z Uher od evangelíků župy novohradské, kteří v prosinci r. 1780 podali stížnost k císaři do utiskování svých souvěrců skrze uherskou dvorskou kancelář. Císař zrušiv hned za prvých dnů své vlády náboženské kommisse a s nimi úzce spojenou instituci missionářů, nařídil 4 ledna 1781 dvorské kanceláři, aby podala správu o potřebných reformách,[3]) ale zpráva tato, 23 března předložená, dovozovala, že opatření v stížnosti káraná opírají se o platné vládní předpisy. Josef vyzval tudíž státní radu, aby podala dobrozdání, a tu se již projevily oba hlavní směry ve veřejném mínění. Kdežto baron Gebler potřebu tolerance všemi důvody rozumu, citu a státního prospěchu dokazoval, stavěl se hrabě Hatzfeldt na stanovisko konservativní a hájil potřebu, aby soujem zemí císařem spravovaných i nadále svůj výlučně katolický ráz zachoval, toliko v Uhřích připouštěje volnost vyznávati učení evangelické. Rozhodnutím ze dne 22 května 1781 ustanovil tudíž císař, aby dítky z manželstev smíšených mlčky u rodičů nebo poručníků byly ponechány, že nemá žádný evangelík přísahati dle spůsobu katolického aniž přidržován býti k obcování katolickým bohoslužbám a že při provádění zákonů nikomu různost vyznání se škodou býti nemá.[4])

Tím stal se prvý krok, který nezůstal bez účinku ani v zemích českých. Na Moravě tajné dotud evangelictví počalo se již veřejně projevovati. V městečku Nosislavi u Brna ku konci r. 1780, když katolický duchovní podle obyčeje po koledě chodil a pacifikál k líbání podával, více než ve 40 domcích tak učiniti odepřeli.[5]) Dvorská kancelář česko-rakouská dala sama podnět k řešení náboženských poměrů dotazem, ve kte-

[1]) Oesterr. Biedermanns-Chronik, 125.
[2]) Trauttenberger, Prot. Jahrb. XXI, 224.
[3]) Thomas, Kaiser Josef's II. Reisen in Nordböhmen, 40.
[4]) Almanach jubilejní, 228.
[5]) Almanach jubilejní, 227 — Václavek, Paměti města Vsetína, 211.

[1]) Almanach jubilejní, 256. — W. Müller, Johann Leopold von Hay, 47.
[2]) W. Müller, Johann Leopold von Hay, 47. — Václavek, Paměti města Vsetína, 211 sld.
[3]) Hock-Biedermann, 335.
[4]) Wendrinski, Kaiser Josef II, 139 sld.
[5]) Jubilejní almanach, 187.

rémž své dobrozdání pronášela, aby nebylo dopouštěno rozmáhati se evangelíkům, aby nebylo jim dovolováno nabývati statku nemohovitého anebo živnosti provozovati a na universitách aby byli vyjímečně ustanovováni jen na fakultách lékařské a filosofické. Ve státní radě opět projevovaly se názory různé, s váhou ale bylo, že kníže Kounic uznával potřebu plné rovnosti evangelíků s katolíky, ač z příčin různých navrhoval, aby nebyla rovnost ta zvláštním patentem prohlašována.

Dříve však, než přikročíme k vylíčení událostí k podstatnému uvolnění evangelíků směřujících, dlužno přihlédnouti k důležitým změnám, které se vyvinuly průběhem XVIII stol. v lůně tajné evangelické společnosti v Čechách i na Moravě. Krutý zápas, jejž vládní kruhy vídeňské z politických ohledů za Karla VI a Marie Terezie proti zbytkům českých evangelíků podnikaly, odňal jim příležitost stopovati změny tyto v následcích velmi důležité a sváděl je na zřejmé scestí ve vyhledávání příčin, ku vzmáhání se evangelického smýšlení vedoucích. Proto když za prvých dob vlády Josefa II o uvolnění evangelíků jednati se počalo, vyřizována otázka tato s nepřirozeného centralistického hlediště, jakoby byly zcela stejné poměry mezi evangelíky v českých a starorakouských zemích, a proto bylo zjevem přirozeným, že stejnoměrná nařízení, za různých poměrů vydávaná, vedla k účinkům nepředvídaným.

Bedlivého pozorovatele průběhu české protireformace v XVII a XVIII stol. neujde zjev zvláště pozoruhodný, že kruhy původně lutheránské zplna se pokatoličily, kdežto končiny, někdy Jednotou bratrskou proslavené, přes útisky všeliké věrny zůstávaly tradicím předků. Tam, kde bývala hlavní sídla Jednoty, v Čechách východních a severovýchodních, v západní i střední Moravě a v horách valašských, stále v lidu bratrské vědomí se udržovalo a spojením se zeměmi okolními posily nabývalo. Sedlské bouře za Ferdinanda III, Leopolda I a Karla VI vzniklé, měly původ v hlavních střediscích tajných bratří a veliká proměna, jež udála se s počátku XVIII stol. v lůně lutherské církve, spůsobila sblížení ne však sloučení bratrských zbytků česko-moravských s Lutheráni v zemích sousedních, zvláště v Sasku a Slezsku. Visionářství a blouznění, které se rozmohlo ku konci XVII stol. v kruzích stoupenců bratrské Jednoty v Čechách a na Moravě, zbavených duchovního vedení a úsilně pro víru pronásledovaných, zmohutnělo účinkem pietistických snah v lutheránských zemích sousedních, které vedle ryze dogmatisujícího směru Luthrova kladly váhu na život v pravdě křesťanský a tím se blížily osnovné zásadě učení bratrského. Pietismus ze Saska rozšířil se do Slezska a z obou těchto zemí přicházeli potají kazatelé do Čech lidu přisluhovat po spůsobu evangelickém. Když konvencí Altranstaedtskou roku 1707 upravena náboženská volnost Lutheránů ve zbývajících dotud knížectvích slezských, v knížectvích pak přímo císaři jakožto králi českému poddaných povoleno evangelíkům zříditi si šestero tak zvaných „milostných" chrámů, z nichž hirschberský byl nejbližší evangelicky smýšlejícím končinám českým a těšínský moravským, ustanovováni k těmto chrámům duchovní správcové pietistickému směru oddaní a tak lze si vysvětliti, proč s důvěrou obraceli se z Čech potomci českých bratří k duchovním vyznání augšburského, ano v mysli prostého lidu, duševních vůdců zbaveného, zvolna rozdíl luthertství a bratrství počal na venek mizeti. Ani němečtí evangelíci v Čechách, osedlí hlavně ve výběžku rumburském, nebyli orthodoxními Lutheráni, nýbrž sympathisovali se zásadami Jednoty, hrabětem Zinzendorfem v Ochranově obnovené. R. 1724 založena tetou Zinzendorfovou Jindřiškou z Gersdorfa česká osada v lužickém Hennersdorfě, jejíž duchovní správce (od r. 1726) Jan Liberda (VII, 203, 204, 243, 574) byl sice zevně Lutheránem, ale v zásadách svých blížil se církvi kalvínské, s Jednotou blízce spřízněné,[1]) a tím se vysvětlují značné jeho úspěchy v Čechách, zejména při převádění českých evangelíků na půdu pruskou.

Hnutí mezi tajnými evangelíky českými nezůstalo tajno duchovních kruhů, kteří ale spatřovali v něm probouzení se někdejšího husitství. Skutečně od počátku XVIII stol. počíná se vedle protestantismu vyskytovati „husitství" ve zprávách církevních úřadův, a když za Karla VI mocnosti evangelické ujímaly se u císaře evengelíků českých, bylo „husitství" vítanou záminkou, ježto mohlo býti tvrzeno, že nekatolíci čeští nejsou pravými evangelíky, nýbrž že náboženství jejich jest smíseno s bývalým učením husitským.[2])

[1]) Rezek, Dějiny prostonárodního náboženského hnutí v Čechách I, 79.

[2]) Tamže I, 100.

Jednání státní rady ve příčině volnosti náboženské bylo císaři velice vítáno, neboť on sám od prvých dnů své samovlády bedlivě poměry jinověrců se obíral. Byly to zejména neutěšené poměry evangelíků moravských, jimž císař bedlivou pozornost věnoval. Již 14 ledna 1781 ukládal předsedovi moravského gubernia hraběti Blümegenovi, aby podal dobrozdání, kterak pro různost vyznání lidu násilné převádění anebo ze statku vypuzování v budoucnosti zameziti a jakých prostředků se chápati. Také v Čechách sbíhaly se události, které plnou měrou zajímaly mysl císařovu. 16 ledna 1781 bylo totiž v Praze jato několik „Husitův“ a u nich shledáno mnoho českých knih v Žitavě tištěných, které jim vesměs byly vzaty. Gubernium podrobilo je výslechu a domnívalo se, že odkrylo novou sektu náboženskou, která sice věřila některým článkům vyznání augšburského, jako učení o očistci, o obrazech svatých, o postech, o papeži a mniších, ale pravděpodobnější jest, že u lidí těchto projevovaly se dílem účinky volnějšího, objektivnějšího názoru o M. Janu Husovi, jakož jej právě v Praze professor Royko, známý spisovatel dějin církevního sněmu kostnického, byl hájil, dílem že spolupůsobila touha po českých knihách, již bylo lze toliko knihami za hranicemi tištěnými ukájeti, dokud nebylo dobrých českých knih domácího původu. Správně vystihuje vznik těchto „husitů“ doby Josefovy Pelcl[2]), pravě: „Pro nedostatek knih v zemi musejí čísti v cizině tištěné anebo dokonce staré, ve kterých se dočtou článků svého učení. Na venku jest takových lidí dosti mnoho . . . Každý Čech, který české knihy čte a dějepis své vlasti zná, jest poněkud Husitou. I několik farářů jsem znal“, dokládá dále Pelcl, „kteří Husa nikterak nezatracovali. Tuto víru není lze v Čechách proto vykořeniti, že se Čechy (se strany vládní) příliš zanedbávají“. Jest pravděpodobno, že tito lidé byli záhy opět propuštěni, ježto nikde není zmínky o dalším jejich vyšetřování. Bezpečně ale souvisí s událostí touto císařské nařízení, dané 26 ledna 1781 česko-rakouské dvorské kanceláři, aby pečováno bylo o sepsání a vydání dobrých modlitebních knih a zpěvníků v řeči české i německé.[2])

20 března 1781 zrušeni světští náboženští kommissaři a zmírněno jednání proti kacířům, pro něž nová nařízení ustanovena, také odstraněny peněžní tresty a zákaz řádného pohřbu nekatolíků kromě případu, kde zemřelý byl biskupem z církve exkommunikován, při čemž ale bylo spravovati se platnými zákony.[1]) 12 května 1781 zrušen zákaz evangelických knih, kromě těch, jimž v budoucnosti censura svolení odepře.[2])

Úmysl císařův, odstraniti výslovné zákonné překážky volnému vyznávání učení nekatolických, byl z opatření těchto zjevný. I byla zajisté dvorská kancelář ve shodě s volí císařovou, podávajíc císaři na uváženou, že patenty, každý nekatolický náboženský výkon zakazující, nemohou nadále v platnosti zůstati. Císař v důsledcích těchto kroků nařídil nejprvé 30 dubna 1781, aby nekatolíci moravští, kteří by se chtěli z Uher do vlasti navrátiti, byli na veřejné útraty přestěhováni a na komorních statcích usídleni, kdež mohou vyznávati učení své.[3]) Tím byly náboženské zákony Ferdinanda II v zásadě odstraněny. Nakládání se dvěma evangelictvím obviněnými obyvateli Štyrska Ondřejem Waldhubrem a Šimonem Oberreutrem, o němž došla zpráva císaře v Gentu, když Nizozemskem cestoval, přiměla jej k činům rozhodným. Odtud 16 června 1781 nařizoval císař dvorské kanceláři, aby náboženské patenty Ferdinanda II ve všech zemích, kdež potud platily, byly bezodkladně zrušeny a aby všechny rozdíly mezi katolíky a evangelíky kromě výlučného práva katolíků na veřejnou bohoslužbu přestaly. Tak se stalo ihned. Mezi evangelíky rostly tím naděje na úplnou náboženskou svobodu. Ano i čeští vystěhovalci v Prusku, kteří za Marie Terezie pro náboženství vlast opustili, již hotovili se k návratu do vlasti. 27 srpna 1781 oznamoval císařský vyslanec v Berlíně svobodný pán Reviczky, že není téměř dne, ve kterém by hojní vystěhovalci z Dědičných Států nežádali za průvodní listy k návratu do vlasti, a připojuje, že největší počet žadatelů jsou rodilí Češi. Vyslanec dotazoval se, smí-li žadatelům zajistiti odpuštění případných trestův a bezpečnost.[4]) 30 června 1781[5]) zrušeny tedy výslovně náboženské patenty Ferdinanda II, potvrzované

[1]) Josef II, MS, 26 sld.
[2]) Meynert, 74.
[1]) Meynert, 37.
[2]) Meynert, 37.
[3]) Meynert, 36.
[4]) Wolf, Österreich und Preussen (1780-1790), 41.
[5]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten, čís. 215.

ode všech jeho nástupců, posléze 29 listopadu 1752 i od Marie Terezie. Dvorní dekret zrušovací praví výslovně: „Celý náboženský patent zrušen jest; všechněm jeho nařízením konec učiněn, aniž pak již nižádným způsobem, leda že se jim veřejné vykonávání služeb božích nepovoluje, rozdíl mezi katolickými a protestantskými poddanými činěn býti nemá. Toliko svévolní poštěvačové a po zemi se potulující svůdcové mají býti dle slitování božskému a vlídnému přičinění duchovenstva. Kdyby ale odvažovali se, jiných od katolického učení odvraceti a sváděti, mají býti dle platných nařízení trestáni.

Není lze upříti jednání císařova jistou nerozhodnost, když rušil zákazy proti jinověrcům vydané, nepovoloval ale evangelickým vyznáním vlastní bohoslužby ani neupravoval právních poměrů jejich. Císař sám uznával, že opatření jeho nepostačují, a proto

Nové město pražské za dob Josefa II.

obecných politických zákonů bráni a trestáni“.[1]) Patent tento s příslušnou instrukcí dodán 22 července 1781 gubernii českému k úřednímu jednání. Dvorním dekretem ze dne 28 srpna t. r. ohlášeno, že obrácení domácích jinověrců, pokud tito se pokojně chovají, má býti zůstaveno nekonečnému prohlásil 13 září 1781 zásady své v obsahu podstatně změněném.[1]) Z těch jedna myšlenka byla zřejma, v jakém směru si totiž císař náboženské poměry svých zemí v budoucnosti představoval. Hlavní zásadou jeho „rozumné toleranční soustavy“ byl rozdíl panující církve katolické a vyznání „tolerovaných“, reformovaného, lutherského a pra-

[1]) Památka roku slavnostního 1863, str. 128 sld.

[1]) Hock-Biedermann, 338.

voslavného, jakož i Židů. Panující církvi dle názorů císařových měla náležeti přednost veřejné bohoslužby, čímž srozumívalo se, že se nekatolíkům, kde „již jinak opatřeno není“, nedovoluje stavěti modlitebny s věžemi, zvony a veřejnými vchody z ulic, ale nemá jim býti bráněno ani v bohoslužbě ani v přisluhování svátostmi, rovněž mají býti připouštěni k nabývání statků, měšťanství, práv mistrovských, k hodnostem akademickým i k úřadům občanským. Tento výběr vyznání jest však charakteristický pro směr doby i vlády Josefovy. Pravoslavní sice v zemích uherských a chorvátských požívali náboženské svobody dle úmluv s Leopoldem I ujednaných, v Bukovině pak byla jim vyhrazena naprostá rovnost s katolíky úmluvou z r. 1775, kterouž země ku Dědičným Státům byla připojena, ale v ostatních zemích, jako v Haliči a ve Vídni, žili v počtu pranepatrném a toliko po rodinách, tudíž neměli důležitosti veřejné. Jinak ale bylo s evangelíky, při nichž slušelo činiti rozdíl mezi evangelíky zemí alpských a zemí koruny české. Pro alpské země ovšem bylo příhodným říditi se poměry náboženskými, v říši německé ustálenými, a propustiti volnost svědomí dle obou konfessí, westfálským mírem ustanovených, augšburské a reformované, jinak však bylo v zemích českých. Měl-li císař ve zření zbytky někdejších evangelíků českých, tu žádné z vyznání, westfálským mírem ustanovených, pro české poměry se nehodilo. Reformovaní zajisté v Čechách ani na Moravě nikdy nenabyli postavení zvláštní církve, ano za Fridricha Falckého veřejné vystupování reformovaného dvora budilo v českých evangelických kruzích pohoršení. Také Lutheránů v pravém slova smyslu v Čechách nebývalo, nýbrž ti, kteří hlásili se k zásadám Lutherovým, pokládali se za dědice a nástupce národní církve podobojí, nazývali se „tělo a krev Páně pod obojí spůsobou přijímajícími“ a shodli se r. 1575 na konfessi české, která se v důležitých věcech od augšburské lišila. Vedle těchto podobojí byla v českých zemích řádně zorganisována Jednota českých bratří s vlastním vyznáním, r. 1535 přijatým, jejíž tradice se v Čechách i na Moravě v lidu uchovávaly a jejíž tajní příslušníci se jménem „Husitův“ i úřadně v XVIII stol. byli známi. K těmto skutečným poměrům bylo tudíž při jednání o propuštění náboženské volnosti přihlédati. Že se tak nestalo, zavinily snahy

císařovy o povznesení panovnické moci v Německu, kteréž byly i pramenem jeho snah germanisačních. Josef tušil, že by výslovným propuštěním konfesse české i bratrské dostalo se národnímu vědomí českému znamenitého vzpružení, které by bylo se rozšířilo i v české kruhy katolické, proto obrány toliko obě konfesse německé a českým evangelíkům na vůli dáno, aby se jim přispůsobili a tak aby církve jejich nedodělaly se samostatného rázu národního. Vidno pak stanovisko toto zvláště z jednání císařova ve příčině německé sekty bratrův Ochranovských a stoupenců církve pravoslavné.

Hned po ohlášení patentu tolerančního jal se císař jednati ve příčině založení osad Ochranovských bratří v Čechách. Na svých cestách ještě jako spoluvládce pobyl dne 29 a 30 června 1766 v Ochranově, shlédl veškera zařízení tamní a překvapen byl zvláště návodem k výrobě různých předmětů, jehož se bratřím a sestrám dostávalo. Když sám panství ujal, doporoučel říšský dvorní rada Karel von Moser, aby za povznesením průmyslu i v Čechách založeny byly osady bratří Ochranovských, načež císař 3 listopadu 1781 vyzval dvorského kancléře hraběte Blümegena, aby dotázal se gubernia o dobrozdání, ježto značný počet Ochranovských bratří chce se v Čechách usaditi a osadu vlastní založiti. Gubernium české odpovědělo, že hodilo by se, aby podloudnictví ze Sas bylo zamezeno, vykázati Ochranovským sídla v krajích od hranic vzdálenějších, berounském, budějovickém nebo pracheňském, nejvyšší purkrabí sám ale neschvaloval záměru toho, dokládaje se zvláštním zřízením Ochranovským, jako slepou jejich poslušností ku starším, odkudž bylo by lze se nadíti, že by se šířily zásady jejich mezi lidem. Také poukazoval ku společné missijní pokladně jejich, čímž by peníze se ze země vyvážely. Císař 24 listopadu sice námitky Fürstenberkovy po stránce náboženské odmítl připustiv, že Ochranovské jest přičítati k vyznáním tolerovaným, avšak uznal, že nehodí se, aby jim dovolen byl svazek se zahraničnými obcemi, katolíkům zabraňovaný, ale jinak vzhledem ku zvláštnímu jejich zřízení ustanovoval, že jest se Ochranovským, chtějí-li v Čechách sídel nabývati, podrobiti zemským zákonům, čímž sešlo s úmyslu Ochranovských.[1])

[1]) Wolf, Hist. Skizzen aus Österreich-Ungarn, 185 sld.

Pravoslavných zdržovalo se několik za obchodem v Praze a v Brně i chtěli se sestoupiti v církve samostatné. V Praze již měli značný peníz sebraný na stavbu svého chrámu, poněvadž však jich bylo r. 1786 pouze deset, nebylo lze na ustanovení církve pomýšleti.[1]) V Brně prosili o dovolení soukromé bohoslužby, kterouž prosbu krajský úřad podporoval, ježto prý přivedou sebou z východních zemí ženy a dítky a zde se stále usadí. Císař svolil 19 února 1789, avšak nechtěl, aby konal bohoslužbu některý kaluděr Turkům poddaný.[2])

Tím byla tolerance u věcech náboženských zavedena, ještě však nebyla veřejně ohlášena, poněvadž císař přihlížeje k zákonným ustanovením platných zemských zřízení, statutův a řádů městských i cechovních, zamýšlel toleranci povolovati dle těchto zásad od případu k případu a pokládal rozhodnutí své za vodítko pro správní úřady, jimž se v jednotlivých případech říditi měli. „Nechci však", praví císař v projevu svém, „nastoupiti cestu veřejného vyhlášení", než ustanovoval, že neplatným jest ve všech řádech a zřízeních vše, co spoluúčastenství evangelíků vylučuje. Prvým takovým případem byly poměry evangelíků v hradištském kraji na Moravě, jimž ihned dle zásad dne 13 září ohlášených dovoleno zříditi si modlitebny a školy, vrchnostem pak uloženo, aby podjaly se příslušného patronátu, ježto majíce protestantské poddané, jsou povinny i přispívati, aby tito jako křesťané žili a dobrými poddanými zůstati mohli.[3]) V Prosetíně na Moravě konalo se již 10 srpna církevní shromáždění „podlé zákona Páně", počátek to evangelických bohoslužeb.[4])

Záhy však ukázalo se, že povolování v jednotlivých případech nevyhovuje poměrům skutečným. Nebylo již postačitelno prohlašovati, že pozbývá platnosti v ustanoveních dosavádních, co náboženskou volnost evangelíků vylučuje, nýbrž bylo potřebí určitých nařízení, ježto pravě úřednické kruhy, na něž císař při provádění oprav svých nejvíce spoléhal, chovaly se k prohlášené jeho vůli nejúporněji. Rozhodnutím ze dne 13 září 1781 byly by otevřeny dvéře dokořán libovůli administrativních orgánů, jakož ukazovaly mnohé případy. Na Moravě, ovšem ještě před 13 září, ale již po rozkaze, jehož se gubernialnímu praesidentu 14 ledna dostalo, opakovalo se týrání evangelíkův ano i tělesné pokutování skrze vrchnostenské úřady a za souhlasu krajských úřadů, zejména v Olešnici kraje brněnského. Císař zvěděv o některých přehmatech, nařídil příslušným vrchnostem, aby postiženým evangelíkům dáno bylo značné odškodnění i bolestné. Když docházely nové stížnosti a na panství kláštera velehradského byl poddaný ze statku vyhostěn, zbit i uvězněn, nařídil císař 9 srpna 1781, aby vyhostěnému poddanému všechna škoda byla nahrazena jakož i zlepšení statku, jehož by prokázal; nad to ustanovil císař, aby řečenému poddanému ode dvorů vrchnostenských tolik polí i luk majetkem bylo přikázáno, kolik před tím držel, za neprávem pak vytrpěný žalář i rány karabáčem aby mu bylo dáno na stavbu příbytku, na potřebný dobytek i nářadí 100 dukátů.[1])

Než i později, když již o pravém smýšlení císařovu nemohlo býti pochybnosti, pronásledováni byli evangelíci moravští pro náboženství své. Příčinou toho bylo, že nebylo dosud normy všestranně závazné. Císařská vůle nebyla dotud prohlášena veřejně, ve formě patentu, tudíž úřady neřídily se jí nýbrž staršími dotud formálně platnými zákony. Tak v létě 1781 v řečeném již městečku Olešnici zjímáni po udání místního faráře mnozí tajní evangelíci, věznění a vyslýcháni na Kunštátě, dodáni do Brna a knihy jim pobrány. Mezi vyšetřováním vyhrožováno jim, že budou posláni na galeje, později ale rozsudek vynesen, kterým z vyšetřování byli propuštěni, nařízeno jim však, aby doma faráře svého byli poslušni. Tento neočekávaný obrat bylo přičísti nařízení shora, což i evangelíci vycítili, načež hlava jejich, rolník Řehoř Jakubec, odvážil se skrze veřejného agenta Samuela z Nagy ve Vídni podati pamětní spis, kterýž císař gubernii brněnskému na vyšetřenou odeslal. Gubernium povolalo Jakubce a všechny jeho společníky do Brna k výslechu, při čemž shledáno, že valná část lidu na panství kunštátském smýšlí evangelicky. Podobná prosba přednesena byla císaři ústně v Tuřanech, když meškal v ležení vojenském.[2]) Proto

[1]) Pražské České Noviny 1787 čis. 1.
[2]) Wolf, Josephina, 94.
[3]) Wendrinski, Kaiser Josef II, 141 sld. Hock-Biedermann, Der öster. Staatsrath. 339.
[4]) Almanach jubilejní, 166.

[1]) Meynert, 35.
[2]) Meynert, 40.

císař 6 října 1781 gubernii moravskému dal na jevo nelibost, ježto přicházejí stížnosti, že na Moravě úřady a duchovenstvo stále ještě odnímají lidem protestantské knihy, i nařizoval, aby knihy ty byly bez odkladu majitelům navráceny, gubernium pak má vyšetřiti, kolik jest protestantů v zemi, aby dle toho bylo lze určiti, má-li se jim dáti dovolení ku stavbě vlastních modliteben anebo možno-li je přikazovati k modlitebnám v sousedství již zřízeným,[1]) čímž patrně byly míněny evangelické chrámy v knížectví těšínském.

Tato nerozhodnost úřadův a přehmaty stále se vyskytující byly příčinou, že se státní rada opět zabývala otázkou, nehodilo-li by se, aby volnost náboženská v té míře, jak již skutečně byla povolena, byla i zvláštním patentem vyhlášena. Tu pak opět různila se mínění. Kdežto Hatzfeld obával se, že by ze zákona mohli si evangelíci vyvozovati práv nepřístojných, radili Kounic a Gebler ku prohlášení určitému a všestranně závaznému, kterýž náhled i pronikl. A tak již 13 října zaslal císař vlastnoruční list česko-rakouské dvorské kanceláři, v němž prohlašoval, že dovídaje se, kterak zásady jeho 13 září oznámené nedošly pravého porozumění, uznává potřebu, aby zásady tyto byly v obecnou známost uvedeny a sice oběžníky všem zeměpanským, městským i vrchnostenským úřadům jakož i tiskem v novinách ve hlavních městech vydávaných Osnova vyhlášky té byla k vlastnoručnímu listu přiložena, Geblerem zredigována a 20 října všem zemským úřadům oznámena.[2]) Tak vznikl slavný **patent toleranční**, jímž upraveny poměry nekatolíků v zemích koruny české a v zemích starorakouských na základech až do r. 1861 platných.

Patent tento spočívá na zásadách již dřívějšími rozhodnutími označených, ale pojímá je v soustavu a vymezuje přesně svobody, jinověrcům povolené. Jinověrci neb akatolíky (= nekatolíky) srozumívají se v něm stoupenci vyznání augšburského, helvetského anebo reformovaného a církve pravoslavné. Tato vyznání prohlášena vedle panující katolické církve za tolerovaná, ale bez práva veřejné bohoslužby. Stoupenci těchto vyznání dle patentu směli nabývati práv i majetku, provozovati živnosti, měli přístup do úřadů, mohli si zřizovati obce náboženské nejméně pro 100 rodin, stavěti modlitebny, jimž toliko odnímán název a veřejný ráz chrámu s věžemi, zvony a nákladnými portály z ulic, zařizovati školy, — zkrátka mohli víru svou volně, bez občanských důsledků, vyznávati.

Ustanovení patentu jsou pak tato: Jeho cís. a král. apošt. Veličenstvo nejmilostivěji nařídilo, aby obecně bylo prohlášeno, že císař přesvědčen jsa s jedné strany o škodlivosti všeho útisku svědomí, a s druhé strany o velikém užitku, pro náboženství a stát z pravé křesťanské tolerance vyplývajícím, ráčil ustanoviti, aby vyznavačům náboženství augšburského a helvetského vyznání, potom nesjednoceným Řekům, soukromé vykonávání služeb božích dle spůsobu náboženství jejich bylo povoleno, bez ohledu na to, bylo-li to kdy dříve v obyčeji a zavedeno čili nic. Katolickému náboženství jediné ponechávejž se přednost veřejného vykonávání služeb božích, obojímu však protestantskému náboženství a trvajícímu již řeckému nesjednocenému všude, kdekoli se to dle níže udaného počtu lidí a dle možnosti obyvatelů bude moci díti, aniž pak již akatolíci práva veřejného vykonávání služeb božích požívají, soukromé vykonávání těchto se povoluje. Zejména pak povoluje císař:

1. akatolickým poddaným, kdekoli se vyskytuje 100 rodin, byť ne v místě duchovního správce nebo modlitebny, nýbrž dílem až na několik hodin vzdálí přebývali, aby sobě vlastní modlitebnu spolu se školou vystavěli, vzdálenější pak do nejbližší, však vždy v Dědičných Státech položené modlitebny, kolikrátkoli chtí, chodili, také jejich v Dědičných Státech jsoucí duchovní správcové lidí domácích své víry navštěvovali a jim, také nemocným, vším potřebným vyučováním, duševním potěšováním a láskou přisluhovali, nikdy však pod těžkým se zodpovídáním nezabraňujíce, kdykoli by na žádost toho neb onoho nemocného katolický duchovní požádán býti měl. Se strany pak toho nařizoval císař obzvláště, aby kde by koli toho jinak již nebylo, žádného zvonění, zvonů, věží nebo veřejného vchodu z ulice, co by chrám představovalo, neměli, ale jinak jak a z jakého staviva je vystavěti chtí, jim se ponechává, také přisluhování svátostmi jejich a vykonávání služeb božích jak v místě samém tak i jejich přenášení k nemocným

[1]) Almanach jubilejní, 171.

[2]) Frank, Das Toleranzpatent, 31 sld. Oběžník císarský uveřejnil Schlözer, Staatsanzeigen I, 129 sld a sice ve znění obecném i ve zvláštním znění pro Moravu.

ve filiálkách k němu patřících, potom veřejné potřeby v průvodu duchovního se jim povolují.

2. Nezabraňuje se jim zříditi sobě svých vlastních učitelů, které sboru vydržovati náleží, nad nimiž však c. k. školní ředitelství příčinou spůsobu učení a pořádku dozor míti má.

3. Akatolickým poddaným nějaké osady, platí-li a vydržují svých duchovních pastýřů, dovoluje se tyto sobě voliti, kdeby však koli vrchnosti se toho podjíti chtěly, tyto práva praesentačního užiti mohou. Císař vyhradil si však zvolených duchovních potvrzování, aby, kdekoli jsou konsistoře protestantské, dálo se potvrzování skrze tyto, kde však konsistoří protestantských není, aby dálo se potvrzování buď skrze konsistoř těšínskou, buď skrze konsistoře uherské, pokud by nejevilo se potřebou ve Státech Dědičných vlastní konsistoře zříditi.

4. Práva štoly zůstavují se jako ve Slezsku řádnému faráři t. j. faráři katolickému.

5. Císař nejmilostivěji ustanovuje, aby soudnictví ve věcech náboženství akatolíků se týkajících vykonávala c. k. zemská správa s přibráním toho neb onoho z jejich pastorů nebo bohoslovců, však dle jejich náboženských zásad soudíc a rozhodujíc; dalšímu však odvolávání k c. k. dvorskému úřadu politickému místo se dává.

6. Naprosto přestati má vydávání dotud obvyklých reversů se strany akatolíků při svatbě ve příčině vychovávání dítek zrozenu býti mohoucích, ježto při katolickém otci všechny dítky mužského i ženského pohlaví v katolickém náboženství vychovány býti mají, což přednostní panující církve považováno buď; při protestantském otci ale a katolické matce následujteż pohlaví.

7. Akatolíci ku koupi domův a statků, k právu měšťanskému a mistrovskému, k akademickým hodnostem a civilním úřadům nadále dispensando připouštěni býti mají, aniž pak je k jinému spůsobu přísahy, než jak jejich náboženské zásady jim dovolují, aniž k súčastnění se na procesích, nebo výkonech panujícího náboženství, nechtí-li tomu sami, přidržovati sluší. Také bez ohledu na rozdíl v náboženství při všech volbách a obsazováních úřadů, jakož děje se stále ve vojště bez námitek a s prospěchem, jediné k počestnosti a spůsobilosti žádatelů, potom ku křesťanskému a mravnému jejich života spůsobu právě hleděti jest. Dispensace k nabývání majetkového držení a práva měšťanského i mistrovského udíleti jest v poddaných městech úřadům krajským, v královských však a věnných městech, tam kde jsou podkomoří, úřadům zemským a sice beze všech obtíží. By však vyskytly se závady, buďtež pokaždé i důvody oznámeny c. k. zemské správě a odtud k nejvyššímu místu s vyžádáním nejvyššího rozhodnutí podány. Kde by se jednalo o právo občanské vyššího stavu, udělujž se dispensace po předběžném slyšení zemské správy skrze česko-rakouskou dvorskou kancelář.

Nebyl tudíž patent toleranční v původní své formě nikdy a nikde uveřejněn, nýbrž ohlášen byl v jednotlivých královstvích a zemích po spůsobu oběžníka, psaného v počátku i konci obvyklým tehdy spůsobem kancelářským. Původně sepsán byl v řeči německé, ale zákonné platnosti nabyl i český text, moravským guberniem pořízený a 27 října rozhlášený, který tuto do slova pojímáme.[1])

Cyrkulář Strany wšeobecného Uwedenj Křestianské Tolerance w Markhrabství Morawském pod Dátum 27 Dne Měsýce Ržigna roku 1781.

Gegj Cýsařsko-Králowská Apoštolská Milost, naše neymilostiwěgšj dědičo- zemské Knjže a Pán, Pán, přeswědčeny z gedney Strany z Škodliwosti wšecko Přinucenj Swědomj, a z druheg Strany toho powahžliweho Užitku, genž pro náboženstwj a pro Země z oprawdiweg křestianské Tolerance powstáwá, dlé neywyššjho pod Dátum 13 a receptum 26 Dne Měsýce Ržigna roku plinugjcýho prošleho Reškryptu se neymilostiwěgi pohnuta wynalezla, Přjbuzným Augustanského a Helwetského Náboženstwj jako y také newgednocenýmu Křeckýmu Národu prywátnj s gegjm Náboženstwjm se srownáwagjcý Prowozowánj wšudy podowoliti, bez Ohledu, zdaliž takowé kdy obyčegno, a uwedeno, neb neuwedeno bylo?

Gedině katolickému Náboženstwj má Přednost weřegného nábožného Prowozowánj pozůstati, obogjmu protestantskému Náboženstwj ale tak, gako giž uwedenému newzgednocenému křeckému we wšech Mjstech, kdyby se to wedlé Počtu Lidu dole znamenaného, a dlé Fakultátůw obywatelůw dělati dalo, a Nekatoličštj by giž v Drženj weřegného nábožného Prowozowánj postaweni ne-

[1]) Dle Hlasů ze Siona 1881, str. 154—155.

byli, prywátnj Exercycyum prowozowati dowoleno býti. Obzwláště ale dowoluje nad opáčena Gegj Cýsařsko- Králowská Apoštolská Milost.

Předně: Nekatolickým Podaným, kdežto se 100 Familiých wynachazý, krásně žeby oni w Mjstě domu k Modlenj, neb duchownjho Otce sweho Přjbytku neměli, nýbrž někteřj z nich y na několik Hodin wzdáleni byli, wlastnj Dům k Modlenj pomjmo Škole wystawěti, dálegi wzdáleny ale mohou do neybližšjho, wšak ale w Cýsařsko- Králowských Zemjch se wynacházegjcýho Domu Modlenj tak často, gak se gim ljbj, se odewzdati, y také gich dědičo-zeměstj duchownj Přjbuznjkowé Wjry nawštjwiti, a gim, y Nemocným s potřebném Naučenjm, Potěšenjm Těla, y duše přispěti, wšak ale nikdá, pod neyostřegšjm Odpowjdánjm, zaměstknáwati, by geden od gednoho neb druhého Nemocného požádaný Katolický Duchownj powolán nebyl.

Za Přjčinou Domu Modlenj gest řetedlné nejwýššj Poručenj, kterak, kdeby to ginácze guž nebylo, on žádných Zwonůw, Wěžj, a žádného weřejného Wstoupenj z Ulice, genžby se Kostelu wyrownáwati mohlo, mjti nemá, ostatně ale, gak, a z gakých Materyaliých by Nekatoličstj takowé Domi wystawěti chtěli, Swobodu mjti, ne méněgi take wšechno Posluhowanj gich Sakramentůw, a Wykonáwánj Služby Božj gak w tom Mjstě samém, tak také w jich Donašenj k Nemocným, k tomu náležegjcých Filialiých, a weřejny Pohřebowé s Wyprowázenjm swých Duchownjch na wšechen Spůsob dowoleni býti magj.

Za druhé Nekatolicským Obywatelům zamezeno nenj, swé wlastnj Skolmistrowé, genž od obcech se wychowáwati magj, ustanowiti, na kterýž ale Skoldyrekcy tegto Zemi, co se Spůsobu Učenj, a Pořádku doteyká, Dohljdnutj mjti má. A tak rowně

Za třetj, Nekatolickým obywatelům gednoho Mjsta, gestliže oni swé Pastory dotyrugj, a wychowáwagj, by sobě takowé wywoliti mohli, se powoluge; chtjce ale to Wrchnosti Mjsta na sebe uwrhnouti, má na wšechen Spůsob tuďto Práwo prezentačnj patřiti, pozustawugjce wšak sobě Gegjm Cýsařsko- Králowská Milost Schwálenj toho tak a na takowý Spůsob: že kdeby se protestanské Konzystoře wynacházeli, takowá Schwalowánj skrze ně, a kde žádných nenj, takowé buďto skrze ty w Těšinským Kragi, neb w Uhřjch giž se wynacházegjcý protestanské Konzystoře udělena býti magj, pokawáde Okolostogičnosti obsahowati nebudau, w Zemjch wlastnj protestanské Konzystoře ustanowiti.

Za čtwrté: Práwa štole zustanou tak, gak w Slezku obyčegnymu Farařowi pozustawena.

Za páté, ráčila Gegj Milost Cýsařská k Rozsuzowánj Wěcech Náboženstwj Nekatolických se teykagjcých na tuto polityckou Cýsařsko Králowskou Instancy Země s Upřjtoměnj gednoho neb druhého z jejich Pastorůw a Theologůw, takto neymilostiwěgi wznésti, aby od nj Rozmlauwánj nad gegjma Sazkami Náboženstwj se konalo, a rozsaudilo, proti tomu ale dalšj Autok k polityckeg Cysařsko- Králowskeg dworskeg Instancy zamezen nebyl.

Za šesté, má Wystawowánj onych při Sdáwánj až posawáde w Obyčegi bywalých Rewersůw na Straně Nekatolických o Wychowanost gegich splozených Djtek v Ržjmsko- Katolickém Náboženstwj, od nynička z auplna zcházeti, poněwádž u Katolického Otce wšechny Djtky gak mužského, tak y ženského Pohlawj w Katolickém Náboženstwj bez Otázky se wychowáwati, a to gakožto Přednost toho panugjcýho Náboženstwj uzřeno býti, u protestanského Otce, a Katolickey Matky naproti tomu oni Pohlawj nasledowati magj.

Za sedmé, mohou Nekatoličstj k Zakaupenj Domův a Stattkůw, k Práwu měšťe ninskému a mistrovskému, k akademským Důstognostem a k Službam cywilnjm budaucně Prostředkem Dyšpenzacy se připustiti, a nemagj k žádnému ginému Zawazku, leda k onymu, který s Založenostmi gegiho Naobženstwj se wyrownáwá, ani také k Přjtomnosti w Processych, neb Konánj Služeb Božjch Náboženstwj panugjcýho, gestližeby sami nechtěli, se přidržowati.

Za osmé, má y také, bez ohledu na Rozdjl Náboženstwj, při wšech Wolenostech a Služb zadáwánj, tak gako to při Cýsařsko-Králowském Woganstwj každodenně bez neymenšjho Pozastawenj a s mnohým Aužitkem se děge, gedině na Náležitost a Schopnost Kompetentůw, pak na gegich Křestiansky, mrawné, a ctnostné Žiwobytj skrowně se pozorowati.

Za deváté: Dyšpenzace k Usedlostem, gako y také k Práwu měšťeninskému a mistrowskému w Městách podaných skrze Kragsky Auřadowé, od Králowských a wěných

Městách ale tam, kde zemštj Komornjkowé gsau, skrze ty, a kdežby takowých nebylo, skrze toho Cýsařsko- Králowské Kubernium bez Potjžnosti a uděliti se magj. Zdaližby ale

Za desáté: Při Pohledáwánj takowých Dyšpenzacých se něgaká Pozastawenj wyskytli, z Přjčiny kterýchžtoby se zdálo, žeby Dyšpenzacy se odepřjti měla, má každokráte, s Předloženjm sáhnutj neywyššjho Rozeznánj, se Oznámenj konati, kdežby se ale o Práwo inkolátnj Stawu wyššjho gednalo, má Dyšpenzacy, na předešlé Wyzdwiženj Správy od Instancy Země, Cýsařsko- Králowský Czeský a Rakouský Kancellář uděliti.

Pročež pan Kragský toto neywyššj Ustanowenj ne toliko bez Prodlenj w swém Kragi weškerem Wrchnostem, Magistratům, městskym Radám a Obywatelům, Porozdáwánjm mnohegšjch tištěných Cyrkulářůw, gak náležj, publikowati, a, aby tomu ani w neymenšim se naproti negednalo, se wšj bedliwostj na to pilně pozorowati, anobrž také zde zakládagjcým zemským Tiskařům dowoliti má, takowé we wětšjm počtu, než sýce Obyčej byl, tištěny Cyrkuláře jednomu každému, na Žádost odewzdati aby na takowý Spůsob gehož Rozšjřenj y také do giných Zem se spůsobilo.

Dán w Brně 27 dne Měsjce Rżjgna Roku 1781.

Krystoff Hrabě z Blumegn.

Franz Dominik Hitzeberg.

Jakkoli nebyla tolerančním patentem plná rovnost v náboženství všech obyvatelů zemí českých, starorakouských a Haliče prohlášena, přece zůstane vždy událostí znamenitou, novou dobu v poměrech náboženských značící. Tak zvaná „tolerovaná“ vyznání obdržela jím tolik práv, že mohla se odtud za mocné ochrany státu i ducha doby volně rozvíjeti. Reakce pozdějších dob neodvážila se již rušiti poměrů, jež tolerančním patentem byly zavedeny, naopak všechna další nařízení, na vysvětlenou jednotlivých částí tolerančního patentu daná, připravovala půdu k naprosté zákonné rovnosti všech státních příslušníků bez rozdílu vyznání.

Účinky tolerančního patentu a jak byl patent ten prováděn.

Toleranční patent vyvolal ve všech kruzích veřejných i občanských neobyčejné vzrušení. Jedni jej schvalovali, ba jásali, že prolomena zeď, která po 150 dlouhých let Dědičné Státy neprostupně uzavírala, jiní jej odsuzovali. V kruzích hierarchických a duchovenských převahou patent toleranční za neštěstí země a za hřích prohlašován; vyjímku učinil učený a výmluvný děkan zákupský dr. Expedit ze Schönfelda, bývalý jesuita a professor aesthetiky na universitě pražské, oblíbený tehdy spisovatel a krasořečník,[1]) který s kazatelny nadšeně vítal toleranci jako nejvzácnější projev v pravdě křesťanské lásky a kázání své i tiskem vydal; než ani v kruzích úředních, jimž náleželo vůli císařskou prováděti, nebylo proň dosti ochoty neb alespoň porozumění. Odtud vznikly nerozhodnost úřadův a nestejnost v jednání, které provádění patentu tolerančního charakterisují. Vadou bylo, že nebyla ihned s ním vydána nařízení průvodná, neboť když úřadové s prováděním otáleli, sstoupili se o své újmě evangelíci na mnohých místech ve sbory, jako v Borové, v Krouně a v Telecím. Borovští a Krovenští poslali k císaři již 29 října 1781 poselství s prosbou o potvrzení svého sboru, Telečtí 2 prosince.[2])

Ani živlové, blízcí směru zednářskému, nebyli si vědomi velikého dosahu patentu císařova. Do Prahy přišla na gubernium zpráva o patentu tolerančním již 17 října, ale nedošla souhlasného porozumění. Nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberk, muž jinak osvícený, neprohlásil jej ihned, nýbrž otazoval se nejprvé u českorakouské dvorské kanceláře, vztahuje-li se i na „Husity“. Týmiž úvahami veden byl i český guberniální rada Jindřich František hrabě Rottenhan, který podal císaři 20 října pamětní spis o věcech tolerančních. Přihlíželje ku skutečným poměrům, pokud tehdy byly známy, navrhoval, aby bylo dovoleno zařizovati evangelické modlitebny toliko podél hranic, katolické pak duchovenstvo aby hlubším vzděláním stalo se spůsobilým k soutěži s evangelickými kazateli, na německých universitách vzdělanými. Rottenhan měl na mysli poměry v krajích čáslavském, chrudimském, králové-hradeckém a litoměřickém, i obával se, že účinkem právě vydaného patentu kraje tyto šmahem přidají se k učení evangelickému, načež svůdný příklad, horlivá agitace cizích kazatelův a nedostatečné vzdělání duchovenstva katolického budou míti následkem hromadné

[1]) Srv., co praví o něm Čenský v Osvětě 1876 I, 82.

[2]) Památka roku slavnostního 1863, 139.

přestupování i v jiných krajích. Z obého podání zeje obava, nedostatečným přehledem na skutečných poměrech se zakládající, že tolerance císařem vyhlášená spůsobí stěžejný převrat v náboženských řádech českých, kteréž obavě bylo podkladem nejasné vědomí o tajných protikatolických proudech v lidu. Nejvyšší purkrabí zval proudy tyto „husitskými“, Rottenhan dočista mluvil o „Tábořích“. Státní rada zplna byla jata důležitostí obého podání, zejména výstrah Rottenhanových, toliko kníže Kounic vhodně namítl, že okolnosti, jichž se Rottenhan obává, naskytovaly se všude, kde různým stranám náboženským chrámy a modlitebny stavěti bylo povoleno. Nejdůležitější z námitek pronesených týkala se nebezpečenství, jež hrozilo od pastorů ze Saska a Pruska. V té příčině učinila státní rada i císaři návrhy, ale tento 6 listopadu oznámil, že v zásadě přijímání budou pastoři toliko z Těšínska a z Uher,[1]) co pak týče se dotazu Fürstenberkova zněla odpověď, že dle vůle císařské nemá se nikomu ve svobodě svědomí překážeti,[2]) přes to však byl patent v Čechách prohlášen až 30 října a sice arcibiskupovi a krajským hejtmanům, ale jen v jazyku německém, poněvadž v rozhodujících kruzích gubernialních měli dílem přesvědčení, že v Čechách jen Němci jím budou dotčeni, a dílem obávali se hnutí husitského. S prováděním počalo se však teprvé v prosinci.[3]) Když pak patent již konečně rozhlašován byl, nedálo se to stejnoměrně, nebo někde otáleli jinde ohlašovali jej se změnami a výklady libovolnými. Na panství král. věnn. města Poličky vydán 24 listopadu 1781 oběžník oznamující, že „povoleno těm to náboženství provozovati, kteří pro ně z české země odešli aneb z jiných zemí v Čechách se usaditi chtějí“, čímž patrně míněn byl patent ze dne 30 dubna 1781, původně toliko pro Moravu určený. Jinde zase horlivě volnost náboženskou ohlašovali, žaláře otvírali a ty, kteří pro víru byli vězněni, na svobodu propouštěli.[1])

V Chotěšinách u Vysokého Mýta svolal rychtář z uložení vrchnostenského úřadu sousedy veškery, aby jim patent toleranční ohlásil, při čemž pravil: „Došel mne patent Jeho Milosti císaře pána Josefa II, který vám musím veřejně prohlásiti, avšak pravím vám, že je to patent zlořečený, a ten, který byste se k němu hlásil, také zlořečeným zůstaniž“.[2]) Někde ohlašován byl patent až 1 prosince a sice jen jazykem německým. Když čáslavský krajský úřad se dotazoval, vztahuje-li se patent vedle dosavádních tajných evangelíkův i na ty, kteří chtí od katolické církve odpadnouti, podalo gubernium opět zprávu státní radě a tu teprvé vyšlo na jevo, že v Čechách bylo jednáno proti úmyslům císařovým. Státní rada teď především navrhovala, aby patent prohlašován byl jazykem českým a sice dle textu na Moravě již vyhlášeného, Kounic pak přidal, aby známý gubernialní rada dr. Josef Antonín Riegger zřízen byl za zvláštního referenta gubernia pro provádění tolerance. Císař byl zprávami z Čech velice rozhorlen a dávná jeho nepřízeň k nejvyššímu purkrabí projevila se tehdy plnou měrou. Nařídilť 15 února 1782, aby se kníže Fürstenberk s dvěma gubernialními rady dostavil ve 24 hodinách ode dne přijetí tohoto přípisu do Vídně, ohlásil se u státní kanceláře a tam zjednal si důkladné poučení, jakou cestou jest se u věcech tolerančních bráti.[3]) Příkré toto jednání bylo předzvěstí blízkého Fürstenberkova pádu. Poslán byl potom do Čech český patent, dle moravského pořízený, a 25 ledna 1782 nařízeno, aby obecně byl vyhlášen.[4])

Ve příčině Husitů vydán dvorský dekret ze dne 26 března 1782, jímž ku třem vyznáním tolerovaným v zemích koruny české i Husité připočtěni, ježto prý jsou hojnější než protestanté a „od katolíkův in dogmate neliší se tak daleko jako protestanté a reformovaní“; i jsou pojati spolu se sektami sobě blízkými mezi vyznání povolená, ne však samostatně, nýbrž ukládalo se, aby mlčky byli jmíni za Lutherány, načež nemá jim

[1]) Frank, Das Toleranzpatent, 41—45. — Hock-Biedermann, 344.

[2]) Pelcl. Josef II MS, 48.

[3]) Cirkulář kraj. hejtmanům v Prager Sammlungen II, 22, přípis arcibiskupovi tamže, II, 106. — Vavák poznamenává k r. 1781, kterak prohlášen patent na panství poděbradském. „Dne 7 prosince prohlášen jest patent v zámku našem, mocí kterého dovoluje Jejich Cís. Milost všelikým sem přichozím cizozemcům jejich náboženství držeti, jako jsou v Praze rozliční kupci z říše, Augšpurku, Nornberka, Drážďan, Lipska a z jiných míst, též množství tam všech řemesl tovaryšů, i také valaských a ráckých Řekův, jimž mnozí starověrci říkají. Kterýžto patent maje od urozeného pana sirotčího zapůjčený zde slovo od slova přepíši, tak jak on ho sám z němčiny na česko přeložil“.

[1]) Památka roku slavnostního 1863, str. 137.

[2]) Almanach jubilejní, 136.

[3]) Hock-Biedermann, 140.

[4]) B. Rieger, v Osvětě 1887, 577.

bráněno býti ve stavbě vlastních chrámů, v ustanovování kazatelův a učitelů a v přijímání pod obojí způsobou.[1]) Byli to namnoze potomci českých bratří s temnými vzpomínkami obecně husitskými.

lovství. Již 27 října 1781 vydal zemský hejtman moravský hrabě Krištof Blümegen oběžník česky i německy ve znění výše již do slova uveřejněném (VIII, 146—149), jímž uváděl císařský patent v obecnou známost a

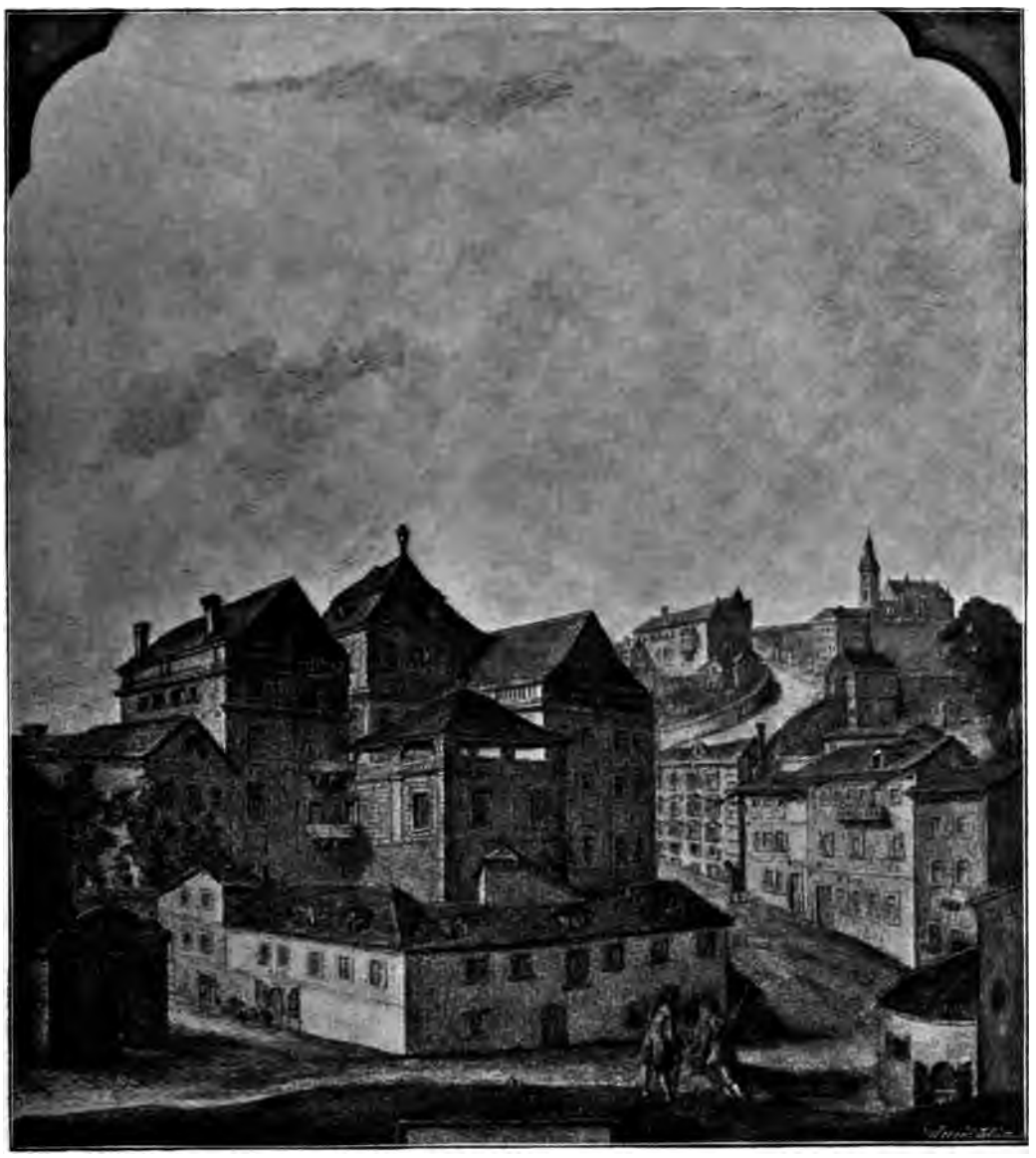

Příjezd k hradu pražskému za Josefa II.

Na Moravě dálo se prohlašování tolerančního patentu mnohem rychleji než v krá- nařizoval krajským hejtmanům, aby bez odkladu jej všem vrchnostem, magistrátům, městským radám a obyvatelům ohlásili, mnohé tištěné cirkuláře rozdělujíce, aby v ničem proti

[1]) Srv. J. A. Helfert v ČČM. 1877, 211.

ustanovením patentu nejednali, ano aby i knihtiskařům jej otiskovati dovolovali a tím o nejhojnější rozšíření se přičinili.[1]) Královský úřad slezský vydal příslušný cirkulář ku královským starostům, panstvím a magistrátům teprvé 30 března 1782, v němž se praví kromě jiného, že Jeho Veličenstvo naděje se do nekatolíků klidného chování a zdržení se všeho tupení katolických řádův i duchovenstva. Zvláštním poměrům slezským věnována jsou ustanovení cirkuláře ve příčině působnosti evangelické konsistoře v Těšíně, o evangelických nemocných v knížectvích těšínském, bílském a na panství Hoštálkově knížectví opavského, jichž navštěvovati katolickým duchovním se nedovoluje, a o dítkách z manželství smíšených v týchž krajinách, které mají se v náboženství spravovati rodiči.[2])

Mezitím však císař neúnavně pracoval o nařízeních, jimiž měl toleranční patent ve všech částech svých v platnost býti uveden. Již 24 října 1781 nařizoval, aby toleranční patent byl všemu duchovenstvu ohlášen, tomuto pak uloženo bylo laskavé chování k ostatním vyznáním. Z prvých byla jeho péče o řádné duchovenstvo pro budoucí obce obou evangelických vyznání. Když záhy se ukazovalo z přihlášek u vrchnostenských a krajských úřadů konaných, že převážná většina evangelíků skládá se z příslušníků národa českého, vznikla choulostivá otázka, odkud vzíti ihned spůsobilých pastorův a kazatelův. Pro potřeby církve augšburské bylo ovšem lze z Uher povolati kazatele jazyka českého znalé, poněvadž na Slovači hojné byly slovenské obce tohoto vyznání, které zachovaly i nepřetržitou tradicí spojitost s českou a moravskou dobou předbělohorskou; hůře však bylo s kazateli reformovanými, neboť v Uhřích nauka Kalvínova rozšířena byla jen mezi Maďary a v duchovenstvu tamnímu bylo nadíti se pramálo těch, kteří by vedle patřičné znalosti jazyka českého měli i dobrou vůli do nově zakládaných sborů v Čechách a na Moravě se odebrati.

Bylo ovšem lze povolávati duchovní obou vyznání, jazyka českého znalé, ze sborů vystěhovalců českých v Prusku a Sasku, ale tomu příčily se ohledy politické, ba zajisté prosby, za nedávných let Fridrichu II z Čech zasílané, byly důvodem nejpřednějším. Dvorské kruhy vídeňské při oprávněné své nedůvěře k Prusku Fridricha II a poslední dobou i k Sasku, které za války o dědictví bavorské spojilo se proti císaři s úhlavním svým nepřítelem, spatřovaly v každém evangelickém kazateli, králi pruskému anebo kurfürstu saskému poddaném, politického agenta, který by odvracel lid od věrnosti k císaři. Z těchto asi úvah vyplynul císařův rozkaz, daný 24 října 1781, jímž ukládalo se dvorské kanceláři, aby dle možnosti ustanovováni byli pastorové tuzemští. Byl to pokus, kterak bude lze přizváním z Uher nejnaléhavější potřebě odpomoci. 6 března t. r. nařízeno dále, aby pastorové, než budou ustanoveni, opatřili si vysvědčení od superintendentův uherských.[1])

16 března 1782 vydáno nařízení, jímž se upravují křty, sňatky a pohřby evangelíků dle spůsobu slezského. Kde jest pastor v sídle katolického faráře ustanoven, tam křtí, oddává a pohřbívá pastor a sice křti a oddává v modlitebně svého vyznání, ale po průkazu, že byla štola katolickému faráři zaplacena. Pohřby konají se na hřbitově obce. Pastor doprovází evangelíka zemřelého za hlaholu zvonů katolického chrámu, koná obřady, při čemž evangelický učitel zapěje nad hrobem, ale v katolickém chrámu obřady vykonávati práva nemá. Kde není ani pastora ani evangelického chrámu, katolický kněz křtí, oddává a pohřbívá evangelíky, nejsou-li již k některé církvi přiřaděni, užívaje při křtu a sňatcích obřadu svého; požádán-li za obřady pohřební, hledí toliko, aby nebyla zpívána při průvodu píseň proti očistci anebo vůbec proti katolickým zvyklostem čelící. Hrobu nežehná a nekoná ani modliteb zádušních.[2]) Císař dovolával se dílem příkladů ze zemí náboženských smíšených dílem potřeby, aby zajištěna byla evangelíkům bezpečnost křtu, občanského zrození a zákonné spůsobilosti dědické.[3]) Vedle toho však přísně ukládal císař duchovním katolickým, aby se nevnucovali nekatolíkům umírajícím, ovšem ale aby jich navštěvovali, veškeru lásku na jevo dávali, radou a skutkem přispívali a tak dobrým příkladem předcházejíce, srdce bloudících snáze na pravou cestu přiváděli.

Z nařízení těch zřejmý jest úmysl císa-

[1]) U Franka, Das Toleranzpatent, 49.
[2]) Biermann, Geschichte der evangelischen Kirche Österreichisch-Schlesiens, 139.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II, II, čis. 93.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II, II, čis. 114.
[3]) Meynert 50.

řův, aby toleranční patent byl prospěšen evangelíkům skutečným, kteří dotud víru svou v útají chovali, ale nemělo býti dovolováno, aby jakýmikoli prostředky byli lidé od církve katolické k tolerovaným církvím převáděni. Poněvadž duch tolerance příčil se všem dosavádním pokutám pro náboženství, ustanovil císař 18 února 1782, aby byl povolen obecně návrat všem, kdož pouze pro náboženství ze země ušli, načež 19 února 1782 vydán cirkulář guberniím, jímž se ukládalo přísné zachovávání tolerance katolickému duchovenstvu, čehož zvláště v Čechách a na Moravě šetřeno býti mělo. Aby vůle císařova ve příčině této byla plněna, ustanovoval císař, že má se dostávati těm katolickým duchovním, kteří se teď při provádění tolerančního patentu budou chovati nejrozumněji a nejvíce duší poučováním i jinými prostředky laskavými ku pravé víře přivedou, uprázdněných beneficií, králem zadávaných.[1]) 23 března 1782 ohlášen dvorní dekret, jímž duchovnímu, který nejrozumněji bude si vésti při provádění patentu tolerančního, přislíbeno kapitulní děkanství vyšehradské.[2])

Velikou potřebou byly i evangelické modlitebny, ježto se ukazovalo, že k tolerovaným vyznáním hlásí se po výtce příslušníci chudého lidu rolnického. Císař s počátku očekával, že vrchnosti přispějí evangelickým svým poddaným ku stavbě modliteben dle předpisu tolerančního patentu zařizovaných, ale sklamal se. Jedinou vyjímku činili dva velmoži, šlechetný lidumil František Josef hrabě Kinský, majitel panství Rychmburka a Chroustovic v kraji chrudimském, který záhy v zimě 1782 zvláštní povozy do Uher pro tři reformované duchovní poslal, chtěje je míti evangelickými duchovními správci na statcích svých, později pak i prohlásil, že jest ochoten stavební místo pro modlitebnu a některá pole pro pastora darovati, když by sídlo duchovní správy evangelické uprostřed panství bylo položeno.[3]) Když ale později založeno bylo sídlo sboru v Lozicích, na nejzazším pokrají panství chroustovického, a povstaly i neshody o právo patronátní, jehož obce evangelické vzdáti se nechtěly, sešlo se slibu hraběcího Také majetník panství zdechovského, kníže Václav Paar, přispěl evangelickým svým poddaným značně ku stavbě chrámu a domu kazatelova. Za takových poměrů nařídil císař 13 března 1782, aby úřady krajské samy o zřízení potřebných modliteben pečovaly, při čemž upozorňoval, kde by byly chrámy pobořené neb opuštěné, kterých nebylo nikdy pro účely katolické bohoslužby užíváno, anebo kde by se byly zachovaly bývalé chrámy evangelické, aby byly za ušetřením nákladův evangelickým sborům vydány, ale aby byly dle daných předpisů přestavěny a upraveny.[1])

Vlastní původní nařízení k tolerančnímu patentu bylo vydáno 16 ledna 1782[2]), když již hnutí mezi lidem bylo v plném proudu. Jím se ustanovovalo, aby každý, jenž by se od katolického náboženství k jinému tolerovanému přiznati chtěl, podal toho písemní oznámení u úřadu krajského nebo městského nebo vrchnostenského, ale bez přibírání faráře svého. Krajskému úřadu ukládalo se, aby, jakmile počet přihlášených dostoupí předepsaného počtu rodin, podal gubernii zprávu, načež gubernium rozhodne, zdali, kde a jakým spůsobem mají býti evangelíkům modlitebna a zvláštní duchovní povoleni. Evangelíkům se zakazovalo, aby svých žen, mužů, dětí nebo čeledi ať hrozbami ať povrhováním katolických zásad a spůsobů k přestupování nutili. Zakazovalo se jim také tupiti zvykův a obřadů církví jiných, nařizovalo se jim pak, aby v hostincích a na jiných místech veřejných všech hovorův o věcech náboženských se zdržovali.[3]) Když však přicházely zprávy o houfném na mnohých místech lidu přestupování, vydán 31 ledna 1782 nový dvorní dekret, volnost ve příčině přestupku podstatně omezující, jímž se ukládalo, aby přihlášení již přišli ještě jednou k zápisu. Nehodí prý se, aby celé obce anebo větší počet najednou se přihlašovali a proto že budou přihlášení již mužové a ženy ještě jednou na úřad předvoláni a u přítomnosti katolického kněze na své náboženství a na příčinu, proč odstupují, tázáni. Prohlášení budiž každým nekatolíkem vlastnoručně podepsáno. Přítomný duchovní kommissař, který však nemá býti ani vikářem ani farářem místním, hledíž vrtkavých

[1]) Meynert, 45.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, II, čís. 123.
[3]) Almanach jubilejní evangelické církve v Čechách a na Moravě, 128.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, II, č. 108.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, II, č. 34.
[3]) Meynert, 52 sld.

a nevědomých poučovati a ku náboženství katolickému přiváděti.[1])

Aby hnutí toleranční nezvrhlo se v bouře a nespůsobilo následky neblahé, jmenován biskup Háj ve své diécési, kdež vření bylo nejmocnější, císařským kommissařem i bylo mu uloženo, aby v této své vlastnosti projížděl diécési. Smírnému jeho vystupování podařilo se na mnohých místech přivoditi myslí uklidnění, zvláště v Jilemnici, kde se sice prohlásilo 1153 osob evangelických, než neměli ani chrámu ani duchovního. Biskup část těchto lidí svolal k sobě a napomínal je, aby zatím ještě zůstali ve svazku církve katolické a vyhledávali rady dosavádních svých duchovních správců, by je svědomí tížilo, při čemž se zaručoval, že budou prosti všech ústrků.[2])

Jest zřejmo, že druhým tímto dekretem byl přestup k církvím evangelickým značnou měrou stěžován.

Dle něho dály se přihlášky tajných dotud evangelíkův u úřadů krajských, městských i vrchnostenských, dle těch pak bylo lze si učiniti přehled o počtu stoupenců toho i onoho vyznání jakož i počtu sborů, které se tvořily, i duchovních, kolik bude potřebí. A tu ukázal se nedostatek duchovních zvláště reformovaných, čemuž ani duchovní z Těšínska a Uher aby odpomohli, s to nebyli. Proto svolil císař 11 května 1782, aby byli povoláváni spůsobilí duchovní i z ciziny, když buď podrobí se přezkoušení před konsistoří těšínskou anebo prokáží spůsobilost vysvědčením některého uherského superintendenta svého vyznání. Spolu uloženo krajským úřadům o to pečovati, aby evangelické sbory finančních sil svých nepřepínaly stavbou nákladných modliteben a vydržováním pastorů nad potřebu četných.

Ježto bylo seznáno, že mnohé rodiny evangelické žijí o samotě a příliš daleko od příslušného nejbližšího sboru, čímž vedení matrik by bylo stíženo, nařídil císař, aby zápisy o narození, sňatcích a pohřbech evangelíků konány byly skrze faráře katolického toho obvodu, v němž evangelická rodina bydlí; tolerančním patentem byla i štola katolickým farářům přiznána, ne však kostelníkům ani učitelstvu, i když si evangelíci sami školu svým nákladem zařídili a vydržují.[3])

Pastorům ovšem dovoleno, aby pro soukromou vědomost svou měli své matriky. Také zřizování škol evangelických mělo se říditi skutečnou potřebou. Proto cís. rozhodnutí ze dne 18 června 1782 ustanovovalo pravidlem, že není tam třeba evangelických škol, kde jsou katoličtí učitelé; tam ovšem, kde jest v místě a okolí dosti dítek, bylo lze zříditi i zvláštní školu evangelickou.[1]) Než ve výběru učitelův evangelických nařizoval císař jisté omezení zakázav, aby nebyli bráni z Ochranova.[2])

Omezení toto mělo touž příčinu jako nezdar snah o zařízení osad bratří Ochranovských v Čechách. S počátku roku 1782 obrátili se z Čech někteří evangelíci zvláštním poselstvím na starší Ochranovských bratří v Barby v kurfürství Saském se žádostí, aby jim poslali kazatele a učitele, ježto několik tisíc lidí v Čechách míní se k církvi Ochranovské přihlásiti. Syndikus Ochranovských z opatrnosti dal listem zprávu o tomto poselství saskému ministru von Wurmbovi, ten pak důvěrně předložil list císařskému vyslanci v Drážďanech von Metzeburkovi. 27 února 1782 podal vyslanec příslušnou zprávu knížeti z Kounic, který ji odevzdal dvorské kanceláři, tato pak 4 března předložila císaři s dobrozdáním, v němž navrhovala, aby nebylo žádosti vyhověno, ana se příčí tolerančnímu patentu. Patrně prý žádatelé ani učení ochranovského neznají, teprvé o kazatele a učitele se ucházejíce.[3]) Císař stanovisko toto schválil.

Průběh přihlášek evangelíků, zvláště v Čechách a na Moravě, byl ovšem takový, že přímo císaře k zakročení opětovnému vybízel; jednak úžas budilo množství od církve katolické odstupujících, jednak znepokojovaly se veřejné kruhy pohnutím lidu, které v jednotlivých krajích z přihlášek vznikalo. Lid se hrnul hromadně na kanceláře a opovídal odstup svůj od učení katolického, při čemž byly zřejmy účinky příkladu, přemlouvání a předstírání výhod světských. Arcibiskup pražský stěžoval si v té příčině u gubernia, ale odpověď byla příkrá. „Jelikož, prý, platí patent toleranční, není možné, aby se lidé po zemi obcházející pro náboženství zavírali; ať místo stížností svých duchoven-

[1]) Tamže II. čís. 53. Doplněn 9 února t. r. Tamže II, čís. 71.
[2]) Hock-Biedermann, 352.
[3]) Meynert, 45.

[1]) Meynert, 47.
[2]) Rulík, Hist. kalendář I, 34. Sammlung von Verordnerungen und Gesetzen Josef des Zweiten II. čís. 113 ze dne 16 března 1782.
[3]) Wolf, Hist. Skizzen aus Österreich-Ungarn, 186.

stvu uloží, aby oni sami osadníky své tak poučovali, aby se tito od ledakterého tuláka sváděti nedávali.“ [1]) Naproti tomu gubernium samo podalo císaři zprávu, že nekatolíci na panství jilemnickém katolické své sousedy bez vědomí a vůle jejich do seznamu odstupujících od církve katolické pojali. [2]) Lid obecný namnoze císařovým úmyslům neporozuměl a nesvědomití štváči z obou stran, nekatolické i katolické, vzrušení lidu ještě zesilovali. V Křížlicích evangelíci přihlásili se k vyznání augšburskému, ale bylo jim pět čtvrtí roku čekati na vlastního správce. Shromažďovali se tudíž tou dobou střídavě buď v Ponikle nebo Horních Štěpanicích, ale zakoušeli od katolíků všelikých posměšků. Také důstojník, který na vrchnostenské kanceláři přihlášky evangelíků přijímal, zhurta je oslovoval i dali se mnozí k návratu do církve katolické pohnouti. František Vokáč z Křížlic ve schůzkách evangelíků z bible předčítal, byl však udán, že káže, ve schůzce jat, zbit a v okovech dopraven ku katolickému faráři. Ten odmítl jakékoli vyšetřování, i byl Vokáč veden na kancelář panskou a tam obžalován, že jest kazatelem „beranů“. Vrchní seznav věc, propustil jej a dovolil na dále předčítati, dokud pastora míti nebudou. [3]) Ale kvašení mezi lidem neubývalo. Ve Vysoké u Mělníka přihlásily se kromě jediné všechny rodiny k vyznání reformovanému i domnívaly se, že jim náleží též tamní chrám katolický, pročež se jeho jaly domáhati. [4])

V Lysé n. L. neodvažoval se městský úřad ani přihlášek evangelíků přijímati i odkazoval je na úřad vrchnostenský. Na panství černokosteleckém lid přihlašoval se dosti hojně k učení reformovanému, zvláště v okolí Límus a Kšel. ale přihlášky potkávaly se s velikým protivenstvím obyvatelstva. „Přemlouvání, hrozeb, utrhání, zatracování, časem i skutečného násilí nebylo šetřeno. Každý se kacířů štítil; těch, kdož vlastního příbytku neměli, nikdo pod střechu neb do služby nechtěl přijati. Osoby v panských službách postavené vyháněny, přátelé a příbuzní na své vlastní bratry a sestry ani hleděti nechtěli, ano i rodiče dítkám smrtí hrozili .... Zemřelým místo na obecných hřbitovech bylo odpíráno, tak že mnozí své zesnulé na svých zahradách pochovati nuceni byli. Při pohřebních průvodech evangelických zvoněno obyčejně na poplach, načež se lid ve velikých davech sběhl a vyhrožoval průvodu kamenováním“. [1]) Na panství chroustovickém chodil jistý exjesuita v Luži přebývající po okolních osadách a namlouval lidu, že prý slíbil císař o duchovní evangelické pečovati z pokladen veřejných, proti čemuž však vzpírají se úřadové nižší, i vybízel lid, aby se domáhal práva svého a na duchovního přispívati ničím se nezavazoval. [2]) V Javorníkách u Vysokého Mýta zemřela záhy po přihlášení svém k učení reformovanému Kateřina Patchanová i měla býti pohřbena sama prvá dle spůsobu víry své. Když šli příbuzní o pohřeb na faru do Knířova, dali odpůrci evangelíkův oznamovati po všech vesnicích až k Pardubicům, že se bude zvoniti všemi zvony, až přicházeti bude průvod pohřební ku Knířovu, a tu aby se lid sběhl a na evangelíky vrhl. Příbuzní tudíž raději zesnulou v zahradě pohřbili. [3])

V Holetíně u Hlinského ku konci r. 1781 zemřelo evangelické dítě, jež farář Donhammer na hřbitově pochovati odepřel, načež pochovali je příbuzní sami. Při jednání o štolu vznikl na faře spor mezi kaplany a příbuznými, ježto farář nechtěl, ani štoly vziti, posílaje evangelíky k úřadu, načež lid pobouřen jsa pověstí, že evangelíci vraždí duchovních, srotil se a počal evangelíky z města vybíjeti; někteří dopadeni byvše v domě měšťana Pantůčka, byli ztýráni, ba i uvězněni. [4])

Na mnohých místech vedli si zase evangelíci útočně proti katolíkům a jejich zvláštnostem. Tu tupili náboženství katolické a jeho obřady, tloukli a káleli obrazy Mariánské i sošky sv. Jana Nep. V Brandejse nad Orlicí a v Heřmanicích porouchány byly kříže i obrazy. Ze Zdechovic oznamovalo se, že evangelíci mrtvoly své, na katolické hřbitovy přijímané, nosí po vesnicích v zástupích, hlasně povykujíce, a že na hřbitovích zpívají při pohřbích písně evangelické. [5]) Ve Sloupnici na Litomyšlsku konali evangelíci noční schůzky, načež

[1]) Helfert v ČČM 1877, 215.
[2]) Brunner. Theol. Dienerschaft, 438.
[3]) Trauttenberger, Protest. Jahrb. XXI, 218.
[4]) Almanach jubilejní, 17.

[1]) Almanach jubilejní, 30.
[2]) Almanach jubilejní, 128.
[3]) Almanach jubilejní, 135.
[4]) Almanach jubilejní, 159. Adámek, Chrudimsko, 88.
[5]) A. Helfert, v ČČM 1877, 215.

shledáno jednoho dne, že soše sv. Jana N. zuráženy obě ruce i s křížem, a slyšány hrozby, že se evangelíci zmocní katolického farního chrámu. Také zpívali veřejně lutherské písně, zapisovali samovolně katolíky do sboru svého, aby dočinili se předepsaného počtu 100 rodin, a rozšiřovali, že nová kommisse přijdouc, obyvatelů těch domů, na nichž černé písmě **K** napsáno bude, na smrt vydá.[1]) Jmenuje se především jakýsi Hlávka, který stětím těm vyhrožoval, na jichž domcích kommisse osudné černé **K** shledá. V Sebetově Josef Krčmář potupil kříž i byl odsouzen k trestu, jejž císař 18 února 1782 schválil.[2]) V Rychmburce a Nových Zámcích zpívány dle zprávy guberniální veřejně husitské písně a katolíci donucováni zapírati víru svou.[3])

Proto nehodí se odsuzovati toliko lid, který evangelíkům nelibost na jevo dával, nýbrž dlužno přiznati, že byl rozdmýchán záhy fanatismus náboženský na obou stranách. Ovšem, dokud nedostávalo se evangelíkům vlastních hřbitovů, bránili se katolíci proti pohřbívání mrtvol evangelických na hřbitovech svých, z čehož k bouřím docházelo. Ale i se strany nekatolické na různých místech v Čechách strhly se hned po vydání tolerančního patentu výtržnosti, proti nimž úřady nevěděly si rady, ba činily vyšším místům návrhy spíše k dalšímu jitření způsobilé. Proti případu knířovskému klásti dlužno události v Kostelní Lhotě u Poděbrad, kdež 14 února 1782 dítko zemřelo evangeliku Malému. Katolický farář ochoten byl je pohřbíti na katolickém hřbitově, než nechtěl tomu otec, žádaje si místa k pohřbu od obce. Rychtář však nedovolil pohřbu, dokud by otec za místo nezaplatil, a tak věc až na krajský úřad vznesena a teprvé 26 února dítko pochováno.[4]) Vůbec nechtěli evangelíci na Poděbradsku pohřbívati na hřbitovích katolických a obírali si místa v polích, v Kluku pod hruškou při cestě do Poděbrad, ve Zvěřínku v boru na silnici nymburské. Dálo se tak hlavně z té příčiny, aby evangelíci na víru svou zvláštním, citu lidu zamlouvajícím se způsobem pohřbu upozornili. Neboť kdykoli zemřel kdo z evangelíků, sešli se z okolí na pohřeb u velikém počtu a šli za rakví v pořádku, dva a dva, každý maje knížku v ruce, z níž zpíval. „Mnozí sprostí lidé“, praví Vavák, „jen pro to samé mezi ně se zapsat dali, že je prej to pěkný, vzlášť staré babičky, ty až plakaly, když takové množství viděly a tolik hlaholu slyšely“.

Tehdy ukázalo se nejlépe, že vychvalované krajské úřady se zeměpanským úřednictvem s úlohu svou nejsou. Když mezitím podalo gubernium zprávu krajského úřadu bydžovského, že na jilemnickém panství hraběte Harracha zanesli evangelíci katolické spolusousedy bez vůle i vědomí jejich do svých seznamů, rozhodl císař 12 ledna 1782, nechtěje mysli lidu ještě více jitřiti, aby věc tato zcela tiše a beze všeho veřejného jednání byla urovnána.[1])

Císař byl událostmi těmito nemile dojat a svaloval přední vinu na hlavu nejvyššího purkrabí knížete Fürstenberka. Domníval se, že kníže, jakkoli osvědčil se výborně za selského povstání r. 1775, nekoná povinnost svou, ano z kroků císařových vidí se, že shledával u něho odpor proti svým záměrům. Nepředpojatý soud, opírající se o průběh událostí, svědčí ovšem pro nejvyššího purkrabí, muže osvíceného, vzdělaného a lidumilného, v kruzích tehdejších vzdělanců i v širokých vrstvách lidu velmi oblíbeného, ale v názorech s dvorem se neshodujícího. Fürstenberk viděl v úřadě svém hodnost stavovskou a netajil se přesvědčením, že pokračující postátění krajských úřadů není s prospěchem správy. Vytýkáno-li mu bylo, že u věcech tolerančních vedl si nejapně, tož dlužno míti ve zření dvě věci: mocné protivníky jeho u dvora a pak těžkopádnost tehdejších správních úřadů, za niž byl v prvé řadě nejvyšší purkrabí zodpověden. Z těch příčin vidí se nám jednání císařovo proti němu býti příkrým. Věci náboženské měly zastříti pravé příčiny, pro kteréž byl Fürstenberk k demissi donucen, a sice, jakož svým místem položené, odpor Fürstenberkův proti některým zamýšleným změnám ve správě (VIII, 68).

Jedním z prvých co do původu evangelických reformovaných sborů byl sbor ve Vsetíně, na valašské půdě, jež ještě před krátkou dobou byla svědkem krutého pronásledování tajných evangelíků. Tam hned po vydání tolerančního patentu oznámilo mnoho mužův a žen, že nechtí zůstati při víře ka-

[1]) Frank, Das Toleranzpatent, 65.
[2]) Brunner, Theol. Dienerschaft, 439.
[3]) Hock-Biedermann, 344.
[4]) Vavákovy paměti, I.

[1]) Meynert, 54.

tolické, a počet ten rozmnožili ještě vrátivší se vypovědenci z Uher. Již 11 listopadu 1781 udělil hradištský krajský úřad vsackým evangelíkům svolení k ustanovení pastora i ku stavbě chrámu a tak vznikl prvý sbor českomoravský, k němuž vedle Vsetína přidružily se osady Roketnice, Leskovec, Johanová, Ústí a Hovězí.[1]) 25 prosince 1781 konány prvé evangelické pocty boží ve stodole Bůbelově na tak zvané Jasence, i přisluhoval farář augšburského vyznání Jan Hrdlička ze Středy v sousedním Slovensku, jenž i za vsackého pastora zvolen. Ale jednání jeho nebylo pokojné. Ve vlastním svém sboru příkře vystupoval proti souvěrcům, kteří chovajíce v sobě upomínky českobratrské, z tolerovaných vyznání přednost dávali reformovanému,[2]) v okolí pak proti výslovným příkazům císařovým provozoval horlivou agitaci mezi katolíky, přemlouvaje je k přestoupení. On nepřestával na okolí vsackém, nýbrž maje ku pomoci některé cizí emissaře zasahoval i do sousední trenčanské župy v Uhřích. Katolíci měli hlavně býti získáni lichým tvrzením, že až do svátku svatojanského každému volno jest přestupovati, načež pak prý bude každému přidržovati se vyznání, ku kterému byl se přihlásil, těm pak, kteří při katolické víře setrvají, že bude znamení na čelo vypáleno. Jeden z jeho pomocníků, jakýsi Jiří Ševčík ze Semiše (Szemisch), s uherským sedlákem Haldou ze Siče v župě trenčanské prohlašovali, že vypukne povstání, nebude-li císař chrániti svobod nekatolíkům přiznaných. Také Uher Lepaczky, dovolávaje se Ševčíka, lidu dovozoval, že toleranční patent vydán byl s prospěchem nekatolíků a že ti, kteří do svátku svatojanského od katolické církve odstoupí, daní a dávek prosti budou.

O těchto událostech dostalo se zprávy i císaři, který 23 července 1782 nařídil, aby případ byl řádně a přísně vyšetřen, vinníci pak vězením pokutováni.[3]) Císařským patentem, daným v Brně 5 května 1782, pohrozeno týmž trestem všem těm, kteří zakládajíce se domnělými úmysly císařovými, odpadajícím od církve katolické všeliké výhody a přednosti slibovali.[4])

[1]) Trauttenberger, Jahrb. d. Ges. f. d Gesch. des Protestantismus in Österreich XXI, 204.
[2]) Almanach jubilejní, 225.
[3]) Meynert, 55. — Brunner, Theol. Dienerschaft. 437.
[4]) České Pražské Noviny 1782, čís. 22.

Podobné hnutí jako na moravském Vsacku vzniklo i v Chrudimsku. Tam vedli si na mnohých místech nekatolíci v řečech bouřlivě a tupili zřízení katolické. Krajský úřad, v jehož čele stál krajský hejtman Jan Adam svobodný pán Rašín z Riesenburka, nevěnoval těmto událostem náležité pozornosti a nepodal ani o nich zprávy vyšším místům, tak že nejasné zvěsti o vzpouře, která v Čechách prý příčinou náboženství propukla, přišly do Vídně cestou soukromou. Vídeňský advokát Nagel z Čech pocházející tvrdil na základě těch a takových zpráv, že vypukla v Čechách z příčin náboženských vzpoura, při níž prý byli duchovní katoličtí a úředníci na mnohých místech ztýráni. Císař doslechl též o řečech Naglových i nařídil 22 prosince 1782 dvorskému kancléři hraběti Blümegenovi, aby vykonal příslušná šetření. Výsledek byl, že krajský hejtman pro zanedbávání úřední povinnosti byl ze služby propuštěn,[1]) krajskému úřadu pak nařízeno, aby bedlivě každé hnutí mezi lidem přezíral.

Vedle přísných rozkazů, jichž se dostávalo pastorům a evangelíkům, žádal císař, aby duchovní vrchnosti katolické ve smyslu pravé snášelivosti snahu jeho po náboženském míru podporovaly. Jednalo se především o přiměřené poučení nižšího duchovenstva skrze biskupy, jak si vésti má v kommissích, kterým přísluší přihlášky lidu k tolerovaným vyznáním přijímati. Kommisse ty a takové, složené z městských nebo vrchnostenských úředníkův a z místního duchovního, úřadovaly na každém panství i v městech, ale docházely stesky, že členové jejich, jak duchovní tak úředníci, na mnohých místech hrozbami a přemlouváním lid od svobodné přihlášky odvracejí. Císař chtěje býti nestranným a přeje si, aby úprava evangelických církví klidně byla provedena, nařídil již ve výše řečeném patentu ze dne 16 ledna 1782 zeměpanským úřadům a spolu i katolickému duchovenstvu, aby dle zásad pravé tolerance jednaly, a vše zakazoval, co by proti ní čeliti mohlo.

Jisté omezování tolerančního patentu jest však z těchto nařízení již zjevno, jakkoli nebylo ještě zřejmě vysloveno. Byla to zásada, že z pravidla platiti mají ustanovení o volnosti náboženské pro ty, kteří dotud tajnými evangelíky byli, ale veškera agitace a svádění ku přestupování jakož i přestupování,

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 120.

které neděje se z přesvědčení, nýbrž z důvodů jiných, trpěny býti nemají. Proto v patentu evangelíkům svědčícím v úvodu již se připomíná, že někteří poddaní nemístně si vykládají ustanovení o toleranci a proti katolické církvi všelikých přehmatů se dopouštějí. I nařizuje se zemským a krajským úřadům, magistrátům a vrchnostem, aby v případech podobných spravovali se zásadami následujícími:

1) Nebuďtež dávány záští nebo nelibost na jevo poddaným, kteří jinak klidně se chovají a toliko k jinému vyznání se přihlašují, zvláště pak nebuďtež činěny rozdíly ve výhodách a pokutách za provinění, nýbrž sluší s láskou a jemnou myslí vstříc jim přicházeti.

2) Shromažďují-li se nekatoličtí poddaní k modlitbám anebo ku čtení a chovají-li se jinak klidně, nemají býti vyrušováni, tím méně děje-li se tak v době, když katolíci mají bohoslužby své.

3) By pro násilnosti nebo hanění bylo třeba je pokutovati, budiž vždy jasně řečeno, proč se tak děje, a že se nestalo příčinou víry jejich, při čemž ale dbáti jest, dali-li podnět katolíci anebo byli-li nepokojného jednání spoluúčastni, aby rovněž bez ohledu byli potrestáni.

Dále ukládal císař katolickému duchovenstvu, aby se zdrželo všeho hanění s kazatelen i při všech jiných příležitostech a aby přestávalo na výkladu učení Kristova a církve své bez jakéhokoli popuzování jinověrců; záslužnějším jest prý náboženství a nauku o mravnosti lidem doporoučeti než vykládati o učenosti a theologických sporech lidu, který není s to, aby podobných věcí pochopil. Zásady tyto buďtež duchovenstvu oznámeny i zemskými úřady i skrze biskupy s podotčením, že by jinak jednající k zodpovědnosti byli poháněni. Ve příčině pak evangelických knih z ciziny přinesených říditi jest se nadále přesně nově ustanovenými pravidly censurními.

Dle tohoto rozkazu zachovali se všichni biskupové čeští. V březnu 1782 ohlásil arcibiskup Přichovský zvláštní „Naučení pro kommissaře arcibiskupské, kteří při novém prohlášení těch od víry katolické odstupujících přítomni budou“, ale v úvodu pravil výslovně, že činí tak vedle nařízení císařského. Z jednotlivých částí tohoto Naučení vyjímáme zejména, že houfné a bouřlivé prohlášení neplatí, nýbrž mají jednotlivci býti na magistrát nebo k hospodářskému úřadu vrchnostenskému u přítomnosti církevních kommissařů předvoláváni a tam, proč odstupují, býti tázáni [1])

Nepoměrně větší pozornosti došlo poučení, jež v téže příčině vydal 20 listopadu 1781 biskup Háj. Císař poručil je otisknouti v tisících výtiscích a rozšiřovati ve všech svých zemích, prvý tehdy časopis Wiener Diarium (předchůdce nynější Wiener Zeitung) uveřejnil je do slova, z něho pak přejímaly je jiné časopisy, domácí i zahraničné. Jest to mohutný projev biskupa, sice nauce své vroucně oddaného, ale prodchnutého ušlechtilou snahou po míru mezi stoupenci různých vyznání téhož zásadně náboženství. Obsaženy jsou v něm i stěžejné myšlenky o opravách, jimiž praví osvícenci tehdejší doby hodlali církevní život katolický povznášeti. Dáno pak bylo poučení to netoliko duchovním nýbrž i lidu. Biskup ukládal v něm všem svým diécésánnům, aby byl toleranční patent prováděn v duchu zákonodárcovu, aby šířena byla pravá křesťanská snášelivost a dovozoval potřebu, aby spolu byly zlepšeny duchovní správa i vyučování. Úloha ta připadá prý kněžím, magistrátům, úředníkům i starším obce. „Všichni musíme se spojiti“, hlásá tento v pravdě apoštolský muž, „abychom přičinili se k osvícení lidu, obecnému pokoji a cestu rovnali povinné k zákonům poslušnosti“. Proto nařizuje, aby všeho bylo míjeno, co by bylo proti snášelivosti, naproti tomu aby vše bylo podporováno, co vede ku zlepšení vyučování; všechny příkré výroky s kazatelen, zejména nadávky, jako „kacíř“ nebo „tvrdohlavý beran“, zakazuje. Duchovní mají poučovati, ne však rozhořčení do lidu vnášeti a všech předhůzek mají se zdržovati. Duchovní katoličtí mají dítky reformovaných rodičů křtíti, ovšem s opomíjením příslušných zvyklostí katolických, jakož i mají reformované snoubence oddávati, aby venkované svých dítek sami nekřtili, jako se dálo na mnohých místech kraje chrudimského. Dále zapovídá biskup věřícím pouti na vzdálenější místa, jako do Mariazellu, se všemi při tom obvyklými „kejkli“, jako s „hloupě ozdobenými, parukami vyšňořenými ženskými soškami, zakuklenými členy bratrstev“, ježto náboženství s podobnými mnišskými zvyky nemá nic společného a z pobožných obřadů sluší vše směšné

[1]) Ohlášeno v Čes. Pražs. Nov. 1782, čís. 11.

odstraňovati. Biskup varuje i před přepjatými chválami svatých, před vypravováními o divech, které se nestaly a jichž se téměř všude zneužívá a tím vznikají úchylky od pravého smyslu tridentských ustanovení, naproti tomu ale ukládá jadrnou, k následování nabádající pobožnost. I bohoslužbu zjednodušuje, odstraňuje figurální hudbu a doporučuje zpěv lidu všeho za průvodu varhan. Obyčejná nedělní bohoslužba netrvejž déle než půl hodiny. Konečně vybízejí se duchovní, aby pilně ve škole katechisovali.[1]) Ovšem předpokládal lidumilný biskup, že se nadále evangelíci zdrží všeho tupení církve katolické, všeho posmívání se obřadům jejím, všeho osočování žen svých, dětí i čeládky, pokud by katolickými zůstaly.[2])

Poučení toto a instrukce je doplňující způsobily neobyčejné vzrušení v obcu táborech. Přátelé oprav jásali, že vyskytl se katolický biskup, jenž zásady v pravdě osvícenské nejslavnějším způsobem vší své diécési doporoučí, k nim pak přidružil se i velkovévoda toskánský,[3]) odpůrci zase neskrblili hany ani slovem ani tiskem. Již r. 1782 vydán leták dle obálky v Augšburce, v pravdě ale ve Vídni tištěný,[4]) v němž příkře proti biskupovu poučení polemisováno. I v jinych spisich, jež obracely se proti náboženským opravám císařovým, napadán biskup Háj s knížetem-biskupem lublaňským hrabětem Herberštejnem na místě prvém, kdežto evangelický a osvícenský tisk jej nadšeně velebil. Arcibiskupská konsistoř pražská ohrazovala se, že příčí se přísaze kněze katolického, aby křtil podle obřadu jiných vyznání. Biskup obrátil se v té příčině 5 června 1782 ku gubernii, kteréž ale jeho jednání schválilo.

Obecné toto poučení doplňoval biskup Háj zvláštními instrukcemi jednotlivým vikářům a farářům dle potřeby okresů jejich. Děkanu a magistrátu chrudimskému doporoučel, „aby pověrečné věci, které u mnichů jsou v obyčeji, jakož žehnání Felixovo, cedulky Lukášské, amulety, svěcené byliny a což toho více jest, mezi lid nebyly roztrušovány“. Poučení toto vyšlo zvláště i tiskem.[1]) Duchovní správcové v Poličce a v Limberku vyzváni, aby osadníky napomínali ve příčině častých processí, bratrstev a některých jiných zvyků, které nečiní podstatu pravé zbožnosti. Děkana landškrounského napomínal, aby zdržoval lid od přílišného velebení obrazů milostných, jako by nějakou posvátnou moc v sobě obsahovaly.[2]) Biskup přihlížel i k nedostatkům, které vznikaly z nedostatku evangelického duchovenstva. Na mnohých místech evangelíci, nemajíce ještě vlastního pastora, nepřijímali služeb kněží katolických, zejména nedávali dítek svých křtíti. V Jarošově na panství litomyšlském zjištěno, že vesnický učitel pokřtil 11 dítek evangelických. Tak se dálo zvláště v okolí skuteckém. Biskup přihlíželje ku skutečným poměrům a šetře přesvědčení evangelíků, kteří místo dávali při křtu toliko modlitbě Páně a apoštolskému vyznání víry, kázal duchovním, aby za okolností takových křtili bez exorcismův i křižma.[3])

Ještě teď jistý směr dějepisecký nešetrně haní památku šlechetného muže, který neváhal veřejně a s úřadu svého hlásati zásady pravé křesťanské lásky i účinné lásky k lidu. Nestranná historie má ovšem povinnost chrániti muže povzneseného láskou k českému svému původu a prodchnutého myslí v pravdě apoštolskou proti úporným výtkám dvořanství, zbabělosti vůči císaři, patolízalství a lásky k světským výhodám důstojenství, jimiž někteří novější polemisující dějepisci[4]) památku Hájovu zneucťují. Poučení jeho zůstane vždy zjevem nad obvyklost každým činem se povznášejícím.

[1]) Wiener Zeitung. 1782, čis. 80 sld.

[2]) Doslova čte se německý text Hájova pastýřského listu u W. Müllera, Johann Leopold von Hay, 59—65.

[3]) V listu svém císaři ze dne 23 ledna 1782 (u Arnetha I, 69 sld.).

[4]) Katholische Betrachtungen über das Circularschreiben des Herrn von Hay, Bischofs zu Königgrätz, an die Geistlichkeit seiner Diöces über die Toleranz. Odpovědi byl spisek jakéhosi nekatolického Čecha: An den hochwürdigsten Bischof in Königgrätz auf Veranlassung seines Cirkularschreibens an die Geistlichkeit seiner Diöces. Von einem nicht römisch-katholischen Böhmen Bohuslaus Przick. Vídeň, 1782. Český překlad v Praze u A. Hladkého téhož roku.

[1]) Instructio pro magistratu Chrudimensi. Unterweisung des Hochwürdigsten Herrn Bischofs von Königgrätz für den löblichen Stadtrath zu Chrudim über die in Toleranzsachen erlassenen Allerhöchsten Verordnungen. Vídeň a Praha. 1782. Také čte se v Archiv denkwürdiger Ereignisse auf das Jahr 1782 II, 677 sld.

[2]) Helfert v ČČM 1877, 213.

[3]) Přípis biskupa Háje vrchnostenskému úřadu v Litomyšli ze dne 31 května 1782 v archivu musea království českého.

[4]) Jako Ritter, Kaiser Joseph II, str. 188.

Rovněž vřelým tonem snášelivosti vyniká pastýřský list biskupa litoměřického hraběte Valdštejna. Velice vážený a lidumilný tento praelát vyzván byl po vydání svého listu pastýřského císařem, aby sepsal veškery evangelíky v Čechách i na Moravě a vládě návrhy podal, kterak by platné dotud zákony zemské v duchu prohlášené právě náboženské tolerance byly změněny a opraveny.[1])

Oba biskupové moravští chovali se ve příčině patentu tolerančního nevšímavě, Colloredo patrně proto, aby nenarazil ani na jedné ani na druhé straně, Chorinský jsa zaražen výsledkem událostí sběhších se v semináři brněnském, o nichž níže bude vypravováno.

Nebyly tudíž poměry příznivé, za nichž dály se přihlášky evangelíků. Dobré původní úmysly císařovy byly buď podvázány nařízeními prováděcími buď nevědomostí a libovůlí úřadníků je vykonávajících. Než nesmíme zapomínati, že ani lid, o nějž v prvé řadě se jednalo, nebyl si vědom pravých snah svých. Zde hodí se dobře přirovnání, že byl stádcem bez pastýře, bez duševního vedení, jsa proniknut sice utkvělým přesvědčením, že hlásí se k učení evangelickému, ale neznaje rozdílů, které se naskytovaly mezi evangelickými církvemi v Německu nebo Švýcarsku a mezi někdejší jednotou českých bratří. A přece byli po výtce ti, kteří evangelické přesvědčení až do dob Josefa II v mysli uchovali, potomky příslušníků bratrské jednoty, kteří kralickou šestidílnou bibli, všeliké kancionály a bratrské náboženské knihy uchovávali.

Císař sice svolil, aby vedle učení augšburského i reformované bylo pojato mezi náboženství tolerovaná, ale chtěl původně, aby se obě církve sloučily po příkladu polskolitevském a aby se spravovaly společnou pro všechny země kromě Uher konsistoří. Později dekretem ze dne 9 června 1782 uznal sice různost obou vyznání a tudíž i potřebu zvláštní církevní správy,[2]) ale celkem přál více vyznání augšburskému, což činily následkem toho i obcházející po krajích kommisse, jakkoli evangelický lid, zvláště v Čechách dle upomínek svých spíše tíhl k učení reformovanému, zásadám jednoty bratrské mnohem bližšímu.

Z těchto intencí císařových vysvětluje se jednání kommissí pro krajích obcházejících, které měly sice přihlášky evangelíků přijímati, ale způsobem volnost svědomí značně obmezujícím.

Když kommisse přišla na některý úřad, byli vyzýváni obyvatelé, kteří od katolické církve odstupovali, aby prohlásili, ku kterému vyznání se přiznávati chtějí. Lidé prostí, bez duchovních rádců, hlásili obyčejně, že budou protestanty anebo že „nepřistupují ani k helvetskému ani k augšburskému vyznání, od církve katolické že ale proto odstupují, poněvadž pod obojím způsobem veleb. svátost oltářní se neposluhuje“. Jiní prohlašovali zase, že přistupují k víře starých bratří českých.[1]) Tak dálo se nejvíce v arcidiécési pražské, pročež císař již 16 března 1782 trpce káral, že arcibiskup, vybíraje duchovní pro kommisse po krajích obcházející, jednal po „slabém svém a krátkozrakém způsobu“, zvláště pak že pochybilo gubernium, kteréž jakkoli jemu jasně a sice ústně i písemně bylo uloženo, aby do kommissí řečených nebyli přibíráni nespůsobilí, přece se neopřelo a z toho prý vidí se, že v jeho vedení není ani opravdovosti ani pravého věci pochopení.[2])

Jest na snadě, že nebyly výsledky kommissionálních obchůzek po krajích stejné. Císař dal si ku konci r. 1782 předložiti zevrubné zprávy a vyznamenal zvláště kommissaře duchovní v čáslavském kraji, kněží Kvísa a Heritesa, kteří jmenováni královskými kanovníky v kapitule svatovítské. Zlatými medaillemi podělil arcibiskup z nařízení císařského vikáře soutického, německobrodského a haberského, faráře ve Žlebích a v Borové a aktuára Bartoloměje Mikovce, kteří všichni vlídně si vedouce a viklavé u víře poučujíce, značných dodělali se úspěchů.[3])

Přes to byl výsledek přihlášek v Čechách a na Moravě překvapující. Jediné z Čech oznamovala 18 června 1782 dvorská kancelář císaři, že odstoupilo od panující církve dotud 21.580 osob, 11.593 mužův a 10.987 žen, pro něž odhadovala se potřeba asi 20 pastorů.[4])

Velice zajímavo jest v podrobnostech pozorovati ruch, jaký v Čechách a na Moravě mezi lidem po prohlášení tolerančního patentu vznikl.

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 68.
[2]) Meynert, 46.

[1]) Zajímavé doklady z Náchoda u Helferta, ČČM 1877. 211.
[2]) Wolf, Josefina, 92.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čis. 3.
[4]) Wolf, Josefina, 92.

V končinách, které nejhouževnatěji vzdorovaly protireformaci, na Valašsku, na horách Českomoravských, avšak i v Chrudimsku, Čáslavsku a ve střední Moravě, počal se lid přihlašovati ihned, jak byl toleranční patent vydán, na mnohých místech dříve ještě než byl skrze úřady prohlášen. Také tu ti, kteří z církve katolické vystupovali, přiznávali se býti evangelíky nebo protestanty, ale neudávali vyznání, jímž se nadále říditi chtěli. Jsouce po výtce potomky bratří českých, shledávali se sice později bližšími církvi reformované, úřady však a církevní kruhy augšburské v Uhřích měly ve zření vyznání augšburské, kteráž neshoda byla příčinou třenic a mnohých rozkladů ve sborech jednotlivých.[1])

Že Valašsko záhy přihlásilo se k evangelismu, mělo své příčiny i v sousedství uherského Slovenska, odkudž lutherští duchovní ihned, jakmile svoboda náboženská byla prohlášena, mezi Valachy se ubírali. Z nejstarších sborů byl v městě Vsetíně, kamž již 21 prosince 1781 přišel z Uher lutherský farář Jan Hrdlička a přijal místo pastora. Hrdlička byl přísný stoupenec řádů Lutherových, ale veliká část evangelíkův v jeho obvodu považovala za základ víry své vedle biblí i spisy bratrské, ve vsackém okolí přes veškero dřívější pátrání a pronásledování v hojném počtu uchovávané. Tito evangelíci nebyli spokojeni s pořádkem poct božích, konaných dle způsobu lutherských Slováků, což vedlo konečně r. 1785 k rozdělení sboru v lutherský a v reformovaný.[2])

Podobně dálo se v Liptále, kamž již 25 ledna 1782 přišel prvý pastor Ondřej Lačný z Trenčína, příslušník církve augšburské. Již však po roce musil ustoupiti duchovnímu vyznání reformovaného Josefu Stillerovi.[3]) Ve vsi Stříteži, mezi Valašským Meziříčím a Rožnovem, přihlásilo se ku konci r. 1781 asi 1000 lidí k učení evangelickému, neznajících však rozdílu mezi vyznáními tolerovanými. Poslali tudíž posly s knihami bratrskými do Modré k předdunajskému superintendentovi augšburského vyznání s prosbou, aby jim dle knih těchto kazatele odeslal. I vypraven do Střítеže duchovní lutherský Ferdinand Szeletseni s učitelem Janem Obernauerem, jimž kommisse, obávajíc se, aby prý evangelíci příliš se nerozmnožovali, vykázala za úřední sídlo Hrubou Lhotu, na vysokém neschůdném chlumu položenou. Ale lutherské církevní řády způsobily takovou nelibost, že již r. 1784 pastor sbor svůj opustiti musil.[4]) V nedaleké Rouštce scházel se evangelický lid hned po prohlášení patentu k poctám božím ve stodolách Urbanově a Skrábalově; spolu posláni z prostředka sboru dva důvěrníci do Modré s listem z kancionálu bratrského vytrženým se žádostí o kazatele reformovaného, obdrželi ale lutherského kněze Ondřeje Slobodu, když pak tento v pořádku poct božích k lutherskému způsobu přihlížel, zprotivila se jemu církev a on pomocí vsackého úřadu hodnosti své sprostěn. V Rouštce přihlásilo se k církvi evangelické 872, v Bystřičce 262 duší.[2]) Lutherský sbor vynikl také r. 1781 v Prusinovicích a obdržel ještě téhož roku kazatele Ondřeje Mikitu, ale r. 1789 přistoupil celý sbor tento k učení reformovanému.[3]) Ve Velké Lhotě u Dačic, která s hornatým svým okolím byla z posledních útočišť učení bratrského, čehož památ dochovala se i v popěvku po dnes známém.[4]) přihlásil se takový počet obyvatel k evangelickému sboru, že již r. 1782 byla jim povolena modlitebna. Teprvé potom vyzváni úřadně přihlášení, aby se rozhodli pro určité vyznání; ti z neznalosti věci předkládali některé knihy bratrské, chtějíce po jejich rozumu zapsánu býti, ale úřadník zapsal je do církve augšburské a 27 září ujal úřad kazatelský Lutherán Daniel Bočko ze Slovače. Když však tento poprvé přisluhoval svátostí jakési umírající stařeně a přítomní spozorovali, že oděn byl komží bílou a že místo chleba podával hostii, pojali k němu nedůvěru, kteráž vyrostla, když s kazatelny úporné mínění pronesl o bratrském kancionálu. Následkem toho již r. 1787 reformovaní od augšburských se oddělili a samostatný sbor si zařídili.[5])

V Heršpicích u Slavkova rychtář Filip

[1]) Srovnej, co o bratrském původně základu i českých církvi augšburských praví J. Szalatnay v Dobiášově Časopise historickém I, 230—235, kdež i mnohé vhodné případy jsou uvedeny.
[2]) Jubilejni almanach, 225.
[3]) Tamže, 227.

[1]) Almanach jubilejni, 221.
[2]) Tamže, 218.
[3]) Tamže, 212.
[4]) Lhota, Šach a Radlice utrpěly nejvíce, když musily po vesnicích dlužiti si růžence.
[5]) Almanach jubilejni, 201 sld.

Maláč byl nejhorlivějším povzbuzovatelem tajných evangelíkův a po prohlášení patentu byl z prvých, kteří se ku protestanství přihlásili.[1]) V nedalekých Kloboukách ustanovil se sbor r. 1782 již dle řádů reformovaných,[2]) potkával se ale s velikým protivenstvím, ježto nebylo lze stavebního místa pro chrám obdržeti, tak že po čtyři léta ve stodole jakés poctami božími musilo býti přisluhováno, až konečně dvorním dekretem byla církvi přiřčena panská bednárna, z níž chrám, škola i obydlí duchovního pořízeno.[3]) V Nosislavi ustavil se bezprostředně po prohlášení náboženské svobody sbor, kterému již v červnu r. 1782 dostalo se v osobě Slováka Michala Blažka kazatele reformovaného jazyka českého znalého, v úřadě horlivého a sebezapíravého, jenž ihned pečoval i o vydávání bohoslužebných knih českých.[4]) V Novém Městě přihlásilo se k učení reformovanému 206, v okolí 949 duší, ale zřizování sboru stěžováno nevlídností ostatního obyvatelstva, tak že větší část přihlášených ku katolické církvi se navrátila. Prvá bohoslužba evangelická konala se 29 listopadu 1782 v jakési zahradě.[5]) Ve Vanovicích u Boskovic scházeli se evangelíci k poctám božím, jakmile byla svoboda náboženská prohlášena, ve sbor pak sestavili se a chrám zřídili již r. 1782.[6]) Také v Německém u Nového Města zřízen byl sbor s chrámem již r. 1782.[7]) V Prosetíně dála se kommisse v prosinci 1781 a r. 1782 byl již chrám zbudován, načež maďarský duchovní vyznání reformovaného Samuel Szallay přijal v prosinci t. r. duchovní správu.[8]) V okolí jimramovském přihlásily se ještě r. 1781 Daňkovice, Krásné, Velký Ubušín i Strachujov vsi celé a Nový Jimramov, Široké Pole, Jimramovské Paseky, Javorka, Borovnice, Pavlovice, Unčín, Věcov, Koníkov a Roženecké Paseky, v městečku pak Jimramově asi třetí díl obyvatelstva k učení reformovanému, načež přestali navštěvovati ihned katolických bohoslužeb, scházejíce se v neděli po jednotlivých obcích v příbytcích soukromých. Kazatele původu maďarského dostali z Miškovce v listopadu 1782, načež stal se Jimramov sídlem sboru.[1])

Na Moravě tudíž od počátku převládal bratrský směr, vzhledem k ustanovením tolerančního patentu s reformovaným vyznáním se stotožňující. Učení Lutherovo mělo v lidu českém na Moravě půdy nepoměrně méně a přes veškery pokusy tu kruhů vládních tu lutherské propagandy ze Slovače působící mnohé sbory původně augšburské za krátko přešly k vyznání reformovanému. Rozhodujícím příčinou byla zvláště živá tradice prosté bezobřadné bohopocty bratrské, která v srdcích tajných evangelíků pevně utkvěla přes veškery útisky i pronásledování. Čistě augšburské sbory uchovaly se z doby tolerační v Pržně u Vsetína, v Hoštálkově tamže, v Ratiboři, v Hodslavicích pod Radhoští, ve Velké Vrbce u Strážnice a v Rusavě u Holešova, vesměs z r. 1782. Celkem vzniklo na Moravě po vydání tolerančního patentu 14 sborů augšburských, z nichž ale některé ještě za dob Josefa II buď zcela přešly k učení reformovanému anebo se rozštěpily v samostatné sbory augšburské a reformované.

Za to Němci moravští až na nepatrné výjimky hlásili se k vyzvání augšburskému, především v Brně, kdež žili někteří průmyslníci a zřízenci jejich, pošlí z evangelických krajin severoněmeckých. Podnět ku založení brněnského sboru učinili továrník suken Jan Leopold von Köffiller a ředitel soukenické továrny Seitter. V továrně Köffillerově zaměstnáni byli četní evangeličtí úředníci a dělníci, kteří přáli si samostatné bohoslužby, ježto ale nebylo 100 rodin, podle tolerančního ediktu potřebných, podal Köffiller prosbu císaři, kterýž přihlíželje k okolnosti té, že průmysl brněnský byl hlavně v rukou cizinců, a uvažuje i náboženské potřeby nekatolických vojínů posádky brněnské, svolil ku zařízení sboru samostatného i bez příslušného počtu rodin. Jakkoli nový sbor skládal se namnoze z nezámožných členů, přece povolán ihned z Würtemberska pastor Viktor Jindřich Riecke a bohoslužba prozatím konána v jedné z velikých sání továrních, již Köffiller ač katolík propůjčil. Když došly značnější peněžité podpory z evangelických krajin, zakoupena z jara r. 1783 bývalá stavovská jízdárna a

[1]) Almanach jubilejní, 196.
[2]) Tamže, 194.
[3]) Tamže, 194.
[4]) Tamže, 187.
[5]) Tamže, 184.
[6]) Tamže, 178.
[7]) Tamže, 174.
[8]) Tamže, 166.

[1]) Tamže, 161.

upravena v modlitebnu.[1]) Riecke byl horlivý zednář a záhy spřátelil se s osvícenskými kruhy na Moravě i v zemích okolních, zejména s hrabětem Belcredem v Jimramově, ano i s hojnými katolickými duchovními. Za povznesením brněnské obce evangelické konal neúnavně rozsáhlé cesty a sbíral peněžité příspěvky zejména v evangelických kruzích uherských.

Ve vsi Suchdolu v Kravařsku žili Ochranovští bratří již od r. 1721, kteří, když patent toleranční byl prohlášen, chtěli se v samostatnou církev svého vyznání sstoupiti. Když jim na základě ustanovení tolerančního patentu bylo svolení odepřeno, zařídili evangelickou obec, která trvá podnes.[2])

Týmž zásadně směrem bralo se zřizování evangelických církví v království českém. I tu mocné kruhy s počátku přály vyznání augšburskému a snažily se přestupující pro ně získati. Byl to především kommandující generál v Čechách, polní zbrojmistr hrabě Wurmser, z Elsassa rodilý a k církvi augšburské příslušný, který horlivě se staral o rozvoj augšburských církví v Praze i po kraji. V Praze kromě generálův a důstojníků po vydání tolerančního patentu přihlásilo se k učení evangelickému 106 rodin s 302 osobami a sice velikou většinou volily vyznání augšburské. Reformovaných bylo tak málo, že nemohli ani zříditi vlastní sbor, takže po mnohá léta ve svazku místního augšburského sboru setrvávali a teprvé r. 1808 jako sbor filialný k reformovanému sboru libišskému se připojili. Pražský sbor tento byl s počátku složen z Čechův i Němců, prvým pak kazatelem byl Kristián Jiří Samuel Schmidt z Erlang, který potvrzen byv konsistoří těšínskou, 15 září 1782 konal prvé pocty boží a sice v příbytku hraběte Wurmsra v hraběcím Morzinském paláci na Malé Straně. Dvě prostranné síně vyhrazeny prozatím bohoslužbě, z nichž v jedné kázal Schmidt německy a ve druhé Slovák Matěj Markovic od počátku r. 1783 česky. V týchž místnostech konal Schmidt, jsa ustanoven kazatelem vojenským, pocty boží i pro evangelíky ve vojště sloužící.[3]) Již však s počátku r. 1784 oddělili se evangelíci čeští od německých a založili si sbory samostatné. Český sbor zakoupil si 24 února 1784 maje značné podpory z ciziny,[1]) od Josefa Arnesa dům někdy Ratzenbecků v čís. 1076 — nyní čís. 1113 — v ulici Truhlářské, „na skále“ zvaný, kdež veliká taneční síň upravena v modlitebnu, ostatek pak byl dán za příbytek pastoru Markovicovi. R. 1787 čítal již sbor tento i s některými reformovanými 1500 duší.[2]) Existence dvou evangelických sborů v Praze nebyla však po chuti vládě, zejména když jeden z nich osvojoval si výlučně český ráz, a proto na dotaz z německé strany učiněný, kterého z obou duchovních sluší za duchovního správce pokládati, ohlásila 10 března 1786 augšburská konsistoř vídeňská, že nesluší se brániti občanským osobám, chtějí-li navštěvovati kázání vojenského kazatele Schmidta, však farní výkony že vykonávati má toliko Markovic. Tím bylo dáno na jevo, že český sbor má do sebe pojíti i německé příslušníky augšburského vyznání stavu občanského. Markovic počal tudíž r. 1785 vedle bohoslužby české kázati a modliti se i německy, kteryžto řád po nějaký čas potrval. Vedle této národní koncesse Němcům dostávalo se koncessí i reformovaným účastníkům sboru, jimž duchovní při svátosti oltářní místo hostie chléb podával. Jiný rozdíl byl ve zpěvu a ve spůsobu účastenství při bohoslužbě. Němci zpívali za doprovodu varhan, Čechové ale zpívali bez hudby tvrdíce, že Čeští bratří hudby neužívali. Němci při zpovědi a rozhřešení stáli, Češi klečeli. Vůbec čeští členové sboru přáli si zjednodušení obřadů i zařízení chrámového, jako odstranění oltáře, obrazů, křížů, čemuž Němci odpírali, i došlo tak daleko, že kazatel Markovic při české bohoslužbě křižovati se opomíjel. Ve staršovstvu zasedalo původně patero Čechů, mezi nimiž byl především zámožný měšťan a řemenář Josef Wolf, později nakladatel českých evangelických spisův, a tré Němců.[3]) Teprvé r. 1790 získán

[1]) Dopis vratislavský ze dne 3 června 1783 od účastníka prvé bohoslužby v nové modlitebně ve Schlözrových Staatsanzeigen V, 117 sld.

[2]) Wolf, Hist. Skizzen aus Österreich-Ungarn, 187.

[3]) Tamže, 249. — D. Molnár n. j. n. 208.

[1]) Celkem 5783 zl. 42$^3/_4$ kr. Podrobný seznam cizich darův u Adámka, Z doby poroby a vzkříšeni, 75, z něhož vidno, že město Hamburk přispělo 800 zl.; Bremy a Bukovec po 200 zl., markrabí Ansbašský 166 zl. 40 kr., Žitava 50 zl., Zhořelec 30 zl. — J. Růžička, Diplomatische Geschichte der evang. Gemeinde A. C. in Prag. V Praze, 1841. — D. Molnár v Dobiášovu Časopise historickém I, 195 sld

[2]) Schaller, Beschreibung von Prag VI, 436.

[3]) Riegger, Archiv zur Geschichte und Statistik II, 385—391. — Beneš, Zpráva o nynější české evang. církvi A. V. V Praze, 1850. D. Molnár v Dobiášovu Časopise historickém I, 168—207.

samostatný německý kazatel Jiří Bedřich Götschel, který s počátku přisluhoval dle úmluvy v české modlitebně.

Dříve ještě než v Praze počaly vznikati augšburské sbory na venkově, nejstarší v pohorském městečku Krucemburku u Chotěboře. Dietrichštejnský vrchní v Polné Ondřej Hyčman psal 30 března 1782 list Ondřeji Torkošovi, superitendentu v Modré, kterýž vypravil ihned do Čech Slováka Jana Lahó, načež tento již 9 června 1782 konal pocty boží ve stodole Františka Janáčka,[1]) ne však bez nesnází, ježto lid v jádře svém bratrskými tradicemi prodchnutý pohoršoval se z přisluhování hostiemi a mnohý spor bylo urovnati, než úplná shoda nastala.[2]) V Rybníkách zřízen r. 1782 malý sbor, který byl až do r. 1853 filiálkou české církve pražské. V městě Humpolci přihlásilo se k učení augšburskému 44 rodin, které 15 února 1782 sstoupily se v samostatný sbor. Pocty boží s počátku konány ve stodolách a v bytech soukromých, duchovním správcem ustanoven pak Slovák Samuel Ruttkay. Chrám zbudován r. 1785.[3]) Také v Trnávce u Přelouče sstoupil se augšburský sbor již r. 1782 a zřídil si duchovním správcem Slováka Jana Czonku, který přistěhovav se 13 listopadu t. r., konal 24 listopadu prvé pocty boží, načež 29 května 1783 zbudován prvý český evangelický chrám, s počátku ode dřeva.[4]) V krajině roudnické založen v březnu r. 1782 sbor ve Ctiněvsi pod Řípem, příslušníci pak jeho žádali si za duchovního muže, který by, dle slov pamětní knihy krabčické, „v případných věcech neb pobožnostech tu největší sprostnost zachovával a beze všech papežských pozůstalostí služby boží konal“. I žádali o radu generála Wurmsra, který jim doporučil Samuela Pauliny z uherské Štávnice, Lutherána jazyka českého znalého, ten pak 1 ledna 1783 konal pocty boží ve Ctiněvsi ve statku kterémsi. Ale již s počátku r. 1784 odtrhlo se 136 rodin reformovaných které si založily sbor v Lečicích a téhož ještě roku dalších 190 rodin založilo nový reformovaný sbor v Krabčicích.[5])

[1]) Almanach jubilejní, 236.

[2]) D. Molnár v Dobiášovu Časopisu historickém I, 192 sld.

[3]) Almanach jubilejní, 243. — Solař, Paměti města Humpolce, 67 sld.

[4]) Tamže, 244. — D. Molnár v Dobiášovu Časopise historickém I, 196 sld.

[5]) Tamže, 41.

V končinách podkrkonošských záhy po prohlášení patentu tolerančního sstoupil se veliký augšburský sbor v Křížlicích u Jilemnice s 1160 členy, kdež 1 ledna 1783 konal pocty boží prvý duchovní, Slovák Štěpán Šimko.[1])

Mezi českým lidem neměla tudíž církev augšburská valných sympathií, naproti tomu Němci téměř výhradně k ní se přihlašovali. Mezi českým lidem rozhodovaly tradice bratrské a proto přihlašoval se převážně k učení reformovanému. Tu však velikou potíží byla otázka duchovních, jazyka českého znalých. Jediná možnost byla získati duchovních reformovaných z Uher, především mužů mladých, kteří by v brzce osvojili si v té míře jazyk český, aby jím kázati mohli. Proto obraceli se čeští reformovaní do Uher, především do reformovaných kollejí v Miškovci a Šáryšském Potoce. Sluší podotknouti, že na některých místech byli podporováni čeští reformovaní osvícenými velmoži, kterým znám byl někdejší význam jednoty bratrské. Jmenují se zejména řečený již hrabě Kinský na Rychmbursku a Chroustovsku, zdechovský kníže Václav Paar, žehušský hrabě Josef Thun. Hrabě Kinský chtěje upraviti náležitě poměry evangelíků na panstvích svých, vypravil, jakož již bylo řečeno, sám povozy do Uher pro tři duchovní a žádal superitendenta předtiského Samuela Szallaye v Miškovci, aby vhodné muže za příčinou tou do Čech odeslal. Vyzvání superintendentova poslechli dva duchovní uherští, jazyka českého znalí, Joel Jessenius a František Kovács. Než žádný z nich neusadil se na panstvích hrabětě Kinského, jehož šlechetná snaha nedošla v evangelickém lidu pravého porozumění, Jessenius odebral se do Chvaletic na panství zdechovském, kdež již r. 1782 za podpory knížecí bylo přikročeno ku stavbě chrámu, a tam přijal úřad kazatelský.[2]) Na Žehušsku se Zdechovskem sousedícím přál hrabě Thun hnutí tolerančnímu, v němž spatřoval stopy českobratrské. Kommisse vládní přijímala přihlášky r. 1782 a sám hrabě prý jednou vstoupil do středu přihlášených a pozdravoval je vlídně slovy: „Vítám vás, bratří čeští“, byv ale jedním z přítomných uražen, vzdaloval se odtud styku s lidem. Sídlem sboru usta-

[1]) Almanach jubilejní 249. — D. Molnár n. j. m 208.

[2]) Tamže, 84.

novena Semtěš, s povýšené polohy na úbočí Železných hor širé rovině čáslavské vévodící, a již v červnu 1782 dokonána tam stavba chrámu.[1]) Mocné hnutí rozvinulo se i na komorním panství poděbradském, kdež již za dob tereziánských evangelíci veřejně o volnost náboženskou žádali a mnozí z nich do Pruského Slezska se vystěhovali. Na různých místech panství, hlavně pak v okolí Libice nad Cidlinou, již r. 1781 sta rodin přihlašovala se k církvi reformované, ano v některých obcích učinila tak převážná většina. Vavák protivníkem jsa tolerance, žaluje do rychtářů, že lidem oznamovali, kterak může kdo chce a co chce věřiti. „Mnozí lidé uslyšíce to, radost z toho měli, dohromady již veřejně ve dne i v noci se scházeli, divné rady a praktiky mezi sebou drželi, knihy dřív zapovězené veřejně čtli, jiné posavád věrné sprosté katolíky svozovali a kdo hned s nima držet nechtěl, toho nutili a že zabit bude strašili, tak že než půl měsíce prošlo, některé celé vesnice od církve římské odpadly. Mnozí katolíci, zvláště chasa služebná i sousedi a pohlaví ženské, lehkého smyslu jsouce, navésti se dali a odpadli po Novém létě, již veřejně se pronesli, sliby mezi sebou činíce a zapsat se dávajíce". Evangelíci v Poděbradech, Libici, Choťánkách, Zboží, Křečkově, Pátku, Odřepsích, Oseku i jinde sstoupili se již r. 1782 ve sbor libický, v jehož sousedství vznikl sbor sánský.[2]) V západní části téhož komorního panství v popředí stála ves Hořátev, známá pronásledováním za dob tereziánských, kdež kromě dvou rodin všechno obyvatelstvo přihlásilo se k učení reformovanému. Také Zvěřínek a Chvalovice při Labi přihlásily se a odmítly augšburského duchovního, který mezi ně zavítal. Chtěl v neděli konati pocty boží, za kterouž příčinou otevřel truhličku svou, roucho úřední chovající. Když ale okolostojící spatřili v truhličce kříž, měli jej za tajného jesuitu a ihned jeho se zřekli.[3]) V jižních končinách poděbradských a na sousedním komorním panství kolínském utvořil se rovněž již r. 1781 sbor velímský, z českých reformovaných sborů nejmohutnější, v krajích pak ku Chlumecku a Pardubsku přiléhajících staly se sídlem sboru Krakovany. V severních částech komorního panství pardubského, podivným sektářstvím naplněného, přihlásilo se přes to 130 rodin ze 23 vsí, hlavně z Bukovky, Živanic, Přelovic, Soprče a Volče, k učení reformovanému a učinily sídlem sboru Bukovku.[1]) V hornatých končinách na rozhraní česko-moravském, kdež bratrské vzpomínky stále se udržovaly, vznikaly sbory mnohé. 5 května 1782 sstoupil se sbor reformovaný v Čermné u Landškrouna, k němuž náležely i vsi Malý Nepomuk a Horní Třešňovce,[2]) s veškerým téměř obyvatelstvem přestoupivše. V Borové a okolí přihlásila se celkem asi třetina obyvatelstva k církvi evangelické, reformovaní však již r. 1783 odloučili se od augšburského sboru a založili samostatnou církev v Borové, která skládala se ihned z 900 téměř osadníků.[3]) Chudičké horské osady na panství král. města Poličky, od světa vzdálené a nepřístupné, v nichž evangelický živel udržoval se přes veškera protivenství, založily si církev po spůsobu reformovaném ještě r. 1781. 28 listopadu t. r., tedy ještě před úředním prohlášením císařského patentu, shromáždili se evangelíci počtem 12 rodin v Telecím u rychtáře Františka Šmatlána a založili sbor samostatný, jehož povolení došlo z Vídně 2 února 1782. Teprvé 25 února konala se kommisse vládní, při níž jednotlivci po řadě přihlašovali se ku konfessi bratrské, kterou r. 1535 pan Kunrát Krajíř z Krajku ve Vídni králi Ferdinandovi I předložil a jež dle jejich zdání srovnává se s učením reformovaným.[4]) Na pramenech řeky Svratky přihlásili se evangelíci ze 16 obcí r. 1781[5]) ve sbor reformovaný, jehož sídlem stala se veliká vesnice Svratouch u Hlinského.[6]) Také v Proseči u Skutče vznikl sbor reformovaný hned po prohlášení patentu, ale nemohl se dlouho ustanoviti pro nedostatek duchovních, jakkoli dva členové sboru, rolníci Mlýnek a Kubík ze Záboře, za příčinou tou několikráte

[1]) Almanach jubilejní 61.
[2]) Tamže, 102 sld.
[3]) Tamže, 107 sld.

[1]) Almanach jubilejní, 86. — Dobiáš, Časopis historický I, 3. Tam uveřejněn i český prvopis listu, jejž 13 dubna 1783 s prosbou o duchovního zaslali superintendentu Szalayovi do Miškovce Jan Salavec, rychtář Jan Panchártek a Jakub Bartoníček z Bukovky.
[2]) Almanach jubilejní, 143.
[3]) Tamže, 147.
[4]) Tamže, 153.
[5]) Srv. K. V. Adámka Paměti o školách okresu Hlineckého, 156, kdež jest prokázáno, že kazatel Michal Vincenc přišel do Svratoucha již 5 prosince 1781.
[6]) Almanach jubilejní 157.

do Uher zajeli.[1]) Na Nasavršsku přihlásilo se vládní kommissi 165 rodin reformovaných a založilo sbor, jehož sídlem nejprvé byly Liboměřice, později Hradiště.[2]) K vyznání reformovanému přihlásili se i hojní obyvatelé na panství červenořečickém, jimž před tím bratrské knihy opatřoval Antonín Kubeš, kostelník v Nové Cerekvi, který prozrazen byv ve smýšlení evangelickém, do Berlína ušel, ale po prohlášení císařského patentu rodný svůj kraj navštívil a v něm pro církev reformovanou působil. Úředníci vrchnostenští přemlouvali odstoupilé, aby se přihlásili k církvi augšburské, když ale poselství o duchovního do Těšína ku konsistoři vypravené vrátilo se bez úspěchu, založen r. 1783 reformovaný sbor se sídlem v Moravči.[3])

Také v bližším okolí pražském sympathie k učení bratrskému převládaly, jakkoli z mnohých a mocných stran působilo se s prospěchem vyznání augšburského. Na lichtenštejnských panstvích černokosteleckém, kounickém a škvoreckém udržovaly se stále upomínky na doby bratrské, zejména na Kostelecku, kdež památka někdejších pánů ze Smiřic byla oživována tajemnými návštěvami z ciziny, jako v Tuchorazi, Bylanech i j. Po prohlášení tolerančního patentu objevilo se tudíž i zde hnutí evangelické, ale potkavši se s tuhým odporem většiny obyvatelstva, bylo ve vývoji svém zdržováno a přestalo na přihláškách jednotlivých rozptýlených po panství rodin. Tak se celkem ze šesti panství přihlásilo asi 900 duší k učení reformovanému, které nemohly se shodnouti o sídlo nového sboru. Jedni žádali si Límusy na Škvorecku, druzí Kšely na Kostelecku, až konečně ustanoveno, aby sice Kšely byly sídlem sboru, duchovní ale aby i v Límusích pocty boží konal. Pro velikou vzdálenost některých obcí od sídla sboru konány byly ob čas pocty boží i v Bohouňovicích a Slušticích u Škvorče, což však — patrně účinkem bouří proti evangelíkům ustrojených — guberniem bylo zakázáno.[4]) Odtud mnozí z evangelíků navrátili se k církvi katolické. V Lysé n. L. přihlásilo se 162 duší k učení reformovanému, kteréž se souvěrci v okolí sstoupily se roku 1782 v církev lysskou.[5])

[1]) Almanach jubilejní, 150.
[2]) Tamže, 81.
[3]) Tamže, 75 sld.
[4]) Tamže, 31.
[5]) Tamže, 28.

V Nebuželi u Mělníka ustavil se reformovaný sbor již r. 1782, rovněž ve Vysoké (viz VIII, 161). V Mělnickém Vtelně a okolí přihlásilo se vládní kommissi 143 rodin, které založily reformovanou církev vtelenskou, ovšem s mnohými překážkami.[1]) Na panstvích obříštevském, vodolském a pakoměřickém hlásili se mnozí po vydání tolerančního patentu k učení augšburskému, které jim zvláště doporučeli úředníci vrchnostenští slibujíce, že vrchnost jim sama pastora potřebným opatří. Ale Jan Stárek, mlynář z Podháje, vyložil přihlášeným rozdíl mezi obojí evangelickou naukou, načež všichni přestoupili k učení reformovanému a scházeli se nejprvé k poctám božím v Byškovicích, až se r. 1783 ustavili v samostatný sbor se sídlem v Libiši, kterému bylo rovněž s počátku zápasiti se všelikterým protivenstvím.[2])

V lidu českém tudíž živé posud upomínky bratrské rozhodovaly s prospěchem učení reformovaného, jakkoli mocní činitelé nauku Lutherovu doporoučeli. Ale sborové reformovaní potkávali se s překážkou, která zdála se býti pramenem neodkladného jejich zániku: neměli totiž přes veškero namahání duchovních i byla obava, že potká reformované české týž osud, který kdysi podlomil život staré církve pod obojí. Z některých sborů požádán sice o spůsobilé duchovní augšburský superintendent Jan Cerňánský ve Štávnici, který vypravil do Čech několik duchovních svého vyznání jazyka českého znalých, ale ti záhy se vrátili, ježto nedošli u lidu reformovaného vlídného přijetí. Čerňanský tudíž ku skutečné potřebě prohlédaje, obrátil se na reformovaného seniora Pavla Seplaky v Levoči a na superintendenta Szalaye, k němuž současně došly list hraběte Kinského výše řečený a přípis dvorního agenta z Vídně Samuela z Nagy jakož i hojné prosby sborů českých. Szallay byl již vypravil do Čech Jessenia a Kovácse, poznávaje ale, že jest potřebí počtu duchovních mnohem většího, obrátil se na rektora kollegia v Sáryšském Potoce, aby vyzval mladší bohoslovce k odchodu do Čech. Jednoho dne v září 1782 byli podvečer svoláni bohoslovci do kollegia a tam rektor Štěpán Szent-Györgyi vyloživ význam a následky patentu tolerančního, líčil tklivě

[1]) Almanach jubilejní, 20.
[2]) Tamže, 15.

poměry evangelických církví v Čechách i na Moravě, které snažně z Uher žádají si duchovních pastýřů, přečetl listy hraběte Kinského, superintendenta Szalaye i dvorního agenta Nagy a vyzval po té některé z přítomných, aby alespoň na tři léta pokusili se v Čechách nebo na Moravě působiti při čemž, kdyby se po té době vrátili, všeliký ohled a místa slušná jim zaručoval. Nevensky, načež s jara hodlali odebrati se do Čech. 7 ledna 1783 stihli do Bystřice, kdež vlídně byli přijati od duchovenstva augšburského. Když se byli v Miškovci zkoušce podrobili a dosáhli ordinace — tam se k nim připojil pátý kandidát Štěpán Szeremley, — vyzval je superintendent, aby si na mappě Čech volili sbory. Szalay ač churav volil Lysou, Végh nedalekou Libiš, Kovács

Někdejší cisterský klášter na Velehradě.

znalost jazyka, pravil, že nemůže jim býti překážkou, jako nebyla překážkou apoštolům u národů cizích. Slova ta vyvolala mocné hnutí mezi studentstvem a nazejtří již přihlásil se Josef Szalay býti ochotným, načež následovali Szalayův důvěrný přítel Jan Végh, Ondřej Kovács a Petr Molnár. Ti se ujednali, že stráví zimu v Báňské Bystřici, aby se naučili slo-

Límusy, Molnár Lozice, Szeremley Velím. Ku konci dubna 1783 dorazili do Vídně, čehož zvěst záhy do Čech se dostala. Velímští poslali proti nim čtverospřežní vůz, ale nestihli duchovních ve Vídni, nýbrž teprvé v Krouně, načež v neděli 25 května za veliké radosti a hlučného vítání přišli do Velímě. 29 května byl i Végh v působišti svém Libiši. Maličko před šáryšskými boho-

slovci odebrali se do Čech ještě tři jiní, z nichž Emerich Csider zůstal v Semtěši, Štěpán Gál v Telecím a Matěj Báča v Kláštereе u Třebechovic, kterýž sbor rovněž r. 1782 zřízen byl. Později následovali z Uher ještě jiní reformovaní kazatelé. Samuel Oros usadil se ve Vtelně Mělnickém. Když 6 června 1783 svěcen byl prvý reformovaný chrám český ve Chvaleticích, přítomno bylo již 14 duchovních, svěcení pak chrámu semtěšského 17 srpna t. r. účastnili se všichni reformovaní duchovní v Čechách působící. Úctu vzbuzuje horlivá snaha jejich dokonale se přiučiti jazyku českému, při čemž byl jim horlivým pomocníkem chudý posluchač filosofie v Praze, z Klatov pošlý, Václav Matěj Kramerius. Při svěcení chrámu semtěšského vedle Slováka Františka Kovácse kázal již česky i Szalay. Nedbajíce potíží, které spojeny byly s vykonáváním pastýřského úřadu v církvích široce rozložených a s nepřízní mnohou zápasících, oddávali se maďarští tito kazatelé horlivě i překládání bohoslužebných knih na jazyk český, majíce v Krameriovi snaživého a přesného jazyka českého znalého pomocníka.[1])

Příchod maďarských kazatelů byl velikým prospěchem reformovaných církví českých, bez nichž by sotva byly se udržely. Někteří z prvých maďarských kazatelů vrátili se sice do vlasti, Szalay pak již r. 1784 podlehl v Lysé chorobě, ale mezery tyto vyplněny novými příchozími, takže do dvou až tří let veškery sbory reformované v Čechách i na Moravě pastory vlastními byly osazeny.

Ve veliké výhodě proti českým evangelíkům byli němečtí jejich souvěrci, kteří udržovali po všechny doby útisků styky s evangelíky v saských a pruských zemích a byli vesměs oddáni vyznání augšburskému. Mezi Čechy vzniklo několik sborův augšburských, ale mezi Němci ani jediný reformovaný; o různostech v lůně augšburské občanské církve pražské, národními příčinami spůsobených, výše již položeno (VIII, 178). Z těchto příčin četnější byly německé augšburské sbory. V Sejfích ustavil se sbor r. 1783 a přijal z Uher kazatele Štěpána Hoszu, kterýž ale dlouho v úřadě nepobyl, načež stal se jeho nástupcem Jan Kristián Bogenhart z Weimaru.[2]) V Habru u Litoměřic sstoupil se sbor r. 1784 a zvolil si kazatelem Jana Borotta z Pezinku v Uhřích.[1]) Jiný německý sbor augšburský vznikl v Kovánci.

[1]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, 8—20.
[2]) D. Molnár v Dobiášovu Časopise historickém I, 209.

Další vývoj církví evangelických za Josefa II.

Ustanovení náboženských kommissí, před nimiž měli osobně se přihlašovati ti, kdož od panující církve odstoupiti chtěli, bylo značným zúžením myšlénky náboženské volnosti, v tolerančním patentu obsažené. Zvláště těžce nesli evangelíci přítomnost katolických kněží v kommissích, kteří práva svého, odstupujících poučováním přiměti, aby při učení katolickém setrvali, plnou měrou vykonávali. Jsou zprávy, že úsilí jejich podařilo se mnohé z odstupujících církvi katolické zachovati. České gubernium oznamovalo dvorské kanceláři, že se podařilo duchovním kommissařům v kraji bydžovském a královéhradeckém chytrým a vlídným jednáním převésti 121 duší k učení katolickému, načež nařídil císař, aby duchovní tito byli náležitě odměněni.[2]) Novoměstský děkan Josef Hurdálek, muž osvícený, jehož biskup Háj řadil k nejlepším kněžím své diécése, na Jilemnicku odvrátil 93 osob, v náboženství evangelickém dotud neutvrzených, od úmyslu, státi se evangelíky.[3]) Ve Velenicích na Poděbradsku potkávaly se náboženské přestupy s takovými překážkami a průtahy se strany kommissí, že se někteří z přihlášených ani přijetí do církve evangelické nedočkali.[4]) V Novém Městě na Moravě kommisse již řídil krajský kommissař Renner, zasedala od 14 května až do 19 června. Příčinou tohoto průtahu byly domluvy kněží přihlašujícím se, aby nevystupovali z církve katolické. Když domluvy neměly úspěchu, počali teprvé političtí úředníci přijímati přihlášky, ježto však velmi mnozí k církvi evangelické se hlásili, přijel sám biskup brněnský a tu teprvé podařilo se vzmáhání se živlu evangelického zastaviti.[5]) Také řevnivost mezi stoupenci obou vyznání evangelických byla tolerancí na újmu, neboť začasté menšina

[1]) Tamže, 215.
[2]) Wolf, Josephina, 92.
[3]) Památka roku slavnostního 1863, 142.
[4]) Almanach jubilejní, 113.
[5]) Tamže, 183 sld.

příslušná k jinému vyznání než sbor v místě založený raději zůstala věrna církvi katolické, než by se zřekla evangelických svých zvláštností. Tak když konala se kommisse na Moravě v Dalečíně, přišli sice i mnozí měšťané z nedaleké Bystřice, kteří si přáli, aby přijato bylo vyznání augšburské. Ježto však okolní lid přestal na vyznání reformovaném, vrátili se Bystřičtí do lůna církve katolické. [1])

Zatím zjevy, které byly při odstupování od církve katolické pozorovány, vybízely k vážným úvahám na místech nejvyšších. Císař shledával, že neodstupovali toliko ti, kteří byli již před vydáním tolerančního patentu evangelickým zásadám oddáni, nýbrž že hlásili se mnozí k církvi evangelické z důvodů zavržení hodných. Na mnohých místech rozhodovala toliko nenávist k vrchnostem a duchovenstvu, jinde i lákavá ustanovení evangelická o rozlučitelnosti manželství. Také byly obavy, že se z Pruska, ovšem za úmysly politickými, hnutí proti katolické církvi podporuje. Za takových okolností sám biskup krcký hrabě Aueršperk, jenž vedle Háje a Herberštejna byl pokládán za předního zástupce osvícenského směru mezi rakouskými biskupy, radil k omezování volnosti přestupův a k zařízení dobrých škol, k umírnění postních nařízení a ku svolení podávati pod obojí spůsobou. Těmito prostředky prý bude lze předejíti přestupy, kteréž dle jeho návrhů měly býti omezeny určitou dobou. Myšlenka přestupování volné jen do určité lhůty dopouštěti nabyla odtud vrchu a byla podnětem ku dvornímu dekretu ze dne 15 prosince 1782, jímž prohlášeno, že všechny, kdož do 1 ledna 1783 přestup neohlásili, za katolíky jest pokládati, ti pak, kteří by po této lhůtě přestoupili k některému z vyznání tolerovaných, buďtež jmíni za odpadlíky a budiž s nimi dle platných předpisů nakládáno. Tvrdé toto a duchu náboženské volnosti příčící se ustanovení bylo sice záhy zmírněno dekretem dvorním ze dne 23 dubna 1783,[2]) jimiž v Čechách a na Moravě přestup byl vázán předcházejícím šestinedělním poučováním skrze katolického duchovního, ale kruhy toleranci protivné vycítily z něho obavy na nejvyšších místech vzbuzené a odtud počínají se překážky, které zvláště s úředních míst přestupům v cestu byly kladeny. Nedůslednost v jednotlivých císařských nařízeních, okamžitými poměry spůsobená, náklonnost k protivenstvím zveličovala. Nic nebylo platno, že císař 9 a 13 února 1783 moravskému gubernii nařizoval, aby odpadlíci pokutováni nebyli, a že odpověděl na dotaz českého gubernia ze dne 7 dubna t. r., kterak s odpadlíky nakládati, kteří po šestinedělním náboženském vyučování do lůna církve katolické vrátiti se zdráhají,[2]) aby lidé takoví byli zůstaveni božskému slitování, než aby se jim nekladly překážky ve víře a zejména v bohoslužbě[3]) — řada případův ukazuje, že soustavně i zeměpanské úřady i vrchnosti i duchovenstvo další přestupování stěžovaly.

Sám biskup Háj v některých příčinách klonil se ku stěžování přestupův, ovšem předpokládaje, že praví evangelíci byli se již k učení svému přihlásili. Když tři rolníci k němu se s prosbou obrátili, chtějíce přestoupiti, odpověděl biskup, že právě vydal poučení svému duchovenstvu v té příčině. Nehodí prý se náboženství jako oděv svlékati a oblékati, neboť ku změně víry třeba důvodů vážných. Císař nechce toliko, aby se konaly přestupy z lehké mysli anebo z důvodů podřízených, nechce však také, aby někdo nucen byl aniž aby někdo byl katolíkem toliko ústy. Proto nařídil biskup duchovenstvu, aby poučovalo přestoupiti hodlající po šest neděl, vždy v jedné nebo dvou hodinách, ale tehdy jen, když jsou po práci, aby v živnosti své nebyli zkracováni. Duchovní mají buď k lidem přestoupiti hodlajícím anebo tito k duchovním docházeti.[4])

Císař sám mínění svého o věcech tolerančních neměnil, nýbrž přál si jako před tím, aby ti evangelíci, kteří přesvědčení svému až do dob jeho nastoupení zůstávali věrni, mohli volně vyznávati učení své. Pozoruhodný jest dvorní dekret ze dne 26 března 1782, poněvadž přihlíží k věcem tolerančním s hlediště české minulosti. Jím vedle tří tolerovaných dotud vyznání, augšburského, reformovaného a pravoslavného, uznáni za vyznání tolerované i Husité, ale pouze v zemích koruny české, ježto prý „jest jich tu více než protestantův, a oni od katolíků v článcích víry tak daleko se neliší

[1]) Almanach jubilejní, 172.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, III, 183.

[1]) Meynert, 56.
[2]) Wendrinski, Kaiser Josef II, 145 sld.
[3]) Köster, 1784, str. 913.

jako protestanté s reformovanými," a proto prý, když známi budou, nebude nesnadno katolickým duchovním je k učení katolickému přivésti. Proto přál si císař, aby Husité s podřadnými svými sektami v „královských českých dědičných zemích" byli pojati v toleranci protestantům povolenou; i mělo se jim se jménem lutheránů mlčky dopustiti, aby si modlitebnice stavěli, své učitele ustanovovali a kalicha požívati mohli.[1]) Pohříchu nařízení to přišlo pozdě, když již lutheránism a učení reformované nabylo vrchu. Proto Husité za církev samostatnou, která by byla měla ráz výhradně český, nikdy se neustavili.

Mysli císařově příčily se přestupy demonstrativné a za určitými účely konané. Tyto měly býti zamezeny opatřeními vládními. Ale základní myšlenka tolerance císaři vždy byla vodítkem, jakož plyne z dalších jeho opatření. Tak již 15 června 1782 zrušil každoroční přísahu, již 8 prosince všichni professoři universitní dotud na neposkvrněnost Matky Boží skládali, jakož i přísahu promoventů, čímž nekatolíkům i Židům zjednal možnost dosíci hodností akademických a nabývati professur universitních i lyceálních. Pelcl zaznamenávaje tento dekret,[2]) radostně dotvrzuje, že universita pražská tím dojde rozkvětu, ježto přicházeli ihned cizinci do Prahy na lékařskou fakultu, zvláště Švýcarové. 8 října 1782 schválil císař na žádost Horníků privilegia města Hory Kutné, ale nařídil, aby opomíjena byla nadále všechna ustanovení jejich, která odporují toleranci, zejména pak ta, která výslovně protestanty z měšťanského práva a z provozování městských živností vylučují.[3])

Když augšburský duchovní Hoszu v Sejfech vydal tiskem poučení, kterak odpovídati má evangelický křesťan katolickému faráři při šestinedělním cvičení, naléhali všichni členové státní rady, aby poučení bylo zabaveno a spisovatel trestán, císař ale vzal jej v ochranu a přestal na pouhé výtce.[4])

Než pravé tyto zámysly šlechetného panovníka nepronikly tou měrou na veřejnost, jakož bylo žádoucno, a záhy docházely zprávy o nepřátelském se chování nižších úřadův i vrchností a o bouřích, které byly spůsobeny evangelickými potřeby. Četny jsou případy, kde vrchnosti vším úsilím evangelíkům na panstvích svých překážky v cestu kladly. Landškrounský vrchní snažil se všemi prostředky zmařiti vznik samostatného sboru v Čermné. Když všechno jeho úsilí selhalo, radil lstně evangelíkům, celkem to chudým horalům, aby žádali císaře za podporu k úkolům církevním, domnívaje se, že císař pro chudobu samostatného sboru nedovolí. Když někteří učinili po radě té, podali ostatní odpor a tím zřízení samostatného sboru usnadnili. Tu vrchní jinými cestami hleděl evangelíkům býti závadou. Když konali evangelíci schůzky své, posílal tam posly místní rychtář, patrně z návodu vrchního, aby vyzpytovali, nejedná-li se nic na potupu katolíků, kteřížto poslové chováním svým pohoršení vzbuzovali. Rozkvašený lid ohrožoval jednotlivé evangelíky, kdykoli se objevili. Kazatel Samuel Szüts, Maďar původem, byl kdysi od vojáků zadržán a před domem střežen, tak že již proskakovaly řeči, že bude oběšen.[1]) Vrchní z Červ. Řečice kázal Jos. Šimanovskému, dříve děkanovu kočímu, jenž přestoupiv, chtěl býti evangelickým učitelem a z té příčiny o průvodní list žádal, vysázeti deset ran.[2]) Když evangelíci augšburští na panstvích golčovojeníkovském a hostačovském r. 1783 žádali o povolení samostatného sboru, majitel obou panství Leopold Krakovský hrabě z Kolovrat žádosti jejich svolení odepřel a teprvé po opětovné žádosti svolil, aby se připojili ku sboru opatovickému.[3]) Také lutheránům v Bohuslavicích u Náchoda svolení ku zařízení samostatné církve s úspěchem odpíráno.[4])

Zvláště překážely vrchnosti evangelíkům, chtěli-li sobě učiniti sídlem církve místo jiné, než které vrchnost k tomu určila, při čemž bylo kazatelům zakoušeti všelikých příkoří; spolu bráněno, aby nezřizovány filiální modlitebny. Majitel panství obříštevského hrabě Věžník překážel vývoji sboru libišského, chtěje nejprvé, aby se evangelíci z panství hlásili k vyznání augšburskému, a když se tak nestalo, aby sídlem církve nebyla Libiš, nýbrž Byškovice, ano konečně i Korycany, položené při Vltavě v bařinaté tehdy a nezdravé krajině.[5]) Na mělnickém panství

[1]) Jaksch, V, 54.
[2]) Josef II, MS, str. 54
[3]) Meynert, 48.
[4]) Hock-Biedermann, 357.

[1]) Památka roku slavnostního, 212.
[2]) Tamže, 210.
[3]) Almanach jubilejní, 240 sld.
[4]) Tamže, 242.
[5]) Památka roku slavnostního, 210.

knížete z Lobkovic nejvíce obracela se zloba proti kazatelům na Vysoké a ve Vtelně Mělnickém. Proti vysockému kazateli Petru Sikorovi pobízel hořínský duchovní sedláky, aby jej řetězy svázali, kazatel pak Sikora byl tak dlouho na Vysoké týrán, až císař 12 ledna 1784 Vysokou za úřední sídlo jeho ustanovil a veškero další pronásledování zakázal.[1]) Do Mělnického Vtelna přistěhoval se v červenci 1783 kazatel Samuel Oros, Maďar, s chotí svou. Příchozím po dlouhé cestě znaveným připraven odpočinek v domě soukromém. sotva však zasedli ke stolu, přišel vrchní v průvodu rychtáře železné okovy nesoucího a zhurta žádal průvodní list. Poněvadž byl tento latinský a vrchní latinsky nerozuměl, obořil se na hospodáře, proč přijal do domu svého neznámé cizince, a nařídil, aby kazatel i s chotí ihned Vtelno opustil. Za temné noci kamenován prý jsa katolickým lidem, musil Oros odebrati se do Libiše k příteli svému kazateli Véghovi, ale ani tam nebyl prost příkoří, ježto úřad obřístevský tvrdě, že pro Libiš jediný toliko duchovní ustanoven, žádal jeho odstranění. Oros tudíž přestěhoval se do Krp na panství řepínském, odkudž jsa na blízku Vtelna, sbor administroval až do jara 1785, načež dvorním dekretem ze dne 21 března 1785 bylo mu povoleno ve Vtelně se usaditi.[2])

Tyto události nezůstaly bez účinků ve vzájemné poměry mezi lidem katolickým a evangelickým. Látky k bouřím na obou stranách se hromadilo a bylo potřebí toliko podnětu, aby propukly. Nejpalčivějším podnětem byla stále otázka evangelických pohřbů, která hned od vydání patentu tolerančního napjetí budila. Patent sám nedotýkal se hřbitovů mlčky předpokládaje, že budou evangelíci i nadále na obecné katolické hřbitovy pohřbíváni. 19 ledna 1782 nařídil císař, aby na hřbitovích pro potřeby evangelíků zvláštní místa byla vyhrazena.[3]) O klidném pohřbu evangelickém na hřbitově katolickém zachovala se zpráva toliko z Trutnova. Tam 2 července 1782 pohřbíván zemřelý evangelický pacholík na obecném katolickém hřbitově a sice v důstojném pořádku. Městský děkan vyprovázel sám mrtvolu bezplatně a tolikéž zvonění bylo zdarma.[1]) Naproti tomu množily se případy pohřbů bouřlivých. V Praze srotil se lid, když 4 prosince 1782 byla pohřbívána kterási evangelička,[2]) o kterémž případu šly do světa zprávy přehnané a pobuřující. Evangelíci chtěli dle patentu jednati, majíce oporu zvláště v císařovu nařízení, aby, dokud evangelíci nebudou míti svých vlastních duchovních, katoličtí duchovní i jejich mrtvé pohřbívali. Ale již od prvých případů vznikaly spory a na některých místech výtržnosti výše vzpomenuté, jako ve Knířově na Vysokomýtsku anebo ve Hlinském. Císař doslýchaje o výtržnostech, ukládal 30 června 1782[3]) duchovním obou stran, aby lid poučovali, ba činil je zodpovědnými za další porušování pořádku. 2 července t. r.[4]) nařízeno dále, aby vrchnostenské úřady o každém nepořádku při nekatolickém pohřbu kraj. úřadu zprávu podaly a jeho rozhodnutí očekávaly, samy ale aby vojska nepovolávaly. Farář v Krutech u Kouřimě nechtěl pohřbu dítěte evangelického dovoliti a rodiče jeho i zbil. Císař dvorním dekretem dne 7 srpna 1782 prohlásil jej za vyloučena na vždy z duchovní správy a potrestal ročním žalářem arcibiskupským.[5]) Ale nařízení císařské nenalézala ohlasu, ježto zatím popuzena byla veliká katolická většina lidu obecného proti nekatolíkům. Obvyklými stávaly se nadávky evangelíkům kacířů, helvitů, lutryánů, beranů, skládány a zpívány posměšné písničky, které tropily si ůštipky z vnější prostoty tolerančních chrámův a reformované bohoslužby, společenské, přátelské ano i rodinné styky s evangelíky rušeny. Zle dařilo se zvláště kazatelům, když za povinností svého úřadu přicházeli do vzdálenějších sídel svého sboru. Když pastor moravecký Jan Szalatnay[6]) vracel se ze Strměch do sídla svého, bylo mu ubírati se skrze Pelhřimov, a tu jednou po něm s brány hozeno nečistotou, podruhé uděřen kamenem, který jej téměř omráčil. I jiní duchovní bývali u vykonávání svého úřadu haněni a trýzněni.

Velikou skvrnou doby jsou ale opětované

[1]) Památka roku slavnostního, 210. — Almanach jubilejní, 17.
[2]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Véghа, 18 sld.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II, II, čís. 39.

[1]) Archiv denkwürdiger Ereignisse auf das Jahr 1782 II, 617.
[2]) Tamže II, 1074.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II, III, čís. 297.
[4]) Tamže III, čís. 305
[5]) Tamže II, čís. 366. — Locatelli, 10.
[6]) Památka roku slavnostního 1863. 212.

výtržnosti pohřební, které nabyly r. 1783 povážlivých již rozměrů, tak že na mnohých místech bylo potřebí zakročení krajských úřadův a vojska. V Nové Vsi pod Ripem měl býti 18 května 1782 pohřben evangelík Kolovský, ale zástupy lidu sběhše se, rozehnaly průvod, zbily účastníky, zranily kazatele a přinutily truchlící účastníky pohřbu k útěku, načež mrtvola nazejtří pohřbena kdesi v zahradě.[1]) 6 června t. r. pohřbena byla dívka jakás v Dobříně, byla ale vyhrabána a jinde zakopána, teprvé po příchodu vojska dostalo se jí odpočinku na hřbitově. Téhož měsíce zemřela v Citově u Mělníka manželka domkáře Soudského, kterýž obávaje se výtržností, pochoval ji na hoře Řipu. Když toho doslechl příslušný úřad, nařízen řádný pohřeb na veřejném hřbitově za přispění vojska. Katolíci postavili se však vojsku na odpor, kteréž vystřelilo, načež jedna osoba zabita a čtyři zraněny.[2]) Podobné bouře dály se i jinde, jako v Sopce při pohřbu evangelíka Hašourka, kdež katolíci proti průvodu pohřebnímu uspořádali posměšný protiprůvod, nesouce na tyčích všeliké hadry a cáry jako prápory, křičíce, hulákajíce a bečíce; konečně vrhli se na evangelíky, rozehnali je a jednoho do krve zranili.[3])

V Horních Štěpanicích nedovoloval lid pohřby evangelíků na hřbitově veřejném, pročež pochováno pět evangelíků na statku souvěrce svého Václava Honců. Při pohřbech katolíci zpěv evangelíků rušili posměšným mečením a pokřikem. V Ponikle vykázán evangelíkům hřbitov, kdež byli pochováváni r. 1771 a 1772 hladem zemřelí. Když r. 1781 zemřel vojín Mevald, evangelík, lid rušil křikem pohřeb a na hřbitově nebyl ani hrob vykopán. Po rozkazu rychtářovu konečně u zdi hrob připraven, ale po pohřbu úplně se zemí srovnán.[4]) V Kluku zemřel v březnu 1783 pastucha Jindrák, známý evangelík, který o zvycích katolických rouhavě mluvíval a kněžstvu spílával. Když měl býti pohřben na hřbitově Matky Boží „v oboře“ před Poděbrady, nedopustily ženy městské, aby byl vnesen obvyklým vchodem, nýbrž rozbouraly plaňky a nepustily souvěrcům zemřelého kromě těch, kteří jej místo mar na holích přinesli, přístupu. Když pak 2 dubna t. r. krajský hejtman bydžovský případ vyšetřoval, přišly ženy v počtu asi 200 do zámku a ústy měšťanky Anny Pekové, proč tak učinily, nepokrytě dokládaly.[1])

Nejzuřivěji dálo se ale ve třech případech, v Liboci, v Lobkovicích a ve Škramníce. O všech těchto případech naskytují se zevrubné zprávy současníků, nekatolických i katolických, ano i zprávy úřední. V Ruzíni u Prahy zemřel 22 dubna 1783 bohatý rolník Jan Kubr, zvaný Kahoun, který od mládí smýšlel evangelicky a pro víru svou i pokuty trpěl. Někdy kol r. 1749 přinucen, veřejně před tím mrskán byv, v filiálním chrámu řepském učiniti vyznání víry, po prohlášení tolerančního patentu však stal se ihned protestantem. 24 dubna měl býti konán pohřeb jeho, k čemuž z Prahy dostavil se pastor Markovic. Okolo desáté hodiny ranní zavzněly na rozkaz krajského úřadu zvony s věže farního chrámu libockého a průvod s mrtvolou z Ruzíně bral se k hřbitovu. Ale katolický lid byl zvoněním i pohřbem na hřbitov katolický pohoršen a vedením vojenského dovolence od pluku knížete Kinského Jana Vondráška, zednického mistra Jana Houdka, nebušických usedlíků Jana Moravce a Václava Pomeisla a krejčího z Liboce Josefa Krupičky sběhl se v počtu několika tisíců hlav do Liboce a ku hřbitovu. Někteří slezli zvonici, odstranili ze zvonů srdce a přerušili zvonění, ostatní pak nepřipustili průvodu s mrtvolou na hřbitov, nedbajíce ani přítomnosti vyslance krajského úřadu ani vrchnostenského ředitele Kováře. Před hřbitovem došlo až ku rvaćce holemi, kyji i kameny. Tu poslal adjunkt krajského úřadu do Prahy pro vojsko, načež četa jezdců kol čtvrté hodiny odpolední přicválavši, pokoj pořídila. Mrtvola byla vojáky střežena po celou noc a teprvé nazejtří, tiše, bez zvonění, byla pohřbena. Původci bouře zatčeni a na 3 měsíce do žaláře odsouzeni, když pak ze žaláře vyšli, v Rakovnice po několik dnů bylo jim veřejné práce konati.[2]) Když v Lobkovicích zemřel evangelický rolník Herdík, příslušník sboru libišského, osadil katolický lid tamní hřbitov, nechtěje dopustiti pohřbu jinověrcova. Když přiváželi mrtvolu ke hřbitovu, přepadl lid průvod, koně

[1]) Památka roku slavnostního 1863, 213.
[2]) Tamže, 213.
[3]) Szalatnay, Ze zápisku Jana Výgha, 40.
[4]) Trauttenberger, Protest. Jahrb. XXI, 219.

[1]) Paměti Vavákovy, I.
[2]) Locatelli, 12.

vypřáhl, vůz k Labi zavlekl a mrtvolu do řeky vhodil. V zástupu zuřících nejdivočeji vedly si dvě ženy, které nedlouho potom samy k vyznání reformovanému přestoupily, z čehož vidno, že byl lid činiteli opodál stojícími podněcován. Mrtvola byla teprvé u jezu obříštevského zachycena a na hřbitově pochována. Když zvěděl o této události hejtman kraje kouřimského Karel svobodný pán z Bienenberka, přijel do Obříství s 12 dragony, kázal mrtvolu vykopati, sezval všechny evangelíky z okolí na pohřeb a sám šel s průvodem z Obříství skrze Libiš do Lobkovic. Když průvod blížil se Lobkovicům, bylo slyšeti ze vsi zvonění na poplach, lid se sbíhal a jal se opět vyhrožovati. Tu po rozkaze krajského hejtmana obstoupili dragoni výtržníky, načež teprvé byl Herdík po způsobu evangelickém pohřben.[1])

Povážlivější ještě byly události na panství černo-kosteleckém, zejména případ žherský a později sluštický. Smýšlení katolického lidu bylo tam od počátku evangelíkům nepříznivo (VII, 224), nepřízeň pak stoupala, když přes to počet evangelíků vzrůstal. Lid dotud v dobré shodě žijící působením vnějším rozstoupil se dle náboženství a evangelíkům tu v menšině žijícím tu zcela rozptýleným bylo zakoušeti všelikého příkoří. Ve Žheřích u Škramníka zemřela před velikonoci r. 1782 zedníka Procházky žena Dorota, evangelička, která za živa katolíky stále tupila a ještě v nemoci o katolickém hřbitově rouhavě mluvila i na zahrádce své pohřbenu býti si žádala, přes to však měla býti v úterý před svátky pohřbena na hřbitově škramnickém. Když přišel průvod s mrtvolou k hřbitovu, byl tento již osazen velikými zástupy katolického lidu, jenž dopustiti nechtěl, aby žena zemřelá tudíž proti vůli své byla pohřbena na hřbitově katolickém. Již před příbytkem zemřelé ve Žheřích došlo k pohnutému výstupu mezi katolíky a evangelíky, i nebylo lze toho dne pohřeb vykonati. Černokostelecký vrchní v noci poručil šesti okolním rychtářům, aby na hřbitově učinili příslušná opatření k řádnému pohřbu, ustanovil ale, aby mrtvolu čtyři lidé toliko na hřbitov vnesli a dva nejbližší příbuzní je následovali, ostatní ale aby před hřbitovem zůstali. Když však průvod pohřební došel a evangelíci houfně na hřbitov bráti se a tam zpívati chtěli, opřel se tomu mocně katolický lid a třikráte hrob již vykopaný zaházel. Farář místní hleděl lid napomínáním k povolnosti přivésti, vida ale nezbytí, žádal evangelíkův, aby se s mrtvolou vrátili a úředního zakročení očekávali, katolický pak lid kamenováním hroze, evangelíkům na hřbitov vstoupiti zbraňoval. I nezbývalo než s mrtvolou se vrátiti. Nazejtří vrchní z Černého Kostelce, dožádav se přítomnosti pěti rychtářů, chtěl po dobrém lid přiměti, aby pohřbu se neprotivoval. Ale jakmile s mrtvolou se blížili, zvonili na poplach ve všech okolních osadách, bližších i vzdálenějších, ve Škramníce, Žheřích, Chotouni, Milčicích, Hořanech i Chrášťanech. Lid se znova shlukl a vedl si tak hrozivě, že se s mrtvolou evangelíci opět musili vrátiti. I třetí pokus ve čtvrtek zmařen, ano lid zanechal téměř vší práce a ve dne i v noci hřbitova střehl, klacky i tyčemi jsa ozbrojen. Když domácí úřady byly bez rady, odebrali se čtyři příbuzní zemřelé na bílou sobotu do Prahy k generálu Wurmsrovi, kterýž vyslechnuv vše, domů je odeslal a oznámil, že o boží hod ve dvanáctou hodinu polední mrtvola bude pohřbena. Ihned vypravil 30 karabiníkův a nařídil hraběti Pachtovi, který velel vojsku v Českém Brodě, aby o 11 hodině se dvěma setninami byl ve Žheřích. Když se objevilo vojsko ve Žheřích, zvoněno opět na poplach. Hrabě Pachta shlédl v domku mrtvolu, kázal ji vynésti, vojáky rozestavil do čtverého šiku, napřed, po stranách a v zadu mrtvoly, načež dal se průvod na pochod. Zatím ale sbíhal se lid v tisících ku hřbitovu škramnickému, ano i někteří duchovní, avšak i hojní úředníci z okolních panství. Tu se karabiníci na dvě strany rozdělili a lid šavlemi rozháněli, čímž bylo lze průvodu ku hřbitovu se prodrati. Hřbitovní vrata byla však velikými kameny zatarasena a hřbitov sám lidem osazen. Když napomínání hraběte Pachty bylo oslyšáno, pronikli karabiníci farou na hřbitov a rozháněli lid, který s vysoké zdi hřbitovní do okolí seskakoval. Teď teprvé byla mrtvola pohřbena. Rychtář škramnický prohodil při tom hrozbu: „Teď toho muže do domku zatlučeme a zapálíme", ale hrabě Pachta slova ta zaslechl i zůstavil 14 mužů ku střežení hřbitova a 14 ve Žheřích k ochraně manžela pohřbené evangeličky. Než opustil s vojskem Žhery, dal ještě vykliditi chrám, kostnici i

[1]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Véghа, 40 sld. — Poněvadž staly se výtržnosti tyto před příchodem Véghovým, dlužno je klásti do prvých měsíců r. 1783 anebo na konec roku roku 1782.

zvonici, v nichž bylo se zavřelo do 300 lidí. Když lid po dobrém neotevřel, byly dvéře vypáčeny a prvý vyveden škramnický kantor, jemuž vojáci na místě vysázeli 20 ran. Tak dálo se i ostatním, kteří byli z chrámu, jeden po druhém, vyváděni. Avšak i evangelíci mnozí, kteří podněcovali katolíky hlasitými poznámkami, jako sedlák Koštíř z Chotouně, byli od vojáků na místě 20 až 30 ranami trestáni. Celkem pokutováno 150 osob ve chrámu uzavřených, 85 v kostnici, 45 na věži. Útraty přes 500 zl. přisouzeny faráři škramnickému a vesnicím ve vzpouře súčastněným. 28 karabiníků, hrob a manžela pohřbené evangeličky střehoucích, vydržováno na škodu rychtáře škramnického tak dlouho, až bylo zjištěno, že se Procházkovi nic zlého nepřihodí.[1]) Ani však příkladné toto pokutování nebylo s to, aby ihned pokoj zjednalo. Když v červnu 1783 zemřel v Květnici na panství škvoreckém obecní sluha Josef Bula, evangelík, a měl býti pohřben na hřbitov do Slušitic, lid se opět vzepřel, neuposlechl ani krajského kommissaře ani krajského hejtmana, až vojsko přivolané jej rozehnalo a vrata hřbitovní vyrazilo. Teprvé potom mrtvola řadami vojínů ku hrobu doprovozena a pohřbena. Pro hrozivé smýšlení lidu hrob ale po delší dobu vojensky střežen a setnina vojska v Slušticích na útraty tamního faráře rozložena.[2])

Bouře tyto naskytovaly se z největší části v arcidiécési pražské. V obou ostatních diécésích, zejména ve králové-hradecké, obezřelá péče biskupů dovedla je když ne zcela zameziti alespoň jim odníti výtržné povahy. Biskup Háj neúnavně oběžníky duchovenstvu a instrukcemi městskými úřadům hleděl zjednávati porozumění myšlence tolerance, vybíral do kommissí, které přihlášky evangelíků přijímaly, kněží rozvážné a vzdělané, sám po diécési jezdil, býval při kommissích příhlašných přítomen, ano evangelíkům i rozdíl obojí tolerované konfesse vykládal.

Bouře tyto, pokud sběhly se r. 1783, byly v nepopíratelné souvislosti s dvorním dekretem ze dne 15 prosince 1782 a s dalším nařízením ze dne 21 února 1783, jimiž přestupování k církvím evangelickým podstatně bylo stiženo. Duchovenstvo katolické, majíc nyní v následcích nařízeného šestinedělního poučování přestupujících v otázce přestupů velikou moc, hledělo průtahy i všelikými obmysly — na některých místech vypočítávali ne šest neděl po sobě jdoucích, nýbrž sčítali hodiny vyučování, až se počet předepsaných 42 dnů naplnil — přestupování stěžovati, v čemž dostávalo se mu podpory úřadů. Tu odhodlali se evangeličtí duchovní reformovaného vyznání shromáždění 17 srpna 1783 při svěcení chrámu semtěšského, dovolávati se osobně pomoci císařovy. Sstoupivše se po vykonaném svěcení ve zvláštní konferenci, ustanovili z prostředka svého Josefa Szallaye a Jana Végha, aby císaři jménem přihlášených evangelíků dík učinili za vydání tolerančního patentu, jemu potřebu a přání církví přednesli a za ochranu proti útiskům prosili.

Císař byl právě očekáván do Čech, kdež v okolí Prahy na měsíc září byly připravovány veliké manévry. Hlavní stan císařův byl v Hloupětíně ve veliké hospodě zájezdné, kdež 5 září odpoledne byla deputace evangelíků ku slyšení předpuštěna. Oba duchovní úlohami svými tak se podělili, že Szallayovi bylo děkovati za vydání patentu tolerančního, Véghovi tlumočiti další prosby církví reformovaných. Císař přijal je blahosklonně a rozprávěl s nimi latinsky. Deputace prosila především, aby byl reformovaným v Čechách povolen samostatný superintendent, což císař ihned přiznal. Když žádáno, aby čeští reformovaní směli míti ústav ku vzdělání svého duchovenstva, jazyka českého znalého, namítal císař, že s úlohu takovou nejsou síly evangelíkův, ale radil, aby ti, kdož by chtěli věnovati se úřadu kazatelskému, oddali se v Praze gymnasijním a filosofickým studiím, načež theologii ať studují v Sáryšském Potoce nebo Debrecíně. Ku konci podali poslové císaři pamětní spis, v němž vylíčivše poměry jednotlivých církví, o ochranu prosili. Císař spis přijal a ihned na vyšetřenou odeslal gubernii, načež nejkřiklavější překážky odstraněny. Kaplan Schleger z Kostelce nad Labem obeslán do Prahy, aby se zodpovídal, kníže Lobkovic Hořínský volán do Vídně ku dvoru císařskému, kdež dostalo se mu projevů nelibosti ve příčině událostí na panství mělnickém, zejména ve Vtelně.[1])

Císaři v Hloupětíně meškajícímu podána byla i žádost všech evangelíků na komorním

[1]) Památka roku slavnostního 1863, 215 sld. Údaje tyto sluší ale opraviti pamětmi Vavákovými, I.

[2]) Almanach jubilejní, 31.

[1]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, 22—26.

panství poděbradském, aby jim vydány byly některé chrámy katolické a sice chrám Narození Matky Boží ve Pňově, sv. Petra a Pavla na Oskobrhu a zachovaný dotud kůr chrámu sv. Vavřince ve vsi někdy Vyklekách, jehož loď r. 1780 byla ubourána a ve vsi Chlebích ze záduší jeho chrám nový zbudován, dále aby zbaveni byli povinnosti platiti desátek a štolu farářům katolickým, jakož i zvyku voziti je do vesnic a z vesnic. Císař 7 září t. r. žádost tuto ve všech příčinách zamítl, což 18 září svolaným evangelíkům na zámku poděbradském ohlášeno.[1])

Odtud protivenství evangelíkům ubývalo, až vyvinuly se poměry celkem snesitelné. Jediný vážnější případ nesnášenlivosti lidu znám jest ještě z Oseka. Neznámá churavá žena nalezena byla na podzim r. 1784 nedaleko kláštera oseckého při cestě ve stavu zbědovaném. Klášterní vrchnost poskytla jí přístřeší a zjednala pomoc lékařskou, nebohá ale zemřela ještě téže noci. Teprvé po její smrti shledáno, že byla choti vojína od pluku Migazzi, který ji opustil, a že byla evangeličkou. Sekretář kláštera Leopold Zeitler učinil opatření, aby byla pohřbena slušně na hřbitově katolickém a mrtvola aby vozem na hřbitov byla dopravena. Aby pak neudály se výtržnosti, odebral se řečený sekretář s kaplanem k domu, kdež opuštěná žena zemřela, a také tam poslán byl příslušný vůz. Než všichni lidé byli již z domu odešli, nosiči, kteří měli mrtvolu vynésti a do vozu vložiti, se nedostavili a z nedalekého poplužního dvora rozprchla se čeleď, nechtějíc účastna býti pohřbu ženy jinověrné. Písař a vozka musili tudíž sami mrtvolu snésti a do vozu vložiti, při čemž tři chudí školáci kolem jdouce, ochotně pomáhali, mrtvolu k hrobu doprovodili a spolu s písařem ji pohřbili. Na hřbitově sice shromáždil se veliký zástup lidí, ale chovali se netečně, péči o pohřeb dětem ponechávajíce. Když byla císaři o případu tomto zpráva podána, nařídil tento, aby řečení tři školáci poděleni byli zcela novým šatem, prádlem a penězi potřebnými, na vyučenou řemeslu, jež by si obrali. Sekretáři a katechetovi školnímu dostalo se nejvyššího uznání.[2])

Nejdůležitějším výsledkem slyšení hloupětínského jest císařské rozhodnutí ze dne 17 listopadu 1783,[1]) jímž českým evangelíkům vyznání reformovaného povoleny samostatná správa církevní a vlastní hřbitovy. Rozhodnutí toto spůsobeno dojmem bouřlivých událostí, které při pohřbech se sbíhaly. Krásná myšlenka císařova, nejdůrazněji biskupem králové-hradeckým doporučená, aby hlavní zásadě tolerance vyhovováno bylo pohřby katolíkův i nekatolíkův na dosavádních katolických hřbitovích, nedošla porozumění a myslící mužové jali se pozdvihovati hlasů svých za povolením zvláštních hřbitovův evangelických. Císař odpíral dobře míněným návrhům domnívaje se, že moudré poučování v zásadách náboženských lid ku snášelivosti přivede, když však došly zprávy o velikých výtržnostech ve Škramnice, návrhy ony byly opakovány a ve státní radě na nedostatečnost poučování odkazováno. Bylo jasno, že toliko povolením samostatných evangelických hřbitovův uklidní se rozčilení lidu, císař ale nechtěl povoliti, domnívaje se, že by povolností jaksi vynucenou utrpěla autorita moci státní. Marny byly návrhy česko-rakouské dvorské kanceláře. Ve státní radě byli proti povolnosti svob. pán Reischach a hrabě Hatzfeld, lidé poměrů v Čechách naprosto neznalí, ale uvalující zodpovědnost na duchovenstvo katolické. Zatím biskup Háj pokusil se o uklidnění svým spůsobem. Umluvil s evangelickými kazateli kraje chrudimského, aby tam, kde by se bylo obávati bouří, mrtvoly evangelické pohřbívány byly na jiném příhodném místě, než jinak aby evangelíkům právo katolických hřbitovův užívati zůstalo. Státní rada v červnu 1783 schvalovala jednání biskupovo, ale 31 května 1783 navrhovala již dvorská kancelář, aby evangelíci byli buď pohřbíváni na místě odděleném, což byl krok ku zřízení samostatných hřbitovův, aneb aby se dály evangelické pohřby za vojenské assistence. Císař v odpovědi své ze dne 5 července 1783 zásadně již myšlence samostatných hřbitovův evangelických neodpíral, neuznával však ještě chvíli za vhodnou k povolení, o němž by mohlo zdání vzniknouti, že bylo bouřemi lidu vynuceno.[2]) Ale úvahy

[1]) Paměti Vavákovy, I.
[2]) Wiener Zeitung 1785, čís. 16.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, III, čís. 334. Též u Szalatnaye v Dobiášovu Časopise historickém I, 244 sld., kdež připojeno i vynesení kraj. úřadu kouřimského ze dne 9 prosince 1783, v rozhodnutí jednotlivých stížných případů císařskému rozhodnutí odporující.
[2]) Frank, Das Toleranzpatent, 101 sld.

tyto zvráceny byly deputací pastorů, která v Hloupětíně pamětní spis svých souvěrců císaři předložila. Jest tudíž výše řečené rozhodnutí ze dne 17 listopadu 1783 spolu i vyřízením pamětního spisu a obsahuje v pěti článcích následující důležitá ustanovení: 1. Evangelíkům reformovaným v Čechách povoluje se k udržení dobrého řádu vlastní superintendent a nařizuje se provésti čeho v příčině té potřebí. 2. Povolují se jim vlastní učitelé, jež zákonitě zkoušené budou obce vydržovati a vrchnosti skrze krajské úřady gubernii ku potvrzení navrhovati. 3. Žádost za povolení nových chrámů se zamítá. 4. Zřizování vlastních hřbitovů povoluje se nekatolíkům na všech místech, kde chrámy mají a hřbitovů si přejí, s tou výhradou, když ohradí si je svým nákladem. Naproti tomu není lze jim ponechávati dosavadních katolických chrámů. Konečně nařizoval císař, aby vládní rozkazy, pokud se pastorů týkají, těmto toliko v českém jazyku byly dodávány.

Rozhodnutí toto doručeno bylo Véghovi krajským úřadem kouřimským intimátem ze dne 9 prosince 1783, načež přikročili evangelíci reformovaní ihned ku provincialní organisaci církve své. Na 9 června 1784 položena byla druhá konference všech duchovních do Chvaletic a tam rozdělena byla církev česká vyznání reformovaného ve tři senioráty: 1. Pražský s desíti sbory (v Libiši, Lečicích, Krabčicích, Vysoké, Nebuželi, Vtelně Mělnickém, Lysé, Kšelích, Soběhradech a Moravči). 2 Poděbradský s desíti sbory (v Hořátvi, Libici, Velenicích, Bošíně, Chlebích, Krakovanech, Velími, Libštátě, Černilově a Klášteře) a 3. Chrudimský s 13 sbory (v Močovicích, Chvaleticích, Semtěši, Hradišti, Dvakačovicích, Krouně, Svratouchu, Telecím, Borové, Bučině, Sloupnici, Proseči a Čermně). Prvým superintendentem a sice prozatímným na dvě leta zvolen František Kovács, pastor v Krouně, jemuž dostalo se 1 dubna 1784 císařského potvrzení.[1]) Prvními seniory stali se Ladislav Baka v Hořátvi pro seniorát pražský, Jan Breznay v Sloupnici pro seniorát chrudimský a Jan Sima Turóczy v Chlebích pro seniorát poděbradský.[2]) Nejvyšším úřadem církevním stala se reformovaná konsistoř ve Vídni, jež s konsistoří augšburskou, dvorním dekretem ze dne 20 října 1784 do Vídně přenesenou,[1]) obdržela společného katolického praesidenta Jakuba barona Wöbra. Prvými rady této konsistoře jmenováni dvorský agent Samuel z Nagy, Josef Vitéz a Štěpán Szüts.

Maličko později zorganisována i církev augšburská a sice týmž spůsobem jako reformovaná. Nejprvé reorganisována konsistoř těšínská. Když konvencí Altranstaedtskou r. 1707 propuštěna obyvatelům knížectví těšínského a bílského podmíněná svoboda náboženská a povolena stavba „milostného“ chrámu v Těšíně, podřízeni evangelíci těšínští a bílští evangelicko-augšburské konsistoři v Břehu. Po odstoupení větší části Slezska Prusům uznána potřeba vlastní konsistoře evangelické pro České Slezsko, kteráž založena v Těšíně.[2]) Po vydání tolerančního patentu ukázalo se, že jest Těšín nevhodným sídlem pro konsistoř působností ve všech Státech Dědičných nadanou; proto přenesena 22 července 1784 konsistoř těšínská do Vídně a předsedou jejím jmenován hrabě Jan Larisch. Pro obě evangelické konsistoře povolen společný státní příspěvek ročních 2698 zl.[3]) Stavové knížectví těšínského podali sice prosbu, aby alespoň oddělení konsistoriální bylo v Těšíně ponecháno, žádost jejich byla ale dvorním dekretem ze dne 31 ledna 1785 odmítnuta, následkem čehož vzdali se hrabě Larisch a dosavádní duchovní radové Traugott Bartelmus a Kristián Fröhlich svých míst v konsistoři, tito jsouce duchovním úřadem ku Těšínsku poutáni. V červnu 1785 počala augšburská konsistoř ve Vídni úřadovati. Její předsedou jmenován rovněž baron Wöber, světskými radami baron Maximilián Kallisch a Jan Ondřej Wieland, duchovními radami vídeňský superintendent Fock a vídeňský pastor Knopf, tajemníkem Arnošt Konstantin Karvinský. R. 1784 povolena samostatná seperintendence v Čechách a provisorně jmenován superintendentem pastor v Krucemburku Jan Lahó,[4]) načež r. 1786 zvolen k této hodnosti pastor v Křížlicích Štěpán Leška, jemuž přiděleni byli dva seniorové, český kazatel pražský

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, IV, č. 216.
[2]) Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, 26 sld.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten, IV, čís, 613.
[2]) Peter, Geschichte der Stadt Teschen, 118.
[3]) Wolf, Josefina, 93.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten IV, čís 216.

Markovic a Kristián Bogenhart, farář v Sejfech.[1]) Zvláštní superintendent augšburského vyznání zřízen v osobě rady těšínské konsistoře Bartelma i pro Moravu a Slezsko s povinností dohlížeti též k Haliči. R. 1785 dostalo se moravským reformovaným samostatného superintendenta osobou Michala Blažka, pastora v Jimramově. Dle instrukce superintendentem Fockem sepsané a 13 března 1786 prohlášené bylo povinností superintendentů dozírati k vykonávání náboženství, k ústavům a osobám k tomu zřízeným, k veřejnému vyučování ve chrámích a školách, k úpravě bohoslužby, k soukromému i úřednímu životu pastorův a učitelů, ku správě a počtům ze jmění záduš-ního i výdajů nutných za účelem bohoslužebným a k poměrům jednotlivých obcí náboženských.[2])

Úpravou církevní agendy bylo toleranční dílo Josefovo dovršeno a zabezpečeno. Císař dal průchod ve vrchní správě evangelických církví zásadě o svrchovanosti státu nad církví, jíž ač s menším úspěchem dopomáhal k platnosti i proti církví katolické. Obě evangelické konsistoře vídeňské s katolickým předsedou, se světskými a duchovními radami, panovníkem jmenovanými, jimž byli podřízeni superintendenti i seniorové, byly pevným ústrojím, jímž stát vykonával svou dozornou moc nad mladými církvemi i duchovenstvem jejich. Toliko ašská konsistoř vymykala se z podřízenosti správy ústřední, zachovavši samostatný svůj ráz až do r. 1870.

Přihlížíme-li k vývoji tolerance v Čechách tož dvě věci zvláště pozornosti zasluhují. Jest to především výlučně český ráz církve reformované a pak zjev překvapující, že dálo se od r. 1781 přestupování jen v lidu obecném, hospodářství a řemeslu oddaném, s nehojnými vyjímkami v obyvatelstvu městském. Z vyšších stavů nepřistoupil k učením evangelickým nikdo, z duchovenstva katolického přes všechny sympathie osvícenských jeho vrstev rovněž nikdo; toliko proslýchalo se, že míní přestoupiti kaplan na děkanství chorušickém u Mělníka, který když náhle z působiště svého zmizel, různým pověstem bezděky vznik podal. Praktický důsledek tolerance jevil se v připouštění cizozemských evangelíků k českému inkolátu a k úřadům. Výše již řečeno, že 22 listopadu 1784 udělen byl prvému lutherskému pánu inkolát v království českém a sice Kristiánu Augustinu knížeti z Valdeka.[1]) Prvým evangelickým professorem na universitě pražské byl A. G. Meisner, 20 listopadu 1785 z Drážďan povolaný.[2])

Různý původ obojí evangelické církve projevoval se nejpronikavěji, když jednalo se o vybudování vnitřních řádů církevních, zejména způsobu poct božských. Ana církev reformovaná v zemích českým národem obývaných[3]) upravuje si církevní řády samostatně, pokud možná v souvislosti s tradicemi předbělohorskými, čímž vysvětluje se značný rozdíl mezi reformovanými českými a pravými Kalvinisty zemí západních, přidržovala se církev augšburská zvyků v Německu obvyklých. Císař sám přál si vedle společného církevního práva evangelického i společného obřadnictví a schválil 9 září 1783 návrh ve příčině té konsistoří těšínskou podaný. Dle návrhu toho měly společně konsistoř těšínská s církevním konventem v Modré vypracovati osnovu řádu bohoslužebného, k čemuž ale pro různící se přání obou stran nedošlo. R. 1785 vyzván znovu císařem superintendent Bartelmus, aby zpracoval osnovu řádu bohoslužebného dle návrhů z Těšína i Modré učiněných, než toliko pro církev augšburskou, ježto však mezitím konsistoř těšínská do Vídně byla přeložena, podjali se díla vídeňští pastorové Fock a Knopf. Jimi ustanoven stejný řád pro přijímání svátosti oltářní, upraven pořádek zpěvův a modliteb, ovšem se změnami v textech, jež si žádala státní censura, načež liturgie nakladatelem Wucherem ve Vídni r. 1788 vytištěna.[4]) Tato liturgie, státní správou schválená, zavedena ve všech církvích vyznání augšburského.

Bohoslužebný řád církve reformované spočívá na bratrských tradicích, po způsobu uherských reformovaných místy změněných. Prví duchovní, kteří přišli do Čech r. 1782, spravovali se řádem v uherském Předtisí

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 96.
[2]) Frank, Das Toleranzpatent, 105.

[1]) Pelcl Josef II MS, str. 83.
[2]) Pelcl, Josef II, MS, str. 64.
[3]) Kolatschek, Die evangelische Kirche Oesterreichs in den Deutsch-slavischen Ländern (Vídeň, 1869) uvádí kromě Čech a Moravy reformované sbory toliko ve Vídni (vzniklý z cizinců, kteří se kupili kolem holandského vyslanectví), v Celji, Lublani, Terstu, Bregenzu a Feldkirchu, z nichž toliko vídeňský a terstský vznikly za doby tolerační.
[4]) Frank, Das Toleranzpatent, 114 sld.

zavedeným, dle něhož libišský pastor Végh upravil a tiskem vydal r. 1783 agendu,[1]) v některých věcech ustanoviv změny ve shodě s českými poměry. Tato agenda platí posud, jakkoli není známo, dostalo-li se jí kdy konsistorního stvrzení; za to dostalo se jí jednohlasného schválení r. 1785 skrze superintendentní shromáždění v Semtěši.[2])

Největší nesnáz působily evangelickým církvím obojího vyznání náklady hmotné. Stavba chrámů, škol a hřbitovů, platy pastorům, učitelům příspěvky superintendentům, seniorům a na konsistoře, koupě biblí, katechismův i kancionálů, vyhledávaly velikých obětí od věřících, z nichž mnozí záhy v platech dobrovolně na se vzatých počali býti váhavými. Nemůže ani býti s podivením, že chudí namnoze venkované, jimž dle úpravy daně pozemkové, císařem nařízené, mělo zůstati 70% čistého výnosu, nebyli s to, aby podnikali církevní náklady stále rostoucí, zvláště v chudých končinách na rozhraní česko-moravském a ve Valašsku. Obdivuhodna jest při tom obětavost jednotlivých duchovních, kteří nepatrné služné své, zřídka více než 300 zl. zahrnující, nepořádně a v malých částkách dostávali. Někteří z nich záhy podlehli strádání a námaze, se správou rozsáhlých farních okresů spojené; prvý byl lysský pastor Szalay, který zemřel 12 května 1784. Těmito okolnostmi puzeni jsouce, odhodlali se oba prví superintendenti čeští, Kovács i Lahó, podati císaři pamětní spis a prositi v něm za podporu z důchodů státních. 3 září 1784 připuštěni byli oba k audienci v Jihlavě, při níž Lahó otevřeně projevil, že nemají pastoři výživy, přičítaje vše ustanovení, že desátky i štolu platiti jest farářům katolickým. Císař odvětil: „Ale těm (t. j. katolickým farářům), co jim patří, také vzíti nemohu. Horlivost náboženská měla by ráda platiti. Ale tak to bývá u lidu, že nejlepším bývá náboženství, ve kterém se nic neplatí.“ V pamětním spise svém ukazovali oba prosebníci zvláště na neblahé poměry superintendentů, kteří nedostávají žádné náhrady za cesty v úřadě svém konané. Císař tudíž ustanovil reformovanému superintendentu v Čechách roční plat 500 zl. a augšburskému 300 zl., ale platy ty rozvrhl na evangelíky, uloživ reformovaným rodinám zvláštní příspěvek po 9 a augšburským po 18 kr. ročně. Žádost za podporu duchovních správcův evangelických z důchodů státních 31 října 1784 ve všech kusích zamítnuta.[1]) Seniorové v Čechách dostávali roční odměny po 50 zl. a při visitacích školských vedle bezplatného povozu ještě po 3 zl. Superintendentům náleželo také právo ordinovati kazatelských kandidátů k úřadu duchovnímu. 10 prosince 1784 ordinoval superintendent Lahó v Krucemburku prvé české kandidáty Štěpána Lešku a Štěpána Kalmara.[2]) Správu obcí vedlo staršovstvo, spravující hospodářské potřeby sboru, spolu s přípravou k volbám kazatelův a učitelů. Hlavou staršovstva byl kurátor nebo starosta, někde i dva, zřízení tudíž dle bratrských zvykův upravené.

Neutěšené poměry hmotné jakož i různá příkoří byly příčinou, že někteří z uherských kazatelů vraceli se do vlasti své. R. 1785 opustil Čechy sám augšburský superintendent Lahó. R. 1787 chtěl odejíti pastor sánský Samuel Szeremley, „poněvadž lidé té obce k jeho vyživení ničeho mu dávati nechtí. Ti lidé mají takový obyčej: Když protestantský kazatel od nich platu žádá, hrozí mu, že k katolickému, a katolíci naproti tomu, když jich farář o svůj desátek upomíná, hrozí, že k evangelickému náboženství přistoupí.“[3]) Szeremley odešel pak do Kšel, načež sbor sánský se rozešel a členové jeho přidali se většinou ku sboru libickému. R. 1788 odešel i reformovaný superintendent Kovács z Velímě do Uher, načež k hodnosti jeho povolán Samuel Szüts, tehdy pastor v Semtěši. R. 1789 odešel do Semtěše pastor z Bukovky Jan Kazay, jemuž za šest let z ročního služného 300 zl. církevníci 500 zl. dluhovali. R. 1790 opustil Čechy močovický pastor Michal Vicens[4]); okolnosti tyto byly příčinou, že evangelíci čeští obraceli se o hmotnou pomoc k souvěrcům za hranice, zvláště do Uher a do severních Němec Brněnský

[1]) Agenda, to jest pořádek křtění, přisluhování večeří Páně atd. k užívání církví českých reformovaných. V Praze, u dědiců Rosenmüllerských.

[2]) Památka roku slavnostního 1863, 250.

[1]) Památka roku slavnostního 1893, 236 sld.

[2]) D. Molnár dle zápisků Leškových v Dobiášově Časopise historickém I, 217.

[3]) Kramerius v Českých Pražských Novinách 1787

[4]) Zajímavé podrobnosti o střídání jednotlivých pastorů podává Dobiáš, Hist. čas. I, 5 sld. a Leška z vlastního života v dopise z Křižlic do Bukoviny poslaném (u D. Molnára, tamže, I, 221 sld.).

pastor Riecke konal delší cesty po Uhrách, sbíraje příspěvky pro potřebu církví evangelických, a r. 1786 dr. Richter, superintendent v saském Freiberku, zaslal do Prahy 1200 zl., jež za různých okolností sebral.[1])

O příkořích, která byla evangelickým duchovním v cestu kladena, již výše poněkud bylo položeno. Přes nejlepší vůli císařovu potkávali se evangeličtí pastoři s protivenstvím některých katolických duchovních, ano i kraj. úřadů, vrchností a jejich úředníků. Stížnosti podané císaři Josefu v Hloupětíně měly sice následkem vyšetřování proti faráři a kaplanu v Křinči, kteří překážky kladli evangelické bohoslužbě, jakož i proti kaplanu Schlegrovi v Labském Kostelci, ale výsledek byl chatrný. Úřadové neuznali stížnosti evangelíků podstatnými a místo náprávy dostávalo se stěžujícím si pastorům ještě hrozby výhostem. Jednáním takovým byli ale nesmířitelní odpůrci evangelíků ve snahách svých utvrzeni, což přimělo duchovní reformované, že položili si na den 15 září 1784 sjezd do Prahy, do domu souvěrce Štěpána Kandy na Starém městě č. 169, kdež podle majitele říkalo se „u husara.“ Ve schůzi té přijaty stížnosti sedmery, které zvláštním poselstvem měly býti císaři předloženy. Obsah byl tento: 1. Obviňováno duchovenstvo katolické, že v soukromí i s kazatelny brojí proti reformovaným a tak roztržky a svády vyvolává. 2. Že i vrchnostenské úřady živí smýšlení lidu evangelíkům nepřátelské, že spolu s některými duchovními katolickými — zejména označen děkan kolínský, tehdy Václav Čapek, že na kázáních svých brojí proti toleranci, a upírá duchovním reformovaným charakteru kněžského — lid proti evangelíkům a duchovenstvu jejich podněcují. 3 Že jistému reformovanému, který katolickému faráři zaplativ poplatek štolový, za kvitanci žádal, dostalo se potupného listu pro pastora, kdež mimo jiné bylo čísti: „Tímto se uděluje pastorovi cizího náboženství dovolení ke kopulování, křtu atd.“, jako by reformovaný duchovní na milosti katolického kněze závisel. 4. Krajské a vrchnostenské úřady neslušně dotýkají se evangelických duchovních v dopisích i když osobně předstupují. 5. Na mýtních stanovištích zadržují se evangeličtí duchovní a žádá se na nich mýto i při úředních výkonech, čehož prosti jsou duchovní katoličtí. 6. Lidé, chtějící přistoupiti k učení reformovanému, nebývají v kancelářích po rozumu nejvyššího nařízení zapisováni ani od katolických kněží k cvičení šestinedělnímu připouštěni, když pak po mnohých útrapách a nezaviněných odkladech súčastní se bohoslužby evangelické byť i bez vědomí pastorova, bývá tento za svůdce rozhlašován, žalován ano i týrán. 7. Deisté, Ariáni, posměvači a zločinci se zanedbávají, lidé k obecnému pohoršení den Páně znesvěcující se netrestají, za to ale reformovaní, když v pouze katolické svátky byť i jen nepatrné práce konají, bývají přísně pokutováni.

Do poselstva, jemuž uloženo císaři stížný list podati, zvoleni pastorové Szüts a Turóczy a svěřena jim ještě prosba, aby kromě jiného vydáno bylo císařské nařízení, kterýmž by duchovním evangelickým příslušná čest byla zajištěna. Jakým spůsobem byla stížnost tato císaři odevzdána, nedovídáme se a také nic není známo o audienci zvoleného poselstva. Písemní vyřízení ale, kteréž po rozkaze guberniálním kraj. úřad chrudimský 27 listopadu 1784 Szütsovi intimoval, bylo velice nepříznivé. Vytýkalo se v něm, že měly býti určitě jmenovány případy jednotlivé, v nichž stalo se pastorům příkoří, a udělena byla stěžovatelům důtka, že připomenuli Deistů ve stížností své.[1])

Příkoří, do nichž si evangeličtí reformovaní duchovní stěžovali, dála se z největší části na území arcibiskupství pražského. Ostatní diécése nejmenují se. V nově zařízené budějovické téměř evangelíků nebylo, v litoměřické vyskytovaly se toliko málo které sbory augšburské, které proti reformovaným požívaly větší přízně vládních i církevních kruhů, ve královéhradecké pak pevná ruka biskupa Háje zamezovala všechny snahy protitoleranční. Lidumilný tento biskup neunavně napomínal ústně i písemně duchovenstvo i lid, aby chovali se snášelivě k jinověrcům, a sám předcházel dobrým příkladem. Na visitačních svých cestách stýkal se též s duchovními a staršími lidu evangelického, jemuž utkvěl podnes ve blahé paměti, a zvláště charakteristická jest episoda z jeho života, častěji vypravovaná a sice od účastníků ještě za života biskupova.

Za velice parného dne letního 3 června 1782 meškal biskup právě na oblíbeném

[1]) Brünner Ztg. 1786, č. 9.

[1]) Szalatnay v Dobiášově Časopise historickém I, 247—250.

letním svém sídle v Chrasti, ani přicházejí do zámku dva starší již rolníci, chudí ale čistě oblečení, žádajíce, aby byli před pana biskupa předpuštěni. Když jim bylo svoleno, ujal se slova starší z nich takto: „Veledůstojný pane biskupe, budete se diviti, slyšíce příčinu našeho příchodu, ale odpusťte dvěma starcům, kteří nemohou pokojně zemříti, odepřete-li jim prosbu, již v srdci mají. Pověst o Vaší lidumilnosti, o Vaší lásce ke všem, byť i nebyli katolíky, přiměla nás k tomu před Vás vstoupiti.“ „Co žádáte milí lidé, povězte to bez obalu.“ „Vysoce důstojný pane biskupe, my jsme husité; byliť jimi otcové a praotcové naši. Oni nám nic jiného nezanechali leč kancionál a bibli. Víte, že pan krajský nám vojskem všechny knihy, i bibli, odňal. Vynasnažili jsme se mnohdykráte, abychom je nazpět dostali, byli jsme však vždy odmrštěni. A nechtěvše v prosbách ustati — bylať nám všechna potěcha odňata, ježto jsme svaté písmo čísti nemohli —, byli jsme těžce tělesně trestáni. Nyní ale slyšíme, že nejmilostivější císař náš vydal patent, že každý z jeho poddaných, nechť si cokoli věří, může i veřejně vyznávati a že jej nikdo ve víře jeho mýliti nesmí. Sám Vy, pane biskupe, ohlásil jste to v pastýřském listě, jejž nám pan Kramerius z Prahy česky tištěný poslal.“

„Ovšem, dobří lidé,“ odvětil biskup, „dobrotivý císař prohlásil z vnuknutí božího tak řečenou toleranci, podle níž vaše víra bez nebezpečenství jest, aniž pak musíte již na oko při obřadech katolické církve setrvávati. Právě se dovídám, že dne 9 července bude v Krucemburku v Čáslavsku nový chrám otevřen a i v mé diécési konají se — zeptejte se Trnáveckých a Krovenských — přípravy k evangelickým službám božím.“ „Chvála a díky bohu všemohoucímu!“ zvolal starší rolník; „ale právě proto jsme v největším parnu tolik mil k Vám přišli, vysoce důstojný pane biskupe, chtíce Vás pokorně prositi — neměj te nám to za zlé —, abyste nám zase naše bible zaopatřil.“ I zamlčel se, hledě vzhůru, an zatím soused jeho ruce vzpíná a k zemi pohlíží.

Biskupa pohnuly prosba i důvěra obou mužů těchto i pravil: „Vaše bible, chcete-li totiž tytéž, milí lidé, nemohu vám zaopatřiti, ty budou již dávno od pražské konsistoře spáleny. Chcete-li však jiné přijíti, které mám — jsou v Hále tištěny — ty vám s radostí dám.“ Starci se poklonili a chtěli v radostném pohnutí biskupovi ruce políbiti, čehož však on nepřipustiv, šel do své knihovny pro dvě překrásné bible. Pohled na ně způsobil pohnutí ve tvářích obou mužů, kteří se slzami v očích knihy radostně k ústům tiskli Biskup sám vypravovával později, že ještě nikdy tak živě neviděl více radosti, víry a štěstí v lidské tváři. „Co jsme za tyto knihy dlužni?“ tázali se konečně starci a když biskup mlčel, otázku opakovali. Konečně pravil biskup, usmívaje se: „Pamatujte na mne, čtouce v těchto biblích. I já nemám žádné jiné útěchy kromě písma, tohoto jediného svědectví učení Kristova. Z bible pochází konečně všecko a i rozdíl křesťanských vyznání zmizí v nekonečné hloubce její, v její moudrosti a posvátnosti. S tím vám přeji dlouhého a šťastného živobytí a požehnaného bible čítání.“ „Nuže odměň Vám to bůh, vysoce důstojný pane biskupe! Budeme se se svými dětmi a vnuky za Vás modliti. Ale jelikož tak milostiv jste, popřejte nám ještě tuto prosbu: Dejte nám k biblím ještě Své požehnání!“ „Vždyť jste husité, milí lidé, což pomůže požehnání katolického kněze?“ „Ovšem, ovšem,“ usmívali se mužové v rozpacích. „Vy však nejste jen biskup, ale i jinak hodný panáček a pravý otec svých podřízených. Vyť jste dobrý člověk a kněz jako byli první kněží církve.“ I udělil biskup pokleknuvším požehnání a tu jal se starší z obou mužův opět mluviti: „Vysoce důstojný pane biskupe! Vy jste nás tak laskavě vyslyšel, že toho po celý svůj život nezapomeneme. Daroval jste nám dvě bible a nechcete za ně žádného platu. Dal jste nám požehnání a my chudí lidé nemůžeme Vám nic dáti za Vaše dary a útěchu. Jsmeť staří a nemáme již daleko k hrobu a tu myslíme, vysoce důstojný pane biskupe, my žijeme v své obci, jsouce váženi a milováni, a žádná skvrna nešpiní svědomí ani rozšafnosti naší — můžete to ode všech slyšeti, již nás znají — a tu myslíme, že Vy, mladý muži, jehož bůh k vůli všem lidem dlouho zachová, požehnáním dvou starců neopovrhnete!“ I dali mu požehnání, načež biskup oba objal a propustil, aniž by byli vzali peněz na cestu podaných. Mužové ti nazývali se Adam Říha a Václav Kletečka, jeden z nich byl z Rychmburka.[1])

[1]) Zprávy o této významné události pocházejí z obou stran. Biskup sám nikdy netajil se jí, a také v kruzích lidových zachovala se v živé paměti. Prvou zprávu a sice dle paměti biskupových současníků, kteří

Kolínský děkan nebyl však jediný, který duchovním evangelickým upíral pořádného kněžství R. 1785 vydal dr. Václav Rokos, kaplan u sv. Vojtěcha na Novém Městě Pražském, spisek nadepsaný Důkaz, že kazatelé Augšburského a Helvetského vyznání nejsou kněží ani řádní služebníci církevní, kteréžto věc od Jeho Císarské Jasnosti Josefa toho jména Druhého všem katolickým kazatelům roku 1784 dne 28 října k dokázání nařízena byla (v Praze, u Jana Josefa Diesbacha), v němž duchovním evangelickým kněžství křesťanského odpírá. Způsob, jakým Rokos stanovisko své hájí, ukazuje vyňatek, kdež důvody své shrnuje a proti nekatolíkům se obrací: „Proti těmto tak znamenitým důvodům nekatolíci žádné obrany nemají; ty ale pobožný a bohobojný katolický čtenáři jistou a neomylnou závírku s Jeho Císarskou Jasností učiniti můžeš, že kazatelé augšburského a helvetského vyznání nejsou kněží ani řádní služebníci církevní, poněvadž nemají biskupů; Martin Lutér a Jan Kalvin, jejich zakladatelé, byvše prostí kněží, žádné řádné posloupnosti po sobě zanechati nemohli. To již bez všeho ostýchání, v lásce a svatém pokoji, všem kazatelům jmenovaných dvou vyznání říci mohu.“

Rokosovi dostalo se po roce odpovědi se strany katolické, ač spisovatel zastřel jméno své pseudonymem. Neznámý Petr Záchodský z Slevizu vydal proti němu obranný spisek: Psaní školního mistra .... k obraně evangelických učitelů a svobodného učení evangelického proti nedůvodnému důkazu, že učitelové evangeličtí nejsou kněží. První sbírka. V Praze, 1786. U Rosenmüllerských dědiců.“ Spisek tento libující si v ostrém polemickém tonu a upomínající na náboženské půtky XVI stol., vzbudil veliké pohnutí v katolických kruzích i hádáno, že skladatelem jeho jest augšburský kazatel pražský Markovic, který však v Pražských Novinách prohlásil, že spisovatelem není.[1]) Spisovatelem, jak později seznáno, byl kněz Václav Stach, horlivý osvícenec, hlasatel snášelivosti náboženské, jenž r. 1787 povolán za professora české pastorálky na lyceum olomoucké. S katolické strany jal se tvrzení jeho vyvraceti kněz Václav Hubálek spiskem Důkaz, že katolíci i pod jedním způsobem živého těla a krve Páně požívají, nekatolíci pak, proto že pravých kněžův nemají, ani těla krve Páně pod obojím že nepožívají. (V Praze, 1787).

Poslední důležitou událostí v rozvoji evangelických církví za Josefa II jest trvalé rozdělení evangelíků pražských dle národnosti. Napjatý poměr mezi českými a německými členy téhož evangelického sboru nemohl na dlouho potrvati. Dokud byl v Praze vojenský kazatel Schmidt, navštěvovala značná část německých evangelíků pražských bohoslužbu jim pořádanou, když ale byl r. 1789 Schmidt zvolen za nástupce vídeňského pastora Knopfa, nebylo v Praze vhodného německého kazatele a sice příčinou byly nedostatky hmotné. Evangeličtí generálové a důstojníci byli v poli a občanští evangelíci němečtí nebyli s to, aby znikli náklad na samostatného pastora. Hrabě Wurmser tudíž prostředkoval. Jeho přičiněním ustanoven český pastor Markovic za duchovního správce ve vojenské nemocnici, Němci pak zavázali se Čechům, že přispějí 200 zl. ročně na jeho obročí, načež obě strany se smluvily, že jednu neděli bude konána bohoslužba česká a druhou německá. Od té doby sstoupili se Němci ve sbor zvláštní s vlastním představenstvem i pokladnou a platili Čechům nájemné za spoluužívání modlitebny. Tím byl zesílen především sbor český, nebo Markovic odstranil z modlitebny i bohoslužby vše, co zvláště přifařeným venkovanům zdálo se upomínati na zvyky katolické, pročež tito zanechali obmyšleného zřízení církve samostatné v kraji. Německý sbor skládal se namnoze z přistěhovalců. Prvé jeho staršovstvo skládalo se ze čtyř továrníků, Jiří Herrmannsfelda, Kristiána Friedricha Mayera, Petra Pickardta a Jana Bologne, kteří vesměs přišli do Prahy z říše.

Německý sbor zakoupil teprvé r. 1791 od měšťana Kehrna zrušený farní chrám sv. Michala v Opatovicích, upravil jej dle předpisů tolerančních a obcoval v něm poprvé 23 května t. r. poctám božím.

tvrdili, že ji z úst biskupových slyšeli, podává Frankl v Sonntagsblätter 1847 čís. 31, str. 373, odkudž ji přejal W. Müller, Johann Leopold von Hay, 75—77. Památka roku slavnostního 1863, 220—222 přináší z kruhův evangelických současníkův jména osob, časové určení a narážky na současné poměry, jimiž jest pravdivost této události doložena.

[1]) PČN 1786, čís. 3.

Opravy v církvi a bohoslužbě katolické.

Ve svém poměru ku katolickému náboženství bývá Josef II proti skutečnému stavu věcí vyhlašován za nepřítele náboženství, k němuž se hlásila převeliká většina jeho poddaných, a opatření jeho, čelící proti církevní správě, proti vnějšímu způsobu života církevního, proti klášterům, chrámům, bratrstvům a p., pokládána za výron nepřátelství tohoto.

Výklad tento není správný. Josef II po příkladu svých předků byl oddán s velikou nelíčenou zbožností náboženství katolickému a nikdy neomeškal dáti plný průchod náboženským citům svým. On plnil pečlivě všechny povinnosti náboženské, on neostýchal se u sv. Petra v Římě pokleknouti mezi lid modlící se, on připravoval se k smrti jako věřící katolík. On také náboženský cit za každé příležitosti budil a podporoval, on hleděl bedlivě k tomu, aby duchovní správa byla dobře opatřena a usnadněna, aby budovány byly nové chrámy, kde jich bylo potřebí, a zvláště přísně přihlížel ku kázni duchovenské.

Chtěje ve všem míti uniformitu, neztrpěl ovšem ani libovolných úchylek od platných dotud obřadnických předpisů. Pro přestupek ritualných nařízení, v arcidiécési olomoucké zavedených, obviněn byl kněz Josef Knauer, farář v Kujavách na Moravě, pohnán před duchovní soud a odsouzen k dvouleté klášterní vazbě v Kroměříži. Odsouzený odvolal se k císaři, kterýž prozkoumav veškery spisy pře, rozhodl 10 prosince 1781, že v otázce této, typické pro budoucí případy, dlužno jednati dle pravých zásad a míti stále ve zření obecné dobro. „Kdyby zvláště teď, když jedná se o předsevzetí oprav všeho duchovenstva, nebyly udržovány nejpřísnější pořádek, poddajnost a podřízenost k představeným, kdyby každému bylo dovoleno hloubati v kanonech, konciliích, snesenich, ve výkladu písma svatého, zvláště pak v rozličných učených spisovatelích, a dle toho potom svoji mravovědu a svoje obřadnictví zařizovati, ano kdyby v takových příčinách shovívavost toliko zavládala, vznikla by zajisté za nejkrásnějšího předstírání lásky k bohu a bližnímu tolikerá náboženství anebo alespoň v těchto tolikeré obřady, kolik jest hloubavých ve státě, kteří u různých radů, praesidentův a lidí najdou příznivce a obhájce. V tomto zvláštním případě prohřešil se farář Knauer hrubě, těžce a neodpustitelně. On čta mši, libovolně změnil obřad i jazyk při čtení epištol a evangelia, modlil se z breviíře po vlastním ustanovení změněného, ježto neshledal dosavádní způsob dobrým. Vzbudil pohoršení v obecenstvu, nelibost v obci své, ježto neuděloval způsobem všeobecně zavedeným svátosti stavu manželského, nepřisluhoval po mši svátostí oltářní ani v den nedělní, a zvláště byl přísným při svátosti zpovědi. Zasloužil tudíž Knauer zúplna, aby byl biskupem svým vyšetřován, potrestán a vykonávání farního úřadu až do úplného polepšení vzdálen.“ [1])

Kněz Marek Weiss, františkánský mnich řádové provincie české, byl pro přestupek kázně arcibiskupem pražským odsouzen k roku zkoušky a kajicnosti. On odvolal se k císaři s prosbou o odpuštění trestu prý nesnesitelného, ale žádost jeho resolucí ze dne 30 května 1782 zamítnuta s odůvodněním, že pečoval oň arcibiskup více, než kolik si dle něho zasloužil.[2])

Naproti tomu vyznamenával císař kněží v povinnostech svých horlivé anebo lidumilným konáním známé. Z tábora hloupětínského zavítával císař na zámek brandejský a tu jednou sám jda lukami od lázní Houštky k městu, potkal duchovního s dvěma hošíky. I ptal se duchovního, čí by byli hošíci. Duchovní neznaje císaře, odpověděl, že jsou osiřelými syny zpřáteleného důstojníka, jichž se po smrti otcově ujal. Císař na místě přislíbil duchovnímu faru na císařském patronátě a již r. 1788 jmenován byl kněz Matěj Rössler děkanem v Jaroměři.[3])

Pečuje o povznesení pravého ducha náboženského, nařídil císař 24 listopadu 1787, aby udílelo se vyučování náboženské netoliko dítkám, nýbrž i učenníkům, ve škole i chrámě.[4]) Když roznášely se zprávy, že císař míní zrušiti kněžské bezženství, kázal ohlásiti Josef 11 ledna 1787, že bezženství kněží bude i na dále zachováno.[5]) R. 1789 vznikl veliký nedostatek obilí, takže zvláště v Če-

[1]) Meynert, 27. — Brunner, Mysterie der Aufklärung, 186

[2]) Meynert, 29. — Brunner, Theol. Dienerschaft, 424.

[3]) Pamětní kniha děkanská v Brandejse n. L., 45 sld. Hellich, Matěj Rössler.

[4]) Rulik, Hist. kal. I, 30

[5]) Tamže I, 71. Obecné nařízení ze dne 11 června 1787 v Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VII, čís 258.

Královské město Pisek v XVIII. století.

chách hrozil hlad. Císař dal na jevo v té příčině dvorskému kancléři hraběti Kolovratovi očekávání, že konají se za odpomožením tohoto zla zajisté již ve všech zemích obvyklé hodinky s modlitbami, a že tudíž nehodí se čekati na výslovný rozkaz císařský.[1])

S téhož stanoviska k povznesení náboženského citu hledícího vydáno nařízení ze dne 25 dubna 1781, opírající se o události v brněnském domě kněžském, o nichž položeno bude níže při osudech university olomoucké, aby vymýtěny byly všechny zásady Molinistické i Jausenistické z přednášek, pojednání i rozprav, a aby zásady ty nebyly ani při disputacích ani ve spisech jmenovány.[2]) Zákazem tím chtěl císař předcházeti pohoršení věřících, z theologických půtek vznikající.

V konduitních listinách úředníků byla rubrika, v níž náleželo představenému bedlivě poznamenati, vede-li úředník, jehož se týče, život zbožný a křesťanský.

Ku prostředkům, jimiž měl býti náboženský cit v srdcích lidu prohlubován, náleželo dle náhledu císařova i samopoučování z knih posvátných, hlavně z bible. Proti dosavádní zvyklosti, která v každém, kdož u sebe biblí choval a v ní čítal, spatřovala tajného kacíře, rozhodl 10 července 1781 císař, že každý smí v bibli čísti, že žádnému nesmí se kniha bráti a také žádný nesmí býti trestán, knihu maje, dokud se o přípustnosti této nevysloví censura.[3]) Školnímu knihoskladu uloženo, aby vydával katolické příruční bible v jazycích českém a německém. Nedlouho před tím, 30 března 1781, zrušeni v Čechách missionáři, dotud hlavní nástrojové protireformace. Bylo jich celkem 24 a chodili po třech i čtyřech, kážíce a knihy hledajíce i ničíce.[4]) Jen tam dočasně missionáři ponecháni, kde nebylo ani farářův ani lokálních kaplanů, měli si však vésti pouze jako duchovní správcové. Než někteří missionáři odnímali lidu i bible, školním knihoskladem vydané, a tím zřizování nových far jen uspíšili.

Tomuto osobnímu náboženskému přesvědčení císařovu odporovala ovšem nařízení jeho ve příčině správy a vnějšího života církevního. Ve shodě se zásadou, že i církev jest částkou státu, přikročil císař k dalekosáhlým opravám, které měly v zásadě úkolem povzbuzení a prohloubení ducha náboženského, v podstatě své ale byly úchylkou od platných řádů církevních, nedbajíce historického vývoje jejich.

Tyto snahy císařovy prýštily z vyvinutého panovnického sebevědomí, jemuž se příčilo samostatné postavení církve. „Církev se svou ústavou a samostatností," praví dle Jägra[1]) František X. Kryštůfek „se svou hlavou v Římě, se svým vlivem a spojením, daleko za hranice zasahujícím, se svými řády a institucemi, se svým velikým majetkem a svými výsadami, nedala se dobře srovnati se zásadami a úmysly císařovými a protivila se jeho pojmům o státu, státní moci a právech souverainity (= panovnické svrchovanosti). Papež byl mu cizí mocností, která bezprávně zasahá v jeho státy; poměr duchovenstva k papeži viděl se mu býti spojením státu nebezpečným a omezením zeměpanské svrchovanosti; řehole stály v odporu s jeho národohospodářskými zásadami, jsouce mrtvým kapitálem pro vojsko, finance a vůbec pro pracující síly; církevní kult, který tehdáž pověrou a předsudkem nazýván, protivil se jeho filosofii a osvětě. To vše mělo se změniti a namnoze býti zrušeno."

Předním rádcem a po jistou míru i nástrojem císařovým při provádění zamýšlených oprav náboženských byla dvorská duchovní kommisse, jejímž praesidentem byl od 15 června 1782 dosavádní státní rada svob. pán Kressel, osobnost v Čechách již od let významem a činností důležitá (VII, 701, 730, 736, 849). Jsa potomkem staré erbovní rodiny jihlavské, která r. 1693 povýšena do českého stavu rytířského, narodil se kol r. 1720 z otce Františka Karla, který držel statky Kámen a Sezemice, a z matky Josefy Ludmily Přichovské z Přichovic. V mládí studoval Kressel na cizozemských universitách, vstoupil po návratu do státní služby, stal se r. 1754 prvým ředitelem pražské fakulty právnické, povolán r. 1760 do praesidia delegovaného konsessu k hájení zájmů státních a veřejných, načež 15 září 1760 i se starším svým bratrem Janem přijat do stavu panského v království českém. Potom jmenován tajným radou při českorakouské dvorské kanceláři, odkudž stal se i členem státní rady.[2])

[1]) Meynert, 30.
[2]) Meynert, 34.
[3]) Rulík, Kal. hist. I, 28.
[4]) Pelcl, Josef II, MS, str. 36.

[1]) Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 120.
[2]) Sedláček v Ottovu Slovníku Naučném XV, 131.

Dosavádní spůsob církevní správy, který soustřeďoval veškeru moc v Římě v rukou papeže a nejvyšších představených jednotlivých řádů řeholních, příčil se tudíž dle názorů císařových idei neomezené moci panovnické. Dle svého přesvědčení uznával sice císař nejvyšší dozor papežský nad katolickým věroučením, ale církevní správu pokládal za ryze interní věc státu. Když v dubnu r. 1781 ve státní radě oznamováno, že došly biskupa brněnského z Říma rozkazy, udělující jemu v jistých případech právo dispensí a rozhřešení, ukládal císař ihned státní kanceláři, aby podala dobrozdání o přísaze poslušenství papeži, již bylo dosud biskupům vykonávati.[1]) Z té příčiny zavrhoval i veškero spojení klášterů s generály v Římě sídlícími a s jakýmikoli představenými, kteří měli sídlo své kromě hranic Dědičných Států. 24 března 1781 vydáno císařské nařízení, kterým zakázány všem klášterům veškery styky s představenými a kláštery v cizině a nařízena samostatná domácí organisace po spůsobě provincií. Dosavádní moc generálův anebo jinak se zovoucích řádových náčelníků přenesena na domácí provinciály. Cizozemci z náčelnictví domácích klášterů byli naprosto vyloučeni, cesty mnichů do Říma anebo do zahraničných klášterů zakázány, rovněž i užívání bohoslužebných knih v cizině vydaných.[2]) Ve všech věcech, které netýkaly se zásad věroučných, vyhrazoval sobě císař nejvyšší právo rozhodovací. Byly to zásady, jichž domáhali se osvícení němečtí praeláti s počátku XVI stol., horujíce za zřízení národní církve německé s primatstvím arcibiskupa mohuckého, zásady, které Ludvík XIV uvedl ve skutek články své církve gallikánské.

Bylo tudíž důsledkem stanoviska císařova, když vedle správy církevní pojal v obor církevních oprav svých i vnější stránky života církevního, spůsob bohoslužby a domácí řád chrámový. Také zákonodárství císařovo u věcech manželských jest podstatnou částí oprav těchto.

Vedle zásadního stanoviska, které prýštilo z tehdejších názorův o neomezenosti moci panovnické, rozhodovala u císaře i zřejmá nechuť jeho k náboženskému formalismu, ovšem začasté ducha i citu prostému, jakož i ku zděděným ze středověku předsudkům i pověrám.

Byli a jsou posud mnozí, kteří tvrdí, že vodítkem císaři při jeho reformách katolického církevnictví byla snaha, aby církve katolická a evangelické snáze mohly se sloučiti. Toť předpoklad, který příčí se praktickému duchu Josefovu. Jeho stanovisko mezi jednotlivými vyznáními křesťanskými jest jasně projeveno tolerančním patentem a průvodními k němu nařízeními, dle nichž katolická církev byla náboženstvím veřejným, ostatní pak vyznání tolerovanými, soukromými. Císaři postačovalo, když jednotlivá vyznání navzájem se ani nepotírala ani netupila. Když ku konci císařova panování nejvyšší purkrabí pražský hrabě Cavriani zakazoval katolíkům obcovati bohoslužbám evangelickým, nařídil 10 září 1789 císař, aby zákaz tento byl odvolán a odůvodňoval nařízení své, že nemá býti účastenství jinověrců v evangelických poctách božích ani výslovně zakazováno ani dovolováno.[1]) Přednost církve katolické zůstala v platnosti i při osazování úřadů zeměpanských, městských a vrchnostenských, neboť evangelíci i po vydání tolerančního patentu byli připouštěni do civilních služeb a úřadů toliko na základě dispensí.[2])

Dvorním dekretem ze dne 26 března 1781 ustanoveno bylo ve všech Dědičných Státech tak zvané placetum regium, jímž arcibiskupům, biskupům a náčelníkům řádovým nařízeno, aby bully, breve a jiná ustanovení papežskou stolicí vydaná byla před veřejným ohlašováním zemské vládě předložena, kteráž přihlédne, netýkají-li se věcí veřejných, podá o nich dobrozdání a odešle je české nebo rakouské dvorní kanceláři, ta pak vyžádá si nejvyšší rozhodnutí a skrze vládu zemskou zašle je i s prvopisem biskupům.[3])

Když zámysly císařovy pronikly do veřejnosti, zejména ve příčině zrušení dosavádních svazků mezi kláštery a jejich nejvyššími náčelníky v Římě anebo vůbec kromě území Dědičných Států sídlícími, shromáždili se nejpřednější církevní hodnostáři ve Vídni k poradě, kterak opatřiti se proti změnám. Porada dála se v dubnu roku 1781 a přítomni byli knížata arcibiskupové pražský,

[1]) Meynert, 71.
[2]) Uveřejněno v Ephemeriden der Menschheit 1781 II, 608—610.

[1]) Wolf, Josefina, 94.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II. 97.
[3]) Dekret tento otištěn v Ephemeriden der Menschheit 1781 II, 118 sld.

olomoucký, ostřihomský a biskup pasovský. O výsledku porady není zpráv. Cizí vyslanci sice domnívali se, že císař následkem této porady záměrů svých zanechá, ale skutečnost ukázala, že byli špatně zpraveni.[1])

Ve shodě s císařovým stanoviskem, snášelivost mezi křesťany různých vyznání doporučujícím a nikoho z veřejných funkcí pro náboženskou různost nevylučujícím, vydán byl 4 května 1781 rozkaz, aby pověstná bulla in coena Domini vypuštěna byla z rituálu a aby zrušen a do knihovny veřejné odevzdán byl index knih zapověděných. Spolu zrušena obvyklá přísaha, jíž bylo professorům universitním mezi oktávou Početí Matky Boží ve chrámu Týnském skládati.[2]) Zákaz tento vzbudil vzrušení nemalé, ježto znamenal úplnou porážku směru Jesuity někdy repraesentovaného a i po zrušení řádu velmi mocného. Cornova tvrdí,[3]) že byl zákaz ten následkem událostí v kněžském domě brněnském. Zvláštní nařízení[4]) ukládalo duchovenstvu, aby všechny exempláře bully zapověděné do dvou měsíců byly odevzdány úřadům, jinak že přistižený pokutován bude 50 zl., jež připadnou fondu náboženskému. Naproti tomu prohlášeno 12 srpna 1781 císařské nařízení, že nemohou býti v Dědičných Státech bez dvorního dovolení ustanovováni faráři kteří studovali na cizích universitách.

Císařova opatření náboženská-politická spůsobila u papežského dvora v Římě veliké vzrušení. Papež Pius VI vydal ve příčině té k císaři několikeré breve a následovala i výměna pamětních spisů mezi státním kancléřem knížetem z Kounic a papežským nunciem u dvora císařského arcibiskupem Garampem. Když císař i přes to v nařízeních svých pokračoval, odhodlal se papež Pius VI k jízdě do Vídně. Byla to událost neobyčejná, neboť od středověku nestalo se, aby papež opustil Italii a vykonal návštěvu některému panovníku. Pocity, jež zpráva o návštěvě papežově v císaři vzbudila, zračí se nejlépe v listech císařových velkovévodě toskánskému Leopoldovi ze dne 21 ledna a 7 února 1781, z nichž zřejmo, že hodlal sice císař přijati papeže s největší poctou, že však byl odhodlán dle okolností i osobním zakročením ve chrámě papežské allokuci k lidu zabrániti.[1]) 27 února vyjel papež z Říma s nevelikou družinou o šesti vozích a dal se cestou skrze Papežský Stát k pomezí republiky Benátské, odkudž skrze Gorici a Hradec Štýrský bral se k Vídni. Jakkoli cestoval papež pod zapřenou, přijav jméno opata chrámu sv. Jana v Lateráně, přece dostávalo se mu všude poct nevšedních, zvláště na území benátském, kde po dožovu rozkazu na všech poštách po 40 koních bylo připraveno. V Padově uvítán byl papež 8 proknrátory republiky a na hranicích Dědičných Státův očekával jej ve zvláštním císařovu poslání ministr hrabě Kobenzl, který také v družině papežské Jeho Svatost až do Vídně doprovázel. V Lublani pozdravila papeže arcivévodkyně Marie Anna, abatyše v Celovci, všudy pak, kudy papežský průvod se ubíral, vzdávány úřednictvem, duchovenstvem, vojskem i lidem vzácné pocty hlavě církve katolické. 19 března vyjel z Vídně papeži vstříc kardinál arcibiskup hrabě Migazzi, 21 pak března opustil Vídeň i císař v průvodu bratra svého arcivévody Maximiliána, koadjutora rejnkolínského a velmistra německého rytířského řádu, a zajel do Nového Města za Vídní, aby osobně uvítal vzácného hostě svého. 22 března připojili se k družině císařské i vyslancové španělský a benátský, s nimi pak císař o skvělém průvodu vyjel z Nového Města do nejbližší poštovské stanice Neukirch, kdež o 11 hod. dopolední potkal se s průvodem papežovým. Po krátkém ale velmi srdečném pozdravu z obou stran oba průvody ubíraly se do Nového Města, kdež mezi přepřahaním císař vzácného hostě svého prováděl ve vojenské akademii. O 3 hodině ustanoven byl odjezd. Císař vyprosil si, aby papež vstoupil s ním do vozu, ponechal mu pravou stranu, a k večeru za sběhu nesmírných zástupů lidu, za hlaholu všech zvonův a slavnostní střelby z děl vjel papež v průvodu král. uherské osobní stráže a polské šlechtické gardy do Vídně, kdež ubytován ve hradě císařském. Zatím v císařských přijímacích síních shromáždili se kromě papežského nuncia všichni ministři i tajní radové, po jichž pozdravení papež s císařem byli přítomni slavnému Tě boha chválíme ve dvorní kapli.

Papež jel do Vídně s nadějí, že podaří

[1]) Wolf, Österreich und Preussen (1780-1790), 34 sld.
[2]) Rulík, Kal. hist. I, 42.
[3]) Josef II, str. 33.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís. 152.

[1]) Arneth, Joseph II und Leopold von Toscana. Ihr Briefwechsel I, 69—78.

se námitkami a důvody osobně přednesenými císaře pohnouti, aby ustal od zamýšlených dalších oprav života a řádů církevních, ve příčině té však dožil se zklamání velikého. Císař sice při každé příležitosti vzdával a vzdávati kázal papeži pocty nejvzácnější, celkem však čtyrnedělní vídeňský pobyt papežův byl nepřetržitou řadou slavných obřadů, po výtce náboženských, k nimž družila se návštěva památných chrámů, palácův a sbírek, jakož i slavnostní veřejné i soukromé audience. Císař s nejvybranější zdvořilostí vůči papeži konal úřad hostitele, ale ku pravému úkolu papežovy návštěvy choval se zdrželivě. Když papež v osobní rozmluvě dotkl se poměrův náboženských a opatření buď již učiněných buď teprvé zamýšlených, odvětil císař, že nejsa sám v bohosloví vzdělán, prosí o písemné oznámení přání Jeho Svatosti, která pak předloží k dobrozdání svým theologům. Ještě upjatější byl kníže z Kounic, který ani při návštěvě, kterouž papež sám 19 dubna jej poctil, nezapřel odchovance tehdejší francouzské filosofie. Způsob, jakým kníže z Kounic papeže v letohrádku svém přijal, a předmět hovoru, k němuž stále uváděl, aby se vyhnul rozmluvě o věcech politických, vzbudily velikou pozornost a vykládány jako zúmyslné papeže pokořování.

25 března vyjel papež poprvé po Vídni a obcoval tiché mši ve chrámu kapucínském, načež sešel do rodinné hrobky císařské a tam se pomodlil. Téhož dne připuštěny k audienci a k políbení střevíce métropolitní kapitula chrámu sv. Štěpána a některé aristokratické dámy, 26 pak března dostalo se téže cti náčelníkům jednotlivých řádů. 27 března byl slaven zelený čtvrtek a tu papež sám podal císaři a arcivévodě Maximiliánovi svátost oltářní a vykonal obvyklé mytí nohou dvanácti starcům, které císař zvláště obdařil. O veliký pátek navštívil papež pěšky mnohé chrámy za průvodu biskupův a praelátů ve Vídni meškajících, četné šlechty, dvorních gard a důstojníků vojenských, o božím pak hodě obětoval papež ve chrámě sv. Štěpána slavnou mši, za nádherných příprav i obřadů v Římě obvyklých, za kterouž příčinou bylo třeba hlavní oltář odbourati a zcela jinak upraviti. Odpoledne téhož dne udílel papež s balkonu dvorské vojenské rady požehnání nesčíslným zástupům městského i venkovského lidu, kteréhož se do 50000 hlav ve Vídni sešlo. Přes veškera bedlivá opatření policejní přihodily se při tom úrazy mnohé, hlavně z umačkání v hustě semknutých zástupích.

I v dalších dnech za svých pojížděk městem a návštěv míst pamětihodných objevoval se papež vždy ve skvělé družině a byl všude nejuctivěji vítán. Mimo jiné shlédl papež dvorní knihovnu, gallerii obrazů v paláci belvederském, císařský kabinet fysikálný a mathematický, navštívil akademii Tereziánskou a císařskou akadémii inženýrskou, císařské konírny zbrojnici, císařskou továrnu na porculán, sady v Pratru i v Augartech, knížecí lichtenštejnskou obrazárnu a v nejbližším okolí vídeňském slavný klášter Klosterneuburk.

Vedle vyjížděk a návštěv věnoval papež drahně času audiencím, každého dne několik hodin. Vzácní a vznešení hosté spěchali do Vídně, aby byli papežem v audienci přijati a účastni se stali jeho požehnání. Z vysokých důstojníků církve dleli tehdy ve Vídni kníže arcibiskup pražský hrabě Přichovský, kníže arcibiskup olomoucký hrabě Colloredo, arcibiskup kalocký Patáci, kníže arcibiskup ostřehomský hrabě Bathyanyi, kníže biskup pasovský hrabě Firmian, kníže biskup vratislavský hrabě Schaffgotsch, kníže biskup freisinský, biskup jagerský hrabě Esterhazy, kníže biskup krcký, biskupové rábský a rožnavský, knížecí opat kláštera sv. Blažeje v Černém Lese i j. Ze světských hodnostářů přijati byli papežem v audienci ruský vyslanec u dvora francouzského kníže Paradinskij a kněžna Ašková, do Petrohradu se vracející, s dítkami svými, pak u císařského dvora pověření vyslanci evangelických panovníků.

Za koncertův a za slavných večerních besed jak u dvora císařova tak v příbytku papežově pořádaných jednáno bylo mezi císařem a papežem o důležité věci církevní. Jednání dálo se písemně a sice účastni byli jeho nuncius Garampi a kardinál hrabě Hrzan, ktery za tou příčinou přijel z Říma. Předmětem obapolných dohadů byly hlavně: zrušení bully Unigenitus, biskupská právo a moc nad řády mnišskými a duchovenstvem eximovaným, právomoc biskupská vůbec, zúžení soudní právomoci papežovy a nunciovy, osud klášterů dotud uchovaných. Poprvé dovídala se široká veřejnost o jednání vysoké diplomacie, neboť o vyjednávání mezi císařem a papežem nebylo bráněno psáti novinám ani letákům. Tyto ovšem psány byly vesměs ve smyslu protipapežském a způso-

bem nešetrným. Spisovatelem jednoho z letáků — nejpověstnějším stal se leták: „Co jest papež?“ („Was ist der Papst?“) nadepsaný — jmín sám Sonnenfels; ve skutečnosti byl jím osvícenec professor kanonického práva Eybel. Patrně ze strany osvícenské mělo býti letáky těmi a takovými zváženo nadšení, jež lid papeži všade na jevo dával.

19 dubna vsadil papež slavnostním způsobem arcibiskupu Bathyanovi a biskupu Firmianovi baret kardinálský a v konsistorii za příčinou tou držaném pronesl památnou řeč, ve které sice velebil osobní vlastnosti císařovy a zbožnost lidu, ale nepokrytě dal na jevo, že jeho poslání se ztroskotalo. Po té strojil se papež k odjezdu. 21 dubna udílel ještě audience na rozloučenou cizím státníkům a šlechtě, odpoledne téhož dne vykonal návštěvy u císaře a u arcivévody Maximiliána, kteréž byly ihned odplaceny, a 22 dubna přistrojil se k odjezdu za okolností tak slavných jako byl příjezd. O sedmé hodině z rána dostavili se ke dvoru ministři, biskupové, tajní radové, komoří a truchsesové, aby učinili poslední poklonu. Papež byv přítomen mši svaté, již četl jeho zpovědník, navštívil ještě jednou císaře, načež v průvodu císařovu a arcivévody Maximiliána opustil hrad. Sám s císařem vstoupil do jednoho vozu, do druhého arcivévoda, a za průvodu dvorních gard vyjel k Mariabrunnu, kdež s císařem sstoupil do chrámu augustiniánského a tiše se pomodlil. Potom rozloučil se papež před chrámem slavně s císařem a dal se k Burkesdorfu a Mölku. 26 dubna přibyl císař do Mnichova, kdež již meškali kurfürst trevírský a vévoda würtemberský, 2 května nastoupil pak další cestu skrze Tyroly. 13 června vrátil se papež do Říma.

Návštěva papežova ve Vídni neměla účinků očekávaných, neboť císař neuchýlil se v ničem od dosavádní své politiky. Jest zajisté výmluvným toho svědectvím zrušení kláštera Mariabrunna, v týž den vyslovené, když se v něm císař s papežem rozloučil. Ale další vývoj událostí, zejména hrozby exkommunikace, o nichž se v Římě již mluvilo veřejně, a chování se duchovních knížat německých pohnuly císaře k neočekávané jízdě do Říma. Ve Vatikáně právě očekávali návštěvu krále švédského Gustava III, když k večeru 23 prosince 1783 došla zpráva, že císař sstoupil v domě svého vyslance Listy císařovy velkovévodě toskánskému nasvědčují, že nechtěl Josef hnáti napjetí s papežem do krajnosti a že proto volil cestu osobní vzájemné dohody, ve Vídni opomíjenou. Císař chtěl tím odčiniti dojem zpráv po Evropě šířených, že míní se od papežské stolice odtrhnouti a samostatnou státní církev zařídíti.[1]) Také v dalších náboženskopolitických nařízeních císařových není lze od té doby jistou míru zdrželivosti a dříve neznámých ohledů k hlavě církve neuznávati.

Církevní jistoty peněžité podřízeny také dozoru státnímu a za tou příčinou nařídil císař 4 dubna 1782, aby všechny zádušní a fondové peníze byly ukládány do fondů veřejných, pod žádnou však podmínkou na pozemky nebo reality.[2]) 28 listopadu 1783 nařízení to zostřeno a úřadům uloženo, aby vypovídali veškera nadání duchovní, což mělo neblahé následky hospodářské. Pelcl praví,[3]) že byl „málokterý dům v Praze, žádné panství a málokterý sedlák, u kterých by takové peníze uloženy nebyly.“ Celkem činil úhrn nadačního jmění katolického v království českém 20 millionů zl. Jakkoli lhůta ku splácení na 28 let prodloužena, přece při naprostém nedostatku ústavů úvěrních a peněžních splácení jistot tak velikých přivodilo tíseň peněžitou a nepřirozené zvýšení úrokové míry.

26 ledna 1781 nařídil císař dle rady dvorské kanceláře, aby uveřejněn byl řád štoly, zavedený již v habsburských částech pasovské diécése. 24 srpna t. r. ohlášen nový řád štolový, formálně podnes platný, v němž zrušeny byly poplatky za křty a pohřby chudých. 24 dubna 1784 ustanovená taxa konsistorní a farářská, načež dosavádní pokladny farářů komornímu důchodu odevzdány.

Pronikavým opatřením císařovým ve věcech církevních bylo rozhodnutí ve příčině pokladny solní. Poněvadž byl náklad na nové fary přikázán fondu náboženskému, pozbylo platnosti ustanovení Marie Terezie, jímž správa pokladny solní oddána arcibiskupu pražskému na zřizování nových far a výživu četnějších missionářů (VII, 721), a císař dvorním dekretem ze dne 11 července 1782 rozhodl bez dotázání papežské kurie, že pokladna solní v celém svém úhrnu — roku

[1]) Dopis císařův velkovévodě toskánskému, daný v Římě 27 prosince 1783, u Arnetha, Joseph II und Leopold von Toskana I, 197.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís 152.

[3]) Josef II MS, str. 69.

1758 bylo v pokladně solní 658.948 zl. — má býti spojena s fondem náboženským. Tím papežská kurie pozbyla posledního zbytku svého rozhodovacího práva, jehož sic v XVIII stol. užívala hlavně k účelům mimočeským. Jiným dvorním dekretem ze dne 2 srpna 1783 nařídil císař správě náboženského fondu, aby příspěvky, jež dosud Benediktini, Praemonstráté a Cisterciáci z pokladny solní dostávali, i nadále jim vypláceny byly.[1])

Především snažil se císař, aby dosavádní diécése byly zaokrouhleny a dle potřeby nová biskupství zřízena. V Čechách bylo již od dob Ferdinanda II o zřízení nových biskupství uvažováno, ale toliko v Hradci Králové a Litoměřicích myšlenka provedena. Proč upuštěno r. 1670 od zřízení biskupství klatovského, pro něž již byl i biskup jmenován, není známo. Jednání o nové biskupství v Budějovicích ztroskotalo se o odpor městské správy, která obávala se újmy pro městská práva a na nich založenou autonomii.

Josef II chopil se znova myšlenky této a pojal úmysl obrovskou arcidiécési pražskou rozděliti. Budějovice měly se státi sídlem nového biskupství, které by po smrti tehdejšího arcibiskupa byla od arcidiécése pražské odloučeno, zatím pak založeno dne 2 března 1783 v Budějovicích samostatné generální vikářství a správcem jeho s hodností světícího biskupa jmenován Jan Prokop hrabě Schaffgotsch, dotud kanovník olomoucký a generální vikář králové-hradecký. Arcibiskup pražský přidržán, aby platil nově jmenovanému generálnímu vikáři ze svých důchodů 3000 zl. ročně. Když chýlilo se jednání o zřízení nového biskupství v Římě ku konci, resignoval 15 října 1784 arcibiskup pražský vedle císařského rozkazu na kraje budějovický, táborský, pracheňský a klatovský, v Budějovicích pak konány přípravy k důstojnému umístění biskupa a kapituly. Prostranná residence Piaristův určena za residenci biskupskou, začež Piaristům dány náhradou budovy zrušeného kláštera Dominikánského. Biskupem jmenován 18 dubna 1784 dosavádní generální vikář hrabě Schaffgotsch, praelát vzdělaný, jehož již roku 1782 přál si biskup brněnský míti koadjutorem s právem nástupnictví, čehož ale císař tehdy nepřivolil.[2]) Novému biskupovi dostalo se spolu s biskupstvím papežským breve ze dne 20 září 1785 potvrzení. 11 prosince 1785 biskup Schaffgotsch posvěcen ve velechrámu sv. Víta arcibiskupem Přichovským a 26 února 1786 slavně uveden do hlavního chrámu budějovického u sv. Mikuláše, jenž byl za stoličný chrám povýšen. K dotaci nového biskupství zavázán arcibiskup pražský přispívati částkou, která byla ustanovena pro generálního vikáře; zbývajících do normální dotace 9000 zl. uhrazovati měl fond náboženský. Tento spůsob nadání byl ale později příčinou vážných námitek, neboť stavové odpírali místa ve sněmu biskupu, statků zemských nemajícímu. R. 1803 určen pro biskupa budějovického statek zrušeného kláštera Karmelitů v Pacově, na 273.500 zl. oceněný. S biskupstvím zřízena i kapitula o proboštu, děkanu, obou infulovaných, kustodu[1]) a čtyřech kanovnících, k nimž připočtěn i dosavádní městský děkan jako správce farního úřadu. Nová kapitula sestavena takto: Proboštem stal se Vojtěch svobodný pán Hegenmüller z Dubenweile, dotud farář v Horním Litvínově, děkanem dosavádní městský děkan Antonín Bittner, kustodem pak pardubský děkan Jan Michalovic, z nichž každému přikázán roční plat 1200 zl. z náboženského fondu. Kanovníkem starším a generálním vikářem jmenován holohlavský farář František Hnyk s ročním služným 3000 zl., zbývající dvě obročí kanovnická s ročním důchodem po 1000 zl obdrželi trhovosvinský farář, theatinský mnich Ignát svobodný pán de Vernier a farář klášterecký Antonín Dubský z Vítěnovsi.[2]) Prvé sedění konsistorní konáno 2 ledna 1786.[3])

Se zřízením budějovického biskupství souviselo i nové rozdělení diécésánní v Čechách, nařízené dvorním dekretem ze dne 17 února 1784 a provedené 12 července t. r.[4]) Pražské arcidiécési přiděleny město Praha a kraje kouřimský, rakovnický, berounský, plzeňský i loketský, pak okrsek chebský kromě části řezenské (celkem 43 kurátií), konečně pruské hrabství Kladské. Správa zmenšené arcidiécése odevzdána generálnímu vikáři a 22 knížecím arcibiskupským vikářům.

[1]) De Luca, Geogr. Handbuch III, 493 sld.
[2]) Brunner, Theol. Dienerschaft, 421.

[1]) Štvrtník, Paměti král. horn. města Budějovic, 32.
[2]) Locatelli, 24.
[3]) Wienerische Kirchenzeitung 1786, 127.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IV, čís. 110.

Biskupství litoměřickému přikázány kraje litoměřický, boleslavský a žatecký s vikariátem generálním a 22 vikariáty biskupskými, biskupství králové-hradeckému kraje královéhradecký, bydžovský, chrudimský i čáslavský a fara Kováň kraje boleslavského s generálním vikariátem a 23 vikáři biskupskými. V biskupství budějovickém vedle generálního vikářství r. 1790 zřízeno pateré arcikněžství: budějovické, klatovské, strakonické, táborské a vimperské[1]) a 30 biskupských vikariátů. Když skončena byla nová úprava farní, čítalo se v Čechách 10 arciděkanství, 126 děkanství, 1078 far (kromě Kladska), 76 administratův, 420 lokálních a 30 vysazených neb exponovaných kaplanství.[2])

Důležitou změnu zamýšlel císař i v biskupství králové-hradeckém. Když tamní diécése o kraje chrudimský a čáslavský rozšířena, nezdál se býti Hradec vhodným již středem a nad to jako pevnost neměl dosti prostoru u vnitř hradeb. Císař tudíž hodlal přeložiti biskupství, kapitulu a úřady i ústavy příslušné do Chrudimě. 25 ledna 1784 dostalo se biskupu Hájovi rozkazu císařského, aby do Chrudimě přesídlil, načež 4 října zamýšlené přeložení i konsistoři oznámeno.[3]) Biskup Háj, jak se zdá, myšlence této přál, ale proslýchalo se, že dával před Chrudimí přednost Hoře Kutné. Projížděje totiž nové částky své diécése a shlédnuv v Hoře velechrám sv. Barbory i sousední kollej někdy jesuitskou, prohlašoval, že by bylo lze bez nákladů biskupskou stolici do Hory přenésti. Kollej že by se hodila za residenci biskupa a kapituly, konsistoř pak že by mohla býti umístěna v klášteře uršulinském.[4]) Jeho náhled nedošel přijetí, ale ani Chrudim nehodila se dle úřadních dobrozdání za sídlo biskupské, ježto by provedení potkalo se s velikými potížemi Bylot vypočtěno, že by při nejskromnějších poměrech stála úprava potřebných budov v Chrudimi 54.207 zl. 54 kr., načež věc na své míře zůstavena.[5])

Touž dobou upraveny poměry diécésanní i na Moravě a ve Slezsku. Arcidiécési olomoucké přikázány kraje olomoucký, přerovský a hradištský, pak knížectví opavské ve Slezsku, biskupství brněnskému kraje brněnský, jihlavský a znojemský, biskupství vratislavskému slezská knížectví těšínské, krnovské a nisské. Ve všech třech těchto diécésích čítalo se 301 far.

Některé částky království Českého na severním a západním pomezí náležely potud k cizím diécésím, míšeňské a řezenské Císař jal se energicky odstraňovati zastaralé tyto poměry a sice nejprvé rozřešil dávný spor s kapitulním děkanem buděšským jakožto administrátorem saekularisovaného v reformaci biskupství míšeňského o některé fary v okrsku šluknovském a friedlandském, jichž se buděšská kapitula od dob Ferdinanda II stále ale marně domáhala. Jednání toto ukončeno hladce. 10 července 1783 odstoupil arcibiskup pražský poslední čtyři katolické fary, které ještě v Žitavsku zbývaly a ku pražské arcidiécési byly počítány, Osteritz, Grynau, Königshain a Seidendorf, buděšskému kapitulnímu děkanu jako administrátoru diécése míšeňské, 18 září pak t. r. ujednána smlouva, že odevzdání toto bude se opakovati ve formě delegace při úmrtí každého arcibiskupa i každého administrátora a nad to vždy po pěti létech. Církev míšeňská vzdala se po té trvale práv svých na fary ve Šluknovsku a Friedlandsku.[1])

Ne tak hladce vyřizována otázka připojení far dotud k diécési řezenské náležitých. Území toto dosti značné prostíralo se po okrsku chebském a v hraničních částech krajů loketského, klatovského a pracheňského a čítalo 30000 duší s 20 farami i expositurami, několika kláštery, 40 kněžími v duchovní správě a gymnasiem v Chebu. S počátku r. 1787, když docházely zprávy o těžkém onemocnění knížete biskupa, proslýchalo se s určitostí, že bude zřízeno v Chebě biskupství samostatné, jemuž prý připadne důchod 24.000 zl. ročně od arcibiskupství pražského.[2]) V březnu r. 1787 zemřel kníže biskup řezenský Antonín Ignát hrabě Fugger, načež nařízeno, ihned 6 března t. r., jakmile došla do Vídně zpráva o jeho úmrtí, oddělení Chebska a pošumavských far v Eisenštejně a Grafenriedu od diécése řezenské a přikázání jich k arcidiécési pražské. Kníže arcibiskup hrabě Přichovský obdržel od císaře rozkaz, aby ihned ujal ve správu

[1]) Ladenbauer, Diöcese Budweis, 23.
[2]) Rulik, Hist. kat. I, 9.
[3]) Švenda, Paměti města Hradce Králové VI, 41.
[4]) Vavákovy Paměti II.
[5]) Solař, Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého, 475. W. Müller, Johann Leopold von Hay, 80.

[1]) Frind, Geschichte der Bischöfe uud Erzbischöfe von Prag, 266.
[2]) Pražské České Noviny 1787, čís. 2. — Wienerische Kirchenzeitung 1786, 798.

svou kraje tyto. Arcibiskup vyzval listem kapitulu řezenskou, aby vypravila do Chebu kommissaře své ku přejímání řečených částí, ale kapitula odepřela účastenství, zakázala duchovenstvu skládati arcibiskupu přísahu poslušenství a podala protest proti zamyšlenému odloučení do Říma, k němuž později, když arcibiskup skutečné správy v částech řečených se ujal, připojena byla výslovná žaloba do jeho jednání. Arcibiskup přes to ustanovil na den 28 března přejímací jednání kommissionální v Chebě, k němuž vypravil métropolitního kanovníka Václava Heritesa a arcibiskupského kancléře Jana z Bretfelda. Kommisse zasedala na faře chebské a vyzvala všechny duchovní pod ztrátou obročí, aby 29 t. m. složili přísahu poslušenství. Městský farář chebský Sterling přísahal prvý, i byl maličko později jmenován kanovníkem ve Staré Boleslavi. Ostatní kněžstvo buď nejevilo dosti ochoty buď přímo přísahati odepřelo, spravujíc se zákazem řezenské kapituly. Farář Schwendinger, v Novém Albenreuthu aby nemusil ani jednati proti zákazu řezenskému ani odpírati poslušenství arcibiskupu pražskému, předstíral onemocnění a nepřišel. Kommisse odebrala se však k němu a tu on žádanou přísahu vykonal. Farář Steinmüller v Liebenštejně neuposlechl prvého vyzvání a nedostavil se, kommisse ale vyzvala jej opět. Než však uplynula druhá lhůta, vzal na se spor tvářnost jinou.

S neobyčejnou horlivostí i obratností hájila kapitula řezenská svého práva, proti arcibiskupu u kurie římské, proti císaři před říšským sněmem v Řezně, a dovolávajíc se na podporu žaloby své ustanovení míru Westfálského, nalezla neočekávaně podporu ve státní radě, kdež Hatzfeld a ještě rozhodněji Kounic císaři radili, aby jednání odňat byl ráz násilnosti a zabočeno bylo na cestu úmluv. Císař meškal právě ve Lvově, čímž se jednání zdrželo. Zatím ujal i biskup budějovický obě fary pošumavské a vyvolal novou obrněnou stížnost kapituly.[1]) Obě instance kapitulou dožádané pospíšily si, aby auktoritu císařovu u věci této ponížily. Již 27 dubna 1787 vydal Pius VI breve, jež poslal kapitule řezenské, tato pak potají dala je doručiti arcibiskupu Přichovskému, aby obešla ustanovení placeta regia. Breve toto ostře posuzovalo jednání císařovo a káralo arcibiskupa, že bez vědomí a svolení církevní vrchnosti dotkl se diécésních práv biskupa řezenského.[1]) Před tím, 14 dubna, podala kapitula protest i císaři, kterýž pomýšleje na průběh sporu r. 1783 s biskupstvím pasovským vzniklého, odporu tak houževnatého se nenadál. Mezitím novou volbou biskupský stolec osazen a i nový biskup Prokop von Törring-Tettenbach ihned po svém nastoupení ráznym listem ze dne 11 července 1787 k císaři se obrátil a práva svého hájil. Ježto i říšský sněm uznával, že právo biskupství řezenského bylo jednáním císařovým porušeno, nahlédli ve Vídni, že potřebí jest cesty jiné. Česká dvorská kancelář navrhla tudíž biskupu řezenskému, že vráceny mu budou sporné částky diécése na české půdě, ale aby zřídil pro ně oddělenou církevní správu, samostatnou totiž konsistoř, světícího biskupa a officiála, vše na svůj náklad, aneb aby některému z českých biskupů svěřil vykonávání pontifikálních svých práv. Biskup se vzpíral a povoloval toliko zvláštního kommissaře, což však ve Vídni zamítnuto. I vznesl biskup při na svého métropolitu, arcibiskupa mohuckého, jehož prostředkováním a za obapolné povolnosti spor konečně vyřízen. 20 května 1789 svolil císař, aby biskup opatřil městského děkana chebského všemi právy repraesentace,[2]) načež 4 července t. r. přijeli z Řezna do Chebu suffragán biskup Antonín baron Schneidi konsistorní rada Štěpán Zahlbas a ustanovili nazejtří městského děkana Kašpara Nehra biskupským kommissařem v Chebsku, Eisenštejně a Grafenriedu, kterýž pak i kanovníkem v Isenu jmenován. Konsultory jeho se stali kommendátor křižovníků s červenou hvězdou a universitní professor na odpočinku v Chebu, dr. František Pitroff, Vincenc Dressel z Neuberka, farář u sv. Anny, Krištof Schwendinger, farář v Novém Albenreutu, a Martin Steinmüller, farář v Liebenštejně. Jednotliví z konsultorů stali se i examinátory pro zkoušky konkursní.[3]) Poměr tento potrval pak až do konce říše německé.

Nespořádané osobní poměry biskupa vratislavského hraběte Schaffgotsche jakož i okolnost, že ve skutečnosti pruská

[1]) Breve toto otiskl Riegger. Viz níže.

[1]) Hock-Biedermann, 480.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IX, čís. 316.

[3]) Rieggers Archiv I, 319—334. Pröckl, Eger und das Egerland, 202—204.

část diecése vratislavské od dob sedmileté války byla samostatně spravována, přiměly císaře, že obíral se i otázkou samostatného biskupství v Českém Slezsku. Poměry zdály se býti příznivy. Biskup byl u krále pruského v nemilosti, statky jeho rozloženy byly po výtce v české části země a po uhrazení dluhů stačily zplna k potřebám biskupa a kapituly. Císařský vyslanec v Berlíně baron van Swieten obdržel již r. 1774 tudíž rozkaz, aby navrhl pruské vládě trvalou rozluku ve správě obou částí vratislavské diécése a aby po úmrtí těch českých biskupů, jichž diécése se též na pruské půdě prostírají, i tyto diécése byly trvale rozděleny. Vláda pruská zásadně svolila, ale když r. 1776 zemřel kníže biskup olomoucký hrabě Egg a van Swieten učinil v Berlíně určitý návrh, aby bylo biskupství vratislavské rozděleno a hrabě Schaffgotsch jmenován biskupem v Opavě, namítala vláda pruská, že by biskup vratislavský ztrátou statků v české koruně položených byl zkrácen, ve skutečnosti ale chopila se vítané této záminky, ježto dosavádní stav podával jí v biskupu vratislavském důležitý nástroj pro vměšování se do vnitřních poměrů Dědičných Států

Josef II ale uznával závaznost pruské přípovědi z r. 1774 a jakmile r. 1786 Fridrich II zemřel, obnovil ihned jednání se dvorem pruským za příčinou zřízení samostatného biskupství v Českém Slezsku se sídlem v Opavě. Podnět vítaný podalo přání krále Fridricha Viléma II. aby ustanoven byl biskupu Schaffgotschovi koadjutor s právem nástupnictví. Císař uložil tudíž vyslanci svému v Berlíně, aby připomenul ujednání z r. 1774 a obnovil návrh na rozdělení těch diécésí, které na pruskou půdu zabíhají, při čemž dal na jevo kníže z Kounic, že císař po hmotné stránce učiní všechny možné ústupky, jakkoli cena statkův a jistot v korunním území českém položených o 128.000 zl. majetek pruský převyšovala. Nezdar v jednání s biskupstvím řezenským přiměl ovšem císaře k větší obezřelosti ve příčině zamýšlené diécésanní úpravy ve Slezsku. Když zemřel biskup hrabě Schaffgotsch r. 1786, byly statky biskupské na rakouské půdě příčinou velikých dluhů sekvestrovány. Ale pruská vláda nedala z ruky výtečný nástroj ku vměšování se do vnitřních poměrů Dědičných Států, odmítla návrh císařův, poněvadž prý by byl jím biskup vratislavský hmotně poškozen a ustanovila 14 listopadu 1787 knížete Josefa Kristiána z Hohenlohe-Waldenburg-Bartenštejna koadjutorem bez přihlížení ku přáním císařovým [1])

Nový biskup žádal, aby byly jemu statky biskupské v Českém Slezsku vydány, poněvadž byly dluhy mezitím zplaceny, kterou žádost státní rada podporovala Císař ale 24 května 1787 rozhodnutím z Chersona, kdež právě meškal na dvoře cárevny Kateřiny II, kategoricky žádost biskupovu odmítl dokládaje, že po smrti tehdejšího biskupa zabrány budou statky tyto pro fond náboženský, rakouský podíl vratislavské diécése že připadne k arcidiécési olomoucké a náhradou že ponechány budou biskupu vratislavskému Kladsko od pražské a Ketř od olomoucké arcidiécése. Kounic předvídal obtíže, které bude Prusko klásti zamýšlené výměně, i navrhoval, aby pro rakouskou část diécése vratislavské byl ve Slezsku zřízen samostatný generální vikariát, kterýž návrh císař, nechtěje s Pruskem spory vyvolávati, konečně 6 září 1787 schválil.[2]) Sídlem generálního vikáře slezského ustanoven Těšín.

Arcibiskup Přichovský byl při všech těchto jednáních pouhým vykonavatelem císařských rozkazů. S počátku svého panování císař dbával jeho úsudku a povolal jej i v dubnu 1781 s jinými arcibiskupy do Vídně aby slyšel mínění jeho o připravovaných[3]) důležitých věcech, ale záhy pojal k němu nedůvěru. Když papež blížil se r. 1782 Vídni, žádal i pražský arcibiskup spolu s biskupem vratislavským o svolení, aby směl do Vídně, v čas papežského pobytu zavítati, ale odpověď zněla neurčitě. „Každému volno do Vídně přijeti," odpověděl císař, „kdo sám není sobě příčinou, aby se Vídni vyhýbal."[4]) Arcibiskup přes to do Vídně přijel, a s ním i kapitulní děkan John a kanovníci Horák a rytíř Chlumčanský jako deputace métropolitní kapituly, kterým se i třikráte dostalo u papeže slyšení,[5]) od té doby ale bylo mu pociťovati zřejmé projevy císařovy nemilosti, kterými nebyl stařičký arcipastýř ušetřen ani v listinách povahy veřejné. Bylo zajisté trpkým pokořením důstojenství jeho, když roku 1783 dostalo se rozkazu císařského

[1]) Wolf, Historische Skizzen aus Österreich-Ungarn, 283—288.
[2]) Hock-Biedermann, 484.
[3]) Pelcl, Josef II MS, str. 39.
[4]) Meynert 73.
[5]) Locatelli, 8.

mladšímu ze suffragánů, biskupu královéhradeckému, aby visitoval pražské arcibiskupství a biskupství litoměřické, ježto prý arcibiskup jest již věkem vetchý a biskup litoměřický churav. Zdá se, že neobyčejné toto opatření mělo arcibiskupa k resignaci donutiti. Výsledkem visitace biskupa Háje postižen nejvíce métropolitní kapitulní děkan Erazim Krieger, který přijal dedikaci spisku o samospasitelné katolické víře a spisek ten, ač byl censurou potlačen, duchovenstvu okružníkem doporoučel.[1]) Naproti tomu dlužno uvésti, že ani spisek, Predigtenkritik[2]) nadepsaný a proti arcibiskupu a jeho kněžstvu obrácený, jehož původem byl literát českého původu R. von Steinsberg, sotva dvacítiletý, neušel censurních úskalí, což dalo podnět ku stezkům osvícenců.[3]) Arcibiskup hleděl povolností i ústupností vyvarovati se následků císařovy nemilosti, musil ale při každé příležitosti pociťovati účinky pletich, které proti němu spřádali baron Kressel a praeláti Rautenštrauch i Kindermann.

Oporou bylo arcibiskupovi, že métropolitní kapitula doplňuje se samostatně. Právě tehdy chovala v lůně svém kapitula svatovítská muže znamenité, jichž zásluhy o vědecké snažení a tím i o probuzení národní vděčně budiž vzpomínáno. Proboštem byl potomek starobylého rodu českého, tajný rada František Strachovský, rytíř ze Strachovic, jenž zemřel 4 února 1786, načež na jeho místo zvolen kapitulní děkan Jan John, dle Rulíkova soudu „muž učenností znamenitý," úsudek to oprávněný, neboť jeho popudem přikročili Pelcl a Dobrovský ku kritickému vydávání nejstarších dějepisných pramenů českých ve sbírce Scriptores rerum Bohemicarum. Když vydány byly dva díly, chtěl probošt John, aby se ve vydání pokračovalo, než dle svědectví Pelclova, který v této příčině byl v první řadě súčastněn, „byli jiní proti tomu"; pohříchu nedovídáme se, kdož odpor kladli.[4]) Hájíc vedle odvěkých svých výsad i českého rázu svého a poskytujíc účinnou ochranu probouzejícím se právě národním snahám českým, povzbudila métropolitní kapitula proti sobě nepřízeň kruhů vysokých. Když vydán byl císařem nový řád bohoslužby, udal nejmenovaný Němec kapitulu císaři, že při bohoslužbě ve chrámu svatovítském přednost dává jazyku českému. Nový bohoslužební řád ustanovoval v řečeném chrámě o $8^1/_2$ hod. kázání české, v 10 hod. kázání německé. Nejmenovaný udavač ale projevoval „své podivení, že tak užitečně předepsaný kostelní řád všude se zachovává lépe nežli v pražském métropolitním chrámě; dle tohoto řádu bohoslužba má se v něm konati německy: dva dni, prý, to zachováváno, a potom až dosud koná se česky, kdežto přece okres je docela německý až na něco čeládky, pátera sakristána nebo faráře, několik kostelníků, svíčkových bab a kanovníky Kvísa, Krebsa, Heritesa a Jeho Excellenci métropolitního probošta. A jakkoli tito právě řečení neposlouchají slova božího po celý rok v žádné řeči ani, i když se to zaplatí, v chrámě se neukáží, přece vymohli toho svým křivým předstíráním, že nařídil kníže arcibiskup kanovníku Kvísovi, aby ranní a odpolední bohoslužba konala se i proti vůli děkana kapitulního[1]) po česku. Takovým převráceným příkazem — prý — mate se lid, Čech činí se Němci a tento Čechovi vždy více nenáviděným, místo co by měli býti více slučováni." Ukázalo se, že kapitula jednala přesně dle vládních předpisů, neboť kromě svátkův obou zemských patronů, svatých Václava i Jana Nep., kdež velikou převahou přicházeli poutníci čeští, nebyl nikdy řád daný porušen. Dvorským dekretem ze dne 14 února 1785 také věci na své váze ponechány.[2]) John již stal se proboštem za poměrů méně příznivých, neboť právě před jeho nastoupením byly i obavy, že obročí proboštské bude buď zrušeno buď z moci panovničí obsazováno. Když tudíž zemřel probošt Strachovský, obrátila se kapitula s prosbou k císaři o dovolení, aby mohla nového probošta voliti. Povolení sice došlo a zvolen byl John, ale po dlouhou dobu nedocházelo jeho potvrzení.[3]) Když konečně byl John potvrzen, snížil císař proboštské důchody z 25000 zl. na 7000 zl. a odkázal přebytek náboženskému fondu.[4]) John zemřel 18 října

[1]) Brunner, Mysterien der Aufklärung, 47.
[2]) Predigtenkritik, herausgegeben von R. v. Steinsberg. Praha, 1781.
[3]) Oesterr. Biedermanns-Chronik, 234 sld
[4]) Rulík, Hist. kal. I. 69. Pelcl, Josef II MS., 99.

[1]) Proboštem byl tehdy František Strachovský a děkanem Jan John Údavač snad chtěl rozkol mezi nimi spůsobiti.
[2]) B Rieger, v Osvětě 1887, 514.
[3]) Locatelli. 26.
[4]) Wienerische Kirchenzeitung 1786, 798 praví se, že proboštu ponecháno toliko 6000 zl. ročně. My se spravujeme Pelclem, který zaznamenal 7000 zl.

1786, načež teprvé po delší přestávce, 6 března 1787, zvolen jeho nástupcem kapitulní děkan Josef Horák, který zemřel 9 května 1789. Děkanem kapitulním byl při nastoupení císařovu světící biskup Matouš Sweiberer, po jehož smrti (27 června 1781) zvolen 30 srpna 1781 Josef John, 8 srpna 1786 Josef Horák a 21 srpna 1787 světící biskup Erazim Krieger. Arcijáhnem byl Jan Bořek Dohalský hrabě z Dohalic, po jehož smrti 20 března 1781 zvoleni po řadě Jan John, Josef Horák a Ignát Krebs. Osobní stav kapituly, která dotud skládala se ze 13 členů, mezi nimiž byli čtyři praeláti, dvorním dekretem ze dne 2 února 1787, jímž ustanovováno, aby při kapitulách arcibiskupských bylo nejvýše 12 a u biskupských 8 kanovníků [1]), byl ohrožen spolu hrozila trvalá ztráta scholasterie, neboť dvorním dekretem ze dne 16 února t. r. císař ustanovil, aby příjmy praeláta scholastika byly vyhrazeny scholastiku císařem jmenovanému, totiž vrchnímu řediteli normálních škol, kterýž ani nemusil býti knězem, a 27 dubna 1788 skutečně byl tehdejší vrchní ředitel normálních škol Kindermann scholastikem jmenován. Veliké byly prosby a protesty kapituly, která hájila práva svého neústupně ano i deputaci k císaři vyslala. Teprvé když 10 ledna 1788 gubernium hrozilo sequestrací statků, přinucena byla povoliti.[2])

Praktický důsledek císařova nařízení o počtu kanovníků v arcibiskupských a biskupských kapitulách objevil se v Praze a v Budějovicích. V Praze pozbyla métropolitní kapitula třináctého kanonikátu, založeného z nadání hraběte Šporka, v Budějovicích pak, když úmrtím kapitulního děkana Bittnera uprázdnilo se jedno místo kanovnické. Byloť město zvolilo kanovníka Josefa Kahla za městského děkana, kapitula pak na něj vznesla i důstojenství děkana kapitulního. Ježto v Hradci Králové dotud i s kapitulním děkanem bylo 9 kanovníků, nařídilo 21 května 1788 gubernium kapitule králové hradecké, aby nejmladší kanovník do Budějovic přesídlil. Než biskup oba nejmladší kanovníky, Majera a Venuto, potřeboval ku pracím konsistoriálním a visitačním, starší pak kanovníci namítali, že se jich nařízení řečené netýká. Ani kanovník hrabě Klebelsberg, bývalý mnich řádu Theatinského, nechtěl se do Budějovic odebrati, jakkoli tam snáze bylo lze vyplniti touhu jeho po hodnosti praeláta infulovaného, až konečně biskup sám čtvrtého kanovníka Pinkasa k přestěhování ustanovil [1]) Kanovník Pinkas sice se zpěčoval, když ale gubernium katégoricky na biskupa naléhalo, vyzval tento kanovníka určeného, aby do Budějovic přesídlil, ale příčiny, proč se zdráhal, aby císaři písemně předložil, což ovšem účinku nemělo.[2]) Od 1 října t. r. praebenda Logdmanovská náboženskému fondu přikázána.[3])

I volební právo métropolitní kapituly pražské rozkazy dvorskými obmezováno. Když r. 1781 zemřeli kapitulní děkan biskup Šweiberer a arcijáhen hrabě Bořek Donalský, došel kapituly 12 listopadu t. r. dvorní dekret, kterýmž se jí ukládalo, aby při nastávající volbě kanovnické zření měla k faráři holanskému Františku Hainovi, kterýž také bez odporu zvolen [4])

17 června 1788 nařídil císař, aby proboštské statky Volyň a Dehnice byly v menší částky rozděleny i rozprodány, probošt pak aby nadále placen byl z důchodů komorních. Než bylo lze rozkaz ten provésti, přiděleny veškeré statky métropolitního proboštství ku správě administraci statků komorních.

Vedle métropolitní kapituly zachovaly se v arcidiécési pražské ještě tři samostatné kapituly kapitulní, z nichž dvě organisované, a sice král. kollegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a nejstarší kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, pak král. kapitula u Všech Svatých na hradě Pražském. Nejsouce přímo spojeny s biskupstvím, byly za císařova směru ovšem v trvání svém nemálo ohroženy. Královská kollegiátní kapitula vyšehradská přetrvavši šťastně dobu husitskou i reformační, byla nejvážněji v bytnosti své ohrožena za dob osvícenských. Především pozbyla eximovaného postavení, které ji přímo papeži podřizovalo Arcibiskup hrabě Manderscheid a světící biskup rytíř Vokoun neúnavně o to se snažili, aby výhrada kapituly byla zrušena, což se r. 1763 i podařilo. 9 června 1763

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VII, čís. 57.
[2]) Locatelli, 31.

[1]) Švenda, Paměti města Hradce Králové VI, 95 sld.
[2]) Tamže, VI, 106.
[3]) Tamže VI, 119.
[4]) Locatelli. Adnotatio diversarum mutationum, f. 5.

byl se svolením panovnickým papežský výrok prohlášen, jímž kapitula vyšehradská podřízena byla arcibiskupu. Když byla za zemřelého kapitulního děkana Prokopa Schuhknechta konána 3 června 1765 nová volba, poslal arcibiskup světícího biskupa Jana Kaisra, aby zvoleného děkana Antonína Pangráce installoval. Kapitula podala stížnost císařovně, tato pak 27 srpna t. r. rozhodla, že arcibiskupu náleží zvolené členy kapituly toliko potvrzovati.[1]) Roku 1769 zemřel probošt Karel hrabě z Martinic, načež stal se jeho nástupcem Václav Gotthard hrabě Schaffgotsch, probošt vratislavský, po děkanu Pangrácovi pak r. 1772 v děkanství nastoupil Antonín Veselý a byl proboštem installován.[2]) Odtud počínaly doléhati těžké strasti na kapitulu, především hospodářské. Emfyteutisování dvorů na statcích komorních, duchovenských a městských hrozilo kapitule vyšehradské ztrátou výborného dvora Kosoře. Vládní orgány r. 1780 naléhaly, aby byl dvůr tento emfyteutisován, když však sedláci prohlásili, že budou konati robotu, dokud bude kapitula vrchností, upuštěno od jeho rozdělení, za to však kapitule r. 1785 nařizováno, aby prodala statek Všelisy, nedávno teprvé zakoupený. Královský fiskus pohnal kapitulu před soud tvrdě, že držela Všelisy bez povolení panovnického, ale appellační soud 17 dubna 1787 přiznal právo kapitule.[3])

1 října 1781 zemřel probošt hrabě Schaffgotsch, císař pak jmenoval nástupcem jeho kapitulního děkana u Všech Svatých a vrchního ředitele normálních škol Kindermanna, s tou ale výhradou, že i nadále dozor a péči o školy normální míti bude. Kindermann domníval se ovšem, že podrží i kapitulní děkanství u Všech Svatých, ale císař byl upozorněn, že jest v rukou nového probošta vyšehradského soustředěno trojí obročí, z nichž důchod proboštský odhadován tehdy na 2700 zl., děkanský u Všech Svatých na 1900 zl. a z Tereziánského ústavu šlechtičen 400 zl. Nařídil tudíž 14 února 1782 císař, aby se Kindermann vzdal jednoho ze svých obročí, které by bylo odměnou pro duchovního, zasloužilého při provádění tolerance.[4]) Kindermann tudíž vzdal se děkanství u Všech Svatých, později ale obdržel místo métropolitního scholastika. Za tehdejších poměrů bylo jmenování Kindermannovo velikým štěstím pro kapitulu a případně o něm praví ctihodný vyšehradský dějepisec Vojtěch Ruffer: „On byl jediná viditelná podpora kapituly vyšehradské, oné příčinou, že v těch zmatcích nebyla potlačena a vyhlazena.“ [1]) Jižtě r. 1784 nařizoval císař, aby všechny kollegiátní kapituly byly buď ve fary proměněny anebo zboží jejich obráceno k nadání far nových. Na základě nařízení tohoto vyzvána kapitula, aby sečkala s volbou na uprázdněná místa kanovnická, a tím dáno na jevo, že má býti kapitula po vymření dosavádních svých členů zrušena. Když r. 1790 byl jmenován probošt Kindermann biskupem litoměřickým, ustanovil 29 ledna t. r. císař, aby proboštský statek Žitenice spojen byl trvale s biskupstvím litoměřickým, nedostatečně prý nadaným, důstojenství proboštské že se ruší, kanovnické praebendy že zanikají úmrtím dosavádních držitelů, děkan pak s kaplany aby dbali toliko povinností farských. Tím vysloveno zřejmě zrušení staroslavné kapituly. Tu se odvážil Kindermann posledního kroku. Meškaje ve Vídni, aby poděkoval se za důstojenství biskupské, se vším úsilím namáhal se, aby způsobil nápravu v rozhodnutí císařském, až konečně snaha jeho dodělala se příznivého výsledku. S lože smrtelného nařídil 15 února 1790 císař, aby se v poměrech vyšehradské kapituly nic neměnilo, načež zrušovací nařízení ze dne 29 ledna platnosti pozbylo. Novým nařízením ze dne 18 února 1790 prohlásil umírající císař, že proboštství vyšehradské s biskupstvím litoměřickým sloučeno zůstane, ale beze vší újmy kapituly. Leopold II však ustanovil, že po smrti Kindermannově opět proboštství vyšehradské samostatně bude osazeno a v držení Žitenic zůstaveno.[2])

Kapitula staroboleslavská byla pokládána v XVII a XVIII stol. za vedlejší obročí světících biskupů pražských a praelátův u sv. Víta. Skládala se sice dle jména z probošta, děkana a několika kanovníků, z nichž dva sídelní, ve skutečnosti však byl předním hodnostářem kapituly děkan, který ve Staré Boleslavi ani nesídlil. Proboštové majíce důchod skrovný, neměli ani domu náležitého v sídle svém, proto pobývali jinde. Za Marie

[1]) Ruffer, Historie Vyšehradská, 394. 401.
[2]) Tamže, 412.
[3]) Tamže, 426 sld.
[4]) Wolf, Josefina, 82.

[1]) Ruffer, Historie Vyšehradská, 429.
[2]) Tamže, 430 sld. — Eckert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II, 268. — Bílek, Statky a jmění, 397.

Terezie a Josefa II byl proboštem boleslavským od roku 1759 Jošt Vilém hrabě z Pražmy, který zemřel r. 1795, ale za celou tu dobu nikdy do Boleslavě nepřijel. Děkanem byl světící biskup Schweiberer, jehož nástupcem stal se v obojí hodnosti Erazim Krieger. Po delší nejistotě, jaký bude osud kapituly, dostalo se této dvorními dekrety ze dne 8 prosince 1788 a 30 července 1789 nové organisace, která v podstatě své podnes jest v platnosti. Právo volby členů, jehož posléze užívala v sedění svém dne 8 září 1788, bylo kapitule odňato a nařízeno, aby se kapitula nadále skládala z probošta, děkana, dvou kanovníků sídelních s obročím, 4 sídelních bez praebendy a 6 kanovníků čestných, které náleželo arcibiskupu ku jmenování císaři navrhovati. Děkan Krieger zjednal si zásluhu, shromáždiv knihy po dřevních proboštech a děkanech ve knihovnu Svatováclavskou, kterou doplnil svými knihami a knihami hojně zkupovanými.[1])

Kněžský svůj seminář v kolleji Klementinské sice arcibiskup ztratil, ale náhradou mu vykázán 4 února 1784 zrušený klášter sv. Jiří. Také v Litoměřicích přestěhováni r. 1788 Dominikáni do zrušeného kláštera Minoritů, jejich pak klášter upraven v alumnát.[2])

Reformní činnost císařova počala se dotýkati za to na jiné straně vážně i státoprávního i hmotného postavení arcibiskupství olomouckého. Duchovní toto knížectví a léno koruny české, vynikající i významem historickým i bohatým nadáním, jehož cena stoupala s postupem zlepšeného zemědělství, průmyslu i těžby báňské, již za posledních let Tereziánských bylo předmětem všelikých útoků. Absolutistický, všemu historicky oprávněnému nepřátelský směr vysoké byrokracie pohoršoval se i nad důchody i nad starobylými právy olomoucké stolice. Již r. 1747 odstraněny vojenské pocty, které biskupovi bývaly vzdávány, a r. 1777 dvorská vojenská rada žádala, aby zrušeno bylo právo biskupovo osazovati brány kroměřížské svými gardami společně s vojskem; tehdy ještě sice vojenská správa nezvítězila, ježto dvorní kancelář 6 června 1777 podala dobrozdání, aby „z milosti“ právo biskupské bylo v platnosti ponecháno. Když jednalo se o povýšení biskupství olomouckého na arcibiskupství, zajímavým způsobem osvětlen poměr jeho ke koruně české. Uprostřed vyjednávání totiž otiskl časopis Wienerische Diarium[1]) dopis z Říma, kterémusi toskánskému listu původně určený, v němž dovozováno, že právo kapituly voliti arcibiskupa zůstane v platnosti, ježto prý kapitula požívá přednosti, že pojata jest do německých konkordátů. Dopis tento byl příčinou, že dvorský kancléř hrabě Blümegen učinil 16 srpna 1777 císařovně písemný výklad o věci, v němž dovozoval, že v Dědičných Státech není tohoto práva, domněle z německých konkordátů plynoucího, a tudíž že na tomto základě ani olomoucké kapitule právo volby nemůže příslušeti, neboť králové čeští nikdy německých konkordátů neuznali a olomoucké biskupství práva řečeného nabylo toliko od králů českých a spolu markrabí moravských. Císařovna schválila názor kancléřův a po jeho návrhu uveřejnil řečený časopis v čísle 66 téhož ročníku ve způsobě soukromého dopisu z Olomouce výklad právního stavu pokud se kapitulního práva arcibiskupské volby týče.

Hned jakmile Josef II vlády se ujal, zažádala kapitula olomoucká o stvrzení výsad svých. Císař žádané stvrzení udělil, ale po návrhu dvorské kanceláře ze dne 12 května 1782 přičinil některé omezující změny, které mají opět veliký význam pro tehdejší posuzování svrchovanosti koruny české. Druhý odstavec kapitulního řádu, o volbách arcibiskupa a kanovníků pojednávající, prohlašoval za pramen těchto práv kapitulních bully papežské a výsady císařů římských (bullas summorum Pontificum Romanorum Imperatorum diplomata), císař ale znění to odstranil a na jeho místo vložil, že právo volby zakládá se výsadami nejjasnějších králů českých a (spolu) markrabí moravských (secundum serenissimorum Regum Bohemiae et Marchionum Moraviae privilegia). Tak zvané „papežské měsíce“ t. j. měsíce, za nichž uprázdněná kanovnická obročí příslušelo papeži osazovati, zrušeny a „císařskými“ měsíci nahraženy. Odtud obročí v jistých měsících uprázdněná císaři jakožto králi českému osazovati náleží. Rovněž vypuštěna ze statut všechna místa, německých konkordátů se dovolávající, která z nedověcnosti

[1]) Prášek, Okres Brandejský, 95 sld.

[2]) Frind, Geschichte der Erzbischöfe und Bischöfe von Prag, 263.

[1]) Čís. 65 ze dne 13 srpna.

v XVII a XVIII století do nich byla pojata.[1])

O zrušení lenního soudu arcibiskupského položeno jest na místě jiném. Zde toliko poznamenává se, že císař již r. 1781 prohlásil arcibiskupská léna za královská léna česká,[2]) načež dvorními dekrety ze dne 9 září, 13 října a 10 listopadu 1788 nařízeno, aby veškera světská léna arcibiskupská, jakmile budou uprázdněna, byla pro náboženský fond zabírána. Též tak státi se mělo se statkem Sucholazcem kapitulního děkana.[3])

Nařízení to opíralo se o zásadu, že všechno jmění duchovenské vůbec není majetkem jednotlivých duchovenství, nýbrž církve vůbec, jejímž zákonným repraesentantem u věcech majetkových jest fond náboženský. Na základě toho nařízeno, aby i arcibiskupská léna olomoucká byla pro náboženský fond zabírána a sice léna uprázdněná ihned, načež měla býti buď v celku nebo v částech zprodána. Arcibiskupský lenní soud v Kroměříži současně zrušen, působnost jeho moravsko-slezskému zemskému soudu přikázána a náklady naň dosud konané náboženskému fondu přiděleny.[4])

S podivením jest, že vůle císařská nedotkla se pověstného šlechtického privilegia kapituly olomoucké, jakkoli voleni byli k úřadům kanovnickým lidé mladí, bez zásluh, ano i bez kněžského svěcení. Tak 3 dubna 1780 měl kanovník olomoucký Jan Josef svob. pán Buol ve Vídni teprvé kněžské prvotiny![5]) Vůbec pokládány byly před nastoupením Josefa II kanonikáty olomoucké za pouhá zaopatřovací místa pro syny schudlých šlechticů.[6]) Také hospodářství jednotlivých členů přebohaté kapituly podávalo příčinu k oprávněným stížnostem. Když r. 1779 zemřel prvý praelát, kapitulní děkan tajný rada Leopold Antonín hrabě Podstatský z Prusinovic, uvalen 7 května po žádosti mimořádného snesení kapituly na pozůstalost jeho veřejný konkurs.[1]) Jeho nástupcem stal se Otto Antonín Mintvic svobodný pán z Mintvicburka. Proboštem byl od r. 1780 Jan Matěj Buc z Rolsberka, arcijáhnem Maria Antonín hrabě Vetter, v osudech kněžského domu brněnského častěji jmenovaný.

V Olomouci tudíž šlechtické privilegium nedotčeno, ale v jiném případě císař výslovně od něho ustoupil. Když totiž 30 října 1786 zemřel prvý biskup brněnský hrabě Chorinský z Ledské, vyzval císař vlastnoručním listem ze dne 5 listopadu t. r. předsedu dvorské duchovní kommisse barona Kressla, aby ústně nebo písemně podal dobrozdání, kdo by na uprázdněný stolec povolán býti měl. Císař při tom kladl hlavní váhu, aby nový biskup byl zkušen duchovní správy a znalý jazyka českého, šlechtictví ale za podmínku nezbytnou nepokládal.[2]) Jmenován pak byl biskupem brněnským odchovanec a stoupenec Rautenštrauchův Jan Ladenbauer, křižovník s červenou hvězdou a dotud rektor generálního semináře vídeňského, v Broumově v Čechách rodilý.[3])

Nejdůležitější potřebou pro náboženská zařízení císařova, zejména pro zamýšlenou úpravu far, byl dostatečný důchod, z něhož by obročí nová byla přiměřeně opatřena. Bylo to úskalí, na němž ztroskotaly se dosud všechny snahy vlády, sněmu českého i biskupův od počátku protireformace. Josef II otázku tu rozřešil spůsobem pronikavým dle zásady, že všechen majetek duchovenský jest majetkem církve vůbec, o jehož účelném užití přísluší rozhodovati panovníku. Tehdy byla naléhavá potřeba nových far ano i biskupství, naproti tomu mnohé kláštery a jiné ústavy náboženské zdály se zbytečnými. Císař tudíž rozhodl se, že ze jmění ústavů za zbytečné pokládaných zřídí fond, z něhož by skutečné potřeby církve bylo lze uhrazovati. V širším smyslu počítáno k náboženskému fondu všechno jmění duchovní vůbec, tak jako za dřívějších dob statky duchovní pokládány za statky komorní. Duchovní a duchovenstva byli dle názorů císařových toliko užívateli statků svých, na jichž podstatě nesměli pranic měniti.

Tak vznikly náboženské fondy, zvláštní

[1]) Wolf, Historische Skizzen aus Oesterreich-Ungarn, 60—64.
[2]) Cornova. Josef II, 44.
[3]) D'Elvert, Finanzverwaltung, 643
[4]) Meynert, 70.
[5]) Brünner. Zeitung 1780, čís. 29.
[6]) 6 ledna 170 podal Josef hrabě Coreth, c. k. komoří a gub. rada, Marii Terezii prosbu, aby některý z jeho synův obdařen byl kanovnictvím v Olomouci aneb alespoň k němu doporučen. 27 listopadu t. r. žádal hrabě Weinhard Trautsmanndorf, aby syn jeho Tadeáš byl pro uprázdněná kanovnictví v Olomouci poznamenán. Brunno, Theol. Dienerschaft, 320.

[1]) Brünner Ztg 1779, č. 44.
[2]) Wolf, Historische Skizzen aus Oesterreich-Ungarn. 64.
[3]) Wienerische Kirchenzeitung 1785, str. 805.

pro každou zemi, jimž přikázán nejprvé všechen majetek ústavů zrušených kromě statků někdy jesuitských. Ve druhé řadě přikázány náboženskému fondu důchody, které již dříve za týmž základním účelem byly vybírány, zejména sbírka z každého soudku prodané soli, která dotud plynula do pokladny solní. Konečně přidržána zvláště bohatá duchovenstva, aby k náboženskému fondu své země přispívala roční určitou částkou.

Naděje do velikosti fondu náboženského a do jeho důchodů byly zklamány, neboť jednak nemohovitosti nízko při prodeji odhadovány — ne bez úmysla; mezi kupci nepřímo vyskytli se začasté i úředníci náboženského fondu — jednak statky draho spravovány, tak že málo vynášely, výdaje ale jubilováním přečetných mnichův a jeptišek jakož i zřizováním nových far rostly. V Čechách byl r. 1785 náboženský fond passivní. Lepší byl stav náboženského fondu na Moravě, kdež dle materialií, jež sebral zasloužilý Cerroni, bylo na jistotách 3,792.264 zl. $4^2/_4$ kr. a za statky později zprodané vytěženo 489.727 zl. $24^3/_4$ kr., tak že celkový roční výnos fondu činil 681.288 zl. $14^3/_4$ kr. Gubernium české navrhlo, aby bylo zřízeno 108 nových far, 481 lokálních kaplanství a 86 kooperátorův, ale duchovní kommisse dvorská ponechala v návrhu toliko 72 far, 247 lokálních kaplanství a 56 kooperátorů.[1]) Císař chtěje důchody fondu rozmnožiti, uložil 22 února 1788 veškerému duchovenstvu zvláštní daň s prospěchem fondu náboženského, jíž toliko obročí níže 600 zl. ročních byla sprostěna.[2])

Náboženský fond v království Českém skládal se roku 1789 z jistoty peněžité 4,720.210 zl. 19 kr., která zúrokována jsouc dle poměrů 5% 4% $3^1/_2$% a 3%, poskytovala ročních úroků 183.775 zl. Výnos statků činil přibližně 222,000 zl., sbírka solní 38.000 zl. Kláštery, jimž správa statků jejich ponechána, přispívaly ročně dle uvolení svého: Řád křižovníků s červenou hvězdou 2000 zl., Benediktini v Broumově a Břevnově za Broumov 2000 zl., za Břevnov 1000 zl. a za zrušený klášter polický 2365 zl., za Emausy správě opata břevnovského tehdy přidělené 2000 zl., Cisterciáci ve Vyšším Brodě 4300 zl., Cisterciáci v Oseku 2000 zl., Praemonstráti na Strahově 3000 zl. a za přidělený zrušený klášter v Milevsku 3032 zl., Praemonstráti v Teplé 9800 zl., Praemonstráti v Želivě 1000 zl. Métropolitní probošt u sv. Víta zavázán přispívati ročně 6000 zl., což celkem činilo 38.497 zl., k tomu všeliké úroky jiné 5190 zl., z nadání a z různých příspěvků 10.340 zl., tak že všechen příjem náboženského fondu činil r. 1789 498.702 zl.

Proti tomu takto řadily se náklady: na fary a lokální kaplanství 154.000 zl., na doplněnou starším farářům za důchody štolové a koledy 34.000 zl., biskupu budějovickému 12.000 zl., kapitule a konsistoři v Budějovicích 13.200 zl., příspěvek pro konsistoř litoměřickou 3050 zl., pro konsistoř královéhradeckou 2050 zl., na seminář generální 40.000 zl., pro nové kněžské domy v sídlech biskupských 7000 zl., výslužné pro mnichy a jeptišky zrušených klášterů 186.000 zl.[1])

Nevhodné jednání se skvosty chrámovými a klášterními, kvapný prodej klášterních statkův a účinky aboliční soustavy, která na všech statcích náboženského fondu byla provedena, byly ovšem příčinou, že fond tento nedošel výše, skutečné ceně zabraného duchovenského majetku přiměřené.

Zřízení náboženského fondu dalo císaři potřebné prostředky k reorganisaci dosavádních a ku zřízení far nových

V té příčině zvláště nutkavou byla reforma v Čechách, kdež po bitvě bělohorské z nedostatku kněžstva světského a na mnohých místech pro ztrátu původního záduší fary mnohé v jednu byly spojeny. Farář takový měl k pomoci 2, 3 i 4 kaplany, kteří daleký okres spravovali. Teprvé za dob Karla IV a Marie Terezie někteří kaplani stále usídleni byli při velice vzdálených chrámích filialních. Následkem toho, zvláště v končinách hornatých, vznikaly nepřístojnosti, poměr mezi duchovenstvem a lidem kalící. Biskup Háj pečoval horlivě o odstranění zjevů těchto, kdekoliv je shledal. Tak po visitaci v okolí litomyšlském přifařil dolejší část veliké vsi Sloupnice, kdež žili četní evangelíci, k faře sloupnické. Obyvatelé janovští po dávném zvyku platili knězi, jenž povolán byl k umírajícímu, po 15 kr. za povoz. Mnohý žele peněz, zemřel bez útěchy náboženské, biskup tudíž ustanovil, aby obec

[1]) Hock-Biedermann, 422 sld.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, VIII, č 141.

[1]) Riegger, Materialien X, 291 sld.

janovská platila faráři lauterbašskému za povoz úhrnem 10 zl.[1])

Chtěje otázku farní rozřešiti trvale a se zřením ku skutečným potřebám, vydal císař 4 února 1782 obecnou instrukci, dle níž slušelo zjistiti obecně poměry v každém kraji skrze příslušný farní úřad a do 6 neděl podati zprávu guberniím. Guberniím náleželo smluviti se s biskupskými ordinariáty a opět do 6 neděl podati zprávu císaři. Na dosavádní rozdělení far nemělo býti zření žádného, nýbrž nové rozdělení mělo míti úkolem vyhovovati poměrům lidnatosti, místní poloze a jiným důležitým okolnostem. Na místo kaplanů dotud z far vysílaných zřizovány buďtež fary anebo kaplanství lokální.[2])

Patrně nebylo všude vyhověno instrukci tak, jak si císař přál, ježto 12 září 1782 nařízení příslušné bylo opakováno[3]) a 10 října 1782 zostřeno příkazem, aby při vyšetřování příslušných poměrů dbáno bylo největší přísnosti, panstvím pak a obcím uloženo pod pokutou 6 tolarův, aby ve 14 dnech od doručení podaly zprávu potřebnou.[4])

26 dubna 1783 ohlášeny zásady o zřizování far nových. Především dbáti bylo lidnatosti města neb obce, aby žádná fara neměla přílišný počet duší, kterýž by bylo těžko přehlížeti a spravovati. Odtud prý vzniká zlo, že nezná osada svého faráře, tento pak přifařenců v a lid chodívá do chrámů postranných. Lépe jest zřizovati více far než více duchovních pod jednou střechou ponechávati. Zřizováním nových far ubude prý i mnichů, kteří dotud na farách vypomáhali, a konečně mělo býti přihlíženo, aby žádná fara z města do předměstí okresem svým nezabíhala.[5]) Ale tehdejší státní směr chtěl i užiti farního zřízení ku prospěchu vládní politiky; proto ukládáno farářům, aby s kazatelen ohlašovali všechna nařízení zeměpanská, která lid. znáti měl, a krajskému úřadu vykázati, že se tak stalo. Úřad krajský visitoval pak faráře, zda-li o všech vládních nařízeních pilně zápisy konali. Jak různé věci bylo kněžím s kazatelen ohlašovati, vidí se z následujícího. Dvorním dekretem ze dne 9 listopadu 1781 nařízeno všem duchovním na venkově, aby hned po kázání s lidem se sdělili o krátký obsah rozpravy professora Wollsteina „O nemocech dobytčích“.[1])

Na těchto základech zbudováno dílo záslužné, které ve hlavní podstatě podnes trvá, jakkoli pronikavě změněné poměry lidnatosti městské naléhavě revise vyhledávají.

Nové fary a kde bylo třeba lokální kaplanství zřizovány byly postupně, s části největší nákladem náboženského fondu, odkudž zvány „farami císařskými“, s části i šlechtou a kláštery, z nichž některé ze svých členů na nově zřízené fary vysílaly. Postup, jakým fary zřizovány, vylíčen byl výše při zprávě o jednání sněmu království českého. Různé ohledy nedovolovaly, aby všude tam, kde jevila se potřeba, fary byly zřizovány, zvláště tam, kde několik dřevních far bylo k jedné přivtěleno. Za takových okolností zůstalo záduší faráři nezkráceno, ale kaplani jeho rozsídleni u bývalých farních chrámů s hodností kaplanů místních nebo lokálních, nebyli však podřízeni faráři nýbrž přímo vikáři. Mělit právomoc farářskou, štolu však a desátek povinni byli faráři odváděti a počty z nich jemu klásti. Dle nařízení ze dne 8 října 1785 mohli se státi mniši spůsobilí se zkouškou konkursní faráři i lokálními kaplany.

V Praze nové zřízení farní vstoupilo v život 1 září 1787. Odtud bylo v městech Pražských i s Král. Vyšehradem 21 okresů farních. Z dřevních farních chrámů podržely fary chrámy u sv. Víta, sv. Tomáše na Malé Straně, v Týně, u sv. Petra, sv. Jindřicha, sv. Štěpána, sv. Vojtěcha a u nejsv. Trojice v Podskalí na Novém Městě. Farní chrám u Matky Boží na Louži zbořen do základů, fara pak a záduší přeneseny nejprvé k jesuitskému někdy chrámu sv. Klimenta, později ku chrámu Matky Boží Sněžné mnichů Františkánů. Fara chrámu sv. Martina ve zdi, který byl i se hřbitovem prodán, přenesena ku chrámu nejsv. Trojice v ulici Spálené. Fara někdy mnichů Cyriakův u sv. Kříže Většího spojena s farou Svatodušskou, fara chrámu sv. Valentina, který prodán a v dům proměněn, přenesena ku chrámu sv. Františka rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou. Fary u sv. Kateřiny a na Karlově přeneseny ku chrámu sv. Apollináře na Vět-

[1]) Přípis biskupa Háje úřadu litomyšlskému ze dne 31 května 1782 v archivu musea království českého (uveřejnil V Schulz v „Politik“ 1901 list.)

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, čís. 61.

[3]) Tamže II, čís. 415.

[4]) Tamže II, čís. 468.

[5]) Tamže IV. čís. 187.

[1]) F. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 132.

rově, od sv. Václava na Malé Straně ku sv. Mikuláši, od Matky Boží pod řetězem rytířského řádu Svatojanského ku chrámu Matky Boží Vítězné někdy mnichů Karmelitů, od sv. Rocha na Strahově ku tamnímu chrámu klášternímu. Chrám sv. Havla na Starém městě opět za farní prohlášen.[1])

Z ostatních měst českých toliko v Chebu zřízena na předměstí r. 1790 samostatná fara vedle děkanství městského a oddána křižovníkům s červenou hvězdou. Brno i s předměstími rozděleno na šest okresů farních a sice vnitřní město ve farní okresy dómský, svatojakubský a svatojanský, v předměstích pak zřízeny fary u sv Tomáše pro Novou ulici, u sv. Magdaleny pro Křenov a na Starém Brně v klášteře Králové.[2]) Farní chrámy sv. Václava na Starém Brně a sv. Kunhuty v Zábrdovicích, při němž dotud konány byly pocty boží v jazyku českém, zrušeny. V Olomouci zřízeny fary tři, na dómě, u sv. Mořice a u sv. Michala, též tak v Jihlavě (u sv. Jakuba, u Matky Boží a u sv. Ignátia). V Kroměříži ponechány fary při chrámě proboštském a u chrámu Matky Boží. Dvorním dekretem ze dne 17 srpna 1784 uloženo kapitulnímu proboštovi, aby spolu s duchovenstvem kapitulním pečoval o farní správu při kollegiátním chrámu sv. Mořice. V Mikulově zřízeny fary dvě, při chrámu kapitulním a u sv. Jana. Znojmo rozděleno na farní okresy u sv. Mikuláše a u sv. Kříže.

Chtěje nabýti kněžstva snahám svým oddaného a dle stejných zásad vychovaného, přikročil r. 1783 císař k novotě, která přímo odpírala snesením tridentským a nejcitelněji dotýkala se práv biskupských. Dle vůle císařovy měl veškeren dorost kněžský, světský i klášterní, vychováván a vzděláván býti v seminářích státem spravovaných, dle náboženských zásad tehdy panujících, všechna pak jiná učení theologická, biskupská i klášterní, měla býti zrušena a na příště přísně zakázána. Tato společná vzdělavatelna pro světské i řeholní duchovenstvo nazvána seminářem generálním a spojena buď s universitou nebo lyceem. 30 března 1783[3]) ohlášeno základní ustanovení, dle něhož chovanci generálních seminářů měli po 5 let obcovati theoretickým studiím theologickým, šestý pak rok praktickým za řízením ředitelstva seminárního. Následkem toho zrušeny všechny semináře biskupské, seminář cisterský u sv. Bernarda a seminář praemonstrátský u sv. Benedikta i Norberta, oba na Starém městě Pražském, dále ve všech klášteřích studia theologická i filosofická, všichni pak již odění klerikové obdrželi rozkaz, aby se odebrali na další studia do generálního semináře, při čemž náklady hraditi měl klášter příslušný. Toliko za kleriky řádů žebravých platiti měl fond náboženský. Do klášterů kromě laiků neměl býti nadále nikdo přijat, kdo nevykáže se šestiletým studiem v semináři generálním s prospěchem konaným. Studia theologická dotud konaná byla od povinného nadále šestiletí odečítána. Všichni alumnové obdrželi v semináři stejný černý šat i stravu, ale bez vína i piva. Měli volnost vycházeti, když měli čas. Ředitel byl císařem jmenován.

V zemích Českých ustanoven generální seminář dvojí, při universitě pražské a při lycei olomouckém. Generální seminář pražský určen pro 600 alumnův i bylo potřebí opatřiti místnost vhodnou. Za tím účelem navržena kolej Klementinská, původně pro gubernium určená. Císař meškaje v Praze příčinou hloupětínských vojenských cvičení, 13 září 1783 odpoledne přijel v průvodu nejvyššího purkrabí do Klementina, prohlédl kollej ve všech částech a schválil návrh, aby v ní generální seminář byl umístěn.

Úprava místností dála se v největším chvatu, neboť již 24 října zahájen seminář v místnostech nově upravených. Nebyl pak již seminář podřízen arcibiskupovi, jakkoli mu byly přikázány fondy a zemský statek Sovinky, někdy arcibiskupskému semináři náležité, nýbrž nejvyššímu purkrabí jako předsedovi náboženské kommisse. Ředitelem jmenován kněz Augustin Zippe, dotud děkan v České Kamenici, duševní přítel Kindermannův a Rautenštrauchův, o němž praví Pelcl, že byl „ctihodný, učený a mnišských předsudků prostý muž“. Byl jmenován proti vůli arcibiskupově, po návrhu biskupů litoměřického a králové-hradeckého. Na sebe upozornil hlavně tím, že v dosavádním působišti svém horlivě pečoval o zřízení ústavu chudých. Pražský generální seminář byl upraven pro 600 posluchačův, ale počtu toho nikdy nedosáhl. Čítaloť se zpravidla 140-160 chovanců. V Olomouci bylo r. 1784 92 cho-

[1]) Rulik, Hist. kal. I, 75 sld.
[2]) De Luca, Geogr. Handbuch III, 159.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 146.

vanců, mezi nimi 30 biskupských alumnů.[1]) V Olomouci vykázán generálnímu semináři a bohoslovecké fakultě zrušený klášter Hradištský.[2]) Správu vedli rektor (od r. 1787 Dobrovský) a 2 vicerektoři.

Jakým směrem řízen byl generální seminář pražský, vidí se z poučení o mravném vzdělávání bohoslovců, jež roku 1784 vydal Zippe.[3]) Praviť se v něm, že generální seminář jest zřízen ku vzdělání veškerého kněžstva v týchž zásadách. Bohoslovci buďtež utvrzeni v lásce k bohu, k bližnímu a k vlasti, buďtež vychováváni v snášelivosti, nadšeni láskou a úctou ku svému povolání. V oddílu devátém se zvláštním důrazem pojednává spisovatel o toleranci.[4]) Kněz nesnášelivý neplní povinnosti své, jest na škodu státu i jednotlivcům, neprospívá náboženství ani cnosti. Vládychtivý kněz neztrpí různosti v náboženských názorech, protože nemůže jinověrce ovládati. Sobecký kněz rovněž jest nesnášelivý, ježto obává se, že by stykem s jinověrci jeho důchody mohly býti zkráceny. Kněz v cnostech chabý jest nesnášelivý, protože se bojí soudu jinověrců, kněz pak ducha chabého jest v obavách, že by porušením naprosté víry v auktoritu, svobodným hloubáním a přemýšlením o věcech víry nucen byl duševně pracovati a nauky své dokazovati. Třeba tudíž chovance seminární z těchto slabostí vštěpováním upřímné lásky k bližnímu bez rozdílu víry léčiti. Pánovitost kněží vzniká jednak přeceňováním kněžského důstojenství a kněžské moci, jednak z lichého domnění o přirozené posvátnosti kněžstva, proto namnoze kněží v domnělé své neomylnosti neztrpí odporu, dožadujíce si pro sebe přednosti nadpřirozené. Z těchto lichých domyslů třeba chovance seminární vyléčiti poučením, že vzdělaností a duševními přednostmi, vědou i cností a ryzí povahou mají hodnými se svého úřadu stávati, jinak že budou toliko lstnými vetřelci. Hlavní příčinou nenávisti k jinověrcům bývá domnění, že se tito zúmysla od naší víry odchylují a nepřátelství k cnosti i pravdě na jevo dávají, z čehož vzniká mylný důsledek, že nutno je nenáviděti a zatracovati. O nesprávnosti těch a takových názorů kuďtež chovanci poučeni důkazem, že veškera křesťanská vyznání ctí boha dle nauky Kristovy, že jinověrci jako my zásady víry své za jediné pravé pokládají a jako my o nich i oni o nás domnívají se, že bloudíme. Kdyby bylo lze zásady a nauky víry jako poučky mathematické prokazovati, byla by také víra jen jedna jako věda. Kdo upřímně a poctivě k víře své lne a jí se řídí i spravuje, byť by i bludně věřil, není úmyslný nepřítel pravdy ani cnosti a není ani bohu nevěren. Bludně věřící bližní jest nešťasten, proto sluší se s ním laskavě snášeti. Rozum, příroda, lidskost i náboženství ukládají nám snášelivost všeobecnou. Obmezováním poctivého a svědomitého přesvědčení hřešíme proti přírodě i proti rozumu, zkracujíce nejdražší a nepomíjející právo lidské. Omyl jen přesvědčováním a positivními důvody lze rozumně vyvracovati, jinak otročíme ducha, překážejíce vývoji moudrosti i cnosti, zavádějíce nejtěžší a nejhanebnější otroctví na zemi. Člověk křehký snadno zbloudí rozumem nedokonalým, proto jest nelidské nenáviděti spolubratra nevěřícího v zásady, jež my za pravé pokládáme. Náboženství naše spočívá na neomezené lásce ke všem bližním bez rozdílu, proto se máme s každým po vůli boží snášeti, neboť bůh jest otec všech lidí. V celém novém zákoně nenaleznete ni jediného dokladu, že bychom se s jinověrci neměli dobře snášeti. Na kříži modlil se Kristus za své nepřátely. Odvracujme chovance od nesnášelivosti, ukazujme jim tuto náruživost v plné ohavnosti v dějinách Donatistův, Albigenských, Valdenských, Huguenotů, Husitův, inkvisice a j. Víru naši sluší rozšiřovati láskyplným poučováním, nikoli násilím ani nucením; násilné přinucování k uznání víry Kristovy jest ohavné, zločinné kacířství, pravda nepotřebuje donucování, k spravedlnosti není potřebí ukrutenství. Krveprolévání nehájíme, ale rušíme víru svou. Násilím nevštípíme víru, ale odchováme jen lícoměrné potměšilce. Pronásledováním jinověrců rušíme lidskost, pokoj společnosti, hanobíme víru a v nenávist uvádíme pravdu.[1])

Kněžstvo nebylo v zásadě proti generálním seminářům, nýbrž proti duchu, kterým byly řízeny, jenž biskupům a konsistořím všechnu působnost v nich odnímal. Ve známé stížnosti, kterou 10 července 1790 předložili stavové moravští císaři Leopoldu II, vytýkají

[1]) Brünner Zeitung 1784, čis. 74.

[2]) Pelcl, Josef II MS, 66.

[3]) Von der moralischen Bildung angehender Geistlichen in dem Generalseminario in Prag. V Praze, 1784, v c. k. norm. tiskárně.

[4]) Str. 76 sld. Sv. Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 79 sld.

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 79 sld.

tito trpce, že bylo arcibiskupu olomouckému v generálním semináři zůstaveno toliko právo jmenovati podruha.

Generálním seminářům připadnouti měly všeliké příspěvky a stipendia pro studující theology, zvláště pak všechna nadání domů kněžských. seminářův i všelikých jiných vychovávacích ústavů duchovenských. Proti tomu vzpírali se biskupové ano i sám Háj. uznávajíce nevyhnutelnou potřebou, aby biskupské semináře alespoň částečně byly zachovány a tím biskupu možnost ponechána osobní povahu budoucích kněží poznávati a je pro duchovní správu dle přiznání svého připravovati. Proto podal biskup Háj dne 31 května 1783 zevrubný pamětní spis gubernii, v němž dovozoval potřebnost biskupských seminářů vůbec a králové-hradeckého zvláště, při čemž s důrazem vytkl, že tento seminář nadán byl skrze soukromníky, kteří chovance jeho zavázali přisluhováním a modlitbami při stoličním chrámě králové-hradeckém. Generálnímu semináři dle jeho návrhů měla býti přikázána tři nadační místa v konviktě sv. Bartoloměje v Praze, pro diécési králové-hradeckou založená. Tento pamětní spis měl příznivý účinek, neboť císař ustanovil 21 srpna t. r., aby vedle generálního semináře v sídle university nebo lycea zřizovány byly v každé diécési kněžské domy, kdež by absolvovaní chovanci seminářů generálních připravovali se ku svěcení kněžskému, cvičili prakticky ve výkonech duchovní správy a přisluhovali ve chrámu stoličném po celý rok, aby nabyli předepsaných studií praktických. Náklad na domy kněžské hrazen měl býti ze jmění ústavů zařízených pro vysloužilé a neduživé duchovní, kteří měli býti chováni nadále na útraty fondu náboženského.[1]) Chovanci biskupských domů kněžských nazýváni vikaristy. V Praze dne 16 října 1784 ustanovena za kněžský dům část zrušeného kláštera Svatojirského, do něhož 1 srpna 1787 uvedl světící biskup Krieger prvých 20 absolvovaných alumnů generálního semináře.[2]) V semináři královéhradeckém mělo býti původně osm vikaristů, jichž počet po rozšíření diécése na 18 rozmnožen. Když ale arcibiskup Přichovský zažádal o spoludozor nad generálním seminářem, byla žádost tato 15 srpna 1786 bez důvodů odmítnuta.[1])

Sotva že generální semináře v život uvedeny, již objevily se překvapující účinky nového zařízení. Požadavky při zkouškách vznášené přepínaly velikou měrou vědomosti chovanců, částečně ještě na dřevních ústavech vzdělaných. Přímo hrozny byly r 1784 výsledky zkoušek na generálním semináři vídeňském. Klerikové kapucínští obdrželi namnoze po třetí obecné třídě z prospěchu, někteří neobdrželi ani té, někteří vůbec zkoušky se nepodjali. Císař domníval se, že možno toliko přísností způsobiti nápravu, proto nařídil 18 listopadu 1784, aby ti z kleriků, kteří ještě nesložili slavných slibův a ve studiích neprospívají, byli ihned z řádů propuštěni, ti pak, kteří již sliby složili, neprospívají-li, aby konali v kláštere práce domácí bez naděje, že dosáhnou vyšších svěcení. Mají-li již vyšší svěcení, že nebudou ani povoláni k duchovní správě ani jim nebude dovoleno kázati nebo zpovídati.[2])

Z biskupské strany ozývaly se stesky do volnosti v názorech, které byli chovanci seminářů generálních s volí svých představených účastni. Podávají prý se jim s doporučením ku čtení spisy Jansenistické, Sociniánské, Lutheránské. Četli Magazin für die Prediger, v Praze vydávaný, který prý hlásal názory necírkevní. Chování kleriků prý jest nekněžské, pánovité, ješitné, vychovávají prý se z nich fanatikové pro bohopoctu „v duchu a v pravdě“; ano i do kázně a veřejného vystupování alumnů vážné pronášeny stížnosti netoliko biskupy nýbrž i obecenstvem. Rektoru Zippovi ve zlé vykládáno, že zdráhal se vyhověti žádosti arcibiskupově o assistenci kleriků při slavnostech i když nejvyšším purkrabím byl vyzván.[3]) Naproti tomu kruhy osvícenské zahrnovaly generální semináře pochvalou až přílišnou, zejména pak pravého jejich původce opata Rautenštraucha. Když ujal se Zippe řízení ústavů těchto, snažil se steskům odpomoci. Z jeho popudu vyšlo císařské nařízení semináři pražskému, aby dbáno bylo přesně věrouky i kázně, zvláště pak slušného šatstva a chování alumnů, z čehož dosud obecenstvo

[1]) Solař, Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého, 473 sld.
[2]) Rulik, Hist. kal. I, 75.

[1]) Frind, Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 258.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IV, č. 696.
[3]) Locatelli, 14.

nejvíce se pohoršovalo.[1]) V takových případech hledati jest pravdu uprostřed obou krajních názorů. Nedá se upříti, že chovanci generálních seminářů, kteří v prvé polovici XIX století zaujímali vysoké hodnosti, tak zvaní „josefinisté", byli lidé osvícení, vzdělaní, s porozuměním pro požadavky času, než vedle toho dlužno vytknouti, že byli více méně lhostejni k potřebám národním, že propůjčovali se absolutnímu vládnímu směru, jsouce důležitými podporami soustavy Metternichovy, a že lid z jednání jejich ve mnohých příčinách se pohoršoval.

V čele generálního semináře pražského stál Zippe toliko po dvě léta, načež v hodnosti dvorního rady povolán do Vídně, odkudž řídil vrchní správu všech ústavů těchto v duchu císařově a konal v jednotlivých i inspekční návštěvy. Nástupcem jeho stal se v Praze Josef Hurdálek. Oba mužové byli úzce spřáteleni s Dobrovským a když r. 1785 uprázdnilo se v semináři pražském místo vicerektora, chtěl Zippe Dobrovskému úřadu toho dopomoci. Nestalo se však, jak si přál, a jmenován kněz Kodeš. Příčinou bylo, že neměl dotud Dobrovský kněžského svěcení. Zatím jmenován Dobrovský censorem spisů theologických a Zippe, horlivě jsa podporován biskupem Hájem, hledal pro Dobrovského místa v semináři jiném. K naléhání svých přátel přijal Dobrovský 17 prosince 1786 z rukou Hájových v Hradci Králové kněžské posvěcení a již 7 července 1787 jmenován byl vicerektorem generálního semináře olomouckého, když pak rektor Petr Basulka obdržel praebendu ve Štyrsku, stal se r. 1789 Dobrovský rektorem.

V Praze dal Zippe příčinu k pohoršlivému sporu s arcibiskupem, který nebyl schvalován ani z kruhův osvícenských. Dne 3 června 1784 přinesl posel pražské konsistoře přípis rektoru generálního semináře, aby poslal příslušný počet chovanců, kteří by účastnili se na Hradčanech průvodu o slavnosti Božího Těla. Vrátný semináře nepřijal však přípisu podotýkaje, že jest mu přijímati jakýchkoli přípisův od konsistoře zakázáno. Arcibiskup podal ihned stížnost gubernii do zneuznávání a porušování práv biskupských skrze rektora generálního semináře, ježto Zippe tvrdil, že není mu jednati s konsistoří, nýbrž toliko s guberniem. Zippe vyzván jsa guberniem, aby se ospravedlnil, odpověděl: „Byl jsem posud toho mínění, že nemám ve příčině alumnův od nikoho nijakých rozkazů přijímati leč od vysoké vlády. Biskupové nemají nad alumny právomoci, pokud jsou tito v semináři (§ 7 statutu); teprve po šesti létech, když světští alumni do kněžských domův a klášterní do noviciátu jdou, podléhají alumni biskupské právomoci. V tom utvrdil mne i dvorní dekret ze dne 25 února 1784, kde se praví, že má rektor biskupovi oznámiti ty alumny, z jehož diécése jsou, aniž by onen biskup do řízení domu míchati se směl. Poněvadž nikde mně nařízeno nebylo, abych konsistorních přípisů přijímal, ale toliko přípisy vysokého gubernia, nechtěl jsem býti příčinou, aby konsistoř jakékoli buď přímé nebo nepřímé působení v generální seminář měla nebo jakýkoli vrchní dozor provozovala. S počátku chtěje se mrzutosti vyhnouti, přijal jsem některé missivy, ale když konsistoř začala mně dávati nařízení, se statuty ústavu nijak se nesrovnávající, tak buď aby alumnové ve velechrámu akolytovali nebo chodili na veřejné průvody, abych se zodpovídal, proč alumnus Häussler vystoupil, předvídal jsem, že kollise neujdu, a proto bylo nutno, abych nadále konsistorních missiv nepřijímal. Tyto důvody jsem také po prvém subrektoru Luňáčkovi panu arcibiskupovi oznámil a též ústně s ním sdělil, že podrobím se všemu, co se osoby mé týče, ale nařízení semináře se týkající pouze od vysoké vlády přijímati budu. I prosil jsem ho, aby mne podobnými věcmi ušetřil. Z té příčiny dal jsem také vrátnému rozkaz, aby již žádných konsistorních missiv pro mne nepřijímal ... Co slavnosti božího těla se týče, jsem proti tomu, aby se jí alumni účastnili. Máme doma pořádek služeb božích předepsaný, tak že alumnové všeho doma se účastní, a o tomto průvodu se říká, že mnozí více pro parádu nežli z pobožnosti se ho účastňují. Statuty domu pak nám nařizují, abychom nepěstovali pobožnůstkářství ani vedlejších pobožností,[1]) které vznikaly v pozdějších létech, když z pobožnosti chlebařství se vyvinulo. Ostatně slavnost Božího Těla jest původu nového, pročež nejsou alumni jí vázáni. Nařídí-li však tak vysoká vláda, jest vždycky možno slavnosti božího těla se súčastňovati."

Gubernium a duchovní kommisse pro Čechy rozhodly, že rektor generálního semi-

[1]) Brandl, Život Josefa Dobrovského, 58.

[1]) V německém prvopise: Afterandachten und Andächtelei.

náře jest povinen konsistorní missivy přijímati a průvodu o Božím Těle s alumny se súčastňovati.[1])

Jiný spor vyvolal rektor Zippe s professory fakulty theologické. Počalť totiž docházeti ob čas do přednášek jednotlivých professorův, aby poznal, přednášejí-li dle úmyslů vládních. Direktor fakulty Schmalfuss vyzval však professory, aby Zippovi vstupu do poslucháren nedovolovali. Tu rektor tvrdě, že prý chodí se přesvědčovat, zdali alumnové pořádně kollej navštěvují, podal stížnost gubernii, načež duchovní kommisse jemu přisvědčila prohlásivši, že má povinnost dokonce choditi na přednášky professorů theologie jakož i professora práva církevního.[2])

Zřízení generálních seminářů bylo toliko jedním článkem v řadě zamýšlených císařem změn, jimiž měla býti katolická církevní správa v Dědičných Státech úplně postátněna. Prvým z těchto ustanovení bylo podrobení klášterů správě státní, o němž již vážně jednáno na konci doby Tereziánské. Česko-rakouská kancelář dovozovala, že jest v Dědičných Státech 20 řádů duchovních, které u věcech duchovních i hmotných podřízeny jsou představeným cizím, četné pak kláštery cizokrajné vykonávají v různých stupních právomoc nad kláštery ve Státech Dědičných. Naléhala tudíž kancelář na zrušení těchto svazků kromě ryze duchovenských a požadavků vnější kázně. Ve všech jiných příčinách měly býti kláštery podřízeny dozoru politických úřadův a biskupů. Císař 31 ledna 1781 odevzdal návrh tento k úvaze státní radě, která velmi rychle o něm podala zprávu a navrhovala, aby císař ve příčině té vydal zvláštní zákon. Císař přes vývody zvláštního pamětního spisu, jejž mu podal kardinál Migazzi, schválil 13 března 1781 stěžejné myšlenky návrhu. 26 března t. r. zostřil platnost placeta regia, 14 dubna vydal zákaz dispensí, udílených dle bully In Coena Domini, 4 května uložil duchovním správám, aby odstranily bullu tuto z rituálů. Příčinu podal biskup brněnský, který užíval zmocnění, bullou biskupům povoleného. Události v kněžském domě brněnském a příslušná stížnost knížete-arcibiskupa olomouckého byly příčinou, že zákaz bully dalšími nařízeními byl ještě stupňován, ano kněží, kteří by jí z rituálu neodstranili, 50 zl. pokutováni.

Zrušení klášterních svazků s cizokrajnými představenými mělo v zápětí nová ustanovení, platná výhradně pro Dědičné Státy. Již r. 1772 zrušeno spojení Praemonstrátských klášterů s matičným klášterem v Prémontré ve Francii. Opatové řádu v Čechách i na Moravě chtěli sstoupiti se v kapitulu pro vyřizování věcí řádových a konali 27 srpna 1781 kapitulní sedění v moravském klášteře Hradišti, císař ale, který 2 února 1781 svoliv, že si Praemonstráti a Cisterciáci mohou voliti v Dědičných Státech generálního visitátora po příkladu Benediktinů, jenž by přihlížel ku všem obecným a kázeňským potřebám svého řádu, nepřivolil k ustanovení kapituly, nýbrž pouhé toliko kongregace. 11 září 1782 zrušena i exemce praemonstrátských klášterů, kteréž odtud podřízeny ordinariátům biskupským.[1]) Ostatní řádové měli nadále spravováni býti svými provinciály za spoludozoru biskupův a úřadů politických.[2]) Při tom v platnosti zůstalo nařízení Marie Terezie ze dne 12 září 1780, dle něhož žádný cizozemec neměl býti ani provinciálem ani představeným jednotlivého kláštera. Chtěje i správu klášterní zjednodušiti i dozor biskupův a úřadův usnadniti, ustanovil císař dne 30 listopadu 1784, že sice mají mniši právo voliti si své představené, ostatní ale klášterní hodnosti že mají přestati. Odtud měli býti voleni provinciálové na 6, převorové nebo guardiáni na 3 léta. Závažnější změny připravovány byly i pro řád Piaristův, ale sešlo s nich, o čemž bližších zpráv není.[3])

Pronikavý státní a biskupský dozor na správu některých bohatých klášterův osvědčil se zvláště v Teplé. Tam r. 1767 teprvé při třetím skrutinii většinou jediného hlasu zvolen byl za opata Krištof Heřman hrabě z Trautmannsdorfa. Byl to sice praelát dobročinný a pro podporu normální školy v Teplé u dvora oblíbený, ale statky klášterní spravoval samovolně a neuskrovňoval výdajův, ani když dluhy počaly klášter tížiti. Při tom dbalý byl nad míru přepychu v zevním svém vystupování, vydržoval v klášteře zvláštní sbor hudební, malíře a mistry taneční,

[1]) Fr. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 173, kdež v překladu podán přípis Zippův gubernii z místodržitelského archivu, L. D. n. 12 sub 38.

[2]) Fr. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 173.

[1]) Čermák, Premonstráti v Čechách a na Moravě, 116.

[2]) Meynert, 33.

[3]) Dvorní dekret ze dne 17 února 1687 připomínaný v Brünner Ztg. 1787, čís. 26.

štědře podporoval své příbuzné, dal vychovávati mladá hrabata z Trautmannsdorfa s jinými šlechtici velikým nákladem v klášteře. Tím hospodářství klášterní upadalo do dluhův, ano i kmenového jmění počalo ubývati Konvent byl záhy donucen hledati ochrany u císaře. R. 1782 byla podána žaloba všech konventuálů císaři, neměla však výsledkův, hlavně z té příčiny, že bylo již o zrušení kláštera uvažováno. Opat znaje smýšlení u dvora, hleděl si přízeň císařovu udržeti a založil při klášteře hlavní školu a školu jízdeckou, čímž klášter před zrušením uchránil, spolu ale hospodářský stav jeho ještě více zavedl. R. 1787 podal tudíž konvent druhou stížnost, která byla vyšetřena a opat zavázán slibem, že bude lépe hospodařiti. Dán mu statek Poutnov, jejž spravoval, maje z něho 2000 zl. příjmův, ale správa děla se takovým způsobem, že podnítila třetí stížnost konventuálů, jež však již nevyřizována, ježto opat 5 února 1789 zemřel, klášter u velikých dluzích zůstaviv.[1])

Zařízení generálních seminářů pokládáno za hlavní příčinu, že náhle vznikl nedostatek kněžstva Již v červnu 1787 oznámila spojená kancelář česko-rakouská, že nedostává se pro Moravu a Slezsko 192 kandidátů duchovního stavu. Dvorní duchovní kommisse domnívala se, že odpomůže se nedostatku dílem vyzváním k biskupům, aby sami o nové kandidáty pečovali, dílem pokračujícím rušením klášterů, jichž členů bude lze užiti v duchovní správě. Než studijní kommisse ani dvorní kancelář netajily se, že příčinu nedostatku kněžstva zvláště v českých zemích hledati jest především v klopotně zaváděných změnách, ve zrušení četných klášterních gymnasií, v ustanovení školního platu na vyšších školách a v zavedení nákladnějšího i mnohem déle trvajícího studia v seminářích generálních. K tomu družily se četnější než dříve obvody farní, které větší počet duchovenstva pro správu duchovní vyhledávaly. Dvorské úřady chápaly se prostředkův až pochybných, aby odpomohly nedostatku a nemusily uznati vad pravých, i navrhovaly, aby se užilo ku správě duchovní větší než dotud měrou duchovenstva z klášterů zrušených anebo redukovaných. Mezi členy státní rady byli však již někteří, kteří určitě navrhovali, aby studia na generálních seminářích byla zkrácena a obtížný školní plat na gymnasiích zrušen. Císař sám pokládaje generální semináře za velmi důležitou část novot svých, nechtěl rušiti, co správným býti soudil, a choval se proto k návrhům podávaným zdrželivě, tak že vůbec za jeho panování již k opravě nedošlo.

Ježto veškero rozhodování u věcech církevních mělo se díti domácími institucemi, přenesl císař na biskupy největší část právomoci, již dosud v Dědičných Státech provozovala kurie římská. 14 dubna 1781 nařízeno dvorním dekretem, že zrušuje se veškera právomoc udělovati dispense, již dotud biskupové na základě papežské plné moci vykonávali, zvláště pak plná moc dispensí ve případech, jež bulla in Coena Domini stanoví. 4 května t. r. nejpřísněji zakázána bulla Unigenitus, biskupové pak obdrželi pokyn, aby ve příčině knih, které mají býti dovoleny neb zakázány, toliko vídeňskou censurou se spravovali, kněžím ale žádné knihy nezakazovali, která censurou touto zapověděna nebyla. 10 září t. r. nařízeno, aby žádosti za dispense u věcech manželských nebyly podávány ani do Říma ani papežské nunciatuře ve Vídni, nýbrž příslušným biskupům. Duchovním nejpřísněji zakázáno oddávati na základě dispense jiným činitelem než příslušným biskupem udělené. 7 října 1783 zrušeny i tak zvané papežské měsíce, za nichž místa uprázdnivší se slušelo osazovati papeži. Kanovnictví tato odtud osazoval císař, zejména v Olomouci.

Ježto biskupové z části největší panovníkem byli jmenováni a kde tak dotud nebylo, císař se toho práva domáhal, bylo vlastně těmito nařízeními právo dotud papežem vykonávané na panovníka přeneseno, který je provozoval nadále nepřímo skrze biskupy. Než i nižší duchovenstvo mělo se státi výkonným nástrojem moci panovnické, když farářům nařizováno, aby všechny zákony a rozkazy panovníkovy s kazatelny ve chrámích lidu oznamovali, úřadové pak měli se přesvědčovati, zdali se tak děje.

Podřízení duchovenstva moci panovnické mělo býti provedeno i zavedením zko[illegible]k nebo konkursů farských. 19 dubna 1782 [illegible]šeno císařské nařízení, jímž bylo ustanoveno, aby udíleny byly nadále fary po písemném konkursu, jímž by zevrubně byly zjištěny ucházečovy vědomosti a soudnost. Nařízení to týkalo se i mnichů, kteří by v duchovní správě ustanovení se dožadovali.

[1]) Čermák, Premonstráti v Čechách a na Moravě, 385 sld.

16 května 1781 nařízeno, aby veliké korouhve byly z chrámů odstraněny a místo nich užíváno býti mělo praporců. Také zakázány zvláštní kroje, zástěry, vysoká péra na kloboucích a čapkách, jež dotud nosili praporečníci, rovněž i užívání hudby při průvodech o Božím Těle.[1]) 21 března 1782 zakázal císař pohřbívati v chrámích a kryptách vnitř měst i nařídil, aby upraveny byly hřbitovy v okolí městském a sice dle možnosti ve větší vzdálenosti, při čemž mrtvoly měly býti vápnem za dozoru úřadů zasýpávány.

Zákazy tyto byly počátkem četných změn, jimiž chtěl císař bohoslužbu katolickou jednak zjednodušiti jednak lid pověrčivosti odvykati, způsob však, jímž změny ty byly nařizovány a prováděny, dotýkal se hluboce života církevního i citu lidu, pročež není lze se diviti, že dobrý úmysl, jenž jim byl původcem, nebyl rozpoznán a nadšení, které dotud císařovy činy provázelo, že se změnilo místy i v nenávist. Jsouť právě způsoby bohoslužebné věcí, která nejdéle změnám odolává, a zvláště nesnese změn, bez zřejmého popudu nakazovaných.

Nejprvé zakázána obvyklá v Čechách noční modlení k sv. Kryštofu a k sv. Koruně, s nimiž spojeno bylo zaklínání duchův, aby modlící obdržel hledané poklady. Se zákazem bully in Coena Domini spojena zápověď večerních pobožností ve chrámích, v domích a před osvětlenými kříži, sochami i obrazy na ulicích. Když r. 1782 blížily se dny svatojanské, v Praze velmi okázale slavené, prohledávány večer 14 května soukromé domy, není-li v nich světel před sochou světcovou, ježto prý by požár snadno mohl vzniknouti, což vyvolalo v lidu veliké kvašení.[1]) S počátku zákazy tyto schvalovány Z Prahy psalo se, že dne

14 června t. r. konáno bylo poprvé o Božím Těle procesí bez velikých a nepohodlných praporů, bez zvláštních krojův a odznaků

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís, 171.

[1]) Locatelli, 9.

II.

práporečníků, bez hudby, která dříve v průvodu před různými cechy kráčela.[1])

Ani ryze absolutistické stanovisko, z něhož tyto zákazy císařovy vycházely, nepotkávalo se s nelibostí osvícenců, ano i mezi kněžstvem ozývaly se hlasy, které právě toto stanovisko schvalovaly. Kníže arcibiskup olomoucký již 26 února 1782 vydal nařízení, kterým ve shodě s úmysly císařovými omezoval prodej odpustků a odstraňoval mnohé zvyky, osvícencům nepříjemné, čímž si ovšem zjednal chválu kruhů těchto.[1]) Kněz Václav Pörkmann, kaplan ve Vimberce, na svých kázáních, o nichž pověst daleko pronikla, chválil veřejně náboženská opatření císařova, dovolávaje se slov písma, že sluší panovníka poslouchati.[2]) Kněz řádu praemonstrátského v moravském klášteře Louce Norbert Körber vydal zvláštní spisek, v němž navrhoval, aby opět, dle okolností i z pouhé moci císařské, zavedla se v bohoslužbě řeč lidu místo latiny, proti čemuž vyvstal Adaukt Voigt, tehdy již professor ve Vídni, s přijatým jménem Mikuláše Richtra.[3]) V Praze hájil císařův opravný směr Frant. Guolfinger rytíř ze Steinsberka, původně herec a dramatický spisovatel. Mladík tento vtipný ale bezohledný (VIII, 237) chodil po pražských chrámích a poslouchal kázání různých kněží, jež pak nešetrně posuzoval. Po Praze se tvrdilo, že účastni jsou jeho kritik i mnozí duchovní, zejména professor pastorálky Jiljí Chládek, bibliothékář Ungar, ano i Dobrovský. Dobrovský alespoň bral Steinsberga v ochranu proti útokům jeho protivníků.[4]) Když ve kritikách těchto i ve Vídni pokračoval — pražská censura činila jemu překážky, z čehož nářky v táboře osvícenců, že není svoboda tisku v Praze chráněna — podal arcibiskup Migazzi přímo císaři žádost, aby

[1]) Wiener Ztg. 1781, čís. 49.

[1]) Nařízení arcibiskupovo uveřejnil Wittola, Wienerische Kirchenzeitung 1784, str. 1 sld.
[2]) Prager Zeitung 1732, č. 567.
[3]) Oesterr. Biedermannschronik, 124.
[4]) Jakubec v Literatuře české XIX stol. I, 12 sld.

tyto kritiky byly zakázány. císař ale 6 června 1783 prohlásil, že kritiky ty pod dozorem vídeňské censury dále mohou býti vydávány.[1])

Císař tím dal nepřímo na jevo, že nemíní ustávati v opravách ani přes námitky duchovenských kruhův, a skutečně již tou dobou duchovní kommisse dvorská dokončovalo dílo dalekosáhlé, soustavnou úpravu katolické bohoslužby, která měla císařským rozkazem nabýti platnosti obecné ve všech Státech Dědičných. I tato změna měla základem dobrý úmysl, zvelebiti totiž bohoslužbu, aby účastníci byli proniknuti pravým náboženským citem a aby odstraněny byly formy průběhem dob bez porozumění zůstávající anebo po stránce vnější toliko vykládané, ale způsob, jakým byla prováděna, a autokratický původ její i bezodkladně zaváděná platnost, která nemohla zbýti se příkrostí, byly porušením církevních zřízení, uznávaným i na stranách nekatolických, ano i v řadách osvícenců. Sám církevní historik tehdejší doby Petr Filip Wolf, jemuž není lze vytýkati nepřátelství ku směru opravnému, otevřeně doznává,[2]) že císař pochybil, když zjednával bezohledně platnost příslušným nařízením svým, nepřihlížeje k citům ani k zakořenělým předsudkům lidu. Za našich dnův i Adolf Beer[3]) jenž jest jinak velebitelem vládního směru josefinského, nazývá bohoslužebný řád Josefův přehmatem.

Úprava bohoslužby nařízena byla všeobecně 21 dubna 1783, pro Čechy 6 dubna 1784 s platností od 1 května nejblíže následujícího, pro Moravu 22 srpna 1784. Wolf nazývá ji ustanovením, jež císař vůbec neměl vydávati aneb alespoň ne bez dorozumění se s biskupy, úsudek to, který nejlépe charakterisuje ráz její. Císař v této příčině prostě přistoupil na návrhy duchovní kommisse a neuváživ nezbytných následků, vydal nařízení, které právem musilo vyvolati nevoli v kruzích katolických a stalo se z hlavních příčin nepříznivého vší činnosti jeho posuzování. Dle nařízení císařova měla býti každou neděli a každý svátek zahájena z rána bohoslužba kázáním krátkým pro čeleď, načež následovati mělo kázání druhé pro veškeru farní osadu. Denně měla býti v každém farním chrámu obětována jediná mše, ve všední dny s výstavou ciboria, v neděli a ve svátky s výstavou monstrance, při čemž předepsán byl obecný zpěv lidu za průvodu varhan. Ve chrámích, při nichž byl zřízen zvláštní kůr, dovolována denně zpívaná chorální mše, dle okolností s varhanami anebo bez varhan, vždy však bez hudby instrumentální. V každém farním chrámu nařízena v neděli a ve svátek slavná mše s hudbou instrumentální, kde jí nebylo, se zpěvem chorálním. Odpoledne mělo býti konáno křesťanské cvičení tak zařízené, aby i dospělí mohli míti v něm účastenství. Denně, kromě sobot a svátků Marianských, bylo modliti se nahlas litanie ku Všem Svatým s příslušnými modlitbami za panovníka a za obecné dobro, sice paterý otčenáš a pateré Zdrávas Maria s odpovědmi lidu, na konci pak mělo dáno býti ciboriem požehnání. V sobotu a o svátcích Mariánských místo litanie ke Všem Svatým bylo se modliti litanii loretánskou s příslušnými modlitbami, se Salve Regina, s modlitbami za zeměpána a za veřejné dobro. Ve chrámích, při nichž zřízen byl kůr, nařízeny denní nešpory chorální, o svátcích a slavnostech s varhanami bez hudby instrumentální, v neděli mezi křesťanským cvičením a modlitbami výše řečenými. Ve farních chrámích nařízena postní kázání, v městech v neděli vždy, potom ve středu a v pátek, dopoledne neb odpoledne, na předměstích v neděli a ve středu. Mše měla býti čtěna toliko u hlavního oltáře a ne déle než půl hodiny; toliko v neděli a ve svátcích za veliké mše u hlavního oltáře mohla býti čtěna tichá mše u oltáře postranního. Kde bylo více far v místě, konalo se o Božím Těle processí jediné z hlavního chrámu. V témdni postním nařízeno konati obřady římským rituálem předepsané, ale tak zvaný boží hrob a večerní průvod vzkříšení měly přestati. Čtyřicítihodinná modlitba a výstava nejsvětějšího v oktávu Božího Těla měly se konati v těch veřejných chrámích, kdež tak dotud bylo zvykem, toliko měly se ukončiti každodenně u večer místo hudebních litanií modlitbou a požehnáním monstrancí. V chrámech jeptišských, kde byl kůr, mohla každodenně zpívána býti mše chorální, ale kázání nedělní a sváteční měla býti konána toliko pro jeptišky při zavřených dvéřích skrze kazatele k tomu ustanovené. V neděli a ve svátek nařízena v jeptišských chrámích mše s požehnáním a s výstavou monstrance, odpoledne pak modlitby a litanie ve farních chrámích předepsané, ku konci s požehnáním

[1]) Oesterr. Biedermannschronik, 234 sld. Huber, Geschichte Josephs II, II, 55.

[2]) Wolf, Geschichte der römisch-katholischen Kirche III, 135.

[3]) Der Neue Plutarch IX, 143.

)m. Za mše s požehnáním nemělo býti rámích jeptišských ani na hlas modleno)íváno. Odpoledne o všedních dnech nožno sice konati modlitby pro farní y předepsané, ale bez požehnání. ny ostatní obvyklé pobožnosti měly ti. Tiché mše měly býti čtěny u hlav-)ltáře, také však u oltáře postranního)čtu kněží, jedna po druhé. Týž pořádek i pro mužské kláštery a ostatní veřejné y, při nichž nebylo fary, s tou toliko kou, že nemělo v nich býti ani kázání še s požehnáním, a také odpolední po- st díti se měla bez požehnání. Dle) řádu a v určitých hodinách měla se veškera bohoslužba. Toliko ve špitálích, byli duchovní k tomu zřízení, mohlo :onáno kázání pro ty, kdož ve špitále i, ale při zavřených dveřích.[1]) 21 února nařízeno dodatkem k tomuto bohoslu- mu řádu, aby veškery církevní a boho- né úkony byly konány v jazycích zem- , k čemuž, jak se zdá, dán zvláštní t z Hradce Králové. Když totiž dne :vence 1784 zrušen tamní český sbor ký a nařízeno, aby zádušník odvedl :o jmění sboru krajskému úřadu, biskup)odal císaři pamětní spis a dovozoval ı, že se zpěv v řeči mateřské srovnává 'sly císařovými. Majetek sboru sice dne t. r. zprodán — skvostné jeho knihy i v dražbě měšťané a darovali je biskup- ı chrámu, — ale jazyk lidu v chrámě ván.[2])

)ojem, který toto nařízení vzbudilo, byl ě nepříznivý. Ani nejhorlivější osvícenci ıli popříti, že jím pohoršen budo lid ılubších citech svých. Dle Wolfa císař ařízením svým reformoval pro rozumné říliš málo, pro lid ale příliš mnoho ě nemístna byla uniformovanost, která šechny Státy Dědičné, pro veliká města ; vesničky, týž předpisovala pořádek, líc k zvláštnostem samostatným a sta- vývojem oprávněným. Rovněž po- byl uměle činěný rozdíl mezi chrámy nými“ a ostatními, o jichž zkáze již 3 duchovní kommisse uvažováno.

května 1784 o páté hodině ranní všemi ze oznamováno zvony, že zaveden nový pořádek bohoslužebný.[1]) Záhy ale následovala nařízení nová, která ještě citelněji dotýkala se zvyklostí a tužeb lidu. Střízlivý směr doby, který ztratil veškero porozumění pro malebnost a krásu, jal se již i k vnitřní úpravě chrámů katolických přihlížeti a shledával výzdobu jejich v důležitých příčinách nepřiměřenou ba dokonce směšnou. 7 ledna r. 1785 ohlášeno nařízení císařské, aby odstraněny byly z chrámů zbytečné prý oltáře a nepotřebné ozdoby, kteréž nařízení 17 srpna t. r. ještě zostřeno. Zbytečnými shledávány oltáře na bočných stěnách a sloupích, nepotřebnými ozdobami míněny tabulky odpustkové, obrazy, sochy, lampy. Ve farních chrámích měly býti vedle hlavního toliko ještě dva oltáře jiné, u nichž by bylo lze mši sloužiti; všechny ostatní dle nařízení výše řečeného měly býti odstraněny. Prozatím mohly sice býti ponechány oltáře na stěnách, ale beze všech ozdob a bohoslužebných potřebností, oltáře na sloupích měly však býti ihned odstraněny, ježto prý chrám temným činí a pohled k těm oltářům zamezují, u nichž se mše slouží. Toliko smělo býti ponecháno věčné světlo před oltářem, na němž nejsvětější bývalo vystavováno; všechny ostatní ozdoby měly býti odstraněny. 7 srpna 1786 odstraněny i všechny oltáře odpustky privilegované, při nichž dotud bývaly konány bohoslužby záduší. S tohoto stanoviska posuzovány i sochy ve chrámích, zejména sochy Matky Boží šaty a pláštíkem zdobené a milodary zbožných věřících ověšené. Tyto věci rovněž potkávaly se s nepřízní osvícenců v duchovní kommissi a proto nařízeno císařským oběžníkem ze dne 10 května 1784 biskupům, aby všechny zlaté, stříbrné i jiné skvosty mezi milodary s prospěchem náboženského fondu v penize byly proměněny. Věnovací tabulky měly býti vesměs z chrámů odstraněny, toliko na veliké dsky společně psána jména dárců, kteří za uctěním milostného obrazu peníz nějaký věnovali chudým. Sochy měly býti toliko z látky, z níž byly pořízeny, tudíž z téže látky, z kamene, dřeva, zlata nebo stříbra, měl býti i šat jejich, podobně i obrazy.[2]) 14 června 1785 zapovězděny i oféry chrámové a obchůzka se zvonečkem při kázáních.

S úpravou bohoslužby souvisely i zákaz

Toto nařízení otištěno jest u Wolfa, Geschichte holischen Kirche III, 136 sld.

Solař, Dějiny Hradce Králové a biskupství kého, 458.

[1]) Rulík, Hist. kat. I, 51.

[2]) Wolf, Geschichte der katholischen Kirche III, 141 sld.

aneb omezení obvyklých poutí a processí. V Čechách již roku 1783 zakázána obvyklá květnová pouť svatojanská do Prahy a vydán rozkaz, aby processí, kdyby snad přes to přicházela, nebyla vpuštěna branami. Processí tudíž před městem se rozcházela a účastníci brali se do Prahy houfně sice, ale bez průvodu kněžského a bez korouhví.[1]) Oběžníkem ze dne 21 března 1784 naprosto zakázána všechna processí, jež nebyla vedena řádně ustanoveným duchovním správcem, kde by pak ještě se tak dálo, zvláště kde by byly před průvodem kříž anebo korouhev neseny anebo kdeby zpěvák modlitby předříkávaje, průvod vedl, měli býti i zpěvák i účastníci obmýšleni pokutou, již vládě náleželo ustanoviti. 1 srpna 1785 obnoven i zostřen zákaz tento. Dovolena toliko processí „theoforická", totiž průvody, při nichž nese se nejsvětější, jako o Božím Těle, a processí v dnech prosebních; každému faráři nad to dovoleno, aby v roce konal dvě processí v obvodu svého farního sídla, ne ale v neděli, nýbrž ve svátek zasvěcený. Ve zvláštních případech, za dešť neb úrodu, mohl i biskup processí nařídití.[2]) Kde byla nadání na processí do míst bližších i vzdálenějších, měla býti nadání taková obrácena ku stavbě škol, příbytkův učitelských, k výživě učitelů, na školné a na knihy školní pro chudé dítky.[3]) Při processích dovolených zakázáno však jakékoli sochy v průvodu nositi,[4]) processí do Mariazella výslovně zakázána.[5]) Zákazy tyto prováděny s nejkrajnější přísností, zvláště v Praze a v Čechách. Chtějíc zmařiti oblíbené pouti svatojanské do Prahy, nařídilo 6 května 1784 opět pražské gubernium, aby o sv. Janě v branách pražských všechna processí jakož i zástupy lidu, které pouze jako poutníci k sv. Janu N. přicházejí, nebyly vpuštěny do města. Výroční pouti na Bílou horu, které Ferdinand II nařídil, byly odstraněny,[6]) processí každoročně 20 června v Praze konané na památku osvobození města od pruského obležení sice ponecháno, ale toliko jako jedno ze dvou ročně dovolených.[7])

[1]) Locatelli, 13.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, čís. 464.
[3]) Tamže, III, čís. 8.
[4]) Tamže, III, čís. 410.
[5]) 30 března 1783. Tamže, III, čís. 414.
[6]) Hormayrův Taschenbuch 1832, 312.
[7]) 5 července 1785. Sammlung von Verordnungen und Gesetzen V, čís. 466.

Výmluvným svědectvím snah, jimiž nařízení tato byla vzbuzena, jsou nemnohé chrámové stavby, za Josefa II nákladem náboženského fondu pořízené. Jsou to prostinké budovy na výsost střízlivé, beze slohu, s nepoměrně velikými polokruhovými anebo čtverhrannými okny, s jedním, zřídka se třemi oltáři, neboť císařské nařízení ze dne 7 ledna 1785 ustanovovalo, aby při stavbě nových chrámův oltáře nad potřebu se nerozmnožovaly.[1]) Nábytek pocházel vesměs z chrámů zrušených.

Zákazy císařovy dotýkaly se i lidových zvykův a pobožnosti soukromé. Záslužným byl zákaz, zvoniti proti mračnům a bouři, 26 listopadu 1783 ohlášený. Již dříve podobný zákaz vydán v Prusku. Císaře přimělo k němu dvojí vážné neštěstí, zvoněním proti bouři r. 1783 v Čechách způsobené. 29 června t. r. snesla se o 2 hodině odpolední hrozná bouře nad městem Klatovy a prvý blesk sjel do chrámu sv. Vojtěcha na hřbitově, na jehož věži hrobník se dvěma dívkami a třemi hochy proti bouři vyzváněl. Ve chrámě byla uložena zásoba prachu tamní posádky, který vzňal se a spůsobil výbuch. Chrám sv. Vojtěcha výbuchem zničen, naproti stojící starobylý chrám sv. Jakuba tak porouchán, že již nebylo lze jej opraviti. Kameny z obou chrámů rozletěly se daleko po okolí. Pod ssutinami věže nalezeny mrtvoly hrobníkova a jeho soudruhů. Třetí hřbitovní chrám sv. Michala výbuch sice přetrval, ale střecha i okna jeho byly velmi poškozeny.[2]) 4 července t. r. rozzuřila se opět veliká bouře nad Plzní, při čemž udeřil blesk do vysoké věže arciděkanského chrámu sv. Bartoloměje a zabil šest z desíti osob, které právě proti bouři vyzváněly.[3]) V Praze pozorována byla prvá bouře, při níž již nebylo vyzváněno, dne 1 května 1784. S počátku lid sice reptal,[4]) ale záhy nebezpečný zvyk z paměti vymizel. Naproti tomu nepřiměřeny byly zákazy proti zvyklostem domácností soukromých. 9 dubna 1784 vydán zákaz pro Čechy a Rakousy platný, jímž odstraněny kvasy pohřební, křestní a svatební pod přísným trestem.[5])

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen V, čís. 10.
[2]) Prvá zpráva čte se v Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 53.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 53.
[4]) Pelcl, Josef II MS, str. 77.
[5]) Huber, Geschichte Josef II, II, 106.

5 března t. r. zakázáno obvyklé dotud žehnání chleba, vína, vody, svíček, semene, plodův a nařízeno jen to žehnání konati, jež ustanovuje římský rituál.[1]) 14 května 1785 nařízeno hledíc ku zvyku v končinách krkonošských se vyskytujícímu, aby při křtu byli toliko dva kmotři přibíráni.[2]) 5 srpna 1785 zapověděno domy vykuřovati o vánoční koledě, tudíž zapověděna veškera koleda; toliko ponechána zvyklost, aby vrchnosti dávaly o vánocích učitelům koledu, která za část učitelské služby byla pokládána.[3]) 12 června 1786 zakázáno stavěti „máje“ o Božím Těle ve chrámích a na ulicích.[4]) 12 října 1786 ustanoveno, aby posvícení konána byla po vší zemi toliko v neděli po 13 říjnu, což odůvodňováno častými ohni, prý o posvíceních vzniklými; spolu zakázány o posvícenských slavnostech veškery hry i tance v hospodách. V Čechách oznamován s kazatelen tento císařský patent, jímž nařizována všude posvícení na třetí neděli měsíce října po všem království českém, 14 ledna 1787.[5])

Obecnou bouři lidu, zvláště v Čechách a na Moravě, vyvolala ale nařízení pohřební. 26 června 1784 vydán rozkaz, že všechny mrtvoly bez rozdílu, též i osob z vyšších stavů, mohou sice při průvodu pohřebním býti uloženy do rakve, ne však do rakve vlastní, nýbrž do obecné, kterou si každá fara pořídí, že ale vloženy budou toliko v plátně zašity do hrobu 6 stop hlubokého a vápnem poházeny. Příčinou tohoto rozkazu byl doktrinarism tehdejších fysiokratův obávajících se, že bude nedostatek dříví, a chtějících velikou spotřebou plátna povznésti domácí tkalcovství. Císař sám neústupně dbal, aby nařízení toto bylo plněno a úřadní kruhy rozvíjely velikou horlivost v plnění vůle jeho. Když v Praze zemřel tehdy plukovník Haslinger, důstojníci chtějíce prý dáti Pražanům vzor poslušenství, mrtvolu zemřelého na nový vojenský hřbitov u invalidovny odvezli, do plátna zabalili, vápnem přikryli a tak pohřbili.[6]) Toliko vrchnostem bylo dovoleno, aby si budovaly hrobky zvláštní, ale mimo chrámy. Métropolitní kapitula pražská z této příčiny pořídila si hrobku v Únětících.

Ale již při prvých případech objevovaly se v lidu vážné příznaky nespokojenosti, přecházející i v násilnosti. Prvý známý případ pohřbu „v pytli“, jak lid označoval způsob nařízený, udál se v Klatovech, když zemřel starší tamních koželuhů. Diváků bylo sice mnoho, ale k násilnostem ještě nedošlo.[1]) Za to v nedalekém Čáchrově lid se opřel násilím, když mrtvola měla býti z rakve vyjímána. V Medlešicích u Chrudimě osmdesátiletá stařenka Rousová zaslechla na smrtelném lůžku o rozkaze císařském i prosila krajského hejtmana, aby prý ve své starobě nedošla takového zhanobení. Když zemřela, nepodařilo se příbuzným svolení k pohřbu v rakvi dosíci i byla pohřbena na hřbitově v Mikulovicích v čistém plátně bez truhly. Nazejtří ale nalezeno bylo tělo její na hrobě nahé a plátno bylo ukradeno.[2]) V Novém Bydžově, když hrobník chtěl pohřbíti mrtvolu bez rakve, jakýsi dovolenec, vojín pluku Gemmingenova, meškaje právě z pevnosti Plesu na dovolené, vytrhl hrobníku lopatu z ruky, odstrčil mušketýry i hrobníka a zahrabal mrtvolu i s truhlou. Lid jej chránil a všichni prohlásili se s ním za jedno. Ani později nebyl trestán za čin ten. Úřady nezakročily, bojíce se vzpoury podobné bouři roku 1775.[3]) Zjevná nespokojenost se vzmáhala, když úřady mocí chtěly císařskému nařízení platnosti zjednávati. Na pomezí počal se lid houfně stěhovati do ciziny, do Bavor, Sas, Slezska, tvrdě, že nechce zmírati v zemi, kde prý se člověk jako pes ke hrobu nese.[4]) Také v cizině ostře nařízení císařské posuzováno, což bylo příčinou, že mnozí průmyslníci, kteří se chtěli v Dědičných Státech usaditi a tam živnost svou provozovati, úmyslu svého zanechali. S počátku ledna r. 1785 české gubernium bylo poměry nuceno podati císaři zprávu o rozhořčenosti lidu, která hrozila již obecnou vzpourou, obzvláště pak oznamovalo, že na panství jilemnickém lid se zjevně bouří a zamýšlí hromadně vystěhovati. Tu teprvé císař povolil a 27 ledna 1785 příkaz odvolal[5]) svoluje, aby každý dle libosti své jakýmkoli způsobem se pohřbíti

[1]) Huber, Geschichte Josef II, II, 114.
[2]) Locatelli, 18.
[3]) Rulík, Kal. hist. I, 59.
[4]) Tamže I, 66.
[5]) Paměti Vavákovy, II.
[6]) Locatelli 19.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1784, čís. 84.
[2]) Švenda, Paměti města Hradce Králové VI, 42, který však omylem místo Medlešic jmenuje Metličany.
[3]) Duška, Paměti Josefova, 134.
[4]) Pelcl, Josef II MS, str. 83.
[5]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen V, čís. 60.

dal, ovšem na místě od obce vzdáleném, ale slova jeho odvolacího dekretu plna jsou hořkosti, i viděti z nich, že toliko z donucení odvolání vysloveno.

Pohříchu neprojevena povolnost v jiných případech, neméně cit lidu pohoršujících, ano úřední kruhy plníce nařízení, šly mnohem dále, než tato kázala, a tak staly se původcem, že pro některá tato opatření veškeren opravný směr u lidu v nenávist upadl. Známy jsou některé drastické příklady, kterak úředníci nemístnou horlivostí svou lid proti všem císařským nařízením popouzeli. I biskup litoměřický dal se unésti proudem doby a káral přísně faráře v Mrzlicích, že dotud neodstranil z chrámu svého bratrstva srdce Ježíšova a modliteb jím konaných.[1]) V Polné roku 1786 kázal „kostelní“ úředník v kapli hřbitovní zabíliti namalovaný očistec.[2]) Jinde zase úředníci dávali na jevo nespokojenost s císařskými rozkazy, čímž rozhořčení vzrůstalo, nebo časopisy případy podobné ochotně zaznamenávaly. Tak čteme v Kramériových Českých Pražských Novinách tuto pozoruhodnou zprávu: Mladý kněz, právě vyšlý z generálního semináře pražského, pozván byl s farářem svým v S—u k tabuli, při níž byl i krajský hejtman. Tento zapředl rozhovor s mladičkým duchovním, o jehož průběhu onen vypravoval následovně: „Já hned při začátku jsem znamenal, že on něco v mysli má; pak začal on c. k. založení haněti a mne se tázal, zda-li i já růženec zavrhuji? Ne — odpověděl jsem já, a na tento spůsob jsem se vysvětlil: „Muži, an čísti a sám sobě modlitbu v srdci složiti umí, jest růženec nepotřebný; tomu pak, kdož toho neumí, můž snad nějak prospěšný býti“. „Víte-li co, pane páter, vy musíte, tak jako já c k. hejtman jsem, odtud pryč, nebo já toho nedopustím, aby falešní pořádkové v mém kraji se rozšířili.“ Konečně poručil mne panu faráři těmi slovy: „Pane faráři, dávám vám to na svědomí, aby na toho kacíře pozor dali“.[3]) Z dvou příčin jest zpráva tato důležita: Osvětluje jednak bezmeznou nadutost úředníků proti obyvatelstvu, jednak i charakterisuje názory chovanců generálních seminářů.

I mezi osvícenci byli mnozí, kteří neschvalovali úkonů proti zvyklostem lidu čelících, ale při tom očekávali dalších ještě novot. Tak s houževnatostí šířena opět zpráva, že císař hodlá zrušiti bezženství kněžské. Podkladem byly jí skutečné případy, že exjesuité a členové zrušených řádů, byvše biskupem ze slavných slibů propuštěni, ve stav manželský vstupovali. Když zprávy ty obecně se rozšířily, viděl nutným císař 11 ledna 1787 veřejně prohlásiti, že nepomýšlí dotýkati se bezženství kněžského, což 11 června t. r. výslovně ještě opakováno.[1])

Dne 22 května 1783 zrušena byla všechna bratrstva a na místě jich mělo býti v život uvedeno jediné nové, bratrstvo totiž účinné lásky k bližnímu,[2]) jemuž část jmění bratrstev zrušených přikázána.

Náhradou za zrušená bratrstva, sbory literácké, Mariánské kongregace a jiná sdružení církevního směru mělo býti bratrstvo účinné lásky k bližnímu a chudého ústavu, jež císař zaváděl po všech Státech Dědičných s horlivostí příkladnou. Myšlenka tohoto bratrstva vznikla v Čechách a také v Čechách se poměrně nejlépe vžila. Původcem ústavu chudých byl český pán Jan hrabě Bouquoi, majitel panství Nových Hradů, jakož svým místem bude položeno.

Ale ušlechtilá myšlenka ústavu chudých utrpěla velice, když staly se pokusy se strany vládní pojati ji do tehdejší soustavy státní.

Centralisující směr neušetřil ani bohulibého díla tohoto. Vzniklť názor, že veškero opatřování chudých a neduživých má se díti celou zemí jako celkem, a poněvadž úhrn Dědičných Států sám za neutěšených svých poměrů finančních nebyl s to, aby podnikl náklady potřebné, hledány prostředky pro nové zemské fondy chudých a tu utkvěly reformatorům v oku dosavádní ústavy původu namnoze středověkého s jměním svým. Byly to městské špitály, plnící zdárně úkol svůj, zaopatřování chudých a neduživých, ovšem toliko pro kruhy určitě vymezené. Vedle Bouquoiova ústavu chudých mohly existovati zcela dobře.

Jmění těchto špitálů mělo býti základem nového hlavního fondu chudých pro každou zemi, proto roku 1784—1785 špitály tyto vesměs zrušeny. V Praze zrušeny měšťanský staroměstský špitál v Templu u sv.

[1]) Rozkaz biskupův uveřejnil Wittola ve Wienerische Kirchenzeitung 1784, str. 191 sld.
[2]) Pražské České Noviny 1787, čís. 1.
[3]) Tamže, 1787, čís. 3.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VI, čís. 258.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 235.

Pavla, novoměstský u sv. Bartoloměje v Podskalí, městský chudobinec novoměstský u sv. Maří Magdaleny ve čtvrti sv. Petra, křižovnický špitál s kaplí blahoslavené Anežky proti klášteru Uršulinek na Novém Městě, špitál Vlašské kongregrace u sv. Karla Bor. na Malé Straně, francouzská kongregace sv. Ludvíka u chrámu sv. Linharta, měšťanský špitál malostranský u sv. Jana v Oboře, špitál sv. Alžběty na Strahově, špitál pro nemocné a chudé duchovní s kaplí sv. Antonína a Alžběty na Hradčanech a pro chudé u sv. Tomáše na Malé Straně. Jmění špitálů těchto činilo úhrnem 759.631 zl. 57 kr., kromě vsi Hrdlořez a špitálského dvora ve Vysočanech. Dosavádním špitálníkům dáno po 8 kr. denně. Na Moravě a ve Slezku zrušeno nad 200 špitálů s příjmem 63.914 zl. ročně a s 1493 ošetřovanci obého pohlaví. V Brně zrušen sirotčinec se základním jměním více než 100.000 zl., s ročním příjmem 14 000 zl. a s 222 sirotky. Rovněž zrušeny sirotčince v Opavě, Krnově a Ustroni s ročním příjmem 3292 zl. a 60 sirotky.

I mnohé starobylé zvyky tehdy zrušeny a ustanovený pro ně náklad pro fond chudých určen. Zejména zrušeno v Jindřichově Hradci se svolením gubernia Slavatovské stipendium na podílenou lidu sladkou kaší o zelený čtvrtek, které ročně nejméně 500 zl. nákladu vyhledávalo.[1]) R. 1783 odstraněna i tak zvaná svatovojtěšská almužna, od dávných časů na hrádku Přerově blíže Brandejsa n. L. v hod Nejsvětější Trojice udílená, z pokuty prý, že obyvatelé tamní kdysi sv. Vojtěcha zbili a kukli s něho strhli. Bývalo zvykem, že v týž den až 500 žebráků masem i pivem nasyceno a penízem bylo poděleno. Z nařízení císařova zvyk tento zrušen a podílení almužnou v každou sobotu zavedeno.[2])

V červnu r. 1783 svěřen hraběti Bouquoiovi dozor nad veškerými ústavy chudých.

Nový směr v životě církevním měl své horlivé stoupence avšak i neméně horlivé protivníky. V Čechách i na Moravě jevil se mezi konservativními duchovními tuhý odpor proti novotám, v nichž spatřováno nebezpečenství pro církev katolickou. Odpor tento měl povahu půtek polemických, k nimž hlavní podnět dal spisek Rokosův, pastorům evangelickým kněžství odpírající, na Moravě však lehkomyslné posuzování zásad a obřadů církevních, jež vycházelo se strany některých osvícenských duchovních, zejména pak professora pastorální theologie v Olomouci Václava Stacha, dalo podnět ku vzniku strany, v kněžstvu moravském novotám protivné, která toužila po větší opravdovosti a přísnosti v životě náboženském a odtud zvána byla rigoristy. Vládě byly snahy rigoristů nemilé, ale snahy ty rozmáhaly se tou měrou, že byla vláda nucena jednoho z nejhorlivějších, kněze Poláčka, jmenovati druhým vicerektorem semináře olomouckého. Jako muži opravdoví byli rigoristé od osvícenců napadáni a posměchem stiháni; zvláště Stach velmi často popouštěl proti nim uzdu nevážnému způsobu svému.[1])

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 38.

[2]) Paměti Vavákovy, I.

Kterak rušeny kláštery a chrámy.

Z opatření císařových nejrůznčji posud posuzováno bývá rušení klášterův a omezení počtu členstva v klášteřích ušetřených. Kláštery rušeny byly vždy, kdykolivěk vznikla opposice proti řádům církevním. Husité čeští, reformátoři němečtí a Jindřich VIII anglický rušili kláštery napořád. V XVIII století nejprvé bourbonští zeměpánové ve Francii. Španělsku, Neapoli a Parmě vypověděli řád Jesuitský, v čemž Portugalsko je následovalo, načež společným úsilím těchto dvorů pohnut byl papež Kliment XIV, že řád Jesuitský vůbec zrušil. Současně počal rušiti kláštery v Toskáně velkovévoda Leopold, mladší bratr císaře Josefa II, a na popud císaře Josefa II jakožto spoluvládce zrušen ještě za dob Marie Terezie veliký počet klášterů lombardských.

Snahám těmto oddán byl zplna i císař Josef. Již za spoluvlády své uvažoval o významu klášterův a o poměru dosavádního zřízení jejich ke státu. Zdálo se mu zajisté býti s velikou újmou pro stát, když 61.000 mnichův a jeptišek ve Státech Dědičných účinkem zvláštního postavení svých řádů bylo úplně vymaněno z dosahu moci státní, a oprávněnými shledával výtky, že mnozí řádové peníze z domácích statků, nadání a darů plynoucí představeným svým do Říma odesílají. Rovněž příčilo se jeho názorům o státní všemohoucnosti, že kláštery se svými před-

[1]) Brandl, Život Josefa Dobrovského, 15.

stavenými za hranicemi přímo a bez kontroly státní správy si dopisovaly a že generálové řádoví začasté povolávali v čelo bohatých duchovenství cizince, kteří v Římě anebo v Italii důchody obročí svého utráceli. Zvláště pak upíral císař existenční právo klášterům a řádům, jichž členové vedli „život zahálčivý“ (vita contemplativa), naproti tomu ve veliké měl úctě řády, které pečovaly o školství a o nemocné, Piaristy, Milosrdné bratry a Alžbětinky. Charakteristickým pro názory císařovy jest osud Trinitářů, řádu, do něhož namnoze šlechtici vstupovali a z darů věřících otroky křesťanské z tureckého zajetí vykupovali. Císař v jednání jejich spatřoval zbytečné odvážení peněz do ciziny, výkupem otroků nenahrazené, neboť prý otroci vykoupení práci své odvyknuvše, stávali se jen břemenem obcím.

Hned při nastoupení svém byl císař odhodlán energicky a soustavně proti klášterům vystoupiti, ale než k příslušnému jednání přistoupil, bylo nejprvé potřebí mnohé přípravné kroky podniknouti, jimiž ovšem věc utrpěla Kláštery záhy doslýchajíce, co jest v císařovu úmyslu, zavčas hotové peníze, skvosty i jiné vzácnosti skrývaly a nebo protekce v kruzích císaři blízkých vyhledávaly.

Předním pramenem kroků císařových byla nechuť jeho vůbec k životu klášternímu. Když vzneseny byly naň hned za prvých dnů vladařských některé dotazy ve příčině vévodského savojského ústavu šlechtičen a výkonu závětu hraběte Cavriana, odpověděl císař dne 26 ledna 1781, aby vůbec při ženských nadáních vše to bylo opomíjeno, co má jen poněkud podobnost s životem klášterním.[1])

20 května 1781 vydán rozkaz, aby žádný klášter do 12 let nepřijímal nových kandidátů, dokud nebude stanoven určitý počet členů jeho, čímž jednání proti klášterům zahájeno.

Než císař nezamýšlel nijak užíti majetku klášterního k účelům světským. Vše, co bylo kdysi klášterům ze zbožného úmyslu darováno, mělo zůstati témuž úmyslu, ale mělo býti majetku toho užíváno účelněji, ve smyslu božské lásky k bližnímu a pravého poučování lidu na základě náboženském. Především mělo býti statků, nadání a mohovitých jistot klášterních užito ku zřízení náboženské a farní pokladny, z níž členům klášterů zrušených měl vyplácen býti důchod doživotní. Také domův a svršků klášterů zrušených mělo býti výhradně užito s prospěchem náboženské a farní pokladny, čímž mělo odpomoženo býti hlavně v zemích českých dávno již pociťované potřebě nových diecésí a far. Císař sám představoval si s počátku rušení klášterů jako pouhé zmenšení počtu jejich, proto řídil se zásadou, že na venkově klášter jeden od druhého má býti nejméně čtyři míle cesty vzdálen.

Úmysl tento byl sám sebou vážný, ale při provádění objevily se veliké překážky. Bylo především uvažovati, že při hromadném prodeji nemohovitosti majetek se znehodnotí, a pak bylo mylné domnění o bohatství duchovním, zvláště o jmění klášterů českých a moravských. Mělť ovšem některé z nich majetek značný ve statcích, jistotách a ve fundacích na mše od panovníkův a jiných dobrodinců darovaných. Za nejbohatší kláštery jmíni Cisterciáci v Plasích a Praemonstrátky v Chotěšově v Čechách, Praemonstráti v Hradišti a Cisterciáci na Velehradě na Moravě, jichž statky odhadovány po dvou milionech zlatých. Po jednom milionu ceněny statky Benediktinů v Kladrubích, Karmelitů na Malé Straně v Praze, Praemonstrátek v Doksanech, Praemonstrátů v Louce a Cisterciáků ve Žďáře. Nejvíce mešních fundací bylo u malostranských Karmelitů s jistotami 119.639 zl., u Servitů při chrámu sv. Michala na Starém Městě Pražském 109.501 zl., u Pavlánů na Starém Městě Pražském 70 431 zl. pro 4784 mší. Nechuť ku klášternímu životu zveličována byla i lehkovážným jednáním některých klášterů, které bez povolení vypovídaly i fundační listiny, ve dskách zemských pojištěné, tak že gubernium české dne 7 května 1778 zákaz ve příčině té úřadu král. desk zemských vydalo. Jediní Cyriáci u sv. Kříže Většího na Starém Městě Pražském utratili více než 30.000 zl. na ročních 2000 mší věnovaných. Rovněž Dominikáni malostranští velikou část nadačních peněz pohřešovali, ježto prý nebyly zápisy o nich do zemských desk vloženy. Ve skutečnosti byly peníze ty bez dovolení prostavěny. Také křižovníci na Zderaze prostavěli část nadačních jistot, část pak druhá, zejména jistoty složené na mše v počtu asi 2300 anniversarií za hraběcí rodiny Čejkovskou a Millesimovskou jakož i za rodinu Engelflus-

[1]) Meynert, 64.

sovu, byla úplně ztracena úpadkem, jímž byl klášter nedlouho před zrušením stižen.[1]) Pozornost oprávněnou budil i hospodářský stav kláštera sedleckého.

Toto množství fundací bylo příčinou, že žil v klášteřích veliký počet kněží, obyčejně 15—20, než také 30—40, ba ještě více, ale z těch mnozí byli cizinci, českého jazyka neznalí a tudíž k duchovní správě nezpůsobilí. Servité u sv. Michala na Starém Městě Pražském vzdali se z té příčiny dobrovolně farního práva, které při starobylém chrámu jejich od sta let vykonáváno. Byly ovšem i kláštery výhradně české, které pečujíce o bohoslužbu v místech zněmčovaných, národnosti české byly pravým dobrodiním. V Praze byly to zvláště Strahov, řád křižovníků s červenou hvězdou, Emausy, Dominikáni, na Moravě hlavně kláštery v obou hlavních městech. Na Velehradě zdráhali se přijímati noviců, jazyka českého neznalých.[2]) Při tak velikém počtu duchovenstva klášterního tím více jevil se nedostatek kněží při správě duchovní.[3])

Úmysl císařův dozrál, když byla jemu podána stížnost dvou mnichů mauerbašské Kartousy v Dolních Rakousích, Mariana a Athanasia, do praeláta tamního. Již 29 listopadu 1781, ohlašoval Josef dvorské kanceláři, aby pečovala ve všech Státech Dědičných o soupis těch řádův a klášterů mužských i ženských, které ani nemají škol na péči ani neošetřují nemocných ani nevynikají pěstováním věd. Gubernii ukládalo se, aby za týmž účelem skrze zvláštní kommissaře dalo zjistiti jmění a důchody klášterů jednotlivých a sice v témž způsobě, jakož bylo se dálo se statky jesuitskými.

Kancelář dvorská vykonala úkol svůj velmi rychle. Referent o duchovních věcech dvorní rada František Josef Heinke vypracoval příslušnou osnovu, již nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat již dne 27 prosince 1781 císaři předložil.

Vedle klášterů zrušenu býti majících zamýšlel císař i klášterům ušetřeným, zvláště pak těm, které nadány byly hojným zbožím, uložiti stálé veřejné povinnosti, zejména péči o duchovní správu a o školství nižší i vyšší. Ježto bylo za tou příčinou potřebí finanční způsobilost klášterů zajistiti, ustanovil u sebe císař stížiti přístup k noviciátu ještě pronikavěji, než se stalo nařízeními matky jeho, a zredukovati počet členů jednotlivých klášterů.

Když císař ujal se žezla, žilo ve 2067 klášteřích mužských ve Státech Dědičných 31000 mnichů, kněží i laiků. Předehrou císařových úmyslů byl rozkaz ze dne 20 května 1781, aby mniši cizinci vrátili se do svých vlastí.[1]) Tím chtěl císař uleviti klášterům, jichž zachovati bylo zamýšleno, aby mohli přijímati ty mnichy z klášterů zrušených, kteří by i nadále přednost dávali životu řeholnímu. Ustanovený počet členů kláštera neměl býti pod žádnou podmínkou překročován.

Bez rozdílu měli býti zrušeni všichni Kartuziáni, Kamaldulští, Poustenníci, Karmelité obojího pohlaví, Kapucínky, Dominikánky. V době příprav uloženo všem úřadům o zamýšleném jednání tajemství naprosté.[2]) Jeptiškám zrušených klášterů mělo býti na vůli ponecháno, chtěly-li a byly-li k tomu způsobilé, aby staly se učitelkami neb ošetřovatelkami nemocných. Naproti tomu pouhé stravování v klášteřích jiných mělo jim býti zakázáno. Mnichům i jeptiškám nemělo býti povoleno nositi dosavadní roucho řádové, leč by vstoupili do jiného kláštera zákona svého. By vstoupili do jiných klášterů, měj-tež i roucho, povinnosti a stravu jejich. Jeptiškám, které by uchýlily se na stravu a byt ku světským příbuzným, ustanoven do provdání roční důchod 200 zl. a 50 zl. jednou pro vždy na šat světský. Vedle klášterů měli býti zrušeni bratří třetího řádu, jakož i poustenníci žijící o samotě při kaplích a poustkách.[3])

7 února 1781 nařídil císař bohatým klášterům, aby především v sídlech svých zřizovaly školy normální, kde jich ještě nebylo, kde pak již byly, aby pečovaly kláštery o další jejich úpravu, totiž o budovu, nářadí,

[1]) Místodržitelský archiv v Praze. — Bývali převorové Dominikánů malostranských PP. Cauer a Reliny oznamuji 23 září 1784 gubernii, že značná část nadačních peněz klášternich není zjistěna, ježto předchůdci jejich dali jen některé do desk zemských vložiti.

[2]) Jan Vychodil, Popis velehradských památností, 68.

[3]) Bílek, Statky a jmění, 140 sld.

[1]) Gross-Hoffinger, II, 103. — Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, I, č. 181.

[2]) Meynert, 65.

[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II II, čis. 24. — Rulik, Hist. kal. I, 31.

platy učitelské. Vrchním dozorcům škol normálních uloženo, aby bedlivě k plnění rozkazu tohoto přihlíželi.[1]) 26 února t. r. vydáno nové nařízení ku představeným všech klášterův, aby ku konci roku předložili seznam těch svých členů, kteří připravují se k učitelství na nižších latinských školách, ježto jimi vyplňovány býti měly mezery umíráním exjesuitů způsobené.[2]) 8 května t. r. zakázány Františkánům a Trinitářům sbírky na vykupování křesťanských zajatců z rukou mahomedánských.[3]) Pražským Karmelitům dovoleny dne 24 března 1781 sbírky toliko v Praze.[4])

Když došly v zimě r. 1781—2 vyžádané zprávy gubernií se statistikou klášterův a jejich majetku, jal se císař rušiti některé kláštery a sice nejprvé ženské. Dvorním dekretem ze dne 26 ledna 1782 zrušen v Praze starobylý královský klášter sv. Kláry na Františku, vůbec klášterem u sv. Anežky zvaný. Jeptišky, počtem 21, opustily jej 19 srpna t. r.[5]) Císařským kommissařem, krerý měl zrušení oznámiti a provésti, byl hrabě Kristián ze Šternberka, kterýž přišed mezi panny shromážděné, nebyl pohnutím ani s to, aby přečetl příkaz zrušovací. V klášteře shledáno 411 velkých a 188 malých obrazů, které prodávány veřejnou dražbou. Jeptišky prosily, aby byly rozděleny do jiných klášterů, byly ale se žádostí tou odmrštěny. Když zdráhaly se v ustanovené době klášter opustiti, pohroženo jim, že budou vypuzeny vojskem. Tu počal se jitřiti lid v okolí klášterním, načež panny společně přesídlily do domu „u Celestinů“ v Dlouhé třídě a pak teprvé se rozešly.[6]) S počátku ubytována ve zrušeném klášteře káznice mužská, později pronajímán k účelům podřízeným. Téhož dne zrušeny ženský cisterský klášter v Pohledě nebo Frantále u Brodu Německého, kláštery panen sv. Kláry v Chebu a v Krumlově, a klášter kajících panen sv. Maří Magdaleny v Zahražanech u Mostu. O tři dny později, 29 ledna 1782, oznámili císařští kommissaři Adam hrabě ze Šternberka a Václav svobodný pán Wassmuth pannám Karmelitkám řádu sv. Terezie u sv. Josefa v Menším městě Pražském, že jest řád jejich ve všech Dědičných Státech zrušen,[1]) klášter pak jejich že odevzdává se Anglickým pannám z Karmelitské ulice. Později císařský tento rozkaz zmírněn a pannám řehole sv. Terezie, které si toho přály, dovoleno osaditi se ve zrušeném klášteře pohledském, kamž se také 22 září t. r. po většině uchýlily.[2]) Téhož dne zrušen prvý klášter mužský, Kartouza Valdická u Jičína, založena kdysi Albrechtem z Valdštejna. Císařským kommissařem, který shromážděným mnichům oznámil zrušení kláštera, byl sám hrabě Clary. Když uslyšeli mniši císařský rozkaz, tu prý jásali a plakali radostí, že je císař ze žaláře vysvobodil. V pokladně klášterní shledáno na hotově 70.000 zl.[3]) 12 února 1782 zrušen klášter panen Coelestinek v Bredovské ulici na Novém městě Pražském, spolu odsvěcen i chrám jeho, obé pak přeměněno v továrnu na tabák. Jeptišky některé šly k Uršulinkám, některé k Alžbětinkám.[4]) 15 února 1782 zrušen klášter Poustenníků sv. Pavla v Obořišti u Dobříše, chrám jeho pak za farní prohlášen.[5]) Dominikánky u sv. Anny v Plzni vyzvány, aby přijaly zákon sv. Uršuly a hleděly si vyučování dívek, k čemuž však nedošlo.[6])

Dvorní dekret ze dne 20 března 1782 zničil dva proslavené kláštery Praemonstrátek v Chotěšově a Doksanech, za nimiž 21 března následoval nejstarší a nejctihodnější český klášter Benediktinek u sv. Jiří na hradě Pražském. Že by tento starobylý klášter, úzce souvislý s počátky křesťanství v Čechách, ku zkáze byl určen, toho nikdo se nenadál. Zemřelať 21 března 1781 kněžna abatyše Maria Elekta Vraždová z Kunvaldu, paní vzdělaná, která z francouzského jazyka překládala a paměti kláštera svého sbírala,[7]) načež bez překážky a s vyžádaným svolením

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II I, čís 63.
[2]) Tamže, I, 86.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II I, čís. 63.
[4]) Tamže I, čís 115.
[5]) Rulik, Kal. hist I, 32. České Pražské Noviny 1782, čís. 33.
[6]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II, 436.

[1]) Wiener Zeitung 1782, čís. 12.
[2]) Rulik, Hist. kal. I, 32, 37, 51. — Pražské České Noviny 1782, čís. 35.
[3]) Pelcl, Josef II, MS, str. 50.
[4]) Rulik, Hist. kat. I, 33. — České Pražské Noviny 1782, čís. 35.
[5]) Rulik, Hist. kat. I, 33.
[6]) Rulik, Hist. kal. I, 36.
[7]) De Luca, Gel. Österreich I, 1, 269.

císařským byla zvolena a 3 února 1782 slavně installována nová kněžna abatyše Maria Terezia z Harnachu. Přes to klášter zrušen, čítav ku konci 25 jeptišek, 7 sester a 4 novicky.[1]) Dojem ze zrušení toho byl hluboký, ježto s klášterem zhaslo i důstojenství kněžny abatyše, která byla spoluoprávněna korunovati královnu českou. I bylo domnění mnohých, že klášter bude obnoven, o něž se sdílela sama abatyše. Přestěhovavši se do soukromého domu na Novém městě, vzala sebou i odznaky knížecí své důstojnosti, korunu a berlu, kteréž před smrtí odevzdala v opatrování kanovníku hraběti Bořku Dohalskému, tento pak děkanu Pöllnerovi, od něhož r. 1836 dostalo se jich kněžně abatyši ústavu šlechtičen.[2]) Než právo spolukorunovati královnu českou přenesl císař Leopold II dvorským dekretem ze dne 29 července 1791 na kněžnu abatyši hradčanského ústavu šlechtičen a kdyby ji nebylo, na představenou novoměstského ústavu šlechtičen[3].) Téhož dne 20 března 1782 zrušen i klášter panen Dominikánek u sv. Anny na Starém městě Pražském a zprodán i s chrámem sv. Vavřince.

Ještě pronikavěji dotkly se tehdy císařské rozkazy klášterů moravských. Kromě Uršulinek zrušeny r. 1782 všechny ženské kláštery a sice 19 ledna panen sv. Kláry v Olomouci, panen sv. Kláry u sv. Josefa v Brně, 22 května ve Znojmě, 18 března Cisterciánek v Klášteře Králové na Starém Brně, 18 ledna panen sv. Františka z Assisi v Brně, 19 března Cisterciánek v Tišnově, 2 května Dominikánek u sv. Anny ve Starém Brně, konečně 18 ledna Kartuziánův v Králově Poli u Brna a 19 ledna v Olomouci, pak Dominikánů v Olomouci.

Dle úmyslů císařových měl majetek zrušených klášterů soustředěn býti v dosavádních zvláštních pokladnách dle jednotlivých království a zemí zařízených a pro náboženské úkoly katolické určených. Pokladny tyto Josefem II v náboženské fondy přezvané vznikly již za Marie Terezie za příčinou úspěšného potírání protestantismu. Doplňovány byly konfiskacemi majetku evangelíků, kteří se vystěhovali, a dobrovolnými příspěvky klášterů, far, bratrstev, církevních nadací, panství a stavů. Důchody jejich nebyly nikdy hojny; na Moravě 7 dubna 1781 měl náboženský fond 20.081 zl. důchodů.[1]) Rušením klášterů měl býti fond tento učiněn způsobilým k zamýšlené nové organisaci biskupství a far, záhy ale ukázaly se při rušení klášterův obtíže, jichž se císař nenadál, způsobené po výtce neobratností anebo svévolí úředníků, kterýmž rušení jednotlivých klášterův uloženo. Bylyť pronášeny hlasité stesky, které pronikly až k uchu císařovu, do nešetrného jednání kommissařů s představenými i členy klášterů, zejména klášterů panenských, jakož i do bezohledného nakládání se vzácnostmi uměleckými i vědeckými, které po staletí v klášteřích byly nastřádány a teď od kommisařů všeho vzdělání prostých za levný groš prodávány, ano mnohdy i zúmysla kaženy.

Císař byl stížnostmi podobného obsahu nemálo překvapen a proto již 27. února 1782 psal dvorskému kancléři hraběti Blümegenovi, že všechen majetek zrušených klášterů náleží církevním toliko úkolům, načež 11 března následovala instrukce kommissařům, jimž uloženo prováděti dekrety zrušovací. Dle instrukce této i obydlí i svršky zrušených klášterů měly bez vyjímky připadnouti náboženské a farní pokladně. Budovy zrušených klášterů měly býti ve všech městech prodány nejvíce podávajícímu, není-li lze jich bez velikých nákladův užívati k potřebám státním. Také chrámy a kaple ku zrušeným klášterům náležité měly býti zrušeny a sice tak, že veškery posvátné nádoby a oltářní kameny se odstraní, chrámy pak a kaple se prodají, ježto prý jest v městech chrámů dosti a tudíž není třeba jich ponechávati. Kde se ukáže na venkově potřeba chrámu k bohoslužbě, budiž klášterní chrám zachován a při něm lokální kaplan ustanoven; kde ale jest farní chrám na blízku, budiž klášterní chrám odsvěcen, vyprázdněn a prodán. Klášterní panství, pozemky, lesy, právo výčepné a j. práva buďtež rovněž prodány po částech nejvíce podávajícímu. Jistoty u jednotlivcův uložené buďtež vypovědděny, zplaceny a ve veřejných fondech uloženy. Dluhy buďtež zplaceny z výtěžku prodeje. Všechny posvátné nádoby, roucha, prádlo, obrazy svatých,

[2]) Locatelli, arch 7.
[1]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy I, 103.
[3]) Locatelli, 42.

[1]) Hock-Biedermann, 415 sld. — O správě náboženských fondů vydány zvláštní předpisy. Srv. Jos. Helfert, Von dem Kirchenvermögen I, 343 sld.

kříže a p. buďtež v každé zemi sneseny a jimi dle potřeby a po žádosti biskupů chudé fary a zakládaná právě lokální kaplanství podíleny. Zásoby různé, jako víno ve sklepích, buďtež prodány dražbou[1]).

Ty a takové úmysly císařovy nedošly porozumění v kruzích guberniálních ani krajských, kteréž návrhy na zrušení toho neb onoho kláštera dobře zdůvodněné císaři měly předkládati. Když opakovaly se stížnosti do mrhání hmotných i kulturních pokladů skrze zrušovací kommisse, viděl se císař pohnuta vydávati nová speciální nařízení. Sice již 15 ledna 1782 nařízeno guberniím, aby rukopisy a knihy klášterní byly uchovány, poněvadž však docházely zprávy o barbarském v pravdě řádění kommissí, které začasté prodávaly toliko skvostné desky ze vzácných starých rukopisů, rukopisů pak k nenabytné škodě jako veteš pohazovaly — takovým asi spůsobem prodán jediný rukopis kroniky Jarlochovy, jejž později v Postoloprtech Dobrovský zakoupil, — nařídil císař 13 května 1782, aby klášterní rukopisy a knihy byly do hlavních měst sváženy a seznamy dvorské kommissí studijní překládány.[2])

Ale i potom nakládáno s drahocennými uměleckými a vědeckými poklady na výsost nešetrně; tak docházely zprávy, že knihy a rukopisy nakládány jako bezcenné zboží na selské vozy proti dešti nechráněné a tak do Prahy sváženy. Mnohdy hrubý vozka dobře vázané knihy kladl do blátivé cesty, aby s vozem snáze vyjel.

Zásadně knihy a rukopisy tyto přikázány veřejným knihovnám, v Čechách pražské a na Moravě olomoucké, jejichž bibliothékáři Ungar a Hanke bedlivě všechny došlé knihy prohlíželi a do svých knihoven zařazovali. Přece však kommissaři v mrhání klášterního jmění, zvláště v ničení lesů pokračovali, až císař sám 20. září 1782 jednání jejich loupeživým nazval.[3])

Nevoli budilo v kruzích netoliko církevních, že rušeny byly kláštery bezohledně, bez přihlížení k historickému svému významu, a že jednali císařští kommissaři neuctivě s praeláty, mnichy a jeptiškami. Přílišný spěch císařův, který v Olomouci veškery budovy klášterů zrušených i s bývalou budovou universitní přikázal ihned kasárnám, opravňoval k domněnce, že rušení klášterů jest toliko zastřenou konfiskací církevního majetku k účelům státním. V Čechách i kruhy osvícenské těžce nesly zrušení kláštera svatojirského a vandalism, spáchaný na klášterních chrámích u sv. Anežky, i jím zaviněný úpadek příslušné části Starého města dosud jest žalobníkem do tehdejšího, k uměleckým a historickým památkám bezcitného směru.

Největší zrušení spůsobeno okolnostmi, za nichž zrušen byl panenský klášter Praemonstrátek v Doksanech, neboť jimi dán podnět k vážným jednáním úředním a spolu, dle různého stanoviska činitelů súčastněných, i k rozsáhlé literatuře.

Po klášterech u sv. Jiří a u sv. Anežky v Praze byl klášter doksanský nejpřednějším panenským klášterem v Čechách a honosil se královským původem, maje zakladatelem prvého dědičného krále českého Vladislava I a choť jeho Gertrudu. Jakkoli utrpěl klášter velice za právě minulé války s Prusy, což císař 29 září 1779 sám shlédl, přece panny zřídily a 19 prosince 1781 otevřely v klášteře svém německou normální dívčí školu, v níž dvě z jeptišek jaly se vyučovati. Přes to byl klášter doksanský z prvých, jímž zkáza usouzena. Když byl vydán císařský rozkaz zrušovací, žilo v klášteře 49 jeptišek, které řídily se volenou abatyší a převorkou, nad to pak 7 mnichů praemonstrátských, z nichž probošt Josef z Winkelburka byl zemským praelátem a členem stavu duchovního na sněmu zemském. Mužští obyvatelé kláštera pečovali o duchovní správu, praelát měl na péči statky klášterní a výborně je spravoval. Dne 16 března 1782 nařídilo gubernium hejtmanu kraje rakovnického Filipu hraběti z Kolovrat, muži ještě mladému, aby provedl zrušení kláštera, načež tento 20 března přišel do Doksan a ihned přikročil k vykonání rozkazu císařského. Dle dané sobě instrukce měl kommissař tento shromážděným jeptiškám i mnichům vůli císařskou osobně oznámiti, o klíče ode všech místností požádati a vše zpečetiti a zapsati, co nebylo nezbytno ku každodenní potřebě chrámu i kláštera. Všechny osobnosti, které súčastněny byly správy kláštera, v prvé řadě tudíž probošt, měly býti přísahou zavázány, že nic nezatají. Hrabě z Kolovrat jal se vykonávati rozkaz uložený s krajní bezohledností ku praelátu i k jeptiškám. Přijeda do Doksan, kráčel prudkým krokem do refektáře

[1]) Meynert, 67.
[2]) Wolf, Josefina, 73.
[3]) Brunner, Theol. Dienerschaft, 496.

v praelatuře a tam zastal 65letého probošta, I nařídil mu, aby předvolal všechny mužské i ženské členy kláštera, a když se tak stalo, přečetl dekret zrušovací, načež ihned jal se s kommisařem baronem Ebenem zapisovati a snášeti skvosty, při čemž rouhavě dotýkal se i posvátností chrámových. K proboštovi a kněžím choval se hrubě, rovněž k pannám, které si stěžovaly, že nebylo se strany kommissařovy ani dbáno ženského jejich útlocitu. Praelát těžce nesl, že nešetřil kommissař k němu úcty náležité. Byloť mu nařízeno, aby ihned odevzdal skvostný náprsní kříž, odznak svého důstojenství, a ponechán mu jiný s ocelovými toliko a skelnými perlami.[1]) Nad to přijímal hrabě z Kolovrat všeliká sdělení lidí služebných i poddaných, v nichž dosavadní obyvatelé klášterní shledávali porok své cti. Krčmář Karel Zimmer z Vražkova oznámil kommissaři, že prý ve stoce klášterní několikráte již nalezeny byly hlavy dětské, kommissař pak zprávu tu vypravoval dále před jedním z mnichů. Neméně bezohledně choval se přidělený Kolovratovi krajský kommissař baron Eben. Když byl praelát vykonal přísahu, že nic nezatají, podařilo se Kolovratovi, že objevil za přítomnosti Ebenovy a kněze sekretáře tajné točité schody, vedoucí prý do jednoho z pokojů praelátových. Kolovrat chtěl ihned odebrati se do komnaty této a také vůli svou vykonal, ač sekretář žádal, aby vyčkal návratu praelátova. V komnatě nalezl některé předměty, které prý nebyly při spisování klášterního majetku udány, totiž menší knihu stříbrem kovanou, stříbrný a pozlacený kalich, posázený drahokamy, a 12 těžkých stříbrných příborů. Kolovrat jal se činiti praelátovi výčitky, ten však namítal, že v úžasu na tyto věci zapomněl. Kolovrat tvrdil dále, že knihovna, kterou byl úředně zapečetil, byla opět otevřena a za skříněmi že shledány tajné úkryty pro všeliké předměty, kteréž však byly zatím vyprázdněny. S knihami a rukopisy nakládáno nedůstojně. Veliká plachta z vozu přinesena a po žebřinovém voze rozestřena, načež do ní knihy se skládaly a do Prahy odvážely. Tímto chováním cítil se praelát uraženým i odjel do Prahy, odtud pak spolu s opatem strahovským podal ve Vídni osobně císaři stížnost do chování Kolovratova, jemuž vytýkáno i, že odňal chrámu potřeby nejnutnější, roucha a nádoby posvátné, takže o velikonočním témdni nebylo lze ani služeb božích konati.[1])

Stížnost byla uvážena a odůvodněnou uznána, načež Kolovrat z Doksan odvolán a na jeho náklady vypraven do kláštera krajský hejtman kouřimský rytíř z Bienenberka. V guberniálním dekretu ze dne 3 dubna 1782, jímž Kolovrat úkolu svého v Doksanech sprostěn, praví se zřejmě, že jednal proti své instrukci Kolovrat hájil své chování a podařilo se mu, že byl opět do Doksan na dokončenou věci poslán, zatím ale podalo gubernium o celé záležitosti zprávu císaři, který Kolovrata ssadil s úřadu hejtmanského a teprvé po nějaké době znova jmenoval neplacenýn guberniálním radou v Praze, čehož tento nepřijal. Věc vyřízena konečně r. 1788, když císař jmenoval Kolovrata krajským hejtmanem v Lokti.

Událost tato posuzována velmi přísně se strany duchovenské i se strany kláštera nepřátelské. Duchovenská strana vytýkala, že císařův zástupce jednal nešetrně s praelátem i s jeptiškami, kteryž příklad kromě jediného officiála Königa následovali všichni úředníci jemu přidělení. Se strany protivné brán ale všestranně v ochranu hrabě z Kolovrat, kterýž za mučenníka reformních snah prohlašován. Jmenovaný již Guolfinger rytíř Steinsberk (VIII, 237) vydal r. 1783 v Amsterodámě a v Norimberce bez podpisu rozsáhlý pasquil na jeho obranu[2]), k němuž přidán satirický dodatek: Biskup, praeláti a jeptišky, život klášterní v posměch uvádějící. Kniha tato byla sice censurou zakázána, přece ale v otiscích a opisích rozšířila se všestranně mezi obecenstvem, ano dostala se i do rukou císařových. Útoky její obracely se hlavně proti některým členům duchovní kommisse u gubernia, zejména proti hraběti Filipu Clarymu, pak proti opatu strahovskému, proti vysoce vzdělanému métropolitnímu děkanu Johnovi, proti velmistru křižovníků Suchánkovi. Ale duchovenské kruhy nelenily. Když norimberský nakladatel Lochner, meškaje právě

[1]) Srv. Feyfar, Geschichte des kön. Praemonstratenser-Jungfrauenstiftes Doxan bei Leitmeritz in Böhmen. Drážďany, 1860.

[1]) Drastické příklady jednání Kolovratova, ovšem ve formě apologie, uveřejněny v dopise pražském dne 7 června 1782 u Schlözra, Staatsanzeigen I, 228 sld. Pozoruhodna jest ale poznámka vydavatelova na obálce.

[2]) Der Prozess Philipps Grafen von Kolowrat und zur Geschichte der betreffenden Druckschrift, die nahe daran war, durch Henkers Hand verbrannt zu werden.

v Praze, spis proti zákazu prodával, byl po guberniálním rozkaze zatčen, po několik týdnů ve vazbě držán a teprvé, když prozradil spisovatele a slíbil vydati rukopis, propuštěn. Steinsberk ujel do ciziny.[1])

Nestejného přijetí dostávalo se zrušovacím dekretům císařským ve súčastněných kruzích mnichův a jeptišek. Někteří, věrni jsouce slavným slibům svým, vstupovali do jiných klášterů téže řehole, jiní uchýlili se na odpočinek, trávíce z výslužného, mnozí ale dali výhost duchovnímu stavu a zjednavše si svolení biskupské, oddali se životu světskému a i sňatky uzavírali. Někteří mniši řádů zcela zrušených, jako Kartuziáni, přáli si vstoupiti do řad světských kněží, k čemuž císař, přihlížeje k potřebě duchovních pro církevní správu, dal svolení. Biskup brněnský ve shodě s volí císařovou přivolil mnichům zrušené Kartouzy brněnské, aby stali se kněžími světskými, ale papež meškaje právě ve Vídni, vydal 12 dubna 1782 breve, kterým dostalo se biskupovi trpké důtky. Papež haněl především císařovo jednání proti klášterům a nařizoval dále, aby mnichové klášterů zrušených nosili pod oděvem odznaky řádů svých. Nejsouť prý slibů slavných prosti a nosíce i dále odznaky svých řádů, budou dávati na jevo, že nevyšli z klášterů svých dobrovolně, nýbrž že byli násilím z klášterního klidu vyrušeni a vypuzeni.[2]) V odpovědi své biskup snažil se jednání své omluviti.[3])

Nejzjevnější byly následky Josefinského rušení klášterů na lavici praelátské sněmů zemských. Ježto vedle obnoveného zřízení zemského byli členy duchovního stavu arcibiskupové, biskupové a ti praeláti infulovaní, kteří užívali zemské statky, zmenšil se zrušením klášterů počet duchovních členů stavů velice. V Čechách náleželi ku stavům nadále toliko arcibiskup, tři diécésanní biskupové, velkopřevor řádu maltanského, probošt svatovítský a zástupci métropolitní kapituly pražské, generál velmistr rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou, opatové břevnovský, strahovský, osecký, proboštové vyšehradský a staroboleslavský, kapitulní děkan vyšehradský, opatové emauský, teplský, osecký, vyšší brodský a želivský.[1])

Dle instrukce císařovy měli kommissaři se zrušováním klášterů pověření svolati ihned po příchodu svém do kláštera všechny jeho členy, přečísti jim zrušovací dekret císařský a pak přísahou zavázati všechny, zejména pak představené a ty členy, kterým dotud správa klášterního jmění byla svěřena, že udají vše, co klášteru náleží, kromě toho, co jednotlici ve svých bytech měli. Poněvadž zrušení klášterů zdlouha se připravovalo, byly na mnohých místech skvosty a peněžité jistoty odstraněny, dříve než přišla kommisse. Tu bylo ovšem těžko k zodpovídání pohánětí. Jinak bylo, kde zatajování dálo se po zrušení. O případě doksanském, ovšem bezpečně nevyšetřeném, výše již položeno. Veliké pohnutí spůsobilo ale jednání převora Kartuziánů valdických Jana Červenky. Muž tento, kmet již osmdesátiletý, usvědčen, že ponechal si ze jmění klášterního po zrušení Kartouzy 21.000 zl. a každému z bratří že dal po 2000 zl.; vedle toho že proti zřejmému znění manifestační své přísahy ukryl i mnohé vzácné skvosty. Věc pronesla se neznámým již spůsobem, načež 7 prosince 1783 převor zatčen a 18. t. m. prohlášeno císařské nařízení, aby každý pod trestem oznámil, komu bylo klášterní jmění valdické buď půjčkou anebo k uložení od jednotlivých Kartuziánů svěřeno. Převor odsouzen k nucenému pobytu v jistém klášteře kapucínském, kdež již r. 1785 zemřel.[2])

Rovněž někdejší vicarius, sacrista, subsacrista a procurator Kartouzy valdické byli zjímáni a do vězení arcibiskupského vsazeni, procurator Tadeáš Kastner odsouzen k žaláři šestiletému, kněží Václav Spreng a Benedikt Sebastiani ku tříletému, každému pak z nich skrovný důchod 10 krejcarů denně ustanoven. Kněz Marian Červenka, který při zrušení Kartouzy byl klerikem, přijav ale svěcení kněžské, s platem 300 zl. do Nového Hradce Králové k výpomoci v bohoslužbě odeslán, s 10 kr denně živ býti musil, až teprvé r. 1790 Leopold II zajaté mnichy na svobodu propustil a jim

[1]) Greiffer, Josephinische Curiosa III, 20—40. — Nejspolehlivější zprávy o příhodě doksanské podává Beneš. Památky V. 174 sld. dle deníku otce svého Josefa Beneše, očitého svědka jednání kommisse.

[2]) List papežův u Gross-Hoffingra III, 43 sld.

[3]) List biskupa Chorinského ze dne 2 května 1782 tamže IX, 199 sld.

[1]) De Luca, Geogr. Handbuch von dem österr. Staate III, 379 sld.

[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 72. — Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten, III, č 587.

po 300 zl. ročního platu vykázal.[1]) Také čtyři Karmelité pražští r. 1785 usvědčeni, že zamlčeli peněžní jistoty svého kláštera i byli odsouzeni k vězení konsistoriálnímu. Ale r. 1788 oznámeno bylo gubernii, že uvěznění jejich zachovávalo se sotva prý dle jména, ježto ponechávána jim volnost čísti nadační mše a opisovati za odměnu z arcibiskupské pokladny listiny všelikteré, volně vycházeti, návštěvy přijímati a p. Po návrhu státní rady císař nařídil, aby se vazba ve vší přísnosti prováděla.[2])

R. 1783 zrušeno v Čechách a na Moravě pouze 9 klášterů, z nichž nejznamenitější bylo 24 října slavné cistercké opatství v Sedlci s filiálkou ve Skalici Klášterské. Útěkem opata Xavera Freisaufa r. 1764 s veškerým mohovitým jměním a s mnohými kleriky do ciziny byl klášter sedlecký uveden do veliké tísně a upadl do velikých dluhův, i bylo zrušení jeho neblahým stavem tímto odůvodněno. Císař výslovně prohlásil, že ruší se klášter pro neblahý finanční stav svůj, ale chtěl jej ponechati, dostane-li se mnichům pomoci z jiné strany a zvláště sprostění dluhů, které již r. 1766 dostoupily nesmírné výše 451.000 zl., any roční důchod 23.000 zl skoro zcela hltí úroky. Konvent pokoušel se tudíž o úspory a zaplatil do r. 1782 31.000 zl. dluhů; proto české gubernium a přidělená jemu duchovní kommisse opíraly se zrušení kláštera a pražský fiskální úřad prohlásil, že možno jest narovnání s věřiteli, v krajním pak případě že stačí pouhá sekvestrace statků. Ale duchovní kommisse vídeňská přes to navrhla zrušení, ježto prý v klášteře žije již jen 10 churavých a věkem vetchých mnichů. Ve státní radě návrh tento schvalován, toliko hrabě Hatzfeld měl obavy o vzácné památnosti klášterní. Císař vyslovil v zásadě zrušení kláštera již 11 září 1782, přidělil ale statky jeho za ujistěním věřitelů veškerenstvu cisterckého řádu v Čechách, ve příčině pak klášterních budov žádal seznání, hodí-li se za kasárny aneb snad za praelaturu téhož řádu, která by do Sedlce z jiného kláštera byla přenesena.[3]) V červenci 1784 sjelo se v Sedlci 7 opatů cisterckých, kteří usnesli se, že v klášteře zůstane toliko probošt, jeden z bratří že bude administrovati faru v Malíně, jeden měl býti administrátorem ve Lhotě, ostatní pak měli se rozejíti do jiných klášterův a veškery statky i důchody na šest let pronajati. Skvosty klášterní, mezi nimi velikou zlatou monstranci vzácné gothické práce, vzal v uschování opat zbraslavský. Ve Skalici Klášterské žil před zrušením jediný jen mnich.[4]) Pohříchu tato kapitula opatů cisterckých z Čech a z Moravy neměla výsledku.[2]) Klášter tudíž zrušen. Mniši zrušeného kláštera do jiných klášterů rozděleni.[3]) Slavný mariánský chrám, co do velikosti prvá svatyně česká, na zříceninách velkolepého chrámu předhusitského roku 1707 dostavěný, ustanoven roku 1788 za aerární skladiště mouky! Poslední probošt Ferdinand Hausa zvolen roku 1785 za arciděkana v Kutné Hoře, kterýž úřad spravoval ještě po celých padesáte let. Chrám sv. Filipa a Jakuba zrušen a zbořen.

V Praze zrušeny byly toho roku kláštery Servitů na Slupi 11 srpna, Theatinů nebo Kajetánů na Malé Straně 20 února a Trinitářův u nejsvětější Trojice na Spálené ulici 5 prosince. Klášter Theatinův v Praze, ve kterémž dosud žilo 11 kněží, 1 klerik a 5 laiků původu vesměs šlechtického, jimž lidé almužnu do domu přinášeli, prodán za 4315 zl. soukromníku Liebrovi, jeho pak chrám Prozřetelnosti Božské zasvěcený měl býti prodán, ale po rozkaze gubernia zachován[4]) a prohlášen za filiální hlavního farního chrámu sv. Mikuláše.[5]) Ve zrušeném klášteře Servitův umístěna vojenská škola, jeho pak ozdobný gothický chrámek Matky Boží na Trávníčku zavřen. Klášter Trinitářů změněn v kasárny vojenské. Vůbec řád tento r. 1783 v českých zemích naprosto zrušen, neboť 10

[1]) Švenda, Paměti města Hradce Králové VI. 43 sld. — Locatelli, 15.

[2]) Hock-Biedermann, 442 sld.

[3]) Hock-Biedermann, 401.

[4]) 18 července 1784 byl František Vavák svědkem, kterak nakládána byla na vůz slavná zlatá monstrance, a z úst přítomného opata zbraslavského slyšel zajímavé podrobnosti o bídě kláštera, jež pojal do Paměti II.

[2]) P. M. Veselský. Průvodce po král. horním městě Kutné Hoře, 172 sld

[3]) Pelcl, Josef II MS, str. 67. — Rulik, Kal. hist. I, 44.

[4]) 20 září 1785 navrhovala administrace komorních statků gubernii, aby professor Herget ze školy inženýrské odhadl stavbu chrámu, jejž chtěl koupiti tesařský mistr Josef Seppel. Gubernium 9 prosince t. r. jednání o prodej zastavilo a nařídilo, aby provedena byla oprava střechy; na místě jeho prodán zrušený kostelík sv. Jana v Oboře. Archiv místodržitelský.

[5]) Pelcl, Josef II MS, str. 62. — Rulik, Hist. kal. I, 40.

prosince zrušena residence jeho ve Štěnovicích u Plzně a na Moravě kláštery v Sázavě i Holešově. V Čechách nad to 20 prosince 1783 zrušen i klášter Dominikánů v Budějovicích, na Moravě klášter Pavlánů v Krumlově.

Sluší podotknouti, že návrhy gubernií a duchovní kommisse dvorské byly celkem nepříznivější. Státní rada již v červnu r. 1783 doporoučela císaři, aby zrušil všechny kláštery řádů žebravých, Františkánů, Kapucínů, Minoritů, Dominikánů, Karmelitův, Augustiniánův a Poustenníků, vůbec všech řádů, kteří žebrotou Spasitele následují[1]); císař však zkoumal bedlivě návrhy předložené a tam toliko vyslovil zrušení, kde se stanoviska jeho byly podmínky náležitě odůvodněny. Když 21 prosince 1783 navrhovala duchovní kommisse dvorská spolu s dvorskou kanceláří, aby zrušen byl klášter Dominikánů na Malé Straně v Praze a změněn v kasárny, císař tentokrát návrh vrátil a při tom podotkl, že snadněji jest z pohodlí rušiti než soustavně mysliti — poklona to pro příslušné kruhy úřednické velice pochybná. Českému gubernii uloženo současně, aby podalo zprávu o potřebě duchovních v celé zemi, o Dominikánech pak ustanoveno, že mají prozatím ještě býti ušetřeni.[1])

Žezlo někdy kněžen abatyší svatojirských.

R. 1784 postihl nejtíže kláštery moravské. V Praze zrušeny toho roku kláštery tři a sice 1 května klášter Augustiniánův u sv. Kateřiny na Novém městě i s chrámem, teprvé před 46 roky nákladně zbudovaným. Do kláštera dán vojenský vychovávací ústav, jehož chovanci beztrestně plenili i pustošili odsvěcený chrám. Zničili krásné varhany a píšťaly z nich roznesli, sochám hlavy i ruce zpolámali, z uměleckých obrazů na oltářích vyřezávali části, zvláště malované hlavy andělův a světců. Toto pustošení trvalo až do r. 1822, kdy vojenský ústav vychovávací vyměnil své místo s domem choromyslných. Když r. 1833 císař František I s chotí svou Karolinou ústav choromyslných navštívil a též chrám spatřil, byly stopy svévole této tak ještě zřejmy, že císař sám úžas nad nimi vyslovil.[2]) 28 září zrušen přece klášter Dominikánů na Malé Straně i s chrámem, v němž pak umístěn byl po-

[1]) Dopis z Prahy, daný dne 1 července 1783, ve Schlözerových Staatsanzeigen V, 110 sld.

[1]) Wolf, Josephina, 61.

[2]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II, 178.

štovní úřad,[1]) — příčinou nehospodárnosti s penězi nadačními, která zavinila, že věřitelé uvalovali na klášter i konkurs[2]) — a téhož dne i klášter a chrám Uršulinek na Hradčanech, z něhož učiněn dům vojenský. 34 jeptišek odebraly se do Novoměstského kláštera svého řádu „nad vápenicí“.[3]) 13 listopadu zrušen klášter Minoritů v Mladé Boleslavi, do něhož převedeni i s gymnasiem kosmonosští Piaristé. Za to na Moravě padly za oběť zrušovacím dekretům duchovenstva nejslavnější, 27 září cistercké opatství na Velehradě, jehož opatu příslušela pocta po arcibiskupu prvého praeláta země, praemonstrátská opatství 18 srpna v Hradišti, 28 července v Zábrdovicích a 29 července v Louce, Dominikáni v Olomouci, Brně, Jihlavě — Dominikáni Jihlavští již r. 1781 musili postoupiti klášter svůj i s chrámem sv. Kříže vojenské hospodářské kommissi a přesídlili do bývalé kolleje jesuitské, načež dne 3 srpna 1784 byl klášter jejich zrušen, — v Šumberce, Boskovicích, Františkáni v Olomouci, Brně, Kroměříži, 14 srpna Augustiniáni v Olomouci, Holešově, 10 září ve Šternberce, 21 září ve Fulneku poustenníci sv. Augustina, 7 září v Jevíčku, v Ketři a 27 června ve Vratěníně, Minorité v Olomouci, Kapucíni v Jihlavě, Mikulově, — tento velikým požárem 14 září 1784 do základů zničený — Výškově, Náměští, Ráji a Prostějově, Pavláni v Brtnici, Vranově, Mořici, Krumlově, Servité v Jaroměřicích a Veselí. Tím až na jedinou vyjímku rušení moravských klášterů dokonáno. Zrušení kláštera ve Vratěníně bylo však až po smrti císaře Josefa II provedeno.

S hlediště národního i kulturního litovati jest zkázy opatství velehradského i všech tří duchovenství praemonstrátských. O Hradišti tvrzeno obecně, že příčinou jeho zrušení byl spor duchovní kommisse dvorské se stařičkým opatem, tajným radou Václavíkem, jenž činně po mnohá léta účastnil se veřejných běhů na Moravě, zvláště pak v tuhých byl stycích s universitou olomouckou a později brněnskou. Po zrušení kláštera uchýlil se na Sv. Kopeček, kdež již 13 listopadu 1784 zemřel. Nádherný konvent hradištský ustanoven za sídlo zřizovaného právě generálního semináře. Klášterní budovy v Louce, rovněž nádherně a umělecky zařízené, ponechány účelům vojenským; skvostné rokokové zařízení knihovny, jež mělo býti po kusích zprodáno, koupil a zachránil strahovský opat Mayer, od kteréž doby jest hlavní ozdobou síně knihovny strahovské. Velehrad prodán do rukou soukromých.

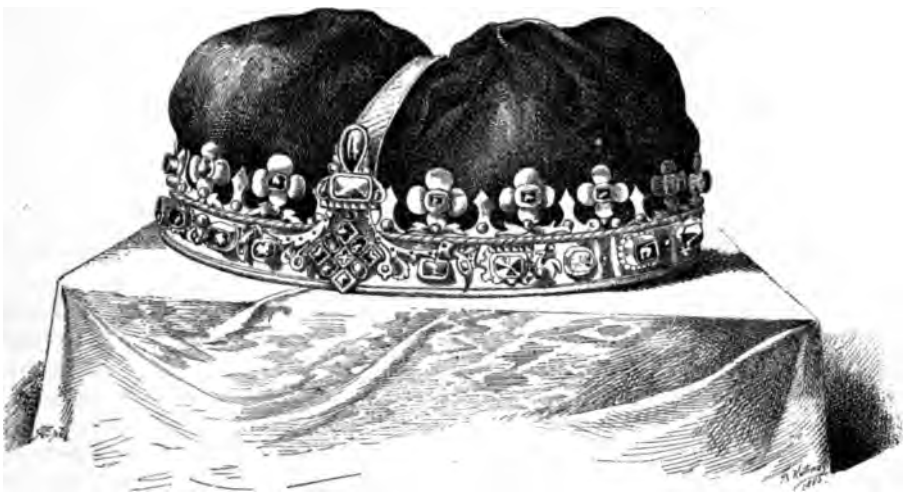

Koruna někdy kněžen abatyší svatojirských.

[1]) Rulik, Hist. kal. I, 54.
[2]) Akta v mistodrž. archivu.
[3]) Rulik, Hist. kal. I, 53.

Závažnou příčinou ku zrušení těchto klášterů zdá se, že byl i český ráz jejich. Budovu kláštera tišnovského koupil roku 1786 „s podmínkou“ továrník suken v Brně Mundy, který za hlučného souhlasu osvícenců založil v Tišnově pobočný závod, při tom však vandalsky ničil vzácný umělecký ráz staveb klášterních a zvláště památného chrámu.

Při hromadném rušení klášterů nakupilo se množství cenných věcí, jež dle vůle císařovy měly s prospěchem náboženského fondu té neb oné země býti zprodány. Zvláště mnoho věcí těch shledáváno na Moravě. Knihy a rukopisy měly ovšem býti uchráněny, čehož hlavní zásluha přísluší bibliothékáři Hankeovi v Olomouci, hůře ale jednáno se skvosty namnoze vzácné ceny umělecké. Brno stalo se sídlem obchodního podniku, který dovedl sobě zjednati veškery drahocenné památky klášterní a chrámové za cenu nepatrnou. Vdova po bohatém nájemci tabáčního obchodu v Brně Šalamounu Dobruškovi, Sendel Dobruška židovka, dala se se syny pokřtíti a na křtu přijala jméno Kateřiny, načež se synem svým Františkem Tomášem ze Schönfeldu, známým tehdy německým básníkem, a s družstvem zahraničních židů, hlavně z Berlína, podjala se zištného obchodu s klášterními a chrámovými klénoty, nabídnuvši nejprvé 20,000.000 zl. za veškery skvosty, později 10% nad odhad. Ovšem, jakým spůsobem odhad se dál, sám císař seznal při prodávání skvostů Královského kláštera ve Vídni. 1 února 1789 ujednána formální smlouva mezi správou náboženských fondů s jedné a Kateřinou Dobruškou i synem jejím Tomášem ze Schönfeldu s druhé strany na 12 let, dle níž všechny klášterní a kostelní skvosty měly jim jediné býti prodávány. Vyňaty byly toliko skvosty z ryzího zlata a stříbra, které byly dány do mincovny.[1]) Dobruščin závod zkupovával skvosty klášterní po vší říši a jest zajisté pro velebené tehdejší úřednictvo charakteristickým, že zrušovací kommisse jemu přímo do Brna odhadní protokoly zasílaly.[2]) Odtud nejskvostnější památky dávného umění klénotnického putovaly do Berlína, kdež bezohledně byly roztaveny.

Těžké rány, které r. 1784 dopadly na kláštery moravské, uvolnily i značnou měrou kázeň ve klášteřích zbývajících. Ježto očekáváno, že zrušovacími dekrety postiženy budou i kláštery dotud ušetřené, vyskytovaly se případy nekázně, pohoršení v lidu působící. Nejznámějšími se staly události v brněnském klášteře Alžbětinek. Jakási Otilie Tembová v Slavkově oznámila r. 1785, že slavily Alžbětinky brněnské v postě po tři dny zábavu, k níž zváni i Milosrdní bratří. Tanci prý hověly klášterní panny až do rána, zvláště s převorem a lékárníkem, při čemž jeptišky byly za masky přestrojeny. Převor zdál se býti nad slušnost s představenou a jinými jeptiškami důvěrným, ježto prý klášter třikrát až čtyřikrát denně navštěvuje. Císař nařídil přísné vyšetřování, které zjistilo, že udání, nepochybně z kláštera pošlé, bylo ve všech částech upřílišeno. Přece ale shledáno, že dály se v klášteře Alžbětinek zábavy taneční, při nichž jednou některé jeptišky se i maskovaly. Tanec trval obyčejně do půl noci. O převoru a lékárníku konstatováno, že přicházejí do kláštera častěji dle své lékařské a lékárnické povinnosti. Dvorní kancelář navrhla císaři, aby podobné zábavy v panenských klášteřích vůbec byly zakázány, načež císař nařídil gubernii, aby zvláštní lékaři pro Alžbětinky byli ustanoveni.[1])

R. 1785 dolehl tíže na kláštery české, jichž valný počet zrušen, ostatní ale v počtu členstva vážně omezeny. Rušení nedálo se již z příčin původně označených, nýbrž bylo podníceno finančními potřebami a proto stihalo již i kláštery nejbohatší. Duchovní kommisse vídeňská vedla si v návrzích se svrchovanou bezohledností, jíž císař sám meze klásti musil. Tak navrhovala řečená kommisse, aby zrušeno bylo ze zbývajících ještě 121 klášterů s 2650 příslušníky 58 klášterů s 1776 příslušníky, mezi nimi pak i kláštery Strahovský i Emauský na Slovanech v Praze, onen s 49.000, tento s 11.000 zl. vypočtěného důchodu, a odůvodňovala návrh svůj 25 března 1786 potřebou větších příspěvků náboženskému fondu. Císař ale odmítl návrh s podotknutím, že nehodlá nijak rušiti „užitečné“ kláštery.[2]) Přední zásluhou, že staroslavný klášter strahovský i se svými kulturními poklady byl zachován, měl opat Václav Josef Mayer, který přinesl veliké oběti za ušetřením svého kláštera. Když roku 1786 zrušen klášter milevský, se

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II IX,čis. 701.

[2]) Wolf, Josefina, 71. Brunner, Mysterien der Aufklärung, 335.

[1]) Wolf. Josefina, 69.

[2]) Hock-Biedermann, 407

Strahovem sloučený, podařilo se opatově snaze, že statek klášterní Strahovu zůstal. Za to opat přejal podací právo při farách někdejšího kláštera doksanského v Doksanech, Dolánkách, Libotěnici i Bousovicích a založil nové fary u sv. Matěje v Šárce, v Sepekově a Hodušíně u Milevska, ve Stankovích a Holeticích u Žatče. Když později vypukla válka turecká, poskytl klášter strahovský vládě značný příspěvek peněžitý. Tak zjednal si opat u císaře velikou vážnost, která i tím se jevila, že r. 1789 byla ztvrzena volba jeho za visitátora všech dotud existujících klášterů ve Státech Dědičných.[1]) Také již jednalo se od r. 1785, aby zrušeny byly staroslavné cistercké kláštery ve Vyšším Brodě a v Oseku. Klášter osecký zachránil toliko opat Mauric Elbel, který obratným vyjednáváním, zejména pak poukazem k důležité okolnosti, že by zrušením kláštera, který vykonával dle míru Pražského z r. 1635 i jurisdikci nad panenskými cisterckými kláštery v Lužici, ztratil císař poslední zbytek své právomoci v Lužici, hrozící již zrušení odvrátil. 20 listopadu 1786 potvrdil císař veškera privilegia kláštera oseckého, zejména i jurisdikci nad lužickými kláštery Marienstern a Marienthalem, jež opatu oseckému podnes přísluší.[2])

Na Moravě zrušen byl ještě cistercký klášter ve Žďáře, jehož opatem byl známý osvícenec Steinbach z Kranichštejna. Zrušení kláštera ždárského zaviněno nahodilou nehodou. V červenci r. 1784 odjel opat do Sedlce na provinciální kapitulu, za jeho nepřítomnosti ale zničen klášter velikým požárem. 16 července právě mezi obědem vypukl požár, strávil konvent, chrám klášterní a jiný chrám podoby hvězdovité na nedalekém pahorku, vše s věžemi, střechami, zvony. Někteří mniši musili prchnouti okny, praelatura toliko zachráněna.[3]) Vyhořelý a zpustošený klášter nebyl s to, aby pořídil nutnou opravu, i bylo tudíž 4 září t. r. císařem nařízeno, aby se opatství přestěhovalo do zrušeného kláštera Tišnovského, 22 října pak klášter zrušen.

V Čechách toho roku zrušeny především všechny dotud zbývající kláštery řádu Pavlánského a sice na prosbu mnichů, která ku konci r. 1784 byla císaři podána.[1]) Byly to kláštery v Nové Pace, v Tachově, v Klášteře u Nové Bystřice, a na Starém městě Pražském. V Praze toho roku oddána zkáze duchovenstva slavné minulosti: 19 července zrušena residence křižovníků s dvojitým křížem na Zderaze, 11 listopadu klášter řeholních kanovníků sv. Augustina na Karlově, 12 listopadu klášter Benediktinů u sv. Mikuláše na Starém městě.[2]) S kláštery zrušeny a znesvěceny i chrámy; chrám sv. Mikuláše stal se skladištěm obce Pražské, chrám na Karlově, jsoucí z nejznamenitějších gothických památek vlasti naší, byl na štěstí toliko zavřen. 12 března zrušen i klášter Bosáků sv. Augustina u sv. Václava na Novém městě Pražském, slynoucí bohatou knihovnou. Také na venkově stihla zkáza duchovenstva významu starobylého a v dějinách českých zvláště vzácného. 4 listopadu 1785 zrušen slavný někdy slovanský klášter Sázavský, načež 7 listopadu zrušena benediktinská opatství ve Kladrubích a u sv. Jana pod Skalou. V Kladrubích objeven zazděný poklad 60.000 zl.,[3]) veliký zvon prodán za 1020 zl. 20 května zrušena residence Dominikánů v Nových Dvořích. Všechny chrámy těchto zrušených klášterů staly se chrámy farními. 11 listopadu zrušeny v Třeboni a v Borovanech kláštery řeholních kanovníků sv. Augustina, 19 listopadu zrušen praemonstrátský klášter v Milevsku, jsoucí pod správou opata strahovského. Řeholníkům Svatomikulášským oznámen rozkaz císařský, ani právě slaví narozeniny opatovy. Nádherný chrám, ozdobený výtvory slavných malířů, Kosmy Assany, Krištofa Lišky, Mat. Cimbrechta, Bedřicha Hessa i j., odsvěcen a s klášterem zprodán.[4]) 31 prosince prohlášeno zrušení kláštera Montserratských Benediktinů na hoře Bezděz, spravovaných opatem Emauským. Konečně zrušeny klášter Františkánů v Annaberku dílu chebského,

[1]) Lahmer, Mittheilungen des nordböhm. Excursionsvereins XI, 208—210.
[2]) Scheinpflug v Mith. d. Ver. f. d. Gesch. d. Deutsch. i. Böhm. 1885, 79 sld.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1784 čís. 63.

[1]) Pelcl, Josef II MS, 93.
[2]) Rulik, Hist. kal. I. 59. 61.
[3]) Pelcl, Josef II MS., 96.
[4]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy II, 361.

a kláštery Servitů v Rabštejně a Konojedech.

Klášter Servitů v Konojedech založil pro 26 kněží r. 1746 Karel Rudolf hrabě Sweerts. Zvláštní náhoda tomu chtěla, že císařským kommissařem, který dne 4 ledna 1786 prohlásil zrušení kláštera, byl vlastní syn zakladatelův, litoměřický hejtman hrabě Sweerts.[1])

Důstojenství stálého královského almužníka, jež dotud zdobilo praeláta Karlovského, odevzdáno Leopoldem II opatu strahovskému.[2]) Klášter Karlovský honosil se bohatou knihovnou i archivem, jež poslední opat Jan N. Paukrt ze svých peněz chtěl zakoupiti. Kommisse ale nabídku jeho zamítla a prodala větší část knih Židům, kteří o kořist před klášterem se hašteřili a na mnohých vozích drahocenné knihy odvážejíce, jimi po cestě trousili. Opat Paukrt hledě na to s okna, byl ze zármutku mrtvicí raněn.[3])

Než ani klášterům ušetřeným nebylo přáno volného vývoje Vedle omezení, která se stala hned s počátku vlády císařovy, vydána nová nařízení, rušící zásadně staletou autonomii řádu i klášterův. Když r. 1782 konali cisterčtí opatové provincie české ve Žďáře řádovou kapitulu, vytýkalo gubernium brněnské, že nebylo o schůzi předem učiněno příslušné oznámení. Císař rozhodl 23 září 1782, že schůze takové i s úkolem sluší napřed gubernii oznamovati.[4]) V září r. 1785 ohlášena redukce 61 klášterů v Čechách, která u některých rovnala se polovičnímu zrušení. Na příklad počet Františkánův u Matky boží Sněžné v Praze z 65 snížen na 18, počet Praemonstrátů v Teplé z 91 a na Strahově ze 45 snížen na 18, rovněž dosavádní počet 50 Cisterciáků v Oseku. Z 2337 klášterních osob v Čechách zbývalo ku konci r. 1785 v klášteřích jen 820.

Kdežto na Moravě alespoň co do formy šetřeno původního záměru císařova a rušeny kláštery, jichž užitek pro dobro obecné nebylo lze prokázati, zavládla v Čechách po r. 1785 naprostá libovůle. Krajské úřady a gubernium podávaly návrhy s odůvodněním pouze všeobecným a hojné slyšány hlasy, že osobní ohledy valnou měrou při předkládání návrhů těch rozhodovaly. Bylo již patrno, že vláda zamýšlí kláštery zrušiti aneb alespoň stížiti život klášterů dotud ušetřených povinnostmi, které existenci jejich v budoucnosti musily vůbec podrývati. Vedle redukce počtu členů nejpronikavěji dotklo se zbývajících ještě klášterů císařské nařízení ze dne 27 května 1786,[1]) dle něhož v klášteřích kdež opata není anebo tento již sestaral, měl býti ustanovován vládou opat kommendovaný (abbas commendatarius, abbé commendataire) z kněžstva buď řeholního buď světského. Opatření toto bylo nápodobením řádů francouzských a vlašských, ale v naších zemích mělo míti účelem, aby kláštery dotud ušetřené byly ve všech stránkách na vůli vládní závislé. Kdyby byla veliká duchovenstva s představenými v hodnosti praelátské spravována opaty kommendovanými, vládou jmenovanými, byly by praelátské stavy na sněmích zemských uvedeny vesměs ve vládní podruží, jako se stalo současně se stavem městským, a s přispěním těch osob panských a rytířských, které pěstovaly vysoké úřady veřejné, byly by tehdejší sněmy, beztoho velice skromné, pozbyly posledního ještě zbytku svého sebevědomí. Opat kommendovaný měl spravovati duchovenství, pro něž byl ustanoven, na účet náboženského fondu příslušné země a měl jemu přebytky odváděti. Proto nařizoval císař, aby, zemře-li některý opat, od nové volby bylo upuštěno, tam pak, kde právě bylo opatské místo úmrtím uprázdněno, byla nová volba prostě zakázána. Za udržováním a hájením kázně řeholní měli mnichové každého konventu voliti si převora na dobu tří let, správa a jmění však, pak dozor, aby veřejné rozkazy byly zachovávány a farní správa náležitě konána, náležely opatu kommendovanému, kterému vykázán byl byt v praelatuře, rovněž plat z klášterních důchodův i s deputátem potravin a vína, ale nedovoleno jemu spravovati vedle svěřeného kláštera jiného ještě obročí. Biskupu ponecháno právo skrze politický úřad zemský navrhovati k jmenování osoby příhodné, jmenované pak uváděti, ale bez slavné installace a bez slavného propůjčení infule. Kommendovaný opat

[1]) Grunert, Mittheilungen des nordböhm. Excursionschule VII, 276.

[2]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy I, 129.

[3]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy I, 129.

[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II II, 436.

[1]) U Jaksche I, 1—3 („Abbés Commendataires").

měl i právo konventuály svého kláštera na fary vysílati.[1])

Známy jsou celkem dva toliko případy, kde císařské nařízení toto stalo se skutkem, oba v Čechách, ježto ze zbývajících čtyř moravských duchovenství, praeláty spravovaných, svatotomského v Brně, v Rajhradě, v Nové Říši a ve Sv. Polítě, náhodou žádné za Josefova panování neosiřelo. 2 listopadu 1787 jmenován byl kněz Aquilinus Hrdlička, Augustinián zrušeného kláštera třebonského, opatem kommendovaným ve Vyšším Brodě na místě dosavádního opata Heřmana Tobiáše Kurze, který byl udán bývalým klášterním úředníkem.[2]) Dne 11 srpna 1789 konventuál strahovský professor Ambrož Šmíd, Pražan rodilý, jmenován opatem kommendovaným v Teplé. Podobně státi se mělo v Emausích, když 2 července r. 1783 zemřel opat Vít. Ježto právo jmenovati opata v Emausích náleželo králi českému, nebyl po čtyři léta žádný opat jmenován, konečně pak jednalo se o ustanovení opata kommendovaného. Z neznámých příčin později se jmenování toho sešlo a správa kláštera i nadále převoru ponechána.[3]) 26 května 1789 zvolen převorem kněz Prokop Skoda, dle slov Rulíkových[4]) „učený a znamenitý Čech“, jemuž byla dána správa v duchovních i světských věcech, dříve svěřená opatovi břevnovskému a broumovskému.

Vedle těchto opatření pokračováno i r. 1786 energicky v rušení klášterů, při čemž bylo již pozorovati, že byly kláštery rušeny za určitým, dříve již pojatým úmyslem. Odůvodněno bylo zrušení minoritského kláštera v Kadani, 7 července 1785 požárem zpustošeného, jež prohlášeno bylo 11 května 1786.[5]) Z menších klášterů tehdy zrušeny: 12 února klášter hibernských Františkánů na Novém městě Pražském, jehož chrám sv. Ambrože odsvěcen roku 1811, 10 dubna residence Kapucínů v Českém Brodě, 20 června dominikánský klášter v Plzni, všechny i s chrámy, 12 září klášter Minoritů v Pardubicích 9 května klášter řeholních kleriků, tak zvaných Barnabitů, na Hradčanech, 2 května klášter Karmelitův u sv. Havla ve Starém městě Pražském. Dne 23 června zrušen i klášter Servitů na Starém městě Pražském a „potom i s chrámem (sv. Michala) výborné okrasy“ prodán.[1]) Na venkově zrušen 14 února klášter zákona sv. Benedikta v Polici nad Medhují, podřízený dotud správě opata břevnovského a broumovského, statek jeho ale klášteru broumovskému ponechán, začež tento uvázal se v roční úrok náboženskému fondu. Bolestně dotklo se přátel české minulosti zrušení tří klášterů, slavných v českých dějinách. Byl to především ctihodný, starobylý cisterský klášter na Zbraslavi, dílo Václava II, který se synem svým Václavem III a s dcerou Eliškou, matkou Karla IV, ve zdech jeho hledal věčného odpočinku. Klášter tento blízko Prahy a v úrodném údolí položený hodil se k pokusům, které dály se s pěstováním řepy cukrovky a s výrobou cukru v Čechách. Dne 13 srpna 1786 zemřel vhod opat Celestin Stoy a již 2 prosince 1786 prohlášeno zrušení kláštera, jehož chrám sv. Jakuba za farní prohlášen, druhý chrám ale zrušen. Před tím, 10 dubna, zrušeny jiné dva slavné kláštery cisterské, v Plasích a ve Zlaté Koruně, zlatokorunský rovněž za okolností, které nasvědčovaly, že byl předem určen za sídlo nového závodu průmyslového. 2 května zrušen i klášter Karmelitů v Chýši.

Méně důležity byly kláštery, zrušené r. 1787. Byl sice 6 září 1787 oceněn za příčinou zrušení svého benediktinský klášter v Broumově za 487·998 zl. a 2 října téhož roku i staroslavný klášter praemonstrátský v Želivě za 259·154 zl., ale zrušení jejich nestalo se skutkem.[2]) 15 března zrušen v Praze klášter poustenníků sv. Augustina na Novém městě, 28 června dominikánský klášter v Písku, 30 června dominikánský klášter v Chomutově, 29 června minoritský klášter ve Stříbře, 20 května dominikánský klášter v Klatovech, 9 září klášter poustenníků sv. Augustina v Pivoni, 22 září kapucínský klášter v Budějovicích a minoritský v Litoměřicích.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II VI, čís. 200.
[2]) Proschko, Monographie des Cistercienserklosters Hohenfurth, 15 a 17.
[3]) Rulík, Hist. kal. I, 65
[4]) Tamže, I, 100.
[5]) Tamže, I, 65

[1]) Rulík, Hist. kal. I, 66.
[2]) F. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských, 155.

Za posledních dvou let vlády Josefovy zrušeno ještě v Čechách patero klášterů nevalně významných. Při velikém požáru, který roku 1788 postihl město Jablonné, shořel i tamní klášter dominikánský, načež byl 1 srpna t. r. zrušen. 28 června roku 1788 zrušen byl klášter poustevníků sv. Augustina v Sopce, 23 června 1789 klášter minoritů v Kuklenách, 16 července 1789 zredukované před tím kláštery dominikánů v Nymburce a minoritů v Jílovém, konečně 24 října 1789 klášter Karmelitů v Pacově.[1])

Prosby obecného lidu zachránily starobylý augustiniánský klášter sv. Dobrotivé, v malebné lesnaté krajině Brdské položený. Již i ten, ač chud velice a přes to, že opatřoval nábožensky osady do dalekého Mýta přifařené, určen byl ku zkáze a kommisse císařská přijela 24 března r. 1787 s rozkazem, aby provedla jeho zrušení. Ale lid okolních obcí skrze mluvčí svého rychtáře ze Zaječova Matěje Vodrážku přednesl předsedovi kommisse prosbu, aby klášter pro dobro obcí k dalekě duchovní správě přikázaných byl zachován. Předseda kommisse vlídně vyslechl prosbu a poradil žadatelům, aby skrze patrimoniální úřad komorního panství zbirozského prosbu svou předložili císaři. Venkované nelekali se překážek mnohých; vždyť ani nikdo nechtěl jim prosbu k císaři napsati, až konečně učinil tak prostý rychtář Vodrážka sám a podal žádost podpisy opatřenou vrchnímu, který slíbil, že ji doporučí. 18 května 1789 přijela do kláštera kommisse, která sezvala okolní faráře i zástupce obcí nejvíce súčastněných a všichni prohlásili, kromě kaplana mýtského, že třeba, aby klášter byl zachován a při něm samostatná farní správa zřízena. Kromě jiných důvodů stěžovali si vesničané, že farář z Mýta nepřichází k nim ani jednou do roka na cvičení náboženské. Kommisse přes odpor kaplana řečeného zaznamenala prosby přítomných a již 25 října 1789 došel vrchního na Zbiroze dvorský dekret ze dne 11 října t. r., kterýmž klášter u sv. Dobrotivé zachován a jemu uložena povinnost, aby pečoval o duchovní správu pro obce Zaječov, Novou Ves, Kvaň, Olešnou a Ivinu.[2])

[1]) Podrobné zprávy o zrušených klášteřích českých podává Bílek, Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království českém od císaře Josefa II zrušených. V Praze, 1893.

[2]) Brand, Klášter Svato-Dobrotivský, 41 sld.

S redukcí klášterů souvisela i úprava sbírek, které dotud konali řádové žebraví. S počátku svoloval císař ku sbírkám podobným vyjímečně a v určitém obvodu. Tak dovolil 24 března 1783 Františkánům v Zásmukách, aby až do dalšího ustanovení žebrali ve svém okrese vykázaném,[1]) ale ku konci života svého zakázal císař 31 října 1789 všechny sbírky mnichů žebravých, jimž za to ustanovena náhrada z fondu náboženského. Vyňati ze zákazu byli toliko milosrdní bratří a Alžbětinky.[2])

Přehlížíme-li Josefinské rušení klášterů v celku, tož není lze neuznati, že státní moc míru práva svého u věci té značně zajisté překročila. Že náleží státu rozhodovati o bytí i nebytí klášterů z veřejných prostředků vydržovaných, o tom nemůže býti sporu. Ku klášterům těm dlužno připočítávati i ty, které byly založeny dřevními krály českými. V Čechách alespoň vždy kláštery takové za komorní zboží pokládány a hojnou měrou i zastavovány. Jinak ale bylo s kláštery založenými soukromníky a sice obyčejně s přesně vytčeným účelem záslibným. Tu slušelo se pokládati zboží klášterní za zboží těch, kdož byli potomky anebo dědici původních zakladatelův, a těm mělo býti ponecháno rozhodnouti, kterak naložiti se jměním kláštera zrušeného. Rušení samo dálo se úhrnně, na základě byrokratických dobrozdání, která ne vždy vycházela z úvah objektivních, nad to pak neměla naprosto žádného smyslu pro historický anebo kulturní význam jednotlivých duchovenství. Vzácné památky stavitelské bez rozdílu bourány anebo zprofanovány.

Jakým spůsobem opatrovány památné někdy klášterní a chrámové stavby skrze úředníky státní administrace, toho doklad podávají osudy kláštera doksanského. Správu jeho vedl od r. 1783 rytíř Netvořský z Břízy, člověk pyšný a nevědomý. Za něho konvent po nějakou dobu byl nemocnicí pro posádku terezínskou, od roku 1785 kasárnou. Vojáci všechno zpustošili, neušetřivše ani řezeb ani obrazů ve chrámu. V prostorách klášterních vařili, nábytkem topili, dřevěné a kamenné okrasy se stěn sráželi a kazili. Když po třech létech vojáci odešli, podobaly se nádherné budovy rozpadávající se sřícenině. Teprvé když r. 1790 najala od

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II III, čís. 233.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II IX, čís. 556.

kamerální administrace panství doksanské spanilomyslná kněžna Terezie Poniatowská, dostalo se opuštěným stavbám klášterním větší péče.[1]) A tak se dálo i v klášteřích jiných. V Praze kláštery u sv. Mikuláše na St. Městě, u sv. Anežky a u sv. Kříže Většího ještě za nejnovějších dob byly svědky osvíceného vandalismu.

Nedá se ovšem upříti, že doby předjosefinské zanedbaly humanních svých povinností a že tudíž osvícené vládě císaře Josefa II péče veliká vzešla o umístění všelikých ústavů pro trpící lidstvo. Než právě tyto ústavy získaly rušením klášterů velice málo, neboť největší část klášterních budov byla buď za nepatrný peníz prodána soukromníkům nebo přeměněna v šeredné kasárny, ráz větších měst znešvařující. Konečně bylo i chvatně jednáno s prodejem statků klášterních, při čemž nabídka převyšovala poptávku. Vychytralí spekulanti hlavně židovští vykořistili této chyby hojnou měrou a zkoupili krásné, pečlivě vzdělávané statky za ceny nepoměrně nízké, čímž pravý úmysl zbožných zakladatelů ještě více rušen byl než samým klášterů rušením.

Sám císař měl odůvodněné pochybnosti, že propadne nemohovité jmění klášterů hamižné spekulaci, i projevil mínění své, když r. 1788 ustanovil zvláštní kommissi, která by shodla se o zásadách při prodeji statků klášterních. Jakmile kommisse porady své zahájila, nabídl se známý již František Tomáš ze Schönfelda ve jménu jisté společnosti, že koupí vedle státních statků veškery statky náboženských fondů. Císař nařídil, aby se s vyřízením nabídky sečkalo do ukončení prací kommisse. 28 února 1789 předložila kommisse návrhy své dvoru, v nichž sice navrhovala prodej v celku anebo v částech vedle pronájmu dědičného anebo toliko na čas, ale nabídky Schönfeldovy nedoporoučela, ba přímo z ní zrazovala.[2]) Císař zachoval se dle rady té a nepřijal nabídky Schönfeldovy, jakkoli až do svého konce byl pro prodej statků klášterních, ježto důchodů z nich za správy komorní rok od roku ubývalo.

Cenu jmění zrušeným klášterům náležitého lze odhadnouti toliko přibližně. Náboženskému fondu českému připadlo čistého jmění za 11,740.730 zl $30^1/_4$ kr., v čemž ale nejsou zahrnuty některé statky a budovy klášterní, fondu náboženskému dotud příslušné, jakož i mnohé jistoty a skvosty některých klášterů. Moravskému náboženskému fondu připadlo kromě některých statků a jistot jmění za 10,141.628 zl. 17 kr.[1])

Ruku v ruce s rušením klášterů šlo i zrušení pousteven i bratrstev a pak rušení značného počtu chrámův a kaplí. Poustenníci a poustevny zrušeni dvorním dekretem ze dne 16 ledna 1782, což celkem přijato sympathicky. Pelcl zaznamenal o poustennících, že byli „lidé zahálčiví, žili tu a tam v zemi prostě, nosili bradu obrostlou a hazuku". Dle dvorního dekretu bylo jim uloženo, aby do 14 dnů svlékli šat poustennický a nosili se občansky, dle slov Pelclových „jako jiní poctiví lidé". Kde měli nadání, směli je podržeti do smrti, stali-li se učiteli nebo kostelníky.[2])

22 května 1783 zrušena veškera bratrstva, zahrnujíc v to Mariánské sodality i sbory literácké, o povznesení církevního zpěvu v Čechách velice zasloužilé.

Když dvorní dekret ten vztahován byl i na sbory a kůry literátské, české i latinské, které nejdéle zůstávaly strážci dávné přesnosti jazyka českého, úřady pak bezohledně byl prováděn,[3]) bránili se literáté, zvláště ti, kteří s bratrstvy nebyli spojeni, proti zrušujícím výkonům úřadův a vyhledávali přímluvy u osob mocných. Výše již řečeno, že sám biskup Háj podal císaři pamětní spis, v němž dokazoval, že se zpěv v mateřském jazyku srovnává s úmysly císařovými, ale nový dvorní dekret ze dne 29 dubna 1785 potvrdil zrušení všech kůrů literátských a nařizoval, aby jmění jejich přikázáno bylo ústavu chudých, nadání pak určená pro chrámovou hudbu figurální aby byla dána ve správu fondu náboženskému. Jest oprávněná domněnka, že přísný rozkaz tento byl článkem v řetěze buď již vydaných anebo alespoň ještě zamýšlených germanisačních ustanovení, neboť na místě českého zpěvu literátů

[1]) Beneš, Památky V, 178.
[2]) Hock-Biedermann, 429 sld.

[1]) Bilek, Statky a jmění, 294 sld., 364 sld
[2]) Brunner, Theol. Dienerschaft, 478.
[3]) Vavák, Paměti II, poznamenal, kterak bylo naloženo s literátským sborem v Sadské. „Dne 8 dubna (1785) kommisař od krajského bydžovského ouřadu do Sadský přijeda, role vorné od kůru literátského skrz licitaci prodal a penize s sebou do Jičína vzal. Totéž v Poděbradech i v jiných městečkách a městách stalo se. Jiné materialia, jako pláště, flory, přikrovy, svíce, kancionály, jakož hotové v kassách penize již hned lonského roku (1784) prodané a vzaté jsou". Tímto spůsobem jednáno i jinde

dály se hojné pokusy zaváděti německý chrámový zpěv lidu. Jako při rušení klášterův a chrámů tak i při rušení literátských sborů dály se příhody, odsuzující tehdejší úřednictvo. Se staročeskými kancionály vzácného uměleckého i starožitnického významu, z nichž některé po stránce krasopisecké a illustrační byly téměř neocenitelny, nakládáno jako s bezcennou veteší. Bylyť prodávány i za starý papír a jen některé, jež obce koupily, zůstaly zachovány potomkům. Za všechny knihy a věci, náležité literátům u chrámu Matky Boží před Týnem v Praze, strženo 162 zl. 31 kr., za všechny pak literátské knihy, skvosty, obrazy, nábytky atd. sešlo se trhem 4865 zl. 19 kr! Hotového jmění zabráno 62 729 zl. $4^1/_4$ kr., za pozemky prodané strženo 64.234 zl., $23^1/_2$ kr.[1])

9 října t. r. zostřen ještě zákaz tento, odkudž nebylo dovoleno voditi žáků gymnasijních k obvyklé měsíční zpovědi a ku přijímání Těla Páně. Výkon povinnosti této byl ponechán péči rodičův a duchovních správcův, exhortátoři školní měli toliko v každém čtvrtletí žákům povinnosti této připomínati.[2]) Místo zrušených bratrstev mělo zaujati jediné bratrstvo účinné lásky k bližnímu.[3])

Zásada rušiti chrámy a kaple, kde zdály se býti zbytečnými, vyslovena již v nařízeních, rušení klášterův ohlašujících. Skutečně také, zvláště ve městech, značný počet chrámů klášterních a kaplí byl zrušen. Ale postupem doby, zvláště když v život vešlo nové zřízení farní, rušeny i chrámy a kaple, ku klášterům nepříslušné. Rozhodujícím ve příčině té jest císařské nařízení ze dne 12 července 1783,[4]) kterým uloženo zrušiti kaple na vsech, kdež se střídá bohoslužba s místním chrámem a které prý jsou vedle farního neb filialního chrámu zbytečny. Kaple takové měly býti odstraněny a kde byly v nich obrazy milostné, měly býti do farního chrámu přeneseny. Nařízení toto ve skutečnosti rozšířeno i na chrámy větší, při čemž opět v plném světle okázala se otupělost tehdejší byrokracie k zájmům kulturním. Bez úvahy, bez ocenění významu historického neb uměleckého, podávány císaři návrhy, které „zbytečné“ chrámy mají býti zrušeny Císař sám určitě vytkl stanovisko své jen příčinou kaplí

[1]) Tádra v Památníku Pražského Hlaholu, 60-64.
[2]) Schaller, Beschreibung von Prag I. 278.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 235.
[4]) Tamže III. čís. 327.

školních nařídiv 10 září 1783, aby zrušeny byly kaple při universitách a lyceích, studenstvo pak aby obcovalo bohoslužbě ve chrámích „veřejných“,[1]) činil tudíž rozdíl mezi chrámy veřejnými a chrámy, které nebyly ani farními ani filiálními ani klášterními. Za platnosti této zásady bylo ovšem císaři těžko zkoumati zrušovací návrhy, politickými úřady předkládané, a tak se stalo, že připadla zodpovědnost za vandalism úřadů, jejž níže doličíme, na bedra císaře, jinými úmysly se řídícího. Jako ve mnohé jiné příčině svalována na císaře vina úřadníků, za nynější doby z jisté strany nad míru vychvalovaných.

Rušení chrámův a kaplí hlavně potkalo města, částečně i osamělé chrámy venkovské, hlavně na památných výšinách. Jakmile bylo císařem prohlášeno, že ten neb onen chrám jest zrušen, ustanoven byl den k poslední bohoslužbě, načež odstraněny z něho církevním obřadem posvátnosti jako ostatky svatých, obrazy milostné a záslibné, posvátné nádoby, chrám pak potom odsvěcen. Nábytek z něho odstraněn a buď rozdán do chrámů jiných buď zprodán ano i prostě zkažen. Některé chrámy toliko „zrušeny“, totiž bohoslužba v nich zakázána a nábytek dle potřeby jinam přenesen. Takovým způsobem zachráněny chrám na Karlově v Praze a Mariánský chrám v Sedlci u Kutné Hory. Chrámy vůbec zrušené potkaly se s neblahým osudem. Obyčejně byly prodány za skladiště obchodní; někde jich užito k účelům vojenským, někde k účelům státním. Krásný rokokový chrám bývalého kláštera Klárisek v Olomouci přeměněn v knihovnu lyceální. Kde přišly zrušené chrámy do rukou soukromých, tam z pravidla podléhaly hrozné profanaci. Zřizovány z nich kovárny, dílny ano i hostince; některé ve mnohá patra rozděleny a upraveny za příbytek chudiny. Komu by na mysli netanula profanace, které oddány byly chrámy bývalého kláštera sv. Anežky v Praze! Také nádherná rokoková stavba chrámu sv. Mikuláše na Starém městě pražském až do let šedesátých poskytovala zbědovaný obraz zneuctění. Kdežto na jedné straně bývalé budovy chrámové prodávány k úkolům nedůstojným, odmítány na druhé straně žádosti nově zřizovaných evangelických sborů za postoupení neb alespoň prodej některého ze chrámů zrušených.

[1]) Wolf, Josefina, 43.

Jak závislý byl císař při těchto krocích na návrzích úřadů, vidí se zřejmě z přirovnání počtu a významu zrušených chrámů v Čechách i na Moravě. Jest patrno z tohoto srovnání, že návrhy na Moravě byly povahou svou věcnější než v království. Na Moravě zrušen větší počet klášterů než v Čechách, ale zrušení vykonáno soustavněji a rychleji, naproti tomu zrušených chrámů na Moravě bylo mnohem méně. Nejvíce postižena opět Olomouc, kdež zrušeny stářím a významem ctihodné chrámy farní sv. Petra a Pavla na Předhradí, dříve stoličný chrám biskupský a dle pravděpodobného podání z doby Methodiovy pocházející, farní chrámy sv. Blažeje a Matky Boží a čtvero chrámů klášterních. V Brně zrušeny prastarý kostel sv. Cyrilla a Methodia, farní chrám sv. Václava na Starém Brně a některé chrámy klášterní, ve Znojmě chrám menší sv. Bernarda a kaple sv. Martina i sv. Anny nad sebou vystavené, chrámy sv. Jana Křtitele a sv. Petra a Pavla, v Mikulově chrám sv. Šebestiána. Chrám sv. Petra v Olomouci byl ihned zbořen, k nenabytné škodě domácího umění. Mnohem tíže postiženy Čechy. Není téměř města v Čechách, kde by podnes neupomínal na osvícenskou dobu ten neb onen zrušený a zprofanovaný chrám, a kolik jest výšin, jichž temena korunována jsou zrušenými bez příčiny a zkáze oddanými chrámy a kaplemi! Hledí-li se ku škodě, již utrpěl inventář uměleckých památek českých, tož nezůstává deváté desítiletí minulého století ani za válkami husitskými ani za švédskou periodou.

Nejhůře utrpěly Praha a Kutná Hora. V Praze kromě zrušených již a zavřených chrámův a kaplí klášterních, z nichž ještě jmenujeme chrám sv. Petra a Pavla na Zderaze, chrám sv. Karla Borromejského v nynější ulici Resslově, chrám sv. Ambrože proti Prašné bráně, chrám sv. Jana na Hradčanech, zrušeno 37 chrámův a kaplí a sice 1. staroslavná kaple Betlemská. 2. Chrám sv. Martina ve zdi. 3. Sv. Štěpána Menšího. 4. Sv. Ondřeje v ulici Karoliny Světlé. 5. Romanská kaple sv. Kříže tamže. 6. Sv. Jana Křtitele na zábradlí. 7. Sv. Valentina. 8. Matky Boží v kolébce. 9. Sv. Linharta. 10. Sv. Benedikta a Norberta se seminářem Praemonstrátským. 11. Sv. Pavla se špitálem městským. 12. Sv. Bernarda v kolleji cisterské, vesměs na Starém Městě. 13. Sv. Klimenta. 14. Sv. Lazara. 15. Památný chrám Božího Těla na Karlovu náměstí. 16. Sv. Petra a Pavla na Příkopě. 17. Sv. Michala v Opatovicích. 18. Kaple sv. Františka Xaverského. 19. Kaple sv. Jana Ev. 20. Chrám menší sv. Vojtěcha. 21. Sv. Mikuláše v Podzdarazí vesměs na Novém Městě. 22. Kaple sv. Martina a 23. kaple Matky Boží na Král. Vyšehradě. 24. Kaple sv Maří Magdalské. 25. Chrám sv. Vavřince na Oujezdě. 26. Chrám sv. Jana Křtitele v Oboře se špitálem městským. 27. Kaple sv Michala v Jesuitské zahradě. 28. Kaple sv. Michala pod hradem Pražským. 29. Chrám sv. Petra a Pavla u přívozu. 30. Sv. Václava. 31. Sv. Prokopa. 32. Kaple sv. Matěje. 33. Kaple Matky Boží na vozové cestě k hradu. 34. Sv. Antonína a Alžběty se špitálem, vesměs na Malé Straně a konečně 35. kaple sv. Matouše u Loretty. 36. chrám sv. Rocha a 37. kaple Matky Boží u brány strahovské.[1]) Konečně odsvěcena i nádherná zrcadlová kaple Zvěstování Matky Boží v kolleji Klementinské. Neušetřena ani Mariánská kaple ve Staroměstské radnici, která změněna v obyčejnou komoru a zbavena krásných maleb na skle v oknech svých.

V Kutné Hoře zrušen a prodán někdejší německý chrám sv. Jiří u brány kouřimské, nejstarší to chrámová stavba v městě, zavřený již od zrušení řádu jesuitského. Rovněž zrušena krásná gothická kaple Božího Těla blíže chrámu sv. Barbory. Chrám sv. Martina před městem zrušen a zbořen, rovněž i památný chrám sv. Kříže ve městském špitále na předměstí Kolmarku a opodál něho stojící chrám sv. Lazara. Také byl zrušen a zbořen starobylý chrám sv. Václava na Rovni, před vznikem města farní chrám osady pněvické. V městě zrušen znamenitý někdy farní chrám sv. Bartoloměje, bohatě nadaný, přes odpor městské i duchovní správy. Vrchnostenskému úřadu kolínskému uloženo, aby provedl zavření chrámu a výprodej věcí chrámových, což stalo se 9 července 1787 s bezohledností největší, „neboť vyprodány byly veškery chrámové věci a příslušnosti od zvonů, oltářů, obrazů, až do nejmenší lampičky bez ohledu na cenu, za to, co kdo byl podal a jak mi staří kmeti — píše P. M. Veselský[2]) — před více jak čtvrt stoletím vypravovali, zželelo se jim nejvíce krásných velikých souzvučných zvonů, když je Židé jako staré železo odváželi“.

[1]) Borový, Dějiny diecése Pražské, 406 sld.
[2]) Průvodce po kr. horním městě Hoře Kutné 73.

V Litoměřicích zrušeny chrámy sv. Vavřince, sv. Václava a sv. Jiří.[1]) V Lysé n. Labem zrušen renaissanční chrám sv. Barbory, dříve sbor bratrský uprostřed náměstí, v Brandejse n. L. starobylý původně farní chrám sv. Vavřince, ve Ml. Boleslavi památný někdy bratrský sbor na Novém Městě ve chrám sv. Václava proměněný a chrám sv. Víta na předměstí Podolci, ve Švihově gothický špitální chrám sv. Jana Křtitele, v Plzni chrámy sv. Ducha a sv. Markéty při někdejším klášteře Dominikánském, u Úloha na Klatovsku prastarý farní chrám sv. Bartoloměje na vysokém vrchu, od něhož farní správa do zámeckého chrámu v Běšinech přenesena, v Čáchrově chrámy sv. Jana Nepomuckého a sv. Víta, kteréž oba zbořeny, v Domažlicích starobylý chrám sv. Jakuba, u Královic v Plzeňsku krásný rokokový chrám v Týnci Marianském. V Jičíně nařizoval roku 1785 krajský úřad, aby dle zásady císařem vyslovené jeden z obou chrámů městských byl uzavřen, proti čemuž měšťanstvo protestovalo.[2]) Dne 27 března roku 1787 uzavřen i chrám Matky Boží Vítězné na Bílé Hoře, načež r. 1789 prodán soukromníku.[3]) V Jaroměři r. 1786 zavřeny chrám sv. Jakuba a kaple sv. Anny. Královéhradecká konsistoř oznamujíc rozkaz guberniální v té příčině, nařizovala vikáři Novoměstskému aby při zavírání obou chrámů počínal si s největší opatrností, „aby, prý, spasitelné to opatření lidu se nesprotivilo“. Chrám sv. Jakuba na předměstí byl však ještě roku 1789 otevřen, ale kterýsi důstojník udal gubernii, že není rozkaz vládní vykonán, načež 6 srpna t. r. došel přísný rozkaz, aby chrám byl hned zavřen, nábytek zprodán a zvony do Markouše, Velké a Malé Úpy dodány. Magistrát chtěje starobylou svatyni zachrániti, uchýlil se ku lsti a oznámil gubernii, že prý jest chrámu toho třeba k německým kázáním a cvičením. Gubernium 26 ledna 1790 svolilo, aby chrám zůstal, a nařizovalo, aby německá bohoslužba byla v něm zavedena, k čemuž však nedošlo.[4])

Na Moravě rušením chrámů nejvíce postiženo ještě město Kroměříž. V Olomouci zavřena byla i kapitulní kaple sv. Anny vedle domu, v niž od dávných dob konány volby kanovnické Na Starém Brně zrušen a sbořen i chrám sv. Prokopa. Někdejší klášterní chrám ustanoven za chrám farní.

Dojem ze zrušení tolika památných a namnoze umělecky charakteristických svatyň byl velice bolestný, zvláště když některé z nich bourány. Tak poznamenává ctihodný vlastenec Rulík k 10 říjnu 1783: „starobylostí znamenitý chrám farní u sv. Václava na Malé Straně počal se bourati“.[1]) Se zrušením chrámu sv. Vavřince na Petříně 18 října 1784, který podnes významným způsobem doplňuje světoslavnou silhouettu Hradčan a Malé Strany, stalo se opatření jež Rulík takto zaznamenal: „a přístup na ten vrch lidem obyčejným zamezen byl“.[2]) Na Novém městě dle slov téhož spisovatele chrám sv. Václava „pěkného a mistrného díla“ zavřen.[3]) Překrásný chrám Božího Těla, jsoucí z nejvzácnějších památek uměnímilovné snahy Karla IV, prodán r. 1789 měšťanu Václavu Lieberovi[4]) za 902 zl., který zplatil 450 zl. a záhy zemřel. I byl chrám znova prodán družstvu a přisouzen trhem magistrátnímu radovi Václavu z Eisenštejna, který jej zbořil a se zemí srovnal. Co se hodilo ze zdiva, vyveženo za Vyšehradskou bránu ke stavbě nějaké továrny. Náhrobními kameny professorů někdejší university Karolinské dlážděn chodník na Mostě Karlově. Náhrobek mistra Jana Trojana z Oskořína ve dvě rozražen a jednou polovicí zakryt smrdutý otvor na Václavském náměstí, kdež shledal jej roku 1820 prof. Millauer, nahradil kamenem jiným za svůj groš a zbytek náhrobku daroval Vlasteneckému Musei. Památné kamenné desky kompaktát Basilejských dal Eisenštejn pozorně ze zdi vybrati a daroval je královskému purkmistru Ondřeji Steinerovi, od něhož přišly do Klementinské knihovny, odtud pak později rovněž do Musea.[5]) Rovněž barbarsky naloženo s kaplí Betlemskou, která z rozkazu vládního kommissaře professora Hergeta do základů se zemí srovnána. Nábytek její rozprodán, náhrobky professorů Karolinské university pohozeny a ulice jimi dlážděny. Vlastenecký současník, rytíř Jeník z Bratřic, bičuje jednání toto slovy plnými spravedlivého rozhorlení. Poznamenav, že zrušeny a

[1]) Lippert, Geschichte der Stadt Leitmeritz, 598.
[2]) Návesník, Paměti města Jičína, 98.
[3]) Kaněra, Bílá Hora, 29.
[4]) Knapp, Paměti Jaroměře, 190.

[1]) Hist. kal. I, 43.
[2]) Tamže, I, 54
[3]) Tamže, I, 56.
[4]) Týž Lieber koupil i zrušený klašter Theatinů nebo Kajetánův a kapli Matky Boží Einsiedlenské Archiv místod.
[5]) Jeník z Bratřic II (1836), 186 sld.

zkaženy byly „všem pravým Čechům nejmilejší dva kostely Betlehem a Tělo Boží", usuzuje takto: „I tuf ovšem není se co diviti, že mnohý z podařilých vlastenců našich byl by mnohem raději viděl zámecký Metropolitankostel sv. Víta rušiti a v nic přivésti nežli ty dva věčné památky hodné kostely k takové žalostné zkáze přivádět Když pak následovně o tom velikém nářku českého lidu — však bohužel již pozdě — Josef II uslyšel, rozhněval se nemálo, že se mu, z ohledu vysoké vážnosti těch dvou kostelů, žádná zpráva nedala. On že by byl nikdy taková vznešená pamětihodná monumenta a starožitnosti nedal kaziti".[1])

Opět zdrcující odsouzení tehdejší byrokracie, z celé téměř Evropy sehnané a k zemi a slávě její bezcitné! Poznámka Jeníkova hledí ku spůsobu, jakým kaple Betlemská byla odstraněna.

Vedle klášterův a chrámů podlehly směru doby i ústavy pro vysloužilé kněžstvo církevní v Praze a v Kroměříži. Ústav pražský, založený r. 1695 Janem Ignátiem Dlouhoveským z Dlouhé Vsi, světícím biskupem Pražským, umístěn byl ve vlastním domě na Novém městě v nynější ulici Resslově a byl při něm i krásný chrám sv. Karla Borr. Kněží v něm chovaní byli namnoze syny národa českého. 12 ledna 1783 císař zrušil ústav tento, z domu zřídil kasárny a jmění 335.800 zl. přikázal fondu náboženskému. Kroměřížský ústav založen byl roku 1687 biskupem Karlem hrabětem z Lichtenštejna na místě kněžského špitálu u sv. Jana, skrze Švédy zpustošeného, zrušen pak byl dne 12 února 1785.[2])

Konečně zrušeny kongregace a bratrstva, jichž jmění pojato částečně do světského fondu nadačního pro zaopatřování chudých, částečně do náboženského fondu. Byla to především kongregace bratří poustenníků blahoslaveného Ivana, r. 1725 učitelem v Jablonném Dominikem Steyem založená. Když zrušena byla bratrstva, čítala tato kongregace 83 členů, z nichž 17 žilo z nadání. Dále sem příslušela bratrstva osob světských při chrámích a kaplích.

Částečnému rušení podobal se i spůsob, jakým nakládáno s nadáními mešními. Císař pokládal nadání tato, jichž roční výnos roku 1786 byl na 286,461 zl. vypočítán, za vhodné doplnění důchodů chudých farářův a místních kaplanů, proto nejprvé přikazoval, aby mše tyto, zvláště které byly nadány při chrámích a kaplích zrušených, spravovány byly na účet fondu náboženského příslušné země a aby byly dle potřeby jiným duchovním správcům přikazovány. 2 března 1786 prošel však další rozkaz, aby přebytky náboženského fondu a mešních nadání jedné země vypomáháno bylo zemím, jichž fond k potřebám náboženským nepostačuje. Tu se ovšem stalo, že mnohá nadání i s listinami i s jistotami úplně byla ztracena.[1])

Jak bezohledně jednáno s odkazy k účelům náboženským, vidí se jasně z příhod chrámu Navštívení Matky Boží na Svatém Kopečku u Olomouce. Chrám tento s příslušnými budovami a statky byl sloučen s premonstrátským opatstvím Hradištským a s ním i r. 1784 zrušen, statky pak znenáhla zprodány. Tu shledáno po létech, že roku 1705 svobodný pán Cellar z Rosenthálu odkázal statek svůj Hrochův Týnec v Čechách na zachování chrámu a výživu kněží z řádu premonstrátského na Sv. Kopečku. Ježto zatím Hrochův Týnec soukromníkům prodán, vrácen r. 1846 stržený peníz 80000 zl. stř. a na Sv. Kopečku zřízeno proboštství premonstrátské.[2])

Blouznivci náboženští.

Po více než 150 let trvala protireformace v Čechách a přece nepodařilo se jí vyhubiti v srdcích lidu vzpomínky na doby podobojí, zvláště na jednotu bratrskou, která svými zásadami, k mravnému životu a k účinné lásce k bližnímu hledícími, jakož i prostým obřadnictvím povaze lidu českého nejvíce se zamlouvala. Chtějíce býti prosti stálého ústrku missionářů, přemnozí sice veřejně přihlašovali se k učení katolickému a konali vnější povinnosti jím kázané, ale vnitř zůstávali věrni náboženství předků svých. Než naprostý nedostatek duchovenstva spůsobil, že mladší pokolení měla již jen mlhavý názor o víře předků. Toliko staré písně, kde podařilo se ještě je uchovati, byly pojítkem názorů těchto s dobou minulou.

[1]) Jeník z Bratřic II (1836), 185.
[2]) Bílek, Statky a jmění, 403. 405.

[1]) Brunner, Theol. Dienerschaft, 500.
[2]) Kramář, Olomouc, 73.

K tomuto žalostnému stavu u věcech náboženských přidružily se útisky lidu, z úvazků vzniklé. XVIII století značí vrchol poddanství a služebnosti lidu obecného, který s největší nenávistí pohlížel na své utiskovatele. Tak moment náboženský sloučen bezděky se socialním Lid toužil po osvobození, ale nevida naděje ve skutečných poměrech, hledal útěchy v mystickém hloubání a přemýšlení. Utkvělo v něm přesvědčení, že tento zlý svět, který nejvíce na lidu se prohřešuje, nutně podlehne náhlé zkáze. Všeliká proroctví šířila se zemí a byla lidem téměř hltána. Nejoblíbenější bylo proroctví Slepého mládence. Avšak i pověst o rytířích Blanických byla rozšiřována velice a v lidu důvěra do ní skládána.

Nemajíce rádců, kteří by byli rádci povolanými a důvěry hodnými, stávali snadno se tito tajní stoupenci dřevních církví českých obětí hesel temných. Vidouce někteří tajní evangelíci, duchovního poučování zbavení, že jim se táž bible odnímá, ale tolerovaným Židům dovoluje, hledali styků s těmito, aby alespoň u nich v bibli čísti mohli. Přiznaným toho bylo následkem, že druhé anebo třetí pokolení kladlo na starý zákon, Židům posvátný, váhu mnohem větší než na zákon nový, jehož nauk z nedostatku bible znáti přestávali.[1]) Případy s israelitismem na Bydžovsku (VII, 577 sld.) a pravé popudy k neblahému selskému povstání roku 1775 jasně toho dotvrzují. Dokud však nebyla zrušena zápověď církví nekatolických, nebylo pozorovati zjevných účinků zbloudilosti, neboť stoupenci temných těch a neporozuměných hesel ztráceli se v širokém pojmu „husitů“, jímž zahrnováni byli všichni tajní příslušníci nauk po bitvě bělohorské z Čech a Moravy násilně vypuzovaných.

Teprvé prohláška tolerančního patentu byla příčinou, že se scestná hesla objevila na denním světle a spůsobila ve súčastněných kruzích veliké překvapení. Hlavní ovšem příčinou bylo, jakož již výše položeno, že toleranční patent toleroval dvě vyznání toliko, z nichž jedno, reformované totiž, bylo zásadám bratrským pouze obřadnictvím podobno, augšburské pak právě obřadnictvím tradicím bratrským odpíralo. Ani jedno ani druhé nemělo nikdy kořenů v lidu, který jediný zachoval si jakési vědomí dřevních náboženských poměrů. Proto při prvých již přihláškách, které se dle tolerančního patentu dály, objevily se různosti, vybízející k úvahám nejpilnějším.

Prvé případy náboženského blouznění známy jsou z velikého komorního panství pardubského, jehož obyvatelé již za dob Tereziánských dávali na jevo smýšlení své. Ze vsi Roudnice na tomto panství pocházel vůdce selský Chvojka a severozápadní části panství tíhly již k Bydžovu, sídlu fantastického rabína Mendla a jeho stoupenců.

Když na zámeckém úřadě pardubském přijímány byly přihlášky nekatolíků k jednomu z obou tolerovaných vyznání, oznámilo více než 200 rodin, že vyznávají jediného toliko boha, do zápisníků pak byly pojaty následující výpovědi jejich:

„My věříme jen v jednoho boha, stvořitele všeho. Svaté Trojici věřiti jest tolik, jako více bohů vyznávati, což proti bohu čelí, a pročež my ji vyznávati nemůžeme. My věříme, že byl Kristus utracen neb usmrcen, tak jak my též věříme historii o Husovi a mnohých jiných. Buďto byl Kristus skrz své provinění zasloužile ukřižován aneb nevinně usmrcen. Jest-li byl nevinný, pak ovšemť padá zlá pověst a vina na jeho soudce.

My věříme, že Kristus byl syn boží, tak jak my jsme, neb všichni lidé nic jinšího nejsou, než boha stvoření a jeho pravé děti, a spravedlivíť jsou obzvláštně; že ale bůh měl kdy člověkem býti, to my tak málo můžeme uvěřiti, jak věřeno býti nemůže, že by ze člověka bůh učiněn býti mohl.

My věříme v duši nesmrtelnou, skrze kterouž ti na tomto světě sužovaní a utiskovaní lidé nevinní a spravedliví jakési vynahražené obdarování k očekávání mají. Oni budou věčně s bohem obcovati a boha nade všecko milovati. Ve věčné pekelné tresty my nevěříme, proto že by to zrovna proti nevýmluvně velikému milosrdenství tohoto nejlepšího otce čelilo. Hříšníci však budou podle vyměření svých nepravostí káráni a v nic uvedeni“.

Vedle těchto zásad věroučných odpovídali dále na dotaz kommisse přihlašné ve příčině mravních svých zásad a bohoslužby:

„Naše moral[1]) jest desatero boží, kteréž Mojžíš na kopci neb na vrchu Sinaj od boha obdržel. My milujeme boha a svého bližního. My zachováváme božské nařízení. My jsme poslušni svých vrchností. My necháme všecky

[1]) Geschichte der Abrahamiten, Israeliten und Deisten in Böhmen nebst ihrem abgelegten Glaubensbekenntniss. Ein Beitrag zur Toleranzgeschichte. 1783 (bez udání místa tisku).

lidi při pokoji. A jiného my věřiti nechceme. Ti lidé, mezi kterýmiž živi jsme, ať nás zavrhují jak chtějí, nešt jsme trpěni aneb ne, ať se s námi děje jak chce, my nemůžeme jináč smejšleti a nebudeme jen jednoho boha vyznávati a jen jeho přikázání zachovati.

Naše služba boží jest jen jednoduchá. Mezi lidmi nacházejí se spravedliví a hříšníci. Ti přední mají boha oč prositi, aby je při spravedlnosti a nevině zachoval, k čemuž my tu pěknou modlitbu: „Otče náš, jenž jsi na nebesích“ užíváme a kterouž jsme se hned v své mladosti naučili, i pak ještě jiné modlitby, kteréž se s naším náboženstvím srovnávají“.

Na otázku, proč jsou sami křtěni a proč i své dítky křtíti dávají, odpovídali: „My jsme byli křtěni, proto že jsme se tomu obyčeji jako děti protiviti nemohli. My necháme své dítky křtíti, proto že jest to obyčej vlastenský. A z toho ohledu také děje se též v našich manželských i v jiných případnostech, jako trhové smlouvy neb kontrakty, ale v pravdě my nedržíme nic na křest ani na prvopočáteční hřích a věříme jen, že k spasení člověka žádné jiné potřeby není než v jednoho pána boha věřiti a jeho božské desatero zachovávati. Všecka jiná tak rozdílná ponaučování že jsou nález lidská, kterouž my nikdy za božskou nepřijmeme“.

Když se jich k posledu kommisse doptávala, zdaliž by se ještě více takového lidu v české zemi nalezlo, již by tak jako oni smýšleli, odpovídali: „Ano. Co my patrně víme, jest našich bratrů na Chlumeckém panství přes 300, kteříž však mlčí. Oniť jsou svým mlčením ovšem chytřejší než my, my jsme ale počestnější. A máme také za to, že i při vyšším stavu, obzvláště v cizině, ba i v celém světě přenáramný počet takového lidu by se vynašlo, kteří s námi jednostejně smýšlejí, však jen též pokrytě, jako bratří naši na Chlumecku“ [1]).

Takto objevila se nová společnost náboženská, mající s někdejšími názory české reformace jen vnější spojení, v podstatě se ale od ní daleko uchylující. Stoupenci její, počestní prostí venkované, prostí všeho rozhledu ve světě a při stálém ústrku na sebe toliko odkázaní, domnívali se ve své prostoduchosti, že jsou lidé i vyšších stavů v Čechách i ve všech okolních zemích, kteří v zásadách náboženských s nimi se shodují. Hlavní sídlo této společnosti byla panství pardubské a chlumecké, zevrubné zprávy o nich došly však toliko z Pardubska. Tam společnost tato trvala již delší čas, byla známa lidu, ale úřady ani duchovní ani světské o ní nevěděly. Přední středy byly vsi v severovýchodní části panství, na správcovství dašickém, kdež jmenují se i předními náčelníky blouznivců těchto Provazník z Rokytna a Kašpar z Chvojence, oba dva prý mužové líbezné výřečnosti a příjemného spůsobu.

Druhé středisko blouznivců byly osady položené západně, severozápadně a s části i jižně Pardubic, Nerad, Neratov, Živanice, Blatník, Opočínek, Lány na Důlku, Třebosice, na Chlumecku pak zvláště Vykleky. Ti se lišili od blouznivců ve správcovství dašickém. Lidem nazýváni byli nicové nebo neznabozi. Hlásili se k náboženství „nepočatému a neskonalému, kde je jeden smysl, jeden duch, kterému není počátku ani konce“. O sobě říkali, že „v jednom duchu přebývají“ a že „v jednom srdci drží kořen spravedlnosti“. Domnívali se, že „mají v sobě světlo ducha“ a sice „čistého, živého ducha“, k němuž se také modlili, aby je osvětloval „světlem, svou milostí“, aby „nezaspali“ a „nezůstali jako panny ospalí“. Pokládali se za vyvolené dítky toho „živého“ a „čistého“, nazývali se „bratřími“ a „sestrami“, otec synovi děl „synáčku“, syn otci „tatíčku“. Neuznávali křtu, oddavek ani pohřbu. Jakýsi Novák na Lánech byl prý pohřben v zahradě. Lidé tito nehledali zemských věcí, nýbrž toužili toliko po tom, „čím by se duch nasytil“. Zamítali nejsv. Trojici, věřili v nesmrtelnost duše, ze starého zákona uznávali toliko desatero božských přikázání, z nového otčenáš. Jsouce dotazováni, odkud mají víru svou, odpovídali: „Duch Páně, jejž máme mezi sebou“. Jistý Martin Bárta z Jarošova pravil při výslechu: „Co se v bibli čte o jediném Bohu, tomu věřím, jinak nic, nebo Mojžíš do bible naplácal, co chtěl, byltě sám člověk jako já. A impressor v Hále v bibli své dlouhými citáty ze starého zákona do nového věc ještě více zmodrchal“. Jiní sice nový zákon zamítali, ale některá místa ze zjevení sv. Jana o zahynutí Babylona, jímž svět kolem sebe vůbec srozumívali, překrucovali, starý zákon pak u veliké úctě měli,

[1]) Jenik z Bratřic, Bohemica III (1835), 525—532. Hormayer, Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 1833, 91 sld.

věříce v proroky a v příští Messiáše. Věřili také, že si Bůh vyvolil Israelity za národ svůj a že zázraky, které konal, byly odměnou za plnění zákona Mojžíšova. Přijímali i mnohé obřady Mojžíšovy, mnozí ctili sobotu, obřízku odmítali. Bárta z Jarošova dopsal, že „není možno, aby Hospodin, kterýž člověka byl stvořil celého, byl jej nařídil na hanbě obřezávati". Místo modliteb měli „špalíčky", z nichž sobě a svým čítali a zpívali. V chování ke každému byli přívětivi, zdržovali se násilí, ale vyhýbali se kněžím, chtějíce míti pokoj a klid ducha.[1])

Vidí se z této ukázky, že mezi různověrci na Pardubsku byli dva směrové, jeden, který upíral božství Kristova a tudíž měl jistou podobnost s někdejším Arianismem, druhý, který v blouznivosti své opustil již půdu křesťanstvím danou a liboval si v názorech ke kommunismu se blížících.

Oni, kteří božství Kristova upírali, byli sice zůstatkem stoupenců rabína Mendla, což dosvědčovali sami, ale nesouhlasili s židovským obřadnictvím, nýbrž tvrdili o sobě, že hlásí se k víře Abrahamově, jakouž tento patriarcha vyznával před obřezáním svým, nekonaje obřadův, a toužili po dokonalosti rajské. K názorům svým dospěli hlavně okolností, že jim byly bible odnímány. Byly-li jim tyto bez trestu brány, nejsou písmem svatým — tak usuzovali ve své prostnosti.[2]) Evangelíci nenalezše u nich víry v syna božího, děli jim Arianů, správněji byli ale zváni Abrahamity neb Adamity, ježto toužili po dokonalosti prvého člověka před hříchem. Také nazýváni byli Israelity. Obřadů všech po příkladu patriarchů zachovali. Nikdež však neděje se zmínka, že by se byli oddávali orgiím po způsobu Adamitů XV století. Ti pak, kteří vůbec půdu křesťanství opustili a toliko rajské dokonalosti vyhledávali, společného sice jména neměli, ale záhy na se pozornost upoutali názory, které jim zjednaly název Marokánů; později hlavně počinem biskupa Háje zváni byli Deisty, kteréž označení i sami si osvojili.

[1]) D. Molnár v Dobiášovu Časopise historickém I, 9.

[2]) Ve Schlözrových Staatsanzeigen VIII. 142 sld. otištěn jest anonymní dopis z Cher, daný 13 září 1783, jehož původce zkoušel české blouznivce, do Sedmihrad dopravované, i dospěl k přesvědčení, že hlavní příčinou vývoje názorů různověrných bylo odnímání bible skrze missionáře, což mu výslovně „předni z vypověděnců" z vlastní zkušenosti potvrdil.

Tak zvané Marokánství, výplod to prostinkých světových názorů lidu s tradicemi prvého křesťanství promíšených, mělo původ v rajské naději různověrců těchto, neboť, když ku blouznivosti náboženské přistupovalo i poznání neblahého stavu, v němž lid až do robotního patentu Tereziánského se nalézal, čerpali různověrci z myšlenek svých naději, že nebude pánů, roboty ani břemen jiných a že přijde rajská doba, zahájená příchodem tří králů, mezi těmi hlavně krále Marokánského, kteří vedou s utiskovateli lidu veliký boj v poslední čas a „Babylon" t. j. tehdejší pořádek světský vyvrátí. Tito Marokáni rozšířeni byli původně v osadách kolem Bohdanče rozložených, ale blouznění jejich pronikalo i za Labe, do končin kraje chrudimského. O jejich blouznění podává nejlepší svědectví píseň stoveršová napsaná Matějem Zemanem ze Živanic s počátku XIX století.[1]) Půda pro tyto názory byla na Pardubsku úrodna, neboť přes všechno namahání missionářů nepodařilo se nikdy vypleniti zásady tak zvaných Mikulášenců, kteří v XVI století na Pardubsku svůj střed měli.[2])

Veřejně známými stali se tito různověrci již za selského povstání. Odtud mluvilo se o nich po celém kraji, ale úřady neviděly příčiny vystupovati proti nim, při čemž rozhodujícími byly obavy, aby nedošlo k novým bouřím sedlským. Ovšem určitého názoru o myšlenkách těchto různověrců nebylo, poněvadž oni sami proti nepovolaným s učením svým se tajili. Ježto za sedlského povstání sedláci na Opočensku a Hradecku o sobě tvrdili, že mají „víru beránkovou" — neporozumělit apokalyptickým částem Zjevení sv. Jana[3]) — vznikl společný název Beránků (die Lampelbrüder) pro všechny, kdož odchylovali se od učení katolického, ale nehledali společenství se známými církvemi evangelickými. V Praze již r. 1781 vydal J. L. Z(y p p e l i n) u Schönfelda „Napomenutí k tak zvaným Beránkům" s katolického stanoviska psané a vřelým českým vlastenectvím se označující. Spisovatel způsobem na svou dobu dosti mírným snaží se theologickými vývody prokázati, že jediná víra katolická vede ke spáse a chválí velice Ferdinandovu protireformaci, přece však doznává,

[1]) Uveřejněno v Časopise historickém II, 70 sld.

[2]) D. Molnár v Dobiášovu Časopisu historickém I, 3.

[3]) Rezek, Dějiny prostonárodního náboženského hnutí I, 133.

že „nicméně mimo vši naději(!) počíná vznikati v některých dílův(!) naší milé vlasti nějaký blud kacířský tak nazývati se chtějících Beránkův, krásné sice jméno, kdyby bludem kacířským poskvrněno nebylo!... K vám tehdy Beránkové, kteří z ovčince Kristovýho jste se odloučili, řeč má nyní se obrací, propůjčte jí ucha pozorného a co k vám mluviti budu, vštipte hluboko do srdcí vašich...“ Když byl stanovisko katolické hájil důvody, které učení církevní přináší, a když byl „milým vlastencům“ ukázal, v čem dle jeho přesvědčení chybují, praví dále: „Co se mně o vašem nynějším bludu zdá, soudím za to: že takový sbírka a shromáždění z rozličných bludův jest a ten z kněh, které vám vyhnanci čeští v jiných krajinách nyní osazení posílají, jako jed sujete, z kněh, pravím, převráceného učení a jedovatých, z čítání kterých jakožto lid sprostý, do téhož bludu, v kterýmž oni vězí, snadno jste upadli“.

Zajímavo jest, že spisovatel shledává spojitost Beránků s nedávnými sedlskými bouřemi. „Vy ale vlastencové milí! domlouvá, před krátkým časem této vaší povinnosti v tom protivni jste se ukázali, když jste všelijakých bezbožností a nešlechetností jak nad duchovními tak světskými osobami necnostně provozovali a co více, jaká byla tato vaše nešlechetnost, když jste obrazům svatých a světic božích, obzvláštně ale našich svatých země ochránců, nejenom nečest činili, nýbrž, což ještě horšího jest, jejich z kamenův udělané obrazy rozkotávali a bořili... Pryč tehdy (s) špalíčkem, pryč s jinými knihami, kterých vyhnanci čeští z ciziny k vám posílají, neb jsou jed, kterýž zabijí duší vašich a vás činí otrokami(!) ďábelskými“.

Vidí se ze spisu tohoto, že ještě v roce tolerančního patentu nebylo jasného ponětí o zásadách těchto různověrcův.

Jako Marokánství tak i Abrahamitství šířily se mezi lidem okolních krajin a stávaly se bezděky podnětem k dalším výstřelkům náboženské blouznivosti. Po Vysokomýtsku šířilo se Abrahamitství z Dašicka současně s vydáním patentu tolerančního i bylo zváno v končinách těch obecně Ariánstvím. K rozšiřování se jeho přispěla po výtce nedůvěra, kterouž měl lid k úřadům zeměpanským. Domníval se, že jsou spolčeni s vrchnostmi a jejich úřady a že lidu pravý obsah císařských nařízení zatajují. Když dle patentu tolerančního měli se nekatolíci přihlašovati k vyznáním, která se s bratrskými jejich tradicemi nesrovnávala, domnívali se, že úřadové jim pravou vůli císařovu zakrývají a z této domněnky vznikly představy o náboženství císařovu, k němuž se chtěli přihlašovati. Když blouznivců přibývalo, oznámeny věci ty skrze úřady císaři a žádáno za úřední výklad tolerančního patentu, neboť blouznivci v „nekatolících“ patentu srozumívali třetí vedle augšburského a reformovaného tolerované náboženství, náboženství císařovo, jak se domýšleli, i měli za to, že císaři přestup k tomuto náboženství vhod přichází. Než výklad císařského patentu sepsán byl neobezřele a nečesky, pročež mu blouznivci neporozuměli. Nazývalit cirkulář ze dne 17 dubna 1782 „slovo“ i myslili, že jest to „slovo“, o němž Svatojanské evangelium na počátku klade, císaře pak měli za boha.[1]) Tohoto smýšlení využil obratně na Vysokomýtsku Vojtěch Valenta, rodilý kol roku 1746 ve vsi Vratslavi, hlavní šiřitel a učitel blouznivců, jejž nazývali „Ariánským biskupem“. V mládí chodil pilně do školy, uměl dobře čísti i psáti, nemaje ale majetku, žádal kol roku 1780 o uprázdněnou poustku u sv. Václava ve Vratslavi. Když vydán byl toleranční patent a brzo potom poustevny zrušeny, jal se lidu přimlouvati, že jest s to, aby pravé rozkazy císařovy oznamoval. „Znaje slabé stránky lidu“, praví o něm Jeronym Solař,[2]) a věda, s jakou důvěrou lid vesnický k císaři Josefu lne, radil jim, aby náboženství císaře Josefa přijali, tím že obdrží svobodu dávno žádanou a očekávanou“. Mezitím tajně seznámil se Valenta s krajským dragonem u chrudimského krajského úřadu a sdílel se s ním za úplatky o všechna nařízení císařská i vyšších úřadů pro obecenstvo zajímavá a sice dříve než byla vyhlášena. Taková nařízení Valenta předpovídal lehkověrnému lidu jako tajemství, kteráž jemu od císaře přímo byla oznámena, a tu ovšem budilo podivení a zjednávalo Valentovi váhu v očích lidu, že znal císařská i jiná úřední nařízení dříve než byla krajským a vrchnostenským úřadem oznámena. Záhy požíval Valenta v lidu důvěry neomezené i vydával se směle za učitele náboženství císařem tajně ustanoveného, mluvil s lidmi spůsobem prorockým, užívaje tajemných a nesrozumitelných spůsobů vyjádření a dodávaje si velice vážného vzezření. Někdy jim ukazoval roz-

[1]) Solař, Dějiny Hradce Králové a biskupství Hradeckého, 353.

[2]) Tamže, 362 sld.

ličná vyobrazení podivná, na př. hvězdářskou mappu, kterou prý, základem jsoucí císařova náboženství, dostal od sama císaře. Učil, že není třeba křtu ani manželství, vůbec svátostí ani bohoslužby. Žil velmi pohoršlivě, pořádal ve Stradouni, Mentourech, Vinařích, Džbánově a Vratslavi jako hlava se svými přívrženci hnusné a v pravdě adamitské besedy, kdež bez rozdílu pohlaví, věku i příbuzenství, rodiče, dítky, bratří, sestry, nazí spolu tančívali. Mnozí rodiče obětovali sami dcery své jeho smyslnosti, děvčata i provdané ženy byly šťastny, mohly-li jej políbiti. Žil v přepychu z darův a peněz, které jemu hojně přinášeli. Obyčejně skrýval se v útají, byl sice častěji stihán, zatčen i vyslýchán, vždy však podařilo se jemu z obvinění se vyvésti, Mezi lidem vzniklo domnění, že uplácel nižší orgány úřední. V otepech slámy převáželi jej z obce do obce, toto pak jeho působení potrvalo až do počátku dvacátých let XIX století.

Jak daleko názory tyto pronikly, svědčí zachovaná „Marokánská“ píseň z rozhoří Českomoravského.[1]) V horské vesnici Telecím u Poličky dochovalo se podání, že „víru Beránkovu“ přinesl rychtář, načež v několika hodinách dalo se k ní zapsati do tři sta rodin.[2])

Jiný směr náboženského blouznění vznikl v Černilově u Jaroměře počinem jakéhosi Václava Kryla, obecně za šílence pokládaného. V obydlí Krylově pořádány schůzky hojně navštěvované, v nichž on rozvinoval své učení a zakládal z brusu novou sektu náboženskou, příbuznou Marokánství. Původem měla rovněž bídu českého lidu, který od neznámých mocí očekával spásu. Kryl učil čtyřem svátostem, stavu manželskému, křtu, večeři Páně a pomazání krále. Na žádost svých přívrženců kázal i ve vsi Bukovině. Někteří z posluchačů jeho odstoupili od církve katolické, k evangelickým církvím se však nepřidávali, ba od nich se oddělovali, na dvě, tři i čtyři sekty se trhajíce.[3]) Krylovy blouznivé názory výborně charakterisují verše bukovinského pastora Štěpána Lešky, jimiž ulevil sklamaným citům svým v pamětní knize svého sboru. Vylíčiv povahu rozbrojů, které zastal ve sboru při svém příchodu, praví:

Ty rozbroje tropí jen rota Krylova
jenž jest velký ze vsi Černilova.
Tento přivádí lid na cesty neřádné
poslušen vrchnosti nechce býti žád
Z císařských patentů sobě jen smíc
žádného mocnáře v světě se neboji
Již od několik let i kněží i páni
mají dosti práce s ním a ustávání:
ale olej s prací jen daremně tratí,
nebo to o Krylu všecko nic neplat

Učení černilovského blouznivce o
pak tyto verše Leškovy, dotýkající
rání Krylova, že měl od boha vidění

A tehdáž že se ptal Pána Boha sv
co by měl začíti pod sluncem nove
I v pravdě co se mu smýšlet zalíb
tak velmi nové jest, že nikdy neb
Proměnu chce míti v církvi i ve s
totižto v církevních i ve světských p
než (jak on dí) samá jest nesprave
kterouž on obrátiti míní ve sprave
Že co mu Bůh kázal, nemůž zaned
hynoucí spravedlnost že musí hled
Při tom prorokuje, že zlé musí být
dřív než dobré může na ten svět p
že jednou přitáhnou půlnoční králo
a přinesou Čechům potěšení nové,
že i Francouz přijde a vysvobodí l
od robot a těmto podobných jinýc

S Krylem nepochybně sluší spojc
ného blouznivého proroka, chalupníl
čka na nedalekém Plese, který sı
horlivě, aby názorům svým zjednal
přívržence, přes veškero úsilí faráře
nického v Jasené. Císař tudíž naří
šetřování, které vedl generální vikář k
hradecký hrabě Schaffgotsch.[2])

Existencí těchto nauk blouznivýc
duchovní i světské úřady překvapeny
určité zprávy o nich pocházejí z jar
1782, když měli býti evangelíci na
pardubském konskribováni. Tehdy pı
vali velmi mnozí, že nechtějí býti k
nýbrž že chtějí přistoupiti k tomu n
ství, které má císař anebo které, aby
jim císař nařídil.[3]) Jiní ohlašovali
jakož již výše bylo položeno.

Současně objevovaly se zprávy o

[1]) Uveřejnil ji J. Totušek v Časopise historickém II, 68 sld.

[2]) Almanach jubilejní, 151.

[3]) D. Molnár v Časopise historickém I, 216.

[1]) Verše Leškovy uveřejnil D. Molná
biášově Časopise historickém I, 219 sld.

[2]) Duška, Paměti Josefova, 106 sld. –
mýli se, jmenuje Schaffgotsche proboštem v
ským. Tento zemřel již 1 října 1781 (VIII, 241

[3]) Hock-Biedermann, Der österr. St
348.

nověrcích“ i z některých jiných panství a dne 9 února 1782 ohlašovalo gubernium král. krajským a městským hejtmanům, že vyskytují se „bludnověrci“, kteřížto se „k tolikera z části docela neznámým, nesmyslným jménům náboženským přiznávají“. Gubernium ukládá řečeným úřadům, aby věc vyšetřili, a kdyby tito bludnověrci „nezvratně chtěli trvati při takovémto, bez určitého ponětí a beze vší souvislosti smyšleném anebo spíše jen vymyšleném vyznání víry“, tehdy aby jim bylo připomenuto, „že žádného takového náboženství není aniž kdy bude trpěno, že se žádné z výhod tolerančního patentu účastnými státi nemohou, a že — kromě těch sv. svátostí, jichž nucené přijetí by při nich bylo svatokrádeží — sic jinak zcela podrobiti se musejí katolické kázni církevní“, nad to pak že jim „pod pokutou, na rušení veřejného pokoje položenou, nebudou dopuštěny žádné zvláštní služby boží, aniž veřejné neb soukromé schůze ani kázání“. Úřadům spolu uložena proti „blouznilství“ největší bedlivost spolu s péčí, aby nevznikaly výtržnosti, které by mohly prýštiti z blouznění náboženského.

Zdá se, že oběžník tento nebyl ještě vydán na základě určitých případů, nýbrž že řízen byl obecně jako „Napomenutí“ Zyppelinovo. Již však v únoru roku 1782 biskup Háj, ustanovuje děkana v Novém Městě nad Medhují Josefa Hurdálka (VIII, 188) svým biskupským kommissařem, ukládá jmenovanému, aby byl dne 28 února v Jilemnici a tam úřad svůj konati počal, kdyby pak tam našel lidi, kteří se hlásí k jiným vyznáním než k těm, k nimž tolerance se vztahuje, jako zejména sociniány, příchylné k židovstvu a pod., ať jim oznámí, že sekty takové jsou dle tolerančního patentu nepřípustny; jména těch měla býti sepsána a v souhlasných opisech úřadu politickému a biskupu předložena, duchovním pak správcům v krajích zvláštní péče na srdce položena. Patrně byly určitější zprávy o existenci blouznivců, jimž tehdy v Čechách také podle německého „švermrů“ dávali, podkladem.

Ale z hlavního středu ve kraji chrudimském nebylo bezpečných úředních zpráv, jakkoli slýchati bylo o výtržnostech a nepořádcích, proti katolické církvi páchaných, které nespadaly na vrub stoupenců církví tolerovaných. Do Vídně docházely již v měsíci březnu r. 1782 stesky proti podobným výtržnostem, načež zasílána nařízení českému gubernii, aby bedlivěji pozorována byla činnost kommissařů v kraji chrudimském, kteří si velmi neobratně vedou; krajský hejtman aby byl odstraněn a zatímně správa kraje aby svěřena byla guberniálnímu sekretáři, ve příčině pak duchovní oddána veškera záležitost biskupu Hájovi, který dvorským dekretem ze dne 15 dubna t. r. ustanoven královským kommissařem v pražské arcidiécési (VIII, 236) s rozkazem, aby duchovenstvo, kde by shledáno bylo nespůsobilým anebo méně spolehlivým, anebo kde by „příkrým a nevlídným chováním“ ztratilo důvěry svých osadníků, nahradil osobnostmi schopnějšími a spolehlivějšími. 9 května propůjčil arcibiskup biskupu Hájovi potřebnou plnou moc.[1])

Politická správa jednala dle rozkazů císařových a vedla krajského hejtmana Rašína z Riesenburka zbaven úřadu i krajský kommissař Braun. Tomuto bylo vytýkáno, že při ve výsleších zacházel příliš daleko, předvolávaje v Litomyšli i ty, kteří byli blouznilstvím toliko podezřelí. Současně ohlášen po císařském rozkaze oběžníkem guberniálním ze dne 17 dubna výklad tolerančního patentu, jenž podává se zde v původním znění svém:

„Cirkulář do všech krajů.

Ačkoliv Jeho cís. král. Majestátnost, náš nejmilostivější dědičný zeměkníže a pán skrze toleranční generale od 13 října 1781 a skrze oné v té důležitosti následující zákonodávatné aneb vyměřující nařízení nejvejš Jeho oumyšlení jasně a patrně k vyrozumění dáti jest ráčila: tak jest přes to vše až dosavad z oněch zanešených zpráv a z některých nekatolíkův prohlášení k vyrozumění bylo, že mnozí z lidu sobě ono nejvyšší zeměknížecí nařízení nejenom sami pro sebe docela spátečně vykládati, nýbrž i také jiným docela omylné pochopenství přednášeti, při tom pak dokonce ono opovážlivé roztroušení činiti se osmělují:

A. že Jeho Majestátnosti nejenom to vše jednostejné jest, k kterému koliv buďto panujícímu katolickému, aneb jinému tolerovanému náboženství Jeho poddaní se přihlašují, nýbrž že téměř jejich odpad od katolického náboženství nejvejš Jemu k zalíbení přichází;

B. že oni, kteří sebe k takovému od-

[1]) Helfert v ČČM 1877, 218–220.

padu prohlašují, skrze to všelikých předností a časného zisku sebe účastny učinějí;

C. že ono samojediné prohlášení, nekatolíkem býti, již dosti jest, naproti tomu dokonce zapotřebné není, k nějakému tolerovanému jmenovitě se přiznati.

Tu zprávu o takových ošemetnostech nemohla Jejich Majestatnost jináče nežli s nejspravedlivějším nezalíbením přijmouti.

Jakož ale ono pravé zachování onoho jedině samospasitelného katolického náboženství, kteréhožto vznik a rozšíření jedině skrze vyučení a pravé přesvědčení nejjistěji dosáhnuto býti může, neproměnitedlně Jeho Majestatnosti přísežně a nejzáleženější starostí pozůstane: pročež tedy také Jeho nejvyšší zemootcovské přání povždy dozajista tam schylovati bude, aby bez rozdílu Jeho poddaní téměř onomu svatému náboženství, kteréhožto znik Jeho Majestatnosti vždy na srdci leží, z samovolného přesvědčení oddáni a na též nejjistější cestě jejich spasení účastni býti mohli. Daleko však vzdáleno buď, k tomu cíli a konci k onomu přejícímu srovnání někdy nějaké nucení vynaložiti, anebo jaké koliv prostředky mimo užitečného vyjádření, plnodobrého vyučování a pravého příkladu potřebovati. Jeho zmíněná nejvyšší Majestatnost sebe nejmilostivěji nakloniti z pouhé bližního lásky a samo Jeho vyjádřeného spasitedlného vzhledu dobře srovnanlivě býti jest uznala: také oněm Jeho poddaným, kterýchžto poznalost a přesvědčení až dosaváde v ochranu svaté církve jest nepřivtělila, a kteří tím více onomu protestantskému v Jeho Dědičných zemích tolerovanému náboženství připadlí býti sebe prohlásili, dáleji onou tolerancí a exercitium neb provozování jejich náboženství dle ustanoveného předpisu téhož již prošlého vyhlášení svoliti. Pročež tedy pan krajský hejtman onou tak násobní opáčlivě vyjádřenou oumyslu- a vůle míněnost bez prodlení v onom jemu obstarajícím kraji společným vrchnostem a obyvatelům prostředkem rozdělení tisknutých cirkulářů příslušně prohlásiti, též zvláště jednomu každému dobře vyjádřiti má, že vesměs oni, kteřížby se osmělili, jejich domácí obyvatele, čeládku neb poddané buď ono skrze protivné vykládání oných tolerančních pravidel neb generalií nepravé neb falešné předobrazení, nebo snad skrze pohrůžky a skutečné jednání k vyvolení jedno- neb druhého náboženství vábiti, a neb jenom také s pravým oumyslem oné povolené tolerance se nesrovnávajícím bludným pochopením jiným přednášeti sobě nevyhnutedlně nejvyšší nemilost přitáhnouti, též dle okolostojičnosti neprominutedlně na nejostřeji potrestáni budou, tím víceji než oný taknásobný nerozvážlivý neb zlostný a svývolný lid se téměř toho samého škodlivého svědomí přinucení, kterého oni sami pro jejich osobu se štítějí, a proti kterému oni skrze ta toleranční generalia neb pravidla ujištěni bývají, proti jiným se vinni dávají, a skrze to sebe proři zemoknížecím nařízením na nejhrubšeji ztraceni činějí.

Ex Consilio Gubernii v Praze.
dne 21 dubna 1782".

S pravdě apoštolskou horlivostí podjímal se biskup Háj úlohy, která mu byla svěřena. Byly to především vsi Rokytno a Chvojenec ve farní osadě sezemské, kamž osobně se odebral. V průvodu faráře sezemského Josefa Koutského jal se osobně vyslýchati blouznivce a tu shledáno v obou vsech 52 rodin, které nechtěly býti katolíky, nepřihlašovaly se však k žádnému z vyznání tolerovaných. I vrchní hejtman Wild, který již dříve sám je vyslýchal, i farář Koutský, jemuž biskup sám vydává svědectví kněze v povolání svém horlivého a v životě bezúhonného, souhlasně dosvědčovali, že přislušníci těchto 52 rodin byli vesměs pokojní a mravní lidé, kteří dítky své do školy a na křesťanské cvičení posílali. Někteří z nich prý dříve účastňovali se krádeže dříví v lesích komorních, přečinu to pohříchu, který na všech komorních panstvích tak hojně se vyskytoval, že v mysli lidu naprosto nedovolené povahy své ztratil a za věc samozřejmou jmín byl, ale od prohlášení tolerance i toho zanechali. Jejich přední mluvčí, výše řečení Kašpar a Provazník, k nimiž se ještě přidružil bývalý rychtář Mazura, chovali se k biskupovi velmi uctivě, vyslechli jej se zdánlivou největší pozorností, ale od svých názorův ani na vlas se neuchýlili. Biskup psal o nich: „Přečasto mně líbali ruce, pravíce: Vy k nám mluvíte řeč sv. Jana, dokonalou dobrotu Vaší rady uznáváme, ale jinak smýšleti nebudeme a nemůžeme ... Rozum náš tajemství křesťanského náboženství nesnáší a toho, co proti rozumu jest, věřiti nemůžeme". Biskup podivil se, že lidé tito, kteří charakteru svatého písma bibli upírali, výborně obsah její znali, ano i dokladů z ní na dotvrzenou svých názorův užívali. Jsouce tázáni, odkud by měli

učení své, odpovídali: „Z častějšího a delšího rozjímání nám vzešlo osvícení“, a na dotaz, hojní-li jsou ti, kteří s nimi stejně smýšlí, dokládali: „Tisícové a tisícové smýšlejí tak jako my, jen že toho nedávají na jevo; oni jsou opatrnější, kdežto my jsme poctivější“.

Biskup, farář Koutský a později i děkan Hurdálek s horlivostí a vlídností velikou snažili se je přemluviti, aby vrátili se buď do církve katolické aneb aby přihlásili se k některému z obou vyznání evangelických. Hurdálek jednou nepřetržitě po celých pět hodin jim domlouval a je poučoval, než veškeřa práce byla marna. Blouznivci i nadále neoblomně trvali na náhledech svých.

Dle biskupova seznání byly zásady lidí těchto značnou měrou prosyceny názory židovskými, zejména pokud se týče odporu proti nauce o Nejsvětější Trojici a posvátnosti bible. Nauka o nejsvětější Trojici příčila se dle soudu jejich víře v jediného boha, z bible přisuzovali význam toliko části starozákonné. Také prý není bible bohem vnuknuta aniž lze všechno v ní za božské pokládati, ježto činí sama rozdíl mezi tím, co bůh mluvil a co skrze lidi bylo napsáno. Bible prý nepředpisuje, aby všemu bez rozdílu bylo věřeno, neboť praví: „Všecko zkuste a toho, co nejlepší jest, se přidržte“. Učení Kristovo a apoštolův jest pravé, pokud srovnává se s věrou a poctou jediného boha, jsou však falešná, prohlašujíce Ježíše spasitelem a osobou božskou. Bůh sám zjevil již všechno prvým lidem, pročež není lze očekávati zjevení jiného kromě toho, co obsaženo bylo v písmech, bohem patriarchu Noemovi k opatrování odevzdaných a dotud ještě nenalezených. Pokud písma tato objevena nebudou, věřiti jest ve zjevení jen tam, kde se nám bůh zjevil skutky svými.

Křest jest lidský nálezek a není ku spáse potřebný, poněvadž nebyl již od počátku bohem ustanoven. Dítě neví, co se s ním děje. Manželství a smlouvy uzavírají se, poněvadž tak nakazují zákony země. Božským zákonem jest však desatero přikázání, které bůh prstem svým napsal na dsky kamenné i do srdcí věřících a dal na hoře Sinaji Mojžíšovi. „Boha a bližního budeme milovati, desatero přikázání božích zachovávati a vrchnosti svých budeme poslušni“, pravili, ale popírali, že by vrchnosti, mezi nimiž jsou i zlé, moci své nadužívající, byly bohem ustanoveny. V nesmrtelnost duše věřili, ale odmítali názory o mukách pekelných, které odpírají ponětí o neskonalém milosrdenství nejlepšího otce. Hříšníci budou trestáni anebo zničeni podle míry hříchů svých, spravedliví budou se věčně s bohem radovati.

Ve svých schůzích modlili se blouznivci ti Otčenáš a zpívali žalmy. Bohoslužbu vůbec zamítali.[1])

Řečeno již, že biskup Háj klada váhu na víru blouznivců v jediného boha, nazýval je v úředních zprávách svých Deisty, kteréž jméno zobecnělo a zahrnulo i ostatní směry blouznění, jakkoli prostí čeští venkované neměli ani tušení o existenci a deistických zásadách anglických filosofů Locka a lorda Shaftesbury.

Vyšetřování z nařízení císařova konané zjistilo na Chrudimsku značný počet stoupenců Mendlových, kteří sebe nazývali Israelity. 9 srpna 1782 nařízeno krajskému úřadu i biskupu, aby lid tento k novým výpovědem přihlašným vyzvali. Při tom již ukládal císař, jak se s nimi má jednati, kdyby na svém stáli a za Israelity pokládáni býti chtěli, jakkoli oni sami o sobě prohlašovali, že přidržují se víry, již měl Abraham před obřezáním svým. Císař přes to nařizoval: „Kdyby trvali při svém prohlašování, že jsou Israelité, tedy s nimi podle zákona Mojžíšova naložiti a jim za povinnost předepsati sluší, aby se bez odkladu obřezati dali, čímž se snad obrácení jejich mnohem snáze způsobí nežli dalším přimlouváním“. Jsou-li ale již obřezáni, jsou Israelity a náleží s nimi jako s Israelity jednati, zejména přestávají býti způsobilými k držení vlastních pozemků i bude třeba ihned ze statků je vyhostiti.

Ale rozkazy tyto nepůsobily, ba šíření se blouznivců bylo pozorovati na mnohých stranách. Na Chrudimsku několik set osob, které byly se dříve přihlásily k církvi reformované, a teď nebyly s to, aby porozuměly pastorům z Uher přišlým, prohlašovalo, že vyznávají „boží víru“. V létě roku 1782 vyskytli se ve farní osadě žiželské na panství chlumeckém, jichž hlavou byl jakýsi Vrbický. V jeho příbytku bývali častěji vídáni židé, také on i jeho stoupenci světili sobotu.[2]) Dle zprávy krajského úřadu bydžovského zjištěno tam 27 dospělých s 12 nedospělými dětmi, kteří dávali na jevo názory

[1]) Wolf, Josefina, 98 sld. A. Helfert, v ČČM 1877, 222 sld.

[2]) Hormayer, Taschenbuch 1833, 93.

Abrahamitské, uznávajíce toliko jednu osobu božskou a zamítajíce nový zákon, poněvadž prý císař dal jej od starého zákona oddělený vytisknouti. Biskup Háj v září r. 1782 přijel do Žiželic a dle zprávy své zastal v těchto lidech blouznivce neústupné, kteří nebyli žádné přímluvě přístupni. Toleranční patent sice uznávali, ale toliko ten prvotní, dalším nařízením nechtěli se podrobiti, poněvadž prý nebyl na nich vytištěn císařský orel. „Stínejte nás, kolem nás lámejte, na kousky nás rozsekejte, a přece jiné víry nepřijmeme", pravili k domluvám biskupovým a k hrozbám úřadův. Ani protokolu nechtěli podepsati, ježto prý bůh to zakazuje, při čemž dovolávali se nepravého dokladu ze starého zákona. Když jim byl doklad ten po pravém významu osvětlen, setrvali přece v odporu. „To vše nic nepomáhá, pravili, my nepodpíšeme; přikázání boží výše stojí nad přikázáním císařovým a všech lidí".[1])

Péče biskupa Háje a jeho duchovenstva neměla tudíž výsledku žádoucího. Blouznivci setrvali při svých názorech, ale jsouce jinak lidé tiší, neškodní, byli by sotva za zlepšených poměrů lidu se udrželi. Vždyť hlavním podnětem Marokánství byla bída sedlského lidu a naděje, že mocí z bídy této bude vytržen. Než zeměpanští úřadové ve zprávách svých líčili věc mnohem černěji než jak se skutečně jevila. Nemohouce snésti osobního přesvědčení a pevné povahy, shledávali v odporu blouznivců nebezpečenství pro státní pořádek a navrhovali přikré proti nim jednání. Rady k prostředkům mírnějším zůstávaly osamoceny a nepotkaly se tudíž s císařovým souhlasem. V srpnu r. 1782 navrhovalo české gubernium, aby za poučováním jakožto nejlepším prostředkem proti blouznivosti byly lidu rozdávány dobré české knihy katolického obsahu, kterýž návrh dvorská kancelář podporovala. Také ve státní radě Martini a Gebler jej schvalovali, hrabě Hatzfeld pak toliko námitku nákladu činil, ale císař 14 srpna oznámil kanceláři, že nehodí se, aby státní správa vkládala se do věcí podobných.[2])

Biskup oznamuje 12 září 1782 gubernii výsledek svého přičinění, radil k odstranění vůdců blouznivců, k zamezování však mezi nimi a k vychovávání dítek jejich v rozumném náboženství. Když došly zprávy biskupa Háje a politických úřadů při vyšetřování blouznivců přímo súčastněných, dvorská kancelář usuzovala, že v blouznivcích sluší spatřovati přece jen katolíky, ale ve státní radě náhledy se rozcházely. Martini tušil v nich sociniány státu nebezpečné, Gebler naproti tomu přimlouval se za shovívavé s nimi nakládání. Císař sluchu popřávaje zprávám, které nebezpečný ráz blouznilství vytýkaly, rozhodl 10 října 1782, aby se i s Deisty i s Abrahamity naložilo přísně a sice aby byli ze statků svých vyhostěni a do Sedmihradska přesídleni. S největší rychlostí vykonaly úřady přípravy za přesídlením nebožáků potřebné, kteryžť spěch i císaři zdál se býti nemístným, neboť dne 13 prosince 1782 prvotní příkaz svůj podstatně zmírnil, ano odhodlal se i ku přímému jednání s blouznivci. V lednu r. 1783 byli po rozkazu jeho povoláni do Vídně tři Abrahamité, s nimiž císař sám rozmlouval, patrně proto, aby vyvrátil blud o jakémsi zvláštním svém náboženství. Ale i jeho snahy zůstaly marny, neboť Deisté setrvali na zásadách svých. 13 března 1783 oznámila dokonce dvorská kancelář, že se přihlásilo na Chlumecku 8 Deistů — ve skutečnosti Abrahamitů, — že se chtějí podrobiti obřízce, což spůsobilo veliké vzrušení, Státní radové spatřovali u věci té pohoršení, o jakémž kromě Hollandska nebylo dotud v Evropě slýchati, a tvrdili, že Chlumečtí chtějí se obřízkou vyhnouti výhostu do východních zemí.[1]) Tu teprvé rozhodl císař, aby vyhošťující rozkaz byl proveden a několik set lidí, mužův i žen, do Sedmihradska, Haliče a Bukoviny vypověděno. Dítky mladší patnácti let jim odňaty a dány na vychovávání příbuzným; živnosti, kde byly dítky nezletilé, pro tyto spravovány, jinak osazeny hospodářem novým. Provádění císařského rozhodnutí uložila vojenská rada generálnímu velitelství českému.[2]) Ale vypověděnci ani těmito příkrými rozkazy nebyli pohnuti. Bez nucení šli na dalekou cestu, vstříc neznámému osudu. „Najdeme svého boha všady", pravili z domovův odcházejíce, „kdekoli můžeme jemu sloužiti a k němu se modliti".[3])

Těžký los tento potkal hlavně Chvojenské, Rokytenské a Žiželské, kteří dopraveni

[1]) Dle Helferta v ČČM 1877, 226 sld.
[2]) Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 351.

[1]) Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 348 sld.
[2]) Vynesení dvorní vojenské rady ze dne 11 března 1783 v Gesch. der Abrahamiten, 12—19.
[3]) Pelcl, Josef II MS, str. 60 sld.

byli do Sedmihrad, do Vojenské Hranice a do Haliče. V květnu[1]) roku 1783 dopraveni byli Chvojenští a Rokytenští v počtu 119 hlav, ježto dítky jim byly odňaty; nemnoho žiželských Abrahamitů bylo jim přiděleno. Mezi Deisty byl osmdesátiletý kmet, který doma zůstavil slušný majetek. Cestou se roznemohl. S ním šly dvě dcery provdané a těhotné, z nichž jedna byvši na cestě vojákem udeřena, v Brně zemřela. S Pardubskými odvedeni byli do Sedmihrad i Tuček z Plesa a jeho přívrženci. Za velikého vzrušení lidu, o němž zachovala se současná zpráva,[2]) brali se Moravou. Klid, rozvaha a melancholie charakterisovaly nešťastníky. Mladý evangelický duchovní, původce zprávy řečené, zajel za nimi a zapředl hovor nejprvé s Deisty, chtěje seznati z ryzího pramene zásady jejich. Proti zásadám mravním, praví, není lze nic namítati. Křesťanské cnosti doporučují si na vzájem s velikou horlivostí, ani manželství, ani přísahu ani službu vojenskou nepokládají za nedovolené, k vrchnosti učí poslušnost neomezenou a nekladou pražádný odpor ani proti nejpřísnějším rozkazům císařským, kterými měli býti k učení katolickému přivoděni. Méně příznivě soudí o Abrahamitech, kteří i znali Talmud, zdráhali se v sobotu peněz přijímati, ano věřili i ve stěhování duší. Ve Vídni byli za pobytu svého navštěvováni dychtivými osvícenci, zejména nejmenovaným skladatelem spisku o dějinách Deistů, jazyka českého znalým, nepochybně proboštem Wittolou, který se jich zevrubně na učení i poměry poptával. 52 rodin ze Chvojna a Rokytna přesídleno do Sedmihrad, kdež brzo zašly, neboť mladí mužové byli vřaděni do vojska hraničného a namnoze pohynuli ve válce turecké. Uherský pastor Ferdinand Siegel ze Schlaininga psal 10 února 1784 pastoru Rieckovi do Brna, že jsou čeští Deisté rozptýleni po Banátě, mnozí pak z nich že přijali vyznání katolické.[3])

V Sedmihradsku byli ubozí namnoze vřaděni do pluků hraničářských. 30 června 1783 vydal císař obecné nařízení ve příčině blouznivců, kdež ukládal, aby nebylo konáno příčinou Deistů, Israelitův a jakýchkoli jiných sekt, jakož ani příčinou lidí, na nichž utkvělo podezření sektářství, žádné zvláštní vyšetřování; ani neměli býti k výslechu svoláváni ani tázáni. Kdo by z úředníků proti tomu jednal, místa svého pozbýti měl. Kdyby pak nadále muž, žena anebo kdokoli jiný na vrchnostenském nebo krajském úřadě se hlásili, že jsou Deisty, Israelity nebo Beránky, měli býti pokutováni 24 ranami a domů posláni, což mělo býti opakováno, kdyby se opět hlásili. Podivné toto nařízení, příčící se všemu, což císař u věcech svobody víry prohlašoval a podnikal, neodůvodňováno sice Deismem, nýbrž nevědomostí těchto lidí, kteří za Deisty neb Israelity se přihlašujíce, něčím se býti praví, čehož podstaty neznají, ve skutečnosti ale byla příčinou obava, že by důsledným prováděním rozkazů výhostných mnohá panství zpustla, zejména veliká panství komorní. Proto i udávači Deistův ano i ti, kteří by v obci své Deistů toliko jmenovali, 11 ranami měli býti trestáni,[1]) 13 dubna 1784 nařízení toto obnoveno.[2])

Pravá příčina, proč nařízení toto vydáno bylo, projevuje se ze zpráv o počtu vyhostěných. Do konce roku 1783 celkem bylo do zemí východních z krajů východočeských vyhostěno 424 osob a počtu mnohem většího týž osud ještě očekával. Teprve tato okolnost, tedy úvahy čistě hospodářské, přiměly císaře zprávami o velikém počtu blouznivců znepokojeného, že zásadní stanovisko své změnil a 10 ledna 1784 svolil, aby lidé tito ve svých živnostech zůstali a bez překážky svému byt i bludnému náboženství se nadále oddávali.

Tím však nepozbylo platnosti dřívější nařízení o tělesném pokutování těch, kdož by se „z nevědomosti“ za Deisty neb Israelity prohlašovali, ano úřadové vykonávali je hojnou měrou, nedbajíce pravých intencí císařových. Člověka nedůstojné pokutování holí pro nepatrný mnohdy podnět, z kterého ale bylo lze dobrati se přihlášky k různověrství anebo skrytého označení příslušenství k němu, trvalo dále na panstvích komorních. Naproti tomu Kryl v Černilově a v okolí požíval volnosti značné. Marně přesvědčovali jej duchovní katoličtí i evangeličtí. Pastor Hoszu zajížděl až ze Sejf k němu, ale do-

[1]) Gesch. der Abrahamiten, 20 praví, že dne 13 dubna 1783 odvlečeno bylo za dozoru vojákův „asi“ 120 Deistův obojího pohlaví spolu s některými Israelity anebo k židovství přestoupilými křesťany, kteří dne 18 dubna byli ve Vídni. Patrně mini se tím tito Chvojenští, Rokytenští a Žiželští. Mezi nimi byl jeden z těch tří, kteří do Vídně k císaři byli voláni.

[2]) Schlözers Staatsanzeigen 1783, 8 sld.

[3]) Trauttenberger, Protest. Jahrb. XXI, 215.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 266.

[2]) Tamže IV, čís. 238.

mluvy jeho neměly účinků. Když zřízen evangelicko-reformovaný sbor v Bukovině a pastorem jeho učiněn Štěpán Leška. snažil se tento horlivý, mírumilovný a i katolickými duchovními vážený kazatel, aby lid od názorů Krylových odvrátil, ale Kryl předstíraje zjevení od boha, požíval takové důvěry v lidu, že námahy Leškovy zůstaly bez výsledkův.

Veřejné vystupování Krylovo a jeho stoupenců přinutilo konečně úřady, že o něm opět podaly císaři zvláštní zprávu. Gubernium navrhovalo, aby se s nimi naložilo jako s Deisty, dvorská kancelář ale radila, aby nebyli blouznivci tito nijak nuceni o svém učení zevrubně zprávu podávati, ježto bylo očekávati odtud spíše jeho rozšíření. Ve státní radě mínění kolísala. Eger litoval, že nebyli předem již blouznivci učiněni směšnými a tudíž neškodnými. Oni i každý, kdo by dům svůj ke schůzkám jejich propůjčil, mají za blázny býti vyhlášeni. Hrabě Hatzfeld žádal naproti tomu bedlivého šetření a vlídného jednání, neboť způsob kanceláří dvorskou navrhovaný hodí prý se toliko proti stoupencům tajných schůzek. Císař rozhodl 24 prosince 1785, aby byl dán Kryl do ústavu choromyslných, stoupenci pak jeho aby byli vlídně ponaučováni.[1]) Odtud zprávy o sektě Krylově zanikají.

Jak nejapně a zřejmě proti vysloveným úmyslům císařovým vedly si úřady proti blouznivcům, dosvědčuje případ v Cinzendorfě na Moravě. Správce krajského úřadu brněnského zvěděl, že v řečené osadě žijí tři rodiny, které zavrhují vůbec každé zjevené náboženství a nevěří v boha osobně pojatého, nýbrž v jakéhosi „všemohoucího ducha“, dárce milosti, od něhož dostane se jim po smrti spravedlivé za skutky jejich odplaty. Dvorská kancelář pokládala je za Deisty, kteří nechtějí se ku pravému svému učení z obavy před trestem přiznati, správce krajského úřadu ale navrhoval, aby byli ze země vyhostěni a aby jim bylo pohrůženo, že jim budou nos i uši uřezány, vrátí-li se. Moravské gubernium naproti tomu doporučilo, aby nejprvé podrobeni byli šestinedělnímu poučování a kdyby se potom nepřiznali ku žádnému z tolerovaných náboženství, aby jim byly dítky méně než patnáctileté odňaty, s nimi pak aby jako s Deisty bylo jednáno. Dvorská kancelář schválila tento návrh, císař ale rozhodnutím ze dne 18 srpna 1786 ssadil správce krajského hejtmanství s úřadu pro jeho zprávu a návrh, nazvav jej i hlupákem, blouznivcům ale poručil dáti rány a některé z nich zařadil do Uher k vojsku, poněvadž prý není lze si mysliti náboženství bez boha.[1])

Přes to blouznivců neubývalo, ano ku konci vlády Josefovy vyskytli se na dvou jiných stranách, skupení ve zvláštní sekty. Roku 1786 objevili se v Křečhoři na komorním panství kolínském blouznivci, kteří se zvali Sionskými nebo Sionity. Celkem hlásilo se k nim patero rodin a zvali se Sionity, ježto přebývali na návrší, které se dle jich zdání podobalo Sionu a Jerusalemu. Ku křesťanskému náboženství sice se hlásili, ale dítek svých žádným činem nechtěli dáti pokřtíti, dovolávajíce se Skutkův Apoštolských 1, 5. V jeseni roku 1786 podali císaři žádost, aby směli volně znáti se k učení svému, císař prý ji ale vlastnoručně a před očima poslů jejich roztrhal. Na 3 leden 1787 ustanovena v té příčině kommisse, již řídil krajský hejtman kouřimský Verner. Když nechtěli od názorů svých upustiti, byli již nazejtří 4 ledna na zámku kolínském 25 ranami trestáni, načež přece povolili a k lepšímu naučení přikázáni reformovanému superintendentu Kovácsovi do Velímě.[2])

Roku 1787 objevena byla sekta Adamitů ve vsech Ranné a Vojtěchově na panství rychmburském kraje chrudimského, k níž se hlásilo 306 osob. Tito lidé chtěli zhostiti se živností a žíti v chudobě, dovolávajíce se vnuknutí „svatého ducha“, který nedovoluje, aby se státu nebo vrchnosti poslušenství proprokazovalo, pročež prý nesluší se ani daní platiti ani robotně sloužiti; práce prý jest člověka nedůstojna, manželství pouhým klamem. Jsouce při soudech a úřadech vrchnostenských vyšetřováni, přiznávali lidé tito takto své zásady: „Daní platiti nebudeme, zůstáváme na milosti boží a propouštíme všecky věci porušitelné, nic nemáme, živi jsouce jen duchem svatým. Otec nebeský nažádá daní. Dvěma pánům, otci nebeskému a zeměpánu, současně sloužiti nemůžeme, okrádali bychom toho neb onoho. Roboty

[1]) Meynert, 63. — Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 369.

[1]) Meynert, 36. — Hock-Biedermann, Der österr. Staatsrath, 369 sld.

[2]) Pražské České Noviny 1787, čís. 1. 2.

nebudeme konati, protože jsme všecky věci zemské pro nebeské opustili. Bylo by dobře, kdyby každý tak učinil, bylo by potom všechno všech, nikdo by nikomu nic nevzal, byl by svatý pokoj. Mimo Hospodina nebeského nebudeme nikoho poslouchati, zřízení zemské, kteréž se nám nelíbilo, jsme opustili. Páni a vladařové zemští potřebují milosti téhož Pána, jemuž i my se kořímе. Uznáváme jen vrchnost, kteráž jest od věčnosti a kteráž věčně bude trvati. Nechtíce žádné poddanosti, také žádné nežádáme. Chceme býti všickni za jedno, všickni rovni a bratří jako na počátku. Svobodný svět by nám všem společně náležel. Časných trestů se nebojíme, lekajíce se jen trestů budoucích, abychom z milosti věčného života nebyli vyloučeni a odmrštěni. Daní zeměpánu platiti nebudeme, protože žádnou zemi nedržíme a jen otci nebeskému v duchu a v pravdě sloužíme. Vrchností poslouchati není povinností nekatolíků".[1]) Adamité tito měli zvláště v nenávisti papežství, o němž skládali a rozšiřovali písně posměšné, naproti tomu ctili mistry husitské velice. Nejznámější mezi nimi byla protipapežská píseň „O přepodivném božím soudu i o jeho propasti," oslavující dobu, za níž se v Čechách „boží sémě rozsévalo v hojnosti, kdy to Jan Hus, Jeronymus, muži bohem zvolení, vedli právě lid skrze svaté učení". Píseň tato žaluje, že „svatou bohumilou zemi českou Antikrist svými posly, neřádnými kněžími, nastrojenou chytrostí točí".

„O ty někdy země svatá, kams svůj rozum poděla!
Již jsi bohu ne tak vzácná, nectná jsou v tobě těla.
Nemáš roucha, ani ducha, všeckoť papežem smrdí,
neboť jsou v tobě té době kněží i lidé hrdí".

Hlavně pro tuto píseň, která ku konci prosí za obrácení země české, byli Adamité často stiháni i pokutováni.[2]) Tito Adamité nazývali své tělo „chrámem páně". —

České gubernium zprávu o nich předkládajíc, navrhovalo z obavy, že by se názory jejich rozšířily mezi lidem, aby nebyli veřejně o svém učení dotazováni a aby spíše bylo k nim jako k lidem přikročeno, kteří se z občanských a poddaných povinností vymykají. Zvláště svéhlaví měli býti dáni do káznice a kdyby přes zákaz schůze jejich byly dále konány, nechať jsou účastníci ranami trestáni. Jiného názoru byl biskup Háj, který zvláštním oběžníkem ze dne 17 ledna 1788 vikáři skuteckému a veškerému kněžstvu na panství rychmburském ukládal, aby mírným poučováním a přátelským chováním hleděli zbloudilé od nauky jejich odvrátiti.

„Jakkoliv", praví v oběžníku svém biskup, lidé na oko k helvetskému vyznání se přiznávající a při svém blouznivém bludařství setrvávající a pozemskými věcmi, jako sňatky, vychováváním mládeže a j., jak tvrdí, vnuknutí věčné moudrosti pohrdající, jako mysli malomocné a nestálé považováni býti musejí: předce zasluhují spíše milosrdenství než-li opovržení, protože nevědomý lid výstředním rozumováním jsa přilákán, snadno bývá pokažen". I nařizuje duchovenstvu, uznávaje šíření se bludů těchto za nebezpečné, „aby při vykládání evangelií v kostele i ve škole byli dobrými rádci i lékaři svých oveček, aby lid poučovali o lidech smrtelných těch nešťastníků, kteří proti zdravému rozumu, řádu Kristova nedbajíce, bájek se drží, snáři se řídí, fanatickými ideami se obírají . . . Účinnější bude řeč vaše, když proti těmto bludům vylíčíte obraz pravého, evangelické zákony plnícího křesťana. Vystříhejte se nezřízené horlivosti, povzbuzujte otcovskými rozpravami, nepohánějte, zvete, přesvědčujte, utvrzujte věrnost a cnost křesťanskou, na nikoho nevražte, lásku a svornost křesťanskou rozšiřujte . . . Navštěvujte po příkladu Kristovu příbytky oněch nešťastníků, nespravujíce se někdejšími missionáři, kteří jen hrůzu a odpor vzbuzovali a nenávist rozsívali, čiňte jim dobře — tak zajisté otevřete uši jejich radám svým".[1])

Ve státní radě nepřikládali názorům této sekty nebezpečného rázu i radili, aby náčelníci byli dáni do ústavu choromyslých, ostatní pak jako špatní hospodáři aby ze živností svých byli vyhostěni. Císař ale nařídil dne 27 února 1788, aby dle předpisů proti Deistům pokutováni byli bitím a zvláště nebezpeční aby do Uher k vojsku byli povoláni.[2])

Episodou v dějinách josefinského hnutí náboženského jest působení pověstného J o-

[1]) Dle Adámka, Z doby poroby a vzkříšení, 86.
[2]) Adámek, Chrudimsko, 86 sld. Z doby poroby a vzkříšení, 86.

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 87 sld.
[2]) Hock-Biedermann, 370 sld.

sefa Franka na Moravě a zvláště v Brně. Tento polský žid, původně Jankiew Lejbowicz zvaný, šířil mezi souvěrci svými v Polště horlivě učení sekty Sabbatai Zevi nebo Sabbatianů, která zamítajíc Talmud, dotvrzovala, že zákon Mojžíšův nepříčí se křesťanství, ale že jenom úmyslně nesprávný překlad na základě Talmudu jest Židům překážkou při přijetí křtu. Frank působil hlavně na Podolí, záhy ale roznesly se pověsti o jeho snahách po bohorovnosti a o nemravných zvycích, páchaných stoupenci jeho. Byl tudíž Frank r. 1756 zatčen, než přízeň lvovského arcibiskupa Dąbrowského zjednala mu svobodu, načež Frank s 1000 svými přívrženci přijal křest. Než záhy byl i křesťanský svět proti němu pobouřen, když prohlašoval se Frank za znovuzrozeného Krista i Messiáše, jmenoval 12 apoštolův a jednáním svým pobuřoval široké vrstvy lidu. R. 1760 byl tudíž zatčen opět a vězněn až do roku 1772 v Częstochowě, dovedl však úplatky oblouditi správu vězení tak, že mohl volně obcovati s přívrženci svými, ano roku 1768 počínajíc vypravovati i své důvěrníky potají do Moravy a do Čech, aby tam mezi Židy nauku jeho šířili. Roku 1773 osvobozen byl vojskem ruským, ale v Polště nesměl zůstati, ježto se proneslo, že koná vyzvědačské služby ruské cárovně. Odebral se tudíž Frank na Moravu a přijel s větší družinou do Brna. Krajský hejtman brněnský hrabě Zollern podal zprávu gubernii o příchodu podivného cizince, křtěného obchodníka z Varšavy se 17 služebníky, mezi nimiž 2 komorné, 2 pradleny, tajemník, sluha, kuchař, 2 kuchtíci, hajduk, dřevoštěp, 2 vozkové a t. d. Ježto průvodní listy byly v pořádku, zbývalo úřadům pouze vyšetřovati, co Frank v Brně zamýšlí a kterak hodlá se živiti. Frank ohlásil, že má za Lvovem veliká stáda koní a skotu, jež právě prodává, a ve Smyrně panství a že tudíž hodlá žíti pouze z důchodů svého jmění. Příčinou, proč z Polska odešel, udával Frank běhy válečné. Poněvadž zdál se spůsob jeho života slušným a ani vrchnost místní, totiž opat zábrdovický, nic závadného v pobytu jeho nespatřovala, svolilo 11 června 1773 gubernium, aby směl Frank v Brně pobývati. Roku 1774 přestěhoval se Frank z práva zábrdovického do Malé nové ulice, kdež však proti sobě pobouřil židovské starověrce. Teprvé teď seznali úřadové, že jest Frank hlavou veliké židovské sekty a že v domnělém jeho poslání hraje zvláštní

úlohu i neobyčejně sličná dcera jeho Eva. Aby se ospravedlnil, odebral se Frank dne 14 března 1775 s dcerou svou tehdy právě dvacítiletou do Vídně, kdež byl v audienci přijat nejprvé od císaře a 21 března i od Marie Terezie. Orientálský zjev Evin a obdivuhodná výmluvnost Frankova, který dovozoval potřebu, aby Turecko mezi Rusko a Dědičné Státy bylo rozděleno, zjednaly mu vlídné přijetí. Frank s dcerou byl několikráte pozván do Laxenburka, ano po Vídni již kolovala zpráva, že si císař Josef Evu Frankovu za choť míti přeje Frank domáhal se tehdy titulu hraběcího, než snaha tato nedošla vyplnění; později přece povýšen do stavu svobodných pánů. Po návratu z Vídně jal se Frank veřejně organisovati sektu svou, jejíž ženští členové nosili obraz „panny“, totiž dcery jeho, v malých oválních podobiznách na hrdle zavěšený. Větší společenství Frankistů, jakož jeho stoupenci zváni, žilo již tehdá v Prostějově a Frank sám navštívil je ještě r. 1775. Veřejné jeho vystupování vzbudilo obavy mezi židovskými starověrci a 7 září 1776 podal rabín Jakub Gabiński ve Glině u Lvova stížnost císařovně, v níž udával, že jest Frank nebezpečný novotář, že všichni jeho služebníci jsou křtění židé a že i jeho, rabínova, choť za Frankem do Brna uprchla. Rabín oznamoval dále, že po každých téměř 14 dnech přicházejí do Brna ku Frankovi muži i ženy, mladí i staří, vesměs křtění židé, kteří přinášejí jemu peníze, koně i jiné dary, jemu jako „svatému muži“ nohy líbají a po několikadenním pobytu opět do Polska se vracejí. Stěžovatel sám počítal, že připraven byl Frankem asi o 1000 dukátů. Dvorní kancelář stížnost však vrátila a rabína odkázala na pořad práva soukromého ve příčině nároku škody. Gabiński poslal tudíž stížnost svou gubernii moravskému, kteréž oznámilo dvorské kanceláři, že sice do chování Frankova není dotud stížností, ale že šíření se jeho sekty stává se zjevem povážlivým. Dvorská kancelář stížnost opět zamítla, gubernii však uložila, aby Franka a jeho jednání pozorovalo. Jednání úřadů, Frankovi velice příznivé, vysvětlováno jeho styky se zednáři a později s illuminátý. Mezitím přesídlil Frank na Petrov, kdež žil po 12 let u velikém přepychu jako polský magnát, jsa svými stoupenci štědře podporován; měl i své hulány, jimž velela dcera Eva, v malebný polský kroj oblečená. Styky jeho se dvorem,

zvláště když císař Josef ujal panování, chránily Franka před pronásledováním, ano, když ujednán byl spolek císařův s Ruskem a počalo se mluviti o rozdělení Turecka, pokládán Frank za osobnost důležitou. Když r. 1781 meškal v Brně carevič s chotí svou a císař na počest jejich dal uspořádati slavnostní představení v divadle a skvělý ples, dostalo se pozvání i Evě Frankové, již císař již na silnici careviči představil. Také Frank měl s carevičem rozmluvu, patrně o věcech tureckých.

Tehdy došel Frank nejvyššího stupně významu svého. Agitací odpůrců mezitím podařilo se odvrátiti od něho mnohé štědré podporovatele a snění Evina, která dříve mysticky v stoupence jeho působila, pozbývala přitažlivosti Frank tudíž uchýlil se na dráhu spisovatelskou a sepsal podivnou knihu „Knihu slov páně“ nadepsanou, v níž vážné myšlenky střídají se s názory velice popletenými; jádro pak činily chytře stilisované jeho vlastní výroky. Aby si zjednal prostředků peněžitých, počal Frank vyráběti „zlaté kapky“, za drahý peníz prodávané, o nichž tvrdil, že vyléčí veškery nemoci. Vystupování jeho v Brně bylo stále magnátské. Na procházku vyjížděl v šestispřežním kočáře, jsa doprovázen po každé straně dvanácti hulány v nádherných polských krojích s prapory, na nichž vyobrazeni byli orli, slonové, jeleni a měsíce. Před povozem jel hajduk ozbrojený, který místo vodou poléval, kde se Frank modlil. Než důchodův ubývalo a Frank, když ani různé cesty k bohatým šlechticům nezpomáhaly — ještě v prosinci 1785 navštívil s dcerou ve Znojmě markrabí Pallavicini, — přinucen rozpustiti své hulány. V květnu 1786 odebral se Frank do Vídně a měl 28 května s dcerou v Laxenburku u císaře slyšení. Tehdy již věci se obrátily, neboť císař maje patrně přesné zprávy o skutečné podstatě Frankova jednání, vyzval tohoto příkře, aby své lidi do Polska odeslal, nářadí i skvosty zprodal a dluhy zaplašil. Co by ještě zbylo, chtěl císař sám zaplatiti. Po návratu z Vídně přišla nouze. Marny byly hrozby, jimiž skrze svého důvěrníka Jeruchima Dębowského snažil se obměkčiti brněnské boháče,[1]) Frank tudíž přinucen opustiti dosavádní nádherný byt a spokojiti se prostším. V nesnázích svých dal Frank o sobě i roztrušovati, že jest Petrem III. zavražděným manželem carevny Kateřiny II, a jeho dcera Eva že jest nemanželskou dcerou carevny Alžběty Petrovny. Konečně odhodlal se Frank k odjezdu z Brna. Když všem povinnostem vyhověl, jal se skládati do vozů drahocenný nábytek a hotovil se k odjezdu. Chudí obléhali v zástupích dům, v němž bydlil, a byli štědře podčleni, ano Frank věnoval k dobročinným účelům i větší částky peněz, načež přesídlil do Offenheima v knížectví Isenburském. Tam žil ještě po mnohá léta týmž způsobem, pěstoval stálé styky Polskem a přijímal i vznešené návštěvy jako arcivévodu Karla a cáře Alexandra.[2])

Pohřební kaple nynější jakožto typ evangelického tolerančního chrámu v Humpolci.

[1]) Ulica ta, na której mieszkamy, obróci się w pustynię — týkalo se ulice, v níž bydlil, — ta zaś góra fortecą zostanie, což naproti tomu týká se Špilberka. Kraushar, Frank i Frankiści Polscy II, 83. 86 97 sld.

[2]) O Frankovi a Frankistech jednají Brinken, (Секта Юдѳевъ-зогаристовъ въ Польшѣ и Западной Европѣ. 1892. Grätz. Frank und die Frankisten. 1892. Kraushar, l. c. Pirazzi, Jakob Frank, der Messias aus Podolien, 1895. O brněnském jeho pobytu podává

Emancipace Židův.

Bylo na snadě očekávati při známých zásadách císařových, že i poměry Židů v zemích českých budou dle ducha doby změněny a upraveny. Postavení Židů dosavádní, na středověkých názorech založené, nebylo lze za vzmáhajícího se osvícenského směru udržeti, ano moudrému posuzovateli veřejných poměrů musilo se zdáti přímo nebezpečným, aby četný lid, který přes všechen útisk dob uchoval v rukou svých největší část obchodu a tudíž honosil se zámožností, pro zvláštnosti náboženské a všeliké předsudky, toliko středověkou nesnášelivostí odůvodněné, byl vylučován z práv občanských, ano přidržován k sídlům a příbytkům přesně vyměřeným a odlišován od obyvatelstva i přikázanými odznaky kroje. Maria Terezia ku konci své vlády sama již počala postavení Židů zlepšovati. Prohlásila sice tajný židovský sňatek za zločin, který těžkým vězením pokutován býti má, a nedovolovala vůbec cizím Židům, aby se v Dědičných Státech ženili, ale zakázala křtíti děti židovské bez přivolení rodičů kromě případů, když dítko vinou rodičů bylo opuštěno aneb ocitlo se v nebezpečenství. Také zakázala Židům příkoří činiti a někteří posluchači university pražské, kteří proti zákazu jednali, ztrátou akademických práv pokutováni.[1])

Než císař ani ve příčině Židů nezaujal stanoviska náboženské snášelivosti, nýbrž spravoval se spíše ohledy státně hospodářskými. On dobře znal spůsobilost a podnikavost Židů, chtěl ji tudíž uvolniti, aby stát měl z toho prospěch. On pokládal Židy v Dědičných Státech za konsumenty, počtem a zámožností důležité, ale výhradní jejich obírání se obchodem chtěl regulovati, aby zbylo se dosavádního, státu a společnosti nevalně prospěšného rázu. Chtěl je také získati řemeslu a zvláště orbě, domnívaje se, že tím i povahu svou změní. Stanovisko náboženské snášelivosti mělo v této příčině u něho tudíž význam podřízený. Proto rušil císař zvláštnosti, jimiž se dotud Židé ať z donucení ať o své vůli od obyvatelstva lišili, a odstraňoval překážky, jimiž ve volném vývoji svém byli zdržováni. Jest toliko důsledkem tohoto stanoviska, že náboženská výlučnost Židů neměla býti dotčena, ano i snahám po převádění Židů ku křesťanství meze kladeny, za to ale společenské postavení jejich mělo býti v souhlase s názory doby povzneseno.

Počátek oprav židovských učinil císař vlastnoručním listem, jejž zaslal 13 května 1781 dvorskému kancléři hraběti Blümegenovi. Listem tím nařízeno, aby poměry Židů v jednotlivých zemích byly zevrubně vyšetřeny a o výsledku císaři zpráva předložena. Zprávy tyto jsou zajímavé. V lůně českého gubernia nebylo ve příčině té shody. Nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberk a tři guberniální radové celkem doporučeli, aby jednáno bylo se stanoviska císařem ohlášeného, ale gubernialní rada hrabě Rottenhan, který ve příčině Židů zprávu podával a v guberniálním radovi šlechtici Hennetovi nalezl soudruha stejně smýšlejícího, byl Židů nepřítelem, pokládal je za živel státu nebezpečný a soudil, že by měli do Banátu Temešvárského býti z Čech vyhostěni. Poněvadž však nebylo lze se nadíti, že by návrh podobný došel uznání, podali Rottenhan a Hennet určité návrhy k odstranění židovského „fanatismu“: zařízení židovských škol normálních, odstranění žlutého rukávu, jejž dotud každému Židu bylo uloženo nositi, ustanovení, aby ve 4—6 létech odvykli si židovskému nářečí, aby dítky jejich nebyly do škol křesťanských připouštěny a přívoz náboženských knih židovských z ciziny aby byl zaházán. Dvorská kancelář schvalovala některé části návrhu Rottenhanova, zejména pokud se týče škol a hebrejsko-židovského nářečí, ale přestávala na zákaze užívati nářečí toho v listinách veřejných a připouštěla, aby židovské dítky, kde by škol židovských nebylo, byly přijímány i do škol křesťanských, aby Židům přístupna byla vysoká studia, aby koupě knih z ciziny byla v případech zvláštních dovolována. Počet židovských rodin dotud ustanovený neměl býti rozmnožen, ale nájmy pozemků dominikálních měly býti dovolovány, s tím však omezením, že budou je vzdělávati výlučně skrze židovské dělníky. Státní rada připojila se k návrhům dvorské kanceláře, načež dne 19 října 1781 vydán dvorní dekret pro království České, kterým ponechán jazyk hebrejský toliko v bohoslužbě, ve veřejných a obchodních stycích však nařízeno, aby nejdéle do 2—3 let ve všech smluvách, zápisích, závětech, účtech,

cenné zprávy Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV 113. 116. 118. 147. 162 sld. 164.

[1]) Tokstein, Židé v Čechách, 51.

knihách obchodních, vysvědčeních a p. užívali Židé pod pokutou neplatnosti toliko jazyka u soudu v sídle svém obvyklého, aby se v též době naučilili zemskému jazyku, a u hlavní synagogy pražské, aby zřízena byla normální škola pod státním dozorem.[1]) Jiným nařízením, daným 12 října 1781, zakázány vnější odznaky židovské, zejména pověstný „žlutý rukáv“ a židovské mýto, které dotud v branách bylo vybíráno.[2]) Rozmnožovati počet systemisovaných dotud židovských rodin bylo zakázáno. Nájmy dominikální půdy dovoleny na dobu 20 let s výhradou, že budou užívati židovští majitelé ku vzdělávání najaté půdy toliko dělných sil židovských.

Císař chtěl tudíž dosíci emancipací Židů nových zdrojů výživných, spolu však odstraniti zvyky zastaralé a lidské důstojnosti se příčící, k nimiž dotud Židé byli přidržováni, a zlepšením obecného vzdělání i odvykáním si dotud užívanému svému nářečí měli Židé zbýti se předsudkův, aby alespoň v dalších pokoleních mravní povahu svou zlepšili a užitečnými státními občany se stali.

Aby tyto úmysly jeho byly ve všech ohledech plněny, dbal císař velmi přísně. Již 27 srpna 1781 reskriboval ku státní radě tonem rozhorleným, že nevykonávají se jeho rozkazy, neboť v Brně prý stále ještě musí Žid, branou jeda, platiti 17 krejcarů mýta a v Praze nosí žluté rukávy.[3]) I bylo potřebí dalších nařízení ku zvláštním případům hledících. Proto 20 prosince 1781 zrušeny dosavádní dvojité taxu, které bylo Židům platiti za výkony a výroky soudní, 13 února 1782 zrušeno pak osobní mýto židovské v sedmi královských městech moravských a ve slezském městě Strumeni.

Zvláštními nařízeními pro království České ustanoveny vedle nájmu pozemkův i jiné živnosti, kleré odtud Židům byly přístupny, zejména povoznictví, všechna řemesla, veškeren umělecký průmysl, práce tovární, velkoobchod a výroba zboží rukodílného.[4]) V městech českých o dnech trhových směli nadále Židé ve dne i v noci pobývati, toliko přenocovati v městech horních bylo jim zakázáno. Nařízeními ze dne 12 června 1782 a 29 července 1786, kteráž 25 října 1790 Leopold II potvrdil, urovnán Židům přístup do všech vyšších i vysokých škol, kromě theologických; mohli i obdržeti stipendia, státi se doktory i advokáty.[1]) 24 ledna 1788 povýšen Joel Beer, prvý žid, na pražské universitě za obvyklých slavností za doktora lékařství.

Dalším krokem k vyrovnání protiv mezi Židy a obyvatelstvem křesťanským bylo zrušení kahalů neb obcí židovských. Dotud tvořili Židé v Praze, Kolíně a Mladé Boleslavi zvláštní obce, které měly určitou míru právomoci i u věcech soudních. V Kolíně byli od r. 1655 vyňati z právomoci práva městského a tvořili samosprávnou obec, nad níž císařský rychtář konal toliko dozor jménem královské komory. Toliko u věcech trestních podléhali právu místnímu. Měli primátora s dvěma konšely a několika staršími.[2]) Císař 4 dubna 1782 nařídil, aby Židé v těchto třech městech podrobeni byli nadále soudním taxám městským.[3]) Novým soudním řádem byla soudní právomoc židovských obcí vůbec zrušena a 1 března 1784 nařízeno, aby do 1 července t. r. všechny knihy, soudní spisy a registratury Židů v Praze, Kolíně a Ml. Boleslavi byly odevzdány příslušným městským magistrátům.[4])

Nové zřízení náboženské ve příčině Židů nabylo platnosti roku 1784. Správu věcí náboženských vykonávala odtud duchovní rada v Praze, složená z vrchního rabína a čtyř rabínů, skrze 16 rabínů krajských. Tím přestala působnost obcí kolínské a mladoboleslavské, toliko pražská obec ponechána, obdržela ale vlastní magistrát, jehož hlavou byl měsíční starosta (Monatalter), na každý měsíc nově volený, a ze šesti starších (Aeltesten) a šesti obecních starších (Gemeindeältesten) složený. Magistrát tento soudil mezi židy u věcech sporných i policejních, věci hrdelné byly ale přikázány magistrátu pražskému. Křesťan mohl Žida stíhati soudně u magistrátu pražského i židovského.

Až dotud bylo Židům dovoleno bydliti toliko v městě Židovském. Ale dne 26 května 1786 svolilo gubernium, aby velkoobchodníci židovští mohli se z Židovského města stěhovati i do ostatních měst Pražských s výhradou, že v nových svých příbytcích nebudou

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís 348.
[2]) Tamže čís. 332.
[3]) Meynert, 129.
[4]) Nařízeni ze dne 2 listopadu 1785 u Gross-Hoffingra II, 309.

[1]) Schaller, Beschreibung von Prag III, 317.
[2]) Vávra, Dějiny královského města Kolina nad Labem II, 380.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, čís 136.
[4]) Tamže IV, čís. 140.

provozovati ani obchod v malém ani řemesel, ježto by tím měšťanské živnosti byly poškozeny.[1]) Také nařízeno, aby v městech, kde ode dávna většímu počtu rodin židovských bylo dovoleno pohromadě bydliti, domy jejich byly číslovány a sice na rozdíl číslování obecného číslicemi římskými. Z ohledů veřejných uloženo Židům, aby si přiložili stálá příjmení, což s počátku jakož i příkaz stálých bydlišť nebylo Židům vhod.[2]) Příčinou toho byly asi svévole vrchnostenských úředníků, kteří venkovským Židům vnucovali jména i posměch budící. Proto císař nařídil 11 října 1787, že mohou si Židé voliti jakákoli jména, jen když obsahují předmět, jejž lze německy pojmenovati.[3])

Nařízení to jest významné, neboť jím dovršena opatření k poněmčení židovstva v zemích českých. Dotud Židé sice užívali mezi sebou vlastního nářečí, ale před úřady a ve styku s obyvatelstvem přidržovali se řeči české. Na mnohých místech, jako v Brandejse nad Labem, zachovali se zápisy židovské, psané písmem hebrejským a jazykem českým. Josefova nařízení však spůsobila, že v nemnohých létech veškero židovstvo na se vzalo ráz německý, nevyjímajíc ani rodiny, které bydlily rozptýleny uprostřed obyvatelstva ryze českého.[4])

Císař nepřál také proselytismu a proto omezoval dosavádní snadný spůsob přestupů Židů ke křesťanství, charakterisovaný nejlépe případem židovského pacholíka Abelesa (VI, 964 sld.). 18 prosince 1787 vydáno za tou příčinou císařské nařízení pro království České, jímž dovoleno uděliti křest židovským dětem teprvé po osmnáctém roce, až by prý byla důkladná jistota, že umějí zlé od dobrého rozeznávati. Křest předcházeti mělo šestinedělní křesťanské cvičení, za něhož rodiče křtěncovi, kdyžby žádali, mohou jednou i dvakráte se křtěncem mluviti, však vždy při přítomnosti vážného a poctivého muže.[5])

3 dubna roku 1789 rozmnožen v Čechách i na Moravě počet židovských rodin, v království z 8541 na 8600, v markrabství a vévodství z 5106 na 5400. Spolu nařízeno, že budoucně jen ten Žid může rodiny v obci dosíci, který prokáže potřebnou mohovitost k výživě rodiny a který vyplnil všechny povinnosti k dosažení manželství potřebné.[1]) Guberniím uloženo, aby zveličený počet rodin poměrně mezi dosavádní židovské obce rozdělila a dle toho počet rodin v každé obci znova ustanovila. Zjistí-li se později, že počet tento byl zvýšen bez vědomí krajského úřadu, mají pokutováni býti: místní vrchnost 100 zl., spoluvinný úředník 50 zl. a židovská obec 100 dukáty. Všechny dosavádní židovské daně byly zrušeny a na jejich místě zavedeny po všem království i markrabství židovská daň rodinná, daň z jmění a daň z potravin.[2]) Téhož roku 21 února povolil císař Židům kupovati panství ve dskách zemských zapsaná i domy křesťanské v městech. Židovský velkonájemce vládní rada Israel Hönig povýšen 24 srpna t. r. do rakouského stavu šlechtictví s heslem z Hönigsberka.[3])

Vedle důležitých práv měli Židé na se bráti i povinnosti, zejména snažil se císař, aby sil jejich zužitkoval k potřebám vojenským. Dotud byli Židé prosti služby vojenské, teprvé roku 1789 byli poprvé k vojsku odváděni. V Praze byli Židé poprvé odváděni dne 5 května t. r. i odvedeno 100 branců z nich, již 50 určeno k vozatajství.[4]) Osvobozeni byli od povinnosti vojenské rabínové, učitelé židovští a synové představeného v židovské obci.

Tam, kde pro zločin nastupovaly pokuty, císař zvláštností židovských nešetřil. Pro těžké přestupky odsuzováni i Židé, aby metli veřejně ulice a zalévali veřejná stromořadí, ano nepřihlíženo ani k posvátnosti soboty.[5])

Počátky národní obrody české.

Doba Tereziánská jest dobou nejhlubšího úpadku jazyka a národa českého. Důsledná snaha vládní politiky vytlačovala jazyk český ze škol i úřadův, ano v městech a na rozhranní jazykovém zanikaly již i zvuky

[1]) Kropáček, Staatsverfassung VIII, 168.
[2]) Brunner, Mysterien der Aufklärung, 390.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VII, čís. 433.
[4]) B. Rieger, v Osvětě 1887, 589 sld.
[5]) Rulík, Hist. kal. I. 79.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IX, čís. 217. Srv. i Pražské České Noviny 1789, čís. 36—40 a Gross-Hoffinger II, 375.
[2]) Patent tento uveřejněn v Prager Staats- und gelehrte Nachrichten 1789, čís. 44—52.
[3]) Wolf, Joselina, 95.
[4]) Pelcl, Josef II MS, 128.
[5]) Tokstein, Židé v Čechách, 56.

české v bohoslužbě. Lid uhnětený porobou a vyssátý válkami nenalézal ani v knize již útěchy, poněvadž kromě krajin, které měly potají styky s cizinou, dobrá česká kniha byla věcí téměř neznámou a knihy, které tehdy byly kněžskými spisovateli skládány, ani obsahem ani formou nemohly býti za předbělohorské spisy náhradou. Posledním plamínkem zdánlivě již uhasínajícího národního života českého byly plody básnictví lidového, písně ovčácké, nářky poddaného lidu, v píseň upravené, a písně i zápisy milčického rychtáře František Vaváka r. 1773 počínající; posledním hnutím téhož života zdála se býti veliká bouře sedlská z r. 1775.

Jakkoli dle Obnoveného zřízení zemského jazyk český s německým měl míti stejnou platnost a dvojjazyčnost v úřadování kromě zněmčených krajů loketského, žateckého a s části i litoměřického stále zůstávala pravidlem, pozorovati jest přece od reorganisace krajských úřadův a od zrušení české kanceláře důsledné poněmčování správy veřejné. Úředníci sice měli býti znalí jazyka českého, — ve Vídni zvali úředníky obou jazyků znalé „nacionalisty“, v Čechách „utraquisty“ [1]) — ale ustanovováni bez předchozího znalosti jazyka zjistění, a teprvé, když pro neznalost jazyka k službě nespůsobilými seznáni, překládáni do krajů zněmčených, čímž v těchto krajích vznikalo výlučně německé úřadování, aniž by jazyk český z nich byl zákonem odstraněn, [2]) neboť ustanovení z roku 1731, že krajští sekretáři mají býti znalí obou jazyků zemských slovem i písmem, bylo pojato i do nové instrukce pro krajské úřady z r. 1780.

Také ve školství jevil se již duch rozhodně jazyku českému nepřátelský. Van Swietenovy reformy uvedly jazyk německý do universit na úkor latiny, aniž by v téže míře dbaly jazyka českého, normální pak školy Felbigerovy zřizovány jen německé. Vzdělaný a světa znalý pruský Slezan, který poprvé r. 1773 a odtud častěji Prahu a Čechy navštívil, překvapen byl, meškaje r. 1791 při korunovaci Leopolda II v Praze, obrovským pokrokem němectví, tak že pronesl veřejně své přesvědčení, že do 20 let, hlavně účinkem německých škol, všechen český národ bude zgermanisován. [3])

[1]) B. Rieger, v Osvětě 1887, 599.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 44 sld.
[3]) Ausführliche Nachrichten über Böhmen, 119.

A přece již tou dobou bystrý pozorovatel mohl shledati, že národ český probouzí se ze 150leté lethargie a že i jazyka svého znova dbáti počíná. Že dvou stran objevovaly se prvé červánky nového dne: z osvícenských kruhů, které při úsilné snaze o povznesení vědeckého ruchu v Čechách dbaly i pěstování českých dějin a českého jazyka, a z lidu sama instinktivnými pocity, které vytryskovaly z vědomí národního byt i ještě nejasného a z přirozené lásky k národnímu jazyku. Po této příčině možný jest dotud toliko soud obecný, ježto nebyla konána ještě zevrubná studia o lidu českém doby Tereziánské a bezděky vlasteneckých jeho pocitech, ale vřelé účastenství lidu českého, projevované proti německým Prusům v bitvě u Kolína a za obléhání Olomouce roku 1758, možno pokládati za prvé projevy probouzejícího se českéko ducha, které lidovou písní, zejména hojně rozšířenou písní Vavákovou o bitvě u Kolína, došly rozšíření ve všech kruzích českých. Z českých měst českým smýšlením tehdy vynikala Plzeň, jediná ze všech měst českých, která při reorganisaci gymnasií žádala, aby na tamním gymnasii vyučováno bylo jazykem českým.

Zapisuje do Pamětí svých zprávu o úmrtí Marie Terezie a o smutečních slavnostech, které z té příčiny v Praze u sv. Víta byly konány, stýská si prostý rolník František Vavák slovy tklivými do nevážnosti k jazyku českému. „Jaký pořádek a spůsob pohřbů někdejších králů českých v Praze býval, bylo by o tom mně obtížno psáti, a byť napsal, strachuji se, že tato moje pilnost a práce snad po mně v žádném užívání a vážnosti nebude, poněvadž nynější svět tak divně jaksi na náš jazyk český se obořil, že ho netoliko čísti, ale jím ani mluviti nechce a snaží se jej dokonce pohřbíti. Nevím ale, jestli v tom a s tím kopí sv. Václava, veslo sv. Vojtěcha, kříž sv. Prokopa, korunu Karla IV a jazyk sv. Jana Nep. přemůže“.

Jiným směrem braly se cesty osvícenských učenců, kteří bádáním svým navázali na doby předbělohorské, ze státních ohledů dotud kaceřované. Již r. 1754 dovoleno professorům universitním čísti spisy v cizině skrze evangelíky vydávané, pokud se tak dálo za účelem vědeckým. O několik let později vystoupili v popředí dva mužové, různí povoláním životním, ale shodní v zásadách, kteří stali se původci čilého ruchu vědeckého v Čechách a to ruchu, výhradně hledícího

ku vědeckému zpytování poměrů vlasti naší. Ignát rytíř Born, na slovo vzatý přírodozpytec sedmihradského původu, muž všestranně vzdělaný a ve společenském obcování mravů velmi uhlazených i příjemných, jenž záhy vyšinul se za vůdce osvícenců netoliko v Čechách, nýbrž ve všech Dědičných Státech, pohnul některé osvícené šlechtice a učence r. 1770 [1]) k založení Učené Společnosti, vedle Společnosti Neznámých, kterou založil v Olomouci baron Petráš, jež však záhy zanikla, prvého vědeckého ústavu v Dědičných Státech. Born horlivě pečoval o badání přírodnické, naproti tomu učený Piarista Gelasius Dobner, od roku 1752 prvý praefekt nového českého a německého gymnasia piaristského v Praze, roku 1764 nadaný titulem i právy exprovinciála řádu a ročním výslužným z milosti císařovny, svým překladem a kritikou kroniky Hájkovy stal se zakladatelem vědeckého dějezpytu českého.

Bornovou snahou vzbuzena pozornost mužův ušlechtilých, řídkých sice počtem, ale velikých v horlivosti, kteří jali se pečovati o zvelebování jazyka mateřského. Byli to namnoze mužové učení nebo duchovní, někteří také ze šlechty a z měšťanstva pražského, i nazývali se mezi sebou vlastenci. Hlavní jejich snahou bylo dobré české knihy starší otiskovati a dle jejich vzoru nové, přiměřené pro lid sepisovati. Vážnou událostí bylo ku konci vlády Marie Terezie, že konečně, téměř sto let po smrti spisovatelově, vydána tiskem slavná Balbínova Obrana jazyka českého a že po zrušení řádu jesuitského ve veřejné knihovně klementinské objevily se mnohé české knihy, do té doby zapadlé v úkrytu kollejí řádových. Karel Ignát Thám, jenž byl z mladších účastníků kroužku vlastenců, kolem Pelcla seskupeného, jmenuje v Obraně své přední z vlastenců techto, na prvém místě Emanuela Arnošta hraběte z Valdštejna, od roku 1760 biskupa litoměřického, „kteréhož neúnavná pilnost v shromažďování kněh a čísel českých vůbec známa jest“. Šlechetný biskup tento shromáždil v biskupském paláci svém knihovnu bohatou, zvláště knihami českými, a horlivě povzbuzoval k studiím o dějinách českých muže povolané, jako Gelasia Dobnera a Adaukta Voigta.[2]) Ale

[1]) O roku, kteréhož Učená Společnost vznikla, srov. Kalousek, Děje král. české Společnosti nauk, 3.
[2]) Pelcl, Josef II MS, 123 sld.

zněmčilé měšťanstvo stoličního jeho města chovalo se k němu příkře po celou dobu.[1]) Také nový biskup králové-hradecký Josef Leopold z Háje přinesl sebou z Moravy pověst velikého přítele českých knih. Jazyku českému přáli on i jeho rod, ano i slavný tehdy ve Vídni Josef Sonnenfels, jenž měl v manželství sestru biskupovu, česky se naučil.[2]) Háj sbíral horlivě knihy české a podle Thámových slov „ke cti vlasti své zvláštní maje zření, kněhárnu cís. král. mnohými platnými kněhami českými obdařil“. Také kupoval české knihy, v cizině tištěné, a českou bibli v Hále tištěnou choval v knihovně svého zámku v Chrasti. Břevnovsko-broumovskému opatu Rautenštrauchovi přikládali vlastenci zásluhu, že jako referent dvorské kommisse studijné zavedl na universitách pražské a brněnské české přednášky o theologii pastorální. Ze šlechticů byli známi láskou k národu a jazyku českému hrabě Nostic, hrabě Eugen z Vrbna, nejvyšší dvorský maršálek, „kterýž z kmene žerotínského jsa pošlý, také právě jakož vznešený onen Žerotín českým učeným napomáhá a o rozšíření kniháry národu našeho péči vede“,[3]) František hrabě Kinský, vysoce vzdělaný a osvícený generál, který již r. 1773 veřejně prohlašoval, patrně proti školskému směru, tehdy zaváděnému, že má mládež nejprvé býti vzdělávána v jazyce mateřském, potom v jazycích cizích, Čechovi že však jest mateřštinou čeština,[4]) a dovozoval potřebu Čechovi znáti dějiny české, Leopold hrabě Clary, zejména pak rytíř z Neuberka, o němž chválu vzdává Thám že „k jazyku českému, v němž zajisté dospělý jest, zvláštní maje náklonnost, žádných nákladů k zvelebení a rozhojnění jeho nelituje“, Pelcl pak o něm praví, že byl velikým podporovatelem věd, zvláště české řeči a literatury.[5]) I Biedermanns-Chronik[6]) nazývá jej Maecenátem české literatury a učenců, který vše sbírá, co jest v tomto oboru vzácného, a každému k volnému použití ponechává. Ku přátelům jazyka českého počítáni byli i baron František Kressel, předseda dvorské duchovní kommisse, a Jan

[1]) Odtud přikrý úsudek Lippertův, Geschichte der Stadt Leitmeritz, 624.
[2]) Brunner, Mysterien, 54.
[3]) Thám. Obrana, 44 sld.
[4]) Ve svém spise Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen.
[5]) Josef II, MS, 82
[6]) Str. 149.

Markvart ryt. Koc z Dobře. Tento byl původně vojínem, ale sám se vzdělal a pokládán byl za jednoho z nejlepších znalců českého písemnictví, maje krásnou knihovnu vybraných knih českých.[1]) Vlasteneckou činností svou náležejí dobře Josefa II již i horlivý ctitel české minulosti Jan Jeník rytíř z Bratřic a právník František Tvrdý.

V kruzích duchovenstva klášterního i světského tou dobou mnozí též obírali se snahou o zvelebení jazyka českého. Na prvém místě sluší jmenovati oba učené členy řádu sv. Pavla, Václava Fortunáta Durycha a Františka Faustina Procházku, dominikána Jakuba Šantela, dle Pelclova svědectví Čecha učeného a znamenitého,[2]) exjesuity Stanislava Vydru, Petra Chládka a Antonína Strnada, benediktina Prokopa Škodu, dle úsudku Rulíkova[3]) učeného a znamenitého Čecha, z mladších pak tou dobou již znamenitého jména nabýval Josef Dobrovský. Z kruhův měšťanských a patricijských vynikali rytíř Vokoun a kancléř Nového města pražského Jan Zeberer, jemuž v úmrtní zprávě České Pražské Noviny[4]) svědectví vydaly, že byl měšťanům podporou a učencům zrcadlo. Rulík dí o něm,[5]) že jsa „znamenitým Čechem a vlastencem upřímným, miloval svůj národ tak velice, že pokusil se o všecko, což by k zvelebení Čechů sloužiti mohlo, a tou příčinou v své práci české byl neustálý. Jeho znamenitý dikcionář neb slovník jemu k největší pochvale slouží, ač se také vůbec ví, kterak i obci platen byl".

Také na Moravě počali již tehdy horliví mužové budíti vědomí vlastenecké. Byli to i učenci i duchovní, kteří pozornost svou obraceli k slavným dobám dějin vlasteneckých a ku zvelebení jazyka českého. Professor university olomoucké a později brněnské, dr. Josef Vratislav Monse, vynikající historik právní, neúnavně shledával staré písemné památky české a vedle hojných německých spisův i české knihy vydával.[6]) Benediktinský převor v Rajhradě Alexander Habricht horlivě sbíral dějepisné a právní památky moravské. Tadeáš Bonifác Steinbach z Kranichštejna, opat kláštera řádu cisterckého ve Žďáře, kněz osvícenským snahám oddaný, česky spisoval dějiny Moravy a svého řádu. Zvláště však vynikal Jan Alois Hanke z Hankenštejna, vlastenec osvícený a velečinný, ale pohříchu nedoceněný, jenž od r. 1777 byl kustodem universitní knihovny olomoucké a spolu professorem řeči a literatury české na tamní akademii stavovské. V úřadě svém i kromě úřadu neúnavně pečoval Hanke o uchování starých památek českého písemnictví a o povznesení jazyka českého. Vlasteneckou mysl svou doložil nejprvé pamětním spisem, jejž za potřebou zřízení stolice jazyka a literatury české na universitě vídeňské podal dvorské kommissi studijní.[1])

Born a zvláště Dobner odchovali si školu mužů stejně osvícených a u vědecké snaze horlivých. Piarista Adaukt Voigt a strahovský Praemonstrát Rafael Ungar, oba rodilí Němci, onen z Horního Litvínova, tento ze Žatče, ale oba dobře znalí jazyka českého, vystupují v popředí záslužnou činností, která byla vzbuzena snahou vlasteneckou. Když pak roku 1773 zrušen byl řád jesuitský a mnoho jeho členů vstoupilo do stavu světských kněží, tu uvolněn byl mnohý talent, dotud kázní řádovou spoutaný, a oddal se vědecké činnosti ve směru vlasteneckém, to jest za bádáním a poměrech království Českého a jeho obyvatelstva.

Vlastenectví toto hledělo dosud k příslušenství zemskému, jež zahrnovalo v sobě ovšem i národ český, ale vývoj historického smyslu pro minulost, z klášterů česko-moravských pošlý, byl příčinou, že obrátila se snaha dotud všeobecná se zvláštním zřením ku slavné minulosti českého národa a k někdejšímu významu jeho jazyka. Z dějepisných studií osvícenců, původně za zcela jinými směry se beroucích, původ má nejpřednější ač bezděký následek doby Josefinské, obroda národa českého a jeho jazyka. Tím se vysvětluje, že měli účastenství v prvých snahách buditelských i muži původu zřejmě německého.

Povzbuzení vzácného dostalo se skromným učencům českým skrze řečeného již generála Františka Josefa hraběte

[1]) Oesterr. Biedermannschronik, 125.
[2]) Josef II MS, 57.
[3]) Hist. kal. I, 100.
[4]) 1789, čís. 29.
[5]) Hist. kal. I, 101.
[6]) Prasek, Josef Vratislav šlechtic Monse v Časopise vlasteneckého musejního spolku v Olomouci XIV (1897), 3—33.

[1]) Betrachtungen über die Nothwendigkeit eines Lehrstuhles der böhm. Sprache und Literatur in Wien.

Kinského, který záhy vyšinul se k nejvyšším hodnostem vojenským, při tom ale oddával se horlivě četbě filosofických i historických spisů, z četby té pak těžiti chtěl pro povznesení vzdělanosti ve svém národě. Šlechetný a lidumilný tento šlechtic řídě po mnohá léta vojenskou akadémii v Novém Městě za Vídní, osvojil si i vzácné zkušenosti vychovatelské a znamenitým spisem „Erinnerung eines Böhmen über einen wichtigen Gegenstand“ (v Praze, 1773) poučoval zvláště šlechtu, kterak vhodně vychovávati mládež dle spůsobu přirozeného. Doporoučel, aby mladí šlechticové z vlastního názoru učili se znáti život v chudých chatrčích, v nemocnicích, věznicích a na bojištích, aby tak naučili se patřiti na lidskou bídu a mužně čeliti příčinám jejím jakož i přesně jíti za povoláním svým a svědomitě dbáti povinností k bližnímu. „Lidumilství podkopává“, praví hrabě, jehož slova uvádíme v překladu Jar. Vlčka.[1]) „kdo nevštěpuje mládeži, že každý člověk, buď kdo buď, závisí na bližních a potřebuje jejich pomoci... Co říci o množství těch dobrých stvoreniček, kterak již pánovitě a s vysoka zacházejí se svými sloužícími? Není-liž směšno, když tato pidimužátka věc, kterou pohodila, po velitelsku ze země si dají zdvihati, třeba ruka jejich tomu dvakráte byla bližší? Chovanec můj nikdy by neporoučel; každého, buď kdo buď, za každé posloužení musil by prositi a zase poděkovati, a vyhověti směli by mu jen tehdy, kdyby si sám posloužiti nemohl. Takovým spůsobem bych mu dal na vyrozuměnou, že i při ročních důchodech stotisícizlatových a přes omračující rodokmen přece svět zajisté se obejde bez něho, on však bez světa nikoliv, a to tím spíše, čím méně se naučil, a čím méně si dovede pomáhati sám. Smutno je viděti hochy šestnáctileté a ještě starší, zvyklé, aby se všecko dělalo místo nich, kteří neumějí si ukrojiti ani kus chleba. To je neomylný prostředek vychovávati lenivé bloudy, sobělibé nevědomce a domýšlivé ignoranty“.

Příklad hraběte Kinského vzbudil četné následovníky v kruzích vysoké šlechty české. Zvláště hrabata Jáchym i Jan Šternberkové a František Antonín z Nostic dbali zásad Kinským pronesených a pečlivě dbali o vhodné vychovatele pro syny své. Tehdy se vrátil z Vídně, kamž se byl z Prahy před Prusy uchýlil, mladý Rychnovan František Martin Pelcl i byl přijat nejprvé za vychovatele v hraběcím domě Šternberském a když po některém roce úlohu svou dokončil, v témž úkolu uveden roku 1769 k mladým hrabatům Nosticům. Tato událost měla následky důležité.

Prvé veřejné slovo, které mužně a důrazně ozvalo se s prospěchem zanedbávaného jazyka českého, pronesl sám hrabě Kinský. Ve vzpomenutém již spisku svém, který vydán byl v roce vzniku Felbigerovy poněmčující školy normální, radil ušlechtilý šlechtic tento svým urozeným přátelům, aby počínali, dítek svých vychovávajíce, jazykem mateřským a teprvé na jeho základě pokračovali v učení se jazykům cizím, v učení pak dějepisném doporoučel rovněž, aby především mládež učila se dějinám domácím.

Významné slovo hraběte Kinského nalezlo ohlas v osvěžené produkci literární. R. 1774 vydal Pelcl „Kurzgefasste Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten“, v němž oplývají osvícenský směr s vlasteneckým a poprvé za dlouhých dob uvažuje se podle pravdy o slavné době husitské a velikých dějinných postavách jejích. Spis psán ještě sice německy, ale spisovatel zná se k českému svému původu i mateřskému jazyku a s nadšením bere v ochranu památku velikých Čechů doby husitské proti poroku kacířství. O rok později vydali oba osvícení mnichové Ungar a František Faustin Procházka, jak již řečeno, z rukopisu po sto téměř let chovaného v knihovně novoměstských Augustiniánův u sv. Václava slavnou Balbínovu Obranu jazyka českého, která sice stála tehdejšího censora úřad, ale v kruzích vlasteneckých vzbudila vzrušení trvalé. A v předposledním roce vlády Tereziánské počal i mladý Dobrovský vydávati své kritické časopisy, které v prvé řadě byly věnovány studii jazyka a literatury české.

Touž cestou, na základě totiž studia vlastivědného, počalo se buditi české vědomí i v markrabství. Čím byli Pelcl a Dobrovský Čechám, tím byl Moravě šlechtic Monse, od r. 1767 professor státního a zemského práva na universitě olomoucké. Monse byl ušlechtilý vlastenec a učenec, který celý život věnoval snaze po povznesení národního vědomí českého. Již obměnou jména svého dal Monse na jevo své snahy: psalť se česky panoš Monse a ku křestnému jménu přidal si ještě

[1]) Dějiny české literatury, II, 1, 155 sld.

vlastenecké jméno Vratislav, jež překládal heslem „Stellt — wieder — her den Ruhm“ a tím nejurčitěji charakterisoval ideály své. Monse byl osvícencem i vlastencem. Jako člen pražské Učené společnosti měl čilé styky s učenci a vlastenci českými a se čtyřletou přestávkou brněnskou učinil Olomouc tehdejším středem vlasteneckých a vlastivědných snah na Moravě. Činnost jeho byla rozsáhlá. Vedle četných historicko-právnických prací, latinsky a německy sepsaných, psal česky populárně pro lid, stýkal se rád a hojně s českým lidem na Olomoucku a Prostějovsku, půjčoval snaživým čtenářům knihy z bohaté své knihovny, sbíral národní písně české a konal přípravy k vydání nejznamenitějších právnických a státnických památek, které na Moravě byly sepsány.

Nynější Rytířská ulice a Ovocný trh v Praze před zbudováním Nosticova divadla.

I kolem Monsea vznikl přátelský kruh, který jako společnosti pražské u Nosticův a u Neuberků vytkl si za úkol všestranné pěstování vlastivědy moravské a tudíž i vlasteneckého jazyka českého. Nejznamenitějšími jeho členy byli neúnavný sběratel Jan Petr Cerroni v Brně a jmenovaný již olomoucký universitní bibliothékář Hanke, přední tehdy publicista na Moravě, žák a horlivý stoupenec Sonnenfelsův, spolu ale nadšený a uvědomělý Čech, znalý mnohých jazyků západních i slovanských.

Prvý „uvědomělý popud povznésti český jazyk spisovný starými vzornými příklady, snaha čeliti úpadku českého jazyka, vzniklému vulgarisováním jeho a zejména řáděním kazitelů nevzdělaných, jako byl pověstný V. Pohl, jazykovým historismem“,[1]) jest zásluhou paulánského mnicha Fortunáta Durycha, rodilého roku 1735 v Turnově, který od roku 1765 pobývaje jako professor jazyka hebrejského v Mnichově, získán byl bibliothékářem tamním Ondřejem Felixem Oefelem pro studia slovanská. Vrátiv se roku 1767 do Prahy, oddal se Durych se vzornou horlivostí studií jazykův a literárních památek slovanských, zejména jazyka staroslovanského, a záhy seznámil se s Pelclem, Voigtem a zejména s mladistvým ještě jáhnem a členem právě zrušeného řádu jesuitského Josefem Dobrovským. Seznámení Durycha s Dobrovským přispělo nejplatněji k probuzení se národního vědomí českého.

Josef Dobrovský, rodem vlastně Doubravský, narodil se dne 17 srpna 1753 v městečku uherském Darmotech blíže Rábu otci Čechu ze Solnice u Rychnova n. Kn., strážmistru u dragonů, který právě s plukem svým v Uhřích meškal. Otec opustil záhy službu vojenskou a usadil se v Horšově Týně v Čechách, městě tehdy již zněmčeném, odkudž synka svého roku 1762 dal na studia latinská do Brodu Německého. Tam probudilo se v Dobrovském vědomí českého původu. Humanitní školy navštěvoval Dobrovský v Klatovech, filosofii slyšel v letech 1768—1771 v Praze za professorů jesuity Steplinga a osvícence Seibta. Po radě Steplingově vstoupil roku 1772 Do-

[1]) Jakubec v Literatuře české XIX stol. I, 105.

brovský do jesuitského noviciátu v Brně, ale po brzkém zrušení řádu vrátil se do Prahy, kdež roku 1776 dokonal studia bohoslovná a došel svěcení jáhenského. Maje v úmyslu oddati se zcela studiím jazyků východních, seznámil se Dobrovský s Durychem, tehdy za prvého znalce východních jazyků v Praze pokládaným, a byl jím získán pro slovanská studia jazyková. Steplingem a Seibtem doporučen byl Dobrovský hraběti Nosticovi, kdež jal se za vrchního řízení Pelclova účastňovati se vychovávání a vzdělávání synů hraběcích. Tak uveden byl Dobrovský do středu tehdejší osvícenské a vlastenecké společnosti.

Společnost, která se u Nosticů scházela, měla původně ráz obecně osvícenský, ale záhy obrátila své zření i ku pěstování české vlastivědy po stránce dějepisné.

Středem těchto snah byl Pelcl, jenž roku 1775 uvedl do domu piaristu Jaroslava Schallera a roku 1776 Josefa Dobrovského. Pelcl sám vyučoval tři a později čtyři mladá hrabata zeměpisu, dějepisu a mravouce. Z vlastenců, kteří přicházeli k Nosticovům, jmenovati jest strahovského praemonstráta Bohumíra Jana Dlabače, Karla Ignáta Thána, Františka Faustina Procházku a exjesuitu professora Strnada.

Nejmenovaný prusky Slezan, literárně vzdělaný a styky s vynikajícími učenci své doby pěstující, navštívil za pobytu svého v Praze i hostinný dům Nosticovský a zůstavil zajímavý obraz pospolitého života v něm. Podávaje zprávu o snahách Dobrovského a bratří Thámů za povznesením a pěstěním českého jazyka, pokračuje takto: „Pan Dobrovský jest vůbec velice přičinlivý muž, jehož filologické vědomosti nezahrnují toliko nynější jazyk český, nýbrž i staroslovanský, anobrž i největší část prajazyků národů německých(!). Vděk zajisté velice bylo mu jeho spojení s domácí knihovnou Nosticovskou; neboť tato chová v sobě mnohý vzácný poklad literárních starožitností. Osobní seznámení s tímto mužem, v nímž jsem si již dříve dopisoval, bylo mně velmi příjemné; on pracuje nyní o podobném pro Čechy díle, za jakovéž my Němci vděčni jsme slavnému svému lexikografu Adelungovi. Bylo překvapením pro mne, když jsem nastihl v domě Nosticovském, kde Dobrovský pobývá, i slavného českého topografa Schallera, jehož přinucen jsem byl před cestou svou pilně studovati. Také prý lze učeného Pelcla (nejmenovaný píše důsledně Penzel) nejčastěji tam nastihnouti, jakkoli jinde bydlí; mně nedostalo se cti, abych jej poznal. Popatříme-li v tomto domě, když jsme byli seznali tyto tři důstojné muže, jimž svěřeno jest vychovávání rodiny, na knihovnu a na sbírku obrazů: tož není lze pochybovati, že oprávněno jest jméno Nosticovo, aby nebylo opomíjeno v letopisích české učenosti“.[1])

Za pobytu svého v domě Nosticovském oddal se Dobrovský cele a s pílí neunavnou studii dějin literatury české. „V pražských knihovnách pátrá po starých knihách českých a po dílech rukopisných. S ohromnou pílí z nich vypisuje, zkoumá jejich dějiny, jejich vzory, hledí se dopíditi zpráv o jejich auktorech, zejména pak znenáhla proniká v jejich řeč“.[2]) Tam jal se roku 1779 vydávati prvý vědecký časopis pro pěstování české literatury, „Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779“ zvaný, jímž hodlal proraziti volnost slova a přesvědčení vědeckého.

Pelcl ale často docházel i do domu Jana rytíře z Neuberka, kdež scházeli se mužové, usilující o obrodu jazyka a písemnictví českého, samy se již zovouce „vlastenci“, vedle některých jmenovaných i František Tomsa, Petr rytíř Vokoun, J. L. Zeberer a mladý Klatovan V. M. Kramerius. Pelcl byl s počátku po jistou míru prostředníkem mezi obojím směrem. Mužové tito vzájemnými dohovory utužovali se ve smýšlení vlasteneckém a ve snaze po pěstování zanedbaného jazyka českého, Pelcl pak tou dobou spravuje i bohatou knihovnu Nostickou, jal se obraceti pozornost k málo potud známým pramenům dějin národních. Spojiv se za tím účelem s Dobrovským, počal roku 1783 vydávati nejstarší rukopisné kroniky české, zejména Kosmovu a jeho pokračovatelů, vydání kteréhožto díla, Scriptores rerum Bohemicarum nadepsaného, podjala se po návrhu svého děkana a později probošta Johna i kanovníka Jana Michala Varlejcha z Bubna kapitula Pražská. Pelcl chtěl vydati i kroniky českým jazykem psané, pro kterouž myšlenku získal Dobner hraběte Eugena z Vrbna, který přislíbil značnou pomoc hmotnou, ale jakási osobní kyselost Dobnerova k Pelclovi zmařila podnik tento.[3])

[1]) Ausführliche Nachrichten über Böhmen, 130 sld.

[2]) Jakubec v Literatuře české XIX stol. I, 123.

[3]) Tischer v Almanachu Pelclovu, 10 sld. 26 sld.

Odtud stál v popředí všech snah za obrodou jazyka českého se nesoucích Dobrovský, neúnavným jsa strážcem jazyka přesného, odpůrcem novot, nedoukými puristy zaváděných, a nejlepším znatelem starého českého písemnictví. Mladší spisovatelé čerpali z vědění a snah jeho poučení i povzbuzení, než i starší, zejména Pelcl, který popud ku své „Nové kronice české“ vděčí Dobrovskému. Vida kolem sebe shromažďující se zástup nadšených literátův jakož i úspěchy snahy své ve zdokonalovaném jazyce, jevící se hlavně ve spisech K. J. Tháma, Krameriových a Pelclových, čerpal Dobrovský již naději a vyslovil ji ve svých „Dějinách řeči a literatury české“ roku 1791.

Za dob Tereziánských vlastenecké snahy tyto mohly vzbuditi nepříjemnou pozornost vládních kruhů, které by byly zajisté v nich spatřovaly nebezpečné rejdy politické, ale spojení vlastenských kruhů s modním tehdy směrem osvíceneckým bylo záštitou znamenitou. Bylo štěstím, že vlastenecké snahy české požívaly ochrany osvícenců.

Všichni tito vlastenci, jakož se již tehdy stoupenci jazyka českého nazývali, vinili pobělohorskou protireformaci, že byla příčinou všemi spůsoby a důsledky svými žalostného úpadku národa českého, a proto spatřovali spásu národa a jazyka českého v osvícenském směru, z jehož předních zásad byla snášelivost náboženská. Odtud pokládali i císaře Josefa za přítele národních snah českých, poněvadž přál toleranci a s lidem česky hovořival, jakkoli císař ve skutečnosti byl odpůrcem snah, za probuzením národa českého se nesoucích. Však všichni vlastenci nebyli v názorech svých shodni a tu zvláště zjevný byl rozdíl mezi názory těch, kteří přicházeli k Nosticovům, a mezi kroužkem Neuberkovským. Hlava společnosti vlastenské v domě Nosticově Pelcl dlouho nedoufal, že by jazyk český zaujal opět význam svůj dnešní, proto ani česky nepsal, ano v mysli své viděl dobu nedalekou, zvláště uspěšující se normálními školami, kdy jazyk český i tam vyhyne, kde se doposud udržel. Ještě r. 1787 psal Pelcl v pojednání o dějinách Němcův a jazyka jejich v Čechách: „A tak stane se již druhé pokolení německým a za padesát let bude se v Chrudimi, Klatovech, Kouřimi a jiných městech českých více německy než česky mluviti, ba bude s těží lze Čecha v nich vyhledati. Ježto nyní v Čechách podobná opatření s prospěchem jazyka německého se podnikají a páni krajští školní kommissaři, před nedávnem ustanovení, každý ve svém kraji, o to naléhají, tož lze snadno usuzovati, jakého rozšíření dodělá se jazyk německý do sta let, a jaké ztráty v též době utrpí jazyk český, až konečně i zanikne.“ [1])

Snahy vlastenců, kteří se kupili kolem Pelcla, nesly se tudíž za seznáním dějin českých a za navrácením jazyku českému jazykové, lexikálné i mluvnické přesnosti. Naproti tomu mladí vlastenci, sdružení kolem Thámův a rytíře Neuberka, toužili, aby jazyk český také v životě veřejném i praktickém platnosti a práva nabyl. Oni měli plnou naději, že se národ český probudí k životu novému.

Rytíře z Neuberka dlužno pokládati za hlavu tehdejšího vlasteneckého světa českého, kteréhož významu stal se hodným netoliko urozenstvím, nýbrž i vzděláním, názory a snahami svými. Muž tento šlechetný, jenž nesúčastniv se osobně ruchu literárního, pilně české a slovanské knihy i rukopisy sbíral, starší rukopisy opisoval, mnohé starší knihy svým nákladem přetiskovati dal a jimi přátely podílel, povzbuzoval mladší spisovatele a vlastence z měšťanských kruhů pražských, kteří do hostinného domu jeho přicházeli, k praktické činnosti a stal se přední příčinou, že vlastenectví české vybočilo ze studoven učenců na dějiště veřejné. Při tom byl i úzce zpřátelen s kruhem Nosticovským, čítaje zvláště Pelcla a Dobrovského k důvěrným svým přátelům. Jakkoli již od mladých let dnou byl stižen, která jej k lůžku poutala, přece s velikou horlivostí i s lůžka staral se o věci vlastenecké a dle Dobrovského svědectví veliký český slovník Rosův, nikdy nevytištěný, „přesně a krásně opsal prsty zkřivenými.“ [2]) Vedle Neuberka vynikal ještě ze starších vlastenců Stanislav Vydra, exjesuita a professor mathematiky na universitě pražské, muž nevalně sice přející osvícenskému směru a zásadám náboženské tolerance, ale nadšený přítel a pěstitel českého jazyka, který pojal úmysl, že sepíše česky soustavu mathematickou, prvé to naučné dílo české za dob obrození. Vydra odporoval Pelclovi a Ungarovi, pochybujícím o možnosti znovuvzkřísení českého národa, a když názory těchto starších vlastenců, zkušených i zasloužilých, ší-

[1]) Neue Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften I, 318.

[2]) Dobrovský, Lit. Mag. III, 179.

řily se i do kruhů mladších, byl Vydra vedle Krameria a Thámů jediným téměř, jenž neztrácel naděje, ale pevně doufal, „že ani sami svatí dědicové čeští toho nedopustí, aby náš jazyk svatováclavský měl zaniknouti a jazykem cizím vytištěn býti, anobrž že se obnoví, ožije a rozšíří, jak to bývalo za otce vlasti české, za císaře Karla IV slavné a svaté paměti, a za Rudolfa II, kdež jazyk náš slavil svůj věk zlatý.“ [1]) Proto povzbuzoval neúnavně přátely své staré i mladé, aby doufali v obrodu svého národa a sami se k ní přičinili, kupoval knihy a časopisy české, půjčoval je žákům svým, mnohdy i rozdával, přátely pak pobízel, aby rovněž knih a časopisů českých kupovali a v nich čítali.

Naděje mladých vlastenců živili i vlastenci, kteří po venkově roztrouseni žili, spojení s kroužky pražskými nemajíce. V té příčině jest pozoruhodna veršovaná „Vejstraha na hánce jazyka českého“, již složil staroboleslavský kanovník Frant. Knobloch za posledních dob Tereziánských a která záhy ozývala se z přehojných úst českých jako zvěst o příchodu nové lepší doby. Podáváme památnou tu píseň, kterouž r. 1791 zavíral Dobrovský své „Dějiny a řeči a literatury české“, v plném znění dle otisku Rulíkova:

Ač si přítel Čecha vejská,
ač mní, že vyhráno jest,
přec jest tak zle, až se stejská,
jeho řeči klesne čest.

V herně Čech sic místa došel,
však jen z lásky některých,
učený časem z kterýchž by pošel
míst, nevchází víc do nich.

Leč chce na bok Němec míti,
nelze býti učeným;
ano s tím jen smí vejíti
k umělosti bohyním.

Teutone! tvá mně řeč jest milá,
ne však víc, než Čechova,
v vlasti, buď černá nebo bílá,
své sídlo přec míti má.

Nevěř jen, špatná tak není,
jak se tobě vůbec zdá,
ke všemu se schopně mění,
vázat, jak velíš, se dá.“ [2])

[1]) Rybička, Přední křisitelé národa českého.
[2]) Kal. hist. I, 50. — Bližší o básni této viz u Flajšhansa, Písemnictví české slovem i obrazem, 493 sld.

Nastoupení císaře Josefa na trůn český vzbudilo v mladších vlastencích naděje do obrody jazyka českého a také některá prvá opatření císařova zdála se naděje ty povzbuzovati, neboť císař uvolniv censurní tlak a vrátiv bezpečnost knize české, zjednal bezděky vlastencům cesty k mysli lidu obecného. Knihy české bez rozdílu, i bible, kterou právě z rozkazu císařovny Marie Terezie vydala normální školní kommisse, byly skrze missionáře lidu odnímány až do zrušení missionářů 11 března 1781. Dvorním dekretem, jímž missionáři jsou zrušeni, nařizoval spolu císař duchovenstvu, aby názvy knih, které by byly lidu sedlskému odňaty, předkládalo skrze gubernium a dvorskou kancelář dvorské censurní kommissi, která by teprvé o nich rozhodla. Ale již 25 června 1781 ponecháno gubernii, aby samo usuzovalo, které knihy pro kacířský a svůdný obsah dlužno lidu odjímati. Každé násilné odnímání zakázáno a duchovenstvu ukládáno, aby hledělo knih škodlivých od lidu po dobrém dosíci a za skutečně škodlivé a odňaté knihy měla dávána býti náhrada užitečnými knihami, vydávanými péčí českého náboženského fondu. Konečně dvorní dekret ze dne 10 srpna 1781 zakazoval vůbec odnímati knih anebo pokutovati, dokud by kniha nebyla předložena dvorské censurní kommissi. 17 prosince 1784 zapověděl císař i vůbec pátrati po knihách takových.

S plnou důvěrou pohlíželi tudíž skromní vlastenci čeští k císaři, očekávajíce od něho opatření jazyku českému prospěšných. Důvěry té nevzdali se ani přes úplné poněmčení škol ani když němčina o překot do úřadův a bohoslužeb zaváděna. Poněvadž císař meškaje v Praze, navštěvoval i české hry divadelní a herce jednotlivé vyznamenával, jakož bude níže položeno, udrželo se domnění o jeho přízni českým snahám ještě dlouho po jeho smrti. Ještě r. 1815 psal Jan Hýbl, [1]) vzpomínaje císařovy návštěvy s maršály Laudonem a Lacym v Boudě: „Tak ctil ten otec Čechie náš mateřský jazyk.“ Naděje do císaře skládané byly příčinou důležitého kroku.

Vzešlať ze schůzek u rytíře z Neuberka konávaných nepochybně roku 1781 stížnost nejmenovaných vlastenců k císaři, která podstatně přispěla k ochraně české knihy. Tato stížnost byla podána císaři ve formě návrhu ve příčině censurování knih českých Jose-

[1]) Historie českého divadla, str. X.

fem Valentinem Zlobickým, professorem jazyka českého na universitě vídeňské. Nejmenovaní vlastencové obraceli se hlavně proti sbírání knih duchovenstvem, které toto každoročně zasílalo ku zničení pražské konsistoři, i pravili doslova, že byla mezi nimi „velmi důležitá a dobrá díla, která mohou jak milovníkům české literatury veliký prospěch přinésti, tak také professorům, farářům a kazatelům sloužiti k tomu, aby z nich poznali, jaké zásady obecný lid většinou z těchto knih čerpá, kde mu co chybí, a jakým bludům sluší odpomáhati.“ Následek toho byl dvorský dekret ze dne 24 března 1781, kterým se ukládalo konsistoři, aby duchovenstvo knihy podezřelé zasílalo veřejné knihovně pražské, a nařizovala revise seznamu knih zapověděných. [1])

Současně se zrušením kommisse censurní vyzváni někteří učenci guberniem, aby prozkoumali index zapověděných knih, zvláště sestavený pro arcidiécési pražskou i pro diécési králové-hradeckou, pokud srovnává se zápověď knih v něm obsažených s novou soustavou censurní, zejména pak u kterých z knih zapověděných má býti zápověď zrušena. Kommisse vykonavši práci svou, předložila návrhy gubernii, načež dvorním dekretem ze dne 15 dubna 1782 řadě vzácných starých knih českých svoboda čtení zjednána. Jmenují se mezi jinými Kronika Hájkova, české vzdělání bájek Aesopových, Letopisy Trojanské, téměř veškery spisy M. Daniela Adama z Veleslavína [2]) Novým opatřením censurním a náboženskou tolerancí zjednána volnost přetiskovati a čísti starší dobré knihy české, jakož i české knihy dotud v cizině vydávané. Zvláště horlivě vedl si v té příčině Faustin Procházka, který vydával přetisky vzácných starších děl, kroniky tak zvaného Dalimila, cestopisu Profátova, příhod Vratislavových, a vydávaje s Durychem novou bibli českou, bral začasté k poradě i bibli Královskou. V jediném r. 1786 dostalo se pílí Procházkovou čtenáři českému devateréhо přetisku dobrých starších knih. Tehdy již Komenského Labyrint světa volně prodáván i čten, významnou pak bylo událostí, že po uvolnění censury r. 1782 stal se i prvý pokus vydávati noviny jazykem českým.

[1]) B. Rieger, v Osvětě 1885, 507 sld.

[2]) Archiv denkwürdiger Ereignisse und anderer gemeinnütziger Gegenstände auf das Jahr 1782, 360 sld. Seznam knih roku 1782 propuštěných a knih, jichž zápověď v platnosti potrvala, tamže, 368 sld.

5 ledna 1782 vydáno prvé číslo týdenníku, jenž měl nadpis „Pražské České Noviny“, a zahájeno bylo básní sice neumělou, ale naděje mladších vlastenců směle projevující. Báseň ta rovněž do slova pro význam svůj budiž podána:

Předchůzné řádky českých novin.

To péro, jenž někdy české noviny psalo,
  však skrze několik let psáti je přestalo,
to se chce poznovu zase pohybovati
  a české noviny Čechům poskytovati;
ne z žádosti zisku, ale jen k tomu cíli,
  by Svato-Václavská řeč, jenž se k pádu chýlí,
zase občerstvěla a počala zas kvísti
  a vlastencové v ní mohli noviny čísti.

Než i nařízení vládní, ač k jiným hleděla koncům, bezděky prospívala snaze po obrodě jazyka českého. Vedlé nového řádu censurního sluší v té příčině vzpomenouti i tolerančního patentu a jeho důsledků. Uvolnění české knihy vzbudilo větší chuť ku čtení v lidu, která prospívala i knihám katolickým. Již r. 1781 vyšel v Drážďanech žaltář Davidův notami zpěvnými opatřený péčí učitele českého a německého u sv. Jana Jiří Petermanna, který hojně rozšířil se v lidu českém. R. 1782 pražský knihtiskař Jan Samm opatřil přetisk — v Čechách prvý — Komenského Labyrintu světa dle vydání berlínského s povolením censury. Duchovní v brněnském semináři překládali nejlepší spisy náboženskozábavné z jazyka francouzského na jazyk český. Kardinála Noaillesa Svatý denní pořádek vydán třikráte. [1]) Také nechutné náboženské půtky mezi stoupenci učení katolického a nauk tolerovaných působily v rozvoj čtení českého. Potřeba modlitebních českých knih a zpěvníkův uznána i císařem, který již 26 ledna 1781 nařídil dvorské kanceláři, aby měla péči o vydávání dobrých modliteb a zpěvníků v jazycích německém i českém. [2]) Když vydán byl patent toleranční, konány přípravy k vydávání modliteb a zpěvníků pro vyznání tolerovaná jazykem českým, tu ale vznikaly obavy, aby knihy tyto nedávaly podnět katolíkům k přestupům. Proto navrhla 9 srpna 1782 koncelář dvorská, aby ihned dobré katolické knihy obsahu náboženského do češtiny byly překládány a aby biskupu Hájovi výběr knih k překladu vhodných byl

[1]) Dobrovský, Lit. Mag. II, 145.

[2]) Meynert, 74.

ponechán. Císař však zatím zaujal stanovisko jiné a rozhodl, aby péče ta výhradně církevním úřadům byla zůstavena.[1]) „Písně duchovní“, vydané r. 1788 v Olomouci moravským vlastencem Tomášem Fričajem, zprodány za 18 let v 18000 výtisků, což nejlépe svědčilo o oblibě českého zpěvu v lidu.

Při úpravě správy a soudnictví hleděl císař, aby úředníci znali řeč obyvatelstva svého obvodu. Dle dvorního dekretu ze dne 13 ledna 1781 mělo býti o každém úředníku v devátém sloupci konduitní listiny řečeno, konal-li úředník studia a které jazyky zná. Ucházeči z kruhů důstojnických a poddůstojnických, kteří se v Čechách a na Moravě ucházeli o místa král. rychtářů, primátorů, syndiků nebo radních městských, musili dle dvorního dekretu ze dne 12 února 1782 výslovně prokázati znalost českého jazyka a zemského zřízení.[2]) Dvorní dekret ze dne 30 listopadu 1787 výslovně nařizoval soudům appellačním, aby při udílení dekretů volitelnosti hleděly k potřebné znalosti jazykův a odůvodňována byla nařízení tato zkušeností, že byli na některých místech voleni purkmistři a radní, kteří nebyli znalí „zemského jazyka v soudním jejich okresu obvyklého.“ Nařízení to rozšířeno i na justiciáře, když instituce tato v život uvedena.[3]) Nový soudní řád, 1 ledna 1782 v život vešlý, ovšem již jazykovou rovnoprávnost zúžil, ustanoviv, „že obě strany užívati mají jazyka v zemi obvyklého,“ čímž úřednické libovůli dvéře dokořán otevřeny[4]) a zmatek v právu jazykovém spůsoben, jehož škodné důsledky národ český podnes pociťuje.

R. 1784 zřízena ve Vídni i zvláštní zkušební kommisse pro konkursní zkoušky z jazyka českého, jimž se měli čekatelé veřejných úřadů podrobovati. Členy kommisse této byli ředitel Tereziánské akademie svob. pán Stilfried předsedou, prof. jazyka českého na universitě Zlobický examinátorem, dvorní koncipista Retzer aktuárem. Hned prvého roku přihlásili se ke zkoušce kněz řádu Piaristů Max Šimek, který již po šest let vyučoval jazyku českému na vojenské akadémii novoměstské, skriptor universitní knihovny vídeňské, býv. prefekt a učitel jazyka českého v Tereziánu Vikoš, mladý úředník z oddělení dvor. rady Margelika Vinař, K. I. Thám, Krsovský z Krsovic, Uherek, Všejanský, Jílek, Krafka a Kadlecius. Ze všech zkoušenců vyhověli toliko tři, Vikoš, Vinař a Thám, jimž také ihned dostalo se úřadů. Vikoš zůstal učitelem v Tereziánu, Vinař přidělen dvorní účetní komoře, Thám stal se vychovatelem synů českorakouského dvorního kancléře.[1]) Tato přísnost byla asi příčinou, že se noví ucházeči nehlásili; alespoň zpráv o dalším působení kommisse není.

Ale ani tato skrovná míra platnosti, již císař jazyku českému ve veřejné službě ponechával, nebyla prováděna. Vinu toho mělo úřednictvo, které bezpečným se mníc před zrakem císařovým, ve styku s lidem spravovalo se toliko svým pohodlím. Ani gubernium české není lze z této výtky sprostiti. Císařské patenty tiskly se stále sice česky a německy, ale toleranční patent vyhlášen guberniem českým jen německy, což bylo na mnohých místech káráno. Gubernium sice tvrdilo ku své omluvě, že dle jeho přesvědčení týkal prý se v Čechách patent tento pouze Němcův a nikoli Čechů, skutečnost však ukázala, že toleranční hnutí mezi Čechy bylo daleko mohutnější a v pravdě lidové. 29 ledna 1784 nařídil císař výslovně, aby patenty guberniem vyhlašované tiskly se ve dvou sloupcích, německém a českém, ale nařízení to změněno již po čtyřech létech a sice počinem nového nejvyššího purkrabí hraběte Cavriani, který navrhl, aby česky a německy tištěny byly jen patenty, týkající se spolu i poddaných, ostatní, které k poddaným neprohlédaly, aby tištěny byly jen německy. Císař svým nařízením na tento návrh přistoupil.[2])

Podobně dařilo se i jiným nařízením císařovým, která týkala se jazyka českého ve službě veřejné. Císař nařídil mimo jiné 13 března 1782 a opakoval toto nařízení již 13 listopadu 1783, aby dvorská a guberniální nařízení doručována byla pastorům skrze patrimoniální úřady česky,[3]) ale zachované archivy evangelických far prokazují, že se nařízení těch nešetřilo. Na vrub nepřátelskému tomuto úřednictvu připisována i nařízení, která již zřejmě proti jazyku českému čelila, jako příkaz z r. 1780, aby do gymnasií

[1]) Wolf, Josefina, 86.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 437.
[3]) B. Rieger, Zřízení krajské I, 90. II, 462.
[4]) Vašatý, Zákonná rovnost jazyka českého v zemích koruny české, 7 sld.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1784 čís. 90.
[2]) R. Rieger, Zřízení krajské II, 630.
[3]) Kropatschek, Die österreichische Staatsverfassung II, 536.

přijímáni byli toliko žáci jazyka německého znalí, aby české dítky za naučením se němčiny posílány byly do rodin německých a aby mistrové nepřijímali učenníků, kteří by vysvědčením nezjistili, že se alespoň po dva roky německy učili.[1]) Na Moravě vydán 4 února 1782 příkaz, aby u každého města i vsi vztýčena byla černá tabulka na sloupu s bílým písmem, v městech pak na počátku a na konci každé ulice aby napsáno bylo černě na zdi a sice německy i „moravsky", jak se město, obec neb ulice jmenuje.[2]) ale v končinách stranou hlavních silnic položených toho nedbáno.

Toto zjevné nepřátelství, jež byrokratické úřednictvo právům jazyka českého na jevo dávalo, podnítilo spolu s uvolněnou censurou tisku některé odhodlané vlastence k vážným vlasteneckým projevům ve formě apologií. Jsou to po dlouhých létech prvé případy, že hájen jest jazyk český co do významu svého v životě veřejném.

Mohutným, nadšenou formou i věcným obsahem znamenitým, a dotud v Čechách neslýchaným projevem českého vlastenectví jest „Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům, v cvičení se v něm liknavým a nedbalým," již v Praze vydal r. 1782 a bibliotékáři c. k. veřejné knihovny dru. Rafaelu Ungarovi připsal Karel Ignát Thám. Mnohem mocnější bylo však působení jeho v kruzích současných, jakož vidí se z úsudků, jež o něm ve veřejnosti byly proneseny. Sám Dobrovský, jakkoli nesouhlasil s praktickým směrem mladých vlastenců, Tháma za mluvčího majících, napsal o něm: „Thámův spis jest obranou jazyka českého a zároveň povzbuzuje vlastence, aby mateřský jazyk pilně vzdělávali." Ovšem ihned dává na jevo pochybnosti do zdaru snah Thámových slovy dalšími, pro názory v kruhu Nosticovském charakteristickými: „Zda-li kdy našim předkům, již se nám zde za vzory kladou, se vyrovnáme anebo za nynějších okolností jen s to budeme, abychom se vyrovnali, jest otázka, na kterou odpověděti by tak nesnadno nebylo."[3]) Spisek Thámův ani za dnů našich ceny nepozbývá, ano důvody, Thámem pronesené, namnoze mají podnes ještě platnost. Počav úvahou, kterak již za dávných a opět za nových dob každý vzdělaný i sebevědomý národ jazyk svůj mateřský pečlivě pěstuje, čehož důkaz podává počet bezčíslný knih převýborných, v těchto jazycích sepsaných, vzpomíná někdejší slávy a výbornosti jazyka českého, kterak jevila se velikým počtem spisovatelů tytýž i urozených a neméně velikou hojností spisů výtečných, hořce kárá ty nad těmito jmeny užásající křepké jonáčky naše, „ježto umějíce něco o učenosti a životech cizozemců žvatlati, již se popínají a umělými býti domejšlí, kdežto jim o učenosti a činech krajanů, o příbězích vlasti, kteréž věděti jim přileží, zprosta nic vypravovati nelze." Srovnávaje tyto nedouké krajany a vrstevníky se slavnými, pro slávu vlasti a jazyka mateřského nadšenými předky, zhurta obrací se proti nim a spravedlivý hněv vyznívá z jeho slov: „Rděte se všichni, ježto o žel! v jazyku, od předků vždy zachovaném, rozhojněném a zvelebeném, nepovědomi jsouce, mrzce jim zhrdáte! Rděte se i vy, kteří jste v ostříhání jeho nedbanlivými a lhostejnými se prokázali, a snad nastojte zhouby jeho žádajíce, rozmanitých k vykořenění jeho rad podávali! O jak truchlou probůh za dnů našich jazyk český vzal proměnu! Nevypravitedlná zajisté jest nevážnost a bezsmyslnost jazyka, v němž zplozeni jsme, kteréhož předci chtíce zachovati, válečným před nepřáteli hájili ramenem, lehce sobě vážiti, zavrci a dokona z vlasti své vyhlazovati! O kdyby nyní ožili milí předkové naši, kdyby procitl M. Jan Hus z Husince, Bohuslav Lobkovic z Hasenštejna, Karel Žerotín, Jan Hodějovský, Daniel z Veleslavína, Jan Amos Komenský, Bohuslav Balbín a jiní, ó jakby se mútili, jakby žalostili vidouce, že jazyk jich milostný, od nich vždy velebený, za dnův nynějších od samých vlastenců hanebně zanedbán a potupen jest, přeušlechtilé pak jich spisy a práce onde po různu rozmetané prachnivějí nastojte a červivějí!" Po té pak kárá trpce šlechtu, která se nejvíce národu odcizila „Vás viním ó kletí zemané a šlechtici," tak hřímá do duše pokolení nehodnému, „ježto liknavostí a nedbanlivostí jste takměř zvášnivěli. Milost k vlasti vaší, kteráž vždy plápolati má, uhasla nastojte, a hle lásku k vlasti, v srdcích krajanů již již se snad zaněcující, udusila! Vy, kterýmž přileží býti původci a podpůrci dobrého vlasti a slávy jazyka mateřského, tím pak příkladem krajany k podobnému úsilí chvalnému ostnem téměř pobádati, ó žel! kmen jste mající a hynoucí velebnosti jazyka našeho, Čechům

[1]) Skene, Slavisch-national. Bewegung, 49.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, čís. 59.
[3]) Lit. Mag. III, 143.

k útulnosti a lhostejnosti podnětu dávajíce a od podnikání prací vlasti platných zúmyslně jich odvozujíce. Skřemenili jste se bídníci, vlast svou potupivše a o zem jí udeřivše. Neboť přilnuli jste k libostem i rozkoši a vilnosti, dráždění v nejmrzčí rozmary, a prostopášnosti se vydavše, tápáte v nich a se pohřižujete. Ouprava, skvostnost, zpupnost a lakota osedlala vás tak, že není lze něčeho vlasti prospěšného obmejšleti, tím méně co předsevzíti a v skutek uvésti ... Ó běda vám! o kterýchž, když potomkové někdy uslyší, drkotati budou! O kýž raději jména vaše v potomství na věky zpráchniví, by potomkové pomníce na vás, neobnovili trud a žalost svou.“

Vzpomněv i zlopověstné proti knihám českým horlivosti missionářů, kteří prý ještě před třemi lety po zemi chodíce, „jako vlci hltaví litící a řítící se těkali, každý koutek vysledivše, a kdekolivěk jakousi knihu českou uzřeli, byť dobrá byla neb zlá, kvapně uchvátili, a jedva vnitř nahledše, násilím odcizili, a zhola jí nic nerozumějíce, ó žel! zprznili, rozsápali, zopálali, zedrali, ano i v oheň vmetali,“ naříká, kterak nedostatkem dobrého čtení jazyk se kazil, anaž v okolních krajinách, v Žitavě, Háli, v Buděšíně, v Trnavě, v Berlíně, v Břehu na jazyk český větší pilnost a snaha než v domově se vynakládá, povzbuzuje Thám vlastence, aby snažnou měli péči o povznesení jazyka českého a snaží se, aby libozvučnost a jiné přednosti jeho srovnáváním s jazyky klassickými i západními dovodil, ku konci pak jmenuje přední z tehdejších vlastenců, kteří o povznesení jazyka i národa českého vším úsilím se snažili.

Maličko později ozval se neméně nadšený hlas na obranu jazyka českého ze sousední Moravy. Povznesl jej známý již kustos universitní knihovny brněnské Jan Alois Hanke spiskem „Empfehlung der böhmischen Sprache und Litteratur. Gewidmet seinem Vaterlande dem Markgrafthum Mähren“ (Vídeň. 1783). Podklad úvah Hankeových nebyl sice správný, neboť spisovatel, horlivým jsa stoupencem zásad osvícenských, schvaloval nadšeně veškera opatření císařova a domníval se, že vedle jiných úmyslů nese se snaha císařova i za obnovou jazyka a literatury české, ale účel jeho jest chvályhodný. Praví v předmluvě, že spokojen bude, spůsobí-li úvahami svými, aby alespoň jediný sáhl po české mluvnici a po českém péru. Za vlast svou pokládá Hanke český stát, jejž obývají Čechové, Moravané a Slezáci (Čechen, Morawannen und Slezaken). Nastoupením císařovým počíná prý druhý zlatý věk a blíží se vyplnění nejvroucnějších tužeb vlasteneckých, jazyk český a jeho písemnictví vyprostěny budou z opovržení a zapomenutí, my obdržíme opět české a moravské soudce, představené a úředníky, nebude nám již teskno po pravých a věrných tlumočnících, jichž potřeba tak často, i u věcech nejspravedlivějších, byla bolestně pociťována a to proti zachovalému bludnému domnění našich sousedů, našich potitických poloubratří, kteří jak drze (keck) tak nevědomě jazyk český jazykem zlodějů zvali a kapsy uzavírali, když české nebo jiné slovanské slovo bylo promluveno. Byltě slavný tento jazyk, jehož význam uznávaly a ještě teď uznávají přemnohé a převeliké hlavy korunované, ještě před některým rokem tak zneuznáván, že uvažováno již i o cestách, kterak jej vyhubiti a na jeho místo obecný státní jazyk, německý totiž, zavésti. Podivné to myšlenky, usuzuje Hanke dále. By byl náš jazyk metlou lidstva jako kobylky — tu by snad bylo lze modlením konec jeho přivoditi anebo jej jako každý škodný hmyz vyhubiti, on však jest posvátným údělem, jímž nás Tvůrce obdařil, abychom jím jej jako v německém a každém jiném jazyce chválili a velebili. Nad to má jazyk tento občanské právo od nepaměti. „Vykonejte nemožné dílo, páni navrhovatelé! — volá Hanke ve vlasteneckém rozhořčení — zahubte bytost, již Tvůrce k životu ustanovil! Zahubte hmyz, který nás otravuje, nás týrá — vyhubte krokodily, kteří lidi rdousí, nebo dravé lvy — dovedete to? Anebo bylo lze nesčíslnými knihami mravokárnými a řečmi ku kajicnosti nabádajícími vyhubiti nejšerednější necnosti, horší krokodilův i zmijí? Jsou již vymýtěny vražda otců, bratrů, dítek — touha po boji, křivopřísežnictví, pletich a úklad, pokrytectví a pověra? Toť jsou mnohem důležitější věci, k nimž sluší přiložiti ruku ničící, ne však k jazyku mateřskému, letorosti to slovanského kmene, který obývá a vzdělal nejznamenitější část rakouského mocnářství .... a v nás lichotné, vroucí vzbuzuje naděje, že si veliký moudrý Josef osvojí název krále slovanského.“ Předním prostředkem k zahubení jazyka mateřského měly býti školy normální, ale sám ctihodný jejich původce (Felbiger?) psal prý apologii jazyků mateřských, již Hanke v rukopise choval.

Ale není divu, pokračuje spisovatel, po-

dobné-li obmysly kují se proti jazyku našemu, když nejedná se s ním o mnoho lépe v domově. Předně: tolik již prokázáno cti cizím jazykům, že jazyk vlastní, mateřský, upadá v zapomenutí a každým jiným hovoří se dovedněji než jazykem mateřským a mluví-li se ještě tu a tam česky, jaký to bídný jargon slyšeti! V jediné větě shledati lze často 3—4 cizí slova. Slyšíme z úst venkovských mladíků: „Par Dieu! to jsou krásny füchsle, to jest galantský schwimmer. Náš herzog nemá krásnější ekvypáže. Cí jest ten vyzaví, co se v něm ta dáma veze? To jest kontesa ze štiftu.“ Mniši a kněží zase proplétají řeč slovy latinskými, ještě hůře pak hyzdí ji páni vrchní, od nichž zkáza i do lidu vniká.“

I obrací se spisovatel nejprvé k lidu, vyzývaje jej, aby pečliv byl správnosti a krásy svého přirozeného jazyka, aby vymýtil z něho cizí slova, která jako býlí škodné v něm se rozhostila, jež k cizímu zboží přirovnává, s domácími výrobky škodně soutěžícímu, a dovozuje, jaký utěšený byl stav jazyka i písemnictví českého od Karla IV až po Matiáše. Do Josefa II skládá pak, ve příčině obrody jazyka českého plné naděje a ve svém optimismu již vidí Lobkovice, Hodějovy, Šporky, Žerotíny, Rodovské, Veitmily, Valdštejny, Chuděnice a Nostice, kterak opět obrozují se v národním vědomí a v péči o jazyk mateřský, vidí již velebené vlastenské Maecenaty, ani genialních duchů ve vlasti vyhledávají, kterak je podporují a tak lásku k vědám a krasochuť šíří a z těchto nadějí plyne v něm přesvědčení, že již nebude třeba „kovářů slov.“ „Vy grammatikové od včerejška a předvčerejška, kliďte se se svým gramatikářstvím, se svými konihnostmi, skladělnáři a střeloměřníky, kliďte — bídné, nechutné zboží vaše nikdo již nekoupí!“

Po té přechází k jazyku a literatuře jeho, vytýká, že jest haluzí a nářečím velikého jazyka slovanského, jehož okres šíří se od Dubrovníka k břehům moře ledového, od Šumavy až k pomezí japonskému, a obratným způsobem, kterým spolu podává důkaz veliké sečtělosti i vzdělanosti své, dovozuje potřebnost i užitečnost jeho Potřebný jest jazyk český vrchnostem, úředníkům a soudcům, vojevůdcům a vojínům, lékařům, nezbytně jest potřebným duchovním, obchodníkům a zvláště naší školní mládeži. Než jazyk český jest i užitečný cestovatelům, jimž otevírá širé kraje slovanské, obchodníku, jemuž ve slovanských zemích odbyt zjednává i usnadňuje, k naučení se cizím jazykům, vlašskému, francouzskému i anglickému, s nimiž mnohou má podobu přízvukem i dialektem, jest užitečný i cizím učencům, jsa klíčem jim ku všem slovanským literaturám, zvláště pak historikům, kteří touží po seznání dějin slovanských.

Než jazyk náš má i přednosti mnohé, jsa po stáří z jazyků vzdělávaných nepochybně druhým v Evropě, neboť byl již ve XIV stol. pěstován a od dob Karla IV byl jazykem dvorským a ještě Matiáši císaři byl jazykem nejvíce oblíbeným. Byl i jazykem urozenstva a ještě cář Petr Veliký v Praze r. 1699 meškaje, s nejvznešenějšími českými pány slovansky hovořil. Jazyk český jest slovy bohat, libozvučný, ohebný, zvláště k básnění způsobilý, pročež i cizí spisovatelé nazývají jej jazykem ozdobným a důležitým. Jazyk český jest zvláště také tím důležitý, moha se vedlé latinského honositi, že po dlouhou dobu v něm byla podávána oběť mše svaté spolu s jinými obřady církevními.

Vedle jazyka však potřebí jest znáti i písemnictví. Jak často naskytuje se potřeba veřejným i soukromým úředníkům, aby nahlédli do starých spisův a listin, což znalost příslušné části písemnictví předpokládá. Znalosti písemnictví potřebí jest i k probuzení a osvěžení ducha národního, který ještě zcela nevyhasl, který jen odpočívá, doutná, roveň jsa ohníčku, očekávajícímu rozdmýchání. I theologu znáti jest písemnictví české, které v sobě zahrnuje spisy reformatorův a všelikých církví, s jichž učením má polemisovati. Právník, filosof, oekonom, chemik, přírodozpytec — těm všem třeba znáti písemnictví české, které honosí se spisy v jednotlivých oborech znamenitými. Znalost literatury české přináší i užitek, neboť literatura tato honosí se mnohými přednostmi, mnohými znamenitými pěstiteli, jichž jména a slavné spisy spisovatel uvádí, při tom pak vyvrací námitku, že knihy české bájky v sobě obsahují.

Apologie Thámova a chvalořeč Hankeova jsou zjevy důležitými, neboť jimi vysloveno zdůvodněné přesvědčení, že národ český a jazyk jeho nejsou toliko k obrodě způsobilými, nýbrž že obroda tato již nastává — ve zřejmém odporu s pessimistickými názory starších vlastenců, jichž předními repraesentanty byli Pelcl a Dobrovský. Nad to chvalořeč Hankeova důležita jest ještě důrazem, jejž spisovatel klade na vnitřní souvislost zemí koruny české i českého obyvatelstva

jeho a na příslušenství národa českého k velikému kmeni slovanskému.

Ohlas obran těchto byl veliký a přispěl nejvíce, že zavládla snaha po samostatném pěstování písemnictví českého. Ježto byly hojné poptávky po starých knihách českých, jichž vytříbená mluva měla býti nad to vzorem současným spisovatelům, hodlal Pelcl vydávati jakousi staročeskou bibliothéku s nadpisem „Staré knihy české“ a již jednal i o předplatné i o pomoc vídeňského vlastence hraběte z Vrbna. Sstoupila se také tehdy v Praze společnost mužů vlasteneckých, kteří hodlali sestaviti veliký českoněmecký slovník prací společnou. Duší společností té byl Dobrovský, vedle něhož v ní zasedali strahovský bibliothékář Dlabač, ředitel generálního semináře Hurdálek, Kramerius, Pelcl, Pařízek, Faustin Procházka, František Procházka, měšťan Rulík, professor Strnad, bratří Thámové, Tomsa, professor Vydra a Zima. Každý z nich obral si úkolem doma část látky spracovati, ne tolika slova, nýbrž i úsloví se zřením k různým spůsobům užívání v té neb oné krajině, hotovou pak část měl předložiti v společném zasedání. Především měla býti na lístcích přepsána veškera slova z české bible, z akt sněmovních a z klassických prosaiků doby Rudolfovy. Každý člen byl oprávněn do schůzí společných přivésti dobrého svého přítele pražského, který by se o práci slovníkovou zajímal, také byli velice vítáni kněží a úředníci z venkova, ano i rychtáři, ježto společnost dbáti chtěla i spůsobů živého dotud jazyka. V zasedání společnosti mluvilo se výhradně česky. Ale policie větřila v častých seděních společnosti tajné rejdy politické, pročež dán členům pokyn, aby od další práce ustali. Dobrovský, který mezitím povolán byl do Olomouce, nevida ani dobu ani dosavádní své přípravy dosti k úloze té ani k sepsání veliké české mluvnice hodné, podporoval prozatím vší silou Tomsu, když jal se slovník český v menších rozměrech ale bez přihlížení ku kazimluvům XVII a XVIII století vydávati. Bezprostředně v lid působila ale prvá sbírka českých básní, již za řízením Václava Thána roku 1785 společnou prací vydati mladší vlastenci.

Těžká rána stihla vlastenecké snahy české, když 31 října 1784 zemřel Jan rytíř Neuberka, povaha mæcenatská a posud po zásluze nedoceněná. Úmrtní zprávy o muži tomto, který po 19 leté bolestné nemoci zemřel, maje teprvé 41 let věku svého, podávají obraz zármutku v tehdejší české společnosti ze smrti vůdcovy. Pelcl dává zvěčnělému svědectví, že byl veliký podporovatel věd, zvláště české řeči a literatury.[1] Nejmenovaný v tehdejších novinách potvrzuje, že Neuberk přes bolestnou nemoc nervů, která jej po léta z větší části k lůžku poutala, stále se obíral literaturou a uměním a shromažďoval drahocennou knihovnu i skvostnou sbírku obrazův i mědirytů, pro kterouž snahu nazývá jej „prvým otcem české literatury a výtvarných umění“.[2] Velmi vřele pronesl se o Neuberkovi i Dobrovský, velebě štědrou přízeň zemřelého netoliko k české literatuře nýbrž i ku všem jiným vědám, jeho neúmornou přičinlivost a sběratelskou snahu, která byla příčinou, že shromažďoval české a slovanské knihy ve své knihovně namnoze ve dvojích výtiscích.[3] A 8 října 1786 v listu k Durychovi želí škody, již úmrtí Neuberkovo věci české spůsobilo. „Byl měšťanům podporou — učencům zrcadlo“, lká Kramerius ještě po pěti létech.[4]

Hnutí vzbuzené s prospěchem českého jazyka neušlo pilné pozornosti těch, kteří na naprostém zániku jeho budoucí své naděje stavěli, a proto hledali nových cest, kterak by posledními záštitami jeho otřásli. Poněvadž znali vůli sísařovu z nařízení jeho u věcech jazyka úředního, jimiž sice němčinu činil jazykem panujícím, ale — z praktických důvodů — neodnímal možnost hledati u úřadů práva jazykem lidu, hleděli odpůrci jazyka českého v ústředních úřadech vídeňských dokonati poněmčení národa českého školou a chrámem. Tím dospíváme k událostem, které charakterisují se nejnebezpečnějšími útoky na sám kořen národa českého. Pohříchu ta část tehdejších vlastenců, která přála směru osvícenskému, nebyla sto, aby pravý dosah nebezpečenství toho ocenila, ano mnozí z nich a zajisté vynikající, jakož svědčí uvedený již výrok Pelclův, tehdy ještě bez naděje hleděli do budoucnosti.

Předním nástrojem ku konečnému poněmčení národa českého byla škola normálná, která soustavně naváděla dorost český k mluvení a myšlení německému. Jazyk český byl z ní úplně vyhostěn k nenabytné škodě své

[1] Josef II MS, str. 82.

[2] Prager Oberpostamtszeitung 1784, čís. 88.

[3] Lit. Mag. III, 179.

[4] Pražské České Noviny 1789, čís. 29.

i vzdělání obecného. Poněmčující tento směr prováděn tak bezohledně, že i rozhodní stoupenci směru osvícenského kromě kruhů českých jej veřejně odsuzovali. K těm náleží zvláště učený Piarista Jaroslav Schaller, který v protivě ku změněným snahám řádu svého, stavícího se tehdy do prvých řad poněmčovatelů, veřejně pravil: „Bylo by si toliko přáti, aby zvláště v českých místech obyčejné úlohy školní, jakož dříve zvykem bylo, ku většímu prospěchu české mládeže, netoliko pouze německy, nýbrž i česky byly ukládány, čímž by jinochové bez velikých obtíží oběma jazykům se přiučovali".[1])

Gymnasia byla již sice zněmčena za posledních dob Tereziánských, ale teprvé za vlády Josefovy stala se semeništi germanisace. Nařízením ze dne 4 října 1781 uložil císař ředitelům gymnasií pilný dozor, aby přijímáni byli žáci z němčiny zkoušení,[2]) o tři roky později pak, 22 července 1784, zostřeno ustanovení tato příkazem, aby po uplynutí přechodného tříletí, tudíž od roku 1787, žádný nebyl do gymnasia přijat bez vysvědčení ze školy normální.[3]) Odtud i venkovští rodiče chtěli-li, aby synkové jejich nabyli vyššího vzdělání, nuceni byli od mládí je posílati do německých škol normálních.

Všechna další opatření vládní týmž nesla se směrem. 5 února 1787 ohlášen dvorní dekret, kterým každému, kdož dosící chtěl veřejného stipendia, ustanovena podmínkou úplná znalost jazyka německého; rodinná stipendia zatím ještě vyňata.[4]) 23 září 1788 nařizuje císař, aby i v českých osadách, kde vůbec lze, ustanovováni byli učitelé jazyka německého znalí.[5]) A ovoce záhy uzrávalo. Časopisy tehdejší oplývají dopisy z měst normálními školami obdařených, v nichž velebí se úspěchy českých dítek v cizím jim jazyku, zvláště o výročních zkouškách prokazované. V té příčině vyniká již dopis, psaný z Prahy 5 srpna 1781 do Brünner Zeitung. Dopisovatel v něm radostně podává zprávu, jak se „naše česká mládež oddává nyní s největší pílí jazyku německému", a dokládá, že i učitelé její jsou v poněmčování neúnavni, zvláště Piaristé na Novém městě Pražském, neboť prý, jakkoliv z polovice hoši byli Čechové, přece prý v odpovědech prokazovali hbitost takovou jako Němci.

A jaké byly důsledky těchto nařízení, dokládá poctivý Švenda. Řečený již příkaz z r. 1784 byl dle něho velikým zkrácením jazyka českého. V normálních školách všude, hořekuje, i na vesnicích němčině se vyučovalo, jakož i učitele na větším díle pouhé Němce usazovali, pročež mládež vlastenská, jež od matek svých toliko česky nluviti se naučila, jako prý papouškové němčinu ve školách lapajíc, co říkala, nevěděla. Ano ani katechismu, základu náboženství, nechápala, německy jemu se přiučujíc.[1])

Než ani poslední útočiště, které ještě jazyku českému zbývalo, nemělo mu býti ponecháno, neboť vládní nařízení vážíce odvahu z chabosti českého lidu zvláště ve městech, počala zněmčovati již i bohoslužbu. Již při rušení klášterů bylo pozorovati, že kláštery ryze německé, jako Teplá, Vyšší Brod, Osek, Broumov, Králíky atd. byly ušetřeny, naproti tomu nejslavnější české kláštery, mezi nimi zejména ty, které na pomezí jazykovém českými zůstávaly, jako Doksany, Zlatá Koruna, Borovany, Chotěšov, Pivoň, Plasy zkaženy. Skutečně všude na těchto místech germanisace pokračovala.

V Praze německá bohoslužba podporována velice. Ve starém farním chrámu sv. Václava na Malé Straně zaveden s počátku r. 1783 německý zpěv při velké mši místo figurální hudby.[2]) Také hlavní farní chrám v Týně r. 1784 obdržel německou bohoslužbu. Několik přednějších měšťanů z farnosti jeho, jen prý němčiny znalých, podalo žádost v té příčině, načež adventem počínajíc ustanovena ve stoličním někdy Rokycanově chrámu německá bohoslužba místo české, tato pak konána nadále toliko v době ranní.[3]) Řád tento zanikl sám sebou r. 1816, důkaz to, že nezakládal se potřebou, nýbrž tendencí.[4]) Podobně stalo se při hlavním farním chrámě malostranském sv. Mikuláše. Jakkoli zrušený dříve farní chrám sv. Václava byl jediný chrám malostranský s bohoslužbou českou, ustanovena u sv. Mikuláše bohoslužba německá, vedle níž ponechána toliko ranní

[1]) Beschreibung von Prag III, 324.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís. 323.
[3]) Tamže IV, čís 436.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VII, čís. 61.
[5]) Tamže, VIII, čís. 542.

[1]) Děje Hradce Králové VI. 34.
[2]) Wiener Zeitung 1783, čís. 12.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 93.
[4]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy I, 308.

kázání česká. [1]) Ve farním chrámu Matky Boží Vítězné na Malé Straně zavedena střídavá kázání německá a česká s českou odpolední bohoslužbou. [2]) Podobně dálo se, když fara od sv. Martina ve zdi přenesena ku chrámu Nejsv. Trojice. Jakkoli u sv. Martina bývala vždy pouze česká bohoslužba, nařídil císař, aby u Nejsv. Trojice byla hlavní kázání německá a ranní toliko česká. [3]) O snahách, aby i ve velechrámu sv. Víta bohoslužba byla poněmčena, položeno již výše.

Také kromě Prahy bohoslužba německá, kde bylo jen poněkud lze, na místě původní české zaváděna. V Olomouci, kde zrušeny památné sacellum Bohemorum na hřbitově svatomořickém a v kapli sv. Alexia při chrámu svatomichalském odstraněna odvěká česká bohoslužba, stalo se tolikéž ve farních a klášterních chrámích, kde střídaly se dotud české obřady s německými, a zavedena v nově ustanovených třech farních chrámích výhradně německá bohoslužba. Česká kázání a požehnání střídavě s německými ponechána jen v neděli u Dominikánův a u Matky Boží Sněžné. [4])

Osvícenské kněžstvo jdoucí ve vleku Kindermannovu a Zippeovu, těmto snahám napomáhalo. Naproti tomu odpůrci směru osvícenského, zvláště někteří řádové, horlili pro bohoslužbu v jazyku lidu přístupném. Proti Piaristům, kteří s čestnými vyjímkami přidali se nepokrytě ku germanisačnímu proudu tehdejšímu, chváleni byli současníky zvláště Benediktini. Jeník z Bratřic [5]) dotvrzuje o nich, že v Praze působili blahodějně, přisluhovali jen česky a tvrdili veřejně, že sv. Pavel kázal v Athénách řecky a v Římě latinsky. Dlužno uvážiti, že ctihodný řád tento pozbyl zrušením největší části slavných duchovenství svých. Také Dominikáni přáli české bohoslužbě a když r. 1785 zvolili si za provinciála kněze Jakuba Santela, vítali v něm vlastenci „Čecha učeného a znamenitého.“ [6])

Dvojím toliko spůsobem bylo lze vlastencům tehdejším povzbuzovati lid český v národním vědomí, aniž by ve spůsobě obojím musili se obávati nepřízně kruhů germanisujících: novinami a divadlem českým.

[1]) Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy I, 180.
[2]) Tamže, I, 251.
[3]) Tamže, II, 79.
[4]) Kramář, Olomouc, 79.
[5]) Bohemica II (1836), 581.
[6]) Rulík, Hist. kal. I, 57.

Do té doby vydávány byly v zemích koruny české dva časopisy, které přinášely zprávy o událostech veřejných ve Státech Dědičných i v cizině, Oberpostamtszeitung v Praze a Brünner Zeitung v Brně, ony dvakráte, tyto jednou v témdni. Brünner Zeitung byla pečlivě redigována a přinášela původní dopisy i z měst českých, pražská Oberpostamtszeitung, již od r. 1780 řídil kněz Zitte, více si hleděla zpráv vzdálených, jako příhod z války severoamerické, než událostí domácích. Oba tyto časopisy byly psány jazykem německým a ježto byly vydávány na základě privilegií dřívějších, neměly soutěže. Uvolněním censury dán počátek i samostatnému časopisectví českému. Samostatné české noviny celoroční vydávány sice v Praze již od r. 1672 — ovšem s přestávkami, jako r. 1700 až 1718, — nadepsány jsouce Pražské poštovské noviny, ale r. 1776 vydavatelé dědicové Rosenmüllerovští od dalšího vydávání upustili. Josefinský směr poměry tisku uvolňující přiměl však dědice Rosenmüllerovské, že odhodlali se k dalšímu novin těchto vydávání. [1]) 5 ledna 1782 vydáno nákladem dědiců Rosenmüllerových v Praze prvé číslo českého týdenníku, České Poštovské Noviny nadepsaného. Řídil je staroch Frant. Kozury, Čech poctivý, jenž ohlásil se vřelým vlasteneckým úvodem, do dosti hrubých veršů složeným (VIII, 370).

Byl to počátek skromný, ale působivý. Na čtyřech lístcích nevelikého čtverce vydáváno bylo číslo týdenní, které přinášelo zprávy z domova i ze světa, mnohdy ovšem i podivné a jazykem pokaženým libujíc si v Rosových a Pohlových choutkách puristických. Ku konci r. 1785 přestaly České Poštovské Noviny vycházeti. Přijalť je od dosavádních nakladatelů Jan rytíř z Schönfeldu, vyžádal si na ně zvláštní privilegium, nazval je Schönfeldské císařské královské Pražské Noviny a dodělal se úspěchu, ježto v osobě V. M. Krameria dostalo se obnoveným českým novinám ředitele povolaného.

V. M. Kramerius, rodilý 9 února 1759 v král. městě Klatovech v nárožním domě „u černé růže“ vedle nynější „Měšťanské Besedy“, meškal od r. 1776 v Praze na studiích universitních, kdež dílem získal si lásku předních tehdy professorů dílem seznámil se s vlasteneckými kruhy, které se soustřeďovaly

[1]) Dlabac, Nachricht von den in böhm. Sprache verfassten und herausgegebenen Zeitungen, 27.

v paláci Nosticovském. Dobrovským uveden byl Kramerius do domu rytíře z Neuberka, jemuž vypomáhal ve správě knihovny, v přepisování rukopisův a ve vydávání starších tisků českých. Takto byl chudý jináče student prost péče o svou výživu a nabyl hojné příležitosti vzdělati se v literatuře i v jazyce českém. Záhy byl Kramerius duší úzké společnosti mladých vlasteneckých nadšenců, V. Tháma, V. Stacha, Jana Katky, Ondřeje Hafinera, V. Melezínka, J. B. Dlabače i j., kteří práhli touhou po samostatném písemnictví českém a oddati se chtěli jeho pěstování. Když smrtí rytíře z Neuberka Kramerius ztratil dosavádní zaměstnání své, obrátil k němu jako k literátu již populárními spisky známému pozornost knihtiskař rytíř ze Schönfeldu a svěřil mu řízení českých svých novin, z kterých učinil Kramerius záhy středisko všech snah vlasteneckých. Radost z toho mezi tehdejšími vlastenci byla veliká a smělé naděje do budoucnosti kladeny. [1]) Noviny české rychle se šířily po Čechách, po Moravě i na Slovensku, expedice Schönfeldská stala se spolu i prvým českým nakladatelstvím, vydávajíc vedlé novin všeliké populární spisky z péra Krameriova, hojně čtěné a spůsobilé, aby jimi láska k českému čtení byla probuzena. Již r. 1785 vydal V. Thám svazeček „Nových básní v řeči vázané," jimž zahájena novočeská tvorba básnická. Kramerius pak vedle jiných spisků jal se r. 1787 vydávati „Nový kalendář tolerancí" k poučování a vlasteneckému probuzování lidu českého. [2]) I noviny i kalendář byly již psány jazykem povznešenějším, ač bylo Krameriovi dbáti potřebné neučenému čtenáři srozumitelnosti; zvolna také vymizely purismy Rosovy a Pohlovy ze spisů jeho. Kramerius má největší zásluhu, že Dobrovského snaha za povznesením jazyka českého zlidověla.

Českým novinám přibývalo den co den půdy i obliby, čímž vzbuzována důvěra i u učenců dotud do obrody národa českého čáky nemajících. Sám Pelcl počal již věřiti v možnost národního vzkříšení. Přiznával se sice ještě nedávno před tím v listu ku prof. Zlobickému do Vídně zaslaném, že jest Čechem rodilým, ale že jest mu česky psáti nesnadno, ale r. 1788 píše radostně Dobrovskému: „Po obědě přišel baron Kressl ke mně a mluvil se mnou česky, což mně úplně cizí připadalo." Rovněž Dobrovský, jehož do Olomouce r. 1787 odcházejícího vyprovázel Kramerius jako „našeho nejlaskavějšího vlastence a české literatury zvelebilele," [1]) jal se pohlížeti s větší důvěrou ku vlasteneckým snahám mladých přátel svých, jimž ve všech příčinách byl mocnou podporou.

Značné úspěchy novin českých vzbudily pozornost vídeňských kruhův, obávajících se, aby probouzením se české národnosti újmy neutrpěly snahy poněmčovací. Když zvěděla r. 1789 vídeňská vláda, že české noviny v Praze docházejí hojného odbytu, také v lidu venkovském, že pak i obsahem svým jsou nebezpečny, ježto v obšírnosti veliké podávaly zprávy o tehdejších bouřlivých bězích francouzských, nařízeno 21 srpna 1789 gubernii českému, aby veškera čísla českých novin byla do Vídně zaslána a aby byla podána zpráva spolehlivá, jaký jest odbyt jejich. Jak v Praze, tak i na venkově skrze krajské úřady, sice v útají, měl býti konán bedlivý pozor na noviny ty a občasné o nich zprávy vyžadovány. [2])

Když poznával Kramerius, že rytíř Schönfeld z novin veliký zisk má, jej však po zásluze neodměňuje, vzdal se koncem května 1789 redakce novin Schönfeldských, již odtud přijal V. Thám, a již 6. června t. r. ohlašoval, že bude odtud sám noviny české vydávati, k nimž již 18 června obdržel guberniální povolení. A tak vyšly 1 července r. 1789 poprvé „Pražské poštovské noviny na r. 1789, vydané prací a nákladem V. M. Krameriusa" jakožto prvý samostatný list český, jehož vedení i vydavatelství bylo v rukou uvědomělého vlasteneckého spisovatele. Noviny tyto byly obsahem bohatší dřevních a měly ráz určitě vlastenecký, přinášejíce již i úmrtní zprávy o zemřelých vlastencích. Vedle nich sice vycházely dále noviny Schönfeldské, ale s újmou neměnalou, pročež Schönfeld snažil se na vyšších místech vymoci zákaz novin Krameriových. Snaha tato potkala se s formalním toliko úspěchem po smrti císařově. Došlo 3 ledna 1791 dvorským dekretem Krameria nařízení, aby nadpis novin svých změnil.

[1]) Jenik z Bratřic zaznamenal o této události nadšená slova: „Dne 1 ledna k největšímu potěšení všech pravých Čechův jakožto podařilých synkův své milé vlasti — vyšly jsou ponejprv Noviny Pražské v vlastenském jazyku českém v tisk uvedené. Vydavatel onych byl jest velmi znamenitý Čech učený náš vlastenec pan Grameryus" (Bohemica I [1838], 511).

[2]) Rybička, Život a působení V. A. Krameriusa, 10 sld.

[1]) Pražské České Noviny 1787, čís. 31.

[2]) B. Rieger, Osvěta 1887. 507.

ježto dle dané výsady přísluší toliko Schönfeldským novinám nadpis „c. k. poštovských novin“. Od té doby zvány byly Krameriovy noviny „Krameriusovy c. kr. vlastenské noviny.“ [1])

K úloze redaktora českých novin byl Kramerius tou dobou nejspůsobilejší. Jsa takořka středem všeho českého spisovatelstva a maje přátelské styky se slavnými českými učenci, požíval potřebné vážnosti, nad to pak dovedl zachovávati nestrannost ku katolíkům i evangelíkům, takže získal svým novinám přízeň obou stran. V polemice Václava Rokosa s Václavem Stachem o kněžství evangelických duchovních, která byla s to, aby náboženské hádky v Čechách rozproudila, zachovával Kramerius stanovisko nestranného zpravodaje. U knihy Rokosovy nedotýkal se obsahu, ale napsal, že „pan Rokos mezi těmi kněžími, kteříž jaké knižky v jazyku českém na světlo vydávají, zasluhuje přede všemi té pochvaly, že nejvlastněji a nejozdobněji své knižky po česku sepsal.“ Přestává tudíž na úsudku o jazykové její stránce a ukazuje ve příčině věcné na soud odborníků v novinách německých i českých. [2]) Také pseudonymní odpověď Stachovu ohlásil, poznámky své ale k tomu nepřičiniv.

Také uherské větvi českého národa dostalo se za Josefa II samostatného, česky psaného listu politického, jehož účinky v národní probuzení Slováků byly trvalé. 29 března 1783 ohlašováno veřejně, že 1 červencem budou vydávány „Prešpurské noviny s milostivým císařsko-královským povolením.“ Byl to list na tehdejší doby ve velikých rozměrech založený, neboť vydáván byl v témdni dvakráte po půl archu v osmerce. Expedice a sklad byly v Prešpurce blíže divadla u brány rybářské, vydavatelem byl městský úředník Daniel Talai, spolu vydavatel prešpurských novin maďarských, redakterem učitel a varhaník slovenské evangelické církve Štěpán Leška, když pak tento přijal místo pastora v Čechách, zaujal r. 1785 úkol jeho Jan Vyskydenský. Pohříchu noviny ty zanikly koncem r. 1785.

Chtějíce národ český k novému probuditi životu, měli vlastencové čeští především zření ku Praze. Dějiny poučovaly je o významu Prahy v žití národním a proto snažili se, aby i pražský lid cizím zvykům bezděky propadající národně probudili. Vedle novin mělo k tomu napomáhati hlavně divadlo.

Také české divadlo vyvinulo se z nepatrných počátků v dobách Tereziánských a sice na Moravě. Prvým pěstitelem české divadelní Musy jest učitel Schreyer, který okolo r. 1760 sepsal v nářečí hanáckém několik operet a složil i hudbu k nim. Byly to nové pokusy, ale zjednaly si půdu. Schreyerovy operety provozovány v některých klášteřích, ano jedna i v paláci státního kancléře knížete z Kounic. Pohříchu zajímavé tyto pokusy zcela zapadly. V Praze pokusil se poprvé uvésti jazyk český na jeviště ředitel tehdejšího německého divadla v Kotcích Jan Brunian, počátek učiniv r. 1771 překladem německé veselohry Kruegerovy „Herzog Michel,“ jejž s nadpisem „Kníže Honzík“ pořídil známý novoměstský vlastenec Zeberer. Ale prvý tento pokus potkal se s nezdarem, jejž zavinili jednak němečtí herci, češtinu děsně lámajíce, jednak i zněmčilé a všemu českému nepříznivé obecenstvo. Později učinil Brunian nový pokus. Tehdy dávána jednoaktová zpěvohra „Ponocný“ anebo „Česká Ančička“ s hudbou Tučkovou. Zdar byl tehdy plný a hra byla několikráte opakována. Odtud ale české hry odpočívaly, až teprvé když hrabě Nostic zbudovav nové divadlo, řízení jeho svěřil Čechu Bullovi, objevila se opět na jevišti hra česká. 20 ledna 1785 dávána totiž v „Národním“ divadle Nosticově německými herci společnosti Bondinské trojaktová veselohra Bohumila Stephani „Odběhlec z lásky synovské,“ již na český jazyk vyložil bratr ředitelův Karel Bulla. Pro tehdejší vlastenecké kruhy české byla to událost váhy nemalé. Sám vážný Pelcl poznamenává, že návštěva byla veliká a sál přeplněn. [1]) Jásot vlastenců byl oprávněn, nebo česká hra tak se zalíbila, že po pěti dnech musil býti „Odběhlec“ — Pelcl ve svých Josefinských pamětech správně klade „Zběh“ — opakován. K této příležitosti složili V(áclav) Š(tach) a Karel J. Thám slavnostní báseň „Svátek českého jazyka“ nadepsanou, přihlížejíce v ní k okolnosti zajisté významné, že nikdy před tím nebyly na veřejném divadle Pražském řádné hry v jazyku českém provozovány. V básni své velebí oba vlastenci zvláště tehdejšího ředitele divadla Bullu. Z dalších her zvláště zalíbil se obecenstvu Waidmannův

[1]) Rybička, Život a působení Václava Matěje Krameriusa, 14.

[2]) Pražské České Noviny 1786, čís. 3.

[1]) Josef II, MS, str. 83.

„Žebravý študent," V. Thámem přeložený, takový pak ruch českými hrami byl způsoben, že bývalo divadlo plné, kdykoli hrálo se česky, ano i z nedalekých měst a vsí lidé schválně do divadla českého přijížděli. [1]) Ale nepřízeň ku snahám českým byla tehdy na vyšších místech již tak patrna, že ku stálým českým hrám v divadle Nosticově nedošlo; toliko ještě čtyři hry české v něm sehrány. „Žebravý študent" poprvé dáván 17 dubna, 16 května téhož spisovatele „Štěpán Fadinger" aneb „Selská vojna," v červenci Englův „Vděčný syn," V. Thámem přeložený, a 10 ledna 1786 prvé české původní drama, pětiaktová hra „Břetislav a Jitka" aneb „Únos z kláštera", která 26 ledna za velikého účastenství obecenstva opakována.

Zavřením Nosticova divadla nebyly však české hry odstraněny; bylyť prvé pokusy jasným důkazem, že má české divadlo půdu. Proto ohlíželi se čeští vlastenci po jevišti jiném. Po nějakou dobu hráno bylo v hraběcím Thunovském paláci na Pětikostelském náměstí, tu kdež nyní jest sněmovna, a mezi tím konány přípravy ku zbudování samostatného divadla českého. [2])

Úlohy té na tehdejší doby a poměry ne snadné podjala se společnost vlastenců, která vyslala z prostředka svého deputaci k císaři se snažnou žádostí, aby bylo povolení dáno ku stavbě dřevěného českého divadla. Divadlo toto zbudováno ze dřeva uprostřed tehdejšího Koňského trhu a nyní Václavského náměstí i zváno odtud „Boudou" a dle českých her i „vlastenským" divadlem. Bylo na tehdejší doby vkusně zbudováno a vedle mnohých loží byla v něm i ozdobná lože císařská. Podnikateli byli vlastenci František Seve a Antonín Zappe, kteří vstoupili i mezi herce. Hry v něm zahájeny za vlasteneckého nadšení v Čechách dotud neznámého dne 8 července 1786. Rulík, který zahájení her v Boudě klade omylem ku 12 červnu, zapsal o této významné události, že „ku potěšení národa českého začala se hra v českém jazyku v divadle aneb v herně na Koňském trhu v Praze s nejvyšším povolením hráti." [3]) Odtud pořádány české hry pravidelně zvláštní společností herců, v níž byli ředitelem Tandler a oblíbenými členy Antong, Körner, Zappe a Seve. Když v září téhož roku

[1]) Hýbl, Historie českého divadla (úvodem k smutné hře Abelino), str. IX.
[2]) Czesaný, Památník českých divadel, 11 sld.
[3]) Hist. kal. I, 66.

císař Josef meškal v Praze, navštívil 19 t. m. i české divadlo v Boudě, ani právě hrají Schikanedrovu veselohru „Loutníci" nebo „Veselá bída", V. Thámem na česko vyloženou. Císař pobyl v divadle až do konce, vzdal hercům uznání a podělil je 25 dukáty. Tehdy přítomnost císařova způsobila, že česká šlechta v hojném počtu divadlo navštívila, odtud pak do divadla českého choditi počala, Císař sám častěji divadlo v Boudě navštěvoval, nikdy ale neohlašoval příchod svůj předem. Jednou zavítal do Boudy, ana již dávána opera a oblíbený herec Svoboda hotoví se k své úloze. Pojednou v obecenstvu vzniklo pohnutí a vše obrací se k císařské lóži, v níž se neočekávaně panovník objevil. Císař kynul obecenstvu, toto ihned utichlo a operní pěvec místo úlohy své vykřikl hlasem nadšeným: „I vítám Tě, Josífku, králi náš nejlaskavější, nejmilostivější!" Císař nebyl s to, aby smích zadržel, obecenstvo pak smálo se a jásalo sebou, „bravo" Svobodovi provolávajíc. [1]) Úspěchy Boudy vzbudily však obavu správy divadla Nosticova, pročež naléháno na nejvyššího purkrabí, aby povolení ku hrám v Boudě bylo zrušeno, ale císař privilej pro Boudu potvrdil s výslovným podotknutím, že platí, dokud se v ní česky bude hráti.

Odtud byla Bouda střediskem vlasteneckých snah. Hry české v tomto na rychlo pořízeném divadle shromažďovaly české obecenstvo v počtu rostoucím, s nímž přibývalo i nadšení. Skutky vlády proti stavům namířené byly příčinou, že šlechta opposici obmýšlejíc, počala okázale všímati si vlasteneckých snah českých a zvláště věnovala pozornost českým hrám v Boudě, kdež scházely se i lid i kruhy vznešené. Překlady střídaly se se hrami původními. O novém roce 1787 složil nadšený pěvec z lidu, starší tovaryš řemesla pernikářského Václav Melezínek, příležitostný chvalozpěv na české herce, v němž velebí se zásluha jejich o povznesení jazyka českého. Počíná pak chvalozpěv Melezínkův slovy těmito na tehdejší dobu významnými:

Veselme se vlastencové,
zpívejme zas chvály nové:
neb kdož neví, že řeč česká
zavržena byla všecka,
zvláště skrze bratří Thámy

[1]) Jenik z Bratřic Bohemica I, 76—78.

přichází teď k zvelebení
a jako z mrtvých vzkříšení.“ [1])

3 ledna 1787 pořádali herci Antong, Körner, Zappe a Seve hru „Cizí“ s prospěchem chudých a vytěžili čistého zisku 69 zl. S počátku června t. r. přivedena na jeviště Tandlerova „Libuše, první kněžna a rekyně v Čechách,“ při jejímž představení rozjařené obecenstvo obsypávalo potleskem herce, zvláště pak paní Antongovu, která hrála úlohu titulní. V září dáván s týmž úspěchem Tandlerův „Jan Žižka z Trocnova“, na zimu pak, když obecnou soustrast vzbudil hrozný požár v Lipé, dávána česká hra „Oheň“ s takovým výsledkem, že zbylo z ní pohořelým 312 zl. 9 kr. čistého výtěžku. [2])

Nepopíratelný byl účinek prvého stálého divadla českého. Obecenstvo pražské bylo jakoby náhlým úderem na zvon z dosavádní národní netečnosti své probuzeno a účastenství jeho v českých hrách bylo tak veliké, že již r. 1788 pražský měšťan Jiřík, vlasteneckou horlivostí vynikající, shromáždil novou společnost vlastenecky smýšlejících přátel a jal se pořádati české hry na divadle v tak zvaném Růžodole nebo zněmčeně Rosenthále za Poříčskou branou, tu kdež nynější Karlín. S hrami se počíti mělo 10 dubna 1788, dovolí-li pohoda, ježto to bylo divadlo letní. [3])

Než okolnosti tyto neušly pozornosti kruhů, jichž výpočty byly mařeny živelným probouzením se ducha českého. Nad Boudou počaly se stahovati mraky, a bylo využito proti ní i choutek po úpravě ovšem tehdy zanedbaného nejkrásnějšího náměstí pražského. Nejprvé „pro náhodu jakous“ bylo z jara r. 1789 divadlo v Boudě zavřeno na nějaký čas. Herec Seydl, bývalý člen společnosti Tandlerovy, přijal sice správu Boudy a zavazoval se, že „pro rozšíření a zvelebení našeho mateřského jazyka . . . . na větším díle české, samé pěknější komedie, dávati bude“ a také 13 dubna 1789 znovu české hry zahájil, ale záhy byl i těmto hrám učiněn konec, ježto gubernium „skrze větší prostrannost a okrášlení města“ nařídilo, aby Bouda byla stržena, což se také stalo.

Odtud české hry odkázány na nepohodlné místnosti soukromé, přece ale nezanikly. 28 června 1799 zahájeny opět hry v Růžodole vedením herců Majera a Bognera i dávána V. Tháma veselohra „Don Žuan neb Kamenný most.“[1]) Podnikatelé Boudy Seve a Zappe najali pak pro své „vlastenské“ divadlo velikou síň ve zrušeném klášteře Hibernů, kdež knihovna bývala, a upravili ji za stálé divadlo, na tehdejší dobu krásně vystavěné a vším pohodlím opatřené. 12 prosince 1789 počaly v něm české hry slavnostní předehrou V. Tháma „Šťastný den,“ ve které sám skladatel poprvé na jevišti vystoupil v osobě strážného genia města Prahy. [2])

Úspěchy tyto podivuhodné měly mocnou vzpružinu v tehdejších poměrech politických. Novoty císaře Josefa II, čelící k uplatnění výlučnému německého jazyka ve všech odvětvích veřejného života, vzbudily přirozeným způsobem protitlak, při čemž ovšem bylo důležito, jakou sílu v odporu tento protitlak osvědčí. Vlasteneckému hnutí českému prospívalo velice, že s počátku pokládáno za beznadějné a tudíž neškodné, také však s prospěchem byly jemu napjaté poměry, vzniklé mezi císařem a šlechtou českou. Tato vidouc, že směr vládní obrací se proti ní, hledala opory v probouzejících se snahách vlasteneckých. Sice již od počátku vědeckého hnutí vlastivědného stáli vynikající vzdělaní členové české šlechty věrně po boku českých učenců a poskytovali snahám jejich mocné podpory, nyní však šlechtici čeští počali okázale si všímati snah za probouzením českého národa i jazyka se nesoucích. „Nacionalism“ tento byl přímo vzbuzen opposicí proti císařovým nařízením i vládnímu směru. Čeští páni počali libovati si v českém čtení i hovoru, navštěvovali české hry v divadle, ano, jakož svědčí hrabě Kašpar Sternberk, [3]) hovořili, když císař v Praze meškal, okázale na hlas a sice bez předchozí úmluvy v předsíních jeho česky. „Aristokraté,“ praví Flajšhans, „dosud na sněm každoročně se shromažďující a představující historický český národ, čerpali z myšlenek (osvícenských) podnět k práci a úsilí za navrácení starých práv stavovských, vládou ústřední osekaných a zadržovaných. Čím dál, tím směleji si vedli Černínové, Lobkovicové, Kinští... v starobylé síni stavovské, čím dál, tím ostřeji zněla slova odporu a se zalíbením čítali stavové v historii svých předchůdců; pánové z Rožmberka, Švamberka, Pernštejna, Po-

[1]) Pražské České Noviny 1787 čís. 1.
[3]) Tamže, 1787 čís. 2, 23, 35, 45.
[3]) Tamže, 1788, čís. 15.

[1]) Pražské České Noviny 1789, čís. 27.
[2]) Tamže 1789, čís. 51.
[2]) Palacký, Leben des Grafen Kaspar Sternberg von ihm selbst beschrieben, 38.

děbrad . . . byli jim vzorem a příkladem.“ [1]) Tak mohutný byl obrat tento, že obnova jazykových poměrů, jakož byla zákonem platna před poněmčujícími příkazy tereziánsko-josefinskými, byla přijata do požadavků stavovských a uvedena na čelném místě, když po smrti císařově Josefa II jednalo se o smíření protiv, politikou jeho vyvolaných.

Opposice české šlechty byla zvláště podnícena spůsobem, kterak rozhodl císař o správě a užívání velikolepého nadání hraběte Straky. Závětem ze dne 18 února 1710 odkázal Jan Petr hrabě Straka, pán z Nedabylic a Libčan, veškeré jmění své k založení rodinného svěřenství a ustanovil, by potomci jeho po meči vymřeli, užitek z panství a jmění svého po pět let příbuzným po přeslici, potom však měl všechen statek jeho věnován býti na zřízení akademie pro členy panského a rytířského stavu českého. Ku statku tomu příslušely panství Okrouhlice v kraji čáslavském, statky Libčany, Janovice a Hořejší Teplice v kraji králové-hradeckém, dům na Malé straně v Praze pod právem rytířů Maltských, zahrada na Novém městě v Praze, peníze a svršky všeliké, celkem v ceně téměř 400.000 zl. Úmysl svůj ve příčině akademie doložil šlechetný muž v 18 článku závětu, kdež praví: „Po pěti létech ale, aby takové fideicommissum ad Academiam pro cvičení mládeže chudé stavu vyššího národa českého na všeliké cvičení a exercitia připadlo, a mohou se v tom čase, těch vysazených pět let (t. j. pro užívání skrze příbuzné po přeslici), dostatečné praeparatoria, učiniti.“ Veškero řízení akademie, stavba a úprava budovy“, povolání učitelův a mistrů, a též potom přijetí do té Academiae chudých z stavu panského a rytířského samého chudého národu českého,“ oddal hrabě Straka místodržícím království českého, tedy stavovským úředníkům, připojil pak, „kdyby Academia v skutek přišla, že ty počty, tolikéž každoročně, páni stavové . . . . přehlídnouti dají.“ [1])

R. 1771 zemřel poslední mužský potomek rodu, Václav Adam Jiří svobodný pán Straka z Nedabylic a r. 1776 připadlo dle závětu hraběte Jana Petra veškero vytčené již jmění akademii; ale akademie sama nebyla ihned zařízena, nýbrž užitek z jmění plynoucí rozdílen k návrhu výboru zemského chudým ucházečům z českého stavu panského a rytířského, aby mohli podjímati se studií na vyšších školách. Jakmile však Josef II zrušil výbor zemský, odňal stavům právo spravovati jmění Strakovské, požitky pak z něho plynoucí udíleny bez ohledu na ustanovení závětu i šlechtickým ucházečům bez českého inkolátu, zejména synům nobilitovaných úředníkův a důstojníků.

Malostranské náměstí v Praze za císaře Josefa II.

Podobným opatřením bylo i nařízení císařské ve příčině dědictví svatováclavského, založeného r. 1669, aby z něho vydávány byly knihy české. Správa jmění jeho, jež dostoupilo v XVIII stol. výše 18.000 zl., po zrušení řádu jesuitského oddána zeměpanským úřadům a r. 1785 nařídil císař, aby větší část úroku z něho plynoucích připadala normálnímu knihoskladu,

[1]) Písemnictví české slovem i obrazem, 483.

[1]) Závět tento uveřejnil Josef Trakal ve Výr. zprávě akademie hr Straky za škol. rok 1899—1900, str. 2—33.

za zbytek pak aby konsistoř pražská kupovala knihy, které by při visitacích byly rozdávány. Původní úmysl zakladatelův i dárců byl ovšem porušen.

Politické poměry tudíž spůsobily, že i šlechta přidávala se ku snahám obrodným, než dohad, z německé strany pronášený, že hnutí toto bylo uměle vzbuzeno a z politických ohledů do lidu vneseno, sluší jako zcela bezdůvodný odmítnouti.[1]) Obrodné hnutí české mělo od počátku ráz ryze lidový. Někteří mladí nadšenci počali je šířiti a ihned v lidu snahy jejich docházely ohlasu.

Germanisační úsilí Josefinské doby nedodělalo se tudíž úkolu svého. Poněmčeny sice školy a do úřadův uvedena němčina proti právu měrou nepoměrně velikou, ale z bohoslužby nebylo lze češtinu vytlačiti. Proti všemu očekávání ukázaly se býti nižší vrstvy národa v lásce k mateřskému svému jazyku houževnatými, uvolněný tisk spolu s vlasteneckým jevištěm získával národním snahám jádro obyvatelstva městského, vyšší duchovenstvo a šlechta hnány byly do tábora národních snah opposičním svým smýšlením proti směru vídeňskému. A tak stal se opak toho, co původci germanisačních choutek očekávali, neboť právě Josefinská doba, která měla národu českému a jeho snahám zasaditi ránu smrtelnou, jest kolébkou prvé české literární a básnické školy novověké, jíž v krátce po smrti Josefově dal jméno i směr Antonín Jaroslav Puchmayer.

Než ani největšímu úsilí vlastenců nebylo lze zabrániti dalších ztrát v území jazykovém. Normální školy a nově ustanovené fary s německou bohoslužbou byly šíření se jazyka německého na úkor českého mocnou podporou, k čemuž přistoupily i císařovy kolonisační snahy na panstvích komorních a fondových. Osada Vrbice u Kladrub poněmčena teprvé s počátku XIX stol. Ve Stříbře v XVIII stol. užíváno ve školách obou jazyků zemských. Když založena škola normální, nabyla vrchu němčina; toliko literátský sbor zpíval stále česky až do svého zrušení a časem ještě bývala česká kázání.

K poněmčování země přispívala i snaha mnohých šlechticů po větším zalidnění a zužitkování půdy. Kol roku 1786 povolal hrabě Pachta, majetník panství liblického v kraji boleslavském, 19 německých rodin z různých končin kraje litoměřického, vykázal jim pozemky ku stavbě domků blíž osamělé hospody „na Zavadilce," rozdělil jim pole a luka některá pod roční úrok a nazval novou osadu, k Vysoké přifařenou, Johannesdorf.[1])

Vítaným prostředkem poněmčovacím bylo i dělení panských dvorů na konci doby Tereziánské a zvláště za Josefa II. Josefinská perioda užívala urburních platů z familií nově vysazených, zvláště na panstvích komorních, na vydržování škol a tu se často setkáváme s platem, který ustanoven v ryze českém kraji pro školu německou. Když r. 1777 zrušena tak zvaná „přední vinice" v Sadské a rozdělena familiím, byla r. 1782 i vinařovna prodána k obci města Sadské za 60 zl. a 1 zl. 52 kr. činže urburní určeno pro německou školu a učitele.[2])

Štěstím zváti sluší, že se kolonisační pokusy tyto po hospodářské stránce neosvědčovaly. Již r. 1784 nastala reakce proti slezským Němcům, nejzřejměji na komorním panství poděbradském. Tam byly právě zrušeny čtyři největší rybníky, Chlebský, Bobnický, Křečkovský a Draho, načež 28 července 1784 prohlásil poděbradský úřad, že může hned začíti, kdo by tam na svůj náklad stavěti chtěl, a že „přede všemi emigrant, jenž ze Slezska sem běží, předek míti má." A k tomu dodává poctivý Vavák: „Již nás zajisté omrzelo, těm ničemným lidem peníze dávati a jim stavěti, již je známe, jak správni jsou, i může každý pomysliti, že kdo dokonalý jest a poctivě živiti se chce, ten doma vždy práci najde a ze země ven nepřijde. Někdy naši utíkávali tam pro pána Ježíše, nyní tam odtud utíkají sem pro chléb — aby tam hladem nemřeli, sem běží."[2])

Nejcitlivější rány dostalo se za dob Josefinských národu českému ztrátou král. města Litoměřic ode dávna již a soustavně připravovanou. Začátky zněmčování tohoto důležitého města datují se již ze XVII stol. Od r. 1664 povolával magistrát na městskou školu učitele jazyka německého namnoze z blízkých Sas a tím počal nejprvé ve škole a pak i v občanstvu jazykový utraquism. Do r. 1719

[1]) Pronesl a hájil dohad ten zvláště německo-moravský politik Alfred von Skene svým spisem Entstehen und Entwickelung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und Mähren im XIX. Jahrhundert. Vídeň, 1893.

[1]) L. v Mith. d. Ver. f. d. Gesch. d. Deutschen in Böhm. 1880, 229.

[2]) Paroubek, O lidu poddanském na Poděbradsku za XVIII věku, 25.

[3]) Paměti Vavákovy, II.

matriky byly psány jen česky a do r. 1739 byla i česká přelíčení soudní. I okolí počalo se silně poněmčovati, jakkoli dle paměti známého místopisce českého, Piaristy Sommra, v Bělušicích a Kozlích mluvilo se ještě za jeho mládí jen česky. [1]) Od r. 1773 i církevní orgánové počali podporovati němčinu v bohoslužbě, neboť vedle dotud českých bohoslužeb zaváděny u různých chrámů německé pocty boží, zvláště kázání. I v předměstských chrámích sv. Vojtěcha a sv. Václava jakož i ve filialním chrámu blízké vsi Mlíkojed zaváděna bohoslužba v obou jazycích. V biskupském chrámě od jisté doby kázáno již jen německy, r. 1780 nabyla kázání německá průchodu i do městského hlavního chrámu Všech Svatých, načež r. 1782 učiněn byl pokus, aby česká bohoslužba z hlavního chrámu vůbec byla vyloučena. 21 prosince 1782 předstoupili vyslaní města s primátorem Benediktem Beutlem před biskupa hraběte z Valdštejna, visitujícího městské děkanství, se žádostí, aby české bohoslužby vůbec přestaly. Biskup však žádosti té nespravedlivé nevyhověl. Prohlásil, že v osadě litoměřické jest mnoho Čechů, kteří se jazyka svého pevně přidržují, rovněž i v obcích zálabských, kteří by snadno v kacířství upadli, kdyby přestala kázání česká. Odpověď biskupova však poněmčující choutky nezastavila, neboť po jeho smrti biskup Kindermann zněmčil ve všech kusích bohoslužbu i školy litoměřické. [2])

Zrušení poddanství a berní opravy.

Vznešené byly zásady, jimiž řídil se císař v úpravě poměrů lidu obecného. Rovné právo všem bylo jeho vodítkem. Proto snažil se neúnavně, aby i u lidu obecného zásada lidskosti nabyla průchodu, a zjednal si právem jméno zakladatele samostatného stavu sedlského. Hned s počátku svého panování, když uvažoval o vhodné úpravě poddanských poměrů, prohlásil obvyklý dotud výhost ze statku za trest tvrdý, jehož jakožto nejkrajnějšího trestu mělo býti jen ve velmi řídkých případech užíváno. V době žní neměly býti uvalovány na lid obecný ani žalář ani práce z pokuty, při výměru pak trestu mělo se vždy dbáti příslušného poměru k vině. [1])

Robotní patent z r. 1775 přinesl rolnickému lidu jisté úlevy, ale spravedlivým požadavkům jeho vyhověl jen částečně. Dobře míněné rady císaře Josefa nedošly sluchu a tak vzniklo dílo polovičaté, zárodek nových bouří v nedaleké budoucnosti. To dobře pozoroval císař a proto jakmile ujal se vlády, přikročil ihned k radikálnímu řešení otázky poddanské. Dle svého úmyslu chtěl císař v zemích koruny české zrušiti dosavádní dědičné poddanství, nahraditi je mírnějším spůsobem poddanství po příkladu dědičných zemí starorakouských a uděliti poddaným v majetek živnost, kterou dotud pro vrchnosti své vzdělávali. Vodítkem byly císaři zvelebení zemědělství a průmyslu, důvody rozumu a příkazy lidskosti vedle všeobecného prospěchu i poddaných i vrchností i státu. [2]) Kynultě prospěch státu zvláště z pevného ohraničení pozemků dominikálních i rustikálních, ježto dle dosavádní berní soustavy větší díl povinnosti berní na pozemcích rustikálních spočíval. Důsledkem snahy té byla však přiměřená úprava berní, na stejném základě spočívající, bez výhod na osobní přednosti se zakládajících.

Na statcích komorních a fondových, jichž počet zamýšleným rušením klášterův a emfyteutisováním ostatního duchovenského jmění v krátké době měl býti velice rozmnožen, byly již rozsáhlé opravy vykonány, zejména dvory poplužní byly děleny a dílce jednotlivé propouštěny ve stálý plat lidem čeledným nebo „familiím“, čímž lidnatosti přibývalo a spolu půda mnohem pečlivěji vzdělávána než za dřívější soustavy nucené roboty. Maria Terezia svěřila v Čechách úlohu tu guberniálnímu radovi Antonínu šlechtici Blancovi, který se však neosvědčil, načež místo jeho zaujal František Antonín šlechtic Raab, ředitel všech komorních a fondových statkův v Čechách (VII, 855). [3]) Raab zavedl novou soustavu, dle níž sedlák místo robotování vrchnosti své jistou dávku peněz ročně skládati měl anebo mohl se i zcela z roboty vyplatiti, vrchnost pak měla

[1]) Weber v Mitth. des Ver. f. d. Gesch. d. Deutschen in Böhmen II, 60 sld.

[2]) Tieftrunk v Čas. Čes. Mus. 1874, 482 sld. dle paměti litoměřického děkana Strahla.

[1]) Meynert, 181.

[2]) Meynert, 113 dle vlastnoručního listu císařova ze dne 23 dubna 1781.

[3]) Raab, Unterricht über die Verwandlung der keiserl. königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter. Vídeň, 1777.

za jistých podmínek všechny dvory a role mezi své poddané i dosavádní podruhy a čeled rozděliti. Na statcích komorních a fondových tato soustava prý lépe se osvědčovala než za dřívějších dob přímého hospodářství nebo generálních nájmů.

Nejpronikavěji působila Raabova soustava, tak zvaný Raabovský systém o svodu robotním či zkrátka Raabovský emfyteut, na kom. panství poděbradském, kdež patentem ze dne 1 března 1777 s platností od 1 ledna roku následujícího zavedena byla. Zákupný majitel půdy složiv najednou nebo po létech cenu tržní, zavazován byl toliko k peněžité dávce roční, panství pak mělo platiti státní daň pozemkovou. [1] Patentem ze dne 24 března 1781 zaveden Raabův systém i na ostatních panstvích komorních, fondních a exjesuitských, k nimž přistoupila i za krátko panství zrušených klášterů, k užitku náboženského fondu spravovaná. Hlavní zásady tohoto systému byly: robotu bylo lze převésti na peníze, kteréž bylo vrchnosti odváděti měsíčně neb čtvrtletně. Dvory měly se děliti emfyteutně v menší dílce, ty pak měly se zprodávati za hotový peníz a roční nájem 21 kr. z měřice. Kromě tohoto nájmu přestávaly všechny jiné platy, toliko rolník s tažní robotou měl ročně dávati 6 zl., chalupník s ruční robotou 3 zl., baráčník o 23 dnech roboty 3 zl., podruh o 13 dnech roboty 1 zl. 30 kr. Vrchní vlastnictví těchto pozemků zůstalo vrchnosti, kteráž měla právo držitele s něho sehnati, kdyby je opustil, zadlužil nebo dávek neodváděl. Každý poddaný byl povinen soudu vrchnostenskému v prvé stolici se podrobovati, statku bez vrchnostenského zhostu neopouštěti, při změně majetku 5 10% slibného platiti, v pořádku povinnostem a platům svým dosti činiti a práce potřebné za plat vrchnosti jeden po druhém konati. Dvorský patent ze dne 10 února 1783 prohlásil konečně, že emfyteutní držitel jest pravým vlastníkem.

Dle tohoto systému rozděleny byly na panství poděbradském r. 1777 - 1683 panské dvory a veškery dědiny (pastviny, porostliny, úlehle) a tak vznikly nové vsi, kterým dal tehdejší vrchní podivná německá jména, mnohdy na úkor starobylých jmen českých, která se přes to přece v lidu zachovala. Také panská vinice v Sadské byla rozdělena dle spůsobu zákupného. Jsou to vsi Beierweck, Draho, Eichelburk ze sadské vinice, pročež lid říká důsledně pořád Vinice, Freudenthal, Glückzu, z čehož lid učinil Klípce, Hermannsdorf, nyní Heřmanice, lépe Kolaje, Kovánsko, Lauberthal v Blatském rybníce, nyní Ostrov, Lustdorf, Neujahrsdorf, nyní Novohrady, Opolánky, Oskořínek, Siegfeld na místě dvora Klů, jehož pojmenování v ústech lidu žije, jakkoli nověji zavádí se neodůvodněný název Vítězov, Srbec, Slotava a Wolfsberg, nyní Vlkov. Osadníci povoláváni především z panství císařských a zvláště z poděbradského, toliko do Kovánska přišli Němci ze Slezska, pročež v ústech lidu ves podnes slove Slízkem. Celkem na panství poděbradském zprodáno zákupně 11.251 měr s ročním platem 17.897 zl. 3 kr., s robotní dávkou 18.782 zl. a činží domovní 3826 zl. 70 kr [1] 15. října 1783 slavně dělení pozemků na Poděbradsku zkoncováno, při čemž jménem poděleného lidu rychtář Vavák z Milčic kommissi slavné učinil poděkování. [2]

Týmž spůsobem pokračováno na velikých komorních panstvích brandejském, kolínském, pardubském, smiřickém, zbirozském, točnickém, jakož i na fondových panstvích smrkovickém, mirošovském, královdvorském a přísečnickém. Na panství brandejském rozděleny všechny dvory a toliko polovic dvora Dřevčického ponechána pro potřeby zámku, při dělení však nešetřeno všude zásad Raabem stanovených, ježto místy, jako z druhé polovice dvora Dřevčického, větší emfyteutní živnosti učiněny. Dle příkladu Raabova pokračováno i na panství cerhenském Terezián-ského ústavu šlechtičen a na panstvích křineckém i ronovském hraběte Morzina. Na těchto panstvích bylo by však ku konci r. 1781 málem došlo k bouřím, ježto hraběcí inspektor Schmidt vymáhal od poddaných větší platy než byly při dělení dvorův ustanoveny. Schmidt přivolal proti lidu eskadronu jízdy z Nymburka, ale hrabě v Křinci meškaje, vojsko zpět poslal a přestal na platech dříve určených. Z též příčiny propukly téhož roku jakési nepokoje i na Cerhensku. [3]

[1] Paroubek, O lidu poddaném na panství Poděbradském za XVIII věku, 5.

[1] Paroubek, O lidu poddaném na panství Poděbradském za XVIII věku, 58 sld.

[2] Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 87.

[3] Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 389.

Dle úmyslů císařových měly býti rozděleny i statky zemské, jichž dotud užívali někteří nejvyšší úředníci zemští. Když r. 1782 donucem k resignaci nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg, nařídil dvorním dekretem ze dne 20. července 1782 císař, aby statky nejvyššího purkrabství byly zabrány a zprodány, úroků pak z peněz složených aby užíval nadále nejvyšší purkrabí, jehož služné dle 10letého průměru na 14251 zl. 35 kr. ustanoveno. Když prodej statků těchto byl ohlášen, tu nebylo kupce. Císař tedy nařídil nejvyššímu purkrabí hraběti Nosticovi, aby statky ty spravoval a ze správy účet administraci komorních statků kladl, což ale tento odmítl, nechtěje skládati administraci komorních statků počty z důchodů svých. Oddána tudíž 27 ledna 1783 veškera správa purkrabských statkův i pražského pivováru administraci komorních statků, záhy ale spozorováno, že výnosu ubývá. Byloť s počátku sotva 13000—14000 zl. ročně získáno, později ještě méně, značný pak schodek do roku 1791 až 26.594 zl. 53½ kr. v obvyklých důchodech purkrabských bylo dopláceti stavům. Také dvůr Dehnice, jehož užíval nejvyšší zemský komorník, byl zabrán a měl býti v menších částech trvale pronajat.[1])

Kde bylo dosti ucházečů domácích, podíleni „familiemi“ tito, na některá však panství, zejména na pardubské, povoláváni houfně němečtí osadníci z Pruského Slezska. Tamť již dne 28 srpna 1780 se všemi poddanými sjednána „nezměnitelná aboliční úmluva robotní“,[2]) načež děleny poplužní dvory mezi osadníky. V červenci roku 1781 přistěhovalo se prvých 22 katolických a německých rodin z Kladska, které přikázány panství pardubskému. Za nimi následovaly další proudy, jimž vykázány nové osady, hlavně v okolí Sezemic a Dašic, jako Véska, Hrachovišťata, Písek, Malolánské, Velkolánské atd., s podivnými německými jmény (Sehndorf, Teichdorf, Streitdorf, Maidorf, Kunstdorf, Grosslan, Kleindorf, Dreidorf, Frauendorf), která záhy podlehla původním dobrým názvům českým. Původce systému Raab zvěčněn jménem nové osady, která vznikla opodál pravého břehu labského pod Horou Kunětickou. Císař těchto cizích osadníků velice dbal a nařizoval krajským úřadům, aby pečlivě o rozvoji cizích osad zprávy podávaly. Dne 16 srpna 1783 vydáno císařské nařízení,[1]) kterým uloženo krajským úřadům, aby vždy 1 listopádu oznamovaly, kolik „immigrantův“ usadilo se v roce na panstvích komorních, exjesuitských, zrušených klášterův i soukromých, nadále pak všichni tito „immigranti“, kromě saských a pruských, měli býti nejprvé do Vídně přivedeni, odtud pak odebrati se na místa v jednotlivých zemích vykázaná. Roku 1784 oznamovalo opět generální velitelství v Čechách, že se chce přistěhovati 14 rodin pruských. Císař nařídil 8 února t. r., aby usazeny byly na českých nebo moravských komorních statcích, ale dále od hranic.[2]) V Čáslavsku vznikla roku 1788 osada Karlshof nebo Libnisdorf, osazená Němci z okolí lipského, u Klatov osada Schönwillkomm.[3]) Majíce naději, že dostane se jim pozemků dobrých i hojných, cizí osadníci do Čech a Moravy v pravdě se hrnuli, mezi nimi i sektáři všelicí, takže dne 30 července 1789 císaři vidělo se nařizovati, že Mennonité nesmějí za osadníky býti přijímáni.[4])

Počátečný výsledek Raabovy soustavy na panstvích komorních zdál se býti příznivý, ovšem pokud srovnáván byl s dřívějším nedbalým hospodařením úředníků. Roku 1786 udáván již čistý roční důchod z jednotlivých panství takto: Poděbrady 59.040 zl., Smrkovice 8000 zl., Pardubice 108.400 zl., Brandejs nad Labem 53.920 zl., Kolín 21.100 zl., Mirošov 13.380 zl., Přísečnice 9980 zl., Králův Dvůr 12.000 zl., Točník 12.960 zl., Zbiroh 34.000 zl.[5]) Později ovšem se ukázaly stinné stránky soustavy řečené, ale tehdy přišly výsledky tyto vhod, neboť byly s to, aby půdu zjednaly dalším dalekosáhlým záměrům císařovým ve příčině zrušení dědičného poddanství a roboty. V dělení dvorů pokračováno po celou dobu panování císařova a s ním souběžně upravovány poddanství i robota, tato ve spolku s novou berní soustavou.

[1]) Diarium des Grafen Franz von Sternberg, přepis v král. českém zemském archivu, str. 80—83. — Stížný spis stavů ze dne 27 listopadu 1790.

[2]) Prager Postzeitung 1780, č. 73.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IX, čís. 389.

[2]) Meynert, 157.

[3]) Weber v Mitth. des Vereins für die Gesch. der Deutschen in Böhmen II, 63.

[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IX, čís. 446.

[5]) Rieggers Archiv I, 574.

Jak v Čechách jednáno, budiž v jednotlivých případech položeno. Na statcích král. města Litoměřic a někdejší jesuitské kolleje tamní počalo dělení dvorů již roku 1777. Někdejší jesuitské pozemky při městě ponechány; též i veliký dům v Mlíkojedech, který bývával letním bytem M. Pavla Stránského, rozdělen poddaným liběšickým. Dne 13 prosince 1778 přišel do Litoměřic císařský kommissař von Eichelburg dělit i dvory městské. Dle instrukce sobě dané zjistil výnos za deset let právě uplynulých a dle toho cenu jednotlivých „familií" vypočetl.[1])

Na statcích král. města Plzně ukončeno bylo dělení pozemků dvorských dle soustavy Raabovy roku 1779 a sice rozděleny dvory Oujezd, Božkov, Bušovice, Doubravka, Doudlevec, Ejpovice, Habrová, Hrádek, Hradiště, Smečice a Sedlecko, celkem 6152 měřic, z nichž 559 obdrželi jednotliví měšťané plzeňští. Největší podíl byl 57, nejmenší s 1 měřici. Mnozí z nových osadníků, zvláště v Habrové, zdráhali se ujati živnosti sobě dané a byli za příčinou tou v poutech na živnost určenou přiváděni. Potom založeny nové rustikální a dominikální pozemkové knihy, poměr pak mezi městem Plzní jako majitelem a poddanými ustanoven smluvou, jíž se dostalo dne 13 července 1783 císařského stvrzení. Obec dala bezplatně veškerým poddaným i jejich dědicům živnosti, které právě drželi, bez jakýchkoli povinností robotních, ale za dědičný nájem. Pozemky ty měly býti i nadále za dominikální pokládány, pročež daně z nich bylo platiti obci plzeňské. Poddaný mohl zbaven býti živnosti jen ve třech případech: když pozemků dobře nevzdělával, když přes dvě třetiny živnosti své zadlužil, když po celý rok nezaplatil nájmu vrchnosti kromě případu těžkého neštěstí. Udál-li se některý z těchto případů, bylo poraditi se vrchnosti s dvěma rychtáři, a když by ti dva příčiny k výhostu neuznali, slušelo rozhodnouti úřadu krajskému. Za práce při rozdělených dvorech snad ještě potřebné obdržeti měli poddaní od vrchnosti plat dle určitého vyměření ustanovený. Relutum robotní ustanoveno na 21 kr. ročních z měřice, na penězích nebo v obilí, do 10 měřic jen v penězích, při větších živnostech dle poměru pevně ujednaného. Při každé změně zaplatiti měl nový majitel městské obci 5% tržného jako laudemium. Poddaní se zavázali, že i po zrušení roboty v době kromě neodkladných prací polních účastní se prací i příspěvkem po žádosti městské obce prací obecně prospěšných, jako dělení neb prořezávání rybníků, řek a pořizování potřebných zákopů, zakládání a zlepšování silnic od jedné obce k druhé na území téhož panství.[1])

Císař dle sil svých podporoval dílo aboliční i na panstvích soukromých. Takť již dne 7 prosince 1780 nařídil, aby aboliční systém robotní byl zaveden na fideikommisních panstvích hraběte Františka X. Morzina Vrchlabí, Lomnici, Čisté a Novém Ronově.[2])

Velikou měrou emfyteutisovány poplužní dvory i v úkrají klatovském, na statcích městských, fondových i soukromých. Tím zveličily se mnohé osady starší a na místě dvorů dříve osamělých vznikly hojné osady nové, jako Vidrkum, Pihovice, Lažánky, Novákovice, Tajanov nad Pstružnou, Tvrdoslav, Loučany, Rozpáralka, Zadní Chalupy, (Hinterhäuser) Hvízdalka, Osiny, Želiv (Fleischhöfe u Oldřichovic), Splž, Poborovice, Kal, Korálkov, Balkov, Anjelice, Chuchel.[3]) Ve východních Čechách nejdříve ze soukromých panství provedena abolice působením Antonína z Kociánů na litomyšlském panství hraběte Jiří z Valdštejna.[4]) Na statcích zrušeného kláštera sázavského dělil mezi poddaný lid pozemky vrchní brandejský. Po skončení této úlohy měly býti rozděleny i všechny statky arcibiskupství pražského, ale záměr ten zmařen úmrtím císařovým.[5])

Na Moravě již roku 1778 počalo se s dělením dvorův a vyvazováním robot a úvazků neboli abolicí. Do roku 1783 zavedeny nové tyto řády na všech státních, fondových, církevních a městských statcích, které byly pod dozorem státní správy, také na statcích arcibiskupských a biskupských. Z duchovních držitelů statků byl prvým mikulovský probošt du Four, který na svém statku Jeřicích roku 1784 slavnostně za přítomnosti vládního kommissaře Anton. Valentina

[1]) Lippert, Geschichte der Stadt Leitmeritz, 595.

[1]) Hruška, Kniha pamětní města Plzně, 249 sld., 254 sld.
[2]) Prager Postzeitung 1780, čís. 104.
[3]) Prášek, Politický okres Klatovský I, 108 sld.
[4]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 336.
[5]) Pražské České Noviny 1787, čís. 6.

Kaschnitze abolici provedl.[1]) Od roku 1781 do 1785 založeno 56 nových osad na Moravě,[2]) do konce roku 1785 vykoupena robota na 125 panstvích povahy výše řečené na Moravě i ve Slezsku,[3]) zejména na fondových statcích Drnholci a Rymnici, na arcibiskupských lenních statcích Rudolticích, Fulštejně a Pavlovicích, na arcibiskupských stolních statcích Mírově a Svitavách, na statku Přízřenicích biskupství brněnského, na panství johannesberském, friedlandském a freiwaldovském biskupství vratislavského, na statcích všech královských měst kromě hlavního města Olomouce, na statcích města Loštic a na statcích měšťanského špitálu brněnského.[4])

Zdánlivě příznivé výsledky emfyteutisování dvorů byly mocnou podporou ku hlavnímu úmyslu císařovu, ku zmírnění totiž dědičného poddanství. Nebylo nikoho chladně usuzujícího tajno, že patent z roku 1775 v této příčině lid rolnický zklamal, nespokojenost pak z toho vzešlá mohla snadno spůsobiti bouři horší událostí roku 1775. Císař byl přesvědčen, že hlavní příčinou útisků lidu obecného byli vrchnostenští úředníci, jichž jednání dotud nebylo dostatečně posuzováno, a poněvadž úřadníci byli zástupci vrchností, činil i tyto za přehmaty proti rolnickému lidu páchané zodpovědnými.

Reskriptem ze dne 27 dubna 1781 vyzváni stavové čeští i moravští, aby oznámili náhled svůj ve příčině zrušení dědičného poddanství, při čemž císař jasně prohlašoval, že ničeho neopomene, čeho by bylo k nejbrzčímu provedení díla tak užitečného potřebí. Nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberk předložil císařský reskript 7 května rozšířenému výboru zemskému, který 11 května zásadně se prohlásil pro zrušení poddanství a udělení vlastnického práva poddaným, neusnesl se ale na konkretních návrzích, nýbrž vyžádal si podrobný výpis příslušných ustanovení dolnorakouských, dříve než by návrh potřebný stavům předložil. Z obavy pak, aby poddaní předčasně o zamýšlených změnách zaslechnuvše, nevzpouzeli se konati povinností z úvazků plynoucích, žádal zemský výbor o prohlášení zvláštním mandátem, že sice budou některé změny v poddanském poměru ustanoveny, do té doby však že podléhá trestu každá úchylka z povinnosti. Císař odpověděl 18 května 1781, aby se bez průtahů k jednání ve sněmu přikročilo.[1])

Valný sněm stavovský blahovolně pojednal o královské této proposici a již dne 1 června 1781 svolili stavové dle návrhu výboru zemského většinou zásadně ku zrušení dědičného a zavedení mírnějšího poddanství.[2]) Menšina, jejímž mluvčím byl hrabě Rottenhann, navrhovala úplné zrušení poddanství a vytýkala výboru zemskému, že nepochopuje zámyslů císařových.[3]) Stavové čestí po krátké době tedy prohlásili ochotu o věci jednati, když však návrhy jejich císaři byly předloženy, shledána nedostatečnost ve věci hlavní. Především hleděli stavové jednání o zrušení poddanství odkládati žádajíce, aby zvláštním patentem byl poddaným naprostý klid pod pokutami přísnými uložen, ježto prý by se jinak oddávali nadějím upřílišeným. V návrzích svých čeští stavové přiznávali poddaným spůsobilost svědčiti před soudy, vzdávali se povolování ženitby u lidí osedlých, zhost pak neměl býti neosedlým nikdy, osedlým, když náhradníka přivedou, upírán. Konečně svolovali i k částečnému zatěžování dluhy u hospodářů se zakoupivších. Roboty a úvazky měly zůstati nedotčeny. Stavové moravští nesvolovali však ani k těmto návrhům.[4])

12 července 1781 projevil císař stavům svou radost nad usnesením jejich.[5]) Stavové dávali sice na jevo, že předloží přiměřené návrhy, žádali ale, aby zvláštním patentem bylo lidu pohroženo přísnými tresty, kdyby jakýmkoli spůsobem nepokoj budil. Podobně zachovali se i stavové moravští. Čeští stavové podali pak určité návrhy, v nichž přiznávali poddaným spůsobilost svědeckou před soudem, vzdávali se práva povolovati sňatky lidem osedlým i výkupného, ale žádali poplatek za zhost pro úřady vrchnostenské. Zhost neměl býti nadále neosedlým odpírán, osedlým pak jen tehdy, když neměli za sebe náhradu v živnosti. Za to měly býti úvazky, roboty a podělkování poddaných zostřeny.

Ještě větší byly požadavky moravských

[1]) Wienerische Kirchenzeitung 1784, str. 329 sld.
[2]) Hanke, Mähr. Staatskunde, 309—348, kdež jest i výčet udán.
[3]) D'Elvert, Die Culturfortschritte Mährens, 9.
[4]) Hanke, Mähr. Staatskunde, 341 sld.

[1]) Grünberg, Die Bauernbefreiung II, 373—375.
[2]) Hanke, tamže 341 sld.
[3]) Votum Rottenhannovo v knihovně knížete J. z Lobkovic, opis v král. českém zem. archivě.
[4]) Grünberg, Die Bauernbefreiung I, 284.
[5]) Meynert, 115.

stavů, kteří ku propuštění z poddanství chtěli jen tehdy přivoliti, když se všichni poddaní vykoupí.

U dvora vyrozumívali z návrhů stavovských, že jedná se stavům spíše o zákonné utvrzení stavu dosavádního, a proto další jednání se stavy přerušeno, císař pak rozhodl se, že rozřeší poddanskou otázku z vlastní své moci. Následkem byl císařský patent ze dne 1 listopadu 1781, kterým „nevolnictví" v zemích českých bylo zrušeno, jakkoli po právu nikdy neexistovalo, nýbrž toliko dědičné poddanství. Za to zavedeno „zmírněné poddanství" dle vzoru rakouského. Poddaní byli i nadále zavázáni poslušenstvím k vrchnostem, ale mohli uzavírati sňatky po prostém ohlášení vrchnostem, načež mělo se jim dostati bezplatného potvrzení, mohli bez vrchnostenského svolení oddávati se řemeslu, umění i vědám, mohli hledati výživu kdekoli, ano, pokud byli právi povinnostem odvodním, mohli se i na panství jiné vystěhovati, zhostný list náleželo vrchnostem zdarma vydávati, nucené čelední práce byly zrušeny, toliko sirotci po uplynulém 14 roce mohli za obvyklou mzdu nejdéle po tři léta býti ku dvorské práci přidržováni.[1]) Výměry robot a úvazků patent tento se nedotýkal předpokládaje, že jsou urbariálními patenty zřejmě ustanoveny.[2])

Rozhodnutí císařovo bylo dalekosáhlé, ale toliko po stránce zásadní. Dokud zůstal rolník podřízen soudním a správním orgánům vrchnostenským, byly výhody patentu toliko akademické. Nechtěl-li rolník na sebe poštvati všemocného vrchnostenského vrchního nebo správce, musil konati vše, co tento mu ukládal, ježto odvolávání se ku krajským úřadům bylo bezúčelné. Záhy zpříznili se úředníci krajští s rodinami stavovskými v úředním svém obvodu a proti jasné intenci císařově stávali se z ochránců lidu patrony jeho dosavádních karabáčníkův.

Než i tato omezená míra osobní svobody vzbudila radostný rozruch po vší zemi, čehož zachovaly se hojné zprávy. Naproti tomu úřední kruhy pruské nebyly spokojeny. Již 11 srpna 1781 psal pruský vyslanec ve Vídni do Berlína, že jest zrušení úvazků v Čechách věcí nemožnou, která prý uvrhne království ve zkázu.[3])

[1]) Doslovné znění podávají B. Rieger, Zasedací zprávy král. české Učené společnosti 1892, C sld. a Grünberg, Die Bauernbefreiung II, 389 sld.

[2]) Meynert, 115.

[3]) Wolf, Österreich und Preussen (1780—1790), 62.

14 ledna 1782 oslaveno zrušení dědičného poddanství v Liberci, kteréž město jsoucí již tehdy dle počtu duší a významu průmyslového z předních měst po všem království, po dlouhých téměř 130 let úpělo v poddanství hraběcí rodiny Gallasovské. Slavnost díkůčinění položena na den 15 ledna. Tehdy školní mládež, starší cechův a veliký počet venkovanů shromáždili se ku slavnostní bohoslužbě v děkanském chrámu, již obětoval děkan Karel Topičovský. Zvadlí kmetové spínali dle slov souvěké zprávy ruce své a modlili se vroucně k pánu světů za blaho velikého mocnáře a dobroděje lidu.[1]) Dne 25 ledna 1782 konána podobná slavnost v Teplici, kdež o 9 hodině dopolední obecně přečtěn patent císařský, potom pak konána bohoslužba poděkovací.[2]) 19 března v den císařových jmenin slavnostně prohlášeno zrušení poddanství v Rumburce a po slavnosti z darů kupcův a továrníků hojně poděleno purkmistrem 100 domácích chudých.[3]) Z českých měst nejhlučněji oslavil zrušení poddanství Slaný, který po 129 let, zbaven byv staleté své svobody, poddán byl vrchnosti smečenské a dle slov současného zpravodaje očekával příští Mojžíše, který by, jako kdysi Israelity, osvobodil jeho poroby. Dne 11 února 1782 shromáždilo se měšťanstvo dle cechů spořádané ve hlavním chrámě, kdež přečtěn patent císařský a po tři dny slavné díkůčinění konáno.[4]) Radost občanstva slanského, že sprostěno bylo okovů poddanství, dala podnět i k panégyrickému spisku, za příčinou tou vydanému.[5])

Než vedle důstojné oslavy zrušení poddanství přihodily se na mnohých místech i výtržnosti. Na některých panstvích opustila čeleď bez výpovědi službu, čehož gubernium české užilo ku steskům, že panské poplužní dvory jsou vší čeledi prosty, dobytku pak že nedostává se ani píce ani ošetřování. Císař vyřídil stížnost spůsobem rozhodným. Vydalť po slezském již osvědčeném vzoru dne 30 září 1782 nový řád pro venkovskou čeleď, v království českém, v markrabství moravském i ve vévodství slezském platný, k němuž přidružil se čelední řád pro města

[1]) Dopis z Liberce do Prahy, uveřejněný v Brünn. Ztg. 1782, čís. 12.

[2]) Brünner Zeitung 1782, čís. 14.

[3]) Wiener. Ztg. 1782, čís. 29.

[4]) Tamže, 1782, čís. 16.

[5]) J. Zinner, Empfindungen eines Schlaners über die abgeschaffte Leibeigenschaft. Vídeň, 1782.

česká, moravská i slezská, prohlášený dne 1 listopadu 1782.[1]) Vedle toho však nařízeny 15 června 1782 i zvláštní předpisy pro úředníky hospodářské.

Celkem tudíž císařský patent docházel v lidu pravého porozumění. Toliko na soumezí českomoravském, v hornatých částech krajů čáslavského, chrudimského, jihlavského a s části i brněnského lid poddaný dával hlomozně na jevo nespokojenost svou, která souvisela poněkud i s hnutím náboženským blouzněním vyvolaným a bylo tak pronikavá, že ještě roku 1797 vedla k událostem považlivým.

Již roku 1781 zdráhali se poddaní hraběte Mitrovského a kláštera žďárského ve Zvoli, Blažkově, Branšově, Račicích a Opatské Rožince (nyní Rožinka Dolní nebo Zámecká) odváděti desátek faráři zvolskému; k nim přidružili se poddaní na panství novoměstském a odpírali desátek faráři v Horní Bobrové; konečně i obyvatelé blízké Nové Vsi hnutí se súčastnili. Když odpor se vzmáhal a podání nespokojených byla úřady odmítnuta, pokusil se nejprvé krajský úřad jihlavský napomínáním klid způsobiti. Ale slova neměla účinku i byli někteří vězením trestáni. Tento stav trval až do března 1784, načež vypravena krajským úřadem do Žďáru zvláštní kommisse, v jejímž čele byl krajský kommissař von Grünhof. Kommissi této nařízeno, aby přiměla vzdorný lid k odvádění desátku pomocí vojska.

Ale lid nedal se zastrašiti, nýbrž ze všech jmenovaných osad shlukli se mužové ve veliký zástup a prohlašovali, že i vojáky odeženou. Kommisse tudíž v průvodu 120 vojínů vedených nadporučíkem Grollem a podporučíkem Hammerem, odebrala se dne 14 března 1784 večer do Zvole, kamž nazejtří obesláni i přední z nespokojenců. Když ani vážné domluvy neprospěly, podržáni přední z nespokojenců ve vazbě, jejich pak příbytky propátrány a tu se ukázalo, že obilí ze stodol bylo potají odveženo a ukryto. Náhradou faráři dán některý kus zabaveného dobytka.

18 března o 11 hodině dopolední shlukli se sedláci z Račic, Nové Vsi i Branšova a v počtu 110 hlav vytrhli proti Zvoli. Nadporučík Groll byl před tím vypravil po 15 mužích do Branšova a Rožinky, dovídaje se ale o pochodu sedláků, povolal mužstvo toto zpět a vyšel se trojím oddělením vojska ze Zvole proti blížícím se vzbouřencům. Sedláci vyzváni jsouce jím, aby udali, co chtí, odpovídali velikým křikem a teprvé po delší domluvě ustanovili některé ze svého středu, aby ti příčiny nespokojenosti vyložili. Zmocněnci tito stěžovali si do nedovoleného a krutého se Zvolskými nakládání a žádali o rozmluvu s krajským kommissařem. Nadporučík tudíž dal v průvodu stráže vojenské dopraviti zmocněnce do Zvole, kdež tito setkavše se s krajským kommissařem, zhurta žádali, aby kommisse krajská ihned byla zrušena, zatčení propuštěni, a odňatý desátek Zvolským byl navrácen. Vedle toho žádali za písemní revers, že mohou se k císaři odvolati. Tento revers byl jim vydán, načež zmocněnci vrátili se ku svým zástupům; ale krajský kommissař kázal zpoutané předáky odvézti do Jihlavy, kamž se sám Křižanovem odebral, zanechav vojsko ve Zvoli.

Ale téhož ještě dne 19 března, když kommissař odjel, vypukla bouře znova. Mezi 10 a 11 hodinou dopolední objevili se opět zástupcové sedláků hlučících, výskajících a nadávajících před Zvolí. Nadporučík vyšel jim vstříc, prosil je, přemlouval, napomínal, oni však jednomyslně křičeli, že chtí Zvolských mstíti a faráře zahubiti. Když vojsko postupovalo proti nim, dávali se na útěk a tu se ukazovalo, že za křovinami jsou nové zástupy ukryty, až se nadporučík záloh obával a proto od křovin ustoupil. Jemu v patách vraceli se hlučící zástupové, napadali vojáky a posmívali se jim, takže vojáci několik planých ran nad hlavami jejich nuceni byli vypáliti. To působilo. Část dala se na útěk, část rozehnali pažbami vojáci, při čemž tři nejsmělejší a mezi nimi i jeden vojenský dovolenec byli zajati.

Ale lid se nezalekl, neboť mezi tím došla zpráva, že ve Strychovském mlýně konána v noci porada sedláků, kdež oznamováno, že shlukli se již poddaní z osmerého panství, žďárského, jimramovského, kunštátského, rožinského, křižanovského a mezeříčského na Moravě, pak z polenského a rychmburského v Čechách, kteří v počtu několika tisíc mužův odhodláni jsou spáliti faru zvolskou a přepadnouti klášter Žďár, opata pak přinutiti, aby zrušil na vždy veškery platy, zejména desátek. Z kláštera o tom rychlým poslem zpráva dána krajskému úřadu, načež dne 21 března přišel do kláštera zástupce krajského hejtmana Offenhausen se 70 muži hild-

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II. 492.

burghauského pluku, jimž velel nadporučík Wurgen. Poněvadž klášterní poddaní na české straně ochotu projevovali podjíti se obrany kláštera, vojsko na přání praelátovo dne 22 března odpoledne odtáhlo, sotva se však rozhlásilo, že vojsko odešlo, vypukla vzpoura znova v Jamném, odkudž tři předáci odebrali se do Nového Veselí a pokoušeli se rychtáře na svou stranu převésti. Než ten podal do kláštera zprávu jízdným poslem, předáci byli z rána zatčeni a klášter posádkou z města Žďáru opatřen. Tím byl odpor na čas zlomen.[1]) —

Mělo-li zrušení dědičného poddanství míti cenu, bylo potřebí upraviti s ním shodně i soudnictví poddanské, dotud bez kontroly téměř vykonávané vrchnostmi a úředníky jejich soudcovské spůsobilosti prostými. Za takových poměrů nebylo lze vystříci se přehmatův ani tam, kde byla opravdová dobrá vůle, ale právě té nedostávalo se a až příliš hojny jsou výkřiky bolesti lidu týraného nesvědomitým vrchnostenským úřednictvem, plazivým proti vrchnosti, ale hrubým, surovým a bezohledným proti poddaným, kteří byli bez příčiny biti, žalářováni a k ponižujícím pokutám odsuzováni. Drastický doklad tehdejších poměrů lidu poddaného podává známá píseň Vavákova, z níž některé vyňatky budtež zde uvedeny:

V zimě na dříví do lesů
muselo se jeti,
ostrost větší než na Plesu
bývalo viděti.
Jak večír nakrmil mile,
do rána byl na tři míle.

Naloživ, jel zas s nákladem
třebas i den celý,
hovada tíží a hladem
trápit se musely:
složiv večer, zas domů jel,
kamžto třebas dvě míle měl.

Tak den a půldruhé noci,
když na to naložil,
sebe, hovad s velkou mocí
co při tom nasoužil.
Však zlé takové tíhoty
neměl nežli den roboty.

Pakli někdy pro zlou cestu
nemohl dojeti,
zůstal den roboty v restu,
sám pak se stavěti
musel v sobotu do zámku.
Tam byl bit, že neměl známky

— — — — — — — — — —

Chceš-li vědět, co drábové
byli při robotě:
lidé horší než katové;
ti při té sirotě
pracující lid soužili,
křičeli zlostně a bili.

Jakého tu bylo hnání
lidu při tom žetí,
hrozného křiku a řvaní,
až hrozno slyšeti:
na děvky, ženy i muže —
zvlášť když jel pán — lál nejhůře.

Byl-li kdo vzadu — hned ránu
dal mu ukrutnou dráb,
a když jen neřek nic pánu,
ještě byl ten žnec rád;
Pakli se to dověděl pán,
dal ho bít neb ho bil sám.

Tuť žádného odvolání,
lidského retuňku,
dost nejmenšího zastání
anebo slevuňku.

— — — — — — — — — —

Při vázání a snášení
takový zlý byl zvyk
jako při ohně hašení,
hrozný, strašlivý křik,
lidu bití, proklínání,
to jen bylo k proslýchání.

Když od jednoho k druhému
dvoru lidi hnali,
nešel-li čerstvě, každému
ihned na záda dali

— — — — — — — — — —

Když pak pán k práci přijížděl,
kdo koliv ho viděl,
stranou se na něj ohlížel,
jako by čert přijel.
Každý co kdo mohl dělal,
On předc příčin k bití hledal.[1])

[1]) Zpráva anonymní (patrně praeláta Steinbacha) ze dne 12 dubna 1784 v Notizenblatt der historisch-statistischen Section der mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde. Beilage der Mittheilungen 1857, str. 78-80.

[1]) Uveřejněno u Paroubka, O lidu poddaném na panství Poděbradském za XVIII věku, 28—31.

Takové poměry nutně hledaly nápravy, jíž bylo lze dosíci dvojí cestou: úpravou vrchnostenského soudnictví a umírněním neb i zrušením roboty. Císař měl v obou příčinách úmysl dobrý, ale úmysly tyto ztroskotaly se o nespůsobilost a nedostatek dobré vůle povolaných úředníků. Toliko v zásadě přiznáno, že soudcem může býti pouze muž právnicky vzdělaný, z jehož rozsudku dopuštěno odvolání k soudu appellačnímu.

Druhá cesta, kterouž hodlal císař poddanské poměry upraviti, byla abolice roboty. Dotud dála se hlavně na základě soustavy Raabovy a zdálo se, že tam, kde jí bylo užito, potkává se s výsledkem. Císař čerpal ze zdánlivých těchto výsledků naději, že bude lze zevšeobecněním soustavy Raabovy připraviti půdu pro úplné zrušení roboty a to takovým spůsobem, aby vrchnosti neztratily, lid ale aby získal. Toho bylo lze dosíci po rozumu tehdejších národohospodářských theorétikův intensivnějším vzděláváním půdy, v menší částky rozdrobené a dědičně pronajímané. Proto i po vydání poddanského patentu v abolici a dělení dvorů pokračováno, Raabovi ale vrchní ředitelství komorních panství českých a exjesuitských statkův odňato. Odtud prováděl Raab abolici pouze na statcích královských měst až do své smrti s počátku r. 1783.

Nástupcem jeho stal se Pavel Hojer, do stavu baronského povýšený, jemuž uloženo, aby na všech statcích komorních, exjesuitských, nadačních, duchovních — u těchto bez rozdílu, náležely-li klášterům již zrušeným anebo duchovenstvům ještě existujícím — i světských zaváděl abolici naturální roboty, dělil pozemky panských poplužních dvorův, opatřoval poddaným pozemkové vlastnictví a sice vše dle místních poměrů, bez určité obecné soustavy, neboť již na některých místech počaly se jeviti stinné stránky nad míru velebené soustavy Raabovy. S počátku byl Hojer podřízen přímo vídeňské dvorské kommissi aboliční, později toliko dvorské kanceláři. Krajským úřadům nařízeno, aby podporovaly jej všemožně, kde by toho žádal. Od roku 1786 byl Hojerovi k jednání aboličnímu přidělen i komorní administrátor Jan Josef Erben.

Podobně dálo se i na Moravě, kdež byli již z posledních let Tereziánských aboličními kommissaři robotními Antonín z Kociánu, dříve administrátor komorních statků v království českém, a Antonín Valentin z Kaschnitz, později administrátor státních statků na Moravě.[1])

Do polovice roku 1782 provedena abolice u 13 královských měst v Čechách, u ostatních měla následovati v době dle možnosti nejkratší.[2]) Roku 1783 ukončena byla na statcích schwarzenberských a sice měla se náhrada robotní k dani jako 3 ku 5. Kdo platil 60 zl. daní, měl platiti nadále za robotu ročních 36 zl., nejvýše pak 42 zl. 54 kr., ježto nejvyšší povinnost robotní byla 156 dnů potahových a 39 dnů práce ruční do roka, robota potahová počítala se pro náhradu po 15, ruční po 6 kr., což činilo úhrnem 42 zl. 54 kr. Nejmenší náhrada robotní činila ročních 15 zl 36 kr., při čemž základem bylo 156 dnů práce s jediným hovadem. Domkáři, kteří dotud konali do roka 26 dnů ruční roboty, měli platiti ročních 2 zl. 36 kr., chalupníci dle počtu dnů robotních 5 zl. 12 kr., 7 zl. 48 kr., 10 zl. 24 kr., 13 zl. a 15 zl. 36 kr. ročně.[3]) Dne 10 února 1783 nařídil císař Hojerovi, aby zaveden byl aboliční robotní systém na všech statcích komorních, exjesuitských, na „náboženských majorátech“, jakož nazývány duchovenské statky, a na všech městských statcích, kde nebylo lze ihned jej provésti, měla se aspoň na některém statku zkouška učiniti, při čemž vytčeny tyto hlavní zásady: 1. naturální robota budiž po výtce abolicí nahrazena; 2. poplužní dvory panské buďtež dle počtu a polohy své děleny; 3. poddaným buďtež odevzdány v naprostý majetek domy a pozemky, které právě drží.[4])

Jednání tato utvrzovala lid rolnický v naději, že přičiněním císařovým dodělá se úplné osobní svobody a že bude sprostěn úvazků tížících, zejména roboty, která čím dále tím více v nenávist upadala. Císař ale hodlal napřed ještě upraviti otázku nejnaléhavější, poddanské totiž soudnictví, a proto nedovoloval vyšinovati se z mezí abolici robotní vytčených. Ukázal to zvláště proti poddaným města Jindřichova Hradce, ze vsí Zahrádky, Něm. Olešné a Skrejchova, kteří podporováni jsouce pastorem Janem Vaníčkem ve Velké Lhotě na panství teleckém na Moravě, skrze po-

[1]) B Rieger, Zřízeni krajské.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II II, čís. 261.

[3]) Riegers Archiv III, 166 sld.

[4]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čis. 18.

koutního písaře Jana Klementa Hlaváčka dali si za dva dukáty napsati žádost k císaři. Císař resolvoval 1 března 1784,[1]) že zapovídá se písaři pod trestem okamžitého výhostu psáti jakékoli žádosti poddaným, a nařídil, aby přijaté 2 dukáty ihned vrátil, pastoru pak udělil přísnou důtku s pohrůžkou výhostu. Hlavní původce žádosti rolník Josef Prchan ze statku a ze vsí jindřichohradeckých vyhostěn s pohrůžkou, že dán bude do nucené práce v přádelně, by se vrátil, jakýsi pak Vodička, který Prchana a žádatele podnítil, odsouzen ku čtyřnedělní nucené práci v přádelně, načež všechny tyto pokuty veřejně ohlášeny.[2])

Zatím konány rozsáhlé přípravy ku zlepšení soudnictví poddanského. Císař i jeho rádcové předpokládali, že vlastními utiskovateli lidu poddaného jsou patrimoniální úředníci, kteří dotud vedle ryze hospodářského úkolu z vůle pánů svých vykonávali i právomoc soudní a správu, ano vybírali i berně. Již 31 března 1781[3]) nařídil císař hejtmanům krajským, aby stihali vrchnosti za trestuhodná neplnění veřejných nařízení pokutami, ježto jim náleželo ručiti za své úředníky. Trestní patent ze dne 1 září téhož roku ukládal krajským úřadům pokutovati nejen úředníky nýbrž i vrchnosti, které by poddaných bez práva utiskovaly, kde by však vina pouze na vrchnosti lpěla, náleželo krajskému úřadu věc zevrubně vyšetřiti a gubernii ohlásiti.[4]) Tak se také dálo a již 9 listopadu 1782 odsouzen zvláštním dvorním dekretem Leopold Feld z Hartenštejna na dvoře Modleticích za velmi zlé jednání s poddanými k čtrnáctidennímu vězení v Bílé věži.[5]) Když pak se přes veškera císařská nařízení případy týrání poddaného lidu opakovaly, vydán dne 18 prosince 1784 dvorní dekret, kterým vrchnostem uloženo ručiti za všechna protizákonná a nespravedlivá utiskování i zkracování poddaných skrze úředníky a nájemce kromě přečinův osobních. Trestní protokoly o vrchnostenském úřednictvu potrvaly odtud po celou dobu vlády císařovy, tvoříce důležitou část tehdejšího vládního spůsobu. Ani úředníci komorních a vůbec veřejných statků nebyli z dozoru a pokutné moci krajských úřadů vyňati.

Již před vydáním patentu poddanského ohlášeno 1 září 1781 císařské nařízení, platné pro Čechy i Moravu, kterým uděleno poddaným právo stížnosti do jejich úředníkův, ale měli nejprvé u vrchnosti žádati o dobrotivou odpomoc, načež teprvé tehdy, když by jim nebylo po právu učiněno, mohli dovolávati se v postupné cestě nejprvé úřadu krajského, pak gubernia a konečně i císaře.[1]) Kde ve sporech poddaných s vrchnostmi nepostačovalo prostředkování úřadů krajských, uloženo poddané zastupovati královskému fisku.[2]) Za tou příčinou zřízena instituce poddanských advokátův, aby byli poddaným radou i pomocí, kdykoli by těmto potřeba stížnosti nastávala. Také pokutovací právomoc vrchností podstatně omezena, ježto jim a jejich úředníkům dovoleny toliko tyto tresty; 1. slušné vězení, bez újmy zdraví, někdy o vodě a chlebě; 2. práce z trestu; 3. zostřené vězení nebo nucená práce za nohou želízky zpoutaných; posléze 4. výhost ze statků. Holí nebo karabáčem pokutovati vrchnostem zakázáno.[3]) Naproti tomu tam, kde robota ještě trvala, bylo vrchnostem dovoleno poddané k povinné robotě donucovati, ano propůjčeno jim právo žádati i o přispění vojska, kde by se toho potřeba ukázala, zvláště když by jevily se znaky umluveného odporu. Neposlušní poddaní měli býti oznámeni krajskému úřadu, který byl oprávněn pokutovati je desíti až pětadvacíti ranami holí.[4]) Pro výměru robotní povinnosti, pokud nebyla abolicí odstraněna, byly v českých zemích Tereziánské urbární patenty rozhodujícími.[5])

Korunou zařízení císařových s prospěchem lidu poddaného měla býti nová soustava berní, stejně spravedlivá ke všem, na témže základě zbudovaná a dosavádní tvrdosti slušně vyrovnávající. Neoblíbené daně, které Marii Terezii ztrpčily poslední léta vladařská, zvláště daň z nápojů, měly býti jí nahrazeny. Z té příčiny bylo především potřebí nového řádného katastru, který by berní povinnost jednotlivcovu přesněji než dle dotud obvyk-

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VII, čís. 138.
[2]) Verordnungen und Circulare für das Kön. Böhmen, čís. 42.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís. 123.
[4]) Tamže, I. čís. 282.
[5]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 482.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 671.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís 359.
[3]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 680.
[4]) Tamže, II, 682.
[5]) Meynert, 115.

lého rozvrhu na rustikální živnosti vyměřoval dle rozsahu a plodnosti půdy. Tereziánský katastr z roku 1756 při vší své vyrovnávací snaze nebyl s to, aby odstranil tvrdosti dosavádní. Byly sice jím pozemky dominikální trvale dani podrobeny, ale na základě vlastního přiznání. Ježto platilo se ze statků rustikálných $33^1/_3\%$ hrubého výtěžku a z půdy dominikální toliko 25% a teprvé později 29%, zůstávala v platnosti skutečnost, že není zdanění stejné, nad to pak malý rustikálista, který vedle daní konati musil i práce robotní a odváděti desátek, nesl daň mnohem tíže než majitel většího dominikálního statku.[1])

Pokus, jejž císař učinil hned s počátku vlády své, aby daň z nápojů byla zreformována, potkal se s nezdarem. Když 13 prosince 1780 císař vyzval české stavy, aby vyslovili se, zda-li má tato daň býti ponechána, a by ponechání navrhovali, jakým vhodnějším spůsobem má býti vyměřována, neuznali stavové vhod o královské proposici blíže jednati, a právem stěžoval si císař dne 21 února 1782, že ani sněm ani zesílený výbor zemský nepodaly bytelného nebo prospěšného návrhu, jakkoli již po čtrnáct měsíců se o této dani uvažuje.[2]) Ujal se tudíž císař sám řešení této otázky ve smyslu ryze absolutistickém, odhodlán jsa s úpravou daní odstraniti i robotu dotud zbývající. Patent ze dne 28 června 1784 naznačoval hlavní směr, jímž se císař bráti chtěl. Dosavádní rozdíl dominikální a rustikální půdy měl býti jen proto podržen, aby rustikalistům vedle dávek státních z čistého výtěžku půdy mohla býti uložena i další dávka, která by byla vrchnostem náhradou za dosavádní robotu. Vedle zásad fysiokratických, jimiž se císař spravoval, měla býti ovšem pozemková daň značnou měrou zvýšena. Byťať půda pokládána za jediný hlavní zdroj poplatnosti, na niž bez ohledu na osobní vlastnost majitelovu, na dominikální nebo rustikální povahu půdy, na výsady, na zemské zřízení, na staré zvyklosti a předsudky, toliko dle poměru větší nebo menší plodivosti anebo větší nebo menší vzdálenosti od míst tržebných měly býti dávky rozvrženy.[3])

[1]) Novotný, Nauka o rakouském katastru a o knihách pozemkových se zvláštním zřetelem na král. české, 11 sld.

[2]) Meynert, 171.

[3]) Dvorní dekret ze dne 4 listopadu 1784 v knihovně knížete Jiří z Lobkovic, opis v král. českém archivu zemském.

Záměr císařův dotýkal se povážlivě právních i hospodářských poměrů zemí českých a musil nezbytně vésti k oprávněným stížnostem. Po právní stránce rušilo se právo sněmův, Obnoveným zřízením zemským i deklaratoriem Ferdinanda III výslovně prohlášené, povolovati veškery berně, kteréhož práva bylo tehdy tím více šetřiti, ježto měly býti uvaleny nové, dosavádním poměrům odporující povinnosti na statek dominikální. Zastanci nynějších skutečných poměrů státoprávních dovolávají se sice zákonodárné moci, jíž si Ferdinand II vyhradil, ale zapomínají, že tento panovník sám Obnoveným zřízením zemským tuto domněle absolutní právomoc omezil, a skutečně všichni jeho nástupci až do Marie Terezie tímto stanoviskem se spravovali. Za nepochybné absolutní moci panovníkovy nebylo třeba předkládati sněmu království českého ku schválení ani pragmatickou sankci ani ustanovení míru Vratislavsko-Berlínského o postoupení Slezska a Kladska Prusům. Po stránce právní tudíž znamenal císařův úmysl o zavedení a spůsobě nové pozemkové daně porušení základů zřízení zemského. Než ani po hospodářské stránce nebyl úmysl ten prost námitek, neboť přinášel sebou značné zvýšení berní povinnosti, tím značnější, čím horšími se stávaly poměry trhu, nad to pak ukládal rolníku, zvyklému dotud na služebné úvazky a dávky naturální, veliké a stálé břímě peněžní bez ohledu na to, zpeněžil-li před tím v témže poměru výtěžek pozemku svého.

Příslušné ústřední úřady tyto nedostatky zamýšlené berní a urbariální úpravy dobře oceňovaly a snažily se císaře od ní odvrátiti. Ale hlas jejich byl oslyšán. Císař dal pravdu jiným rádcům, kteří slibovali, že za několik měsíců budou všechny jeho zámysly provedeny. Proto obtížné a veliké dílo vykonáno chvatně, bez náležitých příprav, ano i bez pravého přehledu.

Tato stálá veliká povinnost peněžitá státu i vrchnosti předpokládala také stálý příjem kontribuentův, tudíž ustálené normální poměry hospodářské. Neúroda a živelní pohroma byly by spůsobily přerušení a mohly býti příčinou událostí tou měrou pohnutých jako neúroda a hlad roku 1771—1772. Císař tudíž od prvých dnů svého nastoupení pečoval neúnavně, aby vhodným opatřením byly následky možných nehod již předem zažehnány a tím hospodářská i poplatná síla lidu pojistěna. Hned v prvých dnech vlády své

22 prosince 1780 nařizoval císař krajským úřadům, aby obdrževše zprávu o požáru nebo jiné živelní nehodě ve svém území, vypravovaly ihned krajského adjunkta anebo vrchnostenského úřadníka z cizího panství, v městech však stavitele neb alespoň políra, na odhádanou škody vzešlé od domu k domu, od pozemku k pozemku.[1]) Také shledáváme, že za častých jinak požárů, jimiž české země za desítiletí Josefova panování byly postiženy, veřejná podpora byla účelně organisována a poškozeným dostávalo se příspěvků nepoměrně značnějších než dříve.

Záslužným dílem této Josefovy péče o lid rolnický, jehož ovoce vynikající měrou jest lidu českému přáno podnes požívati, byly obecní obilné sýpky, po císařově rozkazu organisované. Na mnohých panstvích v Čechách a sice po výtce ve středních krajích bylo učiněno již dříve opatření, aby poddaní skládali část obilí svého do zásoby pro dobu možné neúrody, aby z těchto zásob požárem, krupobitím nebo neúrodou postižení obdrželi potřebné obilí k setí; ovšem byli povinni po žních vrátiti část zapůjčenou i s úrokem, tak zvaným pátým věrtelem. Když takto z náhrad za zápůjčky zásob nad potřebu přibývalo, byl přebytek prodán a peníze uložené jako obecní statek na úrok dány, úrok pak odražen od daní obci předepsaných. Na mnohých místech zbudovány prostorné sýpky, namnoze ze starobylých a tehdy již neobývaných tvrzí. Následkem toho mnohé obce měly naplněné obilím sýpky, které činily je proti vrchnostem samostatnými, a spolu i značné peněžní jistoty, z jichž úroků daně s části ano mnohdy i zcela byly uhrazovány. Blahodějné účinky tohoto zařízení, jímž byly i položeny základy k místní samosprávě venkovských obcí, přiměly císaře, že prohlížeje k potřebě, aby nouze o obilí byla zásobami v čas nashromážděnými odstraněna, nařizoval 24 května 1782, aby podobné zásobárny byly ihned zřizovány v zemích koruny české dle příkladů z krajů čáslavského a jihlavského známých.[2]) Ze vší úrody měl býti odváděn dvanáctý díl pšenice nebo žita, desátý díl ječmene neb ovsa, osmý díl sena. Patentem ze dne 9 června 1788 nařídil obecnou úpravu obilních sýpek ve všech zemích koruny české a sice po tři léta měly býti zásoby obilní skládány.[1])

Patentem císařským ze dne 20 dubna 1785 nařízen nový katastr, kterýž jsa základem pozdějšího katastru stálého, slove katastrem josefinským. Patentem tímto vyslovena byla, jakož již výše řečeno, poprvé důležitá a spravedlivá zásada, aby k úhradě potřeb státních přispíval každý majitel statku stejnoměrně dle výtěžku z pozemků, bez ohledu na rustikální nebo dominikální povahu půdy, jinými slovy základem zdanění měla býti nadále pouze povaha půdy bez ohledu na společenské vlastnosti majitelovy. Tím přestati měl v budoucnosti všechen rozdíl mezi půdou dominikální a rustikální. Všeobecným měřením měla se stanoviti výměra pozemkův, užitek nesoucích. Hrubý výnos stanovil se v hodnotě peněžité a dle běžných cen tržních tak, jak jej jednotliví majitelé přiznali. Tento přiznaný hrubý výnos měl býti kontrolován a dle potřeby znova vyšetřen zvláštní kommissí. Skály, holé hřbety, močály a půdy, jichž nebylo lze užiti ani za pastviny ani k účelům hospodářským, byly z vlastního měření vyloučeny, rovněž silnice, cesty, úvozy, vodní strže, návsi a náměstí, pak pozemky farní, zádušní, školní a hřbitovní. Měřením pozemkův užitek nesoucích, rolí, luk, rybníků, pastvin, zahrad, vinic, lesů, pasek a ploch křovím porostlých, měla se ustanoviti plošná jejich výměra a sice pro každou obec samostatně. Délky měřeny byly ověřenou latí, 1 vídeňský sáh dlouhou, anebo řetězcem o 10 vídeňských sázích. Výměra byla stanovena v jitrech dolnorakouských o 1600□° a ve zlomcích až do $\frac{1}{64}$ jitra = 25□°. Označení a popis hranic sousedních obcí měly měření předcházeti. Pozemky jedné obce byly rozděleny v uzavřené celky, trati nebo hony, ohraničené cestami, potoky atd. Každý pozemek v jednom honu obdržel své zvláštní číslo, nazvané „číslem topografickým“. Vzájemná poloha a tvar pozemků v jednom honu měly býti zobrazeny ve zvláštních náčrtcích polohopisných, ve kterých vedle jména majitelova mělo býti udáno vždy topografické číslo příslušné částice. Pro každou obec měly býti pořízeny seznamy, ve kterých vedle popisu polohy, udání topického pojmenování honu toho neb onoho měla býti uvedena i čísla topografická, jména majitelův a výměra

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís. 13.

[2]) Meynert, 187.

[1]) Politisches Journal 1788, 863.

jednotlivých pozemků. U pozemků, které v měření pojaty nebyly, neměla býti výměra udávána.[1])

Katastrální práce za příčinou nového spůsobu zdanění počaly na Moravě r. 1783, v Čechách pak od r. 1785 konala je vrchní berniční kommisse, zřízená pro novou úpravu urbárních úvazků. Na Moravě dvorním dekretem ze dne 3 ledna 1783 ustanoveni při každém krajském úřadě zeměpanští inženýři, kteří by lid a vrchnostenské úřady učili vyměřování půdy.[2]) V Čechách jmenováni za týmž účelem vrchními kommissaři gubernialní rada Heřman z Hermannsdorfa a král. administrátor komorních statků Jan Erben, na Moravě gubernialní rada svob. pán Tauber a guberniální rada Kaschnitz. Zvláště ustanovení zeměměřiči provedli poprvé zevrubnou výměru i odhad, na němž podnes veškery soukromoprávné poměry spočívají. Katastrální mappy josefinských zeměměřičů mají i z té příčiny vzácný význam, že zaznamenávaly veškera v ústech lidu běžná jména částic pozemkových, čímž zjednán základ pro historickou topografii země. Vrchní berniční kommisse také při práci své nabádala k lepšímu zužitkování půdy, zejména k rušení příliš četných rybníkův a k vysoušení vlhkých částic půdy, které dotud netoliko nic nevynášely, nýbrž ještě škodu okolí svému působily. Již ku konci let sedmdesátých dal rychtář Vavák v Milčicích příklad následování hodný, neboť přiměl sousedy, že společnou prací odvodňovali rozsáhlé nízké prostory na severní straně osady, dotud močálem ležící, a zřídil z nich znenáhla tolik luk obecních, že jsou dnes Milčice co do obecního statku obcí v širém kraji vynikající. Tak dálo se působením vrchní berniční kommisse i na panském. Pelcl poznamenal, že bylo napočítáno 15 tisíc a několik set rybníků, jichž mnohé zrušeny a v luka proměněny.[3]) Zejména počalo se tehdy s vypouštěním četných a velikých rybníků na komorním panství parlubském.

Výsledek této veliké a namáhavé práce však v hlavní příčině nevyhověl nadějím do něho kladeným. Se stanoviska právního, technického i národohospodářského zajisté vytýkají se josefinskému katastru vady mnohé. Především byla to práce chvatná. Doba sama, ku všeobecnému katastrování určená, byla příliš krátká, nad to pak nebylo lze ani všeho toho času užiti, ježto byly závadou práce polní. Měřická práce, postupující od malých částic k velkému celku obce jedné, byla tak nepřesná, že ukázalo se roku 1792 nemožným z jednotlivých těchto náčrtků sestaviti velikou mappu všech Dědičných Států. Shledalo se dále, že nebylo lze ani jednotlivé trati pozemkové v jedné a též obci v celek srovnati, jelikož hranice tratí nebyly přesně zobrazeny Jednotlivé obce v celek spojiti bylo bylo naprosto nemožno Nebyly to vůbec přesné plány ani mappy, nýbrž pouhé náčrtky, do nichž zanesena byla čísla topografická, jména majitelův a druh kultury. Plocha pozemků byla stanovena pouze přibližně a namnoze nesprávně, následkem toho byla i pozemková daň nesprávně rozdělena. Zkrátka josefinský katastr má na sobě pečeť doby, z níž vyšel: dílo v myšlence dobře pojaté, ale prováděním chvatným a skrze lidi nespůsobilé pokažené[1]). Po stránce národohospodářské vytýkáno berní soustavě josefinské, že jednostranně hoví theoriím francouzských fysiokratických oekonomistů, pak že ukládá berní povinnost pilnosti a státní břemena svaluje výhradně na bedra zemědělcova.[2]) Zamýšlel ovšem císař, aby povinnosti zemědělcovy s břemeny majitelů domů srovnal, zvláštní daň domovní dle skutečného nebo možného výnosu nájmu zavésti, ale daň tato nebyla nikdy nařízena pro povážlivé hnutí v obyvatelstvu městském. Také bylo prohlášeno, že spolu se zavedením nové daně zrušeny budou mnohé dosavádní menší daně, obyvatelstvo tížící, nebylo to však rovněž provedeno.[3]) Hned s počátku ukázala se veliká vada, že rádcové, jimž císař provedení myšlenky své svěřil, zapomněli na náklady s vybíráním a správou nové daně spojenými. Pro četné a na tehdejší dobu dobře placené úřednictvo nebylo úhrady a již v prvém měsíci nové daně (28 prosince) bylo potřebí ustanoviti k ní přirážku na náklady správní.[4])

[1]) Novotný, Nauka o rakouském katastru a o ihách pozemkových, 13—16. — Zajimavy jsou číslice, lik bylo tehdy lesů v Čechách. Po vyměření vši země edáno, že lesy pokrývaly 2,319.811 jiter, tedy maličko e než čtvrtý díl vší plochy. Srv. Berger, v Mitth. Ver. f. d. Gesch. d. Deutsch. in Böhm. 1881, 94.

[2]) Wien Ztg. 1783, čís. 9.

[3]) Josef II MS, str. 86.

[1]) Novotný, Nauka o rakouském katastru a o knihách pozemkových, 17 sld.

[2]) Sammlung einiger Schriften... über das neue Steuer- und Urbarialsystem, 4.

[3]) Tamže 5.

[4]) Politisches Journal. Hamburk. 1790, 357.

Když práce katastrové roku 1789 ukončeny, shledáno v království Českém plodné půdy 7,784.361 jiter 1033□ sáhův a vypočítáno, že se ročně průměrně sklidí 10,000.000 měr žita, 4,000.000 měr ječmene a 2,000.000 měr pšenice; po úhradě domácí spotřeby zbýval roční přebytek 400.000 měr různého obilí.[1]) Na Moravě vyměřeno plodné půdy 3,483.347 jiter s ročním hrubým výnosem 17,173.168 zl.[2]) V Čechách byl poměr domikální půdy k rustikální jako 9:21.

Zvýšení poplatné síly očekáváno i od různých opatření k povznesení hospodářství, vedle podpor hospodářů nehodami stižených zvláště zaváděním nových užitečných bylin, jichž pěstování půda a podnebí v Čechách a na Moravě zdály se býti příhodnými. Když r. 1787 meškal císař v Plesu, půjčil 100.000 zlatých bez úroků sedlákům okolním na žito k setí, které r. 1786 vyhynulo.[3]) Hlavním činitelem byl Spolek ku zvelebení hospodářství a svobodného umění v království Českém, Marii Terezií r. 1767 založený. Činnost jeho započala roku 1770 a prvým ředitelem byl vzdělaný a osvícený pán, neúnavný podporovatel hospodářského rozkvětu v Čechách František Josef hrabě Pachta. Spolek tento, jenž s počátku čítal toliko 11 členů, již r. 1778 vypsal odměnu 24 dukátů za nejlepší učebnici hospodářskou. Po neúrodě r. 1771 rozdával spolek sémě vodničné a poučoval, jak jest vodnici pěstovati; na písčitých půdách té části komorního panství brandejského n. L., jež se rozkládala na pravém břehu labském, pěstování vodnice i jiných zelin na pozemcích dotud namnoze ladem ležících výborně se ujalo. Také rozděloval spolek italské, španělské a africké ovce, jež Maria Terezia darovala do Čech z císařských ovčínův, aby se pěstování vlny zvelebilo. Roku 1772 vypsal spolek cenu: „Jak lze odvrátiti přílišnou drahotu obilí“ a vydal poučení o pěstování zemákův a jetele. Zemáky měly býti nejlevnější a nejhojnější plodinou výživnou, jetelem byla rozhojněna píce, rozmnožován chov dobytka a umožněno pravidelné vzdělávání půdy, která dotud úhořila. Pěstování zemáků hlavně zobecnělo po válce s Prusy r. 1778—1779, odtud i lidové jejich pojmenování „brambory“. O pěstování jetele zjednali si hlavní zásluhu oekonomové Jan Kristián Schubart, Josefem II do stavu šlechtického s heslem „z Kleeblattu“ povýšený, a Gistler z Kleebornu. Spolek ku zvelebení hospodářství rozdal již r. 1771 10 centnýřů jetelového semene. Také lucinka tehdy ze Svýcar přinesena a na mnohých místech pěstována. Správa komorních panství předcházela v pěstování jetele a zemáků, v chovu dobytka a ovcí, v zavádění střídavého hospodářství a v úpravě luk z lad neužitečných dobrým příkladem.

Také lnu, štěpařství, lesnictví, hedvábnictví a včelařství věnována v Čechách a na Moravě bedlivá pozornost. Počátky sice spadají již do posledních let Tereziánských, ale soustavně dálo se zavádění nových odvětví hospodářských přímým původstvím a účinnou podporou Josefa II.

Na prvém místě jmenujeme štěpařství. Již v letech 1773—1774 udílel Spolek ku zvelebení hospodářství čestné odměny vynikajícím štěpařům, v čemž vláda jej následovala. Josef II povolil stříbrné zásložné medaille zasloužilým štěpařům v Čechách. Roku 1781 navrhlo gubernium české dle zpráv krajských úřadův, aby třem sedlákům dostalo se stříbrných pamětných peněz za pěstování ovocných stromův a živých plotů. Císař ihned svolil, ale udělil důtku krajským hejtmanům klatovskému i táborskému, že ve zprávě své neudali ani jaké jakosti byly stromy vštípené ani jaké bylo množství jejich.[1])

Roku 1784 4 března vyznamenáni stříbrnými pamětnými penězi za pěstování ovocných stromů Josef Antonín Spindler v Kadani, František Lukeš v Opočně a Podiven Dreyhäuser v Čáslavkách.[2]) Císař jal se také z jara roku 1782 prováděti rozkaz někdy matky své, aby podle silnic vštěpována byla stromořadí[3]); za krátko zelenaly se podél silnic krásné stinné řady topolů, lip a kaštanů, které až do druhé polovice XIX stol. dodávaly malebnosti krajům českým a místy doposud se zachovaly.

Na podporu lnářství v kraji králové-hradeckém rozdáváno sémě lněné. Když roku 1783 len se neurodil, kázal císař zakoupiti z Rigy za 30.000 zl. lněného semene a rozdati mezi lid v hornatých končinách krajů králové-hrade-

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 25.
[2]) Dvořák, Dějiny Moravy, 937.
[3]) Pelcl, Josef II MS, str. 102. — Pražské České Noviny 1787, č. 39.

[1]) Meynert 146.
[2]) Verordnungen und Circulare, 57.
[3]) Pelcl, Josef II MS, str. 52.

ckého, boleslavského a bydžovského.[1]) Dne 29 května 1787 ohlašováno novinami, kdo by semene lněného potřeboval, aby se hlásil o ně u krajského úřadu v Hoříněvsi aneb u obchodní společnosti v Opočně[2]), totiž u obchodníků Františka Janelli a Františka i Felixe Hofmannů.[3])

Blahobytu lidu chtěl císař přispěti i zvelebováním chovu koňstva, dotud velice zanedbaného, jakkoli ve středověku domácí chov koní zplna stačil pro veliké zajisté potřeby dob rytířských. 13 února 1781 nařídil císař, aby bylo dáno z císařských stájův 80 hřebců do českých a rakouských zemí, aby v krajských městech nebo na blízku zřízeny byly stanice hřebčinské, ošetřované jedním nebo dvěma vysloužilci. Připouštění klisen bylo bezplatné, rolník pak měl právo klisny nebo hříbata volně prodávati. Nejpřednějším kupcem byl vojenský erár, který za tříletého kyrysnického koně platil 120, za dragonského 105 zl.[1]) Stanice hřebčinské zřizovány i na komorních panstvích, jako u Brázdímě na panství brandejském n. L., u Nemošic na panství pardubském. Lid zval je „štíty", dle německého „Gestüte". Také chov ovcí podporován a po rozkaze císařově, daném 16 června 1783, doporoučen hospodářům spis o chovu ovcí, jejž farář Svoboda ve Vinoři vydal v jazycích českém i německém.[2])

Největší ale péče věnována moruším, aby zahostilo se hedvábnictví i v zemích českých. Prvé moruše jali se r. 1749 pěstovati v Praze Vlachové major Cremeri a podnikatel divadla Locatelli. Cremeri vštípil v příkopích hradebních morušové sady, kteréž po jeho smrti prodány pražské-

Městka.

Městka.

Lidové typy moravské z doby Josefa II. (Z Hankeova Mähr. Staatsrecht I.)

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 63. — Schreyer, Kommerz I, 3.

[2]) Pražské České Noviny 1787, čís. 31.

[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 212.

[1]) Meynert, 150.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen III, čís. 268.

mu obchodnímu konsessu. Maria Terezia r. 1753 založila v Praze školku morušovou, z níž městům a jednotlivým hospodářům zdarma sazenice vydávány. Roku 1759 císařovna nařídila, aby moruše byly vysazovány, a sice uloženo královským městům, aby vysazovala po 800, municipální města po 200, městečka po 100 moruších. Lid neměl lásky k moruším, poněvadž se obával nových daní ze sadů morušových, císařovna ale 3 června 1765 vyvracela veškery tyto obavy a spolu nařídila, že má každý právo ujati a morušemi osázeti pustiny, jichž osázeti vlastníci opomenuli.[1]) Josef II ve snaze této energicky pokračoval a udělil hojné odměny pěstitelům moruší. 4 října 1783 učitel u sv. Štěpána na Rybníčku v Novém městě Pražském Vavřinec Amort obdarován od císaře penízem zlatým, že „první do škol uvedl dílo hedbávných červů“.[2]) Kokony kupovali představení Vlašského špitálu v Praze a ihned je spřádali, za kterouž příčinou dostávalo se jim roční podpory státní po 500 zl.

26 října nařídil císař, aby za povznesením hedbávnictví v Čechách ročně poskytovalo se po 100 zl. spolehlivým obcím na zakupování moruší.[3])

Když r. 1782 sedláci ve vsi Přímu u Nechánic žádali o pomoc ku pěstování bource, kázal císař od Vlašského špitálu na Malé straně v Praze koupiti pro ně 2000 stromků morušových.[4]) Když se výše již připomenutý pražský učitel Amort nabídl, že bude venkovské učitele a dítky v květnu bezplatně vyučovati chovu bource, uložil císař krajským úřadům, aby veřejnost okružníkem na nabídku Amortovu upozornily.[5])

Přes to nechtělo se v Čechách hedvábnictví dařiti a bylo pozorovati proti němu netajený odpor na mnohých stranách, vedle lidu i u vrchností. Úřední orgány stěžovaly si, že vrchnosti a místní rychtáři chovají se ku pěstění moruší liknavě, a že téměř nikde kromě statků hrabat Chotků, Harracha, Bolzy i Pachty, komorního panství pardubského, statku Troje, Královské Obory a hradebních příkopů pražských nic pro zvelebování pěstění moruší se neděje. Obyvatelstvo prý jest proti pěstění předpojato, ježto se obává, že později na každý strom bude určitá dávka předepsána, jakkoli obavy tyto již 3 června 1765 císařovnou a královnou Marií Terezií byly zaplašeny. Skutečně za posledních dob Josefovy vlády bylo v Čechách vytěženo ročně sotva 50 až 60 centnýřů hedvábu a sice nejvíce ve Vlašském špitále v Praze jakož i na panstvích veltruském a potštejnském.[1])

I o rozvoj včelařství v zemích českých hojně pečováno. 14 července 1787 ohlášeno nařízení císařské o odměnách poddaným, kteří by pilně včely opatrovali a alespoň 18 úlů ročně rozmnožili.[2]) Hospodářství lesní zvelebil lesmistr hraběte Rottenhanna na panství blatenském Ehrenwerth; on také za posledních let Tereziánských na zámku Blatné založil prvou lesnickou školu pro 25 chovanců. Škola ta potrvala až do r. 1791.[3])

Nejmohutnější podporou ruchu hospodářského a spolu semeništěm hospodářských úředníků, kteří by vedle odborné znalosti prokazovali i příslušnou míru administrativní spůsobilosti a tudíž prospěšně by se lišili od dosavádních úředníků, zůstávajících lidu poddanému v paměti na výsost neblahé, byla reorganisace dosavádního soukromého Spolku v c. k. vlastenecko-hospodářskou společnost v království Českém, která ustavila se na základě císařského nařízení ze dne 1 října 1788[4]). Reorganisaci tuto předcházela opatření, jimiž měl býti spůsoben zvláštní samostatný a pro úlohu svou dostatečně vzdělaný stav úředníků vrchnostenských, kteří by byli spůsobilí i k vykonávání administrativní právomoci vrchností i ku správě hospodářské, ovšem v duchu oprav císařových. K těmto potřebám přihlížeje, učinil císař zkoušku z hospodářských věd podmínkou pro každého, kdož měl býti nadále za hospodářského úředníka ustanoven. Na universitě pražské přednášel prof. Bučck již od roku 1776 hospodářskou správovědu a bylo mu uloženo, aby sepsal učebnici pro úředníky hospodářské o vrchnostenské soudní právomoci, o řádu hrdelním, o projednávání pozůstalosti, o vedení účtů sirotčích atd., v přednáškách svých měl pak kandidáty

[1]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 20 sld.
[2]) Rulik, Hist. kal. I. 43.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, čís. 358.
[4]) Brünner. Zeitung 1782. čís. 35.
[5]) Prager Oberpostamtszeitung 1783 čís. 5.

[1]) Schreyer. Kommerz I, 259. 262.
[2]) Rulik, Hist. kal. I, 74.
[3]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 21.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VIII, čís. 556.

úřadů vrchnostenských seznamovati s počátky věd policejních a kamerálních, pokud jich bylo při patrimoniálním úřadování zapotřebí. Ale spůsob tento se neosvědčil. Buček učebnici nesepsal a přes veškero vyzývání krajských úřadů neměl posluchačů. Proto dne 13 srpna 1781 stolice jeho zrušena a veliký fond immatrikulační přikázán spolku hospodářskému, aby z něho dávány byly odměny pilným hospodářům.[1])

Než myšlenka uložiti nastávajícím úředníkům patrimoniálním příslušnou průpravu vědeckou s průkazem spůsobilosti zkouškou dosažitelným nebyla tím utlumena. Když v září 1786 císař meškal v Praze, podal jemu administrátor komorních panství E r b e n odůvodněný návrh, aby zřízena byla samostatná oekonomická škola pro vzdělání patrimoniálního úřednictva. Návrh ten sice dne 17 března 1787 zamítnut, za to ale r. 1788 obnovena stolice hospodářství a věd policejních i kamerálních na universitě. Ale nová stolice byla úzce spojena se spolkem hospodářským, jenž ovšem i sám podroben změně pronikavé.

Nové společnosti dostalo se totiž účelné organisace, přihlížející i k potřebám vědeckého studia hospodářského i k požadavkům ryze praktickým, působnost pak její tou měrou rozšířena, že nabyla postavení samosprávné odborné komory hospodářské, ale jsoucí pod ochranou vládní a mající ve středu svém zástupce vládní a činitele vládou ustanovené. Dle nové organisace skládala se vlastenecko-hospodářská společnost z předsedy, 20 skutečných členů, jichž volbě bylo potřebí císařského potvrzení, a z 32 členů dopisujících. Působnosti její náležela péče o vzdělání, přehled a kázeň hospodářského úřednictva, tudíž nepřímo dozor na veškero zřízení patrimonialní. Ona prováděla immatrikulaci zkoušených hospodářských úředníků, jichž přiznání neb ohlášení přijímaly úřady krajské a o tom jim vydávaly listy prozatímné. Vynikající hospodářští úředníci voleni za dopisující ano i za řádné členy; úředník pro vyšetřenou nepoctivost úřadu sprostěný byl však na základě vrchnostenského oznámení ze seznamu vymazán.[2])

Podobná společnost měla býti dle vůle Marie Terezie zřízena i na Moravě, ale z různých příčin nedošlo ku vzniku velikého zemského spolku s působností českému spolku rovnou, nýbrž v krátce rozpadl se moravský spolek ve dvě soukromé společnosti se sídly v Olomouci a v Brně, které sice hleděly si theoreticky pěstování věd přírodních, ale neměly významu pro život veřejný, zejména ne pro hospodářský. Jedna z nich s názvem v l a s t e n e c k o - h o s p o d á ř s k é s o u k r o m é s p o l e č n o s t i založena byla r. 1786 v Olomouci, ale zanikla již r. 1788. Význam její s části připadl druhé, která s názvem „m o r a v s k é s p o l e č n o s t i p r o v ě d y p ř í r o d n í a v l a s t i v ě d u (Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde)“ vznikla v Brně,

Současně s prvým kursem pro hospodářské úředníky na universitě vydáno dne 1 října 1780 císařské nařízení, že napříště nebude moci u patrimoniálních a hospodářských úředníků v Čechách ustanoven býti žádný úředník bez vysvědčení o zkoušce vykonané před veřejným professorem hospodářských věd a za přítomnosti dvou členů Vlastenecko-hospodářské společnosti. Nařízení to zostřeno dne 1 května 1789 ustanovením, že neměl býti žádný hospodářský úředník v Čechách v hospodářské službě podržán ani přijat bez immatrikulačního listu vlastenecko-hospodářské společnosti.[1])

Vhodnou úpravou poměrů hospodářského úřednictva, kterému dostalo se výhod váženého a nezávislého stavu, sjednána potřebná půda pro nejdůležitější část Josefových oprav hospodářských, k všestrannému totiž zrušení roboty. Není pochybnosti, že císař měl zámysly nejšlechetnější, chtěje zrušením roboty prospěti poddanému lidu i státu a dbaje při tom, aby nebyly poškozeny hmotné zájmy vrchností. Ale základy, na nichž dobře míněné úmysly císařovy spočívaly, byly příliš vrátké. Opět spadá vina na zeměpanské úřednictvo, že nepochopilo úmyslů císařových. O stavu abolice na veřejných i a též i soukromých statcích podávaly úřady zprávy přepjaté, nad skutečnost velebíce účinky pochybné, a císař důvěřuje orgánům svým, jal se řešiti otázku všestranné abolice na základě referátů nesprávných, čímž hlavně zaviněn zmar díla mnohoslibného.

Vizmež především obecné podněty, které pověstnou berní a urbariální soustavu Josefovu předcházely.

Stále a nepoměrně rostoucí náklady,

[1]) B. R i e g e r, Zřízení krajské II, 501 sld.
[2]) T a m ž e II, 507.

[1]) B. R i e g e r, Zřízení krajské II, 504 sld.

zvláště vojenské, byly příčinou, že panovníci XVIII století ohlíželi se po nových zdrojích příjmů státních. Dosavádní sněmy zemskými povolované berně nestačovaly již dávno a následkem toho rostl dluh veřejný, buď pojišťovaný na jednotlivých Dědičných Státech anebo vůbec nekrytý, jako byly peníze papírové. Maria Terezia za posledních let svých zaváděla daň nápojovou, ale daň tato byla velice neoblíbena, zvláště ve velikých městech, a jedním z prvých vládních činů císaře Josefa byl rozkaz ze dne 13 prosince 1780, aby stavové znova uvažovali o této dani, zda-li a kterak má býti zaváděna.[1]) Ale jednání stavů ve příčině té císaře neuspokojovalo (VIII. 417). Toť byla hlavní pohnutka, proč odhodlal se císař řešiti opravu berní bez ohledu na stavy z vlastní moci.

Doba zdála se býti příhodna, neboť důchody z Dědičných Států po r. 1779 stále vzrůstaly. Roku 1781 obnášel důchod Dědičných Států kromě Nizozemska a italských krajů 68,591.000 zl., r. 1783 již 78,283 000 zl. Státní výdaje činily r. 1787 69,347.000 zl. r. 1783 74,866.000 zl. Schodek, který r. 1781 činil ještě 736.000 zl., ustoupil za dvě léta přebytku 3,417.000 zl. Ježto berně na téže výši zůstávaly, bylo zjevno, že zvýšení dálo se u jednotlivých druhů vlastních státních příjmův a dávek nepřímých; zejména zvýšil se výnos ze státních statků racionálnějším hospodářstvím a pravidelnými příspěvky emfyteutů z 2,086.000 na 3,329.000 zl., výtěžek pošt z 883.000 na 1,015.000 zl. Císař hleděl ve všech oborech zaváděti úspory a počal při dvoře svém, jehož potřeby ve dvou létech z 1,782.000 zl. snížil na 970.000 zl. Za to ale vstoupaly potřeby vojenské úžasně. Roku 1783 bylo již potřebí k účelům vojenským 32,351.000 zl., na stavbu pevností 906.000 zl.

Císař zamýšlel prospěti financím říšským dvojím spůsobem, jednak úsporami, kterých bylo lze dosíci zmenšením správních výdajů, jednak souměrnějším rozvržením dávek veřejných, za kterouž příčinou zřízen měl býti katastr, majetek všech dle týchž zásad odhadující a dávky naň stejnoměrně rozvrhnouti, bez ohledu jest-li majetek vrchnostenský či poddanský. Císař však hověl zásadám fysiokratů, kterým byla půda jediným zdrojem potřeb lidských, proto soudil, že také na půdě má veškera berní povinnost spočívati; různost berní má záviseti toliko na nestejné plodivosti, poloze neb velikosti pozemků.[1]) Zákony, které se stanovisku tomu příčí, mají býti s prospěchem veřejného dobra odstraněny. Dle vyšetřených růzností a dle výtěžku průměrného, průběhem desítiletí zjištěného, má každý majitel půdy jistou část výtěžku jako berni veřejným potřebám odevzdati, při čemž k vyšetření výtěžku sluší i tržní ceny přibírati. Odhadování mělo se díti dle obcí, jimž náleží, aby samy jednotlivce své co do výtěžku posuzovaly. Názory tyto potkaly se s odporem ve státní radě, který se hlavně obracel proti fysiokratickému jejich základu, čímž zamýšlená berní oprava se zdržela. Když ale vojenské potřeby vzrůstaly a pokladniční hotovosti ubývalo, podjal se císař znova berní opravy a dožádal se v té příčině dobrozdání hrabat Zinzendorfa, Kolovrata a Chotka. Zinzendorf radil k odstranění mnohých dávek, které lid nesouměrností a nestejným základem tížily, jichž vybírání nad to s nepoměrnými náklady jest spojeno, Kolovrat a Chotek zásadně jeho úsudky schvalovali. Členové státní rady vyslovovali se však i tehdy více méně nepříznivě o záměru císařovu, což tohoto přimělo, že zřídil zvláštní kommissi s baronem Kresslem v čele, která by různá stanoviska ve shodu přivedla, dříve než výměra půdy bude dokonána.

Tím ryzí fysiokratická soustava sice byla zamítnuta, ale pro budoucí zdaňování vzat základ dvojí, na venkově dle výtěžku půdy, v městech dle spotřeby. Základem nové pozemkové daně byla snaha, aby uleveno bylo lidu a aby vrchnosti platily s lidem měrou stejnou. Každý bez ohledu platiti měl ze 100 zl. čistého příjmu 12 zl. 14 kr. Rolník měl vedle toho, náhradou za robotní úvazek, platiti své dosavádní vrchnosti 17 zl. 46 kr. ze 100 ročně, tak že 70 zl. ze 100 zůstalo stále jemu k výživě jeho i jeho rodiny. Odůvodňována byla dávka tato tím, že rolník prost jsa úvazku robotního, nebude míti potřebí ani čeledi ani dobytka tolik jako dotud, že mu tudíž ubude nákladu, vrchnostem pak že bude třeba dobytek přikupovati a lid dělný za plat najímati.

Daň měla býti vybírána ne berníky stavovskými nýbrž novými zeměpanskými berními úřady, jichž pro království České navrhováno 184. Nad berními úřady měly býti nadkommisse, s krajskými úřady spojené,

[1]) Meynert, 170.

[1]) Dvorní dekret ze dne 4 března 1784.

které po rozumu dvorského dekretu ze dne 10 února 1789 vyzývaly obce ku prohlášení, chtějí-li povinnosti k vrchnostem platiti hotovými penězi anebo v přírodninách. Většina obcí vyslovila se pro placení hotovými, v Čechách ale na mnohých místech říkali sedláci dle biblického: „Dávejte co jest císařovo císaři, co jest božího bohu“, že o vrchnostech nic v písmě svatém řečeno není a že tudíž nic jim platiti nebudou. V jiných krajích nechtěli podepisovati ani se prohlašovati, tak že císař viděl se nucena nařídíti, aby při dosavádních povinnostech byli ponecháni, dokud tyto nečiní více než 17 zl. 46 kr. ze 100 zl. výtěžku průměrného.[1])

Při vybírání daní měla býti lidu zůstavena značná míra spoluúčastenství, ježto obcím ponecháno daň od jednotlivců vybírati. Každá obec měla si ustanoviti k vybírání důvěrníka nebo rychtáře, za něhož přejala rukojemství; spolu měla obec i za toho ručiti, kdo platiti nemohl. Daň vybírána býti měla voleným rychtářem měsíčně a odváděna ihned okresnímu bernímu, který ji dodati měl krajskému pokladníku.

Na rok 1789 byl odhádán výnos všech pozemků v království Českém na 30,057.939 zl. 29 kr., z čehož připadalo platiti daně 3,646.017 zl. 9 kr., o 570.257 zl. 29½ kr. více než pokud platilo království České podle katastru dřevního.[2])

10 února 1789 nařízena nová daň pozemková, která měla míti v zápětí obecné zrušení roboty za náhradu peněžitou,[3]) a sice nazvána celá změna novou císařskou urbární úpravou (neue kaiserliche Urbarial-Verfassung). Vláda tvrdila, že děje se tak s prospěchem lidu, aby se lépe rozmáhal a racionálněji hospodařil.[4]) Ale vyšetřování příjmů sedlákova nedálo se ve shodě se skutečností, ježto výtěžek pozemků líčili růžověji než skutečně byl, přes to že snížením výnosu usedlostí na 142 zl. přibylo 11200 usedlostí s 570.000 zl. daně, čímž berní síla země byla povážlivou měrou napínána.[5])

Prvý rok platnosti nové daně, až do konce října 1790, prohlášen za přechodný a poddaní zavázáni vrchnostem pracovati za zákonně ustanovenou mzdu, již vrchnosti mohly z pohledávek svých za poddanými odpočítati. Práce tyto týkaly se však výhradně hospodářství polního a lučního.[1])

Vedle císařského patentu, kterým se nová daň pozemková nařizovala, zřízeny berní nadkommisse v jednotlivých zemích, po krajích pak podkommisse. Výkonnými orgány byli krajští kommissaři hospodářští, jimž instrukcí ze dne 8 listopadu 1789 uloženo, aby především za prvých dvou let reklamačních a i budoucně vyšetřovali berní a urbární záležitosti. Platu měli ročně po 800 zl. s náklady cestovními.[2]) Krajské úřady vedle toho pak žádaly na obcích prohlášení, chtějí-li úvazky vrchnostem na 17 zl. 46 kr. vypočtěné platiti hotově anebo přírodninami a službami. Ale každá upomínka na služby vrchnostem konané jitřila krev poddaného lidu a tudíž byla nemístna, ano na některých místech v Čechách i na Moravě staly se projevy zřejmé nespokojenosti. V některých krajích nechtěli se sedláci podepisovati ba ani ne přihlašovati. Ano někde úřady přinuceny ponechávati sedláky při povinnostech dosavádních, ježto prý obsahovaly méně než 17 zl. 46 kr. ze 100 zl. výtěžku ročního.[3])

Císař domníval se, že soudíc dle zpráv úřadů nová daň přinese lidu úlevu. Theorétikové vypočítali jemu, že ve skutečnosti méně platí sedlák, více vrchnost. Očekávání tato pronikala i do lidu, který toužebně očekával slavnost Všech Svatých roku 1789 jakožto den, v němž robota měla přestati. „Já nic nechybím,“ zaznamenává Vavák,[4]) „když napíšu, že s jakou žádostnou radostí Laudon a vojsko naše očekávalo den dobytí Bělehradu, že s takovou radostí — ba snad s větší — očekávali lidé den Všech Svatých. O jaká radost u toho vesnického lidu byla, když jim po té neděli žádný na robotu jeti a jíti neporoučel, nelze věřiti tomu, kdo jak živ roboty nezkusil! Mnozí na poděkování pánu bohu a za zdraví a šťastné panování monarchy našeho mše svaté dali sloužiti a jiné milosrdné skutky a almužny vykonávali“. Vsi Hořany, Škramník a Žhery na panství

[1]) Polit. Journal 1789, str. 1276 sld.
[2]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 29. — Tím budiž opraveno, co praví Dvořák, Dějiny Moravy, 937. 4,225.000 zl. byla roční berně česká i s extraordinariem.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen IX, čis. 516.
[4]) Srv. dopis z Čech v Polit. Journ. 1789. str. 1021 sld.
[5]) Adámek, Z doby poroby a vzkříšení, 29.

[1]) Grünberg, Die Bauernbefreiung. I, 326.
[2]) R. Rieger, Zřízení krajské II, 267.
[3]) Polit. Journ. 1789, str. 1276 sld.
[4]) Paměti II.

černokosteleckém po společné úmluvě daly 5 listopadu sloužiti ve Skramníce slavnou mši, k níž rolníci s manželkami a dítkami přišli a po mši před chrámem chudé almužnami hojnými podíleli. Jinde všeliké veselí slaveno s hudbou i písněmi, jichž jedna i tiskem vydána, hrubá a neumělá, přes to však mnozí úředníci vrchnostenští Vaváka obviňovali, že jest skladatelem jejím. Stávalo se na místech mnohých, že lid robotě i směšný pohřeb uspořádal.

Sleva mýt, jíž se vláda na odůvodněnou nových daní dovolávala, nesprospívala zemím českým nýbrž hlavně dolnorakouskému obchodu s vínem.[1])

Záhy však ukázalo se, že se neobyčejné toto zvýšení berní povinnosti potkávalo s odporem stavův i lidu.

V lidu i ve vysokých kruzích šlechtických byla daň tato posuzována stejně nepříznivě. Lid zdráhal se platiti vrchnostem, ježto zklamány byly naděje jeho do úlevy a on očekával plné zrušení úvazků středověkých, vrchnosti domnívaly se, že jsou zkráceny ustanovenou náhradou ve svých zděděných právích, — sám Grünberg[2]) doznává, že činila ztráta důchodů vrchnostenských ne méně než $^3/_4$, avšak i $^2/_3$ — a zkušení státníci odsuzovali základ, na němž zdanění spočívalo. Kritický spis o nové soustavě berní a urbarialní v krátce po smrti císařově z prostředka českých stavů v Drážďanech vydaný vytýká obecný stav země, nové berní soustavě naprosto nepříznivý. Reformní pokusy vlády a zákaz přívozu cizího zboží podryly prý obchod, stálými finančními spekulacemi všechny peníze do Vídně a odtud do vzdálených zemí svedeny, odkudž již se nevracely, zboží doma vyrobené nedocházelo odbytu.[3]) Členové českých stavů nad to vytýkali, že nová daň má býti zavedena a rozepsána beze schválení skrze stavy, zemským zřízením jediné k povolování daní a vojska oprávněné. Odporu súčastnil se vynikajícím způsobem i dvorský kancléř Jan Rudolf hrabě Chotek, tuhý centrálista a josefinista,[4]) o němž i chvalořečníci císařovi doznávají, že byl věrným sluhou dynastie. Chotek nedovedl srovnati s přísahou a úřadem svým, aby účasten byl provádění berní úpravy, kteráž dle jeho přesvědčení ohrožovala bezpečnost trůnu, podrývajíc hlavní sloupy jeho. Mínil totiž, že navrhovaným výkupem úvazků vrchnosti jsou poškozeny, aniž by lidu bylo uleveno. Když veškera jeho upozornění bez výsledku zůstávala, podal dne 5 února 1789 Chotek žádost za propuštěnou, která císaře překvapila; svědčit o tom různé trpce znějící poznámky, jež souvěkovci císaři do úst kladou. Císař Chotka v milosti z úřadu propustil, ale odhodlanost Chotkova vzbudila dojem hluboký. Na jeho žádost odpověděl císař vlastnoručně: „Milý hrabě Chotku! Jsem zvyklý všude toliko nevděk kliditi a proto mně resignace Vaše nepřekvapuje. Já ji přijímám!“ Při jiné příležitosti soudil císař: „Milý Chotku, není-liž lépe, když sedláku ještě něco ponecháme, než aby nám pranic nedávali?“ Chotek odpověděl, podobných událostí že se není co báti, ježto by bylo lze odporující mocí k plnění dávek přidržovati. „Mocí!“ odvětil císař vážně, „fysická převaha jest u třetího stavu. Věřte mně, nechce-li rolník, jsme všichni ztraceni“. Nástupcem Chotkovým jmenován baron Kressl, který ihned podepsal.

Hrabě Chotek nezůstal v odporu proti nové dani pozemkové osamocen. Také jiní stavové vytýkali nevhodnost její. Nejvyšší sudí zemský Prokop hrabě Lažanský spatřoval nepřiměřený poměr mezi zdaněním vrchnostenských a poddanských, nebo jak se tehdy říkalo, dominikálních a rustikálních pozemkův a postavil se v čelo hnutí proti berní úpravě ještě za života císařova.

Také na Moravě a ve Slezsku pozorovati bylo vážné příznaky nespokojenosti. Ve stavovských a šlechtických kruzích zvláště nepříjemně působilo, že přední nástroj při rozvrhování nové daně svobodný pán Kasch-

[1]) Orig. v arch. spoj. dv. kanceláře, přepis v král. čes. arch. zemském

[2]) Die Bauernbefreiung I, 327.

[3]) Sammlung einiger Schriften ... über das neue Steuer- und Urbarialsystem, 6.

[4]) Politické smýšlení tohoto původem sice českého ale jinak rozhodně centralistického státníka nejlépe charakterisují vlastní slova jeho dobrozdání, které r. 1802 císaři Františku I. předložil: „Nichts würde die Kraft und Energie des österreichischen Staates mehr befestigen, als die Einheit der Regierungsgrundsätze, die Zusammenschmelzung aller verschiedenen Reiche und Provinzen in einen und denselben Staatskörper, die Annäherung und Vermittlung der sich oft widersprechenden Localgesetze, Vorrechte, Forderungen, so wie die Aufhebung der bestehenden Zwischenmauthe und Zwangsgesetze, die Vertilgung der kleinlichen Provinzial- und National-Vorurtheile, der wechselseitigen Scheelsucht und Geringschätzung“. (A. Wolf, Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissensch. Phil. hist. Cl. IX, 440).

nitz byl císařem za příslušné své přičinění okázale a spůsobem u císaře neobvyklým vyznamenán. Vlastnoručním listem, zaslaným 21 února 1789 nejvyššímu dvorskému kancléři hraběti z Kolovrat, oznámil totiž císař, že udílí Kaschnitzovi „za dotud vykonané výtečné služby“ a zvláště „za služby vykonané právě při soustavě rektifikační“ dar 30.000 zl., které měl doplatiti na panství Zdislavice, od náboženského fondu koupené.[1])

Nepokoje vznikly příčinou nové daně mezi lidem opět v kraji jihlavském a zvláště znojemském, jichž původ shledáván v sousedství s Dolním Rakouskem, rovněž s pozemkovou daní nespokojeným.

V Cechách o hnutí mezi lidem v té době neslyšeti, ježto nebyl dosah nové berně ještě jasný a naděje do zrušení nenáviděné roboty všechny jiné úvahy zatlačovaly. Také nebylo lze novou berni tak rychle uplatniti jako ve mnohem menší Moravě, ježto přípravné práce bylo třeba konati v rozměrech větších.

Vrchnostenští výběrčí nebo kontribuční vybírali, účtovali a do krajské pokladny odváděli daň nebo kontribuci poddaných. Byli vlastně správci kontribučenské pokladny a obilního fondu poddaných, od nichž byli i placeni. Dvorským patentem ze dne 10 února 1789 svěřována kontribuční správa pouze větším dominiím, tak zvaným „vedoucím“, a sice pro určitý počet obcí. Jim odváděli kontribuci rychtářové na náklad obcí. Menší dominia s vrchnostmi svými přišla tím o právo vybírati berně. Bylo tudíž tolik kontribučních kolik vedoucích dominií, t. j. 963. 626 menších panství a deskových dvorů přestávalo po stránce berní býti zvláštními dominii. Ustanovovati kontribuční sice náleželo vrchnostem, ale ucházeči bylo se prokázati znalostí berní administrace, dosvědčenou zkouškou u krajského úřadu, kterému náleželo ustanovené potvrzovati a služební přísahou zavazovati.[2])

Průtahy složitou touto organisací spůsobené byly příčinou, že se císař rozhodl veškero bernictví v království českém postátniti. Nařídil tudíž dvorním dekretem ze dne 15 září 1789, aby kraje jednotlivé rozděleny byly na větší berní okresy, načež chvatně zřízeny berní okresy zeměpanské, počtem 184 s tolikéž zeměpanskými výběrčími okresními, jakožto orgány pro výměru nové daně. Berní okresy jednotlivé rozpadaly se v dominia, k ustanovení vlastního výběrčího spůsobilá, a obce katastrální nebo berní, obec pak každá vedle záruky za zvoleného rychtáře ručila i za toho, kdo platiti nemohl. Daň měla se vybírati měsíčně a odváděti okresnímu bernímu, který pak ji odváděl pokladníku krajskému.[1])

Stavům zemským sice nebylo možno k nové dani ve sněmu stanovisko zaujati, ježto byla proti zřízení zemskému nařízena a sněm svoláván nebyl, ale hlasy schvalující i zamítající ozývaly se přes to z řad jejich. Osvícený hrabě Bouquoi schvaloval stejné zdaňování dominikálních i rustikálních pozemků, nejvyšší sudí zemský hrabě Lažanský pronášel opět proti tomuto spůsobu zdaňování námitky, které známe z pozdějšího sněmovního jeho podání.

Sedmý den po smrti císařově, 27 února 1790, podali i stavové moravští prosbu císaři Leopoldu, která patrně již byla dříve připravena, a tam blíže doličují vady daně pozemkové. Jakkoli spis tento má hlavně ve zření prospěchy stavovské, přece čísla a doklady jeho jsou hodny úvahy. Pro vojenský rok 1790 bylo Moravě předepsáno 2,067.621 zl. $55^3/_4$ kr. z čehož bylo dáti vrchnostem 501.301 zl. $54^1/_4$ kr., poddaným 1,566.320 zl. $1^1/_2$ kr. Podle dřívější berní povinnosti měly tedy vrchnosti zaplatiti více o 273.578 zl. 53 kr., což bylo 120%, poddaní o 630.979 zl. $5^1/_4$ kr., tudíž o $67^1/_2$%. Ve Slezsku bylo předepsáno 320.202 zl. $16^3/_4$ kr. z čehož připadalo 107 229 zl. $33^3/_4$ kr. vrchnostem, 212.972 zl. 43 kr. poddaným. Povinnost vrchností zvýšena o 66.513 zl. $47^3/_4$ kr., proti dřívějšímu poměru o 163%, povinnost poddaných o 106.584 zl. 7 kr. nebo o 100%. Úleva mýt, která v kruzích dvorských pokládána za náhradu za daň zvýšenou, byla i dle soudu moravských stavů s prospěchem toliko vývozníkům vína rakouského. Ježto vybírána byla ještě 1% přirážka ku všemu hrubému výtěžku v úhrnu 197.372 zl. 10 kr. a požadována náhrada 100.000 zl. za ubytování vojska, obnášelo zvýšení daně pozemkové ve skutečnosti 981.599 zl. $57^3/_4$ kr., k čemuž ještě ve Slezsku přistoupila zvláštní daň z dluhů, koní a tak zvaný masný krejcar částkou 59.757 zl. $14^2/_4$ kr.

Jediný důležitý výsledek ze zpletitého

[1]) Vlastnoruční list císařův uveřejněn v Brünner Ztg. 1789, čís. 22.

[2]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 507. 521. 522.

[1]) Polit. Journ. 1789, str. 1276.

jednání o nové dani pozemkové jest vznik obcí katastrálních. Daň sama nikdy skutečně nevešla v platnost. Byla sice pro rok 1790 již předepsána, než však mohla býti splácena, zemřel císař Josef II a jeho nástupce Leopold II pokládal zrušení daně pozemkové a s ní souvislé obecné abolice za nejnutnější téměř státní úkol. Ale katastr v platnosti zůstal a s ním i obce katastrální. Ztratily sice právo Josefem II udělené, že si volily vlastní správu, a podlehly opět rychtářům vrchností potvrzovaným, ale hranice jejich již se neměnily a s nimi právomoc, která přirozeně obcím jako nejnižšímu stupni správnímu náleží. Na josefinských obcích katastrálních zbudován obecní řád z roku 1850. Také poddanství již nebylo obnoveno. Robota sice se na velikém počtu panství uchovala, ale poddaní měli právo stížnosti a registratury někdejších krajských úřadů podávají svědectví, jak hojně práva tohoto užívali.

Odstranění pozemkové daně Leopoldem II mělo však i vážný dosah státoprávní. Se stanoviska českého zřízení zemského byla josefinská pozemková daň dílem neústavním, ježto byla nařízena bez jediné oprávněného činitele, bez svolení sněmu zemského. Tím že byla odstraněna a že jako dříve král sněmu zemskému berní postuláty předkládal, byly uznány porušení zřízení zemského a spolu i restituce jeho.

K nezdaru císařských úmyslů ve příčině úpravy pozemkového bernictví a robotní abolice nemalou měrou přispěla i současná válka turecká, neboť veliké náklady, jichž vyhledávala, přiměly císaře, že nařídil zvláštní válečnou daň a sice opět bez svolení ano bez otázání se sněmu českého i moravského. Stalo se tak ještě po návrhu dvorského kancléře Jana Rudolfa hraběte Chotka. Ježto císař prohlásil, že válka r. 1789 vyžadovati bude zvýšeného nákladu 70,000.000 zl., navrhl Chotek, aby vybírala se válečná daň ve spůsobě přirážky 30% ku přímé dani poddanské, 60% k dani vrchnostenské.[1]) Vedle toho uvaleny značné dávky na ty, kdož živili se jiným spůsobem než zemědělským. Daň tato, nařízená dvorním dekretem ze dne 31 října 1788, jejž v Čechách ohlásil 18 listopadu t. r. nejvyšší purkrabí hrabě Cavriani, měla povahu stoupající daně z příjmu se sazbami nepoměrně vysokými. Důchod do 300 zl. byl této daně prost, z důchodu od 301 do 600 zl. ročních platilo se 5%, od 601 do 999 zl. ročních 7%, od 1000 do 2000 zl. 10%, od 2001 do 4000 zl. 12% a z důchodu nad 4001 zl. 15%[1]). Nespokojenost s daní touto vznikla sama sebou, rozmáhala se však povážlivou měrou, když výsledky války nebyly v nijakém k oběti této poměru.

Přes to venkovský lid český oceňuje snahy císařovy o své uvolnění, ve vděčné choval jej paměti. Ještě za života císařova roku 1789 velebil jej milčický rychtář Vavák v častěji vzpomenuté písni slovy, která projevují vděčné smýšlení širokých vrstev lidu poddanského. Volát:

Josefe, slavný císaři
a pane náš milý,
bůh ti dal poznat ty zkázy,
které v zemi byly,
v lidu poddaném a statném
v každém běhu zemi platném.
Ty jsi sám lítostně ztrnul
nad množstvím českých bíd,
pod svůj plášť milostný shrnul
nás, všecken český lid,
zapověděl jsi nás bíti,
s robotou soužit a dříti.
Bůh ti dej slavné vítězství
v tom tvém bojování,
již Bělehrad tvý jméno ctí,
Turek jest vyhnaný.
Tams přemoh Turky tyrany,
zde pak ty veské křesťany.
Tam předc bylo půl měsíce,
zde vždycky tmavá noc,
nyní zasvítilo slunce,
přestala panská noc.
Ty sám nyní v celé zemi
vládneš s pány, s lidmi všemi

Zde hodí se zpráva o muži neobyčejném, původci této písně, jehož již častěji bylo vzpomínáno.

Franěk Jan Vavák jest zjev té doby neobyčejný. Vší svojí bytností byl českým rolníkem a hrdě se znal k rolnickému svému původu. Předkové jeho Jiří a Ludmila Vavákovi dostali se r. 1676 z Peček Poblatných na dvůr svobodný o $4^3/_4$ lánu svobodného a $2^1/_4$ lánu poplatného (celkem asi 188 jiter) do vsi Milčic (nyní číslo 4), kdež chlebil syn jejich Jan s chotí

[1]) A. Wolf, Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Cl. IX, 449 sld.

[1]) Pražské České Noviny 1788. čís. 50—52.

Barborou až do r. 1753, načež hospodařil na statku nyní číslo 13. Třetí syn jejich František Jan, rozený r. 1741, ujal živnost a držel ji až do r. 1793; od r. 1778 hospodařil nad to i v nynějším čísle 24. Od r. 1779 byl rychtářem, od mládí pak horlivě čítal knihy české a zapisoval si paměti současné již před roku 1760. Mnohé knihy si vlastní rukou přepisoval a se zálibou skládal

Mladý svobodný Hanák v letním úboru.

Hanácká dívka v letním úboru.

Lidové typy moravské z doby Josefa II. (Z Hankeova Mähr. Staatsrecht I.)

historické písně duchovní i světské. Také mnohé staré písně lidové v přepisích svých zachoval. Počet knih, které pročetl a jejž v Pamětech svých uvádí, jest veliký; možno říci, že všechny starší tisky zvláště ze XVI a XVII století bedlivě pročetl, čehož Paměti jeho hojných poskytují dokladů. Byl také pilným čtenářem novin. Roku 1770 jal se zapisovati své Paměti, maje ve zření vše, co se v blízkém sousedství jeho ano i ve vzdálenějších krajinách přiházelo. Rázovitost povahy obráží se ovšem i v Pamětech Vavákových, který úsudku svého nijak nezakrývá. Byl rozhodný Čech, svého vlastenského jazyka, národních dějin i památek milovný a zapisoval Paměti své s tím úmyslem, aby byly čteny a staly se zdrojem poučení jeho přátelům a sousedům. Nenáviděl vše, co z Pruska přicházelo, tudíž i snahy toleranční i jazyk německý a vnucující se jeho převahu.[1])

Vývoj průmyslu a obchodu za Josefa II.

Hrozné následky války třicítileté téměř zničily kvetoucí dříve živnosti v městech českých a moravských. Teprve za Karla VI počínaly vládní kruhy dbáti obrody obchodu, řemesel i živností ladem ležících, v čemž Maria Terezia po míru Hubertsburském pokračovala. Skutečně v severní hornaté části Čech, v Praze, v Brně a v některých okre-

[1]) Paroubek, O lidu poddaném na panství Poděbradském za XVIII věku, 8. — Čečetka, Sedlák Franěk Jan Vavák v Obrázkové Revue 1901, str. 4.

sích moravských i slezských počal se utěšeně rozvíjeti průmysl, s části již továrnicky provozovaný. V Čechách severních zejména průmyslem na sebe pozornost upoutávaly kraje boleslavský, králové-hradecký, bydžovský, litoměřický a žatecký, v nich pak města a osady Liberec, Turnov, Hajda, Branná, Rokytnice, Smržovka, Rumburk, Varnsdorf, Lipa, Lomnice, Horní Litvínov, Aš, na Moravě Jihlava, Šternberk, Nový Jičín, ve Slezsku Krnov, Bruntál a Bílsko.

Překážkou velikou všestrannému vývoji průmyslu byly však ztuhlé řády cechovní, neúhlednost a částečně i nedostatečnost výrobkův a špatné kommunikace, stížené cly hraničními i soukromými mýty ve vnitrozemí. Za dřevních dob obchod a výroba byly od sebe ostře odlišovány a ještě obchodní patent ze dne 24 března 1764 ukládal továrníkům a mistrům, aby se všeho kupčení s výrobky svými zdržovali. Jediné výhody dostalo se výrobcům, že směli zboží své prodávati doma v celých kusích a na trzích výročních v drobném. Josef II zrušil tíživá tato omezení a povolil dvorním dekretem ze dne 21 května 1781 továrnám, aby i doma v drobném zboží své prodávaly, kteréžto svolení 3 července 1783 rozšířeno i na právo prodeje ve vlastních skladech.

Výlučnost cechovní prolomena za posledních let Tereziánských tak zvanými ochrannými dekrety, kteréž vyjímečně dovolovaly provozovati živnost bez předchozího nabytí práva mistrovského. Josef II myšlenku matky své, prvé proslovenou v patentě ze dne 1 září 1770 a ve dvorním dekretě ze dne 30 září 1776 šíře označenou, dovršil instrukcí krajským úřadům r. 1783 a dvorním dekretem ze dne 3 května 1784, pohříchu ale stavěly se v cestu překážky veliké myšlénce té, takže toliko na některých místech v Čechách došla tím provedení, že některé živnosti byly za svobodné prohlášeny a cechovního svazku sprostěny. Živnostem továrnicky provozovaným dotud výhody zvláštní nebyly povolovány.

Za posledních let Tereziánských již i cizí kapitál hleděl se průmyslem v českých zemích uplatniti. Němečtí, angličtí a holandští podnikatelé usazovali se a zakládali továrny i větší dílny. Roku 1779 založena v Brně c. k. anglická továrna na knoflíky, která pracovala i pro armádu. V Čechách severních byl znamenitým podporovatelem průmyslu Josef Max hrabě Kinský (zemřel 27 dubna 1780), král. kommerční praesident pro království České, který aby nabyl potřebné hotovosti k zamyšlenému zřizování průmyslových podniků, prodal sedmero svých panství. Povolav mnohé cizí živnostníky, zvláště z Bavor a Sas, mezi nimi i protestanty, na své statky v Severních Čechách, zařídil mnohé továrny na sklo, plátno, zrcadla, na plátno voskované v Českém Pernštejně. V továrně na zrcadla pracovalo 500 osob. Poddaní jeho usazovali se ve mnohých městech evropských, provozujíc obchod se zbožím skelným do zemí východních i do Přední Indie.[1]) R. 1778 počal v Kraslicích Josef Anger, vyučený u Sattlera v Lipsku, výrobu kovových nástrojů dechových, nepochybně jsa prvým toho odvětví výrobcem v království Českém. Maličko později usadil se v Kraslicích Antonín Bauer, Sas rodilý, od něhož se jiní přiučovali výrobě trubek, pozounův a lesních rohů.[2]) R. 1774 cestoval ministr hrabě Zinzendorf po severních Čechách a studoval bedlivě tehdejší stav průmyslu, o němž podal císařovně zprávu ve mnohých příčinách zajímavou. Vyjímáme z ní, že v Hořejším Litvínově byla tehdy hraběcí Valdštejnská továrna na sukna r. 1715 založená. V Krásné Lípě byla výborně zařízená bělidla na plátno, na nichž vybíleno 1137 kusů plátna domácího a 350000 kusů příze. Na panství českokamenickém bylo 129 bělidel s 36 běliči. V Něm. Kamenici bylo více než 300 postavů, na nichž předeny punčochy ze saské a makedonské vlny. V Senově Kamenickém vzkvétala výroba sklenného zboží, které bylo vyváženo do Polska, Ruska, Italie, Portugalska, Nizozemska i Francie. V Turnově vyrábělo 110 mistrů nepravé drahokamy, tři kamennáři do zlata granáty a horské křišťály zasazovali; se zbožím tímto hojně bylo kupčeno do Francie a Anglie. S podivením, že Zinzendorf nevzpomíná znamenitého tehdy soukennictví a mandlířství v Turnově, které po celé téměř XVIII stol. úspěšně závodilo i s Libercem a jakkoli v Liberci napočítáno již tehdy asi 100 soukenníků, vedle nich tkalci, punčocháři[3]), postřihači. V Jilemnici četní byli tkalci a přástevníci. V Hostinném zkvétala výroba tak zvaných sangalletů, totiž

[1]) Brünn. Ztg., 1780, čís. 34.

[2]) Rössler v. Mitt. d. V. f. d. Gesch. d. Deutsch. in Böhm. XII, 216.

[3]) Prášek, Děje Turnovské, 257 sld.

plátna s nitěnou obrubou: ročně zhotovilo se až 4500 kusů v ceně 270000 zl. Naproti tomu byla kosmonoská tiskárna kartounů a plátna v úpadku a majitel její hrabě Bolza přinucen ujednati obchodní spolek s jakýmsi Schillem z Augšburka.[1])

Maria Terezia sama podporovala ruch průmyslový zakládáním státních továren, jako v Brně, kdež cizím průmyslníkům dostávalo se i jiných výhod, zejména u věcech náboženských. Kdežto v Čechách hrabě Bolza své evangelické úředníky a tovární zřízence ze Sas i Prus musil propustiti, byli v Brně evangelíci stále trpěni. Péčí císařovny založena v Brně prvá tabáční továrna v zemích českých, ve Veliké Nové ulici prvá továrna na sukna, ve Schwabengasse c. k. vys. továrna na plyš a vlnu.

Prvou moravskou továrnu na sukna zařídil již r. 1765 v Olomouci jakýsi Reichel, když však továrna tato záhy zanikla, sstoupila se v Brně r. 1765 na pokyn vládní společnost obchodníků, jíž císařovna poskytla značných prostředků peněžitých. R. 1780 ujal správy této továrny usadilý na Moravě Nizozemec Jan Leopold von Köffiller, jemuž také císař Josef nezúročitelné půjčky poskytoval. Továrna tato pokládána za jediný závod svého druhu a za pamětihodnost moravského hlavního města. Budovy její se rozšiřovaly, stavů soukenických přibývalo. S počátku let osmdesátých zaměstnávala továrna Köffillerova přes 2000 lidí a vyráběla ročně 2000 kusů jemných suken vedle zboží běžného, jako bergobzoom, molltony a p. Domácí vlny zpracovala nad 100 centů ročně a měla vlastní valchu i barvírnu.

Nastoupením Josefa II změnily se poměry průmyslu a živností v českých zemích znamenitě, ježto císař po celou dobu panství svého neúnavně rozvoj jejich podporoval.

Jednal při tom dle zásad promyšlených a přísně prováděných, prostředky, které našim dobám sice by se zdály násilnými, ale tehdy neminuly se dobrým účinkem. Při podpoře průmyslové činnosti byla císaři hlavním vodítkem snaha po volném rozvoji a účelném konání, v čemž již spatřovati lze zárodky volnosti živnostenské. Proto odhodlal se císař rušiti omezování kromě určitě vytčeného počtu, usnadňovati, aby zkušení tovaryši mohli nabyti práva mistrovského bez rozdílu, byli-li domácí či cizinci, a nemíti při tom žádných ohledů na syny mistrů. Soutěž měla býti rozmnožena a prodej zlevněn. Kde není pevně určené ceny, kde není cechovní oprávněnosti, tam prý není nedostatku. Když r. 1782 byl v Praze nedostatek masa a řezníci strojili se ceny zvýšovati, nařídil císař, aby v týž den, kdy maso o krejcar jen bude zdraženo, bylo každému dovoleno maso sekati a prodávati; tím prý se odpomůže nouzi a upraví cena.[1]) Také prodej mouky a chleba povolen obecně každému za zdravotního dozoru policie, ježto prý soutěžiti se má toliko jakostí, cenou, váhou a velikostí.[2])

Přítelem jsa svobodné soutěže, musil ovšem býti císař nepřítelem monopolů i výsad. Proti cizině chránil domácí průmysl ochrannými cly, jimž ale nepodléhalo zboží skutečně užitečné a potřebné. Zostřil dále pokuty na podloudnictví, odměňoval udavače a dal vykonávati přísné prohlídky. V Praze již 6 června 1784 zakázán přívoz zboží cizozemského. Zboží cizí na skladě jsoucí sepsáno, do kláštera Paulánů sneseno a pak teprvé majitelům vráceno[3]).

1 října 1784 vyšel obecný rozkaz, aby koncem měsíce ve všech větších městech vykonána byla prohlídka skladův a sklepů, při tom aby se pátralo po zboží zakázaném, zvláště po cizích vínech, jehož zásoby měly býti zjištěny a brzo ztráveny; ani domy vrchnostenské nebyly prohlídky této ušetřeny. Dostižené cizí zboží bylo neúprosně ničeno. V Praze k tomu vykázáno místo za Novou branou, kdež 27 června 1787 spáleno různého zboží zapověděného z hlavního celního úřadu za 12000 zl. V témž témdni vhozeny do Vltavy dvě tuny sleďů[4]). Velice důležité bylo i uvolnění těžby nerostů; dvorským dekretem ze dne 8 února 1789 prohlásil císař, že nemůže býti žádnému poddanému bráněno, aby kámen, vápno, hlínu cihlovou, rašelinu, uhlí a vůbec jakékoli nerosty na své půdě těžil, ježto se nerosty tyto vyskytují ještě ve vrstvě půdy k povrchu přičítané[5]).

V tomto duchu řízeny byly úkony vlády císařovy, který neúprosně a všestranně snažil se buditi snahu po rozvoji průmyslu a ob-

[1]) Göhlert v. Mitth. d. V. f. d. Gesch. d. Deutsch. i. Böhm. 1872, 289—291.

[1]) Meynert, 135 sld.
[2]) Tamže, II. 79.
[3]) Schiffner, Neuere Geschichte der Böhmen, 21. sld.
[4]) Pražské České Noviny, 1787, čís. 31.
[5]) Prager Staats- und gelehrte Nachrichten, 1789, čís. 8.

chodu v zemích svých. Velmi důležito bylo nařízení císařské ze dne 21 března 1782, které možno pokládati za stěžejný základ továrnického průmyslu. Při rozmáhajícím se počtu továren byla nejpřednější podmínkou úspěšné výroby dostatečná zásoba topiva. Že by lesy byly záhy zničeny, by bylo se toliko dříví užívalo, o tom nebylo pochybnosti, než předsudek i v tomto případě vítězil nad úvahou. Jakkoli již tehdy na mnohých místech uhlí bylo těženo, zvláště na statcích kláštera oseckého, přece vzpíral se lid jím topiti. Císař tudíž veřejně radil, aby pro úsporu dříví užívalo se v průmyslu uhlí, a vyzýval vrchnosti, aby oznámily, kde na statcích jejich a s jakým úspěchem by bylo lze uhlí těžiti. Nařízení toto neminulo se účinkem. Podporováno jsouc lepším stavem a větším počtem veřejných silnic, přispělo velice k rozšíření uhlí jako topiva továrního a tudíž i k rozvoji továrnického průmyslu sama. Horlivým podpůrcem císařových snah o povznesení průmyslu českého byl probošt Kindermann, který vedle péče o rozvoj škol průmyslových také pilně se staral o vznik závodů průmyslových a zvláště továren, největší měrou ve zněmčených krajích severních.

Na častých svých cestách seznával císař lépe než kdo jiný pokrok a potřeby průmyslu i živností a dle svého zvyku rychle a pronikavě jednal. Kdekoli spatřil, že živnost vázne neb upadá, zakročil ihned o své újmě. Když v lednu 1781 námořská válka spůsobila krisi v českém obchodu se zbožím lněným, čímž mnozí tkalci zchudli a již se i vystěhovati chtěli, císař přesvědčiv se sám o neblahých těchto poměrech, rozhodl, že nehodí se čekati na další nějaké šetření úřadní, nýbrž dlužno trpícím poskytnouti pomoc postačitelnou. Nařídil tudíž, aby poukázáno bylo čtvrtletně po 50.000 zl., z nichž by, počínajíc 1 říjnem 1781, povolovány byly chudým tkalcům krajů králové-hradeckého, bydžovského a boleslavského podpory ve spůsobě výpůjček bez úroků anebo výpomoci [1]).

Různé byly cesty, jichž císař k povznesení průmyslu užíval, nejobyčejnější pak, že při návštěvě některého města shledl sám i přední závody jeho. Za tuřanských manevrů r. 1781 zajel 13 září do Brna a navštívil Köffillerovu továrnu na jemná sukna, při čemž závod do podrobna prohlédl a tři čtvrti hodiny hovořil s majiteli, ředitelem i zřízenci [1]).

Jiný prostředek byla hmotná podpora podnikatelů ve spůsobu jakémkoli, při čemž byly císaři vodítkem zásady, ve dvorním dekretě ze dne 24 července 1785 obsažené, zařizování totiž továren na zcela nové, v zemi ještě neznámé a přece potřebné tovary. Odvětví již v zemích českých zastoupená měla se pozdvihnouti podporováním vývozu do zemí cizích.

Tím uveden byl císař opět ku clům prohibitivním, jimiž hodlal nejvíce živnostem a průmyslu ve všech Dědičných Státech prospěti. Již 6 června 1784 uveřejněn přísný zákaz přívozu cizího zboží, ježto prý na všech téměř místech zakládaly se továrny, ve mnohých pak již se pracovalo. Kdo by proti zákazu jednal, měl býti trestán pokutou a by se přečin opakoval, i vězením. Zboží podloudně přivežené a dopadené mělo se bez ohledu veřejně spáliti, což také dálo se se vší přísností. Rulík dokládá [2]), že zboží v ceně 10, 15 i 17 tisíců zl. bylo spáleno a zničeno. Aby plátna v zemi urobená byla lze od cizích rozeznati, byla dle rozkazu císařova označována na rozích znakem zemským [3]). 2 června 1786 vydán zákaz přívozu cizích zrcadel i punčoch, ježto prý cizí továrníci do dovolených nitěných punčoch anebo pod ně připlétali zakázaný hedváb [4]).

Než císař neváhal ani přímé pomoci poskytnouti, kde se vhodná příležitost naskytovala a této okolnosti jest přičísti vznik nejdůležitějšího odvětví českého hospodářského průmyslu, totiž cukrovárnictví.

Pobídkou i tu byla snaha po nezávislosti na státech námořských, které cukr třtinový přivážely ze zámoří, hlavně z Ameriky. Již Karel VI založiv r. 1719 „východoindskou společnost“ v Ostendě, udělil jí monopol k obchodu a r. 1722 povolení, aby založila rafinerii cukerní. Společnost tato záhy zrušena ku přání Anglie a Hollandu, které za to uznaly sankci pragmatickou, ale výsadu cukerní udělila Maria Terezia na 25 let zvláštní hollandské společnosti, která r. 1750 založila v chorvatské Rěce prvou rafinerii cukerní v rozměrech takových, že opatřila domácí spotřebu, ano i část výroby své vyvážela.

[1]) Meynert, Brünn. Ztg. 1781, čís. 64. Wien. Ztg. 1781, čís. 63.

[1]) Brünner Ztg. 1781, č. 75.
[2]) Hist. kal. I, 52.
[3]) Brünn. Ztg. 1782, čís. 92.
[4]) Meynert, 143.

Přes to rafinerie tato se neudržela, rovněž zašly i rafinerie cukru třtinového v Terstu, Vídni a Klosterneuburce.

Přírodozpytci snažili se vyšetřiti cukr v jiných bylinách v Evropě pěstovaných a tu pozornost jejich upjata byla na burák nebo řepu cukrovku, dotud v rýnské Falci pěstovanou. R. 1747 berlínský lékárník O. J. Marggraf vyrobil z usušených kořenů burákových krystalinický třtinový cukr, ale teprvé r. 1786 F. K. Achard zabývav se již po několik let pěstováním buráku na statku svém Krulsdorfu u Berlína, jal se vyráběti z řepy cukrovky surový cukr.

V Čechách dály se pokusy pěstovati cukrovku již za dob Tereziánských. R. 1770 vydala c. k. vlastenecko-hospodářská společnost pojednání Františka Stadiota, hosp. rady v Nasavrších, o pěstování cukrovky a užitku z něho pro chov dobytka plynoucím, současně pak podporováno i pěstování javoru, z jehož šťávy cukr připravován býti měl.

Budoucnost ale kynula pouze cukrovce a rok po nálezu Achardově stal se na české půdě prvý pokus vyráběti cukr způsobem továrnickým. Z jara r. 1787 nabídl se majitel rafinerie na cukr v Klosterneuburce Josef de Sauvaigne, že zřídí z budov zrušeného kláštera zbraslavského cukrovár rozměru takových, aby celé království cukrem opatřoval [1]).

Císař tudíž pronajal vídeňské akcijné společnosti Fries a spol. 17 června 1787 prázdný konvent zrušeného kláštera zbraslavského, která vedením Sauvaignovým jala se v něm rafinovati cukr třtinový, ale vedle toho již činila pokusy i s rafinováním cukru burákového. Původcem byl nepochybně sám Achard, jenž Zbraslav navštíviv, přiměl účastníky společnosti k rozsáhlejším zkouškám s cukrem burákovým, jež podnikal tamní mistr vařičský. Společnost po zdárném výsledku pokusů najala u továrny hojné pozemky a jala se na nich cukrovku pěstovati, ale pro nedostatek podpory se strany vládní pokusy ty zanikly. Za to rafinován cukr třtinový se slušným zdarem. 11 září 1787 konána první zkouška, při níž za několik hodin vyrobilo se 300 klobouků cukru. Denně pracovalo v továrně až 150 osob [2]). Záhy přibyla druhá a r. 1790 zasvěcena na Zbraslavi i třetí rafinerie [1])

Dvorním dekretem ze dne 28 srpna 1789 zakázán přívoz cizozemské rafinády s výslovným odůvodněním, aby pozdvihla se domácí výroba cukru čistěného [2]).

Rušením klášterů hlavně na venkově uprázdněny byly veliké a vhodné budovy, o jichž úkolu nadále nebylo lze rozhodnouti; nehodily se pro odlehlou od měst polohu ani k vojenským ani školským ani k úředním potřebám. Císař učinil pokus některé z nich věnovati účelům průmyslovým a sice vedle kláštera zbraslavského nejprvé budovy klášterů zlatokorunského a tišnovského. Ve Zlaté Koruně zřízena c. k. továrna na plátno, která po půlleté působnosti r. 1787 měla již 400 předýnek a 400 kusů plátna v zásobě [3]).

Dvorním dekretem ze dne 29 srpna 1785 ustanoveny pro Moravu půjčky s $3^1/_2\,\%$ zúročením zakladatelům nových užitečných továren [4]).

Dovedným cizím průmyslníkům vykazoval císař sídla v krajích, které se pro výrobu jejich hodily.

Náčelník přezvědové hraničné služby Leopold Zeidler, sídlem v Oseku, oznamoval r. 1785, že různí dovední živnostníci, vyrábitelé všelikého zboží v obchodu hledaného, ze Sas do Čech míní se přestěhovati. Císař uložil dvorské kanceláři, aby podala dobrozdání, kteráž 9 srpna 1785 navrhla, aby někteří ze žadatelů byli usazeni v kraji budějovickém, kdež jsou i přádelny nejhojnější. Tkalce mušelínu a barchetu z Plavna lze také v Čechách usaditi, soukeníky ze Zhořelce ale na Moravě. Obratné běliče a tkalce navrhovala osaditi v Čechách, jimž by bylo poskytnouti podpory [5]).

Vizmeť nyní jednotlivá odvětví průmyslová. V prvé řadě jest plátenictví.

Plátenictví českomoravskému prospěla měrou velikou nařízení Tereziánská, takže císař Josef II ujav žezlo z ruky matky své, zastal živnost kvetoucí, jíž ani neobyčejný rozvoj bavlnictví a spojeného s ním punčochářství neuškodil. Ano za doby Josefovy

[1]) Hock-Biedermann, 560.

[2]) Neumann, Nástin dějin průmyslu cukrovárnického v Čechách, 9—10. J. Diviš Čistecký ze Šerlinka, Cukrovárnictví, 35. Pražské České Noviny 1787, čís. 27 a 32.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1790, čís. 61.

[2]) Prager Staats- und gelehrte Nachrichten 1789, čís. 38.

[3]) Pražské České Noviny 1787 čís. 51.

[4]) Gross-Hoffinger, II. 359.

[5]) Wolf, Historische Skizzen aus Oesterreich-Ungarn, 203 sld.

pokládáno bylo plátenictví v Čechách za živnost nejpřednější, kteráž r. 1780 dle výkazů krajských úřadů živila 213.594 tkalců [1]). V pohorských krajích bylo tehdy plátenictví výživou všeho chudého lidu, v žírnějších nižších polohách provozováno po domácku, když prací polních nebylo.

Po domácku provozovanému tkalcovství, zvláště na Moravě, prospěl znamenitou měrou kolovrat zlepšený r. 1781 jakousi Josefinou Sedlmajrovou, jímž vyráběno jemnější zboží. Císař snažil se, aby kolovrat ten zaváděn byl i v jiných zemích, a pečoval o to, aby dostalo se v Brně vyučování na kolovratu zlepšeném každému bezplatně, kdo by si toho přál. Panství a továrny měly toliko počet lidí gubernii oznámiti, jimž by se vyučování dostati mělo [2]).

Zvláště důležitá sídla plátenická byla tehdy na panstvích jilemnickém, semilském, vrchlabském a brannském. Jilemnice byla ku konci XVIII stol. hlučným obchodním městem. Kupci Kos, Hrubý a Meissnerovi dědicové zkupovávali tkaniny lněné v širém okolí a do Hollandska prodávali [3]). Někteří tkalci prodávali dotud hrubou přízi obchodníkům slezským, kteří ji se ziskem velikým do světa rozesílali. Tu založili jilemničtí velkoobchodníci kupeckou společnost, vešli ve spojení s pražským velkoobchodem Delcurto a Zehentner i počali přímo prodávati do Haarlema, čímž získali odbyt o ročních 900.000 zl. větší.

Zvláštním odvětvím plátenictví, které za Josefa II velikého došlo rozšíření, byla výroba závojů. Bělidla byla namnoze panská, jichž tkalci užívali za stálý poplatek. Připomínají pak se bělidla v Hrádku, Habendorfě, ve Friedlandě trojí a vesměs výborně zařízená, takže bylo lze v nich do roka až 4500 kusů plátna vybíliti; ve Sloupě, v Lindavě, dvojí v Rumburce, ve Varnsdorfě bělidlo komerciální. Na panství šluknovském, kdež plátennictvím vzkvétala Georgswalde, bělidel nebylo, tkalci pak bílili v Sasích. Výborně zařízená bělidla byla v Rokytnici a Hrabačově na panství jilemnickém, v Hartě panství vrchlabského, kdež o rozvoj živnosti horlivou péči měl hrabě Rudolf Morzin, v Nových Zámcích panství hostinnského, v Nové Pace, v Sejfech, Vrajtu, Broumově, Chvalkovicích, Červeném Kostelci, Roketnici, Opočně, Rychnově, Králíkách, Potštejně, Poříčí u Trutnova, v Tupadlech u Čáslavě, v území ašském bělidla na kartouny a mušelín. V Pražských městech bylo r. 1789 čtvero bělidel, která vybílila 9500 kusů kartounů před potištěním a 250 kusů domácího plátna. Bělidla na přízi lněnou a niti byla v Záskalí a Dlouhých Mostech panství českodubského, ve Cvikově a Krombachu panství zákupského, na panství českokamenickém v Krásné Lípě, ve Vsi Nové Chřibské a ve Chřibské, kdež bílili i Sasové a Ochranovští ročně více než 300.000 kusů příze [1]).

Vývoz lněného zboží podporovaly velice obchodní společnosti. Kromě řečených již společností v Opočně a Jilemnici vzpomínky zasluhuje anglická obchodní společnost v Rumburce. Georgswaldští zasílali výrobky své přímo do Italie. Aby seznali výrobu jemnějších druhů zboží v cizině, konali jednotliví továrníci rumburští a georgswaldští daleké cesty, a zlepšovali pak dle toho práci v závodech svých. V Nových Zámcích u Hostinného ustavila se již r. 1768 ve velikých rozměrech obchodní společnost [2]), jejímž ředitelem byl kommerční rada Eberle, přivolala zkušené pracovníky ze Saska a Slezska a pokoušela se o velkovýrobu jemně appretovaných druhů, neměla však dlouhého trvání. Za to dodělali se velikých úspěchů obchodníci se zbožím lněným Ignát Falke v Trutnově, Ferdinand Ther, Finger a Berger v Hostinném a Střížek v Branné [3]).

Výroba závojů hlavně rozkvetla v Rokytnici, kdež r. 1789 čítalo se 211, a v Králíkách, kdež bylo 70 stavů Obyčejné české kopové plátno vyráběno v okolí libereckém, chrastavském, friedlandském, českodubském, maloskalském, novopackém, hostinnském, poličském, rychnovském a opočenském. Nejkrásnější véby zhotovovány v Rumburce, Georgenthale, Varnsdorfě, Krombachu, a Cvikově. Plátěné damašky na soupravy lůžkové a stolní jal se vyráběti kommerční president hrabě Chamaré na svém panství potštejnském, v čemž následoval jej nástupce jeho hrabě Josef Kinský ve Sloupu, kamž kázal drahocenné stavy z ciziny přivézti. O od-

[1]) Schreyer, Kommerz, I, 13.
[2]) Archiv denkwürdiger Ereignisse auf das Jahr 1782 II, 667 sld.
[3]) Tamže, I, 17.

[1]) Tamže, I, 54—58.
[2]) Schreyer, Commerz I, 81—90.
[3]) Schreyer, Kommerz I, 60 sld.

byt takto zdokonaleného zboží lněného zjednali si největší zásluhu kupci Antonín Salomon se dvěma syny v Rumburce a Josef Stoke ve Varnsdorfě. Dopravu zboží do ciziny obstarávali jim dovozníci pražští, vídeňští a hamburští, ale pražským velkoobchodníkům vyčítána byla lhostejnost, že nedbali, aby sami vývozu tohoto zboží zištného a hledaného se podjali, jakkoli byli k tomu r. 1784 vybízeni známým tehdy bankéřem hrabětem Friesem, který vyzýval thunovský obchodní dům v Praze ku spolku za organisováním vývozu lněného zboží českého.

Za panování císaře Josefa plátenictví české došlo nejvyššího stupně, ano některou dobou zdálo se, že rozšíří se po vší zemi. Továren přibývalo stále. R. 1781 založil kupec Matěj Brzák továrnu na plátno v Rakovníce [1]), V Rumburce vyráběli tehdy plátno ryzí i hedvábem proplétané. Tři tamní velkoobchody prodávaly zboží do Vídně, Uher a do ciziny, ročně až za 400.000 zl. V Praze r. 1788 čítalo se již 12 tiskáren kartounův a plátna, jichž majitelé byli většinou tuzemci. Císař nařídil r. 1782, aby na domácích plátnech byly na rozích označovány znaky zemské za rozpoznáním od plátен cizích, v prodeji dovolených [2]). V jediném kraji boleslavském napočítáno r. 1785—1788 26.206 přástevníkův a 3.851 tkalců. V celém království vyrobilo se ročně za 3,000.000 zl. zboží lněného, z čehož spotřebovalo se v zemi za 1,000.000 zl., ostatek pak vyvážel se z Terstu anebo Hamburka do Španěl, Portugal, Afriky, Antill a Východní Indie. Vedle toho vyrobilo se ročně za 400.000 zl. přádla lněného, kteréž zasíláno do Saska a Hollandska. R. 1783 založil hrabě Filip Kinský v Hajdě továrnu na plátno, vosk, zrcadla, barchety, klobouky, spolu s barvírnami, v níž veliký počet lidí měl výživu [3]).

Také krajkářství tehdy zaznamenávalo pokrok pozoruhodný. R. 1790 čítalo se dle úředních zpráv v Čechách 12.847 osob ženského pohlaví, které se výrobou krajek zabývaly. Císařovna Maria Terezia zvláště pečovala, aby krajkářství české zvelebilo se po příkladu nizozemském a založila r. 1768 v Praze školu krajkářskou, na níž vyučovala mistryně z Belgie přišlá 50 děvčat výrobě jemného zboží belgického. Pohříchu škola, již řídil Karel hrabě Clary, neměla dlouhého trvání a sice z té příčiny, jak usuzuje zajisté u věcech těch zkušený král. kommerční rada Schreyer [1]), že řízena „dikasterialně“ t. j. byrokraticky, ne však kupecky. Krajkářství bylo provozováno nejvíce v Krušných Horách a zboží vyváženo z Jáchymova, Kraslice, Neudeka, Blatna, Weipert, Wiesenthála, Kupferberka, Božídaru a Bastiánperka.

Papírnictví provozováno bylo za Josefa II v 93 papírnách 93 mistry, 265 tovaryši a 85 učni. Pražská papírna, která po dlouhé doby byla opuštěna, zakoupena Ferdinandem ze Schönfelda a zvelebena tak, že rovnala se řádně zřízené továrně [2]). Z papíroviny zhotovovány tabatěrky, mísky a všeliké ozdoby ve dvou továrnách: v Rychnově kraje boleslavského, založené r. 1785 Josefem Schöflem, a v Praze, již r. 1787 založil cizinec Vavřinec Efferer. Továrna rychnovská zanikla brzy pro nedostatek jistiny výrobní [3]).

[1]) Brünner Ztg. 1781, čís. 45.
[2]) Brünner Ztg. 1782, č. 92.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 25.

[1]) Kommerz I, 103,
[2]) Schreyer, Kommerz I, 105.
[3]) Schreyer, Kommerz I. 127 sld. — Podrobná statistika tehdejšího stavu papírnického průmyslu v Čechách zachována v podání gubernia českého císaři ze dne 23 dubna 1782 (Archiv ministeria vnitra, přepis v zemském archivu království Českého), z něhož dovídáme se, že byly papírny dle krajů jednotlivých tyto: v kraji čáslavském 1) ve Starých Horách, majitel Josef Heller, nedostávalo se jí ale čisté vody; 2) v Kácově, majitel Karel Wiessner, stav budov i strojů dobrý, odbyt dosti dobrý; 3) ve Světlé, majitel František Endlicher, zpracovala do roka 2 balíky papíru poštovního, 12 balíků kancelářského, 20 konceptního, 40 ssavého a 10 tiskařského, kterýž papír namnoze do Jihlavy prodáván; 4) v Polné, byla právě budována; 5) v Ledči, kdež trpěla jarními ledy a letním stoupáním vody v Sázavě, jinak v dobrém stavu; 6) v Novém Studenci, majitel Josef Pospíšil, trpěla v létě nedostatkem vody; 7) v Zahrádce, majitel Bernard Höring, ve výborném stavu, prodej hlavně do Jihlavy. V kraji rakovnickém v Rakovníce, majitel obec, stav celkem prostřední, papír různých druhů vyráběn dle objednání. V kraji klatovském: v 1) Koutech, majitel Jan Jiří Fürtsch, byla v dobrém stavu a měla hojný odbyt, nedostávalo se jí ale sjizdných silnic; 2) v Ronšperce, majitel Josef Ostendorfer, proti dřívějším letům klesala pro nedostatek hadrů; 3) v Pivoni, majitel Jindřich Bock, dle jeho přiznání v práci ustala pro nedostatek sjizdných silnic; 4) v Týnci, majitel Tomáš Fuchs, vyráběla vesměs papír tiskařský, poněvadž jemné druhy neměly odbytu a nebylo hadrů; 5) ve Volenově na panství bezdékovském, v dobrém stavu; 6) v Janovicích nad Úhlavou, nepracovalo se namnoze pro nedostatek hadrů; 7) v Nýrsku Dolním, v zimě nepracovalo se pro veliké mrazy a pro veliké náklady, potřebné na ochranu jezu a strojů. V kraji žateckém: 1) v Perštejně, majitel Franti-

Soukennictví českomoravské ode dávna bylo vedle pivovarství nejpřednější živností městskou, jíž nařízení tereziánská k novému dopomohla rozkvětu (VII, 768), a sice vznikly tehdy nové továrny po spůsobě anglickém a nizozemském zařízené, zejména Köffillerova v Brně (VIII, 445). R. 1790 čítalo se v Čechách 3150 postavů, 4063 mistrů, 1429 tovaryšův a 576 učňů. Nejpřednější byla hraběcí valdštejnská továrna v Horním Litvínově, která si zařídila vlastní sklad v Praze. O hlavním sídle soukennictví Liberci položeno na místě jiném. Velmi jemná sukna vyráběl na 14 postavech Filip Dušen v Plzni, rovněž soukeníci lipští, jindřichohradečtí, tepličtí a budějovičtí; v Berouně barvena sukna nachem nopálovým. V Manetíně založil Prokop hrabě Lažanský novou továrnu na sukna o 12 postavech a s velmi dokonalým zařízením vnitřním. Velikým nedostatkem bylo, že nebyl velkoobchod se sukny a výrobky vlněnými v Čechách organisován. Vývoz proti objednávkám konaly továrna hornolitvínovská i jednotlivá mistrovská sdružení samy doma i v cizině. Nejvíce suken bylo vyváženo do Vídně a odtud do Uher, Polska, Turecka, méně do Italie, Švýcar a Německa. Popudem kommerčního presidenta Rudolfa hraběte Chotka učinila hornolitvínovská továrna pokus polousukna v Levantě oblíbená vyvážeti do Terstu a odtud do Smyrny, aby tak soutěžila s vývozem anglickým, ale záhy ukázalo se, že síly továrny nepostačovaly k podniknutí takovému. R. 1786 zbrojíř Jan Steiner z Nemělkova v kraji klatovském sestrojil dobré a trvanlivé nůžky soukennické, které vláda 2 února 1786 všem soukenníkům a železníkům horlivě doporučila [1]).

Zakládání soukennických továren mělo na některých místech škodné účinky v dosavádní výrobu řemeslnou. Nejnepříznivěji jevily se účinky tyto v Jihlavě, která bývala pokládána za hlavní sídlo soukennictví moravského, ale v několika létech byla zastíněna novými továrnami brněnskými. Naděje skládané do vynálezů jihlavského mlynáře Václava Krunžáka, mezi nimiž nejvíce zajímal přístroj na česání vlny, tak vhodný, že vykonal denně práce za 20 osob a očistil vlnu od slámy i kokotice, nesplnily se [2]).

Nejznamenitějším soukennickým závodem byla ale za dob Josefových brněnská továrna Köffillerova, která svým rozkvětem i náhlým koncem jest nejlepší charakteristikou tehdejší doby.

Společník Köffillerův Schweickhardt zavedl v ní výrobu fezů tureckých, kteréž

šek Hegel, v dobrém stavu, vyráběla ročně všech druhů papíru 60 až 70 baliků; 2) v Chomútově, majitel František Ossendorf, vyráběla papír všeho druhu, hlavně dle objednávek; 3) v Jirkově, majitel Josef Richter, v dobrém stavu; 4) v Kadani, v dosti dobrém stavu, odbyt slabý, hlavně do Sas; 5) v Sorgenthale, v dobrém stavu, vyráběla do roka alespoň 100 baliků tiskařského a 10 baliků ssavého papíru; 6) Březí, vyráběla hlavně obyčejný papír, jejž povozníci po zemi kupcům rozváželi. V kraji táborském: 1) v Červené Řečici, majitel vrchnost, nájemce Kristián Přihoda, prodej hlavně do Jihlavy; 2) v Nové Bystřici, majitel Josef Hymer, trpěla v zimě i v létě nedostatkem vody. V kraji kouřimském: 1) v Postupicích, majitel František Geissler, jemuž se nedostávalo peněz výrobných; 2) v Pyšelích; 3) před Prahou na Špitálském poli, majitel obec Starého města Prahy, vyráběla hlavně papír pro pražské tiskárny a balný papír pro pražské obchodníky. V kraji králové-hradeckém: 1) v Žamberce, prodej do Brna a Vídně; 2) v Trutnově, majitel Pavel Margott, vyráběl dobrý papír a měl tudíž značný odbyt; 3) v Rokytnici, majitel Ondřej Pussel, byla v dobrém stavu; 4) v Brettgrundu na panství zaclérském, byla v dobrém stavu, vyrábela ročně 6 baliků poštovního, 4 psacího, 20 kancelářského, 20 konceptního, 20 tiskacího a 20 černého ssacího, prodej hlavně do Brna a do Prahy. V kraji bydžovském: 1) ve Vrchlabí 3 papírny v nejlepším stavu; 2) ve Vlčicích rovněž v nejlepším stavu a též 3) ve Forštu; každá z těchto tří papíren vyráběla ročně 100—200 baliků ručního papíru; v 4) Lauterwassern, byla zpustošena nepřítelem. V kraji budějovickém: papírny v Krumlově, Nových Hradech a Stráži, výborně zařízené. V kraji prachenském: 1) v Drhovli, majetek vrchnostenský, nájemce Jan Zeiss, byla v dobrém stavu a vyráběla ročně asi 156 baliků konceptního, kancelářského a tiskařského papíru; 2) na Horách Kašperských se stroji i budovami chatrnými. V kraji boleslavském: 1) v Mimoni a Hamru, vrchnostenské papírny, v dosti dobrém stavu; 2) ve Svijanech, majitel Josef Schütz, prodával výrobky okolním panstvím, zbytek do Prahy; 3) v Semilech, prodej do Prahy; 4) v Bělé pod Bezdězem, majitel Martin Schmied; 5) ve Friedlandě, nájemce Karel Schütz vyráběl zboží dobré. V kraji plzenském: 1) v Kuřině, kdež bylo lze vyráběti sotva konceptní papír a šrenc; 2) v Michalově Hoře na panství plánském, z nedostatku čisté vody vyráběn jen papír hrubý; 3) v Tachově, majitel Frant. Koller, vyráběl poštovní, kancelářský a konceptní papír většího formátu; 4) ve Stříbře, byla ve výborném stavu, ale poslední povodeň poškodila jez. V kraji litoměřickém: několik papíren v dobrém stavu. V kraji chrudimském: 1) v Semíně na komorním panství pardubském; 2) v Nedošíně, od té doby co náležela majiteli papírny v Hrušově, v ní se nepracovalo; 3) v Chocni, vyráběla papír všelikého druhu; 4) ve Svidnici u Nasavrch, v dobrém stavu, vyráběla papír všeho druhu.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen VI, čís. 71.

[2]) Wien. Ztg. 1783, čís. 18.

do Cařihradu vyváženy. Vznešení hosté císařovi, jako cárevič ruský, za pobytu v Brně poctívali továrnu Köffillerovu svou návštěvou. Spolek císaře Josefa s cárevnou Kateřinou otevřel Köffillerovi i ruský trh, zejména nově založené tržiště Cherson. Pro cizí dělníky založil tovární ředitel Seitter rozsáhlou kolonii v nynější Červené ulici o 44 domcích. R. 1784 byla továrna v největším rozkvětu. V říjnu t. r. došla jí objednávka z Cařihradu v ceně 2,000.000 zl. [1]). Úředníci závodu Köffillerova Seitter, Offermann, Hopf, Bräunlich i j. zařizovali za finančního přispění norimberského velkoobchodníka Herzogenratha v Brně závody nové, k nimž přistoupila i poboční továrna, již brněnský soukeník Vilém Mundy, bývalý mistr v továrně Köffillerově, zřídil ve zrušeném klášteře tišnovském. Jednatelé továrníků brněnských sjížděli Uhry, alpské země, Terst, Benátky i Cařihrad, aby šířili odbyt výrobkům svým, ale počátek války s Turky r. 1787 způsobil krisi, která hrozila zkázou vší průmyslové činnosti brněnské. Největší ránu utrpěla továrna Köffillerova, která ztrácela odbyt ve východních zemích a uvízla v obtížích úvěrních, neboť nebylo peněžního ústavu, který by jí byl podpory poskytl. Z jara 1789 byly obtíže její již všeobecně známy, ježto věřitelé vypovídali vložené jistoty své. Marny byly kroky podnikané, zvláště se strany evangelické obce brněnské a tamních továrníků. Pastor Riecke vážil cestu i do Prahy ku hlavnímu věřiteli dvornímu radovi svobodnému pánu Spindlerovi, ano v červnu 1789 podali přátelé a věřitelé Köffillerovi žádost císaři, aby cla na cizozemská sukna ještě více byla zvýšena, ale císař po návrhu státní rady žádost tu 1 července zamítl. Tu žádali dělníci, jichž bylo kol 2000, aby stát továrnu zakoupil, než i tato žádost oslyšána [1]). V prosinci 1789, když nebylo lze potřebných peněz v úhrnu 30.000 zl. shromážditi, nařízen soudně rozprodej zásob, načež v dubnu 1790 prodána

Hanák na trhu v zimě.

Hanácká stařice na trhu v zimě.

Lidové typy moravské z doby Josefa II. (Z Hankeova Mähr. Staatsrecht I.)

[1]) Michiels, 326 sld.

[1]) Hock-Biedermann, 563.

továrna na Malé Křenové, r. 1791 i hlavní závod. Se strany vládní neučiněn žádný krok k zachování továrny, jakkoli současně, r. 1789, továrník Mundy povýšen do stavu svobodných pánů [1]).

Výrobou zboží vlněného obíralo se r. 1789 v Čechách 1823 mistrů, 1029 tovaryšů a 321 učenníků na 2952 stavích. Nejznamenitější továrna vznikla za posledních let Tereziánských v Nové Kdyni péčí vídeňského velkoobchodu Schmied a spol. a sice ihned o 40 stavích. Zboží její nabylo rychle veliké obliby. Jinou přádelnu na vlnu a bavlnu založil r. 1783 v Oseku tamní opat Elbel. V Heralci vznikla vrchnostenská továrna na vlněné tkaniny o 20 stavích. Vedle toho řemeslnicky byla spřádána tehdy vlna v Slavkově, Schönfeldě, Varech Karlových, Falknově, Lokti, Kynšperku, Kaceřově, Chebu, Broumově, Dvoře Králové a Mimoni, Větší skladiště zboží vlněného měli v Schönfeldě Josef Ondřej Pleyer a Josef Antonín Kriegelstein, ve Slavkově Kristian Hofmann a Jan Wieschinger, v Kaceřově František Wagner a Filip Schöneker, v Broumově Adam Winter, Matěj Zapf a Jiří Kupiš.

Punčochářství provozováno bylo v Čechách r. 1790 na 3753 stavích 1916 mistry, 1449 tovaryši a 887 učni. V Praze vyráběny hlavně hedvábné a bavlněné punčochy a podšívky pod mužské šaty. Nejpřednějším továrníkem byl po zkušenosti Schreyerově [2]) Jakub Vořecký, jenž vzdělal se odborně v Anglii a ve Francii a prvý toho způsobu závod v Čechách založil. Hledané výrobky, zvláště na trzích plzenských, vycházely i z továren Bedřicha Mayera a Steinbergovské. Řemeslně vyráběny byly punčochy v Duchcově, Horním Litvínově, Teplici a Krupce, o vývoz zboží punčochářského pečovali v Duchcově Václav Kliegel a Josef Strossberger. Po berlínském způsobu vyráběny byly punčochy v České Kamenici, Liberci, Hanšpachu a Šluknově. Známo bylo punčochářství teplické, kdež z příze, vlny ovcí padovských a z hedvábu pletli modní vesty, spodky, zimní punčochy a rukavice. R. 1786 bratří Jan a Jakub Andresové počali v Teplici plésti klobouky pletené, které vyváženy až do Valašska [1]).

Výrobou hrubých vlněných punčoch, jež sami výrobci na trzích výročních prodávali, obíralo se r. 1790 v Čechách 2138 mistrů, 275 tovaryšův a 119 učňů. Dvorním dekretem ze dne 23 června 1785 zbaveno punčochářství závaznosti cechovní, prohlášeno za živnost svobodnou a mistrům dovoleno, aby si sami pořizovali stavy a měli tovaryše, nesměli však vyráběti ani hedvábných ani polohedvábných punčoch.

Kloboučnictvím obíralo se r. 1790 v Čechách cechovně 613 mistrů se 188 tovaryši a 85 učenníky. V Praze zřídil si Jan Lipmann závod tovární 15 tovaryši a 3 učenníky. Jemně pracované plstěné klobouky vyváženy byly do Dědičných Států i do ciziny. Vývoz zaječích koží, pokud byla hrazena potřeba domácích kloboučníkův, obstarávala pražská obchodní společnost Zoubek a spol., r. 1765 privilegovaná. Celními příkazy ze dne 16 září 1784 a 2 ledna 1788 měl býti vývoz zaječích koží s prospěchem českých kloboučníků zamezen, přes to však vyváženy kůže tyto i nadále podloudným způsobem do Lipska a Hamburka.

V XVIII stol. vzmohl se dovoz bavlny z Antill, Levanty, Egypta i Italie do Čech a podnět dal rozsáhlé výrobě zboží bavlněného, tak že již r. 1790 čítalo se v království Českém 24477 přástevníků. Veřejní činitelé rozmach bavlnictví mocně podporovali, zvláště kommerční konsess, jehož přičiněním zřízeny po zemi mnohé přástevní školy a svěřeny dozoru kommerčních inspektorů. Za doby Josefa II přástevnictví dostalo se mocného popudu školami normálními. Tkaniny bavlněné zpřádány r. 1789 již na 2423 stavích, jichž do r. 1800 více než o 1000 přibylo. Kartouny vyráběny v přádelně donucovací pracovny pražské i skrze soukromníky. Jemné závoje a muselíny vyráběny nejvíce v Kraslici (na 609 stavích) a v Aši (na 184 stavích), avšak i v Schönbachu, Heinrichsgrünu, Falknově a Kaceřově. Nejpřednějšími podnikateli a spolu vývozci muselínův i bavlněných závojů byli tehdy Ignát Mayer a spol. a Riedel a spol. v Kraslici, Jan Kirchov a spol. v Aši. V Praze od r. 1753 byla privilegovaná továrna na barchety, již za Josefa II držel jakýsi Förster. Veliká to-

[1]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV, 179 sld. — D'Elvert, Neubrünn, 9.

[2]) Commerz I, 194.

[1]) Hallwich, Töplitz. 439.

várna na barchety byla i v Tupadlech na knížecím aueršperském panství žlebském, kteráž měla sklady v Praze, Brně, Vídni i Hradci Styrském. Také ve Sloupu barchety vyráběny, když ale tovární dělníci výrobě se přiučili, vydal jim hrabě Kinský stavy a kupoval potom od nich zboží hotové. Čínské tkaniny bavlněné vyráběny v Praze, Kutné Hoře, Tupadlech a v továrnách hraběte Rottenhanna v Červeném Hrádku u Jirkova. Letní manchestrové látky po anglickém způsobu vyráběny v Praze, Varnsdorfě, Rumburku a Georgswaldě, bylo jim ale vytýkáno, že jsou spřádány z hrubé suroviny a že jest barva jejich nestálá. Toliko zboží, jež přicházelo z továren bratří Stoke a Palmeovy ve Varnsdorfě, Františka Müllera v Rumburce a Josefa Altmanna ve Staré Haidě bylo tak jemně zpracováno, že předčilo proslavené jinak výrobky saské. Zimní manchester vyráběn v továrně Filipa hraběte Sweertsa na Novém městě Pražském. Jemný pique nebo marseille, velice hledaný, zhotovován v továrnách tupadské, červenohrádecké, v rakovnické továrně Brzákově, v kutnohorských továrnách Breuerově a Papoušově, po řemeslnicku ve Varnsdorfě, Rumburce, Šluknově a Georgswaldě [1]). V Šumberce moravském r. 1785 založil Vídeňan Klaperoth první továrnu na látky manchestrové [2]). Hrubý ale oblíbený různě barvený molton zdělávám v továrnách v Tupadlech a v Praze. Císař výrobě této velice přál a nařídil dvorním dekretem ze dne 9 ledne 1786, aby dovedným cizím tkalcům, kteří by se v království českém usaditi chtěli, vedle důležitých výhod pokud se týče osobní daně, odvodu k vojsku, volnosti návratu a v náboženství, po 100 zl. v hotovosti bylo poskytováno. Stávalo se ovšem a sice velmi zhusta, že blahovůle císařské cizími tkalci bylo zneužíváno.

Jako v mnohých jiných příčinách tak i v podpoře bavlnictví ukázalo se pohříchu, že šlechetné úmysly císařovy ztroskotaly o nespůsobilost těžkopádných úřadů. Zakusili toho nejvíce továrníci rumburští a varnsdorfští, kteří přibrali si zručné dělníky ze Saska a za krátko posílali na trh pražský a vídeňský nejjemnější letní i zimní manchestry takové leposti, že se zplna vyrovnávaly cizímu zboží. Buď že zboží samo vzbudilo podezření zeměpanských úřadů buď po učiněném udání, že jest to podloudně přivežené zboží cizí, jakkoli bylo opatřeno královským kommerčním i mistrovským znamením, byly v Praze zásoby zboží tohoto úřadně zabaveny a někteří z přítomných továrníkův uvězněni, ano byli držáni ve vazbě i když záruku peněžitou položiti chtěti. Uvězněných ujali se pražští bankéři a velkokupci i podali přímluvu u gubernia, načež nejvyšší purkrabí hrabě Nostic nařídil krajskému úřadu litoměřickému, aby ve spolku s celním inspektorátem v Lipé vykonal zevrubná šetření. Uvěznění továrníci byli sice ihned na svobodu propuštěni, ale rozhodnutí konečné prodloužilo se, neboť úřadní činitelé nechtěli víry dáti pravdě a zarputile dovozovali, že alespoň některé zvláště jemné a krásné kusy byly podloudně z ciziny přiveženy, a navrhovali továrníkům, jichž se týkalo, pokuty peněžité výše takové, že by tím byli na mizinu přivedeni. Pohříchu není znám konec této záležitosti [1]), která jest sama sebou zdrcujícím soudem nad velebenou a vychvalovanou josefinskou byrokracií.

Neobyčejného rozkvětu dodělal se za krátké doby tisk kartounův a tkanin lněných, kteréž zboží do nedávna vesměs z Lipska, Ochranova, Hollandska a Švýcar bývalo dováženo. Odvětví toto provozováno bylo ve velkém a po továrnicku skrze veliké firmy, jako priv. továrna Františka Hergota na tisk plátna, kartounův a šátků v Praze, zařízená se 40 tiskařskými lisy a zaměstnávající 140 dělníků, jejíž výrobky na nejpřednější evropské trhy zasílány, továrna firmy Berger a spol. v Praze se 14 tiskařskými lisy a 72 dělníky, výs. pražská továrna firmy Jenner a Bluth se 22 lisy a 66 dělníky, která zboží své zasílala na trhy ve Vídni, Brně, Budíně a Linci, barvíř Sänger v Praze se 14 lisy, který barvil po výtce za mzdu, továrna Banquerova v Praze se 6 lisy, barvírnou a 24 dělníky, pracovala výhradně za mzdu židovským i křesťanským obchodníkům, výs. pražská továrna Ignatia Holuba s 23 lisy a 92 dělníky, pracovala po výtce též za mzdu obchodníkům a zjednala si pověst krásnými i trvalými barvami, výs. továrna Vondráčkova s 50 lisy a 150 dělníky, pracovala výhradně za mzdu pro židovské obchodníky, rovněž i továrny Aichmüllerova s 15 lisy a Wernsinkova

[1]) Schreyer, Kommerz I, 218—221.
[2]) Schwoy I, 426.

[1]) Schreyer, Kommerz I, 223.

s 12 lisy v Praze. Z venkovských továren barvami a kresbami vynikala Leitenbergrova továrna na tisk kartounů, cice a lněné příze ve Verneřicích se 16 lisy. Majitel zakládal vlastní přádelny na bavlnu a dal v nich spřádati šátky kartounové, jež u velikém množství vyvážel do Dědičných Států i do ciziny. Židovská společnost Josse a spol. založila barvírnu kartounův a lněných tkanin v Kosmonosích se 13 lisy a 56 dělníky — počátek to světoznámé výroby „zboží kosmonoského“, V Opočně firma Hofmann a spol. zřídila menší továrnu s 8 lisy [1]).

Vzkvétající této výrobě nemalou byla překážkou řevnivost živnostenská. Barvíři na černo žehrali do tiskařův a vyčítali jim, že neprávem užívají barev toliko barvířům povolených. Maria Terezia dvorním dekretem ze dne 2 května 1767 rozhodla, že dovoluje se tiskařům barviti lněné zboží a kartouny v kusích, pokud jich k tomu potřebují, že však nesmějí jich prodávati; než barvířům i tisk i barvení propuštěny. Když však r. 1773 Ignát Holub v Praze továrnu zakládal a o dovolení žádal, ohrazovali se proti němu pražští tiskaři šátkův a spůsobili, že 13 prosince 1773 Marie Terezie prohlásila, že nehodí se tisk kartounův a plátna za monopol jistých osob pokládati, nýbrž že jest živností svobodnou; toliko ukládala císařovna těm, kdož by podobnou tiskárnu zařídíti chtěli, aby vzorky gubernii předložili, Židům však, ježto prý špatných barev užívali a v práci úskoční byli, tisk látek podobných vůbec zakázán. Prohlášení toto 24 června 1779 opakováno, když pražští tiskaři šátků zakládáním tiskáren znepokojeni jsouce, s novou stížností ku gubernii se obraceli.

Živnost koželužskou provozovalo r. 1789 v Čechách 1786 mistrů, 369 tovaryšův a 110 učňů, jirchářskou 629 mistrů, 211 tovaryšův a 118 učňů. Světoznámé později pražské rukavičkářství tovární bylo teprvé v počátcích, ježto existovala jediná toliko továrna cizince Štěpána Boulogně s 15 dělníky. Řemeslní rukavičkáři, jichž se čítalo 260 mistrů, 100 tovaryšův a 57 učňů, zhotovovali zboží hrubší jakosti a prodávali je po trzích. Kožešnictvím živilo se 1102 mistrů, 299 tovaryšův a 126 učňů, kteří vydělávali namnoze jen domácí surovinu.

Velikou péči věnoval Josef II těžbě nerostů, neboť za jeho předchůdců hornictví pokleslo všestranně. A přece již tehdy chována naděje, že někdejší tak slavné rudné bohactví české ožije! Vždyť toliko v létech 1756—1761 doly v Jáchymově, Božídaru, na Hoře sv. Kateřiny, v Blatně, Přísečnici, Suniperku a Bastiánperku dodaly pražské mincovně 61677 hřiven jemného stříbra v ceně 1,332.593 zl. Měď byla těžena v Kraslici, Jáchymově, Koflu, Kupferberku, Českém Novém Městě a Chodové Plané, cín ve Slavkově, Božídaru a Cinvaldě, železo v 64 hutích, olovo v Jáchymově, Oloví a Heinrichsgrünu. Mosaz byla připravována hlavně v Kraslici, kamenec vyráběn v aerární huti chomutovské a ve dvou soukromých, na Moravě v Bozkovicích. Síru připravovala huť knížete Aueršperka v Lukavici na panství nasavršském [1]). Ovšem zrušení úřadu nejvyššího mincmistra bylo hornictví újmou velikou.

Draslo vyráběno ve 213 továrnách, r. 1789 vyrobeno ho 9555 centnýřů, což však nepostačovalo, neboť ročně spotřebovalo se v království 12000 centnýřů. V Jáchymově r. 1787 založena továrna na minium [2]).

Na světové výši bylo již tehdy české sklářství, jsouc spolu nejpřednějším odvětvím průmyslové činnosti a nejzištnějším předmětem vývozu, jehož výrobky ve španělských osadách jihoamerických stříbrem se vyvažovaly. R. 1789 bylo v Čechách 66 hutí nebo továren na sklo s 59 mistry a 3051 skláři, po výtce v lesnatých končinách šumavských a v severních okresích. Skláři čeští byli velice hledáni v cizině, zvláště v krajích, kamž jemné české výrobky se dovážely. Portugálský ministr markýz Pombal ustanovil cenu 1500 zl. za získání dovedného českého skláře, v peruvské Limě zřídili Jesuité továrnu na sklo, pro niž najali některé skláře z Čech. Vláda překážela odchodu sklářů do ciziny a vydala 5 října 1767 řád sklářský, kterým toliko tuzemcům dovoleno do učení přijímati. Když pak bylo pozorováno, že v Čechách lesův ubývá, ohlášeno dvorským dekretem ze dne 11 září 1786, že dostane se každému skláři privilegia na deset let, který by místo dříví v huti kamenného uhlí dovedl s prospěchem užívati. Vývoz skla dál se hlavně do Španěl, Portugal, do Levanty, do osad amerických a sice z Haidy, ze Skalice u Haidy, z Kamenického Šenova, Parchena, Blottendorfa,

[1]) Schreyer, Commerz I, 226—229.

[1]) Schreyer, Commerz II, I, 58.
[2]) Pražské České Noviny 1788, čís. 3.

Arnultic a Sloupa. Nejslavnější a nejstarší vývozní domy byly Jan Jiří Janke, Günter a spol., Zügenheim, Schür, Schicht a spol., Antonín Zimmermann a spol, Hölzel a spol., Preisler, Hiecke a spol., vesměs v Haidě, vdova Jana Antonína Trauske a Brettschneider a spol. v Langenavi, Oktavian Preissler a spol. v Blottendorfě, Hölzel a Palme, bratří Zahnové, Antonín Palme a spol., František Antonín Hölzel a spol., František Vogl a spol., Zinke, Storch a spol. a Jan Jiří Palme a spol. v Kamenickém Šenově, Weiss a spol. v Jablonci. Vedle toho byly v Čechách čtyři továrny na zrcadla se 161 odbornými dělníky, z nichž vynikaly továrny ve Sloupu, v Lindavě a Velenicích, každá s 12 stoly ku hlazení. Roční vývoz zrcadel do ciziny odhadován na 60.000 zl.; nejvíce vyvážena ze Sloupu a sice do Ruska, Hollandska, Portugalska a Španělska. Cínu užíváno původně východoindského, ale za dob josefinských se zdarem přibírán český cín ze Slavkova.

Soustružnictvím obíralo se 263 mistrů, 70 tovaryšův a 19 učňů, kteří vyráběli troubele k dýmkám, dřevěné tabatěrky, skřínky, psací náčiní a hračky všeliké, nejvíc v Rumburce, odkudž zboží soustružnické do Prus i do Sas hojný odbyt mělo. V Praze byly dvě židovské továrny, Popprova a Franklova, které vyráběly jemné zboží z kostice rybí. Voskářství dříve značné utrpělo za josefinských dob velice rušením klášterův a zákazem poutí. Na vysokém stupni ode dávna bylo české zlatnictví, jímž živilo se r. 1889 160 mistrů, 57 tovaryšův a 67 učňů. Od 2 listopadu 1776 platný byl zvláštní řád na základě bratrstva. Největší závody byly v Praze, obchod se zlatnickými výrobky pražskými provozovali kupci Arioli, Bulsano, Calvi, Grüner a Wolf Zapper. Co do jemnosti a leposti tehdejší zboží pražské zplna vyrovnávalo se šperkům pařížským, nejdovednějším pak zlatníkem té doby byl Jan Němec. Přesky vyrábělo r. 1789 209 mistrů, 2 tovaryši a 179 pomocníků; továrna v Peterswaldě zaměstnávala 380 dělníků. Knoflíky kovové zhotovovány řemeslně, v Praze továrně, jejíž majitel Jean Comoi zaměstnával 34 dělníků.

Z měst lidem původu českého obývaných nejutěšeněji vzmáhal se v XVIII stol. ruch průmyslový v Turnově, kdež záhy po r. 1700 brusičství a kamenářství nabylo velikého významu. Byla to doba klénotnictví velmi příznivá, neboť rokoková moda, nápodobující vzory antické, ozdobovala těžké zlaté náramky, naušnice, sponky, jehlice, řetězy i j. různě broušenými drahokamy, z nichž největší obliby docházely krvorudé české granáty. Spolu však s obděláváním pravých drahokamů vznikla výroba imitací, které v Turnově rovněž a sice v rozsáhlých rozměrech připravovány. Již r. 1715 sstoupili se kamennáři turnovští v bratrstvo umělců pod ochranou hruboskalské vrchnosti a záhy přidružili se k nim i četní zlatníci. Bratrstvo hledělo si výsadního obchodu s kameny nebroušenými a opatřování stálé zásoby jejich, aby snad někdy nenastal nedostatek práce. Uprostřed XVIII stol. čítalo se již v Turnově 200 mistrů kamennářů kromě pomocníkův a učňů; vedle nich žili v městě četní obchodníci se surovinou i s výrobky, jakož i zlatníci. Záhy zdokonalilo se i zhotovování tak zvaných komposic, totiž nepravých drahokamů, jichž výroby pravidla, jakož i přední vlastnosti leštění a úpravy drahokamů, plošení a hlazení, úzkostlivě byly tajeny. Průběhem dob vedle vlastních kamennářů, kteří oddávali se broušení drahokamů, rozeznáváni byli ti, kteří komposice pálili, a tak zvaní mačkáři, již z hotové již a ještě vlažné komposice různé předměty vyráběli.

Turnov takto stal se hledaným obchodním i průmyslovým městem, do něhož z daleka cizinci přijížděli. „Tehdá bylo potěšením cestujícím", praví souvěký vládě Josefově Wanders von Grünwald[1]), „i kupcům průmyslné město toto navštíviti; obchodníci z Paříže, Londýna, Neapole, vůbec ze všech států evropských, sem zavítávali, tu výrobky průmyslu kupovali, všestranně město obdivovali, při čemž obchod velmi živě provozován byl". Z města šířilo se kamennářství do okolí, nejprvé do vesnic panství hruboskalského, pak do Rovenska a konečně na severovýchod, do Smržovky a Jablonce nad Nisou. K výrobě komposic užíváno písku jizerského, k výrobě tak zvaného zboží benátského z barveného skla přivážena surovina z Benátek Vlašských[2]).

Tento utěšený rozvoj průmyslu a obchodu turnovského poškozen byl jednak vál-

[1]) Physikalische Beschreibung des Bunzlauer Kreises, 108.

[2]) Prášek, Děje Turnovské, 259—262.

kami pruskými a jednak finanční politikou vlády, která r. 1756—1758 obtížila živnost tuto zvláštní daní v podobě cla vývozného, fictitium zvanou, což mělo za následek, že větší část chudých kamennářův, kteří o komposicích pracovali, stěhovali se na ven, pracovali pokoutně a tím se i obecným berním ze živnosti vyhýbali. Z toho vznikala obtížná soutěž, zboží turnovské počalo pozbývati ceny a bylo z trhu světového znenáhla vytlačováno výrobky francouzskými. V krátké době bylo lze pozorovati v Turnově i okolí obecnou tíseň. Drahota byla příčinou, že práce zúplna byla zastavena, až hlad po horách okolních se rozmohl. Tu bratrstvo kamennářů podalo prosbu k císaři, v níž všechny překážky kamennářské živnosti dolíčeny a zdůvodněny. 188 mistrů podepsalo prosbu, jejíž vyřízení jest neznámo. Ale hrabě Emanuel Filibert z Valdštejna kázal sám prozkoumati příčiny úpadku umění kamennářského a když na jevo vyšlo, že vina spočívá i na neumělosti turnovských zlatníků, poslal r. 1774 do Turnova z Benátek Vlašských výborného zlatníka a znatele umění, kterak drahokamy do zlata zasazovati, Antonína Callegari. Bystrý tento muž podjal se záslužné činnosti. Především pečoval, aby výrobky turnovské vyznamenávaly se vnější lepostí i vkusem, a založil s některými vynikajícími Turnovany obchodní společnost, která zakládala faktorie své v cizině, hlavně ve Frankfurtě n. M., Lipsku a Neapoli, a horlivě o rozkvět turnovského vývozu se starala. Po radě Calligarově povoláni z Benátek Vlašských i stříbrníci, kteří měli výhradně se zabývati obděláváním drahokamů zlatem a stříbrem. V dílnách Callegarových vzdělali se odborně nejjpřednější kamenáři s počátku XIX stol., nejstarší Marek. František Čebiš a František Verych. Tento usadil se v Miláně a obchodem s turnovskými drahokamy i šperky velikého se dodělal jmění. Přes to za dob josefinských bylo pozorovati zřejmé stopy úpadku této někdy kvetoucí živnosti, neboť dělník, který dříve vydělal denně tolar i více, za věk musil bráti mzdou 6 kr. Dle svědectví Schreyerova[1]) nejvíce přispělo k úpadku kamennářství, že bylo prohlášeno za živnost svobodnou.

Z měst převahou německých zmohutněl za vlády Josefa II nejvíce Liberec, kdež

[1]) Commerz I, 94 sld.

utěšeně rozkvetla živnost soukenická, mistry i ve velikých závodech provozovaná. Za krátko Liberec tou měrou se zvelebil, že stal se na konci XVIII stol. po Praze největším městem v zemi, Kutnou Horu, Cheb i Hradec Králové o dosavádní přednost připraviv. R. 1775 čítalo se v Liberci 500 soukeníků, r. 1785 již 500 a r. 1794 804 mistrů, 480 tovaryšův a 1232 pomocníků [1]). Znamenité někdy pláténictví a punčochářství sic klesalo, poněvadž tížily je dávky vrchnosti povinné, ale soukenictví dostalo se mocné podpory císařským rozhodnutím ze dne 6 listopadu 1779, jímž sprostěni Liberečtí povinnosti pracovati na valše panské a z ní platiti, jakož i nařízeným se strany vládní uvolněním středověkých řádů cechovních, za tuhého ovšem odporu soukenického cechu. Zejména usnadněno proti dřívějším zvykům nabývati práva mistrovského a k výrobě, čímž počet samostatných živnostníků rychle se rozmnožil a spolu k výrobcům přidružili se lidé s širším rozhledem kupeckým. Nejvíce však prospěl libereckému soukenictví zákaz přívozu cizích suken, 27 srpna 1784 prohlášený. Liberec, kdež již ročně 17.000 až 18.000 kusů suken bylo vyráběno a hlavně na trhy do Vídně a Plzně — na plzeňský trh obyčejně 1000 kusů — odváženo, získal tím všestranně. Jednak nuceni soukenníci pracovati i zboží jemnější, jehož potřeba dotud přívozem z ciziny uhrazována, jednak výroba značně se rozšířila a vedle výrobců vznikali obchodní vývozci, kteří starali se o vývoz do ciziny. Josef Franz, Antonín Franz a Antonín Müller jali se kupčiti s libereckými sukny rozsáhlou měrou do Turek a do Italie. R. 1785 vyrobeno již 19.542 kusů suken, za jichž spracování vyplaceno bylo mzdy toliko 293.130 zl. Město, které r. 1771 čítalo 829 a r. 1780 872 domů, honosilo se r. 1786 již 957 domy, nové pak domy byly vesměs statné a od kamene; roku následujícího založil hrabě Kristian Filip Clam-Gallas na jižním sousedství svého zámku, na tak řečeném Lerchenberku, novou část města, Christianstadtem nazvanou, která záhy rozkvetla, a pravidelnými novými ulicemi (Herrengasse, Karlsgasse, Lindenplatz) se ozdobila. Christianstadt byl zjevem na tehdejší doby v Čechách vzácným. Široké rovné ulice, stromořady zastíněné, vlídná prostranství se svě-

[1]) Thomas, Kaiser Josefs II. Reisen in Nordböhmen, 64.

žími pažity a úpravné nové domy dodávaly mu rázu města lázeňského [1]). Ve dvou létech stálo již 19 nových domů, které úpravou a rozměry dosavádní domy městské značně překonávaly. Právem tudíž nazývá Liberec vládní periodu císaře Josefa II dobou svou zlatou, nebo pro rozvoj městských řádův a živností v žádném českém městě nebylo tehdy tolik jako v Liberci učiněno [2]).

Při vzmáhajícím se ruchu průmyslovém zkvétal i obchod, jemuž císař rovněž věnoval neúnavnou péči svou. Z císařského nařízení ze dne 16 listopadu 1784 [3]), jímž se ustanovují v některých městech sklady pro zboží z obchodu vyloučené, seznávají se nejpřednější tehdy středy vnitrozemského obchodu: Praha, Plzeň, Jindřichův Hradec, Cheb, Lipá, Hradec Králové, Brno, Olomouc, Jihlava, Opava. Plzeň a Brno požívaly tehdy slavného jména výročními svými trhy, v zemích českých nejdůležitějšími. V Brně čítalo se tehdy 5 velkoobchodův a 40 obchodů „měšťanských", v Jihlavě 20 obchodů „měšťanských", tolikéž v Opavě. V Olomouci, která byla tehdy předním tržištěm pro ruský a multanský skot, zásobující Čechy, Moravu i Vídeň, čítalo se 14 obchodů „měšťanských", v Těšíně 6 [4]).

Vývoz do ciziny vzrůstal utěšeně. Císař snažil se horlivě, aby jemu otevřel nové cesty, a proto podporoval všechny snahy, které měly úkolem povznésti samostatnou plavbu z Terstu a Řeky do vzdálených krajin zámořských. Lodi domácí s císařskou vlajkou počaly se tehdy plaviti do Indie a Číny, s tureckými přístavy navázány styky čilejší a korsárům alžírským, když ohrožovali s úmysly loupeživými břehy Dědičných Států, pohroženo tak energicky, že úmyslů těchto zanechali. Angličanům svolil císař, aby zboží své do Levanty a z Levanty dopravovali skrze Uhry po cestě dunajské, z čehož si sliboval povznesení obchodu a dobrého bydla uherského. Také slovanská republika Dubrovnická vytrhla se r. 1781 z poručenství tureckého a poddala se císaři v ochranu, čímž otevřeny obchodu Dědičných Států důležité přístavy na východním pobřeží adrijském. Rozkvétající průmysl český těžil ovšem z moudrých opatření těchto plnou měrou.

Než velikou bylo zase újmou obchodu našemu, že nedostávalo se ústavů peněžních, zejména bankovních. Ani Maria Terezia ani Josef nepřáli ústavům úvěrním a také veškeren obchod směnečný spočíval v rukou velkoobchodníků norimberských, řezenských a frankfurtských. Jediná Morava měla již od r. 1751 svůj ústav bankovní. 9 ledna 1751 zahájena v Brně činnost banky „Matky Boží" pokladníkem moravského důchodu bankovního Janem Antonínem Kerndorfrem, jemuž dostalo se privilegia příslušného na 25 let. Banka měla poskytovati půjčky na statky nemovité i na zboží podle odhadu znalců do téže výše jako dobře zařízené zastavárny, na úrok 5% s rabattem 3%, co 31 října 1751 na $4\frac{1}{2}$ a $2\frac{1}{2}$ sníženo. Půjčkou podávala banka hotové peníze nebo tříměsíční směnku a byla oprávněna pořádati i lotterie — kteréž právo ale zrušeno, když byla založena lotterie janovská — byla oprávněna vydávati časopisy v Brně a také jí byl vydáván Wöchentlicher Intelligenzzettel aus dem Fragamte der k. k. priv. Lehnbank in Brünn. Potřebný základ skládal se ze 200 akcií po 500 zl., dozor měl náčelník zemské správy. Vedle půjček kupčila banka i se sukny a plátnem, utrpěla ale v obchodu značné škody. R. 1764 přejali s povolením císařovny vlastní správu banky bratří Israel a Mojžíš Hönigové [1]).

Nejvíce se vyváželo z Čech a z Moravy zboží lněné, ročně za 3,000.000 zl., pak vlněné zboží, sklo, výrobky cínové, obilí, dobytek, dříví, chmel, kamenec, síra, skalice, kobalt, vše ročně v ceně 6,000.000—7,000.000 zl. Toliko vývoz dříví z Čech byl obmezován, ježto počínal se jeviti nedostatek jeho. Císařským nařízením ze dne 23 listopádu 1782 uloženo těm, kdož dříví po Labi vyváželi, aby si předem vyžádali k vývozu císařského svolení [2]). Nejpřednějšími středy vývozu v Čechách byla města Haida, Liberec, Turnov, Rumburk a Jilemnice. Z Haidy provozovali obchod továrníci skla vlastními sklady do Španěl, Portugal, Anglie, Francie, Holland-ska, Polska, Rusi, Turecka i italských států [3]).

---

[1]) Czoernig, Topographisch-historisch-statistische Beschreibung von Reichenberg. 15.

[2]) Hallwich, Reichenberg und Umgebung. 433-461.

[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des II, IV, čís. 687.

[4]) D'Elvert, Culturfortschritte, 151.

[1]) Beer, Die öst. Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II, 146 sld.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des II, II, čís. 535.

[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 25.

Podporou obchodu byly obchodní společnosti, vznikající i v jiných městech.

Velikým prospěchem obchodu bylo zrušení všech soukromých mýt 1 února r. 1783. Jen na Moravě odstraněno tím 229 obtížných překážek. Dosavádním majitelům, vrchnostem nebo městům, povoleny mýtní náhrady, za to ale jim uložena povinnost část silnic upravovati [1]). Soukromá mýta zůstala toliko na mostech, přívozích a silnicích za soukromý majetek pokládaných [2]). Z výnosu mýt aerárních měly především udržovány býti v dobrém stavu silnice, nad nimiž dozor uložen poštmistrům. Čeští poštmistři měli čtvrtletně zprávu o stavu silnic v svém okolí podávati. Se stavbou nových silnic horlivě pokračováno. Na Moravě, kde do r. 1780 bylo toliko 50 mil státních silnic, zbudováno za panování Josefova dalších 40 mil, zejména důležitá příčná trať z Brna do Jihlavy, kteráž měla býti až do Budějovic v Čechách prodloužena[3]). V Čechách již r. 1750 dokončena stavba „dlážděné silnice", vedené z Vídně Kolínem do Prahy a odtud dále do Drážďan, čímž zanikla dávná cesta „lipská", která od Lipska a Drážďan šla skrze Lovosice, Brandejs n. L. a Kolín, tudíž kromě Prahy, k Vídni [4]).

Také dřívější úmysly o splavnění některých řek a o stavbu průplavů horlivě uvažovány a překážky plavby v řekách odstraňovány. Za vlády Marie Terezie zřízeno v Praze stavební ředitelství navigační, v jehož čele byl svobodný pán Tom, duší však byl inženýr professor Schorr. Ředitelství toto pomýšlelo na stavbu průplavu dunajsko-vltavského, ale úmysl ten potkal se s překážkami nepředvídanými. R. 1784 Jakub Thun z Werthenfeldu v Hostinném učinil návrh na zvelebení plavby labské a dovozoval, že by zejména bylo lze po Labi zboží lněné vyvážeti a tak s Pruským Slezskem soutěžiti. Státní rada návrh podporovala, ale dvorská kancelář a kníže z Kounic vyslovili se proti němu, načež císař sice 2 září 1784 další šetření nařídil, ale žádaného příspěvku ze státních důchodův odmítl [5]). R. 1781 vystřílena po návrhu pražské navigační kommisse skaliska položená toliko $1^1/_2$ lokte pod vodou na Labi u Střekova a dříve velmi nebezpečná [1]). Také uvažováno, aby Sázava upravena byla pro voroplavbu, čímž by ze znamenitých lesů kraje čáslavského bylo lze k Vltavě dříví plaviti. Původně navrhováno, aby zřízeny byly na horní Sázavě dvě sklárny, které by dříví zužitkovaly, s myšlénky té ale sešlo a navrhováno usplavnění. Vypočítáno, že panství ledecké, světelské, zbraslavické, dolnokrálovické, kácovské a zručské trží ročně za dříví 11.064 zl., poddaní pak za dovoz a štípání 8721 zl. [2]). Než z neznámých příčin k provedení návrhu nedošlo, rovněž jako neuskutečněna stavba mostu berounského, r. 1787 zamyšlená. Toliko část řeky Ohře u Doksan upravena a břehy stvrzeny velikou hrází, která byla s to, aby v čas zátopní 14 okolních osad chránila [3]). V létech 1789—1790 zbudovati dal kníže Schwarzenberg skrze svého inženýra Rosenauera průplav pro plavení dříví polenového z horní Vltavy do Velké Mühly u Hasslacha a odtud až k Neuhausu do Dunaje, dílo na tehdejší doby znamenité a podlé anglických vzorů pořízené. Rosenauer projektoval veliký splavný průplav z Pasova do Hasslachu, odtud Malou Mühlou k hranicům zemským a do Vltavy u Vyššího Brodu. I tento projekt však pro všeliké obtíže uvízl [4]), jakkoli nebyly knížecího původce tajny prospěchy z myšlénky Rosenauerovy plynoucí. Bylo vypočítáno, že ročně v lesích Schwarzenberských více než za 25.000 zl. dříví k palivu zůstává nezužitkováno, dovoz pak jihočeských plodin vozem do Vídně že se velice zdražuje [5]).

Dávný projekt úpravy a usplavnění řeky Moravy spolu se stavbou průplavu dunajsko-oderského byl ač bez úspěchu i za doby Josefa II uvažován. Císař sám projevoval velikou péči této pro hospodářský vývoj markrabství moravského předůležité myšlence a energicky podporoval všechny snahy za uskutečněním jejím se nesoucí. R. 1780 navrhoval plukovník Brequin, původce hydrografické mappy řeky Moravy a jejího pobřeží, aby se od Kroměříže až ku hrázi u Kvasic zřídilo nové řečiště, jímž by se dosavádní vývoj řeky 8000° vzdéli mající na 3129° zkrátil.

[1]) D'Elvert, Culturfortschritte, 639.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, čís 519.
[3]) Pátek, Okres jihlavský, 25.
[4]) Vavákovy Paměti, II.
[5]) Hock-Biedermann, 585

[1]) Brünner, Zeitung 1781, čís. 88.
[2]) Pražské České Noviny 1789, čís. 48.
[3]) Tamže, 1787, čís. 1.
[4]) O. Weber v Mitth. des Ver. f. d. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 1891, 326.
[5]) Prager Staats- und gelehrte Nachrichten 1789, čís. 11.

Náklad vypočtěn zhruba asi na 90000 zl., ale ti, kterým ze zamýšlené úpravy největší kynul prospěch, nebyli ochotni jeho se podjíti. Jediným následkem bylo, že dvorní dekret ze dne 11 června 1782 za odstraněním častých povodní nařizoval, aby návrhy Brequinovy byly pokud se týče řečiště nad Hodonínem provedeny a zejména potřebná stavidla zřízena, ale bez úspěchu, neboť ani hodoňská vrchnost nevyhověla rozkazu císařskému.

gace Josefa Walchra. Dorfleuth zavázal se, že z části řeky od Děvína k Hodonínu, která již tehdy byla splavna, odstraní všechny překážky plavby u jezu hodoňského, že zřídí veliké kamenné stavidlo a část řečiště nad Hodonínem že týmž způsobem ku plavbě upraví. Josef II udělil jemu za to 10 října 1785 na 20 let výlučné právo plavby po řece Moravě [1]). Dorfleuth zamýšlel zříditi akcijní společnost, kteráž myšlenka ve Vídni

Zálesák od Vsetína u Brumova.

Slovák od Uh. Hradiště.

Lidové typy moravské z doby Josefa II. (Z Hankeova Mähr. Staatsrecht I.)

Zatím vyskytly se určité návrhy, hledící k usplavnění řeky Moravy. Největší podpory dostávalo se jim od rady a občanstva král. hlavního města Olomouce, kteréž nedávnými válečnými běhy a vládními opatřeními citelnou újmu v živnostech svých a ve všem rozvoji bralo, polepšení pak od splavnosti řeky Moravy očekávalo. Proto učinil r. 1780 Jan Rochus Dorfleuth návrhy, kterak by bylo lze Moravu od Děvína až do Olomouce ku plavbě upraviti. Císař horlivě návrh tento zkoumal a dožádal se posudku ředitele navipotkávala se se souhlasem peněžních i kupeckých kruhův, a počal z Olomouce u veliké míře plaviti dříví do Vídně. Od Veselí až k Děvínu vypravoval lodi o větších nákladech a zřídil řečené stavidlo u Hodonína. Tím však byly podníceny stížnosti živnostníků při řece, zvláště mlynáře hodoňského, čímž vzbuzena myšlenka, aby usplavnění Moravy bylo prováděno správou státní. Předním mluvčím

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten V, čís. 652.

této myšlenky byl bibliothékář Hanke z Hankenštejna, který zvláštním spisem třikráte vydaným [1]) snažil se zájem k otázce této a a ku průplavu z Dunaje do Odry vzbuditi, ale za života císaře Josefa již k dalším pokusům nedošlo [2]).

Také opětně uvažováno o myšlence průplavu dunajsko-vltavského, jež již náležela k vážným úmyslům Karla IV. R. 1789 mluvilo se v Praze hojně o průplavu tomto, který měl býti zbudován od Kremže do Vltavy a sice prý nákladem 1,000.000 zl. [3]) Ale již tato číslice ukazuje, že projekt ten byl sotva v počátcích uvažování.

Za mohutnějících poměrův obchodních a průmyslových nabývala i p o š t a většího významu. Zeměpisná poloha učinila z Prahy důležitý poštovský střed, v němž se soustřeďovaly poštovní směry ze všech důležitých měst v zemích okolních. Maria Terezia věnovala rozvoji českého poštovnictví všemožnou péči, ještě však více zjednal si o ně zásluh Josef II. Poštovní mappa Dědičných Států, jíž r. 1782 vydal professor mathematiky na universitě vídeňské abbé J i ř í I g n á t svob. pán z M e z b u r k a, znázorňuje pokrok poštovnictví českého rozmnožováním poštovských směrův a stanic.

Po příkladu ta zvané „malé pošty“ ve Vídni upraveno r. 1782 i v Praze poštovnictví a sice tak, že vedle vrchního úřadu poštovského, který byl umístěn na Malé Straně ve zrušeném klášteře dominikánském, zřízeno v Praze 7 úřadů podřízených a v okolí pražském 8 poštovních stanic [4]). Současně v Praze p o š t o v s k á s l u ž b a k l a p a v á (Klapper- nebo i Klingelpost) byla zavedena, s počátku původem soukromníka G a r s i e jménem, který v domě čís. 559-I. v Celetné ulici otevřel „malou poštu“, přijímající zásilky a listy pro hlavní poštovský úřad, ať byly určeny pro Prahu nebo pro bližší okolí. Sluhové „malé pošty“ procházeli po ulicích s klapačkami, čímž obecenstvo upozorňováno, aby jim listy odevzdávalo. Tito sluhové měli vysoké klobouky s písmenem C (cursor = běžec) a na levém rameni císařského orla. Listy sbírali do veliké kožené brašny, kterou na řemeni přes bedra přepiatém nosili. R. 1792 „malá pošta“ postátěna [1]).

Se vznikem nových silnic rozmnožovány i dosavádní směry poštovské. 14 dubna 1785 vyšlo nařízení císařské, kterým zavedena. 1 květnem počínajíc pravidelná jízda poštou z Brna do Jihlavy, z Brna do Litomyšle, z Olomouce do Těšína, z Brna do Výškova, z Frýdka do Jablunkova, z Krnova do Cukmantlu, z Brna do Holiče v Uhrách [2]). Téhož ještě roku vzniklo spojení z Brna skrze Svitavy do Čech ku Hradci Králové, kdež sjela se nová pošta s poštou olomouckou. Nařízením ze dne 16 listopadu 1786 ustanoveny v Čechách nové směry poštovních jízd z Prahy do Budějovic a Lince, z Prahy do Rumburka a Žitavy, z Čáslavě až do Hradce Králové a do Trutnova [3]). 10 prosince 1788 zřízena jízda poštou z Budějovic skrze Vodňany do Strakonic [4]). R. 1785 dostalo se poštovního úřadu Liberci a poštovní stanice Poličce [5]).

Přes tento rozvoj vnější poskytovalo poštovnictví tehdejší uvnitř ještě obraz málo utěšený. Správu měl v r c h n í p o š t o v n í ú ř a d na Malé Straně Pražské. S cizími poštami nebyly tehdy pošty české v žádném spojení, čímž styk se zeměmi okolními velice trpěl. Porto bylo nepřiměřeně veliké, 6 kr. z váhy půl archu papíru za list odesílaný, 3 kr. za list přijímaný. Tiskopisy byly týmž způsobem frankovány, čímž zvláště časopisy přes míru zdražovány. Normální škola praž-

[1]) Versuch über die Schiffbarmachung des March und Handlung der Mährer. V Praze a ve Vídni, 1784.

[2]) D'Elvert, Die Culturfortschritte Mährens und Ö.-Schlesiens besonders im Landbaue und Industrie, 266—268.

[3]) Pražské České Noviny 1787, čís. 11.

[4]) Wiener Zeitung 1782, čís. 76.

[1]) Engelmann, Die geschichtliche Entwickelung des Postwesens in Böhmen, 38 sld.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen V, čís. 320.

[3]) Tamže VI, čís. 668.

[4]) Tamže, VIII. čís. 677.

[5]) Zajímavý jest úřední seznam poštovních směrův a stanic v Čechách za doby Josefa II. Z Prahy vedly různé směry, z nichž nejpřednější byly drážďanský, vídeňský a linecko-vídeňský. Ve směru drážďanském byly stanice v S t ř e d o k l u k á c h, S l a n é m, B u d y n i, L o v o s i c i c h, Ú s t í n. L. a P e t e r s w a l d ě, ze Slaného pak odbočoval směr lipský se stanicemi v L o u n e c h a C h o m ú t o v ě. Ve směru vídeňském byly stanice v B ě c h o v i c i c h, B r o d ě Č e s k é m, P l a ň a n e c h, K o l í n ě n. L., Č á s l a v i, G o l č o v u J e n i k o v ě, K a m e n i, B r o d ě N ě m e c k é m, Š t o k á c h a J i h l a v ě. Ve směru linecko-vídeňském byly stanice v J e s e n i c i, D n e s p e k á c h, B y s t ř i c i, O t i c í c h, S u d o m ě ř i c i c h, T á b o ř e, K o š i c i c h a ve V e s e l í n L. Důležitou stanicí, kdež se mnohé bočné směry rozcházely, byla města B r a n d e j s n. L., B o l e s l a v M l a d á, H r a d e c K r á l o v é, T r u t n o v, B u d ě j o v i c e, P l z e ň, C h e b, Ž a t e c, L i b e r e c byl teprvé stanicí od r. 1785, H o r a K u t n á vůbec pošty neměla. Viz mappu M e z b u r g o v u a Engelmann, Die geschichtliche Entwickelung des Postwesens in Böhmen, 42 sld.

ská platila ročně 14 zl. za Beckerovu Jugend-Zeitung, která stála v místě svého vydávání Lipsku toliko 3 zl.; tudíž roční porto činilo 11 zl., kdežto z Lipska do Hamburka platilo se ročně za noviny 4 zl. stojící 1 zl. Nad to odcházely diligence z Prahy zdlouhavě. Do Vídně a Drážďan odjížděla diligence z Prahy jednou za týden, do říše ve 14 dnech. Cenné věci poštou zasílati nebylo radno, ježto pošta za obsah zásilek neručila. Lépe zařízena byla poštou doprava osob, která byla rychlá, dosti levná a cestující nebyl nucen koní nad potřebu přibírati.

Školy.

Josefova činnost v oboru školském byla souvěkovci posuzována nadšeně, ne však ve shodě se skutečností. I tu bylo jednání císařovo samovolné, nepřihlížejíc k výsledkům současného lidského přemýšlení, ale jdouc cestou, již císař sám za dobrou uznával. Již v pojímání základního úkolu školy uchyloval se císař velice, neboť nepokládal za úkol školy rozvoj obecného vzdělání, na němž by zakládal se pokročilejší život ve všech důležitostech veřejných, nýbrž kladl váhu na praktickou potřebu. Toto pochybené hledisko bylo příčinou, že na nejnižších školách dítky na újmu vyučování i vychovávání přidržovány nad potřebu i míru ku výkonům industriálním a že university byly dílem přeměňováním v lycea, dílem vytčením praktického směru studijního ve vědeckém významu svém snižovány. Neblahé účinky mělo i nemírné podporování hlavních škol na úkor gymnasií. Domácí lichotníci sice rozplývali se chválou hlavních škol a výsledků, jichž zdánlivě dodělávala se Kindermannova správa škol triviálních i hlavních, ale bystře posuzující a nepředpojatí cizinci, jako známý berlínský knihkupec Nicolai, který na svých cestách po delší dobu i v Dědičných Státech a zejména ve Vídni pobýval, odsuzují nepokrytě školskou soustavu, již opat Felbiger kdysi Marii Terezii doporučil. Právě velebená tato methoda Felbigerova byla osvícenými cizinci za hlavní vadu škol v Dědičných Státech pokládána.

Nejvyšším naučným ústavem zůstávala universita pražská, jejíž frekvence přes velikou redukci gymnasií a přes rušení klášterů stále ještě číslice 700 až 800 studujících dosahovala. Až do r. 1784 bylo kromě právnické fakulty studium na universitě bezplatné. R. 1784 zavedeno kolejné, jehož ale chudí a pilní posluchači byli sprostěni, ano z kolejného i stipendií podíleni. Celkem činilo kolejné ročně kol 10.000 zl., z něhož rozdílena stipendia posluchačům filosofie po 80 zl., posluchačům tak zvaných odborných fakult po 120 zl. ročně. R. 1788 bylo immatrikulovaných posluchačů 752, z nichž 165 theologů z generálního semináře, 153 právníků, 42 medikův a 392 filosofů [1]). Veliký počet filosofů tím se vysvětluje, že absolutorium této fakulty bylo podmínkou ku studiím právnickým nebo lékařským.

Josef II nepřál vědecké bádavosti, nýbrž chtěl, aby university odchovávaly praktické lékaře, úředníky, kněží a s téhož stanoviska rozmnožovány i jednotlivé stolice. S povznesením hospodářství a se snahou po vzniku samostatného stavu hospodářských úředníků souvisí založení stolice hospodářské a zvěrolékařské. Stolice věd hospodářských svěřena professoru Josefu Bučkovi, který ji již r. 1776—1778 spravoval, když však nenapsal učebnice, jak mu uloženo (VIII, 428), povolán za professora věd hospodářských D. Schönbauer. Stolice zvěrolékařská svěřena Knoblochovi, který vydával časopis o svém předmětě a přeložil i zvěrolékařský jeden spis z franštiny na jazyk německý.

Dvorním dekretem ze dne 10 listopadu 1784 nařízeno všem professorům politických věd na universitách a lyceích vykládati o Sonnenfelsovu návodu do slohu jednacího, aby se budoucí úřadníci i prakticky vzdělávali, jiným dekretem ze dne 10 března 1785 nařízeno professorům věd právních a státních, aby v přednáškách svých poučovali i o platných zákonech a o statistice té země, v níž universita nebo lyceum byly. Professoři právničtí měli každého roku posluchače poučovati o císařském nařízení ze dne 23 června 1784 ve příčině nutnosti vysvědčení z věd právních a politických ku službě politické a soudní. Ze zkoušek měl býti vyloučen každý, kdo by nebyl pilen nebo schopen, ježto nebylo naděje, že by se z něho vyvinul způsobilý úředník. 1 lednem 1784 stolice věd kamerálních a politických, již od r. 1766 spravoval prof. Buček, odloučena od fakulty filosofické a spojena s fakultou právnickou; obor její

[1]) Ausführliche Nachrichten über Böhmen, 112 sld.

měl býti dovršením studií právnických a předmětem třetího rigorosa i disputace doktorské [1]).

Josefinský směr neušetřil ovšem ani autonomního zřízení universitního. Instituce fakultních direktorů ponechána a za něho zvrhla se v byrokratické a policejní orgány, které byly překážkou všeho vědeckého ruchu v universitě. Od smrti van Swietenovy r. 1772 nebylo nikoho ve dvorské kommisi studijní, kdo by ve příčině té stál na výši doby. Z direktorů fakultních stali se tudíž universitní pašové, lidé neučení, pánovití [2]), jejich pak typem v Praze byl pověstný direktor právnických studií rytíř z Běšin. Novým soudním řádem zrušeno samostatné soudnictví akademické a 27 února rozpuštěn akademický soudní senát, správa universitních statků universitě odňata a oddána administraci státních statků, r. 1784 zrušena při gubernii universitní kommisse, její pak agenda přidělena direktorům fakultním, kteří prostředkem gubernia přímo podřízeni byli dvorské kommissi studijní. Když r. 1782 odstoupil direktor právnického studia rytíř z Běšin, zdálo se, že alespoň ve vnitřním zřízení fakultním nastane obrat, neboť císařským nařízením spojeno direktorium s děkanstvím, v tomto pak měli se řádní professorové dle stáří služebního střídati. Táž změna stala se r. 1784 i na fakultě lékařské, když odstoupil dosavádní direktor Vilém Max Neven, drsností a bezohledností v úřadním jednání pověstný, byv právě za rytíře povýšen. Když však vznikly nesnáze o působnost mezi protomedikem zemským a direktorem lékařského studia, byl r. 1786 dřívější stav obnoven [3]).

Historickému významu university hrozilo nebezpečenství veliké, když počal císař r. 1783 uvažovati o umístění celé university v jediné budově. Obrovská kollej Klementinská měla býti náležitě osazena, ale návrhy v té příčině konané se neosvědčovaly. Když definitivně rozhodnuto, že v ní nebudou umístěny zemské úřady, vyskytla se myšlenka, aby všechny čtyři fakulty universitní přeneseny byly do Klementina, kdež již místo měly veřejná knihovna, generální seminář a hvězdárna. Karolinum s oběma sousedskými domy mělo býti prodáno. Proti tomuto návrhu podala universita zevrubný pamětní spis, v němž z historických i praktických příčin za zachování dosavádního stavu žádala. 21 ledna 1784 císař přivolil a tak zůstaly i nadále fakulty právnická a lékařská s aulou v kolleji Karolinské [1]), filosofická pak v budově někdejšího Svatováclavského semináře Jesuitů v ulici Dominikánské.

Rektoři university byli i nadále dle starobylého zvyku voleni a sice dle obvyklého a přesně zachovávaného pořadí fakult. Zvolený rektor byl slavnostně installován a sice 3 května installován MDr. Linhard Werbek, 21 ledna 1783 Karel Seibt, 14 ledna 1784 JUDr. Josef Schuster, 17 března 1785 Kosmas Schmalfuss z řádu poustevníků sv. Augustina, 27 října 1786 MDr. Tadeáš Bauer, 23 června 1787 abbé Jan Dyrbach, 21 června 1788 JUDr. Ferdinand Voldřich, 26 června 1789 Karel Rafael Ungar.

Nejpronikavější byla změna jazyka přednášecího. Počátky ve příčině přednášek jazykem německým učiněny již za posledních let Tereziánských, obecné nařízení vydáno pak 12 července 1784 [2]), kterým vůbec ustanoveno, aby v theologii pastorální, právích, lékařství a naukách filosofických čtěno bylo místo latiny jazykem německým jakožto prý „pravým“ jazykem „zemským“, „mateřským“ i „národním“. Toliko dovoleno užívati i nadále latiny v přednáškách o církevním právu pro theology, kteří byli po výtce němčiny neznalí.

Značné změny staly se tehdy i ve vnitřních poměrech jednotlivých fakult. Až do r. 1787 mělo v Praze obecné státní a mezinárodní právo jednu stolici se státním právem německým. Dle nového studijního řádu přejal oba předměty professor práva přirozeného, instituce pak práva římského přidány professoru pandekt. Professorem nového práva církevního stal se Ferdinand Voldřich, jehož vyučovací methoda byla velmi chválena. Mnoho hluku spůsobil tehdy spor jeho s Dobrovským, který v prvé části své české literatury tvrdil, že jistý universitní professor upíral nutnost studia orientálských jazyků, ježto prý veškery spisy v jazycích těch dobře jsou přeloženy. Voldřich cítil se uraženým i podal do Dobrovského stížnost k studijní i censurní kommissi u gubernia. 7 února 1781 volán

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 79, 94, 95, 96.
[2]) Schlözer Staatsanzeigen I, 340 sld.
[3]) Tomek, Geschichte der Universität Prag. 340, 342.

[1]) Tomek, 342.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, IV, čís. 416.

Dobrovský k této kommissi, kdež již přítomen byl Voldřich, a tam mu uloženo, aby Voldřicha veřejně odprosil. Dobrovský znaje císařské nařízení, kterým kommissi bylo vzato právo tresty ukládati, a nad to jsa s to, aby výrok svůj svědky dotvrdil, odprositi odepřel. Předseda kommisse hrabě Věžník domnívaje se, že Dobrovský nezná právomoci kommisse, po úmluvě s Voldřichem dal čísti Dobrovskému jiný dvorní dekret, ale neohrožený mladý učenec ukázal ihned, že ku přilíčené dekret tento nehledí. Po návodu Věžníkovu odvolal se Voldřich až k císaři, kterýž 30 července 1781 rozkázal, jakkoli Dobrovský předložil svědectví třemi kněžími jako svědky podepsané, aby Dobrovský odvolal, poněvadž prý není lze Voldřichovi vytýkaná slova dokázati [1]). Prof. Voldřich požíval veliké přízně na vyšších místech a r. 1795 uděleno mu šlechtictví s heslem z Ehrenfreundu. R. 1787 přejal Voldřich i stolici obč. soudního řádu. 10 srpna 1787 nařízeno, aby církevní dějiny byly přednášeny posluchačům práv společně s theology. Professorem práva všeobecného i německého a spolu i gubernialním radou byl od r. 1778 známý sběratel starobylých důležitostí Josef Antonín rytíř Riegger; od r. 1782 pěstitel českých dějin Václav Dientzenhofer, syn slavného stavitele, byl jeho nástupcem.

Na fakultě lékařské byl od r. 1786 direktorem studií zemský protomedik dr. Bayer, vedle něhož působilo 9 professorů. Již tehdy měla lékařská fakulta nejlepší pověst v Dědičných Státech. Za posledních let Tereziánských počala šířiti se v zemích koruny české a vůbec ve Státech Dědičných chřipka, již „ruským katarrhem“ nazývali. Fakulta pražská vydala tehdy vhodný spisek, poučující o povaze a léčení této nemoci i jiných nemocí nakažlivých, což potkalo se s takovým souhlasem císařovým, že zvláštním nařízením, daným 12 července 1782, ukládal lékařské fakultě vídeňské, aby se vzorem fakulty pražské spravovala [2]).

Nejpřednějšími tehdy professory lékařství, v obecenstvu velice hledanými, byli professor pathologie Plenčič a Mac Neven. Oběma vydávají současníci chválu velikou. O Plenčičovi, když 26 dubna 1785 zemřel, napsal Pelcl, že byl neobyčejně učený a dobrý lékař, Mac Nevena pak, jenž zemřel 9 dubna 1787, nazývá nejslavnějším lékařem pražským [1]). Dobré pověsti zasloužila si tehdá lékařská škola pražská přísným zkoušením kandidátů, při čemž odstraněny byly pověstné medicinské disputace a hleděno spíše k praktickému vzdělání zkoušenců. Naproti tomu nedostávalo se potřebných vědeckých ústavů, jichž potřeba doložena zařízením stolice anatomické, anatomického musea a chemické laboratoře. Professor Ruth přednášel o porodnictví ve Vlašském špitále, kdež zatímně byla umístěna nově zařízená porodnice, anatomické posluchárně v Karolinu nedostávalo se potřebného prostoru a jediná nemocnice, v níž do doby Josefa II posluchači mohli býti prakticky vzděláváni, byla nemocnice Bratří Milosrdných, pro 120 nemocných zařízená. Přednášky původně vesměs latinské počaly ustupovati německým; r. 1787 přednášel latinsky toliko professor Sebald. Botanická zahrada byla spojena s fakultou lékařskou; lékařské byliny byly označeny dle soustavy Linnéovy jmény latinskými, českými a německými.

Na fakultě filosofické trvalo od r. 1784 studium po tři léta a přednášelo 10 professorů, 5 řádných a 5 mimořádných. Počet professorů proto rozmnožen, ježto nové vědecké obory zavedeny. Řádné stolice byly pro filosofii, mathematiku, fysiku, dějepis a aesthetiku s literaturami klassickými, mimořádné pro přírodopis spojený s fysikálním zeměpisem, pro diplomatiku a heraldiku, pro starožitnosti s numismatikou, pro mathematiku praktickou a pro technologii [2]).

Od zrušení jesuitského řádu převládal zde směr professorem Seibtem zastupovaný. Professor všeobecných dějin Lotar Ehemant (Ehmont), r. 1774 ustanovený, který 26 října 1782 zemřel, nazýval se přímo žákem Seibtovým. Seibt sám jsa spolu direktorem filosofických studií, původně měl stolici aesthetiky, když však r. 1785 povolán byl z Drážďan pro aesthetiku Meissner, přednášel Seibt nadále filosofii a morálku, Meissner zahájil slavnostně přednášky své dne 26 listopadu 1785 v promoční síni kolleje Karolinské a vzbudil u posluchačů svých snahu po pěkném slohu, již znáti jest i u mladých českých básníků školy Puchmayerovy.

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 35, 45.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, II, čís. 307.

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 85, 100.
[2]) Jakubec v Literatuře české devatenáctého století I, 26.

Seibt i Meissner byli zřejmými osvícenci a potkávali se s protivenstvím na straně odpůrců. Proti Seibtovi spojili se hrabě Věžník, exjesuité Schönfeld a Herz a kustos veřejné knihovny Mende i udali jej, že posluchačům doporoučí spisy svůdné, k čemuž přiložili i výtahy ze spisů jeho. Ale dvorská studijní kommisse rozhodla s prospěchem Seibtovým, jemuž přiřčeno i uznání [1]). Stolici všeobecného dějepisu zaujal po Ehemantovi professor Wolf, a když tento 17 června 1784 zemřel, povolán na jeho místo exjesuit Ignát Cornova, stoupenec směru osvícenského a plodný spisovatel, jakkoli se mu nedostávalo hloubky vědecké. Mathematice učili exjesuité Strnad, Tesánek a Vydra, z nichž tento velice přispěl k národnímu uvědomění svých posluchačů.

Na theologické fakultě vyučovalo 8 professorů, direktorem byl mnich řádu sv. Augustina Schmalfuss. Přednášelo se latinsky, toliko pastorální theologie přednášena německy i česky. R. 1780 professor Jiljí Chládek, rovněž stoupenec zásad osvícenských a přísný posuzovatel kazatelských výkonů, vydal tiskem I díl své české pastorální theologie. Ale již r. 1785 byla stolice české pastorální theologie zrušena. R. 1783 povolán ze Štyrského Hradce za professora práva církevního na místě prof. Schmieda, který se stal kanovníkem, známý osvícenský historik církevní Kašpar Royko, původce sensačního spisu, odsuzujícího koncil Kostnický a ospravedlňujícího M. Jana Husi. Zřízením generálního semináře zavládl na této fakultě směr osvícenský vůbec.

Proti klidným poměrům university pražské hlučným životem tou dobou pověstnou se stala universita moravská.

Mnohé byly příčiny, vnější i vnitřní, které přiměly r. 1778 Marii Terezii, že přeložila moravskou universitu z Olomouce do Brna. K tomu, co již výše řečeno (VII, 756—758), sluší ještě doložiti věci některé. Změna veliká, která učinila z Olomouce první pevnost v Dědičných Státech, nemohla ovšem zůstati bez účinků v universitní studium, tehdy právě o úplné učení právnické a o stolici chirurgickou rozšířené. V městě hradbami sevřeném, s velikou stálou posádkou, pobyt četného studenstva měl zajisté své nepříjemné stránky. Také stavové, kteří značnou měrou k nákladům universitním přispívali, přáli si, aby bylo vysoké učení přeneseno do většího již a pohodlnějšího Brna, sídla zemských úřadů, sněmu a šlechty, blíže i Vídni položeného, neboť synové jejich mohli konati studia doma a pod dozorem svých rodičů. K těmto vnějším příčinám přistupovaly vnitřní, neshody totiž mezi professory, které nejvíce se objevovaly na fakultě theologické.

Kancléř university, olomoucký kanovník baron Šubíř, upozornil totiž dvůr na některé nedostatky ve správě a v učení universitním. Direktoři fakult prý nešetří nejvyšších nařízení, professoři hledí si liknavě povinnosti své, proti právnickým professorům prý se brojí pro přednášky v církevním a přirozeném právu na jiném základě, než býval u Jesuitův obvyklým. Císařovna nařídila zvláštní kommissi, aby poměry tyto vyšetřila, když pak zatím řád jesuitský byl zrušen, uloženo baronu Šubířovi, aby novou vyučovací osnovu v universitě zavedl. Proti tomu podali námitky předseda olomoucké studijní kommisse hradištský opat Václavík a direktoři fakult theologické i filosofické, než císařovna zbavila všechny dosavádních hodností jejich, načež veškerou správu konal kancléř až do smrti své v únoru 1777.

Zatím přednesli světští professoři Monse, Karpe a Schulz nové stížnosti, jichž vyšetření uložila císařovna gub. radovi markýzovi de Vitte. Tento nejprvé navrhl, aby ustanoveno bylo provisorní direktorium universitní, složené z praeláta řádu Augustiniánův v Olomouci a býv. ředitele fakulty theologické praeláta Slavíčka jako předsedy, z faráře Schupplera, z professorů Monse a Karpe a z gymn. praefekta Fencla, což 30 března 1777 v platnost uvedeno. Také ostatní návrhy markýzovy byly dvorským dekretem ze dne 4 října 1777 schváleny, a jemu uloženo, aby častěji do Olomouce dojížděje, jako referent studijní k zachovávání nového řádu v universitě přihlížel. Dotace knihovní byla zveličena a professorům Monsovi a Karpovi dáno na vědomí, aby zanechali jízlivých poznámek a vypínání se nad professory duchovní.

Ku provedení nařízení těchto vysláni císařovnou do Olomouce býv. direktor právnické fakulty pražské Frant. Josef baron Heincke a probošt probsdorfský dr. Wittola, oba známí přívrženci směru osvícenského. Oba tito kommissaři zevrubně ohledali veškeren stav university a v obšírné zprávě, kterou o vyšetřených vadách podali,

[1]) Oesterr. Biedermanns-Chronik, 219 sld.

navrhli, aby universita s domem kněžským a šlechtickým konviktem Teufenbašským byla do Brna přeložena.

Nedá se upříti, že při návrhu tom nerozhodovaly toliko nedostatky shledávané. Nejpřednější zajisté příčinou byla nechuť proti Olomouci jakožto církevní métropoli země a proti působení četného tamního duchovenstva v život universitní. Přeložením měla býti tudíž universita vymaněna z moci arcibiskupské a podřízena přímému dozoru gubernia. Přeložení university z vědeckých důvodů žádali toliko světští professoři, kteří dokazovali, že se Olomouc za sídlo university nehodí, nemajíc ani knihkupectví ani nemocnice ani vyšších stupňů života pospolitého.

Dvorským dekretem ze dne 24 května 1778 nařízeno, aby universita, dům kněžský a šlechtický konvikt s počátkem školního roku do Brna přesídlily, spolu pak vydány příkazy nové o pořádku vyučování a o způsobu zkoušek, jimiž bylo se fakultním direktorům i professorům nadále ve všem spravovati. Professoři všichni byli znovu ustanoveni, toliko propuštěn nehonorovaný mimořádný professor dějin a literatury Zehnmark, který vůbec po delší již dobu Olomouce se vzdaloval. Monse stal se ředitelem fakulty právnické, Karpe filosofické, beneficiát u sv. Petra ve Vídni Kašpar Karl ředitelem fakulty theologické. Osobní změny, které staly se u vedení semináře, vesměs dály se s prospěchem osvícenského směru. Nejvýznamnějším bylo ustanovení dosavádního vyslaneckého kaplana v Berlíně, Švýcara Melichara Blarera, spirituálem seminárním. S velikým spěchem vykonáno přesídlení, jakkoli nebyly ani místnosti upraveny. Bývalá jesuitská kollej Nanebevzetí Panny Marie oddána konviktu, býv. jesuitský seminář domu kněžskému a sousedský dům zábrdovického kláštera měl býti zakoupen pro universitu. Později umístěna i universita v někdejší kolleji. Dozor nade všemi třemi ústavy svěřen nejvyššímu sudí zemskému gub. radovi Janu hraběti Mitrovskému; děkan kapituly brněnské a arcibiskupský ředitel domu kněžského Jan Leopold baron Post jmenován kancléřem universitním. Dávná řevnivost Brna proti Olomouci těmito změnami znova ožila. „Kolik Olomouc při tomto trojím přeložením ztratí“, jásala v čísle 53 r. 1778 Brünner Zeitung, „tolik, zdá se, musí nutným způsobem Brno získati.“

Za mnohých šumných slavností zahájeno nové období „c. k. a arcibiskupské university brněnské“, jakkoli arcibiskupovi jakožto nástupci zakladatelovu a dosud značnou roční částkou k potřebám universitním přispívajícímu zbyl leč prázdný titul protektora. Přenášení všech tří ústavů dálo se tak rychle, že budova universitní nebyla ještě upravena, i bylo vzíti za vděk ochotou praeláta Augustiniánův u sv. Tomáše, který dovolil čísti o vědách právnických i theologických ve svém kláštere a velikou síň klášterní k úkolům auly propůjčil. Také slavnosti církevní, universitou pořádané, dály se u sv. Tomáše. Universitní knihovnu přijal prozatím do paláce svého kníže Ditrichštejn, ale tam toliko rozestaveny bedny po chodbách, aniž by byly otevřeny. Přednášky filosofické konány s počátku v biskupském dvoře a některých klášteřích. Se stavbou nové budovy, k níž přikoupen i dům kláštera zábrdovického, počato ještě r. 1780, ale než byla budova dokončena, rozhodnuto opět jinak o osudu university.

Universita brněnská skládala se tehdy ze dvou fakult, theologické i filosofické, a z úplného studia právnického. Na fakultě theologické vyučovalo 7 professorův a bylo r. 1778 348 posluchačů; na fakultě filosofické přednášeli čtyři professoři, mezi nimiž prof. Schulz četl dle soustavy Sonnenfelsovy o politických a kamerálních vědách. posluchačů pak bylo 353, ku konci roku 259. Na fakultě právnické vykládal Monse o veřejném, lenním a církevním právu, Jan šlechtic Ehrenzweig o právu přirozeném a římském. Posluchačů bylo 195, ku konci roku 146. Mezi professory bylo 5 kněží světských, 3 Dominikáni, 1 Praemonstrát a 4 světští. Tento stav byl utěšeně rozmnožen, když zařízeno bylo při universitě i studium medicko-chirurgické, k čemuž vedl citelný nedostatek lékařů ve venkovských krajích moravských. Proto moravští stavové, přejíce si doplnění university, žádali již za Karla VI a za prvých let tereziánské vlády o zřízení fakulty medické, ale teprvé r. 1778 založeny dvě stolice, pro anatomii a chirurgii. Nový professor chirurgie přidělen fakultě filosofické.

Dále zvelebena universita o nové stolice theologie pastorální a obecného dějepisu. Theologie pastorální měla býti přednášena česky i německy. Při slavném installování universitního kancléře barona Posta, jež 2 března 1779 vykonal arcibiskup hrabě Colloredo,

byli spolu povýšeni na doktory theologie Ondřej Marschhofer, kaplan při stolič-ním chrámu olomouckém, a Dominikán Kajetán Růžička. Marschhofer byl ihned navržen za professora pastorální theologie s vyučovacím jazykem českým, což císařovna potvrdila. Po krátké době ale churavost jej přiměla, že se učitelské stolice vzdal, načež místo jeho zaujal řeholní kanovník ze Šternberka Vojtěch Slavíček. Marschhofer a Slavíček byli prvými českými professory v universitě moravské. Stolici dějepisu obdržel sice opět prof. Zehnmark, ale musil přednášeti zatím bezplatně.

Obavy budilo, že v Brně posluchačův universitních chvatně ubývalo. Kdežto za posledního roku bylo v Olomouci 638 posluchačů, čítalo se v Brně r. 1779/1780 sotva 550, i bylo očekávati, že se počet ten ještě zmenší. Za tou příčinou hleděli činitelé universitu spravující pořádati všeliké slavnosti a veřejné repraesentace akademické, aby universitě v novém sídle přibylo populárnosti. Zvláště šumně konány promoce, jimž se podrobovali i mladí šlechtici z Teufenbašského konviktu. 11 září 1779 promováno najednou 53 bakalářů a 29 magistrů filosofie, mezi nimiž byli Alois hrabě Mitrovský, Karel svob. pán z Bukůvky i jiní šlechtici. Také instalace rektorské dály se za okázalých slavností, s nimiž byly spojeny vzletné řeči inaugurální.

Selská dívka z Kravařska.

Lidové typy moravské z doby Josefa II. (Z Hankeova Mähr. Staatsrecht I.)

Ale všechny tyto snahy o povznesení university ztroskotaly se o spory v lůně jejím, zejména ve sboru professorů theologických. Ti dělili se již z Olomouce ve dva tábory. Jedni byli u věcech věroučných přísnými stoupenci theologie scholastické, druzí klonili se k jansenistickému učení o milosti boží. K těmto vedle Blarera náležel i ředitel theologické fakulty Karl. Oba vybízeli posluchače ku čtení knih, v nichž obsaženy byly zásady jansenistické. Rozpory tyto nezůstaly tajny, nýbrž šířily se i mezi kněžstvem obou moravských diécésí, a měly následkem uvolnění kázně a kněžského poslušenství. Do sporů těch zasáhl i kardinál arcibiskup vídeňský hrabě Migazzi, odpůrce domů kněžských a všech novot u věcech theologických.

Nejprvé počaly půtky s kazatelen. 4 prosince 1780 napadl býv. jesuita Chúpek o slavnostním kázání na počest sv. Františka Xaveria v jesuitském chrámu brněnském Blarera, přirovnával jej k vlku v rouše beránčím a obviňoval, že popírá neomylnost papežovu, že čte knihy svatou inkvisicí zapovědněné, že vykládá mravní předpisy pouze dle slov evangelia. Následkem toho 9 prosince hrabě Vetter, kanovník olomoucký a ředitel domu kněžského, ve jménu arcibiskupovu Blarera suspendoval v úřadě a nařídil jemu, aby čítal mši toliko potichu. 11 prosince vyslýcháno sedm alumnů hrabětem Vetterem a Dominikánem prof. Černým, který odpovědi jejich zapisoval; alumnové ale zdráhali se protokol podepsati.

Když brněnští professoři Schanza a Lauber vydali tiskem se svolením studijní kommisse rukojeť morální a pastorální theologie, spor přišel na veřejnost. Bývalí jesuité a mniši jali se po zemi šířiti zprávy o bezvěrnosti, která se v semináři brněnském zahnízdila, dalším pak šetřením zjištěno, že spirituál Blarer čítal hlasitě mši i proti zákazu biskupskému, že šíří se mezi alumny podezřelé knihy i zásady, a že vznikají případy zřejmého neposlušenství [1]).

Výsledek tohoto šetření oznámil kardinál Migazzi bezprostředně císaři. Tento uložil smíšené guberniální kommissi, v níž měli býti i oba biskupové zemští zastoupeni, aby konala přísné šetření na fakultě i v domě biskupském. Arcibiskup olomoucký ustanovil zástupcem svým olomouckého kanovníka hraběte Migazzi, příbuzného kardinálova, tím ale dal na jevo již předem nedůvěru k celé

[1]) Oesterr. Biedermannschronik, 21.

kommissi. Kommisse vyzvala představené kněžského domu, aby se písemně vyvedli z obvinění pronesených, a vyslýchala protokolárně některé alumny, čímž mezi obyvatelstvem vzbuzeno nemalé vzrušení. Byly obavy, že lid nepravými zprávami v omyl uvedený učiní útok na dům kněžský i na byty duchovních představených jeho. Hnutí toto přičítáno hlavně bývalým jesuitům a minoritům.

Kommisse podala zprávu o šetření svém císaři a ten rozhodl s prospěchem správy seminární. 25 dubna 1781 ohlášeno císařské rozhodnutí, jímž oběma před staveným kněžského domu brněnského, Karlovi a Blarerovi, jakož i alumnům dostalo se plného projevu císařské milosti. Arcibiskupu olomouckému a biskupu brněnskému dáno na jevo, ježto prý dali se svésti zlými rádci z kruhu bývalých jesuitův, aby na příště byli ve výběru rádců svých opatrnějšími a aby si zejména takové rádce volili, kteří vystudovali theologii a právo církevní. Na universitách měl býti veškeren strannický duch zamezen, neměl býti trpěn ani Jansenismus ani Molinismus, nýbrž ryzí evangelické učení mělo býti přednášeno a vykládáno. Ve příčině knih zapověděných přestati bylo na seznamu, jejž učinila censurní kommisse vídeňská, biskupům pak odňato právo zakazovati knih obecně dovolených [1]). Všechna bouře svezla se ale na hlavu vídeňského kardinála, jemuž 4 května 1781 doručeno nemilostivé císařské rozhodnutí. V této listině praví se, že proti utěšeně rozkvétajícímu alumnátu brněnskému dála se obvinění a popuzování lidí nebezpečných, jichž obsah právě konaným šetřením naprosto bezpodstatným shledán, že kardinál vkládal se do věcí, které jemu nepřísluší, ježto prý není představeným ostatních biskupův, aniž se hodí, aby bez předchozího šetření celé domy kněžské i spůsoby vyučovací byly očerňovány a mysli rozněcovány, spolu pak projevuje se nejvyšší nelibost s podotčením, že přísluší sice kardinálovi, aby spravoval svou diécési a alumnát, ne však aby si osoboval dozoru nad jinými. Dále nařizovalo se šetření, jaké jest studium alumnů vídeňských v universitě i doma. Konečně dáno kardinálovi na vědomí, že císař spůsobilého i horlivého kněze a dotud spirituála brněnského domu kněžského Blarera učinil vrchním dozorcem v arcibiskupském alumnátě vídeňském, nařídiv mu, aby napřed písemně biskupu Chorinskému omluvil neposlušenství své [1]). Blarerovi uloženo, aby se ihned kardinálu v nové hodnosti své představil Karl později stal se kustodem universitní knihovny vídeňské.

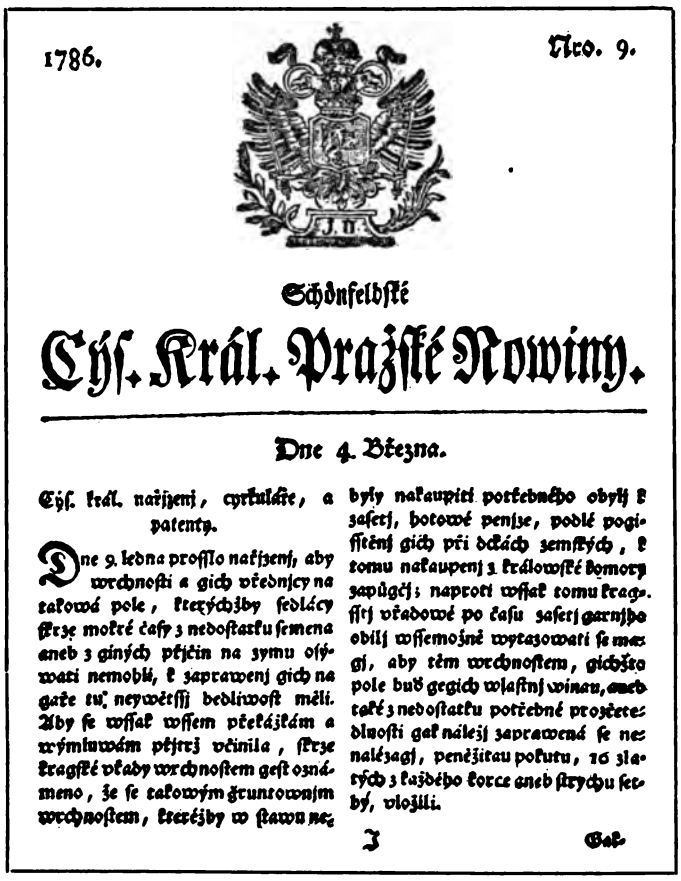

1786. Nro. 9.

Schönfeldské

Cýs. Král. Pražské Nowiny.

Dne 4. Března.

Cýs. král. nařjzenj, cyrkuláře, a patenty.

Dne 9. ledna prosslo nařjzenj, aby wrchnosti a gich vřednjcy na takowá pole, kterýchžby sedlácy skrze mokré časy z nedostatku semena aneb z giných přjčin na zymu osýwati nemohli, k zaprawenj gich na gaře tu neywětssj bedliwost měli. Aby se wssak wssem překážkám a wýmluwám přjtrž včinila, skrze kragské vřady wrchnostem gest oznámeno, že se takowým gruntownjm wrchnostem, kteréžby w stawu nebyly nakaupiti potřebného obylj k zasetj, hotowé penjze, podlé pogisstěnj gich při dckách zemských, k tomu nakaupenj z králowské komory zapůgčj; naproti wssak tomu kragsstj vřadowé po času zasetj garnjho obilj wssemožně wytazowati se magj, aby těm wrchnostem, gichžto pole buď gegich wlastnj winau, aneb také z nedostatku potřebné prozřetedlnosti gak náležj zaprawená se nenalézagj, peněžitau pokutu, 16 zlatých z každého korce aneb strychu setbý, vložili.

J Gak-

Ukázka Krameriových „Pražských Novin“.

Dvorní dekret, jímž brněnský kněžský dům všech obvinění byl sprostěn, ohlášen

[1]) Brunner, Myst. 251.

[1]) Dobrovský, Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren I, 23 sld. — Brunner, Myst. 242 – 244.

veřejně v Čechách, Moravě i Slezsku, aby obecenstvo nabylo opět důvěry k ústavu, z něhož měli vyjíti příští jeho duchovní rádcové.

Také jiní odpůrci vítězícího směru byli postiženi nemilostí císařskou. Kanovník Migazzi a universitní kancléř Soukup stiženi výtkou, že nedbali zeměpanských nařízení, Soukup pak zbaven i svého úřadu. Hraběti Vettrovi odňato ředitelství alumnátu i arcijáhenství, prof. Černý, ježto prý liché výpovědi kladl do zápisníku, navždy z učitelského úřadu propuštěn, bývalí jesuité Chúpek a Meinoni zbaveni kazatelství, Minoritům přísná udělena důtka [1]). Dvorským dekretem ze dne 4 května 1781 [2]) zakázány veškery spory mezi zásadami molinistickými a jansenistickými, vyšlé z prohlašování bully Unigenitus na Moravě obvyklého [3]). Konečně slavně ohlášeno 10 května t. r., že brněnští alumnové byli křivě kacířstvím obviňováni [4]).

Tyto události nemohly byti nijak s prospěchem vysokému učení brněnskému a v kruzích rozhodujících razilo si cestu přesvědčení, že se Brno za sídlo university a přidružených k ní ústavů nehodí. Tohoto smýšlení užili arcibiskup Colloredo a město Olomouc k žádosti, aby universita s domem kněžským opět do Olomouce byla navrácena. Důvody, jež oba tito nejblíže súčastnění činitelé u dvora přednesli, byly vážné. Arcibiskup mohl dovolávati se nepopíratelné skutečnosti, že jest universita dílem jeho předchůdcův a valnou částkou že posud arcibiskupství k nákladům přispívá, Olomouc poukazovala ku hmotným škodám, které přeložením vysokých škol měšťanstvu vzešly. Žádosti tyto přišly vhod císaři, který právě uvažoval o opravách všech vysokých škol. 20 listopadu 1781 jmenován Gustav van Swieten praesidentem nejvyšší studijní kommisse a ve vlastnoručním listu, jímž císař jmenování toto nejv. dvorskému kancléři hraběti Blümegenovi oznamoval, obsaženy již stěžejné zásady nové úpravy vysokých škol. Císař řídil se při úpravě této v prvé řadě praktickou potřebou, aby vysoké školy odchovávaly především kněží pro duchovní správu, lékaře pro lid a právníky pro veřejné úřady. Pravý vědecký úkol universit nedošel císařského souhlasu. Dle vůle císařské měly byti nadále ponechány v českých a starorakouských zemích tři veliké university, v Praze, ve Vídni a v Haliči. University štyrskohradecká, inšprucká, freiburská a brněnská měly býti zrušeny a na jejich místě měla býti zřízena gymnasia, na nichž by i právům bylo vyučováno, místo pak medického studia měly býti připojeny k novým těmto ústavům i školy lékařsko-chirurgické. Počet professorů měl býti zmenšen a ti, kteří vyučovali „nepotřebným“ předmětům, jako cizím řečem, měli býti prostě propuštěni. Všechna místa professorská měla býti nadále osazována po výběru nejpečlivějším, bez ohledu na národnost nebo náboženství, a bez vyjímky vedle konkursu, kromě mužů, kteří již nabyli jména světového. Někteří z professorů propuštěných měli býti povoláni na novou universitu, již císař v Haliči zříditi zamýšlel.

Takto v zásadě universita moravská zrušena a místo její zaujati měl jiný druh vysoké školy, lyceum nazvaný, ale ve vnitřním svém zřízení od universit dosavádních naprosto rozdílný. Dle intence panovníkovy měla býti lycea vysokými školami, tím toliko od universit se lišícími, že nebylo v nich vyučováno všem vědám a že tudíž bylo i méně professorů [1]), v podstatě své byla ale lycea gymnasii, s nimiž bylo spojeno neúplné učení právnické a chirurgické; jen tam, kde vznikla lycea z bývalých universit, zachováno učení theologické neb i filosofické. Lycea v Olomouci, ve Št. Hradci, ve Lvově, v Zámości a v Inšpruku, z nichž zamošcské přeměněno v universitu lvovskou již r. 1784 a inšprucké r. 1792, byla poměrně nejlépe opatřena, mající přednášky v oboru všech čtyř fakult. Lycea v Celovci, Linci, Lublani, Kostnici a v předorakouských Ehingách měla počet professorů mnohem menší a nebyla nadána právem doktorských promocí. Dvorním dekretem ze dne 14 září 1782 [2]) nařízeno, aby kněžský dům a theologické učení bylo přeneseno do

[1]) Hlavní strůjce těchto neblahých poměrů Blarer záhy ve Vídni prohlédnut. R. 1785, když se vracel z Berlina a Lipska, byl v Brně zatčen a dopraven do Mersburka u města Kostnice, kdež jako člověk fantastické povahy držán v opatrování; později sice propuštěn, ale veřejného působení nenabyl. Geissler, Joseph II, str. 177, čímž opravuji se stranné chvály v Österr. Biedermanns-Chronik, 20 a 34.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten, I, čís. 154.

[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten, I, čís. 154.

[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs des Zweiten, I, čís. 161.

[1]) Kropatschek, Oestreichs Staatsverfassung III, 482.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten II, čís. 421.

Olomouce, o dva dni pak později oznámeno císařské rozhodnutí, kterým universita brněnská byla zrušena a na jejím místě zřízeno lyceum, toto však rovněž do Olomouce přeloženo. Před tím již 24 května 1782 přeložen Teufenbašský konvikt z císařské vůle do Vídně.

Nové lyceum olomoucké skládalo se z učení theologického, filosofického, právnického a chirurgického. Theologické studium bylo čtyřleté a vyučovati mělo čtvero řádných professorů, prvý theologické encyklopaedii, církevním dějinám a církevnímu právu, druhý východním jazykům, hermeneutice a patrologii, třetí dogmatice a polemice, čtvrtý theologii morální a pastorální. Mimořádný professor Slavíček ustanoven pro českou stolici pastorální theologie. Právům vyučovali dosavádní dva professoři, ale v rozsahu menším a v kursu toliko dvouletém. Stolice politických věd professora Schulze byla rovněž ponechána. Pro chirurgii ustanoveni dva professoři; jeden, doktor lékařství, vyučovati měl základům rostlinopisu i lučby a vykládati klinicky o vnitřních nemocech, druhý měl učiti ranhojičství a umění babickému, oba v kursu dvouletém. Ku praktickému výcviku studujících ustanoven špitál sv. Joba a Lazara, později pak zařízena filiální nemocnice v bývalém klášteře Minoritů. Professor chirurgie vzdělával i pomocnice ku porodu, ale sám d'Elvert doznává, že vyučování toto mělo výsledky nevalné, ježto přednášky konány německy, posluchačky však většinou byly Češky. I vidělo se potřebou dovoliti českým posluchačkám, aby poslouchaly výklady babické buď u krajského fysika buď u jiného lékaře nebo chirurga, guberniem ustanoveného a jazyka českého znalého. Z někdejší fakulty filosofické uchovány tři stolice, pro logiku, metafysiku i mravovědu, pro mathematiku a pro fysiku s kursem dvouletým. R. 1785 stala se němčina na místě latiny přednášecím a zkoušecím jazykem. Čeština z lycea a ze stavovské akademie jako zvláštní předmět úplně vyloučena. Někteří professoři toliko v soukromých kollegiích vykládali o dějinách, přírodních vědách, literatuře a aesthetice.

Proti dřívější universitě lišilo se lyceum olomoucké i tím, že smělo uděleti doktorskou hodnost toliko ve theologii a filosofii, že nemělo samostatných fakult a že nepodléhalo v ničem právomoci arcibiskupské. Dvorním dekretem ze dne 6 prosince 1782 svoleno, aby professoři, kteří tvořili teď jediný toliko sbor, volili si ze svého středu rektora, který by dbal pořádku a kázně v lycei a řídil přísné zkoušky, ale nenazýval se rektorem magnifikem. Hodnost bakalářů theologie a magistrů filosofie dvorním dekretem ze dne 14 ledna 1785 zrušena. Také vnější slavnostní odznaky hodnostářův universitních odstraněny. Vrchní správa lycea v prvém roce náležela ještě studijní kommissi brněnské, od r. 1783 ale rektoru. Dosavádní hodnosti protektora a kancléře zrušeny, čímž arcibiskupu olomouckému veškera působnost ve vysokém učení, předchůdcem jeho Vilémem Prusinovským založeném, byla odňata. Také děkanská hodnost odstraněna, direktoři fakultní sic ponecháni, ale toliko jako direktoři jednotlivých druhů studií. Teprvé r. 1785 svoleno, aby professoři theologičtí střídavě spravovali theologický úřad děkanský a při tom spolu aby byli direktory studia svého. Téhož roku nařízeno, aby upraveny byly fakultní pokladny theologická a filosofická, jež direktoři spravovali.

Tato velice pronikavá změna nezůstala bez účinků ve vnější poměry moravského vysokého učení. Především ubývalo posluchačstva měrou ještě povážlivější nežli v Brně. R. 1783 navštěvovalo lyceum olomoucké 118 theologů, 57 právníků, 144 filosofův a 12 chirurgů, celkem 331 posluchačů, r. 1784 již jen 289, r. 1787 281. R. 1781 povýšeno 41 bakalářův a 32 magistrů, r. 1782 toliko 23 bakalářův a 26 magistrů [1]). Hlavní příčinou byl nedostatek výživy pro chudé studenty, již měli v klášteřích nyní zrušených, rovněž i ustanovení školního platu nově zavedené. Také professoři nerádi opouštěli Brno, kdež v sídle zemských úřadů, šlechty a mohutně se rozvinujících továrnických kruhů měli lepší poměry společenské než v Olomouci, kněžskými a vojenskými poměry ovládané [2]); občanské kruhy olomoucké byly ale radostí naplněny, že jim navrácen hlavní zdroj živnosti. Lyceum umístěno prozatím v bývalém klášteře Kartuziánů, seminář v klášteře Klárisek. Zahájení lycea stalo se 13 listopadu 1782, 27 listopadu počaly přednášky lékařské [3]).

[1]) Dobrovský, Literarisches Magazin III, 37.

[2]) Nevole professorů reformním snahám oddaných proti převaze duchovní v Olomouci značí se nejlépe z poznámky, kterou Oesterreichische Biedermannschronik, 145 doprovází chválu professora Monse.

[3]) Wiener. Ztg. 1782, čís. 103.

Stavovská akadémie zůstala však v Brně a 11 ledna 1787 císařem zrušena, náklad pak na ni konaný ve stipendia proměněn. Odůvodněný spis stavů proti tomuto opatření nedošel povšimnutí [1]). S lyceem úzce spojen byl i generální seminář, což probudilo opět spory sotva utuchlé. R. 1785 došla dvoru stížnost, že jest kázeň v semináři generálním velice uvolněna, načež zavedeno na místě vyšetřování, které řídil dvorní rada Haan z Vídně. Následkem toho zbaveni rektor i vicerektor úřadu. Ale r. 1787 opět slyšány byly stesky nové, tenkráte přímo z úst alumnů, kteří žalovali do nemístného kázeňského obmezování. Po návrhu dvorního rady Zippe byly tudíž alumnům dovoleny požitky hudební, rozšíření domácí knihovny a společná četba, čímž mělo býti působeno u alumnův ve zjemnění a zušlechtění mravův [2]).

Mocné podpory dostalo se za posledních let Tereziánských oběma universitám v českých zemích založením samostatných veřejných knihoven, s universitami spojených. Podnět podalo zrušení řádu jesuitského, který ve svých kollejích choval bohaté sbírky knih, mezi nimi i knih zapověděných, uchovávaných hlavně k účelům polemickým. R. 1774 jala se Maria Terezia nové veřejné knihovny zřizovati, ale Josef II jma se rušiti kláštery, knihovnám těm dodal pravého významu. V českých zemích založeny r. 1774 veřejné knihovny v Praze a Olomouci.

Veřejná knihovna pražská vznikla z knih českých kollejí jesuitských, k nimž přidány dosavádní bibliothéka karolinská i knihovna hrabat Kinských, a byla umístěna v kolleji Klementinské. Prvým bibliothékářem byl bývalý jesuita Francouz Karel Maria Charuel (zemřel r. 1779), jeho soudruhem v úřadě byl nepřítel Seibtův Samuel Mende, před tím poslední bibliothékář karolinský, který se nešťastnou náhodou 17 března 1781 utopil. 20 října 1780 zaujal místo Charuelovo slavný Karel Rafael Ungar, pravý zakladatel knihovny pražské. On s nesmírnou pílí přehlížel knihy ze zrušených klášterův, sbíral a zařaďoval vzácné spisy, české i Čech vůbec se týkající, jichž již do r. 1783 bylo 2500, mezi nimiž díla takové ceny, jako Nový zákon z r. 1475, Kronika trojanská, Kronika římská z r. 1488. Přebohatá sbírka děl, k Čechám vůbec hledících, přičiněním Ungarovým zařaděna v oddíl, „Nationalia“ zvaný, který jest podnes nevyčerpatelnou studnicí vlastivědného poučení. 23 března 1781 vydáno císařské nařízení českým konsistořím, aby knihy zapověděné a zvláště české, jež duchovní správcové lidu odňali, odevzdány byly veřejné knihovně [1]), 21 pak prosince t. r. nařídil císař, aby obdržela knihovna po exemplář každé publikace v Čechách tištěné a vydané [2]). Než názory doby spůsobily knihovně přes veškeru snahu Ungarovu i veliké ztráty. Když revise knih ze zrušených klášterů byla skončena, uložena Ungarovi dražba knih, v několika exemplářích zařaděných, a tu naříká Pelcl, že největší, nejkrásnější a nejužitečnější díla byla do ciziny prodána [3]). Péči Ungarovou knihovna tak zmohutněla, že byla srovnávána s nejslavnější tehdáž německou knihovnou v Göttingách [4]).

Olomoucká knihovna vznikla též r. 1774 po zrušení řádu Jesuitského. Maria Terezia nařídila, aby knihy někdejších moravských kollejí jesuitských byly v ní soustředěny, a dvěma exjesuitům nejprvé Janu Posívalovi a po odchodu jeho téhož ještě roku Janu Pavlíkovi správa knihovny svěřena. Knihovna obdržela název veřejné universitní knihovny. Když r. 1777 Pavlík na faru odešel a objevila se nutná potřeba, aby byla knihovna katalogisována, povoláni ku správě její professoři Monse a Schanza, jim pak v hodnosti kustoda přidělen Jan Alois Hanke s výslovným úkolem, aby provedl zkatalogisování knihovny. Z prací těch vyrušen byl Hanke přestěhováním university i knihovny do Brna r. 1778. Tam obdržela knihovna v osobě Jana Expedita Hanke druhého kustoda a započato s urovnáváním knihovny, kteréž práce ale opětným přesídlením do Olomouce r. 1782 byly zdržány. V Olomouci vykázán knihovně chrám býv. kláštera sv. Kláry a do něho r. 1785 byla i přestěhována. Téhož roku jmenován Jan Alois Hanke bibliothékářem a uloženo mu, aby

[1]) Všechny zprávy o universitě brněnské a o vzniku lycea olomouckého sebrány pečlivě d'Elvertem, Geschichte der Studien-, Schul- und Erziehungs-Anstalten in Mähren und Oesterr.-Schlesien, insbesondere der Olmützer Universität, in den neuesten Zeiten, 218—277.

[2]) Hock-Biedermann, Der österreichische Staatsrath, 501.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen I, č.s. 416.

[2]) Tamže I, 117.

[3]) Pelcl, Josef II, MS. str. 125.

[4]) O vzniku král. veřejné knihovny prusské srv. zejména pojednání J. Truhláře v Osvětě 1882, 656 sld., 696 sld., 813 sld.

přehlédl knihovny zrušených moravských klášterův a z nich cenné rukopisy a knihy vybral pro dvorskou knihovnu ve Vídni i pro knihovnu olomouckou. Byla to práce ohromná, neboť podle úředního seznamu obsahovaly knihovny zrušených klášterů 71.000 děl, která bylo jemu zrevidovati. 8 dubna 1787 byla konečně knihovna olomoucká obecenstvu učiněna stále přístupnou [1]).

Velice se chválilo praktické zařízení knihovny této, zásluha pak vhodné úpravy této přičítána bibliothékáři Hankeovi, který jako universitní posluchač ve Vídni vypomáhal prof. Hessovi při pořádání universitní knihovny vídeňské a při tom nabyl vzácných zkušeností knihovenských. „Nejvíce se zamlouvalo každému, že tu byl vyložen přehledný alfabétický katalog, který již sám vyžadoval vzdělaného odborníka, zběhlého jak v domácí tak i v cizojazyčné literatuře. Mimo tuto velmi záslužnou práci bylo viděti, že při vědeckých dílech udány jsou také pomůcky a prameny, pokud se Hanke o nich dověděti mohl. Tak se stala bibliothéka olomoucká záhy známou a také cizina si jí všímati počínala. Množství a veliký výběr rukopisův, inkunabulí a mnoho jiných starších děl, jež se byly do ní z klášterů dostaly: toto vše lákalo vědychtivé učence z blízka i z dáli, aby u nových tu zřídel každý pro svojí potřebu pracovati mohl.“ Nemálem přispívaly k pověsti knihovny olomoucké Hankeovo obsáhlé vzdělání a znalosti jazykové. Přírůstek, jehož se dostalo knihovně ze zrušených klášterů, odhaduje se na 4000 sv. Hanke sám co do bohactví a ceny na prvé místo kladl knihovnu velehradskou, po ní luckou a žďárskou, tuto se 20.000 kn. Když byla knihovna olomoucká veřejnému užívání oddána, čítalo se v ní již 36.000 svazků knih, mezi nimiž byla vzácná sbírka knih českých [2]).

V Praze tou dobou zásluhou opata Mayera nabyla nynější podoby a rozměrů slavná i bohatá knihovna kláštera strahovského. R. 1782 pomýšlel již opat Mayer, aby pro dosavádní knihovnu byla zřízena samostatná budova. Když byl zrušen na Moravě klášter lucký a drahocenné skříně jeho knihovny, uměle ze dřeva ořechového vyřezávané i bohatě pozlacené, dle shledání kommisse měly býti jako obyčejné dříví zprodány, zajel opat do Vídně a koupil veškero skvostné toto zařízení od náboženského fondu moravského, jímž novou budovu strahovské knihovny vyzdobil. Klenbu veliké síně knihovní vymaloval dvorní malíř vídeňský Antonín Maulbertsch, načež r. 1794 celá stavba byla dokonána. Vysoce vzdělaný opat zkoupil i mnohé vzácné knihovny soukromé, jako knihovnu Jana Heydeta, Josefa Ant. Rieggra, Jana Jos. Zauschnera, prof. Strnada, Jana von Gröningen i j. a spojil je s knihovnou klášterní [1]). Některé z těchto vzácných přímnožků byly teprvé za dnů našich zařaděny.

Gymnasia za doby Josefinské nevyšinula se ze ztrnulosti, do níž byla za posledních let Tereziánských klesla. Pokrok v učebném plánu Marxovu se jevící (VII, 749 sld.) vyvážen hluboce redukcí těchto škol a nedůvodnou změnou jazyka vyučovacího. Vládní činnost Josefa II dotýkala se gymnasií ve dvojím směru: hleděla k výlučnému zavedení němčiny jako jazyka vyučovacího a ku prohloubení methody ve vyučování jazyku latinskému. V prvém směru nařízena 4 října 1781 direktorům gymnasijním — v Čechách spravoval úřad ten i na dále prof. Seibt — péče, aby přijímáni byli do gymnasií pacholíci nejméně desítiletí, dosti zámožní a z jazyka německého zkoušení [2]). Nařízení to zostřeno 22 července 1784 novým ustanovením, aby nebyl do gymnasií nikdo přijat bez vysvědčení ze školy normální [3]). Tím byla gymnasia v zemích českých naskrze poněmčena. Z prvých nařízení císařových bylo, aby bez znalosti jazyka latinského, zkouškou prokázané, nebyl nikdo připuštěn do rhétoriky. Učitelům poétiky a rhétoriky ukládalo se týmž nařízením, 21 prosince 1780 prohlášeným, aby se žáky z pravidla německy rozmlouvali a všemu latinsky vyučovali [4]). 1 března 1781 opět vydáno nařízení, aby žáci zvláště učiti se latině byli nabádáni [5]).

Všechny věci týkající se gymnasií přikázal císař 18 ledna 1781 zemské kommissi studijní, jíž spolu uložil, aby za učitele navrhováni byli nejschopnější duchovní bez ohledu, ku kterému řádu náleželi [6]). Mezi

[1]) W. Müller v Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1901, 139 sld.

[2]) Koželuha, Jan Nep. Alois Hanke z Hankenštejna, 10 sld.

[1]) Lahmer, Mittheilungen des nordböhm. Excursionsvereines XI, 209 sld.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, I, čís. 323.

[3]) Tamže IV, čís. 436.

[4]) Tamže I, čís. 12.

[5]) Tamže I, čís. 91.

[6]) Tamže I, čís. 84.

učebnými knihami vyskytuje se již Komenského Orbis pictus a přehled dějin „užší" vlasti. Počátek školního roku byl po svátcích velikonočních. 11 července 1783 nařídil císař moravským a slezským gymnasiím, že mají konány býti v nich velikonoční zkoušky žáků ne před, nýbrž vždy v úterý po velikonocích [1]), 22 září uloženo obecně, aby zkoušky na gymnasiích počaly v úterý po velikonocích, načež následující pondělí aby počal se řádným vyučováním nový rok školní [2]). Za povzbuzením pilnosti žáků dávány prémie neb odměny, poněvadž však při udílení odměn provozovány nemístné ohledy, nařídil císař 28 února 1781, aby udíleny byly odměny nestranně po rozhodnutí direktora gymnasií nebo vicedirektora a praefekta. Žáci odměnami podělení měli býti veřejně vyhlášeni, kdo však nesúčastnil se vyučování jazyku řeckému, nemohl býti odměnou podělen [3]). Aby bylo dosti učitelů, měli býti mladší členové klášterních řádů ku přípravě učitelské přidržováni. 26 února 1781 nařídil ve příčině té císař představeným klášterův, aby ku konci každého roku předkládali seznam svých duchovních, kteří připravují se k učitelství na nižších školách latinských, aby tak mezery v učitelstvu bylo lze novými silami vyplňovati [4]).

V království českém bylo za Josefa II celkem toliko 15 gymnasií a sice 3 v Praze, pak v Boleslavi Mladé, Broumově, Budějovicích, Doupově, Chebu, Chomútově, Králové Hradci, Mostě, Litoměřicích, Litomyšli, Písku a Plzni. Pražské akademické a malostranské, chebské, králové-hradecké, litoměřické a písecké obsazena po výtce exjesuity, jichž místa znenáhla zabírali mnichové klášterův zrušených a professoři světští, na filosofii vzdělaní a na základě konkursu ustanovení. Gymnasium boleslavské přeneseno z Kosmonos a vykázán jemu i Piaristům bývalý klášter Minoritů. V Chomútově obdrželi Dominikáni r. 1779 bývalý jesuitský chrám sv. Ignatia s akademií, již r. 1592 Jiří Popel z Lobkovic o 10 třídách založil, a se studentským seminářem o 41 místech fundačních. 6 března 1780 byla akademie znova otevřena [5]). Do Písku přeneseno bývalé jesuitské gymnasium klatovské, kteréž nejprvé mělo býti umístěno v Strakonicích jakožto prý zeměpisném středu kraje pracheňského, později ale dáno do krajského města Písku. V markrabství moravském a ve vévodství slezském byla gymnasia v Brně, Jihlavě, Kroměžíři, Mikulově, Olomouci, Opavě, Strážnici, Těšíně a Znojmě; zrušena byla gymnasia v Hradišti Uherském, Hustopečích, Krumlově, Kyjově, Lipníku, Příboře, Vodě Staré a Telči. Kroměžířské, mikulovské a strážnické gymnasium spravovali Piaristé, ostatní exjesuité, bývalí mniši a později teprvé professoři světští. Proti někdejším latinským školám, neúplným a soukromým, císař vystupoval rozhodně a ještě 19 prosince 1786 nařizováno magistrátům v Čechách, aby vyšetřovali, kde vyskytují se do té chvíle pokoutní školy latinské [1]).

Statistika universitní a gymnasijní té doby jest neutěšena, neboť na všech vyšších školách pozorovati bylo veliký úbytek žactva. Universitě pražské a gymnasiím ubylo v létech 1784 až 1787 celkem 917 posluchačů, nejvíce theologů, čehož příčiny různě vykládány. Uváděny na vysvětlenou větší požadavky ve školách, okolnost, že mnoho pacholíkův odcházelo na školy normální, že mnozí žáci, zvláště v Praze, pozbyli výživy odstraněním hudby chrámové a zrušením seminářů, že rušením klášterův mnoho kněží pozbylo naděje v zaopatření a mnoho studujících výživy, že bylo málo vyhlídek pro kněží světské a že zrušena mnohá gymnasia v městech menších [2]).

Také vznikaly obavy, že nastane nedostatek kandidátů pro státní službu. Předseda dvorské studijní kommisse vytkl 9 listopadu 1785, že z akademického gymnasia pražského vystoupilo jediné r. 1785 79 žáků s prospěchem I třídy, 15 akcessistův a 3 vyznamenaní, ježto nebyli s to, aby zaplatili obtížný školní plat [3]).

R. 1788 čítalo se na všech českých gymnasiích 1158 žáků, při čemž proti uplynulému r. 1787 vyskytl se malý přírůstek 32 žáků. R. 1789 čítalo se v Čechách již 1316 gymnasijních žáků, při čemž zajímavo jest pozorovati poměr na ústavech jednotlivých. Nejčetněji byla navštěvována gymnasia pražská, novoměstské (r. 1788 180, r. 1789 216 ž.), malostranské (r. 1788 152, r. 1789 192 ž.) a

[1]) Tamže III. čís. 326.
[2]) Tamže III. čís. 452.
[3]) Tamže I. čís. 84.
[4]) Tamže I, čís. 86.
[5]) Brünner Zeitung 1780. čís. 42.

[1]) Gross-Hoffinger II, 174.
[2]) Riegger, Materialien VII, 196 sld.
[3]) Hock-Biedermann, 529.

akadémické (r. 1788 174, r. 1789 167 ž.). Z venkovských gymnasií čítalo boleslavské r. 1788 47, r. 1789 58 ž., broumovské r. 1788 41, r. 1789 46 ž., budějovské r. 1788 81, r. 1789 92 ž., doupovské r. 1788 46, r. 1789 40 ž., králové-hradecké r. 1788 84, r. 1789 106 ž., chebské r. 1788 i 1789 61 ž., chomútovské r. 1788 43, r. 1789 58 ž., litoměřické r. 1788 40, r. 1781 41 ž., litomyšlské r. 1788 80, r. 1789 94 ž., mostecké r. 1788 39, r. 1789 40 ž., písecké r. 1788 39, r. 1789 43 ž., plzeňské r. 1788 52, r. 1789 62 ž.[1]). Celkem tudíž na venkovských gymnasiích počalo žáků přibývati, patrně účinkem stipendií, ze školního platu pořízených, ale za to překvapující byl úbytek žáků na trojích gymnasiích pražských. Akademické gymnasium čítalo r. 1781 ještě 425 ž., ale počet ten rychle klesal (r. 1782 339, r. 1783 279, r. 1784 246, r. 1785 178, r. 1786 179, r. 1787 164 ž.). Také malostranskému gymnasii počalo r. 1783 návštěvy ubývati kvapem (r. 1781 389, r. 1782 414, r. 1783 431, ale r. 1784 311, r. 1785 259, r. 1786 211 a r. 1787 již jen 126 ž.). Stejnoměrnější byla návštěva gymnasia novoměstského (r. 1781 188, r. 1782 231, r. 1783 218, r. 1784 180, r. 1785 133, r. 1786 134 a r. 1787 125 ž.)[2]).

Těžce dolehla na university a gymnasia novota r. 1785 zavedená. 26 dubna t. r. vydán totiž rozkaz císařský, aby všichni, kdož oddávají se vyšším studiím, platili školné. Vyňati byli z obecného pravidla toliko theologové a chirurgové, pak ti, kterým dostalo se veřejného stipendia anebo jichž chudoba byla úřadně dosvědčena. Žákům gymnasijním bylo platiti ročně po 12 zl., filosofům po 18, právníkům a medikům po 30 zl. do studijního fondu. Z výtěžku školného povolovány mravným a pilným chudým studentům podpory roční po 30, 50, 80 a 120 zl. Zavedení školního platu spůsobilo, že studentstva na vyšších školách ubylo, aniž odpomohla stipendia, ježto opět při této věci ukázalo se, že úřední orgány nedovedly se vyšinouti na výši pravých záměrů císařových. Záhy bylo slyšeti odůvodněné stesky, že neudílejí se stipendia dle norem císařem stanovených a že referenti úřední navrhují ze žadatelů přemnohé, jichž rodiče měli buď majetek buď slušně honorovaný úřad veřejný[3]).

[1]) Riegger, Materialien IX, 282. X, 127.
[2]) Riegger, Materialien VII, 199.
[3]) Locatelli, 18 charakterisuje spůsob, jakým stipendia byla udílena, takto: Quae intentio Imperantis in se considerata omnino valde bona et salutaris fuit, ast executio hujus tam bonae intentionis non adeo bona est, siquidem verum hucusque manet illud antiquum adagium „si pauper fueris, paucos numerabis amicos“. Et iterum „auri sacra fames, quo non mortalia cogis pectora?“ Et revera: nam plerosque videmus praefatis stipendiis donatos juvenes tales, quorum parentes vel sat copiosis abundant divitiis aut certe charactere aliquo alios antecellant, pauperissimos autem de iis videmus, quorum parentes ob paupertatem et impotentiam solvendi dispensatoribus horum stipendiorum nequaquam pro filio suo cum illo evangelico Samaritano dicere possunt: „curam illius habe et omnia solvam tibi“.

Josefinský směr přál nejvíce normálmálním školám, které v kruzích osvícenců pokládány za nejznamenitější vymoženost doby. Kindermann sám pečoval neúnavně, aby veřejnost byla obeznámena s výsledky „německého“ školství a ku každoročnímu pozvání ku zkouškám na pražské vzorné škole připojoval zevrubnou statistiku školství a jeho pokroků. Ochotní přátelé zasílali vedle toho chlubné zprávy do časopisů zahraničních, v nichž nesmírně zásluhy Kindermannovy vynášeny a bedlivě registrována jména těch, kteří snahu jeho různými spůsoby, zvláště pak vzbuzováním smyslu pro vyučování průmyslové, podporovali. Ze zprávy, která byla r. 1786 poslána do lipských Ephemeriden der Menschheit[1]) vyjímáme, že bylo v době od srpna r. 1785 do dubna r. 1786 v království českém 2168 triviálných (z těch 21 v Praze), 15 hlavních a 3 klášterní školy dívčí, celkem se 101.246 žáky a žačkami. Vzorná škola pražská měla tehdy 333 žáků a 50 žaček ve zvláštní učebně vedle 98 žáků v oddělení kreslířského, pak 29 kněží světských, 23 mnichů, 27 domácích učitelův a 76 kandidátův učitelství na hlavních, městských a triviálných školách. Zpráva podotýká, že proti letnímu půlletí r. 1784 v Čechách přibylo vyučovaných o 11.438, v zimním pak půlletí 1786 dočista o 17.254.

Mužové samostatně myslící, domácí i cizí, byli ovšem jiného úsudku. Známý berlínský knihkupec Nicolai, který na svých cestách navštívil i některé normální školy v obojím Rakousku, brousí si o ně vtip, v Čechách pak pronesl ctihodný Pelcl o školách normálních úsudek přímo zdrcující, ovšem v soukromí, ježto by jinak ocitl se v nepřekonatelném odporu s duchem doby. Pelcl řadí normální školu k těm novotám, které z Vídně v Čechách zaváděny byvše, škodu pro zemi v sobě zavírají. „Z Vídně nepřišla nikdy

[1]) 1786 II. 326 sld.

moudrost", praví hořce, a o škole normální na základě všestranného pozorování usuzuje, že celé zařízení jest „osnovou mnišských důvodů". Vyučovací osnovou normálních škol zanedbána péče o tělesnou výchovu dítek. Hoši ve třídě třetí byli již o 7 hodině ranní ve škole, tak že se nevyspali, pozbývali zdraví a vzrůst jejich byl následkem toho nedokonalý. Ve škole seděli od 7 do 10 hodin a sice ve škole přeplněné, načež teprvé následovala půlhodinná mše, při níž všichni žáci klečeli. Také odsuzoval Pelcl osnovu, která ukládala hodinu katechismu každodenně [1]).

S protichůdného sice stanoviska ale stejně nepříznivě usuzuje o školách normálných pražský kanovník Locatelli. Jsa odpůrcem Kindermannovým, jemuž vytýká, že navrhnuv, aby jen ti z kněží mladých k farním obročím byli ustanovováni, kteří nabyli na vzorné škole způsobilosti k vyučování, přehání sice tvrdě, že houfně hrnuli se kněží do vzorné školy, ale věcné vady, jež vytýká normálnímu školství vůbec, jsou úvahy hodny. On pronáší se nepříznivě i o pokroku učení i o stránce mravní. V prvé příčině kárá mechanické učení se na paměť, k němuž mládež byla přidržována, ač namnoze tomu, čemu se slovo od slova naučila, pro neznalost německého jazyka nerozuměla. Po mravní stránce škodlivým býti praví, že provinění dítek mimo školu nebyla kárána a že učitelé vedli si volně pokud se týče veřejnosti [2]).

Charakteristické jest, že hlavní školy se vším, co k nim příslušelo, i úředně nazývány „školami německými". Za šířením němčiny neslo se všechno úsilí vládní a ani nástroj tak horlivý a osvědčený, jako Kindermann, nebyl s to, aby všem tužbám vídeňských poněmčovatelů vyhověl. Nejrůznějších užíváno prostředkův, aby jednostejně ve všech hlavních školách bylo lze jen německy vyučovati, a kde učitelé vypomáhali si za jazykové neznalosti dítek češtinou, tam docházely výtky a kárány nedostatky vyučovací. Šíření němčiny v českých krajích dálo se se škodou zdraví dítek i vlastního úkolu školského. Tak vytýkal vídeňský vrchní dozorce normálných škol Sucher r. 1784 správě hlavních škol v Čechách, že není vyučování všude stejné. V Pardubicích vyučovalo se v I třídě 40 hodin týdně, ve II dokonce $50\frac{1}{2}$; ježto v Čechách byl čtvrtek den feriálný, bylo dítkám prvé třídy hlavní školy pardubské meškati ve škole denně po 8 hodinách, dítkám ve druhé třídě po 10. Vysvětluje se to tím, že učitelé poznávajíce jazykovou nespůsobilost žáků, všemu česky i německy vyučovali. Kindermann omlouval tyto úkazy neznalostí jazyka německého u dítek českých, načež dvorským dekretem ze dne 29 května 1784 jemu připomenuto, aby po příkladě jiných slovanských zemí, jako Moravy, Kraně a hrabství Gorického, také v Čechách zařizovány byly třídy počátečné, kdež by se nejútlejší dítky především učily jazyku německému. Zvláště chudé dítky měly býti k učení se němčině nuceny a to prostředkem povinné docházky. Na gymnasiích dbáno toho, aby stipendisté vykazovali se znalostí jazyka německého, a dvorským dekretem pro království české ze dne 5 února 1787 císař prohlásil, že nemůže obdržeti stipendium, kdo neosvědčí znalost v němčině. Stipendií na hlavních školách mělo se dle nařízení ze dne 11 prosince 1788 a 2 prosince 1789 dostávati toliko těm žákům škol triviálních, kteří nabyli znalosti němčiny teprvé ve škole [1]).

Nepřízeň ku školám normálním vznikala i z přílišných výhod, jichž se ředitelům jejich dostávalo. Nejlepší obročí na královském patronátě byla jim vyhrazena, tak že mohl Vavák právem veršovati:

„Tohoto času jistě
sami jen normálisté
mají předek na fary,
an mnohý kaplan starý
práce mnoho zakusí,
však přece vzadu stát musí" [2]).

O tom, kterak Kindermann sám (VIII, 239) a po něm ředitel normální školy pražské Lehnhard vnucováni byli za scholastiky kapitule svatovítské, bylo již s části položeno.

Úkol jejich byl také v prvé řadě poněmčující. Znalost němčiny žádána i od učitelů škol triviálních a 13 února 1783 nařizoval císař úředníkům vrchnostenským jako zástupcům patronův učitele navrhujícím, aby přihlíželi při ustanovování učitelů v českých místech ku kandidátům obou jazyků znalým. Proto zřizování těchto „německých škol" a jejich návštěvě veliká projevovaná péče, jak-

[1]) Pelcl, Josef II MS, 115.
[2]) Locatelli, 22.

[1]) B. Rieger, v Osvětě 1887, 395 sld.
[2]) Paměti II.

koli otázka udržování při nedostatku zvláštních fondů činila veliké potíže. Na velikých komorních panstvích brandejském n. L., poděbradském a zbirozském zavedena zvláštní soustava za zakládáním a udržováním nových škol a sice uhrazovány byly veškery potřeby školní ze spolka z důchodů chrámů, z důchodu panství a obcemi. Na komorních panstvích také poměrně nejvíc škol zařizováno. Tak r. 1781 vzniklo na komorních panstvích přísečnickém, kolínském a bečvárském 13 nových škol, z nichž 8 toliko na panství přísečnickém; stavba školních budov a vnitřní jejich úprava hrazeny z komorních důchodů. Císař horlivě přihlížel k tomu, aby nižší latinské školy, kde ještě byly, přeměněny byly ve školy hlavní, ve kteréž příčině zvláště na kláštery všemi prostředky naléháno. Když praemonstráti v Teplé zřídili z latinských škol svých školu hlavní, dostalo se jim 30 března 1782 projevu nejvyšší spokojenosti. Když potřeby školních budov přibývalo a vrchnosti proti nákladům se bránily, prohlášeno dvorním dekretem ze dne 19 října 1787, že patron fary má touž povinnost k budově školní jako k budově farní. Poněvadž pak otázka nákladů byla příčinou, že zřizování nových hlavních škol nepokračovalo tak, jak si ve Vídni přáli, nařídil císař 18 května 1782, aby zřizovány byly i školy bez čtvrtých tříd, tak zvané „městské školy“ se dvěma, nejvíce se třemi učiteli, a sice všude tam, kde by pro čtvrtou třídu bylo lze očekávati slabou návštěvu. Vůbec k návštěvě školní přihlíženo velmi bedlivě a ukládáno dozorným orgánům, aby všemi prostředky ji podporovali. 28 prosince 1782 dostalo se veřejně císařské pochvaly Emanuelu Böhmovi, katechetovi i školnímu řediteli komorního panství zbirozského, a Václavu Kloudovi, katechetovi a řediteli hlavní školy brandejské n. L., ježto užívali výborných prý prostředků, aby dítky školu navštěvovaly a přástvě i pletení se učily.

Dle školního plánu Felbigerova z r. 1774 měla správa všech škol v zemi býti svěřena školské kommissi u gubernia, složené z úředníků státních, z některých vynikajících duchovních a z praktických znalců školství. V Čechách byl předním členem školské kommisse s titulem zemského dozorce děkan kaplický Kindermann, kterýž stav se kapitulním děkanem u Všech Svatých na hradě Pražském, povýšen byl i do stavu šlechtického s heslem ze Sulštejna. Byl to zavilý němčitel české mládeže,[1]) jehož přičiněním národnosti české ztraceny velké okresy a důležitá města. Na Moravě týž úkol připadl Ignatiu Mehoffrovi, řediteli normální školy v Brně, ve Slezsku Josefu a Sole.[2]) Josef II prohlásiv povinnost návštěvy školní, přál si účinnějšího dozoru, než jaký dotud byl konán skrze školskou kommissi. Proto zrušil r. 1783 spolu s novou úpravou gubernia školskou kommissi v Čechách a jmenoval Kindermanna, který stal se mezitím proboštem vyšehradským, 1. dubna 1784 vrchním ředitelem normálního školství v Čechách. Kindermannovi původně měli býti podřízeni krajští děkanové, těmto pak místní školdozorci, v městech ustanovovaní skrze magistráty, na venkově vrchnostmi. Krajští děkanové měli školy jednotlivé navštěvovati, zkouškám přítomnu býti a podávati krajským úřadům zprávy polouroční o nabytých zkušenostech ve příčině školy. Místním skoldozorcům příslušelo přihlížeti, aby dítky pilně školu navštěvovaly, a pozorovati, aby učitel chováním soukromým nepodával dítkám příklad pohoršlivý. Ale záhy ukázalo se, že krajští děkanové se neosvědčují s hlediště císařských snah, proto již 30 srpna r. 1783 nařídil císař, aby při každém úřadě krajském ustanoveni byli světští školdozorci škol hlavních a trivialních, krajskému hejtmanu podřízení, kteří by hodností a služným rovnali se krajským kommissařům. Než při vykonávání tohoto nařízení vyskytly se obtíže nemalé, neboť nebylo fondu, z něhož by byly hrazeny náklady na služné a cestovné těchto nových úředníků. Zavedeni tudíž světští školdozorci na zkoušku nejprvé v Dolních Rakousích a za důvod oznamováno, že sluší vyčkati, až bude dosti spůsobilých kněží, kteří by pouze tento úřad mohli spravovati. Po šesti letech, 14. září 1786, rozhodl císař, že ustanoveni budou krajští školdozorci i v království českém a r. 1787 byli tito jmenováni. Dostali titul školních kommissařů,

[1]) Když r. 1801 zemřel, napsal o něm rytíř Jenik z Bratřic do svých paměti: „Dne 24. dubna křapnul . . ., Kindermann, ten nejúhlavnější nepřítel národa našeho českého . . . On na hroznou zkázu našeho vlastenského jazyka českého — projektíroval a, bohužel! to zřídil, že se v celém království českém všady německé normální školy ustanovily.“ (Bohemica VII. 552 str.). — Neméně jest zajímavo, že očekávaly německo-vládní kruhy, když se stal Kindermann biskupem litoměřickým, brzké jeho povolání na arcibiskupský stolec pražský. (Ausführliche Nachrichten über Böhmen, 120.)

[2]) Arneth, Maria Theresia, IX. 252.

hodnost kommissařů krajských, 600 zl. služného a 150 zl. cestovního ročně ze studijního fondu, stavům však uložen veškeren náklad na vydržování jejich. R. 1787 zavedeni školní kommissaři i na Moravě a ve Slezsku. Školním kommissařům náleželo pečovati o rozvoj vyučování, o vzdělávání učitelstva, o řádnou docházku a kázeň ve škole i mimo školu, o zařizování škol, o úpravu příjmův učitelských. O těchto věcech měli se přesvědčovati školní kommissaři častými visitacemi, při nichž zvláště měli vyšetřovati, jsou-li úřadní nařízení přesně vykonávána. Když r 1786 rozepsán veřejný konkurs na místa školních kommissařů, žádána od kandidátů paedagogická a methodická spůsobilost v oboru školství normálního a průkaz, že dovedou v potřebách úředních jednati s guberniem, s vrchním ředitelem škol a s úřady krajskými, jakož i podávati potřebné zprávy. Visitace měli konati školní kommissaři od počátku října do prvé polovice března, načež ustanovena přestávka měsíční; po té měly býti konány opět visitace až do konce července. Uprostřed každého měsíce nařízena byla krátká přestávka, za níž měla býti konána úřední stání při krajských úřadech za potřebami školskými, zvláště ve příčině staveb škol nových a hmotných poměrův učitelských. Když nebyly konány visitace, příslušelo školským kommissařům pracovati při krajských úřadech i věci neškolské[1]). Školským kommissařům měli býti nápomocni místní duchovní všech vyznání i místní školdozorci. Již 9 srpna 1784 prohlášeno císařské nařízení, jímž ukládalo se duchovním všech tolerovaných náboženství, aby tam, kde navštěvují školu dítky různých vyznání, farář, pastor a starosta židovský školu visitovali a seznamy dítek svými podpisy stvrzovali.

Hned jakmile byli noví školní kommisaři ustanoveni, objevily se veliké nesnáze. Za nedostatku kandidátů dle náhledů vlády spůsobilých jmenováni kandidáti, kteří již v Dolních Rakousích správy školství se účastnili a pouze německého jazyka znalí byli. Kommissařům těmto bylo těžko úřadovati v krajích českých[2]) a proto přinucen byl císař 6 března 1788 nařídití, že školní kommisaři musejí také uměti česky[3]). Ale nařízení to nebylo zachováváno a tak instituce tato i pro svůj charakter byrokratický i pro jazykovou nespůsobilost jednotlivých kommissařů nepřinášela školství prospěchu očekávaného. Toť rozhodující důvody žádostí za zrušení její, které vznášeny ihned po smrti císařově.

Zřizování nových škol, hlavních, městských i triviálních, dálo se přes značné finanční obtíže s horlivostí příkladnou. Dvorním dekretem ze dne 24 března 1785 ustanovoval císař pravidlem, aby byla škola všude zřízena, kde jest fara nebo lokální kaplanství, avšak i v místech, v nichž s okolím na půl hodiny cesty jest 90—100 dítek, do školy povinných a spůsobilých. Týmž dekretem upravena i palčivá otázka školního patronátu, ježto ustanoveno, že na náhrady školní přispívati měly třetinami vrchnost, obce a patron nebo patronové chrámu. Kde byly malé obce spolu patrony, měl přispěti studijní fond. Na 90—100 dítek měl býti ustanoven 1 učitel, na 50 dalších dítek pomocník. Učitel měl obdržeti byt, nějaký pozemek a 130 zl. ročního služného, kteréž bylo lze na 150 zl. zvýšiti; pomocníku dáváno 70 zl., jež někdy zvýšovány na 80 zl. ročně[1]).

R. 1783 byly v Čechách hlavní školy v těchto městech a místech: v Bohosudově, Brandejse n. L., Brodě Německém, Domažlicích, Hajdě, Hoře Kutné, Hradci Králové, Hradci, Jindřichově, Klatovích, Krumlově, Lipé, Ostrově, Pardubicích, Plzni a v Praze na Novém městě, městské školy v Benešově, Berouně, Březnici, Brodě Německém, Budějovicích, Domažlicích, Doupově, Chebu, Chomútově, Chrudimi, Jáchymově, Kosmonosích, Liberci, Litomyšli, Lounech, Mostě, Poděbradech, Poličce, v Praze v Týně, v Prachaticích, Slaném, Zbiroze a Žatči. Dívčích škol bylo celkem 40[2]). Na Moravě a ve Slezsku vedle vzorné hlavní školy brněnské byly hlavní školy v Bruntále, Hranicích, v Hustopečích, v Hradišti Uherském, v Jihlavě, Krnově, Kroměžíři, Kyjově, Lipníku, Mikulově, Olomouci, Opavě, v Příboře, ve Vodě Staré, ve Strážnici, v Telči, Těšíně, ve Třebové Moravské, Unčově a Znojmě.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II. 265.
[2]) Schaller, Beschreibung von Prag, II, 315.
[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, VIII, čís. 155.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, V, čís 169.
[2]) Seznam ve Wien. Ztg. 1783, čís. 20.

Jak dbal císař o docházku do školy, vidí se z nařízení jeho i sluší jej právem za původce povinné návštěvy školní pokládati. 20 října 1781 vydáno obecné nařízení, aby zámožní rodiče byli pro nedbalé posílání dítek do školy pokutováni dvojitým platem školním, chudí aby byli za trest přidržováni k veřejným pracím, zvláště ku stavbě a opravám škol.[1]) 16 října 1782 uloženo krajským děkanům, aby konajíce visitace po školách, pečlivě dbali docházky dítek do školy, vedle toho aby i pozorni byli ku mravnému životu učitelů, zvláště tam, kde jsou ve škole i dítky nekatolické, neboť dítky různého vyznání jsouce v téže škole pospolu vyučovány, jsou prý mocným činitelem pro porozumění toleranci.[2]) 20 února 1784 dostalo se císařem veřejného vyznamenání čtyřem otcům ze vsi Triebischla v Krušných Horách, kteří dítky své údolími sněhem naplněnými a po náledí na výšinách na svých bedrách za zuřících bouří nosili do školy ve Volyni. Také dítky byly obdarovány.[3])

Zakladatelům a příznivcům obecné školy tanulo na mysli i povznesení průmyslového vyučování dle vzorů německých. Probošt Kindermann vážil cestu do Magdeburské Hály a shlédl tam vzorná zařízení Franckeova sirotčince i ústavů s ním spojených, po návratu svém pak pokoušel se i v Čechách zařizovati školy pro řemeslný výcvik mládeže, které by byly základem budoucí činnosti průmyslové. Průmyslové vyučování mělo býti podporou návštěvy školní.[4]) Prvý počátek učiněn r. 1777 při faře sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, kdež pro dívky školní ustanovena zvláštní hodina pracovní. Příklad ten následovali hrabě Taafe v Nalžovech a učitelé u sv. Tomáše na Malé Straně Pražské. Učitelům všech těchto škol za snahu a povznesení průmyslového vyučování dostávalo se po návrhu Kindermannovu pochvaly, později služebních řídavků. Dalšímu rozvoji průmyslového vyučování hlavní závadou byl nedostatek hmotných prostředků, z nichž by industriální učilé a učitelky byli vydržováni. Správy korních panství a sice r. 1778 poděbradského a r. 1779 brandejského i zbirozského pokusily se o jinou cestu. Zavádělyť do škol učitelky přádelnictví (Spinnmeisterinnen) a podávaly odměny dítkám nejpilnějším. Přízi potřebnou daroval vrchní hejtman panství brandejského šl. Schmelzing. Kindermann schválil způsob tento a r. 1780, když zimní běh na škole v Brandejse n. L. veřejnou zkouškou za jeho přítomnosti byl ukončen, udělil šesti dívkám ceny za pěkné ruční práce, jimž se byly naučily. Podobně dálo se na škole v Čelákovicích i na vesnických školách brandejského panství, zvláště v Mečeříži a Semicích. Na školách těchto dříve bylo slýchati stesky, že jich mládež zanedbává, jakmile však zavedeno vyučování industriální, navštěvovaly prý velmi pilně všechny dítky školu. Příklad brandejské školy působil tak vábně, že v následujícím letním polouletí r. 1780 zavedeno industriální vyučování v Budějovicích, Hrádku a Chotči. V Chotči, příslušném ku kapitulnímu děkanství u Všech Svatých, snažil se Kindermann jako děkan kapitulní odstraniti výhon dobytka na pastvu, pasáky pak přiučovati, aby len předli. Dítky za předení dostávaly odměnu; tak dostalo se mládeži škol brandejských za dobu od 1 dubna do konce srpna 1780 za spředení 176½ liber bavlny 52 zl. 34¾ kr. R. 1782 zavedeno přástevnictví i na školách klatovských.

Zkušenosti nabyté přiměly Kindermanna, že podal zemské komisi školské 28 prosince 1780 určitý návrh, kterak by vyučování industriální na všech obecných školách mělo a mohlo býti zavedeno. Z důvodů, jež uváděl, charakteristický jest zvláště jeden. Poněvadž prý si dítky slušný peníz ze školy přinesou, nebude pro rodiče příčiny, aby jich do školy neposílali. Také prý se odstraní tím žebrota dítek, tyto pak budou s to, aby si samy z výtěžku opatřovaly knihy a potřeby školské. Postupovati se mělo s vyučováním zvolna, nejprvé s jedním toliko industriálním předmětem, který by spojen byl s výlohami nejmenšími a také nejméně času ubíral vyučování literárnímu. Osobám o vyučování tato zasloužilým, na prvém místě řediteli Václavu Kloudovi, mělo se dostati pochvaly. Návrh ten byl přijat a v krátce po vší zemi rozmáhalo se industriální vyučování, za něhož dítky předly, pletly, paličkovaly i j. Na brandejské škole 36 dívek ještě ne desítiletých upletlo v jediném školním roce 214 punčoch.

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, I, čís. 352.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, II, čís. 478.
[3]) Kropatschek, Handbuch der Gesetze 68.
[4]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, I, čís. 21 (ze dne 28. prosince 1780).

Rozvoj myšlenky této byl příčinou, že jal se Kinderman zaváděti ve školách i pěstování bource hedvábníka. Horlivého vykonavatele svých ideí shledal v učiteli školy svatoštěpánské na Novém Městě Pražském Amortovi (VIII, 427), jemuž se za to dostalo zlaté medaille. Také po kraji dály se pokusy hojné s pěstováním bource, ano učitel Prosil ve Zlaté Koruně již i s dítkami hedváb barviti počal. Také zahradnictví a školky malých stromků při mnohých školách zakládány, včelařství podporováno, větší pozornost věnována pěstování kukuřice.[1]) Ovšem přílišným podporováním ryze praktického směru trpělo zase vyučování literní, ve kterém záhy závládl ztrnulý formalism, zvláště když z dějiště ustoupili první zakladatelé školy normální.

Vzorní hlavní škola pražská byla vypravena všestranně, aby bylo lze dle ní všem ostatním školám v zemi se spravovati. Po skončeném vyučování shromažďovali se světští i duchovní kandidáti učitelství na hlavních a městských školách ve čtverých učebnách, kdež ředitel a učitelé vykládali soustavně o paedagogice a předepsaném způsobu učení. Kandidátů bylo 100 i více, jichž 14 chudých v domě bytem i stravou opatřováno z důchodu 500 zl., jež císař 9 října 1783 k účelu tomuto ze jmění bratrstev zrušených poukázal. Obecnému technologickému vzdělání napomáhala veřejná kreslírna, již navštěvovali studující vyšších ústavů, řemeslníci i malíři. V zahradě pěstovány kuchyňské zeliny, byliny pícné i jedovaté; také tam byla školka a pokusná vinice. Pro dívky zřízena pracovna, kdež učily se pletení, šití, předení a jiným ženským pracím. Vedlé vzorní školy zřízeny byly v Praze ještě tři hlavní školy, v Týně, na Novém městě u Piaristů a v Židovském městě; nad to pak zřízeny 22 školy trivialné.

Až do konce r. 1789 řídil správu všech hlavních, městských i trivialných škol probošt Kindermann, když pak 31 ledna 1790 byl jmenován biskupem litoměřickým, podržel toliko úřad vrchního visitátora škol v království českém, vrchním ředitelem a spolu scholastikem v métropolitní kapitule Václav Lehnhard, jeho nástupcem pak ve vzorní hlavní škole učiněn Aleš Pařízek, saekularisovaný kněz řádu sv. Dominika a dotud ředitel hlavní školy v Klatovech.

[1]) Schlözers Staatsanzeigen X, 475—498.

Za Josefa II počalo se, nehledíme-li ke školám včelařským (VII, 770), poprvé uvažovati o potřebě škol odborných. R. 1781 předložila dvorská kancelář kospodářské společnosti k posouzení návrh nejmenovaného, aby na některém z královských komorních panství zřídila se řádná „oekonomická akademie“.[1]) kterýž návrh byl hospodářskou společností vládě doporučen. Vedle toho trvala již od r. 1715 v Praze škola inženýrská, z fondu stavovského vydržovaná, kteráž majíc za úkol vzdělávati mladé šlechtice ve vědomostech vojenskému stavu potřebných, došla záhy zvučného jména, zvláště když r. 1725 stal se professorem Jan Ferdinand Schorr, z Innsbrucka rodilý, stavitel a odborník v umění opevňovacím na slovo vzatý. R. 1736 zavedeny veřejné zkoušky na škole inženýrské, které konány každoročně za přítomnosti dvou královských místodržících. Když byl zrušen jesuitský řád, přikázána inženýrské škole veliká síň v kolleji klementinské pod hvězdárnou. S počátku škola tato, jsouc toliko mladým šlechticům přístupna, trpěla nedostatkem posluchačů, když však Schorr neunavným svým přičiněním zjednal přístup i synům měšťanským, zvláště těm, kteří oddati se chtěli umění opevňovacímu, zeměměřictví, umělému zahradnictví atd., získala škola velice.[2]) Schorr zemřel r. 1767 a jeho žák i dlouholetý pomocník Linhart Herget jmenován jeho nástupcem. Herget řídil četné státní stavby v Praze a zjednal si smutnou pověst nedostatkem citu pro krásu aesthetickou, zvláště na památkách starobylých. Potřeby doby způsobily, že vyučováno bylo i katastrálnímu, lesnímu a polnímu zeměměřictví, pročež za Josefa II škola inženýrská těšila se velikou návštěvou i z Uher, Rakous a Polska. Všichni téměř vojenští inženýři v císařském vojště byli odchovanci této školy. Když r. 1788 stal se Herget vrchním stavebním ředitelem v království českém, přidělen mu v hodnosti adjunkta Josef Havle.[3]) Professoři této školy inženýrské byli na roveň postaveni professorům universitním a přivtěleni fakultě filosofické.

Školou podobného způsobu honosila se od r. 1725 i Morava. R. 1724 navrhl stavům krajský hejtman olomoucký František

[1]) Fuss, Geschichte der k. k. ökonomisch-patriotischen Gesellschaft im Königreich Böhmen, 33.

[2]) Pelcl, Abbild. böhm. Gel. II, 139.

[3]) A. V. Sembera v Čas. Čes. Mus. 1831, 176—178. Schottky, Prag, wie es war und wie es ist II, 435 sld.

Šubíř z Chobině, aby při universitě zřídili zvláštní akadémii, na níž by se kromě obecního a církevního práva vyučovalo ještě jazyku francouzskému, obecným dějinám, umění inženýrskému, jízdě, šermu a tanci. Sněm návrh ten přijal a Karel VI jej 26 března 1725 schválil. Právě tehdy (1 prosince 1725) zemřelý Leopold Sak hrabě z Bohouňovic odkázal jmění své 30.700 zl. na stavbu akadémie, kteryž dům při stavbě pevnosti vojenskou správou zabrán. Stavové tudíž zbudovali z obdržené náhrady nový dům na Bělidlech. R. 1778 přenesena i akadémie s universitou do Brna, odkudž r. 1782 sice se do Olomouce r. 1782 vrátila, ale již dvorním dekretem ze dne 11 ledna 1787 zúplna zrušena byla a s Tereziánskou akadémií vídeňskou spojena; toliko právnická professura zůstala při lycei olomouckém.[1] Na akadémii této působili dva professoři práv, spolu členové university, jeden pro právo občanské, druhý pro církevní, inženýr, professor práva státního, učitel řečí, šermu, jízdy a tance.

Život duševní.

Názor Josefa II o důležitosti veřejného tisku předbíhal daleko dobu tehdejší. Císař uznával váhu jeho zplna a proto odhodlal se hned za prvých dob vlády své k uvolnění pout, jimiž byl dosud svírán. Ve svém zájmu nikdy císař tisku neužíval, nechtěje ani, aby byl jím v ochranu brán, ani aby záměry jeho tiskem byly podporovány, přál si ale, aby tiskem byl lid poučován o pravém svém prospěchu.

Proto hned r. 1781 upravil či vlastně zrušil dosavádní censuru. 2 února t. r. vydáno nařízení císařské, jímž ustanovovala se jediná censurní kommisse pro zkoumání knih ve Vídni pro všechny Dědičné Státy a zemské censurní kommisse zrušeny. Katalog knih zapověděných měl spolu býti znova a bedlivě přehlédnut. Důvodem bylo císaři přesvědčení, že uvnitř Dědičných Států není censury potřebí, nýbrž toliko na hranicích, kdež při celní prohlídce má býti konána zevrubná péče na přívoz a prodej knih zapověděných.

[1] A. V. Šembera v Časopise českého Musea 1840, 200 sld.

Toliko ve příčině království českého císař připouštěl odchylku. Tu prý jsou čilý obchod knihami a výměna knih jakož i blízkost knižného veletrhu Lipska věcí důležitou, pročež třeba jednati opatrněji a ve všech vážnějších případech dlužno se dotazovati censurní kommisse vídeňské. Toliko u divadelních her jakožto prý méně důležitých může býti v Praze censura konána.[1])

2 května 1781 ohlášeno nařízení censurní pro všechny Dědičné Státy, které na tehdejší dobu značí pokrok veliký. Kromě Anglie, Hollandska a Spojených Států Severoamerických nebylo tehdy na světě země, kde by slovo volné tiskem svobodněji mohlo býti hlásáno než v Dědičných Státech. Obyčejně se charakterisuje císařské nařízení v ten rozum, že byla jím zavedena svoboda tisku s omezenou censurou. Každému bylo volno podati na veřejnost plody ducha svého. I kritiky byly dovoleny, nechť týkaly se kohokoli, nebyly-li ovšem pouhým hanopisem. Od panovníka k poslednímu poddanému mohla kritika každého věčně posuzovati, ale kritik musil se plným jménem podepsati a tak za obsah kritiky své ručiti, „ježto prý“, jak praví se v § 4 císařského nařízení, „radost musí vzbuditi u každého pravdy milovného, když přichází k poznání pravdy i touto cestou“.

S velikou radostí uvítáno censurní nařízení císařovo v Čechách. Poměry tiskové za posledních let Marie Terezie zhoršily se proti intencím panovnice a sice vinou osob, jimž vykonávání censury svěřeno. Předsedou censurní kommisse byl František hrabě Věžník, jehož charakterisuje, že proti obvyklému způsobu svých předků psal se „Věšník“, kteráž choutka ku mnohým pernýmvtipům byla podnětem. Pelcl nazývá jej „tatíčkem pedantův“ a „metlou vědeckého badání“. Byl mstivý, pyšný, necitelný, žádnému člověku prý nebyl přítelem, při tom nespravedlivý, nesvědomitý a veliký pobožnůstkář. Byl dobrým právníkem, myslil ale, že rozumí i jiným oborům, a měl horlivého pomocníka v direktoru právnické fakulty Františku Bělšínovi z Běšin. Za takových poměrů byl ovšem tisk v Čechách, kdež tehdy vědecký ruch mocně počal se probouzeti, velice zpoután a sice proti vůli kruhů rozhodujících. „To vše nebylo ale v úmyslu královny,“ praví Pelcl, „přáti si tato, aby

[1]) Meynert, 92—95.

vědy v Dědičných Státech kvetly. Jen úředníci beze všeho rozumu přeháněli.“[1])

Jakým spůsobem censurní kommisse za předsednictví hraběte Věžníka úřadovala, toho zajímavou podrobnost podávají osobní příběhy Josefa Dobrovského. Mladý tento učenec, tehdy ještě nevysvěcený, ale již veliké vážnosti požívající, uvalil spůsobem své kritiky na sebe hněv mocných činitelů (VIII, 481), nejprvé direktora právnické fakulty rytíře Běšína, který cítě se dotčena mnohými kritickými šlehy, naléhal na Dobrovského skrze dvorskou studijní kommissi, aby odvolal, a když tak neučinil, vymohl si r. 1780 zákaz tisku Dobrovského sborníka Böhmische und Mährische Literatur. Záhy nastalo Dobrovskému nové stihání.

Předtím již, 14 července 1781, došel do Prahy císařský rozkaz, kterým censurní kommise zrušena a agenda její gubernii přikázána. Událost ta vzbudila pravé nadšení v kruzích osvícenců i vlastenců, jež nejupřímněji na jevo podal poctivý Pelcl. „Starejte se Čechové,“ volá, „nyní můžete na roveň jiným národům rozum svůj vzdělávati, svobodněji psáti a tisknouti dáti, z dobrých knih vědomosti nasbírati a prokázati, že nejste bez schopností. Potlačovatelé ducha našeho padli a padli s hanbou. Jejich jména buďtež vám protivna, ježto tak dlouho vás v porobě drželi.“[2])

Vodítkem císařova censurního nařízení byla zásada, že dlužno při censuře míti zření ku čtenářům, pro něž kniha jest určena. Rozumné této zásady nedbaly však orgány, jimž byl výkon censury svěřen. Uvolnění tisku mělo následkem, že ještě r. 1781, zvláště ve Vídni, zaplavena byla veřejnost přečetnými letáky obsahu nejrozmanitějšího, celkem ale podřízeného. „Jako při úplné a náhlé volnosti živnostenské“, praví J. Vlček, „vedle obratných a vycvičených mistrů svého řemesla vyskytuje se i spousta nevzdělaných příštipkářů, tak po r. 1781 stalo se i v oboru spisovatelském a tiskovém. Hřešilo se ani ne tak proti pravým ideám osvětným, hřešilo se proti dobrému vkusu. Každý, kdo jen uměl péro držeti v ruce a měl přístup k tiskařské černi, psal a vydával — brošury ... Obecenstvo chtělo užiti nového daru uvolněné tiskařské svobody, a hned se vyskytovaly spousty špekulantů, kteří nové choutce jeho hověli, jenže pohříchu strava byla špatná a následek její obecná nechuť“[1]). A známý exjesuita a satirický básník Alois Blumauer, jsa jináče naprostým chvalořečníkem doby, vtipkuje na tehdejší písemnictví letákové charakteristickými slovy: „Za 10 krejcarů dostal jsi úsudek o každém předmětě, ať byl velký nebo malý. Tehdy se psalo o všem: vzal se předmět nejbližší, polil se odvarem větším nebo menším, slaným nebo neslaným, a předložil se dychtivému obecenstvu. Nic tehdy nebylo jisto před pérem spisovatelským. Psalo se o komorných, měšťanských dcerkách a dvorních dámách vídeňských; o vysoké šlechtě ve Vídni a jinde; o doktořích a apatykářích; o švihácích, krejčích, pekařích a vlásenkářích; o nádheře v šatstvu při procházkách v Pratru; o gratulacích; o filosofii modních přasek; o zneužívání slova von a euer gnaden; domácím pánům ve věší důvěře něco do ucha; o antikristu, je-li modrý či zelený; o ostatcích a divotvorných soškách.“[2]) Sám orgán osvícenců Realzeitung[3]) praví o nich, že náležejí po výtce do rubriky makulatury. Největší díl letáků těchto vydán prý byl pro peníze; mnohý leták prý byl v jednom dni sepsán, druhého dne čtěn a třetího dne již upadl v zapomenutí. Měsíčně jen ve Vídni vydáváno 50 až 60 brošur, které dotýkaly se věcí soukromých i rodinných spůsobem mnohdy bezohledným a ovšem vznítily i odpovědi polemické.

Méně hlučný byl projev uvolněného tisku v Praze. Sice i tu vydávány letáky, ovšem německé, o kroji a střihu řeholníků, jejichž jména se končí na aner, iten, iner, enser aer, o bezženství kněžském, zachycené listy jeptiščiny, psané zpovědníku Františkánu atd., ale pozornost širší vzbudily toliko r. 1783 „Kazatelské kritiky“ (Predigtenkritik) Steinsbergovy (VIII, 237, 266), které došly i následovníkův.[4]) Arcibiskup Přichovský stěžoval si ve Vídni do tonu, jehož kritiky tyto užívaly, stížnosti jeho bylo také vyhověno, což však se strany osvícenců císaři ve zlé a za nedostatek ochrany pro volný tisk bylo vykládáno.[5]) V Praze sa-

[1]) Pelcl, Josef II, MS, 13.
[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 44.
[1]) Hist. časopis, 1900, 28 sld.
[2]) Dle J. Vlčkova překladu tamže.
[3]) 1782, čís. 40 sld.
[4]) Locatelli, 8 jmenuje prof. Chládka výslovně vedle Steinsberka hlavou tehdejších pražských pamfletistů. Ani ctihodný professor Vydra nebyl ušetřen jizlivou kritikou, když 15 dubna 1782 u sv. Haštala na Starém městě česky kázal. Locatelli, 8.
[5]) Biedermannschronik, 124 sld.

motné, zdá se, že tyto kritiky nevzbudily valného ohlasu; alespoň zachoval se souvěký úsudek Rulíkův, nevalně příznivý. „Za toho času," praví horlivý vlastenec tento, „povstala v Praze jakási společnost, kteráž se osmělila všecky kazatele, také znamenité muže, posuzovati a veřejně kritikou řeči kazatelské napravovati, neboť bylo svobodno každému psáti jak kdo chtěl a co chtěl. Ale ubozí kritici nerozumějíc tomu, čehož ponapravovati se nestyděli, zvláště co se češtiny týkalo, s hanbou přestati musili."[1] Než císařský zákaz dotýkal se i duchovních kruhů katolických ve mnohých příčinách citelně. 20 října 1781 pozbyly císařským nařízením platnosti seznamy zapověděných knih arcibiskupství pražského a biskupství královéhradeckého, načež uloženy v pražské veřejné knihovně,[2] resolucí pak ze dne 7 října zakázáno v Praze nové vydání spisku „Neuntägige Arbeit zur Mutter Gottes von gutem Rath", ježto prý v něm jsou obsaženy smyšlené zázraky a zjevení, které prostého člověka k pověře přivádějí, v učeném ošklivost vzbuzují a konečně nekatolíkům podnět a látku podávají, aby podobné slabosti byly na vrub katolické církvi přičítány [3]).

Přes to uvolněním tisku vznikl ruch literární, který velikou měrou přesahoval tehdejší poměry knihtiskařské i knihkupecké. Zajímavá jest zpráva, již císaři na dotaz příslušný 23 dubna 1782 podalo české gubernium. Zpráva ta hledí především ku knihtiskárnám a knihkupectvím.

V celém království Českém čítalo se tehdy 23 knihtiskáren, jichž 15 v Praze a sice na Starém městě Schönfeldská, c. k. normálních škol, Rosenmüllerova, Hladkého, Hrabišova, Diessbachova, Jeřábkova, Prušova a kníž. arcibiskupská (Aug. Hochenberger), na Malé Straně Jana Tomáše Hochenbergra, v Židovském městě Katzova (nájemce Israel Jeiteles) a Backova (nájemce Samuel Falkeles). Na venkově byly knihtiskárny v Hradci Králové Ribellova, v Příbrami Hochenbergrova, v Kutné Hoře Korcova, v Litomyšli Turečkova, v Hradci Jindřichově Hillgartnerova, v Litoměřicích Laubova, v Mostě Führova, v Chebu Fritschova. Nejpřednější venkovská města Plzeň, Liberec, Budějovice vůbec knihtiskáren neměla. Avšak knihtiskárny jmenované namnoze jména toho ani nezasluhovaly. Dle guberniální zprávy nejlépe byly zařízeny v Praze Schönfeldská, normální, pak Jeřábkova a Rosenmüllerovská, ostatní byly špatně zařízeny a měly málo práce, jakkoli jejich majitelé byli prý obratní a v umění zkušení lidé. Ještě hůře vyslovuje se gubernium o venkovských tiskárnách i usuzuje, že 1) za takového stavu knihtiskařství nezbytny jsou škodné následky pro šíření četby a vzdělanosti na venkově; 2) že tisknou se téměř výhradně modlitební knihy, čímž množí se pověra, nevědomost a barbarství, 3) že následkem těchto poměrů rozmáhá se nemravnost a nevědomost v lidu i v kněžstvu a 4) že vznikají vzpoury a trpí pravý cit náboženský. „Zřídka, praví se ve zprávě této, lze viděti dobrou knihu; jak v německém tak v českém jazyce podávají se začasté sedláku více než 100 let staré písně, modlitby a knížky modlitební. Dobré knihy, ze Sas, Lužic a Pruského Slezska přicházející, psány jsou zase s jiného náboženského stanoviska." Proto navrhovalo gubernium, aby zrušen byl monopol knihtiskařský a aby státní práce zadávaly se knihtiskárnám stejnoměrně, zejména tisk všech školních kněh. Tiskárny státní buďtež odstraněny. Také navrhovalo zřízení zvláštní české tiskárny, aby tiskla české knihy pro stoupence církví tolerovaných, a tak aby vyvarováno bylo přívozu českých knih z Berlína [1]).

Ještě bídnější byl poměr knihkupectví. V celém království českém bylo tehdy pateré knihkupectví, vesměs v Praze a sice na Starém městě Mangoldovo, Gerlovo, Trattnerovo a Gröblovo. Jediné knihkupectví na Novém městě Hochenbergrovo bylo právě zavřeno pro dluhy. Knihkupectví Gerlovo pokládáno za největší. Antikváře nebylo; staré knihy kupovali toliko židovští vetešníci. Gubernium uznávalo potřebu, aby podnikány byly veřejné dražby na knihy. Na trhy přijížděli do Prahy s knihami knihkupci cizí, Walther z Drážďan, Löchner z Norimberka a r. 1782 poprvé i Schmider z Karlsruhe. Na venkově toliko knihaři prodávali modlitby, písně a kalendáře. Na Moravě založil Benedikt Mangold v Brně prvé knihkupectví. R. 1783 vzniklo již v Brně druhé knihkupectví z knihtiskárny Svobodovy. Také c. k. lenní banka v Brně provo-

[1]) Hist. kal. I, 44.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, I, čís. 350.
[3]) Wolf, Josefina, 5.

[1]) Zpráva českého gubernia, opis v archivu zemském.

zovala obchod knižný a vídeňský dvorní knihkupec Trattner měl v Brně filiálku, která proměnila se r. 1784 v knihkupectví Siedlerovo.

Císař domníval se, že povznese obecnou vzdělanost, když uvolní obchodu knihkupeckého, ale nedal se cestou pravou. Mělť domnění, že knihkupci není třeba průkazu vyššího vzdělání, proto prohlásil úplnou volnost i knihtiskáren i knihkupectví a připustil prodej knih i skrze obchodníky podomní. Všechna dosavádní koncessovaná knihkupectví pozbyla svých výsad a nadále mělo býti každému volno obchod s knihami provozovati. „Kdož si písmena, barvu, papír a lis opatří, resolvoval císař, může tisknouti, jako punčochy plésti, a kdo tištěné knihy pořizuje nebo si zjednává, může je prodávati. Než všichni mají podléhati veřejným policejním a censurním zákonům“ [1]).

Nevázanost tisku polemického a zneužívání anonymity [2]), k němuž družilo se, že spisovatelé na díla svá ve Vídni nebo v Praze tištěná dali tisknouti smyšlená místa, jako Freiheitsburg a p., přiměly r. 1784 císaře k nařízení, kterým chtěl mnohopisalství zabrániti. 25 dubna t. r. ohlášen císařský příkaz, aby každý spisovatel při zadání spisu censuře složil 6 dukátů, kteréž se vrátí, bude-li spis k tisku připuštěn. 1 ledna 1786 nařízeno další stížení tisku, když zaveden kolek na veškery noviny, letáky, komédie, kalendáře a p. Konečně ku konci svého života zakázal císař 20 ledna 1790 prodávati knihy zapověděné aneb s nimi podomní obchod provozovati, zákaz pak svůj odůvodňoval seznáním, že svobodný tisk od r. 1782 mnoho zlého spůsobil.

Na jiné straně není lze upříti, že uvolnění tisku mělo následky důležité, blahodárné. Vedle veliké podpory, jíž se dostalo takto snahám po české národní obrodě, získaly uvolněním tisku zejména snahy vědecké.

Za posledních let Tereziánských působením všestranně šířícího se osvícenského směru vzmáhati se počal utěšeně duševní život jak v literatuře a vědeckém bádání tak v umění. Členové šlechty, duchovní, professoři, ano i někteří soukromníci, oddávali se horlivě četbě vynikajících plodů cizích literatur i badání vědeckému. Nemálem k osvěžení tohoto ruchu přispěly okolnosti dvě úzce souvislé: zrušení řádu jesuitského, čímž uvolnilo se mnoho znamenitých hloubavých duchů, jako Strnad, Vydra, Dobrovský, Cornova, a reorganisace universit v duchu van Swietenovu a Sonnenfelsovu. Také některá vládní nařízení, jimiž ulehčeno k účelům vědeckým studium knih zapověděných, domácích i cizích, bylo učené bádavosti s velikým prospěchem.

Bádavá snaha tehdejších dob v zemích českých obracela se v různé strany, ale nejvíce přihlížela k domácím dějinám, k vědám přírodním a ku studii starobylých literárních památek českých, jichž cena některým duchům osvíceným stala se zřejmou. Ale nebylo žádného soustředění sil rozptýlených, ježto prvý zdárný pokus, učiněný založením olomoucké Společnosti Neznámých skrze barona Petráše, nepřežil ani prvého desítiletí Tereziánského panování.

Bylo potřebí energického, osvíceného a organisačním talentem nadaného ducha, jakým nebyli ani baron Petráš ani sekretář založené jím společnosti, Magnoald Ziegelbauer, měl-li se zdařiti nový pokus o soustředění vědecké snahy české. Duchem tím byl učený a světa znalý šlechtic Ignát Born, (VIII, 355 - 358), který úřední povinností byl tehdy ku Praze připoután a záhy nabyl důležitého místa v kruzích osvícenských a zejména zednářských.

Po ukončení války sedmileté byla doba mnohem příhodnější než na počátku vlády Tereziánské. Vedle uvolnění, jehož se dostalo bádavosti okolnostmi výše již uvedenými, přispívalo velice k osvěžení duševního života prohloubení vlasteneckého citu v kruzích šlechtických i duchovenských, jimž podnícena horlivá a všestranná činnost sběratelská. V palácích, zámcích a klášteřích zakládány sbírky přírodnin, knih, listin, mincí, obrazů, rytin, starožitností, pečetí i j. Bohatými sbírkami přírodnin honosili se tehdy nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg, hrabě Fr. Kinský a šlechtic Born, rajhradský opat Bonaventura Piter a Gelasius Dobner sbírali listiny obsahu historického a pobytu mnichovského užil Fortunát Durych k nabytí širého bibliografického rozhledu v literatuře české i v písemnictvu jinoslovanském, jenž vítán byl zejména snaze po sbírání starých památek

[1]) Meynert, 105.

[2]) Počítá se, že bylo vydáno za krátké vlády Josefovy (až do r. 1787) spisů protikatolických 2000 asi ve 100.000 výtiscích. Srv. Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung I, 208.

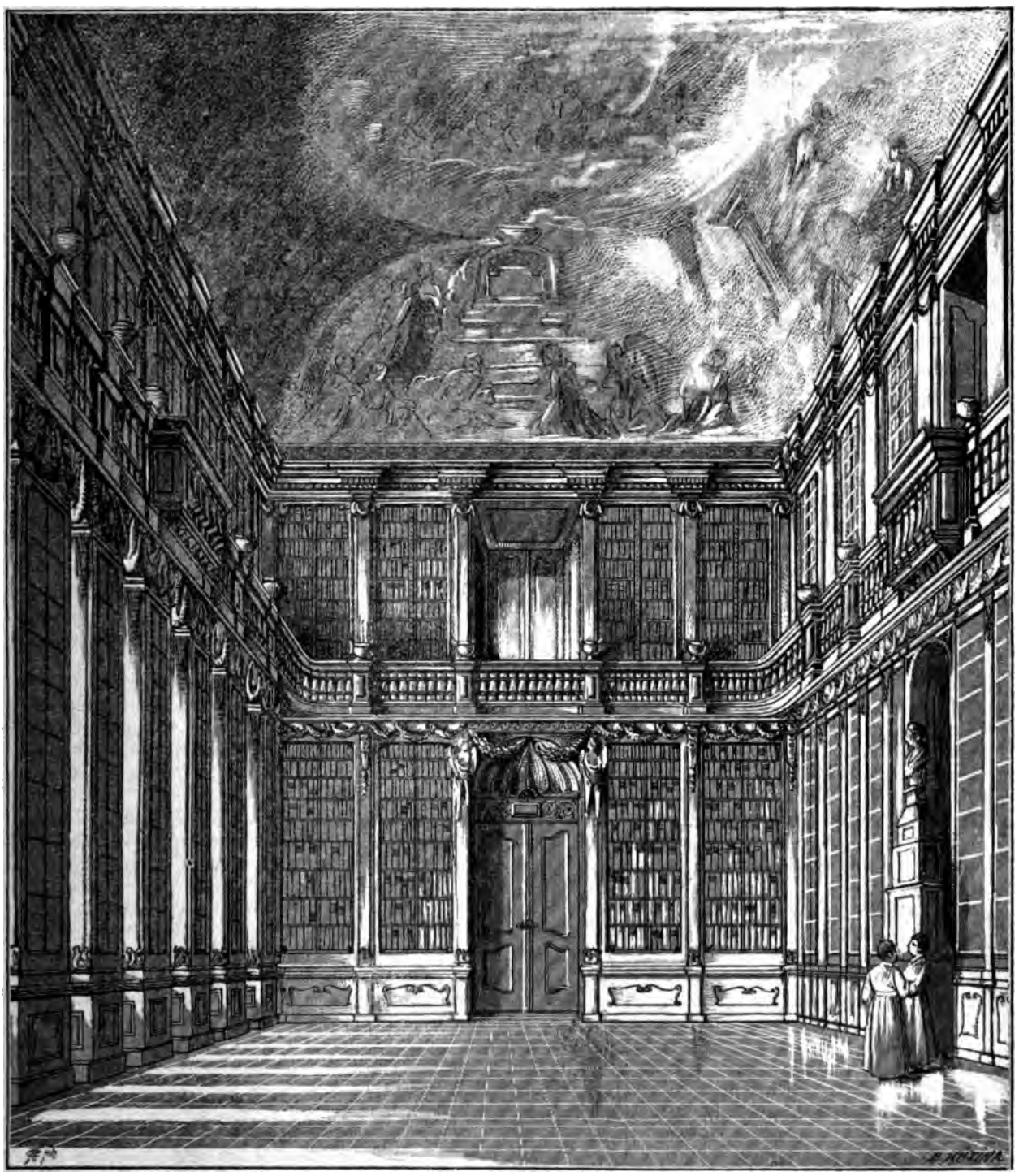

Hlavní síň klášterní knihovny strahovské s nábytkem z kláštera Louky.

českých rytíře z Neuberka. Do této doby spadají i počátky starožitnického šetření Karla rytíře z Bienenberka, otce české archaeologie. Na bedrách těchto nadšených sběratelů spočívá snaha obou energických přátel památek dávného českého ducha, Jana Jeníka rytíře z Bratřic v Čechách a Antonína Čerrona na Moravě. ač činnost jejich náleží dobám pozdějším.

Prvé počátky soustředění duševních snah českých udály se za posledních let šedesátých a sice počali se scházeti učenci a literáti pražští v paláci Františka Antonína z Nostic na Malé Straně v Praze. Hrabě Nostic byl právě svěřil Františku Martinu Pelclovi, když tento ukončil výchovu mladých hrabat Šternberků, vychování a vzdělávání svých synů, při čemž stal se Pelcl i správcem bohaté hraběcí knihovny. Vše, což tehdy v Praze oddávalo se pěstění věd a umění, vzdělaní šlechticové a duchovní i učenci ze stavu měšťanského, scházeli se k přátelským besedám v paláci Nosticově a z těchto besed vyvinula se znenáhla nejstarší akadémie nauk netoliko v zemích českých, nýbrž i v Dědičných Státech vůbec.

Nejsme pohříchu náležitě zpraveni o zajímavých schůzích v paláci Nosticově ani o prvých počátcích Učené společnosti české; víme toliko, že společnost sama, když vznikla, pokládala za své zakladatele Františka Josefa hraběte Kinského a šlechtice Borna. Přičiněním obou těchto mužů vznikla nejspíše r. 1770 společnost učenců, která zváti se počala „Soukromou učenou společností". Duší její byl Born, jsa netoliko spoluzakladatelem, nýbrž zároveň také pravým a snad i jediným správcem jejím, ježto díla Soukromé učené společnosti mají jméno jeho na čele svém.

Jakého způsobu bylo prvotní toto soustředění pražského a vůbec českého života vědeckého, určitě říci nevíme. Nejpravděpodobněji jevila se vedle publikací tiskem ve volných schůzkách, které ale záhy ustoupily dopisování, ježto Born pro churavost přinucen tráviti větší dobu léta na venkovském svém statku Starém Sedlišti a již r. 1776 trvale do Vídně přesídlil. Hlavní činnost společnosti obsažena byla v publikacích, které r. 1771 a 1772 vydávány s nadpisem Gelehrte Nachrichten a od r. 1775 zvány Abhandlungen. Členy byli a do publikací přispívali vedle Borna professor Jan Tesánek, professor Josef Stepling, František hrabě Kinský, professor Antonín Strnad, provinciál Dobner, professor Adaukt Voigt, Pelcl, bibliothékář Leopold Seršník, professor dr. J. T. Klinkoš, slavný tehdy lékař, professor dr. Jan Zauschner, dr. Jan Mayer, František hrabě Schaffgotsch, professor dr. Josef Mayer, ředitel vodních staveb Tobiáš Gruber, professor dr. Jan Boháč, Josef Dobrovský, J. F. hrabě z Bubna, Karel Rafael Ungar a František Steinský [1]).

S počátku byla činnost společnosti po výtce kritická, posuzujíc řídké tehdy ještě zjevy vědeckého písemnictví, než i dva překlady z jazyka německého do češtiny. Když však počala společnost vydávati Pojednání, rozvinuta úspěšná činnost vědecká, zvláště v oboru českých dějin, kdež Dobner a později Pelcl razili cestu směrům novým.

Odchod Bornův do Vídně působil ve společnost nepříznivě, ježto nebylo prostředkovatele mezi členy vážností a obratností Bornovi rovného.

Zatím zemřela Maria Terezia a vládu ujal Josef II. Josef II nebyl vědeckému bádání příznivý. Důkaz toho podal především zařízením jakož i redukcí universit, na místa jejichž vstoupila bezvýznamná namnoze lycea. Zakládal-li knihovny veřejné, dálo se tak opět více z potřeby praktické než vědecké, nebo pohřešujeme knihovního řádu, který by dbal soustavného doplňování spisy staršími i současnými. Při četných a všestranných svobodách, jež císař v život uváděl, nebylo opatření za zachováváním důležitých listin v archivech veřejných, ano zaznamenáváme naproti tomu příkazy, již od současníků kárané. Tak r. 1784 nařídil císař revisi desk zemských, při níž od nevědomých úředníků, jelikož žádný učený znalec nebyl přibrán, množství vzácných listin zničeno a spáleno. Guberniálnímu radovi Rieggrovi podařilo se v soukromí šťastnou náhodou zachrániti 242 listin, pro styky českých králů s knížaty a městy říšskými důležitých, které již byly ku zničení určeny [2]). Řídkým případem, kde císař vystoupil účinně s prospěchem vědeckého snažení, jest nařízení ze dne 11 června 1783, aby z archivů měst a klášterů byly zaslány v ověřených opisích listiny, diplomy a privilegia krále Václava IV s výslovným připomenutím, aby

[1]) Kalousek, Děje královské české společnosti nauk, 2—5.

[2]) Riegger, Archiv II, 578 sld.

bylo lze sestaviti obraz života krále tohoto [1]). Patrně bylo nařízení toto vydáno po návrhu nejv. purkrabí hraběte Nostice a pro potřebu Pelclovu, který tehdy sbíral prameny k dějinám Václava IV. Také vypraven byl císařem za vzdělávaním odborným do ciziny, zvláště do Paříže a Londýna, mladý heraldik a numismatik český, František Stránský, z Litoměřic rodilý, který stal se později professorem obou řečených věd na universitě pražské.

Stanovisko, jež císař zaujímal k učeným snahám zejména dějezpytným, charakterisují dva případy. Když r. 1782 sněm český ustanovil částku určitou na pokračování v Pubičkových dějinách, císař odepřel snesení tomuto svého svolení R. 1781 11 června oznamoval císař nejvyššímu kancléři, že dle doslechu chystá se skrze Piaristy pražské k vydání kniha, která obsahovati má téměř veškero vnější i vnitřní zřízení jakož i rubriky, kolik domů má každá vesnice, kolik usedlých každé panství, kolik duší každé panství i každá farní osada. České gubernium mělo věc vyšetřiti a potvrdí-li se zpráva zcela aneb alespoň částečně, měl býti všechen náklad díla zabrán a exempláře již tištěné i s rukopisem a všemi doklady, jichž ku spisování bylo užito, Piaristům odňaty [2]). Zákaz tento týkal se prvé topografie království českého, již dle krajův a panství vzdělával tehdy Piarista Jaroslav Schaller. Císař patrně byl o věci špatně zpraven, neboť již o dva měsíce později, 13 srpna 1781, dovolil Schallerovi, aby skládal topografii dle původního úmyslu svého; budeť prý beztoho povinen předložiti ji do Vídně k censuře [3]). Schaller skutečně záhy přikročil k vydávání velikého svého díla, ale z čísel ponechal toliko čísla domovní.

Členové dosavádní soukromé společnosti, mezi nimiž počal tehdy významu nabývati MDr. Jan Mayer, nadaný vlastnostmi jednatelskými, hleděli za takových poměrů společnosti své zjednati uznání císařského a tak zjednati zákonně ustanovený střed, způsobilý k ochraně vědeckého bádání za všech okolností. Proto když císař v září 1784 v Praze meškal, podepsalo devět tehdejších členů, František hrabě Schaffgotsch, professor Tesánek, Ungar, Dobner, astronom Strnad, professor Mayer, Pelcl, Dobrovský a MDr. Jan Mayer prosbu k císaři, aby Soukromá společnost dosavádní byla proměněna ve veřejnou Společnost nauk, rovnou společnostem učeným v cizozemsku, s právem užívati vlastní pečeti a udíleti tištěné diplomy zahraničním i domácím členům, které si zvolí. Spolu žádáno o propůjčení místností ke schůzím, kde by i sbírky a knihy mohly býti opatrovány. K žádosti přiložen návrh pravidel společenských, dle něhož náleželo společnosti podporovati vědecké badání ve všech vědách, kromě theologie, positivního právnictví a tak řečených krásných věd. Všichni členové měli mezi sebou dbáti dokonalé rovnosti bez přihlížení k důstojenství osobnímu. Každou prvou sobotu v měsíci měly býti konány řádné schůze členů s vědeckými přednáškami. Řádných členů mělo býti 18, kdož nad to v Praze z členů byli, ty za mimořádné bylo pokládati. Řádní členové měli ve společnosti předsedati, střídajíce se půlletně, při čemž člen předsedající zván direktorem. Vysoce postavené osobnosti voleny vedle toho za stálého předsedu.

Deputace tří členův, Ungar, Strnad a Jan Mayer, podala císaři žádost osobně, nepochybně 20 září. Císař přijal žádost vlídně a již 3 listopadu 1784 vyhlášen dvorní dekret, jímž společnosti, „ačkoli nepřišla ještě doba k založení veřejné akademie věd," propůjčena ke schůzkám prázdná síň v Karolinu a dovoleno přijímati cizí i domácí členy. 4 prosince 1784 konána za předsednictví direktora Tesánka prvá schůze, v níž společnost přijala jméno „české společnosti nauk", podržela návrh pravidel za základ svého zřízení a ujala i upraviti dala síň v Karolinu vykázanou pro své potřeby. MDr. Mayer zvolen tehdy za prvého sekretáře, kníže Karel Egon z Fürstenberka za předsedu, hrabě Eugen z Vrbna za čestného předsedu. V dalších schůzích zvoleni litoměřický biskup hrabě z Valdštejna čestným místopředsedou, František hrabě Kinský prvým čestným členem, Adaukt Voigt a nepochybně i Ignát Born prvými členy přespolními [1]).

Tak vešla v život prvá vědecká společnost veřejná v širém kruhu Států Dědičných, která podjala se ihned bez ohledu k chudičkým svým prostředkům hmotným se vší horlivostí úkolu vytčeného. Střízlivý

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des II, III, čís. 269.
[2]) Meynert, 98.
[3]) B. Rieger, Osvěta 1887, 504 sld.

[1]) Kalousek, Děje král. české učené společnosti, 35—41.

duch doby ovšem ukládal i společnosti, aby především podporovala bádání, které by prospívalo praktickým potřebám života, kterýž směr vytčen jasně v prvé cenné otázce, ještě r. 1784 k zodpovídání dané („Co dotud bylo psáno o přírodopise země české? Čeho se v něm ještě nedostává? Kterými nejlepšími prostředky mohl by býti přiveden k větší dokonalosti, aby vlast z něho bráti mohla užitek?“), přes to však již od počátku dbáno bylo i vážného bádání bez ohledu na potřeby tehdy za praktické pokládané. V té příčině významný jest návrh 5 srpna 1787 Pelclem podaný a společností ihned schválený, aby vydávána byla sbírka listin pro dějiny české i moravské důležitých, která by byla vedena až do doby Karla IV. Pelcl sám do této sbírky mohl přispěti hojnými listinami dotud neuveřejněnými ano i neznámými, které byl k vědeckým svým účelům shledal a přepsal.

Prvý praesident České učené společnosti kníže Fürstenberk zemřel náhle 11 července 1787. Pro Společnost byla to událost vážná, neboť nebylo osobnosti, která by se se stejnou horlivostí a láskou Společnosti v úřadě významném oddala, nad to pak i v řadách původních členů úmrtím, nemocí a odchodem z Prahy povážlivé vznikaly mezery. Za takových okolností činnost Společnosti ochabovala, ano byly obavy, aby vůbec nezanikla

Císař již uvažoval o sloučení Učené společnosti s nově organisovanou vlasteneckou hospodářskou společností a gubernium ve příčině té vzneslo dotaz k Učené společnosti, který ale tato zodpověděla záporně. Teprvé když 30 května 1789 zvolen byl za praesidenta Prokop hrabě Lažanský, rozproudil se ve společnosti život čilejší. Nástupcem Bornovým ve vůdcovství vědeckých činitelů ve Společnosti učené i mimo ni byl dr. Jan Mayer, v jehož domě večer od 8—10 hodiny shromažďovali se pěstitelé vědy ze všech stavů. Mezi hosti Mayerovými býval často i mladý kanovník řezenský Kašpar hrabě Šternberk[1]), který již tehdy oddával se horlivě všestranným studiím přírodozpytným.

Jakkoli učená společnost česká vzešla ze skrovných počátků, přece vznik i činnost její jsou událostmi v dějinách českých velevýznamnými, neboť vznik společnosti splývá časově s počátky naší národní obrody a činnost, jakož i náčelní mužové její přispěli vynikající měrou k rozvoji národního života českého. Byli pak to zejména Pelcl a Dobrovský, kteří rázovitou povahou, neúnavnou činností vědeckou a láskou k dějinám a písemnictví českému razili dráhu svým nástupcům v úkolu buditelském. Pelcl, narozený v Rychnově nad Kněžnou r. 1734, nabyl za studií v Hradci Králové, v Praze a později ve Vídni neobyčejného na tehdejší dobu vzdělání a osvojil si i v úřadě vychovatelském u hrabat Šternberků rozsáhlou znalost moderních jazyků, načež meškaje od r. 1769 jako vychovatel v hraběcím domě Nosticovském, oddal se zplna studiím historickým a jal se ve spolku s Dobnerem, Voigtem, Schallerem i j. kriticky vzdělávati zanedbané pole dějin českých. Za příčinou tou vešel v přátelské styky se všemi téměř žijícími učenci, kteří pěstovali studium dějin a jazyka českého, jako s professorem Zlobickým ve Vídni, a stal se tak bezděky středem všech tehdejších snah vlasteneckých. Ano i s mocným baronem Kresslem udržoval Pelcl styky přátelské a dostalo se mu cti, že Kressl meškaje r. 1788 v Praze, osobně jej navštívil a česky s ním rozmlouval Pelcl uvedl do domu Nosticova Dobrovského, narozeného r. 1753 a odchovaného v Horšově Týně, Německém Brodě i Klatovech. Dobrovský původně zamýšlel oddati se jazykozpytu orientálskému a vstoupil do jesuitského noviciátu v Brně; když však záhy řád byl zrušen, vrátil se do Prahy pokračovat ve studiích theologických, vedle nichž popudem Durychovým zahloubal se do studií slovanských vůbec. Přísný jeho kritický soud přispěl velikou měrou ku prohloubení tehdejších vědeckých snah českých, jeho společenské styky s vysokými kruhy šlechtickými zjednávaly podporu mocnou snahám národním. Jako třicítiletý muž byl již Dobrovský nejpřednějším v úzkém kruhu tehdejších učenců i spisovatelů vlasteneckých a když r. 1787 na krátko odebral se do Olomouce, navázal přátelské styky i s moravskými vlastenci, zejména s Monsem, které měly účinky velmi blahodárné. Pelcl a Dobrovský byli soukromými učenci v pravém slova smyslu, po jistou míru i vzorem pro velikolepou činnost Františka Palackého. Nejsouce ve vědecké činnosti své úřadem veřejným vázáni, nebyli také závislí na dočasném proudění, nepříznivém snahám vědeckým, a položili

[1]) Palacký, Das Leben des Grafen Kaspar Sternberg von ihm selbst beschrieben, 28.

základy, na nichž za Josefových nástupců s velikým úspěchem dále bylo budováno.

* * *

Zásadní odpůrci oprav náboženských i společenských prohlašují rádi Josefa II za svobodného zednáře, čímž křivdí historickému významu jeho. Josef sám nikdy zednářem nebyl, neměl nikdy zvláštních sympathií k tajnému řádu, ale svobody milovnému duchu jeho se příčilo stihati jej. Za to jeho přední rádci a vysocí hodnostáři byli téměř napořád členy loží zednářských.

Za posledních let Tereziánských zednářství počalo v zemích českých vystupovati okázaleji, jakkoli přísné zákazy vládní nepozbývaly platnosti, ano byly i obnovovány.

Příčinu k zákazům těm podávali ve Státech Dědičných zednáři sami. Události r. 1741 v Praze a v Čechách byly spůsobeny zednáři, později pak nezůstalo tajno, že hlavně zednáři vídeňští byli pod dozorem „veliké lože německé“ v Berlíně, která nemalou měrou přispěla k úspěchům Fridricha II.

Vždyť r. 1776, když po příkladu Neapolska i ve Státech Dědičných očekávána byla přísnější opatření proti zednářům, odvážila se „veliká zemská lože německá“ vypraviti do Vídně bratra František a ze Sudthaus předstírajícího, že chce ukončiti vleklý právní spor, ve skutečnosti však aby poskytl ochrany ohroženým zednářům a spolu aby utvrdil závislost zednářů v Dědičných Státech na veliké lože berlínské. Mocné přímluvy zjednaly Sudthausenovi 11 května 1776 slyšení u císaře Josefa II, při čemž podal císaři „nejpokornější list veliké zemské lože.“ Císař překvapen jsa, tázal se, čeho přejí si na něm svobodní zednáři, a tu odvětil Sudthausen, že „veliká zemská lože berlínská“ prosí, aby Jeho Veličenstvo ráčil nejmilostivěji pro zednáře v Dědičných Státech uznati protektorát krále pruského. Císař skutečně onen protektorát uznal a zaslal i 6 června 1776 veliké lože berlínské list pochvalný [1]). Odtud zednářství v Dědičných Státech a zejména v zemích českých rozbujelo se povážlivě.

Ještě sice dvorní dekret ze dne 8 listopadu 1776 ustanovoval, že svobodný zednář jest nespůsobilým k státní službě, ale dekret ten již neměl významu, ježto zatím zednářství osáhlo nejpřednější muže ve správě státní. Předními šiřiteli zednářství ve vyšších kruzích byli tehdy hrabata Sebestián a Kašpar Heřman z Künigl u, otec a syn, onen krajský hejtman klatovský, který založil i loži ve svém úředním sídle, tento rada appellační. Výše řečený dvorní dekret byl nepochybně spůsoben zprávou nejvyššího purkrabí knížete Fürstenberka, který oznámil v červnu 1776, že dostal mladší hrabě Künigl zásilku zapověděných knih z Drážďan. Vyšetřování ukončeno přísnou důtkou hraběti otci, o němž vyšlo na jevo, že jest zednářem, ano snad i hlavou lože, ale úřad mu ponechán [1]).

Až do r. 1773 byly v Praze tři lože zednářské, „u devíti hvězd“, „u tří korunovaných hvězd“ a „u tří korunovaných sloupů“. Tato majíc heslem „pravdu a jednotu“, byla nejdůležitější. Působením mladšího hraběte Künigla rozmnožil se velice počet bratrů, jichž prvým veřejným dílem byl sirotčinec na Novém městě Pražském, tak že záhy vznikla nová lože skotská, jejímiž velmistry byli r. 1769 guberniální rada Jan Markvart Koc z Dobře a hrabě Salm. Lože „u devíti hvězd“ zanikla, ale místo její zaujala lože „Sincérité“, r. 1779 připomínaná. R. 1783 byl vicepresident appellačního soudu hrabě Stampach velmistrem české provincie. Nejpřednější mužové tehdejší pražské společnosti, šlechtici, praeláti, professoři, úředníci, důstojníci, měšťané byli zednáři; též hrabata František Antonín z Nostic a Prokop Lažanský náleželi k řádu. R. 1783 člen lože „u tří korunovaných hvězd“ Ungar s hrabětem Canalem a Ignátiem Cornovou, spojivše se s některými členy lože „u tří korunovaných sloupů“, založili novou loži „pravdy a sjednocenosti“ (Wahrheit und Einigkeit), v níž za stoličného mistra zvolen hrabě Filip Clary. Stanovy vzdělal Ungar, 30 listopadu 1783 pak byla lože slavnostně otevřena, při čemž velmistr provincie české František hrabě Stampach obřadně odevzdal kladivo mistru stoličnímu. Toho dne k loži byl přijat i hrabě Prokop Lažanský.

Znenáhla bylo již v Praze šestero loží a zednáři měli převahu u všech úřadů, takže vznikaly i stesky do protekce, která jim v úřadech byla dávána [2]). Vídeňský osvícenský časopis „Realzeitung“ byl hlavním orgánem jejich.

[1]) Suchomel, Svobodné zednářství, I, 188.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 98.
[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 97.

Na venkově vznikla lože v Klatovech, v Brně byly lože dvě: starší „svatojanská u vycházejícího slunce“ vznikla za posledních let tereziánských. Za zakladatele této lože pokládá se Václav hrabě z Kounic, třetí syn státního kancléře, předním členem byl však Karel hrabě Salm-Reifferscheid, dle něhož zvána i lože „loži Salmovou“. Schůzky dály se v domě generála hraběte z Kounic na velikém náměstí. R. 1782 založil František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat loži „pravých spojených přátel“ [1]). Lože pražské, brněnské a klatovská, vesměs zařízené po spůsobu loží Svatojanských, součinily provincii českou. Teprvé r. 1783 připojila se brněnská lože „pravých svobodných přátel“ k zednářskému spolku ve Frankfurtě nad Mohanem [2]). Poněvadž však zakladatel její hrabě z Kolovrat velice liboval si v alchymii a magii, byla lože brněnská r. 1786 spolkem frankfurtským odmítnuta.

R. 1785 císař přikročil k veřejnému organisování zednářství, které tudíž ač s jistým obmezením státem uznáno a vzato i v jeho ochranu. Císař ve dvorním dekretě ze dne 11 prosince 1785 [3]) zřejmě oznamuje popudy, které jej k trpění zednářů přiměly. Nebyly prý to jejich „kejkle“, neboť nazývá zednáře kejklíři, penězoberci, fanatiky, ale humanní snahy, jež zednáři na jevo dávali. Vzájemná podpora loží zednářských dle přesvědčení císařova nesrovnávala se vždy se zájmy spořádané správy státní správy. Proto císař, „jakkoli mu tajemství zednářů byla naprosto neznáma a on sám s tajnůstkářským jednáním jejich nesouhlasí“, dovolil lože v hlavních městech zemských, v Praze zejména tři, ale v městech krajských a venkovských je zapověděl a přestoupení zákazu trestal jako hazardní hru pokutou 300 dukátů. Představeným jednotlivých loží uloženo, aby každého čtvrtletí podávali seznam všech bratří nejvyššímu purkrabí, který jej předložiti měl císaři, každá schůze měla býti oznámena den a hodinu napřed policejnímu ředitelství; opomenutí stiháno rovněž pokutou 300 dukátův. Na základě tohoto dvorského dekretu zorganisovali se pražští zednáři veřejně a velmistrem české provincie stal se Prokop hrabě Lažanský. Než jakmile dostalo se zednářství státní ochrany a veřejného uznání, objevily se ihned spory v jeho lůně, které přiměly hraběte Lažanského, že se hodnosti velmistrovské vzdal [1]).

V době, když tento dekret byl vydán, byly v Praze čtyři tak zvané lože svatojanské, „u tří korunovaných hvězd“, „u tří korunovaných sloupů“, „pravdy a sjednocenosti“ a „Union“. Vedle těchto byla lože provincialní, jsoucí zastupitelstvem všech svatojanských loží v zemích koruny české. Po rozumu dekretu císařského sstoupili se v Praze zástupci všech sedmi loží v zemích českých i usneseno nejprvé, aby obnovena byla lože provincialní. Za velmistra zvolen hrabě Lažanský a za náměstka jeho Ungar, což vedlo k nevůli veliké mezi shromážděnými, ježto valná část přála si míti náměstkem hraběte Künigla. Ungarovi vytýkali, že spůsobil volbu svou pletichami, že jest členem tajného řádu illuminátův, ba že jest i mnichem. Následkem toho hrabě Lažanský vzdal se hodnosti a provincialní lože česká zanikla. V Praze byly nadále toliko dvě lože svatojanské, „u tří korunovaných hvězd“ a „pravdy a sjednocenosti“, ku kteréž přistoupili členové bývalé lože „u tří korunovaných sloupů“. Zesílená lože psala se potom „vysoce ctihodná svatojanská lože pravdy a sjednocenosti u tří korunovaných sloupů v orientě pražském“. Stoličním mistrem této lože byl Josef Malabaila hrabě Canal, Ungar stal se deputovaným nebo náměstkem jeho. R. 1788 usnesla se lože, aby ke schůzkám, jež časem byly konány i v bytu Ungarově, připouštěny byly také „sestry“, t. j. choti a dcery členů“ [2]). Na Moravě a ve Slezsku dle císařského rozkazu rozešly se lože v Olomouci, Opavě a Prostějově a spojily se se zednáři brněnskými, kdež také lože Salmova 29 března 1786 se rozešla. Jednotliví členové její vstoupili do lože illuminátů, kteráž počala se psáti „svatojanskou loží u slunce sjednocených přátel v Orientě brněnském“. Mistrem této lože byl vrchní dozorce normálných škol Mehoffer, mistrem deputovaným nadporučík Vilém Fischer z Ehrenbachu, sekretářem konsistorialní rada Jan Galle, členy byli šlechtici, kněží, úředníci, důstojníci, továrníci [3]).

[1]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV, 134 sld.

[2]) Lewis, Geschichte der Freimaurerei in Österreich und Ungarn, 35.

[3]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef des Zweiten V, čís. 789.

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 98.

[2]) Kalousek, Děje král. české učené spol., 14 sld.

[3]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn, IV, 160 sld.

Vedle pravých loží zednářských byly však v Praze ještě některé dosti podivné sekty zednářské, které upomínaly řády a zásadami svými valně na XVI stol. Nejznámější byla „spravedlivý a prastarý, úctyhodný řád zlatého růžového kříže“ (německy zkrátka „Rosenkreuzer“), jenž po opravě své r. 1777 vykonané čítal devatero stupňů, svému držiteli vždy výsady a tajné mohutnosti přinášejících. Zasedací zápisníky tohoto řádu z r. 1781—1783 jsou zachovány a z nich se dovídáme, že čítal toliko již 7 členů, mezi nimi Jana Karla svobodného pána Chanovského z Dlouhé Vsi na Němčicích, jenž maje jméno Bonus byl „filosofickým bratrem čtvrtého stupně“. Členové nejvyššího devátého stupně sluli magové a byli co do cnosti a moci na roveň postaveni Mojžíšovi, králi Salamounovi, Hermovi Trismegistovi atd. Při přijetí ukládalo se přiznání, že člen přijatu býti chtějící obírá se vědami přirozenými i nadpřirozenými a že věří, že řád dovede nedrahé kovy měniti v zlato a stříbro [1]). „Princem“ tohoto řádu byl podmaršálek Václav hrabě z Kounic, syn státního kancléře a zakladatel zednářské lože brněnské.

Vedle zednářů byl tehdy v Čechách ještě jiný tajný spolek, o němž však dochovaly se zprávy chudičké a to ještě z cizího pramene. R 1756 byl založen v Litoměřicích tajný „řád sv. Jáchyma“, zvaný též „světským rytířským řádem ke cti nejvyšší prozřetelnosti“. Přijímání do něho dálo se za slavných obřadů, které se takto vypisují. „Průvod béře se do řádové kaple, kdežto kněz drží řeč. Pak je čekanec uveden a tázán: zdaliž to ještě pevná a svobodná jeho vůle, vstoupiti v řád. Když přisvědčí, je k opětnému zralému rozmyšlení napomenut, vyveden a opět uveden a tázán a pak teprvé přijat.“ Složiv přísahu, obdržel čekanec rytířský šat. Ku konci zpívali všickni Te Deum, vycházejíce z kaple. Jediné známo o řádu tomto, že se za Josefa II rozšířil i do Pruska, kdež dva bratři, svobodní páni z Eckeru a Eckhofenu, byli jeho velkokřižníky [2]).

R. 1784 zahostil se v českých zemích i řád illuminátův a sice hlavně v Brně. Hrabě Kolovrat v Rychnově nad Kněžnou ustanovil svému synu za vychovatele kanovníka eichstädtského Hyacinta Arnolda, horlivého illuminála a nadšence pro pokrok a osvětu. Ten nejprvé mezi pražskými zednáři hledal stoupence pro protijesuitský řád ingolstadtský, později i v Brně, a sice s úspěchem značným. I vznikly tajné lože illuminátů, jichž on se jmenem Mojžíš byl náčelníkem a organisátorem (conditor legum, „zakladatel zákonů“). Členové měli jména vzatá ze starořímské minulosti. Hrabě Antonín Belcredi na Jimramově zval se Lactantius de Providentia, pastor Riecke v Brně Terentius Varro, kaplan a později farář v Jimramově František Keller Marcus Minutius, pastor Blažek v Nosislavi a později v Jimramově Gaius Servilius. Brněnská lože zvána „u pravých sjednocených přátel“. Členové tito hleděli získati nové členy v katolickém i evangelickém duchovenstvu, čímž náboženská snášelivost měla býti podporována. Mezi pražskými zednáři a spolu illuminály jmenují se té doby dva hrabata Kolovratové, dva hrabata Taaffové, hrabata Brandeis, Canal, Harrach, Harcig, Hohenfeld, Prokop Lažanský, Neuendorf, Saurau, Spork, Sternberk, Thurn, Wurmser, Valdštejn, vesměs členové pražské lože zednářské „u tří korunovaných sloupů“ [1]).

Vnitřní zřízení illuminátů bylo velmi fantastické. Základem jejich učení byl čistý, posvátný oheň, po staletí v Persii uchovávaný, jejž před vítěznými Araby poslední novoperský král Jezdežerd III do hor zanesl. Zakladatelé řádu illuminátův, ingolstadtští professoři Weishaupt, Zwackh a Knigge, z nichž Weishaupt byl „velkokoftou“, tvrdili, že posvátný tento oheň nalezli. Proto vročovali dle avestického kalendáře a dle aery Jezdežerdovy — Arnold psal Rieckovi 10 Faravardina 1155, t. j. 30 března 1785 — a jednotlivým městům dávali jména starověká, Praze Calacine, Mnichovu Athenae. Společným působením zednářův i illuminátův a hlavně popudem Rieckovým založena r. 1785 v Brně jednota čtenářská, která členům svým podávala příležitost čísti obecně prospěšná německá a francouzská díla s vyloučením spisů ryze vědeckých. Za krátko jednota čtenářská přijímala členy i kromě Brna. Jmenují se mezi nimi hrabě Belcredi, professor

[1]) Kalousek, Děje král. české učené společnosti, 10 sld.

[2]) Lumír 1852, 1173 dle Berliner Monatschrift z r. 1788.

[1]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV, 148 sld.

Monse v Olomouci, hraběnka Truchsess-Zeil-Hohenemsová, hrabě Dubský, továrník Gerhardi v Letovicích i j.[1]) Brněnská lože spojených zednářův a illuminátů tak mohutněla, že r. 1786 mohla přikročiti k vydávání zvláštního týdenníku „Brünner Wochenschrift zum Bestem der Armen", jehož všechen výtěžek chudým byl ustanoven.

Také v Olomouci založen tamní intelligencí, professory, kněžími, úředníky, důstojníky i j., klub společenský a 2 dubna 1787 otevřen. Skládal se z 30 volených členů, kteří vzájemnými dary založili si knihovnu a ze společných příspěvkův odebírali hojné časopisy, spisy periodické a časové letáky. Cizinci lepších tříd měli za pobytu anebo za jízdy městem volný přístup[2]).

Nové ústavy humanitní.

Tajným spolkovým útvarům i císaři náleží zásluha, že energicky zakládány ústavy humanitní. Odpomáhati lidské bídě a stírati slzy s tváře trpící vytkl si císař za úkol z nejpřednějších vlády své. Po této stránce byly dotud Státy Dědičné a zvláště království české velice upozaděny, neboť jedinými činiteli, kteří pečovali o nemocné, byli dva řádové mniššti, Milosrdní bratří v Praze, Kukusu, Novém městě nad Medhují, Brně, Prostějově a Těšíně, pak Alžbětinky v Praze a v Brně. O chudé staraly se špitály městské a některé kongregace, byly však při přijímání ošetřovanců vázány buď úzkými mezemi měšťanské oprávněnosti, buď určitým národním příslušenstvím. Teprvé za posledních let vlády Tereziánské jal se zednářský duch, proudem osvícenským ve svém konání uvolněný, poněkud působiti ve prospěch trpících. Byl to zejména sirotčinec u sv. Jana Křtitele v Praze, založený r. 1773 popudem horlivého šiřitele zednářské lože appelačního rady hraběte Kašpara Heřmana Künigla, knížete Fürstenberka, Františka Antonína hraběte Nostice, rukavičkáře Jiří Ludvíka Malvieux, generála V. hraběte Thuna, Petra Bradáče a Jana Grünera[3]), v němž až 50 chudých chlapců a dívek bylo vychováváno. Původně, 31 srpna 1773, uvedeno 25 sirotků, umístěn pak byl sirotčinec ten v ulici petrské. Císařovna Maria Terezia obdrževši zprávu o jeho založení, schválila šlechetný úmysl a sama v něm učinila nadání pro 12 chovanců. 7 července 1780 přenesen sirotčinec, jemuž mezi tím dostalo se značných darův i odkazů, zejména od důstojnictva českých posádek, do vlastního nového domu v Bredovské ulici na Novém městě u sv. Jana Křtitele[1]).

Vedle dosavádního ústavu šlechtičen, jenž umístěn byl odtud ve vlastním domě na jižní straně trhu dobytčího, založila Maria Terezia r. 1755 nový ústav pro 30 šlechtičen z nadání matky své císařovny Alžběty. Maria Terezia vykázala jemu část hradu královského na sever kollegiátního chrámu Všech Svatých, někdejší to palác posledních dvou pánů z Rožmberka, již i přiměřeně dala přestavěti a upraviti. Správa ústavu svěřena abatyši, králem jmenované. Děkanka a podděkanka měly vedle ní státi v čele ústavu, který ale nepožíval obliby, ježto byl prvou institucí, která nebyla vázána příslušenstvím k stavům českým aneb alespoň k šlechtě zemí koruny české. Vytýkalo se, že v ústavě hradčanském zaopatřují se cizinky, které hledí se provdati do českých rodin šlechtických a tyto pak zemi odcizují.

Záslužnou myšlénku podnítil r. 1779 často již jmenovaný hrabě František Antonín z Nostic. Jakkoli pověstní Petrovští dávno již byli vyhubeni, přece loupeží ani krádeží po zemi neubývalo. Trpěl jimi lid na vesnicích i samotách, trpěli však i obyvatelé městští, ježto nebylo o chudý a ku práci nespůsobilý lid dosti postaráno. Proto navrhl hrabě Nostic, aby zřízena byla pracovna pro lid nezaměstnaný anebo na rozumu nedostatečný, i věnoval sám značnou částku do základu. Císařovna schválila nový ústav, jenž měl býti i káznicí i pracovnou, ale než došlo ku zřízení vládní budovy, rozžehnala se se světem, načež Josef II veškeru péči káznici přiložil a již r. 1781 počato se stavbou potřebné budovy na Hradčanech.

Péče císařova hleděla k opatření chudých nemocných, neduživých, osiřelých a těch, jimž společenské názory poklések jednou učiněný neodpouštěly. Z péče této vzešly ústavy na výsost důležité a prospěšné.

[1]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV. 148—155.

[2]) Brünner Ztg. 1787, č. 31.

[3]) Cornova, Gesch. des Prager Waiseninstituts. Praha 1785.

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 19 sld. — Rulík, Kal. hist. I, 20.

Především byl to ústav chudých. Od některých let budil pozornost v království i daleko za mezemi jeho ústav chudých, jejž na panství svém Nových Hradech za posledních let vlády Tereziánské zavedl Jan hrabě Bouquoi, velmož nadaný citem ušlechtilým, vysoce vzdělaný a o blaho země zaujatý, kterýž měl od r. 1790 vynikající účastenství i v běžích politických. Úkolem ústavu toho bylo omeziti žebrotu, která se již stávala obcím venkovským velice obtížnou, anobrž i nebezpečnou, a spolu snaha, aby skutečně chudí dle možnosti byli podporami opatřováni. Sice již před tím se strany vlády dály se pokusy, aby otázka chudinská byla upravena, ale pokusy ty ztroskotaly, ježto všeliké překážky i obtíže v cestu se jim stavěly. Hlavně to byly často se opakující neúroda a nedostatek příslušných zdrojů peněžitých.

Hrabě Bouquoi připadl na myšlenku, aby chudinství opatřováno bylo společenstvy, kteráž nazýval „sjednocením z lásky k bližnímu.“ Úkolem těchto společenstev nebo bratrstev bylo v prvé řadě ulehčovati opravdově chudým, potřebnými věcmi je opatřovati, bližnímu v jakékoli jeho potřebě napomáhati „a vesměs srdcem jednohokaždého k skutečnému plnění přikázání lásky k bližnímu pohnouti.“ Zásadou vodící bylo, že člověk v pravdě chudý a ku práci nespůsobilý jest oprávněn dožadovati se obecného soucitu, svévolný naproti tomu zaháleč že zasluhuje trest.

Ku provádění chvalitebné myšlénky této dožadoval se hrabě Bouquoi především spoluúčinkování duchovenstva, kteréž 29 prosince 1779 svolal na svůj zámek Nové Hrady. I přišlo veškero duchovenstvo patronátní a společně se sneslo, aby o zamýšleném bratrstvu byla obyvatelstvu s kazatelny zpráva dána a smysl pro jeho úkol aby byl probuzen. V den novoroční a sv. Tří králů dálo se tak na panství novohradském, maličko později i na panství rožmberském. Aby pak ústav chudých mohl počíti blahodějnou činnost svou, vyžádal si hrabě papežské potvrzení, dle něhož v ustanovený den členové mohli býti přijímáni a do slibu vzati. Pro snazší jednání panství novohradské rozděleno dle far na 13 okresů, jichž každý měl svého představeného, otcem chudých zvaného; jinému důvěrníku příslušelo z přijaté almužny počty vésti, ji bezpečně opatrovati a jak se jemu nařídí, opravdově chudým a nuzným rozdávati. Otce chudých též i důvěrníka, obyčejně učitele, ustanovoval farář. Hned na počátku r. 1780 byla veškera žebrota přísně zapověděna a vyzýváni ti, kteří by almužnu dávali, aby přispívali ústavu. Chudým oznámeno, aby na místo zakázané žebroty přihlásili se v určitý den a hodinu u otce chudých o almužnu. Čtvrtek ustanoven ku sbírání almužny. Každého téhodne jiní dva obyvatelé šli po domích a s nimi chudí, kteří ještě dobře choditi a též něco unésti mohli, a každého obyvatele slušně o křesťanskou almužnu žádali, každý přijímajíce dárek, který člověku pokrmem býti může. Peníze přijímali do zamčené pokladničky, chléb do nůše, mouku do pytle, vše pak přinesli k otci chudých, který to uschoval a do počtů zapsati dal. Prvou obchůzku po almužně učinili duchovní, po nich následovali z obyvatel nejvzácnější. Jednou do roka byla sbírka obilí, lnu a vlny. Sbíralo se i náhodně o posvíceních, o velikých svátcích, v týden pašijový, o dušičkách, při svatbách, křtech, pohřbích atd. Při všech chrámích zřízeny číslované pokladničky, od nichž klíče měli otcové chudých; k těm jednou v měsíci pokladničky se donášely a za přítomnosti toho, kdož počty vedl, otevírány. Obilí přijaté dal otec chudých semlíti, len a vlnu spřísti a z nich pak šat ušíti skrze řemeslníky, kteří práci zdarma konali. Při výběru chudých hledělo se především k těm, kteří byli ku práci nespůsobilí, lidé stářím sešlí anebo nezhojitelným neduhem stížení, nemající ani příbuzných ani přátel, od nichž by pomoci mohli očekávati, dále k těm, kteří byli dočasně ku práci nespůsobilí, jako nemocní anebo sirotkové neopatření, ode všech opuštění a neodchovaní. Míra potřeby byla tak ustanovena, že nedostává se člověku, který není s to, aby si denně 4 kr. vydělal a odjinud pomoci nemá, potřebné výživy. Podlé toho chudí ve třídy rozděleni a sice nejprvé v ty, kteří si nic vydělati nemohli a tudíž po 4 kr. denně dostávati měli, za druhé v ty, kteří si mohli alespoň po 2 kr. denně vydělati, po 2 kr. pak z ústavu dostávali, v třetí konečně, kteří si mohli denně vydělati po 3 kr., po 1 kr. pak z ústavu dostávali. Místo peněz dávali chudým příslušnou míru potravin, které se mnohem více než peníze scházely. Neodchované potud děti chudých dostávaly zvláštní podporu jako děti opuštěné. Soupis chudých a záznam všech jejich okolností životních, dle nichž by otcové chudých

se spravovali, pořizovali úředníci vrchnostenští za pomoci městských magistrátův a vesnických rychtářů. Co při podílení v jednotlivých okresích vybývalo, ukládáno a chudinská správa celého panství potom ustanovila, kterak s přebytkem naložiti; obyčejně vypomáhalo se okresům, kdež byla větší potřeba než příjem.

Horlivá péče bratrstva o podporu chudých s přispěním úřadu krajského i vrchnostenských zamezily z úplna žebrotu podomní. Objevil-li se cizí žebrák, byl poslán k otci chudých a tam napomenut, aby se neopovážil již žebrati, nýbrž aby hledal tam výživy své, odkud pochází. Toliko cestujícím řemeslníkům dáván byl peníz na cestu. Žebraví tuláci, kteří se za cikány vydávali a vyhrůžkami, že se kouzly budou mstíti, větších než obyčejní žebráci almužen se dožadovali, od rychtářův a konšelů zadržáni a k nejbližšímu magistrátu dodáváni. Hrabě zvláštního dozorce ustanovil, který stále po panství chodil, aby tuláky vyčíhal a schytal, zvláště pak při jarmarcích přítomen býval.

Záhy rozšířila se zpráva o ústavu chudých v Nových Hradech i o záslužném jeho působení, čímž vzbuzen příklad i v jiných kruzích. Arcibiskup pražský přijal ústav v ochranu svou a vyzval veškery vikáře, aby péčí duchovenstva ústav chudých na všech farách byl zaváděn. Též krajští hejtmané budějovický a pracheňský ve svých krajích o ústav chudých pečovali. Krajští děkanové, praelát krumlovský, děkan budějovický, vikářové v Netolicích a Velešíně byli z prvých, kteří k zavedení ústavu chudých ve svém okolí působili. Opat vyšebrodský sám prvý následoval hraběte Bouquoie na všech panstvích klášterních, král. město Budějovice řídilo se jeho příkladem [1]).

Císař Josef II obdržev zprávu o blahodějném působení ústavu chudých, potvrdil jej dvorním dekretem ze dne 23 listopadu 1782, přijal do své ochrany a doporučil nejdůtklivěji všem vrchnostem, aby jej na panstvích svých zaváděly. Toliko pokuty penězi a prací, které dle úmyslu hraběte Bouquoie mělo výroční shromáždění členův ustanovovati, neměly býti ponechávány nějakému dobrovolnému shromáždění všech členův ústavu, nýbrž měly býti jediné vrchnostem zůstaveny a doloženo, aby pokuta prací ne více než po dva dny trvala [1]).

Císařský dekret tento vyvolal všestranný ruch pro ústav chudých mezi duchovenstvem, šlechtou i v lidumilných kruzích měšťanských. Nejhorlivěji ale ujal se myšlenky ústavu chudých děkan v České Kamenici Augustin Zippe, který řadou kázání, jež pak tiskem byla vydána, se stanoviska osvícenského kněze ústavu chudých porozumění zjednával. Kázáními těmi jsa povzbuzen, doporučil i biskup Háj 26 března 1783 duchovenstvu své diécése všestranně ústav chudých [2]) a sám větší částku věnoval městu Hradci Králové, kdež již městský děkan Klier ústav ten zaváděl. Prvé v diécési králové-hradecké bylo panství smiřické, které na radu holohlavského děkana Hnyka ústav chudých zavedlo, načež následovalo král. věnné město Jaroměř [3]). Jednotlivá města závodila v odstraňování žebroty, zařizujíce ústavy chudých dle vzoru Bouquoiova.

Také lidumilný hrabě Josef Thun v Žehušicích (VIII, 180) založil pro panství své ústav chudých, ale dle jiného způsobu [4]); než Bouquoiův vzor šířil se nepoměrně hojněji. Do r. 1783 zaveden již byl hrabětem Voračickým z Paběnic na panství choustnickém, hrabětem Černínem na panství jindřichohradeckém, kdež se svolením guberniálním užilo se pro ústav chudých i slavatovského stipendia, ročně nejméně 500 zl. vynášejícího, na podílenou lidu sladkou kaši o zelený čtvrtek [5]).

Císař pozoruje ruch, jaký byl ústavem chudých po veškerém království vzbuzen, chtěl po vzoru jeho upravovati chudinství všech zemí stejně i vytkl zásadu, že sluší péči o chudé, neduživé a trpící v každé zemi celkově obstarávati a státem spravovati. Proto dal kázání Zippeova rozdati všem duchovním správcům a zřídil zemské pokladny pro chudé, z nichž jakožto z „posvátného jmění chudoby“ [6]) měly veškery potřeby chu-

[1]) Jistá a důkladná zpráva o institutu aneb založení pro chudé, jenž na hraběcích Bouquoyských panstvích v Čechách roku 1779 zřízeno bylo. V Praze, 1785. U J. F. z Schönfeldu. (Druhé vydání).

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, II, čís. 536. Srv. Wiener Zeitg. 1782, čís. 100.

[2]) Oběžník tento z latiny do němčiny přeložený otiskl Wittola ve Wienerische Kirchenzeitung 1784, str. 257 sld.

[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 21.

[4]) Tamže 1783, čís. 11.

[5]) Tamže 1783, čís. 38.

[6]) Vlastní slova císařova v reskriptu ze dne 30 listopadu 1783. Srv. Meynert, 106.

dých, zejména zamyšlené ústavy humanitní, býti vydržovány a pokladnám těmto přisoudil jmění všech zrušených bratrstev, jejichž místo mělo zabrati nové jediné bratrstvo účinné lásky k bližnímu.

Bouquoiův ústav chudých zaváděn byl též na Moravě, odkudž rozšířil se i do obojích Rakous a do Štyrska. 1 října 1785 zavedla jej na panství velkomeziříckém Eleonora kněžna z Lichtenštejna, jedna z „pěti dam“, s nimiž císař trávíval vídeňské večery. Před tím, 11 září, bylo na Moravě zřízeno bratrstvo účinné lásky k bližnímu [1]). Záslužný počátek učinil arrendátor Josef Postler v Domašově na panství rajhradském r. 1784 [2]).

Velice přispělo rozšíření jeho německé vydání jednací zprávy, k němuž byla připojena i kázání Zippeova. Jednací zpráva byla přeložena i do francouzštiny a vlaštiny. Císař bedlivě pozoroval rozvoj, jehož ústav chudých se domáhal, a pojal úmysl učiniti z něho instituci říšskou. I zřídil zvláštní dvorní kommissi, jejímž předsedou jmenován hrabě Bouquoi [3]).

Ale ušlechtilá myšlenka ústavu chudých utrpěla velice, když staly se pokusy se strany vládní pojati ji do tehdejší soustavy státní. Centralisující směr neušetřil ani bohulibého díla tohoto. Vznikl názor, že veškero opatrování chudých a neduživých má se díti celou zemí jako celkem, a poněvadž úhrn Dědičných Států sám za neutěšených svých poměrů finančních nebyl s to, aby podnikl náklady potřebné, hledány prostředky pro nové zemské fondy chudých a tu utkvěly reformatorům v oku dosavádní ústavy, původu namnoze středověkého, s jměním svým. Byly to některé špitály, plnící zdárně úkol svůj, zaopatřování chudých a neduživých, ovšem toliko pro kruhy určitě vymezené. Vedle Bouquoiova ústavu chudých mohly existovati velmi dobře.

Jmění těchto špitálů mělo býti základem nového hlavního fondu chudých pro každou zemi, proto r. 1784—1785 špitály tyto vesměs zrušeny. V Praze zrušeny měšťanský staroměstský špitál v Templu u sv. Pavla, Novoměstský u sv. Bartoloměje v Podskalí, městský chudobinec Novoměstský u sv. Maří Magdaleny ve čtvrti sv. Petra, křižovnický špitál s kaplí blahoslavené Anežky proti klášteru Uršulinek na Novém Městě, špitál Vlašské kongregace u sv. Karla Borr. na Malé Straně, francouzská kongregace sv. Ludvíka u chrámu sv. Linharta, měšťanský špitál Malostranský u sv. Jana v Oboře, špitál sv. Alžběty na Strahově, spitál pro nemocné a chudé u sv. Tomáše na Malé Straně. Jmění špitálů těchto činilo úhrnem 759.631 zl. 57 kr. kromě vsi Hrdlořez a špitálského dvoru ve Vysočanech. Dosavádním špitálníkům dáno po 8 kr. denně. Na Moravě a ve Slezsku zrušeno přes 200 špitálů s příjmem 63.914 zl. ročně a s 1493 ošetřovanci obého pohlaví. V Brně zrušen sirotčinec se základním jměním více než 100.000 zl., s ročním příjmem 14.000 zl. a s 222 sirotky. Rovněž zrušeny sirotčince v Opavě, Krnově a Ustroni s ročním příjmem 3292 zl. a 60 sirotky.

R. 1783 odstraněna i tak zvaná svatovojtěšská almužna, udílená od dávných časů na hrádku Přerově blíže Brandejsa n. L. v hod Nejsvětější Trojice, z pokuty prý, že obyvatelé tamní kdysi sv. Vojtěcha zbili a kukli s něho strhli. Bývalo zvykem, že v týž den až 500 žebráků masem i pivem nasyceno a penízem bylo podíleno. Z nařízení císařova zvyk tento zrušen a podílení almužnou v každou sobotu zavedeno [1]).

Pro nemocné bylo dotud postaráno toliko nemocnicemi klášterními, které potřeby své hradily milodary. Nemocnice Milosrdných bratří v Praze byla také jediným ústavem, na němž mohli se prakticky vzdělávati posluchači lékařství. Potřeba obecné a veřejné nemocnice byla tudíž cítěna všestranně, ale nebylo fondu, z níž by náklad bylo lze uhraditi. Tu učinil počátek hrabě Paar, darovav 500.000 zl ku zřízení všeobecné nemocnice a nalezince. Josef II odměnil jej za to důstojenstvím knížecím, načež r. 1783 již v Praze vyhlížel vhodnou budovu pro novou nemocnici. Ze zrušených klášterů žádný dobře se nehodil, ježto byly položeny namnoze v hlučných a zplna zastavěných částech města. Konečně r. 1787 otázka tato rozřešena. Šlechtičnám ústavu Novoměstského nařízeno, aby přesídlily do hradčanského ústavu šlechtičen, jejich pak dosavádní dům na nynějším Karlovu náměstí, vůbec „štiftem“ zvaný, určen pro velikou nemocnici, která by do se pojala 300 nemocných. Budova přiměřeně nákladem 88.974 zl. přestavěna, všechny míst-

[1]) Pilař a Moravec, Moraviae historia III, 423 sld.

[2]) De Luca, Geogr. Handbuch III, 226.

[3]) Wienerische Kirchenzeitung 1785, 50 sld.

[1]) Paměti Vavákovy, I.

nosti do výše 16′ zvýšeny a vrchní správa svěřena zemskému protomediku [1]). Současně založil císař porodnici pro 50 rodiček, jejíž zpráva přikázána professoru porodnictví v universitě. S počátku umístěna porodnice ve zrušeném Vlašském špitále na Malé Straně, když však tamní místnosti nevyhovovaly, přenesena 17 srpna 1789 ku sv. Apollináři na Větrově [2]). Bývalý ústav šlechtičen ihned s velikým nákladem upravován, teprvé však 2 ledna 1791 byla nová obecná nemocnice veřejné potřebě odevzdána 1 prosince 1786 zřízen v Praze i ústav hluchoněmých, který však r. 1795 přenesen do Chomútova [3]). Po příkladu v německých zemích založil císař 28 srpna 1789 v Praze i obecný chorobinec a umístil jej ve zrušeném opatství karlovském, jehož zrušený chrám následkem toho pro bohoslužbu znova upraven. 1 prosince t. r. ústav zahájen a útulku v něm nalezlo 302 chorobných a 66 choromyslných. Chorobní v ústavě zaměstnáváni přástvou, pletením, šitím a draním peří [4]). Také na Moravě péči císařovou vznikly podobné ústavy. Nařízením ze dne 6 května 1785 založena v Brně porodnice s nalezincem a sirotčincem [5]), 17 prosince t. r. i nemocnice veřejná s domem pro choromyslné [6]). Jmění někdejšího špitálu sv. Štěpána, městského lazaretu a vojenské nemocnice připadlo novému ústavu, jemuž vykázán zrušený klášter sv. Anny. Téhož roku založena i v Olomouci veřejná zemská nemocnice a porodnice, jejíž správu měli konati lékařští professoři lycejní: umístěna byla ve zrušeném klášteře sv. Jakuba [7]).

Nehody živelní a změny rázu městského.

Krátké panování císaře Josefa II vyplněno bylo neobyčejně četnými nehodami živelními, zvláště požáry, a v Čechách povodní rozměrů takových, že sotva jest jí rovné v dějinách. Česká a moravská města zachovala si až do dob josefinských středověký ráz. Byla objata hradbami, uvnitř těsná, s domy namnoze šindelem krytými, které v dlouhých řadách stojíce, žlaby měly společné a i na příč hojně spolu souvisely. Při domích byly na místech mnohých ještě kůlny a stodoly; opatření policejních, která by bránila kupiti hořlavé látky, předpisovala pevné komíny, i ukládala povinnost, aby hasičské přístroje v pořádku a hotovosti byly udržovány, vůbec nebylo. Nebylotě ani opatření, aby s ohněm opatrně bylo zacházeno. Za takových poměrův ovšem nepřekvapují zprávy o častých a co do rozměrů neobyčejně velikých požárech, jimiž tehdy česká i moravská města byla stihána, zvláště když se uváží, že v těchto středověkých městech počal zahosťovati se průmysl ohně užívající. Vedle těžkých ztrát hmotných, jimiž pohořelí při nedostatku zřízení pojišťovacího a při výpomoci zastaralým způsobem organisované byli stiháni, želeti jest i zkázy přemnohých cenných děl uměleckých, ježto doba osvícenská neměla pro aesthetické požitky a pro umělecké památky dostatečného porozumění. Tak vznikly v našich městech unavující ty řady jednotvárných, neúhledných domů, bez štítův, arkýřů, věžiček, vůbec beze vší vnější okrasy, tak zvaný kasárenský sloh charakterisující.

Každá hlučnější příležitost, při níž více lidí na jediném místě se shromažďovalo, zvláště trhy, pouti posvícení, budila obavy před požárem, paliči zakládaným. R. 1779 o svatojanské pouti v Praze z obavy před paliči bylo potřeba zostřiti ochranná opatření a zavésti noční hlídky vojenské. Císař vydal 7 září 1782 požární řád, kterým zaváděny požárové prohlídky a nařizována opatření k hašení, ale k stavebně-policejním opatřením, zejména aby při nových stavbách užíváno bylo ku krytí střech látek výhradně ohni vzdorujících, řád tento ještě se nepovznesl [1]). Z jednotlivých ustanovení řádu toho vyjímáme: Obecní domy měly býti kryty kurkami, ve zvláštních toliko případech šindelem, nikdy ale ne došky. Panské budovy měly míti vesměs těžký kryt. Na půdách nemělo býti žádných bytův a také neměly vésti na půdy schody dřevěné. Dřevěné komíny naprosto zakázány a nařízeny komíny zděné, nad střechy dosti vyvýšené. Stodoly, kůlny, pazderny měly býti před městem. Žádná stavba nová ani oprava stavby starší neměla

[1]) Schaller, Beschreibung von Prag IV, 365 sld.
[2]) Pražské České Noviny 1789, čís. 35.
[3]) Rulik, Hist. kal. I. 70.
[4]) Schaller, Beschreibung von Prag IV, 357.
[5]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, V, čís. 287.
[6]) Tamže V, čís. 807.
[7]) Kramář, Olomouc, 47.

[1]) Uveřejněn v Sammlung von Verordnungen und Gesetzen II, čís. 405.

se díti nadále bez svolení magistrátu anebo vrchnosti. Stavby a opravy měli prováděti toliko schopní a k tomu ustanovení řemeslníci za dozoru příslušných úřadů. Střelba, ohňostroje a zvláště slavnostní ohně přísně zakázány. Výsadním kominíkům uložena povinnost pravidelně komíny vymítati. V každém městě nařízeni požární kommissaři, kteří dvakráte do roka, s jara a na podzim, měli v průvodu mistrů zednických, tesařských a kominických všechny budovy zevrubně prohlížeti a při tom i péči míti, aby přípravy k hašení ohně uchovány byly v pořádku náležitém. V Praze r. 1781 nařízeno 60 ponocných, již měli býti vydržováni z dobrovolných příspěvků kněží, šlechty a měšťanstva. Jan Markvart rytíř Koc z Dobře ustanoven dozorcem jejich. Současně zavedena veřejná přádelna (VIII, 536), v níž by zaměstnáni byli potulní žebráci, hlavní to svízel lidu. Po spojení měst pražských připojeno k ponocným 25 členů bývalé městské stráže a všichni podřízeni kommissi bezpečnostní, jejímž předsedou býval vždy některý člen gubernia. Z kommisse této, původně zřízené k ochraně před požárem, vyvinulo se policejní ředitelství. Nařízením ze dne 1 března 1787 svěřeno sice opatrovati a říditi bezpečnost magistrátu, vrchní dozor zůstal ale ředitelství policejnímu, po krátké pak době, 1 prosince 1789, veškera bezpečnost dána opět pod dozor policejnímu ředitelství nově sorganisovanému a policejní stráži o 163 vojínech, jimž velel 1 důstojník, opatřenému. Toto policejní ředitelství mělo sídlo v domě čís. 127 v ulici Mikulandské [1]). V mezích nového požárního řádu dbáno o bezpečnost horlivě a jednotlivé přestupky pokutovány až drasticky. 23 prosince 1785 odsouzen sedlský synek Václav Rusý z Podkřikova na Rychmbursku na tři neděle do káznice a měl nad to obdržeti po 15 ranách karabáčem při nastoupení a ukončení trestu, ježto proti daným nařízením pálil ve chlévě a stodole třísky a tím oheň spůsobil [2]).

Že při tom tak hojné a veliké požáry zuřily, toho příčinou byl tehdejší spůsob měst a tuláctví po válkách slezských rozbujelé. Když 30 dubna 1779 vyhořelo v Pardubicích 33 domů, shledalo se, že oheň vyšel na několika stranách; byl tudíž založen.

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 26. — Schaller, Beschreibung von Prag IV, 285 sld.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, V, čis. 39.

16 dubna 1780 vyhořelo skoro 120 domů v Jaroměři [1]), R. 1781 zpustošil červený kohout tři města. 20 června vyšel oheň v Postoloprtech a strávil 13 domů městských se vším městem židovským [2]). 12 července chytila se v Třeboni věž klášterní, odkudž ohněm zachváceny klášter i chrám. Oheň šířil se dále i shořely radnice s věží, 71 domů měšťanských a mnohé domy knížecí. Zámek byl uhájen [3]). 5 září ve Svitavách držán trh, k němuž se sjelo veliké množství kupců. Když byl trh nejhlučnější a ulice vozy, krámy a lidem přeplněny, vznikl oheň v městském pivováře, kterýž tak se rozšířil, že v krátké době zničeno v městě a na obou předměstích s chrámem a radnicí 243 domův. Ohromná byla škoda na zboží; toliko suken shořelo za 40.000 zl. [4]) 14 května 1782 zničil požár v Žacléři 17 domů s chrámem, farou a školou [5]). 23 července 1782 vypukl veliký požár v král. horním městě Jáchymově. Neznámým spůsobem odpoledne počalo hořeti v mincovně a spolu v horním úřadě a ježto bylo veliké sucho, zničil oheň krátko 42 výstavných domů. Horní rada Peuthner zachránil s nebezpečenstvím života archiv i pokladnu z hořící mincovny a oknem unikl [6]). 28 února 1783 postihlo veliké neštěstí požárem město Budyni. Toliko 5 domů, pošta a částečně farní chrám ušetřeny, 3 dítky a jeden stařec žid uhořeli [7]). 25 června 1784 neopatrný kovář v městě Klášterci dal doutnající uhlí na půdu, načež požárem zničeno celé město i Nové město kromě 12 domkův opodál ležících a chrámu Matky Boží Potěšné. Mezi budovami zničenými byly farní chrám, fara, zámek hraběte Thuna, panský dvůr, mlýn i pivovár [8]). 9 září 1784 vyhořelo v Blížvedlech 77 domů [9]). 19 října 1784 vyhořelo skoro celé město Golčův Jeníkov s velikou věží, bývalou residencí jesuitskou a chrámem, celkem 51 domů, 2 panské hospody při hlučné silnici císařské a 16 stodol. Veliká věž se sřítila, z chrámu stály holé zdi [10]).

[1]) Brünner Zeitung 1780, čis. 39.
[2]) Tamže 1780, čis. 39.
[3]) Tamže, 1781, čis. 61.
[4]) Brünner. Zeitung 1781, čis. 73.
[5]) Wiener Zeitung 1782, čis. 53.
[6]) Pražské České Noviny 1782, čis. 32. — Brünn. Ztg. 1782, čis. 64 a 65.
[7]) Prager Postzeitung 1783, č. 18.
[8]) Tamže 1784, čis. 52.
[9]) Tamže, 1784, čis. 73.
[10]) Tamže, 1784, čis. 85 a 86.

Ještě větší neštěstí postihlo Mikulov na Moravě, kdež ze 562 domů zničeno bylo požárem 340 a sice namnoze do základů, nad to pak pošta, radnice, špitál, farní chrám a Loretta [1]).

Z roků 1785 a 1786 větší požár není poznamenán, za to ale smutně vynikají tři roky následující. 14 června 1787 shořelo v České Kamenici 42 domů [2]). 28 června téhož roku postižena Budyně opět požárem, který zničil 83 domův a 13 stodol sotva postavených [3]). 6 července shořelo 52 domů v Třebenicích [4]), v noci pak 6 října postihl požár ohromných rozměrů kvetoucí průmyslem i obchodem město Lipou. Prvé zprávy hlásaly, že shořelo 500 domů namnoze nákladných a že 100 lidí zahynulo. Škoda odhadována přes 2,000.000 zl. Hotových peněz v bankocedulích zničeno za 500.000 zl. Dle úřední zprávy shořelo 384 městských domů, 20 stodol, oba farní chrámy, chrám sv. Mikuláše, klášter, Loretta, radnice, obecní domy, fara, špitál, městské brány s věžemi. 4000 lidí přišlo úplně na mizinu, mnoho lidí uhořelo anebo se zdusilo. Úřední zpráva zjišťuje, že 46 uhořelých bylo již pochováno, mnozí že však jsou ještě v rumu [5]). Po všem království podnikány byly sbírky pro nešťastné město, kteréž pro tržebný význam svůj „naše malé Lipsko“ nazýváno. 9 května 1789 zničeno bylo velikým požárem celé město Těšín kromě knížecího hradu, evangelického chrámu a chrámu Milosrdných bratří [6]). 6 května 1787 v noci shořelo veškero král. město Žatec i s předměstími kromě 12 domů: mnozí lidé uhořeli [7]). 11 května téhož roku zničeno požárem celé město Jablonné i s klášterem kromě 10 stavení [8]). 22 června 1788 postiženo strašným neštěstím čilé tehdá obchodní město Jilemnice. Požár zničil celkem 201 domů a zničil veliké zásoby zboží v ceně 200.000 zl.; ostatní škoda odhadována na 600.000 zl. [9]). 20 července 1788 o 11 hodině dopolední vznikl požár v Jičíně a zničil 74 domů; škoda činila 50.096 zl. [1]). 19 června 1789 vyšel oheň na Pražském předměstí v Strakonicích a zachvátil ve třech hodinách 105 domův a 28 stodol, kasárny, radnici i vojenskou zásobárnu. Město, které r. 1784 velikou povodní utrpělo 70.000 škody, čítalo si nyní škodu na 100.000 zl. [2])

K nešťastným příhodám požárem způsobeným přidružila se r. 1784 povodeň rozměrů neslýchaných, která postihla největší část království, zejména pak král. hlavní město Prahu a kraje při dolním Labi rozložené.

Zima r. 1783—1784 byla tak krutá, že jí rovné nebylo ani pamětníka ani zápisu. Od vánoc trvaly třeskuté mrazy, při čemž každého téměř dne sníh padal a ležeti zůstával. Teprve 13 ledna nastala úleva, mrazy ale trvaly dále, tak že led na Vltavě byl ztloušti dvou loktův a sněhu všude byly spousty nesmírné, i bylo lidem místy až po pás ve sněhu se broditi. Zimou neobvyklou lidé mřeli po cestách, pomrzla zvířata domácí i lesní, ptactvo i stromoví. Zvláště hojně hynuly ovce v ovčincích.

24 února 1784 náhle povětrnost se změnila. Od jihu počal váti teplý vítr a s ním přišel vlažný déšť, načež spousty sněhu po vší zemi nakupené rychle táti počaly. Proudy vod po zmrzlé půdě valily se do koryt potokův a řek, kteréž úžasně rychle se zvodnily, zvláště v jižních Čechách. Již v pátek 27 února hnul se v Praze led vltavský, kde odcházel v pořádku pokojně; toliko odplavil vory v Podskalí přezimující. Téhož dne o 11 hodině noční oznamováno, že voda v řece počíná rychle stoupati, tak že již o druhé hodině z rána zatápěla příbytky v částech města nejníže položených. Touž asi dobou připlavoval se po řece nový led, dle svorného domnění z Berounky, a o hodině třetí byly již zatopeny veškery mlýny, o čtvrté hodině pronikly vody do domu bankální administrace proti chrámu sv. Jiljí, tu kdež jest umístěna finanční prokuratura, na druhé pak straně zatopeny byly veškery ulice až ku chrámu sv. Mikuláše na Starém městě. Odtud vody chvatně přibývalo až do jedenácté hodiny předpolední. Dříví, plovoucí chalupy, nářadí i jiné věci nakupily se před mostem, čímž vody ještě více se vzdýmaly. Pak po tři hodiny zůstá-

[1]) Tamže, 1784, čís. 78.
[2]) Pražské České Noviny 1787, čís. 25.
[3]) Tamže, 1787, čís. 26.
[4]) Tamže, 1787, čís. 28.
[5]) Tamže, 1787, čís. 41—43. Rieggers Materialien VII, 194 sld.
[6]) Rulik, Hist. kal. I, 99.
[7]) Pražské České Noviny, 1788, čís. 19. — Rulik, Hist. kal. I, 87.
[8]) Pražské České Noviny, 1788, čís. 22. — Rulik, Kal. hist., I, 87.
[9]) Pražské České Noviny, 1788, čís. 25. — Rulik, Kal. hist., I, 88.

[1]) Návesník, Jičín. 98.
[2]) Pražské České Noviny, 1789, čís. 27.

valy vody ve výši své, o druhé hodině odpolední počaly však opět stoupati a tak dálo se až do hodiny čtvrté, ve které chvíli počaly vody sotva znatelně opadávati.

Všechny níže položené části města, anobrž největší díl Starého města, zůstávaly však zatopeny. Na Starém městě zatopila voda i třetí stupeň před chrámem sv. Jiljí a zaplavila Malé náměstí i Veliké náměstí. Na Velikém náměstí bylo vody do ½ lokte, na Malém náměstí do 3 loket, v Jesuitské ulici zatopeny byly veškery přízemky. Také s vrchu Žižkova valily se vody, zatopily příkop od brány Nové k Poříčské vedoucí a touto hnaly se i do Nového města. Invalidovna byla až po prvé patro zatopena[1]). „Až hrozno," naříká svědek současný [2]), „bylo se dívati na prudkost a výšku vody, kteráž skrze zástavu ledu až skoro loket jenom od klenutí mostu byvši, všudy všecko na pořád zatopovala, stavení bořila a rozličná nářadí, mlýny, dříví pryč nesla... Obyvatelé okolí Vltavy z oken po řebříku se retovati museli a někteří v nejvyšším domovním obydlí útočiště hledali a na větším díle o svůj nábytek přišli. Topila však voda daleko široko místa a ulice, jakž lidem památka na domích poznamenána až po tu dobu se spatřuje." Na Malé Straně stál ve vodě i palác nejvyššího purkrabí hraběte Nostice, kolem něhož na lodích se jezdilo. Na ostrově Malých Benátkách sřítil se jediný dům, v němž devět osob hledalo útulku; ubožáci hledali spásy na stromě jednom, odkudž střelbou z ručnic dávali návěstí na břeh, ale nikdo netroufal si pokoušeti proud rozlícený. Strašný pobyt tento trval od časného rána dne 28 až do rána dne 29 února, déle než 24 hodin, načež konečně byli zachráněni.

Veliká byla obětavost při zachraňování lidských životův i statků, nebezpečným živlem ohrožených. Zvláště členové loží zednářských vyznamenali se sebezapíravou horlivostí při pracích záchranných. Jeden zednář vyšším vrstvám společenským příslušný přivodil si těžké nachlazení, jiný byl by málem utonul a děkoval za zachránění své toliko mladému židu z Vídně, který jej za vlasy z vln vytáhl. Když vody opadly, sstoupilo se 31 zednářů pražských, vesměs mužů vynikajícího postavení, a zavázali se, že budou sbírati po domích milodary pro vytopené, v postní pak době že po třech při kázání budou prositi o almužnu ve všech chrámích pražských. Bylo prý tu spatřiti hrabata, komoří a vysoké úředníky u dveří chrámových s pokladničkami, prosící o almužnu pro chudé vytopence. Celkem sešlo se tímto spůsobem skoro 11.000 zl., k čemuž arci značnou částkou přispěl zednář kníže Clary [1]).

Hořejšího jezu díl a dolejší celý byly strženy. Největší ale nehoda stihla ctihodný Karlův most, jehož pilířům bylo snášeti nejprudší nárazy obrovských ker ledových. O šesté hodině ráno 28 února otřásl mocný náraz ledu mostem veškerým, tak že všechny pilíře byly poškozeny a strážný domek, na jednom z nich postavený, i se stráží o pěti mužích do vln se sřítil [2]).

V Praze oceňovány škody do mnohých milionů. Zničeny byly zejména továrna hraběte Thurna, Englerova tiskárna tkanin, bělidlo na Barvířském ostrově a Candonova továrna na Velikých Benátkách; tato byla zcela odplavena. Úplně zkaženy byly ohrady dříví v Podskalí, pak zahrady Krinerova, hraběte Hartmanna z Klarštejna a botanická; knihosklad Schönfeldský na Starém městě zachránili v čas ještě alumnové generálního semináře, jež bibliotekář Ungar od rektora Zippe vyprosil. Poněvadž zničeny byly všechny mlýny a též veliká část pekáren, hrozil v Praze nedostatek potravy, pročež již 28 února krajský hejtman kouřimský rytíř z Bienenberka rychle posly vypravil na panství svého kraje. Prvý 29 února z rána poslal 10 vozů s potravou hraběcí správce ve Vinoři Procházka. Vrchní komorního panství brandejského n. L. šlechtic Schmelzing v noci za pomoci husarů sehnal 17 vozů, potravinami obtížených, jež o poledni 29 února již stihly do Prahy. Také z lichtenštejnských panství Uhříněvsi, Skvorče a Kostelce nad Černými lesy rychlá pomoc vypravena [3]).

Podobně hrozné zprávy docházely z celého království. 27 února odpoledne zatopeny byly celé Budějovice, voda pak vzedmula se tak vysoko, že lidé hledati musili útulků ve druhých patrech domů svých. Za školami Piaristů valila se voda průlomem v městské

[1]) Tyto podrobnosti poznamenal dle vlastní zkušenosti Vavák v Pamětech, II.

[2]) Rulík v Hist. kal. I, 47.

[1]) Lewis, Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich und Ungarn, 37.

[2]) Pelcl, Josef II MS., str. 72–76. — Zevrubný popis hrozné povodně podává Nachricht von dem Eisstosse und ausgetretenem Moldauwasser zu Prag, v spisu u Jeníka z Bratřic, Bohemica VII, 21 sld.

[3]) Jeník z Bratřic, Bohemica VII (1848) 21–50.

hradbě do města. V Plzni rychle vystoupila 27 února Radbuza, zatopila obě nízko položená předměstí, Pražské i Saské, a strhla most před Pražskou branou, an po něm právě 20 lidí přechází; z těch 6 bylo zachráněno [1]). Zvláště veliká pohroma stihla kraje při dolním Labi, ježto dvě veliké řeky současně se rozvodnily. Vody labské vzedmuly se ještě výše než o hrozné povodni r. 1655. Na panství hořínském knížete z Lobkovic střítilo se 150 domů, mezi nimi dvůr Oupor, při ústí obou řek v nižině položený; při tom zahynulo 130 kusů dobytka, k jeslím přivázaných, 24 osoby z čeládky, povodní ve snu překvapené, hledaly polonahé spásu na střeše, kdež pobyly v největší úzkosti celých 48 hodin, až byly od tří mužův oddělení Meszárosova záchráněny. V městečku Štětí ze 113 domů 72 zbořeno [2]). Farní chrám pak tak zpustošen, že v nejbližší neděli konána byla bohoslužba pod stanem venku a potom až do 14 března pod loubím radničním [3]). Byloť se u Mělníka Labe zdmulo na devět loket a řečištěm jeho vedle nářadí plulo mnoho lidí, živých i utopených. Podplukovník Meszáros od pluku Wurmserova vida, ani lidé živí na troskách chýží a nábytku unášeni jsou proudem rozlíceným, oslovil takto své husary: „Jestli kdo mezi vámi, který by chtěl ubohým prospěti? Hrdinská statečnost šlechtí vojína v čas vojny, ale opravdová láska k lidem ozdobuje jej v čas pokoje!“ Po těch slovech šlechetný důstojník i vojínové, nedbajíce stále hrozícího nebezpečenství života, po osm hodin lidi i nářadí z Labe vytahovali [4]). Ve Velvarech strhaly se povodní dva rybníky, vody převrhly vůz před branou rakovnickou a dva lidé utonuli; toliko vozka vyploval. V Sazené pobořen kamenný most a strženy mnohé příbytky lidské. Škoda, jíž utrpěly osady Veltrusy, Dušníky, Jedibaby, Jeňoves atd., nebylo lze ani ustanoviti.

Neméně ohroženy byly dolejší části král. města Litoměřic a osady na levém břehu Labském. 29 února o jedné hodině s půlnoci zbudil rychtář Meinert purkmistra Františka Halaše a oznamoval jemu, že vody na Labi hrozně vstoupají. Purkmistr ihned podjal se prací pomocných. Čtrnáct osob zachráněno nejprvé ze dvou bořících se domů u obecních kolen, načež učiněn pokus dostati se na levý břeh. Purkmistr slíbil převozníkům po dukátu a majitel cihelen u Terezína Kašpar Wieser, člen pražské lože zednářské, odvážil se s velikou lodí a třemi velikými čluny do rozbouřených vln. Veliká loď, na níž byl Wieser, stržena byla sice proudem až k Prosmykům a 17 veslařů po čtyři a půl hodiny nebylo s to, aby ji z proudu vymanili. Snáze plavily se čluny, rybáři osazené, které dopravovaly ohrožené osoby k veliké lodi, kdež jídlem a nápoji byly občerstveny. Do 4 hodiny odpolední zachráněno takto 72, dne následujícího 84 osob. Když nejvyšší strážmistr Lagler a plukovník von Dierkau oznamovali, že jsou na levém břehu labském ještě mnohé osoby ve svrchovaném nebezpečenství, vypravili se biskupští rybáři a zachránili přes 300 osob. V městě Litoměřicích střítilo se zcela nebo s části 57 domů. V Terezíně střítila se částečně vojenská nemocnice, z níž ale nemocní v čas byli zachráněni [5]).

Hrozny byly následky neslýchané zátopy této. Cesty všudy po zemi tak rozeschly, že jarní trh plzeňský guberniálním oběžníkem ze dne 5 března o osm dnů později položen [1]). Energicky prováděna opatření bezpečnostní a zdravotní, neboť byly obavy, aby následky povodně nebyl spůsoben úmor. Bahno na ulicích na hromadě nejrychleji odstraňováno, voda ze sklepů čerpána a plovoucí v hrobkách pod chrámy mrtvoly na hřbitovy před branami k pohřbu vyváženy, hrobky pak lékaři bedlivě prozkoumány [2]).

Ježto byly pražské jezy potrhány, bylo v létě velice málo vody v řečišti, i brodili se lidé u ostrova Malých Benátek celou řekou. Karlova mostu klenutí sice nebylo poškozeno, ale oporné pilíře počaly se k vodě klonit, jsouce podemlety, pročež z nařízení císařova již v březnu počalo se s opravou. Dva z opor ných pilířů zcela obnoveny, všechen pak náklad na opravu mostu vyžadoval 80.000 zl. Na místě, kde stávala vojenská strážnice, vztýčen mramorový sloup s příslušným nápisem. Po neobyčejně tuhé zimě následovalo léto zvláště suché, tak že na mnohých místech bylo lze Vltavu bosýma nohama přecházeti. V lednu následujícího r. 1785 obavy z nové povodně opět vznikaly.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1784, č. 18.
[2]) Tamže č. 19.
[3]) Wien. Ztg. 1784, čís. 25.
[4]) Zpráva Meszarosova generálnímu velitelství pevnostnímu otištěna v Brünn. Ztg. 1784, čís. 25. Srv. i Rulik, Hist. kal, I, 48.

[1]) Wien. Ztg. 1784, čís. 25 a 41.
[2]) Verordnungen und Circulare, str. 45.
[3]) Wien. Ztg. 1784, čís. 23.

ježto uhodily tuhé mrazy a veliké množství sněhu napadlo. Tenkráte trval led na Vltavě až do druhého svátku Velikonočního, který toho roku připadl na 16 duben, následoval pak rok velmi mokrý. Příčinou stále trvajících dešťů stálo v okolí Prahy obilí ještě 26 srpna, ano dle svědectví současného svědka Rulíka místy i 18 září. Hrozné letní bouřky veliké působily škody [1]).

Královské sídelní a hlavní město Praha v XVIII stol. nebylo sice již největším městem středoevropským jako ku konci dob středověkých, bylo ale stále ještě z měst největších. Skládajíc se ze čtvera měst královských, k nimž družily se Vyšehrad kapitule tamní poddaný a město židovské, ku královské komoře příslušné, bylo obklopeno hradbami, za pruského obléhání 1757 osvědčenými, před nimiž nebylo předměstí. Smíchov, Podol, Košíře, Bubeneč a rozptýlené samoty i vinice na Vinohradech a Spitálském poli byly od bran pražských značně vzdáleny a měly namnoze ráz samostatných obcí venkovských. R. 1785 žilo ve čtverých městech pražských 65,642 ob., mezi nimiž 3764 cizích, na Vyšehradě 705 a v Židovském Městě 8138 obyv., celkem tudíž 74,485 ve 3289 domích, a sice v 1256 domích na Novém, 949 domích na Starém městě, v 545 na Malé Straně, ve 273 v Židovském městě, ve 199 na Hradčanech a v 68 na Vyšehradě. Byla tudíž Praha městem znamenitým, jíž veliká města v sousedních zemích ani z polovice počtem obyvatel nemohla se rovnati. Čítalyť tehdy Drážďany 33,000, Lipsko 28,000, Vratislav 42,000, Mnichov 39,000 obyvatelů. Z měst ve Státech Dědičných čítalo se ve Vídni tehdy 208,183, ve Lvově 25,000, ve Hradci Štyrském 9,627 obyv. [1]) V cizinci budila tehdejší Praha dojem města velikého, ale řídce obývaného, zvláště na hořejším Novém Městě a na Malé Straně. Příčinu toho hledati jest v nedostatku mostů vltavských, neboť spojení obou břehů mohutné řeky dálo se dotud výlučně kamenným mostem Karlovým a dvěma převozy pro osoby, podskalským nebo novoměstským a staroměstským. Proto obyvatelstvo hromadilo se nejvíce na Starém Městě a v dolejší části Malé Strany.

Rodný dům Pelclův v Rychnově nad Kněžnou.

Za to po vnější stránce Praha tehdejší daleko pokulhávala za velkými městy v zemích sousedních. Příčinou toho byla především nehybnost předcházejících dob, které neměly porozumění pro úkoly života velkoměstského, s části i chudoba měšťanského jádra, zaviněná hlavně pruským obléháním r. 1757. Za dob Josefinských ještě na mnohých místech bylo viděti neodčiněné následky pruské střelby a stopy požárů, které tehdy největší díl Prahy zhubily. Ku příčinám nepatrného velkoměstského pokroku sluší přičítati i rozdrobenost tehdejší Prahy ve čtvero samosprávných královských měst a dvou ochranných měst, nehledíc ani k četným výlukám soukromých jurisdikcí, z nichž zvláště vynikala na Malé Straně jurisdikce Maltézských rytířů. Konečně závadou byly i četné chrámy, kaple, sochy a posvátné památky, ježto na mnohých místech polohou svou nedovolovaly zamýšlenou regulaci.

Praha do té doby neměla ani veřejného parku ani promenády sady zastíněné. Počátek učiněn ještě za sedmileté války, když po rozkaze Marie Terezie část novoměstského příkopu mezi Václavským náměstím a Praš-

[1]) Rulík, Hist. kal., I, 55 sld.

[1]) Rulík, Hist. kal. I. 16. Počet obyvatelstva vídeňského dle Schlözra, Staatsanzeigen III, 256.

nou branou urovnána, vydlážděna a stromy dvojřadem posázena. Toť byly „staré aleje“, které ale nedochovaly se nadlouho.

Josefinská doba, nedbající ani ohledův ani překážek, učinila pro zvelebení velkoměstského rázu Prahy skutečně velmi mnoho. Především zahájeno sloučení všech čtyř královských měst v jedinou veleobec, k níž i židovské město býti mělo přidruženo, pak podnikány mnohé opravy ve směru moderním. Pozbyla sice Praha zrušením četných památných chrámův a přeměnou nákladných klášterů veliké části svého architektonického lesku, jenž nemohl býti vyvážen některými novostavbami, pořízenými ve střízlivém kasárenském slohu doby, za to však staly se veliké pokroky ve vnitřní úpravě městské. R. 1781 zřízena vládou zvláštní kommisse pro okrašlování města, jejímž předsedou byl sám nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberk. Kommisse ta jala se nejprvé některá prostranství a větší ulice urovnávati, po jejím pak návrhu 14 června 1781 nařídil císař, aby příkop dotud ještě od kláštera Uršulinského až po ulici Širokou (nyní Jungmannovou) Staré Město od Nového odlučující byl venkoncem zasypán a stromy posázen.[1]) Na tomto příkopě, kde dotud ku každému téměř domu vedl můstek, odváděna teď voda klenutou stokou do Vltavy, příkop sám pak srovnán a vydlážděn. Práce upravující zahájena 2 ledna r. 1781.[2]) Kuchyně pro lid mezi Můstkem a Václavským náměstím strženy a nové stromořadí, založené od nynějšího pomníku Jungmannova až ku klášteru Uršulinskému, zvané odtud „nové aleje“, připojilo se ku starší promenádě až ku Prašné bráně jdoucí.[3])

Snaha kommisse okrašlovací potkala se s porozuměním šlechty i měšťanstva a za krátko byla Praha jevištěm živého stavebního ruchu. Především přihlíženo se strany úřední, aby zanedbané a věkem i živly poškozené vnějšky domů v hlavních ulicích byly opraveny. Ovšem opravy se dály ve střízlivém směru doby, která neměla smyslu ani pro aesthetický požadavek ani pro malebnost. Starobylé domy, svědkové dávných dob a událostí nejvážnějších, byly přestavovány a bezohledně opravovány, při čemž malebné a umělé ozdoby štítů, průčelí i arkýřů namnoze byly zničeny. Mnohé nízké domy o patro zvýšovány, čehož obětí se stávaly opět umělecky provedené štíty a lomenice, gothická pak nebo renaissanční okna nejapně rozšiřována do podoby obdélníkové. Podobným spůsobem zvláště znešvařeny domy na Malostranském náměstí. Také budovány nové domy, ale ne již ve slohu „starofranském“, jakož tehdy nedověcně starobylý spůsob stavby vůbec nazývali, nýbrž bez arkýřů, povystupujících sloupův a bez řims, které prý kdysi až do půl ulice čněly.[1])

Z novostaveb, které tehdy pořízeny, jmenovány budtež budova gubernia, staroměstská radnice, palác knížete z Lichtenštejna a hotel „u zlatého anděla“. Gubernium zbudováno r. 1784 na místě zbořeného starobylého chrámu sv. Václava a někdejšího jesuitského gymnasia, beze všeho lesku, beze vší ozdoby. Přestavba staroměstské radnice ukázala se býti nutnou, když zřízen pro města pražská jediný magistrát. Rulík praví, že r. 1787 počali přestavovati radnici „a pro lepší prostrannost kancelářův a pohodlnost úředníků místy novým stavením rozšiřovati“ Původně, r. 1784, zamýšlel císař k radnici přibrati klášter Pavlánů, jehož budova zdála se mu býti důstojnou k úkonům dikasteriálním, později ale přestal na vnitřním rozšíření radnice. Magistrát zatím byl umístěn v bývalém klášteře benediktinském u sv. Mikuláše. Štěstím sluší zváti, že stavitelé nehýbali vnějším spůsobem radniční stavby; uvnitř ovšem staly se změny veliké na úkor starobylého rázu přepamátné budovy.[2]) Celkem pořízeno třetí poschodí na budově, zadní pak část zmodernisována a malebné věžičky z ní odstraněny. Hôtel „u zlatého anděla“ zbudován s části na místě zrušeného špitála v Templu. Byl to druhý hôtel v Praze, ve větších rozměrech založený, a zván s počátku „novou hospodou“. Do té doby byl předním domem hostinným pro cizince hôtel „v lázni“ na Malé Straně, kdež ještě roku 1789 ubytovali se podmaršálek Karel Lebrecht kníže Anhaltský v Köthenu se dvěma syny, ubírajíce se do Uher proti Turkům.[3]) Knížecí Lichtenštejnské domy na Vlašském náměstí, velice již cha-

[1]) Schiffner, Neuere Geschichte der Böhmen 5.
[2]) Jeník z Bratřic, Bohemica I, (1838), 504.
[3]) Wien. Ztg. 1781, čís. 63. Rulik, Hist. kal. I, 27.

[1]) Dopisy z Prahy v Brünn. Ztg. 1781, č. 54 a ve Wien. Ztg. 1782, čís. 57.
[2]) Rulík, Hist. kal. I, 79–81.
[3]) Pražské České Noviny 1789, čís. 33.

trné, do nynější podoby přestavovány roku 1790.[1])

Vnější ráz náměstí a ulic získal mnohými nařízeními. 27 října 1787 počali v Praze poznamenávati na rozích jména ulic a náměstí[2]), česky a německy, při čemž šetřeno zvyklostí dosavádních. Toliko v některých případech dána jména nová, která se ale nevžila; směšny byly některé překlady dávných českých jmen na jazyk německý. Při stavbě gubernia vojenská stráž přeložena pod podloubí malostranské radnice, jiné pak místo vykázáno zelenářkám, zvěřinářkám a venkovským řezníkům.[3]) Z té příčiny masní krámové podle stojící přeneseni do bývalé radnice malostranské. Když dům zemský dostavěn, bylo i prodávačům okolo v budkách, krámech nebo na trhu sedícím jinam se odebrati.[4]) R. 1786 odstraněny veřejné pranýře, zvláště z náměstí Staroměstského, porybný trh pak přenesen k masným krámům.[5]) Když dán rozkaz, aby odstraněny byly z ulic boudy a krámy, jednali proti tomu řezníci staroměstští, i stěhovali se z masných krámův a stavěli si boudy na Uhelném trhu.[6]) V městě židovském ustanoveni guberniem tři kommissaři, aby přihlíželi k veřejné čistotě,[7]) což bylo velice potřebno netoliko v městě židovském. Ještě 16 ledna 1789 podávalo gubernium císaři zprávu o veliké veřejné nečistotě v Praze. Z kašen voda odtékala po ulici, před každým domem byl odkap, kterýž nemaje do stok odtoku, bláto působil; v zimě vznikalo z něho náledí nebezpečné, v létě zápach zvláště po dešti. Žádalo tudíž gubernium za svolení k vyzvání, aby skládány byly příspěvky hlavně ku stavbě nevyhnutedlně nutných stok, s nimiž se ještě na jaře mělo počíti.[8])

Některá opatření přispěla k povznesení velkoměstského rázu. Především odstraněny všechny pohřby na hřbitovy uvnitř města a zřízeny dva nové hřbitovy ve značné vzdálenosti před branami, pro Staré a Nové Město u Olšan, pro Malou Stranu a Hradčany u Košíř. 1 června 1786 počalo pohřbívání na nové hřbitovy. V Košířích prvý pochován byl vrátný z Tereziánského ústavu šlechtičen, do Olšan obecní strážník.[1]) Císařským nařízením ze dne 7 dubna 1789 zrušen obtížný krejcar v branách, tak zvaný Sperrkreuzer, který dotud vybírán od každého vcházejícího na účet stavů.[2]) Zákaz pouliční žebroty byl již 9 února zostřen. Cizí žebráci měli býti hnáni postrkem domů, domáci potřetí jsouce přistiženi, měli býti dáni do veřejné pracovny, policisté pak, jež by nekonali ve příčině té povinnost svou, měli býti propuštěni.[3]) Místo dosavádních dvou trhů výročních v každém městě pražském povolil 25 ledna 1787 císař tři nové výroční trhy a sice v prvý týden po Velikonocích na Novém Městě, 14 dnů před sv. Petrem a Pavlem na Malé Straně a 14 dnů před sv. Michalem na Starém Městě.[4]) 26 května 1786 vydal císař nařízení, kterým dovolovalo se židovským velkoobchodníkům, aby se do města přistěhovali, nesměli ale ve svých bytech provozovati obchod minutový ani vůbec živnosti, které by byly na úkor živnostem měšťanským.[5]) Pro pohodlí obecenstva zavedeny i fiakry, původně toliko tři, ale již r. 1789 jich bylo 32 a roku následujícího dokonce 70. Stanice měli na náměstích staroměstském a malostranském a u chrámu Matky Boží Sněžné.[6]) Podivení vzbuzovala nepoměrná úmrtnost v Praze, kdež r. 1790 zemřel každý šestnáctý člověk.[7]) Patrně nové centrální ústavy s nepoměrnou úmrtností svou byly pojaty do obecného průměru.

Dotud byl v Praze citelný nedostatek důstojných a k velikosti města prostorem přiměřených místností pro veřejné zábavy, plesy a koncerty. Marie Terezie byla sice udělila výsadu staroměstskému primátoru Friedenbergovi na pořádání veřejných plesův, ale výsada ta spojena byla s velikým obmezováním. Tančiti se mělo jen ve Friedenbergově dvoraně u Vusínů na Koňském trhu, plesy směly býti pořádány jen pro šlechtu a za vstupné nepoměrně vysoké; vedle těchto plesů netrpěny ani do-

[1]) Pražské České Noviny 1790, čís. 2.
[2]) Rulik, Hist. kal., I, 78.
[3]) Prager Oberpostamtszeitung 1784, čís. 83.
[4]) Rulik, Hist. kal. I. 44.
[5]) Pražské České Noviny 1789, čís. 34.
[6]) Tamže 1787, čís. 5.
[7]) Tamže 1789, čís. 30.
[8]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef IX, čís. 44.

[1]) Rulik, Hist. kal. I. 73.
[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josefs II, IX, čís. 227.
[3]) Tamže VII, 67.
[4]) Tamže VII, čís. 9.
[5]) Tamže VI, čís. 234.
[6]) Pražské České Noviny 1789, čís. 31. — Schaller, Beschreibung von Prag III, 240.
[7]) Ausführliche Nachrichten über Böhmen (Salcburk, 1704), str. 31.

mácí zábavy. Josef zrušil privileje tato a prohlásil, že dovoleno jest každému pořádati zábavy, ale že povinen jest pořadatel příspěvkem na chudé.[1]) Tu potřeba veřejných místností vzrůstala. Především přiměřeně upravena dvorana u Vusínův a 8 ledna 1788 poprvé opět k plesům otevřena [2]) Také v bývalém jesuitském konviktě na Starém Městě veliká síň ku plesům a koncertům upravena, načež již v r 1789 slavný tehdy mistr Petříček v ní koncerty pořádal.

Vzmáhající se průmysl i obchod jakož i uvolnění náboženské spůsobily, že cizinci, zvláště z říše, hojněji tehdy do Prahy přicházeli, ano i v Praze pobývali. Byli to namnoze lidé se širším světovým rozhledem a vynikající zkušeností. Od mužů těchto v Praze usazených pocházejí některé spisy, podávající zajímavé zprávy o tehdejších poměrech pražských. Pozornosti největší zasluhuje bezejmenný spis „Beobachtungen in und über Prag, von einem Ausländer", vydaný ve dvou svazečcích [3]), jehož původcem byl nepochybně Sasík A. G. Meissner, r. 1785 za professora aesthetiky a literatury na universitu pražskou povolaný. Delším pobytem v Praze nabyl spisovatel příležitosti seznámiti se se všemi důležitými kruhy, se šlechtou, učenci, měšťany, kněžími, při čemž bedlivě vše kolem sebe pozoroval a posuzoval. Byl osvícencem a evangelíkem, ale v úsudku zdrželivý, soudil o katolické církvi, řádech a zvycích jejích sympathicky, byl prost stavovských i společenských předsudků, všímal si i bedlivě probouzející se právě české literatury a snah obrodných, měl smysl pro přírodní krásy a pro umění, maje pak široký rozhled světový, srovnával vše, co v Praze zažil a shledal, s poměry cizokrajnými. Úkolem životním byl učencem a spisovatelem, i měl spojení s lipskými nakladateli. Školství, zvláště vysokého, všímal si se zálibou a velmi příznivý soud pronáší o tehdejší vědecké snaze pražské. Byl i znalý dějin českých.

Spis tento podává prvý všestranný obraz o Praze po stránce velkoměstské a pro trefný úsudek i nepopíratelný rozhled původcův povznáší se nad obyčejné projevy toho spůsobu.

Spisovatel měl o Praze dojem velikého, ale ne souměrně obydleného města. Povahu obyvatelstva chválí; toliko vytýká jemu nemírnost v požitcích a přepych v oděvu. Bohatá šlechta nenalézá milosti v očích jeho; zvláště pak trpce kárá hrdost mladých šlechticů k vlastním hofmistrům. Kruhy učené velebí a zvláště o vědecké snaze na universitě nešetří pochvalou. Společenský život jemu nevyhovoval. Ve veřejných plesích, koncertech nebo divadle nepozoroval dosti uměleckého citu a kárá, že v divadle dámy nahlas se mezi hrou bavily. O židovských obchodech podává zprávu ve mnohých příčinách pozoruhodnou, zvláště o peněžných stycích pražských Židů se šlechtou. Veřejných procházek pohřešuje; stromořadí na příkopě jsou prý příliš úzká pro veliký počet procházejících se, dláždění špatné, osvětlení v noci lampami olejovými nedostatečné. Pro pohodlí cizinců nic se neděje, jediné prý hostinský k vyplnění předloží výkaz, jejž policii odevzdává. Ulice přeplněny jsou nádhernými, starosvětskými ekvipážemi, lidé uvykli si každého, kdož jest poněkud bohatší, při čemž nedbá se jeho mravní ceny, bezohledně nobilitovati. Jen ten, kdož prý má alespoň 20.000 zl. důchodu ročního, jest spůsobilý žíti velkopansky.

Vděčno jest sledovati cizího pozorovatele, jehož soud sice v jednotlivostech zdá se býti upřílišeným, na pochůzce tehdejší Prahou. Počíná královským hradem a Hradčany, které tehdy činily dojem tichého venkovského městečka, zvláště v ulici, Novým světem zvané. Grandiosní poměry hraběcího Černínského a arcibiskupského paláce, Loretta a Strahov upoutaly pozornost jeho, méně však královský hrad, ve kterém tehdy byli ještě ubytováni dělostřelci. Proto podáváme dějiny tehdejší siroty hradu pražského dle zdrojů jiných.

Byltě obecný stesk, že Maria Terezia zanedbávala Čech a zvláště Prahy. Za dlouhého svého království pobyla sice v Čechách sedmkráte, ale za posledního svého pobytu r. 1754 do Prahy ani již nezavítala. Tuť ovšem královský hrad, jakkoli právě za panování císařovny a královny této na západní straně byl nádhernou přístavbou umělecky dovršen, takže odtud co do polohy, velikosti, rozmanitostí, vnitřní úpravy i památek není v Evropě královského sídla jemu rovného, zůstával opuštěn a znenáhla byl i odcizován vznešenému svému úkolu. Za války r. 1778 a 1779 bylo již v něm i vojsko ubytováno k nemalé žalosti všech Čechů, kteří ve hradě sv. Václava

[1]) Pelcl, Josef II MS, 9. 17.
[2]) Pražské České Noviny 1788. čís. 2.
[3]) V Praze 1787 u Volfganga Gerla.

›vali posvátné sídlo dřevních vládců a
› doby i nejvyšších úřadů zemských.
osířely Královská obora i letohrádek
, na němž ani stopy poslední války ne-
odstraněny. Čekalo se sice obecně, že dá
› Terezia po starobylém zvyku korunovati
pce ještě za svého života, čímž by byly
› příslušenství jeho znova ožily v lesku
ale nestalo se tak. Josef II sice jako
vládce několikráte v Praze meškal, ale
ne po delší dobu. Ubytovával se z pra-
v hradě, ale obvyklé dvorské slavnosti
ıy nebyly.
'odivení vzbudilo, když císař ujav vládu,
ých návštěv v Praze královský hrad
íjel a častěji jen v „Nové hospodě“ ho-
u pobýval, ale záhy příčina toho ve
›st vešla. Byly to vojenské kruhy úcty
vátné starobylosti prosté a z cizinců
oze se skládající, které r. 1781 učinily
neslýchaný návrh, aby královský hrad
ký trvale byl přeměněn v kasárny
řelecké. Důvodem jim bylo známé
dnutí císařovo, že na korunování koru-
šeskou nepomýšlí, pravou ale příčinou
ukázati světu, že již v tomto slavném
žádný král český bydliti nemá [1]). Císař
lil ihned k návrhu tomuto a nařídil pří-
é práce ku změně, která by učinila ze
lavného hradu císařův a králů profa-
kasárnám Černínským podobnou, ale
ší purkrabí kníže Fürstenberg se všemi
šími úředníky i s předními členy stavů
ých důrazně opřeli se odsouzení hodným
kám vojenským a spůsobili, že návrh
›adl a královský hrad ve svém úkolu
rán [2]).
Ano stalo se i, čeho by se byl tehdy
nenadál: královský hrad Pražský opět
il bývalým leskem a sám císař Josef II
ı uspořádal nádherné slavnosti dvorské.
třelci však, jakkoli hrad za kasárnu pro-
ı nebyl, v něm nadále zůstávali Také
ušeného panenského kláštera u sv. Jiří
o vloženo.
Z jara r. 1782 z nenadání konány na
› Pražském rozsáhlé práce obnovné a
tční úpravě hledící, jež řídil schválně
ı účelem z Vídně přibylý dvorský úřed-
echtic Ehrenthal. Proslýchalo se, že
velkokníže následník Pavel Petro-
vič, který se svou chotí jako hrabě a hra-
běnka Nord po Evropě cestovali (VIII, 51),
i do Prahy na zimu zavítá. Císař sám mínil
v září přítomen býti vojenským manevrům
u Hloupětína a po nich slavnostně na hradě
Pražském propůjčovati léna koruny české,
k čemuž kázal již obeslati držitele dědičných
úřadů království českého. Také měly býti po-
řádány hlučné slavnosti na počest hostí [1]).
Když byly práce ty v plném proudu, přijel
16 srpna 1782 Ehrenthal opět z Vídně, tehdy
již s částí komonstva císařského, aby obstaral
vše potřebné k uvítání a pobytu vznešených
hostí, před tím pak 30 července učiněno bylo
ode dvoru vyzvání, aby šlechta, úřadníci a
obchodníci, kteří by s manželkami nebo dce-
rami svými súčastniti se chtěli v maskách
dvorního plesu, jenž na počest cárských
hostí ruských na hradě měl býti uspořádán,
na městském hejtmanství se přihlásili. Veliké
z toho bylo vzrušení po všem městě a pře-
četní z vyzvaných spěchali, aby se přihlásili
k slavnosti dávno již v Praze nevídané, ale
čtvrtý den po příjezdu Ehrenthalovu očeká-
vání selhalo. 19 srpna náhle všechny přípravy
odloženy, neboť došla zpráva, že velkokníže
následník s chotí z Mömpelgardu, kdež ná-
vštěvou u rodičů velkokněžniných pobýval,
přímo do Vídně s opominutím Prahy cestu
nastoupí [2]).

Od té doby císař častěji již na hradě přebý-
val, ano i slavnosti hlučné v něm pořádal a vzne-
šené osoby hostil. Nedůvěru lidu nebylo lze
ale přes to překonati a obavy, že sídlo králů
českých oddáno bude úkolu nedůstojnému,
přes to se udržovaly. Když r. 1783 ustano-
veno zřízení generálních seminářů, docházely
z Vídně zprávy, že seminář pražský bude
umístěn na hradě [2]), což se ale bohudík ne-
stalo, jakkoli seminář není ani z daleka lze
přirovnávati kasárnám.

Za pobytu císařova r. 1783 byly staro-
slavný královský hrad i veškera města pražská
svědky vzácné a ve mnohých příčinách i dů-
ležité slavnosti. Bylať dne 13 a 15 září 1783
císařem za stkvělých obřadův udílena léna
koruny české knížecímu rodu Schwarzburk-
Rudolstadtskému a vévodskému rodu Saskému
větve Arnoštovské. Neobyčejné divadlo —
nebyloť prý takové slavnosti v Čechách přes

) Palacký, Leben des Grafen Kaspar Sternberg
m selbst beschrieben, 28.
) Sváteк, Ze staré Prahy, 121.

[1]) B. Rieger, Osvěta 1897, I 204.
[2]) Zprávy o zamýšleném pobytu následníkovu v Praze obsaženy v pražských dopisich do Brünner Zeitung 1782, čís. 19, 63, 68, 69.

300 let — přivábilo veliké množství lidu ze všech vrstev obyvatelstva [1]).

Den před tím, 12 září, tiskem vydána opověď dvorská, kterouž se ohlašovalo, že udělí císař dne 13 t. m. všemu knížecímu rodu Schwarzburskému léna koruny české Rudolstadt, Könitz a Stein s příslušenstvím. V ustanovený den 13 září na hrad jel zvláštní knížecí Schwarzburský vyslanec, kancléř a tajný rada svob. pán Kettelhodt v šestispřežním dvorském povoze, za nímž ještě dva prázdné šestispřežné dvorské povozy následovaly, maje po boku kníž. Schwarzburského legačního radu a říšského agenta pána z Ditterichu a c. k. dvorního agenta téhož jména.

Když vyslanec s vozu sstoupil, bylo mu dvorním furýrem oznámeno, aby se odebral do komnat pro sebe určených, kdež prodlel až do příchodu nejvyššího zemského komorníka Viléma hraběte z Nostic. Potom vstoupil císař, před nímž kráčeli nejvyšší zemský maršálek s mečem obnaženým, všichni tajní radové, komoří a truchsesové, z komnat svých do veliké lenní síně a usadil se na trůně, obklopeném uherskou a haličskou šlechtickou stráží, hlavu maje přikrytu, nejvyšší pak čeští dvorští a dědiční úřadové zaujali místa v tomto pořadí: Po pravé straně trůnu generál jízdy Josef kníže z Lobkovic a vedle něho nejvyšší zemský maršálek Adam hrabě Šternberk, po levé podmaršálek Dagobert hrabě Wurmser, tento a kníže z Lobkovic jako setníci gardoví. Na druhém stupni trůnu a sice po levé straně zaujal místo nejvyšší zemský komorník, na pravé straně ale v rohu nejvyšší hofmistr hrabě Věžník, na třetím pak stupni z leva, ale více v popředí, službu konající komoří generál Clairfayt. Před trůnem, v levém rohu estrády, stál nejvyšší kancléř Leopold Krakovský hrabě z Kolovrat. Podél estrady a sice po pravé straně stanuli v pořadí za sebou následujíce dědičný dveřní Josef svob. pán Mladota ze Solopisk, dědičný korouhevník rytířského stavu Jan Václav svob. pán z Astfeldu a Vydří, k této slavnosti zástupcem jmenovaný, dědičný korouhevník stavu panského Josef Malabaila hrabě Canal na místě hraběte Kořenského z Terešova, dědičný komorník nad stříbry František Josef hrabě Thun, k této slavnosti zástupcem jmenovaný, dědičný mistr kuchyně Josef hrabě Šlik za hraběte Vratislava z Mitrovic, dědičný pokladník František Josef hrabě z Vrtby jako zástupce svého újce, dědičný truchses Gundakar hrabě z Colloreda za otce svého, dědičný kraječ Vincenc hrabě z Valdštejna, dědičný číšník Jan Rudolf Černín hrabě z Chuděnic a dědičný hofmistr Ferdinand, hrabě Kinský. Na levé straně v pozadí místo měl dvorní sekretář Josef Haumeder, v ruce drže evangelium, v popředí pak dvorní rada rytíř Zenker.

Když byl císař pokynul nejvyššímu zemskému komorníku, aby přivedl splnomocněného vyslance, odebral se onen s komorním furýrem šlechticem Edlerspergem ku vchodu a uvedl vyslance za trojího poklknutí k nejnižšímu stupni trůnu. Odtud učinil vyslanec uctivou řeč k císaři, prosbu svého pána tlumoče, načež přikročil k císaři nejvyšší kancléř a po císařovu rozkazu krátce odpověděl. I poklekl vyslanec na nejvyšší stupeň trůnu a ani nejvyšší kancléř a nejvyšší hofmistr drží evangelium nad klínem císařovým a rytíř Zenker jako nejstarší dvorní rada rytířského stavu u české dvorské kanceláře předčítá českým jazykem lenní formuli přísežnou, položil vyslanec prsty na evangelium a opakoval ve jménu pána svého formuli přísežnou, při čemž nejvyšší zemský komorník držel klobouk císařův. Když císař opět hlavu pokryl, přijal obnažený meč z rukou nejvyššího zemského maršálka a podal rukojeť jeho vyslanci k políbení. I odstoupil vyslanec po zpátku s trůnu, poklekl opět na nejnižším stupni a učinil řečí ozdobnou císaři poděkování. Konečně povstal a po zpátku, dle předpisu třikráte na koleno poklekaje, při čemž císař opět klobouk s hlavy sňal a zase na hlavu vsadil, síň opustil a v témž pořádku do svého příbytku se odebral [1]).

Týmž způsobem slavným dálo se o dva dny později udělení léna společně vévodům Saskogothskému, Saskoaltenburskému, Saskomeiningskému, Saskohildburghauskému a Saskokoburskosaalfeldskému, kteréž ex commissione perpetua zastupoval vévoda Saskogothský skrze svého vyslance Filipa svob. pána z Gemming, a vévodovi Saskoweimarsko-

[1]) Rulík. Kal. hist. I, 43.

[1]) Obšírné popsání této slavnosti přinesla Prager Oberpostamtszeitung 1783 ve zvláštní příloze k čís. 84.

eisenašskému, zastoupenému Jáchymem Krištofem z Haffneru.

Pobyt mladého prince anglického Fridricha, biskupa Osnabrückého, jenž se jménem hraběte z Hoya byl při manévrech hostěm císařovým, dal o rok později podnět k veliké dvorské slavnosti na hradě Pražském, jíž podobné od 40 let nebylo v Praze viděti. Kázalť císař uspořádati skvělý maškarní ples, vedle šlechty a důstojnictva přístupný i měšťanským a úředníckým třídám, z nichž hlásícím se vstupenky na městském hejtmanství vydávány. Původně byl ples ustanoven na 20 září 1784, později ale obrán nedělní den 19 září. Přípravy na hradě vykonány za dozoru komorního furýra šlechtice Edlersperga, jenž již v srpnu do Prahy z Vídně byl vypraven. Oba tak zvané španělské sály, částečně již r. 1782 vyzdobené, když byl očekáván do Prahy příchod následnických manželů ruských, byly nádhernými čalouny ověšeny, za dozoru dvorního kontrolora šlechtice z Heyfelda přivezeno bylo z Vídně stříbrné náčiní. Ve velikém sále balkony proti sobě položené, jakož i okna, lavice a sedadla pokryty červenými festony se stříbrnými třásněmi a guirlandami ze všeho druhu květin, 42 mosazné a křišťálové lustry o 10 až 42 ramenech rozlévaly světlo, jež se odráželo ve 40 velikých zrcadlech, vedle převelikého počtu ocelových mnohoramenných svícnů. Na prvém balkoně hned při vchodu místo zaujalo 80 hudebníků, kteří střídavě hráli anglické a německé hudební skladby i menuety. Protější balkon vyhrazen divákům. Pod oběma balkony bylo na povýšených místech čtvero divanů, k nimž se po několika schůdcích přicházelo. Přiléhající menší sál upraven byl k soupé pro 260 zvláště pozvaných hostí, v menší pak jídelně byla tabule pro císaře a jeho hostě i pro 30 osob z nejvyšších kruhů šlechtických. V obou jídelnách hořelo 1721 osmilotových voskovic. Počet maškar ustanoven na 2000.

O půl osmé večer osvětlen a otevřen veliký sál, o půl jedenácté dáno znamení k soupé i otevřen menší sál, kdež bylo prostřeno 16 stolů, každý nejméně pro 16 hostí. Každý stůl byl ozdoben nástavky z cukroví a závarů, představujícími porcelánové figury a květiny. Šestnáctero různých jídel, devatero talířů se závary, ovocem a všelikými druhy zmrzliny a všeliká vzácná vína cizozemská byly na stolích připraveny a vkusně rozestaveny. Všechen úbor byl stříbrný a přisluhovali komorníci a sluhové z domů šlechtických. Místa byla číslována. Císař sám obešel všechny stoly, než zasedl k tabuli, jež trvala do půl dvanácté. Po té přehlížel s patrnou zálibou rej taneční, než vyklizen byl i menší sál a k tanci upraven, k němuž hrál anglický orchestr. Ostatní hosté uctěni byli v jídelnách, v kuchyních a sklepích zařízených, kdež připravena všeho druhu studená krmí sladké pečivo, paštiky, zvěřina, saláty, rosoly i j., jakož i též vzácná vína jako při zvláštních tabulích v menším sále. Konečně sluší připomenouti i veliké cukrárny a síně, kdež podávány všeho druhu nápoje občerstvující. Hosté bavili se do 7 hodin ráno [1]).

Ku poctě anglického prince uspořádal kníže Alois z Lichtenštejna 17 září 1784 veliký hon na svém panství radimském, jehož se vedle hostě a hostitele súčastnilo ještě šest urozených šlechticů [2]).

Tyto slavnosti byly však malou náhradou za znehodnocení, jímž hrad Pražský tou dobou již byl obmyšlen. Byloť mezitím ustanoveno, že odstraněny budou zbývající dotud sbírky Rudolfovy a že veškery úřady s hradu do města budou přeneseny.

Ze slavných někdy sbírek Rudolfových hostil sice již hrad Pražský pouhé zbytky, než i ty, antické sochy, obrazy Dürerovy, Breughelovy, Ambergrovy, Tizianovy, Bassanovy, starožitnosti i j., měly ještě velikou cenu uměleckou. Císař shlédnuv r. 1781 vzácnosti tyto, ustanovil se na tom, že je z hradu odstraní i dožadoval se od českorakouské kanceláře přiměřených návrhů. Kancelář chtěla sbírky ty zachovati Praze a království českému i navrhla, aby professorům university pražské bylo dovoleno pro musea svá si vybrati, co by vhodným uznali, o ostatním pak aby císař rozhodl dle libosti své, při čemž učiněn a císaři předložen zevrubný seznam vzácností těch. Členové státní rady měli však mínění jiná, ač mezi sebou rozdílná; nejkyničtěji radil kníže z Kounic, aby co hodí se, bylo pojato do dvorních museí vídeňských, ostatní pak aby bylo zprodáno. Císař daroval konečně některé věci, zejména veškero alchymistické zařízení Rudolfa II. pražské universitě, jiné pak nařídil

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1784, zvláštní příloha k číslu 76.

[2]) Tamže 1784, čís. 79. — Sám císař podával o zdařilém tomto plesu zprávu velkovévodě toskánskému listem daným v Praze 21 září 1784 (u Arnetha I, 227).

6 dubna 1782 zprodati s prospěchem chudých [1]). Veřejný prodej řídil dvorský furýr, muž všeho vzdělání a zvláště citu pro uměleckou vzácnost prostý, který, abychom uvedli příklad, neocenitelné antické torso Ilionea, jež Rudolf II za veliký peníz zakoupil, pohoditi dal do zahrady hradní, poněvadž nebylo kupce, a tam leželo delší dobu, až je koupil vídeňský oční lékař Barth — za 6 sedmáčníků! [2]) Když r. 1814 meškal bavorský korunní princ Ludvík na kongressu mocnářů ve Vídni, koupil vzácnou tuto památku za 6000 dukátů, nyní pak torso to jest z předních vzácností mnichovské sbírky [3]). Také některé klénoty z královské české komory dražbou prodány, při čemž známý starožitník, kouřimský krajský hejtman Karel z Bienenberka, koupil střevíce za střevíce Přemyslovy pokládané [4]). Budova sbírek Rudolfinských přeměněna chvatně a bez citu pro umělecký význam svůj v kasárnu dělostřeleckou [5]). 28 března 1783 zrušeni strážní hradu a propuštěni, také zrušeno „i hejtmanství na hradě pražském od drahných let zde slavně zřízené a právem mocné“ [6]). Poslední hradní hejtman byl Arnošt Šiška z Jamolic [7]). Po zavedení nového soudního zřízení přestalo se i užívati hradních věží za žaláře a za státní vězení pro osoby šlechtické. R. 1784 zrušen sbor zámeckých střelců, Karlem IV založený, kteří podřízeni jsouce hradnímu hejtmanu, v červených uniformách, s kordy a halapartnami byli dotud konali stráž a službu vězenskou ve věžích žalářních, majíce společnou strážnici ve dvoupatrovém domě před věží Daliborkou a skládajíce se z měšťanů hradčanských [8]).

Královský hrad byl sice nedůstojné profanace ušetřen, za to ale propadl jí skvostný královský letohrádek v oboře Hvězdě. Ježto stará dřevěnná prachárna za války sedmileté do povětří vyletěla a krásná Černá branka při bývalém Králově dvoře, odtud Prašnou bránou zvaná, ani se za prachárnu nehodila ani nebylo radno v ní zásoby prachu pro veliké nebezpečenství ponechávati, navrhly vojenské úřady, aby za prachárnu užíváno bylo letohrádku ve Hvězdě, kdež již r. 1779 sklad prachu a střeliva byl zařízen. Jest prý letohrádek dosti od města vzdálen a ušetří se nad to nákladu na novou budovu. Návrh ten schválen a r. 1782 zásoby prachu a střeliva z Prašné brány odstraněny a do letohrádku převeženy, který takto po 89 let i se svými uměleckými poklady byl veřejnosti nepřístupným učiněn. Královský letohrádek obehnán šerednou zdí se střílnami a naprosto uzavřen, ano s počátku uzavírána i obora, která dotud byla oblíbeným výletištěm obyvatelstva pražského. Letohrádek vyňat ze správy hejtmanství hradního a přidělen na péči úřadům vojenským [1]).

R. 1783 rozhodl císař, že všechny nejvyšší úřady zemské, které dotud měly sídlo své na královském hradě, do města budou přeneseny, kdež pro ně i budovy zvláštní upraveny. 12 srpna 1784 odstěhovaly se tudíž z hradu král. gubernium, appellace i jiní úřadové se vším archivem svým. „Toliko páni stavové, dokládá Rulík [2]), v obecné světnici na hradě Pražském svůj sjezd a sněm držívají.“ Rušení klášterův a chrámů dotklo se i hradu královského, v němž zavřena ctihodná basilika sv. Jiří a mariánská kaple před hradem zrušena i zbořena. Tam kde stávala kaple, vztýčena r. 1785 socha sv. Václava, z mostu Karlova na hrad přenesená. R. 1788 teprvé opustilo vojsko i bývalý klášter Svatojirský, v němž ubytován byl alumnát pro pražskou arcidiécési.

Přístup ku hradu byl za dob Terezián-ských upraven pohodlněji, ježto založena nová jízdná cesta nynější ulicí Nerudovou a podlé podezídek majorátního paláce schwarzenberského, pro pěší pak zařízeny nové schody. Tím značně získaly přilehlé části Malé Strany i Hradčan, ježto od té doby opouštěna cesta po někdejší hradní Opyši a po starých schodech hradních. Malá Strana honosila se paláci svými, z nichž Kolovratský na ostrově Kampě ze své zahrady poskytoval krásný pohled na most. Tehdy právě, když po veliké povodni r. 1784 most byl opravován, založeny s něho schody na ostrov Kampu.

Jádrem města, sídlem obchodu a pospo-

[1]) Hock-Biedermann, 414 sld.
[2]) Dle Wurzbacha, Lex. XXXI, 154 koupil Ilionea vetešník Žebrák, zvaný i Laudon, za 45 kr.
[3]) Majlath, Geschichte des östreichischen Kaiserstaates V, 135. – Palacký, Leben des Grafen Kaspar Sternberg von ihm selbst beschrieben, 28.
[4]) Pelcl, Josef II MS, str. 53.
[5]) Schottky, Prag, Wie es war und wie es ist II, 122.
[6]) Rulík, Hist. kal. I, 41.
[7]) Jeník z Bratřic, Bohemica I, 506.
[8]) Svátek, Ze staré Prahy, 63.

[1]) Svátek, Ze staré Prahy, 121.
[2]) Hist. kal. I, 53.

litého života, bylo tehdy Staré město, jímž také, od mostu Karlova skrze Jesuitskou (nynější Karlovu) ulicí k velikému náměstí staroměstskému, valil se ustavičný proud lidu a povozů. Jesuitská ulice byla tehdy v Praze nejživější. Zrušením četných chrámů Staré město nezískalo, neboť zanedbané dotud části na Františku a při nynějším nábřeží Františkově a v severním sousedství Klementina

Odstraňování novoměstského příkopu vzbudilo stavební ruch na staroměstské jeho straně, v dosavádních zahradách, který rozšířil se i na protější stranu novoměstskou. Starší domy na Příkopě a v Ovocné ulici ukazují podnes únavnou jednoduchost stavby, za Josefinských dob obvyklou, spolu však, zvláště na východní straně Ovocné ulice, jsou výmluvným svědectvím, jak málo teh

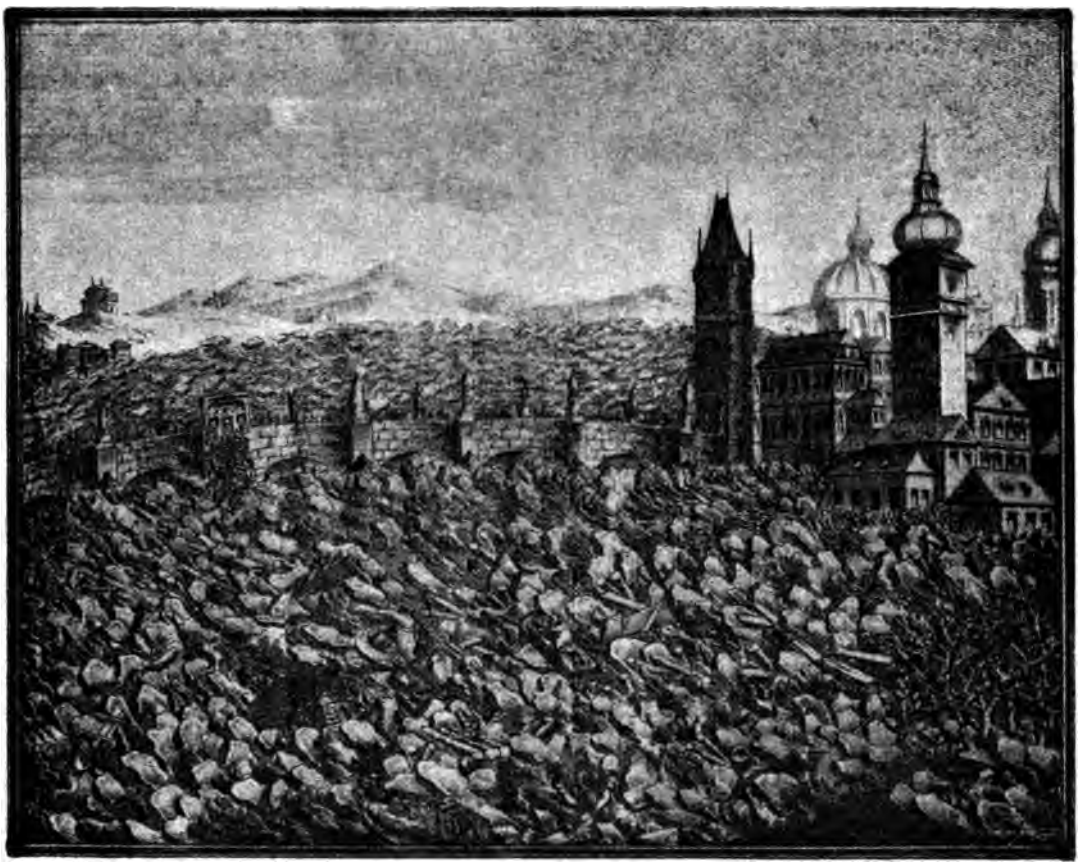

Veliká povodeň v Praze r. 1784. (Dle současné rytiny.)

zprofanováním velikých klášterův u sv. Anežky, sv. Kříže Většího a u sv. Anny nabyly ještě smutnější tvářnosti. Za to zvelebovala se východní část Starého města, zejména tehdejší Karolinské náměstí (nyní Ovocný trh), kdež stalo se přední ozdobou nové divadlo Nosticovo. Když spojena byla města pražská v jedinou veleobec, prohlášen chrám Matky Boží v Týně za prvý chrám patronátní, tudíž za hlavní chrám městský.

dější doby rozuměly nedaleké budoucnosti, neboť zastavěn byl každý kout bez ohledu na život, který nutně bylo v nově upravených ulicích těchto předpokládati.

Nejznamenitější stavbou, které Praha nabyla za dob Josefinských, jest nynější německé zemské divadlo. Původcem jest hrabě František Antonín z Nostic, který pojal úmysl, že na vlastním svém pozemku zbuduje nové, tehdejším poměrům zplna vy-

hovující divadlo. Císař dal již 1 března 1781 svolení k stavbě, kteráž původně na 25.000 zl. vypočtěna, ač Pelcl, který stavbu s velikým zájmem sledoval, již s počátku obavy měl, že bude státi jednou tolik. Tu však Nostic změnil úmysl a volil ku stavbě prázdné tehdy prostranství před Karolinem. Když počali svážeti stavivo, universita a okolní sousedé jali se protestovati, ale Nostic odvolal se k císaři a se stavbou započal, 31 května jali se již vytrhávati dlažbu a místo pro divadlo vyměřovati, šestipanský úřad ale práci zastavil; než ještě téhož dne odpoledne v práci pokračováno a 6 června položeny základy. Stavba trvala téměř dvě léta, načež z jara 1783 byla stavba „národního divadla“, jakož je Nostic zváno míti chtěl, dohotovena. Náklad převýšil však i obavy Pelclovy, neboť veškera stavba, na tehdejší doby velice nákladná, vyhledávala nákladu, dle zprávy hrabětem Nosticem r. 1790 za koupí divadla skrze stavy sněmu předložené, 83.000 zl., nad to pak 450 zl. ročního úroku. Dekorace maloval slavný tehdy malíř Platzer ml. 21 dubna 1783 pořádáno v novém divadle prvé představení a sice sehrána Lessingova „Emilia Galotti“ [1]).

V nejbližším okolí dostalo se tehdy Praze okrasy vzácné. R. 1783 koupil vlašský šlechtic Josef Emmanuel hrabě Canal, znamenitý lidumil a nepřítel hospodářského se rozmáhání Židův, od konventu Minoritův u sv. Jakuba na Starém městě rozlehlou vinici za Koňskou branou a upravil ji v překrásný sad s poustevnou, jeskyněmi, sochami. Sad tento otevřen obecenstvu a stal se odtud nejoblíbenější procházkou pražského obyvatelstva. Hrabě Canal zde zřídil první pražskou pokusnou a botanickou zahradu, kde přednášeno o racionálním hospodářství. Tyto přednášky ještě za dob prof. K. Boř. Presla konány. Svého času byly tu zřízeny vzorné kravíny a mlékárny, vzorná hraběcí kapela se tu produkovala a hostinec „Na cikánce“ byl nejen oblíbeným zájezdním, nýbrž i výletním a tanečním místem před branami tehdejší Prahy.

Spojením měst pražských v jedinou obec r. 1784 umožněna byla i velkoměstská zařízení, jichž pokročilost doby vyhledávala, především pak noční osvětlení. Počátek řádného osvětlení města učiněn již sice císařským nařízením král. rychtářům ve všech třech městech Pražských ze dne 28 října 1623, jímž se ukládalo, aby pánve smolné a smolné věnce v každém domě pro každou potřebu byly pohotově, ale teprvé ku konci XVII stol. zřízeny svítilny stálé na útraty stavů, jichž se r. 1723 celkem čítalo 121. Osvětleny byly přední ulice od hradu po mostě k mincovně tehdejší, t. j ku konci ulice Celetné. Když blížila se večerní doba, vyzváněno na radnicích hradčanské, malostranské a staroměstské po čtvrt hodiny znamením, že náleží svítilny rozsvěcovati. Opomenutí bylo pokutováno šesti říšskými tolary. Když ujal se správy spojených měst Pražských r. 1784 magistrát, ponechali stavové osvětlovati město policejnímu ředitelství za náhradu ročních 4050 zl., za krátko ale za touž náhradu magistrát sám o osvětlení města pečoval. Svítilny plněny lněným olejem a počet jejich dle skutečné potřeby po všem městě rozmnožován [1]).

30 června 1781 zavedeny v Praze prvé fiakry, načež rychle zmizela nepohodlná krytá křesla, dvěma muži nesená, která dotud byla jediným dopravním prostředkem městským.

15 července 1783 zrušil císař městskou stráž ve branách a při radnicích, která dle potřeby konala i služby policejní a udržovala pořádek veřejný. Místo její zaujala státní stráž policejní, dozor pak ve branách přidělen velitelství vojenskému [2]).

Kromě Prahy ostatní města česká nevynikala nad prostřednost, dík strašným závadám XVII stol. a válek slezských. Rozšiřování jejich bylo nepatrné, ježto namnoze svírána byla ještě hradbami, ba město, které do té doby bývalo v království třetím, totiž Hradec Králové, stavši se pevností, zúženo na třetinu někdejší velikosti své. Toliko průmyslová místa severočeská, která vyvinula se z původně nehrazených ochranných městeček, počala se co do počtu obyvatelstva rozmáhati. Hradby městské byly ovšem až na nepatrné vyjímky v bídném již stavu; toliko některá města, jako Tábor a Cheb, pokládána byla za války sedmileté ještě za pevnosti, za Josefinských dob však byla rovněž již opevnění jejich opouštěna. Ku konci XVIII stol. byly brány městské namnoze již stále otevřeny a kromě Prahy i nových pevností zůstávaly bez vojenských stráží. Toliko

[1]) Pelcl, Josef II MS, 36, 40, 41. — Schaller, Beschreibung von Prag III, 73.

[1]) Schottky, Prag, Wie es war und wie es ist II, 368 sld.

[2]) Schiffner, Neuere Geschichte der Böhmen, 15.

v horních městech byla v branách přísnější kontrola, hlavně proti Židům, jimž bylo dovoleno z okolí toliko za dne do měst těchto vstupovati a přísně bylo toho dbáno, aby před západem slunce byli města prázdni. Poněvadž byly hradby namnoze otevřeny a brány účinkem častých požárů tu a tam bez věží, počalo za Josefinských dob všestranné hradeb, bran a věží rušení, při čemž pranic nedbáno starožitnické neb umělecké ceny jejich. Nejprvé padly za obět brány tam, kde budovány byly nové silnice. Nové magistráty, když konán byl katastr, obrátily zření své k příkopům hradebním a zachovaným parkánům, které zprodávaly v malých částicích lidem chudým, bez ohledu na budoucí potřeby a rozvoj měst. Tak se na mnohých místech stalo, že bývalé hradby ustoupily pevně semknutému pásu neúhledných domků, které podnes, jako v Kolíně, Klatovech, Nymburce, jsou překážkou vývoje vnitřních měst a překážejí stejnoměrnému spojení předměstí s nimi. Památné věže a okrouhlice hradební propadly namnoze profanaci, z příkopův a parkánův vznikly těsné zahrádky mezi domky, které za nynějších dnů k potřebám rostoucích měst za drahý peníz třeba kupovati.

S branami a věžemi počala města česká pozbývati i starobylého svého rázu uvnitř, jednak účinkem četných požárů, jednak nechutně prováděnými přestavbami budov veřejných. Ozdobný barok, který ovládal až do polovice XVIII stol. a zejména zůstavil pěkné domy soukromé, ustoupil jednotvárnému, vzletu i ozdoby prostému spůsobu, který charakterisuje druhou polovici XVIII a počátek XIX stol. i zve se obyčejně spůsobem kasárenským. Dlouhá průčelí s četnými velikými, hustě vedle sebe položenými okny, s plochými střechami a odpuzujícím žlutavým nátěrem jsou jeho vlastnostmi, jichž se zálibou užíváno zvláště při stavbách veřejných. Působením jeho počala v městech našich mizeti podloubí, odstraňovány s domův arkýře, výstupky, věžičky, vysoké ozdobné lomenice s radnic a domů měšťanských. Nejcitelněji dotkla se měst českých profanace zrušených chrámův a klášterů, které buď zbořeny buď ustanoveny k účelům jiným. Staly se případy, že zrušený chrám zůstal v podstatě zachován, ale střechy věží s něho sňaty, zprodány a nahrazeny hyzdivým krytem taškovým. Krásné portály a ozdobná okna zazděny a do vysokých zdí prolámány řady malých okének, jaká se na sýpkách spatřují. Ještě hůře nakládáno s chrámy, jichž majitelé přeměnili je v dílny nebo v příbytky chudiny. Klášter sv. Anéžky v Praze jest toho dokladem nejšerednějším.

Toleranční patent a vznik náboženského fondu byly příčinou mnohých novostaveb chrámových pro katolíky i evangelíky. Novostavby tyto jsou odstrašujícím zjevem nevkusu. Evangelické chrámy již z ustanovení patentu tolerančního musily býti prosty vší vnější ozdoby, věží, portálů z ulice i oken chrámu příslušných. Vzor „tolerančního“ chrámu evangelického, bývalý chrám v Humpolci, vyobrazen v VIII, 345—346. Katolické chrámy sice měly věže, ale budovány byly dle zásad nejvýstřednější střízlivosti spůsobem, který by se byl sotva hodil i pro chrámy puritánské

Zřízení magistrátův a rozšíření agendy jejich bylo příčinou, že ve městech mnohých přestavovány a nejapně kaženy staré památné radnice gothické nebo renaissanční.

Velikostí, významem obchodním, rázem starobylým a spořádanými poměry řadila se ku Praze K u t n á H o r a, jejíž báňská důležitost v XVIII stol. zcela ovšem zapadla. Již r. 1726 přesídlil do Prahy z Vlašského dvora úřad nejvyššího mincmistra a práce v dolech znenáhla naprosto přestaly. Za to stala se Kutná Hora důležitým tržištěm, zvláště na plodiny ze žírného nedalekého Polabí. Poslední léta vlády tereziánské a doba Josefinská zůstavily i tu stopy své. Zrušením řádu Jesuitského pozbyla Hora vyššího učiliště, neboť gymnasium spolu s kollejí zrušeno a velikolepá budova kollejní vojenským účelům odevzdána. Náhradou zřízena hlavní škola a umístěna v někdejším jesuitském semináři, v památném Hrádku nad Páchem. R. 1770 požár zničil znamenitou gothickou radnici, která již nebyla obnovena, nýbrž do základů zbořena a na místě jejím vzniklo nerovné, nepravidelné náměstí, čímž jádro města pozbylo dřevního svého rázu. Současně hrozila Kutné Hoře ztráta staroslavného Vlašského Dvora, který byl všestranně sešlý a úřady tehdejší nevěděly, kterak s ním naložiti. 27 listopadu 1786 přišlo nařízení z gubernia, které zdálo se, že spůsobí památného hradu zkázu neodvratnou. „A poněvadž“, praví se v něm, „velmi pobořený tak zvaný mincovní dům vysokému aerárů jen břemenem jest, tedy budiž hleděno k tomu, aby ona část stavení toho, která městské radě

postoupena jest, i s tak zvanými mincmistrovskými pokoji, pak onen díl stavení, který s arciděkanstvím hraničí a část dvoru dražbou byly odprodány; z pokojů na galerii buďtež příbytky pro horní úředníky upraveny". 20 června nařízení toto zostřeno rozkazem císařským, který patrně měl podkladem příslušný návrh gubernia. Rozkazem tímto dovoleno, aby Vlašský Dvůr prodán byl buď v celku anebo v částech, ježto však kupec se nehlásil, svoleno, aby v jedné části Horník Jan Krištof Breuer zřídil přádelnu na bavlnu. 27 prosince 1788 došel opět horního úřadu příkaz gubernia, aby prodej hradu byl vykonán [1]), ale na štěstí nebylo kupce a tak Vlašský Dvůr ve zchátralém svém stavu zachován.

Když byly rušeny chrámy a kláštery, zbavena Hora opět mnohé ozdoby. Nejvíce bylo želeti krásného gothického chrámu sv. Bartoloměje na Hořejším městě. Z domů patricijských nejtíže dotkla se starobylého rázu města přestavba krásného „domu knížecího" proti někdejší radnici, kteráž ušetřila toliko památné věže v zadní části budovy. Z velikých nových budov, jimiž Hora zvelebena v XVIII stol., dlužno vzpomenouti Dienzenhofrovy stavby kláštera Uršulinského, pohříchu v původním úmyslu nedokončené, a chrámu sv. Jana, obou provedených slohem rokokovým, který se středověkým rázem města příkře kontrastuje. Nedaleké opatství sedlecké bylo rovněž v XVIII stol. přestavěno, zejména pozdvižen znovu z trosek svých veliký chrám konventualní.

Hradec Králové po válce sedmileté přestavován jsa v pevnost, přišel o všecka předměstí, z nichž vznikly nové vzdálené osady v okolí, Nový Hradec, Kukleny, Pouchov, Pražské a Slezské předměstí. V hradbách uchovala se toliko největší část vnitřního města s biskupským chrámem. Skrovnou náhradou za krásné brány a chrámy, zbořené z potřeb fortifikačních, byly dvě nové věže radniční. Odtud sevřen jsa pásem hradeb pevnostních, nemohl se Hradec nijak rozvíjeti.

Poměrně nejméně změněna přežila konec XVIII stol. města Budějovice a Plzeň. Hradby obou sice také zrušeny, ale účelněji, neboť na nich budovány byly domy téhož rázu jako uvnitř měst s předměstími. Rozvoj obou těchto měst počíná se ve skutečnosti již ku konci XVIII stol.

V markrabství moravském počalo nabývati za posledních desítiletí XVIII stol. druhé hlavní město a od r. 1642 sídlo zemských úřadův i zemského sněmu Brno rychle rázu velkoměstského. Již lidnatost jeho vzrůstala v poměru mnohem příznivějším než kdekolivěk jinde, dík mohutně se rozvíjejícímu továrnímu průmyslu. Kdežto r. 1770 napočítáno bylo v Brně toliko 13.972 obyv., shledáno jich r. 1786 již 19.011 a r. 1797 23.191. Jsouc nyní trvale prohlášeno za sídlo úřadů zemských, stalo se Brno i sídlem moravské šlechty, která si v něm budovala paláce. Josefinské rušení chrámův a klášterů netklo se Brna tou měrou jako jiných měst, ježto zrušené duchovenské budovy kromě někdejší kolleje jesuitské nepropadaly zřejmé profanaci a nehyzdily vnější ráz města. V čas pomýšleno také, aby usnadněno bylo spojení města s četnými a mezi sebou nesouvislými předměstími, čímž odvarováno se nemístného zastavění vzdušných ploch, zejména zahrad, uvnitř města. Mnozí šlechticové krásné své sady otevírali obecenstvu, jako svobodný pán Mitrovský zahradu v Rybářské ulici, (někdy majetek král. rychtáře Martina Cipsa, již koupili moravští stavové, k vyučování včelařství r. 1775 určili, ale r 1780 svobodnému pánu Mitrovskému prodali), hrabě Mitrovský a svobodný pán Schröfl na hrázi rybničné. Tak zvaný Ráj, šířící se od Kumrovic ku Královskému mlýnu, podobal se anglickému parku [1]).

Návštěva cáreviče ruského v Brně měla následkem pravidelné a stálé osvětlování ulic v Brně. Náměstí a hlavní ulice osvětlovány odtud velikými lampami argandskými, vedlejší ulice lampami okrouhlými [2]). Stavové k tomu přispívali 3000 zl. ročně.

Veliká nehoda potkala Brno 14 ledna 1785, když nahodilým požárem bylo zničeno tamní divadlo. Hrabě Salm svolil ihned, aby jízdárna jeho byla upravena za divadlo zatímní, když však jednalo se o novou stavbu, žádala správa městská, aby podnikli ji stavové svým nákladem. Stavové svolili konečně, načež téhož ještě roku nové divadlo na původním svém místě postaveno. Stavové věnovali celkem na tuto stavbu 55.052 zl. 30 listopadu 1785 bylo divadlo slavně zahá-

[1]) Veselský, Průvodce po kr. hornim městě Hoře Kutné, 90.

[1]) D'Elvert, Neubrünn, 85.

[2]) Trauttenberger, Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV, 132.

jeno Shakespearovou truchlohrou „Koriolán“, již však 16 ledna 1786 shořelo po druhé a sice do základů. Tehdy bylo podezření, že byl oheň založen a vláda ustanovila cenu 200 dukátů na vypátrání pachatele, kterýž však nebyl dostižen. Tenkráte stavové již zdráhali se podnikati stavbu svým nákladem poukazujíce, že jest divadlo majetkem i podnikem městským, načež císař 9 září rozhodl, že náleží stavba i udržování divadla městu. 7 ledna 1787 otevřeno jest divadlo, obnovené nákladem 25.354 zl.[1])

R. 1786 nařídil císař, aby někdejší jesuitská zahrada v Lužánkách upravena byla za veřejný sad, obcí městskou spravovaný.

Velice důležity byly snahy, aby Brno splynulo s četnými a lidnatými předměstími, kteráž snaha byla především podporována prohlášením, že Brno přestává býti pevností. Tak byl zřízen pro město i předměstí společný hřbitov, ustanoven společný obchodní, směnečný a hrdelní soud a při novém rozdělení farním spojeno město s předměstími v jeden celek. R. 1784 učiněn počátek s bouráním věží městských. Zahrada kláštera svatotomského mezi Velkou novou ulicí a Švábskou ulicí zprodána na stavební místa, čímž vznikla nynější Augustinská ulice. R. 1786 otevřena nová brána městská na Cejl vedoucí, před níž sice ještě zbudován most příkop přepínající, záhy ale počali příkop zavážeti, což také díti se počalo u bran druhých. R. 1787 založeno předměstí Josefov.

Příznivé poměry odbytu byly příčinou, že vznikaly na předměstích brněnských nové továrny. Přední úředníci Köffillerovy továrny jali se zakládati své závody, ředitel Seitter r. 1785 továrnu na turecké fesy v Komárově, r. 1786 pokladník Jan Jindřich Offermann nynější Offermannovu továrnu v Mlýnském příkopě. R. 1787 vznikla nová továrna Hopfova a Bräunlichova.

Účinkem poměrů a vládních opatření tehdejších počalo se rozmáhati Brno také po stránce obchodní. Již za Marie Terezie brněnské trhy stávaly se střediskem obchodníkův a kupujících ze všech zemí sousedních a v Brně vznikaly vážené sklady obchodní. R. 1780 povýšen byl obchodník Ignát Abel do stavu šlechtického. Velkoobchodníci norimberští počali v Brně zařizovati pobočné obchody, na prvém místě Jakub Herzogenrath, jenž od r. 1776 měl stálého zástupce Jana Herringa pro Moravu v Brně. K Herringovi připojil se r. 1780 Abraham Greisinger. Herzogenrath měl veliké účastenství při zakládání továren brněnských, zejména Offermannovy, a záhy osáhl veškeren téměř velkoobchod moravský, přiváže je továrnám suroviny a pečuje o odbyt výrobků jejich. Zámořské zboží dával přivážeti z Hamburka po vodních drahách pruských až do Vratislavě, čímž získal značné úspory dovozného. Když r. 1786 sklad zboží norimberských kupců v Mikulově ocitl se v tísni, přejal Herzogenrath zboží určené pro brněnské a opavské trhy. Když r. 1788 zakázal císař cizím obchodníkům všechno kupčení s Dědičnými Státy kromě barev a domácích výrobků, zařídil Herzogenrath v Brně samostatný velkoobchod pro svého syna. Mikulovský sklad zrušen. Vídeňští a brněnští kupci protestovali, ale Herzogenrath prokázal číslicemi, kterak prospěl moravskému průmyslu i vývozu, načež císař 21 července 1788 udělil jemu příslušnou výsadu velkoobchodnickou. Současně zřídil bývalý jeho zástupce Herring velkoobchod v Brně se zbožím osadním, rosolkami, rumem a p., jež hlavně do Haliče vyvážel.

Velikou podporou brněnskému obchodu byla zápůjční banka brněnská, již v nájmu měla rodina Hönigova, s části židovská, s části pokřtěná. S bankou touto spojeno bylo i obchodní zpravodajství. R. 1781 obchod této banky rozdělen. Dosavádní společníci židovští Israel Löwel Höniga a Aron Mojžíš Hönig podrželi lenní banku se základní jistinou 100.000 zl. a zástavárnu s jistotou 50.000 zl., křesťanští společníci Adam Vojtěch Hönig a Leopold Hönig podrželi náklad na privilegované brněnské noviny.

Prvé hlavní město moravské[1]) Olomouc stihl osud Hradce Králové, neboť stavbou

[1]) Tamže, IV, 155 sld.

[1]) Až do r. 1848, pokud totiž trvaly staré řády, náležela Olomouci vždy přednost prvého hlavního města markrabství, kdežto Brno pokládáno jakožto dočasné sídlo úřadů zemských za druhé hlavní město a prostě toliko „královským městem Brnem“ nazýváno. Na sněmu zemském měli poslové olomoučtí vždy prvé místo mezi městskými repraesentanty a prvý posel olomoucký hlasoval vždy za veškeren městský stav. Když r. 1778 tříděna gymnasia do tří kategorií, rozdělena kategorie třetí obsahující gymnasia v hlavních městech prvé třídy a sice 1) gymnasia ve hlavních městech prvé třídy, v Praze, ve Vídni, Freiburce, Inšpruku, Štýrském Hradci a v Olomouci a 2) v gymnasia ve hlavních městech druhé třídy, v Linci, Lublani, Celovci, Lvově.

pevnosti přišla o svá předměstí, z nichž vyvinula se opodál pevnostního pásu nová sídla, Novosady, Nová ulice atd. V městě vnitřním bylo pozorovati účinky změněných poměrů. Šlechtické rodiny dotud v Olomouci zakoupené stěhovaly se do Brna a paláce jejich přecházely do rukou měšťanských. Veliký počet důstojnictva a vojenských úřadů spolu s lyceem způsobil uvnitř přelidnění, takže za veliké nouze o příhodné místnosti oba krajské úřady, které dotud v městě měly sídlo, olomoucký a přerovský, onen do Uničova, tento do Hranic, přeneseny. Rušením klášterův a chrámů pozbyla Olomouc mnohých památek starožitných, za něž měly býti náhradou stavby vojenské a pevnostní. Život v těsné pevnosti byl nevlídný, obyvatelstvo žilo hlavně z posádky a z ústavů školských. Starobylý imposantní ráz města trpěl přestavbami, prováděnými ve střízlivém způsobu doby, které ovšem osvícenské horlivce naplňovaly nadšením. Z památných staveb zrušeny a znenáhla odstraněny chrámy sv. Petra, sv. Blažeje, sacellum Bohemorum nebo česká kaple sv. Cyrilla a Methoděje na hřbitově svatomořickém; také zbořena starobylá věžovatá brána mezi městem a předhradím. O převrácených názorech té doby nejpoučnější doklad podávají úvahy Jana Alexia Eckbergra, osvícenského spisovatele, který vydal r. 1788 tiskem své úvahy o Olomouci [1]). V nich popisuje takto Olomouc své doby: „Vnitro města jest namnoze, aspoň hlavní náměstí a ulice, vkusné a krásné. Také se nyní nejvíce k okrášlení města přihlíží. Mocnář sám nařídil okrašlování a záhy byli mrtví živými zapuzeni; hřbitov u sv. Mořice, mefistický vzduch vypařující, jest nyní náměstím, trhem na dříví hojně zalidněným. Nová věž, která bez prospěchu zabraňovala volnému rozhledu ulicemi, jest zbořena a císařská lycejní knihovna i různé jiné budovy poskytují nyní oku na výsost překvapující perspektivy; mnohé kláštery přeměněny v úhledné příbytky, kde nyní, na místě rozmařilého a zahálčivého způsobu života líných mnichů, znenáhla pilnost a pracovitost zavládá. Dlouho již zdobí jedno naše náměstí dobře pracovaný sloup, jiné okrašluje nyní nový kamenný vodojem. Radnice s ozdobnou věží, starobylá ctihodná budova uprostřed náměstí, poutá k sobě oko cizincovo, který toliko pohřešuje umělých hodin, v popisech zemí proslavených hodin olomouckých. Některé zbytky jsou ještě zřejmy, ale hlodavý zub doby zrušil zcela dílo umělecké. Kolem této starobylé budovy a kolem obou náměstí spatřují se nejkrásnější domy ve vlašském vkusu. Knížecí Dietrichštejnský a hraběcí Salmovský dům, tak zvaný panský dům, domy Braunův, Heinrichův, Weingelův, Bischofův, Hellerův, Schmidtův, dům „u černého orla“ na dolním náměstí jsou budovy, které by i Vídni byly ozdobou. Uvésti ještě sluší ve východní části města císařskou vojenskou nemocnici, někdejší jesuitskou kollej a nyní kasárnu u Všech Svatých, lycejní knihovnu a vychovávací dům Václava Colloreda. Z chrámů... jest dóm starogothickou budovou v nejkrajnějším koutě města, jehož veliká klenba jest velmi umělá. Rovněž gothickou a svým stářím pamětihodnou budovou jest proboštský a farní chrám sv. Mořice s nedostavěnou věží. Velmi pěknou budovou by byl farní chrám sv. Michaela, by býval od někdejších svých majitelů mnichů Dominikánských dostavěn. Konečně jest vojenský chrám budovou přiměřenou někdejším majitelům. Ostatní chrámy jsou nyní dílem zavřeny dílem zbořeny“ [1]) Jakkoli všechny kláštery byly zrušeny, počítalo se přece ještě v Olomouci 160 kněží kromě duchovenstva polního. Některé hraběcí rodiny tehdy ještě zimu trávily v městských svých domích.

Gorici, Brně a Opavě. De Luca, Das gelehrte Oesterreich II, 471.

[1]) J. A. Eckberger, Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz. Ve Vídni, 1788.

Nové pevnosti.

Když ukončeny byly prvé dvě války s Fridrichem II pruským, ukázala se potřeba po odstoupení větší části Slezska s velikými pevnostmi tamními zbudovati nové pevnosti v Čechách a na Moravě pro ochranu hranic, ježto toliko Praha a Cheb byly ve stavu k obraně způsobilém, Brno, Uh. Hradiště a Tábor měly opevnění zvýšeným požadavkům vojenským již nevyhovující [2]); polabské zámky

[1]) Eckberger, 18–21.

[2]) Tábor dle jména pokládán za pevnost až do válek napoleonských. Ještě za poslední války s Pruskem r. 1778 a 1779 byl vojensky osazen, hradby ale byly ve stavu špatném. Srv. Thir, Hradiště hory Tábor jako pevnost v minulosti, 270 sld. Hradiště přestalo býti pevností 15 května 1782.

Pardubice, Kolín, Brandejs n. L., Střekov a Děčín po válce sedmileté rovněž již neosazovány. Z těchto úvah vznikla velikolepá opevnění olomoucká, která r. 1758 slavně se osvědčila, a po r. 1763 založena nová pevnost v Hradci Králové. Popudem císaře Josefa II jako spoluvládce schválila Maria Terezia, aby byly zřízeny ještě pevnosti nad ústím Ohře u Litoměřic a nad ústím Úpy u Jaroměře (VII, 896 a násl.).

Když vznikla r. 1778 nová válka s Pruskem, pevnostem těmto, z nichž ani Hradec Králové dotud nebyl dokončen, jakož i Chebu věnována pozornost bedlivá. V Chebu v květnu 1778 spravovány hradby a uváděny do stavu válečného, vykupovány domy i bořeny, tak zvaný Šibeniční vrch o několik sáhů snížen a šibenice prachem do povětří vyhozena [1]). V Hradci Králové válka r. 1778—1779 byla příčinou, že zastaveny byly některé nutné práce pevnostní, když ale sjednán byl mír, v pracích opět horlivě pokračováno a zvláště provedena opatření proti každoročním povodňovým škodám obou řek, která nutnými býti se ukázala [2]).

Ihned jakmile byl mír ujednán, podjal se císař dokončení pevnostních staveb českých se vší energií a při tom pomýšlel ještě na zbudování pevností nových a sice v Nymburce [3]), v Mladé Boleslavi a v Jihlavě.

V Hradci Králové pokračováno ve stavbě teprvé na jaře r. 1786. Tehdy dodělávána Slezská brána a pro pohodlnější prý přístup zbořena nedaleká starobylá brána městská, za niž dáno obci 1200 zl.; obec užila peněz těchto ku stavbě nových věží radničních. Také zbořeno Slezské předměstí, jehož obyvatelé namnoze přestěhovali se opodál do nové vsi Pouchova, kdež i nový chrám sv. Pavla zbudován byl. Z jara r. 1784 hlavní hradby, dotud toliko ze země vyrovnané, zdí cihlovou obkládány, nová brána Slezská a kasematy na východní straně a pod někdejším hradem zakládány [4]). Z jara r. 1787 koupeno za 22.635 zl. 23 měšťanských domů, kdež říká se potud „na hradě“, a zbořeny tyto domy i se zbytkem zdi po někdejším minoritském chrámu sv. Jana Křtitele, na ploše té pak zbudována nemocnice vojenská [1]).

K nové pevnosti u Litoměřic položeny základy ještě za života Marie Terezie, 10 října 1780 [2]), jakkoli vyměřování již r. 1764 počalo [3]). Potřebné pozemky postoupily městská obec litoměřická, zvláště pole statku někdy Kandorského a ves Mlíkojedy, jichž odstoupené pozemky byly dány v náhradu sousedům Kopistským, Německé Kopisty koupeny od kláštera Doksanského. Trabšice a Německé Kopisty zcela zbořeny, ony přistavěny k Zádušníku, tyto znova zbudovány na pozemcích mezi Lukavicí a pevností již kromě dostřelu [4]). Pevnost budována vedením polního zbrojmistra Karla hraběte Pellegrina, ředitele sboru inženýrského, který usídlil se v nedalekých Litoměřicích [5]). Poněvadž nebylo dosti lidu dělného, přivedeni cihláři až z Chorvát, kteří u Kopist zřídili veliké cihelny [6]). Potřebné dříví káceno v lesích komorních panství, hlavně poděbradského a brandejského. Jediné z lesa Kerska u Sadské po Labi 1000 dubů doplaveno [7]). 12 prosince 1780 nařídil Josef, aby nová pevnost na věčnou oslavu císařovny a královny matky jeho byla nazývána Terezínem [8]). 27 září 1781 navštívil císař poprvé pevnost k pojetí posádky spůsobilou. Přijel o jedné hodině s poledne od Hloupětína v průvodu maršálů Laudona a Lacyho, generálů Pellegrina i Löwenehra a plukovníka Zentnera, načež ihned až do páté hodiny trávil zevrubnou prohlídkou pevnosti. Pak odjel do Litoměřic, kdež přenocoval v hostinci u Černého medvěda. Nazejtří v den slavný sv. Václava přítomen byl císař z rána bohoslužbě ve stoličním chrámu, odpoledne po hostině odjel však opět v průvodu generálův a důstojníkův od sboru inženýrského, plukovníka barona Steinmetze, podplukovníka des Traux a nejvyššího strážmistra von Gelfa, do Terezína a odtud do nově vystavěné vsi Ně-

[1]) Dopisy z Chebu v Brünner Ztg. 1778, čís. 43, 44 a 46.
[2]) Brünner Zeitung 1789, čís. 50.
[3]) Tak souditi jest z Pamětí Vavákových I, kdež čte se, že 18 října 1779 císař Josef II prohlížel město Nymburk za příčinou jeho opevnění.
[4]) Švanda, Paměti města Hradce Králové VI, 37.

[1]) Solař, Dějiny Hradce Králové a biskupství Hradeckého, 172, 508.
[2]) Rulik, Hist. kal. I, 21.
[3]) Lippert, Gesch. von Leitmeritz, 569.
[4]) Tamže, 569 sld.
[5]) Brünner Ztg. 1780, č. 39.
[6]) Pelcl, Josef II MS, str. 16.
[7]) Paměti Vavákovy, I.
[8]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, I, čís. 7. Srv. Brünn. Ztg. 1780, čís. 101.

mecký Kopist. Císař byl velice spokojen s provedením staveb pevnostních a jmenoval plukovníka Steinmetze, kterýž byl je řídil, na místě generálem[1]). Tok Ohře v obvodu pevnostním přeložen a 5 prosince 1784 řeka do nového řečiště kolem pevnosti odvedena[2]).

S mnohem většími překážkami potkávala se stavba nové pevnosti u vsi Plesa. Majitel panství smiřického Jan Václav kníže Paar chtěl při této příležitosti výhodně prodati panství celé a vyjednáváním příslušným zdržely se značně přípravy. 1 ledna 1780 koupila císařovna Smiřice pro českou komoru, načež 3 října položen základní kámen a počato s přípravami[3]). V prosinci 1780 ohlašovalo generální ředitelství ženijní a fortifikační, že dle nejvyššího nařízení bude budována nová pevnost Ples a jalo se práce jednotlivé pronajímati[4]). Z jara 1781 císař přikročil ku vlastní stavbě. Vesnice Ples o 122 osedlých byla vykoupena a s chrámem sv. Jiljí zbořena, obyvatelstvu pak jejímu vykázány od panství smiřického pozemky, na nichž zbudovány vsi Nový Ples a Rasošky. Stavbu řídil generál Querlonde, Francouz rodilý; jemu přidělen byl major Vogler od sboru inženýrského. Aby pevnost v době brzké mohla býti úkolu svému odevzdána, stavěny vedle pevnostních potřeb v užším smyslu, hradeb, příkopů, bran, ihned i potřebné budovy, dům velitele, hlavní stráž, tak zvaný „starý“ pavillon a veliká nemocnice s kaplí, zbrojnice, dům pro správu hospodářskou, jatky a mnohá skladiště.

Potřeba četné posádky — Ples založen byl pro posádku 8000 mužů v čas války — vyhledávala i obyvatelstva občanského do obou pevností, což ale potkávalo se s překážkami. Obyvatelé okolní neměli dosti důvěry, že by si v nových pevnostech lepší bydlo připravili, i otáleli užívati vyzvání císařských. Bez úspěchu konány ve příčině té mnohé kommisse v obou pevnostech, které od té doby sdílejí se spolu o stejné osudy, až navrhlo 27 prosince 1781 gubernium české, aby obě pevnosti povýšeny byly na svobodná města královská se všemi právy příslušnými. Návrh dlouho odpočíval, ježto patrně ve Vídni nechtěli rozmnožovati počet výsadních měst, majíce v úmyslu historické rozdíly mezi jednotlivými městy vůbec odstraniti. Teprvé 10 června 1782 vydán dvorský dekret, jímž pevnosti Ples a Terezín prohlášeny za svobodná královská města, podřízená podkomorskému úřadu se všemi právy a přednostmi měšťanů královských měst. Domy nebylo třeba stavěti o patře, ale místnosti přízemní měly býti vesměs klenuté; ti osadníci, kteří by stavěli bez přispění aerára, mohli i dvojí patro postaviti. Při výběru osadníkův obou pevností mělo býti dbáno, aby pouze takoví lidé, umělci, továrníci, řemeslníci ze všech Dědičných Států, byli osazeni, kteří by byli s prospěchem městu i posádce, kteří by byli zcela známí, kteří by se prokázali zákonnými vysvědčeními i o svém dosavádním životě i živnosti; cizozemci byli z osazení se v obou pevnostech předem vyloučeni. Opatření policejní a bezpečnostní, trhy týdenní a výroční měly se díti dle zemských obvyklostí. Měšťanstvo říditi se mělo vlastním magistrátem; než by byl tento zřízen, měl úřadovati a soudní právomoc vykonávati v Plesu magistrát jaroměřský, v Terezíně litoměřický. Dokud by obě města neměla dostatečných vlastních důchodů, měl býti náklad na duchovní správu opatřován z fondu náboženského. Obcím povoleno zříditi si pivovary, z jichž výtěžku měly býti později zbudovány chrám, fara a škola. Řemeslníkům pro denní potřeby pevnosti nevyhnutelným, pekařům, řezníkům, kovářům, zámečníkům, truhlářům, kolářům, sedlářům, řezbářům, měly býti domy aerárem zřízeny, jichž cenu majetníci by splatili s 6% zúrokováním v 28 létech. Kdož by stavěli na svůj groš, měli se říditi předpisy ženijního úřadu. Ti, jimž aerár dům postaví, měli býti osvobozeni od mimořádných dávek, daně živnostní i dávek osobních a od povinnosti vojenské na dobu 15 let, kdož by sami si dům zbudovali, požívati měli výhod řečených po 30 let. Vojenského ubytování měli býti všichni prosti kromě případů největší nutnosti[1]). Patent tento doplněn nařízením ze dne 14 října 1784, jímž dovolováno tovaryšům osazovati se v obou pevnostech i bez povinnosti dojíti práva mistrovského, stavebníkům pak ohlášen prodej potřebného staviva za cenu, jakou platilo fortifikační ředitelství. Poněvadž málo bylo podnikatelů, kteří by stavěli na svůj

[1]) Brünner Ztg. 1781, čís. 80.
[2]) Huber, Geschichte Josef II, II, 147.
[3]) Rulík, Hist. kal. I, 70.
[4]) Brünner Ztg. 1780, č. 80.

[1]) Cís. patent uveřejnil Hallwich, Kaiser Joseph II und Josephstadt, 17—22. Srv. Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef II, II, čís. 56.

groš, přislíbeny zálohy státní, splatné ve lhůtách. Komu by dal stát polovici potřebných peněz zálohou, ten měl býti po 20 let všech povinností prost, komu by dal čtvrtinu, po 25 let[1]). Pokud by nebyly zbudovány chrám, fara a škola, mělo míti měšťanstvo přístup k bohoslužbě v kapli posádky, triviální školy měly býti zatím umístěny v domích soukromých. Poněvadž ale přes to osazování pevností nepokračovalo, ohlášen dvorský dekret ze dne 14 října 1784, jímž osadníkům další výhody byly povoleny. Tovaryši řemeslničtí k mistrovství spůsobili mohli se osaditi v obou pevnostech bez dosažení práva mistrovského. Novým stavebníkům měly se ponechati potřeby ku stavbě v ceně výrobní a těm, kteří by stavěli domy na náklad vlastní, měly býti povoleny přiměřené platební lhůty[2]).

Stavba obou pevností pokračovala rychle, za častého osobního dozoru císařova. V září r. 1784 a 1786 zajel císař z Prahy do obou pevností, které r. 1787 byly v hlavních částech úplně hotovy. V červenci 1781 oznamovaly České Pražské Noviny[3]), že se dopraví do Terezína po vodě 30.000 centnýřů všelikých věcí k dělostřelectví potřebných. 7 a 8 srpna t. r. časně z rána zevnitř pevnosti nedaleko vsi Boušovic za přítomnosti arcivévody Františka, všech generálův a jiných důstojníků, jakož i velikého množství okolního lidu vyhozeny tři podkopy na zkoušku, jež položil plukovník Micovini. Týž případ opakován 15 září 1787 za přítomnosti císaře a arcivévody Františka. Tehdy vypáleny dva a později ještě čtyři podkopy a to s takovým úspěchem, že Micovini jmenován byl na místě generálem, setník Březina pak od císaře obdržel 100 dukátův, aby jimi podělil podkopníky[4]). 14 září odjel císař ku Plesu, kdež otevřena pevnost za slavností zvláště významných, jakož vůbec od počátku Ples za prvou českou pevnost jmín.

Císař přenocoval 15 září v Jičíně, nazejtří pak jel přímo na Ples. Když se k pevnosti přibližoval, byl poprvé pozdraven hřměním děl na hradbách rozestavených. Před bohatě ozdobenou branou Jaroměřskou uvítali panovníka přední hodnostáři vojenští, v čele majíce generály Seegra a prince de Ligne, když pak císař vstoupil do pevnosti, nad níž poprvé vlál prápor císařský, podal mu český velící generál hrabě Wallis příslušnou zprávu spůsobem ve vojště předepsaným. Za velikého účastenství lidu prohlížel císař posádku, na prázdných prostranstvích rozestavenou, načež v tak zvaném „starém pavillonu“ zasedl s družinou svou k obědu. Vyřídiv odpůldne různé důležitosti, přenocoval císař poprvé v pevnosti a sice v prostřední části téhož „starého pavillonu“ proti nynějšímu casinu důstojnickému. 17 září pobyl císař při službách božích v prozatímné kapli, načež v průvodu své družiny i pevnostních hodnostářů navštívil zbrojnici. Tam dal na jevo spůsobem okázalým přátelství své k maršálu Lacymu, odhalil totiž pomník, jejž byl z vděčnosti, že Lacy toto místo pro pevnost vyhledal, pořídíti kázal. Pomník umístěn jest v hlavní dvoraně zbrojnice. Odpoledne provedena zkouška 11 padacích mostů skrze těžké povozy s nákladem po 60 vídeňských centnýřích. 18 září konány na hradbách pohyby s veškerou posádkou jako za obležení, podnikána střelba ručniční ze střílen a střelba z děl v kasematách umístěných, v korunních hradbách pak zaražena stavidla, aby bylo lze posuzovati účinek záplavy, všemi třemi řekami působené.

Náklad, který stavba všech tří pevností vyhledávala, byl velmi značný. Pelcl[1]) zaznamenal, že se měsíčně vyplácelo po 100.000 zl. Prvým velitelem pevnosti Plesu jmenován r. 1787 podmaršálek baron Seeger. Než přes veškery výhody a úlevy nebylo lze dosti občanských osadníků přivábiti, tak že r. 1790 v Plesu čítalo se teprvé 59 domů, aerárních i soukromých. Rychleji zalidňoval se Terezín, který s počátku měl občanský ráz výhradně český. Než i tu vyskytovaly se překážky. Obec litoměřická vyzvána, aby si zbudovala v pevnosti pivovár na 20 let všech dávek prostý. Když ale vedla si liknavě, aerár sám pivovár zbudoval a později městské obci terezínské přenechal, která užitků z něho k obecnému dobrému užívala[2]).

Stavba obou pevností dála se za veliké obezřelosti, neboť odůvodňovány byly obavy, že z pruské strany činěny budou všemožné pokusy, aby prozrazeno bylo tajemství opevnění. Rozsáhlé přípravy císařovy ku stavbám nových pevností udržovaly krále pruského a

[1]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Joseph II, IV. čís. 604.
[2]) Duška, Paměti Josefova, 136.
[3]) 1787, č. 28.
[4]) Pražské České Noviny 1789, čís. 33, 38.

[1]) Josef II, MS, str. 39.
[2]) Lippert, Gesch. der Stadt Leitmeritz, 569.

jeho diplomaty v horečném napjetí. Vyslanec ve Vídni baron Riedesel podával králi svému zprávy, často sice sobě odporující, ale svědčící o velikých obavách ze zámyslů císařových, který nedal se odstrašiti ani zřejmým nedostatkem státní pokladnice [1]).

Nedůvěra vzájemná na obou stranách byla zřejma. Na dvoře vídeňském netajili si, že pobyt četných pruských a saských důstojníků v Teplici a Varech Karlových nemá za účel léčení, kteréž bylo spíše předstíráno, nýbrž že důstojníci tito bedlivě špehují v Čechách a podávají do vlastí svých zevrubné zprávy o dislokaci vojsk císařských. Také z císařské strany neleněno. Z listu, jejž psal císař vlastnoručně do Prahy polnímu zbrojmistru baronu Žižkovičovi, jest zřejmo, jaká váha na vyzpytování poměrů v pruském a saském vojště kladena [2]).

Proto vsichni, kdož na stavbě té neb oné pevnosti pracovati měli, nejprvé zavazovali se slavnou přísahou mlčelivosti a věrnosti. Polír Ignát Pábil, z Pruského Slezska rodilý a v Pardubicích zakoupený, v jehož pardubském bytu jakýsi chatrný nákres pevnosti Plesa objeven, byl vojenským soudem k smrti odsouzen. 6 října 1783 rozsudek v Plesu vykonán a sice byl Pábil oběšen pro výstrahu všem na stavbě pevnosti pracujícím na prvém pevnostním kole (rondeau) blíže lunetty. Všechno dělnictvo po vyšším rozkaze musilo býti popravě přítomno, mrtvola pak po tři měsíce na šibenici ponechána [3]).

Vedle Hradce Králové, Plesa a Terezína zamýšlel císař zříditi v Čechách ještě pevnosti jiné, hlavně na severu, maje stále ve zření ochranu severních hranic proti Prusku. Zpráva r. 1783 rozšířená, že hodlá císař Jihlavu opevniti, sice se nepotvrdila, ale na ochranu předních zemských stezek navrhovány byly pevnosti v údolí Jizerském, v údolí řeky Ohře a Labe u Trutnova a České Skalice. Nad Ohří v Chebsku měly býti zbudovány pevnosti dvě, k provádění úmyslu toho byť i pouze předběžnému však vůbec nedošlo. Rovněž upuštěno od myšlenky opevňovati Trutnov a Českou Skalici. Ale v údolí Jizerském konány byly již vážné přípravy, ježto nová pevnost měla býti prostředníkem mezi Plesem a Terezínem. Původně ustanoveno, že bude v pevnost proměněno královské krajské město Boleslav Mladá, která výtečnou polohou a útvarem svého okolí k úloze veliké pevnosti výborně se hodila. Brzy po válce s Pruskem r. 1774 přijel císař do Mladé Boleslavě a ubytoval se na Novém Městě v domě Anny Malé, maje v úmyslu, polohu města a zamýšlené pevnosti sám shlédnouti [1]). Později obráceno zření k okolí města Mimoně. R. 1783 císař meškaje v severních Čechách, důkladně sám prohlížel širší okolí tohoto města i šly již řeči, že tam buď u vsi Kummera, kdež do údolí řeky Plznice [2]) ústí rybničné údolí kuřívodské, buď na Breitenštejně u Stráže, na Kirchberku u Hodkovic anebo na Špicberku u Kohlštatu [3]) bude zbudována nová třetí pevnost [4]). Než ani tu nebylo dosti vhodných podmínek, pročež obráceno zření ku Mnichovu Hradišti, ježto chrání jizerský průlom u Kosmonos a silnici ku Praze vedoucí. Jednou dobou mluvilo se mnoho o císařových záměrech učiniti i z Jičína pevnost a převésti Jizeru od Turnova do roviny Jičinské [5]). R. 1784 děla, která od r. 1778 stála ještě na opevněních od Králové Dvora k Vrchlabí podél pravého břehu labského rozložených, byla již dovážena do okolí mnichovohradišťského, podplukovník Mikuláš des Traux vypraven do Mnichova Hradiště, aby příhodná místa vyhledal a plány učinil, ale z neznámých příčin i tento plán nedošel provedení [6]).

Poměr císařův k Prusku a odboj Nizozemska.

Země koruny české požívaly sice za desítiletého panování Josefa II klidu, nejsouce přímo strženy do víru válečného, trpěly ale stálým napjetím mezi císařem a králi pruskými Fridrichem II a po jeho smrti r. 1786 Fridrichem Vilémem II, kteréž napjetí za posledních dnů císařových již již bralo na se

[1]) Wolf, Österreich und Preusen (1780—1790), 3 sld.

[2]) List ten u Wolfa, Österreich und Preussen (1780—1790), 206 sld.

[3]) Duška, Paměti Josefova, 127 (dle zápisů faráře a děkana Seicherta v pamětní knize Josefovské).

[1]) Bareš, Dějiny Mladoboleslavského školství, 52.

[2]) Schaller, Leitmeritzer Kreis, 216 sld. — P(audler), Mitheilungen des nordböhm. Excursionsvereines I. 116.

[3]) Thomas, n. j. m. 56.

[4]) Prager Oberpostamtszeitung 1783, čís. 76.

[5]) Thomas, Kaiser Josef's II. Reisen in Nordböhmen, 54.

[6]) Duška, Paměti Josefova, 107.

ráz válečného stavu a bylo příčinou, že v Čechách i na Moravě soustřeďovány veliké síly branné. Neméně vyhledávaly obětí našich zemí zápletky nizozemské a nákladná válka s Turky.

Napjatý poměr k Prusku měl příčinu svou v hrabivosti rodu Hohenzollernského. Císař již jako spoluvládce nabyl přesvědčení, že výbojné choutky Prusů nesou se dále než do pomezí Pruského a Českého Slezska, a proto budoval pevnosti, utvrzoval stavbou silnic způsobilost Čech a Moravy k obraně proti náhlému útoku a snažil se, aby i v Německu moc svou a svého rodu utvrdil. Král pruský naproti tomu všemi prostředky snažil se mařiti záměry císařovy.

Byl to především nový bavorský projekt císařův, který rozbouřil r. 1784 zdánlivě klidné vlny v politice evropské a stárnoucího Fridricha přiměl k novému okázalému projevu nepřátelství proti domu Habsburskému. Když z jara r. 1784 meškal císař ve Florenci, pojal úmysl pokusiti se znovu o nabytí Bavor a sice výměnou za Nizozemsko. Císař doufal takto utvrditi císařskou moc v Německu a zajistiti bezpečnost Dědičných Států na straně západní. Maje souhlas bratra svého Leopolda Toskánského a opíraje se o allianci s Ruskem, odhodlal se císař využitkovati naskytnuvší se právě příznivý okamžik, k němuž radil i státní kancléř kníže z Kounic. Spojení Bavor s Dědičnými Státy mělo býti dovršeno záborem Salcburska, jehož arcibiskup měl býti odškodněn nizozemským biskupstvím v Lièži a krajinami Lucemburkem a Limburkem. Ježto bavorský kurfürst neměl potomků, bylo potřebí vyjednávati i s nejbližším jeho příbuzným a dědicem vévodou Zweibrückenským, ale tu byla oprávněna obava, že projekt před časem pronikne do veřejnosti, neboť vévoda za stálé své tísně finanční hledal vždy pomoci u krále pruského. Císař doufal, že tato nesnáz bude překonána přátelským přispěním cárevny Kateřiny, jíž byl právě před tím vykonal důležité služby, když jednalo se o zábor poloostrova Krimu, souhlas Francie pak měl býti jednak vykoupen změnou císařské politiky proti Hollandsku jednak mocným účinkováním sestry císařovy, královny Marie Antonie. S Hollanďany byl císař od delších dob ve sporu. Jakkoli měli tito záštitu v Anglii a Rusku, měli býti přece donuceni k opuštění zbývajících ještě nizozemských pevností, k postoupení Maastrichta a některých jiných území, která za belgické příslušenství pokládána, a k otevření ústí řeky Scheldy pro belgické lodi. O tyto požadavky bylo od počátku r. 1784 mezi císařem a belgickou jeho vládou s jedné a Hollanďany se strany druhé živě vyjednáváno, při čemž císař dával na jevo, že hodlá požadavky své, jichž zplnění pokládal za životný zájem Belgie, i mocí provésti. Hollanďanům podařilo se přes všecky přímluvy královny Marie Antonie získati pro právo své, smluvami a dlouholetým nerušeným užíváním se zakládající, i krále francouzského.

Chtěje tudíž získati podporu Francie v otázce bavorské, odhodlal se císař k povolnosti proti Hollanďanům. Vlastnoručním listem podal císař Ludvíku XVI zprávu o úmyslu svém ve příčině Bavor a Salcburka, k čemuž král francouzký odpověděl, v zásadě souhlase. Toliko poukazoval k obtížím, které brání rychlému jednání, ježto súčastněno jest více činitelů. Upozornění toto opíralo se o skutečný stav věcí. Potkávalť se již úmysl císařův, ještě dříve než počalo se v něm veřejně jednati, s odporem v kapitole salcburské, což císaře přimělo, že vzdal se dalších úmyslů ve příčině Salcburka. Pokud se týkalo vévody Zweibrückenského, radil král francouzský přímo, aby hleděl císař zjednati si předem souhlas krále pruského.

Mezitím císařský vyslanec v Mnichově hrabě Lehrbach vyjednával důvěrně s kurfürstem i bylo celkem již smluveno, že kurfürst za Bavory, Horní Falc a Neuburk přijme celé Nizozemsko kromě Lucemburka. Toliko bylo ještě potřebí souhlasu vévody Zweibrückenského, jehož císař mínil dočiniti se pomocí Francie, Ruska a kurfürsta mohučského. Ale jednání stížilo se věcmi nizozemskými. Když totiž vyjednávání s Generálními Státy nemělo výsledku, kázal císař, aby antverpské a ostendské lodi vepluly do ústí Scheldy a nedaly se ani násilnými snad pokusy hollandskými v plavbě zdržovati. Když 6 října 1784 vyplula loď s císařsko-nizozemskou vlajkou z Antverp, odmítla vyzvání hollandské, aby zapravila obvyklý poplatek, a v plavbě po řece pokračovala, jali se Hollanďané po ní střílet a konečně ji zahnali. Císař prohlásil jednání Hollanďanů v této příčině za osobní urážku a za porušení míru i jal se sbírati vojsko. Rozhodnost císařova vzbudila vzrušení veliké při dvořích evropských, zvláště ve Francii, která s Hollanďany žila tehdy v poměru přátelském.

Ježto právě v té době císař dožadoval se francouzského prostřednictví u vévody Zweibrückenského, byla Francie ochotna podjíti se žádaného prostředkování, ale přála si, aby i Holland'ané byli do jednání pojati. Tak nabylo jednání širšího rozsahu a vévodou Zweibrückenským zpraven byl o úmyslech císařových i král pruský. Když ruský diplomat hrabě Romancov podal vévodovi Zweibrückenskému návrh císařův s kurfürstem bavorským smluvený, vévoda z osobních ohledů proti kurfürstovi bavorskému podjatý a na pruskou pomoc spoléhající odpověděl odmítavě a prohlásil, že raději pohřbí se pod troskami Bavor než by k zamýšlené a pro Wittelsbašský rod prý na výsost nedůstojné této výměně svolil. Ihned obrátil se vévoda o pomoc ku králi pruskému, který takto nabyl vítané záminky k utvoření spolku proti císaři. Fridrich tudíž upozornil Rusko a Francii na nebezpečenství, hrozící prý míru Těšínskému. Takto veškeren záměr pronikl do veřejnosti a vzbudil vzrušení neobyčejné, ježto výměna za hotovou již událost pokládána. Fridrich obávaje se, aby značné rozšíření moci habsburské neohrozilo jeho panství ve Slezsku, vzal si záminkou potřebu obrany německé ústavy říšské a tu přišlo mu vhod nedávné vyjednávání světských i duchovních knížat o spolek proti císaři s tím toliko rozdílem, že se teď král pruský v čelo jednání postavil. Vévoda sasko-výmarský Karel August, známý příznivec Göthův a později i Schillerův, jal se horlivě při jednotlivých dvořích přimlouvati se za návrh krále pruského. Sasko, Hannover, Mohuč přistoupily ku spolku, jehož účelem byla ochrana říšské ústavy a jednotlivých říšských držav před násilnými změnami, ve skutečnosti ale obracel se spolek proti výměně Bavorska a proti snaze císařově, aby některá duchovenství byla osazena princi rodu habsburského. Největší část knížat následovala příklad kurfürstův.

Král pruský tím dosáhl svého cíle, ježto proti císaři vzbudil mocný odpor mezi knížaty německými a odvrátil od něho i katolická a zejména duchovní knížata. Císařův záměr ve příčině výměny Bavor a Nizozemí byl tím zmařen, pruská politika pak nabyla příčiny ku zbrojení novému na hranicích českých. Odtud až do r. 1791 nebezpečenství pruského vpádu ohrožovalo stále vlast naši. Již ku konci r. 1784 bylo obecné domnění na obou stranách, že válka o věci německé, která by byla v prvé řadě stihla vlast naši, jest neodvratnou. 9 dubna 1785 podmaršálek hrabě Wallis oznamoval z Prahy o velikém zbrojení pruském na severních hranicích českých a současně vyzvědač jeden zvěděl, že jakýsi císařský důstojník pruskému ministru Hoymovi do Vratislavě dodal zevrubné plány pevnosti Terezína [1]).

22 června 1785 oznamoval císařský vyslanec v Berlíně baron Rewiczky státnímu kancléři, že dal král v Postupimi kresliti různé mappy, mezi nimi plány Prahy, Cheba, Olomouce, Opavy, Krnova i jiných měst, pak různých krajin saských i průsmyků slezských. Mappy tyto velice podrobné byly ryty pod dozorem; otištěno bylo toliko několik exemplářův a dsky potom zapečetěny [2]). Prostřednictvím Francie ukončen i spor s Holland'any zjevně ve prospěch císařův, ale ve skutečnosti proti jeho úmyslům. Zvláštní deputace Generálních Státův ujistila v červenci 1785 císaře, že nebylo úmyslu císaře uraziti, Holland'ané zaplatili 10,000.000 holl. zl., ale ústí scheldské zůstalo zavřeno.

K hrozící válce s Pruskem sice ještě nedocházelo, ale napjetí mezi císařem a dvorem pruským potrvalo přes to a projevovalo se nejvíce v častých manévrech císařského vojska v Čechách i na Moravě a v nákladných stavbách pevnostních. Ani smrt Fridricha II (8 srpna 1786) nespůsobila nápravu. Spolek knížat se sice rozešel, ale rozvoj východní otázky a vnitřní poměry v Dědičných Státech poskytovaly nástupci Fridrichovu Fridrichu Vilému II stálou příležitost k nepřátelským záměrům proti císaři. Prusko neslo těžce, že na hranicích se strany císařské bedlivá prohlídka byla konána a zejména že pruským důstojníkům nepovolován přechod. V této příčině císař sice učinil r. 1786 ústupek, když Fridrich Vilém II sám příslušné přání pronesl, ale k manévrům císařovým byli i nadále jen ti důstojníci pruští připouštěni, kteří o dovolení buď u svého ministerstva aneb u císařského vyslance v Berlíně zažádali. Vyzvědači pruští potulovali se i nadále po území koruny české a r. 1787 oznamoval opět císařský vyslanec kníže Rous (Reuss), že dle spolehlivého sdělení má pruská vláda v rukou velice správný a přesně kreslený plán pevnosti Terezína s označením všech podzemních opevnění i podkopů [3]). Záhy nepřátelské snahy pruské vzbudily po-

[1]) Wolf, Österreich und Preussen (1780-1790), 112.
[2]) Tamže, 103.
[3]) Tamže, 144.

zornost i na dějišti nizozemském, kdež se právě události veliké váhy počaly odehrávati.

Nadšení, které jevilo se obecně, když r. 1781 císař Nizozemsko navštívil, uhasínalo záhy. Vnější i vnitřní politika císařova budily nespokojenost velikou mezi stavy i vzdělaným obyvatelstvem četných velikých měst, z ciziny proti císaři podněcovaným. Zmar jednání císařova s Hollandany o plavbu proti Scheldě a o výměnu s Bavorskem posuzován se stanoviska prospěchů zemských velmi nepříznivě, rušení slavných klášterův a generální seminář v Louvainu dotkly se hluboce náboženského citu lidu. Nevole obracela se zřejmě proti ministru hraběti Belgiojosovi, o němž se domnívali, že má vedle generální místodržitelky, arcivévodkyně Marie Christiny a chotě jejího vévody Vojtěcha Saského a knížete Těšínského, právomoc, na někdy kardinála Granvellu za Filippa II upomínající.

Nevole propukla plnou měrou, když císař proti znění slavné výsadní listiny burgundského někdy vévody Filippa, Joyeuse entrée (= veselý příchod) zvané, odhodlal se zrušiti hlavní záštitu svobod zemských, velikou radu brabantskou. Tato rada měla právo zkoumati všechny úkazy panovníkovy, které teprvé tehdy, když dostalo se jim veliké pečeti rady, nabyly právní platnosti. Císař zamýšleje znovu upraviti soudnictví bez přihlížení k dosavádním poměrům, prohlásil radu brabantskou za odvolací soudní dvůr a ustanovil, že přeměna 1 května 1787 má býti provedena. Ale členové rady i stavové prohlásili císařův rozkaz za neústavní, nepodrobili se jemu a veřejně bylo dáno heslo neplatiti daní, dokud nebude zákonný stav obnoven. Místodržitelce podány písemně obrněné námitky, načež tato chtějíc prostředkovati, přiměla nenáviděného hraběte Belgiojosa, aby podal žádost za propuštění z úřadu. Tisícové lidu, kteří kupili se před vládním palácem bruxellským (čti bryselským), s jásotem přijali zprávu o pádu ministrovu a dávali arcivévodským manželům takovým způsobem úctu a oddanost na jevo, že tito pokládali za povinnost svou prostředkovati. Byly věci tak daleko dospěly, že arcivévodkyně a choť její jen od povolnosti zachránění Nizozemska rodu Habsburskému očekávali.

Z těchto úvah vyšlo prohlášení arcivévodkyně Marie Christiny ze dne 30 května, kterým platnost císařských úkazů, Joyeuse entrée porušujících, byla zastavena. Nizozemci přijali s nadšením obnovu zákonných poměrův a když nazejtří arcivévodští manželé v povozu ubírali se do divadla, vypřáhl lid koně, mluvčí měšťanstva bruxellského advokát van der Noot vsedl na kozlík a synové nejpřednějších rodin hlavního města táhli povoz až k divadlu. Zástupové provolávali při tom slávu císaři a slibovali věrnost až do hrdel i statkův.

Ale naděje, že císař schválí rozhodnutí své sestry a svolí k zachování zákonného stavu, selhala. Prvé zprávy o událostech nizozemských došly císaře v Chersonu i přispěly nejvíce k ukrácení cesty jeho, která byla šíře zamýšlena. Císař vrátil se do Vídně s pevným úmyslem, že pokoří odboj nizozemský zbraní a zjedná platnost svým rozkazům, ale kníže z Kounic předložil mu námitky takové váhy, že svolil k přijetí zvláštních poslanců jednotlivých krajin nizozemských, s nimiž by se o potřebných opravách dorozuměl. 3 července povoláni zástupci krajin do Vídně, ale současně jmenován generál Josef hrabě Murray, velitel vojska v Nizozemsku rozloženého, zatímním zeměsprávcem s oprávněním, aby dle potřeby užil zbraní. Zatím zvoleni zástupci jednotlivých krajin, arcivévodští manželé pak odebrali se napřed do Vídně, aby císaře o stavu věcí zpravili. Než císař nepřijal ani zprávy jejich a když poslové nizozemští ve slavném slyšení dne 15 srpna žádali, aby novoty byly odvolány a zákonný stav zachován, císař chladně odkázal je na své rozkazy, jež jim oznámiti měl kníže z Kounic. Rozkazy těmi nařizovalo se, aby především stav veřejných věcí byl obnoven tak, jak byl 1 dubna; pak teprvé byl císař ochoten uvažovati o přáních přednesených. Po odjezdu poslův obdržel Murray ihned rozkaz, aby všechny věci upravil tak, jak byly před 1 dubnem. Současně ukládal císař hraběti Murrayovi, aby konec učinil všem nedovoleným spolkům i národní gardě a aby přiměl stavy k veliké půjčce peněz na tureckou válku potřebných. Císařova vůle splněna toliko v Lucemburku. V ostatních krajích hnutí dosáhlo takové výše, že hrabě Murray obávaje se všeobecného povstání, uchýlil se opět k prostředkům mírnějším. Císař však kroků Murrayových neschválil, ba zbavil jej i náměstnictví, projevuje tím, že chce mocí zjednati průchod vůli své, ve kteréž příčině nový generální guvernér hrabě Trautmannsdorf obdržel

příslušné instrukce [1]). Další průběh odboje již však splývá s válkou tureckou.

Válka s Turky.

R. 1783 učinila smlouvu cárevna Kateřina II s chánem Tatarů krimských Mengli Džirajem a nabyla takto polouostrova Krima, který až do míru Küčük-Kajnardžského byl pod svrchovaností tureckou. Tím vzbuzeny veliké obavy Porty turecké z dalších záměrů ruských. Spolek Ruska s císařem znepokojoval turecké státníky, kteří tušili, že císař hledí nabyti zemí, mírem Bělehradským odstoupených, a za cenu těchto zemí že hodlá podporovati i ruské snahy. Také cárevna domnívala se, že přišla vhodná chvíle, aby uskutečnila „řecký projekt“ svůj, a chystala se se vší horlivostí k válce. Duší válečných snah v Rusku byl všemocný kníže Potěmkin, který hleděl, aby zajistil si pro blížící se válku pomoc císařovu ve všem rozsahu. Proto ruská diplomacie podporovala císaře proti spolku knížat německých.

V září 1786 zaslala cárevna Josefu II vlastnoruční list, jímž doličovala horšící se poměry vůči Turecku a oznamovala, že z jara odebéře se do jižních krajin své říše, kdež přála si s císařem se sejíti. Císař po radě Kounicově přijal pozvání cárevnino, načež nově založené a ve velikých rozměrech budované přístavní město Cherson při černém moři ke schůzce obou panovníkův ustanoveno. 11 dubna 1787 odjel císař z Vídně do Lvova, kdež nějakou dobu pobyl, vyřizuje potřeby státní. Na další cestě sjel se císař v Korsimi s králem polským Stanislavem Augustem IV a 15 května, po obdivuhodné jízdě stepním krajem, zavítal do Chersona, kdež ale nebyly dotud žádné přípravy pro jeho návštěvu vykonány. Ani cárevna nebyla ještě přítomna, ježto ji nepříznivé větry na Dněpru zdržely. Císař jí vyjel tudíž vstříc a setkal se s ní 19 května u osamělé jakési chýše kozácké. Když cárevna přijela, konány v důvěrném kruhu důležité porady politické, 30 května pak císař opustil s cárevnou Cherson a vydal se s ní na cestu po Krimu. Císař chtěl se ještě dále v Rusku pozdržeti, ale poplašné zprávy z Nizozemska přiměly jej k rychlému návratu. 30 června vrátil se císař do Vídně.

Cárevna majíc zabezpečenu podporu císařovu, oznámila v Cařihradě požadavky své, jimž dostalo se podpory jak od internuncia císařova tak od vyslance francouzského. I ostatní moci naléhaly veřejně na Portu, aby vyhovujíc přáním ruským, od Evropy odvrátila nebezpečenství války, ale potají pracovaly Anglie, Prusko a Švédsko pro válku a v divanu nabyla převahy strana válečná, načež 15 srpna 1787 Porta ohlásila Rusku válku a proti mezinárodnímu právu uvrhla ruského vyslance Bulgakova do žaláře Sedmi věží.

Císař Josef v jednání Porty spatřoval sice dostatečnou příčinu k válce a jal se k ní konati i rozsáhlé přípravy, ale věci nizozemské a zřejmá nechuť obyvatelstva k válce za cizí prospěchy přiměly jej k odkladům. Důležitou příčinou byl i neblahý stav finanční. Teprvé po mnohých úvahách opověděl i císař 9 února 1788 válku Portě.

Císař odhodlal se, že sám osobně se války súčastní, a odebral se 28 února 1788 do Uher k armádě, jakkoli již tehdy stav zdraví jeho byl nepříznivý. Ale obyvatelstvo nebylo válkou touto nijak nadšeno. V Čechách, odkudž největší část vojska do Uher vypravena a poprvé i Židé do pluků zařaďováni, byly obavy, aby Prusko nepoužilo situace ku novému vpádu do země, ve Vídni pak ukazovány veřejně hanopisy proti císaři. Pelcl poznamenal: „Prozatím jsou občané s touto válkou nespokojeni“ [1]).

Nemalou měrou přispěla k nespokojenosti s válkou tureckou i osobní otázka vojevůdcovská. Od konce války sedmileté byl hrdinou obyvatelstva a miláčkem armády rek v bojích s králem pruským proslavený, polní maršál Gideon baron Laudon, ale Josef II přál více polnímu maršálu hraběti Lacymu, jednomu z nemnohých svých důvěrníků, v jehož letohrádku dornbašském začasté s důvěrníky svými a se známými „pěti dámami“ z vysoké aristokracie besedoval. Zdá se, že i v této příčině rozhodoval u císaře úsudek krále pruského, který žárliv jsa na Laudonovy činy, již za sedmileté války Lacyho neobyčejně vyznamenával [2]). Tak r.

[1]) Dle Lorenze, Joseph II und die belg. Revolution. Vídeň 1862.

[1]) Josef II, MS. 106.

[2]) Zajímavé srovnání obou předních vojevůdců císaře Josefa II podává nejmenovaný francouzský diplomat a původce spisu „Geheime Geschichte des Berliner Hofes oder Briefwechsel eines reisenden Franzo-

1760, když u Goldberka v Slezsku Prusové ukořistili Lacyova zavazadla, vrátil je král pruský majiteli s přípisem velmi lichotivým [1]). Současníci i badání naší doby shodují se v úsudku, že Laudon jako vojevůdce nad Lacyho daleko vynikal. Pelcl [2]) o něm poznamenal dle úsudku současných vzdělaných kruhů: „Vojsko nemělo důvěry k Lacymu ... V sedmileté válce velel vojenskému oddělení 20.000 mužův, ale nikdy nic nepodnikl, pokaždé couvl, když Prusové se blížili. Byl pedant, zabýval se malichernostmi, jaké mají býti knoflíky, límec, vrkoč u vojína. Důstojník pod velikým trestem nesměl zapínati kabát na více než dva knoflíky. Jeho nejsilnější stránka jest, že ví, jak zříditi opevněný tábor, aby nemohl nepřítel útočiti“ [2]). Také císařovna Maria Terezia význam Laudonův uznávala a odměnila jej krásným statkem bečvárským v kraji Kouřimském. Císaři Josefu II zamlouval se ale více na místě přísného, než poněkud i drsného Laudona hebký dvořan Lacy, výborný jinak organisátor vojska, a proto dařil jej velice přízni svou. Lacy byl jako Laudon Irčan původem a v Rusku odchován, ale hrd byl na urozenství své, vyznamenával se velikou samolibostí, byl dráždivý a na slávu Laudonovu velmi žárlivý. Císař přijav po otci svém správu věcí vojenských, radíval se s Lacym často a rád slýchal i jeho náhledy o věcech zahraničných. Lacy byl velikým nepřítelem Turkův a schvaloval politiku, která je chtěla z Evropy vypuditi, říši pak jejich rozděliti, za života císařovnina nedocházel však sluchu s návrhy svými, neboť Maria Terezia vzpomínala vždy vděčně, že Turci r. 1740 zůstali smluvám věrni [1]); když ale císař Josef počal v politiku zahraničnou spolupůsobiti, rád přijímal návrhy Lacyovy a okázale jej vyznamenával. Když r. 1780 ujal se císař sám vlády, stal se Lacy předním jeho rádcem u věcech vojenských. V listě, jejž císař ihned po nastoupení svém zaslal salcburskému arcibiskupu hraběti Colloredovi, praví o Lacym, že jest z nejvýtečnějších generálů své doby, a pokládá veliké jeho nadání za záruku pořádku ve vojště svém a bezpečnosti říšské [2]).

Nepřátelství zahájeno z císařovy strany ještě dříve než byla válka vypověděna. V noci ze dne 2 na 3 prosinec pokusil se generál Alvinzi o náhlé přepadení Srbského Bělehradu, ale podnik tento nezdařil se pro opozdění některých oddílů.

25 března přibyl císař do vojenského tábora u Futaka, blíže Petrovaradína, ale dojem, jejž získal, byl nevalně příznivý. Přes všechny veliké péče a náklady, jichž válka tato vyhledávala, trpělo vojsko nedostatkem potřeb, uherští statkáři zdráhali se dodávati obilí za poukázky nezúročitelné a teprvé po válce splatné, generálové pak, vrchním velením Lacyovým rozmrzelí, konali povinnosti své lhostejně. Naproti tomu bylo pozorovati velikou bojechtivost a čilost na straně turecké.

Císařské vojsko bylo dle návrhu Lacyova rozestaveno dlouhým kordonem o 200.000 mužích v šesti armádních sborech od hranic chorvátských až k Bukovině. Hlavní sbor císařských, u něhož byl sám císař, stál ve Srěmu proti Bělehradu, dva sbory rozestaveny byly v Charvátsku, po jednom sboru bylo v Banátě, v Sedmihradsku a Bukovině, kterýmžto rozestavením oslabena byla síla vojska. Turci postřehli tento nedostatek a přestavše proti Rusům, knížetem Potěmkinem vedeným, na pokusích o nabytí

sen vom 5 Juli 1786 bis den 10 Jenn. 1787“, (Rejn-Kolin, 1789). Dotknuv se zkušenosti, jichž zažili francouzští důstojnici při manévrech vojska císařského, vytýká tomuto nevycvičenost v manévrování celých sborův a přičítá vadu tuto malému počtu a nedostatečné intelligenci důstojníků. Kdyby vypukla válka s Pruskem, pokládána byla porážka císařských vojsk za samozřejmou, neboť není prý ani generálů, kteří by se pruským vyrovnávali (str. 154), načež praví: Laudon kann nicht lange mehr ausdauern, ob er gleich noch lebhaft ist; und überdies hat er oft versichert, er würde nie eine Armee, als vier hundert Meilen weit vom Kaiser entfernt, kommandiren. Des General Laszi Geschicklichkeit, der das ganze Vertrauen des Fürsten besitzt, und sich durch die Verwicklung der militärischen Maschine beym Kaiser besonders unentbehrlich gemacht hat, will man bezweifeln.

[1]) V listě svém, daném 17 srpna 1760, píše král Lacymu: Monsieur! J'ai saisi avec plaisir la première occasion qui s'est présentée, pour vous donner une marque de mon estime. Quoiqu' ennemi de la cause pour laquelle vous combattez, je ne suis pas assez aveuglé pour ne pas rendre justice à votre mérite. Politische Correspondenz Friedrich des Grossen XIX, 553. Zcela jinak píše král o čtyři dny později (6/21 srpna 1760) po nahodilém vítězství svém u Lehnice bratru svému Jindřichovi o Laudonovi. Rozmrzelý jsa patrně, že nepotvrdily se zprávy o poranění generálově, které by jej bylo učinilo alespoň na čas k vedení války nespůsobilým, posmívá se král, že prý Laudon po bitvě válel se zoufale v písku a volal „má děla, má děla“. Tamže XIX, 555. Vidno z toho, koho se král pruský více obával a kdo v očích jeho byl nepřítelem vážnějším.

[2]) Pelcl, Josef II, MS. 112 sld.

[1]) Arneth, Maria Theresia IX, 498, 509.

[2]) Gross-Hoffinger II, 47.

Krimu, jež ale ruský generál hrabě Suvarov u Kinburna 12 října krvavě odrazil, vrhli se vší silou na císařské. Tito v létě trpěli velice nemocmi z bahenných výparů vzniklými, tak že až 25.000 mužů bylo v lazaretech. 27 srpna 1788 vzali sice císařští za přítomnosti císařovy pevný Šabac, ale velký vezír Jussuf paša, jsa výborně zpraven o poměrech ve vojště císařském a těže z opozdění maršála Rumjancova, který měl z Podolí vpadnouti do Bessarábie a tak Turky přinutiti, aby své síly rozdělili, přešel u Ršavy Dunaj a bez odporu vpadl do Banátu, 28 srpna porazil císařské u Mehadie a přešel řeku Temeš. Velitel banátského sboru generál Wartensleben žádal o pomoc. Císař se 40.000 muži zdvihl se ze Srěmu do Banátu, chtěje svésti s velkým vezírem bitvu. Tento nedal se ale pohnouti, aby opustil pevná stanoviště svá. 14 září v bitce u Slatiny císařští byli poraženi a když v noci ze dne 20 na 21 září v táboře u Lugoše, kdež císař sám s arcivévodou Františkem bytoval, vzbuzen planý poplach, dalo se vojsko na útěk, při čemž veškera zavazadla zůstavilo Turkům. Ano na ústupu dva pluky, majíce se ve tmě za nepřátely, střílely navzájem do sebe. Nížiny uherské byly teď tureckým hordám otevřeny, ale pozdní počasí přimělo velikého vezíra, že spáliv veliký počet osad, do Bělehradu ustoupil. Císař se zbytky své armády vrátil se rovněž do táboru u Zemuně, kdež měla armáda přezimovati.

Lépe dařilo se císařským na bojišti chorvátském a bessarábském. Velitelem sboru proti Bosně operujícího jmenoval císař v červenci Laudona, když ve veřejnosti jméno slavného hrdiny stále bylo jmenováno, a ten již 26 srpna přinutil pevnůstku Dubici ke kapitulaci, vzal turecký tábor u Gradišky a 3 října dobyl útokem pevnosti Nového. V Bukovině princ Koburský obdržev pomoc od Rumjancova, oblehl pevnost Chotim, kteráž po dvouměsíčním obléhání 19 září otevřela brány své.

Ve vojště i v obyvatelstvu vzešla z toho veliká nespokojenost, která se obracela proti císaři a Lacymu. Mnozí generálové, ano i sám Lacy, žádali císaře za propuštění a veřejné mínění ukazovalo na hrdiny sedmileté války, Laudona a Haddika, aby byli velitelstvím obmyšleni. Císař se zdráhal a vyvolal tím vření nebezpečné i ve vojště. Nezdravé podnebí jihouherské bylo příčinou velmi četných chorob ve vojště, ale tu se ukázalo, že nebylo dosti lékařů.

Zprávy z bojiště ve všech Dědičných Státech byly posuzovány na výsost nepříznivě, zejména ve Vídni, kdež obviňováni veřejně císař i Lacy, že neblahý stav zavinili. Dřívější organisatorská snaha Lacyova vykládána jemu teď ve zlé. Vojsko prý a důstojníci, tak se mluvilo veřejně, zchoulostivěli dobrým bydlem v době pokoje, Lacy nemá spůsobilosti k úloze vrchního velitele a Laudon jediný, který jest s to, aby dal válce jiný obrat, odkazován tráviti život v nečinnosti. Nevole přibývalo, když počal objevovati se citelný nedostatek peněz a pokus učiniti půjčku u bankéře Itziga v Berlíně zmařen byl vládou pruskou.

Za okolností takových uvažováno bylo horlivě o brzkém míru, jehož potřebu uznával i kníže z Kounic. Drsné podnebí podzimní vypudilo Turky z Banátu a 17 prosince podařilo se Suvarovu, že neobyčejně smělým útokem, podniknutým za 23°R mrazu, vzal přepevný Očakov. Tu zdály se býti okolnosti míru příznivy. Císař sám pociťuje na sobě účinky táborového pobytu, vrátil se churav 15 prosince do Vídně, ale cestou skrze Uhry mohl pozorovati veliký obrat ve smýšlení obyvatelstva, válce naprosto nepřejícího. Když přijel do Vídně, brousili si Vídeňané vtip o nezdary válečné. Po ulicích rozhazovány sarkastické lístky, oznamující, že prý císař zapovídá všelikteré osvětlování, slavnostní vítězné brány a Te Deum za příčinou dobytého vítězství. Vypravovalo se, že kdosi dovolávaje se záslužných křížů, jimiž císař před odjezdem obmyslil některé důstojníky, ve zvláštním spise upozorňoval císaře, že ještě zapomněl odměniti tří generálů, kteří vypudili velkovezíra a Turky z Banátu a sice měsíce říjen, listopad a prosinec [1]).

V Čechách a na Moravě bylo rovněž smýšlení válce velmi nepříznivé jednak pro veliké náklady válečné jednak z obavy před válkou s Pruskem. Rok 1788 byl sice po dvou předcházejících neúrodných rocích velice úrodný, ale dodávka obilí vojsku, 530.000 měřic žita a 500.000 měřic ovsa, byla tak ohromná, že obilní ceny počaly nepoměrně stoupati. Korec žita stál ku konci roku již 4 zl. Před Prusy byly veliké obavy proto, ježto vědělo se, že stát tento nabízí se císaři za prostředníka, za čímž právem

[1]) Pelcl. Josef II MS. str. 119.

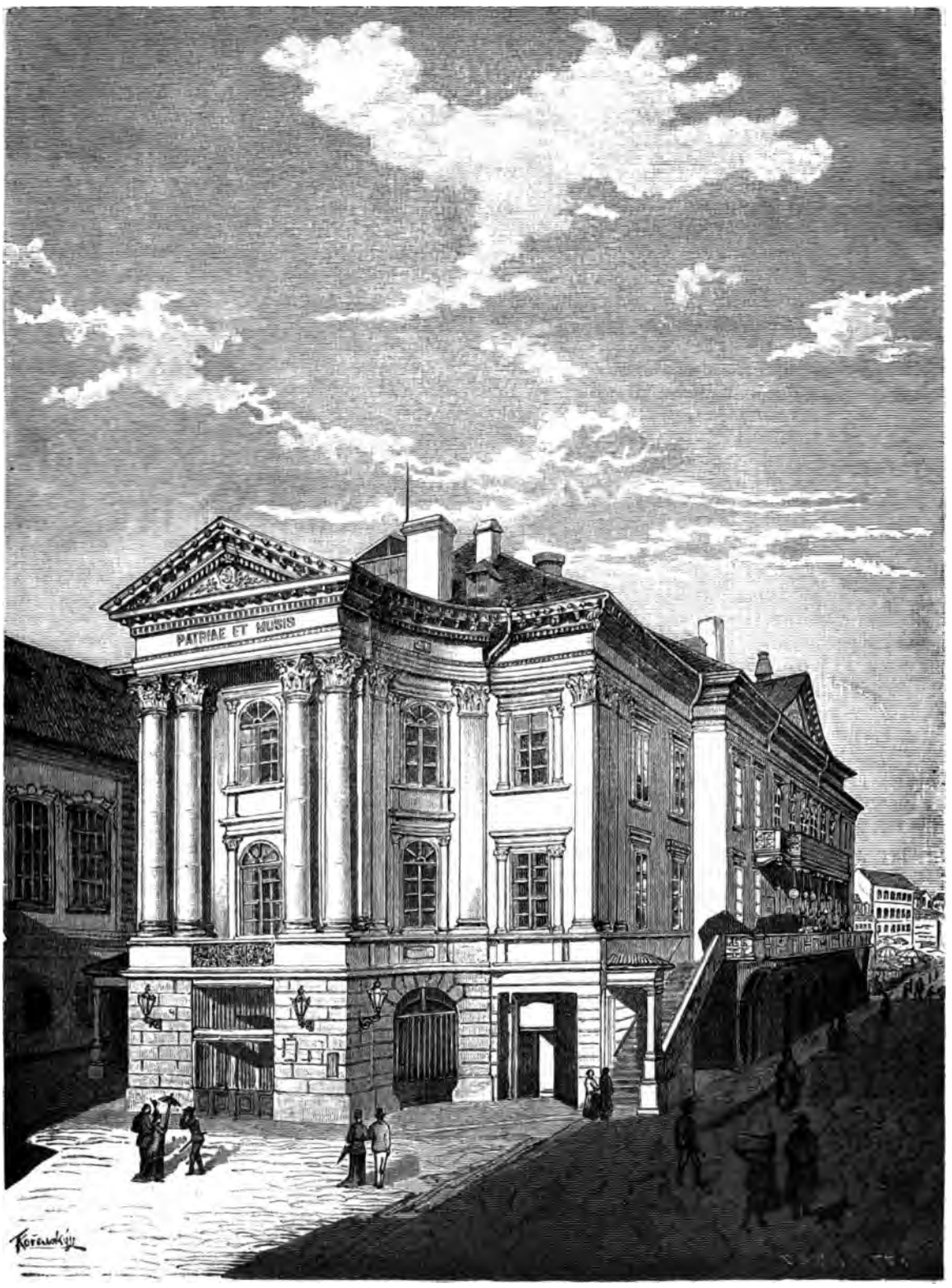

„Národní divadlo“ Nosticovo, nynější král. zemské německé divadlo v Praze.

shledávány zištné záměry proti Polsku. Poněvadž bylo se nadíti, že císař prostřednictví pruského nepřijme ani nesvolí k rozšíření pruského území na úkor Polska, vzrůstaly obavy, že užije Prusko císařových nesnází a vpádem do Čech vynutí si souhlas s přáním svým. Tehdy již vyskytl se návrh z pruské strany, aby císař zabral Multany a Valašsko, Halič pak vrátil Polsku, které by zase postoupilo Prusům državy své při ústí viselském. Aby dodalo snahám svým důrazu, počalo Prusko dovolávati se i dědičného práva rodu braniborského na korunu českou. V depeši, již 3 dubna 1788 kníže Rous do Vídně zaslal, dotýká i pamětního spisu, tehdy v Berlíně sestavovaného, v němž dle Balbína dokazováno, že rod braniborský skrze české kněžny Annu, dceru (!) Ladislava Pohrobka, a Karolinu jest oprávněným dědicem koruny české [1]). V létě docházely zprávy o velikých přípravách vojenských v Prusku. Pevnosti na východní straně obnovovány a zásobovány, na Odře zřizovány mlýny a plukům v provincii pruské položeným dán rozkaz, aby připravily se k hotovosti.

Ale všechny prostřednické pokusy odmítal císař očekávaje, že se válečné štěstí přikloní k jeho práporům, a přes veškery projevy nespokojenosti pokračoval ve přípravách k nové výpravě z jara budoucího, nedada se ani vážným stavem zdraví svého odstrašiti. Ztráty ve vojště měly býti doplněny novým odvodem a úsilným zbrojením, finanční obtíže měla zameziti nová válečná daň, nařízená dvorním dekretem ze dne 31 října 1788. V království Českém prohlásil ji 18 listopadu t. r. nejvyšší purkrabí hrabě Cavriani. Každý, kdo měl ročního důchodu více než 300 zl., povinen byl těžkou touto daní, podlé velikosti pak důchodův ustanoveno patero platebních tříd se sazbami stoupajícími. Z důchodu od 301 zl. do 600 zl. placeno býti mělo 5%, od 601 do 999 zl. 7%, od 1000 do 2000 zl. 10%, od 2001 do 4000 zl. 12% a od 4001 zl. 15% [2]). Byly tudíž daní touto postiženy zvláště třídy střední, které nad to s hrůzou pociťovaly, že odňala válka vývoz do Turecka i na východ a tím že ohroženy průmysl i obchod. Potřeba peněz k vedení války vysvětluje i příkrost, jíž při vybírání této daně na mnohých místech užíváno. Nespokojenosti tím přibývalo a ze všech končin přicházely stížnosti, které z pravidla bývaly oslyšány. Úvěr v cizině byl za těchto poměrův otřesen způsobem nejpovážlivějším, při čemž největší horlivost v líčení finančního stavu císařova na jevo dávalo Prusko. Aby snahy pruské byly poněkud skříženy, zejména pak aby bezprostřední nebezpečenství války od království českého bylo odvráceno, snažil se císař zajistiti si spolek se Saskem aneb alespoň blahovolnou neutralitu. Kurfürst saský sice r. 1784 přistoupil ke spolku knížat proti císaři, ale pruská politika v Polsku jej znepokojovala a tudíž stal se nabídkám císařovým mnohem přístupnějším. Obratným vyjednavatelem byl císařský vyslanec při dvoře drážďanském, vysoce vzdělaný František hrabě Hartig, pán na Mimoni, kterýž snažil se získati kurfürsta pro ozbrojenou neutralitu. Tím by byla Prusům odňata možnost přímého vpádu skrze Lužici a Sasko do Čech.

Toliko u vedení války císař vyhověl hlasitě projevovanému veřejnému mínění. Lacy odvolán a vrchní velení v Uhřích oddáno staříčkému „hrdinovi berlínskému“ maršálu hraběti Haddikovi, kterému uloženo, aby přešel k útoku. V květnu 1789 odebral se Haddik k armádě v táboře u Futaka v počtu 55.000 mužů soustředěné. Ale vysoký věk a váhavost ve stáří vysvětlitelná byly příčinou, že Haddik důležitějšího činu nepodnikl a záhy za odvolání žádal. Teprvé teď svěřil císař, nejsa s to, aby pro podryté zdraví sám v čele vojska se postavil, vrchní velení Laudonovi, který od jara 1789 stál v čele nevelikého sboru na hranici bosenské, přes slabé své síly však přece Turky přinutil, že v noci ze dne 9 na 10 červenec 1789 dobrovolně vyklidili pevnost Brebir nebo Starou Gradišku. Příchodem Laudonovým do táboru u Futaka rozproudil se ihned na bojišti život nový, příznivý obrat slibující. Císaře měl zastupovati ve vojště arcivévoda František.

Turci sice, nadšeni jsouce mladým ohnivým sultánem Selimem III, strojili se na všech stranách k důrazné offensivě, ale štěstí válečné počalo vytrvale přáti císařským i ruským zbraním. V dolních Uhřích, Sedmihradsku a Bessarábii zaznamenávali císařští i Rusové skvělé úspěchy, které veřejnost, pokud toliko dosavádním vedením války byla znepokojena, poněkud usmířily. Zadostučiněním bylo veřejnému mínění, že úspěchů těch získali generálové, kteří nenáleželi k oblíbencům Lacyovým a proto roku minulého

[1]) Wolf, Österreich und Preussen (1780—1790), 170.
[2]) Pražské České Noviny 1788, čís. 50—52.

postaveni byli na místa významem podřízená. K těm náležel především Josia princ Koburský, který po pádu Chotimě postoupil až do Multan. Z jara položil se táborem u Adžuda, očekávaje posil a bedlivě pozoruje Derviše pašu, který s 30.000 muži z Braily operoval proti Fokšanům. Když ku konci července spojil se s Koburkem Suvarov, veda 7000 mužů ruského předvoje, spůsobili oba vojevůdcové Turkům u Fokšan 1 srpna porážku tak rozhodnou, že turecká armáda, ztrativši veliký počet mužstva, děl i praporů, zahnána na divoký útěk k Bukurešti a Braile. Následkem tohoto vítězství přešel Potěmkin se vší ruskou armádou k ú útoku. 22 září udeřili Koburk a Suvarov na velikého vezíra Kučuk Hassana na řece Rimniku u Martinešti a spůsobili jemu, jakkoli byl ve značné přesile, takovou porážku, že váženy byly ztráty Turků na 20.000 mužů kromě těch, kteří na útěku v Rimniku utonuli. Veškeren tábor s nesmírnými zásobami válečných potřeb a potravin byl kořistí vítězův. Po bitvě osadil princ Koburk Bukurešť a tam s vojskem svým přezimoval. Také kníže Hohenlohe ze Sedmihradska přikročil k útoku a osadil ve Valašsku Kraljevo. Knížectví podunajská byla tudíž v rukou spojenců.

Největšího však úspěchu toho roku dobyl Laudon. Hned jakmile ujal vrchní velitelství, konal přípravy k obléhání pevného Srbského Bělehradu, v němž četné a výborně zásobené posádce velel Osman paša. Zesíliv se některými oddíly z Chorvátska a Banátu, zahájil Laudon 15 září obležení a se vší energií obíjel město. Prvou ránu proti pevnosti vypálil z děla sám arcivévoda František, v táboře přítomný. Přes zuřivý odpor Turků vzata útokem 30 září posávská předměstí a těžká děla z tak řečeného Laudonova ostrova obrácena proti pevnosti i vlastnímu městu. Již 8 října nabídl Osman paša vzdání pevnosti, načež zbytku posádky povolen odchod do Ršavy. Smederevo a Požarovac následovaly, odtud pak při Dunaji zbývala v rukou tureckých již jen Nová Ršava četně vojskem osazená, jíž Laudon ještě v jeseni obklíčil. Zpráva o pádu Bělehradu spůsobila ve Vídni i v Čechách radostné vzrušení; lid velebil Laudona, ve Vídni uspořádáno osvětlení města, v Čechách pak zprávy vojínů z tábora císařského o pozornosti maršálově k vojínům českého původu zjednaly Laudonovi populárnost, jejíž sledy podnes jsou zřejmy.

Příznivé tyto zprávy z bojiště vzbudily obavy v Prusku, že by císař rozšířil moc svou, aniž by se Prusům čeho dostalo. Aby ochromena byla činnost císařských, roztrušovány přehnané zprávy o stavu finančním, při čemž vítanou záminkou byla válečná daň, císařem nařízená. Tím měl býti otřesen úvěr Dědičných Států, až by císař, jak se předpokládalo, k nové půjčce se uchýlil. Prusko ujednalo tehdy spolek s králem polským a v Uhřích i Nizozemsku zjevně podporovalo odboj proti císaři. Uhrům navrhován za krále ctižádostivý vévoda saskovýmarský Karel August, jak výše již řečeno, byv z předních činitelů spolku knížat proti císaři. Pruský vyslanec ve Vídni hrabě Podewils neustával zprávami svými napjetí zveličovati. Již v počátku r. 1789 oznamoval do Berlína, že zřizují se v Čechách skladiště a že se tam soustřeďují vojsko a potřeby válečné. 24 ledna 1789 oznamoval vládě své, že chce císař soudě dle obecného ve Vídni mínění, o věci polské s Pruskem válku vésti a proto že dává odvážeti děla do Čech. Ve skutečnosti konány ale válečné přípravy na obou stranách. V Prusku zbrojeno úsilně. Pruští vyzvědači od zimy projížděli zeměmi českými, 11 dubna 1789 nařízeno všem pruským plukům, aby byly pohotovu, ač nezamítal kníže z Kounic nabízeného pruského prostřednictví u Porty turecké. 12 března 1789 zaslán z Vídně vládou inspirovaný dopis do známých hamburských novin, jímž se oznamuje, že jsou v Čechách vyhlídky pokojné, ježto v zásadě bylo pruské prostředkování u Porty přijato. Proto prý nebude se v Čechách stav vojska ani zásob rozmnožovati, obilí pak že bude do Uher posíláno [1]). Ano v Čechách byly tehdy obavy před útočnou válkou, neboť kolovaly o pruských snahách zprávy znepokojující. Vědělo se, že se strany pruské horlivě se Sasy o spolek vyjednáváno a že zamýšlen úplný rozbor Dědičných Států. Tvrdilo se dále, že císař má budoucně býti toliko arcivévodou rakouským. Uhrám měla býti ponechána volba krále samostatného, ovšem Prusku oddaného, Čechy a Morava měla býti mezi Sasy a Prusy rozděleny [2]). Zřejmé tyto válečné snahy přiměly i císaře k rozsáhlým opatřením válečným v Čechách a na Moravě, jež po odchodu vojenského velitele českého, polního zbrojmistra hraběte

[1]) Politisches Journal 1788, 423
[2]) Pelcl, Josef II MS, str. 138.

Wallisa, k armádě uherské říditi měl polní zbrojmistr Dagobert hrabě Wurmser. Především vyzbrojovány z jara r. 1789 obě nové pevnosti Terezín a Ples těžkými děly a sváženy do nich veliké zásoby střeliva. Plukům v Čechách rozloženým nařízeno, aby byly pohotovu, a když by potřeba kázala, aby jednotlivé oddíly jejich ihned mohly táhnouti k hranicům, při čemž výslovně k podezřelému zbrojení v Prusku a Sasku poukazováno[1]). Hrabě Hartig důrazně vyzýván, aby v Drážďanech jednání o prohlášení ozbrojené neutrality urychlil, dokud císař ještě žije[2]).

V Čechách ovšem neblahá válka vyvolávala veliké rozhořčení, ježto ukládala obyvatelstvu těžké oběti. Ještě 27 srpna 1789 nařídil císař, že jest z Čech dodati do Uher 500.000 měřic žita, 900.000 měřic ovsa a 300.000 měřic ječmene, nad to pak tížila veškero obyvatelstvo válečná daň, průměrem obnášející 10% všeho důchodu. Následkem obrovského vývozu obilí do Uher nastala nouze o obilí doma a cena jeho neobyčejně vstoupila, čímž válečná daň stala se ještě obtížnější. K tomu družilo se povstání v Nizozemsku, které přestalo platiti daně[3]). Krutě byl zvláště postižen lid sedlský, když za doplněním vojska v Uhřích nařízen nový odvod, kterým z Čech do vojska vřaděno 14.000 mužů. Přes to však není jediné stopy, že by v českých krajích pozorovány byly sympathie se snahami pruskými.

Ku konci r. 1789 zdálo se již, že válka s Pruskem jest nevyhnutelna. Císař skrze vyslance francouzského v Cařihradě byl zpraven o piklích pruských s Turky a proto hleděl se v čas zajistiti i na straně pruské. I shromažďoval vojsko v Čechách a na Moravě — v Čechách ku konci r. 1780 soustředěno již bylo 90.492 mužů, mezi nimiž 15.558 jezdců[4]) — tak že Prusové obávali se vpádu do Slezska. Král Fridrich Vilém II naléhal tudíž na Portu, aby záhy branné své síly k útoku na císařské země soustředila. Turci měli již v březnu nebo v dubnu proti císařským zemím pokročiti, nepřestávali však toliko na pohybech při Dunaji, nýbrž z Bosny strojili se napadnouti Chorvátsko, Štyrsko a Korutany a také proti Rusům přejíti na Krimu k útoku. 31 ledna 1790 podepsán spolek mezi Portou a Pruskem a toliko chytrost tureckých státníků, kteří pruského vyslance přiměli, že do smlouvy pojal články z pruské strany nepřijetné, současnou totiž opověď války Pruska Rusům a pomoc Turkům k znovudobytí Krimu, byly příčinou, že spolek nebyl ihned uskutečněn.

30 ledna 1790 jmenoval císař Laudona vrchním velitelem vojsk v Čechách a na Moravě kolem hlavního stanu v Králové Hradci v počtu 130.000 mužů soustředěných, což pokládáno za předzvěst války již počínající. Než choroba císařova a brzká smrt jeho daly událostem směr jiný.

[1]) Brünner Zeitung 1780, čís. 19.

[2]) Spielmann Hartigovi d. d. 17 února 1790 u Paudlera, Mitth. des nordböhm. Excursionsclubs, VIII, 252.

[3]) Tamže 129.

[4]) V království Českém tehdy stále rozloženy byly tyto síly branné: I) 14 pluků pěchoty a sice X podmaršálka Kheula v Budějovicích, XI hraběte Michala Wallisa v Kolíně, XV podmaršálka d'Altona v Chrudimi, XVII prince Hohenlohe v Litoměřicích, XVIII Brinkenův v Ml. Boleslavi, XXI Gemmingenův v Jičíně, XXV Brechainvillův ve Strakonicích, XXVIII Wartenslebenův v Hoře Kutné, XXXV Brentanův v Plzni, XXXVI knížete Kinského v Mostě, XLII Matthesenův v Chebu, XLVII Františka hraběte Kinského v Praze, LIV Kallenbergův v Praze a LVII Františka hraběte Colloreda v Rychnově. 2) pět pluků jízdy a sice karabinníci čís. V vévody Alberta Saského v Pardubicích a čís. VI velkovévody Františka Toskánského v Brandejse n. L., dragoni čís. XXXVII vévody Sasko-Kobursko-Saalfeldského v Klatovech a čís XXXIX knížete z Waldeka v Žatci, husaři čís. XXXII hraběte Emericha Esterhazy v Jablonném. 3) pět práporů granátnických a sice 2 v Praze a po jednom v Březnici, Hradci Jindřichově a Soběslavi. (De Luca, Geogr. Handbuch III, 521 sld.) Na Moravě a ve Slezsku tou dobou bylo pravidelnou posádkou 9 pluků pěchoty, 2 pluky chevauxlegerův a pluk dělostřelecký v Olomouci. Pluky pěší byly rozděleny takto: čís. 1 v Prostějově, č. 12 v Uničově, č. 7 v Lipníku, č. 8 v Jihlavě, č. 22 ve Znojmě, č. 29 v Brně, č. 40 v Kroměříži, č. 20 v Novém Jičíně a č. 56 v Olomouci. Chevaux-legerové byli posádkou v Kyjově a Uh. Hradišti. (Tamže III, 145 sld.)

Hnutí mezi stavy českými. Smrt Josefa II.

Když císař Josef II ujal se vlády a zahájil všestrannou svou činnost opravní, potkávaly se snahy jeho s nadšením. Toleranční patent učinil jej modlou osvícenců, poddanský patent a spojená s ním opatření proti přehmatům vrchnostenských úřadů zjednala mu srdce lidu. Toliko část dosavádních tříd privilegovaných, zvláště šlechty a vyššího duchovenstva, zanevřela na císaře a dávala projev své nespokojenosti tichou opposicí

anebo kritikou tiskem, zejména v časopisích zahraničních. Ale průběhem doby počalo nadšení v lidu se ochlazovati. Nařízení ve příčině pohřbů, bohoslužby a zvyků domácích, která dotýkala se citu lidského na místech nejchoulostivějších a vedla k bouřím na mnohých stranách, působila v mysli obyvatelstva změnu císaři nepříznivou. Probudilí vlastenci čeští pohoršovali se ze zavádění výlučné platnosti jazyka německého tam, kde právem dotud užíváno bylo jazyka českého.

R. 1787 počala se jeviti nespokojenost všestranná. Kromě hýčkané německé byrokracie nebylo stavu, který by v tom neb onom nařízení císařovu neviděl se poškozena. Opatření, které dotýkalo se jedné vrstvy lidu a budilo její nespokojenost, znenáhla budilo nespokojenost obecnou, která rostla, když vydávána nařízení, obecně za zbytečná a ukvapená pokládaná. Tu právo počalo již odporovati moci a praktický smysl nepraktickým, theorétickým doktrinám. Takovým opatřením, které potkávalo se s nelibostí všeobecnou, bylo zavedení tak zvaného mortuaria, totiž daně z dědictví na místě dřevních tax, a pak rozkazy, dané 8 června 1785 a 18 května 1787 opětované, aby všechny sirotčí, církevní a fondové jistiny byly do pěti, u jednotlivců do 10 let splaceny, jistin pak těch aby nadále toliko k veřejným účelům bylo užíváno. Opatřením tím zdražil se úvěr, zpoutaný i nedostatkem veřejných ústavů peněžních bankovní povahy, proti nímž císař choval neodůvodněnou antipathii, a stížily se peněžní poměry. Lidé dotud zámožní ocitli se v peněžní tísni a nuceni uchylovati se k Židům, kteří volně lichvu mohli provozovati. Neméně povážlivé bylo znepokojení, když císař snížil úrok z jistot sirotčích na $3^1/_2\%$. Tu již i v domácím tisku ozývaly se hlasy, že sirotkové jsou ve svých důchodech zkráceni.

Případy, že císař odsouzencům zvětšil trest soudem vyměřený, přispívaly rovněž k znepokojení, ježto byly pokládány za samovolné vkládání se panovníkovo do práva, řádným soudcům vyhrazeného. Bezohledné jednání s mladým hrabětem Podstatským a s podplukovníkem Székelym dotklo se citelně vyšších stavů, šlechty a kruhů důstojnických. Lid velikých měst byl letáky všeho druhu pobouřen, v Praze pak působily jitření některé příkazy neodůvodnitelné, jako nařízení, aby po vší zemi slavena byla posvícení v týž den, pekaři a hostinští aby nesměli o svátcích dávati vánočky, děti nemanželské pak aby stejné měly dědické právo s manželskými [1]).

Neméně vytýkána císaři záliba jeho ve vojště. Sice shledáváno obecně, že nápodoboval ve všem konání svém pruského Fridricha, ale při tom veřejně vyslovováno, že neměl ani ducha ani odvahy jeho. Myslící duchové vypozorovali, že podniká císař vše za jediným úkolem, za rozmnožením vojska totiž, a že občanských a duchovenských kruhův nenávidí. Spoléhal prý na vojsko a vyhledával zápletek, které nutně vedly k válce, ale neměl nadání válečného.

Císař sám přispíval k nevlídným těmto posudkům způsobem, kterak záměry a zvláště novoty své prováděl. On poznával, že opravy jeho nedaří se a že nedoznávají souhlasu, ale nebyl s to, aby uvážil pravé toho příčiny; nebyla to snad zásadní nechuť k opravám, nýbrž způsob, jakým byly prováděny skrze neschopné, bezcitné úřednictvo. Když 13 dubna 1788 stihána byla v nedělní den v Praze zlodějka, která kradla z kapsářů peníze obecenstvu, a když za tou příčinou úřední orgány jaly se prohlížeti pohoršujícím způsobem mnohé vážené a počestné paní, tu věděl sice každý, že císař není bezprostředním původcem tohoto pohoršení, přece však naň vina svalována a o případu zaslány zprávy přehnané až do „Erlanger Zeitung“ [2]). Císař nejsa si vědom pravé příčiny, dával trpkost svou na jevo tam, kde na místě nebyla, ve styku totiž s obecenstvem. Dřívější způsob jeho budící nadšení znenáhla měnil se v sarkasmus, kterým vyřizovány věci i nejdůležitější, a jednání takové vrchu nabývalo, když císař počal se obávati i o pověst svou u potomstva, neboť různé karrikatury, zvláště ve Vídni bující, a všeliké vtipy mezi městským lidem šířené budily již zúmysla pochybnost do duševního stavu jeho.

Tělesný stav císařův nebyl z posledních příčin náhlého obratu, který rokem 1787 lze pozorovati ve všech kruzích obyvatelstva. Císař od svého nastoupení počal churavěti. R. 1781 v létě objevila se povážlivá choroba oční, o níž tvrzeno již tehdy v kruzích lékařských, že má hlubší pathologické příčiny. Neúnavná duševní činnost, stále vzmáhající se rozčilení, jakož i časté, veliké a rychle konané cesty císařovy bez ohledu na roční

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 105.
[2]) Tamže, 107.

dobu i počasí kvapem podrývaly zdraví jeho. Tento stav sám sebou přispíval k chvatnějšímu postupu v provádění záměrů císařových a budil v něm přání, aby se dožil ovoce snah svých.

Vnější podněty k obecným projevům nespokojenosti byly však kromě Čech položeny. Věci nizozemské, které znenáhla přiostřovaly se ve zřejmé povstání, povážlivé hnutí v Uhřích, pruskou vládou rozdmychované, a konečně neslavný celkem průběh války turecké nezůstaly bez ohlasu ve smýšlení zemí českých, kteréž chovajíce se dosud nejpokojněji, válečnými potřebami nejvíce byly postihovány. Největší část mladého mužstva k vojsku odvedena, veliká válečná daň uložena a neúprosně vybírána, v přírodninách pak dávky nepoměrné vyžadovány. Nezdravé podnebí jihouherské a nehody válečné spůsobovaly veliké ztráty lidských životů, které rovněž na hlavu císařovu svalovány. Vyčítáno jemu, že dada se vésti zálibou svou k chirurgii, k vojsku vysílal místo zkušených, vědecky vzdělaných lékařů nedouké ranhojiče a lazebníky a že při ustanovování vrchního velení přednost dával Lacymu a jeho stvůrám.

Aby jednání toto bylo zdůvodněno, rozhlašováno z dvorních kruhů, že Laudon a generálové v lidu oblíbení, jako maršál Haddik, Clerfayt, princ Koburský, kníže Hohenlohe a j., jsou již věku a sil k námahám války s Turky nedostatečných, když však válka měla průběh nepříznivý a císař sám vida se nucena vojsko opustiti, Laudonu svěřil velení nejprvé v Chorvátsku, potom před Bělehradem, a princi Koburskému v Bessarábii, přibylo nespokojenosti a nepříznivých úsudků, ježto byla obava, že nespraví ani Laudon, co zavinilo dřívější špatné války řízení. Ano, v obyvatelstvo vnikaly zprávy, že císař řídil se radami svých stálých společníků, duchaplných to dvořanů, kteří prý císaři ve všech jeho zámyslech potakají, ale zvolna od něho zkušené rádce, jako knížete Kounice a hrabata Kolovrata i Chotka, vzdalují. Pelcl jmenuje hlavně tré z těchto společníků, Keera, Kašíka a Meyera, jichž úloha nenepodobala se úloze někdy Jáchyma Langa a Volfganga Rumpfa na dvoře Rudolfa II. Že držitelé nejvyšších úřadů ústředních nebyly za posledních let s císařem v dobré shodě, toho dosvědčují netajené výroky knížete z Kounic a odchod hraběte Chotka. „Též tak v úředních věcech se to nelepší“, zaznamenává r. 1789 Pelcl[1]), „leč až vážní úřadníci o radu budou tázáni, hejskové, marnotratníci, frejíři a pisálkové neuvážených dobře zákonů budou odstraněni. Všady doutná oheň vzpoury, který v Nizozemsku již vypukl“.

Zprávy o císařově hrozivé churavosti budily vzrušení ještě větší, neboť nařízení i za churavého stavu císařova přibývalo, jakkoli se pozorovalo, že císař svými důvěrníky a svou kabinetní kanceláří jest od obyvatelstva všeho takořka odlučován. Císař vrátil se z vojenského tábora v Dolních Uhřích nemocen, ale doufalo se obecně, že se ve Vídni pozdraví. Než z jara 1789 počala choroba jeho nabývati příznaků hrozivých a lékaři již rozpoznávali nebezpečnou churavost plic. S počátku ledna 1789 přinucen císař opět ulehnouti. Když po některých dnech povstal, přikládáno onemocnění rheumatismu, který prý jest následkem pobytu u vojska v Uhřích[2]). Ale churavost císaře neostavovala a on přinucen až do počátku března v lůžku tráviti, při čemž ale se zimničnou horlivostí vyřizoval věci státní. 12 března 1789 psáno bylo z Vídně do Hamburka[3]), že již císař lůžko opustil, že si hledí vlády a shromažďuje kolem sebe společnosti, ale že často naříká do tísně na prsou, pročež lékaři ukládali jemu šetření a radili, aby léto strávil v Budíně. Než ku konci března počal se císařův stav opět horšiti. Tísně na prsou přibývalo, ustavičný nepokojný tlukot srdce se objevoval a sice za povětrnosti nepříznivé bylo pozorovati jeho přibývání, společnosti dvorní odříkány a císař meškal nejvíce ve svých komnatách[4]). Několik slunečných dnů s počátku dubna spůsobilo malou úlevu, tak že císař i vyjížděti počal, než náhle nastal obrat tak nepříznivý, že byl příčinou obav nejvážnějších. V noci ze dne 14 na 15 duben postihlo císaře velmi prudké chrlení krve, tak že vypraven ihned kurýr do Florencie ku dvoru velkovévody Leopolda, následníka trůnu. Josef sám seznával svůj na výsost nebezpečný stav, pročež se zpovídal a přijal i svátost pomazání. Bleskem rozlétly se zprávy o těžkém onemocnění císařovu po Vídni i po královstvích a zemích. Ve Vídni všechny zábavy odříkány, ve chrámích vystavena k uctění nejsvětější svátost a všude konány modlitby

[1]) Josef II, MS, str. 135.
[2]) Polit. Journal 1789, str. 93.
[3]) Tamže, 422.
[4]) Tamže, 542, dopis ze dne 11 dubna.

za císařovo uzdravení[1]). V dubnu dostoupilo nebezpečenství vrcholu, načež nastal obrat k lepšímu.

19 dubna došla do Prahy prvá poplašná zpráva, že císař stižen byl právě chrlením krve, že jest na smrt nemocen a opatřen svátostmi umírajících[2]). Zprávy poplašné sice ihned byly vyvráceny, ale chorobný stav potrval až do června, kdež císař přesídlil do oblíbeného svého Laxenburka. Lichotníci nabývali znovu nadějí a podávali příznivé zprávy o císařovu tělesném stavu do listů zahraničných, zejména do hamburského „Politisches Journal". 8 července 1789 psáno do časopisu tohoto[3]) z Vídně, že stav císařův od 8 až 10 dnů podstatně se zlepšil a že jest oprávněná naděje na úplné jeho pozdravení. 6 srpna oznamováno[4]), že jest již císař skoro úplně zdráv. 7 září oznamováno[5]), že se císař cítí zcela zotaveným a že chce opět k armádě do Srěmu, že ale přinucen zůstati ve Vídni, ježto na zadní části těla vyvinul se nádor, jejž osobní jeho chirurg, Vlach Brambillo, se zdarem vyřízl. Po operaci vykonané odjel císař 3 září z Laxenburka do Hetzendorfa, kdež hodlal pobýti několik týdnů. 9 září dopisovatel jásal, že císaři se tak dobře vede, že již téměř denně jezdí z Hetzendorfa do Schönbrunna[6]).

Hlučně rozšiřované zprávy o císařovu pozdravení byly přijímány v obecenstvu s nedůvěrou, ježto z lékařské strany stav císařova zdraví byl posuzován nepříznivě. Obecné bylo přesvědčení v kruzích vzdělaných, že Brambillo pravý stav tají, ano že i spůsob jeho léčení není churavosti císařově přiměřen. Ve Vídni i v Čechách byli r. 1789 již připraveni na neodvratnou brzkou katastrofu. Ale z takové nálady myslí nabývala nespokojenost tím účinnější potravy. Vídeňané, kteří císaře uvítali při nastoupení jeho s největším nadšením, přáli si teď jeho smrti, poněvadž očekávali, že by rozvážný Leopold uzavřel mír s Turky a ukončil boj, veliké oběti krve i statků vyžadující. V Čechách ku změně smýšlení zase nejvíce přispívaly obavy před válkou s Pruskem, která zdála se býti nezbytným důsledkem války turecké. Neočekávané odstoupení hraběte Chotka mělo sice jiné příčiny, ale přes to přičítáno na vrub poměrům v okolí churavícího císaře. Rozčilení přibývalo, když v severních Čechách počalo soustřeďování vojska a přišel rozkaz, aby armádě mezi Terezínem a Plesem rozkládané dodáno bylo 150.000 centnýřů sena[1]).

Tehdy postavili se v čelo nespokojení stavové čeští. Opposice jejich trvala již po delší dobu, čerpajíc původ z různých opatření císařových, náboženských, politických i společenských, ale zřejměji vystupovala na veřejnost teprvé r. 1787. Roztrpčení přibývalo, když přes císařovo rozhodnutí dělostřelci na královském hradě Pražském na dále ponecháváni a cit šlechty urážen byl i takovými opatřeními, jako násilné přestěhování šlechtičen z novoměstského ústavu na Hradčany, aby uprázdnily místo pro nemocnici, která zaměňována s opovrhovanou porodnicí[2]), jakkoli dosavádní dům byl jejich majetkem soukromým. Odstoupení hraběte Nostice z úřadu nejvyššího purkrabí úzce souviselo s rostoucím opposičním hnutím mezi stavy českými, kteří císařovými zámysly proti sněmu zemskému byli na výsost pobouřeni. 10 srpna 1787 podal Nostic žádost za propuštění, nechtěje ve všem hověti novým poměrům, načež jmenován jeho nástupcem předseda moravsko-slezského gubernia Ludvík hrabě Cavriani, bezohledný i nejapný byrokrat a zarytý stoupenec vládního směru. Již jsa místodržitelským radou u gubernia českého, vystupoval Cavriani v popředí jako houževnatý centrálista, nepřející žádnému zbytku zemské ústavy, jehož s českou minulostí a právními zvyky království spojoval toliko český inkolát. Od gubernia českého vzdálen, ježto vznikl tuhý spor mezi ním a hrabětem Lažanským. Uvázav se v úřad nejvyššího purkrabí, jal se hrabě Cavriani bezodkladně rušiti poslední zbytky stavovského zřízení a přispěl nejvíce k tomu, že od r. 1788 sněm zemský byl pouhou formalitou. Vedením jeho jali se úřadové nejhorlivěji prováděti ustanovení o nové dani pozemkové, bez ohledu na vady její.

Byloť zajisté výsměchu podobno, když svolán byl 20 června 1789 sněm český, aby zavřel jednání své za r. 1789. Zajímavý jest protokol o tomto sedění, jehož jediné ustanovení kromě výčtu nemnohých přítomných zní: Da bei der nach dem geistlichen Voto

[1]) Tamže, 553.
[2]) Pelcl, Josef II, MS, str. 128.
[3]) Polit. Journ. 1789, str. 883.
[4]) Tamže, 983.
[5]) Tamže, 1057.
[6]) Tamže, 1107.

[1]) Pelcl, Josef II, MS, str. 137.
[2]) Palacký, Leben des Grafen Kaspar Sternberg von ihm selbst beschrieben, 28.

verfassten Landtagsschrift über die Postulata für das 1789te Jahr nichts zu erinnern befunden worden, so wurde beschlossen, eine solche durch die k. k. Herrn Landtagskommissarien nach Hof zur höchsten Begnemigung abzusenden. Toť bylo veškero jednání sněmu.

Stavové čeští hledali za těchto poměrův již od delších dob opory v národním hnutí českém a jali se okázale podporovati české vlastenecké snahy. Když r. 1787 císař posledně v Praze meškal, hovořili stavové mezi sebou v předsíni audienční síně hlasitě česky, jakkoli, jakož poznamenal Kašpar hrabě Sternberk, málo již bylo přítomných, kteří plynně česky mluvili. Za úřadování Cavrianova opposice stoupala, podněcována jsouc tu spůsobem, jak byly prováděny katastr a na něm zakládající se daň pozemková, tu jednotlivými případy soudními, v nichž spatřováno snižování výsad a vážnosti stavu šlechtického.

Celkem lze stezky stavů českých dle projevů, které se bezprostředně po smrti císařově staly, takto shrnouti. Stavové vytýkali vládnímu směru císařovu, že mnohé zemské úřady se neosazují, že výbor zemský byl zrušen a odmítány veškery žádosti za jeho obnovu, že měli právo býti souzenu soudci ze svého stavu, kteréž právo sice v jiných zemích zachováno, v Čechách ale porušeno, ježto soud nad stavovskými osobami souditi ustanovený složen byl z cizincův a z mnohých osob nešlechtických — tím ukazováno na dobrodružnou německou byrokracii, která v Čechách na úkor obyvatelstva domácího hledala zaopatření — Dále vytýkáno, že dle nových řádů soudních mohou býti členové stavů souzeni i skrze magistráty městské, při čemž zachovává se týž řád soudní a ve výměře trestů prý začasté se zřejmou snahou po zneuctění rodin stavovské osoby s nejnižšími zločinci na roveň kladeny.

Hnutí mezi stavy povzbuzeno vládním krokem, který byl důkazem zřejmé vládní slabosti. Náklady války turecké a obecně vzrůstající nespokojenost byly přiměly císaře Josefa II, že za posledních dnů vlády své svolal stavy české i moravské k sněmovnímu zasedání. Sněm království českého byl svolán 29 dne měsíce září 1789 a dle vůle císařovy měl na prosté vědomí vzíti finanční požadavky pro válečný rok 1790. Sněm tento sešel se teprvé 26 října a zahájen byl královskou instrukcí napřed česky pak německy čtěnou, v níž se oznamovalo, že jest berní oprava dle zámyslů císařových v českých, starorakouských a polských zemích provedena a dle toho, na základě císařského patentu ze dne 20 dubna 1785, že bude úhrn nové daně na všechna tato království a země — instrukce místo tohoto správného označení užívá ponižujícího výrazu „provincie“ — spravedlivě rozvržen, při čemž ukládalo se nejvyššímu purkrabí, aby o rozvrh částky království českému připadající s vrchní kommissí pro berní opravu se dohodl. Zásadou stanoveno, že nadále bude vybírána daň dle výnosu půdy bez rozdílu, zda tato jest vrchnostenská či rustikální, nechať půda náleží komukoli. Vzhledem ku škodám, jež království české za nedávných dob utrpělo, snížena povinnost berní z dosavádních 4,156.146 zl. 54 kr. na 3,646.017 zl. 9 kr., kteréžto snížení ovšem velikou daní válečnou bylo převáženo, nad to pak stavalo se dalším zněním instrukce illusorním, která neurčitými slovy stavy vyzývala, aby povolili potřeby, jež válečná doba pro tento rok uloží, a spolu ohlašovala, že z nutných potřeb mimořádná pivní daň, a daň z dluhů, masný krejcar a plat z dobytka poráženého dle patentů ze dne 10 února a 17 září 1789 a sice až do té doby, dokud by vedlejší dávky stejnoměrně upraveny nebyly, pro královskou komoru ve výši dotud stanovené vybírány budou. Kromě obvyklé prvé proposice o věcech náboženských, která proti dřívějším dobám zněla všeobecněji, jiných postulátů královských instrukce neobsahovala, důkazem zajisté, že císař na svém názoru, dle něhož stavové toliko k berním požadavkům prostě přisvědčovati mají, pevně setrvával.

Jednotliví stavové sstoupili se k poradám o postulátech královských a snesli se především o díkůvzdání císaři, že prosbě stavů v posledním zasedání sněmovním vyhověl a sněm dle zděděných zvyklostí k zasedání svolal, v čemž nebylo nesnadno spatřovati osten opposiční, neboť svolání sněmu bylo v odporu s dosavádními záměry císařovými a ukazovalo, že absolutní vládní směr i v českých zemích moci pozbývá. Nová obecně tížící daň bez souhlasu sněmu vybíraná, byrokratické postátnění vší berní správy a břemena spůsobená nešťastnou válkou s Turky byly příčinou, že i v Čechách rozbouřilo se mocné hnutí proti císaři.

26 října 1789 zahájen týmž spůsobem též sněm moravský, při čemž poprvé i svolávací král. reskript ze dne 29 září i pověřující

listiny král. kommissarů čtěny byly pouze německy [1]). Také tomuto sněmu předloženy jen obvyklý náboženský postulát a postulát na

Klášter u sv. Anežky v Praze, Josefem II zrušený, za největšího svého zpuštění.

2,067.621 zl. 55¾ kr., čímž dřevní povinnost berní značně byla zvýšena. K meritornímu jednání sněm ve dvou schůzích, 26 a 28 října konaných, vůbec nedospěl. Formalie, četné nobilitace zeměpanských úředníkův a brněnských továrníků, byly hlavní částkou jednání.

Za této nálady došly v prosinci r. 1789 zprávy o novém onemocnění císařovu. S počátku sice rozhlašovalo se, že císař trpí zimnicí, prý následkem špatného trávení, ale ukázalo se, že tvrdošijný neduh plicní vracel se s prudkostí na výsost nebezpečnou. Průběhem ledna 1790 nemoc tak pokračovala, že vzdávali se již lékaři naděje a obecenstvo počalo uvažovati o důsledcích blízké změny vlády. Císař sám byl si vědom stavu svého a nařizoval 22 ledna všem zemským správám, aby oběžníky prostřednictvím krajských úřadů rozesílanými oznámeno bylo, že obvyklé pobožnosti a náboženská cvičení,

[1]) Zajímavou jest o tom poznámka ve sněmovním protokole: massen solche in böhmischer Sprache gänzlich ausgeblieben sind. Z protokolu sněmovního v moravském zemském archivu.

k nimž lid dle svého názoru má zvláštní důvěru, pokud shodují se s přesnými pojmy katolického náboženství, nadále se obecně dovolují [1]). Byl to počátek obecného odvolávání novot, jehož císař na smrtelném loži svém nezůstal ušetřen. Dva dny před tím, 20 ledna, zakázán prodej knih zapověděných od domu k domu a zákaz odůvodňován tím, že bylo shledáno, kolik zlého svobodný tisk od r. 1782 způsobil [2]).

Rychle se stihající zprávy o beznadějném stavu císařovu přiměly české stavy, že o své újmě a ve zřejmé protivě s nedávno prošlým rozkazem císařovým jali se žádati o odstranění nejpronikavějších reforem. Nejprvé konány důvěrné porady některých vynikajících osobností z kruhů stavovských, z nichž, jakkoli byly ostražitě policií přezírány, vyšel popud ku stavovské schůzi, když nebylo dovoleno v té příčině za svolání schůze sněmovní žádati. Duší těchto schůzí a spolu předsedou byl Jan hrabě Bouquoi, r. 1741 narozený a vzděláním, humanností a láskou k minulosti české vynikající. Oddav se výhradně správě rozsáhlých statků svých, staral se horlivě o povznesení hospodářství, lesnictví, škol obecných, založil r. 1779 pověstný ústav chudých a r. 1783 povolán císařem k organisování chudinství na základě svého ústavu chudých ve všech Státech Dědičných, načež svěřena mu i správa všech nadání a dobročinných ústavů. R. 1787 vzdal se těchto hodností a navrátil se do Čech, kdež r. 1788 na panství svém novohradském městečko Puchéř založil. Odtud stál v popředí stavovského ruchu českého a dlužno jej pokládati za prvého zástupce směru politického ve šlechtě české, jejž „historickým“ nazýváme. Vedle něho horlivě jednání se súčastňovali František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat a Jan Vojtěch hrabě Černín z Chuděnic. František Antonín hrabě z Kolovrat z pošlosti košátecké nabyl v mládí bohatého vzdělání přírodovědeckého a krasoumného, byl členem zednářské společnosti a oddal se hornické i mincovní službě. Posléze byl předsedou dvorské mincovní a báňské komory. Za vedení hraběte Bouquoie a z péra barona Puteana vznikl prvý stížný spis, který sice císaři předložen nebyl, ale obsahem i formou velice jest významný [3]). Adressován jest pouze králi zajisté se zřejmým úmyslem, aby bylo ukázáno, že království české dle nezadatelných svých práv jedná skrze stavy přímo s králem, nedbajíc ústředních úřadů, s porušením práv svých zřízených. Spis dovozuje, že nová soustava berní spůsobila veliké ochuzení stavů, kterýmž z oprávněného majetku, poddanými dotud zúročovaného, zbyly sotva tři dvacetiny, a že ani ten skromný výtěžek, jejž poddaní mají odváděti, není nijak zajistěn. Jsouce sníženi k bezvýznamnosti a za pokořujícího směru, který vyslýchá jejich dobrozdání teprvé, když již věc dávno jest provedena, že neznají petenti než cesty prosební, ne však v úctyhodné spůsobě stavovské představky, nýbrž v méně významné spůsobě soukromé žádosti. Důvodem uváděli jednak okolnost, že nedávno císař jiným zemím v prosbách jejích vyhověl, jednak spis Hesslův [1]) o vlastnickém právu vrchnosti a o úpravě berní. Hlavní neduh, o jehož vyléčení podepsaní se snaží, jest ovšem ten, že ztrácejí velikou část svého majetku, poddanými užívaného; vedle toho jsou však menší neméně citlivé, jimiž jsou podepsaní za některých právě uplynulých let postíženi, a tu jmenují se zvláště daň z dědictví, nová ustanovení odúmrtná, zvýšené soudní taxy a kolky, uvolnění obchodu solí a pivem, zřizování a vydržování budov školních, vypovídání značných zajisté zádušních, nadačních a sirotčích jistot, snížení úroků z peněz sirotčích ve spojení se zrušením svobodné lichvy, nesmírné náklady s úpravou berní spojené, o devět desítin zvýšené náklady na ubytování vojska, které dříve toliko poddaným bylo snášeti, zdvojená daň válečná. Žádali tudíž alespoň o odstranění hlavního zla v nové berní úpravě spočívajícího a o svolání stavů. Spůsob, jímž spis tento složen, jest velice rozhodný i mužný. Značný počet stavovských osobností, zejména členů stavu panského, ihned spis podepsali a již měl býti císaři odeslán. Tu však přidal se k nespokojeným pánům i Prokop hrabě Lažanský, nejvyšší lenní soudce, vynikající i vzdělaností i váhou svého úřadu. On byl dávným odpůrcem nejvyššího purkrabí hraběte Cavriana a směrem svým velice liberálním lišil se značně od konservativně smýšlejícího hraběte Bouquoie. Hrabě Lažanský předložil vlastní návrh stížného spisu k císaři, sti-

[1]) Meynert, 75.
[2]) B. Rieger, Zřízení krajské I, 111.
[3]) Uveřejněn jest v Sammlung einiger Schriften..., über das neue Steuer- und Urbarial-System. Beilagen, str. III—IV.

[1]) Ignac Benedikt Hessl, Die Gebrechen der neuen Steuer-Rektifikazion aus Originaldaten bewiesen. Vídeň, J. G. Mössle, 1790.

lisovaný diplomatičtěji [1]). Neobrací se proti nové pozemkové dani, nýbrž proti netušeným jejím následkům, a dokládá, že stavům, když nejsou ku sněmu svoláváni, zbývá toliko cesta soukromé prosby. Slovy uctivými sice ale pravého stavu věcí neskrývajícími doličuje pohromy hospodářské, jimiž účinkem soustavných nových oprav stížen jest majetný stav až k úpadku, aniž by tím nabyl prospěchu lid, a žádá, aby stavové směli vypraviti deputaci ku králi. Poněvadž pak gubernium upozornilo krajské úřady, aby neužívaly přísnosti proti poddaným ve příčině odvádění dávek a následkem toho poddaní již na mnohých místech odpírali nařízené práce polní i luční, ba i určené dávky peněžité, žádá ku konci spis, aby krajským úřadům vydáno bylo nařízení k určitému zakročení, kde by odpírání povinností bylo zjistěno.

Ani stavové uherští sami scházejí se ku sněmu v Prešpurku a donucují císaře, aby vydána jim byla koruna ve Vídni chovaná, položili si stavové čeští na 11 únor rok do Prahy, kterýž byl hojně obeslán. K podobnému činu nevzmohli se stavové čeští od dob předbělohorských a za jiných poměrů byl by čin tento vykládán jako krok nezákonný. Skoro sto účastníků ze všech tří vyšších stavů dostavilo se, mezi nimi kníže arcibiskup hrabě Přichovský, August kníže z Lobkovic. František Antonín hrabě z Nostic, Kristián hrabě Šternberk, František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat, všichni Kinští, Donat Josef z Mühlensdorfa, Jan Josef z Leinerů, Jan František z Hanischů, métropolitní děkan a světící biskup Erazim Krieger, arcijáhen u sv. Víta Václav Vojtěch Herites, kanovník Jan Michal Varlejch z Bubna, generál velmistr křižovníkův Antonín Suchánek i j. Dojem vzbuzovala přítomnost někdejšího nejvyššího purkrabí hraběte Nostice a předních hodnostářů kapituly svatovítské, která císařovými rozkazy o umenšení důchodů proboštských, o přikázání důchodův a místa scholastikova dočasnému řediteli normálních škol a zrušením třináctého, tak zvané Šporkovské praebendy, viděla se zkrácenu ve svých právích a mužně proti všemocnému absolutismu se hájila (VIII, 239). Bylo viděti, že nový duch vnikl i do uzavřených vrstev těchto, které seznávajíce, že opravní směr dotýká se základů právního i historického bytí království, postavily se v čelo odporu. Přítomní členové stavů sstoupili se a vyslechli oba předložené spisy pamětní k císaři, načež přes odpor hraběte Bouquoie většina volila spis hraběte Lažanského, v nepatrných věcech opravený, jejž podepsalo šedesát nejznamenitějších šlechticů. Všichni Kinští podpisů svých odepřeli, ježto si přáli směru rozhodnějšího po spůsobu spisu Puteanova, arcibiskup pak a generál velmistr z obavy, aby podpisem svým nespůsobili škodu ústavům církevním. Arcibiskupovi bylo i vytýkáno, že dodal zradně přepis pamětního spisu nejvyššímu purkrabí hraběti Cavrianovi, který jej rychlým poslem poslal do Vídně [1]).

Zpráva o stížném listu českých stavů postihla císaře již umírajícího. Když císaři o něm podána zpráva, zvolal s resignací: „Chci jim dáti vše, čeho žádají, jen ať mne nechají v pokoji sstoupiti do hrobu“.

V posledních dnech lednových nebezpečný stav choroby císařovy byl již znám i při dvoře florentském a velkovévoda Leopold činil přípravy k cestě de Vídně. Císař sám jej k tomu důtklivě vybízel a velkovévoda již konal přípravy cestovní, po několika dnech ale záměr svůj změnil a vypravil s počátku února do Vídně spolehlivého důvěrníka, který by nabyl určitých zpráv o zdraví císařově a o stavu věcí ve Státech Dědičných. Dopisy císařovy ze dne 4 a 6 února poučily Leopolda, že rozhodnutí se kvapem blíží. Císař sám zvěděl od svých lékařů 5 února, že stav jeho jest beznadějný, i činil ihned nutná opatření vládní při plném klidu duševním. Správu věcí vnitřních až do příchodu Leopoldova svěřil hraběti Hatzfeldovi, řízení věcí zahraničných zvláštní konferenci státníků, v níž kromě knížete z Kounic zasedati měli kníže Starhemberk, hrabě Rosenberk a maršál Lacy. Konference tato usnesla se na ustanovení velkovévody spoluvladařem a vyzvala jej, aby bez meškání odebral se do Vídně. Ale Leopoldovi nezdálo se přiměřeným uchopovati se vlády, dokud bratr žil; vždyť syn a dědic jeho meškal stále u lože nemocného císaře. Proto učinil opatření, aby arcivévodě Františkovi ihned po úmrtí císařově doručen byl list, jímž byl

[1]) Uveřejněn v Sammlung einiger Schriften..., über das neue Steuer- und Urbarial-System, VII—X.

[1]) Pelcl, Josef II, MS, str. 137. — Jäger, Kaiser Josef II und Leopold II, str. 297.

arcivévoda zplnomocněn do příchodu Leopoldova ve jménu jeho běžné potřeby vládní opatřovati.

15 února stav císařův velice se zhoršil. Vídeňský dopisovatel do Hamburských novin psal téhož dne, že an píše, není snad již císaře mezi živými. Den před tím byl velice slabý, noc měl velice zlou a z rána požádal o svátosti umírajících. V 11 hodin téhož dne dvorská kancelář obdržela ještě jeho podpis, již však roznášely se liché zprávy, že zemřel a že se smrt jeho tají [1]).

18 února počalo se vůbec modlení veřejné za císaře a všechny veřejné zábavy s hudbou a tancem zastaveny. Téhož dne zemřela po předčasném porodu mladistvá arcivévodkyně Alžběta, choť arcivévody Františka, jejíž úmrtí císaře na výsost dojalo. 20 února z rána dokončil i Josef II ve přítomnosti svého lékaře dra. Quarina, zpovědníka, arcivévody Františka, knížete Detrichštejna a hrabat Lacyho a Rosenberka život svůj a téhož ještě dne ohlášeno provisorní opatření ve vládě do příchodu nového panovníka Leopolda II [2]).

Jest na snadě, že úsudky o osobnosti a významu Josefa II krajně se rozcházejí. Chvála neomezená střídají se s hanou nejtrpší, zjev to obvyklý, kde světodějný zjev posuzuje se s jediného předem zaujatého stanoviska. Josef II jest v každém ohledu vynikajícím zjevem v dějinách, byť by i dílo života jeho před zmírajícím ještě zrakem jeho v trosky se řítilo. Osobnost jeho ušlechtilá, plná sebezapírání, horlivá v konání povinností až do úmoru, kdekoliv ěk na veřejnost vystoupila, zůstavila dojem hluboký, zvláště v lidu, který záhy zapomenuv, co za života císařova obraz jeho kalilo, postavu osvoboditele svého z poddanství zidealisoval. Od osobnosti dlužno však děliti politické snahy císařovy a prostředky k nim vedoucí. V této příčině již současná kritika vynášela soud pravý. Jednáním jeho není lze upříti šlechetných intencí, ale ona zavrhovala souvislost s právním stavem, dávala přednost výronům vůle absolutistické, již učinila jediným zdrojem všeho konání vládního, nedbala růzností, jež podmíněny byly jazykem, náboženstvím, zvyky, společenskými řády, a svěřovala provádění dobře pojatých než jednostranně nařizovaných výkonů neschopné byrokratii, úřad pokládající za majetek a svým výhodám blaho národů podřizující. Krajní, z politických pocitů vytrysklé oslavy Josefa II v kruzích českoněmeckých drasticky osvětlují tuto stránku politiky císařovy, nevelebíce to, co císař tento zdárného skutečně vykonal, nýbrž co s prospěchem panovačných snah Němců do zemí koruny české přistěhovalých a na úkor domorodého českého živlu učiniti měl.

Zajímavou charakteristiku Josefa II podává Pelcl v častěji uváděné své chronice, která nebyla nikdy pro tisk určena. „Byl muž neobyčejný, praví, vzorem učinil si Fridricha II, neměl ale ani jeho hlavy ani jeho odvahy. Vše podnikal za rozmnožením vojska, občanských kruhův a kněží nenáviděl, v lidu chtěl vykořeniti předsudky, aniž by pomyslil, že jest mnohý předsudek k tomu, aby trůn knížatům byl zachován. Chtěl býti tvůrcem nového světa, konal vše násilně a spěšně, nedbal zákonů, vládl libovolně a despoticky, hnal ke vzpouře všechny poddané a sedláky. Proto odpadlo Nizozemsko, Uhry ho nenáviděly, Češi nemilovali, Rakušané se mu posmívali, sousedé přáli mu úpadek a jej připravovali. Spoléhal na vojsko a děla, ale neměl nadání vojenského. Co vůdcové dobrého nastrojili, rozkazy svými zmařil.“ [1])

Úmrtí Josefa II nespůsobilo dojem valný. Ve všech vrstvách obyvatelstva uznávána potřeba změn, jejíž stíny vrhány i na zjev zesnulého vladaře. Když knížeti z Kounic podána zpráva o úmrtí císařově, zvolal tento zajisté obezřelý a každé slovo vážící státník: Il a fort bien fait (= učinil velmi dobře), čímž trefně posouzen zmar veškery císařovy politiky. Exequie v Praze dne 1, 2 a 3 března konané byly rázu vesměs formálního, beze všeho citového vzrušení.

[1]) Politisches Journal, 1791, 233.

[2]) Sammlung von Verordnungen und Gesetzen Josef IX, čís. 752.

[1]) Josef II, MS, str. 140.

KNIHA OSMÁ.

HLAVA II.

Panování císaře a krále Leopolda II.

Leopold II.

ka před časem zmařeného fysickým
uševním vysílením života nikdy ne-
se tak zřejmě jako při smrti Josefa II.
duchu jeho nebylo ani popřáno, aby
sám účastniti se zkázy poměrů, které
, a ohlasem zklamaných nadějí jsou
soluce ze dne 28 ledna 1790: „Zavedl
ěny ve správě pouze v úmyslu, abych
obecnému blahu, a v naději, že lid
s nimi seznámiv, také s nimi se
Avšak přesvědčiv se, že lid dává
t starým poměrům, v nichž vyhle-
lachází celou svou blaženost, ustupuji
jeho a prohlašuji správní formy, jaké
stal při nastoupení své vlády, opět
ně platné“ [1]). Na smrtelném loži tudíž
l císař, že lid, v jehož zájmech po-
va stavů, neporozuměl jeho úmyslům.
iž mysliti si větší zklamání, když ži-
nějž desítiletí s nejvyšším napjetím
individuální mohutnosti císař praco-
ze této své sankce odepřel? Ztrosko-
la tudíž veškera politika císařova
ive, než ducha svého vypustil, a se
mi v účincích opatřeními trpěla i na-
pravdě prospěšná.

to nepřekvapila ani zpráva o úmrtí
, neboť dávno již nebylo tajemstvím,
jitelně podryt jest kmen života jeho,
o z příčin, jež uplatňovati chtěli vezdy
slní Vídeňané, nýbrž z přílišného napínání duševních sil v nehrubě zdravé schránce tělesní. Také nebylo pamětníka lhostejnosti při úmrtí panovníka vynikajícího, jakáž obecně při úmrtí Josefa II pozorována a sice ve všech vrstvách obyvatelstva, i v kruzích poddanských, u nichž zrušení roboty i poddanství vyváženy byly nepřiměřenou a hotové placení zavádějící reformou berní. Exequie za zemřelého panovníka konány sice s obvyklým vnějším leskem, ale za účastenství kruhů toliko úředních; než pravého, ze srdce vytrysklého soucitu nad závěrem poměrně mladého panovnického života nebylo. Vrstvy společenské, dohnané k opposici soustavou císařovou, netajily uspokojení nad obratem věcí a stoupenci i sloupové Josefinismu nevědouce, co nejbližší budoucnost přinese, chovali se zdrželivě, ano mnozí z nich počali zřejmě odsuzovati soustavu, jíž před kratičkou ještě dobou hlavní byli podporou.

Vídeňský dopisovatel do vynikajícího tehdy periodického spisu [1]), horlivý jinak osvícenec, psal již krátce po císařově úmrtí nekrolog zvěčnělému, ve kterémž trefně posuzuje vladařskou činnost jeho. Především vytýká Josefu II neúplné vzdělání, zaviněné v mládí neschopnými učiteli, odkudž prýštila císařova nechuť k vědám, vědeckému badání i četbě. Josef II prý jako panovník nic nečetl kromě spisů francouzského publicisty Le Trosnea, z něhož nepochybně pře-

pringer, Dějepis Rakouska od míru Vídeň-
ský překlad V. Pravdy = Václ. Zele-
).

[1]) Hamburský Politisches Journal 1790, 10 března.

jal své zásady národně-hospodářské. Císař nedostatky tyto znal a proto kladl velikou váhu na zprávy svých úředníkův. A tu praví dopisovatel výslovně [1]: „Ceho nedostávalo se císaři co do hbitosti ducha, náleželo doplňovati moudrým státním úředníkům lidmi, kteří by byli spůsobilí pochopiti veliké idee Josefovy, jim náležitý projev zjednati a mužně ukázati, čeho potřebí k jejich provádění; ale zdá se, že právě takových lidí začasté jemu se nedostávalo".

Tím se vysvětluje, že smutek ze smrti Josefovy, jakkoli byl úřadně nařízen a veškery hlučné zábavy po delší čas zapověděny, přece nezbyl se rázu prostě formalního. Podlé nařízení, jež vydal arcivévoda František, zvoněno bylo 26, 27 a 28 února 1790 po vší Praze všemi zvony od dvanácté do jedné hodiny s poledne. 1, 2 a 3 března konány slavné exequie ve chrámu svatovítském za přítomnosti kruhův úřadních, 4, 5 a 6 března ve všech farních chrámech pražských a ve stoličních chrámech tří českých biskupství, 8, 9 a 10 března ve všech chrámech městských, ale kromě kruhů, jimž účastenství při smuteční bohoslužbě bylo povinností, bylo přítomného obecenstva všude po skromnu. Legenda josefinská ještě tehdy nevznikala.

Nebylo zajisté lítosti nad úmrtím císařovým, naopak obecně pozorováno rozhořčení, které ovládalo netoliko stavy nýbrž i široké vrstvy národa. Stavové čeští, v čele majíce vyšší rodovou šlechtu a vyšší duchovenstvo, byli již od několika let v tuhé opposici proti josefinské soustavě, která odnímala stavovskému sněmu spoluúčastenství ve správě zemské, zemským zřízením a výsadami panovníků zaručené, a utvořila všemohoucí stav pyšného zeměpanského úřednictva, neschopného, nepoctivého a přes míru osobivého, které těžíc z poměrů doby, libovalo si ve zřejmých přehmatech administrativních. Jednání sněmu českého r. 1790 a 1791 podává o tom výmluvné svědectví. Opposice stavů projevila se za života císařova nejzřejměji ve známém již stížném listu ze dne 11 února 1790 (VIII, 622), pak obracela se ostře proti představitelům a zástupcům soustavy vládní, zejména proti nejvyššímu purkrabí pražskému hraběti Cavrianovi, který vyznamenával se příkrým byrokratickým směrem a nedostatkem politické prozíravosti. Šlechta rodová, hlavně soustředěná v českém stavu panském, shledávala podklad ku stížnostem svým v rušení zřízení a svobod zemských a při tom počínala i kriticky zkoumati právní podstatu Obnoveného zřízení zemského, Ferdinandem II vydaného; účinku zásad, které právě z Francie vítězně po Evropě se šířily, není lze v jednání tehdejších stavů českých neuznati. V popředí stavů českých vystoupili tehdy mužové vzdělaní a osvícení se širokým rozhledem světovým, kteří jali se výmluvně hájiti programm svých soudruhův a v odporu proti nenáviděné vládní soustavě dodali jemu určitých, hluboce zakotvených obrysů. Vůbec tanula tehdejším stavům českým na mysli restituce politických poměrů předbělohorských na základě zemského zřízení Vladislava krále, s předností jazyka českého v úřadě i ve škole, se stavovskou správou země i krajů, s přísným zachovávaním zásady, že české stavovství závisí na inkolátu a držení zemského statku bez ohledu na nobilitaci králem vykonanou. Toužili tudíž tehdejší stavové čeští po plné obnově samostatného a svéprávného státu českého spravovaného králem dle odvěkých řádů zemských za zákonného spoluúčastenství svého, ale neuzavírali se při tom novým ideám, které z Francie po vší Evropě se rozšiřovaly. Mluvčí stavů českých v nepopíratelné závislosti na theoriích Montesquienových horovali veřejně o „ústavě" a o jejím porušování, dotýkali se ve vývodech svých „práv lidských" a aby charakterisovali přechod z dosavádních řádů k novým, prohlašovali se za přirozené zástupce svých poddaných a tudíž za zákonné repraesentanty všeho národa.

V odporu proti vládní soustavě byli stavové čeští svorni a jest zajisté s podivením, že ani ti členové stavů, které bylo lze dle skutečných poměrů pokládati za závislé na dvoru i vládě, nepřekáželi opposici, vládní soustavu ve všech příčinách potírající; po hříchu jednali tak jen pokud jednalo se o výlučně stavovské zájmy.

Nejpřednější zástupci Josefinismu mezi stavy, biskup Kindermann, někteří státní úředníci ze stavu rytířského a zástupci pražského magistrátu ve stavu městském, přestávali buď na pouhé obraně zvláštních svých tužeb anebo na domněle věcné přímluvě, jež ale docházela zřídka uznání skrze opposiční většinu. Ani však opposice v jednotlivostech neměla společného programmu, jakkoli jednala sebevědomě a s energií, kde šlo o obecné

[1] Tamže, 355.

přání. Rozhodné stanovisko ale jednostranné zaujímal toliko stav praelátský, jehož předními mluvčími byli zástupci métropolitní kapituly světící biskup a probošt Krieger, děkan Herites a kanovník Varlejch z Bubna. K nim družili se strahovský opat Mayer a generální velmistr křižovníků Suchánek, jakkoli vystupování těchto dvou praelátů bylo na venek mírnější. Duchovní stav žádal především, aby byla zrušena nařízení práva církve omezující, aby obnoveny byly zrušené kláštery, jichž představení měli hodnost praelátů zemských, a aby částečně alespoň odvolán byl patent toleranční, čímž by nemožnými se staly odstupy od církve katolické. Páni žádali zvláště, aby obnoveny a původní právomocí byly nadány starodávné úřady zemské s podmínkou inkolátu, držení zemského statku a přijetí mezi stavy, městský stav pak naléhal, aby počet hlasů jeho ve sněmu byl rozmnožen. Velmi určitě vymezovali stavové na základě dřevních ustanovení pojem inkolátu a příslušenství k zemi. Uznávali sice právo královské udíleti inkolát pro stav panský a rytířský, ale přísně vyhrazovali sobě právo udíleti indigenát nebo místo a hlas ve sněmu zemském. Všichni stavové v celku svém byli pak svorni v odporu proti novému spůsobu zdaňování a s ním spojenému zrušení roboty, jakož i proti přehmatům gubernia a krajských úřadů.

Netoliko v království Českém, nýbrž i na Moravě i ve Slezsku stavěli se stavové energicky proti soustavě, která nesla jméno právě zemřelého panovníka. Na Moravě stáli rovněž v popředí praeláti a páni, než ani města nebyla nečinna, pokud jednalo se o zvláštní jejich zájmy. Ku stížnostem oprávněným bylo látky všude dosti. Ve Slezsku obecné bylo očekávání, že obnovena bude samostatná správa zemská a šířeny naděje, že nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat požadavek tento podporuje.

Než stavovské hnutí v zemích koruny české nebylo lze ani z daleka přirovnávati k poměrům v ostatních Státech Dědičných, z nichž v Haliči působila propaganda polská ze zbytku polské republiky, v Uhřích a Sedmihradsku zřejmě připravována byla revoluce a v Nizozemsku byla revoluce v plném proudu, ba za mocné podpory Anglie, Pruska a Holandska zdálo se již, že stává se nad vládní auktoritou vítězem.

Takové bylo dědictví, jež po Josefu II nastoupil věkem nejbližší bratr jeho Leopold, velkovévoda toskánský. Ve všech těměř Státech odpor nebo vzpoura, na jihu nedokončená válka s Turky, na severu hrozící válka s Pruskem a s Polskem!

Přes to obracely se ku Florencii nadějeplné pohledy všech politických hlav ve Státech Dědičných. Po 25 již let spravoval Leopold neveliký sice ale přírodou bohatě obdařený stát spůsobem, který mu zjednal v Evropě pověst vládce moudrého, nadaného spůsobilostí, aby porozuměl proudům doby, sice i energického, ale jednajícího vždy účelně a státnicky, aby ostrý hrot novoty nevnikl příliš prudce a náhle do obvyklostí stoletími utvrzených. Leopold II byl vladař vůle samostatné, již na jevo dal zvláště u věcech církevních, reformuje život duchovenský a ruše některé dle svého zdání přebytečné kláštery, ve všech ale příslušných nařízeních dbaje přiměřené skutečným poměrům zdrželivosti S Josefem II žil po všechna léta v nejlepším přátelství, o čemž důkaz podává korrespondence obou bratří, byl jemu i upřímným rádcem, ale neschvaloval velmi mnohé z vladařských úkonů jeho. Nejupřímněji stýkal se se sestrou svou Marií Kristinou, chotí Albrechta vévody saského a slezského knížete v Těšíně, kteříž oba spravovali až do vzniku revoluce generální místodržitelství nizozemské. V dopisech této své sestře zasílaných projevoval Leopold II nepokrytě nespokojenost i nelibost svou se soustavou Josefa II. Vůbec jsou zachované dopisy Leopolda II nejlepším zrcadlem duše i státnických zásad jeho.

Leopold Petr, třetí syn císaře Františka I a císařovny i královny Marie Terezie, narodil se ve Vídni 5 května r. 1747, a nebyl tudíž ještě zplna 43 let stár, když úmrtím bratrovým povolán byl k vládě nad Dědičnými Státy. Vychování a vzdělání jeho dálo se velmi pečlivě, z jazyků dobře přiučil se českému, francouzskému i vlašskému. Když císař František I 14 července 1763 prohlásil své velkovévodství toskánské za sekundogeniturn rodu habsburského, stal se Leopold čekancem velkovévodské důstojnosti a ještě za otcova života, 2 ledna 1765, jako 18letý jinoch ujal se vlády v krásné italské zemi. 16 února 1765 zasnoubil se velkovévoda Leopold se španělskou infantkou Marií Louisou, dcerou krále Karla III, načež 5 srpna slaven v Inšpruce sňatek, tím zkalený, že uprostřed dvorských slavností byl císař František mrtvicí zachvácen. S počátku vládní

úkony ano i dvorské poměry Leopoldovy závisely na vůli císařovny-matky, ale od r. 1770 vládl již Leopold samostatně, v duchu mírně osvíceném. S chotí svou zplodil 16 dětí, mezi nimi 12 synů. Manželství velkovévodské rodiny toskánské bylo pokládáno v Evropě za tak vzorné jako státní správa a není tudíž s podivením, že se o velkovévodě Leopoldu a jeho choti vyvinula legenda již za jejich pobytu v Toskáně. Přispělo k tomu velice, že názory Leopoldovy pronikly záhy do širších vrstev, a způsob, jímž Toskánu spravoval a domácnost svoji řídil, že byly předmětem obecného obdivu. Samostatné časopisy pojednávaly o Leopoldově správě Toskány s nadšením a tu nemůže překvapovati, že byl pokládán Leopold za způsobilého, aby jako panovník uklidnil rozháraný stav věcí veřejných ve Státech Dědičných. Odtud i obecné naděje, jež obyvatelstvo kladlo do jeho příchodu.

V názorech o správě státní byl Leopold muž v pravdě osvícený, moderní, u něhož četba současných spisů politických pojila se s rozumným uvažováním. Proti absolutismu Josefovu přál si Leopold spolučinnosti stavů s panovníkem, ano schvaloval v odporu se všemi tehdejšími mocnáři evropskými, že Ludvík XVI svolal za úpravou financí říšský sněm francouzský. Nejzřejměji dal na jevo, jakými zásadami říditi se chce ve správě státní, v listu sestře své Marii Kristině, daném 25 ledna 1790, když již nebylo pochybnosti, že dny Josefa II jsou sečtěny. Praví v listě tomto, který nazýván bývá jeho „politickým vyznáním víry“: „Soudím, že mocnář i dědičný jest pouze delegátem, úředníkem lidu, pro nějž jest určen, aby jemu věnoval své péče námahy a bdění...; že má býti v každé zemi základní zákon jakýsi jako úmluva mezi lidem a vládcem, kterýž by tohoto obmezoval auktoritu a oprávněnost; že vládce, který by zákona toho nezachovával, vzdává se takto skutečně místa, které mu toliko s touto podmínkou bylo propůjčeno, a že není nikdo nadále jemu povinen poslušenstvím; že panovníku přísluší moc výkonná, zákonodárná ale lidu a jeho zástupcům; že lid při každé změně panovnické může nové podmínky klásti; že nepřísluší panovníkovi, aby se ať již přímo nebo nepřímo vkládal do sporného nebo hrdelního soudnictví, měně výměry nebo pokuty jimi vyslovené, udíleje rozkazy anebo zaváděje změny. Panovník jest povinen klásti účty z užití veřejných peněz a ze stavu finančního, není však oprávněn dle svého dobrozdání daně, dávky a břemena ukládati a vybírati; toto právo přísluší výhradně lidu, když panovník jemu vyloží potřeby státu a když lid skrze své zástupce oprávněnost jejich uzná. Panovník jest povinen podávati zprávu o všech změnách ve vládní soustavě i zákonů, o výsluhách a darech, a dožadovati se schválení jejich dříve než byly veřejně prohlášeny; nařízení jeho nabývají platnosti zákonné teprvé, když vyslovili stavové souhlas svůj. Vojska má býti užíváno toliko k ochraně země, nikdy ale proti lidu. Bez soudního rozkazu nesmí nikdo býti ani zatčen ani souzen, nýbrž vždy dle zákonných ustanovení a veřejně, nikdy na základě libovolného rozkazu, byť by i panovníkem vydaného. Konečně soudím, že smí panovník vládnouti toliko po zákonu, že jej zplnomocňuje lid, který nikdy nemůže mlčky vzdávati se svého nezadatelného přirozeného práva ani nemůže býti o ně oloupen.“ [1])

U věcech církevních bylo známo jeho stanovisko z Toskány, kdež provedl četné reformy, zejména ve příčině vybavení biskupů z područí papežského. On rozmnožoval fary, zrušil některé kláštery, pečoval o vyšší vzdělání duchovenstva, ale vnitřních církevních institucí, jako obřadnictví, dávných zvyklův a p., se nedotýkal. Také nerušil ani neprofanoval chrámů, jakkoli právě v Toskáně jako po vší Italii vyskytoval se jich počet převeliký.

Leopold II byl si zplna vědom úkolu, který jej očekává, když vycházely z Vídně zprávy o beznadějném stavu císaře Josefa II. Tento sice přál si, aby bratr a nástupce jeho přijel ihned a ujal se otěží vládních, ale jemný takt nedovoloval Leopoldovi, aby staršímu bratru již příchodem svým ohlašoval, co se od delší doby za neodvratné pokládalo. Proto ve Florencii konány přípravy k odjezdu, který byl ustanoven až po příchodu zprávy o konci císařově. 23 února 1790 časně z rána přinesl kurýr do paláce Pitti zprávu o neočekávaném úmrtí arcivévodkyně Elišky, což způsobilo u velkovévodského dvora i v obyvatelstvu hluboké pohnutí. 25 února večer přibyl druhý kurýr, který již přinesl zprávu o smrti císařově. Leopold II ihned chystal se na cestu, jakkoli v obou prvých městech

[1]) U Wolfa, Leopold II und Marie Christine. Ihr Briefwechsel (1781—1792), 80 sld.

velkovévodství, Florencii i Livornu, vypukly nepokoje. Již 1 března 1790 opustil nový král o osmé hodině ranní Florencii a dal se skrze Pistoji a Marcello k Modeně, odtud pak dále k Mantově. V Modeně i Mantově učiněny zastávky. 4 března odpoledne vjel Leopold do Rovereda v jižním Tyrolsku, kdež uvítán byl předsedou tyrolského gubernia hrabětem Sauerem. 5 března přijel do Bolzána, kdež právě konán byl hlučný trh, a tu již přijímal deputace, zejména společenstvo domácích i cizích kupců, odtud pak jako programm nového vládního směru roznesla se Leopoldova slova veřejně pronešená, že pokládá stavy za hlavní sloupy svého panství a že je uvede v někdejší činnost i práva [1]). 6 března setkal se Leopold v Brunnecku se sestrou svou arcivévodkyní Eliškou, 8 března pozdravil jej v Celovci, kamž otci v ústrety z Vídně vyjel, arcivévoda František, 10 března pobyl Leopold v Lubně, 11 března v Schottwienu a 12 března o 11 hodině noční vjel do hradu vídeňského

Den 13 března věnoval Leopold odpočinku po dlouhé a namáhavé cestě, načež 14 a 15 zahájeny úkony vládní. Král sám navštívil státního kancléře knížete z Kounic a žádal jej o podporu vlády své. Byl to čin šetrnosti panovnické, který trvale utkvěl v paměti současníků. V týchž dnech přijímáni ministři, praesidenti ústředních úřadů, polní maršálové Laudon a hrabě Lacy. Když představovali se nejvyšší dvorní hodnostové, oznámil král, že zachován bude nadále dvorský způsob dle řádů za Marie Terezie obvyklých. Komoří ujali se tudíž opět působnosti své dřevní a odtud každý, kdož chtěl před panovníka předstoupiti, musil se hlásiti k audienci. Prostý Josefův způsob a idylla Kontrolorského korridoru odstraněny, což pokládáno za prvou koncessi vysoké rodové šlechtě.

Ve Vídni arcivévoda František hned po úmrtí císařově kázal zapečetiti jeho kabinet a nepřipustil odtud nikoho z ministrů k sobě. Vlastnoručním svým listem ze dne 20 února 1790 zpravil arcivévoda nejvyššího dvorského kancléře o úmrtí císařovu a vyzval jej, aby zatím běžné věci obvyklým způsobem vyřizoval [2]). Tím ovšem byla zúžena působnost státní rady s hrabětem Hatzfeldem v čele, která dle vůle zvěčnělého císaře měla správu říditi až do příchodu nového krále (VIII, 622).

[1]) Kalousek, České státní právo[2], 489.

[2]) Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, I, čís. 17.

21 března 1790 podal přes to hrabě Hatzfeld Leopoldovi žádost o prozatímní stvrzení členů státní rady v úřadě, což se i formálně, ale toliko ústně, stalo [1]). Již tento úkon byl důležitou úchylkou od josefinského směru, neboť Leopold dával jim na jevo, že chce otupiti příkře neústavní ráz této korporace, proti zákonným institucím namířený. Po Leopoldově rozhodnutí měla býti státní rada tím, čím byla dvorská rada před Ferdinandem II: poradnou korporací panovníkovou, ale bez charakteru určité úřadní instance, nadřízené nejvyšším úřadům jednotlivých Dědičných Států [2]).

Poměry Dědičných Států zastal Leopold II ve stavu na výsost neutěšeném. Obrátil tudíž veškeru snahu svou k tomu, aby zjednal pokoj uvnitř a zkoncoval válku s Turky, čímž by odpadlo i nebezpečenství války s Pruskem, Polskem a dle poměrů i se Saskem.

Mírumilovná politika Leopoldova.

Nejprvé hleděl Leopold II Nizozemce usmířiti. V manifestu generálnímu guvernéru zaslaném doznával, že nebyl dotud o věcech nizozemských náležitě zpraven a odsuzoval změny za let právě uplynulých zavedené, spolu pak projevoval ochotu, že slavně ztvrdí veškery výsady jak celé země tak jednotlivých krajin. Ale Nizozemci spoléhajíce na pomoc Pruska, Anglie a Hollandska, odpověděli novými přípravami k válce, rozmnožováním vojska a rozpisem nových daní k potřebám válečným. Tu zbývalo leč rozhodnutí zbraní. Ježto vévodství lucemburské panovníku věrným zůstávalo, soustřeďovány v něm i síly branné, odtud pak vévodství limburské opanováno. Generální stavové v Bruxellích shromáždění žádali o příměří, ale velitelství Leopoldových vojsk žádost odmítlo. Zatím ujednána s Pruskem úmluva v Reichenbachu a Nizozemci dověděli se, že nemohou nadále naděje své v pruské zakročení skládati. Poselství do Londýna, Berlína a Haagu vypravené vrátilo se s radou, aby hledali stavové smíru se svým zeměpánem.

[1]) Písemně, ale toliko prozatím, byly potvrzeny veškery úřady dvorním reskriptem ze dne 22 a 23 srpna 1790. Viz Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, I, čís. 61 sld.

[2]) Hock-Biedermann, 629.

Leopold II vycházel jim sám v ústrety druhým manifestem ze dne 18 srpna, jejž polní maršálek Bender kázal prohlásiti, ale vůdce nizozemských povstalců van der Noot setrvával nadále v odporu. Anglie, Prusko a Holland nabídly nizozemským stavům prostředkování své na kongressu v Haagu, kamž vypravili ihned své zástupce. Také Leopold II dal se hrabětem Mercym zastupovali. Kongress navrhoval příměří, ale stavové v Bruxellích shromáždění příměří zamítli. Tu Leopold, zatím za císaře zvolený, vyzval z Frankfurta stavy, aby se podrobili, což působilo. Stavové sice konali přípravy obranné, lid však váhal, a zatím císařské vojsko vpadlo do země. Stavové žádali zástupce mocí v Haagu o prodloužení lhůty k podrobení se, ale hrabě Mercy žádost tu odmítl, jakkoli ji všechny tři prostředkující moci podporovaly. Maršál Bender přešel u Liège řeku Meusu, Namur se vzdal, revoluční generálové Köhler a Schönfeld po některých nešťastných šarvátkách ustoupili, císařští osadili Bruxelly a ve 12 dnech byla celá země v rukou Leopoldova vojska [1]). Po žádosti zástupců prostředkujících mocností ujednal 10 prosince 1790 hrabě Mercy smlouvu, kterou Nizozemcům svobody jejich ponechány, obecná amnéstie povolena, z níž toliko hlavní vinníci vyňati, a josefinské změny v nejdůležitějších věcech odstraněny.

Stavové nizozemští podrobili se, za to ale počal bouřiti se lid velkých měst, při čemž doznal podpory z Hollandska a Anglie. Vůdcové vzpoury van der Noot a van Eupen nalezli v Hollandsku útočiště, anglický bank přijal peníze revoluční vlády a emissaři pařížských klubů revolučních jali se v zemi znovu rozdmychovati povstání. Vůdce démokratické strany advokát Vonks vyčítal stavům vlastizradu a naléhal, aby po francouzském způsobu zavedena byla naprostá démokratie. Tu odhodlal se Leopold přes návrhy mocností prostředkujících k energickému jednání. Hrabě Mercy v únoru 1791 obnovil a osadil radu brabantskou a generální guvernér Albrecht vévoda saský a slezský kníže v Těšíně se svou chotí arcivévodkyní Marií Kristinou obdrželi rozkaz, aby se odebrali do Bruxellů. 15 června za vojenské assistence vrátil se generální guvernér s chotí svou do hlavního města, kdež byli duchovenstvem i obyvatelstvem uvítáni.

[1]) Sartori, Leopoldinische Annalen I, 176—191.

Ale pokoj zjednán jen zdánlivě. Stavové brabantští žádali důtklivě, aby do rady brabantské povoláno bylo pět členů, jež hrabě Mercy vyloučil, aby obnoveny byly zrušené kláštery i bývalé zřízení university louvainské a aby byla udělena obecná amnéstie. Leopold II jsa již tehdy císařem, vyplniti tyto požadavky odepřel, načež Nizozemci spoléhajíce na podporu Anglie, Hollandska a revoluční Francie, chopili se znovu zbraně a učinili vrchním vůdcem svým Charosta hraběte de Bethune. Než Leopold neváhal s energickým zakročením. 20 září 1891 vyhlášen přísný zákaz říditi se resolucemi stavův a spolu vymáhána na stavích náhrada škod, jež jednotlivcům revolucí byly způsobeny. Když brabantští stavové se zdráhali náhrady dáti, učiněn návrh v radě brabantské, aby odpůrcům byly zabaveny statky, 17 října 1791 prohlásila rada brabantská neplatnost stavovských resolucí, 9 listopadu zjímáni čtyři hlavní původcové odporu a přípravy ku vzpouře bdělostí gubernia v čas zmařeny. Ale tím byl lit toliko olej do ohně. Opposiční členové stavů vzdálili se z Bruxell a na francouzské půdě v Lillu, Douay a Valenciennech sbírány zástupy ku brannému vpádu do Belgie. Vláda hleděla si pomoci zjímáním všech předních účastníků dne 17 ledna 1792 a ministr Klement hrabě Metternich podal císaři zprávy o spiknutí Sicilským nešporám prý podobném, které tím bylo zamezeno. Odpovědí byla adressa brabantských stavů, v níž obviňována vláda rušením náboženství a ústavy. Leopold chtěl nyní zakročiti rozhodně, ale náhlá smrt zmařila úmysly tyto [1]).

Rovněž nesnadné bylo jednání s Turky a péče o odvrácení války s Pruskem a jeho spojenci. Až do poslední chvíle svého života nepomýšlel Josef II na mír s Turky, jakkoli již r. 1789 byly za příčinou války této poměry k Prusku na výsost napiaty. 4 února 1790 ohlašovány z Vídně zprávy [2]), že přípravy válečné dějí se s největší čilostí. Od hlavní armády v Uhřích byl vypraven jeden armádní sbor do Haliče proti Polákům, jichž spolek s Pruskem byl tehdy nepochybný, a po obou březích dunajských mezi Rábem a Kremží rozestaveny posily armády v Čechách rozložené, celkem 38 divisí jízdných a 32 praporů pěchoty, jež odňaty rovněž

[1]) Sartori, Leopoldinische Annalen II, 53—71.
[2]) Politisches Journal, Hamburk 1690, 182.

uherské armádě, jelikož docházely zvěsti o příchodu nových vojsk ruských do Bessarabie a tudíž byla čáka, že jádro brannych sil tureckých obrátí se proti Rusům. Pěchota, která přezimovala u Vídně a Křemže, postoupila do Čech a vojsko v Čechách rozestavené posunuto až k pruským hranicům. V Čechách, na Moravě i v Haliči zakládány veliké válečné zásobárny a pevnosti Olomouc, Hradec Králové, Ples a Terezín obdržely rozkaz, aby se potravou na rok opatřily. Vedle pravidelného vojska zřizovány dobrovolnické sbory, v Čechách i v Haliči po dvou, v Uhřích pak nové pluky vystrojovány. Všechny tyto přípravy svědčily, že se císař připravuje vážně na válku s Prusy; tak vykládáno zejména, že polní maršál baron Laudon odvolán ze Srbska a jmenován generalissimem na severním bojišti, pod nímž v Čechách veleli polní zbrojmistři princ Hohenlohe a hrabě Wurmser, v Haliči Václav hrabě Colloredo, Sauer a Karaiczay. Na Moravě, kamž položen hlavní stan, velel Laudon sám.

Také na straně pruské bylo úsilně zbrojeno a množily se znaky, že z pruské strany podpory docházeli ve svém odboji Nizozemci. I v Uhřích bylo patrno pruské působení ve prospěch kandidatury saského vévody Karla Augusta ve Výmaru na trůn uherský, ano přicházely zvěsti, že král pruský pomýšlí i na dědičné panstvi svého rodu v Polsku. Přes to neutuchaly naděje do míru, jakkoli porážky Turkův a nemoc císařova příslušnému vyjednávání byly překážkou.

Úmrtí císařovo a nastoupení Leopolda II nepřičinilo s počátku v situaci politické podstatnějších změn. Tvrdilo se ihned po příjezdu Leopoldovu, že v platnosti zůstane spolek s Ruskem a že potrvá válka s Turky, k níž přistoupí válka s Pruskem dle všeho dohadu nezbytná a nedaleká. 6 března 1790 došel rozkaz pluků chorvátských, k pochodu do Čech určených, aby vytrhly na místo svého poslání, a v časopisích kolovaly zprávy, že podobný rozkaz dodán i jiným plukům do Čech určeným. V zasvěcených kruzích jistili, že jest již i manifest ve Vídni k tisku připraven, a na námitky finanční odpovídáno, že ještě dosti hotovosti i úvěru, jakkoli válka turecká již pohltila 190,000.000 zl. Vojenská správa tvrdila, že jest vojska v Dědičných Státech 400.000 mužů ve zbrani [1]).

[1]) Politisches Journal, Hamburk 1790 298 sld.

Válečné smýšlení odvozováno bylo znepokojujícími pověstmi o nepřátelském smýšlení pruského krále. Tak šířeny zvěsti v březnu, že meška v Berlíně deputace uherské šlechty, kující pikle proti novému králi českému a uherskému, a že pruská vláda pronajala 6000 mužů do služeb vzbouřených stavů nizozemských. Obyvatelstvo pražské pobouřeno bylo 31 března 1790 příchodem tří jízdných poslů od hranic oznamujících, že se Prusové ve Slezsku při českém pomezí četně shromažďují. Pluky u Prahy položené odtáhly ihned ke Kolínu [1]). Zvěsti tyto nabývaly podpory politikou pruskou, která živě vyhledávala alliance s Tureckem, Polskem, Hollandany, Anglií i Švédskem a potají i v Uhřích i Belgii podněcovala odpor proti dvoru vídeňskému. Naproti tomu očekávalo se, že s Leopoldem II kromě Ruska spojí se i Francie, Španělsko a Dánsko, jakkoli Francie příčinou hrozivého průběhu revoluce ztrácela politického významu.

Příjezd Leopolda II do Vídně utvrzoval veřejné mínění v očekávání, že věci spějí k rozhodnutí. Obratná politika králova otupila však značně napjetí v Uhřích a razila dráhu k dohodě i v Belgii, jakkoli démokratická strana tamní všechen smír zavrhovala. Mysli obyvatelstva v Dědičných Státech značně se povznesly, když se rozšířila zpráva, že anglický vyslanec při prvé audienci ujistil Leopolda II mírumilovností vlády své, uznávající svrchovanou moc rodu habsburského v Belgii. Proto Polsku, které 29 března 1790 ujednalo spolek s Pruskem, nabídl Leopold II neutralitu a zatím v zemích koruny české a v Haliči soustřeďován veliký počet vojska. S počátku dubna na Moravě bylo již rozloženo 84.000, v Čechách 54.000 a v Haliči 20 000 mužů pěšího i jízdného vojska.

Mezi Pruskem a Turky ujednán tou dobou spolek na výboj i odboj, ale pruská vláda nechtějíc před světem býti obviňována, že sama válku vyhledává, a nedůvěřujíc svým spojencům, vyhradila si neočekávaně pětiměsíční lhůtu k ratifikaci smlouvy ujednané. Ne poslední příčinou bylo rázné ultimatum, jež Leopold II ku konci března do Berlína odeslal. Následkem toho učinilo Prusko 20 dubna ve Vídni návrh, že chce vzdáti se výhod ze spolku s Turky plynoucích, přičiniti se o příznivý mír mezi Dědičnými Státy a Turky a neklásti překážek snaze o znovuna-

[1]) Pelcl, Josef II MS, str. 146.

bytí Nizozemska, když postoupena bude Halič Polsku. V Berlíně se domnívali, že návrhem tímto Leopolda II zastraší, ale dožili se opaku. Nový panovník proti radám knížete z Kounic dával přednost míru, ale čestnému. Kounic radil totiž, aby ve válce s Turky energicky bylo pokračováno a tím Prusko v úmyslech svých zastrašeno, Leopold snažil se ale především o mír s Pruskem. Následkem toho podal kníže z Kounic 26 dubna 1790 žádost za propuštění, která však již nazejtří byla vrácena. Odpovědí Leopoldovou na návrh pruský byl rozkaz, aby veškery oddíly vojska pohyby své zrychlily a 20 dubna odjel polní maršál baron Laudon k armádě do Moravy, doživ se před tím se strany Leopoldovy neobyčejného projevu důvěry. Když totiž Leopold II Laudonovi oddával vrchní velitelství nad armádou proti Prusům vyzbrojenou, pravil, „že cítí se šťastným, uveden byv Laudonem do vojenské školy, pokud známosti její panovníku potřeba“ [1]). Požadavek, aby Halič vrácena byla Polsku, začež by toto postoupilo Prusům Gdánska a Toruně, prohlášen rozhodně notou 28 dubna do Berlína zaslanou za nepříjetný a za nespůsobilý k dalšímu vyjednávání. Prusko s odpovědí nespěchalo a mezitím na obou stranách dály se pronikavé disposice válečné. Na pruské straně projevována neobyčejná bojovnost. Tvrdilo se i tiskem, že Prusku války jest potřebí, že pruskému vojínu třeba po 27 létech cviku a p. Poněvadž očekáván pruský vpád do severních Cech a do Moravy k Olomouci, rozloženo jádro vojska v Čechách v pevných stanoviskách od Poděbrad k Mýtu Vysokému. Hlavní stan podmaršálka Stuarta byl v Kolíně n. L., podmaršálka Keila v Pardubicích. Nejhustěji bylo rozloženo vojsko armády české v oblouku od Poděbrad k Hlušicům, Novému Bydžovu a Bohdanči. Na Moravě prvý šik šířil se z okolí Velikého Meziříčí k Výškovu, Prostějovu a Holešovu, opíraje se o pevnost Olomouc. Hlavní stan generála jízdy Františka hraběte Kinského byl v Prostějově [2]). Celkem bylo v dubnu 1780 rozloženo po Moravě 61 práporů pěchoty se 48.000 a 20 divisí jízdních 5000 muži [3]). V prvých dnech května hnula se veškera česká armáda po rozkazu maršála Laudona, v Novém Jičíně meškajícího, trojím směrem k hranicům a sice k Trutnovu, Náchodu, Kayersdorfu a Sensdorfu. Vrchním zemským kommissařem u české armády ustanoven v dubnu loketský krajský hejtman Filip hrabě z Kolovrat, který s personálem přiděleným podjal se v Praze úřadování.

V Berlíně váhali proto s odpovědí, poněvadž požadavek Leopoldův je neuspokojoval, z Belgie ale docházely zprávy pro povstalce nepříznivé, které neslibovaly úspěchů v hrozící válce, Leopold II prohlásil, že přeje míru, že však není s to vzhledem k velikým nákladům a k dosavádnímu průběhu války s Turky, aby vzdal se byť i jen části Haliče, proti Turkům pak žádal obnovu hranic Požarovského míru kromě zemí na pravém břehu dunajském a bosenského Posáví. Kabinet berlínský uznával, že se situace proň horší, a byl by rád vyvlekl se ze situace nemilé na základě návrhů, jež Leopold II učinil, ale překážkou byli spolčenci jeho, jež nebylo lze snadno uspokojiti, především spolek s Tureckem. Bylo tudíž ústupem, když z Berlína prohlášeno, že pruský vyslanec v Cařihradě Diez překročil plnou moc, spolek s Portou ujednávaje, a když nedlouho potom vyslanec tento odvolán. Ježto však Prusko Gdánsko a Toruň za každou cenu chtělo podržeti, což nebylo lze bez náhrady Polsku, odvětil konečně kabinet berlínský dvoru vídeňskému, že přestává na postupu Polákům solních dolů ve Věličce a území zámošćského.

Tento krok Leopoldem náležitě oceněn, ale proti úmyslům knížete z Kounic. Stařičký státník žádal stále, aby se vší energii vedena byla válka s Turky, proti Prusku pak aby užilo se politiky zastrašovací, ale Leopold přál si upřímně míru; aby pak nebylo pro další jednání překážky, povolán Laudon od své armády do Vídně a armádě uherské dán rozkaz, aby proti Turkům přestávala na obraně. Když takto strany se blížily, ustanoven Reichenbach v Pruském Slezsku za sídlo kongressu, který by sporné otázky vyřídil. 10 června odebral se do Slezska sám král Fridrich Vilém II a ubytoval se v Schönwalde, aby nebyl dalek jednání v nedalekém Reichenbachu zahajovaných. S králem přijel i státní ministr hrabě Hertzberg a vyslanci český i uherský, anglický, hollandský a polský. Přes to, že jednání o smíru se v Reichenbachu zahájilo, přece v přípravách válečných z obou stran nejhorlivěji po-

[1]) Sartori, Leopoldinische Annalen I. 71.
[2]) Schönfeldské král. Pražské Noviny 1790, čís. 16, 17.
[3]) Politisches Journal, Hamburk 1790, 183.

kračováno. Prusko žádalo, aby Leopold II postoupil Polákům alespoň západní část Haliče od slezského pomezí až k Dunajci, což Leopold výslovně odmítl, Laudon pak odebral se podruhé z Vídně k vojsku. Důraz tento přispěl ku zdaru reichenbašských jednání, neboť hrabě Hertzberg se přesvědčil, že Leopold II nepřipustí, aby z vítězství jeho nad Turky těžili Prusové. Leopoldovi zástupci na kongressu kníže Reuss a baron Spielmann projevili ochotu, že učiní král český a uherský mír s Turky bez podstatné změny hranic, ale odstoupení kterékoli části Haliče že jest vyloučeno. Hrabě Hertzberg již neodporoval a tím byla naděje v brzký mír utvrzena. Uprostřed jednání zemřel 17 června v Novém Jičíně po krátké churavosti polní maršál baron Laudon, načež jmenován ihned jeho nástupcem maršál hrabě Lacy, který se sice odebral bez prodlení na Moravu, než předcházela jej pověst, že není přítelem války s Pruskem. Smýšlení mírumilovné bylo pozorovati i na bojišti tureckém, kde sice vzata Nová Ršava, ale od obléhání Vidina upuštěno ku přání krále pruského, který chtěl, aby na tureckém pomezí vojska královská nepřecházela již k výbojům za meze Požarovského míru.

27 a 29 června došlo tedy v Reichenbachu ku konferencím, v nichž se již jednalo o konečné stanovení podmínek trvalého míru. Kníže Reuss a baron Spielmann s výsledky těchto konferencí vypravili kurýry do Vídně, odkudž 12 července došla odpověď. 13 a 15 července v konferencích za spoluúčastenství anglického a hollandského vyslance pokračováno, při čemž již konstatována zásadní shoda. Když došla 25 července z Vídně odpověď přisvědčující, podepsána 27 července plnomocníky obou říší úmluva míru a prohlášena 31 července v „Berliner Zeitung“, 4 srpna pak ve „Wiener Zeitung“. Základem úmluvy Reichenbašské byl mír mezi králem českým a uherským i Turky v mezích, které byly před válkou; zatím, než mír ten bude umluven, prohlásí se příměří. Leopoldu II zaručena úprava dosavádních hranic na některých důležitějších místech. Kdyby pak mír mezi Ruskem a Tureckem nebyl smluven, měl Leopold II držeti Chotim až do konečného míru [1]).

[1]) Deklarace obou stran čtou se v plném znění v hamburském Politisches Journal 1790, str. 872—875.

Konvence Reichenbašská byla tudíž spojena se závazkem, že učiní Leopold II mír s Turky na základě, který byl před válkou. Ale zplnění závazku toho nebylo tak snadné, jakož se zdálo.

Chování Turků od prvých dnů vlády Leopoldovy vzbuzovalo obavy, že bude Dědičným Státům současně bojovati na třech stranách, proti Turkům, Prusům a s těmito spojeným Polákům. Jakmile rozletěla se zpráva o úmrtí Josefa II, pozorovati bylo na turecké straně osvěženou bojovnost a roznášely se hlasy, že mírumilovný velkovezír Hassán prosí o vyprostění z úřadu. Tři veliké armády turecké vyzbrojovány a velení svěřeno pašům halebskému i trávnickému a Fanariotu knížeti Mavrojenovi. Odpovědí bylo úsilné zbrojení i vojska Leopoldova i Rusův a přípravy ku vpádu do Bulharska i Srbska z Viddina. 14 dubna vzata Nová Ršava a ihned zahájena palba na Viddin. V červnu osadili císařští Malé Valašsko. Obležení Džurdževa sice se ztrátami bylo přerušeno, ale před Kalafatem proti Viddinu utrpěli Turci citelnou porážku [1]). Když však ohrožovala válka s Prusy, rozkázal Leopold II, aby proti Turkům upuštěno bylo od výbojův a vojsko aby přestalo na odrážení tureckých útoků.

Na základě konvence Reichenbašské ujednal Leopold II s Turky 23 září 1790 příměří a v listopádu sešel se kongress ve Svištově za ujednáním konečného míru. Anglie, Holland a Prusko mezi císařem a Turky konaly úřad prostředníka, ale jednání samo vázlo pro nedostatek ochoty se strany turecké. Ano Turci událostmi jsouce posíleni, žádali za obnovu stavu vzájemného tak, jak byl určen r. 1739 mírem Bělehradským. Následkem toho na čas bylo jednání i přerušeno a teprvé, když císařský plnomocník baron Herbert hotovil se k odjezdu, Vysoká Porta povolila. Císař nechtěl však dále bez záruk vyjednávati a proto nebylo v poradách pokračováno. Pruský plnomocník plukovník Bischofswerder odebral se tudíž za císařem v červnu 1791 do Itálie a dodělal se konečně v Miláně císařova přivolení, aby se v konferencích za ujednáním míru pokračovalo. 14 července vrátili se císařští plnomocníci baron Herbert a hrabě Esterházy z Bukurešti do Svištova a 4 srpna mír smluven.

[1]) Sartori, Leopoldinische Annalen I, 261.

Ještě nebyl ani Svišťovský mír dojednán a již doléhaly na Leopolda II péče vážné na jiné straně. Francouzská revoluce nabývala r. 1791 takové tvářnosti, že již život krále Ludvíka XVI i choti jeho Marie Antonie, sestry císařovy, na výsost byl ohrožen. Bratr krále francouzského Karel hrabě z Artois jsa v čele francouzských emigrantů, neúnavně hledal pomoci cizí pro řítící se království a když císař Leopold v červnu 1791 meškal v Itálii, spěchal za ním a měl schůzku v Mantově. Leopold byl ochoten zakročiti mocí proti revolučním stranám francouzským, ale sám neodvažoval se podniku tak obtížného. Tu ujal se prostředkování mezi císařem a panovníkem nejblíže súčastněným, totiž králem pruským, kurfürst saský a snaha jeho potkala se s výsledkem. Král prusky s nevolí pozoroval, že jej v otázce turecké mocnosti námořské nechaly na holičkách, kdežto Leopold II mohl spoléhati na spolek s Ruskem, a proto naklonil se snadno myšlence spolku s císařem, jejž ještě Fridrich II s výbojného stanoviska pruského pokládal za naprosto nemožný. Přičiněním tudíž saského kurfürsta došlo ku sjezdu císaře Leopolda s králem pruským na saském kurfürstském zámku Pilnici blíže Drážďan, kamž zavítal i hrabě Artois. Císař z Prahy, kamž přijel příčinou korunovace, zajel 25 srpna 1791 s arcivévodou Františkem do Pilnice a téhož dne přijel ze Slezska i král pruský s korunním princem Fridrichem Vilémem. Již 27 srpna zjednána úmluva, jejímž prvým článkem oba panovníci zajišťovali sobě državy dosavádní a říši německé tehdejší její zřízení, ve druhém pak článku spojili se k zavedení pořádku ve Francii a k ochraně ohrožené královské rodiny [1]).

Jarní sněmy v Čechách a na Moravě r. 1790.

Chtěl-li Leopold II utišiti mysli úkony bratra svého rozbouřené, tu především bylo potřebí, aby veřejné poměry uvedeny byly do zákonného pořádku, jakýž byl před nastoupením Josefovým. S tím souvisela ale nezbytně obnova zřízení stavovského, neboť stavové tehdejší, dokud nalezena nebyla vhodnější forma právem byli pokládáni za zákonné zástupce všeho obyvatelstva. Leopold již památným bolzanským prohlášením tuto potřebu uznal. V zemích českých také stavové ihned jali se domáhati práv sobě odňatých.

V prvé řadě bylo potřebí vstříc přijíti stavům českým, jejichž stížnosti byly již Josefu na úmrtním loži předloženy. Josef sám nebyl již s to, aby o něm rozhodl.

Proto hned po jeho smrti, dříve ještě než nový král z Itálie přijel, oznámil nejvyšší dvorský kancléř hrabě z Kolovrat 2 března 1790 úředně ministerským listem nejvyššímu purkrabí, že větší počet stavů českých podali žádost, aby jim za přednesením stížnosti do nové berní i urbariální soustavy bylo dovoleno vyslati stavovskou deputací k císaři jakožto králi českému. Ježto však tato žádost, o níž nestalo se řádné snesení za předsednictví nejvyššího purkrabí, nemůže za snesení stavů českých býti pokládána, není lze také k ní přihlížeti. Než poněvadž se již stavové dolno- i hornorakouští o své újmě k poradám o těchto věcech shromáždili, není příčiny, proč by shromáždění takové mělo býti stavům českým odpíráno, aby tak zákonné žádosti a náměty stavův, ovšem toliko na berní a urbariální úpravě přestávající, mohly býti předepsaným způsobem králi předloženy". [1])

Na základě tohoto dopisu svolal nejvyšší purkrabí na rychlo ty stavovské osoby, které právě v Praze meškaly, na den 7 března 1790 k tak zvanému „užšímu" nebo „menšímu" sněmu. Sněm sešel se velmi četně.

Dle sněmovního protokolu byli přítomni: 1) z praelátův arcibiskup hrabě Přichovský, probošt svatovítský Kvíz, kanovník téže kapituly Herites, generál-velmistr Křižovníků Suchánek, strahovský opat Mayer, praelát zrušeného kláštera na Karlově Paukert, praelát z Winkelburka, kap. děkan vyšehradský Veselý; 2) z pánů: nejv. sudí zemský Prokop hrabě Lažanský, August kníže z Lobkovic, František kníže Kinský, František hrabě Pachta, Karel hrabě Clary, Kristián hrabě ze Šternberka, Jan hrabě Sweerts, Jan hrabě Bouquoi, František hrabě z Kolovrat, Jan svob pán Schirnding, Kašpar baron Ledebour, František hrabě

[1]) Sartori, Leopoldinische Annalen I, 289—291.

[1]) Dopis nejv. dv. kanceláře otištěn v Sammlung einiger Schriften... über das neue Steuer- und Urbarialsystem, 8 sld.

Salm, Josef hrabě z Kolovrat, Vojtěch hrabě Černín, Václav svob. pán Henniger, Jan hrabě O'Kelly, Michal hrabě z Kounic, Kašpar hrabě Künigl, Adolf hrabě z Kounic, Josef hrabě Sweerts, Vilém svob. pán Mac Neven, Václav hrabě Cavriani, Bedřich hrabě z Nostic, Jan svob. pán Helversen, Jan svob. pán Dubský, Václav hrabě Thun, Josef hrabě z Kolovrat, Jan hrabě Unwerth, Josef svob. pán z Běšin, Jan svob. pán Janovský z Janovic, Ludvík hrabě Hartig, Filip hrabě Sweerts, Bedřich hrabě Des Fours, Jan hrabě Pachta, František hrabě ze Šternberka, Jan hrabě Thun, Josef hrabě Canal, Leopold svob. pán Sternegg, Josef hrabě z Nostic, Dominik svob. pán Janovský, Adam Bořek hrabě Dohalský, Bedřich svob pán Schmidburg, Vilém hrabě Hohenrein, František hrabě z Vrtby, Josef hrabě Unwerth, Karel svob. pán z Hochberka, Prokop Hartmann hrabě z Klarštejna, Karel hrabě Lanjus; 3) z rytířstva: Josef z Rosenthála, Jan Hanisch; 4) z měst: purkmistr Ondřej Steiner, náměstek purkmistrův Josef Preinhölder, mag. radové Jan Hofmann a Václav Slívka, vesměs z Prahy. Nad to 21 členů stavů panského přihlásilo se téhož dne o místo i hlas, čehož i mnozí jiní ve dnech následujících se dožadovali. Jediným předmětem jednání, jejž nejvyšší purkrabí dopouštěl, byla volba zesíleného výboru ze všech čtyř stavů, podobného někdejšímu výboru zemskému a tudíž i „prozatímním výborem zemským“ zvaného, který by prozkoumal stížnosti i vady nové berní a urbariální soustavy a dle okolností učinil návrhy, kterak by tyto mohly býti odstraněny. Ale proti mínění nejvyššího purkrabí vzešla z řad panského stavu hlučná opposice, protestující proti libovolnému zúžování práv sněmovních a prohlašující, že ostatní potřeby země a zejména naprosto rozvrácené zřízení zemské, potlačování stavů, zrušení všech práv a svobod, ztráta úvěru, úpadek obchodu i živností, nedostatek peněz a zvláště rolník zcela zchudlý dodávkami i odvodem k vojsku, rychlé pomoci vyhledávají. Bylo dokazováno, že ministeriální dopis nemůže nijak býti na újmu právu v přirozených ustanoveních založenému zkoušeti ve stavovském shromáždění všechny stížnosti zemské. Ale stanovisko panského stavu nedošlo souhlasu. Nejvyšší purkrabí opíral se o svou plnou moc, která nedovolovala jednati o jiném kromě věcí berních a urbariálních, část panského stavu naléhala, aby především projednány byly tyto stížnosti za nejpalčivější pokládané, druzí stavové a zvláště praelátský odpírali pak podpory pánům. Nejvyšší purkrabí za těchto poměrů prohlásil, že by musil učiniti dotaz ve příčině nesouhlasných přání stavovských u dvora. Tu bylo se pánům podvoliti a k volbě prozatímného zemského výboru o 16 členech přistoupiti, při čemž nejvyšší purkrabí prohlásil, že tentokráte vzdá se práva svého členy panského stavu do výboru jmenovati.

Proti dosavádnímu zvyku, dle něhož kommisse a deputace sněmovní nominovány byly stejným počtem ze všech čtyř stavův a sice z praelátův s arcibiskupem jakožto direktorem duchovenské lavice, z pánů nejvyšším zemským purkrabím, podkomořím z rytířstva a z měst purkmistrem pražským, ozval se opět odpor z lavic stavu panského. Jsouce zastoupeni nejčetněji a hledíce k mimořádné době, za níž sněm byl svolán, žádali mnozí pánové, aby vykonána byla volba zesíleného prozatímního výboru o 16 členech sněmem celým ze všech stavů, ježto prý tak zvoleny budou osobnosti, které všeobecné důvěry požívají. Takto žádající páni byli mezi všemi sněmovníky rozhodnou většinou, ale narazili na odpor ostatních stavův. Arcibiskup a praeláti tvrdili, že členové jednoho stavu mohou býti voleni toliko od svého stavu, arcibiskup nad to prohlásil, že užije svého práva nominačního. Ačkoli bylo jemu namítáno, že nevzdá se žádného práva, přistoupí-li v této mimořádné potřebě k žádosti pánů, přece jmenoval arcibiskup čtyři dle sněmovního příslušenství nejstarší a tudíž ihned vedle sebe sedící praeláty do výboru, svatovítského kap. děkana Kriegra, kanovníky Heritesa i Varlejcha z Bubna a velmistra křižovnického Suchánka. Z panského stavu zvoleni byli většinou hlasův August kníže z Lobkovic, Prokop hrabě Lažanský, Jan hrabě Bouquoi a František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat. Přítomní dva rytíři, z nichž rytíř z Rosenthála zastupoval direktora lavice rytířské, neznali ani členů svého stavu a tak toliko za pomoci sněmovníkův ostatních byli s to, aby zvolili z prostředka rytířského stavu čtyři členy výboru, a sice podkomoří Marcella ryt. Hen-

neta, Josefa z Leinerů a Františka ryt. Hanische. Právem poznamenal jeden účastník z řad panského stavu, že nebylo lze říci, byli-li zástupci rytířů do výboru voleni nebo jmenováni. Ze čtvrtého stavu, jejž zastupovali pražský purkmistr Steiner a někteří magistrátní radní, nominoval purkmistr Steiner čtyři členy a sice vedle sebe a rady Slívky mag. rady pražské Štěpánovského a Leopolda Fišera.

Zvolenému takto prozatímnému výboru dostalo se úkolu sestaviti spis stížný o berní a urbariální soustavě, zahrnouti však do něho i jiné stížnosti a potřeby zemské, jichž dle mínění stavů denně přibývalo, v závěru pak vyhraditi práva národa na výsost porušená s prosbou ku králi, aby v nejkrutší době a zúplna byla obnovena.

Nového ducha věstilo mezi stavy i snesení hned v sedění dne 9 března 1790 učiněné, aby nebyl nikdo mezi stavy české a do sněmu připuštěn, kdo by neměl zemských statků.

Vedle velmi četně navštíveného sněmu v Praze sstoupili se současně i členové českých stavů ve Vídni pobývající v počtu rovněž značném a jali se též skládati spis o vadách berní a urbariální soustavy i o vhodných prostředcích k nápravě její. Porady tyto řídil Jan Rudolf hrabě Chotek (VIII. 435), který opět vstoupil v popředí veřejného života, ale snahám stavů ve Vídni meškajících vytkl svůj směr: odpor proti novému způsobu daní a úvazků, ne však proti vládnímu směru. Tím vznikla politování hodná různost mezi stavy, která povážlivě rušila všechny snahy za obnovou svézákonnosti království českého se nesoucí a zachránila násilné dílo uplynulého právě tehdy půlstoletí. Z péra Chotkova vzešel stížný spis vídeňský, jejž až na některé vyjímky podepsali všichni členové českých stavů ve Vídni pobývající, načež spis sám poslán do Prahy stavům se žádostí, není-li lze jej prohlásiti za snesení všech českých stavův, aby, alespoň jako votum separatum ku spisu stavy přijatému připojen byl.

Spis hraběte Chotka[1]) liší se podstatně od osnov, baronem Puteanem a hrabětem Lažanským předložených. Psán jest v duchu čistě centralistickém a výlučně feudálním. Vyčítá sice újmy, jichž stavům českým bylo za uplynulých padesáti let zažíti, ale neshledává jich ve změnách státoprávních, nýbrž v nařízeních, která dotýkají se dílem hmotných prospěchů stavů dílem jejich výsad. Nařízení o odúmrtech, ztráta výhradného prodeje vína, piva, páleného a soli, zrušení závaznosti mlýnské, soukromých mýt a držby pastvin vesnických, svolení poddaným, aby těžili z plodin podzemních, přidržování držitelů statkův, aby bezplatně cesty a mosty upravovali, zřizování a udržování přečetných nových škol, far a chrámů, zbytečných prý v mnohých krajinách, bezplatné dodávání dříví k potřebám školním, zvýšené náklady na ubytování vojska, uvalované na vrchnosti, které dříve byly od něho osvobozeny, zvýšená daň nápojová, příspěvek na lékaře a pomocnice porodní, na dopravu a výživu zločinců, neobyčejné náklady, s berní úpravou spojené, nařízení, která vyhledávala rozmnožení vrchnostenských úředníků — veškery tyto novoty stenčují měrou povážlivou majetek vrchností, jichž stavovská práva, výsady, osvobození rychle za sebou následujícími nařízeními byly buď dočista zrušeny aneb alespoň zkráceny. Nejvíce pak postiženy jsou vrchnosti novou daní, která nerovně rozvrhuje břemena a byvši chvatně a za pomoci lidí věci neznalých zavedena, jest nedokonalá, ba pokud se týče konečného účelu, snad naprosto pochybena. Stavové očekávali, že budou ve příčině nové daně ještě dříve slyšáni než bude zavedena dle způsobu státnímu zřízení přiměřeného, ale válka prý toho zabránila. Stížnosti proti berní a urbariální soustavě skládají se dle soudu Chotkova ze dvou skupin. Pokud se týče prvé skupiny novou úpravu pozemkové daně zahrnující vytýká spis, že nešetřila stěžejné zásady, aby zdanění dálo se dle jmění na základě čistého výnosu a způsobem pokud možná nejméně obtěžujícím, neboť půda byla vyměřována lidmi měřického umění neznalými a na tomto pochybeném základě daň rozvrhována. Podkommise nebyly s to, aby vše napravily; měřily jen na zkoušku a kde se tato osvědčila, schválily vyměření po vší obci. Odhad dál se jistě nerovněji, ježto vrchnostem nařizováno, aby předkládaly účty své a dle toho odhad konán; u poddaných však podobných pomůcek nebylo, tito pak výnos dle možnosti snižovali. 17% čistého zisku jež učiněny byly náhradou za robotu, vypočítáno libovolně a nesprávně, tak že tím vrchnosti o velikou část jmění svého byly připraveny a přirozený poměr mezi vrchnostmi a poddanými, dávnými smluvami se zakládající, byl porušen. Přeměnou dosavádních úvazků v dárky peně-

[1]) Otištěn jest v Sammlung einiger Schriften... über das neue Steuer- und Urbarial-System, XI—XLIX.

žité uvaleno na vrchnosti stále trvající zmenšení výtěžku, vůbec pak dosavádní úvazky služebné nebo v plodinách byly příliš brzo odstraněny a nahrazeny nejistým placením hotovými penězi. Spolehlivost desk zemských a spolu i úvěr stavův otřeseny měrou obavy vzbuzující. Stavové zavazují se naproti tomu, že přivolí, aby ihned všechny pozemky ať panské ať poddanské stejnou měrou byly zdaňovány, i prosí, aby zrušení nové daně nebylo odkládáno přes konec vojenského roku 1790, ode dne pak zrušení aby platnosti prozatímné nabyla soustava dřívější; počínajíc 1 květnem 1790 prosili podepsaní o zrušení všech berních, dvorských, nad- i podkommissí, práce pak s rozvrhem berně na základě výnosu pozemků spojená aby byla svěřena dvorským, zemským a krajským úřadům, poměrů znalým, jimž by bylo lze nejlepší a nejpoctivější členy kommisí přiděliti, vybírání berní ponechati jako dříve úředníkům vrchnostenským a rychtářům, skrze obce voleným a vrchnostmi potvrzovaným, získané tím 1% výnosu pozemkového, jež rovná se 8% pozemkové daně, poplatníkům sleviti, náhradu za povinné úvazky poddaných zrušiti a dřevní poměr obnoviti, řádné plnění úvazků na právu vlastnickém založených krajským úřadům na péči vložiti, farářům desátek navrátiti, těm poddaným, kteří vedlejší výdělek mají, svoliti, aby vždy na šest let s vrchností umluvili náhradu dvěma třetinami běžných cen za ruční

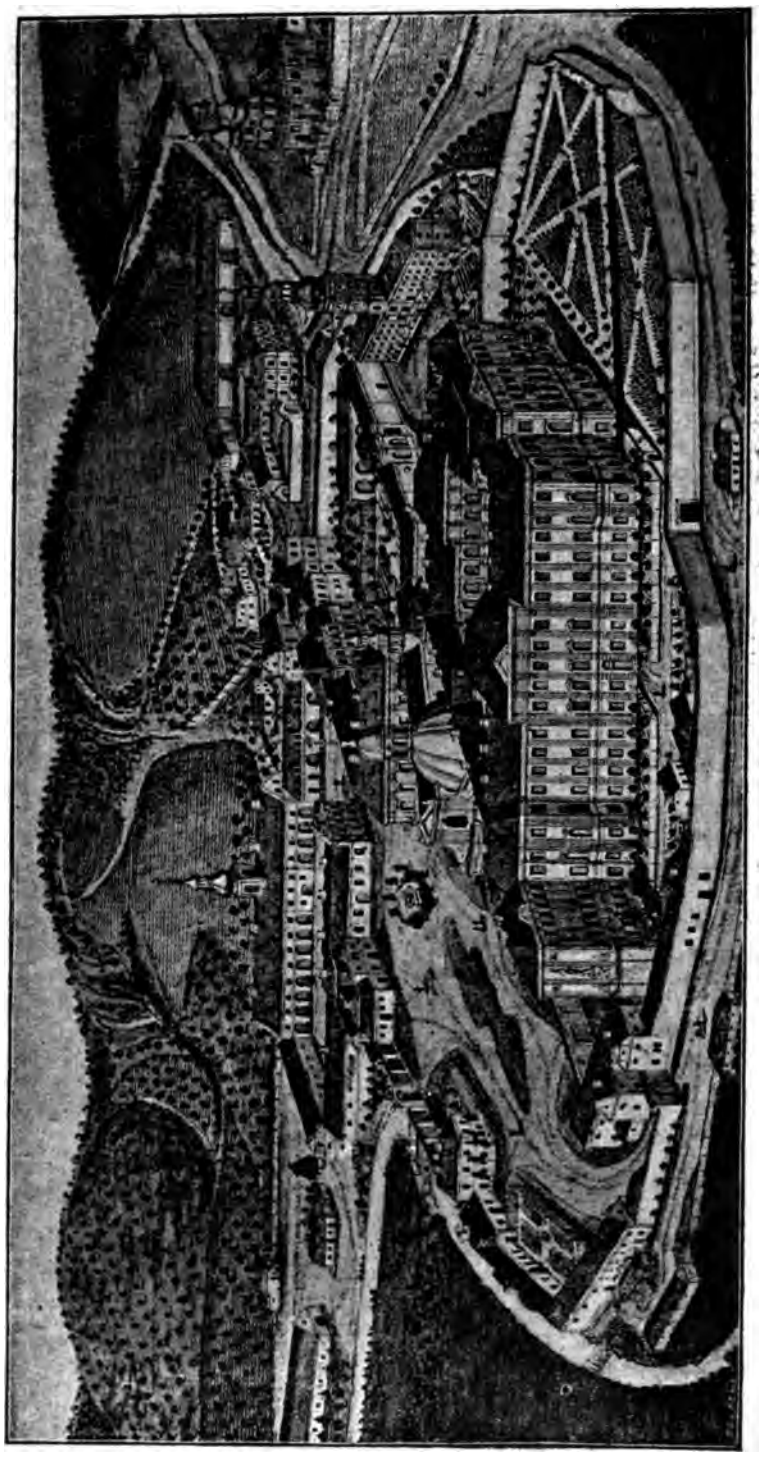

Někdejší cistercké opatství Plasy.

práci nebo povoz, vojenské přípřeže, pokud by jich bylo dále než dvě míle potřebí, aby z veřejných prostředků byly placeny.

Jednání stavů bylo neshodou touto již od počátku ochromeno, neboť zápasily spolu mezi nimi dva proudy, jeden, který stál na půdě svézákonnosti království českého a naléhal na odstranění zemskému zřízení odporujících změn, po r. 1748 zaváděných, druhý, skutečný stav uznávající a království české toliko za jakýsi kraj nového většího státního celku podkládající. Různost historické a centralistické šlechty projevovala se v Čechách tudíž již r. 1790.

Šestnáctičlennému výboru stavovskému bylo stavy uloženo, aby sestavil stížný spis ku králi, který by obsahoval všechny stesky do berní a urbariální soustavy, také však do sebe pojal jiné stížnosti a potřeby zemské, denně se množící, ku konci pak aby byla vyslovena důrazná výhrada práv národa nekonečné porušovaných s prosbou ku králi, aby práva tato v době nejbližší úplně obnovil.

K prvému sedění prozatímného výboru zemského pozváni byli všichni v Praze meškající členové stavův a tam byly předloženy spis hraběte Chotka, jiný stížný spis, jejž sepsal baron Puteani, a konečně třetí návrh, sepsaný hrabětem Lažanským. Výbor volil kompromiss mezi náhledy různými Úvod spisu Chotkova podržen v plném znění, z ostatku pak ponechána mnohá místa, vypuštěn ale návrh, aby poddanému ponechána byla volba mezi prací nebo peněžitou náhradou, konec pak zkrácen a zásadně změněn dle návrhův, hrabětem Lažanským učiněných.

Těžiště jednání o stížnostech a tužbách stavů položeno tím do prozatímného výboru zemského, který vyřídil úkol sobě svěřený ku podivu rychle a již sněmovnímu sedění dne 22 března 1790 konanému předkládal příslušnou zprávu. Zpráva tato byla schválena teprvé po delší debatě, v níž poprvé oba různé směry se utkaly.

Část členů panského stavu žádala si v předloženém návrhu spisu stížného všeliké změny, zejména určitěji a důrazněji vytčenou žádost za obnovu stavovských práv a zřízení zemského. Baron Henniger předložil o své újmě stížný spis o přípřežích, Filip hrabě Clary v jiném spise hájil možnost přeměny robotních prací a urbariálních úvazků v dávky obilní a plodinné. Ale většina, která se byla již předem dohodla, že žádné změny v návrhu zemského výboru nepřipustí, schválila návrh stížného spisu výborem zemským předložený a snesla se, aby spis tento, výborem zemským podepsaný, byl nejvyšším purkrabím ku dvoru odeslán, spis pak hraběte Chotka jako votum separatum aby byl k němu připojen.[1]) Návrh, aby vypravena byla deputace stavů ke králi, nedošel souhlasu většiny.

Nejvyššímu purkrabí však nevyhovoval ani spis podstatně zkrácený a ve formě umírněné sepsaný i váhal jej ku dvoru zaslati, nedbaje toho, že všechny Dědičné Státy již stížnosti své předložily a že stížný list stavů českých jest následkem vyzvání stavům s povolaného místa učiněného.

Ale události stanovisko nejvyššího purkrabí překonaly. Již 22 března 1790 vydán byl královský reskript, kterým nejnaléhavější stížnosti stavů zrušením berničních kommissí, dvorské i zemských, jakož i berních úřadů vyřízeny byly.[2]) Král Leopold II jím oznamoval českým stavům, že chtěje předejíti přání jejich, ruší všechny berniční kommisse a spolu ustanovuje, aby činnost dosavadních velice „obtížných“ okresních berní byla zastavena, jakmile stavové ve shodě s guberniem učiní příslušné opatření ve příčině odbytného, a kde bude lze, dalšího zaměstnání těchto úředníkův jakož i o přijetí pokladen a účtů jejich.

Následkem reskriptu tohoto sešel se sněm český dne 30 března 1790 k třetímu sedění, kdež především sneseno, aby reskript přikázán byl zvláštnímu výboru a do té doby aby rozhodnutí gubernia na vědomí bráno nebylo. Zemský výbor 7 března t. r. zvolený přes prozatímný ráz svůj nadále pověřen s přípravnými pracemi pro sněm. Při té příležitosti ostré kritice podrobena váhavost gubernia v příčině předložení stížného listu ze dne 22 března.

Zdá se, že tento krok gubernia působil v méně rozhodné dotud členy stavů, neboť když ku konci projednávání reskriptu královského učiněn byl znova návrh, aby vypravena byla deputace stavů ke králi, byl návrh tento schválen a ustanoveno, aby se ihned konala volba. Při volbě došlo k pro-

[1]) Sammlung einiger Schriften ... über das neue Steuer- und Urbarial-System, 12.

[2]) Sammlung einiger Schriften ... über das neue Steuer- und Urbarial-System, 13. — Kalousek České státní právo 489.

testu praelátů, když arcibiskup jmenoval vedle sebe sedící probošta a děkana kapituly svatovítské. Nejvyšší purkrabí vzdal se opět práva nominovati členy stavu panského, který tudíž přikročil k volbě. Navrhováni hrabata Lažanský a Nostic, kteří odmítli, onen poukazuje k svému úřadu praesidenta zemského soudu, který jej ku Praze stálým pobytem víže, načež zvoleni August kníže z Lobkovic a hrabě Bouquoi. Oba po některém zdráhání volbu přijali. Za členy deputace, kteří byli členy zemského výboru, vykonána do korporace této volba náhradní i zvoleni byli opat Mayer, František Antonín hrabě z Nostic, Kristian hrabě ze Šternberka, gub. rada ryt. Rosenthal, zemský rada rytíř Losenau a náměstek purkmistrův Neubert. Deputace měla králi poděkovati za prokázané dobrodiní, jemu k nastoupení blahopřáti a spolu jej prositi, aby se dal korunovati a potvrdil obvyklou smlouvu se svým národem českým, pokud se týče práva a svobody jeho,[1]) a konečně, aby sněm byl dle dřevních zvyklostí oprávněn vykonati volbu stálého výboru zemského a aby zrušeni byli obecní rychtářové, k vybírání daní určení.

Votum gubernia na základě sdělení dvorské kanceláře radilo stavům, aby ve příčině berní a urbariální soustavy přispůsobili se stavům dolnorakouským, kteří žádali, aby 1 květnem t. r. dřevní způsob zdaňování byl obnoven, spolu pak projevována naděje, že i stavové čeští uvažujíce správně kritické poměry doby, podvolí se k potřebným obětem ve prospěch svých poddaných. Proto byly jim oznámeny hlavní částky dolnorakouských žádostí s vyzváním, aby o tuto věc vypravili do Vídně dva plnou mocí opatřené deputované, k nimž by — z příčin prý úsporných — přiděleni byli dva jiní členové stavů ve Vídni pobývající.[2]) Tak skříženo bylo snesení sněmovní byrokratickým úkladem, neboť obecné bylo přesvědčení, že tento obrat věcí království českému ne valně příznivý zaviněn byl guberniem, které stížný spis ze dne 22 března králi předložiti se zdráhalo. Ve Vídni patrně si přáli, aby stavové čeští nevybočili z mezí, jež hrabě Chotek v návrhu svém označil.

Na den 3 dubna 1490 svolán byl opět „malý“ sněm, v němž uvažováno, jaké oběti by bylo lze stavům přinésti. Nutnost obětí těchto sice přiznávána, návrhy dolnorakouské shledány však nevhodnými. Po té přišla na přetřes otázka deputace ke dvoru, která uvažována dlouho a živě. Oba směry mezi stavy opět se utkaly. Stranou historickou bylo namítáno, že nota dvorské kanceláře neobsahuje v sobě přímého rozkazu královského a že námět úspory pokořuje stavy bohatého jinak království, čest pak a důstojnost stavů že toho vyhledávají, aby se přestalo na celé již zvolené deputaci, které bylo uloženo, aby i jiné potřeby národa panovníku přednesla. Naproti tomu vyslovili se mnozí členové stavů, zejména ti, jimž svěřeny byly vyšší úřady, že ministeriální rozkaz sluší pokládati za výrok rozhodnutí králova. S nimi spojili se ti, kdož byli i proti volbě zemského výboru i 30 března proti volbě zvláštní deputace, a spůsobili, že většina ustoupila od zvláštní deputace a přijala návrh, aby písemně bylo králi poděkováno. Do dvoučlenné deputace zvoleni hrabata Lažanský a Bouquoi, k nimž se ve Vídni přidružiti měli Leopold hrabě Clary, praesident nejvyššího soudu, a hrabě Chotek; by byli některou překážkou zdržáni, měli je zastupovati nejvyšší hofmistr Kamill hrabě Colloredo a kníže Colloredo.

Ve příčině okresních berní podal zemský výbor zprávu, dle níž měli býti 1 květnem 1790 svých úřadů s odbytným zbaveni, daň však měli tak dlouho vybírati, dokud by pokladny a účty jejich nebyly krajskými berními přejaty a novým kontribučním odevzdány. Stavové současně zrušili sami instituci volených rychtářů, s josefinskou berní soustavou úzce spojenou, jakkoli dvorský rozkaz jí se nedotýkal.[1])

6 dubna 1790 svolal zemský výbor některé členy stavů v Praze meškající k poradě u hraběte Lažanského, kdež přečtěn byl spis hrabětem sestavený a ustanoveno, aby spis tento 27 dubna ve schůzi sněmovní byl předložen.

V sedění sněmu dne 27 dubna 1790 projednávány byly návrhy zemského výboru. Stavové navrhovali, aby pozemky jejich nadále podléhaly stejnému spůsobu zdanění s pozemky rustikálními, ale ve příčině rozsahu navrhoval hrabě Bouquoi spůsob jiný než zemský výbor. Doporučovalt, aby za sjednáním úplné rovnosti mezi stavovskou a

[1]) Tamže, 13 sld.

[2]) Sammlung einiger Schriften . . . über das neue Steuer- und Urbarial-System, 14 sld.

[1]) Sammlung einiger Schriften . . . über das neue Steuer- und Urbarial-System, 16.

poddanskou berní povinností stavové nadále místo 29% a poddaní místo 40% platili stejnoměrně po 33⅓%, což by mělo v zápětí zatížení dominikálních pozemkův ročně skoro o 150.000 zl. Naproti tomu hrabě Lažanský a výbor zemský dovozovali, že dle počtů z r. 1775 má se úhrn pozemků dominikálních k rustikálním jako 9 k 21, ve kterémž poměru dlužno i berni ročních 4,200.000 zl. rozvrhovati. Tím by byly dominikální pozemky ročně o 314.000 zl. zatíženy. Většina schválila návrhy výboru, načež hrabě Bouquoi připojil návrh svůj písemně ku protokolu. Konečně stavové se shodli,[1]) aby deputace dříve menší oběť nabízela. Další částí jednání byla přiměřená úprava urbariálních úvazků. Výbor zemský navrhoval, aby prozatím v platnosti zůstala peněžitá náhrada o 17%, poddaní však aby byli přinuceni za plat r. 1789 určený tolik dnů v témdni na panském pracovati, kolik robotě přikazoval patent z r. 1775. Michal hrabě z Kounic zvláštním spisem navrhoval, aby dávné závazky urbariální zejména pak služby, v plném rozsahu dřevním byly obnoveny a pro ochranu aby po kraji vojsko bylo rozloženo. Většina schválila návrh výboru, svolila ale, aby i separátní votum hraběte z Kounic deputaci bylo zasláno.

Proti přání vlády, aby vypravena byla do Vídně stavovská deputace s plnou mocí, snesli se stavové, že nemá deputace ničeho podnikati, o čem by se napřed nebyla stavů dotázala. Konečně přijal sněm návrh zemského výboru, aby podána byla králi prosba za osazení uprázdněných nejvyšších úřadů zemských, za svolení k volbě stálého zemského výboru, za výlučné právo vařiti pivo i pálené, za zvláštní soud pro šlechtu a po návrhu knížete Kinského za ustanovení jednoroční lhůty promlčovací u nezvěstných pohledávek z desk nevymazaných na statku zděděném nebo koupeném. Hrabě z Kounic navrhoval ještě dodatkem prosbu ku králi, aby po právu prvopisy všech stavovských smluv a privilegií v opatrování stavům byly vydány, s čímž shromáždění obecně kromě jediného člena souhlasilo. Ale nejvyšší purkrabí projeviv pochybnost, zdali prvopisy tyto vůbec ještě existují, ukončil sedění, aniž by přání sněmu o věci této bylo bývalo do snesení pojato.

Mezi tím vypravili se 13 dubna hrabata Lažanský a Bouquoi jakožto deputanti stavů do Vídně, kdež se k nim přidružili Leopold hrabě Clary a dva praeláti kapituly métropolitní, probošt Kvíz a světící biskup děkan Krieger, kteří se odebrali do Vídně u věcech kapitulních.[1]) Hrabě Chotek odmítl účastenství, ježto byl již členem výboru dolnorakouských stavů. Deputace tato zasedala v různých kommissích a konala některé konference s nejvyšším dvorským kancléřem, v nichž bylo ujednáno, že daň z pozemků dominikálních bude s prospěchem poddaných o 244.000 zl. ročně zvýšena. Ježto dvorská kommisse ve příčině poddanských služeb navrhovala toliko stav prozatímný, nebyli deputovaní pro nedostatek plné moci s to, aby dali závazné prohlášení. Hrabě Bouquoi spěchal tudíž do Prahy pro příslušné instrukce, spolu aby podal stavům náležité vysvětlení, a předložil zemskému výboru návrh na konferenci smluvený. Po přání zemského výboru svolán byl sněm na den 3 května 1790, poněvadž pak nejvyšší purkrabí právě ve Vídni meškal a nejvyšší zemský komorník hrabě z Klebelsberka byl královským kommissařem ve sněmu, předsedal sněmu praesident appellačního soudu hrabě Spork. Sněmu předložen moravský patent, zavádějící poddanské služby prozatímně s platností od 1 května 1790, s podobným návrhem pro království České, v němž poddaným potřeba změny nové soustavy prokazována a prospěchy objasňovány, které jim z této změny vzejdou. Návrh tento s nevelikými změnami přijat, snesení pak místo instrukce hraběti Bouquoiovi odevzdáno. Sněm snesl se, aby 1) obnoven byl spůsob zdanění do r. 1789 obvyklý ale s přiznáním i těch pozemků, které při nedávném vyměřování byly zatajeny; aby 2) odepsán byl počet 11.200 osedlých, které vinou někdejšího podkomoří Václava Netolického z Eisenberka r. 1747 k dosavadnímu obvyklému počtu usedlostí byly připočítány: 3) aby daň stejnoměrně byla rozvrhována, čehož lze dosíci asi 4% k dřevní vrchnostenské dani, 29¾% celku zabírající. Ale vedle toho uloženo deputaci, aby Jeho Milosti královské podala zdůvodněnou prosbu ve příčině: 1) toužebně očekávaného korunování králova v Čechách; 2) obnovy dávné zemské ústavy a práv stavovských; 3) obnovy stálého výboru zemského s obvyklou právomocí.

Leopold II dal na jevo smýšlení své stavům zásadně příznivé tím, že povolal opět

[1]) Sammlung einiger Schriften . . . über das neue Steuer- und Urbarial-System, připisek ku str. 14 v exemplári knihovny musejní.

[1]) Locatelli, 39.

v čelo finanční služby známého odpůrce josefinské berní soustavy Jana Rudolfa hraběte Chotka.

Pohříchu zkaleno bylo jednání sněmu sporem mezi oběma deputanty stavovskými. Hrabě Bouquoi žaloval totiž do svého spoludeputanta, že náležitou měrou nedbal prospěchů stavovských, zastávaje potřebu, aby byl základem berní povinnosti stejnoměrný rozvrh na vrchnosti i poddané. Patrně narážel hrabě Bouquoi na okolnost, že spravoval hrabě Lažanský vysoký úřad zemský a že nebyl tudíž dle jeho domnění dosti samostatný.

Na témže sněmu jednalo se ještě o královský postulát dodávky 300.000 měřic ovsa vojsku do Uher, jíž uherští stavové odepřeli. Král nabízel za měřici 1 zl. 30 kr. se 4% zúrokováním, což sněm schválil a vzhledem k veliké bídě mezi lidem veškeru dodávku vrchnostem jediné přikázal. Poddaní měli toliko přípřeže poskytovati. Výslovně při tom prohlášeno, že chtí stavové povolností svou ukázati novému králi dobrou vůli, když však ku konci sedění gubernium poslalo vyzvání k volbě dvou stavovských přísedících u gubernia, bylo vyzvání toto s nelibostí přijato a jednohlasně zamítnuto.[1])

Mezitím upoutána byla pozornost stavů řídkým divadlem, jehož dějištěm stala se ještě v březnu Praha. Byl[t] přijel 26 března t. r. k večeru do Prahy tajný rada mohučského kurfiřsta kanovník baron Hoheneck pozvat krále českého do Frankfurta nad Mohanem k volbě císařské. V průvodu vyslancově byli hrabě Fugger, dvorní rada von Linden a legační sekretář von Pauli. Všichni ubytovali se na Malé Straně v domě lázeňském. Slavnost pozvání vykonána obřadně 29 března a bylo zajímavo, že veškera slavnost tato konala se před nejvyššími úřady zemskými jakožto jedinými zákonnými zástupci českého krále. O 10 hodině řečeného dne odebrali se do bytu vyslancova guberniální radové stavovského původu Rudolf hrabě Morzin, Leopold hrabě Špork a Vincenc svob. pán z Vidršperka z radní síně, v níž shromáždili se nejvyšší purkrabí pražský s nejvyššími zemskými úředníky a s gubernialními radami, všichni i se služebníky příčinou dvorního smutku v úboru smutečním, aby vyslance slavně provázeli. S nádherným průvodem o třech dvojspřežních a dvou trojspřežních vozích jakož i se dvěma běhouny vjel mohučský posel do paláce gubernialního, byl přijat na schodech koncipisty, uvítán u vchodu do radní síně nejvyšším purkrabím a nejvyšším komorníkem hrabětem z Klebelsberka, načež podal pověřující listy a ústně nejvyššímu purkrabí oznámil obsah svého poslání. 6 dubna odjel vyslanec do Vídně.[1]) Královským kommissařem českým k volbě císařské ustanoven Arnošt hrabě z Kounic, syn státního kancléře.

Zatím deputace stavův odjela do Vídně a žádala o audienci, která byla ihned povolena. Leopold přijal deputaci, jakkoli byla skrze stavy určitým spůsobem instruována, milostivě a slíbil, že vyhoví v době nejkratší podstatným žádostem stavů. Že slova ta míněna byla upřímně, jest na bíledni ze dvorního patentu, daného 9 dubna 1790 a českým i německým jazykem 19 t. m. i t. r. ohlášeného, jímž platnost nového berního i urbarialního zřízení v zemích koruny české byla zastavena.

Jako jarní sněm český r. 1790 byl formálně i jarní sněm moravský téhož roku pokračováním sněmu 26 října 1789 pro rok 1790 zahájeného. V důležité příčině sněm ten upoutal již pozornost současníků. Zapsaltě sněmovní protokolista do zápisníku o prvém sedění tomto, že dvorský reskript ze dne 29 září 1789 sněm svolávající jakož i pověřující listy královských kommissařů poprvé zněly jen německy, jakkoli patent sněm rozpisující byl ještě dle starého zákonného zvyku nahoře větším písmem českým a níže teprve malým písmem německy vytištěn.[2]) Královské proposice skládaly se toliko z obvyklého prvého paragrafu náboženského a z postulátu daně ve výši 2,067.621 zlatých $55^3/_4$ kr., kteráž ovšem již bez předchozího souhlasu stavů byla rozepsána. Prvá schůze věnována obvyklým formálnostem zahajovacím, ve druhé schůzi dne 28 října t. r. předčítány četné dvorní dekrety, oznamující povýšení některých více nebo méně zasloužilých osobností do stavu šlechtického, jakož i ozná-

[1]) Sammlung einiger Schriften . . . über das neue Steuer- und Urbarial-System, připisek ku str. 15 sld. exemplāře musejního. Pravi-li se však tam, že po návratu Bouquoiovu z Vídně svolán byl sněm na den 26 dubna 1790, jest to patrně zaměnění se sedením dne 3 května.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1790, čís. 28.

[2]) „Massen solche in böhmischer Sprache gänzlich ausgeblieben sind" zapsáno v příslušném protokole sněmovním dle orig. v zemském archivu moravském.

meny některé přípisy ve příčině dodávek vojenských a nákladů na stavby silničné. Dalšího sedění r. 1789 již nebylo, ježto císař domníval se, že zplna postačí, když sněm z jara svolaný vezme na prosté vědomí daň dle nové soustavy již rozepsanou. Když Josef II zemřel, odhodlala se část moravských stavů podati stížný spis Leopoldu II se žádostí za odstranění řádů josefinských. Jeden spis stížný sepsán a podepsán členy stavů ve Vídni meškajícími; stavové v Brně obývající podali spis samostatný. Leopold sám vyšel stavům vstříc vyzvav je, aby předložili svá desideria. Tím vzbuzen ovšem mezi stavy čilejší ruch a v sedění sněmu, jež položeno bylo na 31 den měsíce března 1790, dalo se uvésti do sněmu moravského devatero členů stavu panského, kteří dotud stavovství svého nevyhledávali.[1]) Shromážděným stavům přečtěn byl dvorní dekret ze dne 22 března 1790, zrušující berní kommisse i úřady, načež stavové odhodlali se úředníkům propuštěným dáti přiměřené odbytné. Po návrhu zemského hejtmana hraběte Ugarta, muže taktního a prospěchů země i stavův upřímně dbalého, snesli se stavové přistoupiti u věcech urbárních ku snesení stavů dolnorakouských a ve příčině dalších desiderií vyhradili si volnost přednésti je dle poměrů. Tím ovšem dali na jevo nedostatek solidárnosti se stavy českými. K jednání s králem zvolena čtyrčlenná deputace a sice opat rajhradský, baron Schröfl, rytíř Hentschel a brněnský magistrátní rada Pavel Burger. Deputace tato sepsala ihned návrh odpovědi na deset vládou předložených otázek, kterýž návrh v sedění sněmu dne 1 dubna 1790 konaném schválen. Zemský hejtman domníval se, že tím již bylo vyhověno požadavkům stavů, tu však vyvstal Karel starohrabě Salm a písemně navrhl instrukci deputaci, kterýž návrh po stránce politické velikou měl důležitost. Kladenat byla v něm váha na úmysly nového krále veřejně ohlášené odstraniti dosavádní „škodlivou“ soustavu a obnoviti zřízení stavovské v bývalé jeho platnosti, spolu pak učiněn návrh ve jménu knížete Dietrichštejna, knížat Ludvíka a Karla z Lichtenštejna, Prospera hraběte Sinzendorfa, Jana hraběte Harracha a hraběte Sylva Tarouccy, aby vyzváni byli všichni členové stavů k činnému účastenství v jednání sněmovním, které dotýkalo se nejdůležitějších zájmů stavovských i zemských Návrh Salmův přijat a v sedění dne 2 dubna 1790 návrh zemského hejtmana, aby podala zvolená již deputace králi prosbu i za reaktivování výboru zemského.[1])

K deputaci stavů moravských, když odebrala se ku dvoru královskému do Vídně, připojil se i zemský hejtman hrabě Ugarte. Tomuto obratnému státníku přísluší zásluha, že potkalo se jednání stavovské deputace s výsledkem poměrně velmi příznivým. Za několik dnů domohlat se moravská deputace u dvorské kanceláře přípovědi, že budou stavové dle možnosti nejrychleji (eilfertigst) svoláni a jim že předložen bude ministerský dopis smluveného obsahu. Hrabě Ugarte o pořízení deputace zpravil již 10 dubna 1790 nejvyššího zemského komorníka hraběte Mitrovského se žádostí, aby obsah jeho oznámil sněmu. V sedění sněmovním dne 12 dubna 1790 předčítán list tento i s návrhy dolnorakouských stavů ve příčině úpravy berních i urbariálních poměrů, načež stavové přistoupili zplna k těmto návrhům, aniž by dotýkali se dalších důležitostí a potřeb zemských. Patent josefinskou berní a urbariální soustavu zrušující měl býti dle sněmovního snesení v krajských městech zvláštním kommissařem předčítán. Usnesení tato schválena dodatečně v sedění sněmovním dne 12 dubna 1790.

V sedění svém dne 4 května 1790 jal se sněm jednati o stížnostech zemských a tu sneseno po návrhu kanovníka barona Buola a rytíře Pillersdorfa, aby každý ze čtyř stavů předložil písemně zemskému hejtmanu přání a stížnosti své, k opatření pak naléhavých potřeb zemských aby zvolen byl zatímný výbor zemský, v němž by vedle nejvyšších úředníků zemských zastoupen byl každý stav z prostředka svého třemi členy. Zvoleni byli ihned z praelátů baron Buol a opatové rajhradský i svatotomský, z pánů Petr hrabě Blümegen, starohrabě Salm a baron Roden, z rytířů Pillersdorf, Stiebiz a Hentschel. Tomuto výboru uloženo, aby na základě elaborátů jednotlivých stavů sepsal pamětní spis stížností, které se týkaly zemského zřízení a starobylých výsad markrabství, dále politické správy, veřejných po-

[1]) Byli to zejména hrabě Waldorf, Ludvík hrabě z Žerotína, starohrabě Salm, František Antonín baron Monte l'Abbate, Leopold hrabě z Lamberka, Emanuel baron Stilfrid.

[1]) Dle pův. zápisníků sněmovních v moravském archivu zemském.

měrů, věcí náboženských i soudních. Stavu městskému ponecháno na vůli, aby předložil stížnosti své jak v celku tak pokud se týkalo jednotlivých královských měst výboru zemskému.[1])

V sedění sněmovním dne 12 května 1790 předčítán královský reskript ze dne 1 května t. r., jímž jakožto odpovědí na petici stavů svoleno, aby stavové ve sněmě o jednotlivých stížnostech v pořádku určeném jednali a o výsledku porad svých králi zprávu podali. Sněm vzal ihned královský reskript v úvahu a projevil ve příčině tří jeho článkův ochotu svoliti k výkupu z roboty, kde by poměry toho připouštěly, ohradil se však ostře proti dalším požadavkům, které by snad v té příčině byly vznášeny, a svaloval vinu selských výtržností v krajích jihlavském a znojemském na pobuřující působení z Čech a z Dolních Rakous. Významné jest snesení, aby nebyl nadále připouštěn do sněmu každý šlechtic, pán nebo rytíř k zemi přiznaný, vykázal-li by se toliko majetkem 10.000 zl., nýbrž jediné držitelé statků zemských anebo synové, kteří z rodin zemské statky držících pocházejí[2]) Po té zasedání sněmu ukončeno a zatímný výbor zemský ujal se úkolu, jímž byl pověřen.

Berní soustava josefinská zrušena.

Leopold II nemínil nijak obětovati úspěchy, jichž centralistická soustava za matky a bratra jeho na úkor svézákonnosti jednotlivých Dědičných Států, zejména pak zemí koruny české, se dodělala, ale uznával potřebu vyhověti stavům ve stížnostech, které se nedotýkaly této soustavy. K těmto stížnostem, jichž vyplnění nepříčilo se myšlence soustředěné správy, náležely i stesky do zanedbávání stavův Proto v odpovědi své na stížnosti a prosby v jarním zasedání českého sněmu předložené, jež obsažena byla v královském reskriptu ze dne 1 května 1790, povolil král stavům českým, aby opět scházeli se na sněmích dle ustanovení Obnoveného zřízení zemského, nad to pak jim ukládal, aby podali ze sněmu dobrozdání své o třech důležitých otázkách, kteréž mínil trvale rozhodnouti. V prvé příčině vyzýváni stavové, aby vzhledem k nařízenému právě zrušení nové berní a urbariální soustavy podali dobrozdání, čeho opatřiti, aby bylo lze bez přerušení dřevní berni vybírati, klid a spokojenost všech poplatníků zachovati a dle možnosti poddaným ulehčiti, zejména kterak by bylo lze robotní úvazky přeměniti v dárky peněžité. Již řadění otázky této na místě prvém nasvědčovalo, že dvůr přeje si především její vyřízení, poněvadž vyhovovala oprávněným stížnostem stavův, spolu ale měla ve zření i neméně oprávněné tužby poddaných.

Královským patentem ze dne 9 května 1790 — pro Moravu a Slezsko již 19 dubna[1]) — zrušena tudíž nová berní regulace a obnovena platnost starých řádů, které až do 31 října 1789 platily. V úvodu patentu sice pravilo se, že děje se tak po přání vrchností i poddaných a v některých příčinách polevovalo se lidu poddanému, ale ve skutečnosti zvítězilo stanovisko stavů, kteří s nenáviděnou novou daní chtěli odčiniti i zrušení roboty. Nepokrytě prohlášeno bylo patentem tímto, že nová berní soustava nedošla úkolu svého. Především že vyměřování půdy nebylo vykonáno všude se stejnou přesností, že nebyly ani se stejného hlediště oceňovány náklady potřebné ku vzdělávání polí a ku zpeněžení úrody, v zrnování pak že není správno tříditi obilí do čtyř druhů. Závada shledávána ve způsobu platu hotovými, kterýž převyšuje možnost sedlákovu a nutí jej, aby různým způsobem na újmu hospodářství hotových peněz si zjednával. Rukojemství berních obcí, jedněch za druhé, ba i za vrchnost někdy váhavou anebo v nesnázích jsoucí prohlášeno za břímě nejobtížnější, jsoucí s to, aby znenáhla celé obce ke zkáze přivedlo. Nákladná soustava nově zavedené berní správy zvýšila prý kontribuci o dvacátý díl a tudíž aby dostalo se kontribuentům úlevy, potřeba jest, zavésti dřevní způsob vrchnostenských výběrčí, za něž by vrchnosti ručily. Než vedle vyplnění spravedlivých přání lidu vidí se král povinna vyhověti i oprávněným stížnostem šlechty a duchovenstva, proto vráceny jim byly urbární požitky „jakožto věc spravedlivá“, duchovenstvu pak obnoven desátek. Dalším nařízením ustanoven 1 den měsíce května 1790, aby odtud daň opět podle starého způsobu byla rozvrhována a vybírána. 21tý odstavec pojednává o znovuzavedení roboty následujícími slovy: „Od té pak celo-

[1]) Dle sněmovního zápisníku v zemském archivu moravském.

[2]) Tamže.

[1]) Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, I, 141—165. — Patent pro království České. Tamže I, 209—222.

roční urbární povinnosti, kterou poddaní vyplniti mají a která buďto jest naturální (dle vejnosku gruntu vypadající) aneb mezi pány a poddanými dle smlouvy nějaké vykoupená robota, a co za půl léta od 1 listopadu 1789 až do 1 máje 1790 dáti měli, tak se vynímají, že vrchnosti, co na ten půl léta vypadá, toliko (za) čtvrtý díl celoroční povinnosti přijímají, a pak-li by někdo víc přeplatil nebo oddělal, to zase zpátkem dostati anebo v nejbližším čtvrtlétě na svůj odvod odraženo míti má. Stavové dále se prohlásili, že tu, kde jejich zemské hospodářství to připouští, že by robotu nepotřebovali a poddaní jejich majíce dost jiných postranních vejdělků, raděj chtějí robotu zaplatiti, nežli ji odpracovati, to že jim na nějaký počet let příti chtějí a takové dobrovolné srozumění vrchností s poddanými a ujednané vykoupení robot má se zeměpánu k obzvláštnímu zalíbení vztahovati. Kde by takové srozumění ujednáno býti nemohlo, tu má tak s vybejváním aneb placením robot zůstati, jak se v minulém 1789 roce do posledního října vybejvalo, jakož také i tu, kde se již před uvedením nového systému robota platila, má se smlouva na určitý počet let učiniti.“ Krajským úřadům ukládalo se, kdekolivěk by „z ohledu robot, služeb, obilí, daní a jiných povinností nějaká přetahování poddaných a jiné zlé návyky se vyskytly“, aby v každém případě dle císařského patentu ze dne 1 září 1781 jednaly.

Leopold domníval se, že zrušením berní i aboliční soustavy josefinské zjednána bude vhodná půda pro přiměřenou přeměnu robotních úvazků v dávky peněžité, ovšem ale přál si spůsobiti potřebné změny se souhlasem a za spoluúčastenství stavů. Pohříchu ani u nejpokročilejších členů stavu nebylo dostatečného porozumění pro otázku tuto na výsost důležitou. Ježto dotaz králův ve příčině přeměny roboty v dávky peněžité byl úzce sloučen s otázkou nového spůsobu zdanění, nebyli ovšem s to stavové, aby pominuli otázky úvazkův a tak otázka tato musila se státi i předmětem jednání sněmovního. Spěchu ale při tom dbáno nebylo, nýbrž věc přikázána výboru zemskému, který nejprvé theoreticky obíral se úvahami o různých spůsobích reluičních, a tím prý již stavové, jak praví v prvém ze tří hlavních svých stížných spisů, nabyli přesvědčení, že zdárnému rozluštění úvazkové otázky kladou se v cestu obtíže nejvážnější. Přece ale, aby dobrá vůle byla projevena, vyzval zemský výbor vrchnosti veškery, aby se dle možnosti s poddanými srovnaly. Zatím patent královský vešel již v platnost obecnou.

Patent královský znova robotu a feudální úvazky zavádějící spůsobil v lidu poddaném velikou nespokojenost, místy až v odpor přecházející. Vláda předvídala, že lid bude obnovou roboty podrážděn a proto, aby nedošlo k výtržnostem anebo dokonce k bouřím, nařídila politickým úřadům největší opatrnost. Ani s prohlášením patentu nebylo spěchu; v kraji kouřimském byl prohlašován s počátku měsíce června, na panství poděbradském teprve 21 června. Bydžovský krajský hejtman de Launay sám se svými sekretáři po kraji jezdil a vždy po dvou nebo po třech panstvích do jednoho zámku svolal a sice ze vsí rychtáře s dvěma sousedy, z měst a městeček purkmistra, písaře a jednoho radního. Shromážděným byl patent přečtěn a pak každému rychtáři ještě po tištěném exempláři odevzdáno. Lidé uslyševše, že opět mají robotovati, byli velice zklíčeni, „neb v nově robotovati“, zapsal Vavák, „jim tak jde k chuti, jakoby někoho topícího se z Labe vytáhl a zas ho tam vhodil; každý raděj chce robotu platiti, nežli ji pracovitě vybejvati.“

Vrchnostenští úředníci na panstvích soukromých jali se ihned překotně robotu znovu zaváděti, čímž lid drážděn až k násilnostem. Když poddaní žádali, aby jim robotní povinnost na peníze byla převedena, a zdráhali se robotní práce konati, přikročily úřady vrchnostenské k pokutám a trestům. Ředitel svojšického panství hraběte Althana dal dopraviti několik nepovolných sedláků ku krajskému úřadu kouřimskému do Prahy, kdež krajský hejtman Karel z Bienenberka tři z nich ihned do vojska vřadil. Když zpráva o tom přišla na Svojšicko, shlukli se venkované s ženami a dětmi a táhli k zámku, načež ředitel s rodinou ujel do Kolína a představuje, že se sedláci vzbouřili, o vojenskou pomoc žádal. Skutečně z Poděbrad dragoni do Svojšic vypraveni, aby byl pokoj zjednán.

Odpor jevil se i na místech jiných, v Čáslavsku a na panstvích Valdštejnských v kraji boleslavském, kamž z Poděbrad a Nymburka byla jízda poslána.

Požadavek sedláků na mnohých místech vyslovený, aby byla robota zaměněna dávkami peněžitými, byl zeměpanskými úřady podporován, potkával se ale s nedůvěrou

vrchností, které obávaly se, že by peněžitá náhrada byla za možného nového pokusu reformního snáze než robota sama odstraněna. Proto stopovali stavové bedlivě činnost krajských úřadů za utišením bouří rozvíjenou a ohlasy tyto byly slyšány i v zasedání sněmovním. V kraji boleslavském byli sedláci ku pokoji donuceni vojskem a někteří z nich k vojsku odvedeni.

Leopold schválil opatření v příčině té vykonaná dekretem ze dne 25 září 1790[1]). Znění královského patentu přimělo patrně poddané hraběte Clama z Gallasa na panství libereckém, že žádali u gubernia, aby jim bylo povoleno vyplatiti se z roboty ne na berním základě z r. 1775, jímž byly posléze urbariální závazky vyměřeny, nýbrž na spravedlivějším klíči josefinské výměry úvazků pro usedlosti jednotlivé. Gubernium žádost tuto odmítlo, ale přes to předložilo ji prozatímnému výboru zemskému, který vyslovil se proti vyrovnávání úvazků penězi, dle zdání vhodným, ve skutečnosti však nemožným, čímž věc veškera dostala se do síně sněmovny.

Obtíže při pokusích o srovnání poměrů poddaných s vrchnostmi objevovaly se i v jiných stranách a zveličovány byly dílem nepovolností vrchností dílem ukvapenou horlivostí krajských úřadů. Vrchnosti domnívaly se, zajisté ne neprávem, že byl poddaný lid utvrzován v mylném domnění jak neurčitým zněním státních patentů, které dopouštěly různé ba i sobě vzájemně odporující výklady, tak skrze jednání krajských úřadů. Lid věřil, že nemůže býti vrchnostmi k robotě přidržován, krajské úřady pak nic nepodnikaly, čímž by byl lid poddaný o pravém stavu věcí poučen. Zvláště žehráno se strany vrchnostenské, že nedostává se krajským úřadům odvahy užívati prostředků donucovacích a že není v zemi dosti vojska, stesk to věru podivný, uváží-li se, že tehdy celé severovýchodní Čechy byly vojskem téměř přeplněny.

Také poddaní na statku Rozsochatci svobodných pánů Bechyňů z Lažan a na Bělé svobodných pánů Dlouhoveských z Dlouhé Vsi (v kraji čáslavském) odpírali roboty prací i potahem a dovolávali se hojných doprav i přípřeží vojenských jakož i odvodu svých čeledínů k vojsku, dotvrzujíce tím nemožnost svou plniti povinnosti z úvazků plynoucí. Vrchnosti súčastněné očekávaly energické zakročení úřadů proti vzpouzejícím se poddaným, gubernium ale rozkázalo krajskému úřadu čáslavskému, aby prostředkoval, a sice měl krajský úřad vyzvati sedláky k podání přiměřených návrhů na výkup obtížných jim úvazků. Bylo to jednání opět jednostranné, které sice dodávalo odvahy poddaným, ale neuspíšilo přiměřeného urovnání mezi poddanými a vrchnostmi. Pod tlakem poměrův a snad i úředním jedna z obou súčastněných vrchností a sice rozsochatecká donucena přijati návrhy poddanými předložené, ale okolnosti, které ji k povolnosti přinutily, byly příčinou společného prohlášení všech vrchností okolních, že na žádnou smlouvu nepřistoupí, ježto nebyli poddaní s to, aby podali potřebné záruky, námitky pak poddaných vyvracovány s doložením, že žijí při hlučné silnici, která jim poskytuje bezpečného výdělku. Teprvé teď rozkázalo gubernium krajskému úřadu, aby poddané přidržel k plnění povinnosti úvazkových.

Nejinak dálo se ve mnohých jiných končinách. Poddaní na panství šťáhlavském kraje plzeňského nabízeli rovněž vrchnosti své peněžitou reluici za konání povinností úvazkových, ale vrchnost zdráhala se na návrhy poddaných přistoupiti. Tu se vmísil do věci krajský úřad plzeňský a nabízel výnosem svým ze dne 22 července 1790 na základě dvorního rozkazu ze dne 12 července 1790 vrchnosti ve příčině vyšetřování poddanských stížností své dobré služby. Jednalo se o přijetí peněžité reluice. Vrchnostenskému úřadu šťáhlavskému ukládal tudíž úřad krajský, aby k potřebnému jednání opatřil si rychle plnou moc své vrchnosti skrze zvláštního posla, ježto prý by každý průtah dál se na účet vrchnosti a rovněž i značné náklady vojenské exekuce, která již na panství byla odeslána. Podobně dálo se na panství Sukohradech hraběte Hartmanna z Klarštejna v kraji litoměřickém. Tam hrabě sám chtěl poddaným sleviti robotu za přiměřenou náhradu peněžitou, poddaní nechtěli však ani robotovati ani platiti, když pak dožádán byl vrchnostenskou správou krajský úřad litoměřický o assistenci vojenskou, došla hraběte Hartmanna úřední odpověď, že třeba nejprvé předložiti podmínky, na jichž základě náhrada vyměřena býti má.

Energický odpor stavů proti jednostrannému vyvazování roboty, o němž bude položeno více ve vylíčení tehdejšího jednání

[1]) Sammlung der Gesetze... Leopold des II, II, 27.

sněmovního, došel konečně porozumění kruhů vládních. Ježto vláda sama tou dobou na vhodnou úpravu poměrů poddanských nepomýšlela a návrhy poddaných na peněžitou reluici nepříjetnými shledávány, nezbývalo leč zůstati při poměrech před r. 1789 platných a zamezovati veškery pokuty násilné. Proto když poddaní šťáhlavští po zamítnutí reluičních svých návrhů zdráhali se robotovati a krajský úřad plzeňský marně se pokoušel vrchnost k povolnosti přiměti, aniž by poddaní návrhů vhodnějších předložili, pokárala dvorská kancelář jednání úřadu krajského a uložila gubernii, aby příslušný dekret sněmu zemskému předložila.

Pochybnosti do plnění úvazků vznikaly i v mysli četných poddaných na panstvích a statcích, které byly zavedly systém Raabův. Když bývalý spůsob zdanění a úvazkův obnoven, žádaly některé vrchnosti, aby i emfyteutové robotovali. Z toho vznikly spory, které bylo přesuzovati gubernii. Zemská politická správa netroufala si však rozhodnouti ve příčině té samovolně i předložila spornou otázku tuto na uváženou prozatímnému výboru zemskému.

Neúroda, která r. 1790 citelně veškero království stihla, byla původem otázky o ručení vrchností za řádné osévání pozemků skrze poddané a o povinnosti vrchností přispívati poddaným obilím k setí potřebným v době neúrody. Dvorní dekret ze dne 17 září 1790 nařizoval gubernii a krajským úřadům, aby bedlivě přihlížely, zdali vrchnosti potřebné obilí k setí poddaných půjčovaly. Jako vždy tak i v tomto případě krajské úřady znění královského patentu libovolně rozšiřovaly, ve kteréž příčině potkal se se zvláště tuhým odporem vrchností okružník krajského úřadu boleslavského.

Ostrá kritika úředních opatření v příčinách robotních, jež ozývala se z úst členů sněmu zemského, měla následkem, že úřady zeměpanské počaly konečně u věcech poddanských jednati obezřeleji, varujíce se poroku jednostrannosti. Robotní úvazky zůstaly sice zásadně i nadále v platnosti, ve skutečnosti byla ale povaha jejich mnohem mírnější než dříve. Na statcích komorních a fondových, které byly podřízeny administraci komorních statků, nebylo téměř žádných dvorův a tak odpadala robota polní. Robota lesní a místy vodní sice nařizována, ale za potah bylo placeno, na komorním panství brandejském n. L. po 2 zl. denně. Krajské úřady přestávaly na přezírání spůsobu, jakým vrchnostenské orgány ukládaly plnění úvazků robotních, a tu ovšem začasté bylo jim chrániti poddané proti svévolnostem zámeckých písařů, ba i nižších ještě zřízenců. Osobní svoboda člověka poddaného, zákonně prohlášená, byla nejpřednější ochranou proti zneužívání královského patentu, ježto činila jej spůsobilým k podávání stížností proti přehmatům panských zřízencův. Obapolná srovnání mezi vrchnostmi i sedláky vyskytovala se dosti často a krajské úřady braly je toliko na vědomí.

S otázkou robotní souvisel úzce i nový spůsob berniční, jehož stavové úsilně se dožadovali. Josefinský spůsob ukázal se býti již předem nemožný, poněvadž nedbal od počátku příslušného základu právního. Měltě nahraditi všechny dávky jiné, řádné i mimořádné, ty ale zůstávaly nadále v platnosti své, ba byly nad to i rozmnoženy velice obtížnou a neoblíbenou daní válečnou. Námitky stavů do nespůsobilosti této berničné soustavy byly tudíž podstatny, neméně i stižnosti do její oprávněnosti, ježto byla nařízena s opominutím platných ustanovení i zákonů. Královský patent ze dne 9 května 1790 obnovoval berniční spůsob platný před r. 1789, ale s platností toliko prozatímnou předpokládaje, že v době dohledné bude za souhlasu sněmu ustanoven spůsob nový, skutečným poměrům vyhovující. Spolu obnovena patentem tímto předešlá správa obecní. Obce opět podřízeny vrchnostenským kontribučním a přestaly volby rychtářů v jednotlivých obcích katastrálních, na jejichž místě voleni rychtářové obecní. Jediná obec Políkno u Hradce Jindřichova, která ještě za posledních dnů Josefa II zdráhala se poslouchati příslušných úřadů, byla dekretem ze dne 2 března 1790, vydaným arcivévodou Františkem, navždy zbavena práva voliti svého rychtáře, kterýž jí měl býti ustanovován vrchností a potvrzován krajským úřadem.[1]) Bylo tudíž potřebí prozatím starší spůsob přispůsobiti poměrům změněným, zejména pak toho dbáti, aby nebylo při rozvrhu berně přitěžováno poddaným.

Napjetí mezi vrchnostmi a poddanými, jež bylo příčinou, že snahy o vzájemnou dohodu se nezdařily, spůsobeno bylo i následky neúrody r. 1790. Rolníci nemajíce zásob, propouštěli chasu, která hladověla, a neméně trudný byl stav malých rolníků, tak zvaných

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 551.

baráčníků, na některé míře chudších pozemků chlebících. Když z jara r. 1790 uhodily tuhé mrazy a způsobily i značné opoždění obvyklých jinak prací polních, počal se lid srocovati a umlouvati. Všeliké víře nepodobné pověsti šířily se a ochotně byly přijímány. Na Dymokursku vypravovali si, že majitel panství hrabě Colloredo vybízí podruhy, aby šli do Uher na jeho statky, že z nich učiní sedlákův a že jim dá peníze i povozy na cestu. Jinde roznášela se zpráva, že rozdávány budou z císařských skladišť obilí a mouka, na Poděbradsku věřeno, že budou děleny způsobem emfyteutickým rybníky. „S takovými hlasy, vypravuje Vavák[1]), podruzi z jedné do druhé vsi běhajíce a jim věříce, na myslích se bouřili, scházeli, radili, ponoukali a ve vsi Chlebích obzvláštní schůzky a jako místo sněmovní majíce, z té rady nejprv po několika osobách do zámku přicházeli a že mají jít do Uher a kdy se tam má jíti, proč se jim ten patent nečte? Item: kdy se bude ta mouka dávati? Kdy ty familie se budou rozměřovati?“ Vrchní poděbradský dával jim odpověď neurčitou, žádných zpráv nemaje, tím ale způsobil, že 5 dubna 1791 srotil se lid z vesnic na levém břehu labském a u velikém zástupu do zámku přivalil, — žádaje, aby zapsáni byli jednotliví k cestě do Uher. Vrchní hleděl zjednati jim práci z nouze, ale 21 dubna srocení se opakovalo a rovněž 28 i 29 dubna. Vrchní rozdílel mezi hladovící mouku, která z Jičína až byla dovážena, ale zástupové volali ustavičně: „zapisujte nás, zapisujte nás, nemáme co jíst půjdem do Uher.“ až konečně vrchní jim vyhověl a dal jednotlivé zapisovati se slibem, že seznam skrze gubernium do Vídně odešle.

Nespokojenost českých stavů se soustavou úřední.

Téměř půl třetího měsíce uplynulo r. 1790 mezi jarním a letním sněmováním českým a za této doby smýšlení mezi českými stavy utvrdilo se a nabylo i směru programového. Zřejmá nevole stavův obracela se již proti gubernii a krajským úřadům jakožto přeochotným vykonavatelům snah a idejí josefinských. Vypravování naše dřívější podalo také dosti důkazův o úřadování josefinské byrokracie, kteráž byla povolána, aby nahradila dřevní úřady stavovské. Když nastoupil Leopold II a jal se odstraňovati některé novoty Josefem II nařízené, tu se ukazovalo, že staví se zeměpanští úředníci s nejvyšším purkrabím v čele proti stavům, zrušení robot žádajícím. Tito vytýkali, že političtí úřadové nesprávně zaujatým svým stanoviskem poddaný lid klamou a popouzejí proti vrchnostem. Jiná stížnost stavův obracela se proti častým pojížďkám krajských hejtmanův a jejich kommissařů po krajích, kteří nepřiměřeným způsobem poddaných se přeptávají a tak bezděky vyvolávají žaloby i pře na újmu žádoucí shody mezi vrchnostmi a jejich poddanými. O samovolném jednání některých krajských úřadů, zvláště čáslavského a boleslavského, při pokusích o srovnání vrchností s poddanými bylo již položeno (VIII, 666). Plzeňský krajský úřad z též příčiny přímo Leopoldem II byl pokárán.

Také soudnictví dle úpravy své Josefem II nařízené budilo nespokojenost stavů, která došla ohlasu v jednání sněmovním, jakkoli praesident nejvyššího soudního úřadu ve Vídni Leopold hrabě Clary a praesident českého appellačního soudu Prokop hrabě Lažanský účastnili se stavovské opposice. Zejména neoblíbeni byli justiciářové jakožto přední vykonavatelé josefinského řádu trestního, který ukládal na poměrně malá provinění tresty nepřiměřené a tvrdé (bití holí, pokuty peněžité, možnost pokutovaného převyšující, výhost ze statku, nucenou práci a p.)

Pohoršení vzbuzovalo i úřední jednání vojenského kommissaře Filipa hraběte z Kolovrat, syna nejvyššího kancléře, známého již z událostí, které sběhly se při rušení klášter doksanského (VIII, 288), tehdy pak přikázaného armádě české. Tento pán maje zásobiti pro dobu válečnou pevnost Ples, zabral zásoby nahromaděné na košáteckém panství svého strýce Františka Antonína hraběte z Kolovrat a to způsobem, jímž netoliko majitel panství, nýbrž stavové v celku svém uraženými býti se pokládali. I majitel panství Košáteckého i stavové solidárně žalovali do samovolného jednání kommissařova u dvora, ale gubernium ujalo se ve zprávě své obžalovaného, načež královským rozhodnutím Filip hrabě z Kolovrat viny vznesené sprostěn.

Stavové prohlašovali se dále proti krajským školním kommissařům, jichž ustanove-

[1]) Paměti III.

ním byl velice obtížen fond domestikální. Nejvíce však obracela se stavovská opposice ne proti gubernii, nýbrž proti osobě nejvyššího purkrabí hraběte Cavriana, který byl pokládán za nejoddanější sloup Josefinismu právě se přežívajícího a za hlavní nástroj na potlačování zemských i stavovských práv. Sněmovní jednání v létě a v podzimí r. 1790 podává četné doklady neutuchající stavovské opposice proti nejvyššímu purkrabí, která konečně korunována byla výsledkem příznivým.

Leopold II uznával sice, že jsou josefinské řády v důležitých věcech pochybeny, nezamýšlel ale prozatím zaváděti pronikavých změn a přestával pouze na nejnutnějších. O částečné obnově nejvyšších úřadů zemských v království českém jednáno bude na místě příslušném. Zde budiž toliko vytčeno, že gubernium a krajské úřady zůstaly přes veškero úsilí stavů v podstatě nezměněny. Stavovští repraesentanti ovšem již do gubernia voleni nebyli, ježto zatím obnoven byl výbor zemský, ale kromě těch úřadů, s nimiž byly spojeny hodnosti některých nejvyšších úřadů zemských anebo které měly toliko význam titulární, nebyl Leopoldem II žádný z dřívějších nejvyšších zemských úřadů reskriptem ze dne 25 července 1791 obnoven v bývalé své právomoci. Ani v agendě guberniální nestaly se změny patrnější. V červenci 1790 zastavil Leopold II občasné objížďky guberniálních radův a krajských referentů po jednotlivých krajích i nařídil, aby se konaly objížďky a prohlídky jen tehdy, by objevila se nutkavá potřeba. Jiným nařízením z prosince téhož roku sice tu a tam občasné objížďky nařízeny, ale při tom měl objíždějící guberniální rada nahlížeti i do úřadování některých úřadů vrchnostenských, šetří-li nařízení platných a zvláště k dobru poddaných hledících. Ježto však stížnosti se opakovaly, ustanoveny dvorským dekretem ze dne 16 prosince 1790 pravidelné objížďky po krajích v období dvouletém, o těch pak příslušelo gubernii zvláštní zprávy podávati.[1])

Mocný odpor proti vládnímu sněmu josefinskému byl příčinou, že zastaveno bylo dvorským dekretem ze dne 2 srpna 1790 zřizování hrdelních soudů krajských dotud neprovedené a hrdelní soudnictví na dřívější své váze zůstaveno. Toliko zřízeni byli při některých magistrátech pro pře hrdelní zvláštní radové z práv zkoušení a ze státních důchodů placení, poněvadž dosavadní počet hrdelních soudců nevyhovoval potřebě. Dvorním dekretem ze dne 3 června 1791 ustanoveni byli tito radové ve Stříbře, Ústí nad Labem, Nymburce, Berouně, Kouřimi a Rakovníce.[1]) Úprava magistrátů za Josefa II nedokončená dovršena u municipálního města Jičína a královských horních měst. Dvorním dekretem ze dne 4 června 1791 odepřen samostatný magistrát desíti malým a chudým královským horním městům, sedmi povolen magistrát s jedním zkoušeným radním, v Hoře Kutné, Příbrami, Jáchymově, Chomútově, Horách Kašperských a Jičíně povoleny magistráty s několika zkoušenými rady. V Hoře Kutné na místě šepmistrů nastoupil zkoušený královský purkmistr se třemi zkoušenými a dvěma nezkoušenými měšťanskými rady, v ostatních pěti městech bylo vedle nezkoušeného měšťanského purkmistra po dvou zkoušených radních[2]).

Velice přišel Leopold II vstříc požadavkům veřejně prohlašovaným, když zrušil dvorním dekretem ze dne 13 srpna 1790 podávání výročních listin konduitních.[4]) Jiným dekretem ze dne 6 srpna t. r. nařízeno, aby budoucně návrhy na osazenou uprázdněných míst radních nepodával již praesident, nýbrž samo gremium. Dvorním dekretem ze dne 12 července 1700 odstraněna pak neodůvodněná přednost důstojníků při osazování míst radních. Nadále měla míti vojenská osobnost přednost před občanským žadatelem jen za průkazu stejné spůsobilosti[4]). Naproti tomu bylo novým omezením dotud uchovaného zbytku samosprávy městské ustanovení dvorního dekretu ze dne 26 července 1790, jímž prohlášeno, že není třeba purkmistry a jejich náměstky po uplynutí čtyřleté periody znova voliti, když tito ve svém úřadě znovu na základě výkazův o dosavadní své službě budou potvrzeni.[5])

Se stavovskými tužbami nebyla ovšem v žádné souvislosti obnova dvorské komory a oddělení její od spojené kanceláře českorakouské, jíž dvorským reskriptem ze dne

[1]) B. Rieger, Zřízení krajské II, 399.

[1]) Tamže II, 454.
[2]) Tamže II, 455.
[3]) Sammlung der Gesetze ... Leopold des II. II, 13.
[4]) Sammlung der Gesetze ... Leopold des II, I, 376 sld. Srv. i Beidtel, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissensch. Phil. hist. Cl. IX, 236.
[5]) Tamže I, 395.

31 ledna 1791 Leopold II po návrhu nejvyššího kancléře hraběte Leopolda z Kolovrat nařídil. Dle vůle císařovy věci finanční, kommerční a bankodeputační přikázány dvorské komoře, jejímž praesidentem jmenován Jan Rudolf hrabě Chotek; toliko bernictví jakožto věc politická kanceláři ponecháno.[1])

Od té doby potrvaly administrativní a soudní poměry tereziánské i josefinské s nevalnými změnami až do r. 1848, jsouce dovršeny vydáním občanského zákonníka za císaře Františka. Kombinování zeměpanské, městské i vrchnostenské právomoci k účelům správním i soudním bylo příčinou vážných nesrovnalostí, jimiž trpěla až do r. 1848 správa veškera. Zejména těžce pociťován nedostatek veřejného přezírání úkonův úředních, kteréž bylo umožněno teprvé zavedením řádů moderních. Soustava josefinská, revidovaná Leopoldem II. byla výplodem čirého byrokratismu, utkvělého v bezduchých formálnostech a nemajícího porozumění pro tužby ani potřeby obyvatelstva.

Letní zasedání sněmu českého r. 1790. Poměry obecné.

Odpovědí na stížnosti českých stavů, předložené trůnu v jarním zasedání sněmu r. 1790, byl královský reskript nejvyššímu purkrabí ze dne 1 května t. r., jímž povoleno stavům, aby scházeli se na sněmích dle obvyklých zákonných ustanovení, uloženo jim ale vedle toho, aby podali králi ze sněmu dobrozdání své o třech věcech zvláště vytčených, jímž by spravovalo se příslušné rozhodnutí královské. Nejprvé byli stavové vyzýváni, aby vzhledem k současně nařízenému zrušení josefinské berní a urbariální soustavy podali dobrozdání své a v něm prohlásili se, čeho potřebí jest opatřiti, aby bylo lze daně bez přerušení po spůsobu dřevním vybírati, klid a spokojenost všech kontribuentů zachovati a poddaným rustikalistům dle možnosti ulehčiti. Druhá otázka týkala se obnovy zřízení zemského stavy žádané a vymezení plné jeho působnosti. Stavům v této příčině ukládalo se, aby historicky vyložili a odůvodnili právní povahu zřízení zemského, jak bylo upraveno před kralováním i po smrti císařovny a královny Marie Terezie, spolu pak aby ve shodě se skutečnými tehdejšími poměry podali návrhy, kterak by bez přetížení země i aeráru bylo lze zřízení zemské obnoviti, pokyn to zřejmý, že nehodlá král rušiti dosavadní centralisující správu, nýbrž nějakým spůsobem uvésti tuto toliko ve vnější shodu s dřevním zřízením stavovským. Konečně měli stavové na třetím místě předložiti králi všechny své stížnosti ať prostě stavovské ať jiné jakož i tužby do občanských a trestních zákonův, pak politických i kamerálních nařízení.[1])

Podobný reskript vydán byl i stavům moravským, ve sněmu ještě shromážděným, ale váha v něm kladena toliko na prvý a třetí článek, ježto přání moravských stavů nesla se hlavně k výsadám stavovským. Reskript tento předčítán teprvé v sedění dne 12 května a svoleno jím jako odpověď na petici stavův, aby pojednali stavové ve sněmu v pořádku určeném o stížnostech jednotlivých a o výsledku porad svých králi zprávu podali. Již však před tím v sedění dne 4 května dovolil zemský hejtman hrabě Ugarte jednati o stížnostech zemských a tu po návrhu olomouckého kanovníka barona Buola a rytíře Pillersdorfa sneseno, aby každý člen stavův anebo stavové jednotliví dle lavic předkládali přání a stížnosti svá písemně zemskému hejtmanu, k opatření pak důležitostí zemských aby zvolen zatímný výbor zemský, v němž by vedle nejvyšších zemských úředníků zastoupen byl každý stav třemi členy. Zvoleni byli ihned z praelátů kanovník baron Buol a opatové rajhradský i svatotomský, z pánů Petr hrabě Blümegen, baron Roden a starohrabě Salm, z rytířů Pillersdorf, Stiebiz a Hentschel. Stavu městskému na vůli ponecháno, aby stížnosti své jak v celku tak pokud se týče jednotlivých královských měst výboru zemskému předložil, tento pak měl sám sepsati stížnosti, které se týkaly stavovské ústavy i výsad vůbec, potom politické zprávy a veřejných poměrů, věcí náboženských i soudních.

Když v sedění moravského sněmu dne 12 května přečtěn reskript výše řečený, přikročil sněm ihned k jednání, ale spůsobem a směrem, který se podstatně lišil od tužeb většiny stavů českých. Jednání moravských stavů nevybočilo nikde z rámce přesně sta-

[1]) Sammlung von Gesetzen ... Leopold des II, III, 147 sld.

[1]) Toman, Das böhmische Staatsrecht, 182.

vovského a dotýkalo se obecných prospěchů zemských jen tam, kde splývaly s prospěchy stavovskými. O věcech národních a o centralisujícím směru vídeňském nebylo vůbec ve sněmu promluveno. Sněm sice projevil ve příčině tří článků královského reskriptu ochotu připustiti výkup poddaných z roboty, kde by toho poměry dovolovaly, ohradil se však ostře proti dalším požadavkům, které by snad v té příčině byly vznášeny, a svaloval vinu selských bouří v krajích jihlavském a znojemském na působení z Čech a Dolních Rakous pronikající. Významné pro exklusivně stavovské smýšlení jest snesení sněmu, aby nebyl nadále do sněmu připouštěn každý šlechtic v zemi osadilý, který by se prokázal majetkem 10.000 zl., jakož dotud bylo obvyklé, nýbrž toliko držitel zemského statku anebo šlechtic, jenž pochází z rodu zemský statek držícího. Po té moravský sněm přerušil své jednání, aby zatímný výbor zemský nabyl času k projednání stavovských stížností.

Obsah královského reskriptu vzbudil mezi stavy českými radostný ohlas, neboť opravňoval k naději, že křivdy po r. 1749 spáchané budou s prospěchem svézákonnosti království Českého napraveny. Obecná politická situace naději ty ještě utvrzovala, neboť za neukončené ještě války s Tureckem, která hrozila rozšířiti se ve válku prusko-polskou, za zjevné bouře v Nizozemsku a za hnutí uherského, které rovněž spělo k revoluci, bylo lze dvoru opírati se toliko o země koruny české, a tu jest přirozeno, že stavové očekávali ochotu královu ve příčině vyplnění oprávněných stížností a tužeb svých. Odtud naděje, které vznášeny byly do zasedání sněmu, na počátek měsíce července položeného.

Na den 12 července určeno zahájení sněmu.[1]) Proti politicky téměř bezvýznamnému jednání moravského sněmu upoutal pozornost domácích i zahraničných kruhů k sobě tudíž sněm český. Co dálo se v květnu a červnu 1790 mezi stavy, není poznamenáno, ale z dalšího průběhu věcí jest na snadě, že důvěrně mezi stavy byly konány přípravy ku sněmu zemskému, jehož svolání v červenci bylo očekáváno. Také sbírán materiál proti dosavadní byrokraticko-centralistické soustavě, který měl býti ve sněmu předložen a do stížností pojat. Když byl sněm na den 12 července rozepsán, počalo se o úkolích jeho jednati veřejně. 26 června 1790 odebrali se čtyři deputovaní stavů do kaple svatováclavské a zdvihli všechny listiny práv a výsad tam uchovávané k potřebě sněmu, který 12 července slavně zahájen. Jest to slavný Leopoldovský sněm, s nímž v novějších dějinách českých významem a osudem toliko památný svatováclavský sněm z r. 1871 lze přirovnávati. Formálně jest sice sněm tento pokračováním sněmu r. 1789 pro vojenský rok 1790 svolaného a teprvé 17 ledna 1791 uzavřeného, ale věcně činí období zcela samostatné.

Po uplynutí více než 170 let od bitvy bělohorské bylo opět slyšáno ve sněmu českém mužné slovo na obranu politické samostatnosti království a za právo přirozeného našeho jazyka českého. Všechny změny, které od r. 1749 staly se na úkor království a jazyka českého, došly ve sněmu tomto posouzení i odsouzení skrze povolané činitele a ústy výmluvnými, spolu pak učiněny návrhy, na jichž základě měl se nadále utvářeti právní poměr samostatného království českého k dědičné dynastii i k ostatním Dědičným Státům rodu Habsburského. Že návrhy ty byly jen malou částkou uskutečněny, nebylo vinou stavů českých a nemohlo býti vykládáno ani na újmu právního přesvědčení jejich, neboť jednání o další úpravě poměru mezi králem a královstvím českým přerušeno bylo již sice dávno se chystající, ale co do rozměrův a následků netušenou bouří, která se z Francie přivalila.

Již neobyčejné účastenství 118 sněmovníků projevovalo důležitost shromáždění. Nejčetněji ovšem byl zastoupen stav panský, celkem 86 členy, ale i lavice praelátská vykazovala 12 účastníků, mezi nimi arcibiskupa, biskupa litoměřického Kindermanna, opata břevnovského Jakuba Chmela, strahovského Mayera, oseckého Maurice Elbla, děkana vyšehradského Antonína ryt. Veselého, opata plaského Coelestina Vernera a probošta chotěšovského Pavla Nováka. Rytířů přítomno bylo 12, města všechna kromě Plzně. Nově uvésti se dalo 30 členův.[1])

[1]) Locatelli, 39.

[1]) Z panského stavu Josef kníže ze Schwarzenberka, Alois kníže z Lichtenštejna, Jan kníže Clary, Ferdinand hrabě Trautmannsdorf, Arnošt hrabě z Valdštejna, Rudolf hrabě z Vrbna, Rudolf a František hrabata Černínové z Chudénic, František hrabě z Vrtby, František hrabě Des Fours, Olivier hrabě Wallis, hrabě Paar, Arnošt hrabě Harrach, Gundaker hrabě ze Šternberka, Jan hrabě Chotek, František hrabě

ré názory, nová hesla ozývaly se z úst sněmovníků, zejména z úst členů anského, ukazujíce, kterak bedlivě án byl i v těchto kruzích literární cyklopaedistický. Zásady Montesqui- Rousseauovy uplatňují se v přímlu- dnotlivých řečníků, kteří mluví o jako o smlouvě mezi králem i lidem, rují pro konstituční monarchii se sta- 1 zřízením, za vzor pak pokládají ié již řády a zvyklosti anglického ntu.

rem, z něhož jednání sněmovní vy- byl stav panský, ze všech nejčet- nejsamostatnější. Z jeho středu vy- ední vůdcové opposice, kteří s ob- nou odvahou a obratností poráželi tereziánsko-josefinský. Druzí stavové ali v pozadí. Nejvíce ještě podporován panský praeláty, u nichž ale v po- ály stížnosti náboženské. Stav rytíř- cel se i nevelikým počtem i závis- ých členů, kteří z veliké části byli bách zeměpanských Stav městský, efinských řádů z úředníků složený, liko ve sněmu jediný úhrnný hlas, významu a nad to právními svými lmi ociťoval se často v rozporu se yššími.

adách stavu panského byli potomci ředbělohorské kníže August z Lob- hrabata Jan Chotek, Černínové, ratové, Šternberkové, Lažan- b. pán Janovský z Janovic vedle i pobělohorských obdarovanců v anebo přistěhovalých, jako hrabata Bou- Taaffe, O' Kelly, Stampach, l, Wallis, baron Mac Neven, aujati myšlenkou, že josefinský vládní porušil právní stav království. A jest), že i potomci pobělohorských ob- ců v i pozdějších přistěhovalců se stej- livostí přimlouvali se za restituci ja- ského v životě veřejném, jednostran- ením němčiny poškozovaného.

é účastenství stavů ve sněmu tomto ti dřívějším dobám neobyčejně veliké. lla obcovalo sedění jednotlivému 80

svob. pán Stuben, svob. pán Šenovec, svob. da z Kunvaldu, svob. pán Wassmuth. z Ehrenburka, svob. pán Schirnding, ob. pán Helversen, Václav svob. pán erskircha, Josef svob. pán Enis a Karel Helversen. Z rytířského stavu Widrs- ubatius z Kotnova, Risatto a Mulz u.

i více členův a královský reskript každému z oprávněných účastníků propouštěl volnost, aby stížnosti a přání svá přednesl. Byly-li stížnosti nebo přání taková sněmem uznány, přikazovaly se zemskému výboru k dobrozdání.

Pokročilá část stavů pokládala sněm tento za sněm ústavodárný, jemuž přísluší jednati přímo s dědičným panovníkem o novou úpravu zřízení zemského, jednostrannými úkony předešlého dvojího kralování porušeného. Dle názoru této části stavů zastupovali stavové ve sněmu i své poddané, byli tudíž zastoupením všeho národa, jakož proti nejvyššímu purkrabí v sedění dne 13 července 1790 hrabě Lažanský dovodil A když pronášeny stížnosti do úřadování justiciářů, podotýkal hrabě František ze Šternberka, že se mu zdá býti nevhodným ve spise, který se králi ve jménu národa předkládá, haněti část toho národa.

Stanovisko toto sněm důsledně zachovával. S králem jednal ne skrze gubernium a dvorskou kancelář, jakož dotud bylo zvykem, nýbrž přímo, zvolenými zástupci s rozsáhlou plnou mocí.

Prvými deputovanými stavů, vypravenými ku dvoru královskému, byli hrabata Bouquoi a Lažanský. Mezi oběma vznikl spor, který vyšel na jevo, když v sedění sněmovním (VIII, 656) dne 3 května 1790 hrabě Bouquoi o pořízení deputace zprávu podával. Hrabě Lažanský spatřoval ve zprávě té urážku své osobnosti a v sedění dne 12 července roztrpčeně se ohrazoval. Pravil, by bylo pravdou, co o něm hrabě Bouquoi propověděl, že by zasloužil opovržení všech spolustavův a aby byl vyvržen z řad jejich. V tomto sedění že objevil se mezi stavy jen po domluvě přátel, kteří tvrdili, že žaloba nevzbudila očekávaného nepříznivého dojmu.[1])

Nejvyšší purkrabí zpěčoval se uznati tohoto mimořádného zastoupení i docházelo z toho ve sněmu k prudkým debatám.

Když prvá deputace se vrátila, ustanoveni jiní deputovaní stavů, hrabě Harrach a Leopold hrabě Clary, praesident nej vyššího soudu.

Jan hrabě Harrach meškaje jako člen při říšské dvorské radě ve Vídni, účastnil se sedění sněmovního 17, 21 července 4, 7, 9, 11 a 14 srpna 1790 a získal si tou měrou důvěry většiny stavů, že v sedění dne 16

[1]) Tamže, 3—4.

srpna sněm uložil jemu za velmi lichotného zdůvodnění[1]), aby podal králi stížnosti sněmem snesené do jednání úřadů ve příčině provádění král. patentu o věcech berních, ježto byla obava, že ze všelikých příčin by deputace přijetí nedošla. Kdyby král nebyl ve Vídni přítomen, měl hrabě Harrach cestu za ním vážiti. Tu opět objevovala se neshoda, jako před tím mezi hrabaty Bouquoiem a Lažanským Hrabě Harrach vystupoval jako stavovský plnomocník, předkládal prosby a stížnosti přímo králi a podával o krocích svých zprávy nejvyššímu purkrabí jakožto řediteli sněmu. Výbor zemský, v sedění sněmu dne 30 října navrhoval, aby za dosavádní přičinění vzdány byly Harrachovi díky stavův a aby požádán byl i nadále o účinné zastupování zájmů stavovských, zejména aby hleděl dosíci příznivého rozhodnutí královského, až se Leopold II do Vídně navrátí. Když množily se stesky do vlažného chování krajských úřadů proti poddaným robotovati se vzpouzejícím a úřady dovolávaly se král. patentu ze dne 12 července 1790, tu žádali stavové na sněmu dne 17 srpna 1790 shromáždění, aby zvláštní deputaci ze středu jejich zvolené dovolil nejvyšší purkrabí do prvopisu řečeného patentu nahlédnouti. Nejvyšší purkrabí vůči deputaci nejprvé podával odpověď neurčitou, později zcela odepřel, načež sněm v sedění dne 23 srpna 1790 se usnesl, aby stížnost do tohoto jednání byla zaslána skrze tehdejšího ředitele sněmu Václava hraběte Sporka hraběti Harrachovi, který ji měl králi předložiti. Naproti tomu hrabě Clary, jsa praesidentem úřadu státního a sice takového, který byl zřízen za současného porušení ústavy království českého, volil raději cestu instanční skrze kancelář dvorskou, čímž vznikaly průtahy a mnohá stížnost byla v podstatě své oslabena, než došla sluchu panovníkova. V osobách obou deputovaných byly zastoupeny i oba směry mezi stavy se vyskytující: Harrach byl stoupencem směru historického, Clary směru centralistického. V sedění sněmu dne 30 srpna 1790 navrhl hrabě Bouquoi, aby oddáno bylo hraběti Harrachovi zastupování všech důležitostí stavovských u dvora. Po pohnuté rozpravě, v níž hájena byla různá stanoviska, bylo usneseno, že sice sněm ihned k návrhu nepřistupuje, ale že bude stížný spis ve příčině nejvyšších úředníků zemských králi skrze hraběte Harracha předložen.

V sedění dne 27 října 1790 dal čísti nejvyšší purkrubí zprávu, již mu zaslal hrabě Harrach o svém úkolu u dvoru královského. Hrabě Harrach nejprvé oznamoval, že odevzdal králi pamětní spis o stížnostech a tužbách stavovských, a z jistého výroku nejvyššího kancléře usuzoval, že nechce král stížnosti stavů vyřizovati skrze dvorskou kancelář, nýbrž že jest naděje na bezprostřední rozhodnutí královské o žádostech stavů. Nejvyšší purkrabí chtěl obvyklým způsobem stavů se dotazovati, kterak o poslání Harrachovu smýšlí, čímž chtěl způsobiti usnesení, že sněm poslání Harrachovo za skončené prohlašuje, ale hrabě Bouquoi jej předešel vřelou řečí, v níž na zásluhy Harrachovy o stavy upozornil, ocenil vlasteneckou jeho horlivost a poukazoval na důvěru i uznání, jimiž jsou stavové za to jemu povinni, a ku konci projevil přání, aby hrabě Harrach i nadále s touž horlivostí zájmy stavův u krále zastupoval. Návrh Bouquoiův zřejmě chtěl, aby hrabě Harrach byl stálým plnomocným prostředníkem mezi stavy českými a králem, nezávislým na ústředních úřadech dvorských, nejvyšší purkrabí ale ve svém dotaze k přítomným stavům znění jeho pozměnil. Tázalť se stavů, mají-li hraběti Harrachovi vzdány býti díky za dosavadní činnost, a má-li mu býti uloženo, aby znovu králi předložil prosby stavů dotud nezodpověděné. Díky vysloveny hraběti Harrachovi jednohlasně, ale proti druhému dotazu vyskytly se pochybnosti. Když však strahovský opat Mayer učinil návrh, aby se hraběti Harrachovi udělená plná moc prodloužila, a hrabata Bouquoi, Fr. Ant. z Kolovrat, Künigl i Hartmann z Klarštejna za návrh ten vřele se přimlouvali, byl většinou přítomných přijat. Kterak zmařen byl pokus reassumovati toto vládě nepříjemné snesení v následujícím sedění dne 30 října, o tom položeno bude níže, zde toliko dlužno uvésti náhledy protivných stran, smýšlení ve sněmu osvětlující. Vládní stanovisko hájil s velikým zápalem úředník, guberniální rada Henniger svobodný pán z Eberka, který zastával se hraběte Clary a urážlivým býti shledával volenému deputovanému, zvláště stále-li ve Vídni pobytem, když nesvěřují se mu všechny důležitosti stavovské, ve své pak horlivosti učinil i poznámku, že by hrabě Clary, jsa praesidentem nejvyššího soudu a zvoleným již deputovaným, stavům mnohem

[1]) „welcher sich Zeit seiner hierortigen Anwesenheit in der ständischen Versammlung besonders ausgezeichnet", praví se o něm v protokole sněmovním.

lépe mohl prospěti než hrabě Harrach, který žádného úřadu nemá. Radil tudíž, aby hraběti Clary teď i budoucně svěřeno bylo zastupování zájmů stavovských. Ale Hennigrovi odpověděl ihned a důrazně hrabě Bouquoi, opakuje, co již byl o výtečných službách Harrachových dříve prohlásil. Hrabě Frant. Ant. z Kolovrat dovolávaje se své stížnosti ve sněmovním sedění dne 21 července 1790 podané a stavy podporované proti vojenskému kommissaři Filipu hraběti z Kolovrat, již prý gubernium dalo zcela jiné znění, jakkoli řečeným vojenským kommissařem porušeny byly vlastnické právo i vážnost stavů, dovozoval, že by ustanovením hraběte Clary za stavovského plnomocníka nepronikl pravý hlas stavů ku stupňům trůnu. Domníval prý se, že v zemi, ve které před krátkou právě dobou z úcty k lidským právům poslední zbytky poddanství byly ztroskotány, bude i pojistěn majetek statkářův alespoň před libovůlí podřízeného úředníka. On že se stavy v této příčině podal žalobu spravedlivou, na niž se ale nedostalo odpovědi, ježto jí gubernium jako při všech podáních stavovských buď nerozumělo anebo ji špatně vykládalo. Velmi vřele ujímali se hraběte Harracha hrabata Künigl a Josef Sweerts. Tento dokazoval, že rozhodnutí dvorské kanceláře o žádosti králi přímo podané musí buditi znepokojení. Rovněž hájil Harracha i svobodný pán Janovský z Janovic. S velikým důrazem mluvil pro hraběte Harracha hrabě Taaffe, vyzývaje barona Hennigra, aby se zodpovídal ze svých slov proti Harrachovi pronesených. V ochranu brali hraběte Clary jediné hrabě Canal, který ujímal se i Hennigra, a z rytířského stavu rytíř Leiner, guberniální rada, který sám jediný pokládal reskript kanceláře za rozhodující a opětované prosby stavů ku králi za zbytečné. Nařizuje prý zvláštní dvorní dekret, aby stavové stížnosti dle zvyků skrze gubernium a sice každá zvláště byly zasílány dvorské kanceláři, čímž prý se vyřizování urychlí. Veliká většina tudíž schválila usnesení sedění předešlého.

Než v této právě příčině ukázala se hlavní vada stavovských sněmů, nahodilá totiž většina dle toho, kteří z osobně oprávněných stavů té neb oné schůze se súčastnili. Když v sedění dne 3 listopadu 1790 předčítán dvorní dekret, kterým se nařizovalo, aby stavové vypravili do Vídně plnomocnou deputaci, chtěla většina přítomných, aby hraběti Clary sám jako jediný zástupce stavů s císařem jednal, což i bylo přijato.[1])

Tak se střídalo mínění stavův a podle toho,

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 66—68.

který směr byl lépe zastoupen v sedění, dostávalo se zplnomocnění zvláštního tu hraběti Harrachovi tu hraběti Clary. Již v sedění 27 listopadu 1790 předčítal nejvyšší purkrabí dopis hraběte Clary o audienci, již měl tento stavovský zástupce u císaře a kde mu bylo slíbeno, že bude dvěma blíže neoznačeným stavovským prosbám vyhověno. U věci velmi důležité, když jednalo se o korunování obou královských manželův, ukázala se zplna nesvornost mezi zástupci stavovskými. Tak byl předčítán v sedění sněmovním dne 19 ledna 1791 list hraběte Harracha nejvyššímu purkrabí, v němž onen oznamoval, že přijat byl králem dne 21 listopadu a jeden úkol u krále vyřídil, prosbu totiž, aby určen byl den ku korunování, že ale nemá příležitosti, aby císaři další prosbu stavů přednesl. Čeho se týkala další tato prosba, jest na jevě ze slov, jimiž nejvyšší purkrabí dopis Harrachův provázel. Oznamovalť totiž ve své vlastnosti jako předseda sněmu, ježto nebylo dopisu od hraběte Clary, že vyzval královnu ústně, aby dala se spolu s chotěm svým korunovati. Clary nepodával zprávy úřední nejvyššímu purkrabí, psal ale soukromí knížeti z Lobkovic, že podal císaři pamětní spis a že přislíbeno korunování v srpnu nebo v září. Tedy o téže věci jednal každý z deputovaných zvláště a svým vlastním spůsobem. Dvůr dal na jevo, že zamlouvá se mu jednání hraběte Clary, neboť pamětní spis jeho byl vyřízen dvorním dekretem příznivého znění, v němž sněmovníci shledávali odpověď na pamětní spis hraběte Clary. Přes to nejvyšší purkrabí projevil podivení, že jednal Clary ne jménem sněmu, nýbrž některých jednotlivců, tu však sám hrabě O'Kelly, jakkoli byl stoupencem směru historického, ujal se hraběte Clary a navrhl jemu dík, který byl i přijat.

Zde ještě budiž připomenuto prudkého utkání stavů s nejvyšším purkrabím v sedění sněmu dne 19 ledna 1781. Když byl tehdy předčítán dvorský dekret vyzývající, aby stavové přikročili ihned k volbě deputace ku dvoru císařskému, podotkl světící biskup probošt Krieger, že jest dvorský dekret tento odpovědí na pamětní spis hraběte Clary. Poněvadž pamětní spis sněmem projednáván nebyl, shledával ihned nejvyšší purkrabí, že vyšel spis tento z porad mimosněmovních, tudíž že radili se stavové soukromí o krocích, jež měly býti podnikány. Proto dal na jevo nejvyšší purkrabí své podivení nad krokem hraběte Clary a tázal se, za koho mluvil a jednal, když se sněm o spise jeho neusnášel. Ale stavové brali horlivě hraběte Clary v ochranu a hrabě O'Kelly zvolal: „Jsme hraběti Clary díkem zavázáni, i by byl pochybil"! Návrh hraběte O'Kelly, aby hraběti Clary byl vysloven dík sněmu, byl velikou většinou také přijat, nejvyšší purkrabí přerušil ale ihned sedění prohlašuje, že nemůže připustiti, aby stalo se snesení, odporující znění dvorského dekretu.[1]) Stanovisko stavův ale zvítězilo, neboť po několika dnech byl již hrabě Cavriani z úřadu nejvyššího purkrabí a spolu i ze stolce předsedy sněmovního odvolán.

Že nemínili stavové čeští podvolovati se předsudky zaujatému prostředníku mezi králem a sebou, jakým byla tak zvaná konference, totiž zvláštní rada za předsednictvím arcivévody Františka, složená z několika členů dvorské kanceláře a nejvyššího soudu, tudíž z votantů namnoze českých poměrů vzdálených, vysvitá z jednání sněmovního. Zpěčovalit se stavové i podávati přání a stížnosti své skrze gubernium, poněvadž toto doručovalo dvorské kanceláři ne prvopis, nýbrž pouhý opis snesení, k němuž přidávalo svá dobrozdání ve všech hlavních otázkách zásadně stavům nepříznivá. Dvorská kancelář nepředkládala ani spisů těch přímo dvoru, nýbrž napřed nejvyššímu soudu, dvorské komoře a některým stálým kommissím dvorským, a každý z těchto ústředních zemskému zřízení českému naprosto neznámých úřadů přičiňoval své zvláštní dobrozdání a teprvé pak přání nebo stížnost stavů, jsouce mnohonásobně posouzeny a sice z pravidla se stanoviska absolutisticko-centralistického, stavům a zemskému zřízení zásadně nepřátelského, přicházely do porad konference. Císař Leopold II sám nahlédl, že dobrozdání této konference nejsou s to, aby urovnala neshody s královstvím českým a stavy je zastupujícími, proto nařídil 6 března 1791 a sice proti návrhu nejvyššího soudu, aby do konference přibráni byli i nejvyšší purkrabí a čtyři deputovaní českých stavův,[2]) ale nařízení to nezjednalo nápravu poněvadž nejvyšší purkrabí byl poután úřadem svým ku Praze a stavovským členům nepřiznávali členové z byrokracie obraní příslušné váhy. Tím se vysvětluje ostré vystoupení stavů ve sněmovním sedění dne 10 května 1791, když jednalo se o odpis berní povinnosti 11200 osedlých, r-

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg 205–209.

[2]) Kalousek, České státní právo², 491.

ıi přitížené. Ježto vládní nota dovo-
v této příčině dobrozdání konfe-
prohlašovali stavové s důrazem, že
onference rozdílu mezi základními
mi“ zákony, totiž nařízeními abso-
mi, i sneseno pokládati dobrozdání
ce za soukromé mínění její a
ıti v té věci nových námitek, dokud
ydáno řádné rozhodnutí královské.
k konference prohlásila, že má se
něme toliko postulace přímých daní,
né však že pro nutnost svou nepod-
ıkonu a že mohou býti toliko pro
notitia postulovány, snesl se sněm:
ý postulace daní jest pouhou toliko
u, čímž by stavové v nejdůležitějším
ém byli zkráceni, ukládá se deputo-
aby příslušnou prosbu králi opa-

ovykle dlouhé zasedání sněmu če-
ebylo ve Vídni příznivě posuzováno
á kancelář naléhala na jeho ukon-
ıjíc, aby volená deputace ku sjednání
tě nevyřízených do Vídně byla vy-
Zemský výbor podal 4 ledna 1791
ůvodněnou zprávu o průtahu jednání
ího, načež již 13 ledna odpověď dána
dekretem na ukončení sněmu naléhá-
Nejvyšší purkrabí předčítal dekret
yzváním, aby zvolení deputanti ode-
hned do Vídně, jakmile desideria
psána a přijata, ve sněmovním sedění
edna 1791, načež v následujícím se-
22 ledna 1701 o věci opět jednáno.
usnášeli se, aby zemský výbor zvlášt-
ním skrze hraběte Clary císaři věci
o nichž ještě sněmu jest se raditi, a
ıy hraběti Clary skrze nejvyššího
dík stavů byl pronesen. Nejvyšší
však odpíral podpisu, svaluje na
ı nechtějíce hraběti Clary dáti nále-
ıou moc, nelibost z průtahu sněmov-
lnání u dvora vzbudili, načež, prý,
niklo, že on, nejvyšší purkrabí, prů-
ınen jest. Stavové usnesli se ihned,
ž poděkovací list hraběti Clary za-
knížetem z Lobkovic jakožto prvým
anského stavu ve výboru zemském.[2])
Lobkovic ve shodě s mnohými členy
ı stavu navrhl potom, aby budoucně
ı vlasti i stavů jmenován byl vždy

rium des Grafen Franz Sternberg,

otokoly sněmovního zasedání dne 19 a 22

některý člen stavů zplnomocněný, který by za jakékoli potřeby oprávněn byl u krále o audienci ve příčině zemských a stavovských důležitostí zažádati a kde by bylo dlužno i potřebná vysvětlení panovníku podati. Návrh tento přijat jednohlasně a spolu sneseno, aby zvláštním spisem králi byl předložen. V sedění dne 25 ledna 1791 návrh ten ještě určitěji stilisován a sneseno, aby byl zástupce stavů vždy na dva roky volen ze středu stavů ve Vídni přebývajících. 21 ledna 1791 zatím vydán nový dvorský dekret, v sedění dne 26 ledna 1791 předčítaný, jímž ukládalo se stavům, aby do konce ledna jednání sněmovní ukončili.

Neobvyklý ruch ve sněmu byl příčinou, že se i členové stavů v počtu neobyčejném ku sněmu přihlašovali a sedění jeho súčastňovali. V sedění dne 12 července 1790 uvedeno opět 30 nových členů, ale tu již stavové zkoumali přísně podmínky k místu a hlasu ve sněmu opravňující, inkolát totiž a usedlost na statku ve dskách zapsaném. Místopraesident zemskéko soudu baron Stupan musil nejprvé prokázati se inkolátem českým.[1]) Stavové prohlásili zásadu nadále platnou, že mezi sebe přijímati budou toliko skutečné držitele zemských statků, jejich syny a nejbližší dědické čekatele. Poněvadž ve sněmu zasedali na lavici praelátů někteří opatové klášterů zrušených, kteří již statků zemských neměli, připuštěn vyjímečně v sedění dne 27 října 1790 do stavu panského baron Negroni, jenž sice statku neměl, ale prokázal, že býval držitelem jakéhosi zemského statku v kraji pracheňském. O sněmovním hlase biskupa budějovického a rektora university pražské bude položeno. Bez odporu připuštěn nový biskup litoměřický Kindermann ze Schulštejna, který činně odtud byl účasten jednání sněmovního.

Také městský stav, nyní zastupovaný po výtce purkmistry a magistrátními rady, právnicky vzdělanými, vystoupil s požadavky o lepší zastoupení ve sněmě. Podle Obnoveného zřízení zemského sice přicházeli zástupci všech královských měst ku zahajovacím schůzím, v nichž mělo býti vykonáno holdování novému panovníku, ale jednání sněmovního směli se účastniti toliko zástupci tak zvaných měst privilegovaných, měst Pražských, Starého, Nového a Malé Strany, Hor Kuten, Plzně a Budějovic, při čemž mezi městy

[1]) Diarium des Graten Franz Sternberg, 1.

venkovskými dlouho trval spor o přednost místa. Ustálil se ale zvyk, že jediný hlas za všechna sněmovně oprávněná města podával při potazu primátor staroměstský, ten pak obyčejně jmenoval i osobnosti, které jako zvolenci městského stavu byly do různých kommissí i deputací anebo do výboru zemského delegovány.

Dokud sněmy zemské radily se toliko o královských postulátech a města zastupována byla posly ze středu hmotně i duševně sešlého obyvatelstva, nestal se žádný pokus o nápravu poměru pro stav městský pokořujícího. Ale všeobecné vzrušení i v této příčině jevilo účinky. Města, která po spojení měst pražských v jedinou obec ještě více byla ve sněmovní své oprávněnosti zkrácena, počala domáhati se širšího zastoupení i lepšího poměru hlasů ve sněmě, současně pak jala se i ostatní města královská dožadovati důstojnějšího účastenství v jednání sněmu zemského. R. 1790 dostalo se výboru zemskému ve příčině té mnohých žádostí. V sedění sněmovním dne 27 října 1790 předčítána byla žádost král. města Budějovic, aby dostalo se zástupcům jeho vlastního města i hlasu ve sněmu. Tehdy žádost prostě odložena k době, až budou vyřizována přání jiných měst.[1]) Již však v sedění dne 30 října 1790 předložena zpráva zemského výboru o žádostech privilegovaných měst královských, aby jim byla povolena tak zvaná vota virilia, t. j. právo, aby každý městský zástupce samostatně hlas ve sněmu podával. Vláda žádosti tyto podporovala, nadějíc se rozmnožení hlasů sobě oddaných, proto nejvyšší purkrabí prohlašoval, že není třeba dlouhého rozmýšlení, jelikož jedná se toliko o výklad některých výrazů v královských privilegiích, o něž Praha, Plzeň a Budějovice právo své opírají. Pražský purkmistr Steiner ve jménu čtvrtého stavu dotazoval se toliko, chtějí-li stavové žádost měst podporovati u dvora královského nebo ne, a žádal ve příčině té o rozhodnutí ihned. Na odůvodněnou žádostí městských pak dokazoval, že jsou měšťané ve sněmu přítomní dle řečených již privilegií rovni ostatním třem stavům ve všem, tedy i v právu a spůsobu vykonávání hlasu, uváděl příklady, že měli vždy pražští radní páni právo buď jednotlivě nebo pospolu do sněmu přicházeti, přicházeli-li pak z důležitých příčin tehdy toliko čtyři, že tím nijak práva svého nepozbývali, plzeňským a budějovickým repraesentantům že se v privilegiích výslovně přikazuje, aby stojíce, hlas odevzdávali, tudíž že každému z nich přísluší samostatný hlas. K vývodům Steinerovým odpovídali mnozí řečníci prohlašujíce, že nechtí práva městům ubírati, aby do sněmu zástupce své vysílala, ti ale aby mezi sebou se dohodli a ústy pražského purkmistra jakožto nástupce někdejšího staroměstského kancléře hlas společný odevzdávali. Toť bylo odmítání městského požadavku, což přimělo purkmistra Steinera, že ujal se po druhé slova na obranu požadavků městských. Táže se přítomných, zda rovnost v privilegiích i městům přiznaná může se týkati všech jiných věcí, toliko ne hlasování, dovozoval purkmistr pražský, že trpí městský stav převahou druhých stavů, zejména velmi četného stavu panského, a navrhoval prostřední cestu, aby bylo král. sídelnímu a hlavnímu městu Praze povoleno vysílati do sněmu čtvero osob magistrátních k místu a hlasu oprávněných. Hrabě Bouquoi, hrabě Rudolf Černín a někteří z pánů návrh ten podporovali, většina ale shledávala, že není ještě chvíle k provedení jeho i přistoupila na návrh nejvyššího purkrabí, aby městská privilegia a příslušné listiny k lepšímu poučení stavů zatím v čítárně byly vyloženy. Byl to navrh odročovací, kterým nemilá otázka měla býti z denního pořádku sněmu odstraněna.[1]) Bylo patrno, že proti městskému stavu nebylo mezi stavy dosti ochoty, což ukázalo se zvláště v sedění sněmu dne 10 listopadu 1790, když jednalo se o návrh zemského výboru, aby byl počet advokátů přesně stanoven, ježto počet tehdejší shledáván byl příliš velikým. Návrh na omezení počtu advokátů byl přijat, jakkoli proti němu mluvili biskup litoměřický a purkmistr Steiner, onen namítaje, že jest návrh nepříjetný, dokud není vydán nový zákonník, tento shledávaje v něm opětné zmenšení živností měšťanských. Ústy purkmistra Steinera městský stav podal pak proti snesení votum separátní.[2])

Magistrát pražský předložil maličko potom ve jménu veškera městského stavu žádost sněmu, aby dostalo se poslům městským stejného hlasu s předními třemi stavy. V žádosti bylo dovozováno, že náleží dle zřízení a výsad zemských každému ze čtyř stavů

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 47, kdež jednání šíře doloženo.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 59–62.

[2]) Tamže, 121—122.

toliko hlas kuriátní, vota virilia vyšších stavů že jsou „vetřelým zlořádem“ (ein eingeschlichener Missbrauch), počet členů stavu panského že jest pak druhým stavům nebezpečný, i navrhováno, aby tedy zavedly se čtyři hlasy kuriátní jednotlivých stavů. Ostré odůvodňování a stilisování městského spisu vyvolalo v sněmovním sedění dne 27 listopadu velice pohnutou debattu. Výbor zemský navrhoval, aby se žádost zamítla, když však byla přečtěna, vznikla mezi členy vyšších stavů hlasitá nevole, neboť cítili se uraženými příkrou stilisací, zejména slovem „vetřelý zlořád“. Aby přítomní sněmovníci nabyli názor o veškerých průvodech otázky, předčítána byla příslušná privilegia Ferdinanda II v původním českém znění, načež baron Mac Neven přeložil určitá místa z nich do němčiny. Z privilegií vycházelo na jevo, že Pražanům povoleno seděti ve sněmě hned za rytíři, hlas pak sedícím odevzdávati. Zemský výbor navrhoval, aby se žádost městského stavu opět zamítla, purkmistr Steiner ale přestával na dřívějším svém návrhu, aby alespoň Pražanům čtyři hlasy byly povoleny. Probošt světící biskup Krieger, biskup Kindermann, arcijáhen Varlejch z Bubna, s nimi pak i ostatní přítomní praeláti hlasovali pro návrh Steinerův, než z lavic panského stavu ozval se prudký odpor. Hojní řečníci, mezi nimi hrabě Klebelsberk, kníže z Lobkovic, hrabě Trautmannsdorf, hrabě Millesimo i jiní, vyslovovali se proti návrhu Steinerovu, poněvadž prý není žádost městského stavu výsadami prokázána, hrabě Bouquoi pak v požadavcích městských dokonce spatřoval poškození práv tří vyšších stavů, byl však ochoten povoliti městskému stavu deset repraesentantů, čtyři pro Pražany, po dvou Horníkům, Plzenským i Budějovickým, když by v té příčině podali žádost novou, slušněji stilisovanou. František Antonín hrabě z Kolovrat dovozoval, že Ferdinand II udělil právo čtvrtého stavu měšťanstvu v Čechách vůbec, tudíž že by všechna města v Čechách, královská i ochranná, měla právo hlasu ve sněmu, tím však že by ocitli se v menšině stavové vyšší. Jaké prý by ale zmatky vznikly, kdyby vedle magistrátních osob konečně i advokáti, projektanti, pokoutní písaři, zkrátka veškery druhy nepokojných lidí, do sněmu pronikli a podnět k obavám ze všestranné pohromy podávali. V další řadě hlasovali proti návrhu i hrabata Štampach a Salm. Hrabata Libštejnský z Kolovrat a František ze Šternberka přistupovali na návrh Steinerův, pokládajíce Prahu a její magistrát za repraesentanta všech českých měst, také Mac Neven, který ale Praze přiznati chtěl toliko hlas jeden, druhý pak ostatním městům. Nejliberálněji mluvil hrabě Sweerts, který ani ve spise ani ve slově „eingeschlichen“ nic nespatřoval. S ním souhlasil i nejvyšší purkrabí, který vyzval guberniálního sekretáře Ledvinku z Adlerfelsa, aby podal zprávu o dřívějším v té příčině způsobu jednání. Dotázaný podal ale odpověď vyhýbavou pravě, že dle jeho paměti městští deputovaní, když svolán byl výroční sněm za povolením daní, tudíž v zahajovací toliko schůzi, dílem seděli dílem stáli, hlas však skrze staroměstského primátora odevzdávali. Naproti tomu žaloval purkmistr Steiner právem do nedostatku listin sněmovních, ježto od dob Ferdinanda II nebylo dovoleno pořizovati zápisník o schůzích a jednáních sněmovních. Následovalo snesení sněmu, jímž spis městskému stavu byl vrácen s doložením, aby buď byl přímo dvoru nebo stavům než ve formě slušné znova podán. Tím vyřízena spolu i žádost Budějovických o místo a hlas dle privilegií Ferdinanda II.[1]) Téhož dne ozval se ve sněmu ještě jiný požadavek městského stavu. Když totiž jednalo se o žádosti, výborem zemským podané, aby obnoveny byly pražská mincovna a úřad nejvyššího mincmistra, navrhoval purkmistr Steiner, aby vedle pána nebo rytíře měl právo i měšťan býti nejvyšším mincmistrem,[2]) než snesení ve příčině té se nestalo.

Spor již v jarním zasedání sněmu vzbuzený, mají-li při ustanovování členů různých deputací nebo kommissí stavové volbou rozhodovati či náleží-li dle starého zvyku právo jmenovati představeným jednotlivých lavic, obnoven byl i v zasedání tomto. Když v sedění sněmu dne 17 července 1790 jednalo se o slavném převážení koruny a korunních klénotů z Vídně do Prahy, chtěl nejvyšší purkrabí sám deputaci jmenovati. Mnozí ze stavů hájili sice právo volby, na konec ale předce přestalo se na nominaci skrze arcibiskupa, nejvyššího purkrabí a purkmistra pražského. Toliko přítomní členové stavu rytířského jmenovali sami deputanty z prostředka svého.[3])

[1]) Protokol sněmovní ze dne 27 list. 1790

[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 157—176.

[3]) Tamže, 24—26.

Ale v zásadě otázka tato neutuchla. V sedění sněmu dne 4 srpna 1790 uvažoval sněm o otázce, má li býti volen i stálý i zesílený výbor zemský hned a jakým spůsobem. Volba sice nebyla ihned konána, ježto bylo třeba vyčkati královského rozhodnutí o prosbě v té příčině podané, ale po návrhu Josefa knížete ze Schwarzenberka většinou 39 hlasů stavu panského proti 35 ustanoveno, aby dála se volba přísedících stálého i zesíleného výboru plným sněmem z každého stavu lístky hlasovacími. Proti tomu menšina podala ohrazení, zakládající se král. reskriptem ze dne 4 října 1714, kterým právo jmenovati přísedící výboru zemského direktorům lavic bylo uděleno.[1]) Členové stálého výboru zemského měli býti voleni na šest let tak, že po uplynutí tří let odstoupí jeden zástupce každého stavu a sice ten, který při volbě méně hlasů na sebe soustředil, mohl býti ale opět zvolen. V sedění 7 srpna jednalo se o právomoci stálého výboru zemského i sneseno podati prosbu králi, aby měl výbor tento právo přímého si dopisování s guberniem, krajskými úřady i dvorskou kanceláří. V sedění 11 srpna otázka tato přišla opět na přetřes, když jednáno o volbu osmičlenné sněmovní deputace, která by králi stížné spisy stavů předložila. Sněm se tehdy usnesl, aby se zřením ku důležitosti věci direktorové lavic vyhovujíce žádosti valného sněmu, přivolili tentokráte k volbě z plného sněmu, a přítomný purkmistr pražský ihned projevil ochotu svou a navrhl, aby podána byla králi zevrubná zpráva, kdyby některý z direktorů stavovských lavic práva svého vzdáti se zdráhal, spolu s prosbou o zrušení dekretu, Karlem VI ve příčině té daného. Tenkráte byli direktoři lavic povolnější, neboť v sedění sněmu dne 14 srpna prohlásil sám arcibiskup, že se zřením k významu deputace v tomto případu vzdává se práva nominace, že však vyhrazuje si, pokud osobní jeho poměry dovolí, dle práva svého k deputaci se připojiti. K nejvyššímu purkrabí právě nemocnému odebral se v téže příčině ze sněmu sám hrabě Bouquoi, jménem všech shromážděných členů stavu rytířského podal svolné prohlášení přítomný podkomoří rytíř Hennet; sněm vzal prohlášení tato na vědomí, snesl se ale vedle toho na prosbě ku králi, aby příště, kdykoli by se o volbu jednalo, tato vždy byla konána (promiscue et per scrutinium)[2])

[1]) Protokol sněmovní v král. česk. archivu zemsk.
[2]) Tamže.

Jednání sněmu dálo se ve znamení prudkého odporu proti systému Josefa II, při čemž začasté slyšána byla slova v české sněmovní síni od dvou set téměř let neznámá. V sedění dne 13 července 1790 předložen sněmu guberniem exemplář právě vydaného v cizině spisu Sammlung einiger Schriften, welche von den Kön. Böhmischen Ständen über das neue Steuer- und Urbarial-System veranlasst wurden,[1]) v němž vylíčen veškeren průběh zápasu stavův o novou berní úpravu i s přílohami čtyř stížných spisů, navržených toliko i předložených. Gubernium prodej spisu zakázalo a dokládalo zákaz omyly i urážlivými výroky, které prý byly v něm obsaženy. Ve skutečnosti jest spis spůsobu vážného a svědčí, že větší počet mužů věci znalých o něm pracoval; pamfletů vydávaných se strany osvícenské není lze po této stránce ani k němu přirovnávati. Také výbor zemský ve zprávě své navrhoval bezvýjimečný zákaz. Když dotazoval se nejvyšší purkrabí dne 25 srpna 1790 sněmu, tu praeláti a někteří z pánů souhlasili, ale Prokop hrabě Lažanský, o němž jakožto původci stížného spisu ze dne 11 února 1790 právem lze se domnívati, že byl skládání inkriminovaného spisu účasten, opřel se návrhu s důrazem. Pravil, že podobné zákazy budí přirozeným spůsobem jen zvědavost a že jsou nejlepším prostředkem, aby kniha přišla do všech rukou třeba i nepovolaných. Stačí prý prohlásiti, že byla vydána bez vědomí stavův a že smýšlení stavů netlumočí. Někteří ze sněmovníků v další řadě ku přiznávání povolaných prohlašovali, že nemohou schvalovati, aby se sněm vměšoval do práva censurního králi jediné náležitého, jiní opět hájili neomezenou svobodu tisku. Baron Mac Neven obratně doplnil návrh hraběte Lažanského návrhem, aby novinami bylo prohlášeno, že nepravými (unächt) jsou všechny spisy o sněmu, které nejsou vydány ve jménu a se svolením stavů, načež návrh hraběte Lažanského s touto změnou přijat[2]). Spis tudíž zakázán nebyl, náleží ale přes to k největším vzácnostem bibliografickým. Odsouzení soustavy josefinské jím vyslovené zůstalo neodvoláno[3]).

[1]) Spis tento v ozdobném čtverci vydán r. 1790 bez udání místa tisku. Musejní exemplář rozmnožen vložkami, na nichž neznámou rukou připsány velmi cenné doplňky.
[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 11—12. — Protokol sněmovní.
[3]) Vyhláška příslušná, již podepsal Josef Deb-

Hojnější styk stavovských osob s učenci vlasteneckými byl příčinou, že o jednání sněmovním, které obsahem i spůsobem svým veliký zájem vzbuzovalo, přicházely zevrubnější zprávy i do veřejnosti. Člen stavu panského František hrabě ze Šternberka zůstavil o jednání sněmovním podrobný deník od 12 července 1790 do 10 května 1791, jejž později Kašpar hrabě ze Šternberka daroval Františku Palackému, od toho pak dostalo se jeho r. 1868 knihovně musea království českého. Schönfeldské Pražské Noviny oznamovaly mile překvapeným vlastencům, že stavové čeští „také sobě vyžádali, aby česká řeč v celém našem království zase tak uvedena a zvelebena byla, jako za časů našich předků“ [1]). Když pak jednání o restituci práv jazyka českého jakožto prvního a hlavního jazyka v království sněm oddaloval, stal se z vlastenecké strany smělý pokus upomenouti stavy na povinnost jejich k národu. Ježto docházely z jara r. 1791 určité již zprávy, že nařízeny přípravy ku korunování císařovu v Čechách, uveřejnil Kramérius v novinách svých toto vyzvání: „My doufáme, že někdo z našich upřímných pánů vlastenců nás svým k této slavnosti a slavnému příchodu našeho mocnáře přiměřeným vypracováním poctí, tak abychom se i my staří Čechové na čest a slávu mocnářovu svými jazyky a hlasy českými ozvati mohli“ [2]). 26 dubna 1791 došel Kraméria list prý nepodepsaný a se zdáním, jako by byl v Uhřích psán, v němž obsaženy jsou veškery tužby tehdejších vlastenců. Z té příčiny podáváme jej zde do slova:

„Vůbec známo jest, jak jste věrný náš vlastenec, jak velikou pro zvelebení a rozšíření našeho již nějaký čas potlačovaného jazyka českého sobě práci béřete, a proto aby Vám povědomo bylo, že nejen v naší vlasti, alébrž i v Uhřích upřímní našeho českého jazyka milovníci se nalézají, za těžko mi nepřišlo toto z Uher mně zaslané psaní přepsati a Vám je odeslati.

Jak velice zde v Uhřích po rozšíření a zvelebení jazyka vlastenského nejen obecný lid, nýbrž i také páni stavové touží a dychtí, nemohu Vám dosti vypsati; ale v krátkosti toliko pravím, že mezi upřímnými Uhry radost povstala veliká, poněvadž jeho Císařská Král. Milost stavy uherské ubezpečil na jejich žádost, že v království uherském nechce a nemíní cizího jazyka uváděti, než že pro rozšíření jejich řeči na všech vysokých školách, při každé akademii a gymnasium veřejného učitele uherského jazyka ustanoví, a to z příčin mnohých, kteréž páni stavové přednesli. Mezi jinými jsou (prý) i tyto: 1) aby skrze rozličnost jazyků království tak slavné časem svým rozděleno nebylo; 2) aby skrze jednotu jazyka jednosvornost v celém království se zachovala; 3) aby královská i zemská nařízení v jednom jazyku tím rychleji k zachovávání bedlivému přišla; 4) aby ani obecný lid o lásce svých vrchností ani vrchnosti o lásce svých poddaných nepochybovaly a skrze takové pochybování aby se snad nějaké nedorozumění mezi vrchnosti a poddané časem svým nevloudilo, ježto by pánu země nelibost a vrchnostem mnohých těžkostí a nesnází spůsobiti mohlo, nýbrž aby láska společná v Uhřích u všech vlastenců stále panovala a ta jedním vlastenským jazykem se dokazovala. 5) Aby uherští stavové věčné památky po sobě zanechali, že sobě na svém vlastenském jazyku velmi mnoho záležeti dali. 6) Aby se obchodové společní v jedné řeči tím ochotněji a s větší přičinlivostí v uherském království vedli a 7) aby se tak sjednocení v jazyku proti nepřátelům s větší udatností a srdnatostí hájili a bránili.

Příteli! Věřte, že není místa zde v Uhřích, kdežby slyšeti nebylo: Vivat Leopoldus II, Rex Hungariae clementissimus! [1]) a není místa, kdežby se uhersky nemluvilo. Nejen Slováci, Čechové, Poláci, ale i Němci i jiní národové zde se uherského jazyka chápají a za tu řeč se tak, jako v Čechách za českou, nestydí, tím méně aby jí zlehčovali, jako se v Čechách od mnohých nevěrných obyvatelů, žel bohu! snad skrytých nepřátel děje. Uhři dobře vědí ono přísloví: Čí chléb jíš, toho píseň zpívej: Uherský chléb, uherská řeč má býti zde panující! Uhři jsme, Uhry se nazýváme, i uhersky mluvit máme; nebo Uhrem se nazývati a uhersky nechtíti mluviti aneb neuměti, jest veliký omyl, jejž napraviti musí každý, kdož našim obyvatelem býti chce. Ty pak obyvatele naše, jenž toho uznávati nechtí,

rois, vydána 19 července 1790 a uveřejněna v příloze Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1790, čís. 32.

[1]) 1790, čís. 9.

[2]) Kramériusovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 9.

[1]) „Nechť žije Leopold II, uherský král nejmilostivější!“

ne za přátely, nýbrž za tajné a skryté nepřátely držíme. Ano praví Uhři, že sobě na svém jazyku více záležeti dají, než na celém uherském království, protože to jméno Uher ne od země, ale od jazyka berou, a že samo uherské království tak se nazývá od jazyka uherského. Radostí poskakují zde Uhři upřímní a opravdoví, že všecky vrchnosti společnou řeči uherskou, kterouž obecný lid více než samo království miluje, mluví.

Já zde v Uhřích nejen u obecného lidu, ale i u mnohých vzácných vrchností veliké lásky a veliké přízně jsem sobě získal, že jsem se uhersky naučil. Od vzácných osob častěji bývám dotazován, co v přítomném času páni stavové čeští v příčině českého jazyka míní činiti? nemohu jim však na to jisté zprávy dáti. Takové tedy od Vás, příteli milý! žádám.

Uhři soudí a mne těší, že císař Leopold českým pánům stavům v příčině českého jazyka tak milostivý bude jako Uhrům, ano milostivější, poněvadž se k zvelebení a rozšíření českého jazyka větší potřeba v Čechách okazuje než uherského v Uhřích. To nahlédl Leopold; a proto aby v Čechách žádný více vlastenského jazyka protivník nebyl, sám ten císař, že veliký milovník jest českého jazyka, příklad pro věrné obyvatele českého království radostný na sobě okázal, když svá arciknížata od výborného Čecha v českém jazyku náležitě vycvičená míti chce. Ano, jak zde doslýcháme, arciknížata nemíní ani v Praze ani v jiných krajích království českého žádným jiným jazykem mluviti než českým. O jaká to pro Čechy radost! Jaká to sláva bude! A mají oumysl arciknížata jistých českých vrchností v českém jazyku o českém lvu a o staročeských rytířích se dotazovati."

Když došlo ku stilisování stavovských stížných spisů, dostalo se požadavkům ve příčině obnovy dřevního postavení jazyka českého místa podřízeného. Bylyť vřaděny mezi stížnosti duchovního stavu i bylo toliko žádáno, aby byla opět latina jakožto prý jazyk učených znovu na gymnasiích a universitě učiněna jazykem vyučovacím, ježto tak „umožněno bude duševní společenství s jinými učenci a národy." Žádost ta opírala se sice výlučné přednosti němčiny jako jazyka vyučovacího, ale pouze skrytě, neodvažujíc se žádati za výměnu němčiny češtinou, jakož by bylo spravedlivo. Velmi skromně žádáno, aby jazyk český byl pěstován na gymnasiích, zvláště na gymnasiích pražských.

Než i z Vídně do světa rozesílány zprávy o českém a moravském sněmování, z nichž zřejma byla nelibost centralistických kruhů proti snahám stavů českých i moravských ve příčině obnovy zákonných poměrů státoprávních. Nelibost tato zakrývala pravé své podněty okázalou péčí o lid obecný 8 července psal do Hamburka stálý vídeňský dopisovatel, čeho se jest obávati dle smýšlení mezi stavy českými a moravskými se vyskytujícího. Nebudou prý pečovati o úlevu feudálního břemene, aby tak zabránili revoluci (!), nýbrž jsouce pamětlivi toliko jednostranného prospěchu držitelů statků, budou se snažiti, aby ještě více všechny ba i ty nejnenáviděnější úvazky pod zástěrou svatého jména vlastnického práva z uplynulých století vyvolali a nejčelnější díl národa, třetím stavem zvaný, ještě více omezili.[1])

Poněvadž byl sněm v létě r. 1790 hlavně z té příčiny svolán, aby snesl se o stížnostech a tužbách, jež králi měly býti k vyřízení předloženy, jest přirozeno, že především bylo ve sněmu jednáno o přehmatech úřadův, obvyklého stavovského rázu již prostých.

V sedění sněmovním dne 7 listopadu 1790 čtěna byla stížnost do jednání zeměpanských úřadův u věcech urbariálních a tu schváleno příslušné místo ve stížných spisích stavů, kdež výbor zemský navrhoval, aby pojížďky po krajích byly zastaveny. V jednání o této stížnosti podávali někteří řečníci, zejména hrabata F. A. z Kolovrat a Hartmann z Klarštejna, ukázky z poptávek, při úředních pojížďkách konaných, zejména příklady nejapné pánovitosti a směšných i sobě odporujících nařízení kommissařův u věcech zemědělských, ač byli zemědělství naprosto neznalí, načež návrhy výboru zemského většinou byly přijaty.[2])

V sedění sněmu dne 8 listopadu 1790 navrhoval zemský výbor prosbu ku králi, aby trestní řád z r 1781 se všemi svými důsledky byl zrušen a nový na jeho místě zaveden, tu pak F. A. hrabě z Kolovrat vytýkal justiciářům, že zdržují výkon práva, že vyvolávají nepříjemnosti a že vynášejí nejvíce rozsudky na pokutu znějící.

Zemský výbor obíral se i otázkou na výsost neoblíbených školních kommissařův a snesl se navrhnouti sněmu, aby instituce tato byla zrušena. Ještě však než ve sněmu ná-

[1]) Politisches Journal, 1790, 789.
[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 100 sld.

vrh výboru zemského byl přednesen, vyvstal v sedění dne 30 října 1790 biskup Kindermann a navrhoval ve zvláštním pro memoria výboru zemskému podaném, ježto prý se proslýchá, že chtí stavové, aby školní kommissaři byli zrušeni a vnucený na ně náklad ročních 12.000 zl. zastaven, aby oněch 12.000 zl. užito bylo k lepší výživě učitelův a k povznesení chudých škol. Sněm návrh tento odkázal zemskému výboru, aby o něm podal zprávu. Již však 3 listopadu předčítal baron Mac Neven třetí spis stížností stavovských, ve kterémž bylo i žehráno do přetížení domestikálního fondu platem zbytečných školních kommissařův a žádáno za jejich zrušení. Nejvyšší purkrabí snažil se instituci zachrániti dovozuje, že náklad konali stavové ze svých přebytkův a přihlížeje k pamětnímu spisu biskupa Kindermanna. Ale po rázném odporu hraběte Bouquoie navrhl hrabě Štampach, aby podána byla králi prosba za zrušení školních kommissařů, kterýž návrh přijat většinou a s odůvodněním, že pro memoria biskupa Kindermanna mínění stavů změniti nemůže.[1])

Jednání sněmovní r. 1790 poskytuje řadu zajímavých půtek, jež vůdci stavů s nejvyšším purkrabím hrabětem Cavrianem sváděli. Nejvyšší purkrabí chtěl přidržovati jednání sněmovní v zúžené míře josefinských předpisův, ale stavové energicky hájili proti němu práva svého. Když sešel se 12 července 1790 sněm a nejvyšší purkrabí sněm krátkou řečí zahájiv, dal čísti svolávací reskript královský, žádal hrabě Künigl jménem „stavův", aby veškery předlohy výboru zemského za lepším poučením dvakráte byly čteny, čemuž arcibiskup, kníže Colloredo a nejvyšší purkrabí „dosti prudce" odporovali. Zvláště nejvyšší purkrabí ostře namítal, že není stavů kromě právě shromážděných, a ředitelství sněmovní že nemůže si dáti od jednotlivců předpisovati. Künigl zůstal osamocen a návrh jeho téhož dne neprojednán. Ale v témž ještě sedění dotkl se nejvyšší purkrabí citelně i těch členů stavů, kteří ve příčině návrhu Küniglova dotud při něm stáli, neboť při jednání o tom mají-li 244.000 zl. jako úlevy poddanské daně i na r. 1791 se podjati, dotazoval se, učiní-li tak stavové a zdali by se zdráhali proti přijetí této částky, u dvora dříve se neotázavše, čímž nepřímo popíral práva stavů povolovati berně. Stavové právem kárali, že byla daň v úhrnu teprvé požadovaném ještě před povolením královských postulátů rozepsána, spatřujíce v tom porušení povolovacího svého práva skrze gubernium, načež Cavriani odpověděl, že prý by bylo stavům s poúvážením, aby v této věci v nebezpečenství se vydávali. Ale právě tato hrozba minula se s účinkem, neboť stanovisko stavů bylo schváleno snesením téměř jednohlasným a při tom doloženo, že není třeba ani zvláštního oznámení ani dotazu. Za této nálady nejvyššímu purkrabí nepříznivé povstal před ukončením sedění Štěpán hrabě Wallis a navrhl, aby se četl zápisník sedění. Jakkoli to byla novota dotud neslýchaná a zřejmě na jednání národního shromáždění francouzského aneb anglického parlamentu upomínající, přece všichni přítomní souhlasili a ustanovili, aby se četl zápisník na počátku budoucí schůze.

Nejvyšší purkrabí utrpěl přijetím návrhu Wallisova neočekávanou porážku, již chtěl odčiniti v nejbližším sedění dne 13 července. Když před početím jednání měl býti čtěn dle přijatého návrhu Wallisova zápisník schůze předešlé, protestoval proti tomu nejvyšší purkrabí a nazval čtení zápisníku novotou, která prý projevuje přehnanou pečlivost stavů ba i urážlivou nedůvěru do předsedajícího. Taková slova nebyla po staletí ve sněmu slyšána i vzbudila pochopitelným způsobem tuhý odpor. Četní řečníci ujali se čtení zápisníku, dovozujíce potřebu jeho s věcného stanoviska, někteří však přímo již kritisovali jednání nejvyššího purkrabí, vyčítajíce mu, že vystoupil příkře proti návrhu Küniglovu, a kladouce váhu na okolnost, že se tak děje pro spolehlivost u mnohých úřadů. Nebylo nikoho tajno, že mnohými úřady těmi míněno gubernium, a tu shledáváme, že již mnozí stavové důraz kladli na právo sněmu, kontrolovati úřadování nejvyššího zemského úřadu. Hrabě Chotek a týž kníže Colloredo, který ještě v minulém sedění potíral návrh Küniglův, vystoupili na obranu návrhu Wallisova a dovozovali, že se v Dolních Rakousích ve zvláštní místnosti stavům po několik dnů podobné spisy k nahlédnutí vykládají. Když došlo k dotazu, schválila většina, aby napsán byl o snesení sněmovních zápisník, ten pak aby s počátku sedění nejblíže příštího byl předčítán, dle potřeby od osmi korrektorů po dvou z jednotlivých stavů volených opravován a předsedou podepsán. Hrabě Filip Clary navrhl ještě, aby byly

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 79.

prvopis a dva opisy opatřeny pečetí stavovskou. z opisů pak jeden aby byl odevzdán zemskému výboru, druhý do desk zemských. Všechny předlohy měly býti ve čtverých opisích po tři, osm až i čtrnáct dnů dle významu svého ve třech komnatách hradu vyloženy pro vyšší stavy, na staroměstské radnici pro stav městský. Aby pak porážka nejvyššího purkrabí byla dovršena, odvolána všechna snesení sedění předešlého jako ukvapená s výslovným doložením, že se tak děje proto, aby bylo lze o nich jednati dle způsobů právě přijatých.[1]) Odtud dostalo se jednání sněmu českého správného zápisníku a tak podána možnost učiniti si obraz činnosti jeho.

Protivy mezi neoblíbeným předsedou a stavy srazily se v této příčině ještě častěji. Sotva že odhlasováno, aby o každém sedění sněmovním zdělán byl řádný zápisník, vznikl nový spor o opravu tohoto zápisníku. Ve sněmovním sedění dne 14 července předčítány byly zápisníky obou sedění ze dne 12 července i ze dne minulého, kteréž i schváleny. Tu vyvstal František hrabě Chotek a přál si o zápisníku ze dne 13 července dvojí hlasování i navrhoval změnu snesení v jedné příčině. Tu se mínění stavů rozcházela. Jedni přestávali na řádném zápisníku, druzí ukazovali na anglický bill, který třikráte musí býti čtěn, než jest většinou odhlasován. Hrabě Lažanský srovnával stavy s politickým úřadem kollegialním. v němž po odhlasování volno měniti z přesvědčení náhled svůj, Filip hrabě Clary snažně ukazoval na následky, když váží se stavové snesením ukvapeným, jehož již není lze odčiniti. hrabě O'Kelly prohodil, že bývá dobře nad věcí ještě se vyspati. Proti těmto vývodům ozval se tuhý odpor nejvyššího purkrabí a členů jemu blízkých. Nejvyšší purkrabí prohlašoval, že by možnost měniti snesení již učiněná otevřela dvéře piklům, nepřítomní členové mohli by si právem stěžovati, že se zvrací věci za přítomnosti a spoluúčastenství jejich usnesené, změnám že by nebylo konce, když by při čtení změněného zápisníku ještě jednou mělo se díti hlasování konečně mínil, že sluší se shromáždění spíše srovnávati s kollegialním sborem soudním, ježto v něm dle okolností jedná se i o blaho poddaných a de meo et tuo. Příkrá tato slova vyvolala odvetu navrhovatele, kterýž prohlásil, že obavu před pikly vyvažuje prospěch z navrhované novoty plynoucí, vůbec pak že obava podobná není proti vážnému a úctyhodnému sboru stavův odůvodněna. Téhož náhledu byl i kníže Schwarzenberg, jakkoli jindy spíše se snášel s názory nejvyššího purkrabí. Filip hrabě Clary hájil prostředkující stanovisko, že věc dvakráte projednanou není lze v témž sněmu změniti. Hrabě Lažanský vyvracel náhled nejvyššího purkrabí o podobnosti sněmu se sborem soudním, v němž se jedná de meo et tuo, ježto ve sněmu majitelé statků zastupují nepřímo i své poddané. Snesením nebyl sice návrh Chotkův v plném znění přijat, nebylo však ani schváleno stanovisko nejvyššího purkrabí, nýbrž ustanoveno. že nález není lze změniti, shoduje-li se přesně se snesením většinou učiněným, leč by vyhledávaly změny nové poměry, stavové že však nejsou povinni usnášeti se v jediném a témž se lění o věci důležité.[1]) Tím vzata nejvyššímu purkrabí z ruky veliká moc, neboť dříve řídě sám jediný sněm i pořad jednání jeho, mohl dle počtu a osobností přítomných předložiti k jednání a odhlasování návrhy, které by za jiného složení sněmu potkaly se s odporem.

Hrabě Cavriani nevynikal zvláštním politickým taktem. Vyvolávalť v byrokratické své ztrnulosti otázky, které pravidelně končily novou porážkou. Hned po odhlasování, že za změněných poměrů přípustna jest změna snesení již učiněného, tázal se nejvyšší purkrabí po přání prý některých stavů, mají-li býti tištěny návrhy výboru a snesení sněmovní, dříve než královským stvrzením stala se zákonně závaznými; také tázal se, mají li býti pozvání ku každému sedění, jako jinde jest obyčejem, s určením dne sedění a pořadu jednání zavedena. Návrh tento opět obmezoval moc předsedovu, ježto předpokládal nezměnitelný pořad jednání. Bylo s podivením, že návrh tento potkal se na mnohých stranách s odporem velice tuhým; nebyla zajisté ještě půda připravena pro veřejnost jednání sněmovních. Velmi prudce vyslovil se proti němu hrabě F. A. z Kolovrat, při jiných příležitostech přední řečník stavovské opposice. On byl proti všemu tisku a označoval spisovatelskou a novinářskou kritiku za nezbytný a na výsost nepříjemný jeho

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 1—11.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 13—16. — Protokol sněmovní ze dne 14 červ. 1790.

idek. Jedni jemu přisvědčovali a někteří tali obavu, že by tak stížnosti stavů pronikaly do veřejnosti než ku trůnu vskému, ano velmistr křižovníků tvrdil, y si stavové přijetím návrhu toliko u a výsměch utržili Jiní byli proti z toho důvodu, že prý návrhy výboru sení sněmovní ještě neztvrzená jakožto é zprávy nezasluhují, aby byly potom- uchovány. Než i menšina, k níž náleželi ě členové opposice, hájila energicky stnost tisku, spatřujíc v ní povzbuzení ikým činům a záštitu občanské svobody. hrabě O'Kelly přál si, aby zasedal při otevřených dvéřích, a Josef hrabě ín dokonce navrhoval, aby vydávány pravidelné sněmovní noviny, generál velmistru křižovníků Suchánkovi dpovídáno, že bohudík pominul již čas, ěhož hluboce pokoření stavové hráli smutnému svému postavení přiměřenou. í chtěli, aby se snesení tiskla toliko pro sněmů, konečně ale zvítězil dávný a zamítnut návrh, aby snesení byla ti- . Za to přijat návrh biskupa litoměři- , aby byla snesení tištěna na konci za- í sněmovního, místo pozvánek pak měl ident oznámiti na konci sedění pořad ní v sedění nejblíže příštím.[1])

Napjetí mezi nejvyšším purkrabím a sta- ou opposicí tak přibývalo, že z pravidla ány návrhy, které nejvyšší purkrabí ral anebo za které se přimlouval. Když álové Hradci uprázdnilo se místo sta- ého berního kontrolora, ucházeli se o ně ý zeměpanský berní a bývalý důstojník oanelli. Nejvyšší purkrabí podle dvor- nstrukce, která si přála, aby bývalí ustanoveni byli ve službách stavovských městských, byl pro berního, stavové olili důstojníka.[2]) Když vinná přirážka ím dekretem ze dne 9 května 1790[3]) za stavovský důchod byla prohlášena, býti v sedění dne 14 července 1790 ána volba placeného administrátora. ější purkrabí přimlouval se vřele za do- ního zeměpanského administrátora gu- ního radu barona La Motte, z pro- a stavů navrhován ale guberniální rada ovský repraesentant baron Mac Neven, jeden z předních vůdcův opposice. Před volbou Mac Neven odcházel ze síně, ale hlasité přivolávání a potlesk svědčily o oblibě odcházejícího u stavů. Při hlasování veliká většina prohlašovala se pro něho Když čítáno bylo pro Mac Nevena již 22 hlasů, jal se hrabě Cavriani opět hájiti svého kandidáta, přes to však Mac Neven zvolen.[1]) Opětovaná žádost barona La Motte s pouhým odkazem na volbu Mac Nevenova zamítnuta.

K ostrému sporu mezi nejvyšším purkrabím a stavy podala podnět i debata o povaze poselství stavovského zástupce u dvora hraběte Harracha V sedění dne 30 října 1790 čten zápisník sedění ze dne 27 října a když předčítán návrh výboru zemského aby hraběti Harrachovi vysloveny byly díky stavův a jeho dosavádní plná moc aby byla prodloužena, kárali hrabě Canal a baron Henniger některé výrazy ze kterých by bylo lze si vyložiti, že jest hrabě Harrach ustanoven stálým zástupcem stavovských zájmův u dvora. Výtky tyto přišly velice vhod nejvyššímu purkrabí, který sice nenamítal proti vyslovení díkův, ale propověděl, že snesli se stavové v minulém sedění o této věci, nevědouce snad, že již dvorským dekretem ze dne 30 srpna byla vyřízena. Po té přečetl reskript dvorské kanceláře ze dne 2 září t. r. a pokládal tím prosby stavů za vyřízeny, další služby hraběte Harracha za nepotřebné a příslušné snesení za bezpředmětné. Výklad tento potkal se s ostrou kritikou opposice a debatta o této věci vzniklá skončila úplnou porážkou nejvyššího purkrabí. Hrabě Bouquoi nechtěl doznávati, že by za nepřítomnosti královy byl reskript dvorské kanceláře s to, aby vyřídil prosební spis králi přímo předložený. Vročení řečeného reskriptu ukazuje, že nebyl vydán po rozkaze králové a v následcích audience, při níž hrabě Harrach pamětní spis stavů předložil a nejmilostivější přípověď panovníkovu obdržel, král že by byl zajisté netoliko snažných proseb hraběte Harracha proti znění tohoto reskriptu vyslyšel, nýbrž i po jistou míru tyto spravedlivými býti shledal. Nejvyšší purkrabí namítal, že by bylo slušnějším, aby poslání Harrachovo bylo svěřeno zvolenému již deputovanému

Diarium des Grafen Franz Sternberg,

Tamže 20.

Sammlung der Gesetze... Leopold des 23.

[1]) Tamže, 21–23 Smýšlení stavů ve příčině té ostře jest osvětleno snesením, jež zní dle protokolu: „Da der K. Gub. Rath und ständische Repraesentant Freiherr von Makneven denen Herrn Ständen viele wichtige und erspriessliche Dienste unverändert leistet und sich dadurch vorzüglich verdienstlich gemacht,“ . . .

stavů Leopoldu hraběti Clary, praesidentu nejvyššího soudu, Bouquoi ale odpověděl, že ani Harrach ani Clary nejsou stále voleni, Clary pak že má úkol jiný než pečovati o vyřízení prosebního spisu stavů že by bylo nevděkem ano zřejmou škodou plnou moc hraběti Harrachovi odnímati. Když došlo k hlasování, snesen dík stavů hraběti Harrachovi jednomyslně.[1])

Když v sedění sněmovním dne 3 listopadu 1790 předčítán byl dvorní dekret, kterým stavové byli vyzýváni, aby vypravili do Vídně plnomocnou deputaci k jednání se dvorem o svých stížnostech i prosbách, tázal se nejvyšší purkrabí stavů, setrvávají li na odpovědi své v září učiněné i nyní, když vyzýváni jsou zřejmým rozkazem královským. Jednalo se totiž o to, mají-li deputovaní býti opatřeni od stavův instrukcí anebo toliko plnou mocí. Když mínění sbírána, světící biskup Krieger opakoval, co byl již v září vyslovil Leopold hrabě Clary, že by bez instrukce volby do deputace nepřijal. Druzí duchovní navrhovali, aby učiněn byl u dvora opětovaný dotaz, kníže Lobkovic mínil, že nezní rozkaz dvora určitě, nýbrž že jest pouze podmíněný a že není ho lze dbáti, ježto stavové již učinili snesení opáčné. Podobně soudil i hrabě Bouquoi, divě se nad to, proč vidí gubernium v tomto dvorním dekretu překážku dáti své vlastní dobrozdání. Nejvyšší purkrabí namítal, že jest již dáno pokynem, aby jednáno bylo dle zvyku, který podobných sdělení nedopouští, bylo mu ale ihned odpověděno, že tentokráte rovněž proti zvyku gubernii nařízeno, aby jednalo ve srozumění se stavy. Hrabě Stampach dovozoval, že stavové proto žádali o povolení deputace, aby mohli dáti deputovaným rozkazy, jimiž by se řídili, a byli by donuceni, by nebyla instrukce dovolena, od zvláštního poselstva upustiti, aby tak uchovali si právo námitek proti nařízením a opatřením, jež proti přáním jejich vydána by byla. Než většina chtěla, aby Leopold hrabě Clary u dvora sám jako jediný deputovaný stavů jednal, ve kterémž smyslu stalo se i snesení.[2])

Císař Leopold nahlížel, že nehodí se hrabě Cavriani k vysokému úřadu svému za dob příkré protivy umírniti majících a proto neočekávaně jej z Prahy odvolal. 2 února 1791 jmenován byl baron Kressl druhým kancléřem dvorské kanceláře, Jan Rudolf hrabě Chotek opět praesidentem dvorské komory, hrabě Cavriani pak druhým praesidentem při nejvyšším soudě, načež nejvyšším purkrabím pražským jmenován někdejší český gubernialní rada a dotud praesident gubernia hornorakouského hrabě Rottenhann. Cavriani však nového svého úřadu nenastoupil, nýbrž podal žádost za výslužné, která již 26 února 1791 byla vyřízena.

Jmenování hraběte Rottenhanna nejvyšším purkrabím bylo značným krokem, vstříc stavům učiněným. Pocházel sice Rottenhann z biskupství bamberského, ale přišed v mládí s otcem do Čech, osvojil si zplna jazyk český, nabyl inkolátu a na četných svých statcích zakládal horlivě továrny. Jako guberniální rada osvědčil znamenité vzdělání a jakkoli byl smýšlení pokročilého, přece nečinil ze sebe slepý nástroj vládní soustavy. K zámyslům dvora, aby s českými stavy spůsobeno bylo vyrovnání, hodil se obratností svou výborně.

Ježto obnova někdejších úřadů zemských v hodnosti i právomoci byla z hlavních požadavků stavovských, žádali především stavové, aby statky zemské, ode dávna některým z nejvyšších úřadů zemských příslušné a Josefem II inkamerované, byly svému úkolu navráceny. Týkala se pak žádost tato především statků nejvyššího purkrabství a nejvyššího komornictví. V sedění sněmu dne 3 listopadu 1791 přišla na pořad jednání prosba stavův, aby nejvyššímu purkrabí ponecháno bylo opět užívání purkrabských statků dotud inkamerovaných, při čemž nejvyšší purkrabí a baron Mac Neven podávali potřebná vysvětlení. Bylo shledáno, že za státní administrace výnos statků těchto povážlivě klesl, a všichni přítomní s prosbou souhlasili. Hrabě Stampach doplnil ji ještě prosbou, aby i statky nejvyššího komorníka byly ze správy státní administrace vyňaty a užívání nejvyššího komorníka ponechány. Jednalo se právě o pronájem komornického dvora v Dehnicích, který byl již novinami rozepsán, a proto upozorňoval hrabě Stampach, že by mělo býti gubernium požádáno, aby pronájem byl odvolán. Nejvyšší purkrabí Cavriani prohlásil, že jest prý již pozdě, dvůr prý žádá, aby stavové právo své k řečeným statkům prokázali. Stanovisko toto potírali baron Mac Neven a hrabata Stampach i F. A. Kolovrat, hrabě Hartmann navrhoval ale jakožto pro-

[1]) Protokol sněmovní. — Diarium des Grafen Franz Sternberg, 51—54.

[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 65—68.

cestu, aby stavové zatím sami Dehnice
Proti tomu vyslovil se svobodný pán
t, který namítal, že nemá dehnický
botníků, pročež že může býti najat
sousedem; dříve býval obyčejně ná-
probošt svatovítský, držitel statku
ého. Sněm se snesl o statcích nejvyš-
rkrabí dle návrhů výboru zemského,
ckém pak dvoře aby byla další prosba
odána.[1]) V sedění sněmovním dne 11
1791 předčítán dv. dekret ze dne 21
r., jímž pronájem dvora svatovítské
byl až do konečného rozhodnutí
ho zastaven. Mezitím však 7 května
ařídil císař, aby byl dvůr dehnický,
prodaný, jí odevzdán, čímž věc
ána. Sněm přestal na prosté polemice
morní prokuratuře, která dovozovala,
ové nemají pro vlastnictví Dehnic
a dokladův.[2])

---

o věcech robotních a urbariálních.

vládními opatřeními a odporem stavů
zažehnány snahy poddaného lidu po
jeho poměrův. Otázka nové berní
, která by přinesla lidu hmotnou
pojala do sebe i reluici roboty, byla
e sněmích a ve vládních kruzích pro-
na, což nezůstalo lidu utajeno, ano
i další snahy jeho. Byla to již zřejmě
á tužba, aby zástupci poddaného lidu
puštěni mezi stavy do sněmů zem-
Prvý krok učinili ve příčině té pod-
rští, kteří ku konci r. 1791 vypravili
deputaci s prosbou, aby bylo jim do-
voliti určitý počet zástupců na sněm
Císař přijal deputaci vlídně a slíbil
její vzíti v bedlivou úvahu. Zpráva
oznesla se po všech Dědičných Stá-
yla příčinou, že lid oddával se nej-
n nadějím, zvláště v Čechách, kdež
u r. 1792 v některých krajích pod-
zástupci zvoleni a do Prahy posláni,
účastnili jednání sněmovních. Bylo
ebí veliké výmluvnosti, aby lid o pra-
vu věcí byl poučen.[3])

Předním ostnem, který podnítil opposici stavů českých, byly novoty berní i urbariální. Různé pamětní spisy, jichž svým místem dotčeno (VIII, 647), ukazují jasně, že v té příčině nebylo mezi stavy rozdílu. Obecně pokládány byly zrušení roboty a náhrada její platem za poškození majetku vrchnostenského a se stanoviska národohospodářského těžko jest názoru tomu odpírati; byloť potřebí přechodní doby, aby rolník naučil se samostatně na statku svém hospodařiti, čehož josefinská soustava nedbala. Ohlasem toho jsou stížnosti, ve sněmu přednášené.

Stavové těžce nesli, že poddaný lid neměl se ku konání úvazkových povinností týmž spůsobem jako před r. 1789, a obviňovali krajské úřady, že lid v neochotě jeho podporují. Dlužno však na mysli míti i neutěšené hospodářské poměry, které se v prvé polovici r. 1790 ještě přiostřily. Dlouho již trvající válka turecká byla pohltila veškery zásoby obilné a počátkem měsíce dubna 1790 nastalo takové sucho, že nebylo pamětníka. Po celý duben a květen nepršelo, takže místy i větší řeky vysýchaly a ze sucha vznikaly nedostatek obilí a drahota. Bylo potřebí energických opatření, aby neopakovaly se hrůzy roku 1771 a 1772. Zemská správa také se jich podjímala, berouc dle královského nařízení obilí z vojenských zásobáren a dadouc péci chléb kommissní, který se lidu za určitých hodin a pevné ceny ve všech třech městech Pražských veřejně prodával. Jiným[1]) opatřením ukládáno vrchnostem, aby poddaným zrno k osevu potřebné zapůjčovaly.

26 července 1790 povstal Frant. Ant. Novohradský hrabě z Kolovrat a předčítal výnos krajského úřadu plzeňského ve příčině reluičního jednání na panství šťáhlavském (VIII, 666). Podobnou stížnost přednesl Prokop hrabě Hartmann do událostí na svém panství sukohradském (VIII, 666). Sněm snesl se velmi ostrými výrazy proti jednání úřadů, že jednají proti dvorskému patentu ze dne 9 května, právo vrchností na robotu uznávajícímu, ježto vkládají se do jednání, jež se pouze vrchností a poddaných týče, a tím poddané k mylnému domnění přivádějí, že mohou voliti mezi prací a náhradou, čímž tito k odporu se pobízejí. Proto sneseno požádati gubernium, aby plzeňský kr. úřad byl vyzván předložiti průvody k nařízení úřadu šťáhlavskému da-

---

arium des Grafen Franz Sternberg,

rotokol sněmovní ze dne 17 ledna 1792.
ik psáno z Vídně 13 února 1792 do hamburlitisches Journal 1792, 222

[1]) Rulik, Kal. hist. I, 119.

němu, zejména žádost, již snad poddaní předložili, aby tak byl pohnán týž krajský úřad k zodpovědnosti ve příčině mylného výkladu dv. rozkazu ze dne 12 července a aby všem krajským úřadům bylo zakázáno libovolně vměšovati se do jednání mezi vrchnostmi a poddanými, královské pak rozkazy a cirkuláře guberniální aby zasílány byly krajským úřadům v hojnějším počtu exemplářů příčinou podělení všech vrchnostenských úřadů. Rovněž měl býti pohnán krajský úřad litoměřický k zodpovědnosti, ježto nedovoleně vkládal se do práv vrchnostenských a odepřel assistenci žádanou.[1])

Události v kraji čáslavském (VIII, 666) byly příčinou, že stížností stavovských přibývalo a že o nich opět bylo ve sněmu jednáno. Gubernium bylo sice poměry donuceno k obecnému nařízení krajským úřadům, aby poddané k plnění úvazků přidržovaly, ale ve skutečnosti ani gubernium ani krajské úřady nařízením tím se neřídily.

V zasedání sněmu dne 25 srpna 1790 nejvyšší purkrabí zprávu gubernia předkládaje, vyzýval stavy, aby pomýšleli o prostředcích, kterak by bylo lze nepříjemných následků podobných případů se vyvarovati. Sněm o věci pojednal, nepřistoupil však k jádru jejímu, nýbrž v sedění svém přestával na formální výtce gubernii, že nepředložilo zpráv původních ani protokolův a tím že snad zaviněn již u věci povážlivý průtah.[2])

Odporem poddaných, zvláště na panství šťáhlavském, byla konečně donucena vláda k jednání rozhodnějšímu. Proto dvorská kancelář uložila gubernii, aby důtka plzeňskému krajskému úřadu ve příčině věci šťáhlavských byla sněmu oznámena, což se i v sedění dne 10 listopadu 1790[3]) stalo.

V sedění sněmovním dne 27 října 1790 podal výbor zemský zprávu o dotazích a pochybnostech ve příčině emfyteutů, načež snesl se sněm po návrhu jeho, že zůstávají emfyteutům samozřejmě jen povinnosti s dědičným pronájmem přejaté.[4])

Opposiční stanovisko stavů vyloženo v prvém hlavním spise stavovských stížností. Tam praví se jako v odpověď na dotaz krá-

[1]) Protokol sněm. zasedání ze dne 26 července 1790 v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokol sněmu ze dne 25 srpna 1790. Diarium des Grafen Franz Sternberg, 33–35.

[3]) Tamže 103.

[4]) Tamže, 46 sld.

lovský, že se mnozí ze stavů za velikých obětí s poddanými svými srovnali, ano byli by tak učinili ještě mnozí jiní, ale vadila v té příčině opatření politických úřadů, královským nařízením odporující, neboť prý často jednotlivé případy stávají se základem všeobecných opatření, čímž poddaní uváděni jsou ve zmatek myslíce, že královská nařízení přejí více poddaným než vrchnostem. Král prý prohlásil svým patentem, že přeje si peněžní reluice roboty jen tam, kde možnou se jeví, stavové však vidí se povinny vysloviti se proti peněžní reluici vůbec a sice z dobrých důvodů. Poddaní ovšem jsou pro peněžní reluici, ježto doufají, že se i této povinnosti zbaví, když nebudou s to, aby platili, při tom ale uvážiti dlužno, že není jim věc jasna, ježto jsou uvedeni v omyl tolikerými příkazy urbárními, od několika let se křižujícími, a bezpodstatnými nadějemi, kteréž v nich budí státní zřízenci, na zachování vrchností nehrubě pomýšlející. Příklad, kam vedou následky peněžní reluice, vidí se na státních statcích po všem království. Jednostranný tento postup byl by dle přesvědčení stavů ztrátou pracovitosti, ježto by peněžní reluice dílem práce nenahrazovala, dílem venkovan od dětství práci navyklý, jemuž přece přiměřenějším a snazším jest výkon robotních prací než stále trvající placení, nabude ve všech místech, kde nechce nebo nemůže vedlejším výdělkem se obírati, vítané příležitosti, aby těžko získaný peníz a drahý čas nečinně utrácel způsobem svému určení nevhodným. Tak rozmohly by se lenivost i zahálka s hýřením, nepokoji a výtržnostmi. Konečně choval by poddaný, prost jsa prací robotních, méně dobytka tažného, z čehož by státu škoda vycházela, neboť za dob válečných nebylo by ani dosti přípřeží ani masa. Stavové tudíž žádali, aby srovnání robotních úvazků po právu jim samým toliko bylo zůstaveno.

Jiná otázka, jejíž jednostranné řešení stavové za poškozování svých práv pokládali, týkala se volné těžby podzemních plodin, zvláště kamenného uhlí i jiných nerostů „méně cenných“, t. j. dříve nezužitkovaných. Josefinská nařízení dovolovala vůbec volnou těžbu, ale stavové spatřovali v nich porušení Svatováclavské smlouvy a žádali, aby byli poddaní povinni povolení k těžbě od vrchností se dožadovati a teprvé, kdyby tyto žádost odmítly, ku krajskému úřadu se obraceti. Sněm zemský snesl se 10 listopadu 1790, aby i vrch-

nosti i poddaní měli v případech podobných právo žaloby u krajského úřadu.[1])

Když nařizováno vrchnostem, aby půjčovaly poddaným obilí k setbě, vznikl ve sněmu odpor nový, zejména po prohlášení cirkuláře krajského úřadu boleslavského. Odpor ten stal se i předmětem sněmovního jednání v zasedání 20 listopadu 1790. Dotýkaje se příslušné zprávy zemského výboru, doznal sám nejvyšší purkrabí, že jediným vodítkem může býti znění dvorního dekretu, jemuž však nedostává se tonu určitě rozkazovacího. Ne vrchnostem, nýbrž toliko gubernii a krajským úřadům ukládá prý se záruka, že poddanské pozemky budou osety. V živé rozpravě, která se o věci této rozpředla, stěžoval si hrabě Trautmannsdorf, že boleslavský krajský úřad svalil s beder svých záruku na vrchnosti, kníže z Lobkovic pak prohlásil, že dal si předložiti veškera nařízení rokem 1781 počínajíc, v těch však že nikde nemluví se o záruce vrchností a o jejich povinnosti obilí poddaným půjčovati. Krajský úřad boleslavský tudíž o své vůli ve dvojím směru rozšířil znění dvorního dekretu: nařizováním vrchnostenské záruky a ukládáním povinnosti, aby vrchnosti poddaným obilí půjčovaly. Hrabě F. A. Novohradský z Kolovrat shledával, že by za takových poměrů poddaní byli sváděni k bezstarostnosti, že by po žních všechno sklizené obilí draho prodávali, k setbě pak potřebného zrna neměli. Rozkazy podobné jsou prý následkem volnosti, krajským úřadům ve vykládání nařízení propuštěné, odkudž vzniká, že nařízení jednotlivých krajských úřadů si odporují; cirkulář krajského úřadu kouřimského zněl ku př. podstatně jinak. Proto žádal řečník, aby zodpovídaly se krajské úřady, jichž se týče. Ještě ostřeji kritisoval jednání úřadu hrabě Bouquoi, poháněje k zodpovědnosti samo gubernium, ve věci však navrhoval, aby zřizovala se skladiště obilní po příkladu pruském, která by v době potřeby lid zrnem k setí zakládala. Zvláště však příkře promlouval hrabě Stampach, klada důraz na potřebu, aby krajským úřadům byla vštípena úcta k majetku s poučením, že opatření jejich mají přestávati na zjišťování přebytkův a nedostatkův v různých končinách, zprávu o tom podávati a prostředky nutné navrhovati.[2])

V sedění sněmovním dne 29 ledna 1791 předčítáno guberniální objasnění této věci, v němž stručně prohlášeno, že řečené krajské úřady řídily se císařskými nařízeními ze dne 19 a 28 března 1788. Různosti v provádění, jež u obou krajských úřadů byla zjištěna, gubernium se vůbec nedoteklo. Sněm odpověděl obrněným snesením, že jej objasnění neuspokojuje a že by výklad, jaký uváděným císařským nařízením se dává, byl porušením vlastnického práva vrchností, čímž by přehmatům úřadů proti vrchnostenskému majetku byly dvéře do kořán otevřeny. Sněm tudíž vyzval gubernium, aby podalo císaři prosbu za zmírnění obou nařízení v zemi pak aby se prohlásilo, že jsou vrchnosti tam, kde jest toho skutečná a prokázaná potřeba, ochotny poddaným zrno k setí zapůjčovati.[1])

Návrh hraběte Bouquoi na zřízení zeměpanských skladišť obilních byl projednán v zasedání sněmovním dne 27 listopadu 1790. Zemský výbor, jemuž byl předložen, navrhoval, aby byla cena jednotlivých druhův obilních dle vyšetřeného desítiletého průměru stanovena, za cenu tuto aby se kupovalo obilí, kolik by se ho vůbec nabízelo, načež aby s přirážkou jedné třetiny bylo prodáváno. Návrh ten přijat,[1]) ale nebyl proveden. Úlohu skladišť ve smyslu návrhu Bouquoiova plnily kontribučenské sýpky a pátověrtelní pokladny.

V sedění svém dne 27 listopadu 1790 zaujal sněm i stanovisko k otázce sedlské posloupnosti, již vyvolal příslušný dekret dvorní. Když byli ve příčině té dotázáni stavové horno- i dolnorakouští, jimiž byla úprava posloupnosti sedlské již provedena, navrhl výbor zemský, aby příslušný patent josefinský byl zrušen, nadále aby místo mladšího syna byl dědicem syn starší. Sedlákům mělo býti zakázáno držeti po dvou živnostech anebo kouskovati živnost zděděnou. Tento návrh čelící proti osobní svobodě sedlákově zmírněn byl snesením sněmovním, které dovolovalo sedláku druhou živnost děditi nebo koupiti, ale ukládalo povinnost, aby posledním pořízením svým živnosti obě rozdělil synům. Nejvyšší purkrabí navrhl dodatek, aby nebyly děleny živnosti v podíly menší čtyřicet korců. Kanovník Varlejch z Bubna poukazoval k neblahým následkům, jež přivodilo nedávné rozkouskování dvorů na statcích komorních, načež sneseno, aby nebylo lze děliti živnost bez vrchnostenského svolení.[2]) Zásada, že

[1]) Tamže, 112.
[2]) Tamže, 126—130.

[1]) Protokol sedění sněmovního dne 29 ledna 1791.
[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 148—157.

není lze děliti živnost pod úměru čtyřiceti korců, zůstala v platnosti až do let šedesátých XIX století.

S otázkou robotní souvisel i nový způsob berniční, jehož stavové se dovolávali. Prozatím bylo potřebí starý způsob přispůsobiti změněným poměrům, zejména dbáti toho, aby při rozvrhu berně nebylo poddaným přitěžováno; proto stavové projevili ochotu přejíti pro r. 1790 za ulehčením poddaným 244.000 zl., t. j. dvanáctý díl vší poddanské daně, dle návrhu, kterýž ve Vídni již hrabě Bouquoi smluvil (VIII, 656), pro další pak doby po 153.000 zl. ročně. Ježto však dle zprávy krajských úřadů lid s královským patentem o berních nebyl spokojen, zavazovali se stavové k větší povinnosti 244.000 zl. i pro r. 1791, vymiňujíce si ovšem, aby nebyla částka tato pokládána za příslušenství k obvyklé králem vyžadované dani, nýbrž za dobrovolný dar (donum mere gratuitum), a žádali, aby okolnost tato zvláštním reversem královským byla osvědčena.

Ve příčině však způsobu berničního v budoucnosti nepodávali stavové návrhů novým náhledům přispůsobených, nýbrž přestávali na bezpodstatné celkem modifikaci způsobu staršího. Pravíť v řečeném již prvém spise svých stížností, že vědí, že přes ochotu stavů poddaní nebudou spokojeni, poněvadž příčina stesků nespočívá tak v přetížení země o počet 11.200 osedlých, kteréž jest nabízenými 153 000 zl. ročně vyrovnáno, nýbrž ve všeobecných poměrech hospodářských. Oněch 11.200 osedlých nad zákonný počet pokládali ovšem stavové za břímě vnucené, odporující všem výpočtům výnosů, čímž daní povinným statkům uloženo, aby platily po 60 zl. ne jako dříve ze 180 zl., nýbrž již ze 142 zl., tedy místo jedné třetiny téměř pět dvanáctin. Následkem toho platila země celá ročně o 570.000 zl. více a za 43 let zmenšilo se kmenové její jmění o 28,960.000. Žádali tudíž stavové, aby početím vojenského roku 1792 přespočet osedlých byl odepsán, i dokazovali, že ještě potom bude království české platiti více než jiné země. Dělitel osedlosti měl býti opět zvýšen na 180 zl.

Tyto žádosti stavů došly uznání. Dvůr svolil ku snížení počtu osedlých na dřívější míru a vzdal se po tři léta i pivního tácu.[1]) Za to ale v platnosti zůstala válečná daň již předepsaná, mimořádná pak pivní daň, daň z dluhů, masný krejcar a daň z dobytka prozatím měly býti dále na účet králův vybírány, dokud by nenastala přiměřená úprava všech těchto tížících nepřímých dávek. Poněvadž lid poddaný největší měrou přispíval k dani řádné, dostalo tím se mu značné úlevy. Vzhledem k mimořádným potřebám, jichž hrozící válka s Francií vyhledávaly, svolil sněm v sedění svém dne 9 ledna 1792, aby částka 244.000 zl. i pro válečný rok 1792 byla stavy uhrazena a sice aby byla odepsána z ordinaria a připsána k extraordinarii.

Za takých poměrův ovšem uvázla snaha vlády, aby úvazkové povinnosti lidu poddaného k vrchnostem byly slušným pro obě strany způsobem vyřízeny. Leopold II neshledával dobu svou příhodnu k zásadnému vyřízení této otázky a spokojil se, kde vrchnosti s poddanými samy se dohodly. Než odpor poddaných, kde nebylo lze s vrchnostmi se dobrovolně smluviti, vyžadoval zakročení auktority státní a tu oblíbeným bylo pokutováním odváděti původce odporu k vojsku. Vláda pokuty té nechtěla nadužívati, přihlížejíc k neblahým následkům hospodářským.

Ve sněmu počalo jednání o královském patentu dne 13 července. Mnozí členové stavů stěžovali si do poddaných, že zdráhají se i konati služby robotní i dáti reluiční náhradu, následkem čehož prý hospodářství v rozsáhlých krajích hyne a obecná nouze hrozí. Sněm stížnost uvážil a snesl se na vyzvání ku gubernii, aby okružníkem česky i německy sepsaným poddaní na povinnost svou byli upozorněni, spolu aby jim bylo prohlášeno, že závisí na milosti vrchností, chtějí-li připustiti za služby robotní náhradu peněžitou. Krajským úřadům mělo gubernium dále uložiti, aby donucovacích prostředků s důrazem užívaly, podle potřeby aby i vojsko přivolávaly, kde by vrchnostenské úřady toho vyhledávaly. V sedění dne 14 července ještě připojeno vyzvání skrze biskupy k farářům, aby lidu povinnosti křesťanské k rozkazům vrchnosti připomínaly. Charakteristickým jest požadavek stavův, aby úřední vyhlášky psány byly češtinou lidu srozumitelnou, ježto překladatelé mnohdy i smysl německého prvopisu nesprávně podali; z té příčiny žádáno, aby revise českých textů byla svěřena baronu Mac Nevenu, češtiny výborně znalému [1]) V témž sedění obíral se

[1]) Protokol sněmovní ze dne 9 ledna 1792.

[1]) Protokol sedění dne 13 a 14 července 1790 v král. českém archivu zemském.

sněm příslušnými stížnostmi i usneseno, aby bylo gubernium na kárané poměry důtklivou notou upozorněno s výslovným podotčením, že třeba jest krajským úřadům uložiti, aby královské rozkazy bez ostýchavosti prováděly, dle potřeby i prostředky donucovacími, zvláště prý prostředkem nejpůsobivějším, totiž odvodem k vojsku. Notu tuto měl výbor zemský dle téhož snesení se žádostí doprovázející i králi předložiti.[1]) Proto gubernium předložilo příslušný královský reskript v sedění dne 27 října 1790 stavům spolu s královským rozkazem, aby odvedení, kteří jsou majiteli živností a vzbuzují naději v polepšení, byli znenáhla propouštěni, ovšem s vážným napomenutím a s důraznou pohrůžkou, by opakovalo se pobuřující jednání jejich. Výron královské milosti však všech stavů neuspokojil; vyvstalť hrabě Fr. Ant. Novohradský Kolovrat a žádal, aby netoliko lidem těmto nýbrž i obcím, z nichž pocházejí, komissaři krajskými oznámena byla příčina, proč byli na milost vzati; tak prý lze možné podvody předejíti.[1])

Stavové v sedění sněmu dne 13 července trpce vytýkali gubernii a krajským úřadům, že chovají se u věci vlažně, a ve sneseni sněmovním žádáno, aby gubernium s důrazem přidrželo krajské úřady, jimž prý „buď odvahy buď dobré vůle se nedostává“, k užívání nařízených prostředků donucovacích.[2])

Zemský výbor předložil zprávu o věci této dne 27 října 1790 zemskému sněmu a tu rozpředla se živá debatta. Mnozí členové panského stavu uváděli příklady podobných přání svých poddaných, vycházejících prý ze zištnosti, která maří téměř všude dobře míněné návrhy na srovnání, ježto bohatší sedlák zdráhá se na se vzíti část břemen chudšího svého souseda. Jen na nemnohých místech bylo lze při smluvách reluičních přihlížeti ku skutečnému majetku poddaných.

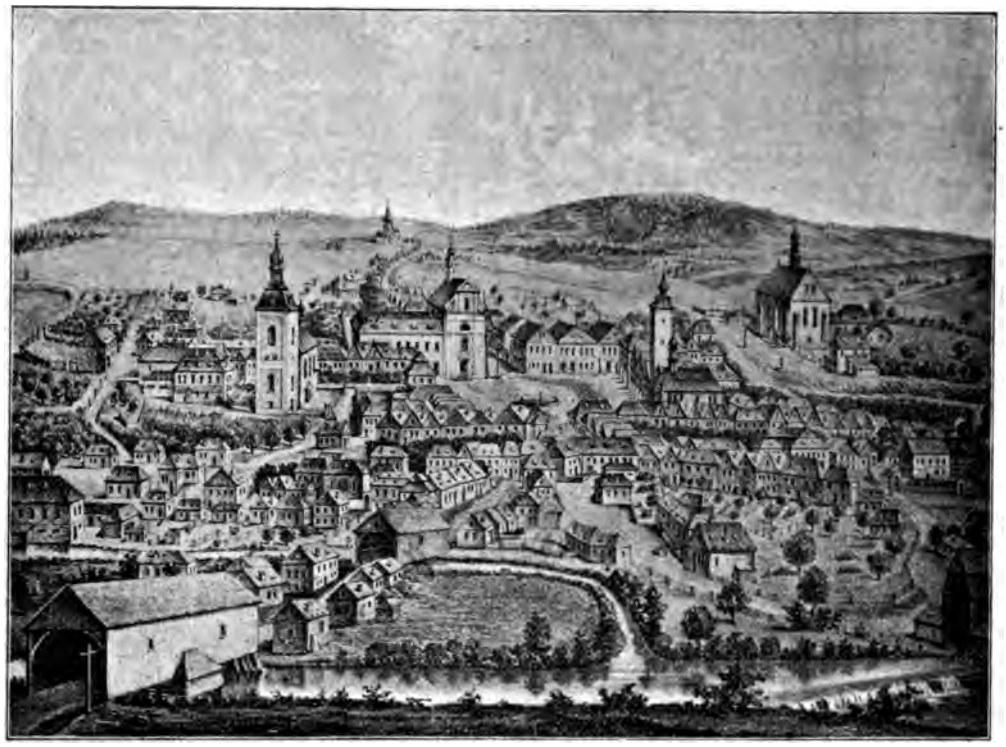

Turnov ku konci XVIII stol.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 12—13.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 43.

[2]) Protokol sněmovní v král. českém zemském archivu.

Nejvyšší purkrabí varoval stavy před zaujetím stanoviska proti lidu příkrého, a tvrdil, že poddaní nebudou uspokojeni, vrchnosti pak že nebudou chráněny před nuceným srovnáváním, jež by snad někdy dvůr s neprospěchem stavů spůsobem zákonem předepsaným nařídil; proto radil, aby stavové sami na cesty a prostředky pomýšleli, kterak žádoucího srovnání znenáhla dosíci. Hrabě Künigl tvrdil, že jsou dle zprávy mnohých členů stavů dosavádní prostředky k trvalému srovnávání poměrů mezi vrchnostmi a poddanými nedostatečny, ba přisvědčil i, že umlkl nářek nespravedlivosti, když shledalo se, že dostalo se poddaným úlevy v úvazcích, ježto k urbariální opravě z r. 1775 nevhodně za základ vzat rozvrh daní z r. 1773. Ovšem nebylo lze zabrániti při jednání, při němž tak často libovůle rozhodovala, aby nedostalo se bohatšímu poddanému proti chudšímu výhod nepoměrných, chudšímu však snížená robota prý ještě byla dobrodiním; nad to byla chudším povolena dvouletá lhůta, aby buď dobrodiní tohoto doznali aneb stížnost podali, jíž by bylo lze vyhověti. Hrabě Fr. Ant. Novohradský Kolovrat opakoval vývody o věci této již pronesené, tolikéž hrabě Frt. Chotek, kterýž však nad to si přál, aby byly požadavky libereckých poddaných hraběti Clamu z Gallasa (VIII, 665) oznámeny, ježto by snad byl hrabě ochoten ve příčině té poddaným slušné výhody učiniti. Náhled ten však nedošel souhlasu a mnozí vytýkali, zejména hrabě Sweerts, že by jednostranné jednání na úkor vrchností bylo nespravedlivo. Hrabě Hartmann z Klarštejna navrhoval, aby stavové prohlásili, že shledávají dosavádní poměr poddanských úvazků nevhodným a že jsou ochotnými poměry poddaných pokud lze zlepšiti, dostane-li se jim ubezpečení, že nebudou ošáleni, jakož i potřebného času. S návrhem tímto nikdo nesouhlasil a po přímluvách hraběte O'Kelly, který varoval před marnou snahou po rovnosti a prohlašoval navrhovatele rovnosti za původce největšího zla obojího právě uplynulého kralování, přijat návrh zemského výboru.[1])

Patentem ze dne 26 května 1791[2]) upravil Leopold II selskou posloupnost v království českém, čímž zrušena příslušná nařízení Josefa II ze dne 2 dubna 1787, 5 listopádu 1787, 16 května, 22 září a 30 října 1788, 25 června 1789 a 18 února 1790. Základem selské posloupnosti učiněno obecné právo dědické, žádný rolník neměl ale nadále míti dvou sedlských živností, ten pak, kdož dotud měl dvě nebo více živností takových, mohl je sice do smrti své podržeti, potom ale měly býti mezi dědice rozděleny. Proto držitel dosavádní nebyl oprávněn pozemky k jedné živnosti náležité k jiné přidělovati a byl spolu povinen dbáti nad dobrým stavem budov hospodářských. Dědicové byli oprávněni statek příliš veliký děliti anebo pozemky příliš vzdálené odprodati, ale tak, aby při sedlské živnosti v kraji rovném alespoň 40 měřic zbylo. Kde by méně zbývalo, dovoleno majiteli sice odprodati vzdálené pozemky, než s podmínkou, že získá ať již jakkoli, trhem, směnou anebo jiným spůsobem, tolikéž pozemků bližších a je k živnosti své připojí. Nastupuje-li zákonné právo dědické, dědí nejprvé nejstarší syn, ač-li neučinil již otec jiné pořízení, by však vrchnost proti němu namítala, druhý syn, by nebylo synů, nejstarší dcera.

Pronikavého významu byl i dvorní dekret ze dne 28 října 1791, v království českém 1 prosince t. r. prohlášený. Jím omezeno trvale dosavádní vrchnostenské právo zhostu a tělesné pokuty. Bez svolení krajského úřadu zapovídalo se vrchnostem poddaných trestati holí, ve příčině pak zhostu poddaných, kteří se zakoupili, ustanoveno, že dlužno jim vyplatiti cenu za statek po srážce zeměpanských a vrchnostenských povinností. Byl-li poddaný odsouzen pro zločin hrdelní, příslušel statek jeho rodině.[1])

Vděčně přijali stavové čeští i císařské rozhodnutí, kterým odstraněny byly dvě těžké křivdy dřívějších dob: přetížení poplatníků zvýšením počtu usedlostí berní povinných o 11200 a zrušením tácu pivního. Náhradou za snížení počtu usedlostí zavázal sice Leopold II stavy po tři léta k mimořádné dávce, ta však nebyla v žádném poměru k přetížení země, od r. 1748 trvajícímu a teprvé císařským rozhodnutím odstraněnému. Zrušením tácu měly pak býti vymazány z paměti události r. 1547, které byly zavedení jeho příčinou.[2])

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 47—51.

[2]) Prager Staats- und gelehrte Nachrichten 1791, čís. 29.

[1]) Sammlung der Gesetze... Leopold des II, V, 240 sld.

[2]) Sartori, Leopoldinische Annalen II, 45—49.

Sněm český jedná o nové úpravě zřízení zemského.

Druhou a nejdůležitější částkou královského reskriptu ze dne 1 května 1790 byli vyzváni stavové, aby písemně podali dobré zdání své o obnově stavovského zřízení spolu s historickým vylíčením zřízení zemského, jakož bylo upraveno před Marií Terezií, za této panovnice i Josefa II. Prozatímný výbor zemský jal se ihned sbírati látku potřebnou a skládati příslušný spis, za kterouž příčinou vyzval 31 května 1790 veškery vrchnosti zvláštním oběžníkem, aby jej podporovali, zasílajíce potřebné doklady, návrhy a zkušenosti své. Referentem o těchto věcech byl Vilém baron Mac Neven, muž bystrý, zemského zřízení i francouzské a anglické politické literatury znalý. Jemu po boku stál hrabě Bouquoi, důkladný znatel dějin českých a českého veřejného práva.

Při jednání o obnově stavovského zřízení zemského měl převahu směr historický, který žádal důrazně za znovuzřízení právních poměrů, jak se byly po staletí utvářily, s odstraněním násilných změn Ferdinanda II, Marie Terezie i Josefa II. Právním přesvědčením veliké většiny stavů bylo, že normy Ferdinandovy pozbyly za změněných v zemi poměrů platnosti, při čemž poukazováno, že Ferdinand II trestal vedle těch, kteří proti němu ve zbrani stáli, i své věrné stoupence, a že státní převrat za Marie Terezie provedený, na němž spočívaly změny Josefa II, spůsoben cestou nezákonnou. Stavové tudíž vraceli se k poměrům, za nichž r. 1526 zvolen byl za krále prvý panovník z rodu habsburského, zakládajícím se zemským zřízením Vladislava krále z r. 1500.

Než vůdcové historického směru mezi stavy českými r. 1790 a 1791 neuzavírali se ani proudění doby a dlouhé jednání o obnovu zemského zřízení násilně porušeného podává důkaz, že byli ochotni učiniti i ústupky lidu městskému a venkovskému. Proto pohlíželi na sněm 12 července 1790 zahájený jako na „národní shromáždění“, kteréž označení častěji zavznělo z řečí jednotlivých sněmovníků, pokládali sebe za repraesentaci historického českého národa, k němuž podle přirozené povinnosti měli se připojiti s týmiž pocity a tužbami právními i německí přistěhovalci, a nazývali návrh nového zřízení zemského, o němž pracovali, po spůsobu anglickém a francouzském ústavou. Ba vynikající mluvčí stavů přijímali i hlavní zásadu současného francouzského filosofa J. J. Rousseau o vzájemném právním svazku mezi panovníkem a národem, z obapolné smlouvy vyplývajícím.

Chtějíce býti bezpečni před převraty, jaké od r. 1749 království české stihaly, a zamýslejíce spolu pro budoucnost upraviti trvalý právní stav, shodný s odvěkými právními poměry, jali se stavové čeští pracovati o soustavné úpravě řádů zemských na základě platných zemských zákonův a s přihlížením k duchu doby, takto pak upravené zřízení zemské mělo býti nezměnitelným základním zákonem českého státu a mělo zváti se Leopoldovským zřízením zemským.

Sebevědomí stavů projevovalo se i ve snahách, aby pořádek jednání sněmovního byl sprostěn zastaralých zvyklostí. Sněm vystupoval na veřejnost jako zákonný zástupce národa českého, který zvolenými svými plnomocníky a deputacemi přímo vyjednává s dědičným králem. Proto ohrazovali se stavové proti zasahování činitelů, zemskému zřízení neznámých, gubernia totiž a konference, do styků svých s králem, ba dožadovali se i toho, aby gubernium jako nástupce někdejšího místodržitelství, z nejvyšších zemských úředníků složeného, osvojilo si ráz stavovský a bylo zemskému sněmu zodpovědno.

Zahájili tudíž stavové čeští boj s centralistickými a byrokratickými kruhy vídeňskými, boj, který byl veden sice důvěrou v osvědčený již politický věhlas nového panovníka, ale byl přes to velice obtížným, neboť zápoliti bylo stavům českým s živly, které právě centralismem a byrokratickou soustavou povznesly se z předešlé své bezvýznamnosti. Pohříchu s živly těmi spojili se i někteří ze stavů českých, kteří zapomněli svého původu. Byla to skupina, již vedl Jan Rudolf hrabě Chotek. Skupina tato tvořic formálně stranu centralistickou, šla vlastní svou cestou a jednala za podpory vídeňských kruhů velmi energicky. Když v červenci 1790 počal prozatímný výbor zemský podávati ústy barona Mac Nevena sněmu zprávu o zamýšlených změnách ve zřízení zemském, ohlášen v sedění 24 července přípis hraběte Chotka prohlašující, že hrabě a jeho stoupenci podají ve příčině té písemně votum separatum k protokolu.[1])

[1]) J. R. Chotek „hat sich erklärt im Ansehen der künftigen Gesetzgebung ein schriftliches votum separa-

Prozatímný výbor zemský zhostil se úlohy své rychle, tak že již v sedění dne 21 července 1790 baron Mac Neven předložil jménem výboru zemského prvé návrhy. Sněm snesl se sice o prosbě ku králi, aby budoucně všechny zákony, týkající se zřízení zemského, práv stavovských a dobra vší země před vyhlášením stavům byly oznámeny, ti pak že dle povinnosti seznání své od případu k případu podají. Hrabě Bouquoi podal písemně zvláštní votum proti snesení tomuto. 4 srpna projednáván spůsob volby výboru zemského. 7 srpna jednáno o volbě nejvyšších zemských úředníků na základě dobrozdání od sněmu dožádaného a o účastenství jejich v guberniálním gremii, při čemž ve příčině nejvyššího purkrabí vytýkáno, že skutečný obor jeho moci nezakládá se zřízením zemským, dle něhož nejvyšší purkrabí v poměru k ostatním nejvyšším úředníkům zemským jest toliko prvým mezi sobě rovnými. V sedění sněmu dne 9 srpna již i objevil se návrh, aby stavové za předsednictví nejvyššího zemského úřadníka dle pořadí nejvyššího měli právo sstoupiti se a podati stížnost králi do nejvyššího purkrabí buď písemně buď zvláštní deputací. Ve schůzi této předsedal za nejvyššího purkrabí nejvyšší zemský hofmistr Václav hrabě Špork a toho použili někteří členové stavův i předložili otázku sněmu k rozhodnutí, zdali Obnovené zřízení zemské má dotud platnost základního zákona zemského. Otázka tato byla volena obratně a zřejmě proti tehdejšímu centralistickému pořádku, odpověď pak vyzněla ve smyslu vládě velmi nemilém. Snesl se sněm, že sice Obnovené zřízení zemské má nepochybnou platnost základního zákona zemského, že však vidí se v něm nedostatky, které dlužno spolu opraviti skrze oba zákonné činitele, krále i sněm, a na základě takto daném nové zemské zřízení jako zákon v budoucnosti nezměnitelný v platnost uvésti. Tím prohlásili nepřímo stavové, že neuznávají platnosti těch ustanovení nebo řádů, jež počínajíc nastoupením Marie Terezie jednostranně bez svolení stavů byly zaváděny.[1])

V srpnových seděních sněmu byl předložen stavům příslušný spis, pak projednán i schválen. V sedění sněmovním dne 9 srpna 1700 bylo sneseno, aby byl spis tento spolu se spisem desiderií stavovských ve příčině berní a urbariální soustavy osmičlennou deputací ze všech čtyř stavů panovníku podán. Tato deputace měla býti zmocněna k přímému objasnění stavovských přání, tu však narazili již na odpor dvora, který dvorním dekretem ze dne 23 srpna 1790 svoloval jen ku čtyřčlenné deputaci a žádal, aby byla teprvé vypravena, až by podalo gubernium své dobrozdání o spisech desiderií; nad to měla býti deputace tato neomezenou plnou mocí opatřena, aby prý bylo lze předmět spisu ihned vyříditi. Stavové v sedění dne 30 srpna 1790 k prvé části po některém zdráhání svolovali, ale opatřiti deputaci žádanou plnou moci rozhodně odepřeli. 6 září 1790 předčítán ve sněmu dvorní dekret, jímž oznámeno, že k zvoleným deputovaným, kteří měli desideria stavů předložiti, mají se přidružiti, až by poslání své ve Vídni vykonali, ještě další čtyři deputovaní, sněmem zvolení, poselství pak takto zesílenému že budou vydány koruna česká i korunní klénoty, aby je do Prahy slavně převezlo.[1])

Odpor stavů proti zplnomocnění deputace byl příčinou, že vláda dvorským dekretem ze dne 23 srpna 1790 plnou moc deputovaných výslovně žádala, ale po živé debatě snesl se sněm setrvati na stanovisku odmítavém a podati přímo ve věci té ohrazení králi. Po té zvolili 1 září 1790 do deputace světícího biskupa Kriegra, Leopolda hraběte Clary, zemského podkomoří J. Marcella rytíře Henneta a purkmistra pražského Steinera, vedle čtyř náhradníkův, opata Mayera, Jana hraběte Chotka, Jana rytíře Leinera a místopurkmistra Josefa Preinhöldra.[2])

Ohrazení to ve formě pamětního spisu předložil Leopoldu II, tehdy již za císaře zvolenému, stavovský zástupce ve Vídni hrabě Harrach, načež v sedění sněmu dne 3 listopádu 1790 předčítán dvorní dekret, jsoucí odpovědí na pamětní spis stavů. V tomto dekretu obnoven byl rozkaz, aby stavové deputaci zvolené dali žádanou plnou moc. Tu se tázal nejvyšší purkrabí, zdali stavové i teď, když jim znám jest výslovný rozkaz králov-

tum unter Mitfertigung der ihm beistimmenden Herren Stände ad protocollum zu geben". Conclusum k tomu znělo: „worüber kein Anstand gemacht worden". Protokol sněmovní v král. českém archivu zemském.

[1]) Protokol sněmovního zasedání ze dne 9 srpna 1790 v král. českém archivu zemském.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 39.

[2]) Protokol sněmovní ze dne 1 září. — Zajímavý jest poměr hlasů. Přítomných bylo 68: z praelátů zvolen biskup Krieger 21, z pánů hrabě Clary 28, z rytířů Hennet 34 a z měst Steiner 21 hlasy.

ský, na odpovědi své v září učiněné setrvávají. Dotaz tento vznítil živou rozpravu. Světící biskup Krieger prohlásil, že přidává se k výroku Leopolda hraběte Clary, který v září zdráhal se bez náležité instrukce volbu do deputace na se vzíti. Mnozí duchovní žádali, aby se dotaz u dvora obnovil, kníže z Lobkovic neshledával v domnělém rozkazu určitosti a hrabě Bouquoi se divil, proč gubernium vidí v tomto dvorním dekretu překážku pro své vlastní dobrozdání. Nejvyšší purkrabí odpovídal, že již v pokynu, aby jednáno bylo dle obvyklého způsobu, jest přímý rozkaz obsažen, ale ihned uslyšel z řad stavů námět, že tentokráte i gubernii bylo proti zvyku nařízeno, aby v dohodě se stavy jednalo. Se vší rozhodností osvědčoval hrabě Štampach, že stavové z té jediné příčiny žádali o povolení deputace, aby mohli dáti deputovaným instrukce, dle nichž by jednali; kdyby toho nebylo dopuštěno, že by musili deputaci odvolati, aby si vyhradili právo námitek proti opatřením, která by proti přání jejich byla nařízena. Baron Mac Neven souhlasil s návrhem Bouquoiovým, poukazoval ale na odstrašující příklad barona Netolického, který r. 1748 při jednání o decennální recess (VII, 600, 868) byl hlavní příčinou, že počet usedlostí zdanitelných o 11.200 osedlých byl zvětšen. Většina stavů přítomných žádala, aby o věci té s císařem přímo jednal plnomocný zástupce stavovský a sice Leopold hrabě Clary, kterýž návrh i přijat. Tento krok potkal se s úspěchem. Hrabě Clary žádal o audienci, kteráž byla povolena, a v té přednesl přání stavů českých, jemuž císař slíbil vyhověti,[1]) načež dvorním dekretem ze dne 2 prosince rozkaz ve příčině plné moci deputovaných odvolán, spolu ale nařízeno, aby stavové zvolenou deputaci hned do Vídně vypravili. Než výprava deputace se zpozdila vinou gubernia.

Bylit stavové v sedění sněmovním dne 27 listopadu 1790 schválili všechny tři spisy stížností svých jakožto odpovědi na otázky v královském reskriptu ze dne 1 května 1790 položené. Druhý spis[2]) obsahoval stížnosti a návrhy povahy státoprávní, jež měla deputace králi předložiti. Spis tento nejprvé vyličoval a historicky zdůvodňoval obor působnosti zřízení zemského a účastenství stavů v něm, dále pak navrhoval spůsob, jak by stavovská kollegia i sněm zemský měly býti zorganisovány. S neobyčejnou té doby věcí znalostí a spůsobem zevrubným podán byl právněhistorický výklad o povaze zřízení zemského od Přemyslovcův až po Marii Terezii a při tom ostrými slovy kritisovány násilné změny, jež ve zřízení zemském ustanovil Ferdinand II. Změny tyto prohlašuje spis za neoprávněné, ježto prý povstání r. 1619 nesúčastnila se značná menšina stavů, která tudíž za věrnost a příchylnost svou k dědičnému králi přece nemohla býti pokutována. Jelikož tedy v Obnoveném zřízení zemském zahrnuty jsou „různé klausule a omezení“, které snad dobou a poměry se zamlouvaly, když toto obnovení zřízení zemské bylo vydáno, jež však teď při změněných okolnostech a poměrech jsou dílem zbytečné, nevhodné i urážlivé, dílem i staly se spůsobu a moci zákona sama škodlivými, vidí se stavové povinnými prosbu svou tím směrem rozšířiti, aby Jeho Milost Královská tyto klausule a omezení pro obecné dobro a pro dobro země zrušiti ráčila. Na místě Obnoveného zřízení zemského předkládali stavové novou ústavu, vzdělanou na základech před r. 1627 platných, kterouž měl král při korunování svém přísahou stvrditi a spolu nástupce svého k jejímu zachovávání zavázati a „toto veliké dílo, tento základní kámen budouciho blaha českého státu“ nadále svým jménem Leopoldovského zřízení zemského a jím upravené ústavy (Leopoldinische Landesordnung und die darin geordnete Konstituzion) označiti.

V historickém vývodu charakterisovali stavové ostře jednotlivé fáse státního převratu tereziánského a novot josefinských. Stížnosti jejich vrcholily zvláště v těchto věcech:

1) Maria Terezia zrušivši r. 1749 král. místodržitelství, odňala stavům zákonné spolupůsobení ve mnohé politické výkony a r. 1771 odňala nejvyšším zemským úředníkům působnost i právomoc od věků vykonávanou.

2) R. 1770 uložila Maria Terezia stavům, aby předkládány byly dvorské účetní komoře, tudíž instituci, jíž zemské zřízení nezná, i účty z domestikálního fondu, tedy ze jmění stavovského, zemského.

3) R. 1775 vydán robotní patent z pouhé moci panovničí bez vědomí stavů, jakkoli jim spůsobil ztrátu hmotnou.

4) Josef II rušil práva stavův a zvláště sněmu zemského, nejvíce tím, že sám nařizoval a svými úřady rozvrhovati dal daně.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 65—68.

[2]) Otištěný v Historische Actenstücke über das Ständewesen in Österreich II, 61—143.

Ježto se stavové obávali, že by snad pro neočekávané překážky, jako se stalo za Josefa I, nedošlo ku korunování královu, žádali, aby prozatím toto „zlepšené“ zřízení zemské bylo zvláštní pragmatikou královskou platným ustanoveno a prohlášeno.

Ku konci následovalo odůvodnění politické, které se obracelo hlavně proti názoru v XVII a XVIII stol. oblíbenému, že národ, který povstal zbrojně proti panovníku svému, ztrácí práva svá. Naproti tomu stavové prohlašují, že nepovstal nikdy celý národ český proti svému králi a by se i tak bylo stalo, že od té doby dosti již zakusil, věren zůstávaje králi a rodu panovnickému.

Žádaj ce tudíž za zlepšení a obnovu zřízení zemského, prosili stavové:

1) aby zlepšené zřízení zemské bylo prohlášeno za fundamentální zákon zemský;

2) aby zrušen byl odstavec Obnoveného zřízení zemského, že může král sám zřízení zemské měniti, zlepšovati, doplňovati, poněvadž odstavec tento obsahem svým odpírá podstatě zákona fundamentálního.

Prosbu tuto stavové podpírali potřebou, opatřiti se proti libovůli budoucích vládců a ještě spíše jejich ne vždy dobrých sluhův. Proto neměl král míti právo o své újmě a beze stavů zákony měniti, nýbrž měl býti ústavou zavázán, nové zákony stavům k dobrozdání a úvaze předkládati. S tím souvisela žádost za jiné stilisování odstavce Obnoveného zřízení zemského o inkolátě; neměl král nadále udíleti inkolát v království českém nikomu, kdož o to stavů dříve nepožádal.

Dle návrhu Leopoldovského zřízení zemského, stavy předkládaného, žádali především tito, aby pro všechny časy a případy zajištěno bylo právo jejich povolovati daně jakéhokoli způsobu, netoliko obyčejnou berni zemskou z poddaných usedlostí a vrchnostenské ordinarium, nýbrž i všechny vedlejší daně a dávky, ať peněžité ať v přírodninách. Žádná z těchto dávek neměla býti vypisována ani vybírána, dokud vedle ustanovení řádu zemského nebyl příslušný královský postulát stavům předložen a sněmem schválen.

Sněm zemský měl dle návrhů stavovských nabyti zcela nového rázu. Měl býti svoláván každoročně a to v pohodlné stavům době, nejlépe z jara, aby postuláty mohly býti před 1 listopádem jakožto počátkem vojenského roku vyřízeny. Sněm měl býti dále svoláván ve jménu králově, ale nejvyšší purkrabí anebo ten nejvyšší úředník zemský, který hodností nejblíže následuje, měl míti právo a moc, kdyby toho potřeba žádala, i bez královského svolení, ale po úradě s výborem zemským, stavy ku sněmu nebo sjezdu povolávati. Jednotlivé osoby stavovské měly míti právo stížnosti i návrhu, jež by skrze nejvyššího purkrabí výboru zemskému předkládaly, ten pak měl ustanoviti, má-li býti zvláštní sedění sněmovní o věci žádané svoláno. Právo do sněmu uvedenu býti měli míti nadále jen držitelé statků ve dskách zemských zapsaných inkolátem opatření, pak synové anebo přímí nápadníci statku jejich. Sněm usnášeti se měl právoplatně, přítomno-li bylo v sedění alespoň 40 členův, a zasedati měl tak dlouho, až by pořádek všechen vyřídil. Stavové i výbor zemský měli míti právo jednati s králem nebo s kanceláří dvorskou přímo bez gubernia. Jmenování deputací, kommissí i výboru zemského mělo se díti ne skrze dosavádní přednosty stavův, arcibiskupa, nejvyššího purkrabí, purkmistra pražského atd., nýbrž volbou z plného sněmu.

Další články týkaly se obnovy nejvyšších úřadů zemských co do hodnosti i právomoci. Odvěké řády zemské neznaly jiného podřízení těchto úřadů leč králi, nově zřízené centrální úřady vídeňské pokládány právem za neústavní a proto bylo potřebí, aby obor hodnosti i moci nejvyšších zemských úřadů byl náležitě vymezen a zákonem chráněn. Proto navrhovali stavové v Leopoldovském zřízení zemském, aby obnoveny byly všechny nejvyšší úřady, zejména předseda král. české komory, nejvyšší mincmistr a purkrabí chebský, na místě pak bývalých purkrabí karlštejnských aby z pánův a rytířů ustanoveno bylo po jednom strážci koruny.[1]) Stavové v této žádosti navrhujíce, aby místo obou purkrabí karlštejnských panského i rytířského stavu, jichž úřad vítěz bělohorský zrušil, ustanoveni byli dva strážcové koruny, po jednom z pánův i z rytířů, šli opět až před dobu Ferdinanda II. Proti nenáviděné a neschopné cizí byrokracii namířen byl odstavec žádající, aby císař dle ústavy prohlásil, že cizinec nesmí býti v zemi úředníkem veřejným. Rovněž měl se císař zavázati, že při každém uprázdnění toho neb onoho úřadu říditi se bude dobrozdáním stavův o jednotlivých ucházečích. Nejvyšším úředníkům zemským měl

[1]) Protokol sedění sněmovního dne 14 srpna 1790 v král. českém archivu zemském.

býti povolen přístup do sedění gubernia s právem vota; u věcech důležitých, které by se týkaly buď země buď stavovských oprávněností, měl nejvyšší purkrabí z povinnosti zváti nejvyšší zemské úředníky k sedění guberniálního gremia. Návrh, aby praesidium gubernia od úřadu nejvyššího purkrabí bylo odděleno, zamítnut v sedění dne 7 srpna 1790 většinou 40 hlasů. Konečně žádali stavové, aby do Leopoldovského zřízení zemského pojaty byly dvě důležité zásady, občasná renovace úřadův a právo stížnosti proti jednotlivým výkonům úředním. Stavové tudíž navrhovali, aby nejvyšší purkrabí spolu se všemi nejvyššími úředníky zemskými vzdávali se bez vyjímky úřadu po uplynutí pěti let a aby měli právo podati stížnost do úředního jednání nejvyššímu zemskému úředníku, který po právu sněmu předsedá. Jednotlivým úředníkům zemským opět měly k užívání býti přikázány důchody ze statků, příslušných k jednotlivým úřadům. Referát věcí českých v kanceláři dvorské měl býti svěřován jediné členu českých stavů, v Čechách deskový statek majícímu.

Největší zájem, patrně neoblíbenou osobností hraběte Cavriana podnícený, jevili stavové ku spůsobu, jakým měl býti ustanovován nejvyšší purkrabí pražský jakožto prvý nejvyšší úředník zemský. Stavům jednalo se o to, aby nejvyšší purkrabí byl mužem jejich důvěry, vědomým důležitosti svého úřadu a s králem toliko prostředkem nejvyšší dvorské kanceláře úřední styky majícím, s opomíjením všech neústavních ústředních úřadů, jež ve Vídni po r. 1749 byly zavedeny. Pohříchu nepodařilo se ve příčině té stavy české sjednotiti. Ve sněmu jednalo se o důležitosti této v sedněních dne 7 a 9 srpna 1790. Někteří páni strany hraběte Bouquoi vznesli dne 7 srpna otázku, má-li býti podána prosba ku králi, aby nejvyšší purkrabí sněmem svobodně volen byl. Nejvyšší purkrabí zdráhal se nejprvé dotaz k hlasování připustiti, když byl ale opětně vyzván, svolil sice, než u vědomí, že přátelé centralistického směru jsou právě toho dne většinou. Většina tato návrh skutečně zamítla. Podán byl tudíž ihned dotaz nový, mají-li stavové žádati za touž ingerenc při osazování úřadu nejvyššího purkrabí, jakou mají při druhých úřadech zemských, či má-li se právo to zcela zůstaviti králi. Při hlasování vznikly jakési nepořádky, načež prohlásil nejvyšší purkrabí, že většina se snesla, aby o právo spolurozhodování při ustanovování nejvyššího purkrabí prosba podávána nebyla. Opposice nedala se však zastrašiti, nýbrž dala v sedění dne 9 srpna 1790 v úředním protokole sněmovním konstatovati, že z 69 přítomných členů sněmu hlasovalo 21 pro volbu nejvyššího purkrabí celým sněmem, 15 pro jmenování skrze krále podle návrhu stavův a 33 členů že hlasovali proti prosbě o právo spolurozhodování při ustanovování nejvyššího purkrabí, že tudíž proti prosbě byla pouze menšina. Nejvyšší purkrabí byl přinucen připustiti nové hlasování, při němž 38 přítomných sněmovníků hlasovalo pro návrh, aby nejvyšší purkrabí byl králem jmenován po vyslyšení stavů, 35 pak proti. Jménem menšiny podal Leopold hrabě Clary, ve sněmu přítomný, votum separatum žádající, aby král jmenoval se zřením k Obnovenému zřízení zemského nejvyššího purkrabí jediné dle svého uznání.[1])

Hrabě Bouquoi a jeho přátelé měli ve zření i zvýšení právomoci sněmovní u věcech zákonodárství dle míry předbělohorské, ale v důležitých věcech byli přehlasováni. V sedění sněmovním 21 července 1790 jednalo se o návrhu, aby žádný zákon nebyl vydáván bez souhlasu sněmu, ale většinou jediného hlasu bylo jiné znění přijato, méně určité a k různým výkladům vybízející, aby všecky zákony, dříve než budou vydány, byly sněmu k dobrému zdání předkládány. Hrabě Bouquoi podal proti tomuto snesení votum separátní, jež vedle něho podepsali ještě 21 členové stavu panského, hrabata Millesimo, František Antonín Novohradský z Kolovrat, Taaffe, O'Kelly, Hartmann, Harrach, Paar, z Vrbna, Jan Rudolf Černín, František Šternberk, František Josef Černín, Morzin, Jáchym Šternberk, Unwerth, Bedřich z Nostic, Voračický, Vojtěch Černín, Pachta, Lanjus a Michal z Kounic, pak baron Henniger.[2])

S návrhem Leopoldovského zřízení úzce souvisela řada stížností obrácených hlavně proti vládním úkonům Josefa II. Tak stěžováno si, že stavům odnímá se právo volně užívati fondu domestikálního a že fond tento obtížen vnuceným nákladem na školní kommissaře (VIII, 506). Další stížnost týkala se zabrání nadačních statků hraběte Straky,

[1]) Protokol zasedání sněmovního ze dne 9 srpna 1790.

[2]) Kalousek, České státní právo[2], 495 dle Diaria hraběte Františka ze Šternberka.

kteréž stalo se s porušením závětu zakladatelova. Řadou nařízení, jichž výčet následuje, byl fond tento velice zkrácen. Tak nařídil Josef II dvorním dekretem ze dne 20 srpna 1783, aby zavedena byla na statcích těchto abolice úvazků poddanských a dal si skrze gubernium předložiti příslušné návrhy k schválení. 17 října 1785 vydán jiný dvorní dekret, jímž správa nadačních statků těchto přikázána administraci komorních statků, přebytek 6800 zl. ročně měl býti ukládán a počet nadanců rokem 1786 na 66 zvýšen. Ale za správy komorní rychle přebytek klesal. 14 října 1789 vykazoval již pouze 789 zl. a od 1 ledna 1790 stavům zapověděno přijímání dalších nadanců. Tyto poměry vzbudily oprávněnou pozornost stavů. Vidělo se potřebou, mělo-li býti skvělé nadání vlasteneckého českého pána svému úkolu pro potomstvo zachováno, aby správa fondového jmění byla z rukou komorní administrace vyprostěna. Proto František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat v sedění sněmovním dne 30 října 1790 podal návrh na zřízení šlechtické akademie podle osvědčených vzorů cizích, v níž by vychováni byli i šlechticové moravští z fondu Teufenbašského a z ostatních šlechtických fondů. Stavové měli si za byt akademistů vyprositi od krále místnosti zrušeného generálního semináře v Klementinu, jichž adaptaci odhadoval navrhovatel asi na 70.000 zl. Hrabě uvažoval, že by při 100 chovancích roční náklad na jednoho činil 360 zl. Vedle vnitřního vzdělávání v akademii měli chovanci navštěvovati universitu. Sněm návrh ten schválil a jednohlasně se usnesl na prosbě ku králi za svolení navrhované přeměny a k arcibiskupu pražskému za výměnu alumnátu s jinou přiměřenou budovou, ježto shledávali nevhodným, aby akademie a alumnát byly pod střechou jedinou. Rudolf hrabě Černín zavazoval se ihned, že přispěje 10.000 zl., bude-li akademie dle navržených zásad zřízena. Dalším snesením žádal sněm, aby správa Strakovských statků byla stavům navrácena s povinností klásti z nich králi počty aneb aby kamerální administrace skládala každoročně z nich počty stavům.[1])

Ryze stavovským požadavkem, duchu doby se příčícím, byla žádost za zvláštní soudnictví osob stavovských. V zřízení Josefinském, dle něhož všechny stavovské osoby podléhaly soudu zemskému a ve druhé instanci soudu appellačnímu (VIII, 77), spatřovali stavové hruhé porušení svých předností. Proto žádali, aby soud zemský byl zreorganisován způsobem zemskému zřízení přiměřeným. Měl pak tvořiti zemský soud jakožto soud nad osobami stavovskými zvláštní senát složený z praesidenta, obraného ze stavu panského, a ze 14 radů, z nichž by bylo 7 pánův a 7 rytířů. U zemských desk měly býti obnoveny nižší úřady jako úřady čestné a důchody těchto úřadův i hodnosti měly býti udíleny radům zemského soudu, vzatým ze stavu rytířského a z pražského měšťanstva. Také žádány v témž smyslu změny u appellačního soudu; obnoveny měly býti bývalé lavice panská, rytířská a doktorská, u věcech pak stavovských osob se týkajících měl vždy předsedati některý z nejvyšších úředníků zemských.

Tento spis žádostí stavovských spolu se dvěma druhými, jichž vzpomenuto jest na místech jiných, schválen v celku valným sněmem dne 27 listopádu 1790 a podepsán tehdejšími členy výboru zemského. Připojili pak své podpisy nejvyšší purkrabí hrabě Cavriani, za stav duchovní světící biskup probošt Erazim Krieger, kapitulní děkan Václav Herites, arcijáhen Jan Michal Varlejch z Bubna a generál velmistr rytířského řádu křižovníkův Antonín Suchánek, za panský stav August kníže z Lobkovic, František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat, Jan hrabě Bouquoi, Vilém baron Mac Neven a Václav hrabě Cavriani, za rytířský stav Jan Marcell z Hennetu, Jan Josef Leiner, Jan F. Hanisch a Josef Rosenthal, za městský stav pražský purkmistr Steiner a pražští magistrátní radové Jan Štěpanovský, Jan Ondřej Fischer a Václav Slívka.

Přes některé výstřelky ducha ryze stavovského není lze popříti, že návrh Leopoldovského zřízení zemského byl dílem znamenitým, které, by bylo v život vešlo, bylo by zajisté podalo vhodnou půdu pro změny devatenáctým stoletím žádané. Ve všech částech návrhu jeví se znalost věci, rozmysl státnický a vroucí láska k odvěkým základům samostatnosti a svézákonnosti království českého. Na jiném místě položeno též o péči, již stavové ve státních spisích těchto na jevo dávali i jazyku českému, násilně z úřadův a

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 63—64.

vypuzovanému. I spůsob, jímž návrh
ın a odůvodňován, zasluhuje uznání.
ť se v něm neobyčejné na tehdejší dobu
ání referenta a skladatele všech tří sta-
ých spisů barona Mac Nevena, který
l spojiti různá stanoviska, dynastické
rovským, stavovské s duchem moderním,
choval vždy důstojný, sebevědomý ton,
u dvora nebyl vhod. Projevilo se to,
v sedění sněmovním dne 11 května 1791
i se stavové, aby Mac Nevenovi za
ıu prokázanou dáno bylo tisíc souve-
orů z fondu domestikálního. K veli-
překvapení odepřel Leopold II snesení
o souhlasu a teprvé František I svolil
rvna 1792, aby dána byla baronu Mac
ıovi od stavův odměna 1000 dukátů.[1])
ednějším pomocníkem Mac Nevenovým
rabě Bouquoi, vůdce a přední mluvčí
ckého směru v řadách tehdejších šlechty

ohříchu nedožil se tento vážný a
rdě vlastenecký projev vyplnění žá-
ıo ve všech částech. Leopold II, vládce
osvícený i rozmyslný, měl vůli nej-
než různé příčiny spojily se, podobně
81 let později, aby dílo shody mezi
stvím českým a soujmem Dědičných
v zásadních věcech zničily. Především
vytčena různost v názorech obou sku-
ezi stavy českými. Bylo zajisté přiro-
že dvůr a vládní kruhy přidržovaly se
, jíž hrabata Jan Rudolf Chotek a
ld Clary vévodili, neboť strana tato
iž s centralistickou soustavou vídeňskou
ına a horovala pro nový jednotný stát,
toliko, aby nebyly rušeny přednosti
ské. Projev její tím spíše mohl býti
lni uvažován, ježto počtem druhé strany
dosahovala, ano začasté při hlasování
ny nabývala, vůdcové pak její, zastá-
vysoké centrálistické úřady, meškali
e Vídni a měli příležitost, aby názory
rozhodujících kruzích uplatňovali. Dru-
říčinou bylo nerozhodné chování stavů
ských, kteří sice, jakož položeno bude,
rovněž obsáhlý spis stavovských de-
a zemských potřeb, ale ze separatismu
ali se otázkám státoprávním. Třetí pak
ou byla konvence Reichenbašská, kte-
ažehnáno hrozící nebezpečenství války
ıkem na půdě české.
ebylo tudíž nesnadno centralistickým kruhům odolávati jednání, kteréž z českého sněmu vycházelo. Nejdůležitější instituce ústřední, státní konference a státní rada, v níž za Leopolda II hrabě Hatzfeld předsedal, byly v rukou centralistické byrokracie, tato pak zvolna získala i předsedu konference, dědice trůnu arcivévodu Františka, pro záměry své. V zákulisním boji, který veden byl v zimě 1790—1791 o státoprávní desideria česká, byla centralistům nejdůležitější zbraní tíseň finanční. Současně se sněmovním jednáním českým vyzval Leopold II 12 srpna 1790 členy státní rady hrabata Hatzfelda a Zinzendorfa, aby podali návrhy, kterak předejíti hrozivou již katastrofu finanční. Oba vyzvaní shledávali, že jsou finance přetíženy nepoměrnými náklady válečnými, kteréž v létech 1787—1790 pohltily již 252,100.000 zl. Vedle toto dospěl veřejný dluh do konce června 1790 výše 370,000.000 zl. Pro rok 1791 oznamovala sice vojenská rada dvorská snížení potřeb válečných a počtu mužstva, přece však vyžadovala pro 304.507 mužův a 46.943 koní ohromnou tehdy summu 27,039.200 zlatých.

Požadavky vojenské správy právě z příčiny tísně finanční byly předloženy k úvaze i státní radě, v níž Eger, Izdenczy a Reischach byli pro snížení počtu mužstva. S tím souhlasil i státní kancléř kníže z Kounic Toliko Hatzfeld odpíral, snažil se ale odporem svých soudruhů dosíci rozšíření právomoci státní rady. Skutečně dosáhli toho členové státní rady, že byli teď slyšáni i o státoprávních otázkách, jež měly býti projednávány mezi panovníkem a jednotlivými Dědičnými Státy, zejména mezi královstvím českým. Jsa podruhé vyzván podati dobrozdání své, odpověděl baron Eger se stanoviska přísně centralistického. „Pokud“, pravil, „není vůbec v Rakousku centra, s něhož by bylo lze vše přehlížeti zrakem malicherného opomíjejícím, neposkytuje zřízení státní ve příčině harmonického vedení správy potřebného upokojení. Tentokráte však nejedná se o provedení oprav v této příčině potřebných“[1]) Tedy centralistická úprava Dědičných Států byla státní radou panovníku doporučována.

Za těchto poměrův odhodlal se Leopold II jen k některým ústupkům. Stanovisko stavů českých, kteří žádali za obnovu státoprávních a politických poměrů předbělohorských, naprosto zamítnuto. Než ani Obno-

Kalousek, České státní právo[2], 490 sld.

[1]) Hock-Biedermann, 631 633.

vené zřízení zemské nenabylo bývalé platnosti, poněvadž Leopold ponechal dosavádní centralistické ústřední úřady vídeňské v dosavádní jejich působnosti prohlásiv, že základem budoucí úpravy poměrů státoprávních mezi královstvím českým a soujmem Dědičných Států má býti skutečný stav z r. 1764. Státní převrat tereziánský tudíž zůstal v platnosti přes veškeren odpor stavův. Aby však odmítnutí hlavních požadavků stavovských nezdálo se býti příkrým, odkládáno konečné rozhodnutí a zatím některé zvláště sympathické vládní činy měly půdu mezi stavy pro další zasadní rozhodnutí připravovati.

Nejdůležitějším z těchto činů vedle zrušení josefinské berní a urbariální soustavy a vedle zrušení generálních seminářů bylo závazné prohlášení, že dá se panovník korunou českou v Praze korunovati, jakmile státní potřeby toho dovolí, a že při korunování přísahou ztvrdí privilegia království českého týmž spůsobem, jakož byla učinila r. 1743 královna Maria Terezia, s výhradou však, pokud se neprotiví Obnovenému zřízení zemskému a současným poměrům. Leopold II dopouštěl tudíž jen jakýsi kompromiss mezi právním stavem a státním převratem tereziánsko-josefinským, jenž měl formálně se projeviti českou korunovací. Stavovské zřízení mělo býti obnoveno toliko v těch mezích, které by nerušily právomoci ústředních úřadů vídeňských

Spůsob, jakým tato politika vládní byla prováděna, byl obezřele volen a neminul se úkolem. Cit šlechty i vzdělaných tříd byl příjemně dojat povolností v některých věcech, zejména jistou pozorností, jež prokazována byla historickým útvarům a jazyku českému. Očekávání, že budou splněna veškera přání ve stížných spisích pronesená, byla oživována všestranně a činila panovníka velmi oblíbeným, zejména v kruzích vlasteneckých. „Páni čtenáři," psal v létě r. 1791 Kramerius,[1]) „mohou býti jisti, že náš slavný národ český před očima Jeho Milosti císaře veliké milosti došel, a můžeme té naděje býti, že se nám Čechům zlatí časové, jakýchž naši předkové před dávnými léty zakoušeli, navrátí; nebo ta milostivost, jakouž se náš nejslavnější mocnář k svému českému lidu okazuje, všecko dobré nám přislibuje."

Dvorním dekretem ze dne 7 září 1791 oznámeno stavům, že budoucně při opravě politických zákonů, pokud jednati se bude o závažné změny, mají býti slyšáni.[1])

[1]) Vlastenské noviny 1791, čis. 37.

Jednání sněmu českého o věcech náboženských.

Velikou péči věnovali stavové, ne toliko jediný stav praelátský, věcem náboženským. Ve příčině této vláda josefinská pokročila nejdále, ale nebylo nikoho tajno, že některá ze stěžejných ustanovení zvěčnělého panovníka nebude již lze zvrátiti. Byl to zejména toleranční patent, jehož odstranění bylo holou nemožností, proto v lůně stavů a zejména praelátů vznikla žádost, aby toliko další přestupy k církvím evangelickým byly znemožněny aneb alespoň podstatně stíženy. Evangelíkům upírána některá práva veřejná, zejména právo inkolátu i stavovství a přístup k úřadům, vůbec byli mluvčí stavu praelátského ochotni přiznávati těm, kdož již evangelíky byli, toliko ta práva, jichž sousední evangelické státy, zejména Sasko a Prusko, povolovaly katolíkům. Z novot v katolickém církevnictví zavedených nejdůrazněji žádali praeláti zrušení generálních seminářův a opatů commendatariův, obnovu práva biskupova ve příčině úpravy bohoslužby a restituci alespoň těch klášterů, jichž náčelníci byli zemskými praeláty a jichž statky nebyly dotud zprodány. Také žádána byla obnova mnohých chrámův a restituce porušených práv jednotlivých ústavův a hodnostářů, jako probošta a kapituly métropolitní a probošta i kapituly vyšehradské.

Leopold sám byl přesvědčen, že u věcech církve katolické potřebí jest mnohá nařízení Josefa II odvolati, proto hned v prvých dnech svého nastoupení vyzval všechny biskupy, aby mu podali zprávy o poměrech ve svých diécésích, ústředním pak úřadům nařídil, aby mu o došlých správách biskupských referovaly. Každý biskup podával zprávu se svého stanoviska, dle toho, jak přál novotám anebo jak jich odsuzoval, proto zprávy jejich velice se liší, což zjevem přirozeným, uváží-li se, že nebylo biskupům dovoleno, aby se společně radili.

Stížnosti biskupů týkaly se řádů bohoslužebných, omezování jejích práva pastýř-

[1]) Protokol sněmovní ze dne 9 ledna 1792 v král. českém archivu zemském.

)mezování vůbec práv duchovenských
·ů duchovenstva klášterního.
sedmi biskupů v zemích koruny če-
ivě snášeli stížnosti oba arcibiskupové,
kupové budějovický a vratislavský.
čině řádů bohoslužebných závažné
ronášel i biskup litoměřický. Králové-
ý biskup podával stížnosti řídké, nej-
ak žádal biskup brněnský. Ve příčině
hosluţebných stěžoval si biskup Kin-
a do zákazů processí a navrhoval,
kupům bylo dovoleno v obecných po-
dle své vůle processí nařizovati a vě-
ávštěvu jistých chrámů dovolovati.
kup pražský žaloval do zápovědi ob-
lavnosti ostatkové ve chrámě svato-
a stálého uctívání svátosti oltářní
, biskupové budějovický a litoměřický
vědi pobožnosti v pašijovém témdni,
budějovický do řádu bohosluţebného,
nešní zpěvy a modlitby jsou příliš
ché, i slušelo by se upraviti je dle
roku církevního a jednotlivých slav-
ovněž žádal biskup budějovický, aby
ět dovoleno vystavovati k uctívání
svatých. Biskup litoměřický žádal
u kázání a pobožnosti v poslední den
vyklých. Biskup budějovický navr-
bnovu bratrstev a sice zejména bra-
svátosti oltářní a lásky k bližnímu,
up pražský a biskup litoměřický stě-
i do břemene duchovním ukládaného,
něpanská nařízení s kazatelen ozna-
čímž prý začasté duchovní přinucen
obřadu ukrátiti, pozornost pak věří-
ptylovala se věcmi pro kazatelnu ne-
nými. Biskup Kindermann tudíž na-
, aby oznamována byla s kazatelen
ařízení, hledící k církevnictví a mrav-
olepšení. Do obtíží, které státní správě
estu se kladou výkonům právomoci
ké, žalovali všichni biskupové kromě
ého. Biskup vratislavský stěžoval si
níku ze dne 31 prosince 1781, kte-
yky s papežskou kurií byly obmezeny
ti i zapověděny. Proti generálním
ům prohlásili se všichni biskupové
králové-hradeckého, litoměřického a
ého, proti nařízení oznamovati naří-
nského úřadu vyslovili se všichni bi-
kromě králové-hradeckého, shledáva-
om nepřístojnost důstojenství duchov-
právce snižující; biskup Háj toliko
il k osvědčení proti povinnosti ozna-
duchovním nařízení krajských úřadů.

Biskupové litoměřický a vratislavský žádali o dovolení nahlížeti do správy a účtů náboženského fondu. Biskup budějovický žádal o dovolení svolávati diécésánní synodu, dle potřeby i provinciální nebo národní koncil, aby zachovávána u věcech věroučení a mravů jednota. Arcibiskup pražský podal stížnost do odnímání biskupům práva potvrzovati zakládací listiny mešní, arcibiskup olomoucký do odnětí poštovní bezplatnosti u věcech úředních. Oba arcibiskupové stěžovali si do zřízení nových biskupství, jeden budějovického, druhý brněnského, pražský nad to, že některé statky arcibiskupství náležité odevzdány byly jeho suffragánům. Biskup litoměřický stěžoval si, že duchovní správcové předvoláváni bývají k soudním úkonům i v neděli a ve svátek, s újmou svého úřadu, arcibiskup olomoucký a biskup budějovický přičinili stesk do neuctivého jednání světských úřadů s duchovenstvem. Se zvláštním důrazem o této věci promlouval arcibiskup olomoucký tvrdě, že nařízení úřadů naplněna jsou narážkami netoliko proti duchovenstvu, nýbrž i proti biskupům. Biskup budějovický žádal, aby pro mnichy a panny zrušených klášterů určeny byl zvláštní domy, v nichž by ti i ony pospolu mohli bydliti.[1])

O obnovu zrušených klášterů snažili se zvláštním podáním ku králi představení klášterů v Čechách dotud zachovaných. Ježto nebyla do té doby ještě provedena některá zrušovací nařízení Josefova, žádali představení klášterův, aby zbývajícím ještě klášterům zajištěno bylo další trvání, a aby obnoveny byly zrušené kláštery, v jichž čele bývali praeláti ustanovováni. Podobnou prosbu podali čtyři dotud zbývající praeláti moravští, rajhradský, svatotomský v Brně, novoříšský a svatopolitský. Leopold II vlastnoručním listem baronu Kresslovi ze dne 15 června 1790 odkázal žádosti tyto dvorské kommissi k uvážení.[2])

Nejdříve, 1 července 1790, zrušeny generální semináře a svoleno, aby zřízeny byly biskupské semináře pro každou diécési zvlášť. Rektor generálního semináře olomouckého Dobrovský obdržev 500 zl. výslužného s přípovědí praebendy královské, by se uprázdnila, přesídlil trvale do Prahy. 1 února 1791 byl již otevřen v Praze arcibiskupský seminář v Klementinu se 60 alumny; prvým jeho

[1]) Brunner, Mysterien der Aufklärung, 550 - 561.
[2]) Tamže, 543. — Žádost moravských praelátů připojena k obecným desideriim stavů moravských.

rektorem jmenoval arcibiskup kněze Antonína Habereina.

Také odstraněni opatové kommendovaní. Bývalý opat vyšší brodský Heřman Kurz dosazen opět v hodnost svou a slavnostně reinstallován 28 října 1790 krajským hejtmanen budějovickým baronem Ebenem.[1]) Praemonstrátům v Teplé dostalo se rovněž svolení voliti opět opata, načež 19 února 1791 zvolen Raimund Hubl, o němž rozhlašováno, že byl výborný hospodář.[2])

Zvláštní stížnosti měla métropolitní kapitula pražská, již nařízení josefinská postihla měrou povážlivou. Byly statky proboštské přikázány ku správě náboženskému fondu, proboštu pak vyměřen důchod zmenšený, kanonikát hrabětem Šporkem založený proti vůli zakladatelově zrušen, základ pak jeho rovněž odevzdán náboženskému fondu a scholasterie libovolně osazena vrchním ředitelem normálních škol (VIII, 238 sld.)

Hodilo se kapitule, že v krátce před smrtí císaře Josefa uprázdněna byla scholasterie, když jmenován byl dosavádní vrchní ředitel normálních škol Kindermann biskupem litoměřickým. Jala se tudíž kapitula energicky hájiti práv svých ve všech třech případech. Ale zvěčnělý císař jmenoval ještě před smrtí svou ředitele pražské vzorné školy Václava Lenharta vrchním ředitelem škol normálných i přikázal mu k užívání důchody métropolitní scholasterie. 6 března 1790 vydán dvorní dekret, jímž kapitule nařízeno, aby scholastiku Lenhartovi prvým dubnem počínajíc důchody byly vykázány, interkalární pak důchod od jmenování Kindermannova aby byl odevzdán náboženskému fondu. Dekret byl již 12 března guberniem kapitule intimován s uložením, aby dle možnosti nejrychleji bylo jemu zadost učiněno.

Kapitula odhodlala se podati odvolání ku králi. Vypraveni byli tudíž probošt Kvíz a děkan Krieger do Vídně, kdež se jim dostalo královské přípovědi, že bude dle možnosti stížnostem kapituly vyhověno. Přímluvu u otce svého přislíbil deputaci i následník trůnu arcivévoda František, byv o to deputací zvláště prošen. Než 27 července 1790 došel přes tyto přípovědi guberniální rozkaz kapituly, aby byl Lenhart v důstojenství a obročí své ihned uveden. Děkan Krieger podal králi i arcivévodě Františkovi písemně opětnou prosbu, dovolávaje se královské přípovědi, načež došel gubernia rozkaz ode dvora sečkati s installací Lenhartovou, dokud by o prosbách kapituly nebylo právoplatně rozhodnuto. Gubernium však nedbajíc královského rozkazu, pohrozilo kapitule nucenou správou statků a 27 srpna uvalilo na statky kapitulní sekvestraci, když pak kapitula protestovala dovolávajíce se dvorského rozkazu, uložena jí byla guberniem pokuta 1000 zl., jíž krajští hejtmané 27 října na kapitulních statcích vybrali.

Teprvé 15 prosince 1790 došlo očekávané rozhodnutí královské, jímž kapitula se všemi svými prosbami byla odmrštěna, a již 24 prosince následoval guberniální rozkaz, aby kanovník Lenhart do tří dnů byl installován a ve své obročí uveden. Poněvadž tou dobou nově zvolený probošt světící biskup Krieger a děkan Herites ve věcech kapituly se týkajících ve Vídni u dvora meškali, vznesla kapitula prosby ku gubernii, aby bylo lze s nařízenou installací sečkati do návratu děkana, k installací jediné oprávněného, k čemuž gubernium svolilo. 31 prosince 1790 z Vídně vrátiv, děkan Herites installaci vykonal.

Ve věcech scholasterie kapitula tudíž podlehla, ale nebyla nijak ochotna vzdáti se práv svých na praebendu Šporkovskou a na nezkrácené důchody proboštské. Když meškali v dubnu 1790 ve Vídni probošt Kvíz a děkan Krieger, dostali tito hodnostáři ve zvláštním slyšení přípověď nového krále, že jest ochoten veškerá práva a výsady vrátiti i obnoviti, tak jak jich kapitula od věkův užívala, ale rozhodnutí o tom se nestalo. Kapitula však neztrácela naděje, neboť jednotlivé úkony dvorské zdály se nasvědčovati, že uznává se spravedlivý základ proseb jejích. Tak dvorským dekretem ze dne 7 dubna 1791 byla kapitula sprostěna pokuty 1000 zl., k níž byla guberniem odsouzena.

Tím, že závažným prosbám kapituly nedostávalo se žádoucího vyřízení, lze si vysvětlovati postavení zástupců kapituly ve sněmu zemském. Děkan a později probošt světící biskup Krieger s arcijáhnem Varlejchem z Bubna byli z nejpřednějších mluvčí stavovské opposice, k nimž družil se generální velmistr křižovníků Suchánek, tento hlavně vystupuje proti opravnímu směru a jeho důsledkům. I biskup Kindermann, který vstoupil do sněmu po vysvěcení svém, dne 4 července 1790 nabytém, v důležitých otázkách zaujímal postavení samostatné, proti

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1780 čis. 89.
[2]) Tamže 1791, čis. 17.

vládě čelící. Ostatní členové duchovního stavu jen u věcech náboženských šli cestou samostatnou, jinak přidržovali se nejvyššího purkrabí. Arcibiskup Přichovský zkrušen jsa směrem josefinským a jeho důsledky — s podivením věru —, stál na straně Čavrianově.

Byl ovšem stav duchovní následkem josefinských nařízení velice zúžen a ve sněmu několik málo členů zasedávalo. Vedle výše již jmenovaných připomínáni jsou ve sněmovních protokolích toliko ještě strahovský opat Mayer, hladký diplomat, který dbaje především prospěchů svého kláštera, za Josefa II v dalším trvání na výsost ohroženého, zjevně proti vládním úmyslům se nestavěl, a vyšehradský děkan Veselý; také opatové Elbel osecký a Chmel břevnovský časem zasáhli do jednání sněmovního. Z praelátů duchovenství zrušených přítomen byl téměř každé schůzi probošt doksanský Winkelburk, velmi často i plaský opat Verner a chotěšovský probošt Novák.

Dle intencí vlády vstoupiti měli do řad praelátů na sněmu českém dva noví členové: biskup budějovický a rektor vysokého učení pražského. Biskup budějovický byl do sněmu uveden, jakkoli neměl zemských statků, proti čemuž v sedění dne 3 listopádu 1790 někteří stavové ústy hraběte Hartmanna z Klarštejna protestovali, ale jinak bylo s rektorem universitním. Dvorní dekret ze dne 11 ledna 1791 ustanovoval, že rektoru university vídeňské náleží místo a hlas mezi praeláty na sněmu dolnorakouském, a přisuzoval právo toto i rektorům druhých universit v příslušných sněmích zemských. Ale na sněmu českém návrh vládní nedošel schválení, neboť ústy referenta arcijáhna Varlejcha z Bubna bylo prohlášeno, že návrh vládní jsa schválen, mohl by praejudikovati v budoucnosti, a nad to že nevidí potřebu, aby rektor universitní do sněmu vstupoval. Sněm stanovisko toto schválil.[1])

Stav duchovní očekával rozmnožení svých řad hlavně reaktivováním praelátů klášterních. Zrušením opatů kommendovaných přibylo ve sněmu tré nových hlasův opatů vyššíbrodského, emauzského i teplského a také již 17 a 20 listopádu vyššíbrodský opat Kurz ve sněmě zasedal; další hlasy očekávány od obnovy zrušených klášterů, jichž náčelníci bývali zemskými praeláty. V sedění sněmu českého dne 9 srpna 1790 jednání ve příčině té zahájeno, když proboštové doksanský a chotěšovský s opatem plaským podali prosbu, aby prodej a pronájem příslušných klášterních statků až do rozhodnutí králova ve příčině obnovy těchto klášterů zastaven byl, k čemuž sněm přivolil. Dne 3 listopádu předložen byl příslušný návrh stížností, zemským výborem vzdělaný, se žádostí, aby z klášterů zrušených ty alespoň byly obnoveny, jichž budovy nebyly dotud k veřejným účelům zadány, sbořeny nebo rozděleny. Jmenovány byly tehdy z panenských klášterů zvláště svatojirský na hradě pražském a karmelitský v Pohledě, bylo však úmyslem, aby obnoven byl i klášter doksanský. Ve příčině klášterů mužských rozpředla se debatta, v níž František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat želel spousty krásného gothického chrámu v Kladrubích. Sněm konečně se snesl, že lze tu míti zření toliko k opatstvím, jichž náčelníci jakožto zemští praeláti mívali místo i hlas ve sněmu.[1])

Dvůr byl ochoten přání stavů ve příčině restaurace některých klášterů vyhověti a již 27 listopádu 1790 předčítán v sedění sněmovním dvorský dekret ze dne 19 října 1790, jímž po žádosti bývalých praelátů plaského, doksanského a chotěšovského pronájem klášterních statků zastaven.[2]) Téhož dne přijaty a podepsány byly ve sněmu známé tři spisy stížností, které obsahují tyto stížnosti a přání duchovního stavu: 1) že byl velice zmenšen počet hlasů praelátských, proto buďtež důležitá duchovenství a opatství obnovena, jejich pak opatové a praeláti ve stavovství svém reaktivováni; zejména žádáno o restauraci mužských klášterů v Plasích, Zlaté Koruně, Zbraslavi, Kladrubích, u sv. Mikuláše na Starém městě Pražském, u sv. Jana pod Skalou a v Sázavě. 2) Že byly bez práva mnohé praebendy ve svých důchodech ztenčeny a kollegiátní kapituly že ohroženy jsou ve svém trvání, čímž zřejmě ukazuje se na nařízení, vydaná kapitulám pražské a vyšehradské. 3) Aby obnoveny byly špitály, za předešlého panovníka zrušené. Tu však již nebylo u dvora nedávné ochoty. Toliko prodej statků těchto zadržán a dv. dekretem ze dne 10 února svoleno,

[1]) Locatelli, 41.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 84—86.

[2]) Protokol sněmovní v král. českém archivu zemském. — Diarium des Grafen Franz Sternberg, 148.

aby statky jmenovaných duchovenství byly pronajaty.[1])

Jest významno, že stavové ve svém celku ani neschválili ani do spisů svých nepojali stížností duchovního stavu proti důsledkům patentu tolerančního. Působení osvětných idei bylo zajisté již příliš mocné, než aby dopustilo vylučovati někoho pro odchylnost náboženskou z práva usedlického. V sedění sněmovním 17 listopádu 1790 přišly na pořad jednání stížnosti duchovního stavu v této příčině. Zemský výbor podával o nich návrhy dle přání duchovního stavu a navrhoval především prvý článek, kterýž měl býti spolu po obvyklém způsobu prvým artikulem sněmovního snesení, „aby katolická církev po příkladu předků a zvláště Ferdinanda II byla chráněna.“ Ale vzpomínka na Ferdinanda II vzbudila tuhý odpor mezi sněmovníky, z nichž mnozí důtklivě proti ní se vyslovovali. Hrabě Hartmann z Klarštejna prohlásil dokonce za nevhodné pokládati za vzor „neblahé panování“ Ferdinanda II. Článek tudíž přijat v obecném svém toliko znění, za to však přijat i požadavek stavu duchovního, aby vykonávána byla censura theologických spisův úřady duchovními a aby týmiž úřady zkoumány byly pravověrnost a mravy těch, kteří mají býti professory theologie na universitě.

Snesení toto neuspokojilo praelátův a proto když byl na počátku nejbližšího následujícího sedění dne 20 listopádu 1790 čten zápisník sedění předešlého, pohřešoval biskup Kindermann prosbu o ochranu katolického náboženství. Biskup ihned označil, co slovy svými mínil: nežádal sice výslovného zrušení tolerančního patentu, nýbrž chtěl, aby navrhovány byly prostředky, jimiž by katolíkům přestupy k církvím evangelickým byly stěžovány. Byla to otázka váhy veliké, již vhodil do sněmu muž, jsoucí z předních nositelů josefinské soustavy. Ve svých následcích byla by myšlenka tato jsouc uzákoněna, spůsobila poměry neblahé a omezila osobní svobodu měrou na výsost povážlivou. Nejvyšší purkrabí postřehl rovněž veliký dosah její, prohlásil, že není místa k vyvolávání nové otázky, ba odepřel svob. pánu Hennigrovi předčítati pojednání příslušné. Svobodný pán Henniger předčítal tudíž stížnosti duchovního stavu ve příčině provádění tolerančního patentu, vyvolal ale tím prudký odpor nejvyššího purkrabí, jenž vytýkal, že nesluší duchovnímu stavu navrhovati vypovídání jinověrců; katolické náboženství že má nepopíratelnou přednost veřejné boho služby a jeho tolerující duch že se má jeviti v snášelivosti k vyznáním jiným. V rozpravě ukázala se mezi členy duchovního stavu veliká různost názorů. Kdežto biskup Kindermann prohlašoval, že není proti Ferdinandu II ani proti Josefu II, tudíž ani proti krajní nesnášelivosti ani proti plné toleranci, a žádal, aby bylo duchovnímu stavu dovoleno stížným spisem nastoupiti cestu střední, jal se arcijáhen Varlejch z Bubna stavům vytýkati nedůslednost, táže se, proč stavové, kteří všechna nařízení josefinská pokládají za porušení zřízení zemského, z celku vylučují nařízení povahy náboženské. Slova jeho měla účinek, neboť z řečí následujících řečníků zjevna byla snaha, volnosti náboženské, tolerančním patentem propuštěné, v některých kusích uskrovniti. Kníže z Lobkovic žádal, aby nekatolíci nebyli připouštěni ani do sněmu ani do úřadů. Na universitě že jest jediný protestant — tu míněn byl prof. Meissner — jehož, až bude povýšen, bude prý lze nahraditi katolíkem. Generální velmistr křižovníků Suchánek dokládal, že vedle jednoho protestanta jest ještě mnoho kacířů v universitě, zřejmě naráželje na osvícence ve fakultach světských i na josefinisty v kruzích theologických professorův. Opatrněji prohlásil se hrabě Bouquoi. V jednotlivostech nepronesl svého mínění, nebyl ale také proti stížnostem duchovním; patrně chtěl získati si podporu duchovního stavu v dalším jednání o věcech politických. Proti přáním praelátů mluvili dva řečníci. Hrabě František Antonín Novohradský z Kolovrat pravil, že seznal jako praesident báňského a mincovního úřadu i užitečnost evangelíkův i ustavičné spory mezi náboženskými stranami, proto prohlašoval se pro náboženskou rovnost a doložil, že by ho bolelo, by tolerance měla býti zrušena. Hrabě Lanjus mluvil zcela ve smyslu nejvyššího purkrabí a za řeči jeho bylo slyšeti z lavic praelátských hlasité reptání. Snesení většiny bylo po smyslu hraběte Bouquoi: Bylo sice přání praelátů schváleno, ale výboru zemskému uloženo, aby je přepracoval. 19 ledna 1791 opět otázka náboženská zabývala sněm. Jednalo se tehdy o votu barona Hennigra, proti němuž podal duchovní stav své dobrozdání, dovozující pří-

[1]) Protokol sněmovní ze dne 11 května 1791 v král. českém archivu zemském.

klady z dějin, že v době od Ferdinanda II až po Marii Terezii dobře se osvědčovala nutnost panujícího náboženství. Spolu bylo dovozováno, že jest neomezená tolerance škodliva pro fysickou polohu království a pro sousedství se státy okolními. Zemský výbor vyslovil se proti požadavkům těmto i proti zrušení tolerance, navrhoval ale, aby byly omezeny jednotlivé zákony tolerační. Baron Mac Neven referoval jménem výboru zemského o spise barona Hennigra a o stížnostech stavu praelátů žádajících, aby 1) nebyly dovolovány pohřby evangelíků na katolické hřbitovy, aby 2) do formule přísežní opět pojaty byly jméno Matky boží a Všech Svatých, aby 3) nebyl dovolován prodej spisů v cizině tištěných a katolíky urážejících bez přivolení censury, evangelíkům pak aby při bohoslužbě bylo toliko těch knih užívati, jež neurážejí náboženství katolického; aby 4) zrušeno bylo ustanovení, že nesmí žid přijati křest před dovršeným osmnáctým rokem věku svého; aby 5) zrušena byla ustanovení, jichž bylo šetřiti katolickému duchovnímu při křtu neb oddávání evangelíků. Návrhy ty byly přijaty a králi k ztvrzení doporučeny; toliko proti pátému podal hrabě Bouquoi s některými spolu smýšlejícími ohrazení. Praeláti žádali dále, aby nebyl udílen evangelíkům inkolát, aby nesměli držeti nemohovitosti, aby byli vyloučeni z úřadův i z university.[1])

Světící biskup probošt Krieger pohoršoval se návrhy výboru zemského, v nichž shledával mnoho sofistiky, jemu pak přizvukovali druzí praeláti. S podivením bylo, že duchovním řečníkům nedostávalo se příslušných odpovědí; jediný František Antonín hrabě Nostic vřele ujímal se zásady tolerační. Neméně prudce vystoupili praeláti proti společným hřbitovům, nejprvé Krieger, po něm děkan Herites, kanovník Varlejch z Bubna a opat osecký, z pánů zejména kníže z Lobkovic. Ale hrabě Nostic ukazoval na nedůslednost z toho vznikající, když se evangelíku pohřeb na katolickém hřbitově odpírá, než do katolického chrámu a k bohoslužbě se mu přístup dovoluje. Bouquoi namítal, že by tím přednost katolické církve přes míru byla rozšiřována, Krieger jej ale vyrušil poznámkou, že jest pak potřebí nového práva církevního „Tím lépe“, voláno ze všech stran. František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat i v tomto případě šel zvláštní cestou. Uznával sice správnost duchovního stanoviska a omlouval sloh praelátského dobrozdání, ale z lásky k pokoji občanskému byl pro zachování stavu dosavádního. Hrabě Štampach pohlížel na otázku tolerance s hlediště přísně stavovského. Schvalovalť, že nejsou nekatolící mezi stavy připouštěni, a učinil návrh, aby ani budoucně neměli evangelíci do sněmu přístup, o ostatním však rozhodovati nebylo dle jeho soudu v moci stavů. Rozhodně pro společné hřbitovy vyslovil se hrabě z Kolovrat Libštejnský, ukazuje na příklad biskupa Háje, který snášelivostí svou získal i evangelíky. Při hlasování schválila většina návrhy výboru zemského; toliko hrabě Bouquoi podal k některým článkům votum zvláštní.

Když otázka tolerance byla proti přání duchovního stavu vyřízena, přistoupila většina sněmu na některá přání praelátů, jež týkala se dominujícího postavení církve katolické proti církvím tolerovaným. Tak schválil sněm po návrhu praelátů návrh, aby pro katolíky podržena byla stará formule přísežná, v níž uvozují se matka boží i všichni svatí; toliko u professorův universitních vypuštěna část o neposkvrněném početí. Také stalo se po přání duchovních usnesení, aby nebyly trpěny knihy církev urážející, náboženské pak knihy pro evangelíky aby byly doma tištěny s vyloučením knih v cizině vydávaných.

Praeláti shledávali hanlivým, že mají nekatolíci býti křtěni a oddáváni dle předpisů svých obřadů. Zemský výbor vyslovil se proti této žádosti, pokládaje obřad za podstatnou část výkonů náboženských. O věci této rozpředla se dlouhá a pohnutá debatta, v níž nejprvé opat osecký ukazoval na lužické evangelíky, kteří u katolických farářů dávají křtíti dítky své katolicky. Proti tomu mluvili hrabě Štampach a Dominik svob. pán Janovský z Janovic. Většina schválila návrh praelátů, proti čemuž hrabě Bouquoi s některými pány podal votum separatum, ukazuje na nesprávný výklad starých privilegií zemských se strany evangelíků, která pod obojí ne však evangelíky v právech katolíkům pod jednou rovnými pokládala. Když pak předčítáno celé dobrozdání praelátů, shledával hrabě Taafe, že v něm odstavec A, 23 Obnoveného zřízení zemského nesprávně uveden. Tam jmenují se pouze utraquisté, o toleranci není však řeči. „Co

[1]) Protokoly sněmovního zasedání ze dne 19 ledna 1791.

lze očekávati od lidí", tázal se řečník, „kteří neostýchají se takých prostředkův užívati?" I druzí řečníci pohoršeni byli výkladem praelátů. Kníže z Lobkovic žádal, aby se příslušné místo v dobrozdání změnilo, hrabě Bouquoi ale odporoval a navrhoval, aby ve zprávě stavů bylo vysloveno pokárání, ježto stavové nemohou ztrpěti, aby byl král klamán v listinách sněmovních. František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat radil k jednotě. „Nejsme zde proto", zvolal, „abychom slova vytýkali, nýbrž společně o blaho pečovali a souhlas hledali..." „A pravdu mluvili", dořekl hrabě Taafe. Také hrabě Hartmann z Klarštejna shledával pravděpodobným, že měl duchovní stav úmysl druhé klamati. Když hrabata Filip Sweerts a Lanjus se divili, že výbor zemský tato slova přehlédl, odvětil baron Mac Neven, že výbor zemský vůbec nezamýšlel nějaký návrh o dobrozdání praelátů sněmu předložiti. Když pak hrabě O'Kelly dovozoval, že veškera kacířství vznikla toliko falešným citováním a že tudíž jest spis praelátů hoden pokárání, prohlásila většina, že jest spis tento pouhé votum separatum prvého stavu a že není tudíž třeba jeho ani vykládati ani vyvraceti.

Praeláti žádali dále, aby nekatolíci nebyli spůsobilí dosíci inkolátu, dispense pak aby se udílela toliko obratným továrníkům a řemeslníkům, kteří jí potřebují na dosaženou mistrovského práva. Zemský výbor kromě hraběte Bouquoi a barona Mac Nevena s tím souhlasil, nejvyšší purkrabí ale káral slova „na výsost libovolné zákony za předešlé vlády vydané a mocným výrokům podobné".[1]) Při potazu nejv. purkrabí setrvali praeláti na znění spisu svého. Kníže z Lobkovic, František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat, hrabě Canal a purkmistr Steiner přimlouvali se za návrh zemského výboru, hrabě Taafe přál si aby příslušná nařízení Josefa II platnost podržela, Karel hrabě Pachta shledával, že by byl inkolát nekatolíků škodlivým. Návrh zemského výboru tudíž většinou přijat; toliko hrabě Bouquoi s některými pány podali votum separatum.

Zemský výbor, patrně po přání praelátů, navrhoval značné omezení nekatolíků v poměrech soukromoprávných. Dle tohoto návrhu mělo sice býti dovoleno nekatolíkům, aby si ukládali peníze na jistoty nemohovité a aby mohli v nuceném prodeji nemohovitosti kupovati, měli býti ale povinni v určité lhůtě vydražený statek opět prodati. Hrabě Bouquoi a baron Mac Neven opět prohlásili se proti tomuto neliberálnímu návrhu, proti čemuž František Antonín Novohradský hrabě z Kolovrat uváděl Židy, kteří mají podobně omezené právo zástavní a dražebné, aniž by se jim špatně dařilo. Baron Henniger z Eberka litoval, že vyskytují se mezi katolíky tak horliví obránci nekatolických zájmů. Nejpřípadněji promlouval proti návrhu vlastenecký baron Janovský z Janovic pravě, že není třeba báti se přistěhovalců, ježto v tomto sedění sněmovním shledává jen malý počet původně českých rodin. Proto stalo se snesení, jež návrh výboru zemského schválilo, ale Bouquoi a Mac Neven podali opět votum separatum.

Podobně znělo snesení sněmovní i o žádosti praelátův, aby nekatolíci nebyli připouštěni ani do zemských ani státních úřadů, všichni pak veřejní úředníci aby skládali při nastupování úřadu přísahu za Marie Terezie obvyklou. Námitka, že ve vojště dostupují evangelíci úřadu důstojnického nebo generálského, nehodí prý se pro občanskou službu. Výbor zemský návrh téhož znění předložil sněmu, kterýž jej většinou hlasů schválil. Také žádali praeláti, aby za professory gymnasijní nebyly povolávány osoby nekatolické, universitní pak matrikule aby byla přístupna toliko katolíkům. Výbor zemský prohlásil sice, že jest již otázka tato snesením stavů vyřízena, přes to však přimlouval se světící biskup probošt Krieger, aby vůbec žádný důležitější úřad nekatolíku nebyl propůjčován. Stavové rozhodli dle návrhu výboru zemského.[1])

Tím byla otázka tolerance vyřízena. Toleranční patent zůstal v platnosti a stát vyhražoval si právo připouštěti evangelíky i do úřadů veřejných. Malým uspokojením požadavků praelátů bylo sněmovní snesení dne 20 listopadu 1790, jímž svoleno ku zřizování rodinných hrobek ve chrámích, když světící biskup Krieger prohlásil, že jsou dle kanonického práva přípustny.[2]) Na Moravě již dv. dekretem ze dne 25 května 1790 vrácena arcibiskupu olomouckému král. česká léna,

[1]) „unter der letzten Regierung ergangenen allzu willkürlichen und Machtsprüchen gern ähnlichen Gesetzen".

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 180—202.

[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 132—149.

iefem II náboženskému fondu přikázaná, obnoven lenní soud kroměřížský v plné dřívější působnosti.[1])

Změněný stav poměrů náboženských Čechách značí se nejlépe v artikulích sněmních. Obvyklý artikul náboženský sice i za Leopolda II na místě předním, ale ah jeho liší se od předchůdců podstatně. prvé řadě s důrazem vytýká se, že arcikupský ordinariát nejvíce toho dbá, aby hovní správcové byli ve všech příčinách vi povinnostem svého úřadu, za kterouž činou arcibiskup podřízenému kněžstvu ádal: 1) aby nešťastný stav těch, kteří od tve odstoupili, budil v něm soucit a polátku podati a na její zpracování pozor míti. Doporučelo se také, aby pilně četli a tak zjednávali si potřebných dobrých vědomostí, jakož i vhodného přednesu, čímž by byli s to, aby pravdy náboženské posluchačům učinili srozumitelnějšími i přístupnějšími. V městech, kdež lid služebný po výtce ranní mši obcoval, ukládal arcibiskup duchovním, aby některý odstavec z diécésanního katechismu přítomným po mši předčítali a obsah jeho vysvětlovali.

Za to chuda jest zpráva číselnými výsledky duchovního přičinění. V r. 1789 toliko 3 cizí nekatolíci přijali vyznání katolické a 5 Židů dalo se pokřtíti. Zpráva vytýká, že

Kutná Hora ku konci XVIII stol.

lal je ku přátelskému napomínání, aby odupilí do církve se vrátili; 2) měli duchovní i zvláštní péči o děti nezámožných rodičů, už chudoba začasté duševní spásu dítek ožuje, aby dostávalo se jim vyučování a řebné podpory, nejsou-li pro chudobu s to, školu navštěvovaly; 3) aby zvláštní a byla kladena na kázání, kterýchž duvní správcové měli se především sami jímati a jen tehdy jiným oddávati, když kytly se překážky důležité; ale i tehdy lušelo duchovním správcům toho dbáti, jednota vnitřní nebyla porušena, pročež i pomocníkům nebo zástupcům svým chrám na Karlově v Praze byl znova vysvěcen; 28 kněží, 5 jáhnův a 30 podjáhnů dosáhlo svěcení, počet to proti potřebám arcidiécése neveliký. O třech ostatních diécésích artikul sněmovní zúplna pomlčuje.

Náboženský artikul sněmu pro r. 1790 rozepsaného klade váhu na péči arcibiskupovu, aby duchovenstvo svědomitě v lidu konalo úřad učitelský, dbajíc plné docházky dítek do školy a podporujíc i šíříc ústav chudých. Proti jinověrcům ukládáno kněžím skromné, laskavé chování, všem pak duchovním doporučen život bezúhonný. Aby zjednodušena byla pastýřská správa, zřídil arcibiskup pro Prahu a fary na jednu míli v okolí zvláštní vikariát, venkovské pak vikariáty pak tak zaokrouhlil, aby tvořily pro

[1]) Sammlung von Gesetzen ... Leopold des II, 22.

sebe zeměpisný celek a velikostí nestěžovaly stálý dozor se strany vikářovy. Na základě konaného šetření ukázala se potřeba, aby ve vsi Úševicích kraje plzeňského duchovní z kláštera teplského ustanoven byl, za kterouž příčinou i chrám nový tamže vzdělán. 15 nekatolických rodin přestoupilo k učení katolickému, 3 Židé přijali křest. Zevrubná zpráva podána i o poměrech diécése litoměřické. Okresní vikáři visitovali veškery fary, zkoušeli dítky ve všech školách a nabádali duchovní správu, aby pilně o řádnou docházku dítek do školy pečovala. Tři alumnové ze zrušeného generálního semináře vstoupili ku konci měsíce srpna do semináře biskupského, z nichž jeden byl vysvěcen, 31 kněží bylo zkoušeno při předepsaných ročních zkouškách konkursních, 17 farářův a 21 kooperátorův i kaplanův ustanoveno, 2 Židé se svolením zemského zřízení pokřtěni, 20 evangelíků do církve přijato. Biskup Kindermann nastoupiv důstojenství, svolal všechny biskupské vikáře a dlouhou řečí je napomínal, aby věnovali se povinnostem duchovního úřadu, dbali školy, podporovali ústav chudých, zachovávali zavedený „ryzí“ řád bohoslužebný i vládní rozkazy.[1]) V náboženském artikulu sněmu z r. 1791 ukládá arcibiskup duchovenstvu, aby se horlivě ujímalo kázání a překáželo šíření oněch bludů, které nejsou zásadami tolerovaných tří konfessí V Řenči ustanoven byl samostatný duchovní správce a mnohé osady vzdálené vyfařeny a ku bližším farnostem přiděleny.

Obnova cisterckého opatství Lilienfelda v Dolních Rakousích a císařské svolení, aby zbývající a ve zrušeném klášteře Pohledě život trávící Karmelitky usadily se ve zrušeném hradčanském klášteře Barnabitů, budily naděje, že i jiné kláštery budou obnoveny. Naděje ty ale rozplývaly se v nivec, když císař nedlouho před svou smrtí, 17 ledna 1792.[2]) schválil návrh duchovní kommisse dvorské a prohlásil, že návrhům na obnovu zrušených klášterů vyhovováno nebude, vůbec pak že žádná žádost o obnovu toho neb onoho kláštera nebude přijata. Od této obecné normy se resoluce Leopoldova na třetí stížný list stavů českých v některých věcech uchylovala. Ve příčině žádostí za obnovu určitých klášterův odkazovala stavy na další rozhodnutí panovnické, ale již 18 července 1791 vypsán veřejný prodej někdejšího probošt-ského statku kláštera plaského v Loubí v kraji litoměřickém,[1]) ježto pak stavové ve spise svém si stěžovali, že úbytkem členů duchovního stavu základ sněmovní jest povážlivě změněn, vyzývala vláda stavy, aby zesílili duchovní stav přijetím nových členů, rektora university pražské, administrátora komorních statků jakožto repraesentanta různých veřejných fondů, statky zemské držících, pak některých proboštův a děkanů, k jichž nadání (jako k děkanství krumlovskému, karlštejnskému atd.) statky zemské náležely. Jednání o tom prodlilo se však až do doby Leopoldova nástupce. 16 října 1791 obnoven i novoměstský ústav šlechtičen, později pak mu vykázána budova býv. praemonstrátského semináře.

Ku konci svého života upravil Leopold II i konkursní řád farský při čemž některé tvrdosti Josefových nařízení byly odstraněny aneb alespoň zmírněny. Po návrhu dvorské duchovní kommisse nařídil císař dvorním dekretem ze dne 21 ledna 1792, aby při konkursních zkouškách ucházeči prokázali písemným vypracováním zevrubnou znalost svatého písma jakožto hlavního zdroje všeho křesťanského poznání. Při osazování far klášterům a církevním ústavům náležejících není sice třeba konkursu, ale ti mniši, kteří na místa farářův aspirují, měli se podrobiti konkursní zkoušce již předem. Duchovním správcům a kaplanům na venkově, kteří nemají výpomocného duchovního, může býti konkursní zkouška po uplynutí tří let odpuštěna pro další tři léta, obdrželi-li při předchozí zkoušce konkursní po prvé třídě ze všech předmětů zkušebných. Patronátní právo na všech statcích zeměpanských i náboženského a studijního fondu vyhradil císař bezprostředně sobě.[2])

Při vlasteneckém rozmachu, jakýž byl pozorován za posledních let Josefa II, bylo očekávati, že dostane se ve stavovských stížnostech i spravedlivým požadavkům do obnovy odvěkých práv jazyka českého jakožto jazyka jediného historického a státotvorného národa v království českém příslušného místa i odůvodnění. Naděje ta byla tím spíše odů-

[1]) Landtagsschlüsse vom Jahre 1790 bis 1796, 8—13 dle rukopisu, vloženého do exempláře král. českého archivu zemského.

[2]) Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, V, 110.

[1]) Příslušná vyhláška v příloze Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1791, čís. 33.

[2]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 8.

vodněna, ježto stavové toho dbali, aby při úkonech slavnostních, jako při korunování, českému jazyku ponechána byla výlučná platnost, vůdcové pak stavovské opposice byli v důvěrných přátelských stycích s předními tehdy českými vlastenci. Než taková již byla tehdy moc soustavy centralisticko-germanisační, že ani stavové čeští při vší jinak uznáníhodné snaze své o obnovu historických a právních poměrů neodvážili se přímo práv jazyka českého hájiti. Obecně sice přimlouvali se za povznesení jazyka českého z tehdejšího jeho opovržení, ale ve třetím spise svých stížností přestali na krátce vyslovených tužbách. Opírali se jazyku německému jakožto obecnému jazyku vyučovacímu na vyšších školách a zvláště na gymnasiích z toho jediného důvodu, že prý jest znalost jeho jen malému počtu duchovních potřebna, ježto převážná většina far jest česká. Jazyk německý ve školách zavedený odvádí prý mládež od studií, následkem čehož jest úbytek bohoslovcův a náboženství tím újmu trpí. Z důvodů těchto žádali, aby opět jazyk latinský stal se na vyšších školách jazykem vyučovacím, při tom pak jakoby úkradmo žádali, aby té částce mládeže, která není úplně znalá jazyka německého, poskytla se příležitost ku pokračování ve vyšších studiích, což ovšem jen tehdy bylo možno, když se jazyku českému přiměřená platnost ve vyučování zjednala. Proto žádali stavové, aby na některých gymnasiích, zvláště pak na třech gymnasiích pražských, češtině a česky opět se vyučovalo.

Beze vší výhrady vyhověl Leopold II stížnostem, jež se týkaly generálních seminářů.

Dvorním reskriptem ze dne 4 července 1790, prohlášeným ve všech Dědičných Státech kromě Uher, zrušeny generální semináře vůbec.[1])

Fondy někdejších biskupských seminářů, jež byl Josef II přikázal seminářům generálním, byly navráceny těm biskupům, kteří byli ochotni semináře své obnoviti. Jinak zůstaveno na vůli biskupům, chtějí-li si zříditi vlastní diécésanní semináře; také to jim ponecháno, aby si zřídili vlastní ústav theologický anebo chovancům na universitě studovati dali. Toliko nařízeno, aby professoři na biskupských ústavech theologických byli na universitě řádně zkoušeni a aby v přednáškách týchž knih užívali jako professoři theologie na universitách. Alumnové theologických ústavů měli se podrobovati zkouškám na universitě. Za těchto modalit bylo i klášterům dovoleno vlastní theologická učiliště si zařizovati. Dvorním dekretem ze dne 6 dubna 1791 zastaven i emfyteutický prodej státních i církevních pozemků.[1])

Dříve než vyřízeny byly náboženské stížnosti ve sněmích přednesené, dostalo se odpovědi stížnostem biskupským: 17 března 1791 vydán dvorní dekret, platný pro všechny Dědičné Státy, jenž tvrdé stránky náboženských příkazů josefinských tu a tam zmírnil, celkem ale nový pořádek v platnosti ponechával. Bohoslužba měla zůstati v těch poměrech, jakož byla upravena za nebožce císaře. Příkazy Josefa II měly zůstati platnými i ve příčině processí, než biskupům dostalo se svolení, aby ve zvláštních potřebách obecných směli nařizovati průvody prosebné, když by toho obec žádala, ale nikdy ne daleko od farního chrámu. Biskupové měli jen za řídkých okolností dovolovati v městech domácí kaple, ježto kaple tyto zařizovali si jen bohatí lidé a takto se vzdalovali veřejné bohoslužby. Modlitby a písně příhodné zaváděti náleželo biskupům, rovněž i nařizovati duchovní cvičení a litanie o nedělním odpoledni. Při slavných bohoslužbách a litaniích, kde toho dovolovalo jmění chrámové, bylo lze pořádati hudbu instrumentální, rovněž i sobotní večerní pobožnosti s příslušnými modlitbami a zpěvy, ale bez požehnání. Kázání a díkůčinění v poslední den roku dovoleno. Biskupům náleželo právo nařizovati bohoslužbu i veřejnou úctu posvátných obrazův a ostatků, rovněž i povolovati soukromé pobožnosti, pokud nepřekážely pobožnostem veřejným. Bratrstva zůstala zrušena kromě jediného bratrstva účinné lásky k bližnímu, kteréž mohlo býti zřízeno při každé faře a mělo zastupovati někdejší bratrstva nejsvětější svátosti oltářní. Duchovní sprostěni byli povinnosti předčítati zeměpanská nařízení s kazatelny, naproti tomu ukládalo se světské vrchnosti, aby opatřila předčítání po bohoslužbě před chrámem. Placetum regium podrželo platnost v plném rozsahu, duchovní podřízeni byli i u věcech trestních i sporných soudům světským, ve věcech však duchovenských kázni biskupské. Zbaviti úřadu anebo nařídíti nucenou správu duchovenského obročí

[1]) Sammlung der Gesetze... Leopold des II, I, 348—356.

[1]) Tamže, III, 275.

toliko byl oprávněn soud světský. Biskup měl právo ve prospěchu duchovní správy překládati kněží výpomocné, ne však faráře investované, projevil-li předem souhlas patronát příslušný. Biskupové byli povinni předkládati politickému úřadu zemskému pastýřské listy pro celou diécési určené ku schválení, rovněž dáno jim právo nahlížeti do správy zbožných nadání i náboženských fondů. Biskupové, jimž důchody právem náležité byly odňaty, měli podati právní doklady k vyšetření. Mniši měli býti ustanovováni v duchovní správě jen kde byl nedostatek kněžstva světského. Duchovním uložen byl dozor nad vychováváním dětí nemanželských a nesměli býti ani v neděli ani ve svátek předvoláváni ku krajským úřadům nebo k soudům, spolu ukládalo se krajským a vrchnostenským úřadům, aby stížnosti do správy duchovní oznamovaly nejprvé úřadům duchovním a teprvé, by nebylo nápravy, úřadům světským.[1])

Částečné vyřízení duchovenských stížností obsaženo jest v okružníku gubernialním ze dne 6 července 1791, zaslaném všem farářům v království českém, zejména do všech krajin, odkudž opět veliká processí na Svatou horu, do Římova, do Bechyně, do Mariacelji i j. se ubírala. Faráři měli z různých důvodův, i politických, důrazně svým příslušencům raditi, aby poutí zanechali, spolu pak nařizovalo se, že zapovídají se veškera processí kromě slavného průvodu o božím těle a v dnech prosebných.[2])

Náboženské stížnosti dotýkaly se také svobod Josefem II Židům propuštěných. Leopold II nehodlal měniti bratrova ustanovení. Toliko v jedné příčině vydal určité nařízení; dvorním dekretem ze dne 25 října 1790 prohlásil totiž, že nemohou sice Židé dosíci hodnosti doktora práva církevního (iuris canonici), že však, vykonali-li předepsané zkoušky, mohou býti prohlášeni za doktory práva občanského (iuris civilis) a že mohou býti advokáty stran židovských i křesťanských.[3])

Jasnou odpovědí na požadavky duchovního stavu, aby ustanovení tolerančního patentu byla omezena, jest rozhodnutí Leopolda II ze dne 23 srpna 1791, vydané za sjezdu pilnického, kterým císař ustanovil jistotu 1000 dukátů pro university v Lipsku a Wittenberce, na jejíž úroky měli míti v prvé řadě právo studující synové českých pastorův obého vyznání, a teprvé by jich nebylo, i synové pastorů z jiných Států Dědičných.[1])

Podstatnou částí stížností náboženských byly věci školské, kteréž Josefinskými dekrety měly býti úplně vyňaty z působnosti činitelův autonomních i církevních a podřízeny toliko dozoru státnímu. Leopold II uznával, že není čas vhodný pro tento spůsob řešení otázky školské a proto pokusil se o kompromiss.

Dvorním dekretem ze dne 4 října 1790 dostalo se nové úpravy školství, jíž není lze upříti rázu pokročilého. Především propuštěna professorům vysokých a vyšších škol volnost projevovati své názory o potřebách školských, ježto nařízeno bylo úřadům, aby žádných kroků v ústrojí a správě školské nepodnikaly, dříve než slyšáni byli o věci professoři interessovaní. Professoři každé fakulty a každého gymnasia, jakož i učitelé každé školy normální měli skládati na příště sbor professorů neb učitelů, který se měl alespoň jednou v měsíci scházeti a o prostředcích k povznesení učení anebo k odstranění závad raditi. V každém městě, kdež pospolu byly universita nebo lyceum, gymnasium a škola normální, zřízen měl býti studijní konsess o 6 členech, volený po jednom z každého sboru, jehož předsedou měl býti rektor university anebo jeho zástupce. Direktoři fakult, nevyučovali-li, zrušeni, kteří vyučovali, stali se přísedícími studijního konsessu. Jako biskupům ponechávalo se právo, aby přesvědčovali se, že vyučuje se na theologické fakultě ryzí nauce církevní, tak příslušelo právo i appellačnímu soudu, aby dozíral k učení právnickému, protomedikátu k učení medickému, stavovským korporacím k učení filosofickému, zemskému soudu ke gymnasiím a magistrátům ke školám normálním. Přísedící studijního konsessu z fakulty filosofické měl zvláště právo dozoru na gymnasiích, přísedící z gymnasia na škole normální, aby tak ku potřebnému vzdělání žáků pro vyšší druhy škol spolupůsobili. Studijní konsess měl právo činiti návrhy na jmenování spůsobilých učitelův a přehlížeti vyučování i úřední zprávu

[1]) Sammlung der Gesetze... Leopold des II, III, 245—258. V Čechách byl dekret tento prohlášen 26 března 1791.

[2]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1791, čís. 47.

[3]) Prohláška českého appellačního soudu ze dne 23 listopadu 1790 v Prager Oberpostamtszeitung 1791, čís. 5.

[1]) Rulík, Hist. kal. I, 138 sld.

jednotlivých škol, jichž veškery zprávy k zemskému úřadu a ke dvoru měly jím býti podávány. Dále měl studijní konsess zpracovati pro školy sobě přidělené příslušné instrukce. Každému učiteli ukládalo se, aby podal ročně příspěvek ze svého oboru do literárního časopisu, jehož vydávání si císař přál.[1])

Byl-li tímto dekretem učiněn vážný krok k obecnému prospěchu vyšších škol, pozorovati bylo za to nepřízeň ku zvláštním školním tužbám stavů českých. O tom, jak rádcové císařovi pohlíželi na žádost, aby jazyku českému ve vyšším školství byla opět zjednána platnost přirozená, bude níže položeno. Než dvorská studijní kommisse vyslovovala se i proti obnově některých gymnasií za Marie Terezie a Josefa II zrušených, ježto prý příslušná žádost chce, „aby opět rozmnožila se prvá semeniště venkovského duchovenstva, neznalého jazyka německého“. Dvorská kancelář podala návrh poněkud změněný, jímž zakládá se dvorní dekret ze dne 28 října 1791, slibující kromě jiného, že v krajích klatovském a pracheňském bude zřízeno po jednom gymnasii.[2])

Přípravy ku korunování.

Ve slavném korunování královu korunou svatého Václava spatřoval vždy a spatřuje i podnes veškeren národ český symbol své politické i národní samostatnosti, ježto král před repraesentanty všech zemí koruny české přijímaje korunu z rukou primatových, skládá přísahu na odvěká práva království českého jakožto zvláštního útvaru historického i státoprávního. „Nechť nedí žádný“, praví poctivý vlastenec Jan Rulík,[3]) „žeť to jest zbytečná ceremonie, když národ svého krále korunuje, a král od svého národa korunovati se dává; anobrž jest to svaté jednání, kteréž v pravdě krále k milostivosti a lid k povinné poddanosti vzbuzuje.“ Každé korunování bývalo očekáváno tudíž v Čechách s radostí a nadšením, zejména však korunování Leopolda II, k němuž po půlstoletí těžkého strádání, jež způsobeno událostmi zahraničními i reformními pokusy uvnitř, upínaly se naděje nejrozmanitější. Proto z nejpřednějších poseb, jež stavové předkládali novému panovníku, byla prosba, aby se korunovati dal v Praze po starobylém zvyku, jímž předchůdce jeho povrhl, a Leopold II v pravém posuzování poměrů nemeškal dáti odpověď přisvědčivou. Již 16 května 1790 došel nejvyššího purkrabí královský reskript, jímž oznamováno, že vyhovuje prosbě českých stavů, dá se Leopold II v Praze za pokojnějších dob korunovati a že vydá korunní klénoty, aby v zemi byly opatrovány, jakmile stavové o to požádají.[1])

Korunování české Leopolda II nabylo však tím většího významu, že poprvé jal se o ně zajímati i lid, zastoupený hloučkem českých vlastenců. Stavové kladli váhu v požadavcích svých na úpravu poměrů politických a svých zvláštních předností, vlastenci čeští však žádali si, aby porušená práva přirozeného jazyka zemského byla v bývalou platnost uvedena. Sami nejsouce členy stavů, hleděli vlastenci ve sněm působiti soukromí i tiskem a tak se stalo, že o právích jazyka českého pojednáno již tehdy publicisticky. V čele byl horlivý Kramérius, z jehož péra vzešel následující pozoruhodný projev novinářský, po našem soudu prvá co do doby publicistická obrana jazyka českého.

„To ovšem předně pro stavy české a vrchnosti bude velmi potěšitedlné, poněvadž budou míti příležitost o veliké potřebě zachování a rozšíření českého jazyka žádost svou přednésti; a tu že přednesou, žádný v Čechách pochybovati nemůže, poněvadž již mnohé vrchnosti, mnozí ouředníci a magistrátové přesvědčeni jsou, že lid český obecný od svých vrchností a jiných představených proto jen nejvíce odvrácen jest, poněvadž by s ním v domácím jazyku nemluvili a jeho proseb, jakož toho potřeba káže, v témž jazyku lidu povědomém nevyslýchali. Já tu všech těch stížností mlčením pominu, kteréž tou příčinou lid obecný sobě vede; dostiť jest, když řeknu, že by spravedlivé bylo, aby lid český, zvlášť venkovský, všecky své péče a důležitosti při ouřadech v přirozeném svém jazyku přednášeti směl; neboť na ten spůsob jediné ta nedověra, že by se mu jaká křivda stávala, z mysli jeho vyvrácena bude.

[1]) Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, III, 44–67.
[2]) Kalousek, České státní právo[2], 506 sld.
[3]) Hist. kal. I, 161 sld.

[1]) Krönungsgeschichte Leopold des II. und Marie Louisens, I, 5–6.

Budou se i také při korunování českého krále strany zachování českého jazyka Pražané ucházeti. A v pravdě jest jim toho potřebí; nebo kdo řekne, že by se aspoň po sta létech lid český venkovský cizímu jazyku naučil? a kdo neuzná té škody odtud pocházející pro Pražany, kdyby v 50ti létech jazyk český z měst Pražských docela vytištěn býti měl? Já tu nedotknu toho, jakého by se kdo užitku domejšlel z toho, kdyby snad k. p. německý jazyk vůbec po celých Čechách uveden byl. Zajisté kdyby tak bylo, myslím, že by se ouředníci, duchovní a všickni jiní vznešenější opět francouzského, vlaského aneb kterého jiného jazyka chytali. A coby tedy platno bylo jeden jazyk pro druhý potlačovati, kdyby i ten nově uvedený po krátkém čase opět k opovržení přišel? I sami mocnářové na to nenastupují, aby jich všecky země jednoho jazyka byly, vědouce dobře, že národové rozdílných jazyků tím více jich panování a království pohromadě drží, ježto kdyby podlé jazyka v jeden národ vzrostli, pánu země byli by příliš mocní učiněni, odkudž by potom, jakž na Francouzích za našich let toho příklad máme, mnoho zlého pocházelo. — Nechť jsou tedy Čechové dobré naděje, že jazyk jejich, kteréhož k pádu nachylovati viděli, pod milostivou ochranou svého laskavého mocnáře a zastáním svých dobrotivých a slavných pánů stavů českých opět zvelebený, rozšířený a jako někdy před časy slavný spatří a t. d.“[1])

Stavové pohřešovali v královském reskriptu zmínku o korunování královny, jejíž chatrný zdravotní stav podával příčinu k obavám, takže nesúčastnila se ani slavného korunování chotě svého korunou uherskou v Prešpurce. Však v jeseni r. 1790 stav královnin valně se zlepšil a okolnosti této užili někteří členové českých stavů, mluvčím majíce hraběte Taaffe, k okázalému projevu ve sněmovním sedění dne 20 listopadu 1790. Ku konci schůze povstal hrabě Taaffe a navrhl ve jménu mnohých členů stavův, aby královně, která dle jistých zpráv v některých případnostech osvědčila veřejně náklonnost svou k národu českému, byl vzdán dík vzláštní deputací stavovskou, spolu aby projeveno bylo účastenství, že nedostatek zdraví jí zabránil spoluobcovati korunování v Uhřích, aby podána byla prosba ve příčině korunování královnina v Praze, s ujistěním, že bude stavům z nejpříjemnějších péčí pojednávati o právech královny na královská věnná města ústavou zaručených. Při této příležitosti dotkl se hrabě Taaffe i otázky statků věnných, kteréž byly spravovány administrací královských statků jako zboží inkamerované a z nichž po více než padesát roků královna česká důchod nebrala. Návrh potkal se s hlučným souhlasem. Světící biskup Krieger a biskup Kindermann zaň se přimlouvali, hrabě Trautmannsdorf prohlašoval, že naskytuje se příležitost, aby královně byla projevena vděčnost stavů, tito pak aby si u dvora, kdež není nedostatek nepřátel, zjednali mocného přítele. Hrabě Klebelsberk souhlasil, ale soudil, že otázka důchodů královninych jest věcí podkomořího věnných měst, načež hrabě Taaffe druhou část návrhu svého odvolal. Prvá část přijata jednohlasně a Leopoldu hraběti Clary uloženo, aby královně prosbu stavů přednesl.[1])

V létě r. 1790 množily se zprávy o nastávajícím delším pobytu panovníkově v Praze a o brzké slavnosti korunovační. 14 července již předložil výbor zemský návrh sněmu, aby převezena byla koruna česká do Prahy, a v sedění dne 17 července zvolena osmičlenná deputace, která měla o převoz komorních klenotů pečovati. Ježto však politické poměry tou dobou byly hrozivy, nebyla deputace ihned do Vídně vypravena, nýbrž král požádán, aby dle poměrů příhodná rozhodnutí učinil. V říjnu zvěstovalo se s určitostí, že císař vraceti se bude Prahou s králem Neapolským, i konány jak v Praze tak po krajích veliké přípravy na uvítanou. Kníže Alois z Lichtenštejna zval arcivévody i neapolské prince na lov na svém panství Radimi, Karel kníže Aueršperk vyprošoval si, aby císař s dvorem i hosti svými zavítal na Žleby a tam pobavil se myslivostí. Již ohlášeno, že císař do Prahy přijede 23 října, než 29 října přinesl zvláštní posel zvěst, že sejde s císařova příjezdu pro náhlé ochuravění krále neapolského.[2]) Ve skutečnosti spůsobena byla neočekávaná tato změna zprávami, které císaře do Vídně volaly.

V listopadu docházely z Vídně opět zprávy, že císař pomýšlí s celým dvorem svým zavítati do Čech na delší dobu. Bylo-

[1]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 19, 20.

[1]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 143 sld.

[2]) Schönfeldské Pražské Noviny 1790, čís. 43.

nařízeno, aby vystěhovaly se z hradu Pražského divise dělostřelecká, hrad sám pak aby byl vyčistěn a pro pobyt dvora upraven. Příjezd císařův očekáván v prosinci t. r. a tvrdilo se spolu, že dá se císař v té době i korunovati. Proskakovaly i pověsti, že někteří arcivévodové budou nadále v Praze pobytem, mezi nimi arcivévoda Antonín, ku kněžskému stavu určený a za nástupce arcibiskupa hraběte Přichovského pokládaný. Než stavové čeští poznávajíce, že není lze v kratičké zimní době důstojně do pořádku uvésti hrad po dlouhá léta zanedbávaný, žádali u dvora, aby byla korunovační slavnost odložena na den sv. Jana Nepomuckého nejblíže příští.[1]) Stavovský plnomocník Leopold hrabě Clary předložil příslušnou prosbu stavů ve zvláštní audienci císaři i jeho choti a odůvodnil prosbu tu zvláštním spisem pamětním, načež císař ustanovil, že bude korunovace v srpnu nebo v září 1791.[2])

Ježto byl čas korunovační slavnosti přibližně určen, šly ihned zprávy o přípravách slavnostních. Na hradě Pražském veliký počet řemeslníků podjímal se oprav všelikých a pro komonstvo panovníkovo najímány byty v domích soukromých. Doslýchalo se, že císař již před korunováním delší dobu v Čechách bude meškati.[3]) 1 června 1791 přijel do Prahy komorní furýr Le Noble z Edlersberka, aby přichystal v hradním paláci obydlí pro dvůr císařský.

Význam korunovační slavnosti toho vyhledával, aby koruna a klénoty korunovační byly z Vídně do Čech převezeny a v ochranu osobám dávnými zvyklostmi určeným oddány. Stavové čeští žádali tudíž od počátku sedění sněmovního, aby byly korunní klénoty do země trvale navráceny, načež odpověděla dvorská kancelář gubernii dekretem ze dne 26 srpna 1790, že není příčiny, proč by korunní klénoty nemohly býti vydány, poněvadž však Leopold II byl právě z Vídně vzdálen a bylo známo, že v krátce po svém návratu opět odjede, nad to pak byla již k němu ohlášena čtyřčlenná deputace stavův, aby předložila příslušné návrhy, shledávala dvorská kancelář vhodným, aby deputace tato ještě o čtyři členy rozmnožená sama klénoty korunní do Prahy dopravila.[4]) Od bitvy bělohorské bývalo zvykem, že česká koruna a korunní klénoty byly ve Vídni chovány a toliko ku korunovační slavnosti do Prahy dopraveny, Leopold II prohlásil však, že mají nadále posvátné tyto symboly českého státu býti chovány v Praze. 11 října 1790 oznamovala dvorská kancelář opět českému gubernii, že v markrabství moravském očekávati bude každý krajský hejtman korunu na hranicích svého kraje a že ji též celým svým krajem doprovodí. Ve Znojmě koruna i deputace měly býti přes noc na hradě, v Jihlavě měla býti uchována koruna přes noc v radnici, deputace pak v domích soukromých.[1])

Toto rozhodnutí královské vzbudilo veliké plesání v Čechách, neboť od dob Ferdinanda II byly koruna a korunní klénoty ve Vídni chovány a toliko na krátkou dobu před každým korunováním do Prahy odváženy. Rozhodnutí Leopoldovo tudíž pokládáno za slavné odčinění následků, jež po bělohorské bitvě království a národ náš postihly.[2]) Proto sněm snesl se o velice slavném koruny převežení.

10 května 1791 zvolil sněm zemský osmičlennou deputaci a sice z praelátů světícího biskupa Kriegra a strahovského opata Mayera, z pánů Leopolda hraběte Clary a Čeňka hraběte z Valdštejna a Vartenberka, z rytířů Jana Marcella z Hennetu a Josefa Leinera, z měšťanstva purkmistra pražského Ondřeje Steinera a pražského magistrátního radu Václava Slívku, jimž zvláštním obřadním nařízením[3]) uloženo, aby korunu ve Vídni z rukou dvorských úřadů přijali a slavně do Prahy doprovodili. Ku konci července odjela deputace do Vídně, kdež 4 srpna nejvyšší komorník dvorský kníže Rosenberk vydal jí korunní klénoty totiž korunu, žezlo, říšské jablko, královský plášť i roucho korunovační, načež je poslové sami do truhly vložili a do své ochrany přijali. 5 srpna v 8 hodin ráno poslové stavů snesli tyto klénoty se stráží šesti hačířův od osobní stráže císařské s vytaženými šavlemi skrze císařskou síň do dvorského šestispřežního vozu již zapřaženého, kterýž stál u tak řečených španělských schodů, na vrch vozu je postavili, červeným aksami-

[1]) Tamže, 1790, čís. 48 a 49.
[2]) Diarium des Grafen Franz Sternberg, 203.
[3]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, číslo 9.
[4]) Krönungsgeschichte I, 6–8.

[1]) Tamže, 9 sld.
[2]) Jenik z Bratřic, Bohemica I (1838) 530.
[3]) Dekret dvorní kanceláře ze dne 30 července 1791, jejž otiskl Debrois, Urkunde über die .... Krönung .... Leopold des Zweiten, 4 sld.

tem přikryli a pak přes náhradí, kdež hlavní stráž při hudbě v parádě stála, skrze Leopoldov až ven k Táboru vezli. Napřed jel zástup jízdného lidu, po té císařský hlasatel v úboru španělském, šestispřežní dvorní povozy s klénoty nahoře, pod nimiž uvnitř seděli dva poslové stavů, podlé vozu šli z každé strany tři c. k. sluhové, v zadu 6 hačířů se šavlemi vytaženými vedených druhým strážmistrem. Potom šestispřežný vůz dvorský, v němž seděli čtyři poslové stavů, posléze zástup jízdy s vytaženými šavlemi, za kterýmž deset kočárů s poštovskými koni, v těch pak ostatní poslové.

Z Vídně bral se slavný průvod po veliké silnici skrze Štokravu ke Znojmu, kamž dospěl o sedmé hodině večerní. Krajský hejtman znojemský uvítal již stavovské posly na pomezí moravském. Když se vozy k městu přibližovaly, počalo se zvoniti všemi zvony. Před městem stáli magistrát, všechno duchovenstvo ve slavnostní výzdobě a veliký zástup lidu, kteří korunu v slavném průvodu s hudbou doprovodili k radnici. Tu sstoupili poslové, dali korunu od čtyř radních pánů složiti do radní světnice i sami se tam odebrali a přijali vítání všech vzácných osob města. Přes noc 36 vojáků pluku Lacyova konalo stráž před radnicí. Večer plukovník kázal na náměstí hráti hudbě až do 11 hodiny. Nazejtří okolo sedmé hodiny ranní přijali poslové korunu od radních pánů, na vůz vložili a dva zase z nich proti koruně se posadili. Hrabě Leopold Clary, prvý z poslů, děkoval magistrátu i děkanu, rodilému Čechovi.[1]) Téhož dne 6 srpna o půl 4té hodině odpolední dojeli poslové do Jihlavy, kdež rovněž slavně přijati byvše, po druhé přenocovali. Třetí nocleh byl v Čáslavi, čtvrtý na knížecím lichtenštejnském zámku Kolodějích u Běchovic. Po vší cestě markrabstvím i královstvím vítali posvátný symbol české samostatnosti tisícové lidu s duchovenstvem a úřady, zvony zvučely, hudba hrála, rány z hmoždířů vzduchem otřásaly, z večera pak po výšinách plály radostné ohně. Farářové s processími vítali posvátné odznaky české státní samostatnosti; v Plaňanech děkan Skřivánek i ozdobnou řečí českou návrat koruny pozdravoval.[2]) V Českém Brodě očekávalo 16 zeleně oděných měšťanů s polnicemi koňmo korunu na hranicích obvodu městského a doprovodilo ji do města. Na předměstí Malechově shromážděno bylo měšťanstvo s magistrátem, volebním výborem a pořádky živnostenskými, na náměstí pak školní mládež vítala deputované zpěvem příležitostné české písně.[1])

Velikolepým spůsobem přivítala korunu svatého Václava města Pražská. V úterý „9 srpna nesčíslné množství odevšad shromážděného lidu, který po všech placích a ulicích přes celou Prahu dvěma řadami stál, oznamovalo radostné příští naší svaté české koruny. Někteří páni čeští jeli vstříc tomuto průvodu až za Novou bránu, odkudž tento průvod o 11 hodině před polednem svůj počátek vzal. Napřed jela tropa karabinýrů pod správou oficíra, za ní jela tropa městské jízdy, jiná tropa městské gardy a třetí městských střelců, každá s svým oficírem. Na to jeli stavovští páni spoluoudové a nejvyšší zemští ouředníci na kočářích, za nimiž naše slavná koruna v nákladném kočáru šesti koni zapřaženém vezena byla. V témž pořádku opět za korunou šla tropa městských střelců, městská garda a tropa městské jízdy, kteryžto průvod opět karabinýři zavřeli ... Bylo milé a radostné podívání, píše nadšeně V. M. Kramérius, a zajisté mnohého upřímného vlastence slzy polily. Což zajisté při tomto průvodu paměti nejhodnějšího připomenouti se může, jest to, že sama nebesa naší slavné svatováclavské koruny pozdravila. Nebo když s touto předrahou korunou k hlavnímu chrámu svatého Víta na hradě Pražském přijížděli, najednou velmi velice zahřmělo a v tu chvíli opět nebesa utichla a hustý oblak v nejkrásnější jasnost se obrátil. Odpoledne byla koruna s ostatními klénoty v hlavním chrámu v kapli sv. Václava k podívání vystavena, kdežto se veliké množství lidu všeho stavu shromáždilo.“[2])

O sedmé hodině večerní téhož dne uloženy koruna i ostatní klénoty do zvláštního bezpečného sklepení v kapli svatováclavské, jehož železné dvéře byly uzavřeny sedmerým klíčem, opatrování pak jednotlivých klíčů svěřeno arcibiskupu pražskému, nejvyššímu purkrabí, métropolitní kapitule, nejvyššímu zemskému písaři, oběma strážcům koruny nově ustanoveným a purkmistru pražskému.

[1]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 34.

[2]) Vavákovy Paměti III.

[1]) Prager Staats- und gelehrte Nachrichten 1791, čís. 33.

[2]) Ze současné zprávy Kramériovy ve Vlastenských Novinách 1791, čís. 33.

V prvých dnech měsíce března 1791 meškala ve Vídni čtyrčlenná deputace českých stavův a měla ve příčině korunování u císaře časté slyšení,[1]) načež královským reskriptem stavům království českého, daným 20 dubna 1791 a opětovaným reskriptem nejvyššímu purkrabí ze dne 16 května t. r., oznámeno závazně, že dá se Leopold II v Praze korunovati 6 září, spolu pak uloženo stavům, aby se sešli 3 dne měsíce září na místě obvyklém na hradě Pražském k složení přísahy poddanské. Královský reskript tento jest tím i významný, že nazývá ještě Prahu „naším královským sídelním městem“.[2])

Teď nastaly všestranné péče a přípravy k slavnému uvítání a uhostění císařského dvora s veškerým četným komonstvem. Na Hradčanech vyhledány byly byty v domích kanovnických pro nejpřednější dvorské hodnostáře, v jednotlivých palácích přichystány místnosti pro úřady dvorské, v městě najímány byty pro cizí deputace a hosti. Zvláštní kommisse pečovala o dostatek potravin pro očekávaný veliký shon cizinců. Pražští mlynáři a pekaři projevili ochotu největší a zásobovali se obilím i moukou. Řezníci pražští byli rovněž ochotni zásobiti masem všeho druhu město za doby korunovační, žádali ale, aby obnoven byl zrušený Josefem II cech jejich, což také dvorním dekretem ze dne 8 července 1791 povoleno.[3])

Ježto od r. 1743 nebylo v Čechách krále korunování a se súčastněných tehdy osobností málokteré již byly na živu — ze svatováclavských rytířů r. 1743 pasovaných nežil již náhodou ani jediný —, bylo potřebí ustanoviti zevrubný pořádek korunovačního obřadu. Sněm zemský obíral se otázkou tou po návrhu nejv. purkrabí již v sedění dne 29 ledna 1791. Úkolu toho podjal se rada dolnorakouského gubernia Josef Ferdinand rytíř Bock a Pollach, jenž vydal zvláštní spis o obřadech korunovačních v Čechách „Krönungs-Ceremoniel des Kaisers Leopold des Zweyten und der Kaiserinn Marie Louise Infantin von Spanien als König und Königin von Böheimb“ nadepsaný. Gubernium české kázalo vzhledem k nově utvořeným poměrům některé částky jeho změniti. Pokročilý směr doby jevil se i ve snaze úřadův o náležité uveřejňování různých zpráv, oznámení, obřadů; zejména jaly se úřady za příčinou touto hojněji než dříve užívati časopisův.

Novinkou měl býti všem účastníkům korunovační slavnosti přehledný obraz průmyslového pokroku, tak jak se ve druhé polovici XVIII stol. rozvinul. Podnět dal sám nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann. Jsa spolu majitelem mnohých továren, vyzval v červenci všechny továrny a rukodílné závody v Praze i po vší zemi, aby poslali do Prahy výběr znamenitých výrobkův a vzorků zboží svého, kteréž známý kommerční rada Schreyer měl srovnávati dle plánu určitého a ve zvláštní k tomu ustanovené dvoraně.[1])

Ve příčině slavností s korunováním spojených závodily veškery vrstvy obyvatelstva návrhy nejrůznějšími. V sedění sněmovním dne 26 ledna 1791 navrhl Ferdinand hrabě Kinský, aby za zvýšením slavnostního lesku a v upomínce na bývalou statečnost českých pánův uspořádán byl turnaj ve zvláštní dvoraně, na niž náklad 10.236 zl. rozpočetl. Sněm rozhodl vyhýbavě; snesl se, aby byla učiněna půjčka, z níž by všechny korunovační náklady byly hrazeny, a dle poměrův i na stavbu dvorany mohlo býti pamatováno.[2])

V kruzích měšťanstva pražského vznikla myšlenka, aby byla zřízena ku korunování setnina střelců se zelenavými kabáty, požloutlými spodky a kamizolou téže barvy se zlatými pruhy.[3]) Také zřídila se z mladších zámožných měšťanů jízdní měšťanská setnina. Dvorním dekretem ze dne 6 srpna 1791 potvrdil císař zřízení městských ozbrojených sborův a sice jízdy, pěší měšťanské setniny, sboru obchodníkův a střelcův.[4])

Původně zamýšleno, že císařský dvůr zavítá do Prahy obvyklou cestou z Vídně po silnici jindřicho-hradecké, ale z jistých příčin nastala změna a dána přednost silnici, která vedla z Vídně Rohy, Schwarzbachem, Třeboní, Veselím a Táborem. V Soběslavi přes potok na rychlo zřizován most z trámů. Také u Libně pod Prahou zřizován most loďkový, aby usnadněno bylo spojení s hradem královským.

[1]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 12.
[2]) Královský reskript uveřejněn v Krönungsgeschichte III, 94—96, již dle úředních dokladů sestavil guberniální sekretář Ledvinka z Adlerfelsa.
[3]) Krönungsgeschichte III. 41.

[1]) Krönungsgeschichte III, 178 sld.
[2]) Protokol sněmovní ze dne 26 ledna 1791.
[3]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 12.
[4]) Krönungsgeschichte I, 63.

22 července 1791 odjela z Prahy deputace stavů do Vídně pozvat císaře k cestě do království Českého a do Prahy. Ježto však korunování bylo symbolem svézákonnosti království českého, bylo potřeba učiniti opatření, aby po čas korunovačních slavností správa státní byla v Praze soustředěna, zejména pak nové ústřední úřady. Ihned tedy stěhovaly se dvorské úřady do Prahy, na prvém místě dvorská kancelář, kteráž po starobylém zvyku v době korunovační měla opatřovati právomoc a působnost gubernia. Vypraveni byli do Prahy čtyři dvorní radové, mezi nimi hrabata Saurau a O'Donell, 4 sekretáři a 4 koncipisté. 12 srpna odjeli všichni do Prahy a po dobu císařova pobytu úřadovali v hradčanském paláci hrabat z Martinic. Dvorská komora uhostěna v domě hrabat ze Šternberka. Slavný vjezd císařův ustanoven na 31 srpen.

Stavové i město Praha závodili v důstojném okrášlení hlavního města. V tehdejší Karolínské ulici, která již úřadně nazývala se Královskou třídou, na nynějším totiž Ovocném trhu, za divadlem Nosticovým vyměřeno bylo prostorné místo pro nákladnou síň taneční, kteráž spojena měla býti na ten čas s kollejí Karlovou. Náklad jejž stavové ze soukromých svých prostředků hraditi se uvázali, rozpočtěn na 50.000 zl.[1]) Po všem městě průčelí domův ozdobována, dlažba v ulicích obnovována. Také starobylý staročeský orloj v radnici staroměstské důkladně opraven.

V srpnu počaly se v Praze sjížděti náklady vznešených cizích hostí a deputací. Prvé 12 srpna přijely náklady knížete arcibiskupa olomouckého o 20 vozích, mezi nimiž čtyři slavnostní velmi nákladně zastřené.

Letní sněm moravský r. 1790, jeho desideria a jejich vyřízení.

Nový sněm moravský (VIII, 661) zahájen byl 5 července 1790 za hojného přihlašování se nových členův a za nálady, která nasvědčovala, že stavové budou přihlížeti po výtce ku zvláštním zájmům svým. Ihned v sedění dne 6 července přijat návrh, aby podána byla žádost za přenesení Ferdinandského a Teufenbašského konviktu z Vídně do Brna a aby vrchní správa obou ústavů svěřena výhradně osobě stavovské. Jménem zatímného výboru zemského navrhoval baron Roden, aby bylo lyceum z Olomouce do Brna přeneseno, což většinou schváleno, ale oba přítomní zástupci métropolitní kapituly olomoucké proti snesení tomuto protestovali dovozujíce, že arcibiskup povinen jest na náklady lycea 3000 zl. ročně přispívati a tudíž že jest slušné, aby lyceum zůstávalo v sídle jeho, nehledíc ani k okolnosti historicky nevývratné, že lyceum někdejší z olomoucké university vzniknuvší, bylo celou svou podstatou dílem biskupův a arcibiskupův olomouckých. Sněm většinou schválil sice návrh výboru zemského, ale připustil, že 3000 zl., jež arcibiskup byl zavázán ročně připláceti, mohou býti obráceny na diécésánní seminář jeho.[1]) Když bylo jednáno o stížnostech duchovenských, žádal především sněm, aby přísně trestán byl odpad od víry katolické, prý v zájmu veřejného pokoje. Když pak navrhoval prozatímní výbor zemský, aby Židé neměli práva ani k občanství ani ku koupi zemských statkův ani ku šlechtictví, snesl se sněm na prosbě, aby dály se vůbec nobilitace řídčeji, Židé aby z nich byli vůbec vyloučeni, cizinci pak, kteří již statky zemské koupili, aby byli přidržáni do roka k zemi se habilitovati. Po návrhu Karla knížete z Lichtenštejna sneseno dále, aby úroky z hotovostí kontribučenských pokladen byly obráceny k dobru poddaných.[2]) V sedění sněmu dne 8 července přijata prosba za nový a zlepšený řád hrdelní. V sedění sněmu dne 10 července jednáno o žádosti král. kapituly brněnské o místo a hlas na lavici praelátské, jehož pozbyla, když r. 1778 proboštství bylo povýšeno na biskupství. Tentokráte byla žádost odmrštěna a sice s výslovným odůvodněním, že splnění její není v právomoci sněmu, i byla kapitula snesením sněmovním vyzvána, aby se obrátila ve příčině té přímo ku králi. Téhož dne také jednalo se o žádosti sedmi královských měst na Moravě, aby nad nimi byl opět obnoven úřad podkomořský, což sněm schválil. Také bylo jednání sněmovní za r. 1789 toho dne ukončeno[3]) a pokračováno v něm až 27 září 1790. Tu především předčítány byly dvě

[1]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791, čís. 28.

[1]) Dle protokolů sněmovních v moravském archivě zemském.

[2]) Tamže.

[3]) Tamže.

kého gubernia, jedna ze dne 22 srpna
ze dne 16 září t. r., obě ve příčině
zamýšlených při převážení koruny
ních klénotů českých z Vídně do
Při této příležitosti objevilo se však
eparatistické a staleté právní zvyklo-
rující smýšlení moravských stavů.
ce sneseno, že shledávají stavové
ié slavnosti zdůvodněnými, pokud
onány v království českém, ale ne-
rý příčiny, aby na Moravě jakožto
e ku koruně české inkorporované,
šech věcech na království českém a
ních nezávislé, mající svého zem-
ajtmana, svého ředitele sněmu, své
zřízení, slavnosti podobné byly ko-
Proto prý nemohli stavové moravští
iti k žádosti pronesené se strany
by stavové znojemského a jihlavského
české deputaci se připojili a ji do-
i. Za to svolili, aby koruna a ko-
lénoty české byly i v markrabství
řijaty a doprovozeny, při čemž měli
ní krajští hejtmané vše potřebné na
lomestikálního fondu opatřiti.
ěvadž 1 květnem 1790 byla opět
ost uvedena dřívější berní soustava
lní, nastala i změna ve vládních po-
a sněm povolil podlé dřívější normy
3 zl. 22 kr. řádné i mimořádné berně,
povinnost měla však býti stejno-
na vrchnosti i poddané rozvržena.
ídu byl sněm za r. 1790 ukončen a
stopadu slavně zahájen sněm nový
791.
vním dílem sněmu r. 1790 jsou čtyři
avovských stížností, datované dne
1790. Nadepsány jsou „Desideria
ských stavů z r. 1790“ a upra-
ly v konečné své podobě stavovským
em a vrchním ředitelem humanitních
brněnských Tomášem Pötzlem.
is jednal o zřízení stavovském, druhý
stech církevních, třetí o správě poli-
vrtý o správě soudní. K celku při-
stížnosti sedmi měst královských.[1])
příčině zřízení stavovského žá-
by bylo mínění stavů vyslyšeno před
každého základního zákona zem-
též tak mělo se díti i při každém ji-
stulátu vládním, aby prý cizinci, ne-
mského zřízení a vedení často neka-

lými záměry vedlejšími, nemohli proti zemi kouti škodlivé, ba i nebezpečné záměry. Slavné někdejší obřady při zahájení a konání sněmu měly býti znova zavedeny a nejvyš-ším zemským úřadníkům stavu panského i královským kommissařům opět obvyklé pocty vzdávány, zvláště pocty vojenské a čestná stráž, spolu aby stavům bylo povoleno vydržovati si potřebné služebnictvo a čtyři zemské trubače z fondu domestikálního. Místo zemského purkrabí mělo býti rovněž znova osazeno. Pořádek sedadel a hlasů při stavovských shromážděních měl býti dle příslušných královských reskriptů z r. 1705 a 1753 obnoven a sice tak, aby prvé místo zaujímal zemský hejtman, po něm aby následovali nejvyšší zemští úředníci ze stavu panského, potom členové stavu duchovního, pak knížata v zemi usedlá, stav panský, rytíři a zástupci sedmi měst královských. Nejvyšším zemským úředníkům mělo býti vyhrazeno předsednictví při všech zemských úřadech a kommissích, a sice páni měli míti přednost před rytíři a rytíři před členy stavu městského. Při osazování zemských úřadů mělo býti bráno zřetelí na členy moravských stavův a krajští hejtmané měli býti bráni výhradně ze členů moravských stavů panského a rytířského. Cizinci neměli míti práva kupovati si statky zemské, dokud nebyli k zemi habilitováni. Dále měl býti obnoven stálý výbor zemský, v němž by za předsednictví zemského hejtmana měli místo a hlas všichni nejvyšší úřadníci zemští vedle osmi volených členů, po dvou z každého stavu, tomuto výboru zemskému mělo býti přiděleno dle dřívějšího spůsobu potřebné úřednictvo a sice zemský sekretář, dva adjunkti, registrátor, expeditor a čtyři kancelisté. Účetnictví stavovské mělo býti od kamerálního opět odděleno a stavům dovoleno, aby si směli voliti z též příčiny zemského účetního, jeho náměstka, dva revidenty, tři adjunkty a tři kancelisty. Pokladna stavovská měla býti zbavena správy všech fondů, které s ní nesouvisely, ale za Josefa II jí byly přiděleny, jako fond chudinský, fond zrušených bratrstev, správa světských nadací a p. Všem praesidentům gubernia tehdy i budoucně mělo býti vyhrazeno praesidium zemského sněmu. Měly býti obnoveny stavovské kommisse pro daň dědickou a rektifikační, veškeré pak řízení rektifikační mělo býti stavům navráceno. Dále měly býti obnoveny kommisse pro daň nápojovou a

[1]) oslovně uveřejnil spisy tyto D'Elvert, Schrif-104 - 231, ve výtahu Dvořák, Dějiny Moravy,

recessy, zrušeno pak býti mělo nařízení Josefa II ze dne 18 ledna 1787, dle něhož všechny přebytky z důchodů stavovských měly se odváděti do fondu studijního, což až do datování stížných spisů sněmovních již činilo 244.169 zl. Stavům měl býti navrácen starý dům stavovský, aby tam byly umístěny zemská práva, desky zemské, pokladna a ostatní stavovské úřady, jakožto v místnosti před ohněm bezpečnější než byl bývalý klášter svatotomský. Stavové měli býti prosti poplatků na mýtech aerárních i soukromých, úředníci pak jejich taxy z platů svých. Dále měli míti stavové svobodný dovoz nápojů pro svou potřebu kromě měst královských, kdež svolováno, aby se z nápojů jistý plat bral. Kromě země neměli býti stavové na soud poháněni, páni pak a rytíři měli svědectví při soudech skládati ne přísahou, nýbrž pouhým podáním ruky. Brněnská akademie rytířská, totiž nadání císaře Ferdinanda II a svobodného pána Teufenbacha, r. 1782 s Tereziánskou akademií ve Vídni spojené, jakož i olomoucká akademie stavovská měly býti opět obnoveny, lyceum pak z Olomouce do Brna přeneseno, dále moravským stavům mělo býti vyhrazeno právo navrhovati kandidáty pro dvanáct míst chovanců ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídni. Úsporný fond, Josefem II zabraný, měl býti stavům opět navrácen a spolu mělo jim býti opět propuštěno právo volně disponovati s fondem domestikálním. Jistoty záduší, nadační, sirotčí a svěřenské neměly býti výlučně ukládány toliko do fondů veřejných, nýbrž i u soukromníkův, aby tím byl povznesen úvěr osobní. Dědičné holdování všech čtyř stavů moravských mělo se díti vždy v Brně — ve spise stížném praví se, aby bylo obnoveno holdování v Brně za přítomnosti panovníkovy, což ale odpíralo pravdě —, dědičné pak úřady v markrabství měly býti obsazeny.

Ve příčině věcí církevních žádáno omezení tolerančního patentu pokud bylo nejvíce lze, katolické církvi mělo býti zajištěno přední postavení, katolickým pak duchovním nemělo býti bráněno, aby působili blahodárně v lid, zamezujíce další šíření sekt náboženských. Rovněž žádáno, aby nebyli katolíci povinni pohřbívati na svém hřbitově s evangelíky. Biskupům měl býti vrácen dozor nad věcmi ryze církevními. Generální semináře měly býti zrušeny, každému pak biskupu mělo býti propuštěno

právo, aby zřídil si na útraty veřejné seminář, v němž by měl dozor nad vyučováním i výchovou kněžského dorostu a právo jmenovati představeného. Biskupům v mezích jejich diécésí měla býti vrácena censura oněch knih, které hledí obsahem k věrouce a mravouce, ježto prý uvolněním tisku a svolením k patisku knih nebezpečných byla způsobena těžká rána věrouce i mravouce křesťanské; také mělo býti ponecháno biskupům posuzování theologických učebnic a katechismův a vráceno právo jmenovati direktory theologie při universitách a lyceích i ustanovovati professory theologie. Zrušeny měly býti některá ustanovení zákona manželského z r. 1783, zákaz, že biskupové nesmějí konati ani povolovati veřejné pobožnosti a processí bez dovolení zeměpanských úřadův, a nařízení, že oběžníky mají býti kněžstvu doručovány skrze úřady krajské. Konsistořím měla býti vrácena soudní moc nad osobami kněžskými, kázeň klášterní, rušením klášterův uvolněná, měla býti obnovena, zrušeným klášterům, jichž představení byli praeláty zemskými a členy duchovního stavu, měly býti zabavené statky navráceny, uprázdněná opatství neměla býti osazována kommendovanými opaty, duchovní nadání měla býti navrácena původním účelům dle vůle zakladatelů, statky přikázané fondům nadačnímu, náboženskému nebo studijnímu neměly již býti ani prodávány ani dědičně pronajímány, náboženský fond moravský měl býti oddán správě stavův, aby nebyly přebytky z něho dávány jiným zemím, peníze pak, které již byly z něho jiným zemím vydány, měly býti zplaceny aneb alespoň 4% zúrokovány, čehož by se užilo k zlepšení důchodů farářův i lokálních kaplanů. Abolice na statcích duchovenských a proměna dominikálních pozemků ve statky rustikální měly býti zrušeny, členové pak kommisse aboliční, kteří spůsobili jednáním svým škodu vrchnostem duchovním, měli býti pohnáni k zodpovídání. Olomouckému arcibiskupu a jeho métropolitní kapitule měla býti vrácena léna, r. 1787 přikázaná fondu náboženskému.

Ve správě politické především dotýkal se obsah stížností nové soustavy vyučovací, jíž vytýkán směr naprosto pochybený a přisuzována vina zvráceného vychování i velké zkázy mravní, spolu pak žádáno, aby úřad krajských kommissařů školních byl zrušen, v městech na místě normálních škol aby zřízeny byly příhodnější ústavy vyučo-

vací, na školách pak triviálních aby provedena byla methoda, lidu selskému přiměřenější. Školy i učitelé na venkově měly zůstati podřízeni vrchnostem, v náboženské pak stránce duchovním správcům, vrchnosti měly býti prosty závazků dodávati topivo do škol, poddaní pak platu školního. Zrušená gymnasia měla býti obnovena, stipendia udělována v četnějších případech žákům chudým, latinskému jazyku měla se věnovati větší pozornost, školné pak na gymnasiích mělo býti zrušeno. Právo patronátní ve příčině farářův a lokálních kaplanů, pokud bylo dvorním dekretem ze dne 1 února 1784 omezeno, mělo býti vrchnostem navráceno. Proměna fideikommissů reálních v peněžité neměla býti povolována. Zákony ze dne 28 února 1786 a 17 září 1789, jimiž obmezena byla práva stavů na myslivost a podporováno prý pytláctví, měly býti zrušeny. Působnost důstojníků konskripčních měla přestávati na věcech čistě vojenských, vojenští dovolenci měli pak opět podléhati soudní právomoci vrchnostenské. Puncování domácího zboží zlatého a stříbrného mělo býti zrušeno, spolu se zákonem Josefa II, dle něhož poddanské odúmrtí měly připadnouti státu místo vrchnosti. Cena dobytčí soli měla býti slevena a v zemi větší počet solnic zřízen. Kontribuční a obilní fondy měly jistou částí přispívati k dani poddaných. Zhostné na panstvích, 15 března 1785 zrušené, mělo býti obnoveno, soukromá mýta vrchnostem navrácena, mýtní pak sazba s prospěchem poddaných změněna, tito pak měli býti sprostěni povinnosti opravovati aerární silnice v osadách průjezdných. Vrchnostem mělo býti navráceno výhradné právo nalévati nápoje a vařiti pivo pro poddané. Nucený řád mlecí pro poddané, dle něhož byly přikázány určité obce určitým mlýnům, měl býti opět obnoven. Vrchnostem mělo býti znova vyhrazeno právo poddané tělesně trestati a v případech nutných ze statků vyhostiti. Řád r. 1788 o dědičnosti zakoupených statků poddanských měl býti zrušen, ustanovení pak o dani dědické změněno. Aerární silnice neměly býti pronajímány, jeźto stav jejich tím velice trpěl. Poddaným měly býti učiněny úlevy při ubytování vojska, zvláště jízdy. Vrchnosti měly býti zbaveny závazku, předkládati krajským úřadům k potvrzení smlouvy sjednané s poddanými o robotních a urbariálních úvazcích. Židé měli býti vyloučeni z povýšení do stavu šlechtického, z práva nabývati statků zemských nebo městských a z práva měšťanského, šlechtictví pak mělo se udíleti jen osobám o soujem Dědičných Států zvláště zasloužilým.

Čtvrtý spis obsahoval stížnosti a přání v soudnictví. Tu především žádáno, aby byly obnoveny zákony proti lichvě, platné před 29 lednem 1787. Josefinský zákon o prodigalitě, jímž omezena byla dřívější zákonitá práva proti marnotratníkům, rovněž měl býti zrušen. S prospěchem stísněných dlužníků měla býti opět zavedena dočasná zástava exekuce nebo moratorium, zákon pak ze dne 11 května 1786, dle něhož v oněch případech dědických, kde nebylo závětu, šlechtické dcery dědily stejně se syny, měl býti zrušen. V právě dědickém měl býti obnoven rozdíl mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Závažné změny žádány byly ve všeobecném řádě soudním i konkursním. Počet zemských advokátů měl býti omezen. Osoby nově do stavu šlechtického povýšené neměly míti právo souzenu býti královským soudem zemským ani jiných výsad soudních, příslušných toliko starousedlým pánům a rytířům. Zrušen měl býti zákon z r. 1784, dle něhož u každého magistrátu měl býti jeden vysloužilý důstojník radou zvolen, purkmistrové pak měli býti ustanovováni doživotně. Nucené dosazování justiciářův mělo býti odstraněno. Výsady stavu panského a rytířského ve věcech trestních měly býti obnoveny a některé tresty, jako vypalování znamení, tažení lodí, přikování, zametání ulic a j., měly býti odstraněny. Veškery soukromoprávné pře pánův a rytířů měly býti projednány výhradně před soudem zemským.

Ku čtyřem spisům stížným, jež podány byly jménem všech čtyř stavů moravských, připojen byl zvláštní stížný spis sedmera královských měst ze dne 19 května 1790, sněmem sice schválený, ale zvláštní městská desideria zavírající. Královská města moravská žádala stavy, aby podporovali žádost jejich za odstranění volby městských radů skrze volební výbory měšťanské i za obnovu dřívější svobodné volby, králem Václavem II r. 1292 propuštěné a r. 1784—5 zrušené. Dále žádala, aby sprostěna byla povinnosti voliti bývalé důstojníky za rady, což odůvodňovala tím, že jsou tito důstojničtí ucházeči namnoze vetchého již zdraví a věcně k úřadování nespůsobilí. Dále uváděla města, že volnost provozovati živnosti škodu působí, že rovněž škodliva jest rovnost mezi živnost-

níky městskými a předměstskými. 10 března 1783 nařízená, ježto na některých místech, jako v Brně a v Uherském Hradišti, byla předměstí vrchnostem poddána. Mistr předměstský maje vyšší povolení, přestěhoval prý se snadno do města, kdež obdržel i právo měšťanské, vrchnost pak osadila místo jeho jiným, čímž sice přibývalo — dle názoru městského stavu — professionistů, ne však výdělku. Žehráno i do volnosti, tovaryšům propuštěné, aby se ženili, a za následek uváděno hrozné řádění lichvy, císařským nařízením ze dne 29 ledna 1787 přípustné, aby prý soukromému úvěru bylo ulehčeno, který dotud byl stížen zákonnitým stanovením míry úrokové, načež žádáno veřejně 10, 20, 30, ba až 50%. Brno samo stěžovalo si, že nedostatečně osazen jest jeho magistrát purkmistrem a devíti rady, kteryž počet, místo dřívějších dvanácti, potřebě rozšířené agendy nijak nevyhovuje. Také Olomouc dovozovala, že magistrát složený z purkmistra a šesti radů není potřebám města přiměřen. Dále bylo žalováno, že byla správa městských statkův obcím odňata, zvláštní administraci svěřena a magistrátům nedovoleno ani do ní nahlížeti. Města dovozovala, že mohou jen tehdy hospodářsky se rozvíjeti, když jim navrácena bude samospráva. Židům mělo býti zapověděno v královských městech přenocovati a tam si byty najímati, při čemž poukazováno, že nikdy nemívali příbytků v městech, nýbrž jen a to ještě toliko ze zvláštní přízně ve vzdálenějších předměstích. Obilní lichva měla býti zmařena obnovou nařízení Maximiliána II, dle něhož cizím kupcům nebylo dovoleno kupovati v zimě před desátou a v létě před devátou hodinou. Synům radů městských a měšťanů královských měst měla býti dána možnost nabývati nadačních míst v akadémiích. Zákon za omezením marnotratnictví měl býti obnoven. Žádáno dále, aby zrušeno bylo josefinské nařízení, rušící právo mílové. Zvláště stěžovalo si Brno, že ukládá se mu dozor na ústavy humanitní, jakkoli tyto povahou svou jsou ústavy celé zemi prospěšnými. Olomouc žehrala, že utrpěla těžkou ztrátu zrušením klášterův a přenesením obou krajských úřadů do Unčova a Hranic, i žádala, aby alespoň krajský úřad olomoucký byl do města znova přenesen, jistoty zrušených čtyř městských špitálův úhrnem 200.000 zl. převyšující aby byly městské správě navráceny a lyceum v universitu obnoveno. Olomouc, Jihlava, Znojmo i Uh. Hradiště žádaly si mírnějšího zdaňování svých pozemkův, Hradiště nad to uplavnění řeky Moravy. Unčov a Kyjov žádaly za obnovu bývalých svých gymnasií, při čemž Kyjov zřejmě prohlašoval, že normální škola nepostačuje k dokonalému vzdělání mládeže.[1])

Nepředpojatý čtenář moravských stížných spisů — kromě desiderií městských, která zakládají se skutečnými poměry —, srovnav jej se stížnými spisy stavů českých, není s to, aby zbyl se dojmu na výsost nepříznivého: „V celém tom pamětním spise, praví nejnovější a nejlepší dějepisec moravský,[2]) jasně se zračí duch času a stupeň vzdělání, na jakém stáli tehda vyšší stavové moravští. Plným právem lze o nich říci: ničemu se nenaučili a ničeho nezapomněli. Marně doléhaly v naše kraje vlny mohutného revolučního hnutí francouzského, u stavů moravských naprosto minula se s účinkem zpráva, že tam národní shromáždění již roku předešlého památným usnesením v noci ze 4 na 5 srpen navždy pohřbilo všeliká neoprávněná privilegia stavovská. To co stavové moravští žádají, jest nezvratným dokumentem neznalosti všelikého pokroku lidského.... V náboženství má nastati někdejší nesnášenlivost a pronásledování, lid selský má znovu býti ujařmen a vydán i trestům tělesným, školství má se vrátiti ve ztrnulý stav jesuitských gymnasií. Nikoliv péče o povšechné blaho země, nýbrž sobecké zájmy každého stavu zvlášť jsou tu hlavním vodítkem. Šlechta hledí devotně k absolutní moci panovnické, této neodvažuje se dotknouti, ale žádá účastenství v moci zákonodárné s vyloučením ostatního obyvatelstva. Městům zase nezáleží tolik na tom, aby dosáhla většího podílu ve správě veřejné, jim stačí samospráva v nejužším rámci vlastního obvodu, za to tím horlivěji volají po obnově společenstev cechovních a po zrušení všech zákonů z poslední doby, jimiž obchodu, průmyslu i řemeslům dána byla větší volnost. Na celé čáře hlučně se ozývá reakce proti všem opravám josefinským, netoliko proti přenáhleným a škodlivým, nýbrž i proti oněm, která značí skutečný pokrok.“

Moravský dějepisec posuzuje desideria moravských stavů se širokého hlediska časových ideí a snah. Naskytuje se však potřeba, aby desideria tato posouzena byla se stano-

[1]) Stížný spis měst královských na Moravě dle opisu v král. českém archivě zemském.

[2]) Dvořák, Dějiny Moravy. 972.

viska v prvé řadě oprávněného, totiž se zřením ku státoprávnímu příslušenství Moravy ku koruně české, a pak se zřením k pokroku časovému. Ani v jedné ani v druhé příčině pamětní spis moravský nevyšinul se nad úzkou úroveň zájmů ryze feudálních. Po státoprávním ohledě ignorovali moravští stavové naprosto staleté příslušenství své ke koruně české a lhali si, že domohou se naprosté svézákonnosti, netuše ovšem, že ženou se klopotně do mlhavého státního útvaru budoucnosti, který bohatou Moravu na roveň bude klásti passivním zemím, jako Štyrsku, Korutansku anebo Bukovině, jakkoli praecedenční případ s jistotou 10.000 zl., jež z náboženského fondu moravského propůjčena byla náboženskému fondu štyrskému, mohl je o nebezpečných důsledcích jednání jejich poučiti. Pohříchu nebylo mezi tehdejšími moravskými stavy prozíravého státníka, který by byl upozornil své soudruhy na nebezpečenství hrozící. Nejpolitičtější hlava mezi nimi, gubernátor hrabě Ugarte, který měl i největší účastenství při spisování desiderií, byl při nejlepší vůli přece jen vázán úředním postavením svým. A tak stalo se, že moravské stížnosti vyzněly nejpříkřejším zpátečnictvím. Neboť jinak není lze posouditi žádosti vyšších stavů, jako ku př. rytířů, kteří pohoršovali se, že v obyčejném občanském styku byly dcery měšťanů královských měst titulovány slečnami, což prý toliko dcerám rytířského urozenství přísluší! Neméně příkré bylo odůvodňování ostatních stížností. Rytířský stav žádal, aby nebyli s ním slučováni nově nobilitovaní v městech královských bydlící a k městskému stavu příslušní, poněvadž prý by požívali za 500 zl. taxy týchž přednostií jako rytíři za 3000 zl. Žádost, aby omezen byl počet poddanských advokátův a justiciářů, dokládána neméně klassicky. Advokáti prý jsou pijavkami krev lidu ssajícími, praví se v příslušném odůvodnění sněmovního desideria. Nikdy prý nebylo tolik pří, jako od zřízení advokátův a justiciářů, což prý může dosvědčiti soud appellační. Snadno prý lze vyšetřiti, ve které krajině moravské zahnízdil se advokát aneb u které vrchnosti jest justiciář ustanoven, ježto prý z těchto obšťastněných niv přichází hromada odvolání a pří.[1]) O věcech poddanských měli stavové názor naprosto zastaralý, který v poddaných spatřoval toliko zděděnou hospodářskou hodnotu; žádajíce, aby směli poddané své opět tělesně trestati a v nutných případech ze statků zhošťovati, odůvodňovali stavové desiderium své těmito slovy: „Jakož jednak jest správno, že mnohý druh lidí, zvláště však surový lid sedlský, není lze vždy dobrotivým jednáním přiměti k poslušnosti, právě tak jest zase jisto, že poddaní k onomu stupni svéhlavosti, kterouž vypovídají téměř všechnu poslušnost nejen vrchnostenským, nýbrž i krajským, ba i nejvyšším nařízením, hlavně tím byli uvedeni, poněvadž mnohými formalitami, s kterými nyní uvalování trestů jest spojeno, uvedeni jsou v bludné domnění nezávislosti, které jim může býti odňato pouze uchopením se přísnějších opatření.“[1])

[1]) Doslova: man merket gleich in welcher Gegend ein Advocat auf dem Lande eingenistet, bei welcher Obrigkeit ein Justiciar bestellet ist, denn aus diesen glücklichen Gefülden kommt ein Schwall von Recursen und Processen. Dle originálu v moravském archivu zemském.

[1]) Dle orig. v moravském archivu zemském a s užitím překladu Dvořákova, n. j. m. 968.

Vyřízení desiderií stavovských.

Poměry, za nichž bylo Leopoldu II vyřizovati stížnosti, tužby a návrhy stavů českých i moravských, lišily se podstatně od poměrů, za nichž stížnosti tyto byly usnášeny. Dvě veliké starosti sňaty byly zatím s beder císařových a dodaly mu odvahy čeliti přáním stavů zvláště českých, jakkoli nebylo lze upříti jim právního základu ani citu pro spravedlivost. Bylať mezi tím sjednána konvence Reichenbašská, čímž zažehnáno od mnohých let hrozící nebezpečenství války s Pruskem, a s Uhry spůsobeno narovnání velmi příznivé. Než zesílenému takto stanovisku panovníkovu neimponovaly ani snesení stavů českých ani moravských. Především překvapovala věcná různost požadavků moravských a českých, co pak týkalo se věcí českých, tuť bylo potřebou uvážiti, že valná menšina stavů nesouhlasila s obsahem všech tří stížných spisů, ba zřejmě proti nim se stavěla. A v čele této menšiny byly osobnosti mocné, Leopold hrabě Clary, praesident nejvyššího soudního úřadu, a Jan Rudolf hrabě Chotek, jehož Leopold II, odděliv od dvorské kanceláře nejvyšší správu finanční, jmenoval předsedou dvorské komory u věcech finančních.

Především dožili se čeští i moravští stavové trpkého zklamání, neboť selhalo očekávání jejich, že Leopold II úplně odvrátí se od zásad josefinských. Vyřízení stížností českých i moravských — o českých bude níže zevrubně položeno — ukázalo jasně, že přivolil císař stavům toliko u věcech buď prostě formálných buď podřízených. Způsob vlády a zejména vídeňské ústřední úřady, zřízením zemským neznámé v platnosti i působnosti své zůstaly, a toliko přivoleno k žádostem, jež podporoval starobylý obyčej anebo které stavům sice lichotily než moci vládní neujímaly.[1])

Mnohem dříve než česká desideria vyřízeny věci moravské. Věc lze si snadno vysvětliti obsahem těchto moravských stížností, který nedotýkal se nikdež skutečných poměrů správy státní. Vyřízení moravských desiderií, 29 dubna 1791 datované, řídí se také ve všech příčinách stanoviskem shora již dolíčeným. Bylo pak hlavně dílem spojené kanceláře českorakouské a nejvyššího dvorského kancléře Leopolda hraběte z Kolovrat, který po mnohých konferencích s vynikajícími členy stavů předložil císaři návrh rozhodnutí.

Převážné části desiderií stavovských prostě nebylo vyhověno, s odůvodněním více méně věcným, některá příznivě vyřízena v části a jen málokterým dostalo se příznivého venkoncem vyřízení. Celkem neb alespoň s části dostalo se příznivého vyřízení těmto desideriím: Především zaručeno stavům právo, že bude před každým vyhlášením některého nového zákona mínění jejich vyslýcháno a týmž způsobem že bude každý královský požadavek sněmu předložen. Slavné někdejší obřady sněmovní byly obnoveny, kromě trubačův a některého služebnictva ryze obřadního, při čemž podotčeno, že jich není v jiných zemích. Obnoven byl i úřad zemského purkrabí, v příčině však vojenských stráží a poct, obvykle vzdávaných nejvyšším úředníkům zemským, ustanoveno přestati na nařízeních Marie Terezie; toliko pořádek sedadel i hlasů ve sněmě obnoven dle starožitného obyčeje. Cizinci chtěli-li nabývati zemských statků, měli se nejprvé v zemi habilitovati. Stálý stavovský výbor zemský obnoven se vším bývalým služným přísedících i úřadnictvem; také povolena zvláštní stavovská účtárna, ale podřízena dvorské účetní komoře, tudíž úřadu, který zákonně v zemích koruny české neměl žádné právomoci. Úřad zemského hejtmana sice obnoven, ale spojen trvale s úřadem předsedy gubernia. Bývalé kommisse při výboru zemském, rektifikační a pro daň dědickou, byly sice obnoveny, ale protokoly jejich měly býti téhodně gubernii předkládány; svoleno bylo i k obnově kommisse pro daň nápojovou. Přislíbeno, že bude rytířská akadémie od vídeňského Theresiána oddělena a do Brna přenesena; než se tak stalo, mělo se dostati stavům určitého počtu Teutonbašských i Ferdinandských stipendií; rovněž svoleno, aby byla obnovena stavovská akadémie v Olomouci. Vlastní správa domestikálního fondu stavům sice povolena, ale s omezením, aby všechna řádná vydání byla na rok praeliminována, mimořádná pak pokaždé panovníku k potvrzení předkládána. Biskupům oznámeno, že budou vždy tázáni o radu a mínění o věcech ryze církevních. Dozor nad diécésánními semináři kněžskými biskupům navrácen. Biskupům vráceno právo pořádati veřejné pobožnosti a processí bez povolení světského úřadu, duchovenstvu pak oznámeno, že církevní oběžníky nebudou již doručovány krajskými úřady. Venkovské duchovenstvo vyňato ze soudní právomoci vrchnostenské a přiděleno nejbližšímu organisovanému magistrátu. Pečovati o kázeň a pořádek v klášteřích zůstaveno úřadům duchovním. Císař slíbil, že uváží, bude-li lze časem některé ze zrušených klášterův obnoviti. Klášterům zbývajícím navráceno právo svobodné volby praelátů. Knížeti arcibiskupu olomouckému vráceny lenní statky, zabrané pro fond náboženský. Královským městům zabezpečena vlastní správa majetku, zamítnuta ale žádost za zřízení úřadu podkomořského. K volbě starosty nebylo nadále potřebí zvláštního průkazu spůsobilosti. Rozhodnutím ze dne 5 července 1790 sice upuštěno od povinnosti, aby voleni byli za rady městské vysloužilí důstojníci, přece však se žádalo, aby bráno bylo náležité zření při osazování služeb městských k osobám vojenským. Propůjčovati živnosti v městech královských přiznáno výhradně magistrátům; gubernii zůstalo toliko právo vyřizovati rekursy. Magistrátům ponecháno rovněž právo sestaviti tržní řády, jež gubernii náleželo potvrzovati. Místo zrušeného práva mílového svoleno k mírnému poplatku z nápojů do měst dovážených.[1])

[1]) Springer-Pravda, Dějepis Rakouska od míru Vídeňského, 24.

[1]) Dvořák, Dějiny Moravy, 973—979.

Uvážíme-li celkem o těch nemnohých částech desiderií stavovských, jimž Leopold II vyhověl, tož nejdůležitějším následkem jest, že stavovské zřízení se všemi svými vadami a zastaralými zvyklostmi bylo obnoveno. Vládní směr ovšem dovedl spůsobiti, že zřízení toto přestávalo na jednání prostě formálním, agendu gubernia doplňujícím. V důležitých věcech bylo vyřízení desiderií moravských stavům pokynem, že zašli dále, než kolik dovolovala myšlenka dynastická. Tak zamítnuta žádost za privilegium de non evocando s výslovným odůvodněním, že by tím trpěla nezávislost království českého! Zaslouženou odpovědí na separatistické snahy národního i právního, vyhovující toliko tužbám zpanštělé a bohatých obročí žádoucí byrokracie. Odtud odklady, za nichž bylo ještě častěji zasedati sněmu království českého.

Nový sněm český zahájen byl 10 května 1791. Účastenství bylo opět hojné, a nově uvedeni byli Karel kníže Aueršperk, Václav hrabě Pötting, Václav Bořek hrabě Dohalský z Dohalic, František baron Feuerstein. Karel baron Eben, Karel baron Rummerskirch a rytíř Hubatius z Kotnova. Nový nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann uvedl se sněmu sdělením, že, císař svolil k obnově výboru

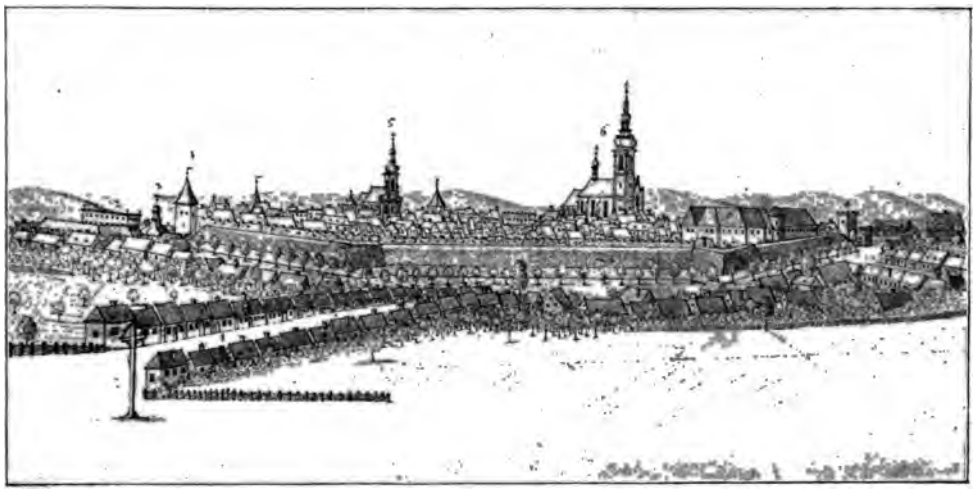

Prostějov v XVIII stol.

stavů bylo prohlášení, že není lze zaručiti, aby z přebytků náboženského fondu moravského nebyly dávány podpory jiným Státům Dědičným.

Mnohem později než na Moravě došlo na vyřízení stížností, návrhův a přání stavů českých. Příčinu toho snadno bylo shledati v nepoměrně hlubším základě, na němž byly zbudovány. Jednaloť se o restituci a rozšíření Obnoveného zřízení zemského nově navrhovaným zřízením Leopoldovským a tu bylo císaři rozhodovati buď pro historický vývoj soujmu zemí, nad nimiž panoval, buď pro převrat proti právu provedený, který ze svézákonných a historicky odůvodněných statoprávních útvarů snažil se vytvořiti nový stát bez podkladu historického, bez základu zemského s právomocí, jakou měl od r. 1764, a navrhl spolu, aby byl dík vzdán dosavádnímu prozatímnému výboru zemskému za veliké úspěchy, jichž se byl dočinil. Potom čtěna zpráva sněmovní deputace ve příčině podaných sněmem stížností do Vídně vypravené. Deputace ovšem referovala 28 února a 16 března 1791 o přijetí svém skrze císaře, ale nebyla s to, aby oznámila definitivně, jakým spůsobem byla desideria stavů vyřízena, poněvadž ve příčině té císař stále si rozhodnutí vyhrazoval. Zahajovací schůze měla tudíž ráz klidný, již však ve druhé schůzi, dne 11 května konané, propukaly vážné příčiny k nespokojenosti. Bylo sice nejvyšším purkrabím oznámeno, že na představku stavů vypsaný již pronájem komorničího

dvora v Dehnicích byl zastaven, ale pohnuté jednání vzniklo o právních modalitách, za nichž bylo lze v Čechách trhem nabýti zboží ve dskách zemských zapsaného. Podnět podal případ následující. Náboženský fond vypsal trh na panství Poříčí a při roku trhovém koupil je jakýsi Donner. Zemský výbor oznámil však sněmu, že tento Donner, jsa schwarzenberským poddaným, nebyl ku koupi zboží ve dskách zapsaného právně způsobilým. Sněm široce se zabýval otázkou tím vzbuzenou a snesl se na prosbě k císaři, aby budoucně kupci zboží deskového přidržováni byli, dříve než trh se stane, vyhledávati práva občanského buď v Praze buď v královských privilegovaných městech Kutné Hoře, Plzni nebo Budějovicích. Snesení to nabylo platnosti a tím se vyvinula prakse až v přísloví vešla. Ježto nabytí měšťanského práva v řečených městech privilegovaných záviselo na realním majetku v obvodu příslušného města, vyskytly se záhy bezcenné objekty, které ucházečům o právo měšťanské formálně prodávány, a tím byla prokázána absurdnost zákonného ustanovení, jež právo ku koupi statku deskového činilo závislým na způsobilosti stavovské. Dvorním dekretem ze dne 10 února 1791 ve sněmu předčítaným bylo stavům oznámeno, že císař upouští od zamýšleného prodeje statků zrušených klášterů plaského, chotěšovského a doksanského, svolil ale, aby byly statky tyto pronajaty, čímž nejlépe označeno, že císař na obnovu zrušených klášterů nepomýšlí. Sympathickým bylo stavům sdělení, že přestala právomoc stavovských repraesentantů ve gremii guberniálním, neboť oznámeno, že dosavádní stavovští repraesentanti a sice baron Mac Neven a Václav hrabě Cavriani jmenováni byli státními úředníky, a sice Mac Neven radou guberniálním a Cavriani krajským hejtmanem budějovickým. Jmenování barona Mac Nevena, u stavů velice oblíbeného, bylo přijato zvláště s povděkem, sněm pak pamětliv jsa jeho přičinění o předložené již trojí spisy stížní, snesl se na mimořádné odměně 1000 souverain d'orů, jíž se řečenému Mac Nevenu za námahu jeho mělo dostati. Níže bude položeno, jak zachoval se dvůr k snesení tomuto.

V sedění dne 30 června 1791 slavnostně vykonán závěr sněmu a sice za okolností, které pýchou a nadějemi naplnily hruď všech českých vlastenců. Oslovil nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann královské kommissaře toliko česky, načež jednotliví členové stavů hlasitě své „přiznávám se“ česky ohlašovali. Také královští kommissaři Václav hrabě Špork, Jan Václav Astfeld svob. pán z Vydří a guberniální rada Jan Marcel svobodný pán z Hennetu česky na učiněné přímluvy odpovídali. V témž sedění připuštěni ještě mezi členy stavu panského Vilém hrabě Auersperk a Maurice hrabě de Cavenay.

Mezitím vyplňovány některé neodkladné požadavky stavů jako odpověď na stížné tři spisy i na předstávky plnomocníků stavovských i stavovské deputace. 13 března již svolil císař, aby obnoven byl výbor zemský v Čechách v působnosti a právomoci, instrukcí z r. 1764 vyměřené.[1] 10 května 1791 zvoleni byli v plném sedění sněmovním do stálého výboru zemského z praelátův arcijáhen kanovník Varlejch z Bubna na 6 a strahovský opat Mayer na 3 léta, z pánů baron Mac Neven a hrabě Hartmann z Klarštejna, z rytířů podkomoří rytíř Henneta appellační rada Jindřich Losy z Losenau, z měšťanstva pražský purkmistr Steiner a magistrátní rada Jan Štěpanovský, vždy prvé jmenovaný na 6, druhý na 3 léta. Do zesíleného výboru zemského zvoleni byli nad to praeláti Krieger a Herites, z pánů hrabata Václav Špork a Bouquoi, rytíři Leiner a Rosenthal, z měst místopurkmistr Preinhölter a rada Slívka. 11 května konal zemský výbor tento, také stavovskými repraesentanty zvaný, prvou schůzi, v níž především stavovská berní správa obnovena a guberniální sekretář Antonín Weiss zvolen „pro své zásluhy o věci stavovské“ — řídilť až do té chvíle kancelář stavů — ředitelem stavovského berního úřadu.[2])

Následovala pak jmenování na uprázdněná místa nejvyšších zemských hodnostářů stavovských, načež královským reskriptem stavům království českého ze dne 3 června 1791 svolán byl nový sněm zemský ku dni třetímu měsíce září nejprvé příštího a na 4 den téhož měsíce uložena stavům přísaha

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1791, čis. 25 — Ježto někdejších úřadoven zemských na hradě Pražském bylo mezitím k jiným účelům použito a také na vzdálenost jejich od města poukazováno, navrhl výbor zemský v sedění sněmu dne 11 srpna 1790, aby pomýšleno bylo na koupi zvláštního zemského domu.

[2]) Tamže 1791, čis. 40. — Krameriovy Vlastenské Noviny 1791, čis. 21.

. Také na Moravě staly se některé
Dv. dekretem ze dne 6 července 1790
o praesidium král. appellačního soudu
u gubernátora a zemského hejtmana,
Jan hrabě Mitrovský jmenován
ním praesidentem.[1]) Současně nařízeno
ým stavům, aby se dostavili k hol-
na hrad Pražský. Ale v tehdejších
ých kruzích markrabství zapustila již
kořeny vídeňská soustava centrali-
podali představku proti holdování
, prý se obávajíce, aby nebyla újmou
nnosti moravské. Odpovědi dostalo se
pisem dvorské kanceláře ze dne 1 čer-
791, o císařské rozhodnutí se opíra-
mž prohlášeno, že není třeba námitek,
-li stavové tentokráte užiti práva
by proti reversu byli do sedění sněmu
uvedeni, rozkaz však, aby moravští
í stavové dostavili se k holdování na
ražský že platným zůstává, ježto není
u nezávislosti řečených těchto stavů
ích českých ani právům a spravedl-
jejich. Ve příčině pořádku ustanoveno,
ou Moravané před Slezany.[2])
kořka v předvečer korunovační slav-
ošla odpověď na druhý stížný spis
přestávající na ústupcích, jimiž změny
1764 zavedené nebyly dotčeny. Od-
ato pro důležitost její v českém pře-
st položena:[3])
rálovskému gubernii oznamují se v ná-
ím nejvyšší rozhodnutí, jež Jeho c. kr.
stvo o druhém oddělení stížností če-
tavů ve příčině jejich organisace uči-
ilo:
Měřítkem budoucí stavovské ústavy
být toliko vládní rok 1764 zvěčnělé
ny Marie Terezie, ku starším pak do-
ní lze zření míti. Než Jeho Veličen-
t spolu ochotno vyslyšeti ony oprav-
návrhy, které neruší vládu ve
ech jejích, nýbrž jí prostředky
jí, aby spolehlivě i s důvěrou a ku
nosti země i stavů státní správu řídila.
Není vůbec lze pochybovati, že budou
ká privilegia potvrzena týmž způso-
kož bylo se stalo za zesnulé císařovny
Terezie, Jeho nyní panujícím Veli-
m, pokud totiž neodpírají Obnove-

ammlung der Gesetze ... Leopold des
.
Krönungsgeschichte, III, 100—102.
Otištěna jest v původním znění Kalouskem,
átní právo², 632—638.

nému zřízení zemskému a nynější zemské ústavě.

Žádaná změna Obnoveného zřízení zemského císaře Ferdinanda II a očekávané vypuštění odstavcův A, 8 a 20 a 9, 10, pak novell Aa, 18 a 19 a Cc, 5 po rozumu stavům závadných a konečně skládání přísahy dle jiného příslušného znění, než které jest obsaženo v odstavci A. 3 zřízení zemského, místa se nedává.

Stavové budou tehdy slyšáni, když, jakož Jeho Veličenstvo již častěji označil, jednati se bude o utvrzení nebo změnu ústavy a takových zákonů, které se celé země dotýkají; než povoluje se při tom stavům, aby jak proti jednotlivým zákonům, nařízenu býti majícím, tak proti všem jiným nařízením, která již došla potvrzení Jeho Veličenstva, přiměřené představky činili, jimiž však platnost v odpor vzatého zákona neb nařízení se nezastavuje.

3. Vše, co dotud bylo postulováno, bude postulováno i budoucně; v nutných případnostech anebo v dobách válečných nemůže však býti dovoleno, aby o otázce an (=zdali) bylo uvažováno; vedle toho však zůstává stavům quaestio quo modo (=otázka jak?) či spíše rozvrh dodávek a ostatních mimořádných dávek na vší zemi nezkrácena.

4. Stížnost stavů, zdali novou berní úpravou veškero postulování bylo zrušeno, nebyla předmětem úvah.

5. Obecné sněmy, jimž předkládají se postulata, lze každoročně v měsících květnu nebo červnu konati.

6. Ježto dle zemského zřízení A, 4 svolávati a uzavírati obecné sněmy a sjezdy po krajích nikomu jinému nepřísluší leč panujícímu králi a jeho dědicům v království, a veškera podobná shromáždění bez nejvyššího povolení výslovně a nejpřísněji pod pokutou urážky královské důstojnosti zapověděna jsou, není lze vyhověti prosbě stavův, aby nejvyššímu purkrabí anebo za jeho nepřítomnosti prvému v pořadí následujícímu nejvyššímu úředníku právomoc dána byla stavy ku sněmu shromažďovati, aniž by vždy zjednal si nejvyššího povolení, nýbrž dlužno ve příčině rozpisování, konání a zavírání sněmův i v budoucnosti bezprostředně toho dbáti, co o těchto věcech v Obnoveném zřízení zemském zákonnitě jest předepsáno a doposud vždy bylo zachováváno; proto sluší konati sněmy, když jsou svolány králem, zesílený pak výbor zemský a tak řečená stavovská shromáždění nej-

vyšším purkrabím a kdyby tohoto překážka zašla, nejstarším z nejvyšších úředníků zemských, buďtež svolávány.

7. Pokud se týče předstávek, jež by ten neb onen stavovský člen ve sněmu činiti chtěl, lze toliko stavům povoliti, co již v odstavci A, 6 zřízení zemského a v novelle deklaratorní Aa, 9 v této příčině předepsáno jest.

8. Rozepsání sněmu a svolávání stavů dějž se i na dále skrze patenty, jež náleží krajským úřadům rozhlašovati, ježto tento spůsob svolávání pro nepřítomné členy jest bezpečnější a pohodlnější toho, jejž stavové navrhovali.

9. U vlastních sněmů, které byly dle práva rozepsány, nebudiž počet hlasů ku snesení potřebný předpisován, u ostatních shromáždění stavovských má býti přítomno 30 hlasujících, aby platné snesení učinili.

10. Podle návrhu stavů mají ti neosedlí, kteří dotud byli do sněmu uvedeni, sice místo a hlas ve sněmu podržeti — tu míněni byli hlavně praeláti zrušených klášterů —, nadále však nebuďtež nikomu místo a hlas ve sněmu uděleny leč těm, kdož sami bezprostředně dle desk zemských jsou osedlí, pak jejich synům anebo bezprostředním nápadníkům zemských statků, kteří pocházejí z rodiny k zemi příslušné.

11. Ve příčině předstávek a návrhů, jež by stavovští členové ve sněmu činiti chtěli, jest se zúplna spravovati nařízením výše při odstavci 7 uvedeným a příslušnými novellami deklaratorními, aby ve sněmu nic nebylo přednášeno ani uvažováno, k čemuž nebylo předem sjednáno potřebné dle zřízení zemského svolení královských sněmovních kommissařů; chce-li však kdo oznámiti to neb ono v zájmu zemského dobra, jest jemu dovoleno, aby návrh svůj podal výboru zemskému ad deliberandum, ten pak předloží jej sněmu, jakmile královské proposice budou vyřízeny.

12. Bylo-li ve sněmu o některé věci hlasováno a shledána-li byla již příslušná většina, nutno učiniti ihned snesení, zvláště z té příčiny, že byly již beztoho předměty jednání napřed označeny a za dostatečným rozmyšlením stavovským členům předem oznámeny.

13. Snesení ve sněmu učiněná buďtež s příslušnými důvody do protokolu pojata, protokol tento do nejbližšího sedění osmi ze všech čtyř stavů zvolenými korrektory prozkoumán a opraven, pak v nejbližší schůzi předčítán a by byl neúplný, doplněn, snesení pak učiněné po tomto doplnění za nezměnitelné budiž pokládáno. Než stavové mějte vždy na mysli, že zlepšením protokolu dlužno toliko srozumívati opravy neúplných snesení, nikdy však změny těch snesení, o nichž byl protokol sepsán a ku schválení předložen.

14. Zprávy sněmem uvážené mohou býti zasílány guberniem, avšak i bezprostředně a přímo Jeho Veličenstvu. Také lze vypraviti stavovské deputované, byli-li pořádně zvoleni, aniž by bylo třeba předchozího svolení u gubernia anebo jinde vyhledávati, se stavovskými ne však soukromými prosbami nebo žádostmi k Jeho Veličenstvu, při čemž však samozřejmo jest, že nesmějí se díti takové deputace na útraty země nýbrž stavů, což dlužno gubernii toliko za tou příčinou oznámiti, aby o nich vědělo, ne však aby v té příčině žádáno bylo o svolení, tím méně snad aby petice byla oznamována. Dvorská rozhodnutí dlužno však vždy stavům dle pořádku skrze gubernium dodávati.

15 Stavovští deputovaní buďtež vždy příště voleni ode všech na sněmu shromážděných členův a veškery volby ve sněmu konejtež se psanými volebními lístky bez podpisu voličova per scrutinium. Kdyby se však při některé volbě projevila paria (= rovnost hlasů), přísluší v takovém případě nejvyššímu purkrabí anebo v zastoupení jeho nepřítomného sněm řídícímu nejvyššímu úředníku zemskému právo, přičiněním svého hlasu maiora (= většinu) přivoditi.

Organisování výboru (zemského).

16. Nejvyšší rozhodnutí, jímž zatímné znovuustanovení stavovského výboru opět bylo dovoleno, jest stavům již známo. Než dlužno stavům za tou příčinou, aby výbor nadále mohl státi se permanentním, plánu a instrukce z r. 1764 nynějším poměrům přispůsobiti a snesení gubernii sem s doprovozením zprávu předkládati, aby Jeho Veličenstvo za příčinou nejvyššího rozhodnutí mohlo býti předloženo. Při tom se však stavům jakožto nejznamenitější vodítko připomíná, že dlužno při zpracování tohoto plánu míti zření k dostačitelnosti stavovského domestici (= domestikálního fondu), ve příčině pak počtu a platu stavů nebudiž stav z r. 1764 překročen. Proto budiž spolu stav domestikálního fondu náležitě a bedlivě zkoumán a spolehlivý o tom výkaz předložen, aby bylo lze posouditi dostačitelnost jeho.[1])

[1]) Dvorním rozhodnutím ze dne 4 června 1791 nařízeno, že nemohou býti do zemského výboru voleny

17. Členy výboru zemského nepřísluší nadále voliti ani představeným čtyř stavův ani všem v zemi přítomným stavovským členům, nýbrž každému stavu příslušné kategorie per scrutinium. Srozumívá se však samo sebou, že toliko členové stavů, který ze svého stavu volí přísedícího výboru, hlasy své odevzdávati mohou, pokud v den volby jsou v sedění sněmu přítomni; kdyby se však při volbě vyskytla paria (= rovnost), přísluší způsobiti maiora (= většinu) prvému z téhož stavu, v němž se volba koná.

18 až 24. O vyřizování věcí ve stavovském výboru, o jeho působnosti, dopisování, platech členů výboru a podřízených úřadníků, o příhodném místě (locus physicus) k zasedání atd atd., o všech těchto věcech stane se teprvé potom rozhodnutí, až organisační plán spolu s výkazem stavovského domestikálního fondu, čehož již odstavec 16 dotýká, vypracován a přislán bude

25 až 26. Toto jest slavné znění nejvyššího rozhodnutí Jeho Veličenstva: „Jsem ovšem ochoten znova osaditi úřady nejvyšších zemských úředníků, jichž jmenování sobě vyhrazuji. Než tu třeba jest uvažovati, nebylo-li by záhodno, kdyby budoucně tyto čestné hodnosti spojeny byly s takovými zeměpanskými úřady, které po jistou míru s původním úkolem oněch zemských úřadů se srovnávají; tak ku př. mohlo by praesidium nad appellacími spojeno býti s úřadem nejvyššího zemského hofmistra, místopředsednictví gubernia s úřadem nejvyššího zemského komorníka, praesidium zemského soudu s úřadem nejvyššího sudí zemského, místopředsednictví jeho s úřadem nejvyššího lenního sudí a představenstvo král. zemských desk (kteréž, ježto prý věci jednotlivé při tehdejším zřízení dle jistých zpráv mnohem zdlouhavěji a dráže než dříve se vyřizují, snad změněno bude) s úřadem nejvyššího zemského písaře. Kancelář podá rovně ve srozumění s nejvyšším úřadem soudním v době nejbrzčí dobrozdání o věcech těchto a spolu i dále označí, jak by ostatní hodnosti nejvyšších zemských úředníků, zejména hodnosti rytířskému stavu příslušné, týmž způsobem s tehdejšími úřady sloučeny býti mohly, při čemž by snad stavové v té neb oné příčině radu dali. Ostatně zůstane inkamerování tax a důchodů, kterýchž dříve nejvyšší zemští úředníci užívali a jichž se nyní k odměně soudních úředníkův užívá, v nezměnitelné platnosti.

Ježto pak nyní po rozumu nejvyššího rozhodnuti tohoto zahájeno jednání o shodu s c. k. nejvyšším soudním úřadem, přísluší gubernii, aby spůsobilo projev stavův o tom, čeho by si snad ve příčině spojení ostatních rytířskému stavu vyhrazených hodností nejvyšších zemských úředníků přáli, tento pak projev ihned sem s dobrozdáním předložili.

27. Přání stavův, aby budoucně český zemský referát u této dvorské kanceláře nebyl nikomu jinému svěřován leč Čechu osedlému, není lze vyhověti.

28. Jakož známo, byla již dvě místa strážců koruny v Čechách Jeho Veličenstvem osazena

29 a 30. Zůstává ovšem nadále v platnosti článek A, 9 zřízení zemského, že nikdo nemůže obdržeti královský nejvyšší úřad zemský, nejsa v zemi osedlý.

31. Ježto hodnosti nejvyšších úředníků zemských netoliko za dřívějších, nýbrž i za pozdějších dob a před vydáním Obnoveného zřízení zemského vždy jakožto zvláštní odměna a čestná pocta mužům zasloužilým panujícími králi na doživotí udílený byly, nyní pak udělení takové se značnými taxami jest spojeno, nemůže míti místa žádost stavův, aby každý nejvyšší zemský úředník od pěti k pěti létům úřad svůj skládal.

32. Rovněž nemůže míti místa podobné přání projevené stavy ve příčině dočasného nejvyššího purkrabí (jakkoli úřad tento, jakož známo, nepropůjčuje se ad dies vitae [= doživotně]); kdyby ale nad očekávání měli stavové proti chování nejvyššího purkrabí dostatečnou příčinu k závažným stížnostem, lze stížnosti podobné dle předpisů zřízení zemského A, 6 a novelly Aa, 9 po dosaženém souhlasu sněmu král. sněmovním kommissařům podávati a také dovoluje se vždy stavům; každému soukromníku obraceti se s žalobami do nejvyššího purkrabí s opominutím sněmu přímo Jeho Veličenstvu.

33. Úřad purkrabí chebského bude jakožto pouhá čestná hodnost znova osazen, jakmile toho poměry dovolí.

34. Není příčiny, proč by veškery příspěvky, které až do října r. 1789 ve skutečnosti do domestikálního fondu plynuly, neměly

osobnosti, které pěstují již některý státní úřad (Sammlung der Gesetze... Leopold des II, III, 377), v Čechách ale vyskytují se četné výjimky z tohoto ustanovení, kdežto na Moravě bylo rozhodnutí to i přes opětovné žádosti stavů přísně prováděno.

býti podrženy; než není lze ani stavům ponechati volné nakládání s těmito značnými státními důchody, stavům k úhradě známých potřeb zůstavenými, ani není lze stavů sprostiti ročního skládání posud podávaných účtův ani výkazů, nýbrž dlužno na doposud zavedené soustavě praeliminární setrvati.“

Nad to jest nejvyšší rozhodnutí o tomto článku doplněno ještě následujícím přídatkem: „Než jistou část, jejíž velikost mně budiž navržena, sluší stavům ponechati, jíž bez dotazu vedle výdajů systémisovaných lze proti pozdějšímu výkazu užívati, z čehož však trvalé a stále se vyskytující dárky mají býti vyloučeny. Též budtež pravidla předepsána, jimiž se stavové při rozvrhu remunerací spravovati mají.“

O dvou článcích tohoto nejvyššího rozhodnutí náleží tudíž gubernii po úmluvě se stavy podati dobrozdání, a samozřejmé jest, že při určení peněžité částky, která stavům má býti akkordována, dbáti jest bedlivě vyšetřené povahy domestikálního fondu dle § 16.

Toto nejvyšší rozhodnutí vezmiž si gubernium na vědomí a za vodítko, jakož i oznámiž je stavům spůsobem přiměřeným.

Ve Vídni dne 12 srpna 1791.

Baron Kressel. Koller.“

Tak daleko tedy pokročily již snahy o zvrácení samostatnosti a svézákonnosti českého státu, že za veliký ústupek pokládán byl tento dvorský dekret Leopoldův, vydaný na usmířenou stavů po bezpříkladném v dějinách a souvislost Dědičných Států na výsost již ohrožujícím úpadku státního umění josefinského! Ustanovení Obnoveného zřízeni zemského nebyla rozšířena, jakož stavové žádali, nýbrž vzhledem k vykonanému státnímu převratu centralistickému zúžena, a jen v podřízených věcech po rozumu doby pozměněna. Svolení, aby výbory a deputace nebyly již nominovány, nýbrž z prostředka jednotlivých stavů voleny anebo aby zápisníky o schůzích sněmovních byly psány, předčítány a schvalovány, bylo pranepatrnou náhradou za ztrátu zemských úřadů, které staly se bezvýznamnými hodnostmi a ustoupiti musily úřadům zeměpanským. Hlavní poznatek stavovského ve správě spolupůsobení, dočasnost a renovace zemských i krajských úřadů, byl odstraněn a rozšíření iniciativy stavů ve věcech zákonodárných jakož i vůbec spolupůsobení stavů při zdělávání zákonů bylo toliko zdánlivé a předpokládalo osobní povahu panovníka s Leopoldem II stejně smýšlejícího. Důležitějším ústupkem proti přívalu důstojnických a úřednických povýšenců do stavu šlechtického, kteří domáhali se v Čechách inkolátu, aby koupiti mohli zemské statky, zejména levně prodávané statky klášterní, bylo ustanovení o dobrém zdání stavů ve příčině nových ucházečů, jež z pravidla podával výbor zemský a toliko v případech neshodných plný sněm. Ve příčině bernictví stavům ponecháno toliko právo na základě královských postulátů povolovati daně přímé; veškero nepřímé zdaňování zůstavil si panovník. Ba i povolování přímých daní omezeno ustanovením, že v pilných potřebách a zvláště v čas války stavové vůbec nesmějí daně odepříti, nýbrž že jim zbývá toliko právo, aby postulované potřeby mezi sebe rozvrhli. Centralistické zřízení, Marií Terezií a Josefem II zavedené, v podstatě své ustanoveními Leopoldovskými neotřeseno, nýbrž toliko formálně s odvěkými zvyklostmi a řády zemskými ve vnější shodu uvedeno, všechny pak změny, do r. 1764 provedené, v platnosti ponechány R. 1764 pokládán ve vývoji státoprávním u dvora za normální, jakož již r. 1790 označeno při restauraci stavovského zřízení dolnorakouského. Stavové čeští ovšem neuznali ani teď násilných změn, provedených na úkor české samostatnosti, a snažili se i nadále o restituci poměrů r. 1749 porušených.

Centralističtí rádcové císařovi byli toho dbalí, aby nedostalo se stavům českým restituce práv zemských leč do té míry, kolik bylo potřebí jako nezbytné podmínky korunovační. Ježto prosili stavové, aby některá arcivévodkyně byla abatyší Tereziánského ústavu šlechtičen a spolu dědičkou čestných úkonů, které příslušely při korunování královny české kněžně abatyši zrušeného kláštera svatojirského, vyhověl císař rozhodnutím ze dne 21 července 1791 této prosbě a jmenoval abatyší nejstarší dceru svou arcivévodkyni Marii Annu, jiným pak dekretem ze dne 29 července t. r. propůjčil jí i všem jejím nástupkyním právo někdy kněžen abatyší svatojirských spolukorunovati královnu českou.[1]) Tím byly přípravy korunovační dovršeny.

Dvorním dekretem ze dne 28 října 1791 vyřízeny i stížnosti, obsažené ve třetím stížném spise stavovském. Ve příčině školních kommissařů císař sice nesvolil k jejich zru-

[1]) Oba diplomy čtou se v Krönungsgeschichte II, 117—121.

šení, ale přisliboval, že, dokud by školní fond sám nepostačoval k nákladu potřebnému, 12.000 zl. na platy jejich budou každoročně od sněmu postulovány, což sněm v sedění svém dne 24 února 1792 vzal na vědomí, při tom ale energicky uložil výboru zemskému, aby novou představkou ku dvoru zbytečnost tohoto úřadu dovodil a na přetížení domestikálního fondu nákladem naň poukázal.[1]) Statky nejvyššího purkrabství měly býti stavům ve správě ponechány a z výtěžku nejvyššímu purkrabí služné ročních 14.251 zl. 35 kr. vypláceno, by pak výtěžek nestačil, měly býti dražbou pronajímány. Rovněž vráceny byly stavům ve správu statky náležité nadání hraběte Straky s povinností každoročního účtování, spolu s právem stipendia udíleti a pokud důchod nadání dovolí, i rozmnožovati. Návrh, aby zřízena byla šlechtická akademie, byl schválen toliko v zásadě, až by totiž z úspor fond příslušný shromážděn byl. Žádost stavův, aby měli přednost při osazování míst radův u appellačního a zemského soudu, jakož při osazování krajských hejtmanův a kommissařů sice výslovně nezamítnuta, ale prohlášeno, že dlužno dbáti nejspůsobilejších a nejzasloužilejších uchazečů; naproti tomu delegace městských soudů ve přech osob stavů vyšších se týkajících zrušena. Sněm v sedění výše již uvedeném o věci této jednal a po pohnuté rozpravě přijat většinou hlasů návrh výboru zemského, aby žádost o zachování stavovského soudního fora byla obnovena a náležitě zdůvodněna. Stavové dovolávali se při tom císařovy přípovědi a příkladu Haliče, kdež císař podobnému přání stavů vyhověl. Dehnický dvůr nejv. komorníku navrácen již nebyl.

Před korunováním roku 1791 osazeny uprázdněné dotud nejvyšší úřady zemské a sice jmenováni byli August kníže z Lobkovic nejvyšším zemským maršálkem a místopraesident appellačního soudu hrabě Stampach nejvyšším sudím lenním. Na místě obou purkrabí karlštejnských, panského i rytířského, již hodnost již Ferdinand II byl zrušil, ustanoveni dva strážci koruny, po jednom ze stavu panského a rytířského, jakožto úřady zemské, následující za nejvyššími zemskými a dědičnými úřady, jimi pak jmenováni vicepraesident gubernia tajný rada baron Margelik ze stavu panského a královský hofrychtéř Jan Hanisch rytíř z Greifenthála ze stavu rytířského, tomuto pak svěřeno i důstojenství někdy zemského místokomorníka.[1]) Dědičným korouhevníkem stavu rytířského po smrti Josefa Jáchyma Vančury z Řehnic, jenž zemřel bez potomstva, jsa posledním stavovským členem svého starobylého rodu,[2]) jmenován prozatímně 28 srpna 1791 rada při zemském soudě Adam Voříkovský rytíř z Kunratic. Úřad nejvyššího komorníka nad stříbry, uprázdněný úmrtím Corvina hraběte Ullefelda, by se nikdo nehlásil, měl zatímně osaditi nejvyšší purkrabí i byl po dobu korunovační svěřen Františku hraběti Salmu z Reifferscheida. Úřad předsedy české komory osazen nebyl, nýbrž 25 května 1791 oznámeno, že praesident dvorní komory zastupovati bude předsedu král. české komory, a tak oddáno zastupovati nejvyššího zemského komorníka praesidentu dvorské komory hraběti Chotkovi. Vůbec neobnoven již úřad nejvyššího mincmistra. Purkrabím kraje hradeckého po smrti Nesslingra rytíře z Schelchengraben jmenován 4 ledna 1791 guberniální rada Matěj šlechtic Smittmer. Před korunováním vyzván byl praesident hrabě Lažanský, aby navrhl jednoho ze svých rad, který by zastupoval neosazený úřad zemského místopísaře, i navrhl hrabě Františka svob. pána z Astfelda a Vydří.[3]) Reskriptem ze dne 6 srpna 1791 udělil Leopold II úřad královského almužníka strahovskému opatu Václavu Mayerovi a jeho nástupcům. Ve stavu krajských úřadův učiněna jediná změna přenesením krajského úřadu hradeckého z Hořiněvsi do Hradce Králové.

8 prosince 1791 zrušena dvorní kommisse studijní a censurní, její pak dosavádní působnost opět odevzdána dvorské kanceláři, při níž pro vyučování zvláštní referent ustanoven.[4]) Malým krokem na opuštěnou právní půdu bylo ustanovení téhož patentu, že stipendia veškerá kromě těch, jichž zadávání nadačním listem bylo panovníku vyhrazeno, nemají se nadále udíleti úřadem ústředním, nýbrž politickým úřadem zemským. Censura byla ale tím stížena, že vlastnoručním listem ze dne 30 prosince 1791 nařízeno bylo, aby censorové, nejsou-li s to, aby připustili k vy-

[1]) Krönungsgeschichte I, 47 sld., III, 106.

[2]) Vančurové z Řehnic žili i nadále, ale bez stavovství. R. 1839 a 1840 byl jeden z nich dozorcem při dopravě kamene z Vysokého Chlumce na stavbu nového mostu pražského.

[3]) Tamže III, 106 sld.

[4]) Sammlung von Gesetzen... Leopold des II, IV, 591.

dání spis některý na svou zodpovědnost, důvody své s vytčením závadných míst předložili kanceláři dvorské.[1])

Názor Leopolda II o řádné správě státní nejvýznačněji charakterisuje vlastnoruční jeho list ze dne 22 prosince 1791 všem náčelníkům zemských politických úřadův. Viděti z něho osvícence, který chtěl býti zpraven o všech důležitostech státního života, ale neubíral rozhodovacího práva politickým úřadům zemským.

Všestranné vnikání do poměrů správních bylo zajisté podalo císaři příležitost, aby v pravém světle shledal činnost úřednictva zeměpanského, a proto když sjednán mír s Prusy i Turky, uvnitř pak Dědičných Států vlny nespokojenosti počaly se tišiti, odhodlal se císař k důležitým změnám v činnosti a osobních poměrech zeměpanských úředníků. Děsné poměry, objevené v úřadování gubernia haličského, a těžké obžaloby, jež císaře z Haliče proti jednotlivým osobnostem docházely, byly příčinou, že císař v úředních novinách vídeňských[2]) uveřejniti dal rozhodnutí své, trpce kárající zdlouhavost a nedbalost při výkonech úředních, načež všem ústředním úřadům doručen vlastnoruční list císařův, obsahující zásady panovníkovy. Chtěje míti o všech věcech a osobách úředních zevrubnou zprávu, ukládal Leopold zemským náčelníkům, aby každého měsíce stručně o důležitostech svého oboru referovali, zejména o stížnostech obyvatelstva, jak měst a obcí, tak i jednotlivců bez rozdílu stavu, o nehodách živelních, o pohybu úmrtnosti a chorob nakažlivých, o úmrtí vynikajících osobností a úředníků, o příchodu a pobytu znamenitějších cizinců, o vrchnostech a úřednících vrchnostenských, zvláště kterak tito nakládají s poddanými, o obchodu, nových odvětvích průmyslu, o škodách způsobených požáry, bouří, krupobitím, suchem, povodní, nakažlivými nemocmi a pádem dobytka, o zdražování a klesání cen potravin, o nadějích do žní a vinobraní, o tom jak vykonávají se opatření pro určité případy nařízená, kterak zřizují a vydržují se veřejné fondy, o úřadnících, kteří vynikají zvláštními schopnostmi, služební horlivostí a pílí, konečně o osobnostech, které vyznamenávají se zvláště bohatým nadáním, obratností, horlivým vlastenectvím a prospěšnými vynálezy, vůbec o všem, co prospívati mohlo dobrému bydlu země a vyhledávalo buď rychlé odpomoci aneb příslušného opatření, odměny nebo povzbuzení.[1]) Střední úřady měly bedlivě kontrolovati úřady zemské a tam, kde by potřebu shledávaly, konati revisi skrze zvláštního dvorního radu. Správa úřední byla tím sice zlepšena, ale spolu zavedena pronikavá změna, k niž se neodvážili ani Maria Terezia ani Josef II. Hravě takořka podřízení dosavádní správcové zemští, nejvyšší purkrabí pražský a zemský hejtman moravský, ústředním úřadům, se stanoviska zemských zřízení neústavním. Nejvyšší tito úředníci zemští byli dotud mající hodnost ministrů, náčelníkům nově zavedených ústředních úřadův koordinováni a dvorská kancelář byla toliko prostředníkem mezi panovníkem a jimi, odtud však stali se náčelníky politického úřadu druhé instance, nad níž zřízeny byly ve Vídni úřady ústřední.

Stav tento již potrval v nezměněných poměrech až do konce zřízení stavovského.

[1]) Tamže IV, 639.

[2]) Uveřejněn v Hamburském Politisches Journal, 1792, 78 sld.

Slavné korunování Leopolda II.

Částečné vyřízení desiderií stavů českých a obnova nejdůležitějších úřadů zemských byly předehrou slavného úkonu, jímž dvůr zažehnati chtěl nevoli stavů, z částečného toliko zplnění podaných přání vzniklou. Leopold II zamýšlel přijati korunu českou za všeho lesku, staletým zvykem posvěceného, jakýž nebyl v Čechách vídán od dob Karla IV. Náčelníků stavovské opposice a národního hnutí nebylo sice tajno, že se zřením k duchu času korunování stává se částečně pouhým obřadem, než i obřad tento spojen byl s poměry, které svědčily konnost království českého a přednost jazyka původního jeho obyvatelstva nad veškeru pochybnost povznášely. Odtud nadšení, na všech stranách země české korunováním Leopolda II vzbuzené.

Překvapuje velice, že na Moravě kruhy zemi zastupující projevovaly smýšlení jiné než v království. Byl to zhoubný účinek centralistického směru, který ve stavích moravských, namnoze již jsoucích cizineckého původu, utlumoval vědomí o tisícileté souvislosti obou českých zemích a budil v nich

[1]) Tamže IV, 597—600.

nemístnou touhu po obnově samostatnosti zemské, více z Vídně než z Prahy ohrožované.

Sněm moravský sešel se poprvé r. 1791 dne 19 ledna a tu především jednáno o žádosti kapituly brněnské, aby přikázány jí byly místo a hlas na lavici praelátské sněmu zemského hned za kapitulou olomouckou. Proti žádosti této nebylo odporu zásadního, ale ve příčině pořadí, jehož se kapitula domáhala, sneseno vyčkati, podá-li praelátský stav proti tomu písemně své námitky. Teprvé 5 dubna 1791 konáno sedění prvé a v něm předčítán dvorní dekret ze dne 14 března 1791, jímž svoleno k volbě definitivního výboru zemského v počtu a poměrech, jakož bývalo před r. 1783. Volba byla ihned vykonána. Z praelátské lavice hlásili se dle zvyku tři kandidáti, hrabě Haugvic, baron Buol a opat rajhradský, načež zvoleni byli hrabě Haugvic a opat řečený. Z panského stavu zvoleni Petr hrabě Blümegen a baron Roden, z rytířů Pillersdorf a Hentschel, z měst radní Pachner z Brna a radní Höchsmann z Uničova.

Významné bylo další jednání o účastenství stavů moravských při ohlášeném korunování v Čechách a o spojeném s ním holdování, jež měli v Praze i Moravané vykonati. Stavové moravští ve příčině té vedli si dvojace: především vzpírali se proti účastenství svému při korunování a při holdování v Praze nařízenému, na druhé však straně vystupovali i jako stavovští zástupci Slezska, jemuž upírali vlastnosti samostatné historické individuality s vlastními stavy. Ihned, jakmile zemský hejtman hrabě Ugarte oznámil, že dle dvorního dekretu výše uvedeného bude moravským stavům holdovati v Praze, nastal odpor a sněm snesl se, aby podána byla skrze gubernium představka s prosbou za ustanovení příslušného obřadnického způsobu nejvyšším rozhodnutím ještě před odchodem deputace, jež moravské stavy při slavnostech pražských měla zastupovati. V sedění dne 3 května 1791 jednalo se opět o věci této. Stavové tehdy zpěčovali se nařízenému holdování v Praze a tvrdili s vytčením zamítavého stanoviska, že se jim ukládá povinnost nebývalá. Obvykle prý holdovali králi svému v zemi osobně přítomnému, což posléze stalo se r. 1628, potom prý bývali voláni do Vídně. Poněvadž však nemohli popříti, že za posledních dvou korunování, Karla VI totiž a Marie Terezie, holdovali v Praze, jali se tvrditi, že prý byli v obou těchto případech toliko hosti, ale neholdovali prý. I žádali, aby při ohlášeném korunování a holdování v Čechách tvořili zvláštní těleso stavovské, na českých stavích nezávislé. Pro deputaci, která měla býti pražským slavnostem a spojenému s nimi holdování přítomna, vyhrazovali si, aby zemskému hejtmanu a deputaci jakožto zástupcům země ke koruně české sice přivtělené, ale ve všech příčinách na království českém a jeho stavích nezávislé při vjezdu i v průvodě slavnostním vykázáno bylo zvláštní, slušné místo.)

Snesení toto předloženo císaři, nové pak sedění sněmu konáno 22 června 1791. Tehdy vyřízena byla konečně žádost brněnské kapituly a sice dle návrhu lavice praelátské bylo sice svoleno, aby měla kapitula tato místo a hlas ve sněmu, ale za všemi tehdy sněmovně oprávněnými praeláty.[2])

19 srpna odejel Leopold II do Čech v obyčejném dvojspřežném povoze a přijel 23 srpna 1791 okolo půl jedné hodiny s poledne s arcivévodou Františkem v tajnosti a pod cizím jménem i beze všeho komonstva do Prahy. Zdržev se toliko přes oběd a pobyv na hradě Pražském do půl deváté hodiny večerní, odjel císař s arcivévodou již jmenovaným do Drážďan ku sjezdu s králem pruským a kurfürstem saským na zámku Pilnicích, odkudž navrátil se do Prahy 28 srpna o půl třetí hodině noční. Současně zavítal do Čech i mladší syn císařův arcivévoda Karel, tehdy již divisionář u armády v Belgii rozestavené, který opustiv 20 srpna Vídeň, skrze Brno, Olomouc, Hradec Králové a Ples zajel nejprvé do Terezína.[3]) 27 srpna 1791 vydala se na cestu do Čech i císařovna v průvodu arcivévody Josefa Antonína i arcivévodkyň Marie Anny, abatyše Tereziánského ústavu šlechtičen a Marie Klementiny, a přenocovavši se svým průvodem ve Znojmě, Jihlavě a Žlebích, přijela 30 srpna po polednách do Libně.

V Praze byla se zatím shromáždila četná knížectva, poslové cizích panovníkův a de-

[1]) Doslova čte se v příslušném protokole sněmovním: .... womit ihrem dort erscheinenden Landeshauptmann und ihren Deputirten als Repraesentanten einer der Krone Böhmens zwar einverleibten aber in allem von Böhmen und desselben Ständen völlig unabhängigen Provinz zum Mitfahren und Mitreiten ein eigener, anständiger Platz angewiesen werden möchte.

[2]) Dle sněmovních protokolů v moravském archivu zemském.

[3]) Krönungsgeschichte III. 3, 6.

putace zemí koruně české přivtělených. Zvláště četná byla deputace moravských stavů, skládající se z brněnského biskupa Lachenbauera, z olomouckého kanovníka Viléma barona Haugvice, z appellačního rady Petra hraběte Blümegena, z Prospera hraběte Sinzendorfa, z appellačního rady Františka barona Pillersdorfa, z guberniálního rady Kristiána Augusta rytíře Hentschla, z olomouckého magistrátního rady Bohumila z Werthenpreisa a z brněnského magistrátního rady Jana Cikána. Olomouckého arcibiskupa jakožto lenního knížete koruny české doprovázeli děkan baron Minkvic z Minkvicburka, arcijáhen hrabě Vetter, kanovník od sv. Anny hrabě Clary a kanovník hrabě Serenyi.[1]) Z cizích diplomatů meškal v Praze francouzský generál Bouillé, dříve velitel vojenský na lotrinském pomezí, ale po nezdařeném útěku krále Ludvíka XVI v dobrovolném vyhnanství žijící. Leopold II připustil jej mezi slavnostmi korunovačními i k důvěrnému slyšení. Pruského krále zastupoval vídeňský vyslanec svob. pán Jacobi, jemuž císař v Praze zvláštní pozornost věnoval.[2])

Téhož dne 30 srpna odjel císař přes prozatímný loďkový most do Libně, kdež přijal nejprvé nejvyšší zemské úředníky království českého, jichž mluvčím byl nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann, a bezprostředně po nich deputaci moravskou, vedenou gubernátorem hrabětem Ugartem, která však officiálně nazývala se deputací moravsko-slezskou.[3]) Také císař odpovídaje na pozdrav hraběte Ugarta, obracel se ku stavům moravsko-slezským a prohlašoval, že nebude šetřiti žádné námahy, aby markrabství moravské a vévodství slezské došly rozkvětu, k němuž byly obě země spůsobilé.[4]) Po té přijaty byly ještě guberniální gremium a magistrát pražský. K večeru odjely císařský dvůr a cizí knížectva na hrad Pražský.

Nazejtří 31 srpna 1791 ustanoven slavný vjezd císaře i císařovny z Libně do Prahy. Za tou příčinou vykonána nejpřísnější opatření policejní, zejména uzavřeno bylo Židovské město kromě jediné brány u zrušeného kláštera svatomikulášského, nad níž dozor, aby dbali, kdo by vyjíti chtěl, třem Židům, Abrahamu Dusensi, Rafaelu Joelovi a Simonu Jossovi, uložen. Nákladním vozům z venkova téhož dne vůbec příchod do Prahy zamezen.[1]) O jedenácté hodině dopolední zavřeny všechny brány městské kromě Poříčské. O jedné hodině odpoledne opustili císařští manželé zámek libeňský a odjeli do invalidovny, kdež mezitím se byli shromáždili členové stavův a deputací, načež dědičný dvorní poštmistr kníže Paar v cestovním voze řídil průvod slavnostní. Před Poříčskou branou odevzdal purkmistr Steiner v čele magistrátu císaři klíče městské, načež konal se slavný vjezd přes Poříč ku Prašné bráně, pak ulicí Celetnou, obojím náměstím staroměstským a obojí ulicí Jesuitskou k mostu.

Šlechta česká oděla se vybraným leskem a obecnou pozornost vzbudilo 89 skvostných povozů, v nichž knížata a pánové čeští slavného vjezdu se súčastnili.[2])

Po všech cestách a ulicích, kudy bral se průvod císařský, stály nepřehledné zástupy lidu, jež císaře i dvůr jeho radostně vítaly a pozdravovaly.

Na prvém náhradí hradním uvítal císaře nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann v čele vší české šlechty významnou řečí českou, která složena byla za přispění Josefa Dobrovského jazykem sličným, přesným a od Rudolfinských dob při slavnostních příležitostech sotva slyšaným. Podávám řeč tu v plném znění:

„Nejjasnější, nejmocnější císaři a králi! Nejmilostivější dědičný pane země! Ještě se v tomto hlavním městě hlas plesání všech Vaší Královské Milosti věrných Českých poddaných rozléhá, kteříž se ze všech stran toho království tlačili, aby ten veliký den, v kterém jejich poklony hodný mocnář se vší jasností svého vznešeného důstojenství, u prostřed svého lidu se ukazuje, slaviti mohli.

Každého věrného Čecha srdce silněji se pohybuje; nejšlechetnějším procítěním a nejjistějším očekáváním se obživuje toto nesčíslné množství, spatřivši svého velikého moc-

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1791 čis. 60.
[2]) Hamburský Polit. Journal 1791, 1011.
[3]) Stavové slezští o sobě účastni nebyli, poněvadž individualita vévodství slezského, s Moravou administrativně spojeného, ve skutečnosti tehdy neexistovala. Mezi účastníky korunovační slavnosti jmenuje se toliko Jan Sl. Frobl, nejvyšší sudí zemský, rada a přisedící opavského a krnovského lichtenštejnského zemského práva.
[4]) Debrois, Urkunde über die ... Krönung ... Leopold des Zweiten, 25 sld.

[1]) Debrois, 29 sld.
[2]) Hamburský Polit. Journal 1791, 988.

náře v jasnosti jeho, kterémuž dávno již co dobročinnému nějakému bohu, jenž z daleka moudrostí a dobrovolností svou oučinný jest, láskou nakloněni byli.

Vaše Královská Milost toho dne, celému království tak radostnému, také na nejvroucnější vinše svých nejvěrnějších nejvyšších ouředníků zemských a celého gubernium i na všechny od Vaší Královské Milosti nejmilostivěji nařízené ouředníky vší obce milostivě pohlédnouti ráčí, kteříž při té svrchované radosti veškerého lidu mnohem více než kdy jindy pocitují, k jak vysokému povolání by zřízeni byli; jsouce toho domnění, že by tak slavného a šlechetného národu prostředníky a důvěrnými služebníky tak velikého a vznešeného mocnáře byli.

Vaše Jasnost Královská ráčí nyní osobně před svým lidem na přední místo se postaviti, kterýž již od delšího času přivykal, otcovskému ponuknutí Vašemu poslušnu býti. Pročež nejvěrnější a nejposlušnější gubernium této země skutečné, dosavád sobě svěřené vedení svého ouřadu, se vší uctivostí k nohám Vaší Milosti skládá; jsa nevýslovně šťastné, jestliby se tou nadějí těšiti směl, že Vaší Milosti nejvyšší spokojenost zasloužilo, z ohledu prospěšnosti Vašich věrných poddaných to dobré dosáhlo, ku kterémužto svým základným jednáním a neunavitelným usilováním pracovalo.“[1])

Císař německy odpovídaje, projevil důvěru k nejvyššímu purkrabí i všemu gubernii i přijal formální jejich resignaci, načež prohlásil — významně dosti —, že přejímá správu země česká dvorská kancelář.[2]) Císař užil zde označení, před státním převratem r. 1749 platného, čímž jasně bylo řečeno, že převratem tím byly odvěké zemské řády porušeny.

Formalní resignace gubernia a řízení správy zemské skrze dvorskou kancelář potrvalo až do obnovy gubernia dne 11 září.[3])

V družině císařově byli prvý nejvyšší hofmistr kníže Starhemberk, nejvyšší komorník kníže Orsini-Rosenberk, nejvyšší štolba kníže Dietrichštejn, nejvyšší dvorský maršálek Arnošt hrabě z Kounic, polní maršálek a konferenční ministr hrabě Lacy, nejvyšší hofmistryně královnina kněžna Batthyányi, nejvyšší hofmistr králové podmaršálek Antonín hrabě Thurn, nejvyšší hofmistryně arcivévodkyň hraběnka Bollandová, nejvyšší hofmistr arcivévody Františka František hrabě Colloredo, nejvyšší hofmistr arcivévodkyň Jan Václav hrabě Ugarte, kapitán šlechtické osobní stráže hačířů polní maršál Josef kníže z Lobkovic, kapitán osobní stráže trabantů generál jízdy Bedřich hrabě z Nostic, nejvyšší dvorní a dědičný poštmistr kníže Paar, nejvyšší komorník nad stříbry a zástupce nejvyššího správce kuchyně František hrabě Dietrichštejn, generální pobočník arcivévody Františka plukovník František Rollin, komorník Bohumír baron Warnsdorf a nejvyšší strážmistr Lelius de Spannochi. Tito všichni ubytováni byli v hradě. Říšský místokancléř Gundakar kníže Colloredo-Mannsfeld uhostil se ve svém staroměstském paláci u mostu, dvorský a státní místokancléř Jan hrabě Cobenzl ubytován v metropolitním děkanství, dvorní referendář baron Spielmann, nejvyšší dvorský kancléř Leopold Krakovský hrabě z Kolovrat, praesident dvorní komory Jan Rudolf hrabě Chotek uhostili se v domích svých.

Řada nákladných slavností, jimiž korunování českému měl býti dodán lesk koruny české příslušný, zahájena téhož ještě 31 srpna velikolepou večerní slavností u hraběte Jana Rudolfa Černína z Chuděnic v hradčanském jeho paláci. Ku slavnosti té zavítali císař i císařovna, načež připravena byla hostina pro 300 osob.[1]) U večer 1 září přítomni byli císařští manželé v národním divadle Nosticově při provozování veselohry Žárliví anebo Nikdo nemá pravdu, Schrödrem z angličiny vzdělané, již sehrála divadelní společnost kurfürsta saského řízením ředitele Secondy. 3 září uspořádán dvorní ples ve Španělském sále, který trval až do rána. Účastníci dlouho vzpomínali vlídnosti císařovy, již ku všem účastníkům projevoval. Celkem bylo přítomno plesu 2000 až 3000 účastníků ze stavů, úřednictva, měšťanstva pražského i důstojnictva.

Téhož ještě dne zahájen i korunovační sněm český za přítomnosti sněmovních poslů moravských.

V den 4 září 1791 bylo vykonáno hol-

[1]) Český text uveřejněn jest v Krönungsgeschichte II, 95 sld

[2]) Odpověď císařovu v plném znění uveřejnil Debrois, 45

[3]) Dekret dvorské kancelaře ze dne 11 září 1791 v Krönungsgeschichte II, 154 sld.

[1]) Debrois, 59.

dování stavů, které zahájil nejvyšší zemský maršálek August kníže z Lobkovic ozdobnou řečí českou, německy opakovanou. Jemu odpověděl opět česky nejvyšší purkrabí jménem stavů, načež nejvyšší dvorský kancléř prohlásil česky, že císař chce „slib dědičné poddanosti od věrných a poslušných stavův království českého, též markrabství moravského a knížectví slezského“ přijmouti, „při tom ale i týmž stavům obyčejné sněmovní požádání dáti předložiti.“

Velice významnou událostí stalo se toto holdování stavů českých řečí, již nejprvé česky a pak i německy pronesl nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann. Řečník nepředstoupil před krále v úřední své hodnosti, nýbrž jako mluvčí všech čtyř stavů království českého, za zákonné zástupce národa českého se pokládajících. Projeviv radost svou, že „jest lze stavům českým po osm a čtyřiceti létech spatřiti opět dědičného mocnáře na této královské stolici v blesku Jasnosti své k lidu svému mluvícího“, proslovil nejvyšší purkrabí řeč, která čtoucímu zdá se býti sloučením historicko-politických názorů se směrem doby osvícenské, neboť řečník mluvil jménem jediného národa českého k dědičnému králi a kladl váhu na vzájemný poměr krále i národa, obapolnými smluvami se zakládající. Přísaha stavů králi jest jemu největší slavností, „jenž v tovaryšstvu městském (in der bürgerlichen Gesellschaft) se vymysliti může.“ „Nebo“, pokračuje, „která věc vznešenější a vážnější býti může nežli přísaha, kterou národ svému dědičnému pánu se zavazuje, že zboží a krev s neporušitedlnou věrností pro své vlastní a všeobecné dobré obětovati chce?“ Řečník prohlašoval, že den tento, sám sebou veliký každému vzdělanému národu, jest tím větší „věrnému českému lidu, kterýž tuto nejvěrnější stavové zemští podle práva představují“, vzpomíná kriticky, nastoupení králova, „v nejnebezpečnějších okolničnostech, ježto zkázou a skoro vyvrácením celé monarchie pohrožovaly“, načež přichází k vládnímu směru Leopoldovu, jejž takto vymezuje: „Vaše Jasnost své veliké dílo — napravení obecné správy — s tím začala, že všecko to z cesty uklizela, co vůbec nelibost spůsobilo a co aspoň na ten čas dobré býti nemohlo. Rovně jako laskavý otec, jenž se s dětmi a čeledí svou o budoucí prospěšnost domu svého poraditi chce, ráčila Vaše Milost Vaše věrné stavy ve všech krajinách k tomu pobízeti, aby žádosti své před trůn přinesli, chtíc tak společnou jich radou takový řád ustanoviti, kterýmžby obecné všech štěstí co nejjistěji upevněno býti mohlo (um mit ihrem gemeinschaftlichen Rathe eine Verfassung zu gründen, welche die Nazionalglückseligkeit am verlässigsten herstellen könnte). Jakožto pravý pastýř lidu, jenž lidskou přirozenost nejenom slovy ale i skutky ctí, nemínila Vaše Jasnost, by to věc Vašemu Důstojenství neslušná byla, na hlas obecného lidu pozor dáti, potřeby jeho a jemnost jeho vyzkoumati (auf die Stimme des Publikums zu horchen, seine Bedürfnisse, seine Empfänglichkeit zu erforschen)“. A ku konci opakoval řečník s důrazem, že jest to „obapolná smlouva, kterouž pán země a lid jeho toho slavného dne holdování obnovují.“[1])

V německé své odpovědi pravil císař, že přál si alespoň částečné úlevy daní, ale obranný stav Dědičných Států že toho nedovoluje. Dále prohlásil, že chce království českému i stavům privilegií potvrditi, ne však zmenšiti, nýbrž spíše podle okolností je rozmnožovati.[2]) Potom předloženy byly královské postuláty za přítomnosti císařovy skrze královské kommissaře Vojtěcha hraběte z Klebelsberka, nejvyššího komorníka, Filipa hraběte Clary a guberniálního radu Josefa Matěje rytíře Smittnera, purkrabí kraje hradeckého. Dvůr žádal postuláty těmi proti reluici za mimořádnou daň z piva, aby daň z dluhů, masný krejcar a daň z dobytka byly vybírány k vojenským potřebám, pak obvyklou roční berni, platy pro úředníky zeměpanské, přídavek pro appellační soud a na vydržování dvorské kanceláře. Ochotě stavů dostává se v postulátech již předem uznání.[3])

Holdování účastnili se stavové v počtu neobyčejně hojném a z největší části přísahu skládali jazykem českým. Guberniální sekretář Emanuel Ledvinka z Adlerfelsa předčítal přísežnou formuli nejprvé česky a pak „pro ty nemnohé, kteří českého jazyka nebyli znalí“, předčítal ji i německy registrátor zemských desk Ferdinand Tadeáš Limbeck.[4]) Významným pro tehdejší názory státoprávní a tudíž i pro nynější

[1]) České, Dobrovským upravené, i německé znění uveřejnili Debrois, 61—65 a Krönungsgeschichte II, 97, 112.

[2]) Všechny tyto řeči čtou se v Krönungsgeschichte III, 135—143.

[3]) Krönungsgeschichte III, 145—149.

[4]) Debrois, 65.

právní poměry jest znění formule přísežní, které podáváme v plném českém znění, Dobrovským upraveném. „My společní stavové království českého, markrabství moravského a knížectví slezského přísaháme pánu bohu všemohoucímu a Vám nejosvícenějšímu, nejmocnějšímu a nepřemožitelnému knížeti a panu, panu Leopoldovi Druhému, římskému císaři v Germánii, uherskému a českému králi, arciknížeti rakouskému, markraběti moravskému, vévodě slezskému a markraběti lužickému jakožto českému králi, pánu našemu dědičnému, Vaší císařské královské Milosti, jakož i z Vaší Milosti královské krve a kmene podlé vyměřeného řádu posloupnosti budoucím děd·cům a králům českým, markrabatům moravským a vévodám slezským věrni a poslušni býti aniž vědomě v radě a v takovém shromáždění, kdeby se co proti Vaší císařské královské Milosti osobě, vzácnosti, důstojnosti, právu aneb ouřadu před se bralo, bývati, tím méně k tomu povolovati aneb to, nějak zatajovati, nýbrž Vaší Milosti císařské a královské jakož i dědiců Vaší Milosti budoucích králův českých, markrabat moravských a vévod slezských vzácnosti, užitečného a dobrého hleděti a fedrovati, a kdybychom srozuměli, žeby proti Vaší císařské královské Velebnosti něco předse bráno a jednáno bylo, tomu máme a chceme věrně odpírati a Vaší Milosti císařské královské o tom bez meškání vejstrahu dáti, neméně všecko to konati, co poslušným a věrným poddaným své dědičné vrchnosti činiti náleží.“[1])

Z měst holdovaly Praha, privilegovaná města Kutná Hora, Plzeň, Budějovice, Cheb, Loket, Vary Karlovy, král. města Ústí n. L., Brod Český, Most, Čáslav, Boleslav Mladá, Kadaň, Kouřim, Klatovy, Kolín, Louny, Litoměřice, Nymburk, Pelhřimov, Písek, Rakovník, Rokycany, Žatec, Tábor — nezastoupeny byly Beroun, Brod Německý, Stříbro, Sušice, Vodňany —; dále holdovala svými zástupci všecka královská věnná města. Z horních měst neúčastnil se Jáchymov.

6 září korunoval arcibiskup hrabě Přichovský za assistence knížete arcibiskupa olomouckého a všech českomoravských biskupů Leopolda II korunou českou, načež císař ztvrdil přísahou veškera práva a privilegia zemská. Když po skončeném korunování celebranti vykonali modlitbu In hoc regni solio confirmet, zvolal nejvyšší purkrabí vysokým hlasem česky: „Pojďme k našemu korunovanému králi a pánu dědičnému přiznání učiňme!“ Odpoledne téhož dne konána hostina slavnostní za všech obvyklých obřadů, večer pak přítomen byl nově korunovaný král s dvorem svým v divadle Nosticově slavnostnímu představení Metastasiovy opery La Clemenza di Tito. 7 září opět byla dvorní hostina a večer dvorní ples. 8 září installoval arcivévoda František sestru arcivévodkyni Marii Annu za abatyši tereziánského ústavu šlechtičen. Večer téhož dne byl ples u nejvyššího purkrabí. 9 září konán veliký manévr na louce u invalidovny za přítomnosti všeho dvora. 10 září slavným způsobem uděleno léno koruny české knížeti arcibiskupu olomouckému a knížecímu rodu schwarzburskému. 12 září korunována za obvyklých slavných obřadů císařovna

Večer téhož dne uspořádán byl stavy veliký ples řízením nejvyššího purkrabí, professora inženýrství Františka Hergeta, historického malíře Jiljí Jahna a civ. inženýra Sechtra. Za tou příčinou zřízena na nynějším Ovocném trhu zvláštní prostranná a ozdobná budova ze dřeva, spojená s divadlem Nosticovým tak, že dvorana budovy i nitro divadla jedinou obrovskou síň tvořily, mající vzdéli více než 100 a zšíři 25 *m*. V pozadí síně zřízen antický chrám, kdež prostřena byla tabule pro dvůr a nejvzácnější hosti. Kolem síně bylo dvanáctero výklenků, kdež byly připraveny tabule pro šlechtu; pro zvané honorace byla zvláštní tabule na druhé gallerii divadla. Z divadla upravena krytá chodba do Karolina, kdež přichystán kolikerý buffet, naplněný vybranými lahůdkami 32 šlechticův a šlechtičen tančilo oblíbený tehdy contredanse, když pak dvůr k tabuli usedl, zesílený orchéstr přednesl kantátu slavnostní, složenou na slova prof. Meissnera Leopoldem Koželuhem, v níž prvý hlas zpívala slavná pěvkyně Dušková, z Prahy rodilá.[1])

Vlastní korunovační slavnosti tím ukončeny, ale slavnostní ruch potrval v Praze až do odjezdu císařova. Téměř každého dne byla slavnostní hostina, tu u arcibiskupů pražského a olomouckého, tu u nejvyššího kancléře, u praesidenta dvorské komory a u nejvyššího purkrabí. 15 a 18 září uspořádány byly u dvora maškarní plesy, vedle toho byl ples u knížete Lichtenštejna a u ar-

[1]) Dubrois, 65.

[1]) Dubrois, 153—156.

cibiskupa pražského. 11 září přítomen byl veškeren dvůr plavbě balonem, již podnikl známý tehdy větroplavec Blanchard s Jáchymem hrabětem ze Šternberka na planině bubenečské. Pokus sám nezdařil se. Vznesl se sice balon do výše a letěl směrem jihovýchodním, chtěl pak se za Prosíkem spustiti k zemi, ale náhlý vítr zahnal jej až k Dehnicům, kdež konečně pevné půdy dosáhl. Hraběti nebylo lze činiti zamýšlená pozorování fysikální.

Meškaje po celý měsíc září se svým dvorem v Praze, navštěvoval císař vedle hojných slavností dvorských a v domích šlechtických i ústavy obecně prospěšné. 17 září[1]) přijel do kolleje Klementinské, shlédl tamní sbírku přírodnin i veřejnou knihovnu, pak výstavu českých výrobkův a tovarů. Byla to prvá průmyslová výstava na pevnině evropské, o jejíž zřízení zjednali si zásluhu nejv. purkrabí hrabě Rottenhann a kommerční rada Schreyer. Hrabě Rottenhann vyzval skrze krajské úřady všechny továrníky a výrobce české, aby poslali po vzorcích výrobků svých v té spůsobě, v níž do obchodu přicházejí, spolu se zprávami kommerciálními a mýtnými registry, z nichž by důležitost každého druhu a spolu i obrat obchodní jím dosažený byly zřejmy. Schreyer došlé vzorky roztřídil dle hlavních odvětví. Kommerční rada Schreyer, organisátor této prvé průmyslové výstavy na pevnině evropské, císaře doprovázel a jednotlivosti jemu vysvětloval.[2]) Císař doprovázen byl císařovnou, arcivévody Františkem, Karlem, Leopoldem a Josefem, Antonínem princem Saským, nejvyšším purkrabím, ministry a vzácnými šlechtici, načež obdržev tištěný programm, bedlivě prohlížel veškeru výstavu. Vznešené panstvo dotazovalo se přítomného kommerčního rady Schreyera a přijímalo vlídně jeho poučení i odpovědi. Úspěch byl veliký, ale nelibost vzbudilo podezření, jež pronesl knihtiskař šl. Schönfeld proti českému původu vystavených předmětů. Ve zvláštním podání jež předložil císaři, praesidentu dv. komory Janu Rudolfu hraběti Chotkovi a tajnému radovi baronu Spielmannovi, jal se Schönfeld dovozovati, že jsou mezi předměty, jež byly panovníku za domácí výrobky prohlašovány, podloženy věci cizozemského původu, podloudným spůsobem do země dopravené. Schönfeld dovolával se při tom svědectví celního kontrolora Arnošta šl. Pannovice.[1]) Ba prý i mezi výrobky továrny na muselín, pique a kartouny, jejímž majitelem byl sám nejv. purkrabí, vyskytují se věci cizozemské, ač bez vědomí nejv. purkrabí vystavené. Nejvyšší purkrabí předložil ihned Schönfeldovo podání gubernii a nařídil vyšetřování. Schönfeld předvolán, sbírka zboží jemu za přítomnosti Schreyerovy předložena a tu on doznal sám, že to jsou domácí výrobky.[2]) Císař sám ujal se věci, dal ji přísně vyšetřiti, a když bezpodstatnost podezření proneseného seznána, rozhodl 7 ledna 1792, že nikomu není dovoleno podávati zeměpánu oznámení o věcech neprokázaných a neosvědčených, jimiž zlehčuje se jméno mužů bezúhonných, šl. Schönfeldovi pak, že ne snad ze zlého úmyslu, ale z lehkomyslnosti a neprozřetelnosti udal věci, jež aby prokázal, s to nebyl, udělena přísná důtka před úřadem, jemuž byl podřízen, a spolu nařízeno, aby příslušný dvorní dekret byl veřejnými novinami všestranně ve známost uveden.[3])

16 září účastnil se císař honu v okolí knížecího lichtenštejnského zámku Koloděj, téhož pak ještě dne večer navštívil s celým dvorem „vlastenské“ divadlo české, kdež česky provozován byl na výsost tehdy oblíbený Žebravý student. Císař s celým dvorem vytrval až do konce hry a netajil se spokojeností svou.[4]) 17 září přijal pak deputaci českých stavů, skládající se ze světícího biskupa probošta Kriegra, Leopolda hraběte Clary, Jana Marcella svob. pána z Hennetu a purkmistra pražského Steinera, kteráž skrze guberniálního a sněmovního sekretáře Weisse předložila vedle starobylé zvyklosti korunovanému králi i královně po drahocenném daru, na stříbrné a bohatě zlacené míse korunovační dar stavů českých, 100.000 zl. ve dlužním stavovském úpise a korunovační daň 45.000 zl., císařovně pak 5.000 dukátů,[5]) což vše bylo shromážděno bez ukládání zvláštních dávek poddaným. Císař věnoval ihned z daru tohoto 4000 zl. pro pohořelé Klatovské, k čemuž přidal 6000 zl. ze své pokladnice, zbývající pak

[1]) Datum toto podává Debrois., 162.

[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1791, čís. 75.

[1]) Prohlášení Pannovicovo tamže 1791, čís. 44.

[2]) Akta tohoto vyšetřování čís. 1–6 uveřejněna jako zvláštní příloha Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1791, čís. 41.

[3]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 7.

[4]) Rulík, Kal. hist. I. 164.

[5]) Prager Oberpostamtszeitung 1791, č. 78.

peníz i s korunovační daní v úhrnu 45.000 zl. ponechal stavům, aby s ním volně k účelům dobročinným naložili. V sedění sněmu 28 ledna 1792 sneseno, aby 45.000 zl. bylo dáno donucovací pracovně, za 100.000 zl. pak aby zřízeno bylo výživné pro ženy a dcery členů panského a rytířského stavu, ročně po 150 zl., pro ženy pak a dcery členů městského stavu po 100 zl., celkem po desíti místech pro všechny tři světské stavy.[1])

Významna byla pocta, jíž se dostalo skrze stavy nejvyššímu purkrabí hraběti Rottenhannovi. Státník tento byl velmi obratným prostředníkem mezi králem i stavy a jeho ingerenci sluší přičísti, že v některých alespoň částech bylo žádostem stavů vyhověno. Při slavnosti korunovační byl hrabě Rottenhann náčelníkem a repraesentantem stavů ve mnohem větší míře než hlavou politického úřadu zemského a na vrub jeho takto sluší přičísti, že ubylo poněkud antipathií proti gubernii a jeho administrativnímu směru. Za toto jednání sklidil nejvyšší purkrabí vděk stavů, kteří 22 září 1791 u velikém počtu pěti praelátů, 51 pánů, 9 rytířů, purkmistra Steinera a dvou magistrátních radů pražských skrze světícího biskupa probošta Kriegra jemu podali děkovací adressu skvostně provedenou připomínajíce, že již při prvém sedění sněmovním získal si srdce všech.[2]) Z pozdějšího jednání sněmovního vysvitá, že stálo korunování Leopolda II stavy české 261.379 zl. 27½ kr.[3])

S národního stanoviska českého na výsost důležitou jest přítomnost císaře Leopolda, doprovázeného arcivévodou Františkem, Antonínem vévodou saským, nejvyšším purkrabím a mnohými členy šlechty, ve slavném veřejném sedění České společnosti nauk, na den 25 září 1791 položeném. Praesident společnosti Prokop hrabě Lažanský za přítomnosti mnohých cizích učenců uvítal císaře řečí, v níž vylíčil dějiny památného tohoto vědeckého ústavu. Guberniální rada Riegger přednášel o ústavě státní a o zemědělství v Čechách za dob před Karlem IV. Následovala odměnění členů Preislera a Schmida skrze praesidenta za výsledky samostatného bádání přírodovědeckého zlatými médaillemi. Jáchym hrabě Šternberk hleděl pokusně spůsobiti, aby démant sám se zanítil a shořel. Komorní stavební rada abbé Gruber pojednával o vodním tlaku, spůsobeném stlačením vzduchu vodními parami. Prof. Strnad předložil spůsob zatmění slunce, r. 1793 očekávaného, prof. Procházka demonstroval mikroskopicky nové druhy příživníků v lidských útrobách. Korunou byla však přednáška J. Dobrovského, který předčítal pojednání o oddanosti a příchylnosti národů slovanských k rodu Habsburskému, a podal císaři některé básně, vydané jazykem českým k oslavě a za doby korunovace. Řeč jeho došla všestranné pochvaly a byla nákladem Jáchyma hraběte Šternberka tiskem vydána, při čemž dovršena prosbou, aby císař poskytl ochrany jazyku českému jakožto vzácnému statku, jejž národ český po předcích zdědil, před „prudkým jednáním a neskromným nátlakem,“[1])

Na konec prof. Gerstner předložil návrh fysikální a výrobní mappy Čech.

Již o dva dni později, dne 27 září 1791, dostalo se gubernii dvorního dekretu,[2]) jímž oznamováno, že po návrhu nejvyššího úřadu finančního přiřčen byl Učené společnosti dar 6000 zl. na potřebné cesty, pokusy a místní popisy, při čemž císař upozorňoval, aby bádavost Učené společnosti hleděla především k odvětvím spůsobilým, kterými by povznesena byla přičinlivost veřejná, šířeny užitečné vědomosti a i dobré bydlo království českého.

Jednotliví členové dvora opouštěli Prahu již v polovici září. 17 září odcestoval arcivévoda Josef, 19 září arcivévoda Karel, 20 září arcivévoda Leopold, 25 září arcivévodkyně. 19 září opustila Prahu uherská šlechtická osobní stráž spolu s prvým oddělením hačířů, za nímž 20 září následovalo oddělení druhé.

2 října 1791 večer odjel císař s arcivévodou Františkem z Prahy skrze Hradec Králové, Ples, Olomouc a Brno do Vídně; císařovna nazejtří se svým dvorem odebrala se přímo do Vídně. Do Brna přibyl císař v pátek 7 října okolo 12 hodiny a zajel k „černému orlu“. Tam se jemu ihned představili praesident gubernia hrabě Ugarte, kníže arcibiskup olomoucký, biskup brněnský a všichni generálové. Večer bavil se císař s arcivévodou Františkem divadlem, v sobotu ráno navštívil před městem kláštery Milo-

[1]) Zápisník sedění sněmovního ze dne 28 ledna 1792 v král. českém archivu zemském.

[2]) Krönungsgeschichte III, 185–189. — Znění adressy podává Debrois, 164.

[3]) Protokol sedění sněmovního ze dne 11 února 1793 v král. českém archivu zemském.

[1]) Kalousek, Děje král. české společnosti nauk, 63.

[2]) Uveřejnil jej Debrois, 165 sld.

srdných bratří a Alžbětinek, vojenskou ekonomii, kasárny i všeobecnou nemocnici. Večer bylo město osvětleno, mezi čímž císař se svým synem opět v divadle meškal. V neděli 9 října přítomen byl císař mši v chrámě stoličním, pak shlédl Špilberk, kdež navštívil i vězení. Odpoledne manévrovala před ním veškera brněnská posádka; u večer dne 10 října pořádal v guberniálním paláci hostinu a ples, hrabě Ugarte; při plesu provozovány národní tance s písněmi, u lidu moravského oblíbené. 11 října v noci odjeli císař i arcivévoda do Vídně.[1])

Poslední sněmování za Leopolda II.

Stavové moravští spokojili se vyřízením, jehož se desideriím jejím dostalo, a proto také další sněmování jejich poskytuje obraz jednání formálně jednotvárného, unavujícího. Jinak bylo v Čechách, kdež stavové nikterak ústavní otázku nepokládali rozhodnutím císařským ze dne 12 srpna 1791 za vyřízenu. Vedle stavů byly tu však i vlastenecké kruhy české, které s bolestí pohřešovaly, že při veškeré slavnosti korunovační kromě jisté formální přednosti, jež jazyku českému byla přiznávána, ani slovem nebylo jednáno o obnově jeho jako prvého a historického jazyka ve veřejné správě i škole. V kruzích vlasteneckých ovšem netušili, kde vězela příčina, že císařské vyřízení nedotýkalo se žádosti o obnovu pěstování jazyka českého ve školách. Hlavní vinu toho měl neblahý směr byrokratický i u gubernia i při dvorské kanceláři. Příslušný stížný spis stavů byl totiž předložen císaři s dobrozdáním gubernia ze dne 18 února 1791, které vyslovovalo se rozhodně proti tomu, aby jazyk český stal se na pražských a některých venkovských gymnasiích jazykem vyučovacím, a důrazně hájilo potřebu, aby v celé zemi zůstala němčina jazykem gymnasií a university. Gubernium domnívalo se, že německý jazyk vyučovací nemůže býti žákům překážkou, ježto prý „v Čechách jest již velmi málo pouze českých škol triviálných, počet pak těch, které ještě zbývají, že se každým rokem zmenšuje jako počet pouze českých chlapců.“ Jediná výhoda, jíž se mělo snahám po pěstování jazyka českého ve vyšších školách dostati, obsažena byla v následujícím dobrozdání, vyšlém z péra guberniálního rady J. A. Rieggra:[1]) „Znalost řeči české zajisté poskytuje požitek mnohý, a není lze popříti, že také její vzdělávání zasluhuje ve příčině mnohé pozornosti, avšak nesmí se tak díti ani na újmu ani na úkor řeči německé. Jako ti, kdož pouze česky mluví, svou mateřštinu sice mají důkladně znáti a vzdělávati, než také německy se učiti, měli by rovněž i ti, jichž mateřská řeč jest německá, míti více příležitosti, aby se řádně a soustavně češtině naučili. Prostředek k tomu nezdá se býti ani příliš neslavný ani příliš nákladný, neboť zvláštní učitelská stolice pro řeč tuto, již by některý z našich českých filologů ke cti, užitku a slávě národa i řeči české na se vzíti mohl, vyhovovala by v podstatě úplně všem těm přáním a účelům tak, jakož jest i na vídeňské universitě od mnohých let zvláštní učitel řeči české ustanovený, a protože máme tolik učitelů řečí jiných, tím spíše by toho zasluhovala řeč česká.“[2])

Není nesnadno v dobrozdání tomto rozpoznati zásady nejvyššího purkrabí hraběte Rottenhanna, který nemohl opříti se germanisačnímu směru vídeňskému a nechtěl zneuznávati oprávněných tužeb českých, kteréž zásady si i Riegger osvojil. Myšlenka sama zamlouvala se i stavům i nejpřednějšímu z tehdejších vlastenců Dobrovskému, ale dvorská studijní kommisse v dobrozdání svém ze dne 6 dubna 1791, jehož původcem byl dv. rada Sonnenfels, příkře postavila se proti všem jazykovým požadavkům stavů. Zejména pohoršena byla tvrzením, že jen nemnohým kněžím v Čechách potřebou jest znalost jazyka německého. Nemůžeme se diviti odmítavému jejímu dobrozdání, když uvážíme, že referentem byl známý josefinista a osvícenec Sonnenfels. Dle jeho názoru nehodilo se přihlížeti k péči stavův „o jazyk Říma a o jejich provinciální řeč“, t. j. o jazyk latinský a český, nýbrž nejvyššímu úřadu školnímu prý náleží hájiti „obecný národní jazyk v této německé (!) říši.“ Sonnenfels soudil, že není možné, aby německý jazyk byl překážkou ke studiím a tudíž i ke stavu duchovnímu, zachovávají-li se platná nařízení vyučovací, ježto prý platným jest ustanovení, aby ti,

[1]) Wiener Zeitung 1791, čís. 83. — Prager Oberpostamtszeitung 1791, čís. 85.

[1]) Dle Dobrovského svědectví u Brandla, Život J. Dobrovského, 244.

[2]) Die Karl Ferdinands-Universität in Prag und die Čechen, 3—5.

kdož na gymnasii studovati hodlají, než jsou přijati, prokázali se tříletou návštěvou německé hlavní školy. K tomu připojil Sonnenfels poznámku, projevující zavilého osvícence a germanisátora. Stavové prý chtí míti duchovní německého jazyka neznalé „nepo-

ale nemoudrým by bylo, aby dálo se tak na újmu jazyka německého, jenž den ode dne stává se ve Státech Dědičných potřebnějším. Ve Vídni byla zřízena stolice jazyka českého, ježto nebylo lze tam přiučovati se jazyku českému jiným způsobem,

Leopold II v král. české společnosti náuk.

chybně z té příčiny, aby duchovenstvu nepřístupnými staly se zdroje, ze kterých by mohlo nasrkati několik kapek vzdělanosti a osvěty.“[1])

V dalším dobrozdání jejím praví se: „Slušno jest ovšem řeč českou vzdělávati, v Praze bylo by ale zařízení takové prostě zbytečným.“[1])

Odmítavé toto stanovisko dvorské studijní kommisse, nezůstalo tajno ani stavovských ani vlasteneckých kruhův i bylo pří-

[1]) Toman, Das böhmische Staatsrecht, 203—206.

[1]) Toman, Das böhmische Staatsrecht, 181, 206 a sld. — Die Karl-Ferdinands-Universität in Prag und die Čechen, 5.

činou neobvyklých do té doby veřejných projevů tiskem. Největší dojem způsobila óda mladistvého studenta Vojtěcha Nejedlého ze Žebráka, císaři Leopoldu před korunováním českým věnovaná a přání v sobě zavírající, aby brzo zavítal mezi své věrné Čechy a vyhověl vroucím jejich tužbám. Óda ta zůstavila dojem hluboký, jenž zračil se ve vyřízení příslušných přání, do třetího stavovského spisu stížného pojatých, 28 října 1791 datovaného. Leopold II v této důležité věci přišel stavům vstříc. Jemu zajisté připadalo nevysvětlitelným, že český jazyk a literatura, o jichž významu podávaly nově spořádané knihovny veřejné velmi skvělé svědectví, sice zastupován byl professorem zvláštním na universitě vídeňské, častěji již jmenovaným professorem Zlobickým, že však nebyl pěstován ani na universitě pražské ani na lycei olomouckém. Z těchto úvah plynulo rozhodnutí, aby byla zřízena na universitě pražské samostatná stolice pro řeč a literaturu českou. V rozhodnutí císařském praví se výslovně: „Jeho Veličenstvo přiměřenou ráčilo shledati žádost stavův, aby v Praze zřízena byla stolice jazyka českého; pročež budiž dále v tom pokročeno a návrh, kterak věc zařídíti, sem předložen.“[1]) Dlužno při tom na paměti míti, že příslušné císařské rozhodnutí učiněno bylo sotva měsíc po památné slavnostní přednášce Dobrovského v král. české společnosti nauk.

Proto obnovili vlastenci úsilí své, pokud toho dovolovala zúžená již svoboda tisková, aby stavy v blížícím se zase lání sněmovním k novému v té příčině jednání přiměli.

Patrně únava korunovačními slavnostmi způsobená byla příčinou, že sešel se sněm český až v lednu r. 1792. Mnohem dříve svolán byl k poradám svým sněm moravský. Slavné jeho zahájení dle dřevních zvyklostí dálo se 24 října 1791, kdež do sněmu uvedeni byli noví členové panského stavu Antonín hrabě Magnis a František baron Buol. Také tehdy na základě císařského svolení ze dne 4 srpna 1791 byli poprvé přítomni zástupci kapituly brněnské, děkan baron Waldstätten a kanovník baron Tauber. Když čteny byly pověřující listy královských kommissařův, opomenut byl jazyk český. Berně žádána dle dřívějšího výměru a sice řádné berně 1,431 831 zl. 58 kr., mimořádné 317.771 zl. 52½ kr. Stavové patrně pod dojmem vyřízení svých stížností a přání povolili berni sice bez odporu, ale v jiných příčinách hleděli provozovati mírnou opposici. K tomu podána byla příležitost dne 29 října 1791. V sedění totiž toho dne konaném podali Petr hrabě Blümegen a rytíř Pillersdorf resignaci na členství své ve výboru zemském dokládajíce, že jakožto státní úředníci nejsou dle císařského rozhodnutí ze dne 21 dubna způsobilí k členství ve výboru zemském. Sněm resignaci tuto nepřijal, zakládaje snesení své tím, že stavům příslušný dvorní dekret nebyl dotud oznámen, a zvolil deputaci, Krištofa hraběte Blümegena a Aloisa hraběte Podstatského, která v té příčině měla se odebrati do Vídně a císaře za změnu řečeného dekretu žádali. Ostatní jednání nevyniklo nad pouhou všednost. Byly přečteny a také ihned šmahem schváleny postuláty královské, k nimž jediné přidána prosba, aby počalo se již z jara 1792 se stavbou silnice znojemské. Dále přečtěna byla zpráva zemského výboru o korunování královském v Čechách a spojeném s ním holdování moravských stavů, jež prostě na vědomí vzata. Ne tak zpráva výboru zemského o žádosti vlády, aby připuštěn byl do sněmu a sice na lavici praelátskou administrátor komorních statků jako statků, zrušeným klášterům někdy náležitých. Sněm ve příčině té zaujal stanovisko odmítavé. Konečně předčítáno dvorní rozhodnutí ze dne 8 září 1791 jímž povoleno stavům moravským, aby si ve Vídni vydržovali stálého agenta s odměnou 200 zl. ročně. Následující sedění sněmovní konáno teprvé 29 listopadu 1791, ale pořad jeho jednání byl ryze formální.[1])

Zcela jinak vedli si stavové čeští, kteří byli ku sněmu svoláni na den 9 ledna 1792. Veškero jednání většiny sněmovní dosvědčovalo, že nebyli vyřízením stížností a tužeb svých nijak uspokojeni. Oporu shledávali osvícení náčelníci stavů v kruzích vlasteneckých, které v řečeném již vyřízení pohřešovaly přízně k národním snahám českým. Ve Vídni ovšem nehodlali jazykovou otázkou v úřadech hýbati, oč se již postaraly kruhy byrokratické, obávající se právem, tehdy jako dnes, že by obnova jazykového stavu zákonně v království českém od věku platného poškodila hmotné zájmy jejich.

Do Prahy záhy o tom dostala se zvěst

[1]) Michl, Literaturní letopis, 27.

[1]) Dle původních protokolů v moravském archivu zemském.

soukromá, kteráž přiměla V. M. Kraméria k publicistickému projevu na tehdejší doby pozoruhodnému. Psaltě 2 prosince 1791:

„Tisíce tisíců upřímných vlastenců v našem slavném království čekali na tu zprávu, již-li ta chvíle přijde, aby náš mateřský jazyk z prachu, v němž za celých sto let tak říkajíc zahrabaný ležel, vydobyt a k své předešlé ozdobě jako za času našich milých předků přiveden byl. Jak se zdá, nyní tedy tato radostná chvíle přichází, v kterouž naší milé řeči české všechen průvod otevřín bude; nebo, jak slyšíme, jeho cís. král. Milost náš nejlaskavější otec vlasti pohlédl na svůj věrný národ český, pohnul se v svém otcovském srdci a dal místo ponížené prosbě mnoha tisíců Čechů, aby v království jejich opět jazyk uveden byl. Podlé té zprávy tedy slyšíme, že z nejmilostivějšího povolení jeho cís. král. Milosti napotom na zdejších vysokých školách pražských veřejný professor české literatury zřízen a ustanoven bude, kterýžby mladý lid v českém jazyku cvičil a k tomu připravoval, v čemžby oni budoucím časem k dobrému své milé vlasti posloužiti mohli. Tuto radostnou zprávu bezpochyby po málo dnech budeme moci tím lépe v známost uvésti. Vlastencové! Čechové!“[1])

Když 9 ledna 1792 shromáždil se český sněm, dosvědčovaly především hojné přihlášky nových členů, že zájem ku důležitosti sněmovního jednání mezi stavy neutuchal. Přihlásiliť se toho dne a byli do sněmu nově uvedeni z panského stavu Josef svob. pán Vražda a Karel baron Villani, z rytířského Jáchym Zádubský ze Šentála a Ludvík Hubatius z Kotnova. V zahajovací řeči nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann dotkl se především císařského rozhodnutí ve příčině zřízení professury jazyka a literatury české, jež prohlásil za velecennou vymoženost stavů.[2]) Sedění toto bylo věnováno výhradně věcem berničním. Ježto nebylo lze na poddané větších břemen uvalovati, stavové pak právem se obávali, aby nebyli překvapeni novou nějakou soustavou berní, která by nelišila se v podstatě od zrušené soustavy josefinské, přejali stavové, jakož již výše (VIII, 712) položeno, zbývajících 244.000 zl. od poddaných i pro r. 1792. Ochota tato vysvětlovala se také hrozivými zprávami, které docházely z Francie. V následujícím sedění dne 17 ledna 1792 usnesl se sněm na novém kroku ve příčině zachování úřadu nejvyššího zemského komorníka statku Dehnic, jejž komorní administrace o překot hleděla pronajati. Pohnuté jednání nastalo však, když předčítán dvorní dekret ze dne 21 října 1791, jímž stavové vyzýváni, aby připustili do sněmu vídeňského dvorního agenta Bresslera von Sternau. Dvorní dekret odůvodňoval vyzvání ku stavům tou okolností, že prý řečený Bressler nabyl inkolátu českého ještě před snesením stavů, že má do sněmu toliko ten býti připuštěn, kdož má statek zemský (VIII, 724). Sněm odmítl požadavek dvorním dekretem tímto vznesený se vší rozhodností, dovolávaje se Obnoveného zřízení zemského jakožto jediného v této příčině platného zákona. Snesení stavův opíralo se o mnohé důvody, z nichž nejzajímavější jest po řadě čtvrtý. Dokládalit stavové, že řečený Bressler nemá se stavy království českého žádného společného zájmu, který by v něm budil přání, aby místa a hlasu mezi nimi na byl. Konečně pak oznámeno, že bude žádatel do sněmu připuštěn, až se vykáže, že drží statek zemský.[1]) Nám dnes může se zdáti příslušné snesení stavů názorům doby odpornjícím, tu však dlužno uvážiti, že bránili se stavové proti rozmnožování živlů vládě naprosto oddaných v řadách svých.

Vláda měla velikou péči, aby došlo k nové berní úpravě, se souhlasem stavů poddaným ulehčující, která by spolu poskytla možnost poměrům přiměřené abolice úvazků. V sedění sněmu dne 19 ledna 1791, vyzývající stavy, aby podali své dobrozdání ve příčině žádoucí nové berní úpravy. Stavové neměli chuti ihned přikročiti k meritornímu jednání a snesli se po návrhu zemského výboru, aby především bylo ustanoveno tříletí, ve kterémž by zrevidována a věcně přezkoumána byla data z r. 1785—1789 o výměře a plodivosti půdy. Byl to zakrytý odklad. Nebylo sice lze upírati, že jest elaborát josefinských vyměřujících a odhadních kommissí ve mnohých věcech pochyben, bylo ale lze nápravy tam zjednávati, kde byly skutečné omyly shledány. Zkušenost učí, že někdy celé krajiny byly správně vyměřeny a co do plodivosti odhádány, návrh výboru zemského žádal ale aby veškera výměra půdy i s odhadem plo-

[1]) Kramériovy Vlastenské Noviny 1791. čís. 49.

[2]) Die Karl Ferdinands-Universität in Prag und die Čechen, 6. — Sněmovní protokol řeči té nevzpomíná.

[1]) Protokol zasedání sněmovního v král. českém archivu zemském.

divosti její znova byly vykonány. Ve sněmovním sedění dne 21 ledna 1792 byly skutečně návrhy tyto přijaty; hlasoval pro ně i hrabě Bouquoi, jakkoli dříve stál na stanovisku jiném. Dle zprávy, již v té příčině podal 21 ledna 1792 nejvyšší purkrabí ze sněmu císaři, vzbudila snaha po obnově josefinské berní soustavy mezi stavy veliké zděšení (terreur panique). Toliko přičiněním barona Mac Nevena, jehož chytré spolupůsobení nejvyšší purkrabí chválí, bylo prý umožněno, že přijali stavové josefinskou soustavu alespoň provisorně vyhradivše si, že budoucně zpracují sami soustavu novou, o čemž císaři zvláštní deputací zprávu podati hodlají. Nejvyšší purkrabí sám provisorium doporučel.[1])

23 ledna 1792 zahájeno ve sněmu jednání o císařském vyřízení stížností zemských a stavovských ze dne 12 srpna 1791. Již okolnost, že o vyřízení tom ve sněmu jednání zahájeno, v němž 25 ledna 1792 pokračováno, nasvědčuje zřejmě, že stavové neshledávali odůvodněné své stížnosti vyřízenými. Než pohříchu jednání nebylo ukončeno, neboť sedění sněmu dne 28 ledna 1792 věnováno rozdělení královského korunovačního itineráře i korunovačního daru ústavům a úkolům dobročinným, načež z domestikálního fondu ustanoven roční důchod 20 000 zl. arcikněžně abatyši šlechtického ústavu Tereziánského. Nové sedění sněmovní konáno teprvé 22 února 1792, tu však předčítán především nový dvorní dekret ze dne 16 prosince 1791, jímž nařizovalo se stavům, že nová berní soustava má 1 května 1792 nabýti platnosti. Dvorní dekret měl v jednání sněmovním zákonnou přednost, pročež bylo se ihned sněmu jím obírati. Zemský výbor předložil spolu s řečeným již dvorním dekretem návrh, aby po několik let učiněna byla ve příčině berní a urbariální opatření provisorní, kterýž návrh s dodatkem hraběte Hartmanna z Klarštejna i přijat. Byla pak vyslána do Vídně i trojčlenná deputace, která by v této příčině učinila příslušnou představku. Tím získán opět odklad, poněvadž bylo se lze nadíti, že dvůr neschválí prozatímné ustanovení, definitivního pak nebylo lze bez svolení a souhlasu stavů se dočiniti. Teprvé 24 února 1792 mohl sněm opět přikročiti k jednání o vyřízení svých stížností i vzal na přetřes především třetí spis stížný (VIII, 728), zvláště požadavky ve příčině zvláštního soudu pro osoby stavovské.[1]) V následujícím sedění mělo býti v jednání tomto pokračováno, při čemž ovšem nikdo nenadál se, že zatím nastane změna na trůně.

V době té sešel se 24 ledna 1792 i moravský sněm a tu oznámen dvorní dekret ze dne 4 června 1791, kterým volbě přísedících výboru zemského hraběte Blümegena, barona Rodena, rytíře Pillersdorfa a rytíře Hentschla odepřeno potvrzení, ježto byli státními úředníky. Sněm přestal na císařském rozhodnutí a vykonal ihned volbu novou. Zvoleni byli ze stavu panského František hrabě Blümegen a Josef svob. pán Madrovský, z rytířů pak Josef Sláma z Freyenštejna a František Dietrich.[2])

Jednání českého sněmu r. 1791 a za prvých dvou měsíců r. 1792 značí se částečně v jeho artikulích, které teprvé 2 dubna 1793 byly uveřejněny. Prvým artikulem byla dána obvyklá odpověď k náboženskému postulátu královskému, která ovšem přihlížejíc ku skutečným poměrům, podstatně se lišila s podobnými odpovědmi dřívějšími. Arcibiskup oznamoval, jaká vydával nařízení duchovenstvu své diécése o povinnostech jeho jako učitelů lidu a občanů státních, ve příčině časté návštěvy školní a účinné podpory ústavu chudých. Duchovenstvu vydány příkazy, aby chovajíc se skromně a laskavě vůbec, zvláště pozorno bylo v jednání svém k jinověrcům, což generální vikář při visitacích všem správcům duchovním důtklivě na srdce kladl. Pro snazší správu a dozor zřízen byl nový arcibiskupský vikariát pro Prahu a osady v okruhu jedné míle v okolí rozložené, při čemž generálnímu vikáři dva sekretáři přiděleni, hranice pak ostatních vikariátů tak upraveny, aby každý vikariát byl zeměpisně zaokrouhlen a v témž kraji rozložen. V Úševicích kraje plzeňského shledána potřeba samostatné duchovní správy, jež oddána klášteru teplskému, spolu pak tam zbudován a vysvěcen nový chrám. V litoměřické diécési zkoušeli vikáři při kanonických visitacích bedlivě mládež, nově pak jmenovaný biskup Kindermann, dříve než podjal se úřadu svého, sezval všechny vikáře a obšírnou řečí je napomínal, aby dbalí byli svých povinností k duchovní správě, ve vyučování mládeže dle platných

[1]) Rottenhann císaři. Archiv ministeria vnitra, opis v kr. českém archivu zemském.

[1]) Protokoly sněmovní v král. českém archivu zemském

[2]) Dle protokolů v moravském archivu zemském.

předpisů, v podpoře ústavu chudých a v zachovávání pravidel přesné bohoslužby. Berně v úhrnu 4,156.146 zl. 54 kr. na rok 1791 sice povolena, rozvržena však tak, že na majetek dominikální připadlo celkem 29%, na každého pak osedlého po 60 zl., při čemž důrazně podotčeno, že jest země válkami a neobvyklým zdaňováním téměř po 50 let trvajícím vyssáta, ba i kmenové jmění její zmenšeno, tak že oprávněnou vidí se prosba, aby požadavky aerární nebyly zvyšovány, představce pak stavů ve příčině pivovárství do sněmovního spisu pojaté aby bylo vyhověno.[1])

Stavové čeští domnívali se, že povolujíce dvoru v naléhavých potřebách finančních, domohou se přiměřené změny císařského rozhodnutí ze dne 12 srpna 1791, kterým by alespoň křivdy v ohledu státoprávním byly odčiněny. Ale naděje tato selhala. Poměry ku konci r. 1791 byly stavům velice nepříznivy. Měltě císař kromě Nizozemska na všech stranách volné ruce a strašidlo revoluce francouzské mělo dosti působivosti, aby zmírnilo horlivost stavů. Zkrátka státoprávní otázka česká zůstala nevyřízena a nové poměry na úkor Obnoveného zřízení zemského zavedené podržely skutečnou platnost. Sám císař změnil stanovisko své, původně zaujaté.

Zřejmě projevily se nepříznivé tyto poměry, když se v sněmovním sedění dne 29 ledna 1792 jednalo o odmítnutí stížností a tužeb stavovských císařským rozhodnutím ze dne 12 srpna r. př. Zemský výbor ve zprávě své navrhnul prosbu k císaři, aby některé částky řečeného rozhodnutí určitěji byly stilisovány, zejména pak aby obnoven byl v plné platnosti článek A, 3 Obnoveného zřízení zemského, omezující moc královu právy a privilegii zemskými a vylučující samostatné změny ve zřízení zemském se strany královy. Sněm přistoupil k prosbě této a v sedění dne 22 února 1792 schválil navrženou osnovu její. Rozhodnutí bylo ovšem smrtí císařovou oddáleno.

Leopold II proti revoluci francouzské. Náhlá smrt jeho.

Nejvážnější péče kromě věcí vnitřních, která zaměstnávala veškeru bytnost Leopoldovu, byl bouřlivý průběh revoluce francouzské. Obracejíc se výslovně proti králi Ludvíku XVI, jehož choť, královna Marie Antonie, byla sestrou císařovou, hrozila revoluce francouzská zkázou allianci habsbursko-francouzské, ve Vídni pak těžce pociťovány sympathie revolučních kruhů francouzských se vzpourou nizozemskou. Leopold tušil zcela dobře, že průběh událostí strhne Státy Dědičné do obtížné války s nejistým výsledkem, při všech však sympathiích svých ku dvoru francouzskému nechtěl podniknouti rozhodný krok bez souhlasu všech mocností evropských a bez spoluúčastenství Pruska.

Již za dob Josefových hnutí ve Francii mohutně se probouzející vybízelo k vážným úvahám, Josef II ale je podceňoval. Jemu bylo spíše hnutí to vítáno, neboť při jednání o výměnu Bavor a ve sporu s Hollandskem přesvědčil se o nespolehlivosti francouzské alliance. Klada všechny své naděje na allianci s Ruskem a pomýšleje na výbojnou válku s Turky, byl Josef II spíše povděčen průběhu revolučních snah, které úplně ochromily moc dvora francouzského a zdály se býti zárukou, že Prusko při chystaném svém útoku na Státy Dědičné nebude moci spoléhati na podporu Francie. Dokud revoluce francouzská odnímala monarchii moc aniž by ji ničila, nezdála se býti nebezpečnou. Jinak bylo, jakmile počala vážně ohrožovati trůn Bourbonův a svými armádami v obavy přiváděla státy sousední.

Leopold II nastoupiv trůn, nekladl váhu na allianci s Francii uvnitř rozeštvanou a na venek vzpouru nizozemskou povzbuzující. Jemu na mysli tanul nový spolek mocností proti přehmatům francouzským namířený a když s počátku ledna 1791 anglický vyslanec lord Elgin nabízel spolek s Anglií proti Rusku, odvětil císař, že uznává potřebu spolku s Pruskem, Ruskem a Anglií za zajištěním obecného míru a neporušitelnosti území států jednotlivých.[1]) Idea tato v plném obsahu se neuskutečnila, zatím ale objevovaly se již zárodky budoucí alliance s Pruskem proti Francii. Hertzberg a kníže z Kounic jí nepřáli, ale na dějiště vstupovali noví činitelé, v Prusku generál Bischoffswerder, osobností Leopolda II uchvácený, ve Vídni pak místokancléř Filip hrabě Cobenzl. Bischoffswerder snažil se zřejmě spůsobiti spolek mezi Pru-

[1]) Artikeln des allgemeinen Landtagschlusses, welche ... am 2ten April 1793 publizirt wurden.

[1]) Sorel, L'Europe et la révolution française II, 162.

skem a dvorem vídeňským proti revoluční Francii namířený. 23 února 1791 přijal Leopold Bischoffswerdera v pověstné audienci, již dlužno pokládati za počátek prvé války s revoluční Francií.

Zatím vystoupili v popředí francouzská emigrace a vůdce její hrabě Artois, který proti vůli bratra svého krále Ludvíka XVI snažil se povzbuditi evropské mocnosti k válce proti revoluci. Jeho jednatel hrabě d'Escars byl již dříve zajel do Vídně, aby připravoval půdu myšlence války protirevoluční. V novoročním přání, jež r. 1791 hrabě Artois císaři Leopoldu zaslal, žádal tento princ o schůzku, kteráž byla povolena. V době masopustní zavítal Artois v průvodu markýza Calonna do Benátek a tam očekával odpověď císařovu, která patrně s ohledem na krále zněla ještě záporně, Calonne přes to odebral se do Vídně a vyzval poštou hraběte Artois, aby rovněž do Vídně se dostavil. Císař ale zvěděl o tomto kroku a starostliv jsa zvláště o bezpečnost královny francouzské, odmítl rozhodně teď všechny návrhy ku schůzce s vůdcem francouzské emigrace.

Než mezi tím se poměry změnily. Královna francouzská jsouc v největších obavách o budoucnost rodiny své, sama potají naléhala na císaře Leopolda, aby nestavěl se příkře proti emigraci. Hrabě Artois měl o krocích královninych důvěrnou zprávu a jednal dle toho. 18 května 1791 došlo následkem toho k audienci jeho u císaře v průvodu pana de Durfouta v Mantově. Císař viděl jedinou spásu královské rodiny francouzské v odchodu z Paříže. Obrysy budoucí koalice nezdály se mu býti ještě zřejmými, toliko slíbil uvažovati o přípravách k ní.

Z Mantovy odebral se císař do Milána, kdež jej již očekával generál Bischoffswerder s návrhem krále pruského, aby oba panovníci smluvili spolu osobní sjezd. V audienci, již 18 června 1791 Bischoffswerderovi povolil, projevil císař souhlas svůj s navrhovaným sjezdem. Sneseno bylo, že konati se bude sjezd obou mocnářů, k němuž by pozván byl i kurfürst saský, na letohrádku Pilnicích bliže Drážďan. Hlavním úkolem sjezdu měla býti porada o prostředcích, jakých by bylo třeba užiti k obnově veřejného pořádku ve Francii. 25 srpna 1791 přijel z Prahy do Pilnic císař Leopold s arcivévodou Františkem, maje v průvodu maršála Lacy a barona Spielmanna. V týž den o některou hodinu později přijel do Pilnic i král pruský v průvodu korunního prince, prince Hohenlohe-Ingelfingen a generála Mannsteina. Kurfürst saský přijal hosti své velmi okázale. Nazejtří dostavil se i hrabě Artois, maje ve svém průvodu hlavy francouzské emigrace, kromě jiných prince Condé, markýza Calonna, generála Bouillé a vévodu Polignaca. Bouillé předložil panovníkům operační plán, sestavený na konferenci, jíž se súčastnili druhý bratr krále francouzského hrabě de Provence a maršálové vévoda Broglie a de Castries. Císař i král pruský vzali na vědomí návrhy a přání francouzské emigrace, ale nerozhodli se jednati dle nich, nýbrž zaujali stanovisko vyčkávací, zřejmé z prohlášení jejich, daného dne 27 srpna 1791, jež vyšlo z péra Spielmannova. Marny byly námitky, jež proti deklaraci téhož ještě dne Calonne pronesl v konferenci se Spielmannem a Bischoffswerderem. Panovníci v Pilnicích přítomní uznávali sice, že bude potřebí ve Francii zakročiti s prospěchem veřejného pořádku, ale chvíle nezdála se jim býti ještě vhodnou.

K válce tudíž ještě nedošlo, ale v Dědičných Státech i v Prusku konány chvatné přípravy k ní, k čemuž přispěly úzkostlivé dopisy královny Marie Antonie a zřejmě nepřátelské smýšlení ve francouzském sboru zákonodárném. Nedaleká již válka ohrožovala v prvé řadě země koruny české, otevřené po čáře dunajské i mohanské. Marně snažil se Leopold II nebezpečenství válečné zažehnati aneb alespoň oddáliti, povoluje v německé říši požadavkům francouzským. Zákonodárný sbor 1 října 1791 zahájený mařil překotnými sneseními veškery naděje do zachování míru, ba obíral se již i výpovědí války. Leopold II byl tudíž k zbrojení donucen. O vánočních dnech r. 1791 vyšel rozkaz, aby pohotovu bylo 6000 mužů jízdy, pěchoty i dělostřelectva, ještě pak v posledních dnech roku dal se oddíl tento vedením generála Oliviera hraběte Wallisa na pochod do Nizozemí. 17 ledna 1792 konána ve Vídni porada státní rady za přítomnosti císaře, arcivévody Františka a nejpřednějších hodnostářů vojenských, v níž uznána potřeba branné intervence ve Francii s přispěním Pruska. Ihned vyjednáváno s králem pruským o spolek proti Francii, při čemž již vystupovala v popředí osobnost známého pruského vojevůdce z války sedmileté, Františka vévody Brunšvického, jakožto vrchního velitele spojených vojsk proti Fran-

cii.[1]) Posledním podnětem k přípravám válečným bylo zjevné nepřátelství francouzské vlády vůči kurfürstu Trevírskému, jehož císař odhodlán byl chrániti. Když docházely zprávy o vyzývavém chování republikánské levice v zákonodárném sboru francouzském, která chtěla válce za každou cenu, aby za nálady válečné krále s trůnu svrhla, jakož bylo zřejmo ze snesení dne 25 ledna 1792 učiněného, uložena císařem hotovost vojenskému sboru o 30.000 mužích s rozkazem, aby připraven byl k pochodu do Nizozemska, vůdcem pak jmenován polní zbrojmistr kníže Hohenlohe. 6 února 1792, pod dojmem válečně naladěné debatty, kterou 14 ledna v zákonodárném sboru podnítil poslanec Gensonné a jež vyzněla resolucí k opovědi války vybízející, dán císařem rozkaz třetímu sboru rovněž o 30.000 mužův, aby připraven byl k pochodu, aniž by však ihned směr byl udán nebo velitel jmenován. Mezitím 7 února 1792 podepsána úmluva o obranný spolek Dědičných Států s Pruskem, kterou zavazovali se oba panovníci vzájemnou pomocí, kdyby země jejich k Německu příslušné — a k těm věru s podivením přičítány byly i země koruny české — buď byly Francouzi napadeny anebo v nich vznikly vnitřní nepokoje. Zvláštní tajné články této úmluvy dotýkaly se velice blízko i práv koruny české. Kurfürstský rod saský zdál se totiž blízek vymření a tu Prusům zachtělo se markrabství dolnolužického, kteréž jsouc od Saska pruským územím chotěbuzským téměř zcela odtrženo, doléhalo téměř až k branám berlínským. Ježto však míry Pražský z r. 1635 a Westfálský z r. 1648 králi českému lenní svrchovanost nad obojí Lužicí ponechávaly a, by kurfürstský kmen saský po meči vymřel, obojí markrabství právem by na korunu českou spadlo, pospíšil si král pruský a tajnými články prvým a druhým žádal, by kurfürst saský bez mužských potomků vymřel, takovou úpravu hranic, která „by pokoj a bezpečnost ve vzájemném sousedství“ zaručovala,[2]) jinými slovy král pruský žádal Dolní Lužici k zaokrouhlení zemí svých a ve Vídni nebylo nikoho, kdoby hrabivost jeho do příslušných mezí odkázal. Mimořádný francouzský vyslanec Marbois, který přijel do Vídně s návrhy již předem nepříjetnými, přijat byl knížetem z Kounic velmi odměřeně, současně však ve Vídni meškajícímu vyslanci v emigraci žijících francouzských princů princi Nasavskému povolena císařem několikerá audience a konečně i přípověď dána, že volno 3000 emigrantův ovšem neozbrojených usaditi se na půdě habsburské ve Freiburce Breisgavském. Zdálo se již, že válka jest otázkou několika krátkých dnů, když překvapen byl svět zprávou o náhlém úmrtí císaře Leopolda II.

Uprostřed nejčilejšího jednání politického i diplomatického, stroje se právě těžiti ovoce úspěšné snahy své, zchvácen byl v nejkrásnějším věku mužném císař a král Leopold II nenadálou smrtí. Když vrátil se z Toskány do Vídně, aby přejal po bratru dědictví v poměrech na výsost rozháraných, byl Leopold II mužem kyprého zdraví, k tělnatosti se nachylujícím, naproti tomu na choti jeho jeviti se počaly znaky vysílení, hojnými porody spůsobeného. Korunování české vykonáno při dobrém zdraví obou královských manželův a účastníci domnívali se i ve tváři císařovnině spatřovati znaky zotavení. Když však císař z Prahy se navrátil, počal trpěti trvalým průjmem, který patrně podrýval tělesné síly jeho. Lékaři radili císaři největší zdrželivost v jídle i pití, ale císař nedbal rad těchto a maje zálibu v lučbě, připravoval si sám léky po vlašském spůsobě, jimiž sice na okamžik chorobu stavoval, ale za krátko opět a mnohem silněji byl postižen. 26 února 1792 byl císař chorobou přinucen přerušiti slavné slyšení nového tureckého vyslance, načež z nevrlosti užil léků svých v množství takovém, že spůsobil si zánět. Přes to ale 28 února vyjel si s ředitelem svého kabinetu knížetem Karlem z Lichtenštejna, nepocítil však již v přírodě úlevy, nýbrž po návratu ulehl a oddal všecky vládní úkony i audience na den ten ustanovené arcivévodě Františkovi. Osobní lékař znepokojen jsa stavem císařovým, uchýlil se k pouštění krve a ku prostředkům čistícím, vedle toho však neopomenul císaře prositi, aby svoláno bylo consilium lékařské. Císař svolil po delším zdráhání a 29 února dopoledne consilium sešedši se, shledalo císaře zdánlivě osvěženého, přece ale radilo císařovně, aby dostalo se churavému panovníku útěchy církevní. Císařovna domnívajíc se, že nastalo v chorobě manželově

[1]) Sorel, L'Europe et la Révolution française II, 252 sld., 347 sld.

[2]) „tel arrangement de limites, qui sans empêcher essentiellement la réalisation de Son (i. e. de la Maison d'Autriche) droit éventuel sur ces Provinces, seroit toutefois propre à mieux assurer la tranquillité et sûreté du voisinage mutuel“, u Ranke, Ursprung und Beginn der Revolutions-Kriege 1791 und 1792, 349.

zlepšení, odkládala s povoláním kněze, v noci ale několikráte císař vrhl a nepokojně spal, ač horečky ubývalo. Stav tento potrval beze změny až do poledne 1 března; tu císař maličko pojedl a byl klidné mysli až do třetí hodiny s poledne. O této chvíli opět přinucen silně dáviti, při čemž zpozorováno bylo ochrnutí, a v několika okamžicích skonal císař v přítomnosti choti své a jediného komorníka. Když po přání zesnulého třetího dne mrtvola pytvána, shledali lékaři sněť, která již veškery útroby zachvátila.[1])

Leopoldem II odešel z dějiště panovník vlastností vzácných. Vynikaje nad Josefa II věcným vzděláním i imponujícím klidem duševním, který jej neopouštěl ani za chvil nejpohnutějších, byl povolán, aby státní loď josefinskou politikou na úskalí zahnanou uvedl do klidných vod. To se mu také podařilo. Na celé téměř čáře odzbrojil odpor proti bratrovým novotám vzbuzený, ale nezadal při tom pranic centralistickému stanovisku vídeňskému. Státní převrat tereziánsko-josefinský byl jím formálně sankcionován, aniž by stavové jakožto repraesentanti súčastněných království a zemí byli důrazněji se vzepřeli.

[1]) Dle vídeňského dopisu ze dne 5 března 1792 v hamburském Politisches Journal 1792, str. 241 sld.

To, co se po 12 srpnu 1791 dálo na sněmu českém, nebylo již s to, aby odčinilo hotovou událost. Jinak byl císař smýšlení mírně liberálního; ponechalť v platnosti hlavní náboženská ustanovení svého předchůdce a snažil se, aby ulevil lidu poddanému. V důležitostech národních zjednával sice také přednost němčině, ne však zásadnou, propouštěje neněmeckým národům některé koncesse. Zvláštní předností jeho byl spůsob, jímž dovedl si získati i živly odporující. Známý současný měsíčník německý charakterisoval ve výročním svém přehledu za r. 1790 Leopolda II takto: „Josef II obdržel nástupcem moudrého a dobrotivého knížete, který nechtěl dobývati zdí a niv, nýbrž srdcí, a tak stal se vítězem obecným“.[1])

Veřejný smutek za Leopolda II měl ráz neobvykle srdečný a proti smutku nad úmrtím Josefa II téměř demonstrativný. V Čechách počal 18 března 1792 a potrval po celých šest neděl. Dne 16, 17, a 18 března zvonilo se od 12 až do prvé hodiny s poledne po Praze všemi zvony. Odpoledne 18 března počaly se vigilie ve chrámu svatovítském, 19, 20 a 21 března konány slavné exequie.[2])

[1]) Politisches Journal, Hamburk 1791, str. 8.
[2]) Rulik, Kal. hist. I, 175.

KNIHA OSMÁ.

HLAVA III.

Válečná léta císaře a krále Františka I.

Nastoupení Františka I a naděje do něho kladené.

František I narodil se dne 14 února r. 1768 ve Florencii a byl r. 1784 vypraveno jakožto pravdě podobný dědic trůnu k Josefu II do Vídně, v jehož blízkosti setrval až do císařovy smrti. Záhy objevila se zvláštní svéráznost jeho povahy. Císařský ujec shledával v něm uzavřeného, prakticky a střízlivě usuzujícího jinocha, prostého vášně i vzletu, ale pevného v povaze, pilného a a pro potřeby státní správy porozumění majícího. Když se stal František po otci svém králem českým, uherským a zeměpánem ve starorakouských, někdy španělských a polských zemích, byl mužem teprvé čtyřiadvacítiletým, těla prostředně vysokého, vyhublého, ale obavy, které byly šířeny o jeho zdraví tvrdíce, že jest neduživ a že krev plije, neosvědčily se; naopak ukazovalo se záhy, že nadán byl mladý panovník tento pevným zdravím i tuhou soustavou tělesnou. Od mládí již bavíval se František I rád myslivostí, čímž zdraví své značnou měrou utvrzoval. R. 1788 oženil se poprvé s princeznou Elišk o u würtembersko mömpelgardskou, sestrou choti ruského velkoknížete následníka, která však dne 18 února r. 1790 zemřela, dědice choti svému nezůstaviši. 19 září 1790 vstoupil František I v nový sňatek s neapolskou princeznou Marií Terezií.

Jakmile ujal se vlády František I, bylo ihned zřejmo, že jím zahájen nový vládní směr. Ve své bytnosti byl mladý panovník Josefinistou, ale praktičtěji soudícím než Josef II. Centralisace za něho nevystupovala tak v popředí, jako se dálo od dob Marie Terezie, probouzejícím se neněmeckým národnostem věnován jistý ohled, nařízení vydávaná obecně pro soubor všech Dědičných Států neprováděna centrálními úřady vídeňskými, nýbrž úřady jednotlivých království a zemí. U věcech vládních řídil se František I přísným stanoviskem absolutistickým, jehož zásadám neměli se podrobovati toliko národové, nýbrž císař dle nich upravoval i vlastní činy své. Byl povahy klidné, již ani těžké rány osudu nerozproudily, nedůvěřivý, v domácím životě vzor pečlivého otce rodiny, nepřítel lesku a přepychu, ale přístupný projevům lásky lidu. Přístup k audienci byl každému povolen. Nerozhodoval sice ihned jako Josef II, čímž vyvaroval se ukvapených činův, ale snažil se, aby v každém, kdož nějakou prosbu přednášel, důvěru v dobrou vůli svou vzbudil. Ještě r. 1792 spojil František ústřední politické a finanční úřady ve Vídni v jediný nový úřad s pojmenováním poněkud podivným (Directorium in Cameralibus der Hungarisch-Siebenbürgischen und der teutschen [!] Erbländer, wie auch in publico-politicis dieser letzteren)[1]), spolu pak zrušeny dvorská duchovní kommisse i všechny ostatní

[1]) 17 listopadu 1792 přinesla Wiener Ztg. příslušný dvorský patent, jímž dosavádní česko-rakouská dvorská kancelář, dvorská komora, ministeriální bankodeputace a dvorský úřad kommerční v jeden nový úřad spojeny Srv. Polit. Gesetze Franz II, I, čís. 112.

dvorské kommisse. Dosavádní praesidenti Jan Rudolf hrabě Chotek a baron Kressel v milosti propuštěni, praesidentem pak nového ústředního úřadu jakožto „nejvyšší direktoriální ministr“ stal se dosavádní nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat, komorním místopraesidentem nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann, jehož místo v Praze zaujal 23 listopadu 1792 Prokop hrabě Lažanský [1]). Změna tato spolu s přípravami k válce proti Francii neshodovala se s dosavádní politickou soustavou Kounicovou, pročež stařičký státník podal panovníku žádost za propuštěnou z úřadu. František s počátku jej zdržoval, ale po návratu z korunovačních slavností pražských předložil kníže z Kounic žádost podruhé, načež dostalo se mu částečného vyhovění. Kounic měl zůstati nadále ještě na místě svém, ale obdržel pomocníka v nově jmenovaném dvorském a státním místokancléři hraběti Cobenzlovi, jehož předním rádcem a důvěrníkem byl státní referendář baron Spielmann. Tím ovšem uvedena dosavádní politika i přes vůli Kounicovu v cesty jiné, nepřátelské Francii a Prusku přátelštější.

Mnohoslibným činem bylo rozhodnutí mladého panovníka, prošlé hned za prvých dnů jeho vlády, kterým omezeno bylo udavačství. Za Leopolda II kvetla neřest tato velice, František I nařídil však ihned při nastoupení svém, aby veškera udání byla spálena a nadále, aby bezejmenné denunciace byly odmítány. [2])

František I odstranil sice denunciantství, za to však zostřil ustanovení policejní, maje ovšem v událostech francouzských odůvodněnou podporu. Státní kancelář rozesílala již 30 listopadu 1792 potají všem guberniím rozkaz císařský, obracející se s velikou přísností proti posměšným a pobuřujícím tiskopisům, zejména letákům. Když by usvědčen byl, že tiskopis udaného způsobu rozšiřuje, měl býti příkladně bez rozdílu stavu pokutován jako by byl sám jeho skladatelem. [3])

Na druhé straně hleděla vláda stížiti i francouzským emigrantům pobyt v Dědičných Státech, aby přítomností svou nepřiváděly obyvatelstvo k úvahám politickým. Již Leopold II ustanovil, aby emigranti francouzští směli toliko v městech přebývati. 14 ledna 1793 vydal v té příčině císař nové omezující nařízení, jež policejní ministr hrabě Pergen 17 ledna t. r. rozeslal všem zemským úřadům. Nařízením tímto uděleno bylo omezené právo policejnímu ministru udíleti cizincům, kteří by do Vídně přicházeli, povolení pobytné, ale na základě dobrých doporučení, při čemž policejnímu ministru bylo o to dbáti uloženo, aby mu pobyt všech cizích osobností v Dědičných Státech znám byl. [1])

Ježto vdova Leopolda II již 17 května 1792 chotě svého v smrti následovala, konány důležité slavnosti způsobem okázalosti i hluku prostým, což odtud stalo se zvykem po celý život císařův. 14 července 1792 přijal ve Frankfurtě n. M. František I jakožto císař toho jména Druhý korunu císařskou. Českým kurfürstským zástupcem byl tehdy uherský šlechtic kníže Esterházy, bohatstvím pověstný, jenž při slavnostním osvětlení města v den korunovační osvítil příbytek svůj ve Frankfurtě nákladem 10.000 zl. [2]) Z Frankfurtu zajel císař s chotí svou do Mohuče, kdež setkal se s králem a korunním princem pruským, načež odebral se skrze Augšburk a Mnichov do Čech ku korunování položenému na den 9 srpna. 31 července okolo 12 hodiny s poledne přijeli císař a císařovna po Prahy branou vyšehradskou. Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann a přední páni čeští vyjeli jim vstříc až k Jesenici, v ulicích pak pražských, kudy císařský průvod jeti měl, sešlo se k vítání přes 30.000 lidí; duchovenstvo řádové, magistrát, řemeslníci s praporci, studenti, městské gardy a vojsko stáli v dvojřadě v plném lesku. „Trubači, bubeníci a střelci“, praví současník, „na vše strany se ozývali. Ale prvé než císař pán na hrad dojel, také houf krásných a šlechetných panen v cestě jej vítal, kteréžto jdouce podle královského vozu, krásné kvítky na cestu metaly. Jednakaždá z nich měla věnec na hlavě, v ruce kvítí a oděv krásně zlatem protkávaný, že se bylo nač podívati.“ [3]) Císař s chotí svou a arcivévodou Josefem jel městem na hrad, kdež uvítal jej nejvyšší purkrabí řečí českou, císař ale odpověděl ně-

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1792, č. 18.

[2]) Příslušný vlastnoruční list všem náčelníkům dvorských a zemských úřadův ze dne 16 března 1792 uveřejněn v hamburském Politisches Journal 1792, 395. Srv. Polit. Gesetze Franz II I, čís. 12 a Locatelli, 47.

[3]) Otištěn jest rozkaz tento v Correspondenz 1868 ze dne 20 list., čís. 115.

[1]) Otištěn v Correspondenz 1868 ze dne 24 listopadu, čís. 119.

[2]) Rulík, Hist. kal. I, 179.

[3]) Tamže, I. 180.

mecky. Korunování samo předcházela řada nádherných slavností, jimiž šlechta česká a města Pražská vítala královské manžely. Také tehdy moravští stavové pokoušeli se přiměti císaře, aby přijal hold jejich v Brně, připojili ale ochotu, by toho byla králova libost, že pošlou opět holdovací deputaci do Prahy,[1] což se i stalo. 2 srpna osvětleny byly velikolepě zahrady hraběte Hatzfelda a pořádán ples, 4 srpna konán ples v paláci hraběte Černína z Chuděnic, při němž hořelo 200 voskovic a hrálo 98 výborných hudebníků.[2] 7 srpna po slavném vzývání Ducha Svatého, jež vykonal stařičký arcibiskup, holdovali v rytířském sálu stavové, nejprvé čeští, pak moravští, jedni česky, druzí německy. 9 srpna dálo se obvyklým způsobem korunování krále, ale za menšího účastenství než roku minulého; rytířů svatováclavských pasováno toliko 17. Dle císařského ustanovení poprvé tehdy kníže Schwarzenberk jakožto vévoda krumlovský zaujal mezi pány českými prvé místo, jež kdysi náleželo vladaři rodu rožmberského. Spor o přednost při assistenci korunovační mezi biskupy králové-hradeckým a litoměřickým rozřešen tehdy s prospěchem biskupa Kindermanna. Téhož dne veškero město u večer tonulo v obrovském moři světel. 11 srpna korunována i královna, načež 12 srpna česká šlechta uspořádala v Královské Oboře velikou lidovou slavnost, k níž pozváni sedláci ze všech českých šestnácti krajův i selští ženichové a nevěsty, skutečně spolu v manželství vstoupiti chtějící. Slavnost tato ve svém úkolu i uspořádání podávala zjevný důkaz o oživeném zájmu k národnosti české i ve vyšších kruzích. Již 16 srpna odjel císař se dvorem svým do Vídně.

Zdálo se, že národnosti české nastávají lepší časy.

Zdar sedlské svatby při korunování císaře Františka uspořádané přiměl mladší šlechtu českou k okázalému napodobení této slavnosti. 20 ledna 1793 vystrojili tudíž v oblíbené tehdy Vusínské dvoraně na Koňském trhu Pražském českou sedlskou svatbu v českých sedlských krojích se svatebníky, družbou, rychtářem, konšely, pacholky, děvečkami i venkovskými hudebníky. Když svatba do dvorany vcházela, šel v čele kantor s hudebníky, kteří hráli sedlský pochod, pak družba, rychtář, konšelé, rodiče nevěstini, ženich a nevěsta, mládenci a družičky, pacholci a pohůnci s děvečkami, vždy dva a dva, načež ve dvoraně více než 2000 lidí z lepších vrstev naplněné národním tancům českým se oddávali. Rychtářem byl hrabě Kristián Clam z Gallasu, rychtářkou hraběnka Rottenhannová, ženichem František Antonín hrabě Desfours, nevěstou komtessa Isabella z Kounic. Účastníkům rozdávány příležitostné české verše.[1]

Do této nálady vlasteneckým českým snahám příznivé zasáhl významným způsobem mladý císař sám. Nedlouho po svém nastoupení schválil František I návrh (VIII, 808), aby při universitě pražské byla zřízena stolice jazyka a literatury české, a již 8 června 1792 objevila se v časopisích vyhláška, již podepsal guberniální sekretář J. Debrois. Vyhláškou touto oznamovalo se vůbec, že panovník svolil, aby při universitě pražské zřízena byla učitelská stolice jazyka českého s platem 600 zl. ročně, zástupce pak její že bude povinen, kdykoli by toho gubernium vyhledávalo, dobré zdání o věcech v obor jeho příslušných podávati. Ucházeči měli žádosti své podati písemně do 15 června gubernii.[2] Dobrovský mínil se ucházeti o vypsanou stolici,[3] ale z neznámých příčin vzdal se myšlenky této, načež jmenován 5 ledna 1793 F. M. Pelcl professorem. 13 března 1793 konal Pelcl prvou zahajovací přednášku před vybraným i četným obecenstvem. Vedlé jiných přítomni byli nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský, hraběnka Sliková, bibliothékář Ungar.[4] Přednáška tato konána byla ovšem německy a řečník pojednal v ní o významu a důležitosti českého jazyka. V ní poprvé po dlouhých létech těžkého utrpení obhajován byl jazyk český s místa úředního. Řečník jal se hojnými příklady z dějin čerpanými dovozovati užitečnost jazyka českého pro každý stav a pro veškery osobnosti, které vyhlédávají v království českém veřejného úřadu.[5] Neobyčejným důkazem horlivostí, již Pelcl

[1] Prosba moravských stavů ze dne 6 června 1792 v archivu ministeria vnitra, opis v král. českém archivu zemském.

[2] Rulík, Hist. kal. I. 799.

[1] Kramériovy C. k. České Vlastenské Noviny 1793, čís. 4.

[2] Příloha k Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, č 25.

[3] Brandl, Život J. Dobrovského, 81.

[4] Locatelli, 49.

[5] Vydána byla řeč tato tiskem s nadpisem Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der böhmischen Sprache. Praha, 1793.

v obraně jazyka českého na jevo dal, jest příklad vzatý z osudu císaře Josefa II, v jazyku českém kazimluvcem Pohlem cvičeného. Když císař Josef r. 1772 v Čechách meškal a následky hladu velikého odstraňoval, dostalo se mu četných proseb od poddaných. Císař byl prý velikým počtem proseb znepokojen i pravil podavatelům česky: „Jděte na pány“ místo „Jděte k pánům“, ale sedláci rozuměli jinak slovům císařovým a shledávali v nich vyzvání k selskému povstání. Dojem této řeči Pelclovy byl hluboký. Jeník z Bratřic poznamenal o ní: „Podivná věc, že v Čechách zrození a v Čechách vychovaní Čechové svou vlastenskou řeč českou mluviti neumějí a teď teprva v svém starém věku tuto národní řeč českou pilně učiti (se) mají. I tak se to předce jednou uznalo, jaká to šeredná hanba, ano opravdové prohřešení proti svému národu jest rozeným Čechem býti a neuměti slovíčka českého ze svých němčených úst vypustiti. Budiž bohu chvála! Tak tedy tudy snad přece jakási naděje jest, že si některý zněmčený Čechák za pár krejcarů českou abecedu koupí a z ní slovíčka některá česky švachtati bude.“ [1]) A svato vítský kanovník Locatelli raduje se, že opět počíná vzkvétati jazyk český, zlomyslností některých rozených Čechů za vlády Josefinské ku zkáze již určený. [2]) Příklad stavů působil i v úřady jejich. Jest zajisté zajímavo, že v tehdejších německých novinách v Praze vydávaných objevuje se 23 listopadu 1793 česká vyhláška hraběcího Kinského vrchnostenského úřadu v Chlumci nad Cidlinou ve příčině dražby mlýna kratonožského, [3]) pohříchu jediný to zjev za tehdejší i pozdější doby. Avšak sympathie projevované vlasteneckým snahám českým budily již tehdy antipathie v nastěhovalém obyvatelstvu německém, které těžíc ze směru vládního, jalo se snižovati osedlé obyvatelstvo české. [4])

Neveliké tyto projevy přízně, jichž se dostávalo jazyku českému s míst vyšších, budily odpor v kruzích německých. Nejzajímavější toho doklad podala volba nového kanovníka v kapitule métropolitní. Když kanovník Varlejch z Bubna zvolen byl r. 1793 děkanem kapitulním, uprázdnilo se jedno místo královského kanovníka, na jehož obsazení příslušela kapitule volba navrhovací. Ucházeči byli čtyři: Karel Fuka, děkan postoloprtský, Caroli, farář v Žitenicích, dr. Václav Rokos, hlavní farář u Matky Boží před Týnem, a métropolitní kazatel Rychlovský. 4 října 1793 zasedla kapitula k volbě a většinou hlasů navrženi v tomto pořadí Rychlovský, Fuka, Rokos. Proti volbě této podal ve jménu všech německých kanovníků protest kanovník Chlumčanský z Přestavlk a sice, což dle současného svědka kanovníka Locatella doposud se nestalo, jazykem německým. Vedle Chlumčanského podepsali rekurs tento ke dvoru zaslaný ještě kanovníci Lenhard, Hain, Schmied a Pallas. V rekursu svém výslovně tvrdili, že se jim stala protestovanou navrhovanou volbou křivda, již prý zavinila česká většina kapituly. Dvůr maje za to, že nebyli při navrhované volbě, již menšina kapituly v odpor brala, všichni členové kapituly přítomní, nařídil volbu novou, k jejímuž vykonání ustanoveno sedění kapituly dne 10 ledna 1794. Předsedající kapitulní děkan Varlejch z Bubna pokusil se o smír a prosil členy kapituly, aby všichni v zájmu této podepsali výsledek prvé navrhovací volby, ale Němci veškeren smír zamítli. Tu většina navrhla opět předešlé terno, jež i dvoru předloženo. Císař jmenoval pak 1 března 1794 děkana Fuku, jejž obě strany navrhovaly na místě druhém. [1])

Němečtí členové kapituly nebyli však polovičným tímto úspěchem spokojeni, nýbrž obrátili veškero záští své proti kapitulním děkanu Varlejchu z Bubna, který na vyšší

[1]) Bohemica I (1838), 538.

[2]) Locatelli, 49.

[3]) Prager Stats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 49.

[4]) Drastickým toho dokladem jest anonymní Němec z říše, z jehož péra pocházeji chauvinismem přesycené Berichte über die böhmische Konigskrönung (1792, bez udání místa tisku). Na str. 115 sld. takto vylíčuje tento spisovatel povahu Čechoněmcův a Čechů: Der Deutsch-Böhm ist bieder und gut — anfangs gegen den Fremdling etwas zurückhaltend; sobald dieser aber einmahl sein Zutrauen gewonnen, so darf er gewiss auf seine Freundschaft zählen. Er ist sehr unterhaltend, höflich und zuvorkommend ... Der Stock-Böhm (l) ist ganz das entgegengesetzte Bild. Wenn es nicht philosophisch Gewissheit wäre, dass in jedem menschlichen Körp eine Seele wohnt, so würde ich sehr zweifeln, ob d Stock-Böhm eine Seele besitze. Er ist ganz von all Denk- und Geisteskraft verlassen, empfindet nichts a den Stock, lebt in seiner Dummheit bis an das seli Ende fort, und kennt keine andere Pflichten als jen zu welchen er mit eben diesem Instrumente getrieb wird. Er vereint mit diesen Eigenschaften zugleich de höchsten Grad von Bosheit, und hasst seinen deutsche Landsmann mehr als der Türk den Christ.

[1]) Locatelli, 50.

místech nebyl oblíben pro své názory státoprávní a národní. Byl 12 dubna 1793 u vysokém věku 86 let zemřel stařičký kníže arcibiskup hrabě Přichovský a již 1 května t. r. jmenován jeho nástupcem biskup v nizozemském městě Tournay Vilém kníže Salm-Salm, jazyka českého naprosto neznalý. Nový arcibiskup sice vynikal velikou dobročinností, ale u věcech církevních stranil Němcům, kteří všelikými úklady hleděli podrýti postavení děkana kapitulního. Tento byl sice již potvrzen v hodnosti biskupa světícího, když však arcibiskup přidal se k jeho odpůrcům, donucen 16 září 1793 k resignaci, načež kanovník Hain, Němec, jmenován generálním vikářem, kanovníci pak Schmied a Dobš, jeden Němec a druhý Čech, stali se rady konsistoriálními.[1])

Počátky soustavy policejní.

Pozornost vlády upoutána byla tou dobou některými spisy, které byly následky uvolněných poměrů doby Josefinské. Kraje mezi Labem a střední Sázavou znepokojoval tehdy po mnohá již léta smělý a romantismem nasáklý zbojník Jan Vojta, zvaný Kovářík, jehož výkony upomínají velice na někdejší Petrovské. Bída r. 1771 a 1772 byla v chudých pohorských krajích pociťována ještě po mnohá léta a lid hladem i nouzí tísněný beztrestně vnikal do sýpek, komor, stájí hlavně panských, aby lupem hlad ukojil. Krádeže tyto nebyly již za nic nedovoleného pokládány a stávaly se zvykem hlavně na rozhraní krajů kouřimského a čáslavského, v okolí městečka Zbraslavic a vsi Zandova. Znenáhla utvořila se větší skupina, která již podnikala krádeže předem připravované a ve větších rozměrech prováděné. Podruzi a všelicí povaleči, práce se štítící, k družině této se přidávali, židovští pak kramáři s nimi se spolčovali, aby levně nakupovali věcí z krádeží pošlých. Dějištěm výborně organisovaných těchto krádeží bylo okolí měst Golčova Jeníkova, Ledče, Čáslavě, Přelouče, Kolína, Hory Kutné, Kouřimě, Kostelce nad černými lesy, Brodu Českého, Nymburka, Poděbrad, Sadské. Nejčastěji kradli dobytek, zvláště ovce, avšak obírali i kostely a fary. Zrušení řeznických cechů, Josefem II nařízené, bylo jim mocnou podporou, ježto na venkově vysekávali maso lidé různí a neostýchali se od zlodějů dobytek kradený kupovati. Ve příčině té zvláště hlasité šly stesky do řezníků kutnohorských. Zeměpanské a vrchnostenské úřady neměly dosti energie, aby potlačily povážlivé tyto nepořádky a zatím dle slov Vavákových „rota pořád se množila, až i pánům tu i tam hrozila“. Lesnatá krajina posázavská byla zbojníkům bezpečným útočištěm, odkudž na loupež vycházeli a lid po cestách, po dvorech, mlýnech, ba i zámcích přepadali. V osobě bývalého poddaného jindického Jana Vojty, řečeného Kovářík dostalo se jim obratného, na výsost odvážného a v lidu populárního náčelníka. Kovářík chlebil původně na kmetcím statku v Jindicích, když však nebyl pro nouzi s to, aby konal povinnou robotu, byl mu r. 1774 statek odňat, on pak v podruží nádeničil, až pomstou hoře, přidal se ku zbojníkům a stal se vůdcem jejich. Záhy byl Kovářík postrachem vrchnostenských i zeměpanských úřadů, jichž pronásledování uměl se obezřele vyhnouti. Obdivuhodná byla rychlost jeho, která mařila veškero stihání. Dnes objevil se u Přelouče, zítra poznán byl u Kouřimě. Po dvacet let řádil Kovářík s lidmi svými téměř bez odporu a s resignací přijímaly úřady zprávy o něm. Teprvé r. 1794 popudem císařovým zahájeno stihání nebezpečného zákodníka se vší energií. Gubernium uložilo krajským hejtmanům kouřimskému a čáslavskému pronásledování. 100 jezdců a 500 pěších vojínů přibylo z Prahy do Kostelce nad černými lesy a odtud dále do Rataj, z několika panství, zejména z černokosteleckého, ratajského a vlašimského, nařízeni hajní a myslivci a z více než 40 obcí z každého domu po jednom muži. 10 června zahájeno stihání na panství ratajském s jedné, šternberském a vlašimském s druhé strany řeky Sázavy. Všechny rozsáhlé lesy těchto panství po pět dnů bedlivě a všestranně prohledávány, ale bez výsledku; toliko bylo jato 14 června v Mitrově u Uhlířských Janovic 11 zbojníků. Něco vojska rozloženo tudíž po vesnicích, načež mnozí jímáni, jež zajatí již byli udali, a do Rataj sváženi. 28 června bylo opět 18 zbojníků chyceno. Kovářík mezi tím přestrojiv se za myslivce, ukrýval se na různých místech, hladem ale jsa puzen, uchýlil se k sestře své v jedné vsi panství ratajského, jejíž choť byl mezi zajatci na zámku ratajském. Tento byl propuštěn z vazby zavázav se, že Kováříka vydá. Přišed domů, poslal

[1]) Tamže, 50 sld.

zrádný stař. pr. rychtáře, který s vojáky nepozorovaně dvorec obklíčil. Kovářík spal na půdě. Vida se zrazena, chtěl stříleti, pak ale vida nemožnost dalšího odporu, vzdal se a odvezen do Kraj., kdež dostal ihned 50 ran, načež spoluviníky své udal. 28 června s 25 jinými vežen byl do Prahy, jsa sám umístěn na zvláštním voze, zpoutaný a oběma rukoma připiatý k okrajům vozovým. Jezdci jeli podle vozu, zvláštní dva podle vozu s Kovaříkem.[1] V Praze odsouzen byl k mnohaletému těžkému žaláři, jejž tráviti měl na Špilberce, kamž i odvezen.

Po třech létech, v září 1797, podařilo se Kovaříkovi ze žaláře špilberského uniknouti, načež opět řáditi počal ve dřívějším působišti svém. Po celou zimu docházely zprávy o něm. V květnu 1798 viděn byl v myslivně v Podmokách, když právě myslivec nebyl doma. Vojenská prohlídka lesů zůstala bez výsledku. 20 srpna t. r. oloupen farní chrám v Činovsi, 23 října t. r. vyšly na jevo veliké chrámové loupeže v Křečhoři, kdež ukradeny nádoby posvátné, monstrance, kalichy, ornáty, ba i kusy zvonoviny; věci tyto shledány u chalupníka Kosa v ovčíně. U téhož Kosa zdržoval se Kovářík po 2 měsíce, když v Čechách i na Moravě byla vypsána na dopadení živého cena 100 a mrtvého 50 dukátů. 500 vojákův a více než 3000 lidí pátralo po něm na Ratajsku a Sázavsku. Konečně prozradila skrýš jeho děvka jakási. Černokostelecký vrchní obeslal na den 6 ledna 1799 všechny myslivce a na míli kol Kostelce všechny sedláky na večer do zámku. O půl noci vyrazili všichni po tichu do Bohouňovic u Krůt, obklíčili ves a zvláště statek rychtářův, pak vešli na půdu. Nad světnicí v seně objeven brloh, kdež Kovaříka dopadli a svázali. Hlavní zásluhu, že byl konečně smělý loupežník zdolán, měl sedlák Stejskal z Liblic. O třetí hodině ranní vežen byl Kovářík na saních do Kostelce, kdež právě meškal kníže z Lichtenštejna, odtud pak dodán do Prahy.[2] 8 dubna 1800 vyvoden na lešení před radnicí staroměstskou, načež odvežen k 20leté vazbě na Špilberk.

Proti těmto událostem, které podávaly nepříznivé svědectví o způsobilosti tehdejších zeměpanských úřadů, dosti komicky vyjímají se současné studentské bouře v Praze. Příčinu nepřímo podal k nim bývalý guberniální rada a tehdy již městský hejtman baron La Motte, jemuž vytýkáno, že chrání domy rozkřičené, zejména dům jakési Fleklové v Kaprové ulici. Z nepatrného podnětu vzešla bouře a rozkacení studenti universitní vyplenili u řečené Fleklové drahocenné zařízení domovní. Po tři dny, 12—14 prosince 1793, opakovaly se hlučné výtržnosti i proti jiným podobným domům, až vojsko zjednalo pokoj. Tři z náčelníků studentských, mezi nimi rytíř Perglar z Perglasu, odvedeni z pokuty k vojsku. Obecenstvo přičítalo zásluhu, že bouře utichly, nejvyššímu purkrabí hraběti Lažanskému, jehož působením patrně i Fleklová před soud pohnána. 28 února 1794 stála žena tato na pranýři vedle radnice staroměstské po celou hodinu.[1]

Charakteristickým pro tehdejší poměry byl i případ znojemský. Tam právě udílel brněnský biskup Lachenbauer biřmování, při čemž lid nechal dlouho čekati. Z toho vzešlo takové srocení, že lid faru zapálil, v níž byl biskup ubytován, a teprvé vojskem pořádek byl zjednán.[2]

Není lze nepoznati, že ve všech případech spůsobila rozřešení silná ruka, opírající se o moc policejní i vojenskou. Převaha policie i vojska jest také od počátku význačnou vlastností panování Františkova, událostmi snadno vysvětlitelná. Znělyť zprávy z Francie den ode dne hrozivěji a heslo boje „všem tyranům“ ozývalo se již z úst mužů, kteří řídili loď vládní. František I jakožto spolčenec krále pruského v boji s Francií snažil se netoliko v poli býti energickým potíratelem francouzských idei, nýbrž bránil jim vší silou průchodu i do svých Dědičných Států, což díti se mělo hlavně pomocí dobře organisované policie.

Hlavní péče obrácena byla tudíž proti vnikání revolučních tendencí a hesel do Dědičných Států a s největším úsilím pátráno po tajných „Jakobínech“. Odtud přísné nakládání s francouzskými zajatci, generálem Marií Josefem Lafayettem, bývalým ministrem války generálem Beurnonvillem a členy konventu, jež po bitvě v Neerwind generál Dumouriez vydal císařským. Lafayette přes to, že sám uchýlil se do tábora císař-

[1]) Vavák, Paměti, III, 214—216.
[2]) Zpráva českého gubernia dvorské kanceláři ze dne 17 ledna 1799, opis v král. českém archivu zemském. Vavák, Paměti III, 428, 447 sld.

[1]) Jeník z Bratřic, Bohemica I, (1838) 320—335. Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 51. Rulik, Kal. hist., I, 215.
[2]) Polit. Journal 1799, str. 679 (v dopise z Vídně ze dne 12 června t. r.).

ského prchaje před hněvem Jakobínů, vězen byl jako státní provinilec na mnohých pevnostech německých, načež v květnu r. 1794 byl převežen do Olomouce a tam v kasematech žalářován. Vojenské úřady zacházely s ním bezohledně a tvrdě, zvláště když pokusil se 8 listopadu 1794 o útěk. Teprvé v říjnu r. 1795 dovoleno bylo jeho choti, aby se o vězení s ním sdílela. Tamže byli vězeni i Beurnonville a oni tři členové konventu, jež Dumouriez vydal císařským. Účinné konání dozoru nad snahami státu nebezpečnými svěřil císař již 4 ledna r. 1792 nově ustanovenému policejnímu ministru hraběti Pergenovi.[1])

V zemích českých nebylo vážnějších zjevů tak zvaného „jakobinského směru“, jenž měl četné stoupence ve Vídni a v Uhřích, ale probouzející se české národní uvědomění bylo trnem v oku josefinské byrokracii, námi již častěji po zásluze charakterisované, která tudíž slídila po každé maličkosti, k úřednímu jednání spůsobilé. Horlivě v té příčině vedla si tajná policie pražská oznamujíc, že rozhazují se a rozesílají posměšné letáky, jichž na zimu r. 1792 dva toliko byly zachyceny, jeden policejním ředitelstvím pražským, druhý vojenským generálním velitelstvím, oba pak předloženy gubernii. Tajná policie udávala dále, že hovoří se veřejně v kavárnách a hostincích o denních událostech s posuzováním toho, co by se ve Vídni díti mělo neb nemělo. Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann zprávy tyto přijímal, ale vedl si celkem obezřele. Poznával, že vzrušení zaviňovaly nepříznivé zprávy z bojiště francouzského, a že policie nebyla s to, aby určitě označila hlavní vinníky. Proto přestal na opatřeních obecné povahy, o nichž 12 listopadu 1792 zprávu podal nejvyššímu dvorskému kancléři hraběti z Kolovrat.[2]) Ze zprávy té vyjímáme, že smluvil se nejv. purkrabí s velícím generálem hrabětem Thunem, aby důstojník, usvědčený z nenáležitých řečí o věcech veřejných, ihned odevzdán byl profousovi, ve příčině pak osob občanských ustanovena tajné policii cena 12 dukátů pro toho, kdožby skladatele, účastníka nebo rozšiřovatele posměšných letáků udal aneb osoby nevážně mluvící oznámil. Zvláště nekteří magistrátní úředníci pražští byli obviňováni, že od nějaké doby pronášejí řeči, podporující špatně pochopené snahy lidu po svobodě posuzující jednotlivé úkony státní správy, zvláště pak blahovůli Židům prokazovanou. Nejvyšší purkrabí nerozpakoval se obviňovati tyto úředníky, že si takto hlasy městských volitelů sjednávati a přízeň svobody milovných vyhledávati chtějí. Podnět k výkladům podobným dal anonymní leták, obsahující v sobě provolání neznámého k měšťanstvu pražskému, aby sešlo se v úplném počtu a ozbrojeno 3 listopadu 1792 o 8 hodině večerní na Hibernském náměstí, aby „zhubilo židy a zlatou svobodu si vybojovalo“. Leták tento mimo jiné vytýkal židům, že přivádějí obyvatelstvo na mizinu i do otroctví a skládal naděje do generála Dumourieza, tehdy vrchního velitele francouzského proti Nizozemsku. „Generál Dumouriez“, praví se v něm, „neodepře nám své pomoci, on jest o naší bídě již zpraven, on chce z monarchií špatně spravovaných svobodné státy zdělati.“ Leták takový byl ovšem s to, aby vládní kruhy pobouřil a k bedlivé pozornosti přiměl.

Proti nebezpečenství z ciziny hrozícímu vydal nejvyšší purkrabí dvojí nařízení, obojí ze dne 9 listopadu 1792. Prvým nařizuje se vrchní poštovní správě pražské, aby hraniční poštovní úřady revidovaly bedlivě průvodní listy cestujících z říše, Bavor, Horní Falce, Pasova a Sas do Čech přicházejících. Osob těchto nebylo však mnoho; Rottenhann sám dotýká se jistého faráře ze Strasburka a jakéhosi francouzského hraběte, kteří právě přijeli do Prahy. Jiné nařízení dáno hejtmanům krajským v Klatovech, Plzni, Písku, Litoměřicích, Lokti, Žatci a Budějovicích, ukládajíc jim, aby za spolupůsobení vrchnostenských úřadů prohlíželi bedlivě všechny cizince, již by po poštovních silnicích aneb i po cestách venkovských do země přicházeli. Cizincům lepšího stavu měl býti pobyt povolen výhradně toliko v krajských městech, kdož by pak dále cestovati chtěli, měli jeti Prahou a tam se řádně ohlásiti.[1]) Vláda jednala mnohem úzkostlivěji, neboť v dobrozdání, jež císaři 17 listopadu 1792 direktorium předložilo,[2]) radí se, aby francouzští emigranti toliko byli trpěni v hlavních městech, kdež lze konati dozor náležitý; spolu oznamovalo se, že do Prahy vložen oddíl 34 jezdců s důstojníkem a že, by byla potřeba, divise

[1]) Polit. Gesetze Franz des II, II, čís. 1.

[2]) Otištěna v Correspondenz 1868 dne 12 prosince, čís. 137.

[1]) Obojí nařízení v Correspondenz 1868 ze dne 12 pros., čís. 137.

[2]) Uveřejněno v Correspondenz 1868 ze dne 15 pros., čís. 140.

jízdní z Brandejsa n. L. v málokterých hodinách v Praze býti může. Tajná státní a dvorská kancelář podala ale císaři návrh mírnější, aby vystěhovalcům francouzským povolen byl pobyt v Dědičných Státech, pokud by se klidně chovali a nikomu na obtíž nebyli. Císař rozhodl dle návrhu tohoto připojiv, aby vydávány byly průvodní listy toliko osobnostem, jichž spolehlivost byla známá.

Nejzajímavější jest obvinění „Jakobinismem" professora na universitě pražské, častěji již jmenovaného exjesuity Ignatia Cornovy. S počátku r. 1793, když Evropa byla vzrušena zprávami o popravě krále Ludvíka XVI, rozšiřovány i po Praze řeči, že Cornova zásady revoluční schvaluje a že háje je kdesi na místě veřejném, tím přivodil si nepříjemnosti. Cornova hájil se žádostí ku gubernii, aby proti němu zavedlo vyšetřování, načež dostalo se mu dne 27 února 1793 listem nejvyššího purkrabí hraběte Lažanského ujistění, že vyšetřováním, jež z uložení gubernia vykonalo policejní ředitelství, bezpodstatnost rozšiřovaných zpráv naprosto byla prokázána.[1] Za Jakobina pokládán byl i Martin Pošival, poštmistr plaňanský, jenž horlíval velice proti víře a r. 1792 zemřel.[2]

Nejednal však císař z vlastního popudu, nýbrž osvojil si myšlenku, která z Drážďan byla šířena. Byl to policejní ředitel drážďanský August Gärtner, který přípisem ze dne 23 března 1792 vyzval policejní správy všech větších měst v Německu a v Dědičných Státech, aby společně měly na péči a dozoru všechny snahy proti veřejnému řádu čelící a hlavně z Francie rozdmychované. Přípis ten zaslán byl i policejnímu ředitelství pražskému.[3]

Ochota byrokratických kruhův a neúmorná jejich snaha, aby zjistily spojitost mezi vlasteneckými snahami českými a obecně obávaným jakobinismem, byly příčinou četných udání a referátů, podnes v archivu ministeria vnitra zachovaných a „policejním archivem" zvaných. Listiny jeho počínají sice již r. 1790, za nastoupení Leopolda II, ale od r. 1793 přibývá jich a stávají se spolu na výsost zajímavými, ježto podávají důkaz, jak převrácené obžaloby byly v kruzích byrokratických smyšleny.

[1]) List hraběte Lažanského a příslušné prohlášení Cornovovo uveřejněny v Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 10.

[2]) Vavák, Paměti, III. 184.

[3]) Opis v král českém archivu zemském.

Hlavním dějištěm událostí, o něž policejní archiv zachoval pamět potomstvu, byly kraje východočeské, zvláště Chrudimsko v jihovýchodních hornatých částech svých, rozrušené sotva utlumeným hnutím náboženských blouznivců. V končinách oněch, zapadlých a vzdálených, rozšířily se novinami zprávy o průběhu revoluce francouzské, o pádu království a hrozném konci královské rodiny, které spůsobily hluboký dojem v mysli vnímavého, snadno vznětlivého a nedávného pronásledování trpce vzpomínajícího lidu. Zajímavé toho doklady podává zpráva litomyšlského vrchního hejtmana Versta ze dne 4 ledna 1792,[1]) který stěžuje si chrudimskému krajskému hejtmanu Janu Půlpánovi do smýšlení lidu. Dokud prý lid o časových událostech jako o dějinách uvažoval, dokud o událostech sběhlých se ve Francii a Nizozemsku ba i v Německu jako o pouhých novinářských zprávách usuzoval, přestával prý vrchní hejtman na vysvětlení příčin spůsobem lidu přiměřeným a objasňoval jim spousty, jež bylo řečeným zemím následkem těchto událostí zakoušeti, kteráž námaha u veliké části poddaných se osvědčila. U některých však horkokrevných lidí veškera práce zdá se býti marnou a opětují se víc a více případy, že odvážliví lidé osmělují se veřejně smýšlení své pronášeti. Jistý lanškrounský poddaný jda podél oken vrchního hejtmana, provolával hlasitě: „Vivat francouzská svoboda" a „na šibenici s oficíry". Kocléřovský sedlák Jiří Volf z čísla 104 na kanceláři vrchnostenské, když jakémusi jeho přání nebylo vyhověno, zvolal: „Teď již nedivím se, půjde-li to u nás tak jako ve Francii". Jakub Tobek z Lažan zdráhal se konati půldenní práci faráři morašickému, dávným zvykem se zakládající, již prý všichni ostatní ochotně konali, a před kommissí krajského úřadu zvolal: „Věřte, že bude teprvé lépe, až všechny tyto kněžour a pány pobijeme," Ještě smělejší prý jso výroky jednotlivců v krčmách a výčepnác pálenky. Výrostkové prý provolávají, že ne ani boha ani pekla a že jest toliko trestný to, při čemž kdo přistižen byl.

8 ledna 1793 oznamoval opět krajský hej man Půlpán nejvyššímu purkrabí hrabě Lažanskému vedle zpráv vrchního správc panství litomyšlského o smělých názorech, je obyvatelstvo tamní ve příčině francouzské r

[1]) Otištěná v Correspondenz 1868 ze dne 2 pr since, čís. 127.

voluce veřejně pronáší. Na litomyšlském prý panství i na jiných dominiích, když krajský hejtman nebo krajští kommissaři jimi projíždějí, obecné prý jsou žaloby vrchnostenských úřadův i duchovenstva do smýšlení a názorů lidu. Veřejných nepokojů nebylo prý třeba se obávati, ale pravé smýšlení poddaných prý se projevuje nespokojeností s vrchnostmi a vládou zemskou, v neochotném plnění úvazkových povinností a zeměpanských nařízení, v pokusích sváděti k neposlušenství, v oslabování důvěry a vážnosti k úřadům, čímž provádění zákonův a řádná správa se stěžují. Půlpán tudíž navrhoval, aby smělí tito žvanilové a zle smýšlející poddaní byli k vrchnostenským svým úřadům předvoláni, po svém usvědčení krajským úřadům dodáni a dle různé míry potěžujících okolností 15—25 ranami holí pokutováni. Vinu všeho sváděl Půlpán na české noviny, jež prý téměř každý pastor odebírá, od něhož přicházejí do rukou poddaných, těmi pak jsou horlivě čítány. Zákaz novin těchto vzbudil by prý největší rozruch, proto radil Půlpán, aby censura přísněji přehlížela zprávy o průběhu francouzské revoluce, který by měl býti doličován způsobem lid odstrašujícím.

Hrabě Lažanský nemeškal o událostech těchto podati zprávu nejvyššímu dvorskému kancléři hraběti z Kolovrat a oznámil spolu nařízení, jež v té příčině Půlpán dal. Nejvyšší purkrabí měl ovšem názory vytříbenější než krajský hejtman chrudimský. Svoloval sice k pokutám navrhovaným, ale jen tam, kde by pobuřující řeči byly s to, aby poškodily vážnost úřadův, a přísně ukládal, aby snad nebyli pokutováni všelicí snílkové neb opilci pro sympathie k svobodě francouzské

V divném odporu se zprávou krajského hejtmana Půlpána jest zpráva gubernia ze dne 11 listopadu 1792, jež obrací se rozhodně proti vzmáhajícímu se udavačství a navrhuje ceny na vypátrání těch, kteří rozšiřují a nalepují pobuřující zprávy i provolání a tak podporují politisování v kavárnách a výčepnách. Ve zprávě praví se, že dle určitých stop vyskytují se mezi rozšiřovateli nepravdivých zpráv i lidé vyšší úřady zaujímající. [1])

Directorium in cameralibus et publico politicis nemeškalo podati císaři dobrozdání své o zprávách vrchního správce litomyšlského, krajského hejtmana chrudimského i nejvyššího purkrabí. [2]) Dvorský úřad tento dobře uznával, že chrudimský kraj a přiléhající k němu části krajů čáslavského a bydžovského jsou vhod-

[1]) Correspondenz ze dne 18 listopadu 1868, čís. 114.

[2]) Dobrozdání to uveřejněno v Correspondenz ze dne 2 prosince 1868, čls. 127.

ným polem pro šíření se nových z Francie přivážených hesel, radil však celkem k opatřením obezřelým a mírným. Poněvadž v krajích těch vyskytují se lidé mnozí, kteří opovrhují božskou i světskou mocí a oddávají se proroctvím i všelijakým snům o změnách náboženských i politických poměrů, proto vidělo se potřebou okresy ty bedlivě přehlížeti a jednotlivé výjevy, zbytečný rozruch a povyk zamezovati. Krajským úřadům uloženo, aby každé byť sebe menší výtržnosti věnovali péči pronikavou, jen když byla oprávněna, úřadníkům pak a duchovním správcům doporučeny chytrost a rozvaha, při čemž dávána rada, aby lidé neobezřelí, hloupí aneb opilství oddaní především vážně byli poučováni a mírnými výtkami napravováni, projevy pak jejich, pokud byly prosty zúmyslnosti, aby za neškodný žvast byly pokládány, kdežto úmyslně jednajícím rušitelům pokoje bylo třeba poučení bezodkladného a citelného, že pořádek porušili. Trest holí nebyl však pokládán za prostředek vhodný, ježto vždy roztrpčuje a u nesúčastněných soucit budí. Zúmyslně jednajícím mělo spíše býti pohrožено, že budou na vojnu vzati, ze statku vyhostěni, na turecké pomezí přestěhováni aneb alespoň po nějaký čas v káznici držáni, těm pak, kteří by vyšetřováním skrze krajský úřad provedeným vinnými byli seznáni, měly skutečné těžké pokuty právě uvedené uloženy býti. Kde by shledána byla menší míra viny, postačovalo několik dní vazby, načež provinilec měl býti s důtkou a výstrahou na svobodu propuštěn. Ku konci žádá se, aby do končin zvláště nepokojných vloženy byly dva pluky jízdecké. Císař schválil opatření, nejvyšším purkrabím nařízené, přičinil však rozkaz, aby gubernium dle návrhu krajského hejtmana chrudimského upozornilo českého novináře a censora na míru dovoleného, pastorům pak aby bylo skrze krajské úřady jemným spůsobem opatrnost v půjčování novin doporučena. Opatřeními těmi nebyla ovšem nespokojenost lidu odstraněna, ba doutnala dále i bylo potřebí nového toliko podnětu, aby opět propukla. Podnět ten záhy se objevil.

Prvá revoluční válka s Francií.

Smrt císaře Leopolda II nespůsobila žádanou přestávku ve válce s revoluční Francií, kdež bezpečnost královské rodiny, s císařským dvorem nejúže spřízněné, na výsost již byla ohrožena. Stoupenci ústavního království, jichž vůdcem byl slavený vojevůdce Lafayette, sedíce na pravici sboru zákonodárného, nedovedli přes číselnou svou převahu čeliti bouřlivé republikánské levici, o kluby opřené a ohnivými řečníky podněcované, jejíž konečný účel svrhnouti krále a odstraniti království byl již každému nepředpojatě soudícímu zjevný. František I oznámil notou ze dne 18 března 1792 vládě francouzské nastoupení své, obnovil ale spolu požadavky otce svého. Nota tato potkala se ve Francii s nestejným přijetím. Republikánsky smýšlející ministerstvo francouzské, Ludvíku XVI levicí sněmovní vnucené, předešlo krále českého a uherského a dříve ještě, než řečená nota úředně byla předložena, vzneslo ve Vídni určitý požadavek, aby František I do 15 dubna 1792 se prohlásil, setrvá-li na protifrancouzském vyjednávání s panovníky evropskými. Naproti tomu král, hlavně na popud královny Marie Antonie, vypravil tajné posly, dvorního agenta Goquelata do Vídně a markýza de Breteuil do Berlína. Goquelat zajel cestou do Bruxell, kdež místodržitel hrabě Mercy doručil mu zvláštní doporučující list, a již 30 března konferoval ve Vídni s místokancléřem hrabětem Cobenzlem. V rozmluvě této líčil jak nebezpečenství války, již republikánské ministerstvo hodlalo zahájiti přechodem řeky Rýna a vpádem do sardinského Piemonta, tak osud, který ohrožuje již i život krále a jeho rodiny, a snažil se poměry francouzské objasniti se stanoviska protirevoluční válce příznivého. Také král a královna v listech svých odmítali veškery ústupky, k nimž byli mocně donuceni, a dožadovali se k záchraně své pomoci od Evropy. Goquelat očekával, bude-li válka prohlášena, že jízda francouzská bude věrna králi, podceňoval však pěchotu, která prý nemá kázně a v pevnostech snadno může býti donucena obyvatelstvem ze strachu před bombardováním, aby kapitulovala Podobným spůsobem domlouval se markýz de Breteuil v Berlíně, kdež král prohlásil, že toliko čeká na rozhodnutí dvoru vídeňského. Fridrich Vilém II a jeho diplomaté generál Bischoffswerder a hrabě Schulenburk byli hlavní oporou myšlenky protifrancouzské koalice. Vypraven tudíž rychlý kurýr do Vídně, který se cestou potkal s Bischoffswerderem, přinášejícím zprávu o úmyslech krále Františka. Jakkoli

kníže z Kounic varoval před přenáhleným krokem, zvítězila přece u mladého krále rada místokancléře hraběte Cobenzla a referendáře barona Spielmanna. 3 dubna 1792 již František I psal vévodě Brunšvickému o chystané allianci proti Francii.

Vládu francouzskou zastupoval ve Vídni Lafayettův svat markýz de Noailles, jemuž ministerstvo francouzské nedůvěřovalo, kdežto ve Vídni byl již za nepřítele pokládán. Noailles nemeškal vládu svou zpraviti o přípravách protifrancouzských, načež ministr zahraničních věcí a války Dumouriez zaslal jemu 4 dubna ultimatum. Noailles ihned předložil notu ministerstva francouzského hraběti Cobenzlovi, kterýž suše odvětil, že král český a uherský trvá na notě své ze dne 18 března a sice v plné shodě s králem pruským. 9 dubna 1792 odjel Goquelat z Vídně nesa sebou list, jejž nepozorovatelně měl doručiti králi Ludvíku XVI.

13 dubna 1792 konána ve Vídni veliká rada korunní, která uvažovala o bezodkladných přípravách válečných. Výpověď války očekávána však z Francie, která tím před celou Evropou měla býti označena jako strana útočná. Prusko navrhovalo válku offensivní, k čemuž František I přistoupil. Kounic očekával, že účastní se války i Anglie, Rusko a knížata německá. Téhož dne, když konána byla ve Vídni korunní rada, která prohlásila se pro bezodkladné přípravy válečné, obdržel Dumouriez zprávu de Noaillesovu o odpovědi Cobenzlově a spolu jeho žádost za propuštěnou. 13 dubna předložil Dumouriez králi žádost de Noaillesovu za propuštěnou s návrhem, aby byla přijata, a spolu doporoučel sobě věrně oddaného šlechtice de Maulde pro úřad vyslance u dvora vídeňského. Ludvík XVI souhlasil, ač s tajným odporem. Téhož dne předložil Dumouriez veškeru diplomatickou korrespondenci zákonodárnému sboru a dovodil nezbytnost války delší řečí, začež sklidil hlučný potlesk shromáždění. Spolu snesl se zákonodárný sbor, aby de Noailles dán byl v obžalobu. Denním pořádkem ze dne 18 dubna 1792 vzal zákonodárný sbor na vědomí, že zahraniční ministr obdržel odpověď dvora vídeňského, kteráž téhož dne byla předmětem „velice vážné úvahy“ ministerské rady. V této smýšlení válce příznivé nabylo po přečtení zprávy Noaillesovy ze dne 7 dubna a krátké, suché, ale rozhodné noty Cobenzlovy vrch i bylo usneseno, aby král navrhl zákonodárnému sboru dekret, jímž králi českému a uherskému válka se vypovídá. Když v sedění zákonodárného sboru dne 19 dubna 1792 Dumouriez předčítal de Noaillesovu zprávu ze dne 7 dubna a odpověď Cobenzlovu, zaburácela bouře nevole shromážděním. 20 dubna ustanoveno sedění, které by učinilo snesení definitivní. Za přítomnosti vybraného obecenstva v ložích, zejména dám, a za kolování dobrodružných zpráv, z nichž vyjímáme lichou pověst o uvěznění ruské cárevny, očekáván příchod králův, na poledne ohlášený. Když král přišel a zaujal místo své, přečetl Dumouriez zprávu o snesení rady ministerské [1]), obviňuje mocnáře evropské, že vyloučili z řad svých ústavního krále francouzského, že Francie jest v cizině tupena a svrchovanost její ohrožena, že shromažďují se se souhlasem a svolením sousedů bojovné zástupy emigrantů na hranicích, aby do Francie vraždu a požár zanesly, vylíčil se svého stanoviska jednání nebožce císaře a krále Leopolda II s emigranty a s mocnáři evropskými, dotkl se průběhu jednání mezi vládou francouzskou a dvorem vídeňským jakož i příprav válečných na císařské a pruské straně a po prudkých útocích na knížete z Kounic a jeho politiku vyzval krále, aby navrhl dle snesení ministerské rady ze dne 18 dubna 1792 a dle § 2 a 3 francouzské ústavy zákonodárnému shromáždění opověď války králi českému a uherskému. Pohnutým hlasem a několika tolik bezvýznamnými slovy, která vzbudila šílený téměř jásot republikánů, ale na konstituční pravici spůsobila dojem truchlivý, podal král návrh žádaný. Po odchodu královu přerušeno sedění a položeno na pátou hodinu odpolední. Ve večerním sedění s počátku nálada válečná nemohla proniknouti. Umírnění republikáni, tak zvaní Girondinové, kteří rádi dávali jednání svému nátěr státnický, hleděli definitivní rozhodnutí oddáliti, aby nekuli zbraň radikálním odpůrcům proti sobě. Jakkoli je pravice podporovala, přece návrhy jejich byly přehlušeny ložemi. Jediný poslanec Becquet odvážil se návrhu rozumnými a hlavně finančními důvody odporovati, byl ale umlčen. Ze všech stran voláno, aby ukončena byla rozprava a přikročeno k hlasování. Za nátlaku loží přijat návrh snesením téměř jednohlasným; i královská pravice odevzdala hlasy své téměř v úplném

[1]) Sorel, L'Europe et la revolution française II, 425 sld.

počtu pro bezokladnou opověď války. Po té poslanec Gensonné četl návrh dekretu, jímž se prohlašuje, že národ francouzský věren jsa zásadám, ústavou svou posvěceným, ani nepodniká války výbojné ani neobrací zbraní svých proti svobodě kteréhokoli národa, nýbrž že chápe se toliko obrany své svobody a nezávislosti, válka pak, k níž jest donucen, že není válkou národa s národem, nýbrž spravedlivou obranou svobodného národa proti nespravedlivému útoku jednoho krále. Všemi hlasy proti sedmi přijat i dekret tento. Pozdě večer odebrala se čtyřiadvacítičlenná deputace ku králi, aby jemu podala zprávu o snesení, jež král bez odkladu potvrdil. [1])

Francouzská opověď války zahájila velice strastnou dobu třiadvacítiletého válečného stavu pro vlast naši. Bylať sice toliko Morava a jen jednou postižena bezprostřední vřavou válečnou, v Čechách pak nepřítel r. 1805, 1809 a 1813 osazoval toliko některé okresy pohraničné, za to však bylo zemím koruny české snášeti veškeru tíhu mimořádných daní i odvodů vojenských, pak dodávek, přípřeží, průchodů císařských vojsk i cizích, pruských a ruských, čímž obyvatelstvo bylo až do dna vyssáto. Strasti francouzských válek revolučních převýšily ještě bídu, jež na země naše uvalena byla loupežnou politikou Fridricha II.

Do Vídně přinesli dne 30 dubna 1792 zprávu o francouzské opovědi války dva belgičtí kurýrové z Bruxellů. Současně přichvátal kurýr z Paříže s rozkazy ministerstva vyslanci francouzskému, aby Vídeň do 24 hodin opustil, aniž by obvyklým způsobem byl se rozloučil se státním kancléřem knížetem z Kounic. Archiv vyslanecký opatrovati měl úředník Maison přidělený vyslanectví a sice jako soukromník. Vyslanec de Noailles sám chtěl opustiti Vídeň již v noci 1 května, ale bylo mu oznámeno, že neobdrží průvodních listů, dokud nebude bezpečně známo, že byl vyslanec krále českého a uherského šlechtic Blumendorf bez úhony a bez porušení mezinárodního práva z Paříže a z Francie propuštěn. O den dříve, 26 dubna, obdržel též pruský král zprávu o opovědi války králi českému a uherskému i shledával, že jest opověď namířena též proti osobě jeho. Jakkoli meškal tou dobou francouzský mimořádný vyslanec markýz Custine v Berlíně s posláním, aby Prusko od války zdržel, přece král pruský nemeškal jednati dle úmluvy a sám Francii válku opověděl. [1])

Prusko i král František I podjali se tehdy příprav k početí nepřátelství s velikou horlivostí. Z Vídně byly všechny spřátelené dvory ihned zpraveny o početí války a 15.000 mužů vojska dostalo rozkaz k pochodu. Současně oznamováno z Berlína do Vídně, že mobilisuje se na kvap 50.000 Prusů, načež polní maršál kníže Hohenlohe-Kirchberg vypraven králem Františkem do Berlína k poradám s náčelnými generály pruskými.

Společný vrchní velitel všech proti Francii vypravený vojsk Ferdinand vévoda Brunšvický, jejž i František I za velitele svých vojsk přijal, jakkoli nepřátelské smýšlení vévodovo proti rodu habsbursko-lothrinskému nebylo žádnou tajností, vypracoval útočný plán, o němž za přítomnosti prince Hohenlohe-Kirchberka uvažovala již v prvých dnech května válečná rada pruská. Dle tohoto plánu měla hlavní síla císařských operovati z Belgie proti řece Meuse, jiný pak sbor z Breisgavska měl vytrhnouti do pořící horní Mosely a ohrožovati Francouze v pravém boku. Než operace nemohly počíti, dokud nebyla vojska na určených místech shromážděna, čehož nebylo lze nadíti se ani do císařských ani do Prusů před koncem července.

Všechna vojska spojenců měla se strhnouti v okolí Mohuče a Koblence, pročež vojsko pruské ze Slezska a zabraných krajů polských mělo na místo svého určení táhnouti kratší cestou skrze Čechy. Kníže z Kounic, který s válkou nesouhlasil, požádal v červenci 1792 za propuštěnou, jíž se mu také dostalo. Válečná strana ve Vídni tím zbavila se největšího svého odpůrce.

Zatím bylo pečovati o úhradu nákladů válečných. Státní konference radila králi Františkovi, aby byla vypsána ihned válečná daň, král ale v dobré maje paměti, s jakými pocity přijímána byla válečná daň za ujce a otce jeho, odhodlal se dovolávati ochoty svých poddaných a sám se souhlasem bratří svých věnoval na válečné náklady veškeru soukromou pozůstalost po otci svém. Záhy ovšem se ukázalo, že velkodušný čin tento nestačil ani na nejnutnější předběžné výdaje.

Království českému okusiti bylo strastí

[1]) Dle zprávy svědka jednání přítomného v hamburském Politisches Journal 1792, 451—476.

[1]) Sorel, L'Europe et la révolution française II, 442 sld.

válečných dříve ještě, než skutečné nepřátelství počalo. Byloť mu pečovati o potřeby velikých oddílů pruského vojska, jež skrze Čechy k Rýnu bráti se měly. 20 května 1792 došlo do Prahy ke gubernii oznámení pruského ministra Hayma z Vratislavě, jímž dáno úředně na vědomí, že část vojsk pruských potáhne ku shromaždišti spojeneckých vojsk Koblenci skrze Čechy. Spolu ohlašováno, že 6 června 1792 přibude do Náchoda prvý pluk pěší hraběte Hertzberka, pluky pak, jimž velel generál Schönfeld, že potáhnou paterým proudem skrze Prahu k Chebu. O pořádek na pochodu pečovati měl inženýr-major šlechtic Laurens a slezský válečný rada Seidl z pruské strany, kdežto jménem království českého o potřeby průchodu starali se Filip hrabě z Kolovrat jakožto vojenský kommissař a plukovník baron Ohlenhausen, kteří byli 29 května na zemském pomezí u Náchoda očekáváni. Stalo se také dle ohlášky. 6 června přitáhl do Náchoda pěší pluk hraběte Hertzberka, 7 června pěší pluk Vittingshoferův, 8 června Bockův, 11 června husaři Wolfradovi, téhož pak dne položili se husaři Köhlerovi u České Skalice. Veškery tyto pluky táhly po veliké silnici skrze Chlumec n. C. ku Praze [1]) Do Prahy přitrhla pěchota Hertzberkova dne 15, Vittingshoferova dne 17, Bockova dne 19 června, [2]) načež odtud skrze Kolešovice táhla k Chebu, kamž dorazila pěchota Hertzberkova 25 června, Köhlerovi a Wolfradovi husaři dne 28 června. Kommissaři obou stran dbali především o náležité zásobování pruského vojska, obě strany pak navzájem vydávaly si sběhy. [3])

Není lze upříti, že tyto pohyby značnou měrou se opozdily. Francouzský ministr války Dumouriez rychlostí a rozhodností spojence předešel, neboť již 15 dubna, tedy ještě před opovědí války, zaslal rozkazy vrchním velitelům severní armády, Lafayettovi a markýzi de Rochambeau, aby v prvých dnech květnových zahájili nepřátelství proti císařskému Nizozemí a zejména proti pevnému Namuru. 29 dubna překročil již generál Bison s předvojem markýza de Rochambeau hranice. Ale prvé válečné skutky nebyly Francouzům příznivy. Generál Dillon, který vytrhl proti Tournay, byl císařským vojskem zahnán přes hranice a Bison, když před Monsem spatřil ve výborné poloze oddíl císařského vojska, jemuž velel generál Beaulieu, dal se kvapně na ústup. Tím byl prvý francouzský útok na Dědičné Státy odražen a Františku I, který mezitím jako František II. zvolen byl za císaře v Němcích, bezděky poskytnuta příležitost, aby s Pruskem dokonal své přípravy válečné.

14 července korunován František I císařskou korunou ve Frankfurtě, odkudž zajel do Mohuče a tam 19 až 21 července meškal spolu s králem pruským a mnohými knížaty říšskými na důležitých poradách. Přítomným v Mohuči panovníkům předložili předáci francouzských emigrantů návrh manifestu k národu francouzskému, oplývajícího výhrůžkami a záštím proti republikánským stranám, jejž vévoda Brunšvický schválil a na základě toho i císař František podepsal. Tak vyhlášen 25 července 1792 pověstný manifest, jenž právem pokládá se za rakev královské rodiny francouzské a za hlavní příčinu k netušenému rozvoji brannych sil revolucí stiženého státu francouzského.

Neblahé následky tohoto kroku záhy byly zřejmy. 10 srpna 1792 vzal útokem pařížský lid sídelní královský palác Tuillerie, zákonodárné shromáždění prohlásilo, že král jest suspendován, a ustanovilo, aby svolán byl národní konvent, který by rozhodl, má-li býti Francie královstvím nebo republikou. Král sám s rodinou odevzdán dozoru republikánsky smýšlející městské rady pařížské, která jej vsadila do věže bývalého templářského domu a tam přísně střehla. Jediný Lafayette ujal se poctivě ústavního krále i ústavy usnesením zákonodárného sboru porušené a spůsobil, že se k němu přidaly i generální rada departementu ardennského i město Sedan, kdež právě tábořil. 15 srpna 1792 spojené vojsko císařské a pruské za přítomnosti krále Fridricha Viléma II a vedením prince Ferdinanda Brunšvického táhlo od Rýna k pomezí francouzskému. Ale zákonodárný sbor prohlásil jednání Lafayettovo za odboj, zbavil jej velitelství a zvláštním snesením ustanovil žalobu do skutků jeho. Lafayette spoléhal na oddanost vojska svého, když však přesvědčil se, že i důstojníci i vojínové zpěčuji se zaujati stanovisko pařížským událostem nepřátelské, a zvěděl, že zákonodárný sbor vyslal zvláštní kommissi do departementu ardennského, aby tam zjednala

[1]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 22. — Vavákovy Paměti, III.
[2]) Rulík, Hist. kal. I, 179.
[3]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 28.

platnost jeho snesením, poznal nebezpečenství, které jemu hrozilo, i odhodlal se k útěku. Rozhodnutí jeho bylo však předčasné a neminulo se tudíž s osudnými následky. Bylo potřebí spíše energického jednání a věci byly by zajisté jinak se utvářely. Město Sedan i obyvatelstvo departementu stály na jeho straně. Když kommissař zákonodárného sboru ještě se čtyrmi poslanci přijel do Sedanu, aby tam zjednal uznání státnímu převratu, byl i se soudruhy svými zatčen. Váhavost Lafayettova zavinila však nezdar. Dumouriez jmenován na jeho místě vrchním velitelem, načež Lafayette 18 srpna večer opustil hlavní svůj stan a skrze Belgii chtěl odebrati se do Anglie. 23 důstojníků jej následovalo, ale nazejtří byl u Rosseforta v Lucembursku [1]) zajat od císařských a jakkoli došly zprávy, že zákonodárný sbor vznesl doň obžalobu z velezrády, byl odsouzen k těžké pevnostní vazbě.

Zatím zahájeno znovu nepřátelství se strany spolčenců, kteří po útěku Lafayettovu měli před sebou nepřítele bez kázně i pořádku. Prvým úspěchem bylo 26 srpna vzetí pevnosti Longwy. 30 srpna pak položila se spojená vojska před pevností Verdunem, která se již 2 září z obavy před bombardováním vzdala. Obecné bylo domnění, že pád Verdunu uspíší pochod spolčenců k Paříži. Ale vévoda Brunšvický byl odchovancem stratégie Fridricha II, který nemiloval namáhavých pochodův a popřával vojsku odpočinku, nemaje ovšem tušení, jaké následky obležení Verdunu způsobí v Paříži. Tam sotva že došla prvá zpráva o sevření Verdunu, ihned náčelníci výstředních stran, Robespierre, Marat a Danton, užili jí ku svému prospěchu. Aby rozepsané právě volby do národního konventu provedeny byly dle přání jejich, spůsobili ohavné vraždění stoupenců bývalé správy, vynikajících státníků, praelátů, důstojníků, ba i žen, jež potrvavši od 2 až 9 září, pohltilo několik tisíc nevinných životů lidských. Hlavní účel tohoto „septembristského“ vraždění byl dosažen, nebo stoupenci ústavního království zdrželi se všude voleb poslancův, načež zvoleni výhradně kandidáti republikánští.

Mezitím konána ve Verdunu válečná rada spojenců, jíž se súčastnili i náčelníci francouzských emigrantů žádajíce, aby bratr Ludvíka XVI hrabě Provencský prohlášen byl za regenta francouzského. V radě této konečně usneseno, aby spojená vojska vytrhla proti Paříži, ale nový velitel francouzských vojsk Dumouriez skřížil tyto úmysly. Vedle rozkazů ministra války Servana osadil Dumouriez Ardennský les, zvláště pak průsmyk u Grandpré, odkudž sice byl od Prusů vypuzen, ale spolčenci nebyli s to, aby na půdě dešti rozmočené rychleji pokračovali, a nad to počali trpěti nedostatkem potravy. Naproti tomu Dumouriez obdržev z pevnosti Met posilu, ve slavné „kanonádě“ u Valmy zadržel 20 září vítězný pochod Prusů, načež Fridrich Vilém II vzdal se myšlenky dalšího postupu k Paříži. Dva dny po srážce u Valmy sešel se v Paříži národní konvent, t. j. národní shromáždění bez královské auktority, a prohlásil ihned v prvém zasedání svém na místě království republiku. Tato událost rozhodla. Bez souhlasu císařova nařídil král pruský 30 září ústup. Císařský generál kníže Hohenlohe za těchto poměrů odepřel poslušnost a proti vévodovi Brunšvickému ozývaly se hlasy nespokojenosti na všech stranách, ba do Vídně docházely zprávy o podezřelém vyjednávání Prusů s Francouzi. [1]) Nákladná a mnohoslibná výprava byla zmařena, Francouzům pak umožněno, aby z obrany přešli k útoku a sice proti císařskému Nizozemí.

Když operace na Meuse byly uvolněny, přešel Dumouriez k offensivě proti císařským. Zůstaviv generála Kellermanna proti pevnostem Prusy osazeným, obrátil se Dumouriez na sever, aby osvobodil Lille císařskými sevřený. Nedůvěra mezi spolčenci byla jemu velikou podporou. Vrchní vůdcové císařských, kníže Hohenlohe-Kirchberk, generál Clerfayt a mladistvý bratr císařův, arcivévoda Karel, ještě ne zcela čtyřiadvacítiletý, dověděli se o nabídkách Francouzů králi pruskému, aby se vzdal spolku s císařem, a pojali k Prusům nedůvěru. 8 října odvolalo místodržitelství bruxellské Hohenlohe a Clerfayta od hlavní armády spolčenců nařizujíc jim, aby chránili Lucemburk a obležení Lilla. Zatím došly zprávy o neočekávaných úspěších francouzského generála Custina, který vzav bez boje 20 října nedobytné téměř Mohuče, opanoval všechen kraj mezi Rejnem-Kolínem, Frankfurtem n. M. a bývalou Falcí. 13 října vzdala se Francouzům pevnost Verdun, 22 října i Longwy.

[1]) Rulik, Hist Kal I, 187.

[1]) Spielmann Cobenzlovi, dd. Lucemburk, 15 října 1792 u Vivenota.

Císař František očekával, že král pruský věren jsa úmluvě učiněné, přispěje vojskem svým k obraně Nizozemska. Ale v okolí Fridricha Viléma II jednalo se především o rozšíření Pruska kraji polskými a jen tehdy, když vídeňský dvůr k pruskému záboru svolí, byl král ochoten přispěti k odražení Francouzův od hranic belgických. Ukázalo se opět, že není lze s Pruskem poctivé úmluvy njednati, ježto z loupeží žijící stát tento pomýšlel toliko na nové zábory v zemích sousedních. Dumouriez věděl o těchto jednáních a proto hotovil se k útoku na Belgii, chtěje s vojskem svým na útraty nepřátelské přezimovati.

Vévoda Albert sasky byl soustředil vojska císařská v okolí pevnosti Monsu a tam také odebral se s champagnského bojiště polní zbrojmistr Clerfayt, kdežto kníže Hohenlohe se sborem svým položil se mezi Lucemburkem a Trevírem. Bylo zřejmo, že císařským vojevůdcům byl plán Dumouriezův znám a že chtěli výboje jeho v Belgii předejíti. Ale Dumouriez byl odhodlán útočiti na císařské voje bezohledně, ježto domníval se, že v týle císařským vzplane hnutí revoluční, s těží utlumené. 28 října 1792 vytrhl tudíž s jádrem armády své do pole a pokračoval v pochodu až do večera 5 listopadu, kdež se utábořil blíže vesničky Jemappes (č. Žmap). Nazejtří udeřil Dumouriez na císařské a porazil je úplně. 8 listopadu vzdala se pevnost Mons, 16 listopadu kapitulovaly Bruxelly. Veškera Belgie až na východ k řece Meuse byla v rukou francouzských republikánův. Ale vítězný pochod Dumouriezův, který již snil o vtržení do Vídně, zastaven byl změnou ve válečném ministerstvu francouzském. Nástupcem girondisticky smýšlejícího Servana stal se Maratův přítel Pache, který ihned zhatil Dumouriezovy plány, uloživ proti jeho vůli i danému slovu Belgii těžké dávky a nucený oběh francouzských papírů, tak zvaných assignatův.

Předáci Jakobínův obírali se tehdy již úmyslem jiným. Oni doufali těžíce z vítězství Dumouriezových získati krále pruského pro zvláštní mír s Francií, za kterouž příčinou již v Koblenci vyjednávali, a spolu chtěli ochromiti moc císařskou podnícením vzpoury v Čechách i v Uhřích. Jejich úmyslem bylo, aby Dědičné Státy od sebe se odloučily a jednotlivé z nich samostatně ustavily. Anonymní leták, který svolával v Praze obyvatelstvo na den 3 listopadu ku schůzi protivládní (VIII, 838), byl důkazem, že úmysly francouzské byly v Čechách známy. Za tou příčinou uložila vláda francouzská Dumouriezovi, aby vtrhl do Hollandska, jehož bezpečnosti spojené mocnosti se ujímaly, domnívajíce se, že císařské vojsko z Belgie na jeho půdě bude hledati záchrany. Ale císařští ustoupili na východ k Rýnu a tu ministerstvo francouzské bylo nuceno úmysly výbojné proti Hollandsku odložiti i Dumourieza vyzvati, aby císařské stihal k Rejnu-Kolínu a Trevíru.

Netušený tento obrat ve válce nezůstal bez účinkův i na poměry vlasti naší. Místo dřívější neomezené důvěřivosti, která pokládala pochod k Paříži za věc samozřejmou, vznikly náhle neodůvodněné obavy, že Francouzi od Rýna proti Mohanu potáhnou k českému pomezí. Předzvěstí zdál se býti chvatný útěk četných emigrantů francouzských do Bavor a do Čech, který byl příčinou přísných opatření pomezních, o nichž již výše položeno (VIII, 838).

Rozhodující činitelé francouzští pomýšleli na výtěžek z Dumouriezových úspěchů. Jim nestačilo, že bylo Belgii nésti veškery náklady na přezimování vojska francouzského, ani nucený kurs v ceně klesajících assignatů, nýbrž oni ještě vynutili od belgické hierarchie 60,000.000 frankův a pak přikročili k annexi. 15 prosince 1792 vyhlásil konvent, že jest císařské Nizozemí připojeno k republice francouzské. S vyhláškou touto nesouhlasil však Dumouriez, úspěchy Jakobinů na výsost znepokojený, a když o měsíc později byl král Ludvík XVI konventem odsouzen (17 ledna 1793) a popraven (21 ledna 1793), tu již netajil se odporem svým proti hrůzovládcům a rozhodl se připravovati cestu k trůnu francouzskému princi Ludvíku Filipu Orleánskému, který se jménem generála Egalité bojoval v jeho vojště.

Snahy Dumouriezovy uvésti věci francouzské do bezpečnějších cest potkaly se s větší rozhodností spolčenců. Již 20 prosince 1792 obnovena byla smlouva císařsko-pruská, která zajišťovala další útočný boj proti republice, a po smrti královně říše německá, Neapol, Toskána, Portugalsko, Španěly, Anglie, Hollandsko a Sardinie zřejmě opověděly Francii válku. Císařská vláda tehdy napiala síly své velice, ustanovivši prince z Koburka vrchním velitelem v Nizozemí nad 69.000 muži, Hohenlohe v Lucembursku a Trevírsku s 38.000, Wurmsera na horním Rýně s 40 000 muži. Vedle toho určeno 20.000 mužů do

Italie, kdežto sbor 60.000 mužů měl býti zálohou. Ale k náležité výpravě těchto ohromných zbrojných sil bylo především potřebí peněz. Utéci se k mimořádné válečné dani nedoporučovalo se po zkušenostech z doby Josefa II, proto nejprvé, aby oběh peněz uvnitř říše nebyl porušen a k výplatě vhodný ač ne rovnocenný peníz zjednán byl, rušeny nové šesti- a dvanáctikrejcary, pak nastoupena nová cesta dobrovolných příspěvkův od poddaných. Do té doby vyhledávala válka měsíčně nákladu průměrného 4,000.000 zl. hotových peněz, proto dvůr císařský appelloval na příspěvky dobrovolné, ať po spůsobu darův ať půjčky $4^1/_2\%$ zúročitelné. Zejména žádáno, aby obyvatelstvo majetek svůj ve zlatě a stříbře zapůjčovalo na obligace po šest let $4^1/_2\%$ zúročitelné. Císař sám odeslal do mincovny stříbrný příbor v ceně 20.000 hřiven.[1]) Příklad ten působil, neboť ve všech částech Států Dědičných, za činného spoluúčastenství zeměpanských úřadů, konány sbírky a půjčky k účelům válečným. Na komorním panství poděbradském sešlo se od poddaných 1602 zl., malé jedno dominium v kraji Pracheňském poslalo 550 zl. 25 ledna 1793 učiněno ve příčině dobrovolné daně vyzvání k stavům, 1 února 1793 vyzval pražský magistrát obyvatelstvo k dobrovolným příspěvkům válečným, kteréž vybírány až do 15 března t. r.[2]) Celkem sešlo se z Čech dle úředních výkazů 54.812 zl. 12 kr. Z větších daru zaznamenány: příspěvek punčochářského společenstva v Aši 100 zl., vrchní báňský správce Jan Miesel von Zeileisen v Jáchymově 125 zl., kancelista desk zemských J. M. Gläser 90 zl., pražská obchodní kommisse 90 zl., pražská fakulta theologická 400 zl., Thumova směnárna v Praze 600 zl., hrabě Millesimo 6000 zl. a choť jeho 450 zl., hrabě Taaffe 3000 zl., nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský 3000 zl., Michael hrabě z Kounic 1350 zl., hrabě Harrach 9200 zl., métropolitní kapitula svatovítská 2500 zl., kapitulní děkan Herites 500 zl., František Libštejnský hrabě z Kolovrat 4000 zl., Jan hrabě Sweerts 6000 zl.[3]), státní ministr hrabě Hatzfeld 10.000 zl. 14 dubna 1793 zavítala do Vídně i deputace moravských stavův a sice kníže arcibiskup olomoucký hrabě Colloredo, brněnský biskup Lachenbauer, hrabata Podstatský, Chorinský a Josef z Dietrichštejna, rytířové Kofler a Weiss z Lilienburka, pak brněnský magistrátní rada Cikán, a odevzdali jménem stavů dobrovolný dar 50.017 dukátův.[1])

Jest na snadě, že náklady válečnými byly postiženy tehdy země české měrou velikou. Od r. 1792 bez přestání téměř až do r. 1815 dožadovala se vláda obrovských dávek pro vojsko proti Francouzům v poli stojící, s počátku v přírodninách, později v přírodninách i v penězích, a vedle dávek pomáhala si nucenou koupí za poukázky bonifikační až po uplynutí mnohých let splatné. Vlast naše sotva poněkud po strastech válek pruských zotavená tím opět upadala do bídy, zvýšované znehodnocováním veřejných papírův a nepoměrným stoupáním cen všech potřeb životních. Dvorním dekretem ze dne 22 prosince 1792, jejž předložil nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský v sedění sněmovním dne 3 ledna 1793, uložena všem dominiím krajů plzeňského, loketského, žateckého, klatovského, pracheňského, budějovického a táborského dávka 300.000 měr žita a 200.000 měr ovsa, při čemž dávána stavům záruka, že nedostatek sněmovní postulace nemá býti s újmou práv jejich. Zemský výbor navrhoval, aby byl obsah předloženého dekretu zásadně na vědomí vzat, ježto prý jsou příslušná ústavní práva stavů jim zaručena. Při provádění naskytly se ale námitky. Stavové neschvalovali, že uvalena dávka tato pouze na sedm krajův a na vrchnosti, načež oznámil nejvyšší purkrabí, že již v té příčině podal dvoru zprávu, v níž dovozoval, že úhrn nařízené dávky přepíná síly sedmi toliko krajův a že třeba, aby byla rozvržena na všechny kraje království; poddaným aby pak ponechalo se svážení do skladišť válečných za plat 2 kr. z měřice i míle cesty. Sněm snesl se o předstávce císaři, v níž rovněž pronesl stesk, že veliká dávka uvalena byla výlučně na vrchnosti sedmi ze šestnácti krajův, a žádal, aby budoucně dotázáni byli stavové v čas, rozvrh pak a doprava dodávek aby jim byly ponechány. Předstávka měla býti císaři podána i úředně i bezprostředně, úředně v prvopisu skrze gubernium, bezprostředně

[1]) Polit. Journal 1793, 436.

[2]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 8.

[3]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 11. Viz též Kramériovy C. k. České Vlastenské noviny 1793, čís. 12 i sld.

[1]) Kramériovy České vlast. nov. 1793, čís. 17. — Püchler, Gesch. d. Regierung K. Franz I, I, 32.

pak císaři skrze členy stavů právě ve Vídni meškající, kníže Colloredo, Leopolda hraběte Clary a hraběte Štampacha.

Mezitím již došlo nové nařízení, prohlášené dekretem dvorské kanceláře ze dne 5 ledna 1793. Nařízením tímto, jež předloženo sněmu dne 21 ledna 1793, rozšířena povinnost přispěti k dávkám výše řečeným ještě na kraje rakovnický, berounský, kouřimský a část kraje litoměřického na levém břehu Labe. Ježto nebylo pochybnosti, že válka se prodlouží, počali někteří ze stavů lekati se nových dávek v přírodninách a byli ochotni raději zavázati se ku pravidelné dani válečné. 28 ledna 1793 učinil v sedění sněmovním příslušný návrh hrabě Hartmann, ve kteréž příčině měl býti vydán okružník všem členům stavů, při čemž výslovně mělo býti podotčeno, že nová daň má býti náhradou za dávky dobrovolné. Nejvyšší purkrabí rozeslal sice oběžník, datoval však jej 25 lednem a změnil v něm podstatné částky sněmovního snesení. Z toho v sedění sněmu dne 4 února 1793 rozvinula se rozprava pohnutá. Již při čtení zápisníku vytýkal kníže z Lobkovic, že rozeslaný oběžník o dobrovolné královské dani zní jinak než příslušné snesení sněmovní a že vročen jest místo 28 již 25 ledna 1793. Nejvyšší purkrabí omlouval se dosti nevrle. Tisk prý zavinil, že změněno bylo vročení. změny pak že byly nutny pro velikou vzdálenost některých dominií od Prahy. Energicky vystoupil i hrabě Bouquoi, jenž prohlásil do zápisníku sněmovního, aby důtkou byli stiženi, kteří změněný již text byli podepsali. Nejvyšší purkrabí přijal sice prohlášení do zápisníku, odmítl ale dotaz o tom, ježto prý by jím trpěla vážnost gubernia jakožto nejvyššího politického úřadu zemského, na obranu pak svého stanoviska prohlásil, že lze stížnosti podávati přímo císaři. Hrabě Hartmann na konec žádal, aby se v zápisníku vytklo, že kolující guberniální oběžník není návrhem jeho. [1])

Obavy stavů byly oprávněny, neboť již ve sněmovním sedění dne 11 března 1793 oznámen byl nový požadavek vlády, aby dodáno bylo z království českého 300.000 měr žita a 260.000 měr ovsa, oves do Prahy a do Litoměřic, odkudž měl býti po Labi na místo svého určení dále dopraven. Dávka tato byla ukládána dominiím těch krajů, které dotud byly ušetřeny, v té míře jako kraje dříve již postižené, ostatek pak měl býti rozvržen na poddané. [1])

Také na moravském sněmu jednání o nákladech na válku s Francií bylo důležitým předmětem. V. sedění moravského sněmu dne 5 března 1793 předložila vláda žádost, aby učiněno bylo vyzvání k dobrovolné půjčce válečné. Dotud sebráno bylo na Moravě 200.446 zl. 8 kr., což vládě nepostačovalo. Sněm v sedění dne 23 května 1793 ustanovil válečnou půjčku a vyzval k odvodu stříbra do mincovny. [2]) 23 května 1793 schváleny sněmem vládní požadavky o dobrovolné půjčce. [3])

Tato dobrovolná opatření vzbudila sice nadšení, ale nebyla s to, aby poskytla prostředků k energickému vedení války potřebných. Právě tehdy očekávalo se, že válka bude se strany spolčenců vedena s větším důrazem, ježto rozhodující kruhy francouzské netajily se již úmysly výbojnými proti sousedům. Císařská Belgie byla po celou zimu v rukou jejich a důležitá hollandská pevnost Maastricht obléhána, Dumouriez pak záhy z jara r. 1793 konal chvatné přípravy ku přepadu a opanování Hollandska sama. Již ku konci února vpadl tudíž do Hollandska a hleděl jak možná nejrychleji dostihnouti Amsterodámu, jehož pádem doufal nabýti prostředků k obnově království ve Francii pro rod orléanský. Úmysl ten ale ztroskotal se ostražitostí prince Koburského, jenž jakkoli zásobami a penězi nedostatečně byl opatřen, přece odhodlal se k osvobození Maastrichtu a ku vpádu do Belgie. 1 března dali se císařští na pochod a řadou šťastných potyček, mezi nimiž vyniká bitka u Aldenhov, prvé vítězství arcivévody Karla, Maastricht osvobozen. Tehdy poprvé vyznamenal se hrdinstvím a válečným věhlasem mladší bratr císařův arcivévoda Karel, jsa velitelem jedné divise. Čtyřadvacítiletý tento princ, který již r. 1791 jako účastník korunování otce svého seznámil se v Praze s předními šlechtickými kruhy českými a odtud byl jejich miláčkem a později i obdivovaným hrdinou, překvapil neobyčejně rychlými pochody francouzského generála Mirandu a přispěl nejvíce k vyprostění velmi důležité pevnosti.

[1]) Protokoly sedění sněmovní ze dne 7, 21 a 28 ledna a 4 února 1793 v král. českém archivu zemském.

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 11 března 1793 v král. českém archivu zemském

[2]) Protokoly moravského sněmu ze dne 5 března a 23 května 1793 v moravském archivu zemském.

[3]) Dle sněmovních protokolů v moravském archivu zemském.

Nečekaje na další rozkazy, vrhl se již 4 března arcivévoda na ustupující Francouze, způsobil v řadách jejich zmatek, obrátil je na útěk a opanoval bez boje téměř důležité město Tongern, čímž císařským cesta do Belgie otevřena a Dumouriezovo spojení s Francií vážně ohroženo. Obyvatelstvo nizozemské, po celou zimu kommissaři národního konventu vyssávané a olupované, vítalo císařské jásavě jako osvoboditele. Pokus Dumouriezův odstraněním jakobínských kommissařův a vrácením peněz zádušních obyvatelstvo pro Francii znovu získati potkal se s nezdarem a tu nezbývalo Dumouriezovi leč ustoupiti z Hollandska a na belgické půdě o rozřešení zbraní se pokusiti. 15 března vytrhl tudíž z Louvainu proti císařským, chtěje je napadnouti dříve než by nabyli posil. Ve srážce u Tirlemonta dosáhl sice 16 března jakéhosi úspěchu, ale ve veliké bitvě u Neerwind 18 března utrpěl velikou porážku, hlavně zásluhou arcivévody Karla, který vele na pravém křídle císařských, mocným útokem bitvu rozhodl. Nizozemí bylo znovu opanováno a sám Dumouriez, jemuž Jakobiné na vrub porážku kladli, vida zmařeny snahy své o nastolení rodu orleánského nespolehlivosti vojska, prchl do Anglie.

Vítězství u Neerwind mělo i vnitřní následky pro Dědičné Státy. Dožadujíc se postoupení důležitých krajin polských, dohodlo se Prusko mezitím tajně s cárevnou Kateřinou o druhé dělení Polska, o němž vídeňský dvůr zvěděl jako o hotové již události. Následkem toho náhle propuštěni 27 března hlavní osnovatelé alliance s Pruskem místokancléř Filip hrabě Cobenzl a státní referendář baron Spielmann z úřadův a v čelo zahraničného úřadu povolán po radě knížete z Kounic František baron Thugut, státník Prusko nenávidící a odhodlaný jeho zabíravým snahám dle možnosti překážeti. Zřídka byl řídící státník tou měrou ještě za úřadování svého napadán jako baron Thugut, jehož jedni nenáviděli pro občanský původ, druzí pro krajní energii v úřadě, třetí pak pro obezřelou politiku proti Prusku. Všechna možná obviňování uvalována na jeho hlavu a on poháněn k zodpovídání za všechny nezdary následujících let, zaviněné činiteli jinými. Jsa rozhodným nepřítelem revoluce, čelil jí Thugut i uvnitř zostřením péče policejní a tak císař proti vůli své přinucen dáti souhlas k policejní soustavě vládní, jež s krátkou přestávkou potrvala až do r. 1860.

Vážnost císařova tehdy vzrostla účinkem belgických vítězství, jimiž v krátce veškera země k poslušenství císařovu přivedena, a proto hleděl Thugut brániti pruské rozpínavosti, když ve druhém dělení Polska zmocnilo se bohatých západopolských zemí. Tím však bylo ohroženo Prusko a počalo vzdalovati se války s Francií. Veškera obtíž války spočívala odtud na bedrách Dědičných Států. Císařské vojsko v Nizozemsku, vedeno jsouc princem Koburským, těžilo zatím úspěšně z vnitřních sporů revolučních stran francouzských a vtrhlo vítězně na půdu francouzskou, kdež dobylo pevností Condé a Valenciennů. Na středním Rýnu dobyl generál Wurmser 13 srpna pověstných opevnění Weissenburských, načež konečně říšská vojska vzala 16 října 1793 Francouzům důležitou Mohuč. Tím byly úspěchy r. 1793 vyčerpány, načež vévoda Brunšvický složil velitelství.

Jakobíné, kteří mezitím bezohlednou hrůzovládou na sebe převedli v Paříži a ve Francii veškeru moc, poznávali zcela dobře, že potřebují válečných úspěchův, aby udrželi uchvácené své postavení. Majíce ve svém středu geniálního organisátora Carnota, který zřídil z obecné hotovosti nová četná vojska a skutečné talenty navrhoval na místa důstojnická i generálská, svěřili vedení vojska proti císařským novým vojevůdcům, dotud sice málo známým, ale k úloze té spůsobilým. Jourdan v Nizozemsku, Pichegru na středním Rýnu a Hoche na Mosele obnovili kázeň, oživili válečného ducha ve francouzském vojště a přikročili k útoku na císařské. Odvážným útokem osvobodil Hoche obleženou pevnost Landau a přinutil císařského generála Wurmsra k ústupu na pravý břeh rýnský. V Nizozemsku porazili Francouzi prince Yorkského a ohrozili pravé křídlo císařských. Princ Koburský sice je odrazil a pokusil se o obléhání pevnosti Maubeuge, ale Jourdanovo vítězství u Vatigny překazilo další jeho postup. Tím offensiva spojenců, beztoho již jednáním Prusů ochromená, zúplna zastavena a válka v dalším svém průběhu nabyla rázu války obranné.

Císařská politika pečovala především o zachranu Nizozemska Francouzi na výsost ohroženého a proto vypraveny do tamních pevností a táborů veliké oddíly vojenské. Veliké náklady válečné vyhledávaly ovšem i veliké obětí jak v penězích tak v přírodninách a sice vedle řádných tížily zvláště obyvatel

stvo dávky mimořádné. Dvorním reskriptem ze dne 22 října 1793 uloženo českým stavům, aby na r. 1794 dodalo království 800.000 měr žita a 620.000 ovsa. Stavové na sněmu dne 16 prosince t. r. schválili sice ochotně požadavek dvora, žádali ale, ježto dávka byla již rozepsána a vybírána před sněmovním schválením, aby budoucně postuláty podobné byly oznámeny v čas, by pak nebylo lze sněm sám svolati, aby sešli se alespoň členové stavů v Praze meškající. [1]) Také moravský sněm žádán byl o obvyklou dávku obilní. Vedle toho vláda pomýšlela na nové zdroje finanční k potřebám válečným, na další dobrovolné dary, na odvod stříbra a na státní půjčku válečnou. Již 5 března 1793 předčítána v moravském sněmu žádost dvora, aby bylo obnoveno vyzvání k dobrovolným darům válečným, jež dotud vynesly 200.446 zl. 8 kr. Záhy však shledáno, že dary tyto nepostačují ani z daleka, proto v sedění moravského sněmu dne 23 května 1793 již předložen dvorní dekret ze dne 8 dubna 1793 nařizující vojenskou půjčku a odvod stříbra [2]). V Cechách 2 června 1793 prohlašován císařský rozkaz, aby odváděly se proti 4% zúročitelným úpisům do mincoven zbytečné zlato a stříbro i kostelní nádoby. Celkem bylo odvedena předmětů zlatých a stříbrných v království českém za 1,200.000 zl.; úpisy dané v obligacích $4^1/_2$% splatny byly v šesti létech. Zvláštním odstavcem dáno svolení poručníkům, aby odevzdávali i klénoty sirotčí. [3]) V provolání, jímž císař nařizoval válečnou půjčku, nejprvé široce vysvětlovány příčiny pokračovati ve válce s Francií ukládající. [4])

Poněvadž hlavní útok Francouzův očekáván v Belgii, přijel 29 března 1794 od armády do Vídně arcivévoda Karel se žádostí, aby císař sám k vojsku se odebral a přítomností svou mysl jeho k udatnosti pobídl. Císař vydal se ihned na cestu a 9 dubna 1794 přijel do Bruxell, 14 pak dubna zavítal do tábora válečného před francouzskou pevností Valencienny. Veškery zbrojné síly císařovy a spolčenců rozdělily se ve tři oddíly, jimž veleli polní maršál princ Koburk, vévoda Yorkský i podmaršálek Otto a dědičný princ Oranský s podmaršálkem hrabětem Latourem. 17 dubna zahájen pochod proti Francouzům za přítomnosti císařovy a již 18 dubna obklopena pevnost Landrecies, která 30 t. m. se vzdala. S počátku dařilo se císařským a spolčencům dobře, ba 18 května dodělali se císařští vítězství v šestnáctihodinné bitvě u Tournay nad generálem Pichegru a 3 června u Charleroi, když však francouzský generál Jourdan branné své síly soustředil, utrpěl od něho princ Koburský 26 června u Fleurus porážku tak rozhodnou, že císařské vojsko i úřady Belgii opustily, kteráž tím rodu habsburskému na vždy byla ztracena. V zápětí zmocnili se Francouzi pevností císařskými osazených, načež zatlačil Jourdan Clerfayta k Rýnu a zmocnil se všeho levého pobřeží této řeky kromě měst Bonna a Rejna-Kolína. Pruské vojsko chovalo se proti francouzské útočnosti liknavě a nevyužitkovalo ani vítězství svého u Kaiserslautern, ježto vláda pruská již smlouvala se s Francií o mír s vyloučením ostatních spolčencův a hledala nové kořisti v Polsku.

Neobyčejná energie, již Francie za doby té přes největší vnitřní zápasy rozvinula, dala podnět i k dobrodružnému plánu, dle něhož chtěli bankéři pařížští vojska států s Francií válčících vyhladověti. 42 bankéřů pařížských odhodlalo se zkupovati všechny zásoby potravin v území států civilisovaných, aby zamezili opatřování vojsk proti Francii ve zbrani stojících. Návrh tento předložen byl výboru pro obecné blaho, kterýž jej schválil. V Dědičných Státech vycítěn dosah jeho ihned a následkem byl rozkaz ze dne 13 května 1794, všem zemským politickým náčelníkům zaslaný, ve kterémž podává se zpráva o úmyslu pařížských bankéřův a tento se za porušení mezinárodního práva prohlašuje. Spolu ukládá se zemským politickým úřadům, aby všemi silami hleděli mařiti provádění úmyslu na výsost nebezpečného, zejména aby obchodní stav domácími časopisy byl poučen o úmyslu tomto a aby jemu známými stala se jména bankéřů súčastněných. Policejním ředitelstvům nařizováno, aby bedlivě přehlížela cizozemské obchodníky, obchodníkům pak ve větších městech uvalována povinnost, aby cizozemské obchodníky k nim přicházející v Čechách přímo nejvyššímu purkrabí anebo na Moravě guvernéru ve známost uvá-

[1]) Protokol sněm. zasedání ze dne 16 prosince 1793 v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokoly sněmovního sedění ze dne 5 března a 23 května 1793 v moravském archivu zemském.

[3]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 21.

[4]) Uveřejněno u Gross-Hoffingra, Leben, Wirken und Tod des Kaisers Franz, 32 sld.

děli.[1]) Zdá se, že pád Jakobínů, který za krátko následoval, i tomuto úmyslu konec učinil.

Národní konvent francouzský šel ještě dále zakázav, aby směnečné závazky Francouzů k poddaným cizích států nebyly zapravovány, naproti tomu ale aby pohledávky směnečné francouzských občanův u poddaných cizích států assignáty byly vyrovnány a konventu předloženy, kterýž pak dal je svými agenty vymáhati. Odpovědí byl dekret císaře Františka I ze dne 20 září 1794, jímž veškeren obchod s Francií a se zeměmi Francouzi osazenými byl prozatím zakázán[2]) pod pokutou dvojité náhrady, dle okolností i tělesného trestu. Patentem císařským[3]) ze dne 1 května 1795 byl bezpodmínečný zákaz tento poněkud zmírněn, ježto zrušen příkaz, dle něhož příslušníkům Dědičných Států ukládáno, aby udali veškery pohledávky své, směnečné i jiné, jak za příslušníky francouzské republiky a zemí touto osazených tak za státem francouzským. Rovněž odstraněna povinnost skládati u státních pokladen peníze, jimiž příslušníci Dědičných Států povinni byli státním příslušníkům francouzským.

Po bitvě u Fleurus vrhli se Francouzi na Hollandsko a tím poněkud pozornost jejich od císařských zemí odvrácena. Nemálem přispělo k tomu obojetné jednání krále pruského, který již tou dobou s Francií smlouval se o mír v Basileji. Rozhodujících činitelů ve Státech Dědičných nebylo však tajno veliké nebezpečenství, jež Dědičným Státům z ujednávání míru tohoto hrozilo, a proto nový zahraniční ministr baron Thugut, prvý náčelník císařské vlády občanského původu, zvláště po smrti knížete z Kounic, jež se 26 června udála, hleděl dodati válečným choutkám nového vzpružení. Uvnitř i vně mělo býti veškero snažení obráceno proti nebezpečenství revolučnímu a výmluvným toho dokladem bylo zrušení platnosti odstavců 41 až 48 občanského zákonníka, jež císař František zvláštním patentem dne 2 ledna 1795 prohlásil. Na místě zrušených odstavců vloženy nové, dle něhož vinným velezrádou se činil a k smrti provazem odsouzen býti měl každý, kdož by porušil osobní bezpečnost panovníkovu anebo něco by podnikl, co by směřovalo buď k násilnému převratu ve zřízení státním buď k přivodění neb i zveličení nebezpečenství z ciziny hrozícího. Doživotním vězením měl pak býti každý trestán, kdož by o velezrádných činech věděl a jich neoznámil.[1])

Podnět k příkrým těmto opatřením podaly některé případy z Vídně, z Uher a Haliče. Již r. 1793 císařský důstojník Hebenstreit ve Vídni osnoval spiknutí rázu jakobínského, kteréž však v počátcích prozrazeno a původce jeho na hrdle potrestán. Větší pozornost vzbudilo r. 1794 uherské spiknutí, v jehož čele stál učený praelát Szazsvárský Ignát Martinović, před tím professor na universitě lvovské a důvěrník Leopolda II. Jsa vášnivým stoupencem revolučních ideí francouzských, spojil se Martinović s mnohými vynikajícími muži tuzemskými i cizokrajnými a zosnoval spiknutí, jež rozšířeno bylo po Uhřích i Haliči. Když úřady nabyly o spiknutí tom vědomosti, tvrdilo se, že mělo úkolem i zavraždění císaře a jeho rodiny. V posledních dnech červencových r. 1794 bylo za noci ve Vídni 9 až 10 osob zatčeno, načež další zatčení následovala. Zvláštní kommisse složená z vídeňských soudních a policejních radů vyšetřovala zatčené; mezitím pak brány ve Vídni za války neosazené bedlivě zavírány a stráže s ostrými náboji v nich ustanoveny. Po nějaké době přiveženy do Vídně osobnosti i ve Lvově a Uhřích zjímané, načež zemský soud lvovský a septemvirální tabule uherská vynesly rozsudek. Ve Lvově uznáni vinnými velezradou vládní rada František Gotthardi, vrchní policejní kommissař šlechtic Troll a obchodník Jan Hackel, všichni tři pak odsouzeni k doživotní vazbě pevnostní. Těžší tresty stihly účastníky uherské. 20 ledna 1795 z rána popraveni mečem na tak zvané generální louce u Budína Jakub hrabě Sigray, přísedící distriktualní soudní tabule v Kysku, dvorní komorní sekretář Josef Hainocsy, rytmistr Jan Lacković, František Szentmariay a posléze praelát Martinović. 13 února t. r. odpraveni ještě notář Alexandr Szolarczik a advokát Pavel Oetz.

Proti významným událostem válečným r. 1794 byl činy chud r. 1795. Císařští bojovali sice již téměř bez spojenců, přes to a přece podařilo se Clerfaytovi menšími potyčkami usaditi se tak pevně na levém břehu rýnském,

[1]) Rozkaz ten uveřejněn z policejního archivu ministerstva vnitra v Correspondenz 1868 ze dne 15 pros., čis. 140.

[2]) Politische Gesetze Franz des II V, č. 29.

[3]) Uveřejněn byl v Brünner Ztg. 1795, čis. 40.

[1]) Politische Gesetze Franz des II VI, č. 1.

že mohl tam přezimovati, načež ujednáno přes zimu příměří.

Nová francouzská vláda direktoriální užila příměří tohoto k úsilnému zbrojení a hotovila se k útoku na Dědičné Státy ze tří stran, aby císaře přiměla k výhodnému míru. Z Italie měl proniknouti do alpských zemí mladistvý vrchní velitel Napoléon Bonaparte, který prvými třemi vítězstvími, jichž na severním úpatí Ligurského Apennina nabyl nad vojskem císařským, projevil fenomenální geniálnost svou. Proti Vídni a království českému vypravilo direktorium dvě armády: po Dunaji k Linci a dále k Vídni operovati měl generál Moreau, proti Mohanu a k srdci království českého bylo postupovati generálu Jourdanovi, jehož skráně obestírala již sláva belgických vítězství.

Vrchním velitelem císařských vojsk, která čeliti měla Jourdanovi a Moreauovi, jmenován v dubnu r. 1796 mladistvý bratr císařův arcivévoda Karel. Nadaný a udatný tento princ rodil se 5 září 1771 ve Florencii jakožto mladší syn tehdejšího toskánského velkovévody Leopolda i byl o tři roky mladší svého císařského bratra. Vychování jeho řídil generál Spanocchi, jinak neznámý, ale mocněji projevovalo se v povaze mladistvého knížete působení duchovního jeho rádce hraběte Hohenwarta, později arcibiskupa vídeňského. S otcem přijel arcivévoda Karel r. 1790 do Vídně, kdež vedením inženýrů d'Allarda a Maillarda oddal se horlivě studii vojenských věd. Prakticky uváděl arcikníže ve válečnictví plukovník Mack. Téhož ještě roku odebral se arcikníže do Nizozemí ku dvoru tety své vévodkyně saské Kristiny, od níž a od chotě jejího vévody Alberta jsa adoptován, stal se čekancem knížectví slezského v Těšíně a tím ocitl se v tužších ještě stycích s královstvím českým. Když vypukla válka s Francií, bojoval arcivévoda Karel ve vojště prince Koburského, maje divisi jednu ve své správě, a v bitvách u Jemappes, Aldenhov a Neerwind vyznamenal se tak, že již tehdy pokládán byl za velikého vojevůdce nejbližší budoucnosti.

Za nesnadných tudíž poměrův ujal arcikníže Karel v dubnu 1796 velitelství proti dvěma francouzským armádám, vedeným vojevůdci jmen již proslavených. Záměry mladistvého vojevůdce, který nebyl ještě překročil pětadvacátý rok věku svého, trpěly velice zdržujícími rozkazy dvorské rady válečné, methodickému spůsobu válčení z dob tereziánských uvyklé a arcivévodovi nehrubě důvěřující. V březnu 1796 čítaly obě francouzské armády v jižním Německu operující 136.581 mužů pěchoty a 17.515 jezdců, proti nimž stálo 131.912 mužů císařské pěchoty a 42.642 jezdcův, ale půda nebyla císařské jízdecké přesile příhodna, nad to pak francouzské vojsko bylo kryto na pravém boku švýcarskou neutralitou a pevnostmi mocností ve válce nesúčastněných. Arcivévoda Karel tudíž radil k ochrannému spůsobu boje, aby chránil království české a přístup k Vídni, ale ve Vídni převahy nabyla dvorská válečná rada, přející spolu s ministrem baronem Thugutem offensivě ve velikých rozměrech, která v konečných úmyslech svých chtěla Francouzům i Elsas a Štrassburk odníti. Následkem toho vypovědělo 21 května příměří a podmaršálek baron Kray zahájil ihned nepřátelství.

Arcivévoda proti vůli své přinucen tudíž k útoku i obrátil se proti Jourdanovi, který přešed Rýn, táhl proti řece Lahně, aby obešel pravé křídlo císařských. 15 srpna 1796 zvítězil nad ním arcivévoda Karel u Wetzlaru a přinutil jej k ústupu za Rýn. Když však část císařských odtáhla k jihu, aby čelila Moreauovi, Sasové pak a švábští sborové odepřeli další účastenství v boji, vykročili Moreau a Jourdan znovu k offensivě. Moreau blížil se již Řeznu a Jourdan vtrhl do Horní Falce. Podvůdce arcivévody Karla podmaršálek baron Wartensleben položil se na levém břehu řeky Náby, aby kryl silnici k Domažlicům a Plzni vedoucí, po níž chtěl vůbec do Čech ustoupiti. V této nepříznivé poloze bylo císařské vojsko na výsost ohroženo a cesta do Čech zdála se býti Francouzům otevřena, kdež již od posledních dnů červencových vznikl nevýslovný poplach. Byloť obyvatelstvo vlasti naší již od počátku válečných operací r. 1796 s nedůvěrou pohlíželo na konečný výsledek, jehož vládní opatření neslibovala velikých úspěchů. Především to byla nouze finanční, která spůsobila, že již od jara pozorováno veliké ubývání hotových peněz, za něž dávány papíry; však „nechtěl potom žádný z obyvatelův svým dobrým spravedlivým penízkem ven na světlo a raději ho bez všeho užitku mrtvý ležeti nechal. A tu pročež přišlať jest znamenitá nouze o drobné peníze, tak že se již takové zavržené a zošklivěné bankocedule nikdež proměniti nemohly. Aby se tedy pro naše ubohé země jakési z mědi dělané a jen

trošinku postříbřené dvougrošáky a čtyřigrošáky ryly, kteréž od dnešního dne (od 24 dubna 1796, v němž vydán příslušný patent) počaly přesmutně u nás rolírovati". [1])

Zděšení v Čechách vzrůstalo, když nebezpečenství války počalo se blížiti pomezí zemskému. 22 července vyklidili již císařští Bamberk. Když 27 července vzdala se Francouzům pevnost Königstein, rychle odesílána záložní dělostřelectva od sboru Wartenslebenského z Bamberka k Chebu, vojenské nemocnice pak do Plzně a Klatov. Brzo potom táhlo okolím chebským do svého domova vojsko saské, jež bylo se vytrhlo ze společenství s vojskem císařským. 30 července přenesena vojenská pokladna od Rýna do Řezna, spolu pak převáženi k českému pomezí nemocní vojínové na 145 vozích. Vznešenější vrstvy obyvatelstva a za nimi i lidé tříd středních z Würzburka a okolí prchali do Čech, do Chebu, Plzně, Klatov, Berouna i Prahy. Kníže biskup würzburský odejel nejprvé do Chebu a když ani tam neviděl se bezpečným, uchýlil se na Červený Hrádek u Jirkova. [2]) 4 srpna osadili Francouzi Bamberk, 5 srpna přiveženy do Prahy archiv kurfürství mohučského a na 50 vozích o šesti koních zavazadla knížat biskupů würzburského a bamberského. 8 srpna přijel do Prahy sám kníže biskup bamberský a ubytoval se v paláci hraběte Vratislava na Malé Straně. Toho dne počítalo se v Praze uprchlíků různého stavu celkem již 1042 osob. [3])

Ochotná pověst zveličovala ještě tyto zprávy. Před polovicí měsíce srpna byla již v Čechách rozšířena zpráva, že císařské vojsko ustoupilo až k Plzni, kdež rozložilo se táborem, Francouzi pak že již dorážejí na hranice zemské. Zprávy tyto se sice nepotvrdily, neboť ve skutečnosti toliko plukovník Vogelhuber od sboru Wartenslebenského s reservní střelbou a válečnými potřebami ustoupil k Chebu. Ale 9 srpna vzdal se již Francouzům Norimberk. V lidu poddaném následkem toho vznikalo vření, podněcované tajnými agenty z ciziny. Nevidouce naděje, že by se zbyli nenáviděné roboty a jsouce toho domnění, že francouzská svoboda přináší sebou zrušení všech úvazků, těšili se v mnohých krajích lidé na příchod Francouzův a na své uvolnění. [1])

Postupem Francouzů do Horní Falce přibývalo v Čechách zděšení. 26 srpna rychtář milčický Vavák, meškaje právě s budějovickým kanovníkem Pinkasem v Kamenném Újezdě, spatřil patero kočárů šesterospřežních kurfürsta bavorského, který prchal z Mnichova skrze Budějovice a Prahu do Drážďan. Choť jeho byla již o týden dříve v Sasích bezpečnosti hledala. Ježto kurfürstské povozy v Budějovicích přepřahaly, byl tím dle slov Vavákových „přístrach z blížícího se nepřítele rozmnožen." [2]) Do Prahy přijel kurfürst sám 29 srpna u večer a ubytoval se na hradě královském. [3])

Postrach před vpádem francouzským nebyl tudíž nijak planý, ba vážně o něm uvažovali i činitelé rozhodující. Docházely již zprávy, že 27 července do Chebu odjely nemocnice, mostaři, zákopníci, kanceláře a špižní úřadové. [4]) V sedění českého sněmu dne 1 srpna předložen na rychlo dvorní dekret, 31 července t. r. daný a oznamující, že se Wartenslebenský sbor blíží k hranicům království a tudíž že jest potřebí, aby vrchnosti a poddaní krajů klatovského, loketského, rakovnického, berounského a pracheňského jakož i okresu chebského dodávali měsíčně 70.000 centnýřů sena ve 4% obligacích, při čemž mělo býti účtováno po 4 kr. za centnýř a míli vozného. Nejvyšší purkrabí hrabě Štampach po přijetí této žádosti delší řečí poukazoval na nebezpečenství blížícího se nepřítele a vyzýval stavy k dobrovolné podpoře, z níž by se hradily bezodkladné náklady na ochranu země. [5])

V Praze touž dobou pečováno o záchranu zemských důležitostí i vzácností. Krajské úřady klatovský, plzenský a žatecký přeloženy ze sídel svých do vnitř země, aby příchodem nepřátel nebyly zadržány ve svém působení, spolu učiněny přípravy, aby odveženy byly archiv guberniální a poklady chrámu svatovítského. Kanovníci Gosko ze Sachsenthálu a Pallas měli je odvézti spolu s dskami zemskými. [6]) 11 srpna vyhlášen císařský patent, podle kteréhož všichni zbraně

[1]) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838) 540.
[2]) Kramériovy cís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 32.
[3]) Rulík, Kal. hist., I, 258.

[1]) Vavák, Paměti III, 330.
[2]) Tamže, 332.
[3]) Brünner Ztg. 1796, čís. 73.
[4]) Kramériovy cís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 32.
[5]) Protokol sněmovního zasedání ze dne 1 srpna 1796 v král. českém archivu zemském.
[6]) Locatelli, 55.

schopní mužové byli vyzváni, aby „z lásky vlastenské“ zbraně se chopili. „V tom okamžení“, praví se v něm,[1]) „kde stok nenadálých příhod k rychlému rozmahání nepřátel napomáhá a k obraně zemí, jimž nebezpečenství hrozí, naši všemožnou pečlivost vzbuzuje, cítíme naši stálost tím rozjímáním posilněnu, že nás prozřetelnost na špic velikého národa postavila, od kterého v každé příležitosti skutečně důkazy obdržujeme, jakou horlivostí nástrahám k obraně své vlasti a práv, kteráž jej šťastný činí, a svého knížete, an jeho povolnost svou na všecky druhy lidu stejně rozšířenou láskou odměňuje, nápomocen býti hotov jest. Třebas by vášeň, snad i schvální roztrušování nebezpečenství nad míru a skutečnost větší a bližší činilo, nicméně nesmíme předce našim věrným poddaným tajiti, že povaha nynějších okolostojicností odkladu netrpí, a při obyčejných prostředcích setrvati nedovoluje, nýbrž nám o všem, jenž dobré své vlasti ubezpečiti žádostivi jsou, větší než obyčejně vynasnažení ukládá. Jak velice také prodloužilost války pod tak mnohonásobnými proměnami vrtkavého štěstí s silou národu zápasila, však přece ještě daleko nejsou všichni prostředkové tak mocného zemstva vyprázdněni; ano při stálé ošklivosti veřejného vladařství, kterou v tom nalézá, aby sobě ke všem těm násilným prostředkům povoliti mělo, jichž naši nepřátelé k utlačení svých sousedův a k záhubě Evropy užívají, obětují tak lidnaté, tak ourodné od přirozenosti a skrz pilnost obohacené země nesčíslné prostředky, s kterými, kdybychom jich užívali, v stavu budeme každému nebezpečenství vstříc jíti. Ale my spoléhajíce na spravedlnost věci naší a na pomoc nejvyššího, jenž spravedlnost ochraňuje, doufáme, že k tomu nepřijde, kdežby národ k poslednímu prostředku své outočiště vzíti přinucen býti mohl. V té důvěrnosti tedy zůstáváme posavád při tom jediném státi, že ty a takové k postavení se pod zbraň voláme, kteříž sice dle pravidla militárního popisu a při pořádném hájení od vojenského stavu pod nazváním vyjmutých osvobozeni jsou, mezi nimiž my také ony cizozemce rozumíme, jenž v našich zemích skrze desítileté bydlení sousedství rakouského zemstva sobě ještě nedobyli. Při tom povolujeme těm, jenž tohoto volání dobrovolně následujíce, u svých vrchností sami k vojenskému stavu se obětují: 1ně: že jak brzo národu dle naší žádosti a dychtění počestný a trvanlivý pokoj ubezpečíme, po skončené válce ihned své propuštění obdržejí. Za 2hé: S nimi v času trvající války jako s dobrovolnými nakládáno býti má; že jim za 3tí na vůli ponecháno bude dle schopnosti a vlastnosti regiment, pod kterýmž žádostivi sloužiti jsou, sobě vyvoliti a oznámiti; konečně že jim Za 4té z slušné uznalosti při jich domů navrácení jak k jejich osídlení tak k lepšímu štěstí všemožná pomoc udělena i také v každé příležitosti zasloužilá přednost dána bude. Ačkoli sobě ouplný oučinek tohoto volání od upřímného smejšlení našich věrných poddaných, jakž jsme již ve všech jiných příležitostech patrně shledali, připovídati můžeme; nicméně chceme jim přece připomenouti, že když se tomuto ctnému volání vlasti ochotně podvolí, s hájením vlasti nejen své a svých rodin vlastní osobnou a svého jmění bezpečnost obhajovati budou; pokudž ale naproti tomu nyní k všeobecné bezpečnosti s námi se spolčiti zameškali, při nešťastných příhodách sami proti své vlasti vražednou zbraň nésti a jakožto bezděční nástrojové nepřátel k vyvrácení veřejného pořádku, k neštěstí svých sousedů, k neštěstí svých rodin a k všeobecné záhubě napomáhati nuceni budou. Pohleďme na kouřící se střeniny vlaské země, na spáchané tam nezbednosti a nelidské ukrutnosti, pohleďme na záhubu, pod kterouž od nepřátelských vojsk protažené, prvé tak slavné krajiny německé říše vzdychají, a žádný nemůže o hrozném osudu pochybovati, kterýž každé zemi, každému národu při vpádu takových nepřátel nastává.“

Druhým patentem ze dne 21 srpna t. r. nařízeno „k obzvláštnímu hájení království českého“ tak zvané „zemské vojsko“, k němuž dle poměru lidnatosti tehdejší každý dvacátý člověk zapsán býti měl. Lid takto určený měl se ihned na svých místech shromážditi a ve zbrani cvičiti, k čemuž gubernialní velitelství české mělo vyšší i nižší důstojníky ustanoviti. Lid tento neměl se však příliš vzdalovati od svých příbytků, v poli měl býti vším opatřen jako skutečný voják, jsa však určen toliko k obraně země, neměl za hranice nikam veden býti.[1])

Císařské patenty neminuly se účinkem, neboť účastenství jevilo se ihned velmi čilé.

[1]) Patent tento uveřejnil Kramérius ve Vlast. novinách 1796, čis. 36 Zajimavý spolu jest jako doklad tehdejšího již zlepšeni úředního slohu českého.

[1]) Tamže, čis. 36.

Každému panství určen počet dobrovolníků, což potkalo se s nadšeným souhlasem. Z některých panství přicházely dojemné zprávy o horlivosti lidu v obraně zemské. Ve Vlašími nabídl se kníže Aueršperk, že sám dobrovolníky z panství svého povede, celkem pak zapsáno na panství jeho 100 osob. Ignát Seitenberger, majitel továrny na kartouny v Zákupích, vyzval veškery své dělníky střelby znalé, že vstoupili do dobrovolného pluku národních myslivců, načež ihned 8 přístup svůj ohlásilo. Seitenberger je ošatil krojem myslivcův, opatřil pěknými ručnicemi, penězi na cestu až do Prahy a zavázal se, že jim bude přispívati po 3 kr. každému denně, dokud by ve zbrani byli. Když odcházeli do Ml. Boleslavě, vyprovázelo je veškero obyvatelstvo s děkanem místním v čele. V Klatovech uvolili se měšťané dosti veliký počet dobrovolníků po dobu války opatřovati buď z městského důchodu buď z pokladny várečné, také dodali mnoho ručnic. Střelecký sbor tamní ohlásil se písemně a česky u svého hejtmana hraběte Vratislava z Mitrovic, že hotov jest, podvolí-li se k témuž i jiní sborové, vypraviti se s důstojníkem a 20 střelci, by pak nastalo krajní nebezpečenství, v plném počtu členů svých.[1]) Panství poděbradskému určeno 125 mužů. Když počet tento dobrovolníky nebyl vyplněn, zapisovali rychtáři i baráčníky a podruhy, načež 8 srpna nastoupili všichni z Poděbrad cestu do pevnosti Plesa, která dle rozhodnutí císaře Františka ze dne 16 března r. 1793 na památku svého zakladatele již tehdy zvána Josefovem.[2]) Tam scházeli se dobrovolníci z krajů bydžovského, královéhradeckého, čáslavského, chrudimského, kouřimského, táborského, budějovického, pracheňského a boleslavského, z ostatních českých krajův v Terezíně. V obou pevnostech měli se dobrovolníci ve zbrani cvičiti.[3])

Arcivévoda Karel ustupuje před Moreauem podél Dunaje k Řeznu, měl v úmyslu v Horní Falci spojiti se s Wartenslebenem a udeřiti na Jourdana, aby pochod jeho k pomezí českému zadržel. Úmysl tento byl velice odvážný, ježto arcivévoda velmi snadno mohl býti oběma armádami francouzskými obklíčen, ale vydařil se proti všem výpočtům řídících kruhů vídeňských, které lekaly se arcivévodovy touhy po offensivě a jemu přechod na levý břeh dunajské zakazovaly.[1]) Ještě 19 srpna štěstí válečné klonilo se ku práporům francouzským. Wartensleben porazil sice u Amberka jeden oddíl armády Jourdanovy, nebyl ale s to, aby se udržel, načež toto hlavní město Horní Falce Francouzi osazeno a jádro armády Jourdanovy hnulo se přímo k českým hranicům. Divý útěk urozených a zámožných lidí k Chebu, Plzni a Klatovům byl předzvěstí v Čechách, že nebezpečenství valí se již k pomezí zemskému. Tu však geniálný arcivévoda spůsobil náhlý a neočekávaný obrat. Přepraviv vojsko své, celkem 28.000 mužů, 17 srpna u Ingolstadtu a Neuburka na levý břeh dunajský, pronikl úzkým údolím řeky Altmühly do Horní Falce a po obtížných pochodech položil se 21 srpna na výšinách u Herrenrieda a Berchinga. Jsa s to, aby přibral k sobě posily od sboru Wartenslebenova, udeřil arcivévoda nazejtří 22 srpna u Leininga na předvoj francouzského generála Bernadotta a po tuhém nočním boji zatlačil jej k Neumarktu. 23 srpna zvítězil arcivévoda opět nad Jourdanem u Schwarzenfelda, kterouž bitvu Jan Nejedlý nadšeným českým hymnem zvěčnil. 24 srpna Wartensleben a generál Hotze po rozkaze arcivévodově udeřili u Amberka na Jourdana v boku i týle, arcivévoda pak sám napadl jeho pravý bok, spůsobil mu těžké ztráty a donutil jej celodenním tuhým bojem, že ustoupil s rozraženou armádou svou k Sulzbachu. Rázem změnila se tudíž situace válečná: vítězný pochod Francouzů k českému pomezí stal se ústupem a ustupující dotud císařské vojsko vedením arcivévodovým jalo se stihati poraženého protivníka. Nehoda, jež potkala téhož dne v bitce u Friedberka s Moreauem generála hraběte Latoura, neměla v další průběh událostí účinku.

Jourdan viděl se v okolí sulzbašském ohrožena a proto dvojím proudem ustupoval dále k Würzburku a Svinibrodu. Císařští táhli v patách za ním a 3 září svedl s ním arcivévoda u Würzburka bitvu, která skončila divým útěkem Francouzů za Rýn. Následkem toho donucen i Moreau k ústupu za veletok tento.[2])

[1]) Kramériovy Cis. král. Vlastenské Noviny 1796. čís. 39.
[2]) Politische Gesetze Franz des II II, čís. 39.
[3]) Vavák, Paměti III, 333.

[1]) Vivenot, Vertrauliche Briefe des Freiherrn von Thugut I, 333 (Thugut Colloredovi 28 srpna 1796).
[2]) Gross-Hoffinger, Erzherzog Karl von Österreich, 163—178.

V Čechách právě téhož dne, když zaujal arcivévoda pevné posice u Herrenrieda a Berchinga, 21 srpna 1796, ohlášen nový císařský patent ve příčině hotovosti obecné, která měla se podjíti ochrany hranic zemských. Ještě než došly zprávy o obratu na bojišti hornofalckém, hlásili se velmi četní mužové k obraně vlasti. Zvláště oblíbeným byl pluk „českých myslivců“, skládající se namnoze z lesníkův a hajných.[1]) Přes to zděšení neubývalo, ba i v Praze pokračováno v přípravách, aby vzácnosti veřejné i soukromé v čas byli v bezpečnosti. 24 srpna bylo v Praze rozepsáno 300 vozův, aby odvezly památnosti a knihy hradní. Biskup würzburský přibyl do Prahy a tam se ubytoval, biskup bamberský usídlil se v zámku postoloprtském.[2]) Ohlas těchto událostí zaznívá i z jednání sněmovního. Vláda chtějíc býti k dalšímu válčení připravena, aby tak dodělala se příznivějšího míru všestranně již kýženého, žádala nové těžké oběti. Dvorním dekretem ze dne 1 srpna 1796 žádána pro r. 1797 5% válečná půjčka, kteráž měla býti s největší rychlostí upsána a složena, aby prý zabráněno bylo nepřátelskému vpádu a sjednán brzy příznivý mír. Reskriptem ze dne 19 srpna t. r. žádal dvůr pro r. 1797 800.000 měr žita a 750.000 měr žita po 1 zl. 30 kr. a 45 kr. vozného. Obilí toto mělo býti placeno 4% obligacemi.[3]) Také moravský sněm obíral se péčemi o obranu země proti vítězně postupujícím Francouzům, ovšem ale teprvé když již bezprostřední nebezpečenství pominulo. V sedění moravského sněmu dne 21 září 1796 navrhovali hrabata Karel Salm-Reifferscheid a František Blümegen, aby jednáno bylo o vhodném způsobu, kterak by bylo v tísni válečné císaři i vlasti odpomoci. Sněm se snesl, aby všichni členové stavů byli vyzváni k dobrovolným darům. 2 září byl již vyhlášen okružník, aby zřizovány a nákladem země vydržovány byly sbory dobrovolných myslivců.[1])

Arcikníže Karel.

Největší zásluha, že nepřátelský vpád ve vzdálenosti sotva dvou nebo tří denních pochodův od hranic byl šťastně zadržán, nepřítel pak až na vlastní půdu zahnán, náleží bez odporu arcivévodě Karlovi. Geniální tento válečník, který přes urozenství své více než kterýkolivěk jiný generál zápasiti musil s nepřízní vojenské správy vídeňské a tak vlastně vítězil proti vnějšímu i vnitřnímu protivníku, byl sice spravedlivě i instinktivně oceňován lidem i největším válečníkem všech dob, císařem Napoléonem, ale za našich dnů zvláště na prusko-německé straně, jeví se mocná snaha význam jeho oslabiti. Nestranné dějiny zaznamenávají však o arcivévodě Karlovi, že jediná vítězství, jichž evropské moci nad vojsky francouzskými a později i nad Napoléonem samým před bitvou u Lipska dobyly, získána byla pod velitelstvím rekovného arciknížete.

R. 1796 podařilo se tudíž arcivévodě Karlovi odraziti hrozivý útok francouzský od Rýna, za to však na jihu, na bojišti italském vítězil Bonaparte ve všech bitvách. A když konečně 2 února 1797 vzdáti se musila velepevná Mantova, zahrozilo znova francouzské nebezpečenství Dědičným Státům, tentokráte zejména Vídni.

V Čechách veškero obyvatelstvo velebilo arcivévodu, že vítězstvími svými uchránil království vpádu francouzského a odjinud

[1]) Rulík, Kal. hist. I, 258 sld.
[2]) Vavák, Paměti III, 335–340.
[3]) Protokol sněmovní ze dne 26 srpna 1796 v král. českém archivu zemském.

[1]) Protokol sedění sněmu moravského dne 21 září 1796 v moravském archivu zemském.

dostatečně již známých jeho následkův. Odtud vysvětluje se neobyčejná láska, jíž arcivévoda u lidu českého i u vyšších vrstev jeho požíval, tak že i do znárodnělé písně jméno jeho vniklo a podnes se v ní udrželo. Stavové čeští uznali zásluhy arcivévodovy zvláště slavným způsobem v sedění sněmu dne 26 září 1796. Byliť se snesli jednohlasně na poděkování arcivévodovi, že odvrátil nepřátelský vpád do Čech již již se valící, mluvčími pak měli býti členové českých stavů v jeho táboře meškající, generál hrabě z Kolovrat a podplukovník hrabě Vratislav.[1] V sedění sněmu dne 14 listopadu 1796 předčítána blahosklonná odpověď arcivévodova.[2]

Na dobu několika let bylo království české uchráněno vpádů francouzských, tím ale nebylo sprostěno velikých nákladů peněžitých a v plodinách na další vedení války. Obranné přípravy v Čechách konány dále, ježto bylo lze při známé energii republikánských vojevůdců nadíti se nového obratu. „Jakožkoli podle těchto zpráv“, psal 3 září 1796 Kramérius v dojmu vítězných zvěstí, „ubezpečeni jsme, že nepřátelé od hranic naší milé vlasti české daleko zahnáni a zapuzeni jsou, přece ale pro všecku a větší bezpečnost všeliké přípravy s nejmožnější ochotností se dělají, za kterouž příčinou také ustanovený dvorský kommissař a dvorská rada svobodný pán z Mayerů do krajů království českého dne 29 odjel, aby na oko spatřil, s jakou oučinlivostí království krajští úřadové i slavné vrchnosti všecko k dokonalé obraně chystají.“[3] Pluk českých myslivců zůstával i nadále ve zbrani a v Praze od počátku září mladí lidé u velikém počtu dávali se do vojska najímati. Dobrovolníci rovněž hojně se přihlašovali k obranné službě. Z chrudimského kraje kromě panství lanškrounského shromáždilo se 178 myslivců, jež vrchnosti, hrabě Valdštejn litomyšlský, kníže Kinský v Městci Heřmanovu, kníže Aueršperk v Nasavrších, města Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Litomyšl, Pardubice, ozbrojily a ošatily. Nový biskup královéhradecký hrabě Trauttmannsdorf přijel schválně do Chrudimě, kdež se dobrovolníci soustřeďovali, a při veřejné slavnosti dal myslivcům jazykem českým požehnání. Král. město Plzeň podvolilo se vypraviti a živiti 100 mužů, král. město Klatovy 22 mužů, král. město Rokycany 42 mužů[1]. V sedění sněmu českého dne 12 prosince 1796 předčítán dvorní dekret ze dne 12 listopadu t. r., ve kterémž žádala vláda, aby vydány jí byly k účelům válečným přebytek ubytovací vojenské pokladny, 259.131 zl. 19 1/3 kr. vykazovaný, a přebytek zajišťovací pokladny proti pohromám krupobitím a povodněmi, 176.557 zl. 16 1/4 kr. vykazovaný, a sice z prvé pokladny mělo býti dáno 200.000 a z druhé 120.000 zl., celkem tedy 320.000 zl. Stavové zjistili, že skutečný přebytek jest menší, o 160.287 zl. 8 /3 kr. a 156.884 zl. 44 1/4 kr., z nichž 200.000 zl. proti zajištění ročních splátek i vyplatili.[2]

Nebezpečenství války z jara r. 1797 ohrozilo tudíž země alpské a Vídeň. Země české byly jeho ušetřeny, toliko z Moravy spěchali k Vídni dobrovolníci. Když došla zpráva, že 10 března 1797 osadili Francouzové Štyrský Hradec, najímáni ihned ve Vídni dobrovolníci „při hlučném zvuku trub a bubnův“, i vyzýváni, „kdožby i také z urozených zemanů dobrovolně službu přijíti chtěli. I shledalo se tak mnoho jízdných dobrovolníků, že v 5 švadron rozděleni byli. O tom zpráva přišla do Čech, tuť sem tam povstali věrní a stateční Čechové, na dále též Moravané, tak že několik set spanilých jinochů, myslivců z Čech a Moravy, někteří jsouce na koních, do Vídně přitáhlo, obětujíce se s velikou ochotností... Všickni tito čeští bojovníci byli od Rakušanů vítáni a k studentům vídeňským tímto hlasem: ‚sem, sem věrní a stateční Čechové!‘ přivtěleni.“[3] Nadšená slova vlastenského kronikáře nejlépe projevují, jaké smýšlení se tehdy v Čechách a na Moravě rozhostilo.

Přes veškeren však odpor, jejž císařské vojsko, dobrovolníci i lid alpských zemí kladli, postupoval Bonaparte tak rychle, že již Vídeň na výsost byla ohrožena a císařský dvůr hledal bezpečnosti v krajinách vzdálenějších. Nejprvé chtěl se uchýliti do Prahy, ale po radě Thugutově rozhodl se císař, že odebéře se do Uher, aby odtud kladl odpor

[1] Protokol sedění sněmovního ze dne 26 září 1796 v král. českém archivu zemském.

[2] Děkovná adressa českých stavů jakož i odpověď arcivévodova, daná v hlavním stanu wiesbadenském 25 září 1796, uveřejněny v Brünner Ztg. 1796, čís. 85.

[3] Kramériovy Čís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 36.

[1] Tamže, čís. 37.

[2] Protokol sněmovního zasedání ze dne 12 prosince v král. česk. archivu zemském.

[3] Rulík v Hist. kal. II, 98.

zesílený smělému vůdci Francouzů. [1]) 17 dubna 1797 do Budína vypraveny dítky císařské, ostatní arcivévodové a arcivévodkyně odjeli do Prahy. Urození a zámožní lidé prchali rovněž z Vídně, nejvíce do Čech a do Moravy, „tak že hlavní silnice vídeňská až ku podivu lidmi a vozy naplněna byla. Místy, pro nedostatek koní, musila pakáž, vozy i lidé na některý čas se pozdržeti a pěší vandrovníci, by na té silnici pro množství vozů, koní k ourazu nepřišli, starou cestou vídeňskou do Čech musili cachati.“ [2]) 19 dubna přijelo císařské komonstvo z největší části do Prahy. Odpoledne téhož dne okolo šesté hodiny přijela arcivévodkyně Amálie a francouzská princezna Terezie, dcera popravených královských manželů Ludvíka XVI a Marie Antoinetty. Po nich přijelo ještě 28 lehkých vozův o šesterém a čtverém spřežení, tak že prý nebylo lze pro množství vozů na hradě Pražském ani choditi. 22 dubna přijelo na hrad Pražský asi 50 těžkých nákladních vozů, s nimi pak německá osobní stráž, jež byla ubytována ve zrušeném klášteře svatojirském. Když však působením arcivévody Karla a přes mocný odpor ministra Thuguta i jeho stoupenců mezi císařem a Francouzi v Lubně bylo smluveno dne 18 dubna příměří, na jehož základě mělo býti o trvalý mír dále jednáno, vrátil se dvůr s počátku května z Budína i z Prahy do Vídně. V říjnu téhož roku ve furlanské vsi Campu Formii byl konečně plný mír uzavřen.

S největší toužebností očekáván byl v Čechách i na Moravě mír tento a když došly zprávy, že sjednán byl za podmínek celkem velice příznivých, tuť obecně připisována zásluha netušeného ve válce obratu arcivévodě Karlovi.

„Moravské“ nebo „helvetské“ spiknutí.

Zvláštním a ve spůsobě svém velmi významným projevem nasvědčujícím spolu, že pomíjela již dvěstěletá téměř passivnost českého lidu, bylo hnutí v lidu poddaném všech částí království i markrabství, kde český živel obou sesterských zemí nejmohutněji se styká, na Rychmbursku a Litomyšlsku v Čechách, na Novoměstsku a Žďársku na Moravě. Od horní Chrudimky až po Svitavu lze pozorovati vlny jeho a nejrůznější byly příčiny, jichž složkou byla vznícená lidová nálada v nejkrajnějších cílech svých ku spiknutí a zbrojnému povstání se nesoucí. Především to byly neukojené tužby náboženské. Východní části kraje chrudimského bývaly hlavními sídly náboženských blouznivců, jichž názory a zásady byly krutými rozkazy Josefa II rdouseny, ale ne udolány. S hrůzou vzpomínali ti, jimž z vyhnanství sedmihradského nebo banátského bylo dovoleno se vrátiti, strastí v zajetí a zvláště ve vojenské službě vytrpěných, odkudž naplněni byli nepřekonatelným odporem proti povinnosti válečné, odpor ten pak stupňoval se a rozšiřoval, když nešťastný průběh prvé revoluční války francouzské zvýšeného počtu branců se dožadoval. Na moravské straně hlavně byli nespokojeni evangelíci reformovaní kol Telecího, Německého a Nového Města, neboť nevyhovoval jim patent toleranční, praksí úřední nad to v platnosti své ještě zúžovaný. K pohnutkám náboženským družily se stezky poddanské. Robota znova byla povinností a ukládána tam, kde dozor krajského úřadu byl dalek anebo nebyl vykonáván tak, jak si toho panovník přál, spůsobem nehrubě od dřevních zlořádův odchylným, vrchnostenští pak úřadové a zřízenci nemeškali výkony svými lid přesvědčovati, že úvazky v platnosti původní zůstávají.

Vnější popudy k hnutí lidu, které směřovalo zřejmě k povstání a již za své doby „moravským spiknutím“ nebo „helvetskou rebellií“ bylo zváno, prýštily dílem ze spůsobu, kterak mladí muži k vojsku odváděni, dílem zakládaly se působením revolučních ideí francouzkých. Zvýšená potřeba vojáků byla příčinou, že odvod k vojsku vykonáván byl bezohledně, ba že zvrhl se v pravý lidolov. Obvykle z počtu na království nebo markrabství nařízeného ustanoven pro obvod každého panství určitý počet — pro veliké panství rychmburské r. 1796 14 mužů —, kteří potají vyhlédnuti a obyčejně noční dobou za přispění panských myslivcův a hajných byli zchytáni a ku plukům dopravováni. O tom, kdo má býti vojínem, nerozhodovaly ani válečné ani zdravotní ohledy, nýbrž pouhá libovůle úřadu vrchnostenského, který také neuvažoval, jest-li předem ustanovený branec svoboden či ženat, jest-li podporou ro-

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunders I, 29.
[2]) Rulík, Hist. kal. II, 102. — Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838), 541.

dičův atd., nýbrž obvyklým pořadem branná povinnost pokládána za trest, kterým mladý zdravý muž měl býti za jakýkoli poklések proti vrchnosti a úřadům jejím pokutován. Ovšem nikdy nebylo poměru mezi pokléskem a touto pokutou, neboť tehdy ještě konána válečná služba v nejpříznivějších toliko případech po dlouhých čtrnácte let, z pravidla ale déle.

Mladí lidé pozorujíce nebezpečenství, které jim ustavičně hrozilo, hleděli se odchodem z domova jeho vyvarovati. Jako řemeslničtí tovaryši brali se do světa a opustivše jednou hranice panství, k němuž poddanstvím byli vázáni, byli bezpečni před úklady a mstou písařů vrchnostenských. Odtud z domova nabyl záhy takových rozměrů, že vzbudil pozornost patrimoniálních úřadů, Tyto podávaly zprávu krajským úřadům, z nichž chrudimský po návrhu jednoho ze svých kommissařů r. 1795 doporoučel českému gubernii, aby stěžováno bylo udílení průvodních listů řemeslníkům na zkušenou jíti chtějícím. [1])

Vzrušení zmítající lidem z příčin vylíčených vzrůstalo působením tajných emmissařů francouzských a zprávami z Francie docházejícími. Uvolnění josefinské jevilo i zde své účinky. České noviny pražské rozšiřovaly se rychle i do nejvzdálenějších končin, českých zemí a i v chudičkých končinách na rozhraní českomoravském staly se lidu známými, poněvadž odebírali je a lidu předčítali i půjčovali evangeličtí pastorové. Zvláště Noviny Kramériovy a jeho Kalendář toleranční požívaly v lidu veliké obliby. Kramérius sice z obavy před censurou přinucen byl projevovati v publicistických projevích svých rozhořčení nad řáděním francouzských revolucionářův, ale způsob psaní jeho byl takový, že i prostý čtenář jádra věci se dovtípil a a z něho shledával obsah francouzských snah. Tu pak zvláště hanebně působilo slovo „svoboda“, v němž poddaný lid český i moravský spatřoval heslo k odstranění nenáviděných úvazkův. A poněvadž úvazky tyto dály se s prospěchem vrchností a církevních činitelů, tož obracelo se záští hněteného opět lidu tu proti pánům tu proti kněžstvu. K tomu přistupovaly všelikterá mlhavá proroctví a dopisy vojáků z bojiště, kterým v cizině otevíral se dotud neznámý svět. Tajní emmissaři

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 65.

francouzští lid v domnění jeho utvrzovali namlouvajíce jemu, že tehdejší válka revoluční s Francií není válkou „císařskou“, t. j, z ohledů vládních vedenou, nýbrž prý „panskou a kněžskou.“ [1]) Není nepravděpodobno, že vláda francouzských direktorů tajné tyto emissaře do Čech a do Moravy vypravovala, aby císaři způsobila nesnáze v zemích nejspolehlivějších a tak jej donutila ku příznivému pro Francii míru. Také není náhodno, že emissařské počiny, o nichž došla úřadů zpráva, jsou vesměs současny s velikým útokem, jejž r. 1796 Jourdan a Moreau proti Státům Dědičným a zvláště proti království českému podnikali.

Z výslechů svědeckých, které ve příčině původu „moravského spiknutí“ s hlavními původci jeho byly v červenci 1797 ve Žďáře a v Jihlavě konány, vyšlo na jevo, že v území tohoto spiknutí objevili se skutečně cizí emissaři. Bernard Süss, jeden z hlavních náčelníkův, udal vyslýchán jsa u hrdelního soudu jihlavského, že přijel k nim na hony v podzimí r. 1796 „bohatý pán“ a ptal se jeho Süssa, co by bylo nového. Když Süss odpověděl, že v Jihlavě najímají na vojnu s hudbou, řekl prý mu onen pán, „že se nemají dáti klamati, protože císař nechce, aby oni byli vojáky. Vrchnost a duchovenstvo — vyprávěl dále — chtějí vojně, že lidu škodí, ježto způsobuje vojna porobu, jež jim prospívá. Vrchnosti a katolickému duchovenstvu prý jest důležito, aby bylo zbraní Francouzům odporováno, kteří chtějí obecnému lidu pomoci, a že tomuto odporu obětují mnoho lidu sedlského“. [2])

O osobnosti „bohatého pána“ a o tajuplném jeho pobytu v krajině vzrušené není již zpráv. Jisto jest, že válka s Francouzi již od počátku svého v lidu nejvýchodnějších okresů českých působila zvláštním kouzlem a že do ní veliké naděje kladeny. Jeden z hlavních moravských původců „spiknutí“ Matěj Michal již roku 1795 vykládal svým známým, že jest to válka „panská“, proti lidu namířená, načež řeč tato šířila se po vesnicích. [3]) Michal sám při výslechu tvrdil, že slyšel vypravovati o „bohatém pánovi“ od kteréhosi souseda fryšavského v Novém Městě moravském. Nepodobá se pravdě, že

[1]) K. V. Adamek, Čas. mat. mor. 1902, 240.
[2]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 65.
[3]) Z výslechů žďárských r. 1797 u K. V. Adámka, Příspěvky, 66.

byl „bohatý pán“ Michalovou smyšlenkou za tím účelem, aby snáze lid pro úmysl svůj získal. Svědectví Jana Mičky[1]) dotvrzuje opak.

Předními náčelníky hnutí tohoto byli Jan Makovský, Kašpar Melichar jinak Janko, Jan Černý a Ferdinand Vítek, všichni z Pusté Rybné. Pohorská vesnice tato, položená v lesích mezi Hlinským, Žďárem a Poličkou, byla patrně ohniskem všeho hnutí, jehož středem ale stalo se Nové Město moravské s evangelickým sborem svým. Tam konána důležitá shromáždění, o nichž zprávu podávají pozdější výslechy jednotlivých účastníků.

Ze svědectví Tomáše Blažka plyne, že počátek „spiknutí“ datuje se již z r. 1795, a není nijak vyloučeno, že zvláštní nepokoj, o němž litomyšlský vrchnostenský úřad r. 1792 zprávu podával byl jeho předzvěstí. O neděli svatodušní r. 1795 přítomni byli Matěj Michal se dvěma syny svými, s rychtářem a s Tomášem Blažkem v evangelickém sboru novoměstském, kdež mělo se státi ujednání s Čechy. Téhož dne k poledni byla schůzka u magistrátního rady Procházky v témž Novém Městě Moravském, kdež dle pozdějších výslechů byli přítomni z Německého evangelický pastor, rychtář, řezník Kraus se svými syny Josefem a Krištofem, Jan Budíšek a ještě jeden soused, z Nového Města prvý radní Melichar, syndikus a několik měšťanů, ze Zubřího rychtář Josef Maršů a sedlák, u něhož Jan Makovský sloužíval, a ještě jeden čtvrtník, z Roženeckých Pasek tkadlec Václav Valenta, z Fryšavy tři sedláci, mezi nimi jakýsi Sláma, z Lišna rychtář se dvěma sedláky, z Odrance dva sedláci, superintendent Blažek z Jimramova — níže bude o domnělé přítomnosti Blažkově v novoměstské poradě ještě položeno — a ještě jeden soused, z Daňkovic dva sedláci, ze Spělkova purkmistr[2]) Dědic, osm jiných osob z panství jimramovského, rybenský (snad pustorybenský) rychtář a purkmistr, purkmistr z Březin, rychtář z Telecího, někteří z rycht bez rychtáře, pak Makovský a Ferdinand Vítek, vůbec Ferdou zvaný.

Porada nedála se najednou, nýbrž účastníci z každé vsi obesíláni na jinou hodinu. Hlavními řečníky byli pastor z Německého, radní Procházka a radní Melichar; tento účastníky sepisoval. Na stole ležely kniha a nějaký popsaný papír. V tištěné knize bylo proroctví, že přibližila se doba, kdy francouzská válka přestane a válka s Prusy vznikne, načež sedláci začnou vojnu, všichni povstanou, všechny zámky přepadnou, vyvětí se ze všech dávek a zjednají si svobodu. Za stolem u radního Procházky sedělo několik osob, mezi nimi pastoři z Německého a novoměstský Housek, panský justiciář Benátský, purkrabí, syndik Melichar, radní Procházka a novoměstský tkadlec Satorka, obecně Dedlička zvaný. Duší všeho byl Procházka, k němuž již r. 1795 rychtáři docházívali a od něho různých zpráv o vojně se dovídali, ty pak dále sousedům vypravovali.

Schůzka novoměstská obírala se přípravami a organisací zamýšleného povstání, které majíc v čele muže v krajině vážené a úřady pěstující, mohlo při obezřelém řízení státi se událostí povážlivou. Ve schůzce byli účastníci vyzváni k výcviku ve zbrani a skutečně konala se odtud v lesích cvičení, jež řídil Makovský, a sice dle přání náčelníkův alespoň v neděli. Justiciář a purkrabí z Nového Města přítomni byli prvému cvičení. Přijeli kočárem až do Fryšavy, odkudž pěšky šli do lesa mezi sedláky a chasu. Pobyli si tu asi hodinu, povzbuzujíce všechny k výcviku i dalším přípravám a vyzývajíce je, aby se všichni do žní r. 1797 ozbrojili. Jednou přišli prý podívat se na cvičení i pastor Housek a radní Procházka. Shromáždění spiklenců měla se díti u velikého stromu na cvičišti za Fryšavou.

Rychle šířilo se hnutí po okolních panstvích žďárském, novoměstském, jimramovském, roženeckém, kunštátském, pernštejnském, rychmburském, poličském a lanškrounském. Shromážditěm měly býti rozsáhlé fryšavské lesy na moravské straně. Cvičenci shromažďovali se každého večera na poli Jakuba Mičky, odtud šli do lesů Zubří a v Čechách Březí zvaných na cvičení. Cvičeno také v lesích pernštejnských.[1])

Účastníci spiknutí kromě výcviků vojenských zavazovali se přísahou k stálosti a mlčelivosti, měli své odznaky a konali mezi

[1]) Otištěné v Correspondenz 1868, čís. 141 ze dne 16 prosince.

[2]) V moravských obcích venkovských vedle rychtáře vyskytoval se ještě purkmistr.

[1]) Protokol o výslechu Jana Michala v Correspondenz 1868 čís. 143 ze dne 18 prosince.

sebou a v kruzích stoupenců sbírky peněžité k podpoře svých úmyslů. První účastníci přísahali již pod večer božího hodu Svatodušního o schůzce novoměstské, a sice katolíci u magistrátního rady Procházky, evangelíci pak ve svém chrámu, přijavše nejprvé večeři Páně. Znění přísahy známe z výslechu Jana Michala a Tomáše Blažka, ale není téhož obsahu. Formulář Michalův jest jednodušší a tudíž i původnější. Vyjímáme ze souhlasného znění obou formulářů, že přísahali účastníci věrnost a stálost v konání, že myslivcům, zámkům a kněžím odejmou jmění i zbraně, že věrni budou svým náčelníkům Makovskému a Vítkovi, že ihned vykonají každý rozkaz, který jim těmito náčelníky oznámen bude, že zrádce bude náčelníkem trestán anebo každým druhým zastřelen.[1]) Formulář Tomášem Blažkem udaný budí jisté pochybnosti. Zavazovalť poslušností a věrností jimramovskému superitendentu Blažkovi, kterýž v něm jmenován před Makovským a Vítkem, a na konci svém obsahoval zřejmý projev nepřátelství proti církvi katolické, ukládaje spiklencům, aby církev tuto i duchovenstvo její potlačovali, na místě pak katolické církve měla se státi církev reformovaná panující, chrámy katolické měly býti zbořeny a zničeny; o císaři Františkovi byl pojat do formuláře výrok na výsost urážlivý. Superintendent i pastoři novoměstský a z Německého, pak radové Melichar a Procházka, měli, kdyby Francouz hlouběji do země vpadl, proplížiti se do Vídně a císaře i s rodinou jeho zahubiti, všichni pak odtud svobodni, sjednoceni a rovni býti.[2]) Po přísaze této páni se líbali i říkali, že jest to políbek bratrský. Podávány na vzájem ruce na znamení, že všichni účastníci jsou za jedno.

Znění přísežní formule projevuje nejlépe, jak mlhavy byly zámysly jednotlivých spiklenců. Že pastorové novoměstský a z Německého snažili se prospěti církvi své se škodou církve katolické, jest na bíledni ze všech zpráv. Oni domnívali se, že blíží se vhodný okamžik k povznesení jejich vyznání vítězným postupem Francouzů, který měl upraviti cestu k zakročení prvé moci evangelické Prusku. Pastorové novoměstský a z Německého v témž směru i utvrzovali lid. Katolíci nevypozorovali snah těchto, ježto u nich převládala v prvé řadě touha po zrušení tížících úvazků.

Doba ku konci XVIII stol., charakterisovaná veřejnou činností tajných dříve spolků s odznaky a tajuplnými hesly jejich, projevuje se i v „moravském spiknutí“. I tu shledáváme se s „bratrskými odznaky“ účastníků, jež rozdávali radní Procházka, novoměstský syndikus i jiní. Každý účastník měl nositi odznak vždy při sobě. Jeden z odznaků těchto později byl nalezen při úřední prohlídce Blažkova obydlí v Račicích. Blažek ustanoven jsa za desátníka, obdržel jej od Makovského; tento prý měl podobný cínový odznak veliký jako tolar, na modré stuze. Obyčejní účastníci měli malý odznak jako desátník, někteří dostali od Makovského v lese fryšavském i odznak cínový. Tehdy prý bylo v lese sto sedlákův a chasníků vedle obou pastorův. O tři týdny později po tomto rozdílení rozdávány v neděli „bratrské odznaky“ u radního Procházky v Novém Městě za přítomnosti obou pastorův i justiciáře Benátského, při čemž udává se, že byla na odznaku pečeť s otiskem lžice zednické. I bylo vykládáno účastníkům, že rozdávají se odznaky z té příčiny, aby s nimi každý do schůzek přicházel a tak se zjistilo, kdyby někdo cizí přišel mezi ně, a aby takový cizí příchozí mohl býti otázán, chce-li se s nimi zamýšleného boje súčastniti. Kdyby otázaný účastenství odepřel, měl býti střežen, věc pak Makovskému oznámena, ježto člověka takového bylo za zrádce pokládati.[1])

Odtud konaly se každého téhodne schůzky po vesnicích a sbírky peněžní k nákupu zbraní a získání chasy. Večer bývaly schůzky v polích. Chodilo se i do lesa zuberského, do okolí Březin v Čechách, kdež sstoupila se česká „banda“ a cvičila ve zbrani Moravany. Po vánocích 1796 oznamováno již moravským účastníkům, že cvičí se chasa kolem Makovského soustředěná po vojansku a spolu vyzýváni moravští chasníci, aby přišli též na výcvik. Cvičili se i ve střelbě do terče. Tehdy Čechové i Moravané v lese přísahali u kaple sv. Kateřiny. Žďárští přísahali 25 března 1797 v jakési jeskyni. Do jámy, jež byla v zemi vyhrabána, zastrčen kus dřeva s hořící svěcí, načež Tomáš Blažek postavil se mezi světlo a přísahající. Asi 100 osob přísahalo v lesích fryšavských za přítomnosti novoměstských náčelníkův.

[1]) Dle zachovaného znění v protokolu Jana Michala tamže.

[2]) Dle protokolu Blažkova tamže.

[1]) K. V. Adámek, Časopis mat. mor. 1902, 245 sld.

S podivením jest, a prokazuje opět nespůsobilost tehdejších zeměpanských úřadů, že hnutí toto jim zcela neznámým zůstávalo. Údiv náš jest tím větší, uvážíme-li, že od projevení spiknutí Heberstreitova a Martinovićova ukládala vláda nejpřísnější dozor nad „jakobínskými“ projevy. Vždyť hnutí z ohniska svého pustorybenského a novoměstského šířilo se na všechny strany a zasáhlo vedle svědectví výslechů později s účastníky konaných území desatereho panství v Čechách a na Moravě. Na panství někdejšího kláštera Žďárského připojily se ku spiklencům osady Račice, Olešná, Bobrová Dolní, Nová Ves, ze Zvole starý rychtář Mach, z Olšové poddaní Hejduk a Stohandl, z Radešína poddaní Jeřikovič i Brož a dva chasníci, z Hodiškova Vojtěch Ficka, který později prchl. Na panství roženeckém Závist ves celá, z Plačna a z Dlouhé Lhoty po dvou chasnících, z Míchova jeden, ze všeho pak panství některé ještě osady neznámého jmena, na panství kunštátském mnohé osady jsou bez bližšího označení, na panství jimramovském Spělkov, Krásná, Daňkovice a Kudín vsi celé, městečko pak Jimramov s části, na panství novoměstském Zubří, Německé, Lišná, Odranec, Novosady, Horalec Moravský, Studenec, Kuklík a Rokytná vsi celé, Fryšava s části, z Pohledce dva chasníci, tolikéž ze vsi Koďan, ze Tří Studeň sedlák jeden a jeden svobodný chasník, z Vrtěříže síťař jeden, z Věžné obstárlý mlynářský, z Nového Města oba magistrátní radové Melichar a Procházka, justiciář Benátský, pastor Housek, tkalcovský mistr Satorka a dva krejčí. V Čechách na panství rychmburském účastnily se Svratouch, Lambuřský a Březí vsi celé, ze vsi Pustorybné (Wussrybey) nebo Ubny jakýsi krejčí Václav, na panství litomyšlském dvě veliké osady beze jmen označené, z nichž v jedné 12 poddaných, ve druhé jeden chasník řeznický, na panství lanškrounském dvě osady blíže neoznačené a chasníci Ondřej Ráček a Tomáš Blažek.[1])

Není lze upříti, že myšlenka spiknutí šířila se a ucházela dlouho pozornosti úřadů, jakkoli účastníci dosti veřejně si vedli. Vhod přišla jim odlehlá a nepřístupná horská poloha jakož i tajná podpora některých úředníků vrchnostenských. Zdá se však, že byli spiklenci událostmi předstiženi, dříve než přípravy své byli vykonali.

Výše již bylo řečeno, že byly shromaždištěm spiklenců na moravské straně určeny lesy fryšavské. Veškeren obvod zamýšleného povstání měl býti rozdělen na čtyři okresy. Makovskému a Černému dány na péči panství roženecké, pernštejnské, jimramovské a kunštátské, Procházkovi a spolu prý i superintendentu Blažkovi panství novoměstské, žďárské a poličské, justiciáři Benátskému a pastoru Houskovi panství rychmburské a litomyšlské, pastoru z Německého panství lanškrounské a vysokomýtské. Syndikus nebo rada Melichar s tkalcem Satorkou měli zůstati v Novém Městě a starati se o správu pokladny i účtování. Peněz byl prý již značnější úhrn po hotově. Odměny denní pro prostého bylo 6 kr., pro desátníka 12 kr. Tomáš Blažek a Jan Michal byli desátníky na panství žďárském. Pokladna byla v Novém Městě u rady Procházky v jakémsi sklepení. Oblek stejný barvy popelavé měl býti zaveden později.

Všeobecné vzbouření chystalo se po žních, ke dni sv. Jakuba r. 1797. Přípravy k tomu konány hojné, ale dlouhá doba až do dne propuknutí nepřispívala k utajení příprav, zvláště když tyto konány veřejně a ne bez přídechu romantismu. Opatření úřadů ve příčině rekrutů spůsobila pak, byť i nepřímo, že spiknutí ještě před provedením svým bylo prozrazeno.

Na zimu r. 1796, když císařské vojsko v Italii musilo na všech stranách před Francouzi ustupovati, trousily se mezi lidem zprávy o novém a hojnějším odvodu rekrutův. Úřady panské i vrchnostenské znajíce obavy lidu a zvláště mladých mužů před vojenským kabátem, utajovaly pravý stav věcí a hleděly přikázaného počtu mužstva nabýti lstí a násilím. Krajský úřad chrudimský, jehož hejtmanem byl tehdy baron Koc z Dobře, nařizoval 23 ledna 1797 důvěrným sdělením vrchnostenskému úřadu rychmburskému, že dvorním dekretem ze dne 21 prosince 1796 bylo rozvrženo na toto panství 14 rekrutův, a dával návod, aby je dal v noci ze dne 30 na 31 leden 1797 schytati. Podobná nařízení došla i jiných úřadů vrchnostenských a vyvolala na mnohých místech zjevný odpor. Chasníci v okolí svrateckém zprotivili se a nechtěli jíti na vojnu. Prchli do lesů, tam

[1]) Dle Correspondenz 1868 čís. 143 ze dne 18 prosince.

žili v zástupích, přepadali myslivce, kteří se nejhorlivěji k chytání rekrutů propůjčovali, a odnímali jim zbraně. Rekrutu jednoho jdoucího na Rychmburk zastihli v poli a vzali sebou na lesy. Příklad jejich působil svůdně, neboť i na okolních panstvích chasa počala se bouřiti a na lesy utíkati.[1])

Podnětem k mocnému vzrušení mysli lidu byla však událost spělkovská. Tam myslivec, hajný a panský dráb pokusili se noční dobou zchytati mladé muže, za rekruty určené. Výběr těchto mužů nebyl nahodilý a zvláště bylo pozorováno, že nepoměrně více za rekruty ustanovováni byli evangelíci. Hoši spělkovští opřeli se tudíž násilím a opilého drába, jehož myslivec a hajný opustili, zbili do krve, načež do lesa utekli. Podezření, že drába zbil, padlo na synka Václava Raspíra, který rovněž byl prchl. Superintendent Blažek přemlouval otce jeho, aby se synem šel k hraběti Belkredovi do Jimramova a o milost prosil. Otec šel, ne však syn.[2])

Za krátko na sta mladých mužů zdržovalo se v rozsáhlých horských lesích na rozhraní českomoravském a snažili se k sobě přilákati všechny muže za rekruty určené. Dle některých zpráv bylo jich asi 150, dle jiných nad 400 mužů. Od ledna až do května hnutí přibývalo, ježto úřady neměly dosti energie k zakročení potřebné. Také na moravské straně prchali mladí mužové do lesův a zesilovali počet svůj přibíráním rekrutů. František Maděra z Březin oznámil moravským uprchlíkům, že 24 dubna budou z Březin a Pusté Rybné vedeni rekruti, načež uprchlíci přepadli rychtáře rekruty doprovázející, z těchto tři osvobodili a sebou na lesy vzali.[3])

Snaha vrchnostenských úřadů zchytati jednotlivé uprchlíky okázala se býti marnou, ježto účastníci spiknutí moravského kladli chasníkům všemožnou podporu a zvláště evangelíci těžce nesouce, že synové jejich nad právo k vojenské službě bráni jsou, se vší horlivostí uprchlých se ujímali. Pozdější výslechy zjistily, ze spiknutí moravské a vzpoura rekrutů prýštily z téhož zdroje lidové nespokojenosti, a že již od počátku účastníci zamýšleného spiknutí věci rekrutské jako své se ujímali. Z výslechů, jež v červenci 1797 před kommissí ve klášteře žďárském byly konány, vyšlo na jevo, že v době velikonoční 1797, když odvod byl konán, byli rekruté se spiklenci smluveni. Dle úmluvy této měli se po 14 dnech sedláci k chase připojiti, lid v jedné vsi po druhé pro vzpouru získávati, na faráře jíti, do lesů se uchýliti a po žních s českými zástupy se spojiti. Skutečně horliví pastorové obcházeli vesnice zvláště na straně moravské a vybízeli chasníky i sousedy k účastenství. V neděli u rychtářů konávaly se schůzky.[1]) Jediný superintendent Blažek dobře tuše nebezpečenství, kteréž z událostí těch církvi evangelické hrozilo, snažil se auktoritou svou bouři zažehnávati. Ježto uprchlíci byli po výtce vyznání evangelického, pokládal Blažek za povinnost svého úřadu, aby je přiměl k návratu a k obnově poslušenství. Napsal tudíž list uprchlým, v němž vyzýval, aby se poddali a domů navrátili. Na přímluvu své choti, která obávala se nepříjemností, listu sice neodeslal, ale o nejbližší neděli při bohuslužbě ve filiálním sboru daňkovském, svolal po kázání veškeren lid i s rychtářem k rolníku Františku Hejtmanovi a domlouval shromážděným, aby nekladli překážek vojenskému odvodu. V další řeči své snažil se v nich vznítiti lásku k vlasti, předkládal jim, že obdrželi svobodu u víře z milosti panovníkovy, že, by se chvalitebně a statečně ve válce chovali, by od hranic vlasti neštěstí odvrátili a tím nových zásluh sobě zjednali, dobře by i církvi i sobě posloužili, jinak že církev i sebe uvrhnou do záhuby. Ale některé chudé ženy vášnivě proti němu se postavily tvrdíce hlomozně, že odchovaly syny své sobě na podporu a že teď, když oni je živiti mají, berou se jim na vojnu, kdež vydáni budou tisícerým neznámým neřestem, a vrátí-li se jednou z vojny, že budou z nich mrzáci a žebráci, nad nimiž žádný se nesmiluje. Vytýkaly pak superintendentovi, jak slyšely od kolem jdoucích, že měly raději syny své sviním k sežrání předhoditi. Spojitost bouře rekrutské se spiknutím moravským doložena pak byla vývody, že to jest vojna pánův a ne poddaných. Že by ochotně šli synové jejich na vojnu za pány, by mohli se do nich nadíti nejmenší milosti, místo toho že však čím dále tím více jsou omezováni a robotou, pokutami a jinými břemeny obtěžováni pročež prý vojna ta není požehnána.

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu v okolí Hlinska v XVIII stol., 60.
[2]) Dobiášův Časopis historický I, 166.
[3]) K. V. Adámek, Tamže 83.

[1]) K. V. Adámek, Časopis matice moravské 1902. 241.

Chasa ukrývala se po lesích sem tam buď o živobytí prosíc buď lidem známým za peníz dříví štípajíc; jinak škody nepůsobila, ale z obavy, aby nebyla přepadena, pobíhala v tlupách o 30 až 50 hlavách.[1])

Tu krajské úřady chrudimský a jihlavský přikročily k soustavné prohlídce lesův a ku chytání uprchlíků. V Novém Městě zřízena vyšetřující kommisse, již řídili úředníci krajského úřadu jihlavského kommissař Václav Grohmann a kancelista Václav Wingelmeyer. Kommisse tato s plukovníkem Františkem Aulbertem vydala ihned k lidu provolání „Na ty skrze vojenský stav zběhlý a v lesích se nyní zdržující poddaný“, v němž poukazovalo se na ochotu k dobrovolné službě vojenské, r. 1796 ve všech zemích a zejména na Moravě projevenou, kdež přes 3000 dobrovolníků se přihlásilo, kdežto nyní lid moravský ukazuje jednáním, že nechce míru obecně želanému, přirovnávaje se „divokej zvěři a hledaje jak ona loupežnictví“. Provolání ukazovalo dále na pokuty, které sběhy stihají, jakož i na provinění, jichž se lid pobouřený neposlušenstvím svým dopouští. „Ačkoliv vy nyní“, praví se, „žádnej milosti hodni nejste a jí nezasluhujete, tak přeci nechcem, by ste neštastni byli, protož vám eště jednouc z nejvyšší milosti tu příležitost dáváme, že vy do vašich otcovských domů časem zpátkem přijíti, hospodářství přijmouti a skrze manželský stav štastni býti můžete. Poslechněte naší rady, navraťte se všichni dobrovolně, s vaší zbrojí, neb vám dáváme ujistění na naši čest, že vy eště nyní v dobrotě a v lásce přijmuti budete, žádnej trest vás eště neočekává, jenom jedině k vojenskému stavu se odevzdáte, a to proto, by sme o vašem polepšení a poníženosti pro nynější a budoucí časy zajistěni byli, taky za vás prositi neopomineme, by ste kapitulaci obdrželi. Kdybyste vy ale naši radu, jak vám ji bratrsky na ruku dáváme, neuznávali a vás raděj k divokej zvěři a loupežnictvu spojili, nežli byste někdy k vašim rodičům, přátelům, spoluvojákům, navrátiti a někdy po časy s jedinou dobrou a příjemnou ženou spojiti se mínili, tak budete od tých, již zde se vynacházejících mnoho vojáků z jihlavského mnoho jinších vojákův a rejtharů z Čech — a od toho každodenně vícej očekávajícího vojska v jiném kraju v každých koutech hledáni, beze všechnej outrpnosti schytáni, pak ale co nejmenšího šanováni nebudete, neb potom se jako s loupežníkami zacházet bude, při tom taky hned se všechna vaše nynější a k očekávání buď už mající majetnost a statky beze všeho ohledu vám se konfiscírovat a jedným slovem se s vámi beze všechnej milosrdenství tak, jak zasluhujete, jednati bude. Spomejnte — rozvažte to — a vyberte sobě nyní buďto tu vám předložející milost aneb očekávejte vaše neštěstí; až do pondělka, to jest 29 máje, necháme vám času, na kterej den my v dědině Krásnej jako přátelé se vynajít necháme a ty jistý, kteří dobrovolně se dostavějí, zdej počestní a od hroznych trestů vysvobozeni budou.“[1])

Téhož dne ještě, když bylo provolání toto ohlášeno, přinesl je posel do Jimramova superintendentu Blažkovi s rozkazem vyšetřující kommisse, aby bez odkladu vydal se s ním na cestu po těch vsech, z nichž mladý lid byl v lesích, a aby oznámil rodičům uprchlíků, že se nikomu z nich nic zlého nestane, kteří z nich do třetího dne přijdou ke kommissí na katolickou faru do Krásného. Superintendent rozkaz vykonal, ale bez okamžitého výsledku.

Současně vydán rozkaz, aby zjistěno bylo, zdali rekruti od uprchlíků vzatí domů se navrátili. Rekruti tito z největší části ve svých domovech byli nalezeni a na 12 květen 1797 k výslechům obesláni. Vyšetřováno bylo, kde se nejspíše zdržuje „banda zbůjnická“ a kdož k ní náležejí, načež zjistěno, že největší díl uprchlíků jsou z panství král. města Poličky, zejména z Pusté Rybné a Telecího, a z panství jimramovského okolo Spělkova a Krásného. Také vyšlo na jevo, že zacházejí mnohdy uprchlíci až do lesů novoměstských na Moravě, že vypadají na obyvatelstvo, chleba, mléka a zemáků se dožadujíce a zabitím i zastřelením tomu hrozíce, kdo by jim nechtěl vyhověti. Vyslýchaní dotvrdili, že jsou uprchlíci ozbrojeni a že mají dosti střeliva. Kommisse při vyšetřování přišla konečně i na stopu spiknutí, které tím projeveno. Určitě shledáno, že sídlem jeho bylo Nové město, ale ve příčině náčelníkův a účastníků nenabyla kommisse názoru pravého, přijímajíc zprávy jednostranné a smyšlené, zejména ve příčině superintendenta Blažka.

[1]) Dobiášův Časopis historický I, 165 sld.

[1]) Provolání toto, dané 26 května 1797 v Novém městě, otištěno v Dobiášově Časopise historickém I, 166—168 dle originálu uchovávaného v archivu evangelické fary jimramovské.

Následkem toho byla věc mnohem vážněji pojímána a o ní skrze brněnské gubernium až císaři zpráva podána; zejména oznámeno, že má povstání propuknouti dle úmluvy spiklenců 16 července 1797

Vrchnostenský úřad rychmburský podal o šetření svém 18 května zprávu krajskému úřadu chrudimskému, načež krajský hejtman baron Koc ustanovil se na obecné prohlídce lesů. Každému panství nařízeno, aby vyslalo 15 května četu svých lidí na své hranice, načež o 9 hodině ranní téhož dne měla počíti všeobecná prohlídka najednou ze čtyř stran. Prvé z uprchlíků, počtem 13, shlédli panští zřízenci u Spělkova na straně jimramovské. Byli to Moravané, kteří ještě v čas přeběhli hranici českou a chtěli hned uchýliti se do lesů poličských, při čemž pomáhali jim někteří z pustorybenských poddaných, ručnicemi ozbrojení. Ale na pomezí lesů poličských stál polesný poličský s lidem ozbrojeným, maje v úmyslu útěk do svých lesů zameziti. Byl však chasníky spozorován, z nichž jali se dva proti němu i lidu jeho ručnicemi mířiti. Polesný hotovil se k odporu, chtěje ale zameziti zbytečné krveprolití, kázal střílet uprchlíkům po nohou; domníval se, že poddaní na prohlídku určení po ráně jdouce, jemu na pomoc přikvapí. Vystřelil tedy a poranil na noze selského synka Makovského z Pusté Rybné, ale z lidí poddaných nikdo se neukázal. Polesný chtěl je tudíž vyhledati, tu však zastoupil mu cestu Makovský a jakýsi Šroubař z Pusté Rybné, střelili po něm a dvěma ranami jej poranili, když pak k zemi klesl, s jinými k němu přiskočili, chtíce jej odzbrojiti. Poboční zbraně nepodařilo se však jim polesnému vyrvati, poněvadž pak již blížil se zástup rychmburských poddaných, opustili chasníci polesného a rozprchli se, jedni do lesů poličských, druzí na jimramovskou stranu, takže, ač se asi 1500 lidí prohlídky účastnilo, ani jediný z uprchlíků chycen nebyl. Vrchní rychmburský domníval se, že byli zbůjníci bezpečně z tamní krajiny a že ukryli se po Pusté Rybné, Telecím, Betlemě, Spělkově a Krásném anebo že bylo s nimi obyvatelstvo srozuměno, ježto poličští sedláci, jakkoli slyšeli výstřel z ručnice polesného, přece tomuto na pomoc nepřišli, nýbrž se rozprchli a vůbec své stanoviště opustili, načež bylo zjištěno, že ještě téhož dne u večer asi 25 uprchlých chasníků bylo po lesní prohlídce ve Spělkově u Jimramova i v Betlemě u Poličky v hospodě se střelnou zbraní. Noclehář, který byl toho dne na hospodě, poznával mezi nimi postřeleného Makovského a slyšel, kterak z ručnice i vystřelili. Uprchlíci nabyvše nezdarem přehlídky odvahy, přepadali i na dále samoty, zejména myslivny, odnímali lesníkům zbraň a jí sami se ozbrojovali. 16 května přepadli myslivnu v Hraničném a za nepřítomnosti lesníkovy odňali tomuto dvě ručnice. Lesníku ve Sv. Kateřině vytloukli okna, zle s ním nakládali a veškeru zbraň mu pobrali.[1])

O těchto událostech dostalo se již 18 května zprávy krajskému úřadu v Chrudimi, který neprodleně zpravil o stavu věcí gubernium. Toto rozhodlo se zakročiti přísně a za pomoci vojska. S generálním velitelstvím pražským ujednáno, že vypraveno bude ihned do Chrudimě 400 mužů pěchoty z Hradce Králové a 60 mužů jízdy z Bohdanče a Mýta Vysokého. Bez odkladu vykonány všechny potřebné přípravy úřední a důstojníkům nařízeno, aby spravovali se přáním krajského hejtmana chrudimského, jemuž dostalo se 20 května od gubernia podrobné instrukce. Nejvyšší úřad zemský ještě teď vyhýbal se krveprolití i nařizoval, aby vojsko hned lesy neprocházelo ani do vesnických příbytků násilně nevnikalo, nýbrž aby osadilo sídla jednotlivá, kteráž sousedí s lesy, se vchody lesními i cestami z dědin a aby byly rozestaveny též jízdní hlídky. Obyvatelstvo mělo poskytnouti určitý počet důvěrníků. Tímto spůsobem měl zvěděti krajský úřad, kdo je ze vsí v lese, a uprchlíci měli nouzí a nedostatkem potravy býti donuceni k návratu. Se sousedními moravskými úřady bylo se krajskému úřadu chrudimskému zvláště o společném postupu dohodnouti, aby prý neudály se „špatné příhody“ a „aby nebyla důstojnost a vážnost vojska nijak ohrožena kompromittováním“. Uvažujíc o hnutí velice vážně, vyžádalo si gubernium, aby byly jemu předkládány zprávy netoliko v každý den poštovní, nýbrž i dle potřeby bezodkladně jízdním poslem.[2])

Ježto prvá prohlídka ukázala se býti marnou, proto odhodlali se súčastnění úřadové k nové, která by byla řízena energičtěji. 20 května 1897 shromáždili se na Rychmburce krajský kommissař chrudimský a ředitelé panství rychmburského, chrasteckého, poličského, svojanovského, bysterského, ko-

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 61.

[2]) Tamže, 61 sld.

šumberského a novohradeckého. V poradě jejich oznámeny zprávy o uprchlících, pokud byly známy, ale nebylo lze zjistiti pravý počet jejich. Toliko vědělo se, že potulují se a po vsech objevují v zástupích po 5, 10, 15 i 20 mužích; rovněž zjištěno, že po lesích a polích pytlačili a k sobě chasníky přijímali, kteří buď vyhýbali se odvodu anebo z jiných závažných příčin se skrývati chtěli. Poličský ředitel J. Zákrejs upozorňoval, že objevují se jednou uprchlíci na české straně, hlavně u Pusté Rybné, Betlema, Borové a Březin, podruhé na moravské straně u Krásného, Spělkova a Daňkovic. Ozbrojeni prý byli puškami, pobočnou zbraní, také velikými noži po obou stranách broušenými. Obecné bylo domnění, že dostali zbraň odjinud, nepochybně z ciziny. Střelivo nakupovali si v městech pobouřené krajiny.

Porada rychmburská ustanovila, aby opětovná lesní prohlídka byla položena na den 28 května. Den před tím mělo se vojsko na Rychmburce shromážditi a tam i přenocovati, načež o prvé hodině po půlnoci dala se polovice vojska pochodem na Svratouch, druhá k Pusté Kamenici. Vojsko rozdělilo se potom ve trojí oddělení. K prvému oddělení mělo se připojiti 400 osob a tolikéž i k oddělení druhému, spolu pak mělo se přidružiti k obojímu oddělení 12 myslivcův a hajných z panství rychmburského. Třetí oddělení, celkem asi 250 osob s několika myslivci, mělo střici hranici, aby nikdo neunikl, až prvý a druhý oddíl budou z dvou stran procházeti lesy poličskými a spojí se na rozhraní panství poličského a jimramovského. V lesích poličských mělo se shromážditi oddělení 130 mužův u sv. Kateřiny, s nimi pak spojiti se měli lidé z panství novohradeckého, Prosečtí a hajní i myslivci tamní, celkem 135 osob. Druhé oddělení mělo se soustřediti u zemfyteutisovaného dvora v Telecím v počtu 130 osob, k němu pak měli přiraziti myslivci, hajní a poddaní z panství bysterského počtem 162 osob, pak z panství svojanovského s myslivci a hajnými 46 osob. Ti všichni měli osaditi les u Telecího, dočekati příchodu oddělení rychmburského, s ním se spojiti a pak obsaditi veškeren les poličský až k řece Svratcavě, kdež měli setkati se s oddělením jimramovským. Jistou část lidí měl míti biskupský ředitel z Chrasti pohotově u lesmistra rychmburského. Správce košumberský měl téhož dne z rána propátrati lesy, v nichž spáchány byly některé loupeže, a pak státi na hranicích se svými hajnými, myslivci a jiným lidem, aby chytal uprchlíky z lesů vystupující a dodal je po rychlém a krátkém výslechu dále do Chrudimě. S prvým oddílem vojenským a zároveň s vojenským důstojníkem měl jíti lesmistr rychmburský, s druhým oddílem prvý krajský kommissař chrudimský, s třetím oddílem rychmburský polesný. Na straně poličské měl býti při jednom oddílu některý s magistrátních úředníků, při druhém oddílu některý městský repraesentant spůsobilý a srdnatý s rovněž způsobilým hospodářským úředníkem, při oddílu novohradeckém tamní úřední písař. Blížící se k sobě oddíly měly se poznávati dle hesla „Lišno“. Krajské úřady brněnský a jihlavský dožádány, aby nařídily na 23 květen prohlídku okolí jimramovského a novoměstského.

Přes rozsáhlé tyto přípravy nebyl výsledek nákladné této prohlídky nijak skvělý; teprvé o některý den později zchytáni z uprchlíků mnozí a s vojenskou hlídkou i zbraní, s níž byli přistiženi, dodáni úřadům. Po té vydán popis čtyř předních náčelníků vzpoury Makovského, Kašpara Janko jinak Melichara, Černého a Vítka, všech z Pusté Rybné. Černý v krátce vzdal se vojákům dobrovolně, též někteří z Březin. Později vzdal se i Melichar. Otcové některých nedopadených uprchlíků vsazeni do vězení. Zatím vojáci a důstojníci dobře se měli. Důstojníci žili po výtce na katolických farách a v panských dvorech, hodujíce, hrajíce a plesy pořádajíce, při čemž faráři sbírali důvody proti uprchlíkům a jejich přispívatelům. Tím opět náboženský moment uveden do hnutí již jíž dokonávajícího, neboť evangelíci domnívali se, že katoličtí kněží křivě je obviňují. S počátku července konal superintendent Blažek bohoslužbu ve filiálním sboru krásenském a tu při katechisaci stěžovali si mu církevníci, že není prý při odvodu žádné spravedlnosti, ježto nehledí se ani na počet duší ani na berní poplatnost ani na vyznání náboženské, a že se pomýšlí na úplné potlačení evangelických vyznání, na odvolání tolerančního patentu a na vypuzení všech evangelíků ze země. Domluvy superintendentovy nebyly s to, aby utišily lid rozechvěný, [1]) spíše vrhaly stín na superintendenta sama, neboť stížnosti, které jemu byly přednášeny, za dílo jeho vydávány a on za intellektuálního původce vší bouře

[1]) Dobiášův Časopis historický I, 169.

pokládán. K dotazu vojenského velitele ve Vilímově nařídil rychmburský justiciář D. Zvěřina, aby ihned na 8 dní propuštěni byli dopadení již náčelníci Vítek a Černý, jmění jejich mělo ale zůstati zapečetěno. Otcům synův uprchlých, o nichž bylo známo, že se zdržují v lesích, pohroženo ubytováním většího počtu vojáků. 17 června dodáni Černý, Melichar s ostatními dotud schytanými zbouřenci do Chrudimě ku krajskému úřadu, kterýž je ihned přepustil tamnímu hrdelnímu soudu. Ježto vězení pro tak veliký počet zajatých nepostačovala, nařídilo gubernium, aby 20 zajatých bylo dáno do vazby k jinému hrdelnímu soudu.

Ve zprávě své ze dne 20 června gubernii zaslané zjišťoval krajský úřad, že již větší díl vzbouřenců pochytán, zbytek pak že není nebezpečný, ježto mezitím došla zpráva, že nejnebezpečnější z náčelníků Makovský skonal samovraždou. [1]) Skrývalť se v době prohlídky vojenské u V. Krejsy v Hluboké na panství košumberském spolu s Vítkem, Melicharem a Černým, když pak tito vydali se vojsku, uchýlil se do rodiště svého Pusté Rybné a tam, když obstoupilo vojsko stodolu, v níž se ukrýval, sám na sebe ruce vztáhl. Ti, kteří se vzdali, ihned k vojsku odvedeni, od kommisse jeden po druhém vyslýcháni, ale zavázáni, aby neprojevili nikomu, po čem byli tázáni. Někteří z nich byli i uvězněni. Konečně dostavil se dobrovolně ke kommissi i Václav Raspír, byl ale zbit a do vězení uvržen, pak do Jihlavy dopraven a k žaláři osmiletému odsouzen, jejž měl na Špilberce vytrpěti. Syn Krausův později postřelen jsa, upadl do rukou vojáků. Největší počet přistižených vyslýchán před kommissí ve Žďáře, již řídil krajský kommissař jihlavský.

Odtud odporu rychle ubývalo. V prvých dnech červnových herálecký domkář Major viděl ještě v obecním lese heráleckém šest mužův ozbrojených, ani kol ohníčka leží, majíce nedaleko sebe ručnice dohromady postavené. Ptali se příchozího čeho slyšeti o rekrutýrce. Když jim odpověděl, že je pokoj a že žádného na vojnu neberou, dali se ku Svratce.

Ve vládních kruzích rozcházela se po těchto událostech mínění, jest-li již vzpoura trvale potlačena. Gubernium a generální velitelství pražské, patrně na základě neúplných referátů krajského hejtmana barona Koce, domnívaly se, že nastalo utišení, a proto dostalo se ku konci června 1797 husarskému rytmistru rozkazu, aby četa husarů vedení jeho svěřená vrátila se 28 června do Bohdanče. Některý den před tím odjeli již kyrysníci. Ale krajský kommissař propustil jen část husarů, neboť došly zprávy nové, hlavně od heráleckého skláře, potvrzené šetřením kommisse moravské, že byla pozorována blízko Huti herálecké tlupa ozbrojených uprchlíkův, spolu pak zjištěno, že někteří chasníci z panství litomyšlského a lanškrounského dosud domů se nenavrátili, patrně v lesích ještě meškajíce. Kommissař tudíž navrhoval, aby podniknuta byla ještě jedna výprava za „vyčistěním“ lesův i za schytáním uprchlíkův a aby vojsko do zimy v krajině setrvalo, ježto teprve sněžná zimní nepohoda uprchlíky k návratu domů donutí.

Události daly kommissaři pravdu. Ještě než husaři dojeli Bohdanče, narazila v noci dne 25 června 1797 husarská hlídka na hlavní tlupu uprchlíků. Několik mužů dobře ozbrojených a patrně z moravské strany přišlých objevilo se v řečené noci u Huti herálecké, blízko obydlí majitele sklárny Hafenbrädla, v němž právě ubytováni byli dva husaři. Ti jsouce šramotem a štěkotem psů domovních probuzeni, vyšli ven a spozorovali, že naproti obydlí hoří oheň, kolem něhož hovělo si několik mužů. Rychle vrátili se husaři pro zbraně a běželi proti neznámým, jimž výstrahu dávali a je vyzývali, aby stáli. Neznámí jali se utíkati, načež jeden z husarů vystřelil. Tu již neznámí se zastavili a jali se střelbu opětovati, prostřelili ale toliko jednomu z husarů plášť, načež prchali jedni směrem k Chlumu a druzí na moravskou stranu ke Žďáru. Následkem toho shledána potřeba, aby hlídky vojenské v kraji ještě zůstaly. Inspektor v Čachnově žádal, aby někteří vojáci z Chlumětína a Svratoucha byli v Herálci ubytováni, krajský kommissař vyzval pak setníka Vilímovského, aby zatím odjezd husarův odložil a několik z nich aby vypravil do Huti herálecké. Posádka ze vsi Korouhve měla býti do Vítanova, Studnic, Hamrů, Chlumětína a Chlumu u Hlinského přeložena.

Opatření tato byla oprávněna, neboť ještě stále objevovali se v lesích uprchlíci, byť i v menším počtu a méně nebezpeční, zejména u Huti a Studnic. Podporou jim byla lho-

[1]) Dle K. V. Adámka, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII stol. 63 sld.

stejnost lidu ku prohlídkám lesů nařizovaného, který dával se při prvé ráně na útěk a tak poskytoval pronásledovaným vhodnou příležitost k útěku. Proto měla zůstati jízda po vesnicích až do zámrzu a s ní 80 až 100 mužů pěchoty, vedené dvěma důstojníky. Hejtman Vilímovský, jemuž náleželo velení nad veškerou mocí brannou ve znepokojených krajích, oznámil 28 června 1797 krajskému úřadu chrudimskému, že rozloží dle příkazu sobě daného vojsko po stanovištích určených, ale že kromě Kameniček a Chlumětína jsou posádky slabé. Téhož dne dostalo se mu rozkazu, aby rozložil mužstvo po Vítanově, Jeníkově, Studnicích, Hamrech, Kameničkách, Dědové, Krouně, Chlumětíně, Svratouchu, Svratce a Herálci, na druhé straně po Telecím, Pusté Rybné a Březinách. Jízda husarská některými poddůstojníky zesílena. A tak konečně podařilo se zchytati zbývající ještě uprchlíky do jednoho. Makovský a Vitek, jichž mrtvoly v lese nalezeny, pochováni skrze vojáky na návsi své rodné obce Pusté Rybné. Vojsko zůstalo na svých stanovištích až po podzimí, až 27 srpna 1797 došlo svolení gubernia ku prosbě Svrateckých, aby v září bylo odvoláno. [1])

Vzpourou touto předčasně podnikanou rozhodnut i osud „moravského spiknutí“. Za zostřeného pronásledování uprchlíků skrze vojsko a šetření s ním spojeného dostalo se úřadům zpráv o zamýšleném vzbouření, načež přikročeno dva dny před ustanoveným jeho početím k zatýkání v míře rozsáhlé. Vládní kruhy domnívaly se, že veškery nitky nebezpečné bouře této soustředěny jsou v rukou superintendenta Blažka, známého svým illuminátským smýšlením a pro intelligenci i rozšafnost váženého i v kruzích duchovenstva katolického. Zprávy o jeho poměru ku spiknutí a k uprchlým rekrutům pohříchu rozcházejí se velice. Zřejmě vypovídali později někteří účastníci ve Žďáře před kommissí vyslýchaní, že byl superintendent Blažek přítomen o svatodušních svátcích r. 1796 při poradách v Novém Městě, tvrdili, že ve vzorci přísežném uváděno poslušenství superintendentu jimramovskému a že docházíval i na cvičiště u lesů fryšavských, ale výpovědi tyto vyvráceny jsou událostmi spolehlivě nám v pamětech dochovanými. Nejvážnějším ovšem důvodem jest prohlášení superintendenta sama před vyšetřující kommissí jihlavskou, že tato formule přísežní, jež ostatně není obsažena ve starším svém znění v protokole Jana Michala, odporuje zásadám evangelického vyznání reformovaného. O činném účastenství Blažkově ve vzpouře došly nás tudíž zprávy, z nichž některé jsouce povahy úřední, přímo dosvědčují, že Blažek evangelický lid před následky vzpoury varoval a k poslušenství i poddanství vybízel. [1]) Zdá se, že osobní záští proti superintendentovi kulo žaloby proti němu, kteréž docházely sluchu u úřadů, znajících jeho illuminátskou minulost. Určitě bylo zjištěno, že svatodušních porad r. 1796 v Novém Městě se nesúčastnil, meškaje v Jimramově a Daňkovicích za službami božími.

Úřady domnívaly se tudíž, že především potřebí jest zajistiti se Blažkovou osobností, aby zastrašeni byli tajní předáci vzpoury. 11 července 1797 přikročeno ve vší tajnosti a opatrnosti k jeho zatčení. Téhož dne poslal jihlavský krajský hejtman Antonín hrabě Mitrovský krajského kancelistu k superintendentovi se zdvořilým pozváním, aby jej navštívil v Rožince u jeho, hejtmanova, strýce Jana N. hraběte Mitrovského, kdež prý by rád s ním promluvil o přísném jednání kommisse proti těm uprchlíkům, již dobrovolně se dostavili, prvé než on hejtman odebere se z Jihlavy na nové své působiště do Znojma. Blažek přišel do zámku mezi obědem, kdež dostalo se mu místa mezi krajským hejtmanem a neznámým kterýmsi pánem. Když o věcech všelikterých byli promlouvali, oznámil krajský hejtman superintendentovi, že má se odebrati do Bobrové ku guberniálnímu radovi baronu Hentschlovi, který zatímně říditi bude správu kraje jihlavského. Blažek vsedl do vozu již připraveného, s ním pak i krajský hejtman, ale ozbrojen. Napřed jel v jiném voze neznámý onen pán. Superintendent ještě ničeho netuše, stěžoval si do výšky válečné daně, která mu byla uložena, do nepatrného svého služného, do bídy všech pastorů v úřadě, do nepřátelství politických úřadův a katolického duchovenstva, do výslechů s uprchlíky, kteří ranami byli donucováni k výpovědem o věcech sobě neznámých. Krajský hejtman hovořil s ním o všech těchto věcech vlídně a důvěrně, čímž superintendent nabyl odvahy

[1]) Dle K. V. Adámka, Příspěvky k dějinám selského lidu v okolí Hlinska v XVIII stol., 63—65.

[1]) Jinak posuzuje zprávy o Blažkově účastenství K. V. Adámek, Časopis matice moravské 1902, 244 sld.

k řeči otevřenější o jiných ještě otázkách, jež tehdy budily zájem veřejný, zejména doporoučel krajskému hejtmanu stížnosti evangelíků v okolí míroslavském, kteří nebyli spokojeni s výměrou daní a s platy katolickým duchovním. Podezření, jež úřady proti superintendentu i všem evangelíkům ve příčině účastenství ve vzpouře lidu hledaly, bylo tím přirozeně utvrzeno. V Bobrové ssedli na děkanství, kdež krajský hejtman po dlouhou dobu měl důvěrnou rozmluvu s baronem Hentschlem, a teprvé po některé hodině předvedl i netrpělivého již superintendenta, kdež vedle barona Hentschla byli přítomni onen neznámý pán, tenkráte opět ozbrojený, a ještě dva jiní páni. Jeden z nich byl guberniální rada Okáč z Brna, který teď superintendentovi oznámil, že dle rozkazu sobě z Brna daného oznámí mu v Jihlavě guberniální nařízení a že se on superintendent ihned s ním do Jihlavy vypraviti musí. Žádosti Blažkově, aby se směl ještě dnes do Jimramova vrátiti, nebylo již vyhověno. Z dalších dotazův Okáčových co do poměru superintendentova ku známým illuminátům hraběti Belkredovi v Jimramově a ku hraběti Mitrovskému v Rožince jakož i co do styků s pastorem Rieckem a některými jinými osobnostmi v Brně bylo lze srozuměti, že věc má vážné pozadí. O šesté hodině večerní vyjeli superintendent a neznámý pán k Velikému Meziříčí, kdež o osmé hodině večerní vjeli do zámku a po krátkém odpočinku rychle ujížděli k Jihlavě. Tam přibyli o jedné hodině s půlnoci a tu dověděl se teprvé superintendent, že jest zatčen. [1]) Téhož dne zatčeni i náčelníci zamýšleného spiknutí. „Dne 11 července 1797 o 11 hodinách v noci," vypravuje novoměstský měšťan Chládek, [2]) „přišlo k nám do města několik vojákův a ti byli posláni od krajského úřadu a ti vzali pana France Procházku z domu č. 110, on toho času byl radním, pak vzali z panských officírů justiciára Ignáce Benácký a purkrabího Johannesa Payera, syndikusa Johannesa Melichara a helveckého pastora Arona Štětinu a p. pastora z Německého a p. superintendenta z Imramova, a Veselého, býv. vrchního v klášteře (Žďárském), a to stalo se všechno jednu noc, a jeden o druhém nic nevěděl, a hned ráno tu byl komissar a u pana Procházky celý dům zvizitírovali a co kde jaké spisy měl, všechny mu sebrali a na krajský úřad s sebou vzali a tam byli jeden po druhém přeslýcháni a zase dne 19 t. m. přišli domů, co a nač tam byli tázáni, to prý dostali zákaz, že žádnému nesmí nic povídat. Když ale p. Procházka řekl, že on se bude nynčko dál hlásit a ti pp. pastoři také, tak p. krajský jim řekl: a vy nesmíte a buďte zticha, a spisy, co jim kterému pobrali, zas také všecky každý na zpátek dostal."

Všichni zatčení náčelníci hnutí v krajině novoměstské dodáni do vazby v Jihlavě. [1]) Krajský hejtman sám zahájil teď předběžné vyšetřování se všemi zajatci, zejména se superintendentem, a snažil se při tom zvěděti, kým byli uprchlí rekrutové ku svému počínání navedeni. Zvláště důtklivě naléhal krajský hejtman na superintendenta a když tento nevinu svou prokázati hleděl, přímo mu vyčetl, že měl s chasníky v lesích schůzky. 15 července byl superintendent vyslýchán úředně před kommissí, jíž předsedal guberniální rada Okáč a vedle něho účastnili se baron Hentschel, pak krajští hejtmanové chrudimský a jihlavský s neznámým pánem. Výslech byl velmi podrobný a dotýkal se hlavně otázky, byl-li superintendent skutečně účasten těchto již řečených porad novoměstských a podněcoval-li chasníky do lesův uprchlé k odporu. V tomto směru patrně došla úřadů do něho obvinění. Vyslýchaný hájil se důstojně i mužně, ba v ochranu bral i své soudruhy v úřadě, pastory v Německém a v Telecím, žádaje především, aby s nimi nakládáno bylo dle zákonných ustanovení jako se šlechtici. Pokud se jeho vlastní osoby týkalo, vypovídal určitě proti žalobě i proti svědectvím v té příčině učiněným, takže výpovědi zajatců před komissí žďárskou, které jej mezi účastníky porad novoměstských jmenovaly, opravňují co do spolehlivosti své k pochybnostem největším. Když byl Blažek tázán, kde byl v prvý svatodušní svátek roku minulého, v den to novoměstských porad r. 1796, odpověděl určitě: „Doma jsem byl

[1]) Dle Dobiášova Časopisu historického I, 168 - 172

[2]) V Dobiášovu Časopise historickém I, 163

[1]) Z vládních kruhů vídeňských psali 8 srpna 1797 do hamburského Polit. Journal 1797, 836: Man hat eine andere noch mehr bedeutende — mini se polská legie Dąbrovského, která tehdy dala se do služeb republiky cispádské — Verschwörung in Mähren entdeckt, deren Sitz Iglau, und deren Urheber die Pastoren der Helvetischen Gemeinde waren, die ihr Volk ganz nach französischen Grundsätzen stimmten, und die Absicht hatten, den Franzosen, als sie Wien bedrohten, die Hand zu bieten. Die schuldigen sind insgesammt verhaftet. —

při své církvi, kdež jsem měl mnoho kommunikantů v samém Jimramově; v druhý pak svátek musil jsem, jak obyčejně, v Daňkovicích posluhovati, a tak nemohl jsem se od své církve vzdáliti. Od toho pořádku jsem se po celých 13 let, co zde žiji, neodchýlil. Každý prvý svatodušní svátek obědvám u našeho pana hraběte spolu s katolickým farářem. O tom celý Jimramov by mohl svědectví dáti, by toho bylo potřebí.“ Výpověď tato neminula se s dojmem na členy kommisse, z nichž guberniální rada Okáč superintendentovi konečně hlásil, že vyšetřila a v zárodku potlačila kommisse veliké spiknutí proti blahu státu, které v nejbližších dnech, 12 a 16 července, již mělo propuknouti a v němž dle výpovědí různých a zvláště dle šetření novoměstské kommisse z měsíce května 1797 i superintendent sám byl prý účasten. Kommisse pátrala také po spojení českých a moravských spiklenců těchto s popraveným r. 1795 pro Jakobinství uherským proboštem Martinovićem. Po dalším výslechu, když Blažek seznal, čím byl obviňován a na jednotlivé otázky přesvědčivě odpověděl, uznal sám guberniální rada Okáč možnost, že jest nevinen, a dával tomu, že se někdo jiný za superintendenta vydával. Tu prohlásil rada Okáč: „Státu velmi jest důležito a vám zajisté též, aby dověděl se pravdu, odkud to pochází, že mladíci odvodu se vyhýbajíce, do lesův utíkají. Vy jste pán v úřadu vážném postavený a znáte zajisté úmysly svých lidí dobře. Povězte nám všecko, co víte. Čím obšírnější odpověď vaše bude, tím lépe vysvětlí se věc celá. Oznamte nám také, jak lidé smýšlejí, aneb nepokojí-li se a proč, zejména povězte kommissi, co by je mýlilo, aneb která břemena by jim velmi obtížná byla. I co jiného potřebným uznáte, sdělte s námi směle, tím se krajině a lidem pomůže.“ Na otázku, odkud plynou názory a naděje lidu ve příčině války francouzské a domnění, že císař Josef byl svržen a že ještě žije, odvětil superintendent, že názory ty a takové vznikají hlavně z dopisů, jež vojáci z pole domů zasílají, pak z českých novin a ze všelikých proroctví, zejména z proroctví „Slepého mládence“ a z Kollerova.

Po té oznámeno superintendentovi, že jest na svobodu propuštěn, vyzván ale, aby ještě po několik dní v Jihlavě zůstal, by něčeho třeba bylo. 20 července byl konečně i s oběma pastory zúplna svobodou obdařen i navrátil se na své působiště, v jehož okolí již roznášena horlivě zpráva, že 19 července budou všichni zatčení a mezi nimi i pastoři popraveni.

Na české straně připadlo vyšetřování krajskému úřadu chrudimskému, jemuž uloženo guberniem, aby vyslýchaje české sedláky, již měli styky se spiklenci moravskými, vedl si opatrně. Krajský hejtman baron Koc z Dobře osobně účastnil se výslechu moravských účastníků ve Žďáře a v Jihlavě, aby nabyl pravého názoru o rozměrech hnutí v kraji svém, ale výsledek šetření jeho byl nevalný. Celkem převládal názor, že účastenství lidu českého v zamýšleném hnutí nerovnalo se moravskému, a pokládáno za prostředek postačitelný, když panství rychmburské vojskem zůstávalo osazeno. Na základě guberniální zprávy ze dne 17 července 1797 učinila dvorská kancelář 22 července příslušné přednesení císaři, v němž ale výpovědi jednotlivých svědků, ranami spůsobené, ostře posuzovala a jednání krajského kommissaře jihlavského vytýkala, že překročil míru povinnosti své. Proto doporoučela kancelář dvorská, aby zpráva českého gubernia byla prostě na vědomí vzata a aby se jemu uložila horlivá péče o vypátrání vinníkův a potlačení nebezpečného hnutí. Císař návrh ten schválil, připojil však rozkaz, aby hospodářské úřady v pobouřené krajině byly k zodpovědnosti pohnány, poněvadž zdá se býti nemožným, aby o hnutí a o jednotlivých jeho veřejných projevích neměly vědomí. Rozkazy tyto oznámeny 10 srpna 1797 guberniím českému i moravskému. Následkem toho na moravské straně vypravena druhá vyšetřující kommisse, v Čechách pak zůstala vojenská posádka na panství rychmburském až do podzimí. V srpnu povolilo gubernium, aby v září vojsko bylo odvoláno. [1])

Vyšetřující kommisse moravská pokračovala v šetření svém ještě po delší dobu; donášelyť se zprávy po Moravě i po Vídni povahy až fantastické o připravovaném prý povstání „helvetském“, jehož hlavou prý jest jimramovský superintendent. Evangelíci obviňovali katolické faráře, že šíří řeči ty a takové, a není nepravděpodobno, že horlivé kruhy katolické shledávajíce dobu příhodnou, aby tolerační patent byl buď dočista zrušen aneb alespoň v platnosti své omezen, ochotně přemrštěných zpráv z českomoravského mezi-

[1]) K. V. Adámek, Časopis Matice moravské 1902, 458.

hoří se chápaly a je i dále rozšiřovaly. Ve Vídni rozhlašovány o superintendentu Blažkovi zprávy jako o nebezpečném lupiči a lotru, vídeňští kupci vyžadovali si z Brna každodenní zprávy o stavu „helvetské rebellie“ a zdali jsou ve Vídni před ní bezpečni. Z mnohých stran slýchány zprávy, že „helvetský biskup“ jest náčelníkem vzpoury mnohých tisíců lidu, zvláště rekrutů, že pastoři jsou jeho pomocníky, a že vojsko s těžkou střelbou vytáhlo již proti nim. V Jihlavě prý byl již zřízen hrdelní soud, kterýž superintendenta a jeho soudruhy k smrti mečem odsoudil.

Druhá kommisse zasedala opět v Jihlavě a konala šetření svá po dlouhé dva měsíce. Všichni, kteří byli novoměstskou kommissí účastenstvím ve vzpouře obviněni, musili se opět do Jihlavy odebírati a tam všestranným výslechům podrobovati. Rozhodující kruhy vídeňské měly stálé obavy, že hnutí v mezihoří českomoravském bylo francouzskými Jakobíny podníceno a že jest úzce sloučeno s pokusem Hebestreitovým ve Vídni a se spiknutím Martinovićovým. Ale přes nejzevrubnější pátrání nepřišlo nic na jevo, co by přímému spojení nasvědčovalo; naproti tomu zjištěny nevraživost mezi katolickým a evangelickým duchovenstvem, nespokojenost s obnovou robotních úvazků a citelné následky častých a rozsáhlých odvodů k vojsku. Jediný z obviněných, kdož odsouzen byl k těžší pokutě, byl bývalý klášterní ředitel ve Žďáru Veselý, jemuž přiřčen žalář tříměsíční. Blažek uznán toliko vinným, že jakýsi latinský leták velezrádného obsahu, který u něho nalezen byl a o němž tvrdil, že jej v Pešti obdržel, nezničil nebo nevrátil a že vládu na smýšlení lidu neupozornil. Kommisse odevzdala potom veškerá akta gubernii brněnskému, toto pak předložilo je dvoru, načež 4 prosince 1797 dostalo se Blažkovi rozhodnutí ministerstva policejního, jímž vyslovena jemu důtka a spolu se mu s výhrůžkou ukládalo, aby nadále on i všichni pastoři o veškerých projevích nespokojenosti v lidu péči své svěřeném úřady veřejně nebo tajně zavčas zpravili. [1])

Přece však hnutí toto byť nepřipravené mělo účinky. Rozhodující kruhy upozorněny byly na nejapné úřední výkony, jádro vládních nařízení svévolně rušící, zvláště při jednání s evangelíky a u věcech úvazkových. V Chrudimsku vzpomínky na odpor lidu neutuchaly, ba několikráte v prvé polovici XIX století lid zřejmě opřel se vrchnostenským úřadům, když přepínaly povinnosti jeho úvazkové.

[1]) Dle Dobiášova Časopisu historického I, 187 sld.

Sněmy český a moravský 1792—1796.

Úmrtí císaře Leopolda II neodstrašilo stavy české v domáhání se restituce státoprávních poměrův. Osobnost nového krále a jeho názory, pokud byly známy, budily v nich naděje, že rozhodnutí ze dne 12 srpna 1791 není ještě konečným. Odezva těchto nadějí zřejma ze sněmovního jednání prvých let Františkových. Prvé sedění sněmu českého za nového panovníka konáno 31 března 1792, tudíž ještě za dojmu, vzbuzeného neočekávaným koncem Leopolda II. Nálada také byla zcela jiná, než po úmrtí Josefovu. Byliť stavové čeští obdrželi zprávu, že již 11 března 1792 zvláštní deputace dolnorakouských stavů projevila novému králi soustrast nad úmrtím císařského otce a blahopřání k nastoupení, i nebylo ani třeba vyzvání ku stavům skrze nejvyššího kancléře hraběte z Kolovrat, aby zvláštní deputace v též příčině do Vídně byla odeslána. Nejvyššímu kancléři zdálo se ovšem důležitým, aby skládala se deputace z osob u dvora oblíbených, a proto žádal stavy, aby ku třem členům deputace ve Vídni již meškajícím, totiž ku stoupencům směru centralistického, ještě zvolen byl z praelátského stavu čtvrtý člen, nejvyššímu purkrabí pak aby na vůli bylo ponecháno, chce-li se spoluúčastniti. Sněm však zaujal stanovisko jiné. Uznávána sice povinnost, aby vypravena byla k novému králi soustrastná a spolu i blahopřejná deputace, ale sněm nedal si vzíti právo volby. Praeláti zvolili kapitulního děkana svatovítského Heritesa, stav panský hraběte Bouquoi, a když tento volbu odmítl, A. knížete z Lobkovic, rytíři zvolili radu Rosenthála a města purkmistra Steinera. Této zvolené deputaci dány instrukce a spolu plná moc, aby především projevila novému králi soustrast nad úmrtím Leopolda II a blahopřání k jeho nastoupení, dále aby prosila o korunování v Praze jak krále tak královny, avšak aby nejednala o nijakých jiných důležitostech nebo potřebách království nebo stavů, nýbrž aby eventuální návrhy neb do-

Někdejší královský panenský klášter v Doksanech.

tazy toliko ad referendum přijímala, poněvadž o těchto věcech byla již do Vídně vyslána deputace jiná.

Tato jiná deputace meškala ve Vídni již od konce ledna a měla 11 února 1792 prvou koncertaci ve dvorské kanceláři ve příčině nově zamýšlené berní soustavy. Jak se ale poměry změnily! Kdežto po úmrtí Josefa II obecně uznáváno, že berní a urbariální jeho soustava skutečným potřebám nevyhovuje, byť i toliko z příčin formálních, vyzývala teď dvorská kancelář deputaci stavovskou, aby přistoupila závazně k hotovému již elaborátu, který zakládal se v podstatě své zásadami josefinskými! Vláda žádala již přímo, aby berní soustava z r. 1789 byla znova zavedena, a když deputace zdráhala se prostě na tento vládní požadavek přistoupiti, byla zasypána ve dvorské kanceláři výčitkami. Než deputace nezalekla se, ale věcně dokazovala nemožnost soustavy již za překonánu prohlášené. Jménem stavů navrhla konečně deputace na místo odstraněné josefinské soustavy provisorium a dvorská kancelář volky nevolky přinucena na návrh ten přistoupiti. 5 března konána druhá koncertace deputace s dvorskou kanceláří a tu smluvena dohoda o provisorii na základě návrhů stavovských. Bylo zjištěno, že před r. 1789 platilo se z dominikální půdy 1,029.159 zl. a z rustikální 3,187.086 zl., když pak Leopold II slevil 570.000 zl (VIII, 712), zbývalo na rustikálisty 2,617.086 zl., na veškeru pak půdu 3,646.245 zl., a odečtla-li se daň z piva a z řemesel v úhrnu 121.695 zl., celkem 3,524.280 zl. Rozvrhla-li se berní povinnost tato třetinou na dominia a dvěma třetinami na rustikálisty, připadlo oněm 1,174.760 zl., těmto pak 2,349.520 zl.; budoucí daň měla činiti úhrnem 3,646.245 zl., po odrážce pak daně ze řemesel 3,565.192 zl. 30 kr., z toho třetina z půdy dominikální 1,188.397 zl. 30 kr. a dvě třetiny z půdy rustikální 2,376.795 zl., což ovšem značilo přitížení poddaných. Tím byla na krátký čas berní otázka oddálena. V sedění sněmovním dne 23 dubna 1792 referoval jménem zemského výboru baron Mac Neven o zprávě vídeňské deputace, načež ujednání výše označené schváleno. [1])

V sedění sněmu dne 25 dubna 1792 jednáno o žádosti, obsažené ve dvorním dekretu ze dne 13 prosince 1791, aby stavové čeští podali návrh k určení obecných modalit při úpravě úvazků. Baron Mac Neven připojil sice k referátu zprávu svou jménem zemského výboru, ale jednání v sedění neukončeno, nýbrž pokračováno v něm 27 dubna. Když byl baron Mac Neven referát svůj ukončil, snesl se sněm, že v zásadě jest ochoten o úpravě berní a urbariální pojednávati, ale v době pozdější, ježto doba, v níž bylo právě jednáno, z důvodů již r. 1790 pronesených za nespůsobilou pokládána. S důrazem vytýkali stavové, že nemohou svoliti k žádné změně od starodávna obvyklých poměrův úvazkových, tím méně k obecné proměně úvazků v dárky peněžité. Nejpříkřejší stanovisko zaujal baron Puteani, který prohlašoval, že jen špatné spisy prohlašují robotu za otroctví člověka nedůstojné. Snahy po přeměně úvazkův obmýšlejí prý toliko zkázu šlechty a jediný prý jest prostředek, aby totiž poddaní veškeru robotu vykoupili, kdežto ten, kdo vykoupiti by se nemohl, měl se zavázati k věčnému úroku v podobě práce, ježto robota jest pouhý úrok. Poněvadž však sněm uznával, že za platné právě soustavy robotník jeden proti druhému z nedostatku stejné zákonné úpravy úvazků jest přetížen, byl ochoten po návrhu hraběte Stampacha povinnosti úvazkové stejnou měrou omeziti, pokud by tím práva vrchností patentem robotním z r. 1775 nabytá nebyla zúžena. V sedění sněmu dne 24 července 1792 bylo konečně dle návrhů stavovské deputace oznámeno dvorské rozhodnutí ze dne 30 června t. r., aby dle přání stavů tehdejší berní a urbariální soustava za prozatímnou byla pokládána. Rozhodnutím tímto upraveny berní poměry sice dle jména provisorně, ve skutečnosti ale na dobu delší. František I v úvodu doznal, že byla berní povinnost země zvýšením počtu usedlostí r. 1757 přes míru přetížena, že rozvrh berně dle normy z r. 1789 není stejnoměrný a že více než 2,000.000 jiter půdy nebylo zdaněno, čímž berní úděly druhých vzrostly. Proto svolil, aby s listopadem 1792 byla berní povinnost země o 570.000 zl. snížena, ale se zřením k velikým potřebám válečným aby ještě po tři léta byla odváděna ve spůsobě dobrovolného daru. Stavové aby si částku tu opatřili půjčkou ve 12 létech splatnou, jejíž úhrada připadnouti měla však toliko poddaným, ježto oni jediní úlevou získali. Nadále však budiž půda zdaňována bez rozdílu stejně, ať vrchnostenská

[1]) Dle protokolů sněmovních v král. českém zemském archivu.

ať poddanská, rozvrh pak dějž se s opominutím usedlostí dle výměry a odhadu půdy z r. 1789, při čemž prohlášeno, že půda dotud nezdaněná bude rovněž do rozvrhu pojata.[1]) Dle návrhu barona Hennigra z Eberka bylo dále sneseno, aby pečováno bylo do dvou let o definitivní úpravu berních a urbariálních poměrův. V sedění sněmu dne 10 září 1792 jednáno již toliko o stilisaci patentu dvorského, který ve věcech urbárních vydán býti měl. Patentem tímto obecně ohlášeno, že jest dosavádní berní úprava v Čechách na výsost nedostatečna, ježto však důležitost věci nedopouští, aby ihned nový, chyb prostý řád zaveden byl, že sluší přestávati na odstranění zla nejvíce tížícího, proto že slevuje se z daně určitá část. Poněvadž však válečné běhy nedovolují, aby důchody veřejné byly zkráceny, ukládá se stavům, aby řečenou slevu nahradili půjčkou ve třech létech. Půjčka měla býti zapravena ve 12 létech a rozvržena toliko na poddané, jimž sleva jediné užitek dává.[2]) 14 září pak schválen návrh patentu ve příčině příštího exekučního řádu, pokud týkalo se vymahání urbariálních úvazků z naturálních dávek se skládajících.[3]) Že stavové poctivě mínili provésti úpravu poměrův urbariálních, jest na bíledni z jednání o dekretu dvorské kanceláře ze dne 9 února 1793, jenž předložen byl sněmu v zasedání dne 25 února t. r. Dvorská kancelář naléhala v něm, aby byl sněm brzo uzavřen, nebo dlouhé jednání sněmovní přičilo se absolutistickému směru, jenž právě tehdy zavládl. Ale nejvyšší purkrabí jako zástupce stavův odpověděl ihned, že nemožno jest sněm náhle uzavříti z důvodů následujících. Především že jest závadou jednání o nový zákoník a za druhé otázka berní a urbariální.

Přes to jednání o berní a urbariální úpravě pokračovalo velmi zvolna. V sedění sněmovním dle 8 dubna 1793 bylo jednáno theoreticky o modalitách při budoucím vyřizování reklamací a žalob do nepřiměřeného zdanění. Stavové tím dávali na jevo, že nemíní podrobiti se zamýšlené z Vídně úpravě pro všechny Dědičné Státy na témž základě zbudované, zemský výbor pak, aby stanovisko stavů manifestoval, předložil v sedění sněmu dne 22 dubna 1793 ku stavům vyzvání, aby svoje názory ve příčině zamýšlené úpravy berní a urbariální písemně předložili. Teprvé 24 ledna 1795 zvláštním dvorním dekretem, jenž předčítán byl v sedění sněmovním dne 16 března 1795, naléhal dvůr na ukončení jednání o berní a urbariální opravě a ukládal gubernii, aby příslušné jednání horlivě kontrolovalo. Ale zemský výbor ve své zprávě vyslovil se nepříznivě o věci namítaje, že nepovolují se mu potřební v té příčině úředníci, zejména osazení míst pěti kancelistů právě uprázdněných. Dvorním dekretem ze dne 4 dubna 1795 věc oddálena na dlouhá léta a kdykoli vláda zamýšlela znova zavésti jednání o úpravě berních a urbariálních poměrů, dovedli se stavové vždy z povinnosti své vyvésti. V jednotlivých ale ne hojných případech staly se výkupy urbariálních úvazků, jež vláda schválila. Klášter vyšíbrodský umluvil se s poddanými o výkup úvazkův od 1 ledna 1793 na základě náhrady 20% z čistého výtěžku půdy; jediná obec Plavá nechtěla k výkupu tomuto přistoupiti i odvolala se k císaři, který však odvolání zamítl. Kníže Schwarzenberk současně se dohodl se svými poddanými o výkup urbariálních úvazků 17½% čistého výtěžku.[1])

Leopold II přiznal stavům českým právo spolupůsobiti při vzdělávání nových zákonův a také za prvých let císaře Františka, zajisté ne k radosti vídeňských kruhů centralistických, práva tohoto dbáno. Mnohé zákony, zejména ty, které měly míti platnost toliko v království českém, bývaly sněmu českému předkládány ku projednávání, dříve než ve formě dvorního dekretu nebo patentu nabyly závazné povahy; o zákonech, jež měly míti platnost ve všech Státech Dědičných, sněm také jednal a snesení jeho mělo alespoň váhu dobrozdání. Vyskytovaly se také návrhy zákonů vzešlé z prostředka stavův a projednávané nejprvé ve výboru zemském, ale spůsob tento, uznávající iniciativní právo stavů v zákonodárství, změněn již dvorním dekretem ze dne 30 dubna 1792, jímž ohlášeno, že budou stavové při vzdělávání nových zákonů slyšáni. Následkem toho zřízena v Praze tak zvaná koncertační kommisse při appellačním soudě, složená ze členů sněmu, gubernia, appellačního soudu, soudu zem-

[1]) Politische Gesetze Franz des II I, čís. 62.

[2]) Hamburský Polit. Journal 1792, str. 1006 (dopis z Vídně ze dne 12 září).

[3]) Dle příslušných protokolů sněmovních v král. českém archivu zemském.

[1]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 3.

ského a pražského magistrátu, jíž měly býti návrhy nových zákonů k úvaze předkládány. Stavové zvolili do ní jednoho člena a jednoho náhradníka, ale právo sněmu u věcech zákonodárných dostatečně ohradili a svému zástupci uložili, aby věci buď dotýkající se zájmů stavů neb i jinak povážlivé povahy jsoucí vždy sněmu předkládal. Patrně na pokyn z Vídně navrhl výbor zemský, aby prý za uvarováním častých schůzí sněmovních, kterými by chod správy mohl býti zdržován, zvolili stavové z prostředka svého zvláštní kommissi, která by na místě plného sněmu přijímala zprávy sněmovního zástupce v kommissi koncertační, o nich se radila a snesení činila. 10 prosince 1792 návrh ten sněmem byl přijat a do sněmovní kommisse pro revidování zákonů (Landtagscommission in Gesetzrevisionssachen) zvoleno devět členů se dvěma náhradníky. Snesením sněmu bylo uloženo této kommissi, aby důležitější věci předkládala plnému sněmu k úradě a usnesení. Kommisse tato, jejímž předsedou byl Michal hrabě z Kounic, působila až do r. 1802.

Koncertační kommissi a sněmovní kommissi pro revidování zákonů především bylo jednati o novém obecném zákonníku občanském. Vláda předkládala zákonník po částech, které podle povahy i sněmu k úvaze podávány. Stavové i v této příčině hájili svéprávnost království snažíce se, aby navrhovaný zákonník v případech dle možnosti toliko nejřídších uchyloval se od Obnoveného zřízení zemského; pohříchu návrhy jejich byly zřídka přijímány. Koncertační a sněmovní kommisse radily se i o trestním zákoně i o trestním řádě. [1])

K věcnému jednání o požadavcích povahy státoprávní došlo v sedění dne 25 dubna 1792. Podnět dalo prohlášení dvorské kanceláře, kterým chudý obsah císařského rozhodnutí ze dne 12 srpna 1791 ještě u věcech podstatných byl zúžován. Na požadavek stavův, aby obnovena byla působnost výboru zemského ne toliko v mezích r. 1764, nýbrž vůbec v dřevní své podstatě, odpověděla dvorská kancelář, že má nadále býti normou poměr z r. 1779. Stavové případem tímto byli nabádáni k ostražitosti, aby ani Obnovené zřízení zemské ani současná ústava zemská nedoznaly úhony, a proto žádali v otázce sporné za ústavní prohlášení (konstitutionelle Erklärung). Dvorská kancelář namítala, že by požadavkem stavů byla zúžena zákonodárná moc panovníkova, zemský výbor však naproti tomu ústy barona Mac Nevena navrhoval, aby dříve již zvolení deputovaní podali ještě představku v tom znění, že povolením stavovského požadavku zákonodárná moc králova žádné újmy doznati nemá, poněvadž jedná se toliko o základní zákony státní a o práva i výsady, skrze panovníka přísahou stvrzené, dle nichž žádná změna ve zřízení zemském nemá se díti bez vědomí stavů.

Pohříchu bylo jednání o důležité věci této přerušeno dříve než došlo k náležitému snesení. Pečovalať o to vláda, aby pro otázky povahy státoprávní, žádající, aby násilné změny ve zřízení zemském byly odstraněny, nebylo většiny. Teprvé v sedění sněmu dne 27 července 1792 došlo opět na otázky státoprávní a sice, když jednáno bylo o nedalekém korunování císařovu. Když byl vyhlášen úřadně pořádek korunovačních slavností, postřehli stavové, že proti pořádku z doby Leopoldovy není v něm stavů vzpomenuto. Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann dobře vycítil úmysl vídeňských úřadův a prohlásil ihned se vší rozhodností, že osloví císaře česky před kaplí sv. Vojtěcha ne jako úředník, nýbrž jako náčelník stavů zemských.

U věcech státoprávních a zemských i stavovských naléhali stavové na doplnění Leopoldovského rozhodnutí a na určitější ohraničení své právomoci proti agendě politických úřadů, spolu i na rozšíření sněmovní působnosti a na novou, poměrům přiměřenou organisaci výboru zemského. Již v sedění sněmu dne 25 dubna 1792 přijato, že má každý člen sněmu právo mínění své písemně ku snesení sněmu připojiti, což proti námětům zvláště často za předsedání hraběte Cavriana pronášeným znamenalo rozšíření práv sněmovních. I při jiných příležitostech hájili stavové důrazně práv svých. Při hromadném prodaji statků někdy klášterních fondem náboženským nedbala státní správa, byl-li kupec se stanoviska zřízení zemského ku koupi statku ve dskách zemských zapsaného oprávněn, což dalo podnět ku stížnostem ve sněmu. Lišovský měšťan Václav Donner koupil tehdy od náboženského fondu zemský statek Poříčí, nemaje jako schwarzenberský poddaný práva stavovského. Sněm již za Leopolda II ve příčině té vznesl ku trůnu stížnost, jíž se ale dostalo dvorním dekretem ze dne 4 května

[1]) Srv. Kalousek, České státní právo[2], 516 sld.

1792, ve sněmu 7 ledna 1793 předloženým, odpovědi vyhýbavé ujistěním, že zlepšený občanský zákoník bude míti zření k podobným věcem. Příznivějším stanovisku stavů bylo ustanovení dvorního dekretu ze dne 9 listopadu 1792, předloženého v sedění sněmu dne 25 února 1793, jímž definitivně vyřízena otázka, kdo má právo ve sněmu zasedati. Dekret tento byl vyřízením protestu, jejž podali stavové čeští proti uvedení dvorního agenta Bresslera do sněmu.[1] Vedle českého inkolátu bylo potřebí ještě držení statku zemského. Za to dotkl se pronikavě stavovských práv dvorní dekret ze dne 4 února 1794, předložený ve sněmu dne 11 února 1794 a ustanovující, že žádný státní úředník nemůže býti členem výboru zemského, pročež že jest třeba, aby do šesti týdnů byla vykonána dle potřeby volba náhradní Český výbor zemský nařízením tím velmi citelně byl postižen, ježto hrozila mu ztráta nejlepší síly barona Mac Nevena. Proto sněm ve příčině té podal představku císaři, ale bez úspěchu, ježto nebylo mezi stavy jednoty. V sedění sněmu dne 29 března 1794 navrhoval rozšířený výbor zemský, aby se zřením k nařízenému vyloučení státních úředníků z míst přísedících výboru zemského byli ustanoveni dva členové tohoto za stálé referenty s větším platem a výslužným, návrh ten ale nebyl přijat, nýbrž většinou přítomných schválen návrh Michala hraběte z Kounic, aby sněm přestal na volbách dle spůsobu dosavádního a aby přísedícím z panského stavu dostalo se platu ročně 2000, z rytířského pak 1200 zl. Když však sněm dle snesení svého chtěl si vymoci pro schválený návrh panovníkova stvrzení, podal duchovní stav obrněné ohrazení proti navrhovanému většímu platu přísedících ze stavu panského, k čemuž i městský stav přistoupil. Státní úředníci zůstali odtud zásadně z výboru zemského vyloučeni; jen ve zvláštních případech udílel panovník příslušnou dispens.

Práv koruny české na země přivtělené neomeškávali stavové čeští hájiti ani za poměrů zřejmě nepříznivých útvarům historickým. V sedění sněmu 10 září 1792 jednáno bylo o žádosti českého vyslance na sněmu řezenském hraběte Seilerna, aby jemu jako zástupci českého hlasu kurfürstského zvýšeno bylo dosavádní služné 6000 zl. Stavové uznávali oprávněnost požadavku tohoto, ale žádali, aby i stavové markrabství moravského ku koruně české přivtěleného („des der Krone Böhmens einverleibten Markgrafthum Mähren“) byli přidržováni k povinnosti přispívati na potřeby českého kurfürstského vyslance 2500 zl. ročně. Byla to určitá odpověď na tehdejší separatistické snahy moravských stavů, jež ani dvůr v plném obsahu neschvaloval. Císař František udílel zajisté po dlouhá ještě léta inkolát v Čechách a zemích přivtělených.

Za to ztroskotalo jednání o vyřízení stížných spisů stavovských. Duch v okolí Františka I vanoucí byl proti všemu rozšiřování zemských i stavovských práv a události francouzské zjednávaly jemu podporu. Proto již r. 1792 prohlásila vláda zásadu, že se zřením k ohrožujícímu průběhu francouzské revoluce nemá býti u věcech zřízení zemského nic změněno. Důsledně s tímto stanoviskem zamítnuta byla žádost pražského magistrátu, aby dostalo se čtyřem jeho zástupcům po hlase sněmovním.[1] Vládní kruhy pohoršovaly se i spůsoby, jichž stavové šetřili v podáních svých. Referent dvorské kanceláře hrabě Saurau odmítl netoliko žádosti stavů českých za vyloučení nekatolíků ze sněmu a z veřejných úřadů, nýbrž kritisoval i ostře a tendenčně formu spisů stavovských. Zejména pohoršoval se tím, že stavové sněm český nazývali „národním shromážděním,“ což bylo dle jeho soudu skutečným politickým kacířstvím, až příliš na francouzskou assemblée nationale upomínajícím. V odpovědi stavům, již dvorská kancelář 6 července 1793 vydala, ukládá se nejvyššímu purkrabí, aby hleděl dalšího užívání tohoto výrazu zameziti, ježto prý za současných poměrů jest tak nepřiměřený jako kdyby sněm nazýval se národním konventem.[2]

Historická část stavů českých zaujímala odtud ku vládě stanovisko, které za našich dob bylo by zváno opposičním. Zvláště bedlivě zkoumala jednotlivé předlohy vládní, mnohé z nich i odmítajíc. O stížných spisech stavův ovšem po zákaze císařském nebylo lze již mluviti, ježto sněm nemaje pro své

[1] Archiv spoj. dvorské kanceláře, opis v král. českém archivu zemském.

[1] Kalousek, České státní právo[2], 509.

[2] „Da derselbe (sc. Ausdruck) eine neue und dem Herkommen nach ungewöhnliche Benennung ist, und in dem gegenwärtigen Zeitpunkt eben so eine Art von Unschicklichkeit enthält, als wenn man den Landtag einen Nationalkonvent nennen wollte.“ U Kalouska, České státní právo[2], 510.

členy nezodpovědnosti, byl by na se uvaloval nebezpečenství těžkého prohřešení proti úctě k panovníku. V sedění sněmu dne 11 března přišel posledně na přetřes obsah třetího stížného spisu, ale toliko pokud týkal se žádané obnovy některých zrušených klášterů. Vláda navrhovala, chtějíc vyplniti mezery v řadách praelátského stavu, aby děkanové a proboštové zemskými statky nadaní, jako probošt jindřicho-hradecký a děkanové karlštejnský i krumlovský, byli po výběru guberniem učiněném do sněmu uvedeni, sněm ale návrh ten odmítl, ježto prý duchovní tito nejsou praeláty. 18 března t. r. jednáno naposled o stížnostech druhého spisu. Když pak vláda další jednání zapověděla, shrnovali stavové stížnosti své pod jiným záhlavím „organisace stavův a výboru zemského," s nímž se potom napořád v jednání sněmovním setkáváme.

Zklamané naděje stavů českých ozývaly se z příkrého opposičního jednání proti předlohám vládním. Když v sedění sněmovním dne 21 května 1792 jednáno bylo o návrzích dvorské zákonodárné kommisse ve příčině prodeje statků konkursem stížených pod cenou odhadní, odhlasoval sněm prosbu ke králi, aby vydal odhadcům instrukci příslušnou, příklep pak aby se nestal při podání, které obsahuje méně než 25% odhadní ceny. Spolu sneseno, aby deputovaní stavů naléhali na zřízení dříve již navrhované zápůjční banky. Tím odmítnut návrh vlády, který připouštěl jakoukoli výši podání. Dne 27 července 1792 předčítána ve sněmu resoluce dvorská, kterouž svoleno, aby nájemní smlouva ve příčině Dehnic zněla pro stavy jako zákonné majitele, jistina však a úroky aby spláceny byly komornímu fondu na výplatu úředníků. Stavové v sedění dne 14 ledna 1793 celkem svolili, ale snesli se, aby byly úroky vedeny v účtech jako příspěvek stavů na platy úředníků zemského soudu.

Zvláště pohnuté bylo jednání sněmu o žádosti vlády, aby rektoru magnifiku university pražské a administrátoru komorních statků dostalo se hlasu a místa na lavici praelátské. Byl to výsledek josefinského rušení klášterův a souvislého s tím úbytku v řadách praelátského stavu. Vláda učinila v té příčině pokus na sněmu dolnorakouském a potkala se s úspěchem. Když ale příslušný dvorní dekret ze dne 5 prosince 1791 doručen byl českému výboru zemskému, tu tento v rozšířené své formě předložil 14 ledna 1793 sněmu dobrozdání ve všech částech odmítavé. Sněm dobrozdání toto s velikou rozhodností schválil a uložil třem svým ve Vídni meškajícím členům knížeti Colloredovi a hrabatům Leopoldu Clary a Štampachovi, aby opis sněmovního snesení přímo předložili císaři.[1] Dvorním dekretem ze dne 22 července 1791 žádáno dále, aby i administrátor komorních statků jakožto repraesentant zemských statků klášterům zrušeným někdy náležitých do sněmu byl uveden. I tento požadavek byl ostře v sedění sněmu dne 25 února 1793 odmítnut na základě pamětního spisu, jejž kanovník Varlejch z Bubna vypracoval, spolu pak uloženo výše jmenovaným ve Vídni pobývajícím členům stavův, aby opět opis sněmovního snesení předložili císaři. Ale zástupci stavů ve Vídni nebyli u věci té sjednoceni. Hrabata Clary a Štampach schvalovali stanovisko sněmu, ponechávali však knížeti Colloredu, aby příslušná snesení císaři předložil; především snesení o hlasu universitního rektora. Nejprvé žádali jej ústně o domluvu, Colloredo však nic neučinil. Oba hrabata mu tedy dopsali, nedostali však odpovědi. Vidouce tudíž, že kníže vysoký dvorský úřad pěstující nehodlá býti tlumočníkem opposičních projevů sněmovních, vzdali se dalšího spoluúčastenství a oznámili rozhodnutí své sněmu, kdež bylo v sedění dne 13 března 1791 předčítáno. V témž sedění předčítán byl však i dekret dvorské kanceláře ze dne 27 února t. r., kterýž příkře dotýkal se stavovského stanoviska. Byloť jím dovozováno stavům, že jest universita ve všech Státech Dědičných nadána právem stavovským a hlasem sněmovním, toliko prý království české jest vyjímkou, ježto prý stavové projevují předčasnou péči o pravověrství dočasných universitních repraesentantů. K tomu dodána ne právě vhodná poznámka, že prý přece praelátům nebude vnucován nekatolík. Stavům konečně udělena rada, aby o předloze ještě jednou uvažovali, dříve než bude užito předstávky jejich spůsobem, jenž by snad jim byl nepříjemným. Sněm však rozhodl, aby setrváno bylo v názoru již jednou zaujatém a aby o věci této ve Vídni vyjednávala zvláštní deputace sněmovní. Nejvyšší purkrabí otázal se, kdo bude náklady deputace hraditi, ale bylo mu z prostředka stavův ihned odpověděno ohrazením, že dle dvorního

[1] Protokol sněmovní ze dne 14 ledna 1793 v král. českém archivu zemském.

dekretu ze dne 12 srpna 1791, jímž vyřízen druhý stížný spis stavů, mají tito právo řádně zvolené své deputace bez předchozího guberniálního svolení ku králi vysílati, sneseno pak, že náklady s touto deputací spojené hraditi budou všichni v sedění přítomní. Hned pak přihlásili se značným příspěvkem probošt Herites, kanovník Varlejch z Bubna, strahovský opat Mayer, probošt Winkelburk, kníže Lobkovic, hrabata Vojtěch z Klebelsberka, Arnošt z Valdštejna, Jan Sweerts, Jan Bouquoi, František Antonín Novohradský z Kolovrat, Michal z Kounic, Ferdinand Kinský, Adolf z Kounic, Filip Sweerts, Hartmann z Klarštejna, Josef z Kolovrat, O'Kelly, ač statků neměl, Jan Filip Pachta, pak svobodní páni Mac Neven, z Hochberka a Hildprandt. Zvláště ostře vystoupili hrabata Bouquoi, František Antonín z Kolovrat, Michal z Kounic a Ferdinand Kinský; prohlásili, že přejímají příspěvek za ty přítomné členy stavů, kteří pro deputaci nehlasovali, totiž za přítomné členy pražského magistrátu. Do deputace zvoleni byli hrabata František Taaffe 23 a Hartmann z Klarštejna 18 hlasy. Krok tento měl účinek. V sedění sněmu dne 8 dubna 1793 předčítána zpráva, již oba deputovaní o pořízení svém podali, a z té bylo na bíledni, že dostalo se jim vlídné přípovědi vyhověti stavům, pokud prý nebudou závadou daná již ujistění.

V málokterých a to nedůležitých věcech vláda toliko stavům českým vyhovovala. Dvorním dekretem ze dne 1 února 1794 oznámila, že bude sněm svolán 1 června k řádnému zasedání a že příště vždy touž dobou bude svoláván. Ministeriálním listem ze dne 2 srpna 1795, předčítaným v sedění dne 30 října 1795, vyhověno stavům ve příčině obnovy mincovny pražské, kteráž umístěna v bývalé praelatuře paulánské. 26 června 1792 oznámila konečně dvorská kancelář, že císař svolil, aby baronu Mac Nevenu za znamenité služby stavům prokázané vyplacena byla z domestikálního fondu místo navrhovaného stavy tisíce souverainďorů mimořádná náhrada 1000 dukátův.

Vláda i u věcech podřízených hleděla ubírati zaručených práv sněmu českému. V témž sedění dne 27 července 1792 podána byla zpráva, že byl udělen český indigenát státnímu referendáři Antonínu baronu Spielmannovi a polnímu maršálu hraběti Pellegrinovi. Zemský výbor v doprovození svém navrhoval, aby oba pánové výjimečně byli do sněmu uvedeni, jakkoli zemských statků neměli. Když však bylo dvorním dekretem ze dne 25 května 1792 nařizováno, aby i dvorní agent šlechtic Bressler byl přijat na lavici rytířskou ve sněmu, při čemž příslušné námitky sněmovní odmrštěny, snesl se sice sněm, aby císařské vůli bylo vyhověno, ale pro budoucnost ohradil právo své.[1]) V sedění 8 srpna 1792 byl skutečně Arnošt šlechtic Bressler do sněmu uveden a za člena rytířského stavu přijat.

Přece však váha sněmu českého byla tak veliká, že vláda i přes veškery absolutní a centralisující snahy byla přinucena k němu zření míti. Jest zajisté svědectvím o důležitosti sněmu českého, že jemu úředně oznamována osazování centrálních úřadů vídeňských. V sedění sněmu dne 10 září čteno bylo sdělení dvorské kanceláře, že byl baron Thugut jmenován ministrem zahraničním, 3 listopadu 1794 notifikováno jmenování polního maršála hraběte Lacy po zemřelém právě knížeti z Kounic kancléřem řádu tereziánského, 22 srpna 1796 Leopolda hraběte z Kolovrat prvým řídícím ministrem u věcech vnitřních, 12 června 1797 jmenování konferenčního a kabinetního ministra hraběte Colloreda nejvyšším komořím.

Váha sněmu českého a tehdejších jeho členů jeví se i množstvím důležitých předmětů, které byly v létech 1792—1797 sněmem projednávány a z veliké části i projednány. Vidí se z tehdejšího jednání sněmovního, že výbor zemský i členové stavů měli bdělé oko na všechny potřeby života veřejného. Nový zákoník občanský, o němž zvláštní kommisse ve Vídni již od dob Tereziánských pracovala, zaměstnával v prvých dobách Františkových sněm český častěji. V sedění sněmu dne 10 prosince 1792 byla vykonána volba do kommisse k revisi zákonův u appellačního soudu pražského ustanovené, složené z desíti členův a dvou náhradníků. Zvoleni byli probošt Herites, Vojtěch hrabě Černín, místopurkmistr Preinhölder, svobodný pán Escherich, Michal hrabě z Kounic, mag. rada Slívka, rytíř Böhm, rytíř Voříkovský z Kunratic, za náhradníky Filip hrabě Sweerts a svobodný pán Kapoun ze Svojkova. Z jara r. 1793 v několika seděních sněm zabýval se novým zákoníkem, ba užil jej i k opposiční demonstraci proti vládě. Když totiž dvorní

[1]) Protokoly sněmovního zasedání ze dne 25 dubna a 27 července 1792 v král. českém archivu zemském.

kancelář dekretem ze dne 9 února 1793 naléhala, aby byl sněm brzo uzavřen, nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský dal sice příslušný ministerský dopis v sedění dne 25 února předčítati, odpověděl však ihned, že nemožno sněm zavříti především za příčinou jednání o novém zákonníku, pak o věcech berních; sněm stanovisko toto schválil. S novým zákonníkem souviselo i jednání o nové úpravě desk, jímž sněm obíral se v sedění svém dne 19 listopadu 1792. Rozšířený výbor zemský předložil tehdy návrh na zlepšení řízení úředního u desk, jenž odkázán byl do čítáren na 8 dní, sekretář zemského soudu Procházka měl pak jakožto znalec býti vyzván, aby v čítárnách členy stavů dle žádosti informoval. 21 ledna 1793 o též věci v plném sedění již jednáno.

Hmotné potřeby obyvatelstva docházely tehdy porozumění u členů sněmu a zápisy jeho podávají toho hojné důkazy. Stavové čeští usilovali o zřízení obecně prospěšných peněžních, úvěrních a pojišťovacích ústavů, potkávali se však v té příčině s velikou neochotou vlády. Když z jara r. 1792 vypravována do Vídně deputace za různými potřebami zemskými, bylo jí v sedění dne 21 května 1792 uloženo, aby naléhala na zřízení sněmem již za Leopolda II navrhované zápůjční banky. Naléhání to však zůstávalo marným, nebo se zřením k válce s revolucí francouzskou odmítala vláda všechny návrhy novotné. Tak dařilo se i snahám po zřízení zemské pojišťovací pokladny. V sedění sněmu dne 15 ledna 1794 předložil rozšířený výbor zemský návrh na zřízení zemské pojišťovací pokladny a snesl se v té příčině o prosbě k císaři za povolení Ale povolení nedocházelo, pročež v sedění dne 15 prosince 1794 zemský výbor navrhoval, aby příslušné jednání bylo odloženo, což i přijato. S týmž osudem potkávaly se i snahy stavů po zařizování potřebných škol odborných, jichž rozvoj průmyslu a obchodu mocně se dožadoval, a po zařízení šlechtické akademie dle závětu a darování hraběte Straky. Vláda vyzvala přípisem ze dne 26 dubna 1792 stavy, aby zřízeny byly kommerciální školy v Jičíně a Hajdě se 2 učiteli, kterým by se dostalo služného po 400 zl. ročně. Dva žáci těchto škol měli býti vypraveni do obchodních měst cizokrajných s roční podporou po 600 zl., ale náklad měli nésti stavové. Výbor zemský uznával potřebu těchto škol, ale neodvážil se doporoučeti stavům návrh, jímž stát povinnosti své přenésti chtěl na bedra země. Proto navrhoval opět, aby „zcela zbyteční“ krajští školní kommissaři byli zrušeni a náklad, jímž na ně dotud země přispívala, aby byl obrácen na vydržování potřebných škol těchto. Většině sněmu zdál se však návrh tento příliš protivládním, pročež snesla se, aby náklad na zamýšlené školy kommerciální hrazen byl z přebytků bankálních a tabákových. O úskalí nákladů ztroskotalo se další jednání. Císařským rozhodnutím ze dne 29 července 1793 oznámeno prostě sněmu, že vláda již o kommerciálních školách nebude jednati, prý pro nedostatek potřebných nákladů. Snaha vlády, aby všechny novoty byly odloženy, byla příčinou, že v sedění sněmu dne 27 října 1794 navrhoval sám zemský výbor odklad jednání o zřízení šlechtické akademie Strakovské na dobu pozdější.

Věci náboženské rovněž nedocházely vyřízení ve směru, jehož si stavové přáli. Hlavní výsledky vlády josefinské, tolerance nekatolíkův a redukce života klášterního, zůstaly v plné platnosti. Na opětované žádosti o obnovu důležitějších klášterů nedostávalo se stavům ani odpovědi. Ve příčině tolerance předložil zemský výbor sněmu v sedění dne 6 května 1793 návrh odpovědi k příslušným ustanovením císařské resoluce ze dne 12 srpna 1791, ale dvorním dekretem ze dne 3 září 1793 žádost sněmu odmítnuta, aby nekatolíkům zamezen byl přístup do sněmu a do úřadů.

Škodné následky josefinského rušení gymnasií daly podnět ku sněmovním rozpravám a došly odezvy i v artikulích sněmovních. Již ku konci vlády Josefa II bylo pozorovati citelný nedostatek kněžstva, zvláště v krajích českým lidem obývaných. Návštěva gymnasií zmenšila se povážlivou měrou a tím i počet alumnů seminárních. Biskupové vypomáhali si nejprvé mnichy klášterů zrušených, později i mnichy z klášterů ušetřených. Ale ani tato výpomoc se neosvědčovala, majíc toliko ráz okamžitý, kdežto pravidelného dorostu ne bylo. Císař František byv na tento úkaz upozorněn, zřídil r. 1794 20 nadačních míst pro alumny čtyř českých diécésí, ale stavové dle úvahy praelátů neviděli v tomto opatření dostatečnou odpomoc, nýbrž snesli se na prosbě, která byla do artikulů sněmovních dne 9 ledna 1797 pojata. Žádalit, aby obnovena byla některá ze zrušených gymnasií venkovských, zvláště v oněch krajích, kdež převládá jazyk český („wo die böhmische

Sprache die herrschende ist"), aby venkovskému duchovenstvu dostalo se zlepšení hmotných poměrův a aby byla jemu navrácena výsada zvláštního soudnictví. V důvodech se praví, že by chudá mládež venkovská nabyla takto příležitosti, aby oddávati se mohla studiím s malými náklady, a že hlavně nedostává se kaplanů jazyka českého znalých.

Ve vnitřní správě církevní nestaly se změny valné. Zřizování nových far ochablo, toliko na některých místech, jako v Renči a Kamýku (kraje berounského), ustanoveni exposité. Okrsky far dle potřeb upravovány, některé lokalie přesídleny; tak lokálie zápská na komorním panství brandejském n. L. přenesena do Svémyslic.

Kulturní a vlastenecké snahy nehrubě často zaměstnávaly tehdejší české sněmovníky, jakkoli zasedali mezi nimi mužové vysoce vzdělaní. V sedění sněmu dne 11 února 1793 předčítána žádost exjesuity Pubitschky, aby stavové ujali se pokračování jeho díla o dějinách českých s týmiž modalitami, jakovéž platily před zrušením výboru zemského. Sněm žádost vzal na vědomí a snesl se žádati u dvora o příslušné svolení. V sedění snému dne 15 února 1796 učinil hrabě Taafe návrh, aby zřízen byl stavovský ústav pro očkování, ale dvorní dekret ze dne 27 května 1796, předčítaný ve sněmu dne 22 srpna, svolení „se zřením k poměrům" odepřel.

Jediný toliko známe případ, že pronikly do tehdejšího sněmu českého již i národní snahy české. Pohříchu lze z kratičkého zápisu v protokole sněmovním toliko tušiti, oč se jednalo. Čtěmeť v protokole sněmovního sedění ze dne 16 prosince 1793 tento kratičký zápis: „Zemský výbor předkládá došlý pamětní spis původních Čechů za podporu veleslavných stavův ku povznesení jazyka českého na vědomí. Bylo vzato na vědomí." [1]) Čeho blíže týkal se pamětní spis tento a kdo byli oni „původní Čechové", můžeme toliko tušiti. Zajisté v čele byli Dobrovský a Pelcl. Podavatelem byl jakýsi Blažek. Spis sám jest ztracen.

Z ostatních předmětů tehdejšího jednání sněmovního v Čechách uvedeny buďtež ještě tyto: V sédění sněmu dne 14 května 1796 předčítáno poděkování „kommercionalistů" kraje litoměřického stavům za příspěvek 80.783 zl. 22⅓ kr. na stavbu rumburské silnice, při čemž ale stěžovali si, že stavba pro nějaké neshody uvázla Sněm dotázal se gubernia po příčinách, proč se ve stavbě nepokračuje, dostalo se mu však odpovědi, že ředitelství silniční potřebuje na stavbu o 61.609 zl. 27 kr. více než bylo žádáno a svoleno. Sněm žádost za tento příspěvek shledal nedoloženu a prostě ji odmítl. V sedění sněmu dne 10 prosince 1792 povoleno 12.000 zl. klatovským pohořelcům z korunovačního itineraria Leopoldova, v sedění dne 11 února 1793 doporučena žádost pohořelců královédvorských za půjčku 12.000 zl. z téhož itineraria na 28 let se 4% zúrokováním. V sedění sněmu dne 6 května 1793 podával výbor zemský seznání své o návrhu jakéhosi Františka Wiesra, aby byl zřízen zvláštní český řád Františkův. Návrh ten doporučen nebyl, při čemž opomenuty v zápisníku důvody. Když Svatováclavští rytíři podali sněmu žádost, aby byl upraven zvláštní řád rytířů Svatováclavských s určitým znamením řádovým, podal o ní zemský výbor zprávu v sedění dne 9 března 1795, sněm pak se snesl, aby předložena byla žádost ta císaři jako prosba o milost; než vyřízení žádosti té se nedostalo.

V lůně stavů nespokojeni byli praeláti a Pražané. Praeláti těžce nesli, že snahy jejich o restauraci vynikajících někdejších klášterů zůstávaly marnými, magistrát pak pražský neustával dožadovati se pro sebe zastupování všeho městského stavu s právem zvláštního hlasu pro každého ze čtyř pražských zástupců. Ze všech zrušených klášterův obnoven jediný a to ještě s platností prozatímnou. Byl to klášter Karmelitek někdy u sv. Josefa na Malé Straně Pražské, jehož jeptiškám Josef II dovolil, aby společně sice, ale bez řádového sdružení, obývaly ve zrušeném klášteře Pohledě. Šlechta česká snažila se stále, aby byl Karmelitkám dovolen návrat do Prahy, až císař František povolil. 4 června 1792 vrátily se Karmelitky z Pohledu do Prahy a vykázán jim bývalý klášter Barnabitů na Hradčanech. [1])

Požadavek magistrátu pražského, aby zástupcům jeho na sněmu zemském dostalo se hlasu samostatného, mohl nadíti se podpory vlády, ježto veškero zastoupení měst-

[1]) Nr. 520 ddo 16. praes. 20. Nov. 1793. Der L.-Ausschuss leget die eingelangte Denkschrift der Originalböhmen für die Verwendung der hochlöbl. Stände zur Emporbringung der böhmischen Sprache zur Wissenschaft vor. Místo věcného vyřízení připsáno prostě: wurde zur Nachricht genommen".

[1]) Locatelli, 48.

ského stavu dálo se od dob Josefa II skrze úředníky, ale poněvadž byl novotou, zavírající v sobě změnu zvyku po delší dobu platného, byl přece odmítnut. Vláda mohla ovšem odůvodniti rozhodnutí své nepříznivým úsudkem stavův i gubernia Hrabě Rottenhann, povolaný právě tehdy do nově zřízeného direktoria in cameralibus, odůvodnil zamítavé své stanovisko spůsobem velice zajímavým. Ukázav, že tehdejší stav není příznivý změnám, které by nové činitele do života veřejného uváděly, dovozoval dále, že pražští zástupci nejsou repraesentanty veškera městského stavu, nýbrž toliko hlavního města a že tudíž nemohou míti jedno město zastupujíce, mínění kolikeré nebo rozdělené. [1]) Do sněmu pronikla otázka tato v sedění dne 22 dubna 1793. Zesílený výbor zemský podával po žádosti gubernia zprávu o žádosti pražského magistrátu, aby přisouzeno mu bylo votum virile pro 6 navrhovaných zástupců jakožto repraesentantů veškera stavu městského. Magistrát pražský dovolával se v této příčině Obnoveného zřízení zemského a majestátu Ferdinanda IV ze dne 20 dubna 1647. Sněm snesl se však, že žádost tuto ku příznivému vyřízení nedoporučí, ježto není repraesentantem městského stavu toliko pražský magistrát, nýbrž veškera města královská.

Za to chovala se vláda naprosto odmítavě k tužbám lidu poddaného, aby připuštěn byl do sněmu zemského. České gubernium předložilo ve příčině té 22 března 1792 podání direktorii dotazujíc se, co pravdy na pověstech, že zamýšlí vláda zastoupení poddaných na sněmu zemském. Direktorium odpovědělo neobyčejně rychle již 13 dubna a sice spůsobem, který projevoval, že již nejsou obavy z hnutí poddanského. Veškery, prý, pověsti o povolání poddaných do sněmu mají býti teď, když jest vše uklidněno, na své váze zůstaveny, ježto prý klamná zvěst o tom vznikla toliko neobezřelostí hospodářských úředníků, kteří majíce tištěné okružníky ve příčině svolání stavů na sněm toliko svému pánu prokázati, tyto jako jiné patenty shromážděným rychtářům vesnickým předčítali. [2])

Byly ovšem mnohé příčiny, při nichž vláda dávala stavům pociťovati, že jest v držení moci. Stavové, dokud absolutistický směr účinkem událostí francouzských nebyl ještě zplna utvrzen, podstupovali zápas s byrokracií vídeňskou otevřeně a jednání sněmu v létech 1792—1797 začasté jest velmi zajímavé. Vyhovujíce směru doby, odřekli se stavové čeští svého výsadami zaručeného osvobození ode všech mýt, ale žádali, aby mýta vůbec ode všech měst byla vzdálena na půl míle cesty. V odpovědi dvorské žádost stavů byla zamítnuta a za přemrštěný požadavek označena i pokládána. Stavové odpověděli 11 února 1793, že tudíž odvolávají prohlášení své ve příčině zřeknutí se osvobození od mýt, když nebyla schválena podmínka jimi položená a ohradili se proti výtce přemrštěného jednání.

Nejvíce pociťoval nepřízně vládní zemský výbor, jakkoli stál nejvyšší purkrabí pražský v jeho čele. Základ jeho byl stále ještě provisorní, ježto dle rozhodnutí Leopolda II ze dne 12 srpna 1791 bylo sněmu nejprvé vypracovati organisační osnovu a řád úřednický. R. 1792 i osnova i úřednický řád předloženy ku schválení, ale vláda definitivní rozhodnutí oddalovala. Když pak vydáno nařízení, že zeměpanský úředník nesmí býti přísedícím výboru zemského, snesl se sněm 29 března 1794 o nové žádosti, aby byla potvrzena organisační osnova a zvýšeny platy členů výboru zemského. Navrhováno tehdy, aby platy přísedících panského stavu zvýšeny byly z 1000 zl. na 3000 zl., rytířského stavu z 800 zl. na 2000 zl., platy pak přísedících stavu praelátského a městského aby zvýšeny byly spůsobem přiměřeným, spolu aby mladým lidem, kteří by se chtěli oddati službě zemské, dovoleno bylo u zemského výboru praktikovati. Ani tehdy vláda neodpověděla určitě k prvému požadavku, odmítla však žádost stavův, aby alespoň svoleno bylo zvýšiti platy přísedících. Teprvé dvorním dekretem ze dne 26 července 1794 oznámeno stavům, že není lze uděliti stvrzení organisační osnově výboru zemského, poněvadž bylo prohlášeno již dříve císařské rozhodnutí, že v tehdejších válečných časích mají všeliké proměny ve stavovských věcech býti k pokojnějším dobám odkládány. V jednotlivých případech také dávala vláda výboru zemskému prozatímnost jeho na jevo. R. 1793 uložila výboru zemskému, aby předložil účty za náklady při slavnostech korunovačních r. 1792, tento ale odpověděl, že není oprávněn podati žádanou účetní zprávu beze svolení stavů na sněmu shromážděných. Dvorním dekretem ze dne 27 července 1793 dostalo

[1]) Kalousek, České státní právo [2], 509.

[2]) Dekret direktoria českému gubernii ze dne 13 dubna 1792, opis v král. českém archivu zemském.

se výboru zemskému za tuto odpověď důtky, poněvadž prý stavové jsou povinni panovníku i jeho úřadům poslušenstvím a tudíž i zemský výbor jimi zvolený. Sněm v sedění svém dne 15 ledna 1794 snesl se na obraně výboru zemského dovozuje, že stavové v celku svém nejsou povinni poslouchati nařízení úřadů jednotlivých, nýbrž toliko rozkazů panovníkových, které jich skrze úřady docházejí. Ale dvorní dekret ze dne 15 března 1794 představku stavův odmítl.

Vláda naléhala nejvíce na úpravu berních i urbariálních poměrův a domnívala se, že výbor zemský jednání příslušné zúmysla zdržuje. Dvorním dekretem ze dne 24 ledna 1795 nařízeno tudíž gubernii. aby pečovalo o ukončení jednání ve příčině té již r. 1790 zahájeného. Proto měl jeden guberniální rada občasně přesvědčovati se, kterak potřebné práce výboru zemského pokročily. Současně oznámeno, že císař nemůže svoliti k žádosti stavův, aby počet úřednictva při výboru zemském byl rozmnožen, zejména ku zřízení žádaných pěti míst kancelistských. Sněm v sedění svém dne 16 března 1795 obíral se obsahem dvorského dekretu a ohrazoval se zvláštní představkou proti nedůvěře jím projevené. poukazuje k tomu, že jest nejvyšší purkrabí, tudíž prvý úředník královský, též hlavou výboru zemského a tudíž i dozorcem nad jeho konáním. Zřízení míst kancelistských shledával sněm nevyhnutedlným, neboť dotud měl zemský výbor toliko jednoho kancelistu, ale před r. 1783, jakkoli byla menší agenda, bylo 9 kancelistův a 8 akcessistů. Než by byla vláda svolila k rozmnožení úřednictva, odložila raději dvorním dekretem ze dne 4 dubna 1795 všechno jednání o berní úpravě na dobu příhodnější; dvorním dekretem ze dne 8 srpna 1795 však odmítnuty i žádosti stavů ve příčině výboru zemského.

Od r. 1793 doléhaly na sněm český více a více starosti o náklady válečné. Na jiném místě pojednáváme o požadavcích, které ve příčině té vláda na sněm vznášela. Stavové povolovali ochotně břemena denně téměř vzrůstající, ale hájili při tom svého práva povolovati berně, jež vláda začasté obcházela, předstírajíc neodkladnou potřebu. V sedění sněmu dne 16 prosince 1793, když předčítán dvorský reskript ze dne 22 října 1793, žádající nové dávky, které však již byly po zemi vybírány, snesl se sněm o prosbě, aby vždy, by nebylo lze svolati sněm, požadavek vládní a návrh repartice alespoň v čas byly oznámeny, načež by sešli se k poradě a snesení členové stavů v Praze meškající. [1]) V divném odporu s chvatem vlády, jevícím se vypisováním dávek bez dotázání sněmů, bylo ustavičné naléhání, aby sněm porady své zkracoval.

Nepoměrně klidnější, ne však úspěšnější, byla současná činnost sněmu moravského. Tam nebouřily vlny jednání sněmovního ani státoprávní příčiny ani opposice proti vídeňskému centralisticko-absolutistickému směru. Otázka národní byla tehdejším moravským stavům věcí vůbec neznámou, o věcech náboženských jednáno jen velmi zřídka. Moravský sněm stál i dále na zaujatém již separatistickém stanovisku, které ostřeji jevilo se, když přišel na přetřes státoprávní poměr markrabství ku království českému. Když blížilo se korunování Františka II v Čechách, vytasili se moravští stavové opět se žádostí, aby bylo jim dovoleno holdovati ve Vídni, a proto ze sedění sněmu dne 11 června 1792 uložili svému agentu baronu Müllerovi, aby přičinil se ve příčině té o brzké rozhodnutí královské, žádajíce, aby král František přijal holdovací deputaci moravskou ve Vídni ještě před odjezdem svým do Frankfurta ku korunování císařskému. Již však 29 června došel ministerský list od hraběte Colloreda oznamující stavům, že bude se díti holdování v Praze týmž způsobem jako za Leopolda II, tedy že zbytečno jest do Vídně deputaci vysílati. Toto rozhodnutí poněkud umírnilo odstředivé snahy moravských stavův, neboť když v sedění dne 3 února 1794 žádal o uvedení do sněmu český pán František hrabě Taafe, byl uveden s odůvodněním, že není námitek, ježto již jest žádatel členem sněmu českého. [2])

Činnosti moravského sněmu stále ubývalo. Ještě r. 1792 konal devateré sedění, ale r. 1793 již pouze čtveré, r. 1794 sedmeré, r. 1795 troji, r. 1796 rovněž toliko troji. Ale ani výbor zemský nemohl rozvinouti činnost úspěšnější, ježto zápasil stále s nedostatkem členů způsobilých. Tížilť ještě více než v Čechách moravské stavy zákaz voliti státní úředníky do výboru zemského. Dvorním dekretem ze dne 5 března 1792 odepřeno po-

[1]) Dle protokolů sněmovních v král. českém archivu zemském.

[2]) „dagegen um so minder Anstand obwaltet, als er bereits Sitz und Stimme beim Landtage in Böhmen habe"; z protokolu příslušného sedění moravského sněmu v moravském archivu zemském.

tvrzení volbě již sněmem vykonané, ježto mezi zvolenými byli dva, kteří měli státní úřad, hrabě Blümegen a baron Madrovský. Stavové i zemský hejtman domnívali se, že podaří se jim vymoci vyjímku ze zákazu obecného. Sněm proto oba pány opět zvolil a podal novou prosbu za potvrzení jejich, která však byla prostě zamítnuta. Když dosavádní přísedící z rytířského stavu Pillersdorf povýšen do stavu panského, předčítána v sedění sněmu dne 3 října 1793 resignace jeho na členství ve výboru zemském. Rytířský stav měl za něho vykonati volbu náhradnou, tu však ukázalo se, že byl jediný způsobilý kompetent dr. rytíř Dittrich, ten však byl již advokátem v Brně. Sněm užil této okolnosti k podání nové žádosti císaři, aby bylo lze voliti i státní úředníky za členy výboru zemského, a teprvé, by žádosti té nedostalo se příznivého vyřízení, navrhován rytířským stavem za přísedícího Dittrich ne jako zvolený, nýbrž jako osobnost z nouze vnucená.[1]) Místo odpovědi předčítáno ve sněmovním sedění dne 17 září 1794 císařské rozhodnutí ze dne 19. srpna t. r., kterým volba Dittrichova zrušena a nová nařizována.

Ve válečných dobách oněch obcházela vláda i na Moravě právo stavů povolovati a rozvrhovati berně a dala začasté vybírati dávky veřejné dříve ještě než byly ve sněmu postulovány. Tak dálo se zejména na vojenský rok 1794. Od 1 listopadu vybírány daně, které dotud nebyly povoleny. To přimělo zemského hejtmana hrabě Ugarte, že v sedění sněmu dne 3 února 1794 mužnou řečí proti nezákonnosti této se ohradil. Uvedl na paměť sněmovníkům, že již po čtvrtý měsíc vybírají se daně nepovolené dle rozvrhu z předešlého roku, který se ve mnohých případách neshoduje se skutečnými poměry, a navrhl žádost k císaři, která by upozorňovala na obtíže z toho vznikající. Žádost byla jednohlasně schválena.

Věci náboženské téměř zúplna z moravského sněmu vymizely; toliko čteme, že žádal sněm v sedění dne 17 září 1795 při přijetí postulátu na r. 1796, aby rozmnožován byl duch křesťanský. Nejnaléhavější potřebou, s níž se také v artikulích sněmovních stále setkáváme, bylo dokončení stavby silnice ze Znojma do Brna. Vláda obracejíc veškero zření své k nákladné válce francouzské a appellovati chtějíc i na fondy stavovské, bránila vytrvale všemu zatěžování fondů těchto.

[1]) „bloss aus Noth aufgedrungenes Individuum“ čte se v původním protokole.

Druhá válka koaliční.

Mír Campoformijský byl sice uvítán radostně na všech stranách, ale záhy radostná nálada počala ustupovati tísnivé předtuše, že jím nákladná a ve výsledcích svých neblahá válka byla toliko na čas nedlouhý přerušena. Ani na jedné ani na druhé straně nebylo opravdové touhy po trvalém míru. Ve Francii vláda direktorů neschopných a v národě neoblíbených nepřála míru, jejž ujednal generál ve vojště i v národě stejně populární a konečné své touhy již sotva tající, v Dědičných Státech byl to ministr Thugut, který obával se právem, že Francouzi nesplní podmínek v míru ujednaných a donutí císaře k nové válce za nerovné situace, ježto zdroje válečné byly již naprosto vyčerpány. Nebylo nikoho tajno, že francouzští direktorové nemíní přestati na dosavádních netušených úspěších, nýbrž že zamýšlejí zřizovati nové republiky, zvláště na půdě italské, a pevně zakotviti panství francouzské na levém Porýní v Německu. Zprávy z Florencie, Říma, Mohuče i odjinud docházející potvrzovaly zplna obavy tyto. Podle ujednání campoformijských sešel se sice kongress v bádském městě Rastadtě, aby upravil poměry mezi republikou francouzskou a říší německou, ale přes všechen vnější slavnostní nátěr jednání kongressu nepokračovala a záhy bylo obecným přesvědčením, že nebudou jimi splněna očekávání pravých přátel míru.

Z francouzské strany projevováno veřejně, že republikánské státníky neuspokojuje stav mírem Campoformijským umluvený. Ježto projevy tyto dály se veřejně, přinucen byl císař již v únoru 1798 znovu zbrojiti a sice především v Čechách, které zdály se býti novým útokem francouzským nejvíce ohroženy. V posledních dnech měsíce února t. r. nařídil císař vojenské dvorské radě, aby veškera armáda byla opět na míru válečnou uvedena a novým odvodem doplněna. Následkem toho dostalo se vojsku v Čechách rozloženému zesílení a zakládána na vhodných místech veliká skladiště zásob. Rozmnožování vojska v Čechách dálo se také se zřením

k Prusku, jehož spoluúčastenství v nové válce s Francií tehdy bylo očekáváno. [1])

Nejkřiklavěji ukázaly se pravé záměry direktorů, když byl jmenován generál Bernadotte vyslancem republiky ve Vídni. Aniž by byl příchod svůj ohlásil a o průvodní listy požádal, jakož vyhledává spůsob obvyklý, přijel generál tento v březnu 1798 neočekávaně do Vídně a představil se ve vyslanecké hodnosti své. Záhy byl palác francouzského vyslance středem všech snah s francouzskou revolucí sympathisujících a vyslanec i jeho okolí chovali se na výsost vyzývavě k obyvatelstvu. O boží hod velikonoční 13 dubna 1798 kázal vyslanec s balkonu vyslaneckého paláce vztýčiti trojbarevný prápor republikánský, který dal podnět k velikému vzrušení. Tisícové ze všech stavů shromáždili se před domem vyslaneckým a žádali bouřně, aby byl prápor odstraněn. Když vyslanec nevyhověl, ani jsa o to žádán z míst úředních, strhl lid prápor a odnesl do nádvoří hradu císařského, [2]) načež Bernadotte opustil Vídeň.

V rozhodujících kruzích poznávali, že případ tento jest předzvěstí nového nepřátelství a proto ihned konány přípravy, aby bylo lze rázně čeliti nepříteli odhodlanému. Svrchované nebezpečenství, které království českému tehdy hrozilo, přimělo císaře Františka k mimořádnému opatření. Na místě dosavádního generálního velitele vojenského v Čechách hraběte Wurmsra jmenován hned po návratu svém do Vídně, který se stal 23 listopádu 1797, arcivévoda Karel guvernérem a generálním kapitánem království českého [1]) a vedle vojenské správy svěřeno mu i velení nade všemi brannými silami v celém království. 21 prosince odejel arcivévoda do Čech a byl 23 t. m. v Praze přijat za poct téměř královských. Za hřmění děl, hlaholu všech zvonův a ohlušujícího jásotu shromážděných tisíců vjel do města mladistvý hrdina, jehož právem nazývali „záchrancem Čech," po boku maje místopraesidenta vojenské rady dvorské hraběte Vratislava i polního maršálka barona Bendera a uvítán byl v hradě královském nejvyšším purkrabím hrabětem Štampachem i arcibiskupem. S počátku sídlil na hradě, pak ale zakoupil si dům na Novém městě a v něm i přebýval, se zálibou zajížděje na statek Bečváry v kraji kouřimském, dříve majetek polního maršála barona Laudona, kterýž odúmrtí na korunu spadlý císař jemu daroval. [2]) I jmenování toto bylo předzvěstí válečnou, mající úkolem, aby ochrana Čech

[1]) Polit. Journal 1798, 276 (dopis z Vídně ze dne 7 bř.).

[2]) Vyjímáme o události této zprávy z dopisu, který byl nazejtří, 14 dubna 1798. ve Vídni psán a v Polit. Journal 1798. 433 sld uveřejněn: Wir haben gestern einen Auftritt gehabt, der von unberechbaren Folgen seyn kann. Der Französische Gesandte, Bernadotte, welcher sich doch sonst bisher schicklich und vorsichtig betragen hatte, bekam gestern Abends den Einfall, die Französische dreyfarbige Fahne auf dem Balcon seines Hauses aufzustecken, und sie nach der Strasze zu wehen zu laszen, ohne die Regierung davon im geringsten zu benachrichtigen. Es versammelte sich bald, gegen 8 Uhr, ein Haufen Volks, und schrie, man sollte die Fahne wegnehmen. Da diesz nicht geschahe, und das Volk vielmehr bedroht wurde, so schwellte in Kurzem der Zulauf des Volks bis zu einer unzählbaren Menge an. Mehr als 20.000 Menschen umringten das Haus des Gesandten. Er hatte die kühne Unbedachtsamkeit, mit dem bloszen Säbel vor die Hausthüre zu treten, und Gewalt brauchen zu wollen. Von seinen Leuten fielen einige Schüsze. Nun stürmte das Volk, und wenn nicht gleich starke Detaschements von Militair, Infanterie, und Cavallerie, herbey geeilt wären, und nicht der General Kinski, und mehrere Officiere den Bernadotte persönlich in Schutz genommen hätten, so würde seyn Schicksal sehr traurig gewesen seyn. Schon war ein ergrimmter Haufen ins Haus gebrochen, und auf der Treppe, um nach Bernadottes Zimmer zu dringen, als die Officiere durch ihr Zureden es noch dahin brachten, dasz das Volk zurück gieng. Aber das untere Stockwerk wurde ganz ruiniert, im zweyten alle Fenster eingeworfen, die Fahne mit langen Feuerstangen abgeriszen, in hundert Stücke zerriszen, und die Stange davon als ein Triumphszeichen durch die Straszen getragen. Der Lärm dauerte die ganze Nacht durch und alles geschahe unter beständigen Rufen: Es lebe der Kaiser! Weg mit der Französichen Freyheit. Seine Majestät zeigten Sich Selbst, dem nach der Hofburg anströmenden Volke, auf dem Balcon, und ermahnten zur Ruhe. Mehr als 8000 Mann Soldaten waren, zur Erhaltung der Ruhe, in Bewegung und die Thore nach den Vorstädten wurden verschloszen gehalten.

[1]) Duller, Erzherzog Karl, 382.

[2]) Vavák, Paměti III, 582. — Císař odevzdal arcivévodovi, který byl velikým milovníkem myslivosti, i honitbu na komorních panstvích brandejském, poděbradském, kolínském a pardubickém, kdež tento časem lovíval. 6 listopádu 1798 přijel arcivévoda z Bečvár na panství poděbradské a byl u Milčic slavně uvítán. Rychtář Vavák před statkem svým podal jemu mappu Poděbradska, již sám byl upravil, při čemž ditky zpívaly chvalozpěv na arcivévodu, Vavákem složený. Arcivévoda děkoval česky slovy: „Těší mne, těší mne. Já pěkně děkuju a budu zas pamatovat." Z Milčic zajel arcivévoda na faru do Sadské, kdež již byli shromážděni střelci z Prahy. Po snídani vypravila se společnost na lov a honili od Peček Poblatných s jedné strany podlé Výrovky po Hořátev, Zvěřínek a Labe, z druhé po hranice radimské a kostelecké. Z okna fary vysvětloval farář Meder arcivévodovi mappu Vavákovu. Oběd byl v hospodě na Velence. 17 list. t. r. loveno mezi Brandejsem n. L. a Kostelcem n. L. Vavák, Paměti III, 588—593.

byla svěřena vojevůdci nejlépe osvědčenému.[1]) V Praze došel arcivévodu již s počátku roku 1798 rozkaz, aby vojska sobě podřízená účelně rozložil, aby tak dle potřeby ihned na pochod dáti se mohla. Arcivévoda však pokládal rozkaz tento za neurčitý i učinil císaři příslušnou předstávku. Proto nařídil jemu císař sám v únoru 1798, aby vyložil myšlenky své, kterak by bylo potřeby hájiti Čech a rozestaviti armádu, kdyby válka propukla. Vidno z toho, že vojenské kruhy očekávaly v prvé řadě francouzský útok na království české a odtud vznikla i myšlenka, hlavně generálem Karlem baronem Mackem z Leibericha doporučovaná, aby na rychlo doplněna byla opevnění chebská a do pevnosti této vloženo 8000 mužů posádky. Arcivévoda učinil Prahu hlavním stanem, umístil generální štáb v domích kanovníků métropolitních[2]) a snažil se především povzbuditi ducha ve vojště, nedávnými nezdary valně pokleslého; souhlasil sice s dvorskou radou vojenskou, že především sluší pečovati o obranu království českého, navrhoval však způsob jiný. Opevňování Cheba nepřikládaje významu, chtěl Čech chrániti rozestavením vojska v Bavorsku, čímž by nepřítel, i by zvítězil, přinucen byl na pochodu svém přidržovati se toku dunajského. Dále zavrhoval arcivévoda zesilování posádky chebské, ježto by tím armáda v Bavorsku operující byla oslabena, i radil, aby na místě toho postaven byl pozorovací sbor v Hořejší Falci podél řeky Náby, který by chránil přístup do Čech i u Chebu i u Brodu Bavorského.[3]) Zajímavý jest za těchto válečných příprav prvý pokus s telegrafováním, jejž podnikl arcivévoda 17 srpna 1798 v Praze. Stroj umístěn byl na Andělce před branou strahovskou a konány pokusy přezvěděti jím, co se právě děje v Brandejse n. L. Odpověď došla za 12 minut.[4])

Vláda domnívala se, že s přípravami válečnými souvisí i utužení moci policejní, aby za zády vojska operujícího proti revolučním armádám nevznikalo hnutí nebezpečné. Nedávné případy Hebestreitův, Martinovicův a „moravské spiknutí“ utvrzovaly vládní kruhy v přesvědčení, že třeba především míti na péči a dozoru duševní proudění, zejména touhu po seznání nových ideí, z Francie rozšiřovaných. V té příčině obavy vládních kruhů byly veliké a proto především zostřena censura a stížen volný dotud prodej knih. Poplašné a pravdu přepínající zprávy, které obyvatelstvo za předešlé války přiváděly ve vzrušení a vážné obavy, daly podnět k vydávání prvých denních novin v Praze. S nadpisem „Prager Früh- und Abendblatt von einer Gesellschaft böhmischer Biedermänner herausgegeben“ počal v září 1796 vycházeti denní list, ráno v 8, odpoledne v 5 hodin vydávaný, který vytkl si úkolem podávati válečné a s válkou souvislé zprávy v přesném znění a také značné mysli uklidnění spůsobil. Dvorním dekretem ze dne 3 srpna 1798 nařízeno, aby byly zrušeny veškery čítárny po r. 1781 vzniklé — v zemích koruny české byly čítárny v Brně, v Olomouci a v Opavě —, ježto prý se ukázalo, že místo prospěchu toliko škodu spůsobují. Jiným dvorním dekretem ze dne 6 dubna 1799 zakázány i knihovny zápůjčné. Před tím 6 října 1798 vydán zákaz tisknouti knihy v cizině bez předchozího svolení censury.[1])

Hrozící nebezpečenství nové války vyhledávalo ovšem i všestranných opatření finančních, ježto veřejný poklad válkou nedávno ukončenou byl vyčerpán. V sedění sněmu českého dne 2 října 1797 podával zemský výbor zprávu o ministeriálním přípisu ze dne 28 července 1797, jímž žádána k účelům válečným půjčka 138.027 zl. 15½ kr. se 4% zúrokováním z domestikálního fondu, na niž dle guberniálního insinuátu ze dne 31 srpna t. r. bylo pouze 100.000 zl. vyplaceno. Císařským reskriptem ze dne 2 září t. r. žádáno pro r. 1798 800.000 měřic žita a 750.000 měřic ovsa, v ceně 1 zl. 30 kr. a 45 kr., splatných 4% obligacemi. Ježto vláda prohlásila, že dodávku třeba vykonati v době nejkratší, nařídil předem zemský výbor rektifikační registratuře, aby ji dle panství rozdělila. Týmž reskriptem postulována pro r. 1798 i 5% válečná půjčka.[2]) Sněm svolil k žádostem těmto, ale již 19 prosince t. r.

[1]) Jmenování arcivévody Karla vojenským velitelem v Čechách vzbudilo veliké vzrušení. Do Hamburka psali 4 prosince 1797 z Vídně (Polit. Journal 1797, 1279), že byl jmenován v Čechách místokrálem, a týden později (tamže, 1341), že má titul guvernéra a generálního kapitána.

[2]) Locatelli, 56

[3]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 50 sld.

[4]) Locatelli, 58.

[1]) Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848 II, 83.

[2]) Protokol o zasedání sněmu českého dne 2 října 1797 v král. českém archivu zemském.

žádal nový dvorní dekret 150.000 centnýřů sena pro vojsko, které do Čech bylo právě z jiných zemí vkládáno. Dvorním dekretem ze dne 7 března 1798 žádána opět dodávka 500.000 měřic ovsa po 51 kr. a 150.000 centnýřů sena dle tržních cen ze dne posledního února t. r. pro značný počet vojska v království českém rozloženého a pro italskou armádu. V sedění sněmu dne 21 května t. r. půjčili stavové vládě přebytek domestikálního fondu 79.000 zl. a 54.000 zl. z pokladny živelních nehod. Dvorním dekretem ze dne 21 srpna 1798 ukládána stavům dodávka 897.912 měřic ovsa a 499.174 centnýřů sena, již zemský výbor ihned rozvrhl, dvorním pak dekretem ze dne 7 září t. r. žádáno 800.000 měřic žita pro r. 1799. [1]) Značné příspěvky žádány i od stavů moravských. V sedění moravského sněmu dne 20 září 1797 povolena na základě císařského reskriptu ze dne 2 září t. r. dodávka 400,000 měřic žita a 500,000 měřic ovsa. [2])

Zahraničný úřad touž dobou bedlivě vyhledával k očekávané válce spojence. Císař František domníval se, že teď, když Polsko po třetí rozděleno jsouc, vymizelo z řady států samostatných, nový král pruský Fridrich Vilém III přistoupí ku koalici protifrancouzské. Ale Thugut dobře posuzoval poměry, proto užil prostřednictví ruského cáře Pavla I. Konečně ukázalo se, že ani Prusko ani kurfürst saský nehodlají se v nové válce súčastniti, a tak ujednáván spolek mezi císařem, Ruskem a Anglií, k němuž přistoupily i Neapol a Turecko, toto jsouc Bonapartem v Egyptě právě napadeno.

V jeseni r. 1798, když již byla koalice hotovou událostí, ještě se v Rastadtě mezi francouzskými a císařskými posly formálně vyjednávalo, než válečné pohyby dály se již plným proudem. Císař František odjel s císařovnou 26 prosince 1798 do Brna, kdež přehlížel prvé oddíly armády ruské. Byl to vojenský sbor, jemuž velel generál Rosenberk. 28 prosince defiloval veškeren sbor tento před císařem, 29 pak prosince konali Rusové veliké veřejné cvičení. Obyvatelstvo bylo překvapeno otužilostí ruských spolčenců, kteří přes neobyčejně tuhou zimu pod širým nebem nocovali, ba mnozí z nich prosekavše sobě led na rybníce, v ledové vodě se koupali. [1])

Touž dobou arcivévoda Karel pronikl pak z Čech do Bavor, vešel do Mnichova a tam pokoušel se získati pro spolek bavorského kurfürsta. Odtud postupoval arcivévoda s 80000 muži k Bodamskému jezeru, chráně levé křídlo své o hory severotyrolské. Postup Rusů dal Francouzům podnět k početí nepřátelství. 31 ledna 1799 francouzský vyslanec tázal se říšského sněmu v Řezně ve příčině pochodu ruského vojska a žádal určitou odpověď. Podobný dotaz vznesl i na císařského ministra hraběte Lehrbacha, žádaje do 14 dnův určité odpovědi, jinak hroze válkou. Hned zplála válka na různých místech, zejména ve Švýcarsku a v Itálii. Francouzové, jichž vrchním vůdcem ve Švýcarsku byl generál Massena, pokoušeli se proniknouti od Rýna a Bodamského jezera do Tyrol, jež hájili císařští generálové Hotze a Bellegarde, a pronikli již vítězně až do údolí řek Inna a Adiže. Teprvé 23 března 1799 podařilo se Hotzeovi, střelci tyrolskými zesílenému, útok Massenův na soutku u Feldkircha odraziti a tak další postup Francouzů zadržeti.

Tak dostihl arcivévoda břehů říčky Ostrachy, již z obou stran Francouzi byli silně osadili, a přikročil 21 března 1798 k útoku, dříve ještě než nepřítel vyšel z překvapení. Po tuhém boji byli Francouzi poraženi a k ústupu přinuceni. 25 března došlo k opětné bitvě u Stokacha, kdež Jourdan znovu poražen za činného osobního účastenství arcivévodova v boji. Jourdan přinucen ustoupiti až za Rýn, arcivévoda pak vtrhl do Švýcar. Nebezpečenství Čechám hrozící bylo tudíž odvráceno, ale vítězný postup arcivévodův vídeňskými rozkazy zadržán, ježto Thugut na základě ruských zpráv stále ještě doufal, že získá spoluúčastenství Pruska v protifrancouzské koalici. Karel sám následkem neobyčejné námahy ochuravěv, vzdal se velitelství, které přejal z rukou jeho polní zbrojmistr hrabě Wallis, ale zotavil se za nemnohé týdny tou měrou, že již 25 dubna znovu se uvázati mohl ve velitelství. Pravé křídlo císařské armády bylo mezitím proniklo až do Bádenska a arcivévoda oznámil francouzským plnomocníkům v Rastadtě, že kongress událostmi válečnými jest přerušen. K večeru téhož dne odjížděli francouzští zástupci k Rýnu, byli ale na

[1]) Protokoly o seděních sněmovních dne 15 ledna, 26 března, 21 května, 20 srpna, 8 září a 19 listopadu 1798 v král. čes. archivu zemském.

[2]) Příslušný protokol v moravském zemském archivu.

[1]) Rulík, Kal hist., III, 75.

cestě přepadeni od hloučku lidí, za sékelské husary přestrojených, a dva z nich zabiti. Případ tento zůstal nevysvětlen, z francouzské strany byl ale obviňován Thugut, že jej nastrojil. Válka odtud zplanula tím prudčeji, hlavně ve Švýcařích a v severní Itálii, ale vlast naše byla dalších obav před nepřátelským vpádem a jeho následky uchráněna.

Za to se vší tihou doléhaly na české země finanční důsledky války. Obrovské náklady válečné vyhledávaly obětí mimořádných, kteréž v prvé řadě uvalovány na země české. Totéž, co dálo se po 150 let nebezpečenství tureckého, opakovalo se opět za válek francouzských, jejichž finační břímě bylo snášeti po výtce zemím koruny české.

Než vedle přímých dávek bylo snášeti zemi ohromné náklady nepřímé. Téměř veškera jízda armády arcivévody Karla byla od září až dlouho do léta v Čechách ubytována a veškery zásoby ovsa jí vytráveny. Stavové důtklivě žádali, aby alespoň část jízdy této byla ze země odvolána, ale teprvé v sedění sněmu dne 20. srpna 1798 byl nejvyšší purkrabí hrabě Stampach s to, aby oznámil, že část jízdy odeslána byla do Horních Rakous. Tyto požadavky přepínaly však síly země tou měrou, že sám nejvyšší purkrabí viděl se povinna v sedění sněmu dne 19 listopádu t. r. navrhnouti změnu. Ježto totiž shledán citelný nedostatek ovsa po všem království, navrhl nejvyšší purkrabí prosbu k císaři, aby bylo lze odváděti místo ovsa ječmen, jako se již dálo za války turecké, a spolu upozornil, že by Uhry měly více ovsa dodávati. Odpověď dvora k návrhům těm není známa. Již však dvorním dekretem ze dne 3 listopádu t. r. žádána pro r. 1799 nová válečná půjčka splatná v obligacích a 5% zúročitelná. [1])

Jednání o novou koalici proti Francii ukončeno tudíž příznivým výsledkem. Nepodařilo se sice přiměti k účastenství Prusko, nového rozšíření území svého žádostivého, za to ale se vší horlivostí připojil se k císaři Františkovi cár ruský Pavel I. Ihned úsilně zbrojeno po vší ruské říši a pluky blíže hranic položené daly se bez odkladu na pochod. V pravdě ideálním nadšením veden jsa, odhodlal se cár Pavel k účastenství válečnému v míře největší, při čemž slovu danému dostál do krajnosti. Po vší obrovské říši ruské zbrojeno nejúsilněji a veliké armády sbírány tu na pobřeží Finnského zálivu k přepravě do Hollandska, na hranicích haličských a sedmihradských i na polouostrově Krymu, tato určená do Itálie. Synové národův evropským národům západním sotva dle jména známých hotovili se k boji proti přehmatům francouzským a záhy budili údiv bohatýrským vzezřením, vzornou kázní a zvláštním způsobem ozbrojení svého.

Prvý oddíl generála Rosenberka pobyl v okolí Brna krátký čas, poněvadž dály se poslední pokusy o smírnou dohodu. Když však pokusy tyto selhávaly, obdržel Rosenberk rozkaz k pochodu do Horních Rakous, kdež měl rozložiti se v okolí lineckém a tam dalších rozkazův očekávati. [1]) Mezitím v Rusku vyzbrojována a k pochodu připravována paterá armáda: prvá, již veleti měl generál Lasky, druhá pod generálem hrabětem Gudovičem, třetí pod velkoknížetem následníkem Alexandrem Pavlovičem, čtvrtá pod polním maršálem hrabětem Saltikovem II, pátá na Krymu. S počátku února 1799 přitáhl prvý pomocný sbor Rusův o 40.000 mužích k pomezí východohaličskému a žádal o průchod skrze Dědičné Státy. [2]) Sbor tento táhl skrze Moravu k Vídni a v osmerém šiku obešel mezi 19 až 30 březnem hlavní město dolnorakouské, naplňuje zvědavé obyvatelstvo jeho obdivem. Současný vládní dopisovatel nešetří slov o ladnosti a pořádku ve vojště tomto.

Císař František vyžádal si od cáře Pavla za vrchního vojevůdce v Italii slavného vítěze očakovského polního maršála hraběte Suvarova, který přijel do Vídně 25 března 1799 byl císařským dvorem velmi okázale přijat. 26 března měl Suvarov slyšení slavné u císaře, 27 března u císařovny a některých arcivévodův. I vídeňské obyvatelstvo závodilo v pozornosti pro ruského maršála, proslaveného i činy hrdinskými i pověstí humanního vojevůdce. [3]) 11 dubna přijel do Vídně i druhorodilý syn cářův velkoknížete Konstantin Pavlovič, který měl Suvarova do Italie doprovázeti.

Rozhodující kruhy vídeňské tehdy pečovaly o potřeby válečné s neobyčejnou energií,

[1]) Dle protokolův o zasedání sněmu českého v král. českém archivu zemském.

[1]) Polit. Journal 1799, 98 (dopis z Vídně ze dne 12 ledna 1799).

[2]) Tamže 1799, 212 (dopis z Vídně ze dne 13 února).

[3]) Tamže 1799, 370 (dopis z Vídně ze dne 3 dubna 1799).

zejména v opatření potřeb finančních. A tu v prvé řadě byly opět země koruny české, jichž obětavosti se dožadováno. V sedění sněmu českého dne 28 května 1799 předčítán dvorní dekret ze dne 1 května t. r., jímž nařizována k účelům válečným dobrovolná půjčka vedle dvojité daně válečné. Když však se ukázalo, že půjčka se neosvědčuje, nařízena patentem ze dne 3 prosince 1799 pro r. 1800 válečná daň třídní, k níž sněm v sedění svém dne 20 prosince t. r. dal svolení. Vedle toho reskriptem ze dne 9 srpna t. r. žádána dodávka 800.000 měr žita a 897.912 měr ovsa pro r. 1800, jakkoli byly zásoby dlouhým ubytováním císařské armády v zemi a průchodem Rusů vyčerpány.[1]) Menší požadavky vznášeny na Moravě, kdež appellováno stále ještě na příspěvky dobrovolné. V sedění moravského sněmu dne 15 května 1799 měl předseda gubernia hrabě Ugarte jako zemský hejtman velikou řeč, po níž stavové svolili, aby 1 květnem 1799 počínajíc vybírána byla k potřebám válečným mimořádná daň ve výši 200% daně řádné jako dar země císaři ve válečných jeho potížích.[2])

Situace byla pro spolčence velmi příznivá, neboť vláda direktorů ve Francii zápasila s mocným vnitřním odporem a nejznamenitější republikánský vojevůdce Bonaparte meškal s výběrem vojska v Egyptě, jsa po zkáze loďstva svého u Abukiru skrze Angličany spůsobené od Evropy na delší dobu odloučen. Proto direktoři pomáhali si násilnostmi proti sousedům, jsouce toho domnění, že válečný stav a očekávaná nová vítězství zdusí odpor domácí. Z těchto důvodů zabráno 9 prosince 1798 a k Francii připojeno Savojsko, v Německu Trevírské kurfürstství zrušeno a s Francií spojeno, království Neapolské proměněno v republiku Parthenopskou, zbývající ještě část papežského státu v republiku Římskou, republika Švýcarská přezvána v Helvetskou, načež kanton Ženevský připojen k Francii.

Zatím již dostavovaly se zástupy ruské, určené jednak do Švýcar jednak do Itálie. Prvé oddíly, které měly spojiti se s císařskou armádou v Itálii, dotud polním zbrojmistrem baronem Krayem spravovanou, táhly Moravou již v listopadu a prosinci 1798, jakož již položeno. Hlavní jádro armády ruské mělo táhnouti skrze Čechy a sice ohlášena prvá oddělení jeho na dny červnové r. 1799. Od počátku června šly již zprávy o pochodu Rusů, vyměřována pro ně místa v polích na úhořích a obecných pozemcích, uchystávány všeho druhu potraviny, zvláště maso, mouka, krupky, chléb, pro koně pak seno a oves. V některých městech, zejména v Litomyšli, Chrudimi, Čáslavi, Kolíně, Českém Brodě, Praze, zřizována veliká skladiště potravin a krmiva pro vojsko ruské, jehož směr pochodový právě jmenovaná města udávají. S počátku července nařizovaly zeměpanské úřady, aby pro Rusy bylo vařivo přichystáno a aby jim potom, až přijdou, zdarma bylo vydáváno nebo přistrojeno. Některé vrchnosti konaly povinnost tuto samy, šetříce lidu poddaného, na komorním panství poděbradském a dle toho nepochybně i na všech jiných panstvích státem spravovaných rozepsány byly dávky vařiva mezi poddané ve vesnicích, které zůstávaly průchodu a ubytování vojsk ruských ušetřeny. Nepoměrně zvýšená potřeba potravin byla ovšem příčinou, že v nejhorší době, přede žněmi, vznikla veliká drahota.

V polovici června objevily se z Polska, přední zástupy hlavní armády ruské, jimž velel generál kníže Korsakov-Rimskoj, na Moravě a táhly po veliké silnici od Olomouce k Litomyšli, kdež ležely 10 dnů, ke Kolínu a ku Praze. V Čáslavi byli prví zástupové ruští přijati nadšeně za okázalých slavností. Krajský hejtman Ferdinand Pacovský rytíř z Libína se všemi hodnostáři uvítal je na náměstí za hlaholu hudby a střelby z hmoždířů. Generálové a důstojníci byli skvěle pohostěni. Generál A. kníže Gorčakov zatoužil spatřiti staroslavnou Kutnou Horu, kamž 14 července zajel v průvodu všech sobě přidělených generálů. Magistrát a obyvatelstvo přivítali je na Kolmarku a doprovodili v trojspřežních povozích s hudbou do města. Na Bělidlech přivítal vzácné hosti krajský hejtman, načež prohlídli si velikolepé umělecké památky, zejména velechrám sv. Barbory, a sstoupili i do dolů. Po skvělém obědě navštívili ruští hosté Sedlec.[1]) 5 července nastihl předvoj ruský Kolín a Pečky Poblatné, načež táhly branné zástupy u velikém počtu ustavičně až do 10 července. Byla to směs národů

[1]) Protokoly sněmovní v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokol sedění moravského sněmu ze dne 15 května 1799 v moravském archivu zemském, do něhož pojata i řeč Ugartova.

[1]) Francev, Čas. čes. Mus. LXXII, 47.

hlavně z jižní a jihovýchodní Rusi, „a žádný z nich ani rusky ani slavánský mluvit neuměl — měli řeč od jiných Rusů rozdílnou ač taky ruskou, jako polská od české. Byli to lidé od moře Černého, Kozáci, Cirkasové (= Čerkesové) a Tataři Perekopští, někteří až z Asie, sprostní a nelíčení, ale kradli, za horka nazí se po koních projížděli.“ Za šest dnů prošlo krajem polabským 22 generálů, 1114 štábních a vyšších důstojníků, 34.384 poddůstojníkův a vojínů, 21.444 koní, celkem 45 eskadron jízdy a 29 práporů pěchoty. Denně potřebovali 24.983 dílců chleba, 93 centnýřů mouky a krup, 2909 centnýřů sena, 2770 měřic ovsa, 98 centnýřů slámy. V dalších zástupích táhli již praví Rusové, protiva především vojsk nepravidelných, „jenž byli pravá chasa od Žamberka“. Tito praví Rusové vzbuzovali obecnou úctu svým chováním. „Všichni regulírovaní Rusové, jízdní i pěší byli lidé čistí, mravní, zdvořilí a každému příjemní. Nic si neporoučeli a žádnému neublížili. Byli též čistě vyšacení, majíce všichni kabáty barvy zelené, vejložky červené, modré, bílé i taky černé; sami dělostřelci měli kabáty barvy černé. Byli také lidé zmužilí, ne mladí, ne staří příliš.“ [1]) Prvého šiku ruského táhlo skrze Prahu 11 července prvé oddělení očekávané již od 3 července. „Již mezi čtvrtou a pátou hodinou ranní“, vypravuje současný záznam,[2]) „bylo viděti v pražských ulicích neobyčejně živý ruch, nebo jsme se těšili nadějí, že uvidíme k 7 hodině Rusy v městě. Ale všem, kdož tak časně vstali, dosti dlouho bylo čekati, neb teprvé ke 2 hodině odpolední objevily se prvé řady voje. V popředí celého oddílu šla nevelká četa jízdy, již následoval urálský pluk Kozáků vedením plukovníka Borodína . . . Od plukovníka do posledního prostého vojína všichni (Rusové) rozhodně překvapují hrdinným svým vzezřením. Jejich vzhled, jejich velkolepé dlouhé brady, jejich ozbrojení vzbuzovaly ve všech úžas a spojenou s ním úctu. Na kopích jejich místo může míti celý tucet Francouzů — tak jsou dlouhá. Na puškách jejich přidělány jsou vidlice zvláštního druhu, kterými opírají se při střelbě a tomuto zařízení děkují, že s neobyčejnou lehkostí odpravují protivníka na onen svět . . . Mezi Kozáky pozorovali jsme i starce, ozdobené dlouhými šedými bradami.“ Zvláštní zájem obecenstva budil plukovník Borodín. „Jejich plukovníka,“ praví týž zpravodaj, „bylo by možno ukazovati na Staroměstském náměstí. Jest to muž téměř čtyřicátník, ohromného vzrůstu, rozhodně jako křídelní granátník. Síla a zdraví obráží se v každém jeho hnutí a jeho vznešená postava z daleka padá do očí. Jeho vous dosahuje k hlavě sedla . . . kůň jeho takořka spíše vznáší se ve vzduchu než chodí a když harcuje na něm před řadami svého pluku, tu zdá se, že vidíš před sebou pokořitele světa Tamerlána.“ Počet všech byl 4302 mužův a 2070 koní. 13 července následovalo druhé oddělení 6950 mužův a 4705 koní, vedené generálem Izmailovem, 15 července třetí oddělení, inženýři, dělostřelci, ranhojiči, polní pošta, granátníci, uralští Kozáci, celkem 6000 mužův a 3250 koní. 17 července táhlo prvé oddělení druhého šiku, 7366 mužův a 4783 koní, 19 července druhé oddělení v počtu 5977 mužův a 3555 koní, všech celkem 35.817 mužův a 21.566 koní. [1]) „Přes Prahu vždy každý regiment,“ poznamenal Vavák, [2]) „v krásné parádě, s roztaženými prápory a plnou muzikou táhl a diváků (jakž tam bývá) plné ulice a okna měl.“

Jiný rovněž tehdy přítomný zpravodaj [3]) vypravuje takto: „Dne 11 téhož měsíce (t. j. července) v 1 hodinu s poledne pod správou ředitele první kolonie (= kolonny) pana generála lieutnanta Kozlova silna jsouc 6950 mužův a 4703 koní, ve vší parádě a s hlučnými muzikami, zvláště myslivci majíce svou hudbu v samých lovických troubách, táhla. Předcházeli urálští Kozáci s neobyčejným krojem, zbraní a vysokými píkami, jejichžto vůdce Borodín nesa na prsou veliký kříž a v ruce šavli diamanty vykládanou, kterouž byl koupil od tureckého baši za 1500 dukátů, byl muž znamenitý a vážný, s nímž jsem měl čest před branou mluviti, ležícím na zemi, na prostřeném koberci a očekávajícím shromáždění kozáků svých. V té kolonii byl regiment urálských Kozáků, regiment Gaudovičských a Svečinských dragonů, regiment myslivců Tylov, granatýrů Saken a mušketýrů Kozlov. Tito urálští Kozáci pocházeli z Asie od moře asiatského, jenž ruským jazykem slove Chvalenské moře, mare Caspium, a počítá se odtud až k Rejnu přes 600 mil německých. Dne 13 druhá částka první kolonie, silná 4302 mužův a 2070 koní,

[1]) Vavák, Paměti III, 475–480.
[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1799, č. 52. Srv. i Francev, Čas. čes. Mus. LXXII, 43 sld.

[1]) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838) 542 sld.
[2]) Paměti III, 485.
[3]) Rulík, Hist. kal. III, 198 sld.

pod správou generálmajora Izmailova přitáhla, a pozůstávala z regimentu Vojnovských kyrysníků, z dvou regimentů granatýrů Potapov a Skarpský a z regimentu Izmailovských mušketýrů. Dne 15 přitáhla třetí částka, 6005 mužů, 3250 koní silná, totiž 5 kompanyí dělostřelců s 70 kusy, 2 regimenty mušketýrů Přibyševský a Štajnbegl, regiment Kozáků Misyrov a strážné kommando řádných Tatarů. Přišel též hlavní štob, polní poštovský úřad, vojenská lékařská společnost a spižní úřad. Dne 17 přitáhla druhá kolonie pod správou generáliteutenanta knížete Gorčakova, silná 7323 mužův a 4433 koní, totiž strážné kommando donských Kozáků, znamenitý regiment Sykosynských husarův a kyrysníků Její Milosti ruské císařovny, lid krásný oděvu čistého vojenského, koně naskrz švarní a až k podivení zpupně laškovali; pak regiment Tobských myslivcův a 2 regimenty Esenských a Ponšičinských mušketýrů. Dne 19ho druhá částka táhla a druhé kolonie, 4963 mužův a 3555 koní silná, totiž regiment donnských Kozákův Ostachov, regiment řádných Tatarů Baranovských, jenž byli sami panoši a jedenkaždý držel v ruce práporeček a měl za sebou svého zbrojnostu, lid mladý a oficíři starcové vážného pohležení; na hlavních svých praporců měli obraz Mariánský a vyobrazení rozličných svatých. Kozáci pak a ostatní vojsko mělo na praporcích znamení kříže. Pak dva bataliony granatýrů Traiblut a Selechov, a regiment mušketýrů Toulišov. Posledně: Dne 21 přitáhla třetí částka, 5974 mužův a 3555 koní, totiž v předním zástupu byl počet donských Kozáků; pak regiment Šespelovských dragonů, patalion Zachmanovských granatýrů a 2 regimenty mušketýrů Durašov a Maršov, naposledy výborný regiment donských Kozáků Kurnšatský. Mezi kozáky byli i svobodníci sedlští a Kalmuci, kteříž jen v čas války do pole táhnouti musejí, muži vzezření srdnatého, od větru a slunce vysmáhlého, proto ale předce byli vlídní a mravní.“ [1])

V srpnu 1799 táhl skrze Čechy jiný armádní sbor ruský touž cestou od Olomouce ku Praze v počtu 25.000 mužů, v němž zahrnuty byly dva pluky husarské a sbor, složený z francouzských emigrantů. Velitelem byl francouzský princ Condé. „Tito kradli z polí veřejně, chtěli toliko maso a drůbež a platili denně 4 kr. za osobu.“ Skrze Prahu procházeli ve dnech 22 až 26 srpna. [1]) Byli to husaři, jichž pluku majitelem jmenoval cář arcivévodu Karla, oddíl sboru Condéova a pluk Durandův.

Jest na snadě, že dlouhotrvající průchod velikého počtu vojska namnoze hovořícího jazyky lidu nesrozumitelnými — vyjímkou byli praví Rusové — vzbudil v obyvatelstvu pocity nestejné, zejména v krajích, kudy Rusové táhli. Nad to v úvahu sluší bráti dobu, kdy průchod se dál: bezprostředně přede žněmi, když zásoby potravin s části největší docházely, a pak ve žních a po žních, čímž ztráveny zásoby do budoucí úrody k živobytí ustanovené. Proto na některých místech a také v Praze lid ulevoval si různým spůsobem. Jeník z Bratřic zachoval časový popěvek, drasticky tehdejší smýšlení lidu tlumočící. [2]) Na jiné straně však spůsobili Rusové výborný dojem svou zbožností, jemným citem, štědrostí k chudým a přátelským spolužitím vyšších s nižšími. Lid český záhy se s nimi spřátelil a smlouval svým jazykem, jemuž rozuměli, a tu není lze upříti, že delší pobyt branného lidu ruského a vzdělaných důstojníkův i kněží mocně působil ve vlastenecké vzpružení lidu českého. Instinktivně takořka poznávali Čechové v Rusích lid jazykem nejblíže spřízněný a ve vzdělanějších vlasteneckých vrstvách, které již cestou Dobrovského a Jáchyma hraběte Šternberka na Rus byly upozorněny, razilo si dráhu vědomí, že potřebí jest vzdělanému Čechu znalosti jazyka ruského, o němž již Hanke před 15 roky dovozoval, že rozšířen jest na východ až k Velikému Okeánu.

Proto obyvatelstvo pražské závodilo v pohostinství k důstojníkům a vojínům ruským, uznávajíc zvláště vzornou kázeň, jež ve vojště ruském byla zavedena.

[1]) Tamže, III, 198—200.

[1]) Vavák, Paměti III. 488.

[2]) Bohemica I (1838), 170 sld.:

„Těch Rusů našich hosti
již máme všichni dosti.
jestli tu dlouho budou
zem učinějí chudou.
Již prvé málo měla
neb všecka zhubeněla
skrz tak dlouhý čas vojny
a živný lid náš zbrojný,
jenž teď jenom v šancích stojí
a jest věru mdlý k boji,
nezvítězí-li z jara,
bude zem bolet hlava,
jenž se z peněz vydala,
děti — jinam vyslala.“

Naděje do výsledků války byly tudíž mnohoslibné a r. 1799 zplna se osvědčily. Dva slavní vojevůdci stáli téhož roku proti Francouzům: v Itálii slavný ruský vítěz nad Turky polní maršál hrabě Suvarov přejal z rukou Krayových velení nad vojskem císařským i ruským, v Německu velel císařským arcivévoda Karel; ve Švýcařích proti Massenovi stál Korsakov s Rusy, maje udržovati spojení mezi spolčenci nad horním Dunajem a v Italii.

Alexandr Vasiljěvič hrabě Suvarov, jemuž po návratu z francouzské výpravy dostalo se od cáře Pavla čestného jména kníže Italijskij, jest v tehdejších dějinách českých postavou vynikající, netoliko slavnými činy válečnými na bojištích italských, nýbrž i osobním stykem s předními osobnostmi v království při svém pochodu zpátečním. Byl neveliké postavy, řídkého vlasu prostě česaného, nepudrovaného, krátkozraký, ale s neobyčejným výrazem v oku. Rod jeho byl původu švédského, ale za 120tiletého pobytu na Rusi úplně zdomácněl a předkové Alexandrovi vyznamenali se v bojích s Tatary a Poláky, začež cárskou milostí dostalo se jim hojných obdarování. Vasileji Ivanoviči hraběti Suvarovu, generálu a senátoru, křestnému synu cáře Petra Velikého, narodil se r. 1730 syn Alexander, který již ve dvacátém roce věku svého zapsán byl do cárské gardy, ale oddával se horlivě všestranným studiím, zejména dějinám velikých vojevůdců Iulia Caesara, Turenna, Montecucula a Karla XII Tak vzdělal se v dějinách i filosofii, naučil se jazykům francouzskému a německému, takže jimi hovořil jako svým jazykem přirozeným, vedle toho znal jazyky vlašský, rumunský i polský, ba srozumíval a smlouval se i turecky. Ve vojště ruském rychle postupoval v hodnostech, získav si důvěru cárevny Kateřiny svými činy a lásku i oddanost vojska prostým životem v táboře i paláci. Nejslavnějším činem jeho bylo vzetí pevnosti Očakova za poslední války s Turky.[1]) Po skončené válce obdařila jej cárevna čestným jménem Rimnikskij. Tehdejší pokolení Rusů vidělo v Suvarovu svého národního hrdinu, procítěného duchem ryze ruským i slovanským.

Když byla umluvena koalice, ustanoven byl Suvarov za vrchního velitele vojsk císařských i ruských, kterým připadla úloha vytrhnouti Italii z rukou francouzských. Do jeho příchodu velel císařskému vojsku podmaršálek Kray, vojín již osvědčený, proti němuž stál v poli francouzský generál Scherer. Kray v dubnu 1799 pokusil se o útok, zvítězil u Magnana (5 dubna) a zahnal Scherera za řeku Addu, načež tento odevzdal vrchní velitelství generálu Moreauovi. Zatím přitáhli do Italie i Rusové a u Valeggia nad řekou Minciem ujal 14 dubna 1799 velitelství nad veškerým vojskem spojeneckým Suvarov. S mladickou svěžestí a energií udeřil hrdinný kmet na Francouze. Již 26 a 27 dubna překročil Addu, ani císařští 28 dubna zmocní se mostu u Cassana, známého již z výpravy Vladislava krále proti Milánu, a přinutil levé křídlo francouzského vojska ku kapitulaci. Tím spolčencům získány průsmyky ve středních Alpách a zjednáno spojení s vojsky v Tyrolsku a Švýcařích operujícími. 29 dubna vešel Suvarov do Milána, kdež téhož dne zrušena republika Cisalpinská. Nedlouho potom 14 května 1799 vzal Hotze důležitou stezku Lucien v Alpách Grisonských, čímž usnadněno spojení všech vojevůdců, Suvarova, Hotze, Bellegarda i arcivévody Karla. Tento překročil 23 května Rýn a dal se na pochod k Zürichu, aby se s Hotzem spojil, načež 4 června udeřili oba vojevůdcové na výborně opevněný a přírodou chráněný Zürich. Ale Massena odrazil po vražedlném boji útok a teprvé 6 června, netroufaje si novému útoku vzdorovati, opustil město. Tím dovršeno spojení s Itálií, kdež Suvarov osadil 27 května Torino. Moreau ustoupil na jih k moři, očekávaje příchod generála Macdonalda z Neapolska, tento však utrpěl 17, 18 a 19 června úplnou porážku od Suvarova na řece Trebbii. Direktorium svěřilo teď vrchní velení v Itálii generálu Joubertovi, ale i tento byl 15 srpna u Nov na hlavu poražen, při čemž hlavní zásluha přiznána císařským generálům Krayovi a Melasovi. Kromě Janova byla veškera Itálie Francouzům vyrvána, tu však mezi spolčenci vznikly spory. Dvůr vídeňský chtěl vítězství italských použiti k obnově císařského panství v Itálii, čemuž se ale rozhodně vzpíral cár Pavel, zamýšleje toliko obnovu stavu revolucí porušeného. Následkem toho došel Suvarova 27 srpna cárův rozkaz, aby opustil Itálii a ujal na místě arcivévody Karla velitelství v boji proti Massenovi ve Švýcařích. Ku konci září podnikl Suvarov s ruským voj-

[1]) Духъ Великаго Суворова или анекдоты подлинныя о князѣ Италійскомъ графѣ Александрѣ Васильевичѣ Суворовѣ Рымникскомъ. Petrohrad 1808, str. 1—3.

skem slavný přechod přes Alpy, opanoval po tuhých bojích s francouzským generálem Lecourbem průsmyk Svatogotthardský a sešel 26 září do Altorfa a Fluelena, kdež však seznal, že pro další pochod do Schwyzu není na Vierwaldstettském jezeře lodí. Mezitím udeřil Massena 25 září u Züricha na Korsakova, porazil Rusy a císařské, ve kterémž boji padl hrdinský Hotze, a přinutil Suvarova, že nastoupil na výsost obtížný pochod přes Glarnské a Grisonské Alpy. Stále jsa od Francouzů napadán, proti nimž jako lev bojoval, dostihl 15 října ruský hrdina s armádou svou Feldkircha ve Vorarlbersku, načež přes veškery námitky arcivévody Karla obešel jezero Bodamské, spojil se mezi Kostnicí a Schaffhausy s Korsakovem a rozložil vojska svá do zimních bytů mezi Illerou a Isárou. V prosinci došel jej rozkaz cářův, aby se s vojskem svým na Rus vrátil.

V zimě r. 1800 nastoupili tudíž Rusové z Bavor pochod ku svým krbům, tenkráte opět skrze Čechy a Moravu. Volnými pochody táhly zástupy ruské od Domažlic ku Praze. 22 listopádu přitáhl do Prahy prvý oddíl, pluk urálských Kozáků. Lidé jeho vedli v průvodu mnoho koní bez jezdců, jež zůstavili na vzdálených bojištích. Velitelem byl plukovník Borodín, jehož zprávy ze Švýcar mrtvým býti prohlašovaly. Předvoj jejich, jemuž velel generál Grekov, vytrhl z Prahy 16 prosince, s ním pak vracel se i druhý syn cářův, velkokníže Konstantin, který se ale z cesty uchýlil a zajel do Brna. 17 prosince táhli ruští dragoni Kolínem, když pak nazejtří dali se na pochod k Čáslavi, došel je rozkaz k návratu do Prahy. [1]) Suvarov byl totiž ustanovil, aby vojsko stálými obtížnými pochody znavené, požilo po několik týdnů v úrodných krajích u Prahy odpočinku a současně odvolán cářem rozkaz k návratu, ježto zahájeno bylo vyjednávání o obnovu koalice. Suvarov sám mínil tráviti vánoce v Praze, kamž 19 prosince přibyli generálové kníže Gorčakov, kníže Dolgorukij a hrabě Suvarov mladší. O den později přijel sám Suvarov, který na půdě české byl okázale všemi vrstvami obyvatelstva vítán. Přicházeje z Bavor, zastavil se 16 prosince ruský hrdina s celým svým štábem v Plzni, kdež dostalo se jemu velikolepého uvítání. Připadlť právě dle ruského kalendáře den sv. Mikuláše, v církvi pravoslavné vzácnými slavnostmi uctívaného. Suvarov s Rusy svými nejprvé obcoval bohoslužbám pravoslavným, načež přítomen byl slavné bohoslužbě ve chrámě arciděkanském. „Dne 20 prosince ráno po 8 hodině přijel do Prahy kníže Alexandr Vasiljevič Itálský, říšské hrabě Suvarov Rimnický, všeho ruského vojska generalissimus, a zůstává v domě p. barona Wimmra na Příkopech.“ [1]) Příchod jeho udál se neočekávaně a na zapřenou.

Pobyt ruského generalissima v Praze prodloužil se dlouho do ledna a vedle šumných slavností na jeho počest konaných, jimiž šlechtické i vojenské kruhy mezi sebou závodily, měl i veliký význam politický. Pod skvělou slavnostní rouškou konala se mezi Vídní a hlavním stanem Suvarovovým čilá vyjednávání, neboť dle vůle cáře Pavla na rozhodnutí Suvarovovu záviselo další účastenství Rusů v koalici protifrancouzské. Slavnosti pražské na počest ruského generalissima pořádány byly vládou, městem i soukromníky. Již 22 prosince italská společnost ředitele stavovského divadla Guardasona uspořádala na počest jeho slavnostní představení velikou komickou operou „Principe di Taranto,“ při níž Suvarov v loži se objeviv, četným skvělým obecenstvem jásavě byl uvítán voláním: „Ať žije rek Suvarov“, načež on z lože své odpověděl zvoláním: „Ať žije císař František.“ Před počátkem hry zpívána byla Suvarovu ku poctě slavnostní kantáta, načež zjevila se v oblacích zosobněná sláva, pod níž náhle zasvitla slova: „Viva il principe Suvarov“ („Ať žije kníže Suvarov!“) 23 prosince byl přítomen Suvarov soukromému divadelnímu představení v paláci hraběte Clama z Gallasa, kdež sehrán mladými členy české šlechty „Der schwarze Mann.“ Suvarov odvděčil se 26 prosince skvělým plesem, jejž uspořádal v bytu svém v domě barona Wimmra; pozváni byli veškera v Praze meškající šlechta a přední kruhy úřednické, měšťanské i vojenské. 29 prosince uspořádal Suvarovu hostinu nejvyšší purkrabí hrabě Štampach, na niž ruský generál kníže Bagration odpověděl skvělým plesem v „lázni.“ Přítomná společnost pražská zvláště byla dojata tklivými průkazy dětinčí takořka lásky, již prokazovali důstojníci ruští svému vojevůdci. Poslední slavnost konána 25 ledna 1800 počinem generála hraběte Milorado-

[1]) Vavák, Paměti III, 503.

[1]) Tamže, III, 506.

viče v hostinci „u zlatého a bílého jednorožce“ na Malé Straně. [1])

Ve Vídni domnívali se, že ruské vojsko v Čechách přezimujíc, z jara účastní se války s Francouzi měrou ještě větší, ba očekávali, že cář počet vojska svého proti Francouzům doplní na 150.000 mužů. Ve shodě s tímto očekáváním konány po celou zimu horlivé přípravy. 150.000 mužů mělo býti v Dědičných Státech k vojsku odvedeno a dva vojenští inženýři vypraveni na rychlo do Čech, aby ohledali stav jednotlivých pevností. Přední generálové císařští vypraveni do Prahy, aby se Suvarovem smlouvali podrobnosti budoucí výpravy válečné, za níž v Německu měl býti vrchním velitelem Suvarov sám, po boku maje polního zbrojmistra barona Kraye, arcivévoda Karel pak, by toho dopustilo zdraví, měl býti vrchním velitelem v Itálii. [2]) Ale kyselost, která proti dalšímu účastenství v boji proti Francii v rozhodujících kruzích ruských zavládla, nebylo lze překonati, jakkoli Anglie horlivě se přičiňovala, aby cáře získala pro myšlenku účastenství ve válce na Rýně. Cář kladl hlavní váhu na souhlas Suvarovův, ten ale odmítl, obviňuje císařské vojevůdce, zejména arcivévodu Karla, že odchodem na střední Rýn zavinili veliké ztráty Rusů ve Švýcařích. Byl tudíž vyslán do Prahy k Suvarovu anglický vyslanec ve Vídni lord Minco, který přijel v průvodu císařského generála hraběte Bellegarda a se Suvarovem konal některé porady. Ze strany císařské i anglické dostávalo se ruskému vojevůdci mnohých slibů, mezi nimi i takových, které měly lahoditi osobnímu jeho citu. Bylo mu nabízeno i velení naprosto samostatné s přidělením císařského generála některého, ne však arcivévody Karla, kterému mělo se dostati jiných úkolův. Ale Suvarov na návrhy předložené nepřistoupil a anglický vyslanec rozmrzen jsa, vrátil se do Vídně. Suvarov trval na rozkazích, které mu ukládaly návrat do Ruska, a toliko sliboval, že v Rusku bude se za další účastenství ve válce přimlouvati. Naděje byly skládány ještě v anglického vyslance v Petrohradě, ten však odvětil, že snahy jeho potkávají se s odporem velkoknížete Konstantina, který jest rozhodně proti další válce s Francií; bezprostředně po návratu velkoknížete obnoven rozkaz, aby se vojsko ruské domů vrátilo. Rozkaz tento došel do Vídně 18 a do Prahy 20 ledna, načež další vyjednávání přerušeno. [1])

26 ledna 1800 počal se tudíž zpátečný pochod Rusů do vlasti. Suvarov sám opustil Prahu 28 ledna a zajel ještě do Vídně, více ze zdvořilosti než z potřeb veřejných. V průvodu generálů Tučkova a Lamberta jel skrze Český Brod a Mýto Vysoké, kdež 1 února dostalo se mu slavného přijetí od kruhů vyšších i od obyvatelstva. Slechta z dalekého okolí sjela se toho dne ve Vysokém Mýtě, aby pozdravila chrabrého generála. [2]).

Ztráty Rusů ve výpravě této byly veliké. Z oddílu 24.000 mužů čítajícího, který v listopadu 1798 skrze Moravu a Vídeň táhl do Itálie, vrátilo se toliko 8000, sbor Korsakovův o 35.000 mužích utrpěl velice v bitvě u Züricha.

S odchodem Suvarovovým souvisel úzce odchod arcivévody Karla. Slavný vojevůdce tento zápasil stále s náhledy válečné rady vídeňské a s politickými záměry Thugutovými, přeje míru, jehož zubožené již Státy Dědičné na výsost potřebovaly. Thugut však snil o výbojích i o náhradě v Itálii a Lavorsku za ztracené již Nizozemí. Když pak i Suvarov činil arcivévodovi výčitky, že odchodem ze Švýcar poškodil zájmy spolčenců, jakkoli arcivévoda jednal proti vůli své dle rozkazů z Vídně došlých, vzdal se tento velitelství, právě v době, kde neočekávaným návratem Bonapartovým z Egypta dostalo se událostem nové tvářnosti. Slavený generál, k němuž jako k jediné spáse z neutěšených poměrův obracely se důvěra francouzského vojska i lidu, svrhl vládu direktorskou a dal se prohlásiti prvým konsulem na deset let, čímž ve skutečnosti nahrazena byla republika vojenskou monarchií. Bonaparte nabídl císaři Františkovi vlastnoručním listem ze dne 25 prosince 1799 mír na základě úmluv campoformijských, Thugut ale v odpovědi své ze dne 24 března 1800 žádal podmínky na základě skutečného stavu věcí, čímž pokračování ve válce stalo se nezbytným.

Na císařské straně dály se rozsáhlé přípravy i válečné i finanční. Ježto dosavádní zdroje důchodů státních byly zhola již vyčerpány, byla s počátku r. 1800 zavedena nová daň třídní jako příspěvek válečný. Byl

[1]) Zprávy o slavnostech těchto sebral pečlivě Francev. Čas. čes. mus. LXXII, 49 sld.

[2]) Vídeňský dopis ze dne 11 ledna 1800 v hamburském Polit. Journal 1800, str. 6.

[1]) Polit. Journal 1800, 153 sld (dopis z Vídně ze dne 5 ún. 1800).

[2]) Francev v Čas. čes. mus. LXXII, 50 sld.

to jakýsi druh daně z majetku. Veškeren roční důchod do 100 zl. byl daně prost; do 300 zl. platilo se $2^1/_2\%$, do 500 zl. 3%, do 1200 zl. 4%, do 2000 zl. 5%, do 30.000 zl. 10%, do 100.000 zl. 17%. Byl to počátek sebezdaňování, nebo každý byl povinen svůj důchod zevrubně přihlásiti. Kupecké kruhy proti tomu se vzpíraly, obávajíce se o svůj úvěr.[1])

Císař svěřil velení nad vojskem svým v Italii polnímu zbrojmistru baronu Melasovi, proti němuž obrátil se Bonaparte sám. Přešed odvážně Alpy skrze průsmyky penninské, zahradil prvý konkurs Melasovi na severním úpatí apenninském stojícímu ústup do Lombardie, donutil jej k bitvě u Marenga (14 června 1800), která po hrdinném zápase skončila úplnou porážkou císařských a opětnou ztrátou Italie. Následkem této porážky ujednáno bylo mezi císařem a Francií příměří, jehož mělo býti užito k vyjednávání o mír ve francouzském městě Lunévillu. Příměří tudíž prodlouženo do 25 listopadu t. r. Ale ani na jedné ani na druhé straně nebylo valné chuti k míru a proto po uplynutí příměří počalo znovu nepřátelství, proti výslovné radě arcivévody Karla, v Praze meškajícího. Vrchním velitelem vojsk císařských v Německu jmenován tehdy mladistvý arcivévoda Jan, sotva osmnáctiletý a věcí válečných naprosto neznalý. Proti němu stál Moreau, právem pokládaný vedle Bonaparta za nejlepšího generála francouzské revoluce.

Takto neočekávaně zahrozilo nebezpečenství války opětně království českému, jehož obyvatelé nemajíce důvěry do armády, kteréž nestál již v čele hrdina amberský a štokašský, přinuceni pomýšleti sami na svou obranu. Vláda podporovala jako r. 1796 všechny snahy, kterými měla býti obranná způsobilost země dovršena, a hleděla získati dobrovolníky, zvláště z vrstev vzdělanějších i uvědomělých. Ve příčině té zejména kladeny naděje veliké do nadšení studentského, tu však ukázalo se, že obecné ozbrojení studentů vládou obmýšlené potkalo se s tuhým odporem obyvatelstva. Již od počátku r. 1800 vyzývali professorové universit a lyceí studenty, zejména právníky, aby do vojska dobrovolně vstoupivše, legii studentskou utvořili. V Praze rector magnificus dr. Vignet a professor Dienzenhofer ve jménu právnické fakulty promlouvali ku právníkům řečí lahodnou v kolleji Karolinské, „při kteréžto vedené verbující neb namlouvající řeči přibližovali se militérští verbíři s hlučnou tureckou hudbou a přitáhli až na dvůr Karolina. To vše ale tak lichotivé ponoukání přece nic nezvítězilo. Každý po skončení této pronikavé řeči bez nejmenšího srdce dotknutí odebral se domův a tu sebou rozmejšlel.“[1]) Záhy obrátilo se smyšlení proti studentské legii. Po ulicích pražských ozývaly se potupné písně proti professorům. Když ani rector ani professoři nebyli s to, aby studentů přemluvili, požádali o přímluvu známého tehdy advokáta pražského dra. Jablonského, muže prázdné obsahem výmluvnosti, který svolal schůzi studentů k „modrému hroznu“ a asi 15 studentů pro myšlenku legie získal. Ti dodali srdce druhým a v několika dnech sestavena byla akadémická legie pražská o čtyřech setninách. Setníky stali se syn rectora universitního Vignet mladší a po jednom důstojníku od pluků Wittgenštejnova, Kaysrova a Schweizrova. Major hrabě Vratislav stal se velitelem. Cvičení dála se na prostranných nádvořích kolleje Klementinské. Prápor pražskými paními a dívkami darovaný vysvětil arcibiskup kníže Salm na náměstí staroměstském; světitel tento zatloukl sám prvý hřeb, druhý pak nejvyšší purkrabí. Na prápor posvěcený přísahali potom v Klementinu všichni legionáři, při čemž však vzniklo zajímavé nedorozumění. Text přísahy obsahoval totiž slova „na zemi i na vodě“, ale legionáři, když jim slova „na vodě“ byla předčítána, spustili prsty a prohlašovali, že neznají moře, na kterém by sloužili. Oni, že jen jediné zem českou, svou přemilou vlast, srdnatě hájiti a ochraňovati se zavazují.“ Odpor tento spůsobil mezi přítomnými hosti veliké pohnutí, na konec ale ukázala se potřeba slova „na vodě“ z přísežní formule vynechati.[2])

Zprávy z Bavor docházející zdály se skutečně nasvědčovati, že nepřítel hotoví se ku vpádu do západních Čech. Nebezpečenství hrozilo tudíž vlasti naši bezprostředně a naléhavěji než kdy před tím jevila se potřeba energické obrany. Pohnutkou byl vlastnoruční list císaře Františka ze dne 17 října 1800 nejvyššímu purkrabí hraběti Štampachovi, jímž císař uznával potřeby, aby z obyvatel království českého byla zřízena válečná

[1]) Politisches Journal, 1800, 90 sld.

[1]) Jenik z Bratřic, Bohemica I (1838), 544.
[2]) Jenik z Bratřic, n. j, m.

legie pro obranu země. Ježto k tomu bylo potřebí 400.000 zl., ukládal císař, aby nejvyšší purkrabí svolal sněm a stavy k povolení 300.000 zl. bez obtížení poddaných přiměl. Následkem toho položil hrabě Štampach na den 22 října sedění sněmovní. Sněm žádaný náklad schválil, přidal k tomu ještě 100.000 zl., jež arcivévoda Karel zvlášť pro obranu země navrhoval, a vypravil deputaci k arcivévodě Karlovi, tehdy v Praze meškajícímu, s prosbou, aby se ujal sám obrany země.[1]) Zvolená deputace v čele mající nejvyššího purkrabí, odebrala se bezprostředně ze sedění sněmovního k arcivévodovi, přednesla mu jednohlasné snesení sněmu a prosila, ježto již před čtyřmi roky zjednal si zásluhu osvoboditele království, aby opět postavil se v čelo snah obranných. Arcivévoda ochotně prohlásil stavům, že chce říditi obranu hranic království českého, a žádal, aby země koruny české zřídily z dobrovolníků svých dvacet práporů, s nimiž že chce chrániti hranic zemských. 24 října vydáno prvé provolání[2]) arcivévodovo „věrným obyvatelům českým, moravským a slezským". V něm ohlášeno přání císařovo, aby k obraně království zřízena byla z obyvatelstva tří zemí koruny české legie o 20 práporech, zvaná dle arcivévody Karla „Legio archiducis Caroli Bohemo-Moravo-Silesiana" a jeho vedení podřízená. Stavové čeští povolili 400.000 zl. na šatstvo a zbraň, v ostatní náklady uvázal se císař. Moravští stavové v sedění sněmovním dne 21 září 1801 povolili na vydržování české legie příspěvek 225.000 zl.[3]) 31 října vydal arcivévoda druhé provolání do celého království,[4]) vyzývaje k darům penězi a věcmi cennými k potřebám obrany zemské. 2 listopadu vydal třetí provolání,[5]) jímž vyzýval obyvatelstvo království českého, aby vypravilo dvanáct práporů dobrovolnických, Moravě pak a Slezsku zůstavoval vypraviti osm práporů. Pět guberniálních radů jmenováno hlavními kommissaři válečnými; byli to hrabata Kolovrat, Chotek, Lažanský, baron Mac Neven a rytíř Půlpán. Důstojníkům, kteří by vstoupili do práporů dobrovolnických, slíben mimořádný postup, vojínům odměny zlatými a stříbrnými penězi, studentům stipendii, řemeslníkům po šťastném návratu z vojny mistrovské právo zdarma, kdekoli by chtěli. Důstojníkům nad to přislibováno, že bude jim dovoleno choditi v uniformě až do smrti. Okolo 20 listopadu ustanovena shromaždiště dobrovolníků v městech krajských.

Než uplynuly tři měsíce, čítala česká légie arcivévody Karla 25.000 mužů ve zbrani. Jeden prápor skládali studenti, majíce vlastní prápor s nápisem „Erzherzog Carl böhmisch-mährisch-schlesische Legion", pod ním „für den König, für das Vaterland", na druhé straně s českým lvem a týmiž nápisy latinskými. Na stuze, již věnovala hraběnka Sliková, četl se český nápis: „Vlasť braňme. Pevně stůjme. Bůh a Karel s námi."[1])

Mohlo býti účastenství ještě větší, ale některé vrstvy obyvatelstva chovaly se k myšlence obranné chladně.

Vzdělané a osedlé třídy vyhýbaly se dobrovolnické službě téměř napořád a panství a města chtějíce naplniti počet určený, posílala lid všeliký; „koho vzali, toho poslali", praví Vavák.[2]) Sám Vavák složil příležitostnou píseň, která měla nadchnouti mladý lid k obraně vlasti.[3])

Tu však došla zpráva, že císařské vojsko, vedené arcivévodou Janem, utrpělo 3 prosince 1800 u vsi Hohenlind východně Mnichova od Francouzů těžkou porážku. Tím byla vítězům otevřena cesta jak k Vídni tak do království českého. Denně bylo očekávati vpád Francouzův od Domažlic ku Praze, což mocně působilo. 28 prosince před po-

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 22 října 1799 v král. českém archivu zemském.

[2]) Provolání to čte se u Dullera, Erzherzog Carl, 480 sld.

[3]) Protokol zasedání sněmu ze dne 21 září 1801 v moravském archivu zemském.

[4]) Tamže 482 sld.

[5]) Tamže, 483 sld.

[1]) Duller, Erzherzog Carl, 487.

[2]) Paměti III, 597—600.

[3]) „S boží mocí a pomocí bratří Čechové
se strojte a spojte, k Praze pojďte, půjdem do boje.
Tam se budem formovat,
v jedno srdce spojovat
s Francouzem, chutí lvovou a Karlovou
budem bojovat.
Láska k vlasti, víře a cti, a svému králi
váže zas v tento čas, každého z nás, abychme
[stáli."

Vavák píseň tuto zaslal arcivévodovi Karlovi, který vzdal jemu díky tímto českým přípisem: „Zvláště milý! Onen pro vlastenský pluk mně poslaný složený válečný zpěv přijal jsem s nesmírnou radostí, vzdávám jim celou svou pochvalu a srdečné díky za tak ušlechtilé vyhotovení, zcela jsa přesvědčen, že se hodí k nemalému povzbuzení lidu. Nechám sobě být na tom záleženo vůbec ho vydati v známost a zůstávám jich ochotnovolný Karel. V Praze dne 29 listop. 1800." 13 prosince byl list tento v Poděbradech předčítán veřejně všem rychtářům. Vavák, Paměti III, 605.

lednem vytáhla z Prahy k hranicům študentská legie, vyprovázena jsouc obyvatelstvem až za bránu vyšehradskou. Než [1]) poměry proti všemu očekávání zlepšily se. Moreau netáhl od Hohenlind do Čech, nýbrž proti Vídni, a smluvil 25 prosince 1800 v hornorakouském městě Štýru příměří, za něhož měl v Lunévillu definitivní mír býti projednán. Tím odpadlo nebezpečenství vlasti naší hrozící, jakkoli mír nebyl ještě bezpečně zjednán, neboť současně s příměřím o překot opevňována Vídeň a zatím Brno za sídlo nejvyšších úřadů státních mělo býti prohlášeno. [2]) 9 února 1801 již mír v Lunévillu byl projednán na základě ujednání campoformijských. Nejdůležitějším následkem míru byl pád ministra Thuguta, Bonapartem vyžádaný. Nepoddajný a nenáviděný státník tento byl netoliko z úřadu svého propuštěn nýbrž i z Vídně vypověděn, načež trávil zbytek života svého v ústraní prešpurském.

[1]) Jenik z Bratřic, Bohemica I (1838), 548.

[2]) Polit. Journal 1800, str. 45 (dopis z Vídně ze dne 7 ledna 1801.)

Arcivévoda Karel pro churavost nesúčastnil se válečných podniků r. 1800. Teprvé z jara 1801 pozdravil se a přijal deputaci českých stavů, Jana knížete z Lobkovic, Josefa knížete ze Schwarzenberka a Rudolfa hraběte z Vrbna, která mu k pozdravení blahopřála. Arcivévoda sám poděkoval se vlastnoručním listem, jenž se zprávou deputace sněmu českému v sedění dne 20 dubna 1801 předložen. Téhož dne předložen i vlastnoruční list císařský oznamující, že teď, když mír smluven, rozpouští se legie

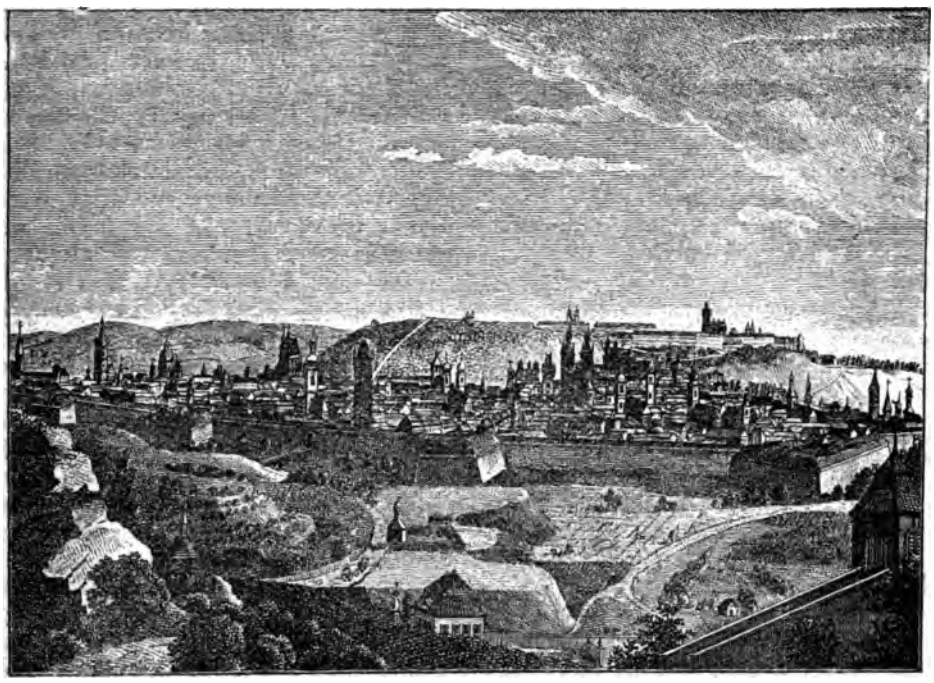

Celkový pohled na Prahu se Žižkova s počátku XIX stol.

česko-moravsko-slezská. Stavové snesli se téhož ještě dne o prosbě, aby polnímu zbrojmistru hraběti Sztarayovi udělen byl český inkolát za zásluhy o rozpuštění legií a za odevzdání 12 praporů legionářských stavům, jež po rozkaze arcivévody Karla vykonal. [1]) Císař svolil a v sedění sněmu dne 22 února 1802 byl hraběti Sztarayovi český inkolát udělen.

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 20 dubna 1801 v král. českém archivu zemském.

Změny vnitřní a prohlášení císařství rakouského.

Pádem Thugutovým nabyla ve Vídni půdy strana přející míru, za jejíž hlavu byť i v pozadu stojící pokládán byl arcivévoda Karel. Nástupcem Thugutovým stal se zatím hrabě Lehrbach do návratu Ludvíka hraběte Cobenzla z Paříže, ale za krátko staly se změny i v jiných důležitých úřadech, jež označovaly, že pomýšlí se na obecnou reorganisaci vojenské i občanské správy. Byloť domnění, že za několik let dobré správy a odstraněním škodlivých předsudkův odčiněny budou následky mnohaleté a celkem nešťastné války. Proto obracely se snahy tyto proti hlavnímu sloupu tereziánsko-josefinského absolutismu i centrálismu, proti pověstné státní radě, repraesentující soukromé mínění několika osob, poměrů nehrubě znalých, ale ovládaných vidinou tuze zcentralisovaného, absolutně a německy spravovaného jednotného státu, odporující idei, jež spojení obou velikých korun, české a uherské, se souhrnem dědičných habsbursko-německých zemí spůsobila. Od nastoupení císaře Františka zápasily spolu dvorské strany o bytí či nebytí této instituce zákonné půdy prosté, jíž v nejpříznivějším případě bylo lze přikládati ráz osobní tajné rady panovníkovy. Císař sám netajil se přesvědčením svým, že státní radě nedostává se potřebných základův, a proto nařizoval mnohé změny, nejprvé v jejím složení. Již 23 listopadu 1792 spojil císař se státní radou ústřední účtárnu státní a tím pokoušel se dodati státní radě charakter orgánu, kontrolujícího veškeru státní správu. Jednotliví členové rozšířené státní rady, jako Karel hrabě Zinzendorf, byli vedle toho skutečnými ministry a obdrželi referáty určitě vymezené. Ale záhy ukázaly se nedostatky tohoto spojení, pročež 21 ledna 1794 ústřední účtárna státní reaktivována a Prokop hrabě Lažanský jmenován jejím praesidentem. O dva roky později dostalo se státní radě nové organisace, která měla jí dodati ráz ústředního státního úřadu, veškery obory správy zahrnujícího. Na místě hraběte Hatzfelda stal se 7 května 1796 prvým členem státní rady nejvyšší dvorský kancléř Leopold hrabě z Kolovrat jakožto řídící státní ministr. Nově zorganisované státní radě přikázány pak zásobování vojska, odvod, vojenské soudnictví vedle věcí dotud tajné dvorské a státní kanceláři příslušných, pokud netýkaly se poměrů zahraničných. By vyskytly se různosti v názorech, měl řídící státní minister svolati členy státní rady k poradě, která doplněna novými členy, hrabětem Rottenhannem, Karlem Ludvíkem z Türkheima a Janem Antonínem šlechticem Voglem; Rottenhannovi oba druhé nepoměrně duchem převyšujícímu udělen titul a charakter státního ministra. R. 1797 vstoupil do státní rady praesident nejvyššího soudního úřadu Leopold hrabě Clary též s charakterem státního ministra, tak že dotud pět členů státní rady bylo spolu vysokými hodnostáři státními. Neúspěch v prvé válce revoluční podnítil stranu, jejímiž hlavami byli arcivévoda Karel a nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat, k dalším návrhům opravným. V předstávce, již hrabě z Kolovrat 31 prosince 1798 císaři učinil, dokazoval tento ve veřejných službách sšedivělý státník, jak daleko uchýlila se státní rada od první úlohy své a jak rozkladně působila ve vývoj věcí veřejných negativní a ne vždy nepředsudnou kritikou svou. Neopomenul také doložiti, že státní rada nynějším spůsobem svého jednání výkony veřejné správy velice zdržuje. Konečně navrhoval, aby skládala se státní rada nadále ze čtyř členů, z nichž by byli dva státní ministři. Císař rozhodnutím svým ze dne 7 ledna 1799 zkrátil dobu k podání dobrých zdání a projevil ochotu předsedati konferencím státní rady. Ale prostředek tento neosvědčil se rovněž, až 31 srpna 1801 státní rada naprosto byla zrušena. Místo její zaujalo státní a konferenční ministerium jakožto nejvyšší úřad pro veškeru státní správu. Skládalo se ze šesti odborů, ministry spravovaných: věci zahraniční spravovati měl státní kancléř, vojenství a námořnictví arcivévoda Karel, vnitro státní ministr Leopold hrabě z Kolovrat, jemuž podřízeni byli čtyři dvorští kancléři, mezi nimi českorakouský, a představení různých ústředních úřadů finančních. Prostředníkem mezi jednotlivými ministerii a panovníkem byl zvláštní kabinetní ministr, jímž stal se osobní důvěrník císařův František hrabě Colloredo. Když pak slyšány byly námitky, že spůsob, jímž státní a konferenční ministerium jalo se státní potřeby vyřizovati, porušuje platné zřízení zemské jednotlivých království a zemí, dotázal se císař 2 a 11 května 1802 ve příčině té vlastnoručními listy hraběte z Kolovrat, kterýž bez ohledu odvětil, že oddíl vnitra dlužno jinak upraviti než ministerstvo zahraničné a války. Mužně od-

větil stařičký státník tento, že nic nesmí se vyskytovati, co by buditi mohlo jen zdání, že císař sám nevládne anebo že při rozhodování svém neřídí se úřady dle zřízení jednotlivých království a zemí ku spolučinnosti povolanými. Tak stalo se státní a konferenční ministerium, jsouc toliko obměnou někdejších rad dvorských, mostem, spojujícím zákonné poměry v jednotlivých Dědičných Státech s ideou soustátí dle týchž zásad a za týmiž politickými úkoly spravovaného. Ústřední úřady staly se opět tím, čímž byly od r. 1526, dvorskými totiž, ne však státními úřady. Ovšem zarytým centralistům byla změna tato na výsost protivna.

Že konečné odstranění státní rady bylo státní nutností, jest na bíledni z úvahy zkušeného a věcí výborně znalého státníka, který r. 1848 kriticky zkoumal příčiny tehdejšího revolučního převratu. „Státní rada, která měla býti ohniskem ku soustředění vládních paprsků, nevyhověla této úloze; neboť spousty podrobných věcí, které jí byly k vyřizování předkládány, měly následkem značné rozmnožování jejích členů, a sice ne skutečnými státními rady, nýbrž níže postavenými a méně samostatnými referenty státní rady, jakož i rozdělení v odbory dle rozmanitých správních odvětví; osobní váha členů státní rady poklesla, její jednání stávalo se těžkopádným a zdlouhavým, každý odbor pokládal se za zástupce jednotlivého odvětví sobě přikázaného — celek byl toliko zastoupen osobnosti císaře Františka.“ [1])

Pokrok, který uznamenati jest v odstranění státní rady, vyvážen byl v povážlivé míře mocným a nezodpovědným postavením, jež zaujímal přední důvěrník císařův František hrabě Colloredo. Tento potomek furlanské šlechtické rodiny, jejíž členové ku konci XVIII stol. pěstovali velmi důležité státní, církevní i vojenské úřady, byl vychovatelem císařovým a za Leopolda II nabyl důležitého postavení ve správě státní. Císař František jmenoval jej nejvyšším dvorským komorníkem a kabinetním ministrem. Jako nejvyšší komorník byl správcem císařského dvora, jako kabinetní ministr řídil kancelář kabinetní a veškeren styk úřadů s panovníkem. Každé podání, které císaře došlo anebo jeho jménem úřadům bylo zasíláno, ocitlo se v jeho rukou, ba jako ředitel ministeria věcí zahraničných určoval hrabě Colloredo i směr, jímž se bylo bráti ministru věcí zahraničných. Při shromáždění nejvyšších dvorských úředníků zastupoval hrabě častěji císaře, když pak shromáždění tato znenáhla zanikla, přijímal hrabě Colloredo podání a představky jednotlivých ministrův i s dobrozdáním pro císaře určeným, načež z pravidla sám císaři referoval a rozhodnutí císařské příslušným úřadům dodával.

Hrabě Colloredo jest také původcem, že policejní soustava, zahájená z obavy před šířením se revolučních ideí francouzských, byla dovršena. Působení jeho znenáhla i u věci samé hledělo podříditi si ministeria jednotlivá. V mysl svůj prováděl hrabě vyhledávaje tajných dobrozdání jednotlivých osobností, vyšších úředníků guberniálních, biskupův, učenců, a na základě jejich císaři doporučeje rozhodnutí, která začasté odporovala v zásadě ministerskému podání. Jednáním takovým vznikala v kruzích byrokratických obava s nedůvěrou spojená.

Ve svém smýšlení byl Colloredo stoupencem staršího směru a odpůrcem osvícenství. Jeho nejdůvěrnějším přítelem byl baron Thugut, jehož rady častěji se hrabě dožadoval, když již Thugut žil v politickém úsraní. Opatření císaře Františka proti svobodě tisku, osvícenským zásadám a ústavnímu zřízení připisována Colloredovi, ve skutečnosti ale vzešla z popudů Thugutových. Týmiž podněty vysvětluje se i císařova antipathie proti učenému zkoumání, již při častých příležitostech nepokrytě na jevo dával.

Působením Colloredovým zostřena byla zvláště censura měrou, která rovnala se tiskovým poměrům tereziánským; vykonávána pak byla censura orgány policejního ministerstva i podléhaly jí netoliko tiskopisy, nýbrž i tabatěrky, hračky a vějíře! „Počátky onoho neblahého systému poručníkování a nemravného pokrytství, v němž připadala úloha Prozřetelnosti, každý šust zlomeného listu leknutí působil, špatná paedagogická pravidla za jádro vší státní moudrosti jsou pokládána a také i s dospělými muži po školácku nakládáno, padají v tato léta, ve kterých dle domnění otvíral se výhled na osvěžení a opravu státnictví. Za směšné mohlo se pokládati sočení na pantalony a široké kravaty, jichž nosiči upadali v podezření revolučního smýšlení; též bez významu byla zápověď všem úředníkům, aby nevstupovali do žád-

[1]) Genesis der Revolution in Oesterreich im Jahre 1848, 30 sld.

ných tajných spolků, neboť takové choutky byly jim již dříve zašly procesem proti Jakobínům. Významnější pro směr nyní nastoupený a prakticky důležitější bylo podřízení škol působení duchovenskému a vřadění rušení náboženství mezi těžké zločiny. Roku 1801 jest censura odevzdána policejním úřadům, r. 1803 zřízena zlověstná ‚recensující kommisse', která všecky spisy za císaře Josefa a jeho nástupce vyšlé podrobovala nové přísné zkoušce. Po dvouleté činnosti zakázala již více než 2500 starších v Dědičných Státech tištěných spisů. Při skrovné ceně josefinské literatury neutrpěl tím duševní kapitál lidu žádné velké ztráty; nevypočitatelné však následky měla činnost policejní censury, která Dědičné Státy najednou od literárního ruchu v Německu odtrhla a všechen vývoj myšlenek oné plodné doby z duševního života habsburských zemí vymazala. Komu štěstí přálo, ten mohl si cestou podloudní opatřiti přístup ku pramenům důkladného vzdělání. Loyálnímu občanu, jenž cítil potřeby literární, dovolovala censura pochutnávati si na nejohavnějších rytířských románech, jichž prodej i loupežnický patisk jediné oživovaly rakouský trh knižní; leč sliboval-li vyvraceti zapověděné spisovatele, pak mu dovolovala vláda čísti na př. díla Rousseauova, Voltairova a j. a z knihoven si je vypůjčovati." [1]) Naproti tomu policejní správa užívala tisku hojně ku svým úkolům, zasílajíc zprávy a dopisy do časopisů zahraničných, do hamburského Politisches Journal, do augšburské Allgemeine Zeitung, tehdy právě založené, i do jiných, které v Dědičných Státech byly čteny. Policie pronikala a ovládala vše; jednoty náboženské povahy byly pod jejím dozorem, pořadatelé plesů neopomenuli pozvati policejního zástupce. Universitním professorům zakázány styky se zahraničnými učenými společnostmi, cesty cizincům do Dědičných Států i tuzemců do ciziny stěžovány bez ohledu na stav žadatelův. Vedle toho mluvilo se o tajných rozsudcích, o zatýkání podezřelých a internování jich daleko o rodiny — tak tvrdilo se zvláště r. 1798 a 1799 v Olomouci —, o častých domácích prohlídkách, nařizovaných tajnou policií. [2])

Nejmocnějším odpůrcem hraběte Colloreda byl arcivévoda Karel, jemuž připisuje se zařízení státní konference ministrův a porady jejich za předsedání císařova. Ale Colloredo dovedl čeliti snahám arcivévodovým. Konference scházely se čím dále tím řídčeji, císař unaven jsa, odevzdával v nich předsednictví kabinetnímu ministru a konečně přestalo i obvyklé týdenní přijímání u dvora, za něhož vysoce postavené osobnosti měly příležitost císaři náhledy své projevovati. [1])

Státní rada byla tudíž odstraněna, ale k žádoucí organisaci přes nejlepší vůli kruhův arcivévodovi Karlovi blízkých nedocházelo, ježto řízení věcí vládních dostalo se do rukou mocného kabinetního ministra. Naproti tomu utvrzována soustava policejní, jíž nevadilo, že široké vrstvy nižšího úřednictva myslily a pracovaly stále v duchu josefinském. Za takových poměrů zamýšlené opravy neprováděny všestranně. Ani arcivévoda Karel ve vojenském oboru svém nebyl s to, aby tak reformoval, jakož by si byl v zájmu veřejném přál.

Pozornost státníků císařských, zejména Ludvíka hraběte Cobenzla, který z Lunévillu zajel na několik měsíců do Paříže, aby tam s prvým konsulem Bonapartem a s jeho ministrem Talleyrandem dojednal podrobné otázky z úmluvy o mír vyplývající, obrácena byla tehdy v prvé řadě k věcem německým. Mírem Lunévillským bylo postoupeno veškero levé Porýní německé Francii a knížatům, kteří tím o země své přišli, mělo dostati se náhrady záborem statků církevních a svobodných říšských měst. Když však došlo k jednání, ukázaly se veliké neshody, hlavně Pruskem vyvolané, které toužilo po nepoměrně veliké náhradě a již i některá severoněmecká biskupství osadilo. Nový ruský cář Alexander I blížil se Francii, německá pak knížata dílem stála na straně pruské dílem nedůstojně žebrala v Paříži o přízeň prvého konsula a jeho ministra. Za takových okolností ustanovil říšský sněm německý proti vůli císařově říšskou deputaci, jíž uloženo provésti změny v území mírem Lunévillským ustanovené. Po dlouhém jednání, v němž politika císařská hlavně v otázce náhrady velkovévodovi toskánskému utrpěla velikou porážku, došlo k hlavnímu snesení říšské deputace, jímž územní poměry v západním sousedství českém podstatně změněny. Zru-

[1]) Springer-Pravda, Dějepis Rakouska od míru Vídeňského, 53.

[2]) Denis, La Bohême depuis la Montagne Blanche I, 29.

[1]) Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848 II, 20–25.

šena byla církevní knížectví arcibiskupa salcburského a biskupů pasovského, freisinského, řezenského i bamberského. Salcburk s dosavádním knížectvím probošta berchtesgadenského stal se kurfürstvím, jímž náhradou za Toskánu podělen bratr císaře Františka arcivévoda Ferdinand. Pasov, Freising a Bamberk připojeny k Bavorsku, Řezno dáno kurfürstu mohučskému náhradou za dosavádní jeho země. Císařská krajina Breisgau postoupena vévodě Modenskému. Duchovní kurfürství trevírské a kolínské zanikla, kurfürstské hodnosti dostalo se ale vévodě würtemberskému, markrabí bádskému a lantkrabí hessenkasselskému, čímž počet kurfürstů zvýšen na 10, 4 katolické a 6 evangelických. Největšího rozšíření dostalo se Prusku a Bavorsku. Císař obdržel obě tyrolská biskupství, Brixen a Trident, v nichž valnou část všeliké právomoci již předkové jeho po dlouhá léta vykonávali. Pro země české i pro soujem Dědičných Států byla tato ujednání velmi prospěšná, neboť značila další oslabení císařské moci v Němcích a tudíž i konec neblahého změtení zájmů dynastických s německořísskými, jež po dlouhá léta k veliké škodě Dědičných Států bylo vodítkem císařské politiky. Po této stránce bylo hlavní snesení říšské deputace vítanou předzvěstí konečné emancipace dynastie habsburské a Dědičných Států z nepřirozeného a na výsost škodlivého spojení se zvetšelou říší německou.

Z těchto poměrů vzešla událost pro Dědičné Státy velice významná, prohláška totiž dědičného císařství rakouského. Nepřímým podnětem byla k prohlášce této horoucí touha Bonapartova po dědičném panství ve Francii a zemích přivtělených. Nejprvé spůsobil, že zvolen byl za doživotního prvého konsula, načež urovnával si půdu pro dědičné důstojenství císařské. Znamenitá vnitřní správa, která uklidnila vzrušení revolucí spůsobené aniž by byla zadala hlavní její vymoženosti a oslňující úspěchy zahraničné učinily Bonaparta pýchou i nadějí všech vrstev obyvatelstva francouzského, po spořádaných poměrech toužícího, a Talleyrand učinil se prostředníkem mezi obyvatelstvem a ctižádostí Bonapartovou. Chytrý diplomat tento, který býval před revolucí biskupem, pak se stal členem národního shromáždění, ale za hrůzovlády unikl útěkem do Anglie, odkudž se vrátil až za dob direktoria, chtěl myšlence nového francouzského císařství nejprvé zabezpečiti souhlas císaře Františka. Ve Vídni v zásadě nic proti obnově monarchie ve Francii nenamítali, ba spíše si jí přáli v domnění, že změnou soustavy vládní položeny budou meze další výbojné politice francouzské, ale přáli si, aby Bonaparte přijal důstojenství královské. Když pak Bonaparte žádal uznání titulu císařského, tu vláda vídeňská sice jeho neodpírala, ale s uznáním výslovným váhala, jednak z ohledů k Rusku, jehož panovník počal se již z přátelství s prvým konsulem vyzouvati, jednak z obavy, že by panovník Dědičných Států císaři francouzským, ruským a německým byl v důstojenství svém zastíněn, neboť za tehdejšího složení kurfürstského kollegia bylo lze očekávati, že v budoucnosti zvolen bude německý císař z rodu jiného, tak že by panovník Dědičných Států byl nadále toliko králem českým a uherským a tudíž v důstojenství by přišel za císaři.

Jediným východištěm z této choulostivé situace, které by neurazilo ani Bonaparta ani Rusko, ale zachovalo panovníku Dědičných Států dosavádní čestné postavení mezi panovníky evropskými, bylo přijetí dědičného důstojenství se strany rodu habsburského, kterým by dovršena byla pragmatická sankce. Myšlenka tato tanula již na mysli císaři Josefu II, ale tehdy nezdála se ještě býti rozhodujícím kruhům vhodnou ku provedení. Teď když Bonaparte žádal předem souhlas k zamýšlenému přijetí důstojenství císařského, zdála se býti ve Vídni doba spůsobilá, aby za souhlas tento žádáno bylo Bonapartovo uznání dědičného císařského důstojenství císaře Františka. Bonaparte nic proti tomuto důstojenství nenamítal, a když byl obecným hlasováním obyvatelstva francouzského 18 května 1804 za dědičného císaře Francouzů se jménem Napoléona I prohlášen, radil 16 července 1804 Talleyrand vládě vídeňské, aby i císař František přijal titul císaře rakouského, českého a uherského, a aby titul tento spojený s titulem císaře německého ihned všem mocnostem ve známost uvedl. Ale ve Vídni nebylo ještě o titulu rozhodnuto. Císař František sám hodlal přijati titul císaře českého a uherského a také Napoléonovi úmysl svůj oznámil. Centrálistické kruhy naléhaly však na titul jednotný dědičného císaře rakouského nebo dokonce i dědičného císaře německého, a doznaly nepřímé podpory i od Napoléona, jenž sice proti dvojímu označení císařství nic neměl, než přece jej podivným shle-

dával.[1]) Konečně přestalo se na titule císaře rakouského, ježto prý císař jest oprávněn voliti císařský titul dle kterékoli dědičné země své; také prý titul císaře rakouského není prý neslučitelný s titulem voleného císaře německého. Napoléon vyslovil souhlas s tímto rozhodnutím a uznal i čestné přednosti, s novým titulem spojené, žádal ale, aby dostalo se uznání jemu jakožto císaři francouzskému ještě před prohlášením dědičného císařství rakouského. Císařského vyslance, oznamujícího rakouské císařské důstojenství, nechtěl Napoléon dříve přijati, dokud by nebyl on sám za císaře francouzského uznán. Konečně tato choulostivá otázka obřadná vyřízena ku spokojenosti obou stran a sice hlavně zásluhou arcivévody Karla, který naléhal na uznání Napoléonova císařského titulu beze všech výhrad. Stanovisko slavného hrdiny bylo ryze vlastenecké. Dovozoval, že mocnosti jednotlivé, jako Prusko, Anglie i Rusko, vidí prospěch svůj ve stálém zaměstnávání Dědičných Států válkami, mající při tom ve zření své zvláštní prospěchy, Prusko nové rozšíření svého území, Anglie utvrzení převahy námořské, Rusko rozřešení turecké otázky s hlediště svého. Arcivévoda radil i přímo ku spolku s Napoléonem, naděje se do něho pro Dědičné Státy největší míry bezpečnosti i trvalého míru.[2]) 7 srpna 1804 předložil francouzský vyslanec Champagny hraběti Cobenzlovi tajné prohlášení, jímž oznamováno, že Napoléon ihned uzná Františka I císařem rakouským, jakmile příslušný patent bude v obecnou známost uveden. Následkem toho svolána 10 srpna veliká korunní rada, jíž se kromě jiných účastnili arcivévoda Karel, palatin uherský arcivévoda Josef, konferenční ministři a vysocí hodnostáři dvorští. V jejich přítomosti prohlásil slavně císař, že přijímá titul dědičného císaře rakouského.[1])

Císařský příslušný patent prohlášen byl 11 srpna r. 1804 vůbec a 15 srpna diplomatickému sboru v tomto znění: „My František II z milosti božské volený císař římský, pro všechny časy rozmnožitel říše, dědičný císař rakouský atd. atd., král v Germanii, uherský, český, chorvátský atd. Jakkoli božským řízením a volbou kurfürstů římsko-německé říše dosáhli jsme hodnosti, která Nám pro Naši osobnost nečiní potřebným přírůstek v titulech nebo vážnosti; tož přece nutným jest jako vladaři rodu a panovníku rakouského mocnářství pečovati o to, aby úplná rovnost titulu a dědičného důstojenství s nejznamenitějšími evropskými panovníky a mocnostmi zachována a udržena byla, kteráž panovníkům rakouským jak příčinou pradávného lesku jejich arcidomu tak po velikosti a lidnatosti jejich znamenitá království a nezávislá knížectví v sobě zahrnujících států přísluší jakož i mezinárodní zvyklostí a úmluvami zajištěna jest.

Vidí se nám tudíž za trvalým utvrzením této naprosté rovnosti v důstojenství býti oprávněným vedle příkladů, jež podali v předešlém století císařský ruský dvůr a nyní i nový panovník francouzský, připojiti domu rakouskému se zřením k nezávislým jeho státům (in Rücksicht auf dessen unabhängige Staaten) rovněž dědičný titul císařský.

Ve shodě s tím uzavřeli jsme na základě zralého uvážení pro Sebe a Své nástupce v nedílném držení Svých nezávislých království a států slavně přijati titul a důstojenství dědičného císaře rakouského a ustanovili, že všechna Naše království, knížectví a provincie své dosavádní tituly, zřízení, přednosti a poměry i nadále nezměné podržeti mají (dass Unsere sämtlichen Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen ihre bisherigen Titel, Verfassungen, Vorrechte und Verhältnisse fernerhin unverändert beibehalten sollen).

Po rozumu tohoto Svého nejvyššího rozhodnutí a prohlášení nařizujeme:

1. aby bezprostředně po Našem titulu voleného římsko-německého císaře vložen byl titul dědičného císaře rakouského, pak aby Naše další tituly následovaly, atd.

[1]) Correspondance de Napoléon Ier IX, 7900. (list Champagnovi ze dne 15 thermidora XII (3 srpna 1804). Napoléon psal svému vyslanci ve Vídni: L'empereur a donné pour raison du retardement apporté dans l'envoi de ses lettres de créance qu'il voulait être reconnu comme empereur de Hongrie et de Bohême J'ai fait répondre à cela qu'il n'avait qu'à se proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, et que, **quelque bizarre que me parût cette réunion de deux couronnes impériales**, je la reconnaîtrais; mais que je ne pouvais reconnaître une chose qui n'était par déclarée. Si réellement l'envoi des lettres de créance tenait à cette circonstance, je vous autorise à signer deux articles par lesquels je m'engagerais, si l'empereur se fait proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, à le reconnaître. Correspondance de Napoléon Ier IX, 447 sld.

[2]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19 Jahrhunderts I, 194—197.

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik 1801 až 1810 sld.

2. Aby všem našim potomkům obojího pohlaví jakož i potomkům Našich nástupců ve vladařství arcidomu přikládán i udílen byl titul císařských královských princů i princezen a císařských královských výsostí.

3. Jakkoli však veškera Naše království a jiné státy, jakož již bylo řečeno, ve svých dosavádních náslovích a poměrech nepoškozeny zůstati mají, jest přes to ustanovení tomu zvláště srozumívati o Našem království uherském a o zemích k němu přivtělených, pak o těch Našich Dědičných Státech, které dotud s říší římsko-německou bezprostředně byly spojeny a i budoucně v týchž poměrech k ní, dle privilegií Našemu arcidomu Našimi předchůdci v římsko-německém císařství uděleným, setrvati mají („Gleichwie aber alle Unsere Königreiche und andere Staaten vorbesagter Massen in ihren bisherigen Benennungen und Zustande ungeschmälert zu verbleiben haben; so ist solches insonderheit von Unserem Königreich Ungarn und den damit vereinigten Landen, dann von denjenigen Unserer Erbstaaten zu verstehen, welche bisher mit dem Römisch-Deutschen Reiche in unmittelbarem Verbande gestanden sind, und auch in Zukunft die nämlichen Verhältnisse mit demselben in Gemässheit der von unseren Vorfahren im Römisch-Deutschen Kaiserthume Unserem Erzhause ertheilten Privilegien, beibehalten sollen").

4. Svým dalším rozhodnutím vyhrazujeme ustanovení oněch slavností, jež se nám zlíbí pro Sebe a naše potomky ve příčině korunování za dědičného císaře ustanoviti; vedle toho ale beze změny zůstanou platnými v budoucnosti ustanovení o korunováních, kteráž jsme My a Naši předkové jakožto králové uherští a čeští přijali.

5. Toto naše nynější prohlášení a nařízení budiž ve všech Našich Dědičných královstvích a státech bez odkladu příslušným způsobem oznámeno a vykonáno. Rovněž nepochybujeme, že veškeří Naši stavové i poddaní jejich opatření toto k utvrzení vážnosti spojeného tělesa Rakouských států čelící, vděčně a s vlasteneckým účastenstvím přijmou. Dáno ve Vídni 11 srpna 1804."

Císařským patentem tímto zřejmě bylo řečeno, že dostává se nového společného titulu císařského soujmu všech království a nezávislých na sobě zemí, které byly spojeny panstvím rodu habsbursko-lotrinského vedlé ustanovení pragmatické sankce. Titul „císaře rakouského" byl tudíž formálním dovršením státnického díla Karla VI. v pragmatické sankci obsaženého, nahrazoval odtud nejasný a nevalně správný titul „Států Dědičných" a nepřihlížel ničím k výsledkům státního převratu tereziánsko-josefinského. „Rakouský název", praví Kalousek,[1] „obdrželo tedy nové císařství z polovice náhodou, a dokonce nepomýšlelo se, uvésti tudy korunu uherskou nebo českou v nějakou státoprávní odvislost od arciknížectví rakouských." Může buditi podivení, proč právě nevelikému arcivévodství rakouskému dostalo se pocty, že stalo se podkladem nového císařského titulu, ale lze v tom spatřovati jakousi koncessi stoupencům byrokratického centrálismu, kterým státoprávní označování jednotlivých království a zemí bylo trnem v oku. Překvapuje jediné, že vytčena byla zvláště koruna uherská se zeměmi sobě přivtělenými, že však neuznáno vhod, aby týmž způsobem byla uvedena i koruna česká, jsoucí v týchž poměrech státoprávních jako koruna uherská, jakož odstavec čtvrtý téhož patentu dosvědčuje. Patrně tu rozhodovalo nejasné ponětí o významu kurfürstské hodnosti krále českého v Německu, z níž nemístným způsobem vyvozováno příslušenství k Německu i vší koruny české. Dosavádní právní poměry koruny české nebyly však patentem tímto nijak dotčeny.

Dle slov Kalouskových[2] „v státním právě českém nezměnilo se teda prohlašovacím patentem o císařství rakouském zhola nic, anobrž svrchovanost koruny české byla v symbolu korunování znova uznána a přívlastky její ve zmíněných výsadách znova potvrzeny. V pravdě tímto patentem, vydaným absolutisticky a jednoduše prohlášeným ve všech zemích, ku kterým se vztahoval, nepředpisovala se obyvatelům neodvislého státu česká žádná jiná nová povinnost, nežli aby králi svému dávali také titul císařský a dětem jeho titul císařských Výsostí." V poměru koruny české k bývalým Dědičným Státům a tehdy již k císařství rakouskému nezměnilo se pranic, rovněž ve vnitřní správě; toliko gubernia a ostatní úřady zeměpanské místo přívlastku „královský" zváti se počaly „císařsko-královskými"[3] ovšem ve způsobě,

[1] České státní právo[2], 525.

[2] Tamže, 525.

[3] Spolu s patentem ze dne 11 srpna 1804 nařízeno, aby místo dosavádního označení „císařský a královský", užívaného hlavně v mezinárodních listinách

který teprvé za několik let se ustálil. A přece pouhá tato změna titulu byla příčinou, že se strany centrálistické ještě prudčeji než dříve útočeno na samostatnost a svéprávnost koruny české. „Tato listina, výslovně směřující toliko k rozmnožení titulů dynastie a k utvrzení vážnosti sjednoceného pod ní tělesa států rakouských stala se bodem, okolo kterého krystallisovaly se od toho času staré centrálisační tradice a snahy; v druhém pak již pokolení nalezli se lidé, kteří vzali sobě z ní záminku k dokonalé revoluci v ponětích právních a k naprostému zapření historického státního práva, které týmž patentem bylo znovu uznáno.“ [1]) Trvalo však dlouho, než označení „Dědičné Státy“ zplna srovnávající se s historickým vývojem, novému titulu ustoupilo. 12 března 1813 ještě vidělo se dvorské kanceláři nařizovati, aby místo „Dědičné Státy“ nebo „Dědičné země“ psalo se „císařství rakouské“ (Oesterreichischer Kaiserstaat).

Největším překvapením bylo, že přijal císař František titul císaře rakouského, neboť odpíral titul tento historickému vývoji soustátí, císařstvím právě nazvaného. Velmocenské postavení panovníků z rodu habsburského zakládalo se volbou arcivévody rakouského Ferdinanda I za krále českého a uherského a tito, pokud nebyli zvoleni za císaře římské, nazývali se a nazýváni byli výlučně králi českými a uherskými. Správně tudíž obmýšlel císař František nazvati se císařem českým a uherským neb krátce uhersko-českým, s čímž i Napoléon souhlasil. [2]) Titul tento byl by shodoval se i s historickým vývojem i se skutečnými poměry. Původci toho, že vedle ustrnulého byrokratického zvyku, který od dob Marie Terezie úřední název „Dědičných Států“ nahrazoval „Rakouskem“, přijal císař titul císaře rakouského dle arcivévodství rakouského, významem Čechám i Uhrám nijak se nevyrovnávajícího, které nad to jsouc částkou říše německé, nebylo ani zemí samostatnou, [3]) jmenují se státní

a se zřením k osobnosti císařově, říkalo se nadále „císařský a císařsko-královsky“. Po r. 1806 říkalo se „císařsko-královský“.

[1]) Kalousek, n. m. j. 525.

[2]) B. Rieger, Osvěta XXIII, I, 200 soudí, že podivení Napoléonovo nad dvojím titulem císařským týkalo se císařského titulu německého a rakouského, ne českého a uherského.

[3]) Nevhodnost titulu „císař rakouský“ uznával i známý publicista baron Gentz, jenž v listu k tehdejšímu rakouskému vyslanci v Berlíně Kl. hraběti referendář Collenbach a ministr Ludvík hrabě Cobenzl. Významno jest, že proti titulu „císaře rakouského“ činil námitky i arcivévoda Karel, obávaje se zaměny s arcivévodstvím rakouským. [1])

Sněmům zemí koruny české císařský patent předložen nebyl, poněvadž jím v dosavádních státoprávních poměrech nic změněno nebylo a dle patentu ze dne 12 srpna 1791 ani změněno býti nemohlo. V sedění sněmu českého dne 2 dubna 1805 byla toliko řeč o slavnostech, které se v Praze za příčinou obecného prohlášení císařství rakouského konaly. Slavné prohlášení dálo se dle nejvyššího rozkazu v Praze 9 prosince 1804, při čemž stavové podělili pražské chudé 200 zl. pro každý farní okres a posádce od šikovatele dolů povolili na ten den dvojí mzdu, vše z fondu domestikálního. [2])

Prohlášení císařství rakouského samo o sobě nebylo tudíž žádnou újmou odvěkého státoprávního postavení zemí koruny české, stalo se jí ale v netušených svých důsledcích po r. 1848, když bouře byly přemoženy. „Tu všeliká upomínka na svéprávnost historicko politických individualit, z nichž monarchie habsburská vznikla a se skládá, měla býti vymazána z paměti lidské a moc císařská učiněna jedinou studnicí práva v říši rakouské čistě po byrokraticku zuniformované. I jména koruny a království českého měla zaniknouti. Často psaný patent z r. 1804 zmiňuje se o Čechách jakožto státu zvláštním, jemuž symbolem korunování přiznává se svrchovanost; a vysvětlující dvorní dekret ze dne 21 srpna 1806 mluví o „Čechách a jejich vedlejších zemích“, uznává tedy celistvost a státoprávnou samobytnost koruny české. Nyní však všechna království a země, na kterých titul císaře rakouského byl založen,

Metternichovi (ze dne 22 srpna 1804) píše: Was haben Sie zu der namenlosen Erbärmlichkeit mit dem österreichischen Erbkaiserthum gesagt? was zu der barbarischen Deklaration, welche diese verwünschte Massregel der Welt verkündet hat? Ein „Kaiser von Oesterreich“ ist an und für sich ein wahrer politischer Solöcismus, denn Oesterreich ist eine dem Reiche durch Lehensnexus untergebene Provinz, und man könnte ebenso gut ein Kaiser von Salzburg, von Frankfurt oder von Passau, als ein Kaiser von Oesterreich sein... Und auf solch' ein Meisterstück sind Cobenzl und Collenbach (der Letztere hat es erfunden!!) stolz (u Fourniera, Gentz und Cobenzl, 129).

[1]) B. Rieger, Osvěta XXII, I, 202.

[2]) Dle protokolu sněmovního zasedání ze dne 2 dubna 1805 v král. českém archivu zemském.

nazvány jsou úředně „korunními zeměmi“, rozuměj zeměmi novotné koruny rakouské, pouhými, všeliké státní svéprávnosti zbavenými provinciemi císařství rakouského. Oktrojovaná ústavnost v letech šedesátých osvojila si toto dědictví čirého absolutismu, tak sice, že v parlamentu jejím mohla již koruna česká býti vyhlášena za „mýthický vynález nového věku“ a „šibolet vymýšlený k fanatisování nepředložených mladých lidí“ a král český byl tam na roveň postaven s králem jerusalemským, aniž císařsko-královská vláda uznala zapotřebí proti tomu se ozvati. I na sněmu českém pronesen hlas jménem německé strany, že tato nezná žádného znaku zemského, nýbrž toliko znak říšský, císařského dvouhlavého orla. Věrný smysl těchto obrazů jest: král český není ničím, císař rakouský jest vše; koruna česká jako stát naprosto zanikla, všeliká svrchovanost v těchto zemích náleží výhradně císařství rakouskému.

Tam se došlo z pouhého jména, z pouhého nového císařského titulu, jejž panovník přijal pro sebe a nástupce své. Sotva kdy titulatura dala záminku k tak vrchovatému převratu ponětí státoprávních. Ale právě pokud libovůle chce oprávněnost této revoluce vyvoditi z patentu o prohlášení císařství rakouského, dlužno jak možná největší důraz položiti na to, že z oné listiny v celku vzaté doprosta nic takového nenásleduje, nýbrž pravý opak toho v ní obsažen jest. Onen patent netoliko nezamýšlel tak ohromné revoluce státoprávné, nýbrž vůbec ve zřízení monarchie zhola nic neproměnil, on nad to potvrdil dotehdejší ústavy, výsady a poměry všech součástek nového císařství i předepsal korunování v Čechách za stálou a neproměnitelnou povinnost; následovně v koruně české potom jako před tím zůstává plná nezkrácená svrchovanost u národa těchto zemí ve spojení s králem českým.“ [1])

Třetí válka koaliční.

Naděje skládané do císařského důstojenství Napoléonova, že znamená konec revolučních výbojných válek, záhy selhaly. Nový císař Francouzů přijav z rukou papeže Pia VII korunu císařskou, pomýšlel na přeměnu mappy evropské v rozměrech dotud neznámých. Piemont, Parma a levé pobřeží rýnské byly již přímo sloučeny s Francií, republikám helvetské a batavské uložena stálá pomoc branná, z republiky italské chtěl učiniti s počátku království pro svého bratra Josefa Bonaparta, později ale sám přijal název krále italského a učinil nevlastního syna Eugena Beauharnaisa v Miláně místokrálem. Uděliv vévodství Luccu a Piombino své sestře kněžně Elišce Bacciochi, dal na jevo, že míní ze zemí dobytých zakládati státy pro bratry, sestry a další příbuzné své. Tyto záměry znepokojovaly státníky evropské, Anglie a ruský cář Alexander I jednali o novou koalici, k níž snažili se získati i císaře Františka. Ve Vídni byli sice rovněž starostlivi z dalšího vývoje věcí, zvláště v Itálii, kdež mír Lunévillský stanovil řeku Adiži hranicí, ale hranice tato neposkytovala bezpečnosti, ježto veliké pevnosti Mantova a Peschiera zůstávaly v rukou francouzských; nechtěli však podati Napoléonu příležitost k válce, dokud by nebylo získáno pro koalici i Prusko. Nad to neměli vídenští státníci důvěry do spolku s Ruskem a poprvé vyskytla se v kruzích jejich obava, aby vnitřní nepokoje ruské nedošly ohlasu i v Rakousku, převahou Slovany obývaném.[1]) Ruská diplomatie namáhala se tudíž, aby krále Fridricha Viléma III přiměla k činnému účastenství, než státníci pruští, z nichž právě tehdy baron Hardenberg po hraběti Haugvicovi přejal řízení věcí zahraničných, domnívali se ve slepém důvěřování slibům Napoléonovým, že neutralita přinese Prusku přírůstek nových zemí, a proto chovali se k příslušným návrhům ruským odmítavě.

Napoléon věděl o veškerém jednání, které se mezi dvory petrohradským, vídeňským, londýnským a berlínským dálo, i chystal se potají k útoku na Rakousko, dříve než by bylo připraveno. Místokancléř hrabě Ludvík Cobenzl, kabinetní ministr hrabě Colloredo a státní referendář Collenbach přáli válce s Francií, od níž očekávali lepší úpravu hranic v Itálii, ale bez spolčenců, zvláště bez Pruska, neodvažovali se císaři k válce raditi. Proto snažili se Napoléona přiměti k úpravě hranic, která by v Itálii posunula pomezí až k řece Ogliu a navrátila Mantovu a Peschieru Rakousku. Současně na důrazné naléhání cáře Alexandra, s nímž 6 listopadu

[1]) Kalousek, České státní právo[2], 528 sld.

[1]) Wertheimer, Gesch Österr. u. Ung im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 209.

1804 byla sjednána tajná úmluva, bylo v Rakousku silně zbrojeno a posily do Itálie vypravovány. Napoléon na požadavek ve příčině úpravy italských hranic neodpovídal, ale skrze nového svého vyslance ve Vídni markýza de la Roche Foucaulda tázal se důrazně po příčinách zbrojení rakouského a proč vypravuje se četné vojsko do Benátska i Tyrol. Cobenzl hleděl pravý stav věcí utajiti i utíkal se k liché výmluvě, že vypraveny byly na pomezí italské toliko čtyři pluky, aby uzavřely hranici proti nákažlivým nemocem. Napoléon shledal, že chce rakouská vláda počátek nepřátelství oddáliti, aby dokonala své přípravy válečné, neboť přes veškero vyjednávání o allianci protifrancouzskou a přes veškery žádosti cáře ruského započato teprvé v květnu 1805 s přípravami válečnými. Arcivévoda Karel také netajil se, že císař není k válce připraven a že zejména ohromné ztráty, jež ve druhé válce s Francií armádu stihly, nejsou dotud nahrazeny. Ale stoupenec Cobenzlův polní zbrojmistr baron Mack, vojín, který vyšinul se bez odborného vzdělání k nejvyšším hodnostem vojenským a přes veliký neúspěch svůj, jejž r. 1798 proti Francouzům v Neapolsku zažil, těšil se neomezenou důvěrou císaře i jeho okolí, odvětil na dotaz učiněný, že bude armáda ve dvou měsících k boji připravena. Jsa ustanoven, aby přípravy potřebné řídil, vedl si Mack s takovou horlivostí, že důvěra císařova k němu ještě vzrostla a s ní i naděje do šťastného výsledku boje.

Z vysokých hodnostářů vídeňských byl arcivévoda Karel nejmocnějším odpůrcem války, na niž naléhali císařovna, arcivévodové i přední generálové. Soudili právem, že Rakousko v tehdejší chvíli nejsouc hotovo s válečnými přípravami a nenahradivši dotud ztrátu z obou předešlých válek, mohlo by snadno nový pokus války s mocným císařem francouzským zaplatiti existencí svou. Proto byl pro spolek s Francií, který dle jeho soudu Rakousku mír zajišťoval, a proti spolku s Ruskem, jemuž nedůvěřoval, a toliko na žádost císařovu podvolil se k vypracování válečného plánu, o němž předpokládal, že má býti základem možného válečného spolku v budoucnosti, ne však hned.

Císař za těchto okolností blížil se více ruským návrhům a doufal, že do jara 1806, než válka počne, budou rakouské přípravy hotovy a ruská vojska že budou již ve střední Evropě. Ale zábor republiky ligurské skrze Napoléona přiměl cáře Alexandra, že ihned válku opověděl. Tu i vídeňský dvůr donucen přiznávati barvu, jakkoli hospodářské poměry byly proti bezprostřednímu početí války. Rok 1804 byl velice neúrodný a již z jara, zvláště v Čechách, vznikly drahota a bída, jimž vláda přinucena věnovati pozornost svou. Císař František vydal v květnu 1805 některá nařízení proti zúmyslnému zdražování potravin a pro snazší zásobování země, stavové pak ze sněmu zemského jakož i společnosti i jednotlivci pečovali o povznesení obecné dobročinnosti. Přes to nebylo lze nedostatek zažehnati, zvláště mezi chudými tkadlci pohraničných částí krajů bydžovského a králové-hradeckého, jichž s ženami a dětmi počítalo se do 130.000. „Vejdělek čeledního otce“, praví se v dočasné zprávě,[1]) „za celý tejden a na díle s vynaložením i noci kolikrát sotva 6 grošů vynáší, což pro čeleď ani na chléb a vodu nestačí.“ Ubohých lidí těchto ujal se šlechetný velmož František Dejm hrabě ze Střítěže, pán panství hostinského, a zvláštním spisem doporučel, aby skládána byla dobrovolná půjčka z peněz pak shromážděných aby vařeny byly po pět následujících měsíců rumfordské polévky. Hrabě sám podjal se správy podílky této, načež gubernium české jej jmenovalo mimořádným plnomocným kommissařem a poskytlo ihned 20.000 zl. Císař věnoval 6000 zl. a značnými dary přispěli arcivévodové, šlechtici i praeláti. Patentem ze dne 5 června 1805 jal se císař František organisovati jednání za ulehčením bídy již katastrofou hrozící, nařídil obecné sbírky peněz i potravin, zakázal veškero vykořisťování trpících zdraženým úvěrem a ustanovil podrobné předpisy, aby bídě mohlo býti až do budoucích žní s prospěchem čeleno. Každý hospodář měl zásoby své spolehlivě odhadnouti, potřebné potraviny až do konce měsíce září pro sebe a své jakož i potřebné zrno k setí a krmní pro nutný dobytek odděliti a co by nad to zbývalo, úřadům ohlásiti. Kdo by zatajil přebytky své, měl býti zábavou jejich bezohlednou pokutován, zabavené pak obilí a sice žito po 8 zl. a oves po 4 zl. prodány. Cena pšenice ustanovena na 10 zl., ječmene na 5 zl., vikve po 3 zl. za míru. Vrchnostem uloženo, aby dle možnosti své poddaným obilí zálohou zapůjčovaly.

[1]) Kramériovy čís. král. Vlastenské Noviny 1805, čís. 23.

Však bídné tyto poměry nezbavily Čech a Moravy těžkých dávek válečných, neustávajících ani v létech míru. Sněmovní protokoly podávají výmluvný důkaz o obětavosti království českého pro ohrožené zájmy dynastické. Reskriptem ze dne 19 srpna 1800 žádal císař pro r. 1801 800.000 měr žita a 897.912 měr ovsa, pro r. 1802 zavedena pak zvláštní daň z realit a z úroků veřejných fondů, jež, prý z nutkavých příčin, bez postulování ihned byla vybírána. Reskriptem ze dne 1 září 1802, předloženým v sedění sněmu dne 18 října t. r., žádáno pro domácí vojsko 445.130 měřic žita a 434.500 měřic ovsa po dobu několika roků. Sněm v zásadě opřel se požadavku tomuto, poněvadž ve formě své příčil se decennálním recessům z r. 1748, přihlížeje ale k neobyčejné již finanční tísni, dlouhými i nákladnými válkami způsobené, svolil pro l. 1803, 1804 a 1805. Dvorní dekret ze dne 28 června 1803, předložený v sedění sněmu dne 30 srpna 1804, přestával na repartici za dovozy, ale 1 září 1803 postulováno pro r. 1804 382.032 měřic žita 311 089 měřic ovsa. Dvorním reskriptem ze dne 14 února 1805, předloženým v sněmovním sedění dne 2 dubna t. r., žádáno ještě 339.130 měřic žita a 391.900 měřic ovsa pro r. 1805.[1]) Veliké oběti žádány i od stavů moravských. V sedění moravského sněmu dne 22 září 1802 bylo po žádosti vlády povoleno $294.251^{14}/_{73}$ měřic žita a $341.033^{19}/_{73}$ měřic ovsa, 21 září 1803 opět 214.381 měřic žita a 186.163 měřic ovsa.

13 července 1805 Cobenzl již vůči La Roche Foucaldovi nezapíral, že Rakousko zbrojí, ale odůvodňoval zbrojení válečnými přípravami francouzskými. Nebylo již tajno, že Cobenzl a Colloredo císaři radí k válce, že však chtí získati dobu potřebnou k výzbroji a výstroji vojska, aby na jaře Rakousko samo boj počalo. Proto uloženo arcivévodovi Karlovi a Mackovi, aby s ruským generálem Wintzingerodem ustanovili plán válečný.

Dle plánu tohoto měl předvoj ruský překročiti 20 srpna hranici u Brodů v Haliči Východní a skrze Halič, Moravu a Čechy ve dvou směrech dostihnouti pevnosti Brounova nad Innem. Druhá armáda ruská, která se byla teprvé vydala na pochod, měla táhnouti do Čech a odtud dále k Dunaji v Bavořích. Pohříchu nebyl plán tento zplněn ve všech podrobnostech, neboť prvé tři pluky ruské pěchoty opustily teprvé 24 srpna Petrohrad, za nimiž 25 srpna následovaly čtyři prápory gardy. Armáda ruská, v jižních částech říše shromážděná, přitáhla teprvé 22 srpna ku hranicům haličským, majíc vrchním vojevůdcem Michala Ilarionoviče hraběte Golenišceva-Kutuzova, za ní pak sbírala se na Litvě armáda druhá, u níž očekáván velkokníže Konstantin. Třetí armáda počtem 60 000 mužů, jíž velel generál Michelson, shromažďovala se v okolí varšavském, ale vojska tato nemohla dostihnouti před počátkem listopadu Dunaje v Rakousích, jakkoli veliká část pěchoty byla na vozích dopravována. Dle myšlenky arcivévody Karla mělo rakouské vojsko zahájiti boj v Itálii, v Německu však očekávati příchodu Rusů. By nepřítel napadl na pravém břehu dunajském vojsko císařské přesilou, mělo toto ustoupiti, aby očekávalo ruských posil; by Francouzi ale útočili na levém břehu dunajském, bylo úlohou rakouského vojska tak dlouho je zdržovati, až by přišly dostatečné posily, které by dovolovaly bitvu svésti. By císařští v této bitvě zvítězili, pak by byl nutný vpád do Švýcar skrze Švábsko a Vorarlberk, načež oddíl vojska by chránil Švýcary, jádro pak by přikročilo k útoku. Útok na Francii od Rýna nepokládal arcivévoda možným, ježto veliké pevnosti, zejména Mohuč, byly překážkou a obléhání jejich by vyhledávalo četného vojska. Především však radil arcivévoda, aby v Německu nebyla sváděna rozhodná bitva, dokud by nebyla na straně spolčenců zřejmá převaha.[1]) Z těchto důvodů radil dále, aby sice organisace vojenská, již byl započal, byla dále a soustavně prováděna, ale aby ustalo se od zbrojení, z něhož by bylo lze souditi, že válka jest neodkladna. Znaje povahu Napoléonovu, soudil arcivévoda zcela správně, že tento Rakousku času vhodného neponechá, aby se zplna vyzbrojilo a příchodu Rusů dočkalo. Ale válečná strana neshodujíc se s názory jeho, naléhala na změnu ve správě vojenské. Arcivévoda Karel měl býti jmenován vrchním velitelem v Itálii a úřad jeho osazen jiným válečníkem. Císaři tudíž raděno, aby válečná rada byla nově zřízena za předsednictví císařova, arcivévoda pak aby byl z úřadu předsednického přiměřeným způsobem odstraněn.

[1]) Dle příslušných sněmovních protokolů v král. českém archivu zemském.

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 140.

Po delším vyjednávání vzdal se arcivévoda uvnitř roztrpčený úřadu, načež po radě císařovnině jmenován praesidentem vojenské rady hrabě Latour a náměstkem jeho Karel kníže Schwarzenberg, zakladatel druhého fideikommissu svého rodu v Čechách.

29 srpna 1805 konána porada v Hetzendorfě u Vídně, kdež umluvena rozhodující opatření. Vrchním velitelem v Itálii jmenován arcivévoda Karel, v Německu dle jména arcivévoda Ferdinand, jemuž po boku stál generál baron Mack z Leibericha s hodností generálního kvartýrmistra, ve válkách s Francouzi dotud nehrubě šťastný. Vojsku v Tyrolsku, jež mělo úkolem udržovati spojení mezi armádami italskou a německou, velel arcivévoda Jan.

Tak zahájena válka z nejnešťastnějších v dějinách našich zemí. V kruzích povolaných od počátku svalována vina všech nezdarů této války na Macka, který využitkovav důvěry císařovy a hoře touhou, aby nad proslaveným ve válečném umění císařem francouzským dodělal se úspěchu, změnil mnohá z ustanovení, arcivévodou Karlem navrhovaných, a snil již o vpádu do Francie. Události ukázaly, že byl Mack k úloze své naprosto nespůsobilým, jsa sice dobrým vojínem a pilným strážcem armády v potřebách jejích, ale bez vojevůdcovského bystrozraku a neochotný k radám zkušených generálův a důstojníků svých. Mack neměl ani tušení o síle vojska francouzského, jež proti němu Napoléon vypravil, ani o hlavní myšlence Napoléonova válečného plánu, ba v kritické chvíli uvěřil i liché zprávě o povstání, které prý ve Francii vzniklo, a dával rozkazy k útočnému pochodu právě když již se vším vojskem svým byl obklíčen. Posily, které mu arcivévoda Karel z Itálie ku pomoci vypravil, zdráhal se Mack přijati a sám arcivévoda Ferdinand začasté byl přinucen jednati proti Mackovým ustanovením, zvláště v rozhodné chvíli u Ulmu.

Jedinou světlou stránkou v počínání Mackovu byla jeho péče o království české. On dobře věděl, že ztráta Čech byla by netoliko koncem války, nýbrž i považlivou předzvěstí pro podmínky míru, jež by Napoléon diktoval. Maje v moci své horskou tvrz českou, byl bojovný císař Francouzů nepopíratelným pánem vší střední Evropy a této výhody byl by zajisté užil plnou měrou, aby vyzul Rakousko, které ukázalo se býti nejtužším nepřítelem rozpínavých snah francouzských, z velmocenského jeho postavení. Proto hleděl Mack především Čechy chrániti opatřeními svými a také do Čech mínil s vojskem svým ustoupiti, by jej k tomu byly události válečné donutily.

V Čechách byly tou dobou veliké obavy před nepřátelským vpádem, což zračí se nejlépe v jednání sněmu zemského. Jako r. 1796 a 1800, pomýšlelo se i tehdy na mimořádná opatření obranná a na spoluúčastenství obyvatelstva v hájení hranic zemských. Vlastnoručním listem ze dne 13 října 1805 svěřil císař nejvyššímu purkrabí hraběti Wallisovi péči o bezpečnost ve všech zemích koruny české (výslovně: in böhmischen Provinzen, das heisst in Böhmen, Mähren und Schlesien). Wallis v sedění sněmu dne 4 listopadu podal zprávu o ustanovení císařském a vyzval stavy, aby nabídli k potřebám válečným císaři dar 4,000.000 zl. výhradně z příspěvků vrchnostenských, na nějž by po 10 let z extraordinaria bylo spláceno po 360.000 zl., což jednohlasně bylo přijato. [1])

Dle plánu s Rusy smluveného měl Mack překročiti Inn, aby donutil bavorského kurfürsta ku spolku proti Napoléonovi, a obezřele postupovati až k řece Illeře, aby nebyl přesilou francouzskou donucen k ústupu chvatnému a se ztrátami spojenému. Mack ale s neobyčejnou rychlostí hleděl dosíci Illery do konce září a tam hotovil se k boji rozhodnému. Dle jeho domnění vrhl Napoléon hlavní sílu svou do Němec, již rozdělil ve dvě armády, jednu operující proti Mackovi, druhou po Mohanu do Čech spějící; žádal tudíž Mack císaře o podporu šesti pluky italskými, aby osadiv průsmyky na horní Illeře do Tyrol a Vorarlberka vedoucí, chránil své levé křídlo a sesílil pravé. 15 září byl již Mack v Ulmu, jehož chatrné hradby na rychlo kázal opravovati, chtěje město toto učiniti středem operací svých, což by bylo mělo následkem přechod armády na levý břeh řeky. Tomuto úmyslu v podstatě své nebezpečnému opřel se arcivévoda Ferdinand, který zamýšlel v kraji mezi Illerou a Isárou zaujati pevné postavení a v něm příchodu Rusů dočekati. Dle toho také udílel arcivévoda rozkazy podřízeným svým generálům. Ale v poradě, která 20 září za přítomnosti císařovy v Mnichově byla konána, schválil císař návrhy Mackovy.

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 4 listopadu 1805 v král. českém archivu zemském.

S neobyčejnou horlivostí projížděl Mack z Ulmu poříčí illerské a nařizoval vše, čeho k útoku bylo potřebí. Očekávalť, že Napoléon sám vrhne se na něho, kdežto armáda, již z Hollandska přiváděli na střední Mohan maršálové Bernadotte a Marmont, určena byla ku vpádu do Čech. Poněvadž však horní Mohan byl v rukou pruských, domníval se Mack, že jsou Čechy pruským územím dostatečně chráněny. Příchod Rusův očekával Mack mezi 15 až 24 říjnem a do té doby soudil, že s vojskem svým Francouzům odolá. Nenadál se ovšem, že Napoléon úmysly jeho prohlédl a s obdivuhodnou energií a s bezpříkladným ztajením všech opatření jemu léčku zosnoval, do níž by s celou armádou se zapletl. Veškero vojsko francouzské, jež u Boulogně sur mer připraveno bylo k přepravě do Anglie, dostalo rozkaz k rychlému pochodu do horních Němec, pochod ten pak proveden tak opatrně i obratně, že ani Mack ani vojenské kruhy vídeňské o něm nezvěděly, až teprvé když jednotlivé sbory francouzské různými cestami blížily se Ulmu. Mack domníval se stále, že jest ve výhodě, že Napoléon neodváží se ani útoku na pevné jeho posice a že do té doby platná pruská neutralita v Ansbašsku a Bayreuthu chrání jej před obklíčením a Čechy před vpádem sboru Bernadottova i Marmontova. Ale 7 října došla zpráva, že Bernadotte nedbaje pruské neutrality, prošel skrze Ansbašsko, na druhé pak straně že Francouzi osadili Donauwörth, projevujíce úmysl Rakušany obklíčiti. Někteří generálové i arcivévoda Ferdinand poznávali nebezpečenství, ale Mack udílel stále rozkazy po rozumu dřívějších svých plánů; proto generálové buď váhali buď plnili rozkazy jeho s nejkrajnější obezřelostí, aby sbory sobě svěřené před obklíčením hrozícím uchránili. Tu teprvé rozhodl se Mack, že přejde na levý břeh dunajský, aby zajistil si spojení s Rusy. V noci z 9 na 10 říjen vykonal tento úmysl, ale neuchýlil se na severovýchod k Nördlingám, aby byl blíže očekávaným posilám, nýbrž zavřel se s části své armády v Ulmu, ostatek pak rozestavil po levém břehu dunajském. Jediné spojení s Rakouskem poskytovala ještě silnice nördlinská, jíž hleděli se Francouzi zmocniti. V bitce u Haslacha a Junging jízda generálů Karla knížete Schwarzenberka a hraběte z Klenového spůsobila Francouzům citelné ztráty a zjednala Mackovi možnost, aby bez pohromy vyvázl z obtížného svého postavení, ježto maršál Ney, jemuž uloženo Napoléonem, aby zmocnil se Ulmu, neměl dostatečných sil. Ale Mack v Ulmu setrval domnívaje se, že Napoléon s hlavní mocí svou obrátí se proti Rusům, on pak že z Ulmu ohrožovati bude týl i spojení jeho s Rýnem. Na naléhání svých generálů, kteří byli si vědomí nebezpečenství každým okamžikem vzrůstajícího, odhodlal se konečně Mack 13 října k ústupu po silnici nördlinské, ale rozkazy jeho odporovaly si na vzájem a byly příčinou, že poslední příhodná chvíle uplynula. Francouzi zatím shromažďovali se při dolní Illeře, což Mack ošálený klamnými zprávami o přistání Angličanův a o vzpouře ve Francii, pokládal za přípravy k ústupu a domníval se, že naskytla se vítaná příležitost, aby Napoléonovi ústup stěžoval. 14 října tudíž rozkázal Mack všem podvůdcům, aby Francouze stihali. Tito však donutili 15 října hraběte Spangena v Memmingách s celým oddílem vojenským ke kapitulaci, načež generál Jelačić ustoupil do Vorarlberska. Maršál Soult následkem toho osadil Biberach a tím Mackovi přerušil poslední ještě zbývající spojení s Tyrolskem, Ney pak bojoval se sborem generála Riesche na levém břehu dunajském, aby založil Mackovi cestu k Nördlingám. Po tuhém boji u Elching 14 října přinucen Riesch se sborem svým ustoupiti k Ulmu. Ve válečné radě, která toho dne večer v Ulmu byla konána, souhlasili všichni přítomní, že zbývá toliko prosekati se po levém břehu dunajském, dokud Francouzi kruh kolem Ulmu zcela neuzavrou. Téhož mínění byl i arcivévoda Ferdinand, Mack ale odpíral, tvrdě ještě i teď, že Francouzi ustupují a že podnikli útok jen z té příčiny, aby zakryli nesnáz svou. Arcivévoda Ferdinand ještě téže noci s 9 eskadronami jízdy unikl jedinou ještě volnou cestou skrze Geislingy k Nördlingám a s knížetem Karlem ze Schwarzenberka dostihl šťastně českého pomezí.

15 října z rána nařizoval ještě Mack, aby nepřítel dle jeho mínění ustupující byl pronásledován, o polednách však jali se již Francouzi střílet do města. K večeru zaslal maršál Ney vyzvání Mackovi, aby se vzdal. Mack svolal generály, kteří vesměs byli pro čestnou kapitulaci, on sám však, jakkoli již poznával své zklamání, byl pro krajní obranu chatrné pevnosti. Proto zakázal mluviti o vzdání a prohlašovati dal tištěnými plakáty, že veliká armáda rakousko-ruská blíží

se město vyprostit. Když však v noci francouzský generál Segur dostavil se k dalšímu vyjednávání a Mackovi situaci válečnou vysvětlil, přesvědčil se sice tento o hrozném omylu, kterýž jej obloudil, ale místo žádané kapitulace navrhoval pouze klid zbraní. Odpovědí byla francouzská střelba 16 října, načež Napoléon vyzval k sobě podmaršálka knížete Lichtenštejna. Následkem rozmluvy mezi císařem francouzským a rakouským generálem byl návrh pětidenního příměří; by do té doby nebylo rakouské vojsko rytířským způsobem vyprostěno, mělo se vzdáti, Mack však zamítl podmínky tyto. Napoléon konečně 19 října svolil po jeho žádosti k příměří osmidennímu s podmínkou, by do osmi dnů rakouské vojsko nebylo novou armádou vyprostěno, že se musí vzdáti. Téhož ještě dne vyzval Napoléon Macka k sobě, v delší rozmluvě objasnil mu zoufalé postavení, ve kterémž se rakouské vojsko ocitlo, a přesvědčil jej, že není odnikud možno, aby do osmi dnů byl rytířsky vyprostěn, ježto Rusové teprvé přicházejí k Enži a všechen kraj až za Isáru jest Francouzi osazen. Tu konečně Mack nahlédl, že všechen odpor i všechny naděje jsou marny a 20 října vzdal se s 23.000 muži a všemi zásobami.

Pád Ulmu a zajetí jádra Mackovy armády byly pro císaře Františka rány velmi těžké, jež nebyly nijak vyváženy zprávami o vítězství arcivévody Karla nad Massenou u Caldiera v Itálii. Čechy a Vídeň byly vítězi otevřeny a Napoléon ihned s obvyklou svou rychlostí dal se s celou armádou na pochod k Vídni. Čechy zůstaly tedy válkou ušetřeny, jakkoli byly ochrany prosty, ježto ruská vojska soustřeďovala se v Dolních Rakousích. Zaslepený generál, který katastrofu ulmskou zavinil, snažil se vinu svésti na jiné osoby a na nepříznivé okolnosti. Zejména oba arcivévodové Karel i Ferdinand byli kritikou jeho postiženi, jakkoli ustavičně ukazovali na vadná opatření jeho a před následky varovali. Dějiny ve příčině té vyslovily již trvalý odsudek svůj, mnohem přísnější, než výrok vojenského soudu, před nějž byl Mack pohnán.

Bezprostředním následkem kapitulace Mackovy, která v následcích svých učinila 29 generálů, 2000 důstojníkův a 60.000 vojínů francouzskými zajatci, vedle ztráty všech těměř děl i zásob byly Napoléonův postup a návrat vítězné armády arcivévody Karla z Itálie, jakož i sboru arcivévody Jana z Tyrolska. Napoléon rozhodl se táhnouti po Dunaji k Vídni, čímž byly Čechy bezprostředního nebezpečenství války uvarovány. V Rakousku nastalo obecné pohnutí mysli, jež obracelo se i proti místům nejvyšším vytýkajíc, že nejlepší vojevůdce, v bojích s Francouzi slavně již osvědčený, nahrazen chvastavým dobrodruhem, který se sice hodil za plukovníka vozatajstva, ale neměl způsobilosti k zodpovědné úloze vojevůdcovské.

Napoléon chtěl s největší rychlostí posunouti vojska svá k rakouskému pomezí a proto, aby vojenskou správu rakouskou oklamal, jal se vyjednávati o mír a vypravil sama Macka k císaři Františkovi. Vnější pohnutkou bylo Napoléonovi chování se Pruska, které uraženo jsouc porušením neutrálnosti své průchodem Bernadottovým skrze Ansbašsko, konečně projevovalo ochotu přistoupiti k protifrancouzské koalici a jalo se zbrojiti v sousedství hranic českých. Ale ve Vídni nedůvěřovali již pruské politice a byli by raději smluvili se s Napoléonem, tím spíše, když Prusko dávalo na jevo úmysl. soustřediti pod velením svým státy severoněmecké. Po katastrofě ulmské svolil císař František, aby bylo Prusko dožádáno o sprostředkování a vypravil za tou příčinou bratra svého arcivévodu Antonína do Berlína, kdež přispěním cáře Alexandra 3 listopádu příslušná úmluva podepsána. Prusko zavázalo se působiti v Napoléona, aby sjednán byl obecný mír, by pak návrhy jeho byly odmítnuty, zavázalo se účastniti se se 180.000 muži další války.

Tím ovšem ztroskotalo se jednání o mír, jež Napoléon zahájil, neboť císař František nebyl ochoten, spoléhaje na pomoc Prusů, přijati těžké podmínky francouzské, žádající postoupení Benátska, Dalmácie, Tyrolska, Vorarlberska i venkovských zemí vedle uznání všech změn v poměru jednotlivých evropských států, jež Napoléon učinil. Naděje rakouské vzrostly tou dobou, neboť 18 října objevily se při Innu prvé zástupy ruské, na vozích přivežené, a v několika dnech ruský generál Michajil Illarionovič hrabě Golenišev-Kutuzov soustředil kol pevnosti Brounova značný počet vojska, 44 prápory pěchoty vedlé jízdy a příslušného dělostřelectva. Kutuzov byl tehdy muž šedesátiletý, jednooký od rány, již v bitvě utržil, vysoce vzdělaný, ale ve válečných disposicích na výsost obezřelý. Měl kolem sebe některé generály velmi schopné, z nichž chváleni byli hlavně Do-

chturov a Srb Miloradović. Rakouský generál hrabě Merveldt, meškající v táboře Kutuzovově, pokoušel se přiměti ruského vojevůdce, aby přešel Inn a tak Napoléonu postup zdržel, ale Kutuzov nedůvěřoval svým silám, dokud nedošly další posily ruské z Čech a z Moravy. Když však došly zprávy o katastrofě ulmské, přinuceni Rusové ustoupiti za řeku Enži, která lépe hodila se k obraně, jakkoli vídeňské kruhy si přály, aby bráněn byl Inn až do příchodu arcivévody Karla. S Rusy ustoupily i rakouské sbory generálů Kienmayera a prince Hohenlohe. Ve Vídni nastalo veliké vzrušení, když došla zpráva, že 27 října překročili Francouzi Inn a divise generála Duponta že přešla u Pasova Dunaj, aby přezvídala o vojenských pohybech v Čechách; tu císař sám z hlavního stanu ve Welsu navrátil se do sídla svého. Naděje skládány jediné do Pruska a jeho pomoci, o té však nebylo nikde ani slechu; ba ani o sprostředkování míru neproslýchalo se nic určitého. Hrdinným odporem Rakušanů, zvláště 31 října jízdy generála Šustka u Lambacha, poněkud vítězný postup Francouzů byl zadržán a 3 listopádu zaujaly veškery ruské i rakouské síly stanoviště na pravém břehu enžském. Ale Kutuzov shledal, že není lze hájiti řeky proti velké přemoci, protož nedbaje pokynů vojenské rady vídeňské, ustoupil ku Křemži i Sv. Polítu a přešel 9 listopádu na levý břeh dunajský, aby mohl spojiti se s posilami ruskými, jež přiváděl právě kníže Bagration.

Tyto události přiměly císaře, že vedle návrhů Mackem přinesených jal se vyjednávati s Napoléonem o příměří, aby získal času do příchodu Rusů. Ale podmínky, jež od Napoléona přinesl generál hrabě Gyulay, byly příliš těžké. Napoléon žádal za cenu příměří, aby mu ihned bylo postoupeno Tyrolsko, uherská insurrekce aby byla rozpuštěna a Rusové aby se bez průtahu do vlasti navrátili. Pak teprvé mělo se vyjednávati o mír, při němž Napoléon již předem žádal benátské a venkovské země. Císař František odmítl podmínky míru, ale odhodlal se znova o příměří vyjednávati, při čemž Napoléonu dal oznámiti, že v několika dnech cár Alexandr přijede do Brna a tím že jednání o konečný mír může býti uspíšeno. Mezi tímto jednáním drobný boj trval dále, zvláště o přechody dunajské, a 10 listopádu podařilo se Rakušanům a Rusům u Steina blíže Křemže dosíci značného úspěchu, jímž přechod zbývajících ještě vojenských oddílů na levý břeh dunajský usnadněn.

Sluší vzpomenouti na výsost odvážných ale zcela zapomenutých činů dvou českých důstojníků šlechtického původu. Po katastrofě u Ulmu ustoupil podmaršálek baron Jelačić se sborem svým do Vorarlberska, jsa v patách pronásledován francouzským sborem maršála Augereau. Ale v hornaté zemičce nebylo lze ani s jízdou postupovati ani ji potřebami nutnými opatřovati. Tu nabídli se plukovníci hrabě Kinský a hrabě Wartensleben, že prosekají se würtemberským a bavorským územím do Čech. Jelačić přivolil a tři divise chevauxlegerů pluku hraběte z Klenového, tři divise husarů pluku Blankenštejnova a jedna jízdní batterie podjaly se směléhо podniku, jehož velení připadlo hraběti Kinskému. Ani Francouzi z jedné strany postupují k Lindavě a k Bodamskému jezeru, z druhé pak zaplavují Severní Tyrolsko, vyrazil 12 listopádu v noci hrabě Kinský z Bregenzu a skrze Wangen dal se k Dunaji. 13 listopádu střetl se se zadním vojem maršála Augereau a prosekal se se ztrátou 10 mužů. V noci na 14 listopád přešel u Eching Dunaj, 14 listopádu k večeru přirazil do Blaubeuerna u Ulma, kdež chtěl dopřáti mužstvu i koňstvu odpočinku, což se mu však podařilo teprvé, když odrazil útok silného oddílu z Ulma vypraveného. Z Blaubeuerna postupoval k Ellwangám, kde rytmistr Šimony rozprášil francouzský oddíl, doprovázející zásoby, a zmocnil se 25 vozů válečnými potřebami obtížených. V Horní Falci bylo projíti hrdinným jezdcům skrze soutku úzkou mezi příkrými skalami, již osadila bavorská pěchota, Kinský ale pronikl, ztrativ toliko desátníka a 5 mužův a 18 listopádu dostihl českého pomezí. Podobným způsobem pronikl do Čech z Vorarlberka i major hrabě Chotek s divisí chevauxlegerů pluku Rosenberkova. [1])

Poněvadž se šířily zprávy, že některé oddíly Rusů již přitáhly do Čech, vypravil Napoléon za účelem přezvědným do Čech oddíl vojska 7000 mužů čítající, jemuž velel generál Baraguay d' Hilliers, maje přiděleny generály Dąbrovského a Le Hiera. 10 listopádu pozdě na večer přitáhl oddíl tento od Vtereho do Klatov. Velící generál sám zůstal s hlavním stanem svým v Nové

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1805, čís. 142, 146.

Kdyni, v Klatovech velel Dąbrowski, který uložil městu výpalného 12.447 zl. 48 kr. a žádal nad to potřeb za 29.873 zl. 01 kr. Dąbrowski jednal celkem s obyvatelstvem slušně, ale do Le Hiera trpké pronášeny stezky. Když však zjištěno, že Rusů v Čechách není, odtáhli 13 listopádu Franouzi opět do Bavor.[1]) Jiný oddíl Francouzů přitáhl po pádu Vídně 13 listopádu skrze kraj budějovický až do Tábora. „Tu se všechno v Praze strachovalo, že nás taky navštíví. I tu se hned všemožně chvátalo, všechny kassy, (hrob) sv. Jana z Nepomuku s jeho velikou stříbrnou truhlou a s anděly, sklad montour, zlaté i stříbrné kostelní nádoby i dsky zemské z Prahy odveženy.“ V Praze byl poplach ještě větší, když velitel městský baron Milius dal přes noc brány zapalisádovati Z Vyšehradské brány vysílány stráže až za hostinec „u lišky“, jakoby již nepřítel blížil se od Jesenice.[2])

Přibrav k sobě některé rakouské sbory a oddíl Rusů právě přišlý, položil se Kutuzov u Jetzelsdorfa na znojemské silnici, ježto Vídně nebylo lze již hájiti. Zatím objevil se na bojišti cář úmysly bojovnými naplněný a spolu docházely zprávy, že Prusko hotoví se k boji. Následkem toho i císař František oddával se naději do obratu štěstí válečného a opustiv 6 listopádu v noci Vídeň, spěchal přes Prešpurk do Brna vstříc cářovi. Ale Francouzi přelstili generála knížete Aueršperka předstírajíce, že uzavřeno jest příměří, načež tento opustil u Vídně most Táborský a ustoupil na levý břeh dunajský. Napoléonův pak svat Joaquin Murat osadil ihned most, který zajistil francouzské armádě pohodlný přechod, a pokusil se o rozhodný útok na Kutuzova u Štokravy. U Schöngraberna stojící předvoj spojenců, jemuž velel rakouský generál hrabě Nostic, ruskému knížeti Bagrationu podřízený, byl překvapen rovněž lstně a zaskočen, ale Bagration týmž spůsobem ošálil Murata předstíraje, že Rusko kloní se ku zvláštnímu míru bez ohledu na Rakousko, a zatím Kutuzov v pořádku ustoupil k Pohořelicům na Moravě a toliko Bagrationa zůstavil a Schöngraberna, aby zakryl nepříteli ústup jeho. 16 listopádu udeřil Murat s přesilou na Bagrationa, ale Rusové kladli hrdinný odpor až do jedenácté hodiny noční, kdež nastoupili pochod k moravskému pomezí. S nimi spojil se i rakouský sbor dříve knížetem Aueršperkem, tehdy pak již knížetem Lichtenštejnem vedený. Aueršperk za neobezřelost svou při opuštění mostu Táborského uvězněn v pevnosti královéhradecké.[1])

Vichřice válečná valila se tudíž na Moravu, kdež i očekáváno brzké rozhodnutí. Přicházely nové a nové zástupy ruské, s nimiž očekáván i cář Alexander. Meškaltě právě v Berlíně a Postupími, když došly zprávy o katastrofě ulmské. Zajel tudíž k návštěvě sestry své velkokněžny Marie Pavlovny do Weimaru, odtud pak chtěl skrze Lipsko a Prahu odebrati se rychle do Olomouce. Cestou došla však ho zpráva, že Francouzi vešli již do Plzně, i volil cář cestu skrze Vratislav. 18 listopadu[1]) byl v Olomouci, kdež se ubytoval. Císař František s císařovnou Marií Terezií nejprvé přijel do Brna, ale za krátko odjel rovněž do Olomouce. Jako r. 1795 a 1800 obracel se císař i r. 1805 k vlastenecké horlivosti obyvatelstva vyzývaje ku zřizování dobrovolných sborů střeleckých. Ale myšlenka tato došla jen částečného zplnění. V Čechách na některých místech tvořily se dobrovolné sbory a shromažďovaly v okolí pražském, zvláště z loketského kraje, kdež města Cheb, Loket, Ostrov, Jáchymov, Kraslice a Jindřichovice vypravila své sbory městských střelcův a panství Bečov i Jindřichovice značnější počet mužstva.[1]) Dobrovolné sbory tyto sřaděny v prápory, jichž některé soustředily se 28 listopádu v Praze a podřízeny byly velení Volfganga hraběte Černína z Chuděnic.[2]) V bitce u Štokův, o níž položeno níže, vyznamenali se čeští dobrovolníci velice.

Na rozvlněné krabatině mezi Brnem a Maršovými horami shromažďovaly se již tou dobou obrovské spousty vojsk: Rakušané v počtu 25.000 mužů, vedení knížetem z Lichtenštejna, měli hlavní stan v Šlapanicích, Rusové byli rozloženi mezi Rajhradem a Tuřany. Rusové vedeni byli Kutuzovem, Francouzům velel sám bojovný císař jejich. Napoléon přiraziv k Muratovi, byl 17 listopádu hlavním stanem ve Znojmě, 18 t. m. v Pohořelicích. Teď byla příhodná chvíle pro

[1]) Ze současné zprávy v Klattaus Denkwürdigkeiten v městském musei klatovském. — Viz i Jenik z Bratřic, Bohemica I. (1838), 562.

[2]) Jenik z Bratřic, n. j, m.

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 188 sld.

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый, II. 132.

[1]) Kramériovy cís. král. Vlastenské Noviny 1805, čís. 48.

[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1805, čís. 143.

spolčence, aby uplatnili bitvou přesilu svou dříve ještě, než se francouzské vojsko soustředí. Ale Kutuzov neznaje pravý počet francouzského vojska, odhodlal se ustoupiti k Olomouci a zaujal 22 t. m. u Olšan pevné stanoviště. Brno bylo spolčenci zcela vyklizeno. Úřady státní přestěhovaly se do Wiesenberka, trestnice špilberská i s trestanci do kasemat olomouckých. Ráno 19 listopádu odtáhl z Brna zbytek rakouského vojska, zaštera milosrdných bratří setkala se s Muratem, harcujícím v čele dvou pluků kyrysnických. Murat vtáhl do města, ubytoval se v paláci Dobelštejnově na Velikém náměstí a přijal tam vedle deputace výše jmenované i barona Rodena, plnomocného kommissaře brněnského. Veškery rozkazy brněnského velitelství ohlašovány na radnici městskému úřadu, načež 20 listopádu oznámil veřejně magistrát, že obyvatelstvu jest opatřovati potřeby pro

Přikop v Praze s počátku XIX století.

nechav v městě hojné zásoby všeho druhu. Napoléonu dostalo se tím místa, ovládajícího veškeru střední Moravu a vhodného k zamýšleným operacím proti Rusům,[3]) načež zaujali stráže ozbrojení měšťané. O půl druhé hodině odpolední přijela do města tryskem přední hlídka francouzská, pronásledujíc dragony pluku Latourova, a ihned osadila budovu poštovní. Z obyvatelstva brněnského vypravila se deputace a sice biskup Lachenbauer, hrabě Jan Taaffe, appellační rada Hacker a purkmistr Cikán, kteráž na Vídeňce u klánepřátelské vojsko na poukázky od důstojníků podepsané nebo vydané. Také nařízeno, aby vydány byly Francouzům zásoby pro vojsko císařské, jež obyvatelstvo po odchodu rakouského vojska rozebralo. Téhož dne 20 listopádu odpoledne přitáhla francouzská armáda počtem více než 20.000 mužů a s ní přijel i císař Napoléon. Vojsko rozloženo po domích, koně v průjezdech a též i v místnostech přízemních. Kázeň francouzského vojska byla dobrá, stesky slyšány toliko do vojáků bavorských. Ulice brněnské tou dobou podobaly se válečnému táboru, neboť všude bylo plno vojska, děl, vozů se střelivem a p. O pořádek pečovali četníci francouzští. „Na ulicích

[3]) Thiers, Historie du Consulat ed de l'Empire VI, 275.

ruch a shon vojáků, důstojníků, rychlých adjutantův a křik měšťanů, kteří chléb opatřovali, dobytek poráželi, vysekávali a jiní zase nápoje opatřovali.“ Císař Napoléon navštívil Špilberk, shlédl jeho opevnění jakož i fortifikace kolem města a poručil, aby byly zdokonaleny a děly opatřeny. Slavnostní přehlídka vojska v městě i okolí rozloženého budila v obyvatelstvu veliké obavy.[1])

Téhož dne, když Napoléon vešel do Brna, spojil se Kutuzov s prvým šikem nové armády ruské, která se byla právě na bojiště dostavovala. V Olomouci konána byla ihned válečná rada a sneseno sice pokusiti se s Francouzi o bitvu, především ale vojsku dlouhými pochody unavenému dopřáti několikadenního odpočinku. Zatím očekávány příchod armády arcivévody Karla, armády ruské, s níž se blížil generál Bennigsen a rozhodnutí vlády pruské. Ruské gardy vedené velkoknížetem Konstantinem dostihly již Olomouce, další posily byly očekávány v nejbližších dnech, arcivévoda Karel urychloval pochod svůj k Vídni. Situace se změnila, neboť teď každý den dalšího odkladu byl s prospěchem pro spojence, tu však ukázalo se, že není Olomouc dostatečně zásobena. Ani polovici potřeby skutečné nebylo lze hraditi ze zásob pevnostních a ve vojště nastával nedostatek potravy. Kutuzov s počátku chtěl Francouzům nabídnouti bitvu před Olomoucí u Olšan blíže Prostějova, ale obtíže se zásobováním četného vojska spojené přiměly jej, že navrhl císaři Františkovi, aby vojska spojenecká ustoupila do krajiny dotud nevyčerpané. Než válečná rada, v níž rozhodl rakouský generál Weyrother, plné důvěry cáře Alexandra požívající, ustanovila se na postupu ku předu.[2])

14 listopádu dány tudíž rozkazy, aby armáda hnula se ku předu, ale k bitvě ještě nedošlo, neboť 17 t. m. zaslal Napoléon císaři Františkovi list, ve kterém na základě podmínek již oznámených projevoval ochotu k ujednání trvalého míru. Následkem toho vysláni k němu 24 listopádu do Brna hrabata Stadion a Gyulay. Napoléon očekával tehdy i příchod pruského ministra hraběte Haugvice, který ohlásil prostředkovací úkol cesty své, a proto snažil se přiměti Gyulaye k sjednání zvláštního míru s Rakouskem. Ale vyjednávání dne 25 listopádu konané nemělo účinku; toliko shodovaly se obě strany, aby obeslán byl kongress, který by se radil o mír. Napoléon navrhoval Linec, Gyulay Prahu, až konečně ustanovena Vídeň. Zatím Francouzi šířili se po celé západní Moravě, ba pronikli i do Čech. Armádní sbor maršála Bernadotta spěchal od Brna k Jihlavě, aby dle potřeby čelil vojsku pruskému, jehož příchod toužebně na straně spolčenců očekáván, některé pak oddíly francouzské osadily 27 listopádu Telč. Hospodářský správce černínský ve Studené zpravil o tom ihned vrchního Gerstenkorna v Jindřichově Hradci, kterýž vypravil jízdného posla na přezvědy do Malého Radmírova, aby odtud měl ve zření pohyby Francouzův od Strymilova se blížících. Ale Francouzi pronikli nepozorovaně do Malého Radmírova a posla zajali. Do Hradce však přišla přece zpráva dříve. 28 listopádu o 5 hodině přitáhli Francouzi do města, osadili brány lineckou i pražskou, načež podplukovník Maignet tázal se ostře purkmistra a vrchního po Rusích i císařských. Ježto ani těch kromě některých nováčkův a invalidů tu nebylo, Francouzi po půlnoci odtáhli.[1]) Ale císař František nepřistoupil na příměří za podmínek Napoléonem kladených a odhodlal se zkusiti ve spolku s Rusy štěstí válečného. Napoléon vypravil na rychlo svého důvěrníka Savary k cáři Alexandrovi, maje v úmyslu rozdvojiti spolčené císaře, dříve než by Prusko slib svůj uskutečnilo a vojskem svým koalici zesílilo, ale cár jednání odmítl. Tím stala se veliká bitva neodvratnou.

Od velikých bitev za dob husitských nebyl sveden na půdě české boj tak velikých rozměrů, jako bitva dne 2 prosince 1805 mezi Francouzi a spojenými Rakušany i Rusy, již nazývají bitvou u Slavkova po městě moravském, jihovýchodně Brna položeném. Francouzi ve vzletném svém spůsobě nazývají ji „bitvou tří císařů“ (la bataille de trois empereurs) Napoléon shromáždil k bitvě 65.000 mužův a velel sám osobně, jsa bezpečen, že osvědčení již maršálové a generálové jeho vykonají přesně každý rozkaz. Na

[1]) Šuran, Dějepis Brna, 292 sld. Oheral, Aufzeichnungen eines Brünner Bürgers. I. Die Franzosen in Brünn, u d'Elverta, Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens I, 140—165.

[2]) Šilder, Императоръ Александръ Первый II, 134 praví, že byl Kutuzov vrchním vojevůdcem toliko dle jména, ale ve skutečnosti že velel rakouský generální kvartýrmistr Weyrother.

[1]) Rull, Monografie města Hradce Jindřichova, 117 sld.

straně spolčenců velel Kutuzov, rakouským pak zástupům kníže Lichtenštejn; oba císařové meškali v táboře. Spolčenci byli ve značné výhodě, ježto měli číselnou převahu a znali dobře útvar krajiny mezi Brnem a Olomoucí, kdež bitva byla připravována. Úmyslem jejich bylo dle úmyslu Weyrotherova[1]) ohrožovati pravé křídlo francouzské a spojení Napoléonovo s Vídní, aby nepřítel přinucen byl k ústupu do Dolních Rakous. Proto měl se díti hlavní útok na pravé křídlo francouzské, kdežto arcivévoda Ferdinand postupem k Jihlavě měl znepokojovati křídlo levé. Ale spolčencům nedostávalo se určitých zpráv o rozestavení francouzského vojska, zejména pak o změnách, jež Napoléon bezprostředně před bitvou nařídil. Císař francouzský rozložil sbory své u veliké čáře, která počínala u Jihlavy a končila v jižním okolí rajhradském, maje ve zření silnici od Brna k Olomouci vedoucí a stálé spojení s Vídní. Středem jeho postavení bylo údolí Zlatého potoka, jenž na pravém břehu vlévá se do Čezavky; potok tento vine se osadami Jiřikovici, Puntovici, Kobylnicí, Sokolnicí a Telnicí, načež napájí rybníky u Začan. Napoléon odvolal Murata od Výškova a rozložil vojska svá na mírných výšinách podél pravého břehu potoka, ježto očekával útok vojsk spojeneckých, i mohl jak útoku spolčenců čeliti tak sám k útoku přestoupiti. Spojenci zamýšleli hlavní útok na francouzské pravé křídlo při začanských rybnících, aby přerušili Napoléonovo spojení s Vídní, načež by poraženým Francouzům zbýval jediné ústup do Čech, tu však nebylo nemožno, že by již narazili na vojsko pruské. Napoléon úmysl tento postřehl a seznal, že klíčem bojiště jest výšina u povýš položených Pratec, kudy ubíhá silnice k Olomouci a odkud jest volný sklon k začanským rybníkům i k městu Slavkovu. Soudil, že spojenci při zamýšleném útoku na jeho pravé křídlo opustí svá postavení, těch pak zamýšlel se ihned zmocniti, aby spojeneckou armádu ve dví rozdělil a tak neodvratnou porážku jí způsobil. V noci z 1 na 2 prosinec přešel Napoléon Zlatý potok a soustředil jádro vojska svého u Jiřikovic, Puntovic a Kobylnice, nímž zamýšlel opanovati výšinu prateckou; u Sokolnice a Telnice ponechal toliko oddíl vojska, který by stačil zadržeti útok protivníkův.

Den 2 prosince byl mrazivý a mlhavý. Dlouho husté mlhy zakrývaly slunce i pohyby a postavení francouzských vojsk na zmrzlé a lehkou vrstvou sněhu kryté půdě. Napoléon s povýšeného hlediště napiatě pátral po nepříteli, vyšetřuje zkušeným okem bitevní jeho plán, zvláště pohyby levého křídla, které jej mělo odtrhnouti od Vídně. Teprvé k desáté hodině počaly se mlhy rozptylovati i objevilo se „slunce slavkovské“ (le soleil d'Austerlitz) a tu bylo pozorovati šiky ruské, any postupují proti Sokolnici a Telnici. Napoléon shledávaje, že plní se jeho předpoklad, nařídil ihned maršálům Bernadottovi a Soultovi, aby udeřili na Pratce; jízda Muratova, granátníci Oudinotovi a garda vedená Bessièresem měli následovati. Maršálové Davoust a Lannes byli se sbory svými zálohou. Tak rozpředla se bitva z nejkrvavějších z celé doby revoluční. Kutuzov nepostřehl Napoléonova plánu a stál s jádrem vojsk na výšině u Pratec a teprvé, když objevil se na bojišti cář se stkvělou družinou ruských generálů, dal rozkaz k pochodu proti Sokolnici. Výšina pratecká byla klíčem bitvy. Podařilo-li se Francouzům jí se zmocniti, bylo levé křídlo spolčencův ohroženo a proraženo. Napoléon svěřil úlohu tuto maršálu Soultovi, aniž spolčenci tušili úmysl jeho. Kutuzov jda za svou původní myšlenkou, rozdělil šiky své a dal znamení k pohybům proti francouzskému pravému křídlu. Sotva že však Rusové vyšli z osady, jali se do překvapených páliti Francouzi, řítící se z okolních výšin. Po krvavém boji a hrdinném odporu vzaty Pratce, sbor Kutuzovův roztříštěn. Vzetím Pratec, jehož zásluhu přičítají Francouzi hlavně maršálu Soultovi, byla vlastně bitva již rozhodnuta. Všechny pokusy obou císařův i Kutuzovovy soustřediti znovu vojska rozražená a zapuditi nepřítele z Pratec ukázaly se býti marnými a vítězící Francouzi přešli na celé čáře k útoku. Murat a Lannes udeřili po olomoucké silnici na sbor Bagrationův a na jízdu rakousko-ruskou, jíž velel kníže Lichtenštejn, odrazili mocný jízdecký náběh, jímž Lichtenštejn chtěl obrat v bitvě způsobiti, a vzali ves Blažovice, jsoucí klíčem k výšině pratecké. Ihned ves tato zapálena. Podařilo se sice Rusům vedeným Bagrationem, že pronikli zakrytým údolím a vzali ves Tvarožnou, ale chtějíce udeřiti na levý bok sboru maršála Lannesa, byli střelbou pěchoty přes podporu svého dělostřelectva odraženi. Bagration přinucen po té

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый II, 132.

k ústupu směrem k Olomouci. Lannes jej stihal, vzal vesnice Holubice a Kruhy a oddělil sbor Bagrationův od jízdy Lichtenštejnovy. Ještě jednou sřadil Lichtenštejn své jezdce k mohutnému útoku, ale náraz jeho zadržán byl kyrysníky sboru Lannesova, jimž veleli generálové d'Hautpoul a Nansouty. Rozptýlená jízda spojenců prchala k Slavkovu. Vítězní kyrysníci vrhli se pak na ustupující sbor Bagrationův a obrátili jej na divoký útěk.

Zbýval ještě boj na výšině pratecké, kdež stál střed spojenců, vedený Kutuzovem. Napoléon na pomoc maršálu Soultovi přivedl všechny zálohy a tak byla obnovena bitva ve středu. Ruská pěchota, jíž veleli generálové Dochturov, Langeron, Kamenskij a Přibyševskij, a rakouská pěchota generála hraběte z Kolovrat zahájily prudkou palbu na útočícího nepřítele, ale prudký útok bodákem donutil spolčence k ústupu. Rusy k Sokolnici a Telnici, Rakušany ke Slavkovu. Když jízda generála Rappa zatlačila i ruské gardy, byl boj o výšinu prateckou o 1 hodině odpolední rozhodnut. Ku konci vrženy byly sbory Buxhöwdenovy do zamrzlých rybníků, z nichž Začanský se prolomil, oddíly Přibyševského a Langeronův obklíčeny a z největší části zjímány. Jen rozmyslná udatnost generála Dochturova, jíž ani Napoléon neodepřel uznání, zachránila Buxhöwdena úplné zkázy. Veškero vojsko spojenců kromě sboru Bagrationova dalo se na chvatný útěk, s vojskem pak strženi byli i oba císařové, jimž v jedné chvíli hrozilo již zajetí.[1]) Spojenci ztratili 15.000 mrtvých a raněných, 20.000 zajatých, mezi nimi 8 generálův a 10 plukovníků, 180 děl, množství koní, vozův a zavazadel. Francouzi udávalí ztrátu celkovou 7000 mužů.

Úplné vítězství Francouzů poučilo císaře Františka, že není lze již na pokračování ve válce pomýšleti, neboť byly obavy, že Napoléon vrhne se na armádu arcivévody Karla, dlouhými pochody unavenou, a že pak podmínky míru ještě zvelicí. Také cář ruský přál si příměří obávaje se, aby Napoléon nedostihl vojsko jeho než by přešlo Moravu a nezničil je. Proto navrhoval, aby císař František vyzval Napoléona k schůzce osobní. Císař František odhodlal se tedy vypraviti knížete Lichtenštejna k Napoléonovi ujednat bezodkladné příměří, které by v brzkých dnech dovršeno bylo definitivním mírem. Spolu měl kníže projeviti Napoléonu přání císaře rakouského po osobním setkání.

Lichtenštejn ubíral se do hlavního stanu Napoléonova, který právě projížděl bojiště a pečoval o raněné. Cestou viděl kníže bojiště poseté mrtvolami ruských vojínův a nabyl teprvé pravého ponětí o hroznych obětech bitvy. V Pozořicích, kdež byl hlavní stan francouzský, přijat byl kníže Napoléonem velmi vlídně. Veliký válečník neskrblil uznáním rakouskému generálu, jehož obezřelost uchovala čest poraženému vojsku, a ochotně svolil k navrhovanému setkání s císařem Františkem u předních stráží obojí armády v den 4 prosince. Ve schůzce této mělo býti příměří ujednáno.

3 prosince přeložil Napoléon hlavní stan do hraběcího Kounického zámku ve Slavkově a dle něho nazval i bitvu. Odtud dal rozkaz ku stíhání poražené armády spojenecké. Ježto Murat mylně předpokládal, že Rusové a Rakušané prchají k Olomouci a za nimi tímto směrem vypravil jízdu maršála Lannesa, získali spolčenci času. Ustupovalit po silnici do Uher vedoucí k Nasedlovicům a k Hodonínu, i byli sice maršálem Davoustem pronásledováni až k Hodonínu a u tohoto města i dostiženi, unikli ale přece do Holíče na levém břehu řeky Moravy, v jehož zámku meškali pak i oba císařové.

Mezi císařem Františkem a cárem Alexandrem vzniklo napjetí, které bylo i ve vojště. Ruští důstojníci nepokrytě a slovy bezohlednými posuzovali stav rakouského vojska, na ně svalujíce vinu porážky. Když císař František oznámil spolčenci svému, že setká se s Napoléonem, Alexandr, jakkoli sám dříve schůzku navrhoval, projevoval lhostejnost a ponechal mu volnost jednání.

Památná schůzka císaře Františka s Napoléonem konala se dne 4 prosince ve stejné vzdálenosti od předních stráží obojí armády. U Spáleného mlýna blíže vsi Žarošic a Uherčic při malém rybníčku setkali se poprvé v životě svém oba císařové tváří v tvář, císař František maje v průvodu svém knížete Lichtenštejna, Napoléon se dvěma maršály a čtyřmi pobočníky. Napoléon očekával ci-

[1]) Dle Thiersa, Histoire du Consulat et de l'Empire VI, 292—328. Obšírná současná zpráva rovněž z francouzského pramene o bitvě slavkovské uveřejněna v Polit. Journal 1805, 1252—1257. — Silder, Императоръ Александръ Первый II, 139—142 podává cenné zprávy dle svědectví ruského generála Langerona, zvláště o noční poradě generálův u Kutuzova před bitvou a o nebezpečenství, v němž na útěku po celou noc po bitvě vězel cár Alexandr.

saře Františka u polního ohně, jejž zanítili jeho vojínové. Spatřiv císařský povoz, vyšel vstříc a císaře objal. Oba panovníci usadili se pod širým nebem opodál skupiny lip u dřevěného kříže při ohni táborovém. Rozmluva obou císařův trvala dlouho a zachována jest o ní obšírná zpráva se strany francouzské. Družina obou panovníků zůstala opodál, pozorujíc se zvláštním zájmem neobyčejné divadlo. Napoléon s počátku omlouval se, že schází se s císařem na místě ne právě přiměřeném a žertovně prohodil: „Toť paláce zde, v nichž mne Vaše Veličenstvo nutí přebývati od tří měsíců.“ „Tento pobyt Vám dosti svědčí,“ odpověděl císař František. V rozmluvě Napoléon dotvrzoval, že byl k válce donucen v době, kdy se jí nejméně nadál, a prohlásil ochotu svou ujednati mír za podmínek hraběti Gyulayovi již oznámených, žádal ale, aby císař František přistoupil k míru bez Rusův a aby ruské vojsko opustilo ihned území rakouské, což činil nezbytnou podmínkou pro příměří. O mír s Rusy prohlásil, že bude jednati sám později. „Věřte mně,“ pravil Napoléon, „a nespojujte osud svůj s osudem císaře Alexandra. Rusko jediné může dnes v Evropě vésti válku z rozmaru, neboť poraženo jsouc, ustoupí do svých pustin a Vy, Vy zaplatíte svými zeměmi náklady válečné.“ Císař František prohlásil tedy, že nebude již ve válce pokračovati a uzavřel příměří, do něhož byli i Rusové pojati s podmínkou, že tito ihned nastoupí zpátečný pochod do své vlasti a že císař rakouský vypraví do Brna plnomocníky za ujednáním definitivního míru. Oba císařové rozloučili se srdečně. Napoléon doprovodil císaře Františka až ke kočáru a odjel pak do Slavkova.[1]) Generál Savary spěchal ihned za maršálem Davoustem s rozkazem, aby ustal od pronásledování, a odebral se i do Holíče, kdež mu oznámil též cář, že přijímá podmínky příměří. Ihned dal cář vojsku svému rozkaz k návratu do Ruska. Vyjednávání o mír mělo se díti dle změněné úmluvy v Mikulově.

Teď nastalo vyjednávání o mír, za něhož jihozápadní Moravě a částečně i Čechám bylo dále ještě zakoušeti svízele cizí okkupace. Od Jihlavy pronikli Bavoři i na půdu českou u Štokův a Pávova, kdež 5 prosince svedeno mezi nimi a oddílem arcivévody Ferdinanda několik šarvátek. Bavoři postavili se na vrchu nad Štoky a doráželi na přední stráže rakouské, pročež nařídil arcivévoda 5 prosince odpoledne na ně útok o dvou kolonnách. Rychle byli Bavoři sehnáni s výhodného stanoviště svého a Štoky vzaty. Jízda rakouská vrhla se potom na generála Wrede, který držel se v Pávově, a vypudila jej; toliko noc zabránila další ztráty Bavorů. Téže noci ustoupili Francouzi a Bavoři z Jihlavy, již Rakušané bez odkladu osadili. Francouzi utrpěli celkem ztrátu 1600 mužů, mezi nimiž 20 důstojníků. Šarvátek těchto účastnili se se ctí i dobrovolní myslivci čeští, kteří právě téhož dne ku sboru arcivévodovu přirazili; zejména vyznamenaly se setniny svob. pána z Běšin a Volfganga hraběte Černína.[1]) Arcivévoda dvěma myslivcům, Josefu Zvěřinovi a Janu Buriánovi, udělil ještě na bojišti stříbrné peníze záslužní.[2]) Srážka tato tím zavině na, že nedostalo se arcivévodovi Ferdinandovi v čas zprávy o ujednaném příměří.[3]) Napoléon ze Slavkova odebral se 7 prosince do Brna a povolal tam z Vídně i svého zahraničního ministra Talleyranda. Ale neveliké Brno nehodilo se dobře za místo k ujednávání, nad to pak bylo příliš blízko položeno slavkovskému bojišti a přeplněno raněnými. Již v poledne v den bitvy přivežen byl do Brna těžce raněný ruský generál s třemi vojáky, odpoledne přicházeli zajatí Francouzi. O 5 hodině přivedeno 500 rakouských a 2000 ruských zajatců s několika děly, která postavena byla na Velikém náměstí. Až do noci noví a noví zajatci přiváděni. Zajatci ruští, mezi nimi mnozí ranění, ubytováni byli na Špilberku, ve chrámích stoličném, dominikánském a jesuitském, v gymnasii, v redutě a v příkopě hradebním, zůstaveni jsouce namnoze bez pomoci, ba i bez potravy. „Z oken chrámových spouštěli přilbice, čepice a krabice, prosíce o potravu. Milosrdné obyvatelstvo dávalo jim chléb a polévku; ale vše to nestačilo. Nic lépe nevedlo se zajatcům rakouským, kteří byli ubytováni v budově oděvní komise.“ Magistrát

[1]) O schůzce a rozmluvě této Napoléon dal uveřejniti tištěný bulletin ze dne 5 prosince, jenž rozeslán časopisům (otištěn v augšburské Allg. Ztg. 1805. čís. 351), a zprávu ve Wiener Ztg. 1805. Důležité podrobnosti, francouzskou zprávu opravující, čerpal z listův arcivévody Josefa arcivévodě Karlovi Wertheimer. Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhundert I, 331 sld.

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1806, č. 31.

[2]) Kramériovy Cís. král. Vlastenské Noviny 1805, čís. 50.

[3]) Doznává toho i list maršála Bernadotta arcivévodě Ferninandovi, daný 6 prosince v Zašovicích a tištěný v augšburské Allg. Ztg. 1805, č. 360.

brněnský ujal se tudíž zaopatřování ve spolku s vrchnostmi okolními, neboť byly obavy, aby nepropukly nemoci nakažlivé. U sv. Josefa zřízena veřejná kuchyň, v níž obyvatelstvo vařilo polévky pro Francouze, Rakušany i Rusy. Raněných stále přibývalo. Dne 4 prosince přiveženi četní Francouci i ubytováni v nových kasárnách. Požadavky Francouzů zvětšovány, ježto nevědělo se ještě o příměří. Teprvé když 5 prosince rozhlásilo se, že jest příměří umluveno, počali Francouzi jednati šetrněji, k obyvatelstvu i k zajatcům. Ranění Rakušané a Rusové ubytováni vedle francouzských a pečlivě ošetřováni. Všechny veřejné místnosti ba i továrny byly přeplněny. 6 a 7 prosince počali již Francouzi z Brna odcházeti. Současně zřízena byla zdravotní rada, aby pečovala o zabránění nákažlivým nemocem.[1])

Napoléon rozkazem z Brna dne 8 prosince daným uložil Rakousku 100,000.000 franků daně válečné pro potřebu vojska svého a 12 t. m. odjel do Vídně, aby byl blízek místu pro jednání o mír místo Mikulova určenému. V Brně meškali již také rakouští plnomocníci, hrabata Stadion a Gyulay. Talleyrand chtěl vyjednávati s Rakouskem a Ruskem bez pruského prostřednictví. Po přání Napoléonovu nahrazen hrabě Stadion knížetem z Lichtenštejna, načež veškero vyjednávání přeloženo do Vídně, odkudž bylo pohodlné spojení s císařem Františkem v Holíči. Zatím podařilo se Napoléonovi pruského ministra hraběte Haugvice přiměti k podpisu úmluvy ze dne 15 prosince 1805, kterouž Prusko vstoupilo v přátelský poměr k Francii a Rakousku vzata při vyjednávání o mír naděje v pomoc jeho. Napoléon výhodně kořistě z příznivé situace, stupňoval požadavky své. Císař František dle rad arcivévodů Karla a Josefa propustil hned po zmařeném vídeňském jednání o příměří 28 listopádu kabinetního ministra hraběte Colloreda a bezprostředně po bitvě u Slavkova i ministra hraběte Cobenzla, jimž přičítána vina neblahé války. Tím odstraněny dvě hlavní překážky míru, jejž arcivévoda Karel zavítav 20 prosince do Holíče, nejhorlivěji doporoučel. V památné rozmluvě na zámku holíčském vylíčil arcivévoda císařskému bratru nezbytnou potřebu míru i by žádány byly těžší oběti, žádal, aby mužové, kteří říši do neblahého onoho stavu zavedli, byli odstraněni, a doporoučel, aby správa věcí zahraničních byla svěřena Filipu hraběti Stadionu, státníku i diplomatu bystrému a ve státních službách již osvědčenému. 24 prosince byl již Stadion nástupcem Cobenzlovým.

Mezitím vyjednáváno o mír v Prešpurce ale za okolností nehrubě slibných. Napoléon původní podmínky teď, když Rusové odtáhli a Prusko z koalice vystoupilo, rozšiřoval bezmezně a ani osobní schůzka jeho s arcivévodou Karlem na císařském loveckém zámku Stammersdorfu u Vídně neučinila jej povolnějším. 27 prosince konečně podepsán mír prešpurský, jímž Rakousko za Salzburk vzdáti se musilo Tyrolska, venkovských a Benátských zemí. Zemí koruny české mír tento zvláště se nedotýkal.

Bylo ještě potřebí mnohých dnů, než francouzské vojsko opustilo země naše. V Brně ohlášen prešpurský mír vyhláškou barona Rodena 4 ledna, načež 12 ledna Francouzi opustili Brno i okolí a měšťané osadili stráže. V krátce vrátily se do Brna zeměpanské úřady v průvodu vojenské posádky. Část Francouzů vracela se z Moravy skrze jižní Čechy a tu zachovány jsou o průchodu jejich zajímavé zprávy z Hradce Jindřichova. V neděli 15 prosince přirazil do tohoto města 54 pluk řadového vojska s generálem Rivaudem Olivierem. Dne 16 t. m. dva prápory téhož pluku přeloženy do Deštné, Kumžáku a Strymilova; v Hradci zůstal toliko jeden prápor s podplukovníkem Cardaillacem. Dne 17 t. m. přitáhl 27 pluk lehké pěchoty a zůstal bytem v Hradci, Dne 18 t. m. přirazil 95 řadový pluk s druhým plukem husarským, načež meškající v městě prápor 54 pluku přeložen do Políkna, Stejky, Matného, Polště a Roseče. Přes to bylo v některém městském domě 10 i více důstojníkův a 15. až 20 mužů, tak že mnozí měšťané z domů svých utíkali a těžkými pokutami k zůstání přidržováni byli.

K večeru 18 prosince přijel do Hradce Jindřichova maršál Bernadotte a ubytoval se vedle generála Oliviera Rivauda v zámku hraběte Černína z Chuděnic. 19 t. m. přijel třetí jízdný pluk dělostřelecký, pak pátý a před večerem devátý pluk husarský, jichž koně namnoze po domích měšťanských ubytováni. Dne 21 odtáhl prápor pěchoty, místo jeho ale zaujalo oddělení dělostřelecké. Maršál Bernadotte uložil městu, aby dodalo s okolím 1600 loket zeleného, 4500 loket modrého sukna, 6000 párů střevícův a 1000 klobouků.

[1]) Šuran, Dějepis Brna, 294 sld.

vše v pěti dnech. Magistrát a měšťanstvo doufaly v úlevu, ale 24 prosince požadavek opakován byl s přísnou pohrůžkou, načež soukenníci k večeru žádaná sukna na radnici snesli. Než válečný kommissař francouzský větší část zboží prý pro nedokonalost odmítl. V noci na 25 prosince poplašeno obyvatelstvo zprávou o rozkaze, aby se Bernadottův sbor vrátil do Jihlavy, poněvadž šly obavy, že znamená rozkaz tento obnovu nepřátelství, a také hned nazejtří obnoveny požadavky francouzské a vymáhány se vší rozhodností. 27 prosince táhla městem bavorská armáda, jíž velel maršál Wrede, 29 t. m. přitáhlo opět 1300 Bavorů s generálem Kargem, kteří odešli 1 ledna 1806. Dne 4 ledna ohlášen pochod všeho sboru Bernadottova skrze Hradec Jindřichův, načež po několik dní dál se průchod pěchoty, jedenácti jízdných plukův a dělostřelectva. 15 ledna přijel maršál Mortier, 19 t. m. pak odtáhli poslední Francouzi. Město čítalo si nákladů za tyto průchody 62,923 zl. 36 kr. [1])

Válka s Napoléonem r. 1809.

Když francouzské vojsko opustilo po míru Prešpurském rakouské území, ukázaly se teprvé děsné následky nešťastné války. Armáda byla téměř rozvrácena, finance naprosto vyčerpány, důvěra v obranou spůsobilost habsburských států do základu otřesena. Ze zemí Napoléonovi postoupených hrnuly se papírové peníze zpět a spůsobily další své znehodnocení, které na výsost nepříznivě působilo v průmysl i obchod. Jedinou nadějí bylo opětné povolání arcivévody Karla v čelo vojenské správy a hraběte Stadiona do ministerstva zahraničného. Oba byli známí stoupenci míru a zaníceni pro vnitřní opravy, jichž bylo svrchovaně potřebí; arcivévoda Karel zvláště a při každé příležitosti dovozoval potřebu, aby změněna byla soustava vnitřní správy, josefinskou byrokracií se zakládající, kteráž před tváří dějin byla zodpovědna za všechny dosavádní nezdary. Oba mužové byli také známými odpůrci neblahého policejního systému a proto povolání jejich pokládáno za obrat v poměrech veřejných. K nim přidružil se Jan Rudolf hrabě Chotek, jejž císař ještě r. 1805 povolal v čelo dvorské komory.

Veřejnosti bylo potřebí zadost učinění a proto pohnán baron Mack před soud vojenský, který jej odsoudil k smrti. Císař změnil tento trest v doživotní žalář pevnostní se ztrátou vojenských hodností. Nechať již soudí se o spůsobilosti Mackově tak či onak, pravdou zůstává, že nebyl vinníkem sám, nýbrž že propůjčil se za vykonavatele snah mocné strany u dvora, která stavěla se nepřátelsky proti arcivévodovi Karlovi. Mack byl tudíž dobrovolnou obětí za četné jiné, daleko mocnější i větší vinníky. 21 října 1813, ještě na krvi zbroceném bojišti u Lipska, udělil císař Mackovi milost a výslužné. Mack zemřel r. 1828 ve Sv. Polítu.

Napoléon stal se mírem Prešpurským v Evropě střední činitelem rozhodujícím a přetvořoval státní poměry v Itálii, Německu a Hollandsku po osobní libosti své. Proto ohlásil císař František 6 srpna 1806, že skládá korunu i hodnost císaře německého, i zval se odtud toliko císařem rakouským. Říše německá rozpadla se ihned a část její sstoupila se v Rýnský spolek, jehož protektorem stal se Napoléon. Země koruny české tím získaly, ježto zbaveny byly pouta, které je od r. 1711 tížilo. V pamětním spise svém, který byl 11 srpna 1806 říšskému sněmu v Řezně předložen, praví císař výslovně, že vybavuje krokem tímto Dědičné Státy ze všech jakýchkoli svazků, jimiž byly dotud k říši německé poutány. Koruna česká byla ovšem poutána toliko osobním právem, jež králům českým propůjčovalo čišnictví říšské a spojené s ním kurfürstství, ale readmisse josefinská ukazovala s dostatek, kterak osobní právo toto mohlo míti i důsledky státoprávní, samostatnost českého státu ohrožující.

Arcivévoda Karel a státní kancléř hrabě Stadion podjali se své úlohy státnické s obdivuhodnou horlivostí a energií, začež klidili neomezenou důvěru obyvatelstva. Jejich příklad nemohl zůstati bez účinkův ani v kruhy byrokratické, které volky nevolky musily probírati se ze ztrnulosti a pohodlí uvyklého. Oba řídící státníci hleděli především uchovati Rakousku mír, jehož záruku shledávali ve spojení všech evropských národů proti ohrožující již převaze Napoléonově. Arcivévoda Karel zejména byl přesvědčen pevně, že válka s Napoléonem jest nezbytna; proto pečoval horečně o rozmnožení a náležitý vý-

[1]) Rull, Monografie města Jindřichova Hradce, 119 sld.

cvik branných sil jakož i o pevné a spolehlivé styky s předními státy evropskými.

S rozmnožováním moci branné vzrůstaly však měrou ohromující i potřeby finanční. Až do r. 1799 pomáhala si vláda papírovými penězi, když však tyto v ceně klesaly, uchýlila se k nuceným půjčkám. Ale ani ty nepostačovaly k úhradě válečných nákladů stále rostoucích, nad to nové daně pak ve způsobě přirážek ku starším daním uvalované podrývaly obchod i průmysl a zmenšovaly poplatnost. Za takých poměrů vzrůstal úžasně dluh státní. R. 1793 bylo dluhu 377,000 000 zl., r. 1810 již 658,000.000 a každoročně dluhu přibývalo, ježto státní hospodářství vykazovalo schodek, r. 1805 30,100.000 zl., r. 1807 již 66,000.000 zl. Papírových peněz přibývalo měrou největší obavy vzbuzující; proti 20,000.000 zl. r. 1792 obíhalo jich r. 1805 za 675,000.000 zl., r. 1807 za 700,000.000 zl. a r. 1809 za 900,000.000 zl. Stříbro od r. 1796 z oběhu téměř vymizelo a nahrazeno bylo mincemi měděnými o 30 a 15 kr., jichž raženo do závratné výše 300,000.000 zl. R. 1803 bylo ažio na stříbro 30%, r. 1805 33%, r. 1806 již 47% a r. 1807 dokonce 90%! Po míru Prešpurském veliké množství papírových peněz z krajin odstoupených valilo se do mocnářství a spůsobilo takovou záplavu, že potraviny všechny byly zdraženy.[1]) Obecenstvem šířily se obavy, že bude cena papírových peněz úředním prohlášením snížena, čímž císař sám donucen byl k veřejnému projevu. 21 července 1806 zaslal totiž vlastnoruční list preesidentu dvorské komory, ve kterém zprávy o zamýšleném znehodnocení papírových peněz rozhodně vyvracel.[2]) Ale již patentem ze dne 20 srpna t. r. přiznal císař potřebu počet papírových peněz, tak zvaných „Vídeňských bankovek", rozmnožiti, poněvadž všecky dosavadní finanční zdroje byly již vyčerpány. Vedle toho uvalena byla celní přirážka na cukr, kávu a kakao, na níž učiněna ihned půjčka 75,000.000 zl. Všichni soukromníci a korporace, jichž jmění převyšovalo 10.000 zl., zavázáni k nucené půjčce a sice dle jmění, z 10.000—15.000 zl. jmění 100 zl., z 15.000 až 20 000 zl. 150 zl. atd. Na veškery řádné berně uvalena pro r. 1807—1811 mimořádná válečná přirážka 50%. Cena soli, tabáku, pak cla i poplatky poštovní byly zvýšeny. Veškero zlato a stříbro musilo býti znovu puncováno za zvláštní poplatek.[1]) Všech těchto zdrojů mělo býti užito k umořování státního dluhu a ku stahování bankovek, když však propukla válka mezi Napoléonem a Pruskem, tu vznikla potřeba rozestaviti podél severního pomezí větší sbor vojenský. 29. října 1806 uveřejněn patent nový, jímž oznamováno, že novými daněmi nebude umořován státní dluh, nýbrž že jich bude užito kromě poplatku ze znovupuncování k úhradě běžných potřeb vojenských.

Dvě okolnosti bylo příčinou, že snahy geniálního a v pravdě vlasteneckého arcivévody nepotkávaly se se zdarem kýženým. Ani tento slavný válečník nebyl prost předsudků, jak ve vnitřních tak v zahraničných poměrech. Ve vnitřní správě nepostřehl arcivévoda Karel předností, jichž poskytovala úprava říše na historických základech proti umrtvujícímu i vyssávajícímu centralismu, pro jehož další vybudování horoval. V zahraničné politice pak byla velikým kamenem úrazu jeho nedůvěra k Rusku, jemuž přisvojoval tajné snahy Rakousku nepřátelské. Předsudky tyto bezděky spůsobily, že velikolepá Karlova činnost opravná skončila nejhlubším ponížením Rakouska.

Když 1 února 1806 po návratu do Vídně vydal císař František provolání ku svým národům, zdálo se všeobecně, že nová doba nastává. Volnější duch zavíval, censura byla umírněna a na všech stranách prouditi počal život čilejší. Obezřele řídil hrabě Stadion státní loď za poměrů choulostivých, hledě Rakousku zachovati mír i samostatnost, k sebrání sil potřebné. Proto hleděl uniknouti tužeb francouzských po spolku s Napoléonem a také odolal lákání pruskému, když vypukla r. 1806 válka mezi Napoléonem a králem pruským. Státníci pruští vidouce, že Napoléon hotoví se k mohutnému útoku, hledali styků s císařem Františkem, zapředli v létě 1806 čilé diplomatické styky se státní kanceláří vídeňskou a žádali o pomoc účinnou, jakkoli před rokem nejvíce dvojakostí svou k porážce Rakouska přispěli. Z pruské strany především navrhováno, aby rakouské vojsko bylo soustředěno v Čechách, odkudž by dle potřeby snadno s pruskými a saskými vojy mohlo se spojiti.[2]) Stadion neodporoval požadavku tomuto, poněvadž neznamenal

[1]) Wolf, Kaiser Franz 1804—1811, str. 201.
[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1806, čís. 89.

[1]) Tamže 1806, čís. 104.
[2]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 238.

ještě nepřátelské úmysly proti Francii — byloť lze dáti zbrojným silám v Čechách shromážděným ráz pouhého sboru pozorovacího — ale činné allianci s Pruskem vzpíral se ze všech sil. Proto oznámil francouzskému vyslanci la Roche Foucauldovi, že Rakousko soustředí oddíl vojska mezi Budějovici a Chebem, aby chránilo neporušitedlnost hranic svých. Ve skutečnosti vojska v Čechách rozložená posunována nepozorovatelně, aby byla blíže hranicům saským a pruským, spolu pak sbírána vojska i v Haliči a na Moravě, odkudž očekáván Napoleonův vpád, až by Prusko bylo povaleno. Docházelyť zprávy o vyjednávání Napoleonovu s Poláky, kteří žádali obnovu říše své. Návrh pruský, aby Rakousko osadilo pevnosti slezské, byl však odmítnut.

Postavení Rakouska stalo se ještě choulostivější po porážce Prusův u Jeny. Cář Alexander setrvával i nadále v boji a snažil se získati součinnost císaře rakouského. Zvláštním pamětním spisem snažila se ruská diplomacie císaře Františka o potřebě kroku tohoto přesvědčiti a hrabě Stadion již vážně rozvažoval o činném účastenství Rakouska ve válce, ale acivévoda Karel ze všech sil opíral se každému sporu, proti Francii namířenému. Napoleón chtěje válku s Ruskem a Pruskem rychle ukončiti, zaujal proti Rakousku postavení příznivější a prohlásil, že není příčiny, proč Rakousko v Čechách vojsko shromažďuje. Arcivévoda Karel ale nedůvěřoval slovům jeho a činil přípravy k obraně, neboť obával se, že Napoleón po vítězství nad Rusy a Prusy odhodlá se řešiti otázku polskou. Proto navrhoval, aby vojska rakouská rozložena byla mezi Plzní a Těšínem, kdež nebylo nesnadno za potřeby je sesilovati. S návrhem tím souhlasil i Stadion, když shledal z vývodův arcivévodových, že vojenské síly nejsou nijak k válce připraveny. Napoleón tudíž hleděl Rakousko s Ruskem rozdvojiti a nabídl císaři Františkovi výměnu Italie za Pruské Slezsko, ale i tento návrh potkal se ve Vídni s odporem.[1]) Když Napoleón pronikl až do Polska a byly obavy, aby neujednal s Rusy mír jednostranný, vypraven byl k němu císařem Františkem generál baron Vincent a měl s ním ve Varšavě 10 února 1807 památnou rozmluvu. Napoleón hleděl slovy svými vzbuditi nedůvěru k Rusům a upozorňoval na působení Ruska mezi národy rakouskými. „Vzpomeňte si," zvolal v proudu řeči na rakouského zástupce, „co Vám pravím: Přijde čas, kde já, jehož Vy za největšího nepřítele pokládáte a s největším odporem posuzujete, budu přinucen objeviti se před Vídní se 100.000 Francouzův, abych Vás chránil před počiny ruskými."

Tento zdánlivě příznivý poměr mezi Napoleónem a Rakouskem změnil se náhle, když byl ujednán mezi Francií, Ruskem a Pruskem mír Tylžský (7. června 1807). Z rozhodného nepřítele Napoleónova stal se cár Alexander jeho přítelem i spolčencem, Evropou pak šířily se zprávy o pronikavých změnách, jež císařové francouzský a ruský zamýšlejí. Tím v prvé řadě bylo ohroženo Rakousko, které dotud marně namáhalo se, aby s francouzské strany některé závažné podmínky míru Prešpurského byly splněny. Arcivévoda Karel dobře oceňuje tyto okolnosti, s horlivostí úžasnou pečoval o zdokonalení zbrojných sil rakouských; i nová opevnění zamýšlena, zvláště tam, kde bylo očekávati vpád Francouzů nebo Rusův. Zvláště Olomouc zesílena novými pevnostními stavbami. Tato činnost arcivévody Karla za zesílením branných sil rakouských byla obdivuhodna. Byv 10 února 1806 jmenován generalissimem, s čímž spojeno bylo velitelství nad veškerým vojskem v době míru, takže i vojenská rada dvorská byla rozkazům jeho podřízena, pečoval nejprvé arcivévoda o reformu veškery pěchoty, aby byla spůsobilá k rychlým i lehkým pohybům. R. 1808 bylo zřízeno osm práporů mysliveckých po 720 mužích. Téhož roku zesíleno dělostřelectvo zřízením lehkých nebo řadových batterií po osmi tříliberních nebo šestiliberních dělech. Na výsost důležita byla nová úprava povinnosti branné. Císař již 4 května 1802 zrušil doživotní službu vojenskou a zavedl službu dočasnou, tak zvanou kapitulaci, po návrhu pak arcivévody Karla patentem ze dne 12 května 1808 nařídil, aby zřízena byla zemská obrana (Landwehr) k obraně země a dle potřeby k záloze vojska v poli stojícího. Mužové k vojenské službě spůsobilí měli býti dle okresů v oddělení seskupeni, a sice v každém doplňovacím okrese po dvou prápořích, ročně po nějaký čas ve zbrani cvičeni a k vojenské službě připravováni a pak dle poměru doby, za níž do zálohy vstoupili, do stálého vojska vřaďováni. Každý branec byl povinen sloužiti v záloze; byl-li uznán způsobilým, obdržel

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 162.

toho doklad písemný, jímž se měl dle potřeby prokázati. Pokud byl v záloze, nebyl ani ve své živnosti ani ve změně místa pobytu svého omezován, byl ale povinen změnu pobytu hlásiti. Organisaci zemské obrany měli provésti zvláštní komissaři. Pro země koruny české jmenováni patentem ze dne 9 června 1808 arcivévoda Ferdinand, nejvyšší purkrabí hrabě Wallis a moravsko-slezský gabernátor hrabě Lažanský.

Dle rozkazů císařových byli vřaděni do obrany zemské všichni ku zbrani spůsobilí mužové od 18 do 45 roku věku svého, kteří nebyli povoláni ku pravidelné službě vojenské, bez rozdílu povolání svého, čímž budoucí válce byl předem již vtištěn ráz války národní. Cvičení ve zbrani konala se o nedělích a svátcích a vrchnostem bylo dbáti, aby veškero zapsané mužstvo na cvičiště přišlo. Jednou za měsíc mužstvo z několika farností svoláváno na místo ne více než tři hodiny cesty vzdálené, aby cvičilo se ve větších odděleních, jsouc rozděleno v setniny a prápory, kterým veleli důstojníci vojenští; poddůstojníci jmenováni z mužstva komissařem zeměbranského okresu a potvrzováni krajským hejtmanem i velitelem práporu. Zbraně dodal stát. V době nebezpečenství měla se zemská obrana dle práporů shromážditi, přísahati a podrobiti rozkazům velícího generála, od kteréž doby bylo mužstvo její i státem opatřováno. Tehdy povinni byli i všichni vysloužilí již a dotud schopní kapitulanti k zemské obraně se přihlásiti. Péče o pořádek a bezpečnost v době hotovosti připadnouti měla všem usedlým měšťanům, rolníkům a domkářům až do 50 let věku, pokud nebyli již do zemské obrany pojati; rovněž měli tito pečovati o hlídky a potřebnou dopravu. Kroj zemské obrany skládal se z pohodlného kabátce s jinobarevnými výložky, kterýž bylo lze obvleci přes jiný kabát, z obyčejného kulatého klobouku s mosazným štítkem, na němž zaznamenány byly okres a číslo příslušného zeměbraneckého práporu, torba na 36 nábojův a opasek na bodák. Mužstvo každého kraje dle velikosti jeho rozděleno bylo v určitý počet práporův o čtverých setninách, tak že po setninách bylo asi 200 a po práporech 800 mužův. U každé setniny byl setník se třemi důstojníky.[1])

Novota tato došla záhy veliké obliby. Jsouc přechodem z vojska středověkým spůsobem zařízeného k soustavě miliční, mohla býti i základem nové, přiměřené úpravy váší branné moci, spůsobilé i k zesílení obranných prostředkův i k umenšení tížících břemen válečných. Tak také současníci pohlíželi na zemskou obranu. Významným bylo i úzké splynutí šlechty s lidem, neboť převážná část tělesně spůsobilých šlechticů přijala vedle ucházečů z lidu v zemské obraně místa důstojnická Se strany stavů podporována zemská obrana i cestou soukromou. Velká část mladších úředníků vrchnostenských přijala v zemské obraně místa důstojnická, zejména polesní a písaři, některé pak vrchnosti zavazovaly se, že zeměbrancům, až se šťastně po válce vrátí, ponechají po 9 měrách rolí.[1])

Události z r. 1800 poučily rozhodující kruhy o důležitosti dobrovolných sborů studentských a proto i při organisaci zemské obrany k nim zření vzato. Ukázaloť se zejména, že jest studentstvo dobrou školou pro hodnosti důstojnické. Proto uloženo i universitě pražské, aby k prvému pražskému sboru zemské obrany postavila 200 mužů, kteří byli vylosováni. Největší část studenstva byla však ihned anebo v průběhu války za důstojníky povýšena a do pluků vřaděna.[2])

V Čechách a na Moravě počalo se s organisací zemské obrany v červenci r. 1808. 12 července zahájeno bylo losování v zámku Přerově pro komorní panství brandejské n. L., ne bez vzrušujících dojmů, dokud lidu nebylo pravé zařízení jasno. Všechen k zemské obraně povinný lid svolán byl do zámku a tam starému muži jakémus uloženo losovati. Když však vytažen byl los prvý a vyvolán ten, jehož jméno na losu bylo napsáno, tu vyvolaný odstrčil starocha, až na zem padl. Vzešel křik veliký a všichni volali, že sobě každý sám může los vytáhnouti. Vedle sedláků přítomni byli i baráčníci, řemeslníci a podruzi s ženami svými, kteréž jaly se zle činiti, brandejskému vrchnímu správci Navrátilovi a jeho úředníkům hanlivých jmen dávati a když k obědu odcházeli, po nich i kameny a klacky házeti. 23 července vypravena do Přerova eskadrona dragonů, vinníci zjímáni a ranami trestáni. Následkem toho na panstvích jiných jednáno obezřeleji. 18 července svoláni byli do zámku poděbradského všichni rychtáři toliko se staršími sousedy a tu jména povinných zeměbranců na

[1]) Duller, Erzherzog Karl, 577 sld.

[1]) Seznam vrchností těchto u Vaváka, Paměti V, 78 sld.

[2]) Slavík, Dějiny českého studentstva, 36 sld.

lístky dle sídel napsána a z každého sídla počet dříve ustanovený vylosován.[1]) V srpnu počínala již cvičení zeměbranců dle okresů farních shromážděných. Obecné vzrušení bylo příčinou, že vedle zemské obrany a studentské legie tvořily se v Čechách a na Moravě zvláštní prápory dobrovolníků, 8—9000 mužů čítající. V Čechách zvány byly opět legií arcivévody Karla, na Moravě moravskými dobrovolníky.[2])

Tyto přípravy věstily, že válka jest nedaleka. Po vší říši pozorováno bylo hnutí válečné, jež podporováno bylo s míst nejvyšších, novou mladistvou císařovnou Marií Louisou, s níž císař uzavřel po smrti císařovny Marie Teresie (13 dubna 1807) třetí svůj sňatek manželský, arcivévody Josefem a Janem, i vysokou aristokracií německého původu, která Napoléonovými změnami ztratila samostatnost statků svých v někdejší říši německé. Za takých okolností nemohli zůstati pozadu ani stavové zemí koruny české. Přes ohromné oběti, jež byly již z Čech a Moravy přineseny, svolil sněm český v sedění svém dne 4 srpna 1806, aby dodáno bylo vojsku 391,552 měřic žita a 587.328 měřic ovsa bezplatně. V sedění sněmu českého dne 31 října 1808 předložen královský reskript ze dne 9 června t r., obsahující postuláty ve příčině obrany zemské. Císař žádal 1,500.000 zl., kteréž po obšírné řeči nejvyššího purkrabí hraběte Wallisa byly jednohlasně povoleny. Ale v sedění sněmu dne 4 listopádu t. r. znovu jednáno o potřebách válečných. Byloť předloženo zvláštní podání z prostředka stavů navrhující, aby stavové čeští k potřebám válečným přispěli darem 4,000.000 zl, jež by sami mezi sebou, bez přibrání svých poddaných, shromáždili. Návrh tento rovněž byl přijat.[3])

Změny Napoléonem v Německu, Itálii a na poloostrově Pyrenejském spůsobené dotýkaly se zájmů rakouských pronikavě a nutily k vážným úmyslům obranným. Zvláště země koruny české ocitly se v nových poměrech sousedských. Na místě zchátralé říše německé sousedilo po r. 1807 království české s dvěma nejmocnějšími členy Rýnského spolku, jejž Napoléon založil a jsa jeho protektorem, tudíž hranice své až po Šumavu a Krušné hory posunul, panovníci pak bavorský a saský, jím důstojenstvím královským obdaření, byli hotovi každé chvíle ku vpádu do Čech. Obavy budily zvláště snahy saské nesoucí se za nabytím českého Poohří, kteréž Napoléon podporoval. Maje v úmyslu udeřiti na Rakousko a zničili dosavádní velmocenské postavení jeho, postřehl Napoléon výtečnou polohu království českého v srdci Evropy a pojal je do politických plánů svých.

Po míru Tylžském stavěl se sice Napoléon Rakousku přátelským, ale v kruzích zasvěcených nebylo nikoho tajno, že očekává toliko vhodnou chvíli k útoku novému, aby Rakousko úplně od moře odtrhl a spojení jeho s Anglií přerušil. Změna v ministerstvu zahraničném, kdež Talleyrand k obezřelosti radící vystřídán byl bývalým vyslancem ve Vídni Champagnem, byla nepochybným toho důkazem. Když docházely Napoléona zprávy o válečné reformě v Rakousku, odložil příznivou tvář a vyslanec císaře Františka v Paříži, Klement hrabě Metternich, zakusil častěji výbuchy prudké jeho povahy. Po nějaké době uklidnily se zdánlivě poměry, ježto přátelství rusko-francouzské hrozilo rozkladem, když Napoléon proti úmluvám tylžským ani neodvolával vojsk svých z pruského území ani nedopomáhal Rusům k nabytí Multan a Valašska. Cář Alexander žádal, aby podmínky tylžské byly splněny, Napoléon hledal ale nových prospěchů, zvláště postoupení Pruského Slezska. Cář vzpíral se tomuto požadavku rozhodně, ale nebyl neochoten Napoléonu nabídnouti odškodnění v jiných stranách, jednou v Hannoversku, podruhé v království Českém. Překvapuje, že v mysli ruského cáře mohl vzniknouti úmysl pro vlast naši na výsost nebezpečný, dle něhož království české bylo by se stalo státem na Napoléonovi závislým a některým Bonapartovcem spravovaným, začež bylo by se dle přání cářova dostalo císaři Františkovi náhrady v Itálii.[1]) Bylo velikým štěstím, že Napoléon nemínil vojska svá z pruských pevností odvolati a tudíž návrh ruský pozbyl váhy své.

Tou dobou přemýšlel Napoléon o řešení otázky turecké a vyzval Rakousko ku spoluúčastenství. Hrabě Stadion jevil zdánlivou

[1]) Vavák, Paměti V. 138 sld.
[2]) (Stutterheim), Der Krieg von 1809. str. XLV.
[3]) Dle protokolů příslušných sedění sněmovních v král. českém archivu zemském.

[1]) 3 dubna 1809 psal v té příčině Metternich z Paříže hraběti Stadionovi: Que le Bohême soit prévenu, qu'il sache, par les propres publications françaises, qu'on veut faire de sa patrie un État tributaire comme la Bavière. Aus Metternich's nachgelassenen Papieren II, 296.

ochotu, ježto za předstíráním okkupace některých krajin tureckých, bylo lze pokračovati ve zbrojení obecném, ale události na poloostrově Pyrenejském, kdež Napoléon odstranil úskočné královské dynastie Bourbonů španělských a Braganzů portugalských, situaci zhoršily. Byly zajisté oprávněny obavy, že by podobný osud mohl stihnouti i Rakousko, které zeměpisnou svou polohou překáželo politickým záměrům Napoléonovým. Naproti tomu srdnatý boj národa španělského proti cizímu panství budil naděje, že vzeprou se evropští národové a zejména Němci francouzské diktatuře a chopí se zbraně ku svému osvobození.

Právě tou dobou byla v Rakousku zařizována zemská obrana, o čemž došly zprávy do Paříže. Napoléon byl tím nemálo pobouřen a když 15 srpna 1808 ve slavný den napoléonský objevil se rakouský vyslanec, zasypal jej před tváří všeho diplomatického sboru výčitkami a hrozbami. Ale i Metternich i Stadion byli přesvědčeni, že válka jest nezbytna, proto nekladli váhy na konejšící výklad, který ministr Champagny bezprostředně po výstupu snažil se dáti slovům svého císaře. V mysli své ale Napoléon již přemýšlel o odloučení států, na nichž od r. 1804 spočívala císařská koruna, zvláště pak obou korun české a uherské, od někdejších starorakouských zemí, až do r. 1806 k říši německé příslušných. Odloučením těchto zemí od „tří korun“, jakož nazýval koruny českou i uherskou a království haličské, byl by pominul i rakouský titul císařský, který stával se již nepohodlným záměrům jeho. Uhry měly se státi v budoucnosti hlavní državou rodu habsburkého, který by odškodněn byl za ztrátu zemí českých a Haliče zeměmi tureckými v dolním Podunají. Pamětní spis 1 srpna 1808 Napoléonovi podaný zřejmě již dotýkal se osudů mocnářství rakouského ve směru vytčeném, dle něhož zájmy Francie a rodu Napoléonova nutně toho vyhledávaly, aby habsburský rod vzdal se titulu císařského, zemí jižně Drávy až k ústí jejímu položených, koruny české a Haliče.[1]) Když pak později válka s Rakouskem byla připravována, tu jedni z rádců Napoléonových doporučovali, aby koruna česká byla státem samostatným třeba s některým princem rodu habsburského jako králem svým, jiní, aby byla dána králi saskému, třetí, dokonce byli pro krále bavorského.[1])

Záměry tyto, o nichž z Paříže Metternich zevrubné zprávy podával, roznítily rakouské snahy po rozmnožení i lepší organisaci branné moci a vzbudily i vlastenecký ruch v rakouských národech. Dvůr i vláda ruch tento podporovaly, a bojovní arcivévodové stavěli se v čelo. Rozdíly a city jednotlivých národů, dotud neznámé aneb alespoň nedoceňované, stávaly se teď důležitou podporou připravované obrany a poprvé opět po dlouhých strastných dobách objevil se národ český na dějinném kolbišti jako činitel politický. Bylyť ve vládních kruzích rakouských obavy, že Napoléon bude těžiti z národních tužeb jak uherských tak českých pro záměry své a že získá si českou šlechtu i národ vzbuzuje v nich naději, že stane se království české státem samostatným s vlastním králem. Metternich z Paříže upozorňoval na tyto okolnosti a snažil se uvésti protidůvody. Ukazovalť, že by království české nestalo se nikdy státem samostatným, nýbrž pedručím a poplatným jako ku př. bylo tehdy království bavorské,[3]) a radil, aby důvod tento oznámen byl Čechům veřejně. Bylo to uznání, že národ český žije po stránce i národní i politické a že sluší k názorům a pocitům jeho přihlížeti.

Rakousko za těchto okolností ohlíželo se po spolčencích i mezi evropskými státy i mezi národy. Bezpečným spolčencem byla Anglie, ale její podpora byla toliko finanční a námořská; na suchu neznamenala proti Napoléonově přesile pranic. Rusko, dávný a upřímný spojenec, byl Napoléonem ovládán a rakouské diplomacii podařilo se toliko, že Rusko nehodlalo se války proti Rakousku účastniti se vší mocí svou, jsouc nad to zabaveno i válkou s Turky a Švédy. Veliké naděje skládány do Pruska, mírem Tylžským na menší polovici dřívějšího území ztlačeného, kdež byl ministrem energický a pro obecné opravy na lidovém základě zaujatý Karel baron Stein. Ale Napoléon bezohlednými hrozbami přinutil krále Bedřicha Viléma III, že Steina z úřadu propustil a ze zemí svých vypověděl, načež tento jako psanec hledal v Rakousku

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 283, podává obsah tohoto pamětního spisu, uschovaného ve státním archivu francouzském, a vyjímá z něho doslova: qu'elle (la cour de Vienne) évacue entièrement l'Allemagne, c'est-à-dire qu'elle renonce à la souveraineté et à la possession des Gallicies et du royaume de Bohême. Royaume de Bohême má zde význam koruny české. Dle Wertheimra i B. Rieger, Osvěta 1897 I, 4.

útulku. Do jiných států nebylo se nadíti pomoci, poněvadž ty více ony méně na Napoléonu závisely. Proto obraceli státníci vídeňští těžíce naději z mohutného odboje národa španělského proti cizímu panství, zření k evropským národům, zejména k Němcům. Dotýkalyť se zajisté libovolné změny Napoléonem spůsobené nejcitelněji národních zájmů německých. Dosavádní pořádek říšský ze základů změněn, bývalá říše roztrhána v části, jichž nejdůležitější se jménem Rýnského spolku Napoléon bezprostředně ovládal, dva Napoléonovci byli zeměpány na půdě německé, třetí, kardinál Fesch, stal se koadjutorem posledního zbývajícího ještě knížete duchovního s právem nástupnictví, celé levé Poryní spojeno bezprostředně s Francií a spravováno po spůsobu, v duchu a po zákonu francouzském — toť byly zajisté okolnosti pro národní obrodu Němců závažné. Vynikající publicista baron Gentz, od několika let ve službách rakouské státní kanceláře působící, k těmto poměrům nejvíce přihlížel a do nich i nadál se účinné podpory obranných snah rakouských. Než naděje tyto ukázaly se býti předčasnými. Král pruský zdržán byl v úmyslech svých radami ruskými a německý lid kromě Tyrolanů, jichž dynastický cit byl připojením k nenáviděnému Bavorsku na výsost pobouřen, neměl porozumění pro národní nezávislost svou. Působení nadšených jednotlivců v severním Německu nedocházelo ještě ohlasu v širokých vrstvách národa.

Přes to hrabě Stadion pokládal válku za nezbytnou a všichni činitelé veřejní, v čele majíce arcivévody Karla a Jana, snažili se učiniti z ní válku národní v pravém smyslu. Snaha ta docházela porozumění u národů rakouských, kteří nedbajíce obrovských již obětí krví i statkem, ochotně chystali se k boji. V zimě 1808—1809 byly již zformovány prvé prápory zemské obrany a za krátko území rakouských států bylo jediným vojenským táborem. Napoléon domníval se, že hnutí válečné rozdmychují toliko šlechta a spisovatelé, záhy však oznamoval jeho vyslanec ve Vídni generál Andreossy, že všechen lid venkovský zaujat jest myšlenkou obrany. Současně nastaly pohyby vojska, zvláště v Čechách, kdež hojné pluky táhly k západnímu pomezí zemskému. Účastenství lidu překonalo veškeré očekávání. Prápory zemské obrany měly mnohem větší počet mužstva než bylo zamýšleno a přece ještě tvořeny sbory dobrovolnické, zejména v Čechách sbor knížete z Lobkovic. Všechen zimní život nabyl rázu válečně vlasteneckého. Noviny přinášely seznamy darů válečných, zprávy o dobrovolnících, o svěceních práporův, o zemské obraně, a nadšené písně válečné rozléhaly se krajem.

S počátkem r. 1809 byla válka vlastně již prohlášena. 20 února 1809 jmenován arcivévoda Karel vrchním velitelem všech branných sil císařských a ihned oznámil denní rozkaz, že 1 březnem nastávají v armádě řády válečné. Zálohám nařízeno, aby nastoupily, zemská obrana měla 1 března býti přehlížena. S počátku března vydal arcivévoda provolání k národu českému, v němž srdečným spůsobem, upomínaje na události z r. 1800, vybízel k mužné obraně. Současně organisována vzpomenutá již (VIII, 1005) legie arcivévody Karla.[1]) Po francouzském spůsobě rozděleno bylo veškero mužstvo na armádní sbory, jichž každý byl celkem samostatným, veškery druhy vojska v sobě zahrnujícím, se zvláštním velitelem a zvláštním generálním štábem, čímž armádě dostalo se větší pohyblivosti.

Válečný plán byl proti r. 1796 a 1799 podstatně změněn. Hlavní síla vojska francouzského zabavena byla povstáním ve Španělích a v horním Německu, mezi Dunajem a Mohanem, byl toliko sbor maršála Davousta, jejž podporoval mezi Dunajem a Illerou maršál Oudinot, oba majíce celkem asi 90.000 mužů. Proti těmto sborům vojenské kruhy rakouské odhodlaly se operovati ze západních Čech, kdež mezi Labem, Ohří, Vltavou a Šumavou zaujato ústřední postavení. Pohříchu nebyla vojska veškera pohotově v čas, dokud ještě francouzské síly nebyly shromážděny, a tím zmařena chvíle nejpříhodnější; s počátku dubna tvrdilo se, že jest v Čechách rozloženo nad 250.000 mužův a sice na jih od čáry od Jihlavy k Ledči, odtud podle Sázavy ku Praze, Slanému a Ústí nad Labem. „V každém městě a vesnici, žádnou chalupu nevyjímajíc, tak zhusta, jakoby v poli stáli, že taky někde 20, 30, 40 a 50 mužů v jednom statku jest.“[2]) Prvý armádní sbor hraběte Bellegarda ležel v Žatci, druhý hraběte z Kolovrat v Plzni, třetí prince Hohenzollernského v Praze, čtvrtý knížete Rosenberka v Písku, pátý arcivévody Ludvíka v Budějovicích, prvý sbor záložní knížete

[1]) Vavák, Paměti V, 72.
[2]) Vavák, Paměti V, 75.

z Lichtenštejna v Jindřichově Hradci.[1]) Také již ku konci února vrhal Napoléon četné posily do Němce a sám ujal se řízení věcí válečných. Rozhodující boj chystal se tudíž na pomezí království českého, mezi oběma velikými vojevůdci, kteří poprvé stáli proti sobě v čele velikých vojsk. Dříve ještě než bylo lze počíti nepřátelství, k jehož zahájení byl určen 10 duben 1809, spojili se Davoust, Oudinot a sbory Rýnského spolku se sborem maršála Masseny a tím přeneseno dějiště války na pravý břeh dunajský v Bavořích. Následkem toho zůstavil arcivévoda u Plzně a Žatče toliko prvý a druhý armádní sbor, které vedeny jsouce generálem jízdy hrabětem Bellegardem, měly proniknouti do Horní Falce a znepokojovati nepřítele na levém boku i rušiti jeho spojení s domovem, sám pak s jádrem armády, totiž se třetím a čtvrtým armádním sborem a se sborem záložným, spěchal Lincem do Rakous a přešel Inn, chtěje čeliti Francouzům v okolí Řezna, kamž Napoléon soustřeďoval branné síly své.

Armáda arcivévody Karla, když vytrhla do Rakous, čítala i se sbory Bellegardovými 175.494 mužů, proti nimž tou dobou stálo ne více než 140.000 Francouzů, mezi těmi pak 41.000 příslušníků Rýnského spolku. Proto s počátku vojsko francouzské ustupovalo od Isáry k Lechu, čekajíc nových posil.

Z rakouské strany sice byla válka považována za válku národní, k veliké však škodě věci dáván jí jednostranný národní ráz německý. Ve všech provoláních kladena váha na německé vlastenectví, pro něž ani v tehdejším Německu nebylo ještě porozumění. Vojska francouzská, proti Rakousku vypravená, skládala se z veliké části z vojínů německých a německá knížata v Rýnském spolku sloučená stála vesměs na straně Napoléonově.

Nepřátelství zahájeno bylo přechodem rakouských vojsk 10 dubna 1805 u Brounova přes řeku Inn za přítomnosti arcivévody Karla. Tento hodlal spojiti se se sbory, které z Čech postupovaly, a udeřiti na francouzské sbory, dříve než by se spojily. Proto rakouská vojska vzavše Pasov a oblehnuvše pevnost Oberhaus, jíž vzdáti bavorský velitel Montigni odmítl, postupovala proti pravému břehu dunajskému a od Inna k Isáře. 16 dubna osadil generál Jelačić i Mnichov, téhož pak dne hodlal arcivévoda u Landshuta překročiti Isáru. Mladý generál českého původu Josef Radecký hrabě z Radče osadil sice s předvojem záhy z rána části města na pravém vyšším břehu vodné řeky položené, za ním pak záhy přitáhl i arcivévoda s pátým armádním sborem, ale bavorský generál Deroy hájil houževnatě ostrovskou část města, zvanou Zwischen den Brücken a předměstí Seligenthal. Arcivévoda s vysoko položeného hradu Transnice přehlížel bojiště a o 11 hodině dopolední dal rozkaz k útoku. Po tuhém boji Bavoři ze stanovišť svých vypuzeni, odpoledne pak předvoj Radeckého přešel na levý břeh, načež veškeren pátý sbor následoval. Arcivévoda pozejtří dal rozkaz k pochodu ku předu, chtěje mezi Řeznem a Ingolstadtem překročiti Dunaj, spojiti se u Eichstädta s Kolovratem i Bellegardem, kteří 10 dubna z Čech vtrhli do Horní Falce, a přerušiti spojení jednotlivých sborů francouzských. Zatím ale osadil maršál Davoust Řezno, o něž nastaly ihned boje velmi tuhé. 17 dubna udeřil podmaršálek Jan hrabě z Klenového, předposlední potomek slavného husitského válečníka, na Francouze před Řeznem, nebyl však s to, aby zmocnil se Rheinhaus, ani aby zabránil přechod Francouzů z Bavorského Dvora do Řezna. Davoust spojil se ihned s Bavory. Za jeho zády opanoval sice Kolovrat Bavorský Dvůr a přiměl francouzského velitele Coutarda v Řezně ke kapitulaci, ale zatím již 17 dubna Napoléon přijel s neobyčejnou rychlostí z Paříže do Donauwörtha a ujal 18 dubna v Ingolstadtě sám řízení válečných operací, chtěje vojsko své především účelně soustřediti.

Schylovalo se tudíž mezi Řeznem a Ingolstadtem k veliké bitvě, již na vzájem připravovali veliký císař Francouzův a slavený hrdina rakouský. Arcivévoda Karel zamýšlel udeřiti mezi Kellheimem a Abensberkem na Davousta dříve než by se tento zesílil a proto dal rozkaz levému křídlu svému, kdež veleli podmaršálek baron Hiller a arcivévoda Ludvík, aby postoupilo k Augšburku a zdrželo sbor maršála Oudinota. Ale Davoustovi podařilo se 19 dubna odraziti u Abensberka útok rakouské přesily, jíž velel sám arcivévoda, a generál Thierry, kterýž měl chrániti levý bok sboru arcivévodova a udržovati spojení s Hillerem, utrpěl u Arnhof porážku. Tím přerušeno spojení mezi rakouskými sbory, které neušlo bystrozraku Napo-

[1]) Pelet, Mémoires sur la guerre de 1809 I. 167 sld.

léonova. Ihned pojal úmysl udeřiti na jednotlivé rakouské sbory dříve než by se spojily, zejména na levé křídlo, aby je úplně osamotil a pak zničil, čímž by byla jemu cesta k Vídni otevřena. Proto nařídil Napoléon Davoustovi, aby poutal u Tengena arcivévodu Karla, a sám činil přípravy k útoku na Hillera. 20 dubna poražen a zajat u Abensberka Thierry, Hiller pak, když marně pokoušel se zdržeti vítězný pochod Francouzů, přinucen ustoupiti u Landshutu na pravý břeh isárský. Také arcivévoda Ludvík nechtěje býti zaskočen, ustupoval k Pfefferhausům, a spojil se tam s Hillerem. Levé křídlo rakouské bylo tím na dobro od jádra armády odtrženo. Než i oddíly hlavní armády utrpěly téhož dne u Eckmühla skrze Davousta porážku a vrženy k Řeznu, jež právě plukovník Coutard vzdal. Tak uvolněn byl most ku přechodu na levý břeh dunajský. Napoléon 21 dubna udeřil vší silou na Landshut a po zuřivém pouličním boji zatlačil Hillera dále k Innu. Teď poslal Napoléon Davoustovi posily, aby mohl udeřiti na jádro armády arcivévodovy, a zůstaviv další stihání sboru Hillerova maršálu Bessièresovi a bavorskému generálu Wredovi, spěchal do okolí řezenskéko. 22 dubna napaden francouzskou přesilou u Eckmühla a Abensberka arcivévoda Karel a po hrdinném boji zatlačen na sever k Řeznu. 23 dubna po tuhém odporu opuštěno Řezno, načež arcivévoda ustoupil na levý břeh dunajský.

Výprava rakouská do Bavor byla zmařena, dvě třetiny dělostřelectva ztraceny, pontony zničeny, zásoby spáleny anebo nepřítelem vzaty, vojsko zmálomyslněno a roztrženo, levé pak jeho křídlo, jemuž Hiller velel, přesilou francouzskou ohroženo, neboť bylo patrno, že se vrhne Napoléon po ústupu arcivévody Karla k českému pomezí se vší silou na zbytky rakouského levého křídla. Hillerovi připadla obtížná úloha, aby dle možnosti Napoléonův postup k Vídni zdržoval a tím arcivévodovi Karlovi potřebný čas k novému spořádání a zesílení hlavní armády v Čechách zjednal. Arcivévoda Karel zamýšlel s armádou svou ustoupiti do Čech, táhnouti skrze Klatovy k Budějovicům, zesíliti se novými zástupy, v Čechách shromážděnými, spojiti se u Lince s Hillerem a v krajině mezi Lincem a Budějovici nabídnouti Napoléonovi bitvu. Spojiv se na Nábě s Bellegardem, měl arcivévoda pohotovu 78.000 mužů, ponechal v Chubě dva dny vojsku odpočinouti a 26 dubna vrátil se do Čech. Hrabě z Klenového, aby chránil pravé křídlo, táhl skrze Vterý, Eisenštejn, Prášily a Kvildu k Vimperku, generál Stutterheim urychlenými pochody skrze Klatovy, Budějovice a Cáhlov spěchal k Linci a Mauthhausům, aby osadil oba mosty dunajské ještě před příchodem Francouzův, arcivévoda pak sám svěřiv obranu šumavských průsmyků zemské obraně české, skrze Vterý, Klatovy, Horažďovice a Strakonice po cestách dešti rozmočených, které prý za dob Žižkových nebyly horší,[1]) chvátal k Budějovicům, kamž i dorazil 3 května a učinil je hlavním stanem. Hrabě z Kolovrat se sborem svým položil se v Plzni, aby chránil silnici řezensko-pražskou, jednotlivé pak oddíly vojska svého vypravil do Klatov a k západnímu pomezí zemskému. Do Budějovic také spěchala studentská legie pražská, jež 1 května opustila Prahu. Císař mezi tím meškal v Schärdingu, na zprávu o postupu Francouzův uchýlil se však do Enže a později do Stramberka, odkudž 5 května zajel do Budějovic. Hrabě z Kolovrat ze stanovišť svých v okolí Plzně pozorovali pohyby sboru Bernadottova. Francouzský tento maršál stál se sborem svým a se Sasy s počátku války v Durynsku, ale po událostech u Řezna obdržel rozkaz císaře Napoléona, aby dle uznání svého ohrožoval levý bok arcivévody Karla v Čechách a zdržel část armády jeho. 20 dubna byl Bernadotte v Geře i dal se ihned na pochod k severozápadnímu pomezí českému. Když byl již dorazil do Adorfa nad Černým Elsterem ve Fojtlandu, odkudž chtěl udeřiti na Cheb, volán byl Napoléonem k Řeznu, na cestě ale, 30 dubna, došla jej v Horní Falci první depeše, která ponechávala jeho rozhodnutí, kterak škoditi Rakušanům. Rozhodl se tudíž, že vpadne do Čech od Mnichova nad Lesy. Ale nedůvěra maršálova k saským generálům nedovolila jemu energicky postupovati i uvítal s radostí rozkaz Napoléonův, který jej volal k Pasovu, kamž došel 12 května. Nebezpečenství válečné bylo z této strany odchodem jeho od hranic českých odvráceno.[2]) Armáda rakouská přibírajíc nové posily, denně se zesilovala a všichni vojínové dávali na jevo bojovnost i touhu po vítězství, kterým by nezdar bavorský byl odčiněn.

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II. 313.

[2]) Pelet, Mémoires sur la guerre de 1809 II, 240 sld.

Dle úmluvy s arcivévodou Karlem chtěl Hiller překročiti u Lince Dunaj a spojiti se s hlavní armádou v jižních Čechách soustředěnou, rychlým pochodem Francouzů však, proti nimž bylo mu stále kryti ústupu, přinucen byl k přechodu u Steina blíže Kremže. Tím byl původní úmysl arcivévodův změněn a těžiště války přeneseno z Čech do Dolních Rakous, zvláště do okolí vídeňského. Poněvadž Francouzi rychle obnovili linecký most a u Urfahru počátek jeho opevnili, bylo se nadíti vpádu jejich do Čech a proto vypraven hrabě z Kolovrat od Budějovic k Linci. Hiller pak obdržel rozkaz, aby zůstavil u Kremže menší pozorovací sbor, sám ale aby spěchal k Vídni a udržoval po Táborském mostě spojení levého břehu s městem. Arcivévoda sám odtáhl 6 května z Budějovic do Světlé v Dolních Rakousích, doufaje předejíti Francouze, dříve než by byli s to, aby Vídeň osadili. K obraně království českého zůstaven třetí armádní sbor hraběte z Kolovrat, jenž u Lince měl pozorovati pohyby vojsk francouzských. Hlavní jeho stan byl až do konce května v Cáhlově. Od Dolní Vltavice až k Eisenštejnu rozloženo podél hranic 8 práporů české zemské obrany, celkem 5.483 mužů, jimž velel plukovník Rosenheim, v Klatovech velel generál Radivojević oddělení řadového vojska a 9 práporům české zemské obrany, celkem 7.224 mužův, ostříhaje hranici zemskou od Eisenštejna k Chebu, v Plzni soustředěna byla záloha zemské obrany. V Terezíně velel generál Am Ende oddílu řadového vojska, 6 práporům české zemské obrany a oddílu Brunšvičanův a Hessů, celkem 7.309 mužů, maje stříci hranic saských [1]) Ale Napoléon byl již 10 května v Schönbrunnu a hotovil se k útoku na Vídeň silně osazenou. Tu arcivévoda vzdal se naděje, že dostihne Vídně dříve než Francouzi, a pojal úmysl, že Vídeň osvobodí, bude-li se alespoň po pět dnů držeti. Proto hnul se s armádou svou od Světlé k Rohům a Weikersdorfu, v Moldu však na cestě do Stokravy obdržel zprávu, že Vídeň arcivévodou Maximiliánem náhle opuštěná byla přinucena 12 května kapitulovati.

Napoléon ihned po pádu Vídně chtěl zmocniti se silnic, jež od Táborského mostu do Moravy a Čech skrze Moravské pole se rozbíhaly, aby ovládal spojení s nejdůležitějšími zásobárnami armády rakouské. Proto chtěl přejíti u Klosterneuburka Dunaj a osaditi horu Bisamberk, oddělující od sebe silnice do Moravy a Čech vedoucí, ale ostražitost Hillerova úmysl tento v čas zmařila. Napoléon tudíž rozhodl se, že přejde Dunaj pod Vídní přes ostrov Lobau u Císařského Ebersdorfu. 19 května přibyl sám do Ebersdorfu a již 20 května položen byl most, načež v noci na 21 květen veškera armáda francouzská přešla na levý břeh a ihned osadila pobřežní vesnice, zejména vsi Aspern a Esslingen, které na rychlo přeměněny v opevněné tábory, při čemž vysoká sýpka esslingská a kostelík aspernský tvrzím se podobaly.

Tak přibližoval se veliký boj, v němž mělo býti rozhodnuto i o osudu naší vlasti. Vítězství opět připoutané ku práporům Napoléonovým bylo by uskutečnilo plány, s nimiž se veliký výbojce již po delší dobu obíral. Provolání k Uhrům ze Schönbrunna prohlášené, aby shromáždili se na poli Rákoši a zvolili si nového krále, bylo předzvěstí změn, které po vítězství nad arcivévodou Karlem zamýšlel. Napoléon proto hleděl poraziti arcivévodu Karla velikou bitvou a poraženému odníti spojení s českými zeměmi, odkudž by byl mohl nadíti se největších posil, ježto obyvatelstvo bylo obecně proti Francouzům zaujato. Ale arcivévoda dobře usuzoval, že Čechy a Morava jsou poslední záštitou jeho a proto činil přípravy, by jej v bitvě štěstí válečné opustilo, k ústupu ku Praze, která měla býti strategickou jeho oporou.

Vida, že přechod přes Dunaj po pádu Vídně jest věcí nemožnou, činil arcivévoda přípravy k bitvě na Moravském poli. Podlé potoku Russbacha rozložil veškeru jízdu a předvoj posunul až k řece, jednak aby pozoroval pohyby nepřátelské a jednak aby Francouzům v přechodu překážel. Když však Francouzi přes to přešli, poručil arcivévoda svému předvoji ustoupiti, neboť pojal úmysl svésti bitvu s nimi a současně zničiti mosty jimi položené. Záhy z rána 21 května, v hod boží svatodušní, poručil arcivévoda, aby se armáda seřadila ve dvojí šik na výšině za Gerasdorfem mezi Bisamberkem a Russbachem. Podmaršál Hiller stál na pravém křídle u Stammersdorfa a Strebersdorfa v úhlu mezi silnicemi k Brnu a Praze vedoucími, v levo od něho sbor hraběte Bellegarda, za Gerasdorfem sbor podmaršálka prince Hohenzollernského, po obou stranách

[1]) Welden, Der Krieg von 1809, 7—9.

Russbacha u Wagramu sbor podmaršálka knížete Rosenberka. Mezi sbory prince Hohenzollernského a knížete Rosenberka ve dvojím šiku rozestavena veškerá jízda, jíž velel Jan kníže z Lichtenštejna, za ní u Säuringu záloha granátníků. Sbor polního zbrojmistra prince Russa osadil Bisamberk a lučiny dunajské na jeho úpatí. Po deváté hodině oznamovaly stráže, že Francouzi pokračují v přechodu a že osadily již Stadt-Enzersdorf, Esslingy a Aspern, načež arcivévoda poznávaje chvíli příhodnou, dal rozkaz k útoku na francouzskou armádu, jež byla rozestavena mezi Aspernem a Esslingy a k Hirschstättenu postupovala, jakkoli armáda rakouská, čítající celkem 103 práporův a 148 eskadron, tedy asi 75.000 mužů s 288 děly, byla ve značné početné menšině.

O poledni počaly pohyby vojska. Útok zahájil předvoj, jemuž velel generál Nordmann, pochodem proti Aspernu, kdež Francouzi byli výborně okopáni. Prudký útok bodákem vypudil Francouze z Aspernu, ale tito obdrževše posily, znovu ves osadili. Když však přitáhl na bojiště prvý rakouský šik, zahnáni Francouzi z celé vsi a toliko udrželi se za hřbitovní zdí u nevelikého kostelíka, výhodně bojiště ovládajícího. Znovu podařilo se generálu Molitoru Rakušany až do roviny přede vsí zatlačiti, ale přinucen byl k ústupu, když zpozoroval, že celá první kolonna rakouského prvého šiku proti Aspernu postupuje. Za ní postupoval již předvoj druhé kolonny, vedený podmaršálkem Fresnelem, který na výšině hirschstättenské se rozdělil: generál Vecsey obrátil se proti Esslingám, Winzingerode jal se útočiti na Aspern, v čemž jej Bellegarde a princ Hohenzollerský podporovali útokem na Aspern z pravého boku a na jízdu francouzskou. Strašné byly účinky rakouské dělostřelby, výborně řízené a vhodně položené, neméně zuřivý boj rozpředl se o Aspern, z něhož Francouzi po hrdinném odporu po třetí vytlačeni. Příchod maršála Masseny, který zaujal stanoviště před síncem chrámovým a chladnokrevně řídil bitvu v nejhustším dešti kulí rakouských, proměnil bitvu ve vražedný boj muže proti muži o každou píď půdy. Zatím předvoj Rosenberkův, vedený hrabětem z Klenového, udeřil na Esslingy, současně pak pokročil kníže z Lichtenštejna s veškerou jízdou a podnikl útok na jízdu francouzskou, čímž pěchotě rakouské, za předvojem následující a k útoku se soustřeďující, byla situace usnadněna. Všechny rakouské kolonny byly se pak sloučily a podnikly z obloukového postavení svého útok na nepřítele, zaujímajícího prostor, kdež přešel z ostrova Lobau. Dělostřelba na Aspern a Esslingen útok podporovala. Francouzi pokusili se jízdeckým útokem zmocniti se rakouských batterií a když prvý pokus rakouskou jízdou odražen, vypravena veškera francouzská těžká jízda, jíž velel generál d'Espagne, proti rakouské pěchotě. Ale arcivévoda zaujav stanovisko na místě rozhodujícím, krátkým proslovem nadchl vojíny své k udatnosti nadobyčejné. Jízda francouzská přicválala až na 40 kroků před řady rakouské pěchoty a někteří důstojníci volali již „Složte zbraň!“, než odpovědí byly jednotlivé dobře mířené výstřely. Tu jezdci francouzští řítili se plným tryskem na řady rakouské, již však zavzněly povely a následovaly výstřely, prvý, pak i druhý, třetí, a nádherná kyrysnická jízda, když se kouř rozptýlil, byla buď na útěku buď kryli jezdci a koně bojiště. Bodáky stihali Rakušané utíkající, jsouce při tom jízdou Lichtenštejnovou podporováni.

Teď obnoven útok na Aspern, který byl již v průběhu krátkého boje desetkrát vzat a opět ztracen. Hiller a Bellegarde vrhli se plnou silou na hořící ves, již hrdinsky hájil Massena, a sám arcivévoda přicválal a vojíny oslovoval. Setník Murrmann od pluku arcivévody Rainera postavil se v čelo malého zástupu a neodolatelně hnal se proti kostelíku. Příklad následoval a po krátkém zápase střed francouzských operací opanován. O deváté hodině večer ukončen boj. Rakušané zaujali dobytá stanoviště.

Napoléon nazejtří 22 května kázal rychle opraviti mosty a počíti boj novými svěžími silami. Ale ani arcivévoda nelenil. Třem armádním sborům dostalo se úkolu hájiti Aspern, kníže Rosenberg měl učiniti útok na Esslingy. Za svítání již počal boj. Zuřivý útok Massenův přinutil Rakušany k ústupu z Asperna, Rosenberg vzal mezitím Esslingen, kdež Francouzi bránili se hrdinsky v mnohopatrové sýpce, ale když přichvátal generál Saint-Hilaire s divisí dosud neunavenou, opět ze vsi vytlačen. Tu Napoléon shledával chvíli příhodnou k mohutnému útoku, kterým by rakouské vojsko porazil a jednu část k ústupu do Uher, druhou do Čech přinutil. Útok tento svěřil osobnímu svému příteli maršálu Lannesovi, kdežto Massena měl hájiti Aspern a Davoust zesíliti obranu Essling. Prudký útok velikých zástupův potkával se s úspě-

chem a mezi sbory Lichtenštejnovým a Hohenzollernovým již byla mezera, kterou pluk Zachův aby uhájil, s to nebyl. Massena již dával rozkazy k postupu z Asperna a Napoléon i Lannes mněli se již býti vítězi. Tu přicválal arcivévoda na místo ohrožené, přivedl do mezery prápor pěchoty a současně odrazil plukovník Mecsery zuřivý útok čtyř francouzských pluků jízdeckých, které chtěly postavení rakouské proraziti. Posila granátníků vyplnila mezeru ve středu. Arcivévoda sám chopil do rukou prápor pluku Zachova a v čele vší pěchoty pokročil k útoku, dělostřelectvem účinně podporovanému. Francouzi počali ustupovati. Když došla zpráva, že podařilo se setníku Magdelnogovi zničiti francouzský most u Cís. Ebersdorfu spuštěním hořících lodních mlýnův a vorův i lodí kamením obtížených, čímž přerušeno spojení Francouzů s pravým břehem dunajským, nařídil Napoléon maršálu Lannesovi, aby zanechal útoku a přestal na hájení stanovišť zaujatých. Užívaje příznivého okamžiku, nařídil arcivévoda obecný postup ku středu a soustředěný útok na Aspern a Esslingy. Neodolatelným útokem vzat Aspern, hřbitovní zeď stržena, chrám i fara zapáleny a arcivévoda sám postupoval mezi sbory Massenovým a Lannesovým, aby dosáhl lobauského mostu. Z té příčiny nařídil o poledni mohutný útok na Esslingy, o něž s největším zápalem až do večera bojováno. V noci nařídil Napoléon ústup na ostrov Lobau; o 3 hodině ranní opustil jeho zadní voj i Esslingy i ostatní ještě zbývající stanoviště na levém břehu dunajském V posledním zápase o Esslingy utrhla dělová koule chrabrému maršálu Lannesovi obě nohy, načež skonal ještě v noci, za upřímného soucitu arcivévodova, který snažil se, aby hrdinnému nepříteli poskytl dle možnosti úlevy ve smrtelném zápase.

Poprvé ve svém životě byl císař Napoléon velikou bitvou poražen, při čemž významnou bylo okolností, že poražen byl armádou početně slabší, jím podceňovanou a ještě po vítězství eckmühlském a řezenském s ozbrojenými hordami Xerxovými srovnávanou. S našeho českého stanoviska dlužno vytknouti, že větší polovici vítězné armády rakouské skládaly pluky české, mezi nimi i nedávno zřízená zemská obrana, a arcivévoda sám i jednotliví generálové a důstojníci opětovně vojíny k útoku česky povzbuzovali. Českému původem dělostřeleckému plukovníku Smolovi přičítal sám arcivévoda v úřední své zprávě hlavní zásluhu o vítězství.

Ztráty z obou stran byly veliké, na rakouské straně padlo 87 důstojníkův a 4199 mužů, 13 generálů, 663 důstojníkův a 15.651 mužů bylo raněno, 8 důstojníkův a 829 mužů zajato. Na francouzské straně padli maršál Lannes, generálové d'Espagne, Saint Hilaire a Abuquerque, maršálové Massena i Bessières a 6 generálů bylo raněno, dva generálové zajati. Mrtvých bylo přes 7000, raněných 29,773, 2300 zajatých. Situace Napoléonova byla velice vážná, neboť na ostrově Lobau, kamž poražená armáda jeho se uchýlila, nebylo zásob, a jediný chatrný most, jež Dunaj dešti mohutně zvodněný nad to stále ohrožoval, nestačil ku spojení s pravým břehem ani ku pravidelnému zásobování. Napoléon sám s maršálem Berthierem a generálem Savarem na malém člunu přeplul rámě dunajské a přenocoval v Cís. Ebersdorfě na prostém lůžku slamou postlaném.

Útok Rakušanů na Lobau byl by vítězství aspernskému dodal významu v důsledcích, ale arcivévoda nemohl se jeho odvážiti z příčin v novější kritice nedoceňovaných. Neprávem vytýká se hrdinnému knížeti, že uměl sice vítěziti, ne však z vítězství těžiti (vincere scis, victoria uti nescisi), neboť především bylo vojsko jeho číselně slabší, dále bylo stálými pochody a dvoudenním nerovným bojem vysíleno, všecka děla byla ustavičnou střelbou vypálena, nebylo střeliva ani pontonů, jež ztraceny u Řezna, Dunaj pak rychle stoupal Sám Hiller u večer druhého dne bitevního vyslovil se proti stihání Napoléonovu, které mohlo se snadno obrátiti proti Rakušanům. Význam vítězství aspernského jest tudíž akademický, ale z dvou příčin přece veliký. Poprvé na své vítězné dráze byl největší válečník všech dob poražen, čímž ztrhán nimbus jeho nepřemožitelnosti, a vojsku rakouskému, v jehož řadách bojovalo tehdy množství živlů lidových vedle vojínů z povolání, náleží zásluha tohoto vítězství.

Armádní rozkaz arcivévody Karla ze dne 24 května vytýká také po zásluze veškery tyto momenty. „Na bojišti jste prvními vojíny světa“, volal arcivévoda k armádě své, „buďte a zůstaňte jimi i v duchu kázně, v lásce, pořádku, v úctě k majetku občanů; pak jste netoliko první, nýbrž jediná armáda a vděčná domovina bude žehnati činům vašim.“ Všichni sboroví velitelé byli vyzváni, aby

podali seznamy těch, kdož se vyznamenali. Arcivévoda sám na prvém místě vzdal uznání Janu knížeti z Lichtenštejna, kterýž dle jeho slov zvěčnil jméno své. Chrabrý plukovník Smola vedle náčelníka generálního štábu barona Wimpffena jmenován kommandérem řádu tereziánského.

Pohříchu byl vítězstvím u Asperna Napoléonův postup toliko na čas zadržán. S neobyčejnou energií svolával císař francouzský posily, aby mohl znovu přikročiti k vydatnému útoku, a již třetí den po bitvě přitáhl k Vídni maršál Davoust se 46.000 muži. Ale ani arcivévoda Karel nelenil, nýbrž očekával v krátké době posily ze dvou stran. Především měl dle úmyslu jeho arcivévoda Jan s italskou armádou postupovati k Salcburku a hledati styků se sborem hraběte z Kolovrat, aby přerušil spojení Napoléonovo s jižním Německem a Francií, Prusko dávalo na jevo úmysly účastniti se činně války po boku Rakouska. Na českosaském pomezí utvořil vévoda brunšvický v Olešnici sbor dobrovolníků, do něhož vstoupilo mnoho pruských důstojníkův a vojínů. Byla to slavná „legie msty“ (Legion der Rache), která se již krojem lišila. Členové její oděni byli černě a měli na čákách hlavu umrlčí. 21 května prošel vévoda brunšvický se sborem svým, asi 2000 mužů čítajícím, Jablonným[1]) a vpadl do Horní Lužice. Generál Am Ende vtrhl také do Saska a sbor vedený generálem Radivojevićem do Horních Frank. Am Ende a vévoda brunšvický osadili 11 června Drážďany a později spojivše se též důležité Lipsko.[2]) 11 června osadil Radivojević i Bayreuth, 26 června plukovník Mikanović i bohatý Norimberk. Když westfálský král Jeronym a maršál Junot přivedli Sasům posily, přinuceni sice rakouští generálové k ústupu, ale účel pravý zdržeti větší počet Francouzův a odvrátiti vpád jejich do Čech byl dosažen. Události tyto byly v Berlíně radostně vítány. S počátku května meškal v Praze pruský komoří Voss a vyjednával s nejvyšším purkrabím hrabětem Wallisem a s generálem hrabětem z Kolovrat, ku konci května princ Oránský ujišťoval Stadiona, že Prusko jest odhodláno účastniti se války, ministr Holtz pak oznámil ochotu krále pruského k ujednání příslušné smlouvy.

Vinu, že příznivá tato situace unikla, měl arcivévoda Jan. U alpského lidu velice populární a k drobné horské válce způsobilý kníže tento neměl vlastností potřebných k vedení větší armády, zejména nedovedl se ve chvíli potřebné podříditi rozkazům Karlovým. Hned po událostech u Landshuta a Řezna ukládal arcivévoda mladšímu bratru svému, aby od Bělaka postupoval k Salcburku a ohrožoval spojení Napoléonovo, tento ale o své újmě dal se na pochod do Uher, aby se tam spojil se šlechtickou insurrekcí u Rábu shromažďovanou. Arcivévoda Karel po pádu Vídně s jednáním tímto souhlasil, ježto domníval se, že se bratr s ním v době nejkratší na Moravském poli spojí. 1 června přitáhl Jan do Körmenda a nazejtří obdržel rozkaz Karlův, aby odtáhl k Rábu, spojil se s palatinem arcivévodou Josefem, vůdcem šlechtické insurrekce uherské, a spěchal nejkratší cestou skrze Žitný okres na Moravské pole. Jan ale podal námitky, chtěje se nejprvé vrhnouti na maršála Macdonalda, zahnati jej do Korutan a spojiti se se sbory bána chorvatského i generála Chastelera, z Tyrolska ustupujícími, načež zamýšlel uderiti na místokrále italského Eugena Beauharnaisa a alpské země vytrhnouti zcela z rukou Francouzů. Trpkými slovy vytýkal Karel ctižádostivému bratru svému jednání, které netoliko odnímalo naději v příchod potřebných posil na Moravské pole, nýbrž ohrožovalo i veškery branné síly na pravém břehu uherského Dunaje shromážděné. Teprvé když nařídil císař určitě arcivévodovi Janovi, že jest jemu ve všech příčinách poslouchati rozkazů Karlových, hnul se onen od Körmenda k Rábu, ale několik drahocenných dnů již bylo ztraceno, soustředění všech branných sil na Moravském poli na výsost stíženo a místokráli italskému možnost podána napadnouti sbory u Rábu tábořící[1]) i spojiti se s hlavní silou Napoléonovou. Avšak ani teď nepodřídil se Jan rozkazům Karlovým. Tento nařizoval, aby Jan táhl nejkratší cestou k Prešpurku, Jan ale odpověděl, že by takto odstranil sám překážky spojení všech vojsk francouzských a pravý břeh dunajský že by upadl do rukou Napoléonových.

V prvých dnech po bitvě u Asperna hodlal arcivévoda Karel přibrati k sobě nej-

[1]) Pinkava, Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberk in Böhmen, 65.

[2]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 396.

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 403 sld. Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 338 sld.

bližší posily, u Přešpurka překročiti Dunaj a přejíti k offensivě. Buď útok, který sliboval úspěch, nebo čestný mír za dojmu vítězství — toť byly myšlenky vítěze u Asperna, který s vojskem svým nebyl nijak v poloze příznivé. Byl odkázán výhradně na prostředky, jichž země české mohly poskytnouti, kdežto Napoléon měl na snadě prostředky téměř celé západní Evropy. Arcivévoda Karel poměry ty správně posuzoval a proto pečoval i o zajistěnou čáru ústupní. Po mnohých úvahách shledal, že poražen jsa bitvou, mohl jediné do Čech ustupovati. Dosáhl-li v čas hornatého okolí jihlavského, odňal Francouzům možnost využitkovati s prospěchem převahy jízdné, Čechy pak pokládány za zemi, kdež bylo s dostatek potravin i mužstva a koňstva na doplnění mezer ztrátami v dosavádních bojích způsobenými. Také bylo se v Čechách nadíti účinné podpory se strany obyvatelstva, neboť nikdež tou dobou neplály nadšení vlastenecké a nenávist proti Francouzům mocněji nežli v Čechách. Armáda Karlova u Asperna a později u Vagrama byla spíše českou než rakouskou: české pluky, čeští generálové a důstojníci tvořili jádro její, české povely a nadšené přímluvy ozývaly se v okamžicích rozhodných. Vedle Prahy bylo ještě v Čechách čtvero pevností hojně zásobených, Praha pak mohla býti posledním útočištěm armády, poskytujíc polohou svou mnohé výhody. Veliký prostor hradbami pražskými obehnaný hodil se, aby se v něm armáda zotavila a znovu sebrala. Vltava a příkrá údolí město obklopující znesnazovaly obklíčení, které by bylo obtížné a vyhledávalo by dlouhého času. Poloha města byla příčinou, jakož se ukázalo za pruského obléhání r. 1757, že útočící vojsko musilo rozděliti se v osamocené oddíly, samostatně operující, které bylo posádce snadno překvapiti a rozptýliti dříve než od nejbližšího oddílu pomoc došla. Pochod ku Praze byl by Francouze vzdálil od Itálie a od čáry dunajské, které poskytovaly jim nejlepší spojení, i bylo by potřeba spojení toto chrániti značnějšími oddíly vojenskými. Konečně ústupem do Čech a vhodným způsobem obrany v této zemi byl by získal císař potřebného času k novému vyjednávání.[1]) Události již vylíčené přiměly jej však, že posunul levé křídlo své více k východu, aby byl blíže Uhrám, odkudž očekával pomoc Janovu a Josefovu. Napoléon uložil tudíž místokráli italskému, aby sbory u Rábu shromážděné zadržel. Jednání arcivévody Jana, který ani přes výslovný rozkaz císařův nepřešel Dunaj u Rábu, dokud ještě byl přechod uvolněn, usnadnilo úkol tento. 14 června udeřil místokrál na rakouské sbory, k bitvě nepřipravené a s nechutí bojující, i způsobil jim těžkou porážku, hlavně vinou uherské insurrekce, která zdráhala se přikročiti k útoku. Než ani po této ztracené bitvě neuposlechl arcivévoda Jan rozkazů, které mu ukládaly, aby se zbytkem vojska svého spěchal na Moravské pole.

Vítězství u Rábu zjednalo Napoléonovi velice výhodnou situaci; mohl spojiti se s vojskem místokrále italského a přejíti k rozhodnému útoku dříve než by dostalo se arcivévodě Karlovi značnějších posil. Také arcivévoda Karel poznával, že jest mu svésti bitvu za poměrů nevalně změněných a proto obral si za bojiště širou rovinu u Německého Vagrama, Barbasdorfa a Markgrafneusiedla, před níž klikatým a hluboce zarytým řečištěm vine se potok Russbach. Armáda rakouská zesílena byla mezitím příchodem sboru hraběte z Kolovrat a zemskou obranou z Čech i z Moravy, veškeren pak pravý břeh dunajský dobře osazen a opevněn, aby přechod Francouzům byl stížen. Hlavní stan arcivévodův byl v Německém Vagramu. Napoléon opustil 1 června Schönbrunn a přeložil hlavní svůj stan na ostrov Lobau. 4 července večer počal přechod Francouzů za veliké bouře a 5 července zahájen z francouzské strany útok na Esslingy a Enzersdorf, čímž počala veliká bitva zvaná po vsi Vagramu. Francouzi vzali rychle všechna opevnění mezi řečenými sídly útokem a zmocnili se i Enzersdorfu. K poledni postoupili již maršálové Davoust a Oudinot až k Pysdorfu a Raasdorfu, jiný pak oddíl, jemuž velel Massena, vyrazil mezi Esslingy a Enzersdorf a postupoval k Breitenlee, načež rakouské oddíly v plném pořádku pod ochranou svých děl ustoupily. Zatím zasáhli již do boje i Sasové, kterým velel maršál Bernadotte, o poledni pak přitáhli místokrál italský a maršál Marmont. Dle Napoléonova rozkazu přikročili odpoledne Davoust, Oudinot, Massena, Bernadotte i místokrál k soustředěnému útoku, při čemž zřejmý byl bitevní jeho plán zaujati pevné stanoviště mezi arcivévodou Karlem i Janem, překaziti spojení obou rakouských křídel a udeřiti na střed

[1]) Wertheimer, Geschichte Österreichs u. Ungarn im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 362 (dle pamětního spisu arcivévody Karla).

rakouského postavení nad Russbachem. Proto uložil Napoléon Massenovi, aby zapletl v boj rakouské pravé křídlo, Oudinot a místokrál měli na se upoutati rakouský střed, Davoust pak po obou stranách Russbachu proti levému křídlu pokročiti. O čtvrté hodině odpolední rozpředla se bitva na celé čáře. Francouzi vzali Grosshoffen, jízda jejich vrazila mezi Markgrafneusiedel a Obersiebenbrunn, ale sbory Rosenberkův, prince Hohenzollernského a Bellegardův hájili Russbacha s uznáníhodnou udatností. Zvláště zuřivý boj rozlítil se o Baumersdorf, v němž na rakouské straně bojoval arcivévoda Karel v prvých řadách. Jízda francouzská byla odražena útok na Markgrafneusiedl zastaven.

Již u večer kázal Napoléon místokráli itálskému, aby udeřil spolu s Bernadottem, Macdonaldem a Oudinotem znovu na rakouský střed. Zuřivě vrhl se Macdonald na sbor Bellegardův, přinutil jej k ústupu a některé pluky uvedl v nepořádek, takže se již dávali na útěk. Tu přicválal arcivévoda Karel, rychle zjednal ve zmatku již ohrožujícím pořádek a nedbaje vlastní bezpečnosti, obnovil boj i tlačil Francouze zpět. Jedné chvíle stál arcivévoda až u francouzských harcovníkův a již jeden z nich mířil po jeho postavě, ale setník Weitenfeld od pluku Vogelsangova zavčas srazil útočníka. Nebezpečenství však vzrůstalo, nebo arcivévoda pronikl již do řad francouzských. Důstojník jakýsi již vyzýval jej, aby se vzdal, a bylo slyšeti povely střílet na rakouského vojevůdce. Arcivévoda byl na paži poraněn, ale útok francouzský byl zatím odražen, nepřítel za Russbach zahnán. Příznivý výsledek bitevní pro rakouské zbraně byl toliko zvážen vzetím Vagrama skrze Bernadotta, než ani tento úspěch nezůstal Francouzům, ježto pozdě na noc byli Francouzi z hořící vsi opět vypuzeni. Tím skončil o jedenácté hodině noční prvý den bitvy.

Za kratičké letní noci arcivévoda Karel nedbaje svého poranění, rozestavil sbory své, čítající 110.578 mužů se 410 děly, proti níž dle vlastních slov Napoléonových stálo 172.552 Francouzů, Vlachův a sborů spolku Rýnského se 7.584 děly. Francouzi nad to měli nepoměrně četnější jízdu i dělostřelectvo. Arcivévoda zamýšlel Francouzům přerušiti spojení s ostrovem Lobau a rozptýliti je v nížině Moravského pole. Arcivévodě Janovi zaslán rozkaz o 2 hodině v noci, aby s největší rychlostí uspíšil příchod svůj; o desáté hodině dopolední byl Jan s oddílem svým v Marchecku a žádal podmaršálka hraběte Rosenberka o určení, kam se má obrátiti. Napoléon opět snažil se sbory své ve středu shromážditi a přesilou na Rakušany udeřiti.

O čtvrté hodině ranní dne 6 července spořádal se u Markgrafneusiedla čtvrtý armádní sbor rakouský ve tři útočné šiky, jízdou na levém křídle chráněné, a počal operovati proti Grosshofenu a Glinzendorfu. Ježto však nebyla dosud žádná zpráva o příchodu arcivévody Jana a pravé křídlo rakouské v uspořádání bitevním se zpozdilo, byla obava, že by sbor Rosenberkův neodolal sám francouzské přesile a proto kázal arcivévoda, aby levé křídlo v boji ustálo. Toho využil rychle Napoléon a kázal z děl svých střílet proti rakouským batteriím u Markgrafneusiedla rozestavenýmí, jež po výtce umlčeny. Následkem toho přinucen Rosenberk postaviti se za Russbachem a Napoléon nařídil Davoustovi, aby s celým středem udeřil na Markgrafneusiedl, Massenovi pak, aby opanoval Aderklaa, jehož se byl právě Bellegarde přes hrdinný odpor Sasů zmocnil.

Tím rozlítil se boj po celé čáře. Bellegarde srdnatě odrážel útoky Massenovy a hrabata Kolovrat a z Klenového postupovali proti levému křídlu francouzskému. Tu Massena, jenž pro bolest v noze z kočáru velel, sám osobně pobízel veškeru pěchotu svou k útoku na Aderklaa, vypudil Rakušany ze vsi a spůsobil nepořádek v řadách jejich; arcivévoda Karel však a Bellegarde rychle prchající již sešikovali, Aderklaa vzato útokem a v prudkosti boje arcivévoda ocitl se tak blízko nepřátelských oddílů, že opět mu hrozilo zajetí. Aspern, Esslingy a opevnění kolem těchto sídel upadla do rukou rakouských. Napoléon ale znal přesilu svou a proto nedbal těchto neúspěchů nýbrž vrhl se prudce na levé rakouské křídlo, hledaje tam těžiště bitvy. Veškeren střed dosud bitvou nedotčený obdržel rozkaz k útoku, jejž řídili maršálové Davoust, Macdonald a Bessières. Přes největší hrdinství nebyl Rosenberk s to, aby proti ohromné přesile udržel se v zaujatých stanovištích, i byl přinucen opustiti Markgrafneusiedl. Na levém křídle rakouském vzrůstalo nebezpečenství, že je Francouzi obejdou, a toužebně pohlíželi vojevůdci směrem k Marchecku, odkudž arcivévoda Jan očekáván byl s pomocí. Příchod sboru arcivévodova byl by bitvu rozhodl s prospěchem

zbraní rakouských, proto s největší houževnatostí hájili každou píď půdy a kde nuceni byli přesile ustupovati, dálo se to v největším pořádku a s těžkými ztrátami Francouzů, kteří neodvažovali se ani ustupujících pronásledovati. Rakušané ustupovali podél brněnské a znojemské silnice.

Ztráty z obou stran byly ohromné. Francouzů čítalo se 14.000 mrtvých a raněných, 7.000 zajatých, Rakušanů bylo 20.000 mrtvých a raněných, 8.000 zajatých. 4 rakouští generálové padli, arcivévoda Karel a 10 generálů bylo raněno. Francouzská přesila opanovala bojiště, ale rakouské vojsko ustoupilo ve vzorném pořádku a za stálého boje, jehož jednotlivé podrobnosti svědčily o hrdinské mysli a o nenávisti vojska proti Francouzům. Arcivévoda Karel ve slavném svém armádním rozkaze ze dne 7 července 1809 připisuje vinu porážky levému křídlu, v němž nastal obecný zmatek a tak zaviněn byl předčasný ústup.[1])

Nejtěžší však vina spadá před tváří dějin na arcivévodu Jana, který teprve mezi pátou a šestou hodinou odpolední druhého dne bitevního stihl s 12.000—13.000 muži do Siebenbrunna, jakkoli již meškal v Marchecku. Arcivévoda sám i jeho lichotníci nedovedli odůvodniti jednání toto. Staly se sice pokusy smýti vinu porážky s hlavy ctižádostivého knížete a tvrdilo se, že měl Napoléon pohotově zálohy, jež dotud boje se nesúčastnily, ale nikdo nedovedl vysvětliti, proč arcivévoda, který zajisté slyšel hřmění sterých děl v nejbližším svém sousedství, viděl sloupy dýmu a plameny z hořících vsí a měl v rukou určitý rozkaz velícího bratra svého, dal se teprvé po 18 hodinách na pochod z pravého břehu dunajského na bojiště k Marchecku a proč alespoň ve druhý den bitevní včas nepřispěl u Siebenbrunna Rosenberkovi![2]) Zjištěnoť zajisté, že obdržel arcivévoda Jan rozkaz k bezodkladnému pochodu dne 5 července o páté hodině ranní, vyrazil však teprvé 6 července o prvé hodině s půlnoci.[3])

Ústup arcivévody Karla dál se směrem ke Znojmu, neboť arcivévoda chtěje šetřiti poslední rakouskou armádu, odhodlal se dle úmyslu již pojatého ustoupiti do Čech. Francouzi neznajíce záměrů rakouského vojevůdce, táhli za ním v patách trojím proudem: Massena skrze Hollabrunn, Marmont Lávou ke Znojmu, Davoust k Mikulovu. Poněvadž byly domněnky, že se arcivévoda Jan pokusí o spojení s bratrem u Hodonína, obdržel místokrál italský rozkaz pohyby arcivévody Jana bedlivě pozorovati a spojení jeho s arcivévodou Karlem zmařiti.[1]) Tím přenesena válka do zemí českých a sice s počátku na Moravu. Ježto arcivévoda ustupoval ke Znojmu a odtud dále k Jihlavě, nařídil Napoléon i Davoustovi, aby blížil se pravému boku Marmontovu. 9 července obdržel arcivévoda v Schöngraben od císaře zprávu, že postupují Francouzi kolem Hrádku u Jaroslavic ke Znojmu, jehož dlužno hájiti, neboť ve Znojmě byly uchovávány všechny pokladny, most tamní byl důležitým přechodem přes Dyji, město pak samo ovládalo silnice do Čech vedoucí. Francouzové byli již toliko od Znojma dvě hodiny cesty vzdáleni, arcivévodovi však bylo uraziti šest hodin pochodových, aby nepřítele předešel, i proto spěchal s největší rychlostí ke Znojmu a 10 července záhy z rána osadil s částí vojska svého výšiny kol města, jichž v touž chvíli dostihli i Francouzi. Bylo tudíž o Znojmo podstou piti bitvu.

Granátníci rakouští byli právě položili se u Stošikovic a Suchohrdlí na levém, u Bohumělic a Oblekovic na pravém břehu dyjském, chráníce most znojemský, když počala srážka s francouzskými harcovníky. Brigáda granátníků generála Steyrera rychle osadila s děly a lehkou jízdou výšiny za Stošikovici, brigáda Mervillova položila se u mostu, jízda stála v záloze po obou březích a na jihlavské silnici. Francouzi za prudké střelby z děl učinili mocný útok na brigádu Steyrerovu, která však po celých pět hodin vytrvala ve svých stanovištích a teprvé když byla v bocích ohrožena, počala ustupovati k Stošikovicům. Ústup tento kryl prápor granátníků, vedený majorem Hromadou, tak vytrvale, až v týle jeho rakouské oddíly znovu se sešikovaly. Francouzi hnali útokem na Stošikovice, ale Rakušané hájili hrdinsky vchodu do vsi a ustoupily teprvé, když Steyrer osadil vinohrady na okolních výšinách. Na pravém břehu řeky odrazil Francouze generál Scovaux a zatím dělostřelectvo a

[1]) Dle Dullera, Erzherzog Carl, 687—706.

[2]) Boer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 414 (dle listin poprvé užitých).

[3]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 373

[1]) Maršál Berthier místokráli Eugenu 9 července 1809 Correspondance de Napoléon Ier, XIX, 273 sld.

vozatajstvo získalo času k průchodu Znojmem, jimž přichvátal na pomoc Bellegarde, před tváří nepřítele rychle přebrodil se na levý břeh a osadil výšiny u Přímětic, aby předešel Francouze od Suchohrdlí se přibližující. Tím zadržán útok francouzské jízdy, která chtěla se zmocniti jihlavské silnice, musila však k Suchohrdlí ustoupiti. U Suchohrdlí, Stošikovic a Bohumělic bojováno až do noci, most znojemský však uchráněn a jádru rakouského vojska podána možnost k přechodu na levý břeh dyjský.

Arcivévoda byl přinucen těmito událostmi svésti 11 července velikou bitvu v poloze ne valně příznivé, aby byla dána možnost dělostřelectvu, vozatajstvu a dopravě pontonů dospěti v době nejkratší skrze Ves Vranovskou, Moravské Budějovice a Želetavu do hornatého úkrají jihlavského. Záhy z rána bylo již vojsko ve zbrani a k boji připraveno. Pátý armádní sbor osadil Znojmo, jehož most byl zatarasen, výšiny kol Louky a před Stošikovici, pak klášter svatopolitský; východněji u Přímětic rozložen byl prvý sbor, aby chránil debři dyjskou, třetí sbor rozestaven za Přímětici a u Unanova. Šestému sboru uloženo chrániti jihlavskou silnici a dělostřelectvo, proto byl posunut k Olbramukostelu.

Francouzové osadili výšiny za Stošikovici a Suchohrdlím, blízký les pak kryl pohyby jejich pravého křídla. Z rána o šesté hodině pokoušel se již Massena u Nového Saldorfa překročiti řeku Dyji, před polednem pak přišel sám Napoléon, chtěje tak říditi bitvu, aby ohrozil rakouskou čáru ústupní a opanoval silnici jihlavskou.

O sedmé hodině z rána 11 července počal boj, vedený na obou stranách s největší houževnatostí. Po tuhém zápase zmocnili se Francouzi znojemského mostu, tím však prudší rozlitil se boj o výšiny město ovládající. Odpoledne hnal Massena útokem na město a Vídeňská brána byla již téměř v moci jeho, ale za prudkého lijavce vedl hrabě Leiningen některé prápory pěchoty k útoku bodákem a zapudil Francouze ze stanovišť již nabytých, při čemž dva generálové upadli v zajetí Příklad Leiningenův působil. Na všech stranách přikročila rakouská pěchota k útoku, Francouzi zahnáni k mostům a pláň u Suchohrdlí uhájena proti francouzské pěchotě. Vítězství chýlilo se již k rakouským práporům — tu podvečer francouzský parlamentář oznámil, že ujednáno jest právě příměří mezi arcivévodou Karlem a Napoléonem ve Znojmě. Teprvé po delší době podařilo se rozkacené rakouské vojíny přiměti ku klidu.[1])

Zpráva, že příměří ujednáno, způsobila veliké vzrušení u dvora a v kruzích další válce chtějících, které vytýkaly arcivévodě Karlovi jednání samovolné, jakkoli tento byl oprávněn dle okolností příměří sjednávati. Arcivévoda poslání Lichtenštejnova k Napoléonovi užil za ujednáním příměří, ježto nahlížel, že další boj jest bezúčelný. Proto 10 července nabídl skrze Bellegarda francouzským generálům příměří. Odpověď dlouho nedocházela, ba útoky dne 11 července byly ještě prudčí, ale hrdinný odpor Rakušanů, zdá se, že spůsobil obrat. Uprostřed nejtužšího boje dostavil se generál Montbrun k rakouským předním strážím, chtěje vyjednávati o příměří dle zmocnění, které udělil Napoléon, když v poledne k armádě přijel. Napoléon měl maličko po svém příjezdu prvou rozmluvu s knížetem z Lichtenštejna, vypraveným k němu ze dvoru císařského. Poslání Lichtenštejnovo značilo, že i v okolí císaře Františka přichází k platnosti směr míru přející. K odpůrcům míru a k protivníkům arcivévody Karla družil se sice i arcivévoda Jan, který navrhoval, aby veškera armáda soustředila se v horních Uhřich k novému útoku. Ministr hrabě Stadion byl nejkrajnějším odpůrcem míru, proti němu však bývalý velvyslanec v Paříži hrabě Klement Václav Metternich hájil potřebu, aby s Napoléonem o mír bylo vyjednáváno. K jeho popudu vypraven tudíž 8 července Lichtenštejn k Napoléonovi, krok tento Stadiona však tak rozmrzel, že prohlásiv přítomnost svou v hlavním stanu císařově, pokud by se o mír vyjednávalo, za škodlivou, zůstal v hlavním stanu arcivévodově a když tento velení se vzdal, do Prahy odejel. Do jeho návratu v prvých dnech září jových byl skutečným ředitelem politiky zahraničné Metternich. 11 července přijal Napoléon knížete z Lichtenštejna, ale v rozmluvě vedl si příkře, odmítaje veškero jednání o mír a prohlašuje, že Rakousko rozdělí v jednotlivé koruny, jichž osobní unií vzniklo, a že císaře Františka donutí, aby se vzdal.

Přes to ale přistoupil Napoléon na návrh, jenž mu mezitím ve jménu arcivévody Karla byl jeho generály oznámen, a svolil,

[1]) Dle Dullera, Erzherzog Carl, 707—712.

aby nepřátelství bylo zastaveno. Politické i válečné úvahy byly podnětem k rozhodnutí, z něhož arcivévoda Karel vyvozoval, že Napoléon nepomýšlí dotknouti se celistvosti císařství rakouského. V noci ze 11 na 12 červenec bylo tudíž vyjednáváno o příměří, které konečně smluveno na šest neděl za podmínek pro Rakousko velmi obtížných. Rozhraním ustanovena hraniční čára mezi královstvím českým a Hornímí Rakousy, hranice krajů znojemského a brněnského, čára od místa, kde hranice kraje brněnského dotýkaly se řeky Moravy, po Moravě pak až k ústí Dyje. Brno též ponecháno v moci Francouzů:[1]) Špilberk měl býti vydán Francouzům 14 července. By císař příměří neschválil, hodlal arcivévoda ustoupiti k Brnu a tam svésti bitvu, o jejímž nepříznivém výsledku se neklamal. Poslední záštitou měly býti Olomouc a polabské pevnosti české; arcivévoda sám se zbytkem vojska chtěl se vrhnouti do Prahy a tam Francouzům znovu na odpor postaviti.[2]) Později však změnil úmysly své. Chtěje míti zajištěno spojení s Olomoucí, s arcivévodou Ferdinandem v Haliči a s Uhry, zůstal po několik dnů hlavním stanem v Litomyšli a armádu svou převedl skrze Přibyslav, Krucemburk a Poličku do severní Moravy. V Čechách zůstala divise generála Sommarivy u Budějovic k ochraně čáry demarkační, u Jihlavy pak uložen pátý armádní sbor knížete Rousa.[3]) Arcivévoda zesílil se v Litomyšli posilami z Čech, takže armáda jeho 20 července opět čítala 74.036 mužů.

O příměří Znojemském podal arcivévoda ihned zprávu císaři, žádaje o potvrzení, jež bezpečně očekával. Ale u dvora císařského v Totiši čin jeho docházel různého posouzení. Odpor rostl, když Lichtenštejn vrátil se do hlavního stanu císařského, kdež zpráva jeho způsobila dojem na výsost nepříznivý. Válečná strana přiměla především císaře, aby arcivévoda Karel odstraněn byl od velitelství. Císař svolil a dal bratru svému nemilostivý pokyn, aby hlavní armádu do 31 července převedl kol Olomouce do horního Pováží. Arcivévoda s důrazem namítal, že další pokračování ve válce bude Rakousku osudným, ale císař prohlásil, že sám ujímá se velení. Bylo to opatření rozhodně nemoudré, jež Napoléon sám veřejně káral. Dle jména byl odtud vrchním velitelem císař, vedle něhož stál v čele armády kníže Lichtenštejn, maje náčelníkem generálního štábu generála hraběte Radeckého.

Zatím ve vyjednávání s Napoléonem pokračováno za okolností, které nejpronikavěji dotýkaly se osudu českých zemí. Jako na počátku husitských válek a za druhé války slezské i sedmileté jednalo se teď vážně o zrušení zeměpisné jednoty království českého, tisíciletým vývojem posvěcené, neboť Napoléon pokládal je za předmět svých úvah politických. 15 července 1809 přijat byl Lichtenštejn Napoléonem podruhé, celkem vlídněji, ale přes to prohlásil Napoléon, že celistvost Rakouska jen tehdy bude uchována, vzdá-li se císař František trůnu s prospěchem bratra svého, bývalého velkovévody toskánského i tehdy velkovévody würzburského Ferdinanda.[1]) Mezi rozmluvou dle jednoho pramene Napoléon projevil vůli svou rozloučiti jednotlivé koruny, z nichž Rakousko se vyvinulo, a na tomto ne valně lákavém základě měly býti zahájeny v srpnu smírné konference v Uherských Starých Hradech.

Císař František zakládaje jednání své zprávou Lichtenštejnovou, obrátil se na Napoléona listem vlastnoručním, jímž oznamoval, že zplnomocnil k vyjednávání ve Starých Hradech hraběte Metternicha a generála hraběte Nugenta; krok tento předpokládal, že dal císař souhlas i k příměří arcivévodou Karlem ujednanému.

Bylo lze nadíti se, že vyjednávání nebude snadné, neboť Napoléon byl odhodlán zbaviti Rakouska vší způsobilosti k dalšímu možnému odporu i chtěl vyjednávati toliko na základě skutečných poměrů. Země, kterých dobyl anebo jež mu byly příměřím postoupeny, pokládal za svoji držbu, z níž jednotlivé části vrátiti chtěl toliko za příslušnou náhradu v zemích, jež císaři Františkovi zbývaly. Vůli svou dovršoval hrozbami, že prohlásí země osazené za panství své, že v nich zruší všechny úvazky a že rozloučí od sebe tři koruny.[2]) Částkou, jíž pokládal Napoléon

[1]) Dle úmluvy mezi maršálem Berthierem a podmaršálkem baronem Wimffenem sjednané před Znojmem 12 července. Correspondance de Napoléon Ier XIX, 280.

[2]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19 Jahrhunderts II, 379.

[3]) Welden, Der Krieg von 1809, 210.

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 427.

[2]) Již 17 července 1809 nařizoval Napoléon ze Schönbrunna místokráli italskému, aby prohlédl Brno, bojiště slavkovské, Znojmo, Křemži a zemské stezky do Čech (et les debouchés de la Bohême). Correspondance de Napoléon Ier XIX, 307. 21 července nařizuje Napoléon

za vhodnu k výměně, byly i severozápadní Čechy; když vyjednávání vázlo, ježto rakouští plnomocníci žádali, aby ze strany francouzské všechny podmínky byly v celku oznámeny, prohlásil francouzský ministr zahraničný Champagny z rozkazu Napoléonova, že žádá za odstoupení českých krajů litoměřického, žateckého a loketského s územím chebským kromě pevnosti Terezína, celkem 400.000 duší, [1]) jichž se mělo dostati králi saskému. Rakouští plnomocníci pozorovali, že Napoléon přeje si průtahů ve vyjednávání z ohledu k Rusku a tím válečná strana v okolí císaře Františka byla znova ve snahách posilněna, kladouc naději i do účastenství Pruska v další válce. V Čechách konány zatím horlivě přípravy obranné. Několik tisíc lidí pracovalo ustavičně, vyhazujíc náspy a valy přede všemi branami pražskými; u Brandejsa n. L. náspy v polích zakládány. [2])

U dvoru císařského uvažováno hlavně o prostředcích, kterak uchrániti Čech, Slezska a zbývající části Moravy, a sneseno, aby zvláštní armáda byla s hlavním stanem v Olomouci sestavena za vrchního vedení arcivévody Ferdinanda. Sbor generála Kienmayera, 12.059 mužův, osadil saské pomezí od Petrovic k Chebu, zemská obrana plukovníka Rosenheima rozložena od Budějovic k Vimperku, prápory plukovníka Ullricha stály u Stodův, u Litomyšle zůstavena česká zemská obrana, u Olomouce čtvrtý armádní sbor. Také Stadion navrátil se z pobytu svého v Praze a v Olomouci k císařskému dvoru do Totiše v Uhřích. Vyjednávání ve Starých Hradech patrně vázlo, ježto obě strany přály si odkladu, aby sebraly nových sil. Konečně odhodlal se císař František vypraviti k Napoléonovi generála českého původu Ferdinanda Antonína hraběte z Bubna a z Litic se žádostí, aby upustil od myšlenky rozděliti Rakousko a oznámil příjetné podmínky míru. Hrabě z Bubna přijat byl Napoléonem dne 10 září a dočinil se obratností svou značného výsledku, neboť Napoléon

Klatovy kol r. 1800.

maršálu Davoustovi, aby dal vyšetřiti stav pevnosti na Špilberku a dle potřeby podal návrhy na zlepšení opevnění jeho. — Tamže, 319. — 23 července nařizuje Napoléon maršálu Berthierovi, náčelníku svého generálního štábu, aby vypravil jizdné hlídky k českému pomezí, aby vysílal vyzvědače do Čech a aby podal zprávu, o všem, co tito shledají. Tamže, 327. — Nejurčitěji pronesl však Napoléon úmysly své ve formu výhrůžky oděné v listu, jejž ze Schönbrunna zaslal 19 srpna 1809 ministru Champagnovi do Uh. Starých Hradů. Faites connaître, praví, aux plénipotentiaires que, si l'empereur d' Autriche se poplait à prendre quelque mesure pour désorganiser l'administration des provinces que j'occupe, je prendrais sur-le-champ possession du pays en mon nom, j'y ferais arborer mes aigles, rendre la justice en mon nom, détruire les droits féodaux, publier le Code Napoléon, et que je supprimerais le papier-monnaie actuel et déclarerais qu'il n' a plus cours dans toutes les provinces occupées par mes troupes, en le remplaçant par un autre papier-monnaie. Vous devez insinuer que, si les négociations n'avaient aucune issue, je prendrais toutes ces mesures, et qu'en outre je séparerais couronnes de la Maison d' Autriche. Tamže, 427. — V listu daném v Schönbrunně 10 září 1809 podává Napoléon svému ministru Champagnovi zprávu o vlastnoručním listu císaře Františka, který byl právě obdržel, a pronáší se v něm slovy nehrubě lichotnými: J'ai dit que l' empereur d' Autriche était toujours de l'opinion du dernier qui lui parle, et qu' ainsi dans cinq ou six ans il recommencerait la guerre et serait encore le jouet de l' Angleterre; . . s' il y avait un empereur à la bonne foi duquel je pusse me fier, comme le grand-duc de Würzburg ou l' archiduc Charles, je rendrais toute la monarchie autrichienne et je n'en retrancherais rien. L' aide de camp m' a répondu que si l' empereur était persuadé de cette vérité, il abandonnerait le trône pour y placer le grand-duc de Würzburg . . . (Tamže, 522.)

[1]) List Champagnovi 21 září 1809 dopoledne. Tamže, 568.

[2]) Vavák, Paměti V, 116.

požadavků svých velikou měrou ulevil, přes to však vyhrožoval stále, že rozloučí od sebe tři koruny, by císař František nepřivolil k žádostem jeho. Poněvadž i tyto podmínky byly ještě na výsost obtížné, vypravil císař k radě Stadionově hraběte z Bubna opět k Napoléonovi. 20 září o 7 hodině večerní přijat byl český pán tento v Schönbrunně císařem francouzským a došlo k památné rozmluvě, v níž Napoléon opět prohlašoval nutnost, aby tři koruny byly od sebe odloučeny, konečně ale přivoloval k podmínkám, pro Čechy důležitým. Nestál neúprosně na odloučení korun a spokojoval se, když dostane se Sasku náhrady v Haliči místo severozápadní části království českého.[1])

Zpráva hraběte z Bubna způsobila u dvora císařského obrat míru trvale příznivý, zvláště když podařilo se přátelům míru získati na svou stranu mladou císařovnu Marii Ludoviku, kteráž byla upozorněna, že Napoléon chce buď Rakousko rozděliti anebo na místě císaře Františka buď velkovévodu würzburského buď arcivévodu Karla na císařský trůn nastoliti. Skutečně již šířily se zprávy, že bude arcivévoda Karel králem českým a že přistoupí ku spolku Rýnskému, ačkoli on sám všechny nabídky proti císaři Františkovi směřující nejrozhodněji odmítal. Konference vynikajících státníkův a vojevůdců, konaná 25 září, schválila v zásadě, aby kníže Lichtenštejn a hrabě z Bubna vyjednali mír na základě podmínek Napoléonem stanovených. 27 září zahájil Lichtenštejn v Schönbrunně přímo s Napoléonem vyjednávání, v němž o rozdělení korun aneb o odstoupení části Čech již řeči nebylo, nýbrž toliko o velikost peněžité náhrady. Současně zastaveny konference v Uherských Starých Hradech. Než ani teď nebylo snadno dočiniti se definitivního míru, ježto francouzský požadavek válečné náhrady 134,000.000 fr. zdál se býti rakouským státníkům naprosto nevystižným. Mezitím propuštěn 4 října hrabě Stadion z úřadu a válečná strana opět nabývala vrchu, když neočekávaná událost uspíšila mír. Byltě totiž 11 října podnikl syn lutherského duchovního v Erfurtu Bedřich Stapss vražedlný útok na Napoléona v Schönbrunně, kterýž spolu se zřením ku změně ve smýšlení ruského cáře přiměl Napoléona k větší povolnosti. Champagny obdržel rozkaz, aby ujednal mír, neboť šířily se zprávy, že chystají se ještě jiné útoky na život Napoléonův. Mír 14 října 1809 ve Vídni[1]) uzavřený poměrů království českého a zemí k němu přivtělených nijak se nedotýkal.

Válka byla sice ukončena, ale strasti válečné trvaly ještě dlouho a poněvadž přímeřím Znojemským bylo zastaveno toliko nepřátelství, ne však válečný stav se všemi svými stinnými stránkami, bylo zemím českým vytrpěti všechny oběti války. Napoléon nespustil věcí válečných ani okamžik se zření svého. Východištěm dalších svých podniků válečných učinil Napoléon Brno, jehož vydání vymínil si příměřím Znojemským Již 13 července k večeru, tudíž nazejtří po sjednání příměří, přitáhla do Brna francouzská jízda a osadila město i předměstí. 14 července přišla pěchota, 18 t. m. pak maršál Davoust s generálním štábem. Odtud pobyli Francouzi v Brně až do konce října. Napoléon neúnavně pečoval o vyzbrojení Špilberka a o opravu hradeb jeho. Již 3 srpna 1809 oznamoval ze Schönbrunna maršálu Oudinotovi, že rakouská armáda opustila Čechy a že se rozložila mezi Olomoucí a Komárnem. Proto nařizoval řečenému maršálovi, aby s kyrysníky osadil střed této čáry i břehy řeky Moravy od hranic markrabství až po ústí její do Dunaje, a aby jízdou svou pohyby rakouské bedlivě pozoroval.[2]) Téhož dne dostalo se maršálu Davoustovi rozkazu, aby podal zprávu o pohybech rakouského vojska a aby Špilberk všemi potřebami vyzbrojil.[3]) V denním rozkaze téhož dne ustanoven počet dělostřelby, která měla na Špilberk býti dopravena Spolu nařizoval císař, aby opevnění špilberská byla inženýry ohledána a podle potřeby rozšířena.[4]). 6 srpna dostalo se maršálu Davoustovi rozkazu, aby zbořil opevnění u Hodonína, a spolu oznamoval jemu Napoléon, že jihlavský kraj jest rakouským vojskem vyprázdněn, jež nepochybně postoupilo na levý břeh Moravy. Davoust měl přes to ohledati silniční směry vedoucí ku Svitavám, Olomouci, Uh. Hradišti a Hodonínu. Přední stráže, jež dobíhaly až k Výškovu, měly býti ku předu posunuty.[5]) V denním rozkaze ze dne 9 srpna ukládal

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 442 (dle zprávy Bubnovy ze dne 21 září 1809.)

[1]) Napoléon podal o míru téhož ještě dne kratičkou zprávu císařovně Josefině Tamže, 670.
[2]) Correspondance de Napoléon Ier XIX, 351.
[3]) Tamže, 354.
[4]) Tamže, 354.
[5]) Tamže, 363.

Napoléon svým inženýrům, aby ohledali tok řeky Dyje i Moravy se všemi mosty a výběžky karpatskými.[1]) 29 srpna nařídil ze Schönbrunna Napoléon maršálu Marmontovi, aby vyšed z Přešpurka, ohledal Děvín, Marchegg, Anger nad Moravou a tuto řeku až do Hodonína, načež aby navštívil Špilberk a Znojmem navrátil se do Křemže.[2]) 31 srpna uloženo generálu Montbrunovi, aby se položil se svým štábem v Hodoníně, brigáda pak generála Jacquinota aby bedlivě pozorovala kraj mezi Výškovem, Olomoucí, Svitavy a Jihlavou. Kraj mezi Hodonínem a ústím dyjským měla osaditi brigáda generála Colberta.[3]) Tyto pohyby vojska i výživa jeho dály se na útraty krajin osazených, jimž nad to ještě ukládány veliké daně válečné. 10 září 1809 oznamuje Napoléon, že brněnský kraj teprvé zaplatil 600.000 franků.[4]) Napoléon uvažoval i o vpádu do jižních Čech i nařídil z té příčiny maršálu Berthierovi, aby vypravil některého vzdělaného důstojníka generálního štábu, který by ohledal spojení mezi Znojmem i Slavonici, mezi Budějovici, Jindř. Hradcem i Slavonici a Hollabrunem i Slavonici.[5]) Do Čech měl býti, by nepřátelství bylo znova zahájeno, vypraven maršál Massena s úkolem, aby postupuje jednak od Jindřichova Hradce a Tábora, jednak od Jihlavy a Pelhřimova, opanoval Prahu. Maršál Lefébvre měl postupovati ku Praze od Lince, maršál Junot od Drážďan, tak že by celkem bylo do Čech vypraveno 80.000 mužů.[6]) 16 září přijel Napoléon sám do Brna a maličko po příjezdu svém již navštívil Špilberk, aby sám ohledal branný stav jeho. Nazejtří, 16 září, přijal deputaci stavů moravských.

Za tehdejšího Napoléonova pobytu v Brně udála se příhoda pamětihodná, jíž není lze pominouti mlčením. Vítězného císaře Francouzův uvítala deputace moravských stavův a pravila, aby velikomyslně dopřál těžce zkoušeným stavům rakouským míru. Napoléon chtěje prokázati, že není příčinou, proč dotud mír ujednán nebyl, odpověděl rychle: „Chci a chtěl jsem vždy míru. Nežádám nic od Rakouska. Také ani nevím, co bych s tím počal . . . Jsem ochoten všechny výboje bez výjimky vydati . . . Ale vaší vládě nemohu již důvěřovati. Až dotud bavili se ve Starých Hradech obsahu prázdnými notami. To počíná mne nuditi. Váš císař není k vládě způsobilým; nechať odstoupí vládu velkovévodovi würzburskému aneb arcivévodě Karlovi a já vrátím všechny své výboje a ponechám existenci rakouské monarchii.“ Dle jiného znění odpověděl Napoléon ještě bezohledněji: „Naříkáte do břemen, jež vám ukládám, ale to jest válka. Jsem k tomu donucen věrolomností vašeho císaře. Hle, po druhé mne nutí vrátiti se k vám, dorážeje na mne zrádně ze zadu, jakmile mne vidí zaměstnána jinde! Trpíte-li, je to vaší vinou, že si nevybéřete jiného vládce! Arcivévoda Karel jest vojákem, důvěřoval bych jeho oddanosti válečnické. Ale váš císař zpronevěřil se všem přísahám, jimiž mne přišel u vás, zrovna na tomto místě, zasypat do mého tábora. Vezměte si ještě, chcete li jej raději, velkovévodu würzburského, znám jej, je to poctivý člověk, důvěřoval bych jeho slovu!“ Svědci praví, že po těchto slovech starý úředník moravský, — míněn jest mluvčí stavovské deputace brněnský biskup hrabě Schrattenbach — vůdce poselstva, couvnul o krok zpět, a rozplývaje se v slzách vzkřiknul: „Ne, pane, nikdy! Čím bude nešťastnějším náš vládce, tím mu budeme věrnějšími!“ „Nuže tedy,“ odvětil prudce císař, „trpte a nenařikejte si!“[1])

Francouzská okkupace města Brna a krajů brněnského a znojemského trvala až

[1]) Tamže, 384.
[2]) Tamže, 475.
[3]) Tamže, 476.
[4]) Tamže, 528 (v listu hraběti Daru).
[5]) Tamže, 552 (ze dne 14 září 1809).
[6]) Tamže, 550 (rozkaz Massenovi ze dne 15 září 1809).

[1]) Doklady u Wertheimera, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II², 410. — O rozmluvě deputace moravské s Napoléonem podává zprávu francouzský generál hrabě Ségur, Histoire et mémoires III, 393. Napoléon dle něho odvětil deputaci: „Vous gémissez des charges que je vous impose, mais c'est la guerre! J'y mis obligé par la mauvaise foi de votre Empereur! Voilà la seconde fois qu'il me force de revenir chez vous, en m'attaquant en traître, par derrière, dès qu'il me voit occupé ailleurs! Si vous souffrez, c'est votre faute! Que ne choisissez-vous un autre maître? L'Archiduc Charles est un soldat, je me fierais à sa loyauté guerrière! Mais votre Empereur, il a manqué à tous les serments qu'il était venu, chez vous, en ce lieu même, me prodiguer à mon bivouac! Prenez encore, si vous le préférez, le Grand-Duc de Wurtzbourg, je le connais, c'est un honnête homme, et je me fierais à sa parole!“ Ségur pokračuje: Les témoins disent que, à ces mots, le vieux magistrat Morave (biskup hrabě Schrattenbach, který byl mluvčím deputace), chef de la députation, recula d'un pas, et que, fondant en larmes, il s'écria: „Non Sire, non jamais! Plus notre Prince sera malheureux, plus noous lui resterons fidèles.“ „Eh bien donc,“ odsekl Napoléon, „souffrez, et ne vous plaignez pas!“

do konce října r. 1809. 3 listopádu opustil maršál Davoust Brno.

Arcivévoda Karel zamýšlel po sjednání příměří ustoupiti do Čech, ale císařský rozkaz mu ukládal, aby s armádou uchýlil se k Litovli a k Olomouci, odtud pak průsmykem Jablunkovským do Uher, kdež přála si vojenská strana ve válce pokračovati. Pokládaje další boj za nemožný odevzdal 31 července 1809 v Litovli velitelství generálu jízdy knížeti z Lichtenštejna, načež uchýlil se do Těšína ku strýci a adoptovanému otci svému vévodě saskému Albertovi. Skvělá vojenská dráha jeho, která jej řadí vedle Valdštejna, prince Savojského a Laudona k největším rakouským vojevůdcům nové doby — uznání toho dostalo se mu i z úst Napoléonových —, byla odchodem jeho náhle a pro vždy ukončena. Udatný arcivévoda, který dovedl vítěziti, ale přednost vždy dával míru — odtud je trpký úsudek jeho odpůrců vincere scis, victoria uti nescis („umíš vítěziti, vítězství ale neumíš využíti"), vzdal se trvale všeho působení ve věci válečné, ale s horlivostí příkladnou oddal se studiím vědeckým v oboru stratégickém. Národ český statečného a šlechetného králevice zachoval v trvalé paměti a v znárodnělé písni podnes zavznívá slavné jméno vítěze aspernského.

Počátek činnosti Metternichovy a finační patent Wallisův.

Bezprostředně po bitvě u Wagrama jmenoval císař František dne 8 července 1809 hraběte Metternicha státním a konferenčním ministrem a svěřil mu řízení věcí zahraničných, s čímž za tehdejších poměrů spojeno bylo i rozhodující působení ve správu vnitřní i věci vojenské. Dokud nebyl mír s Napoléonem sjednán a hrabě Stadion formálně propuštěn, řídil Metternich úřad zahraničný zatímně, ale od 8 října 1809 byl již definitivním státním ministrem. Tím vstoupil v popředí státník, známý již z vyslanecké činnosti v Drážďanech, Berlíně a Paříži, jemuž bylo určeno, aby po 39 let řídil veškeru státní činnost v Rakousku a byl za směr dle sebe přezvaný zodpověden i před soudnou stolicí dějin. Rod Klementa Václava Lothara hraběte Metternicha z Winneburka a Ochsenhaus pocházel z Porýnska a po dlouhá léta členové jeho byli ve službách duchovních kurfürstů. R. 1623 nabyli bratří Metternichové od Ferdinanda II v Čechách panství kynžvartské, pánům Zedtwicům v plen vzaté, a r. 1630 byl jim udělen i český inkolát. Jiří hrabě Metternich zastupoval ku konci XVIII stol. císařský dvůr u duchovních kurfürstů, později byl ministrem v Nizozemsku a r. 1803 při mediatisování rodu svého dosáhl pro hlavu rodu svého hodnosti knížecí. Syn jeho, narozený v Koblenci 15 května 1773, oddal se v mládí horlivě studiím a oblíbil si dráhu diplomatickou, za kterouž příčinou vstoupil do služeb císařských. Jsa teprvé 22 let stár, byl již přidělen vyslanectví v Haagu, uchýlil se ale před Francouzi do Vídně a tam zasnoubil se s Eleonorou hraběnkou z Kounic, vnučkou slavného státníka a dědičkou zpupných statků jeho. Odtud byl hrabě Metternich z nejbohatších velmožů českých, ale přese všechny pásky, které jej ku království českému poutaly, zůstal vždy smýšlením svým Němcem a jako ministr zaváděl soustavu, která Rakousko měla proměniti ve stát německý.

Metternich ve svých pamětech propovídá určitě, že byl nepřítelem i francouzské revoluce i Napoléona I. Ujav se úřadu zahraničného, chystal ihned, ale na výsost opatrně, evropskou koalici proti velikému císaři Francouzův a s tohoto hlediště zařizoval i veškeru veřejnou správu. Volnější život, jenž zavládl za ministrování hraběte Stadiona, byl rychle utlumen, policii pod pláštěm péče o bezpečnost mocnářství oddána neomezená moc, tisk od r. 1805 poněkud uvolněný opět zpoután a populární opravy, jako zemská obrana, odstraněny, ježto byla obava, že by přiváděly obyvatelstvo k úvahám o věcech veřejných. Hebkým jsa dvořanem, uměl získati Metternich pro své záměry císaře, který věnoval mu neomezenou důvěru. Aby u Napoléona nevzbudil podezření, hleděl si Metternich s počátku politiky Francii na ven přátelské, ale uvnitř všemi silami připravoval novou válku ve spolku s Ruskem, Pruskem a Anglií, za kterouž příčinou věnoval péči zejména rádikální úpravě financí, válečnictví a zamezování všech volnějších projevů mínění.

Co do významu svého byl Metternich muž prostředních darů duševních, který podobně jako císař František nesnesl vedle sebe duchů vynikajících. Arcivévoda Karel, kníže Lichtenštejn, hrabata Stadion, Bellegarde i jiní vynikající mužové musili ustoupiti v pozadí, nehodíce se do systému, v němž

císař a prvý jeho ministr byli jediným repraesentantem státu. Dlužno míti ve zření nesamostatnou, nedůvěřivou povahu císařovu, již ovšem těžké péče prvých dvou desítiletí jeho vlády odůvodňují. Metternich však dovedl získati si plnou důvěru císařovu, kdežto mužové o stát zasloužilí, ba i vlastní bratři císařovi, potkávali se s jeho nedůvěrou. „K . . . nedůvěře sama v sebe," praví o císaři Františkovi Springer[1]), „přidružila se — v té míře, jak se k tomu přičiňovaly upomínky na skutečné neb domnělé nevšímání si osoby jeho, na opravdové neb jenom zdánlivé přehmaty cizinců — zarputilá nedůvěřivost jeho naproti údům jeho rodiny a vlády. Z bratří jeho stýkali se s ním toliko Rainer a Ludvík, oba mužové nepatrní, tento nad to pedantický, vždy šukavý a přece nikdy činný, vší odhodlanosti a mohutnosti nepříznivý, zcela povolný císaři. Arcivévoda Ludvík to také býval, jímž císař, naskytly-li se překážky, stonal-li aneb byl-li na cestách, dával se zastupovati. Byltě přesvědčen, že chovati se bude zcela dle jeho úmyslu a žádosti. Arcivévodovi Karlovi nemohl zapomenouti, že belgičtí generální stavové podávali mu (21 května 1791) samostatnou vládu nad provincií rakouskou, jásavé pak nadšení, s jakým za předešlých válek vídeňský lid vstříc přicházel vítěznému reku, působilo na císaře Františka nic jinak nežli jako vítězný průvod Davidův na Saula. Zdali takovému odcizení bylo základem ještě jiné určité podezření, asi podobného spůsobu, jaké prý tížilo ‚krále rhaetského' arcivévodu Jana, není známo.[2]) Od Kučerova[3]) donášečství a klevetivosti jiných oblíbenců dalo se ovšem očekávati nejhorší. Avšak dostačovala již veřejná přízeň, kterou se v rozdílných dobách a kruzích těšili arcivévodové Karel, Jan a Josef, úplně k vysvětlení císařovy nechuti k svým bratřím. Sdíleliť se o stejný osud s populárními a skutečně zdatnými vojevůdci, hrabětem z Bubna, Schwarzenberkem a Radeckým, jichž zásluhy a sláva vzbuzovaly žárlivost císařovu a byly příčinou jejich odstrkávání; nacházeliť soudruhů v utrpení ve všech samostatných mužích, kteří hrozili zbaviti císaře domnění, že jediné jeho vůle platí a vládne. Mínění, že stát jest soukromým majetkem panovníkovým, který s ním jediné a výhradně může dle vůle nakládati, bylo v něm příliš mocné a nahrazovalo nedostatek politických zásad. Přirozená vloha a chybné vychování záhy daly vznik v císaři Františkovi tomuto omezenému pojmu státnictví, zkušenosti pak na trůnu přidružily k víře ve vlastní plnou moc bázeň, že spikla se lidská zloba proti němu, aby mu zadržovala spravedlivý jeho majetek. Odpor uherských stavů proti reformám jeho strýce, málo přetrhovaná válka s lakotnou po zemích republikou francouzskou a násilnickým Napoléonem, nesmírné náruživosti a přepiaté požadavky na jedné, hrubá porušení práva a svévolná libovolnost na druhé straně, to vše zvýšovalo jeho úzkost, tak že chorobně pátral po důkazech své skutečné moci. K tomu přistupovala skrovná souvislost jednotlivých částí říše mezi sebou, opravdu těžké poznání státní idee v Rakousku, přirozená zde, i politicky vzdělaným panovníkům přístupná víra ve veliký význam své osobnosti. Ohrožujících forem absolutismus neměl, ku kterému se císař František přiznával, nikterak. Časem dosti rozhodně působil osobní poměr císařův k poddaným; prostoduchost obyvatel vzdálených zemí představovala si, zvláště v pozdějších letech, osobu císařovu jako všude přítomnu a všemohoucí, a obtěžovali jej všemi jen možnými žádostmi. Avšak jen pochlebníci mohli tento spůsob vlády nazývati patriarchálným. K tomu nebyla povaha panovníkova dosti důstojná ani laskavá, obvod pak říše příliš veliký. Na smýšlení, tudíž na příchylnost k osobě císařově, na bezvyjímečné poslušenství a neomezenou poddanost rozkazům panovníkovým kladena největší váha, tyto vlastnosti přísně byly požadovány ode všech státních sluhů. Poněvadž ale téměř nemožno bylo zachovati bezprostředně srdečný poměr mezi panovníkem a miliony poddaných jeho, poněvadž žádaná příchylnost jen v řídkých případech spočívala na osobní známosti, tedy bylo třeba utvořiti zvláštní orgán, který by o lásce a věrnosti poddaných vedl řádné knihy a účty. Policie vysvědčovala vlastnosti státnímu sluhovi a dobrému občanu nutně potřebné; za to však dostalo se jí smutného práva, každého jednotlivce tajně pozorovati, rozsáhlé vyzvědačství zavésti a za zády dle libosti žaloby kouti."

[1]) Springer-Pravda, Dějepis Rakouska od míru Vídeňského r. 1809, 96 sld.

[2]) K tomu zajisté přistoupily i neličené sympathie šlechty a lidu českého k hrdinnému arcivévodovi, po roce pak 1809 i pověsti o nastolení jeho na trůn český se současným přistupem k Rýnskému spolku, z francouzské strany podporované, které kolovaly ještě r. 1813 v nejpřednějších salonech pražských a vídeňských. Srv. Bernhardi, Denkwürdigkeiten des . . . Grafen von Toll III, 89 sld.

[3]) Jan baron Kučera byl od r. 1806 druhým pobočníkem císařovým.

Metternich jako státní kancléř soustavě této zjednal dovršení i trvání. Policejní způsob vlády byl jím zdokonalen tak, že ani nejvyšší úřady nemohly říci o sobě, že samy rozhodují, nýbrž vlastní rozhodování bylo ve všech příčinách v rukou všemohoucí policie. Nejpopulárnější osobnost ve státech rakouských, arcivévoda Karel, byl obratným ministrem úplně oddálen z míst rozhodovacích a byl nadále pouze vznešeným soukromníkem, obestřeným slávověncem minulosti. „Patriarchální zřízení", pokračuje Springer, „proměnilo se znenáhla v systém nejhnusnějšího útisku policejního. Odpovědnost za něj počítána byla, když veřejné mínění v Rakousku svobodně se projevovati smělo, mnohá léta po smrti císaře Františka výslovně tomuto a on odsuzován jakožto vynálezce zdokonaleného umění naslouchačského. Tím ale přisuzována jest císaři ráznost a subtilná rozvážlivost, jaké neměl. S počátku čítal tajné zprávy policejní, které u vídeňského dvora byly již před jeho dobou denním hostěm, pouze pro svou zábavu, aby se obveselil osobními příhodami a městskými událostmi, obšírně v nich líčenými. Později ovšem sloužily za měřítko hodnosti osob bezprostředně jej obklopujících a úředníků vůbec, i nabyly politické důležitosti, dotýkajíce se řečí vynikajících osob, o nichž podávaly aneb vymýšlely příklady svobodomluvnosti a samostatného úsudku, což mělo za účel živiti podezíravost a v obyčej vešlou nedůvěru císařovu. Vždy ale liboval si císař nejvíce v klevetách a odhalování soukromých poměrů. Třeba spíše říci, že policie, původně nástroj, později samostatně se postavila a daleko přes úmysly císařovy svou působnost rozšířila i moc svou rozmnožila. Dle libosti císaři některé věci zamlčujíc, jiné zas obšírně líčíc, stavěla jej sama takořka pod svůj dohled a činila jej na sobě závislým. Taková převrácenost poměrů, že kdo absolutně chtěl panovati, konečně od zcela podřízených osob byl opanován a klamán, nebyla v starém Rakousku ani sic nic neobyčejného. V žádné zemi také nebyla tak velice rozšířena víra v snadnou přístupnost kabinetu zadními schody a používání těchto tak všeobecné jako v Rakousku. Poněvadž svémyslnost císařova nebyla spojena s rozmyslem, neměla taková bezděčná závislost nic nápadného. Podobně bylo i jeho domněním, že pouze jeho vůle platí v rozličných odvětvích státní správy; byl to při vší jeho žárlivosti na každou cizí sílu blud. Mohou sice svědectví Metternichovo uváděti, kdo tvrdí, že císař měl stálé a hluboké působení v řízení státní. Ten horlivě se ohražoval proti domnění v rozsáhlých kruzích panujícímu, jakoby on císaře vodil a v jeho jménu stát řídil, nebo jak se Capodistria ostřeji vyjádřil, jakoby on vlastně byl císařem rakouským. V rozmluvě s generálem Krasińským líčil se jako pouhý nástroj panovníka vládnoucího pevnou volí a dobře si povědomého svých úmyslů, který prostě vykonává to, co panovník nařizuje a nanejvýše jen v malých diplomatických řízeních volnou ruku má... Obyčejný běh řízení v nejvyšších kruzích vládních, výborně popsaný znalcem hrabětem Hartigem dokazuje nejzřejměji, že skutečná a rozsáhlá samovláda císařova nebyla ani možna."

Tak již od prvých dnů svého kancléřování vtiskl kabě Metternich veřejným poměrům rakouským určitý ráz ministerského absolutismu, kryjícího se autoritou a i osobní oblíbeností panovníkovou, a opírající se o všestrannou kontrolu policejní. Metternich uznával, že Rakousko vzniklo z dobrovolného spojení samostatných státních celků smluvami neb sňatky, což bylo příčinou, že zvláštní státoprávní poměry těchto celků byly v trvání svém habsburskými panovníky kromě jediného Josefa II. zajišťovány a zaručovány, on shledával, že ráz personální unie jednotlivých Dědičných států nejzřejměji prosvitá z nedostatku společného názoru pro soujem jejich jenž teprv r. 1804 a sice tlakem poměrů byl odčiněn, on byl přesvědčen, že Rakousko má ráz státu federativního se všemi výhodami i vadami, ale spatřoval v absolutní moci panovníkově nejvhodnější prostředek k omezování práv jednotlivých historických skupin s prospěchem zánovní říše. S tohoto stanoviska také snažil se zrekonstruovati Rakousko po Napoléonově pádu.[1])

Ku provádění této soustavy, která se obracela stejně proti národnostem, historickým celkům, stavovskému zřízení i lidu, činíc všechny mohutnosti služebnými zcela vyvinutému absolutismu, bylo potřebí nástrojův oddaných a spolehlivých. Metternich uměl je také shledávati. Vynikající mužové v oboru správy i vojenství znenáhla ustoupili lidem novým, zejména arcivévodové, kteří byli nepozorovatelně vytlačeni z důležitých míst ve vojště. Z generálů ze dřívějších dob osvěd-

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 217 sld.

čených toliko Karel kníže Schwarzenberk, hrabata z Bubna, z Klenového a Radecký, pak Hiller udrželi se v místech svých, ba Schwarzenberk a Radecký postoupili k úkolům nejpřednějším. Za to nabyli mocného působení baron Kučera a Antonín šlechtic Baldacci, oba jsouce důvěrníky císařovými.

Zakrývaje pravé své záměry, podporoval Metternich snahu Napoléonovu, když rozloučiv prvé manželství své s Josefinou Beauharnaisovou, ucházel se o ruku nejstarší dcery císaře Františka arcivévodkyně Marie Louisy.[1]) Získalť sňatkem tímto v březnu 1810 provedeným pro Rakousko důležité výhody: úlevu válečné náhrady a pak naději, že upuštěno bude od tajného článku míru Vídeňského, jímž císař František zavázal se, že bude udržovati toliko 150.000 mužů vojska. Metternich v mimořádném poslání doprovázel mladistvou císařovnu do Francie a pobyl tam od března až do října 1810, ve kteréž době zastupován byl v úřadě kancléřském otcem svým Františkem Jiřím Metternichem, a právě této své nepřítomnosti užil k opatření, jímž budoucí válka měla býti zajištěna, k opatření totiž finančnímu.

Příznivé okolnosti vynesly Metternicha na povrch a zjednaly mu místo, jež neshodovalo se nikterak s osobními jeho schopnostmi. On sám přisvojoval si později zásluhu, že přivedl Napoléona k pádu, ale události kriticky zkoumané nasvědčují, že neměl Metternich u věcech těchto o nic větší zásluhu než ruští a pruští státníci. Napoléona nazýval diktátorem Evropy; mluvil o jeho násilnickém terrorismu a o jeho povaze, odporu nesnášející, sám ale jednal rovněž tak, toliko za forem vybroušenějších. Podařilo se mu ovšem Napoléona obelstíti předstíráním přátelských snah a tak provésti dílo zlověstné, jež bylo předpokladem tajné protifrancouzské jeho politiky.

Byl to pověstný finanční patent, který sice podepsán jest praesidentem dvorské komory hrabětem Wallisem, před tím nejvyšším purkrabím pražským, ale ve skutečnosti jest dílem Metternichovým. Ministr tento maje ve stálém zření budoucí válku s Napoléonem, kteráž měla pád korsického dobyvatele přivoditi — obecný názor, že Metternich se vzpíral, pokud bylo lze, účastenství Rakouska ve válce proti Napoléonovi, vyvrátil on sám v Pamětech svých —, podával (v říjnu 1810) ústně císaři Františku návrhy o směru budoucí politiky rakouské, v němž projevil přesvědčení, že podnikne Napoléon r. 1812 výpravu proti Rusům, načež doložil: „R. 1811 dlužno císařské vládě tedy užiti k rozhodnutí ve příčině neudržitelné již finanční polohy říšské a sice dvojím směrem, dílem aby ubylo peněz papírových a dílem aby zjednány byly prostředky k imponující výpravě a rozestavení vojska pro budoucí rok.“[1]) Finanční stav císařství rakouského po míru Vídeňském byl již na výsost zbědován. Válka pohltila nesmírné peníze, kromě 60,000.000 zl., jež věnovány byly na výzbroj vojska před válkou, a 85,000.000 franků daně válečné. Když zplácena byla tato daň, vydán rozkaz, aby do mincoven odvedeno bylo všechno chrámové i rodinné zlato a stříbro. Čeho ušetřila doba josefinská, to teď padlo v oběť státu. Nenahraditelné umělecké a historické poklady z chrámů, klášterů, zámků i občanských domácností putovaly do tavíren v mincovnách a odváženy do Francie. Stříbrné mausoleum sv. Jana N. ve chrámu svatovítském zachránil toliko kanovník Pallas, podav přímo císaři obšírný spis pamětní.[2]) Všechen obchod dál se papírovými penězi, jichž podle úředního výkazu ku konci r. 1809 kolovalo za 950,000.000 zl., ve skutečnosti však za 1.060,000.000 zl. Vyskytovaly se již návrhy až dobrodružné, jimiž měly býti finance státní ozdraveny. Konference, která po návrhu praesidenta dvorské komory hraběte O'Donnela s počátku r. 1870 za úpravou finanční byla svolána, nelekala se již ani konfiskace duchovenských statků, ale myšlenka tato potkala se s odporem Metternichovým.[3]) Přes to nabyla vrchu myšlenka část církevních statků zprodati, začež mělo se dostati postiženým duchovenstvím odškodnění. Právě tehdy zemřel arcibiskup pražský hrabě Salm a tu finanční správa navrhovala, aby arcibiskupské statky na 4,000.000 zl. ceněné byly draž-

[1]) Úmysl Napoléonův byl již tušen r. 1809. Ponévadž zvláštní články míru Vídeňského nebyly uveřejněny, roznášela se již r. 1809 v podzimi zvěst, že Napoléon dal císaři Františkovi na vůli buď vzdáti se na vždy království českého anebo dáti jemu ruku dcery Marie Louisy. Jenik z Bratřic, Bohemica I (1838), 570.

[1]) Krones, Zur Geschichte Österreichs 1792—1816, 177.

[2]) Podlaha a Šitler, Chrámový poklad u sv. Víta, 156.

[3]) Beer, Die Finanzen Oesterreichs im XIX Jahrhundert, 54—59.

bou prodány. Nejvyšší dvorský kancléř vyslovil se proti návrhu, nejvyšší purkrabí hrabě Wallis jej ale schvaloval a dodával k němu, aby budoucímu arcibiskupu bylo vyměřeno služné 40.000 až 50.000 zl. Návrh sám byl císařem teprvé 21 února 1812 odmítnut.[1])

Zvláštní deputace, do níž vysílali své zástupce i stavové jednotlivých zemí, zřízená již r. 1808, měla raditi se o cestách, kterak shromážditi bankovky a nahraditi je papíry výkupnými. Tato deputace nazývala se deputací umořovací (Tilgungsdeputation) a skládala se z 15 členů, z nichž dva volili stavové čeští, jednoho stavové moravští a jednoho obchodnictvo pražské.[2]) Sněm český v sedění svém dne 2 června 1810 zvolil do ní hraběte z Vrbna 62 hlasy a Jana hraběte Harracha 58 hlasy za členy, Rudolfa hraběte Černína 51 a knížete Clary 36 hlasy za náhradníky.[3]) Na Moravě zvoleni hrabata Seilern, Rud. Taaffe a Magnis, pak baron Stillfried, z nichž vždy dva měli právo v deputaci zasedati.

Do deputace této byli přibráni i vynikající obchodníci z větších měst. Praesident dvorské komory hrabě O'Donnel dal sice dvorským patentem ze dne 26 dubna 1810 vyhlásiti, že budou zvolna bankovky umořovány a že za 300 zl. v bankovkách bude dáváno 100 zl. v papírech umořovacích nebo v tak zvané konvenční měně, k umoření pak státního dluhu že bude užito 10% všeho majetku a nemohovitostí duchovenských, ale patent ten nebyl nikdy proveden. Nástupce O'Donnelův hrabě Wallis svolal ihned deputaci umořovací a vydal 8 září 1810 nařízení, aby umořován byl státní dluh dle patentu ze dne 26 února t. r. Umořovací daň 10% byla skutečně vypsána, státní statky nabízeny do prodeje a zvláštní kommisse měla vypracovati nový katastr a berní opravu. 2 května 1811 zakázán obchod s kávou, ježto prý jím množství peněz do ciziny se vyváží. Hostincům nařízeno spolu, aby místo pravé kávy zavářely kávové náhražky. Rovněž stížen obchod s cizozemskými víny. Sotva, že však počaly prováděti úřady vládní nařízení, ukázaly se již netušené jeho následky. Všechny hotové peníze ukrývány a taková nastala nouze o ně, že již za tři měsíce bylo potřebí ustanoviti moratorium všech platů. Rozkazem odváděti 10% majetku byl zničen blahobyt širokých vrstev a úplně podkopán úvěr, tak že 4 prosince 1810 dostoupilo agio závratné výše 1240. Důvěra v papírové peníze úplně byla ztracena a lid hleděl za stržený peníz koupiti sobě zlatý šperk, aby alespoň něco měl. Při tom úžasně stoupala drahota. Měřice pšenice stála již 50 zl., sáh dříví 90 zl. Ježto bylo Rakousko mírem Vídeňským od moře odtrženo a v přístavích středomořských i atlantských přísně vykonáván zákaz přívozu zámořského zboží na anglických lodích, kontinentálním systémem zvaných, nedostávalo se lidu ani nejoblíbenějších potravin, kávy a cukru,[1]) což dalo podnět k výrobě všelikterých náhražek, zejména v Čechách, o čemž ještě bude položeno.[2])

Naprostá nedůvěra v hodnotu bankocedulí a obecně projevovaná obava, že chystá se pronikavé rozřešení finanční bídy, měly neblahé účinky v hospodářské poměry. Na všech stranách jevila se snaha bankocedule zhodnotiti koupí nemohovitostí, papírů bezpečných anebo zboží. Tíseň způsobená přísným prováděním kontinentálního systému vzbudila chorobnou podnikavost, jež nedostatek oblíbených anebo potřebných plodin zámořských hleděla nahrazovati výrobou z domácích surovin. Národohospodářští theorétikové v ústředních úřadech vídeňských snahu tuto podporovali, oddávajíce se domněnce, že zamezí odliv peněz hotových do ciziny. Nejrozmanitější vyskytovaly se návrhy, kterak ku př. vyráběti cukr z cukrovky, z javorové šťávy, ze stonků kukuřičných, z kaštanů, medu, škrobu, hroznů. Náhražky kávové poskytovati měly čekanka, ječmen, mrkev, cukrovka, ba i žaludy, uherská paprika měla býti nástupcem pepře, divoký chmel bavlny, mořena indiga. Od návrhů nebylo daleko k pokusům, které dějíce se četně, pohltily množství peněz. Za to zanedbáno pěstování moruší, jehož doba Tereziánská a Josefinská tak velice dbaly. Vláda nezdravý směr tento podporovala. „Celá řada zboží: bavlněné a hedvábné tkaniny, železo, cizí vína, káva,

[1]) Tamže, 74.
[2]) Tamže, 64.
[3]) Protokol sedění sněmu českého ze dne 2 června 1810.

[1]) Wolf, Kaiser Franz, 204.
[2]) V Praze 1810 způsobila veliké vzrušení poprava, vykonaná na smíchovských penězokazích, jedenasedmdesátiletém kmetu Federeru, jeho synu, jeho zeti Dietrichovi a šlechtici Dibschitzovi von Plauen. Všichni byli v týž den za Novou branou oběšeni, lid jich ale želel, ježto dopustili se padělání peněz z bídy (Jenik z Bratřic, Bohemica I [1838], 201—204.)

vyloučena jest z obchodu; tuto, tak jako tabák, bylo dovoleno dovážeti jenom s obzvláštním svolením vlády, nápoj kávový prodávati bylo vůbec zapověděno. Že finance neměly žádného užitku ze zákazů přívozu, o to staralo se na všech hranicích dobře zavedené podloudnictví, tato přirozená nucená obrana proti nerozumným celním zákonům. By pak i nemožnost pohřešovati zboží z obchodu vyloučené nebyla činila podloudnictví nutným, zařízení tak zvaného pohraničného kordonu neodolatelně k němu lákalo. Polovičním invalidům, kteří sami jediní anebo po dvou bloudili pustými pomezními kraji, jsouce na míli od sebe vzdáleni, s denním platem osmi špatných krejcarů, bez podílu ze zboží zadrženého, svěřeno bylo ostříhání hranic, svěřena obrana celních zákonů. Byliť již velmi svědomiti, neúčastnili-li se sami výprav podloudnických a toliko klidně je trpěli. Prohibitivní systém nepřinášel státu žádného zisku, překážeje vývoji průmyslu, okolnostem přiměřeného, dopouštěl vzrůstati příživným rostlinám, strojené a nezdravé výrobě, a rozšiřoval v dalekých kruzích rozhořčenost a vědomí neužitečného strádání. Nebylo babičky, která by každodenně vidouc místo obvyklého nápoje z Mokky protivnou tekutinu strojené kávy na stole, nebyla proklínala vládu a nenaříkala nad sebou jako nad nejnešťastnějším tvorem, jemuž jest nevinně trpěti.[1])

Nízká cena bankocedulí byla příčinou, že ti, kdož z čistého důchodu žili, chudli, jiní ale bohatli. Nejhůře vedlo se lidem se stálým služným, neboť všecky potřeby nepřirozeně se zdražovaly, služné ale zůstalo v nominální výši své. Válečné doby pomáhaly zvláště k bohactví mlynářům, dodavatelům, povozníkům. Baron Fellner, který ze selského synka stal se dodavatelem vojenských potřeb, r. 1809 měl již 37,000.000 zl. jmění, podobně baronové Dittrich a Wimmer; tento známý Pražanům, jimž založil oblíbené sady za branou Žitnou, a Veith, jenž za nedlouho byl v Čechách pánem 18 deskových statků, jsou jednotlivé příklady náhlého obohacení dodávkami veřejnými. Neméně zištny byly tehdy obchody bursovní, jež provozovali cizinci po výtce původu židovského a ze Švýcar i Němec přistěhovalí. Hledaným zbožím staly se nemohovitosti. Již sedlák těžil z poměrů, neboť cena plodin neustále stoupala a on až do vydání patentu platil povinnosti své v plnocenných bankocedulích. „Nebylo nic řídkého," praví Springer,[1]) „že selští hoši z trhu se vracející v hospodě bankocedulemi dýmky sobě zapalovali, že selky výnos úrody celého pole přinášely do zlatnických dílen, vyměňujíce za něj těžké řetězy na krk, spony a prsteny. Starodávní kroj selský jest odložen, francouzská moda přijata. Zatečtí chmelaři jezdili v neděli v městských kočárech do kostela, vůbec hýřilo a výskalo se vesele, jakoby každý den bylo posvícení." S pozemky a zemskými statky rozvinul se obchod obavy vzbuzující, neboť každý, kdo měl hotové peníze v bankocedulích, hleděl si je jistěji uložiti v nemohovitostech. Měšťanské právo českých privilegovaných měst bylo velice hledáno, poskytujíc oprávněnost ke koupi a držení zemských statků. „Stačilo k tomu zakoupení lecjakés chalupy ve jmenovaných městech a na základě toho dosažení měšťanského práva, které v takovém případu nikdy nebylo odepřeno, a tím již bylo získáno oprávnění k držení deskových statků. Domek sám byl pak po koupi statku hned zase prodán a při nejbližší příležitosti provozována s ním znovu táž hra. Ostatně mohli vyjímečně i neměšťané na čas života svého od vlády dosíci dovolení k držení deskových statků. Těchto úskoků v a polehčení používali obchodníci v obilí, dodavatelé, slovem všichni, kteří vládli velikými sumami v bankocedulích a dobře uznávali, že jenom rychlým jich obrácením a smělými podniky mohou vyzískati, a vrhli se na obchod s pozemskými statky. Cena statků, beztoho klesající cenou peněz a drahotou potravin mocně vystoupilá, dosáhla takovým shonem spekulantů závratné výše. Neustále přecházela ‚panství' z ruky do ruky, jako na posměch vynášené své nepohyblivosti."[2]) Když výměna majetku počala ohrožovati veřejné zájmy, vydán 3 června 1811 tak zvaný „habilitační" patent, jímž měšťanům privilegovaných měst jen tehdy koupě statků deskových dovolena, byli-li v nich zrozeni i osedlí. Tím byla spekulace zastavena, ale změny již učiněné nebyly již zpátečeny. „Všímaví pozorovatelé znamenali velikou změnu poměrů vlastnických v době bankocedulí. Mnohé staré a vznešené rodiny přišly k úpadku a ztratily se v temnu chu-

[1]) Springer-Pravda, 136.

[1]) Tamže, 138.
[2]) Tamže, 139.

doby, na jejich místo nastoupili lidé měšťanského stavu, kteří se byli štěstím a prací povznesli. Ze zámků s nejslavnějšími historickými jmény stávaly se továrny, v jiných odpočívali kupci od klopot bursovní činnosti.“ [1])

Deputace především shledala, že jest v oběhu bankovek o 110,000.000 zl. více než kolik úředně bylo udáváno. Poznání toto přimělo hraběte Wallisa k návrhu, jejž Metternich i nový praesident dvorské vojenské rady hrabě Bellegarde schválili. Také císař dal se pohnouti k jeho přijetí a podepsal 20 února 1811 zlověstný finanční patent, jímž cena bankovek na pátý díl snížena a zavedeny nové umořovací papíry, zvané „vídeňskou měnou“ (Einlösungsscheine, odkudž lid zkrátka je zval „šajny“). 1 února 1812 pozbyly bankovky vůbec ceny. Ježto bankovek bylo dle shledání umořovací deputace v oběhu za 1060,798.753 zl., vydáno umořovacích papírů za 212,159.750 zl., kteréž znenáhla, hlavně výtěžkem z prodeje církevních statků, měly býti umořovány. Závazky starší r. 1799 měly býti spláceny v plné hodnotě, závazky učiněné po r. 1799 v kursovní hodnotě, takže kdo vypůjčil se 100 zl. r. 1806, povinen byl 148 zl., r. 1810 již 398 zl. a r. 1811 **500** zl.! Všecky platy veřejné díti se měly počínajíc 15 březnem 1811 v papírech umořovacích anebo v paterém úhrnu bankovek. Měděné peníze podržely toliko pátý díl ceny, úroky z veřejných dluhů sníženy na polovici, ale daň z majetku odstraněna.

Finanční tento patent, císařem podepsaný, rozeslán 20 února 1811 všem zemským politickým správám s rozkazem, aby 15 března o 9 hodině ranní byl ve všech osadách vyhlášen. Neblahá předtucha zmocnila se obyvatelstva, když dověděno se, že sazeči státních tiskáren byli na nějaký čas zamčeni, aby patent tiskli. „Už hned z této tehdejší neobyčejnosti,“ zapsal Jeník z Bratřic.[2]) „strachovalo se všecko: Co se asi zlého na obyvatelstvo země zas vylíhne? Neb to žádnému ani nenapadlo, aby se měla jakási škodlivá změna s bankocedulemi státi, proto že jen 3 neb 4 dni před tím jistý královský patent v známost se uvedl, kterýž jednoho každého za nebezpečného člověka prohlásil, jenžby řekl, že se budou kdy bankocedule devalvírovati . . . . Po soukromém vytištění a vyhotovení těch zarmoucených patentův odeslaly se, dobře ze všech stran zpečetěné, na všecky ouřady s tím ostrým nařízením, aby se pod ztrátou služby a náramného trestu ten balík patentův dříveji neotevřel a nerozpečetil až o 9 hodinách ráno dne 15 března a to sice u přítomnosti všech ouředlníkův. Teď v středné nejistotě očekával se ten den a strašlivá hodina této bázlivé novinky. Zlořečená hodina padla! v kteréžto po všech zemí(ch) stejně přeukrutný patent se publicíroval. Ach nastojte! Běda nám! Kolik tu tisíc rodin . . . jaký náramný počet osiřelých vdov a ubohých sirotků ztratilo jest v té době skoro své celé jmění! Neb kdo ještě večer měl v své truhle 10.000 zl. dobře opatřený(ch) a zamčený(ch), vzalo se mu druhý den ráno v 9 hodin z nich 8.000 zl. a jen se mu 2.000 zl. nechalo — a tak z jednoho zlatého vzaly se čtyři díly pryč a tu jen 12 krejcarů z něj pozůstalo.“

Výsledek nekalého tohoto opatření bylo obecné ochuzení. Kdo měl peníze hotové v papírech anebo bez bližšího označení valuty pojistěné, ztrácel čtyři pětiny majetku najednou a přece nebylo státu odpomoženo, neboť papírové peníze nezmizely, nýbrž byly toliko nahrazeny novými v úhrnu tak velikém, že nebylo lze jej zlatem a stříbrem krýti. Také veřejné fondy utrpěly těžkou ránu. Naproti tomu vstoupily úžasně ceny nemovitostí i zboží. Vavák zaznamenal[1]) zdražení všech potřeb, které projevilo se šestý den po rozhlášení patentu, 20 března 1811, při výročním trhu nymburském. Pěkný kůň, ať klisna neb valach, měl cenu 1200 zl. i více, dvouleté hříbě 300, 400 i více zl.; osmiletý hubený a na jedno oko slepý valach byl prodán za 370 zl., dvé dobrých volů stálo 2000 i více zlatých, ročky 200 zl., kráva dost bídná 300—400 zl., nejmenší cena malého chudého dobytčete byla 220—230 zl. Jeden loket libereckého sukna prodáván za 26, 28 až 30 zl., kutnohorského nebo polenského 15 až 20 zl., ba i humpoleckého loket, který dříve býval prodáván za 8 až 12 grošů loket, stál 8 až 12 zl., selský klobouk 20 až 25 zl., punčochy 7 až 9 zl., bečka soli 78 zl. 40 kr. a té ještě bylo lze s těží toliko dostati, neb ji v solnici nechtí vydat jen vrchnostem a vezoucí ji musí v bráně ukázat jistotu ze solního kanceláře a clo z ní vyplatit.“ Vavák sám platil v zámku poděbradském za soudek

[1]) Tamže, 140.
[2]) Bohemica V, 575 sld.

[1]) Paměti VI, 25.

soli 60 zl. 20 kr. „Protož podle toho každý řemeslník a handlíř na svém zboží, co jen chtěl a mohl, přirážel, a zvláště sedlákům všudy všecko předraze až nad míru i víru se cenilo a prodávalo a oni k tomu své roční daně též podle toho pádu, to jest se slevuňkem, 100 zl. za 10 platiti musili, avšak proto na svém prodaji obilném nic nemohli přirážeti, nýbrž nechati, jak vše obecně platilo. Když pak již sama od sebe cena asi přes 20 zl. na žitě od sebe chápala, toť přišla taxa jak v Praze tak v zemi, dle které se měla dávat pšenice za 30 zl., žito 19 zl, ječmen 14 zl., oves 9 zl. Ale formani a Pražané sami od sebe přes taxu 1, 2, 3, 4 i 5 zl. dávali.“[1]) Úvěr byl zničen, majetek ztracen, ale schodek v hospodářství státním nebyl zažehnán a papírové peníze byly i na dále jediným plativem. Přímým a téměř jediným následkem patentu Wallisova byla nesmírná drahota, zvláště v potravinách a předmětech denní potřeby, která potrvala po mnohá léta.

Metternich byl si vědom účinků, jež zlověstný finanční patent způsobí, jemu ale jednalo se především o uvolnění financím, aby mohl přemýšleti na rozmnožování potřeb válečných. Později, když byl činěn spoluzodpovědným za nesmírnou hospodářskou pohromu, již patent zavinil, snažil se jednání své omývati. Tvrdilť v pamětech svých, že hraběti Wallisovi značil sice patent sám bytelnou soustavu, na níž bylo lze dále budovati, císař však a Metternich sám že pokládali jej za pouhý most, aby z poměrů neudržitelných za přispění okolností bylo lze dostati se do poměrů definitivních.[2])

Současně s patentem finančním pokusil se Metternich o centralistické utužování správy říšské. Jakkoli dobře znal podstatu říše jakožto celku ze samostatných států složeného, z nichž každý honosil se zvláštním zřízením a právem, přece horoval pro soustředění správy v rukou vlády vídeňské a navrhl z té příčiny císaři obnovu státní rady, ale jinak upravené. Mělať se skládati z náčelníkův ústředních úřadů s dvorským a státním kancléřem jako předsedou. Zavedení nové státní rady musilo nutně vyvolati spory se stavy zejména českými, jichž práva na výsost již zúžená byla by opět a to velikou měrou ohrožena.

[1]) Tamže, VI, 48.

[2]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 119.

Poslední válka s Napoléonem.

Hrozné poměry tyto uváděly obyvatelstvo zemí českých v zoufalství. Zásoby byly buď vyjedeny vojsky vlastními buď jako v jihozápadní Moravě, zabrány nepřítelem, a když válka byla ukončena, doléhali na lid strasti nové. Císař aby zaplatil Francouzům válečnou náhradu, žádal za odvod všeho zlata a stříbra do mincoven, za něž dávány bezcenné téměř papíry a lid v městech i na venkově trpěl stálými průchody a posádkami vojska válkou zdivočilého a kázně prostého.[1]) Z vojenských skladišť sice vydávány vojsku potraviny, ale podělení vojáci prodávali je ihned a vydírali od lidí, u nichž byli ubytováni, i násilím a ranami výživu. S bolestným srdcem zapsal Fr. Vavák, že dostalo se jemu, devětašedesátiletému, zasloužilému a váženému kmetu, rány od hrubého rakouského poddůstojníka!

A přece nebylo ještě naděje na obrat k lepšímu! Činy Napoléonovy nasvědčovaly, že neobyčejný tento muž nedospěl ještě k nejzazším mezím ctižádosti své. Roku 1811 šířily se opět obavy po vší Evropě, že hrozí válka krvavější všech předešlých, neboť bylo pozorováno, že ochlazovalo se rychle přátelství císaře francouzského k cáři Alexandrovi. Naléhání Napoléonovo, aby Rusko zavřelo přístavů svých netoliko lodím anglickým, nýbrž i neutrálním, zejména americkým, které dle jeho domnění podloudně přiváželo zboží anglické, souvislý s tím zábor německého pobřeží od ústí Emže až k Bukovci, jímž postižen byl i strýc cářův vévoda oldenburský, a nová úprava ruského celnictví, francouzský dovoz stěžující, daly podnět k vyjednávání, které oba panovníci jen z té příčiny prodlužovali, aby nabyli potřebného času k nesmírným přípravám válečným.

S počátku r. 1812 dály se válečné přípravy veřejně na obou stranách, které se zřením k blížícímu se obrovskému zápasu ohlí

[1]) Drastickou ukázkou tehdejší vojenské zdivočilosti jest případ, o němž zprávu podává Vavák, Paměti VI, 84. 12 října 1811 přijel do Všetat z Brandejsa n. L. hulánský rytmistr s penězi pro svou eskadronu, ale v noci byly mu peníze tyto ukradeny. Rytmistr žádal místního lokálního kaplana, aby krádež ve chrámě ohlásil, což mělo účinek, neboť zloděj v následující noci přinesl peníze na faru. Lokálista odevzdal je rytmistrovi, ten však chtěl věděti jméno pachatele a když se lokálista zdráhal je projeviti, zastřelil jej 16 října u oltáře. Zpráva Vavákova zní velmi určitě, ale na faře všetatské není o ní nic známo.

žely se po spolčencích. Napoléon sice shromáždil ze všech zemí přímo nebo nepřímo na sobě závislých 100.000 mužů, přes to však hledal spolku i s Pruskem i s Rakouskem. Ve Vídni rozcházela se mínění. Jedni, mezi nimi veškeří stoupenci někdy Thugutovi a Stadionovi, jichž hlavou byl arcivévoda Jan, byli pro spojení s Ruskem, jakmile se příležitost vhodná naskytne, druzí pro neutralitu. Naproti tomu smýšlení v kruzích pražských obracelo se stále proti Francii, tak že na zimu r. 1809 bylo lze Prahu za hlavní sídlo antibonapartismu pokládati. Do Prahy také uchylovali se všichni, kdož obírali se v mysli své plány na svržení Napoléonovo, jak hrabě Stadion po svém propuštění z úřadu, tak pruský státník baron Stein, když hrozbami Napoléonovými byl vlasti zbaven. Česká šlechta byla smýšlení rozhodně protinapoléonského a odsuzovala sňatek arcivévodkyně rakouské s císařem francouzským. Anglický jednatel v Praze sídlící Alexandr Horn byl horlivým podporovatelem smýšlení protifrancouzského a byl hlavní příčinou, že baron Stein vypověděn jsa z Pruska, do Prahy se uchýlil. Praha byla tehdy shromáždištěm všech, kdož nepřízní doby pozbyli jmění nebo postavení, zejména propuštěných vyšších úředníkův a důstojníků pruských, ze kteréž příčiny císař František nařídil, aby Stein přesídlil do Brna. Učení hrabata František a Kašpar ze Šternberka, hrabě Westphalen, hraběnka Thunova pokládáni byli vedle bývalého ministra hraběte Stadiona za přední náčelníky pražské strany protifrancouzské.[1]) Metternich obával se, že Napoléon, aby zesílil postavení své, obnoví ihned království polské, tím však by hrozila Rakousku ztráta Haliče bez jakékoli náhrady, proto přijal nabídku Napoléonovu, který přisliboval Slezsko pruské po válce a žádal za přispění armádním sborem o 30.000 mužů, jemuž by velel rakouský velitel, přijímající toliko Napoléonovy přímé rozkazy. Rakouský vyslanec v Paříži Karel hrabě Schwarzenberk byl s počátku r. 1812 splnomocněn, aby vyjednával s Napoléonem o branný spolek, a již 14 března t. r. ujednána smlouva s Napoléonem. Císař František zavázal se, že přispěje proti Rusům pomocným sborem 30.000 mužův a sborem záložním o téže síle. Sbory tyto neměly býti spojeny se žádným sborem francouzským a měly míti svého císařského vrchního velitele, který by přijímal rozkazy bezprostředně z hlavního stanu Napoléonova. Také neměl býti rakouský sbor nikdy dělen, nýbrž operovati vždy jako oddíl samostatný. Stav 150.000 mužů rakouské armády, mírem Vídeňským ustanovený, mohl býti zvýšen o těchto 60.000 mužů. Konečně zaručena Rakousku naprostá neutralita a volnost jednání, by okolnosti válečné toho vyžadovaly. Tajným článkem zavázal se Napoléon, by válka šťastně se skončila, rozmnožiti území rakouské jako pomník trvalého přátelství, jež jej k císaři Františkovi víže. Míněny byly Pruské Slezsko a země illyrské.

Smlouva tato bytelně zlepšila postavení Rakouska v Evropě. Cář Ruský uznával, že byl císař František k ní donucen a slíbil, že vojska jeho nepřestoupí hranic haličských, ať jest výsledek války jakýkoli, Prusko pak přivinovalo se k Rakousku těsněji, jednak aby dodělalo se též výhod podobných jednak z obavy o Slezsko. Ale národové rakouští jí neschvalovali a veškera zodpovědnost uvalována na Metternicha. Byla smlouva s Francií pokládána za veliký prospěch Napoléonův a za utužení nesnesitelného již kontinentálního systému, který nejobecnější a nejpotřebnější zboží lidu buď nepoměrně zdražoval, buď naprosto nenabytným činil. Tak libra kávy stála 22 až 24 zl. a ještě jí nebylo lze dostati, neboť kupcům bylo nařízeno, aby prodávali jí toliko v malé míře a toliko jako lék na lístek lékařem vydaný. Cukru rovněž nebylo a tu dály se pokusy vyráběti syrup ze šťávy stromů bukových nebo javorových nebo z červené řepy. V okolí Kutné Hory sestoupilo se družstvo šlechticův a měšťanů, jež u vsi Křesetic dalo rozsáhlé plochy orné červenou řepou posázeti, již chtělo továrnicky na syrup zpracovati. František Moucha, mlynář v Střebestovicích na panství brandejském n. L., zvláštní stroj sestavil, jímž řepa řezána býti měla.[1]) Nesmírná drahota tehdejší — v Praze r. 1811 stála měřice pšenice 66—70, žita 46—48, hrachu 80 až 86 zl. — také na vrub spolku s Francií přičítána.

Ne toliko lid, nýbrž i vyšší vrstvy dávaly na jevo smýšlení Francii i Napoléonovi nepřátelské aniž dovedly pochopiti dosah

[1]) Pertz, Das Leben des Ministers Freiherrn von Stein II, 325 sld.

[1]) Se zřením k dějinám českého průmyslu budiž poznamenáno, že pracovali s Mouchou o stroji tomto sekernik z Českého Brodu Václav Král a střebestovský tesař Jan Smolík. Vavákovy Paměti VI, 83.

smlouvy Metternichem ujednané. Mnozí generálové i důstojníci opouštěli rakouskou službu a vstupovali do vojska ruského. V Uhrách mluvilo se již o povstání proti císaři s Napoléonem spojenému. Ve Vídni utvořil se zvláštní kruh ze členů vysoké šlechty, který nazýval se „Klubem nenávistníků Napoléonových", v Praze pak od března 1812 Karel Justus Gruner, někdejší policejní ředitel berlínský, r. 1809 po žádosti Napoléonově úřadu zbavený, ježto byl duší strany, která činem potírati chtěla panství francouzské, organisoval potají ve spolku s baronem Steinem, podporován jsa Ruskem a Anglií, „německou legii", která by Napoléonu do týlu vpadla, spojení jeho s Francií ohrožovala, dovoz mařila, sklady ničila a povstání v zemích zabraných podporovala.[1]) K žádosti pruské vlády byl však Gruner 22 srpna 1812 v Praze okázale zatčen a jako státní vězeň na pevnost Petrovaradín dopraven, kdež meškati musil až do podzimí r. 1813.

Z jara r. 1812 v bezprostředním sousedství Čech i Moravy celé severní Německo plnilo se vojsky francouzskými i spojeneckými, všecky pak silnice od Rýna k Visle a Němenu spějící sloužily toliko dopravě potřeb válečných a potravin pro nesmírnou armádu 600.000 mužův a 90.000 koní, která se v Polsku soustřeďovala. 17 května přijel Napoléon s chotí svou do Drážďan, kamž nazejtří přibyli i císař František a třetí choť jeho Marie Ludovika, majíce v družině své i hraběte Metternicha. Setkání bylo velice přátelské, ba Napoléon okázale císaři Františkovi ponechával obřadnou přednost. Netušili zajisté ani jeden ani druhý, že vidí se v životě naposledy. Z Drážďan císař František s oběma císařovnami vydal se na cestu do Prahy, kamž přijel 31 května. O den později zavítala do Prahy císařovna Marie Ludovika, 5 června pak přijela císařovna francouzská v průvodu osobní stráže francouzské. Obyvatelstvo pražské vyšlo jí slavnostně vstříc až za Bílou horu. Císařovna francouzská pobyla v Praze s dvorem svým až do 1 července, načež vrátila se Karlovými Vary a Würzburkem do Paříže. V Praze prohlédla si císařovna francouzská všechny památky, zejména historické a umělecké poklady kláštera strahovského, kdež podnes krásný pavillon, poskytující čarovnou vyhlídku na stověžaté město palácův a chrámů, nese jméno její. Napoléon sám odebral se do Varšavy a ku konci června 1812 překročiv s 420.000 muži řeku Němen, zahájil „druhou válku polskou". Za houževnatého odporu Rusův a zápase s neobvykle úpornou přírodou, postupoval Napoléon k Moskvě, chtěje v ní přezimovati Ale Rusové opustivše posvátnou stolici cářů svých, zapálili ji. Více než dvě třetiny domů shořelo a Napoléon na prahu zimy viděl se uprostřed nehostinného nepřátelského kraje bez přístřeší, bez potravin a bez potřebného paliva. Ztrativ čas marným vyjednáváním s cářem, odhodlal se konečně 19 října k návratu za okolností na výsost strastných. Z hlavního jádra veliké jeho armády vrátilo se o vánocích do Královce 600 jezdcův a 400 pěších ve stavu svrchovaně zbědovaném. On sám spěchal s počátku prosince do Paříže, aby pečoval o nové vojsko pro následující jaro.

Vojska ruská stihala Francouze do Polska a mezitím kladeny základy k evropské koalici proti Napoléonovi. Nejprvé spojili se s cářem Anglie a Švédsko, jehož politiku řídil bývalý francouzský maršál Bernadotte, za čekance koruny švédské zvolený a posledním Vásovcem adoptovaný. S počátku r. 1813 spojil se s cářem i král pruský Fridrich Vilém III, vyhovuje obecnému přání svých poddaných.

Do Čech pronikla zpráva o zkáze armády francouzské poměrně pozdě, ježto veřejnosti za vděk bylo bráti úředními prameny francouzskými. Vědělo se sice o požáru Moskvy, ale byl líčen jako dílo nemnohých zločinců s výsledkem nevelikým, ježto prý zásoby tam nahromaděné byly zachovány. Ale konečně nebylo lze tajiti pravdy a již ku konci listopádu byly známy podrobnosti o zpátečním pochodu Francouzův a o strastech, jež jim bylo snášeti.

Také rakouský sbor, jenž byl k podpoře Francouzů na Rus vypraven, vrátil se, ale bez škod značnějších.

R. 1813 zahájen předtuchami o blížící se veliké a krvavé válce, neboť na jedné straně Napoléon soustřeďoval všechny své síly, na druhé Rusko, Anglie, Prusko a Švédsko chystaly se k útoku na Francouze ve středním a severním Německu. Zraky obou válčících stran obracely se k Rakousku, o němž obecné bylo přesvědčení, že přístupem svým rozhodne vítězství. Ale Metternich nehodlal ihned projeviti pravé své záměry i přestával na úsilném zbrojení. V polovici března 1813

[1]) Helfert, K. Franz und die europäischen Befreiungskriege, 25 sld.

bylo již v Čechách shromážděno 80.000 mužů vojska, četní pak plukové z Uher a Rakous byli na pochodu. Nejvíce rozloženy byly zbrojné síly rakouské v krajích chrudimském, králové-hradeckém, bydžovském a boleslavském, zvláště při hranicích slezských a kladských. Chladný pozorovatel mohl z toho snadno porozuměti, že měla na mysli rakouská válečná správa snadné připojení tuzemských vojsk k armádám ruské a pruské.

Úmluva spolku francouzsko rakouského z r. 1812 výslovně stanovila, že obě strany mají se přičiniti o ujednání trvalého míru. Metternich řídil se tímto článkem a vystoupil do popředí v úloze prostředkovatele, který opírati se mohl o 300.000 ozbrojených mužů. Napoléon ale přál si, aby císař František s ním se spojil, a v listu daném z Drážďan 14 prosince 1812 žádal, aby v Haliči a Sedmihradsku bylo 60.000 mužů soustředěno, jichž velitelem přál si knížete Schwarzenberka.

Odpověď rakouská vyzněla jinak. Hrabě z Bubna vypravený v mimořádném poselství do Paříže odevzdal Napoléonovi vlastnoruční list císaře Františka, ve kterém radil k míru a nabízel dobré služby své k přátelskému zprostředkování. Napoléon nabídku tuto k obecnému podivení přijal, čímž zrušena i smlouva o spolek z r. 1812 Císař rakouský přál si jasnějších vysvětlení i vypravil z té příčiny knížete Schwarzenberka do Paříže, kdež pokoušel se Napoléon zjednati spolek s Rakouskem, nabízeje císaři Pruské Slezsko. Návrh ten byl však zamítnut, načež Metternich prohlásil, že Rakousko ujímá se ozbrojeného prostředkování.

Napoléon mezi tím s čerstvým vojskem přitáhl do Němec středních a zvítězil nad Rusy a Prusy 2 května u Lützena blíže Lipska. Spojenci následkem toho ustoupili od Drážďan do Slezska, Napoléon pak jim v patách následoval. Král saský Fridrich August, když byli Rusové a Prusové obsadili jeho zemi, uchýlil se přes Řezno do Prahy a vyjednával s Rakouskem i se spolčenci, chtěje dle okolností s nimi se spojiti. Po vítězství u Lützena vypravil však Napoléon ihned do Prahy svého ministra Serru a vyzval krále, aby bez odkladu vrátil se do Drážďan, sic že pozbude všech svých zemí. Králi saskému nezbylo leč poslechnouti. V noci ze dne 9 na 10 května zničil generál Langenau na Karlovu mostě listiny o vyjednávání králově s Rakouskem a se spojenci, načež král z rána 10 května odejel do Drážďan. 20 května následovala je na opětný rozkaz Napoléonův i královna s rodinnými poklady.[1])

Napoléon byl jednáním Rakouska velice rozmrzen a nepokrytě ulevoval citům svým. Tím veřejné mínění rakouské bylo ještě více proti Francouzům podněcováno a obviňovalo Metternicha, že podporuje politiku škodnou i nedůstojnou. Ale Metternich tajil své úmysly a snažil se Napoléona přesvědčiti, že jedná se Rakousku o trvalý mír, z kteréž toliko příčiny opírajíc se o zbrojné síly své, vystupuje v úloze prostředníka mezi válčícími stranami. Zatím však udržovány tajné důvěrné služby se spolčenci a do Čech posílány ustavičně zbrojné zástupy ze zemí vzdálených. Spojenci chtěli rovněž císaře Františka přiměti, aby veřejně přistoupil na stranu jejich, a proto vypravil pruský král do Vídně generála Scharnhorsta, u Lützena raněného. O Scharnhorstovi bylo známo, že jest z nejhorlivějších odpůrců Napoléonových a tvůrcem pruské zemské obrany, proto Metternich dal mu oznámiti na předposlední poštovní stanici, že ani císař ani ministr nejsou s to, aby jej přijali. Scharnhorst tudíž vrátil se do Prahy, kdež 28 června podlehl ráně své. Veřejné mínění rakouské mělo býti usmířeno povoláním do Vídně bývalého ministra Filipa hraběte Stadiona, který od roku 1809 sídlil v zimě v Praze, a v létě na zámku svém Trhanově. Stadion vypraven ihned do hlavního stanu spolčenců, aby s nimi po rozumu prostředkující politiky Metternichovy veřejně vyjednával, potají ale aby připravoval spolek Rakouska s Ruskem a Pruskem. Do Drážďan k Napoléonovi vypraven hrabě z Bubna, maje rozkaz odevzdati císaři francouzskému vlastnoruční list císaře Františka a oznámiti podmínky, jež Rakousko oběma stranám za ujednáním trvalého míru doporoučelo. Hrabě z Bubna navrhl při audienci 16 dubna Napoléonovi kongress všech súčastněných mocností v Praze, kdež by bylo lze mír umluviti. Napoléon zdál se býti jednání o mír nakloněn, po svém však vítězství u Buděšína dne 20 a 21 května opět veškery mírné návrhy odmítal. Vítězství toto nemělo však pro Napoléona účinků žádoucích, neboť donutilo Rakousko k jednání rozhodnému. 29 května odpoledne přinesl kurýr z Drážďan

[1]) Helfert, K. Franz und die europ. Befreiungskriege 72.

Metternichovi zprávu o vítězství budějšském a po malé chvíli odjížděl již hrabě do Laxenburka k císaři s návrhy, kterými by spolčencům podáno bylo určité rozhodnutí císařské vlády a oni spolu zdržáni od ústupu, jejž do Slezska již podnikali. Ale bezprostřední přístup Rakouska ku koalici byl ještě nemožný, poněvadž bylo se obávati, že by Napoléon zůstavil pozorovací sbor proti zmalátnělým již Rusům a Prusům, vrhl se se vší silou do Čech na rakouské vojsko k boji ještě nepřipravené a prudkou ranou rozhodl válku s prospěchem svým. Metternich radil proto císaři, aby nazejtří odjel do Čech na některé místo stejně daleko od Drážďan i hlavního stanu spojenců položené, odkudž by bylo lze ozbrojené prostředkování nejvýhodněji uplatňovati. Císař schválil návrhy ministrovy a po společné úmluvě obrán Jičín za místo císařova pobytu, kdež prostranný a úpravný zámek knížete Trauttmannsdorfa hodil se dobře za sídlo dvoru císařského. Ihned vypraveni kurýrové, jeden do Drážďan k hraběti z Bubna, aby Napoléona žádal za přijetí rakouského prostředkování, druhý do hlavního stanu spojenců se zprávou, že císař odebral se do Jičína. 1 června o páté hodině ranní odjel císař s malým průvodem z Vídně a dal se Znojmem a Jihlavou do Čech. Nazejtří o třetí hodině ranní potkal se císařský průvod u Malína s ruským ministrem věcí zahraničných hrabětem Nesselrodem, který po rozkaze cářově spěchal do Vídně, aby císaře rakouského přiměl k prohlášení rozhodnému, zvěděv ale v Brně o odjezdu císařově, vrátil se do Jičína, odtud pak jel vstříc císaři.[1]) Od Nesselroda dověděl se císař v Kolíně o příměří, jež spolčenci v Bojšovicích u Javora ve Slezsku s Napoléonem ujednali. Císař František vyzval Nesselroda, aby se ihned vrátil do hlavního stanu spolčencův a tam oznámil, že císař rakouský odebere se do hlavního stanu svého vojska, cář pak měl určiti místo na česko-slezském pomezí, kde by sám z úst Metternichových přijal zprávu o záměrech rakouských.[2])

Krok tento spolu s jízdou císařovou do Čech měl význam světodějný. Byloť jimi položeno rozhodnutí o osudech evropských opět do vlasti naší, vojskem již tehdy přeplněné. Veřejné mínění přálo si a také bezpečně očekávalo, že povolán bude v čelo vojska arcivévoda Karel, ale nedůvěra císařova k bratru a protivenství hraběte Metternicha byly příčinou, že svěřeno bylo vrchní velení polnímu maršálu Karlu knížeti Schwarzenberkovi. Hlavní stan rakouského vojska byl v Praze, odkudž na sever, hlavně po krajích litoměřickém a žateckém, rozloženo bylo vojsko. Každým dnem přicházely však nové posily z Rakous, Uher a Haliče, kterýmiž průchody trpěly zvláště Morava a české kraje jihovýchodní. Vavák poznamenává, že rozloženi byli vojáci po městech i po vesnicích tak, že v jednom domě bylo 10, 20, 30, 40 i 50 mužů. Císař sám, jenž u Kolína odbočil z veliké vojenské silnice, dal se ku Královu Městci a 3 června přijel do Jičína, kdež dála se pak důležitá rozhodnutí. Byliť spojenci mezitím již projevovali velikou naději, že se Rakousko po vypršení příměří s nimi spojí, k čemuž přispěly nejvíce vývody hraběte Stadiona, meškajícího v hlavním táboře jejich. Proto důvěrník cáře Alexandra, ruský generál hrabě Toll, ve svém návrhu operačního plánu pro dobu podzimního nepřátelství, přibíral již spoluúčastenství Rakouska a pojal do válečného plánu i Čechy, kdež měla se spojiti s rakouskou armádou část Rusův a Prusův a udeřiti Napoléonovi v pravý bok nebo do týla buď cestou u Jablonného neb u Teplice neb u Chebu. Týž Toll vypraven byl cářem Alexandrem ku dvoru císařskému do Jičína a do Schwarzenberkova hlavního stanu u Prahy, aby rakouské činitele zasvětil do válečných zámyslů spojenců. 13 června přijel Toll do Jičína, z opatrnosti nebyl ale k císaři předpuštěn, za to však setkal se s knížetem Schwarzenberkem a hrabětem Radeckým, kteří právě meškali u dvora císařského a oznámil jim návrh operačního plánu, který se v celku potkal se souhlasem.

Z Jičína vyzval Metternich francouzského ministra věcí zahraničných Mareta vévodu Bassanského k osobní rozmluvě, obdržel ale vyhýbavou odpověď. Podobnou žádost vznesl i na cáře Alexandra, jenž ihned návrh přijal, načež Metternich určil ke schůzce zámek knížete Colloredo-Mannsfelda Opočen. Císař František zůstal v Jičíně, předstíraje neodkladné státní důležitosti. Cář předstíral návštěvu sester svých, v Praze přebývajících. 26 června odjel Metternich z Jičína a nazejtří byl v Opočně, kamž cář v průvodu hraběte Nesselroda o některou hodinu dříve byl přijel. Z Opočna zajel cář do nedalekých

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 142 sld.

[2]) Metternich Stadionovi z Jičína 3 června 1813 u Onckena, Österreich und Preussen II, 331.

Ratibořic k návštěvě vévodkyně Zahaňské a pozval tam i Metternicha. Tou dobou zavítaly do Opočna z Prahy dvě sestry cářovy, velkokněžna Kateřina, ovdovělá vévodkyně Výmarská, a vévodkyně Oldenburská. Přítomni byli i hrabě Stadion a pruští státníci hrabě Hardenberk a svob. pán Vilém Humboldt. V poradách, jež konal Metternich v Ratibořicích a Opočně s cářem, kladl rakouský státník hlavní váhu na rakouské prostředkování, za kterouž příčinou měl býti svolán obecný sjezd pro ujednání míru, Metternich však prohlásil spolu, by Napoléon prostředkování toto odmítl, že spojí se Rakousko se spolčenci. Vyšší ruský důstojník generálního štábu měl býti vyslán do hlavního stanu knížete ze Schwarzenberka, aby s ním umluvil operační plán. Metternich netajil se přesvědčením, že prostředkování rakouské míru nezjedná, ale chtěl získati času pro válečné přípravy potřebného.

Vrátiv se do Jičína, zastal Metternich pozvání Maretovo k neodkladné návštěvě v Drážďanech. Císař František přivolil, načež Metternich podal o pozvání zprávu do hlavního stanu spojenců ve slezském Reichenbachu, shodl se s knížetem ze Schwarzenberka o účelném rozložení rakouských vojsk a 24 června odjel do Drážďan. V Čechách zatím na kvap opevňovány Praha a mosty vltavské i labské, na příhodných pak místech zakládány obrovské sklady pro potřeby vojska rakouského i spolčenců. 19 června nařízen válečný stav pro veškeru armádu rakouskou a obnovena i zemská obrana ve spůsobu v r. 1809 osvědčeném, jejíž organisace měla býti do 15 července dokonána.[1])

25 června přijel Metternich do Drážďan a sstoupil u hraběte z Bubna. Ježto Napoléon nebyl přítomen, obdržel Metternich teprvé nazejtří pozvání k audienci. Napoléon přebýval v paláci Marcolinovském na Elsterské louce, tam kde jest nyní velká Friedrichstädtská nemocnice.

O polednách 26 června přijal Napoléon rakouského kancléře v památné audienci, jež trvala do půl deváté večer. Císař francouzský stál uprostřed komnaty, maje kord po boku a pověstný třírohý klobouk pod paží. Když byl poptal se po zdraví císařovu, jal se ihned jednati o věcech politických, s těží zapíraje vnitřní vzrušení své.

„Vy chcete tedy válce," počal Napoléon, „nuž mějte si ji. U Lützena zničil jsem armádu pruskou, u Budějšína porazil jsem Rusy a vy také chcete přijíti na řadu; budiž, ve Vídni se sejdeme! Lidé jsou nepolepšitelní, zkušenosti pro ně není. Třikráte nastolil jsem císaře Františka na trůn; slíbil jsem mu, že pokud živ budu, žíti budu s ním v pokoji, pojal jsem za i choť jeho dceru. Tehdáž pravil jsem sobě, že dopouštím se pošetilosti, již se ale stalo, čeho dnes lituji."

„Válka a mír," odvětil Metternich, „spočívají v ruce Vašeho Veličenstva. Císaři, pánu mému, plniti jest povinnosti, před nimiž všechny jiné ohledy ustupují v pozadí. Osud Evropy, její i Vaše budoucnost, to vše spočívá ve Vaší moci. Mezi Evropou a Vašimi dosavádními snahami jest nerozřešitelný rozpor. Světu jest potřebí míru. Aby tento mír byl zajištěn, dlužno Vám vrátiti se do hranic moci se všeobecným pokojem srovnatelných, jinak podlehnete v boji. Dnes můžete ještě ujednati mír, zítra bude snad již pozdě. Císař, můj pán, řídí se v jednání svém toliko hlasem svědomí; nyní náleží, Sire, i Vám, abyste se poradil se svědomím svým."

„Budiž, co tedy chcete ode mne?" prudce přerušil jej Napoléon, „či snad abych sám se zneuctil? Nikdy! Dovedu umříti, nepopustím ale ani píď země. Vaši panovníci, na trůnech rození, mohou dvacetkrát býti poraženi a vždy opět vrátiti se do svých sídelních měst; tak nesmím však jednati já, syn štěstí. Moje panství nepřežije den, v němž jsem přestal býti silným a tudíž i obávaným. Dopustil jsem se veliké chyby neuváživ, co mne stála armáda, nejkrásnější, jakáž kdy existovala. S lidmi mohu se bíti, ne však se živly. Mráz mne zahubil. Za jediné noci ztratil jsem třicet tisíc koní. Vše jsem ztratil, jen ne čest ani vědomí, čím povinen jsem udatnému národu, který po nesmírných těch nehodách mně podal nové důkazy oddanosti i přesvědčení svého, že já jediný mohu nad ním vládnouti. Nahradil jsem ztráty uplynulého roku, vizte moji armádu po bitvách, v nichž jsem právě zvítězil. Vykonám přehlídku před Vámi."

„A právě armáda," odtušil Metternich, „žádá si míru."

„Ne armáda," odpověděl živě Napoléon. „ne, moji generálové chtí míru. Já již nemám generálů. Zima moskevská je demoralisovala. Viděl jsem nejudatnější, ani pláčou jako děti. Oni byli fysicky i mravně zlomeni. Před čtrnácti dny mohl jsem ještě mír uzavříti, dnes již nikoli. Dobyl jsem ve dvou bitvách vítězství, mír tudíž neuzavru."

[1]) Allg. Ztg. 1813, čís. 182.

„Ve všem“, poznamenal Metternich, „co mně Vaše Veličenstvo právě vypovědělo, shledávám nový důkaz, že mezi Evropou a Vaším Veličenstvem není žádného dorozumění. Vaše úmluvy míru byly vždy toliko přímeřím. Nezdary jako výsledky pohánějí Vás k válce. Okamžik přichází, v němž Evropa i Vy navzájem si hodíte rukavici; Vy ji zdvihnete, Vy i Evropa, a Evropa nebude, jež v boji podlehne.“

„Chcete mne snad zahubiti koalicí?“ odvětil Napoléon. „Kolik jest Vás tudíž, Vy spojenci? Čtyři, pět, šest, dvacet? Čím jest Vás více, tím lépe pro mne. Já vyzvání přijímám. Ale ujišťuji Vás, v příštím říjnu shledáme se ve Vídni. Pak ukáže se, co se stalo z Vašich dobrých přátel, Rusův a Prusů. Spoléháte na Německo? Vzpomeňte si, co učinilo r. 1809! Moji vojínové stačí udržeti na úzdě tamní obyvatelstvo a zárukou za věrnost knížat jest mně strach, jejž před Vámi mají. Prohlašte neutralitu a přidržujte se jí, pak budu v Praze vyjednávati. Chcete ozbrojenou neutralitu? Budiž! Vložte třikrátstotisíc mužů do Čech, císařovo slovo mně stačí, že mně válku nevypoví, dokud vyjednávání nebude u konce.“

„Císař,“ vece Metternich, „nabídl mocnostem své prostředkování, nikoli neutralitu. Rusko a Prusko prostředkování přijaly, Vám tudíž náleží, abyste ještě dnes se prohlásil. Buď přijmete, co jsem vám právě nabídl, a pak ustanovíme dobu, za níž by vyjednávání trvalo. Aneb odepřete a císař, můj nejmilostivější pán, bude se pokládati za svobodna ve svých rozhodnutích a ve svém chování. Situace nutká, armáda musí žíti, za krátko bude v Čechách dvěstěpadesát tisíc mužů shromážděno, kteří mohou snad několik týdnů, ne však po dlouhé měsíce býti ve stanovištích.“

Tu přerušil Napoléon vývody kancléřovy a jal se podrobně uvažovati o možné početné síle rakouské armády. Soudil, že dle výpočtů jeho nemůže býti v Čechách více než 70.000 mužů rakouského vojska shromážděno. Metternich naproti tomu projevil podivení své nad nesprávností Napoléonových informací. „Jsem ochoten,“ dodal, „předložiti Vám přesný seznam Vašich praporův a Vaše Veličenstvo nebylo by též tak přesně zpraveno o armádě rakouské?“

„Já,“ pravil Napoléon, „mám zevrubné výkazy vaší armády a jsem si jist, že nemýlím se o skutečném stavu jejím. Pán z Narbonna — tehdejší francouzský vyslanec ve Vídni — vypravil do pole veliký počet vyzvědačův a jeho zprávy všímají si i bubeníkův Vaší armády. Podobně činil můj hlavní stan; já ale znám lépe než kdo jiný cenu, již dlužno takovým zprávám přikládati. Moje výpočty spočívají na mathematických základech a jsou proto spolehlivy.“

Po té Napoléon odvedl Metternicha do své pracovny a dlouho vykládal mu své názory jak o zmařené výpravě ruské tak o budoucí válce. Když se vrátili do přijímací síně, podotkl Metternich: „Štěstí může Vás opět jako roku 1812 opustiti. Za obyčejných dob skládávají armády jen malou část obyvatelstva, Vy však nyní voláte do zbraně všechen lid. Není-liž Vaše nynější armáda anticipovaným pokolením? Viděl jsem Vaše vojáky, jsou to děti. Vaše Veličenství má pocit, že jste národu svému nezbytně potřebný, nepotřebujete-li ale též Vy národa? A bude-li zahubena tato mladistvá armáda, již Jste do zbraně povolal, co potom?“

Po těchto slovích zlost uchvátila Napoléona, on zbledl a rysy jeho tváře se zvraštily. „Vy nejste vojín,“ obořil se na Metternicha, „a nevíte, co se děje v duši vojínově. Já vyrostl v poli a muž jako já dbá málo o život milionů lidí.“ S prudkým rozmachem odhodil po těchto slovích klobouk, který dotud v ruce držel, do rohu komnaty. Metternich stavě se, jakoby nepozoroval, co se s kloboukem dálo, postavil se u okna a po chvíli odvětil: „Proč jste si mne obral, abyste mezi čtyřmi stěnami propověděl, co Jste právě vyslovil? Otevřmež dvéře, aby Vaše slova zaznívala od jednoho kouta Francie ke druhému. Neutrpí tím věc, již já před vámi zastupuji.“

Napoléon se přemohl a pravil: „Francouzové nemohou si do mne stěžovati; abych je ušetřil, obětoval jsem Němce a Poláky. Na výpravě moskevské ztratil jsem třikrátstotisíc mužů, mezi nimi však nebylo více než třicet tisíc Francouzův.“

„Zapomínáte, Sire,“ vzkřikl Metternich, „že mluvíte k Němci!“ Napoléon popošel dvakráte po komnatě a zdvihl klobouk odhozený. Pak ale obrátiv se k Metternichovi, prohodil: „Jednal jsem tedy pošetile, pojav za choť rakouskou arcivévodkyni.“

„Ježto Vaše Veličenství,“ odpověděl Metternich, „chce znáti mínění mé, tu pravím otevřeně, Napoléon výbojce dopustil se chyby.“

„Císař František chce tedy dceru svou trůnu zbaviti?“

„Císař,“ Metternich na to, „zná jen své povinnosti a ty zplní. Nechať jest osud dcery jeho jakýkoli, císař František jest především panovník a v jeho výpočtech vždy budou míti prvé místo zájmy jeho národů.“

„Věru,“ přerušil kancléře Napoléon, „nepřekvapuje mne, co zde pravíte, nýbrž vše potvrzuje můj náhled, že jsem v té příčině dopustil se nepromíjitelné chyby. Vzav si za choť arcivévodkyni, chtěl jsem staré s novým sloučiti, gothské předsudky s institucemi svého století; zklamal jsem se však a dnes cítím veškeru tíhu svého omylu. Snad bude mne to státi trůn, ale pod jeho troskami pohřbím svět.“

Od dvanácti hodin s poledne až do letního soumraku trvala rozmluva tato. Když propouštěl Metternicha, byl Napoléon uklidněn a doprovázel jej až ke dveřím. „Uvidíme se snad ještě?“ tázal se císař při rozchodu. „Račte poroučeti Veličenstvo,“ zněla odpověď, „ale neoddávám se naději, že naplním úkol svého poslání.“

„Víte tedy, co se stane?“ odtušil Napoléon, „Vy mně ale válku nespůsobíte!“

„Jste ztracen, Sire,“ zvolal Metternich živě, „měl jsem o tom předtuchu ještě před svým příchodem; teď odcházeje, jsem si tím jist.“

Předsíň audienční síně naplněna byla generály, kteří marně z Metternichovy tváře chtěli vyčísti znaky příznivého obratu. Maršál Berthier doprovázel kancléře k vozu a tu otázal se letmo, byl-li Metternich s Napoléonem spokojen. „Ano,“ odvětil tento, „on mně dovolil nahlédnouti do čiré pravdy. Ten muž je ztracen.“[1])

28 června hodlal Metternich vrátiti se do Čech, ale již 27 t. m. z rána navštívil jej zahraničný ministr francouzský Maret s novými návrhy. Poněvadž Rakousku bylo potřebí několika ještě týdnův, aby dokonalo své zbrojení, nehodlal Metternich jednání urychlovati a naklonil se myšlence, aby příměří mezi Francouzi a spolčenci bylo prodlouženo. Proto odložil odjezd svůj a měl mnohé porady s ministry a maršály francouzskými. Bezprostředně pak před svým odjezdem 30 června ujednal Metternich s Napoléonem smlouvu, kterou se tento zavázal, že přijímá ozbrojené prostředkování císaře rakouského, že souhlasí, aby 10 července sstoupili se v Praze k poradě se zástupci prostředkujícího rakouského dvora zplnomocněnci spolčených mocností, že vyjednávání potrvá až do konce 10 dne měsíce srpna a že za té doby ustanou všechny operace válečné. Napoléon svolil i, aby z Čech mohly býti Rusům i Prusům do Slezska dodávány potraviny. Metternich byl vítězem, neboť nebylo již pochybnosti, že Napoléon podmínek spojeneckých nepřijme a tím že Rakousko bude donuceno k opovědi války.

Mezitím Nessellrode, Stadion a Hardenberk podepsali 27 června 1813 v Reichenbachu úmluvu o budoucím společném postupu proti Napoléonovi. Úmluva tato zavazovala Rakousko, by Napoléon jakýmkoli spůsobem odmítl jeho prostřednictví za zjednáním míru, k opovědi války Francii a ku spolku s Ruskem a Pruskem.[1]) Když se Metternich 1 července do Jičína navrátil, měl péči jednak o všestrannou výpravu vojska, jednak o opatření, aby zahájen býti mohl kongress mocností, v Drážďanech umluvený. S počátku pomýšleno na Jičín,[2]) pak ale stalo se rozhodnutí pro Prahu. Ze zprávy, již Metternich 4 července z Ratibořic zaslal cáři Alexandrovi, bylo zřejmo, že nemá již čáky do ujednání míru a že si přeje příměří toliko z příčin vojenských, aby zabezpečil Vídeň před náhlým přepadem. Téhož dne konána v Ratibořicích porada, jíž súčastnili se ruský ministr hrabě Nesselrode, pruští státníci kníže Hardenberk a Vilém baron Humboldt, z rakouské strany Metternich a Stadion. Metternich na této poradě přiměl spolčence, že prodloužili příměří až do 10 srpna a Prahu za sídlo kongressu ustanovili. Kongress sám zahájen měl býti 5 července, ale pro nepředvídané překážky zahájení jeho odloženo na den 12 července. Císař František, aby byl blíže Praze, přesídlil 6 července do zámku Brandejsa n. L. a tam pobýval po delší dobu, oddávaje se v prázdných chvílích myslivosti a navštěvuje častěji i blízkou St. Boleslav.[3]) Starobylý zámek, žírným lučinám a labským lesům vévodící, na delší dobu stal se důležitým středem politickým a dějištěm vážných událostí. Císař obýval nádherné komnaty v prvém patře k Labi obrácené, vedle něho

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 151—157.

[1]) Znění úmluvy u Onckena, Österreich und Preussen II, 364—366.

[2]) Allg. Ztg. 1813, čís. 183.

[3]) Vavák, Paměti V, 183.

pak meškali v zámku hrabě Metternich, nejvyšší komoří hrabě Vrbna, nejvyšší štolba hrabě Trautmannsdorf a podmaršálek Duca. Od Prahy každého dne přijížděly ekypáže tu s cizími diplomaty, generály a kurýry, tu s generály a vyššími důstojníky rakouského hlavního stanu v Libni, který koncem července přesídlil do Brandejsa. Císař přijímal každé odpoledne české hodnostáře v audienci. 10 července navštívil císaře na zámku brandejském i bratr jeho velkovévoda Ferdinand würzburský, od Loučeně přijíždějе.[1])

Tou dobou byla Praha dějištěm velmi čilého ruchu. „V Praze a našem okolí," psaly noviny 3 srpna,[2]) „tu nejživější součinlivost teď viděti. Množství kurýrů k J. M. císaři do Brandejsa, do hlavního bytu v Libni a sem přicházejících a zase po sobě odcházejících, hejna venkovského lidu na ohražení Prahy sem docházejícího, neunavitelná pilnost v řemeslných dílnách na vojenských přípravách pracujících atd. . . . ." Zástupci ruský a pruský, státní rada Anstedt a svob. pán Humboldt, přijeli v ustanovenou dobu, Napoléona zastupovali vyslanec ve Vídni hrabě Narbonne a od 28 července Caulaincourt, vévoda Vicenzský, ale nepříznivě působilo, že se Caulaincourt opozdil a vyzván jsa po příjezdu svém, aby prokázal se plnou mocí, odvětil, že ji teprvé očekává. Když projevil ochotu přes to konferencí se účastniti, odpověděl hrabě Metternich, že nezahájí konferencí, dokud nebudou předloženy plné moci. Tak uplýval rychle čas pro vyjednávání určený, aniž by bylo k němu přikročeno. Metternich předvídaje, že Napoléon snaží se pouze nabýti času pro nové zbrojení a že na mír nepomýšlí, činil potají přípravy k opovědi války. Hraběti Narbonnu připraveny průvodní listy a současně spisován císařský manifest. Sloupkový telegraf sice pracoval ustavičně se střechy královského hradu do Brandejsa a do Drážďan, ale očekávané plné moci nedocházely.

Tak přiblížil se 10 srpen, konečný den příměří mezi válčícími stranami. Mezi dnem bylo již napjetí nesmírné a Metternich několikráte vyhledal Caulaincourta v bytu jeho, přeptávaje se došla-li z Drážďan zpráva nějaká, ale francouzský diplomat marně očekával kýženého kurýra, který by přinesl záruku budoucího míru. U večer téhož dne sešla se stkvělá společnost u vévodkyně Zahaňské, ale mysli přítomných diplomatů byly obráceny jinam, neboť bylo obecné již přesvědčení, že nastává okamžik rozhodný. O dvanácté hodině noční prohlásili ruský a pruský zástupce Metternichovi, že plné moci jejich pozbyly platnosti, načež Metternich v saloně kněžnině podepsal notu Caulaincourtovi oznamující, že Rakousko přistupujíc k spolčencům, s nimi účastní se další války proti císaři francouzskému a projevil vyslancům, že připravený před domem kurýr ihned odjede do Drážďan s opovědí války.[1]) Přistrojená již ohňová znamení od Prahy až po slezské hranice oznamovala téže ještě noci, že přerušeno jest vyjednávání, že boj proti podmaniteli Evropy vstoupil do nového stadia a že spolčencům lze s vojsky svými vtrhnouti do Čech. „V témž okamžení," praví slovanský dějepisec našich dnů,[2]) „zplála ohromná hranice na výšinách hradčanských. Krvavé proudy světla ozářily temnou nebeskou báni nad spící stolicí Čech. A tam v dáli, směrem k severu, počaly rozhořívati se jeden za druhým jiné ohně. Toť byla napřed umluvená znamení. S rychlostí blesku roznesla se po všech blízkých i dalekých stanovištích spojeneckých vojsk radostná zvěst, že přišel čas veliké války." Když pak nastalo jitro, bylo lze pozorovati na střeše generálního velitelství pražského signály, dávané sloupcovým telegrafem jednotlivým velitelům vojsk v zemi rozložených, na rozích pak ohlašoval císařský manifest, Metternichem napsaný, že Rakousko nejsouc již s to, aby odolalo touze po nezávislosti pod vlastními zákony, pocitu uražené národní cti a rozhořčení proti těžce zneužívané nadvládě, odhodlalo se k válce po boku Ruska a Pruska. Téhož dne 11 srpna překročilo 125.000 mužů ruského a pruského vojska severovýchodní hranice české.[3]) Mezi dnem stihl do Prahy sice kurýr z Drážďan a Caulaincourt spěchal k Metternichovi, aby mu podal zprávu, ale Metternich odpověděl, že jest již pozdě, ježto Rakousko přestalo býti ozbrojeným prostředníkem mezi stranami a přistoupilo k spojencům. Žádost o další

[1]) Allg. Ztg. 1813, čis. 207.
[2]) Pražské poštovské noviny 1813, čis. 31.

[1]) Humboldt prý nedůvěřoval slovům Metternichovým i doprovodil kurýra až k jeho kočáru. Nadler, Императоръ Александръ I, I, 343.
[2]) Nadler, Императоръ Александръ I, I, 343.
[3]) Helfert, K. Franz und die europäischen Befreiungskriege, 106. Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 159.

vyjednávání byla zamítnuta a jediné slíbil Metternich, že předloží návrhy francouzského císaře mocnářům spolčeným, poněvadž zástupcové ruský a pruský byli hned z rána Prahu opustili. Ježto očekáván byl příchod cáře Alexandra, jemuž Caulaincourt chtěl se vyhnouti, odebral se francouzský vyslanec na Zbraslav, tam odpovědi na návrh svůj očekávaje. Hraběti Narbonnovi byly mezitím dodány průvodní listy, načež bez odkladu diplomat tento opustil Prahu.

Dle znění příměří Bojšovického mělo býti zahájeno nepřátelství sedmý den po vypršení příměří, čehož užili Rusové a Prusové plnou měrou, vypravivše do Čech značnou část vojsk svých z vytráveného již Slezska, od Kladska k Broumovu a Náchodu, od Landshuta ke Trutnovu a z Lužice k Jablonnému a Mladé Boleslavi. Přední generálové spěchali do Prahy, aby konali porady s vojevůdci rakouskými a také byl ohlášen do hlavního města království českého příjezd cáře Alexandra i krále Fridricha Viléma III. Silnice ku Praze z východu a jihu vedoucí byly tehdy vojskem přeplněny a ve všech osadách širého okolí od Prahy ku střednímu Labi ubytováno bylo vojsko spolčenců i rakouské, do severozápadních Čech v šesterých kolonnách spějící. Ve dnech 16 a 17 srpna prošlo jediné skrze Poděbrady 36.000 mužů vojska ruského i pruského a projelo několik tisíc vozů rozličných i děl. „Z toho zajisté," udiveně poznamenal kmet Vavák,[1]) „hrůza každého obcházela: tolik vojska, tolik kusů, tolik for!" Pohodlné roviny kol Čelákovic byly dějištěm velikých cvičení jízdeckých, jichž se z nedalekého zámku brandejského i císař František účastňoval. Neobyčejné divadlo lákalo vznešenou společnost i lid z daleka, tak že kraj kolem Čelákovic, Mochova, Nehvizd, Záluže i j. osad blízkých podobal se velikému vojenskému táboru. 14 srpna ze cvičiště u Záluže jel císař skrze Toušeň a Vinoř do Prahy, aby nazejtří uvítal cařе ruského.

Tři pluky kozácké, které po veliké silnici od Hradce Králové ku Praze se braly, zahájily příchod cářův. Tento sám přijel skrze Kolín a Český Brod a o osmé hodině večer setkal se v pražské Nové bráně s císařem rakouským. Po té spolčení panovníci vrátili se do Prahy, odtud zůstávajíce pospolu až do Napoléonova pádu.

[1]) Paměti VI, 205.

Královský hrad Pražský hostil tehdy po několik dnů ve zdech svých vzácnou společnost, císaře rakouského, cáře ruského, krále pruského, který přijel 18 srpna, družiny jejich, generalissima knížete Schwarzenberka, cizí i rakouské generály. Ve dne i v noci přijížděli od různých oddílů vojenských adjutanti i kurýrové s důležitými rozkazy rozjížděli se na vše strany, „tak že se," dle slov ruského dějepisce cáře Alexandra[1]) „pražské Hradčany podobaly hlavnímu stanu." „Jak živo tu za těchto dnů bylo, každý si pomysliti může," zaznamenal tehdejší český novinář Hýbl. „Ono množství znamenitých generálův a vyšších officírů, jenž jak J. M. ruského císaře, tak pruského krále sem doprovázeli, přijížděli a odjížděli, přeložení hlavního ruského bytu sem i také silné vojenské komonstvo našeho nejmilostivějšího císaře dodalo našemu městu živosti, jíž tu dávno znamenati nebylo. Při tom táhlo tu mnoho pluků ruského vojska skrz."[2]) Mezi vynikajícími osobnostmi, které tou dobou do Prahy zavítaly, byli generál Moreau a baron Jomini, oba osobní odpůrci Napoléonovi. Moreau byl před šťastnějším svým soupeřem uchýlil se do Spojených států severoamerických, ale teď přijav pozvání cáře Alexandra, vrátil se do Evropy, přijel 16 srpna od Štětína do Prahy a súčastnil se porad spojených mocnářův.

Příjezd cáře Alexandra učinil konec Caulaincourtovu pokusu o pokračování v jednání o mír. Caulaincourt sice obdržel konečně od Napoléona plnou moc i instrukci, v níž byly obsaženy podmínky míru, ale podmínky tyto měly býti předloženy spojencům ne ve jmenu Napoléonovu, nýbrž jako návrhy rakouské. Rakousku podmínky tyto byly příznivy, neboť vracely císaři Františkovi země Illyrské a Západní Halič, vedle buzené naděje na Pruské Slezsko, ale Metternich shledával, že již promeškána byla doba k jednání příhodná a v souhlase s císařem Františkem a s jeho kancléřem odepsal sám cář Alexander bezprostředně po svém příjezdu do Prahy Caulaincourtovi na Zbraslav, že spojení mocnářové neshledávají v podmínkách Napoléonem navrhovaných záruky trvalého míru a že pokládají podmínky tyto vůbec za nepřijetné. Caulaincourt byl odpovědí touto zdrcen, před-

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 160.

[2]) Pražské poštovské noviny 1813, čís. 34.

vídaje následky, a odebral se za Napoléonem do Lužice.[1])

16 srpna hnula se armáda slezská ku předu, což dalo později Napoléonu podnět, že obviňoval Blüchra porušením mezinárodních zvyklostí. Dle úmluvy Bojšovické mělo počíti nepřátelství sedmý den po vypovězení příměří, tedy 17 srpna, ale téhož 17 srpna pronikla již až do Turnova zprávu, že francouzsko-polský armádní sbor, vedený generálem Brunem, vtrhl do Friedlanta. Nepřátelství tudíž zahájil i Napoléon, nedočekav lhůty ustanovené.

Když 17 srpna 1813 zahájeno bylo nepřátelství, ukázalo se, že spojená vojska daleko předstihla číslice, brané v úvahu na konferencích trachenberských. Česká armáda čítala, když spojili se s ní u Slaného Rusové a Prusové, 237.000 mužů se 764 děly, z nich 77.200 Rusů se 274 děly, 49.300 Prusů se 128 děly a 110.500 Rakušanů se 359 děly.[2]) Kromě toho sbíral ruský generál Bennigsen ve velkovévodství varšavském zálohou tak zvanou polskou armádu a Rakousko vypravilo dva značné oddíly do pole v jiných stranách, jeden vedený princem Rousem proti Bavorsku, druhý polním zbrojmistrem Hillerem spravovaný proti Illyrským zemím a do Itálie. Na hlavním bojišti v severním Německu stálo s počátku nepřátelství 440.000 Francouzů se 1200 děly proti 492.000 mužů spojeneckého vojska s 1383 děly.[3]) Armáda česká, v níž veleli Rusům Barclay de Tolly a Prusům Kleist, rozložena byla v Poohří, jsouc každé chvíle hoteva vyraziti do Sas, ve Slezsku stál Blücher proti maršálům Macdonaldovi a Marmontovi, v okolí berlínském soustředěna byla Bernadottova armáda severní. Napoléon s hlavní mocí svou meškal v Lužici a v okolí drážďanském.

Napoléon neznal ani trachenberských úmluv ani nevěděl, že více než 100.000 Rusův a Prusův odtáhlo do Čech. Proto když prudký Blücher zahájil již 15 srpna nepřátelství, postoupiv ve Slezsku ku předu, domníval se Napoléon, že stojí hlavní moc spolčenců ve Slezsku a vytrhl s celou mocí svou proti němu. Proti české armádě zůstaven toliko generál Vandamme, v Drážďanech pak velel sboru 30.000 mužů čítajícímu maršál Gouvion Saint-Cyr; maršál Oudinot vypraven proti Berlínu.

Vedle úmluv se spojenci opustila armáda česká okolí pražské a dala se na sever k pomezí zemskému. Opatrnost kázala Schwarzenberkoví míti v bedlivém zření všechny možné pohyby Napoléonovy, zejména zmar pravděpodobného jeho útoku na Prahu. Proto osazeny dobře Mělník, Roudnice a Litoměřice, kdež byly důležité přechody labské, a hrabě z Neipperka se sborem hraběte z Bubna o 7000 mužů lehké pěchoty ponechán nadále na pravém břehu labském, aby pozoroval na čáře od Šluknova k Friedlandu sbory Poniatowského a Victorův. Mělnický přechod osazen divisí ruských granátníků generála Čoglikova, Čugujevským plukem hulánův a dvěma batteriemi, aby tak přístup ku Praze byl chráněn.[1]) Spojená vojska zaujala pevný tábor u Kuřích Vod, Dokez a Holan, předvoj jejich stál v Lipé. Rovina mezi velikými rybníky Dokezským a Novozámeckým se středem v Provodíně byla pevným středem rakouských stanovišť, a byla i brána v úvahu za bojiště dnů nejblíže příštích. Proto byla dobře okopána a na západním břehu Novozámeckého rybníka navršeny náspy, aby levý bok spojenecký uchráněn byl obklopení.[2]) Od 12 srpna byl hlavní stan knížete Schwarzenberka v Brandejse nad Labem, odkudž den před početím nepřátelství přenesen do Mělníka. Tam konána 18 srpna důležitá porada všech předních generálů spojeneckých, Schwarzenberka, Radeckého, Langenaua, Barklaye, Děbiče, Kleista, na základě operačního plánu z rakouské strany předloženého, a úmluva učiněna, že spojenci teď přikročí k rázné offensivě. Mezitím však již dalo se vojsko na pochod k Litoměřicům, kdež překročilo Labe a položilo se v údolí Ohře; Rusové a Prusové položili se u Budyně 19 srpna táborem. 21 srpna přirazily k Budyni i ruské gardy.[3]) Hrabě z Klenového stál nejzáze na levém křídle u Postoloprt a Mašťova. Na pravém břehu labském zůstal toliko sbor Neipperkův, jehož velení podjal se teď hrabě z Bubna, Spojenci měli zprávu, že Napoléon s hlavní silou svou meškal v Lužici, i soudili, že po-

[1]) Thiers, Histoire du consulat et de l'empire XVI, 237 sld.

[2]) Novější dějepisci pruští přisvojují vojsku pruskému rozhodné účastenství ve zdaru této války. Naproti tomu sluší konstatovati, že všeho vojska pruského, jež r. 1813 na zimu v poli stálo, bylo dle úředních pramenů toliko 159 720 mužů s 247 děly.

[3]) Silder, Императоръ Александръ Первый III, 132.

[1]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll III, 136.

[2]) Tamže III, 125.

[3]) Tamže III, 120.

kusí se směrem od Žitavy k Jablonnému proniknouti ku Praze.

Po svém zvyku zamýšlel skutečně Napoléon zdrtiti spojence, dříve než by se soustředili, a nevěda o odchodu Rusův a Prusů ze Slezska k armádě Schwarzenberkově — prvé zprávy dostalo se jemu 15 srpna skrze maršálka Neye v Budějšíně, ale ve zprávě té odhadován počet spojenců, kteří do Čech odtáhli, ne více než na 40.000 mužů [1]) — připravoval bezprostřední vpád do Čech. Řadou dobře osazených pevností Königštejnem, Drážďany, Torgavou, Wittenberkem, Magdeburkem, Werbenem a Hamburkem měl zabezpečeny všechny labské přechody a proti levému křídlu české armády, o němž věděl, že stojí v Poohří a u Chomútova, domníval se, že stačí sbor Vandammův, rozložený na pravém břehu Labe pod ochranou pevností Königštejna a dobře opevněného Lilienštejna. Střed a pravé křídlo české armády hledal Napoléon na pravém břehu českého Labe, neznaje pravé síly armády této, i soudil, že kdesi u průsmyku Trutnovského přibližuje se armádě slezské, aby nebyla zbavena potřebného spojení. Proto zajišťoval se i proti útoku spolčencův i sám chystal se k útoku, při čemž operačním základem jeho byla Horní Lužice od Drážďan až po řeku Bobru, středem pak Budějšín. Na obojím úpatí Lužických hor, u Žitavy a u Rumburka i Jablonného v Čechách, rozloženy byly armádní sbory knížete Poniatowského a maršála Victora, teprvé za příměří sestavené, proti nimž u Jablonného a Šluknova stála divise lehké pěchoty hraběte z Bubna. Na Bobře stálo 100.000 mužů vedených maršály Macdonaldem, Neyem, Marmontem a generálem Lauristonem, za nimi u Budějšína rozloženy byly gardy, které za příměří zesílily se ze 12.000 na 24.000 mužův, a 24.000 mužů záložní jízdy s generály Latour-Maubourgem, Sébastianem a Kellermannem mladším, armádě severní čeliti měly sbory maršála Oudinota a generálů Bertranda i Reyniera. Rozložení toto bylo velice výhodné. Dle úsudku Napoléonova mohla česká armáda k útoku na francouzské posice vytrhnouti dvojím východem z Čech, od Teplice a Peterswaldy po levém břehu labském k Drážďanům, a od Jablonného k Žitavě. Prvý východ střící měli Gouvion Saint-Cyr a Vandamme, při čemž Vandammovi svěřena ochrana mostu pod Königštejnem. Tři divise sboru jeho byly z té příčiny tak rozloženy, že jedna stála u Stolpena severovýchodně Perna, aby chránila silnici drážďansko-žitavskou, druhá u Rumburka, třetí u Budějšína. Takto sbor Vandammův byl s to, aby ve 24—48 hodinách spojil se i se Saint-Cyrem i s Poniatowským a Victorem i s gardami a záložní jízdou v okolí budějšském, Napoléon pak mohl v téže době z různých těchto oddílův u Drážďan, Budějšína nebo Zhořelce soustřediti armádu 170.000 mužů, dostatečně silnou, aby odrazila útok české armády, ať vytrhla od Teplice neb od Jablonného.

Opatřiv dle svého úsudku obranu, pomýšlel Napoléon na vpád do Čech. Myšlenka tato, jež podávala naději, že zamezí spojení české armády spojenců se slezskou i severní a usnadní zamýšlený pochod k Vídni, byla Napoléonovi stálým vodítkem a ohrožovala v prvé řadě Prahu. Oporou zamýšleného vpádu do Čech měla býti pevná stanoviště knížete Poniatowského a maršála Victora, kteří u Žitavy veleli 36.000 mužův a ve 24 hodinách s přibráním části sboru Vandammova a gard mohli soustřediti 80.000 mužů. 15 srpna přijel Napoléon z Budějšína do Zhořelce, odkud pak odebral se do Žitavy, kamž přibyl 19 srpna před polednem. Poručiv knížeti Poniatowskému, aby osadil výšinu Eckartsberk, která ovládá silnici od Ojvína k Žitavě vedoucí, zajel Napoléon sám s malým oddílem lehké jízdy na Ekkartsberk, aby odtud přehlédl krajinu a spolu aby vykonal přehlídku vojska svého. Tam rozkázal, aby některé oddíly vojska vpadly do Čech, jedny k Jablonnému, druhé ke Hrádku. Po té sjel po silnici směrem k hraniční osadě Lückendorfu a s králem neapolským, maršálem Berthierem, knížetem Poniatowským i jinými generály usedl na poli po pravé straně silnice k válečné poradě. Zatím roznesla se po okolí zpráva o jeho příchodu a zámyslech, což přimělo stařičkého purkmistra Niederle z nedalekého českého Hrádku, aby prosil o ušetření zchudlého městečka. Napoléon přijal jej vlídně a hovořil s ním delší dobu, ani generálové jeho na trávníku sedíce, horlivě v mappách studují. Předvoj Poniatowského, vedený generálem Kellermannem mladším, byl za té doby přešel hranice, vtrhl do českého města Jablonného a vypudil odtud rakouskou posádku v počtu 4000 mužů. Asi po dvouhodinné po-

[1]) Tamže III, čís. 125 sld.

radě vyšvihl se Napoléon na koně a v průvodu skvělé družiny jel skrze Obersdorf k Ojvínu, ana touž dobou armáda po silnici k Lückendorfu postupuje. Od Ojvína zajel Napoléon přes hranice k Petrovicům, u tamní celnice sstoupil, prohlížel mappy a dalekohledem pozoroval kraj kolem Jablonného. O sedmé hodině večer přijel pak do města téměř liduprázdného a sstoupil na poště. Tam představili se Napoléonu magistrátní rada František Turek a farní administrátor Josef Zückert, s nimiž vlídně rozmlouval a na místní poměry zevrubně se dotazoval. Mezi rozmluvou prohodil, že jest původcem války Metternich, který císaře klame. Z úst jakéhosi rakouského poddaného, který byl později pro vyzvědačství oběšen, dověděl se Napoléon, že se již Rusové a Prusové u Litoměřic s Rakušany spojili, načež ihned změnil úmysl svůj a zvolav: „Byl jsem oklamán!“, odjel vozem o $9^1/_2$ hod. večerní s králem Neapolským a maršálem Berthierem do Žitavy.[1]) Poněvadž bylo se spíše nadíti vpádu spojenců v od Jablonného do Žitavy, založil kníže Poniatowski u Lückendorfa tábor a ohradil jej náspy. Jablonné zůstalo v rukou Kellermannových až do 28 srpna, když však došla zpráva o zajetí Vandammově u Chlumu, odvolán 1 září i Poniatowski do vnitř Lužice.

Zpráva, že spojili se Rusové a Prusové s českou armádou, nezviklala Napoléona v úmyslu jeho vpadnouti do Čech a zmocniti se Prahy, nýbrž přiměla jej toliko ku změně taktiky. Pojalť tedy úmysl náhle vpadnouti do Čech se 100.000 muži po silnici žitavské, aby vrhl se u Litoměřic mezi armádu českou z jedné a slezskou z druhé strany, čímž by učinil nemožným spojení jejich. Spolu otevírala se tím naděje, že proklestí si, zanechav v levo Josefov, Hradec Králové, Olomouc i Brno, cestu přes Kolín a Znojmo k Vídni, kteráž byla stratégickým cílem všech jeho operací.

Za tou příčinou zmocnili se Francouzi 20 srpna Liberce, odkudž pokoušeli se stezkou Wartemberskou proniknouti k Jizeře u Turnova. Rychle Francouzi osadili veškeren výběžek po Friedlandu nazývaný. Zmocnivše se Liberce,[2]) žádali 50.000 zl. výpalného a také na rychlo 21.000 vynutili. Od Jablonného pronikli Francouzi až do Mimoně, odkudž, když žádaných 11.000 zl. výpalného neobdrželi, ředitele panství a purkmistra do zástavy odvedli.[1])

Zamýšlený postup Francouzů zadržán byl mocným odporem císařských, kteří jsouce v Turnově silně okopáni, zajížděli zvídkami svými až k Rochlici a Liberci. Ježto již 18 srpna francouzský generál Lefebvre-Desnouette osadil s divisí pěchoty a s divisí gardové jízdy Rumburk, domníval se velitel divise Bubnovy podmaršálek hrabě Neipperk v Turnově, že valí se do Čech větší část armády francouzské, i dal o pozorování svém zprávu do hlavního stanu české armády, současně však pečoval, aby dle sil svých další postup Francouzům znesnadnil. Úmysl jeho podařil se, neboť mezi hraničním obyvatelstvem, českým i německým, projevovaly se vážné příznaky nepřátelství proti Francouzům, kteří těžíce z ústupu sboru Bubnova od Jablonného k Lipé a Turnovu, zajížděli na lup a plen až za Liberec a po Nové Zámky. Zaznamenány jsou případy, že Francouzi na pojížďkách po příkladu někdy Friedricha krále mladé muže chytali a do čet svých zařaďovali. Činili tak nejvíce Poláci, kteří jediné v Liberci žádali 600 branců.[2]) Tím vznikala v lidu pohorském roztrpčenost, jíž mínil užiti hrabě Neipperk ku zřízení veřejné hotovosti zemské. Za tou příčinou většina rakouské posádky v Turnově a okolí opustila svá stanoviště a položila se na návrších u Hodkovic táborem, odkudž hodlal Neipperk jednak střici pohyb Francouzů jednak organisovati hnutí lidu. Proto odeslal důstojníky do okolních vsí, aby lid cvičili ve zbrani, a v nejbližších dnech stálo veškero Podještědí od Dubu Českého až po prameny jizerské ve zbrani. Rychnovský farář Neubner sice varoval lid před přenáhleným jednáním, ale na poradě, již v té příčině konali v Rychnově rychtáři a panští úředníci, usneseno vytrhnouti 23 srpna do pole. Téhož 23 srpna přešly u Horního Berzdorfa dva westfálské pluky k Rakušanům. Ale zprávy od Drážďan a Teplice spůsobily i na Jizeře obrat. Francouzi opustili Liberec i Friedland[3]) a Napoléon donucen vzdáti se útočných zámyslův i přestávati nadále na vlastní obraně.[4])

[1]) Pinkava, Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, 65 sld. — Thiers, L'histoire du consulat et de l'empire XVI, 260—262.

[2]) Prášek, Dějiny města Turnova, 318.

[1]) Vavák, Paměti VI, 216.

[2]) Oesterr. Militär-Zeitschrift 1838, 1, 140.

[3]) Prášek, Dějiny města Turnova, 319.

[4]) Pyramida u Lažan ukazuje, až kam Francouzi r. 1813 do Čech pronikli.

Zkušenosti v českém Záhvozdí nabyté přiměly Napoléona ku změně plánu operačního. Nespustiv se zření nijak postupu ku Praze a k Vídni, domníval se teď, že třeba jest především zvítěziti nad Blücherem a zatlačiti jej za Odru, i odhodlal se k útoku na armádu slezskou. Maršálové jeho neschvalovali tento úmysl, slibovavše si skvělý úspěch od vpádu do Čech. Maršál Gouvion Saint-Cyr nadšeně vynášel počátek operací, jež dle jeho mínění Napoléon pokusem u Jablonného zahájil.[1]) Napoléon hleděl maršály své ukojiti prohlašuje, že postoupí ku Praze, jakmile bude Blücher zatlačen.

Teď počaly se uplatňovati úmluvy trachenberské, neboť na poradě 17 srpna v hlavním stanu na Mělníce konané ustanovili se spojenci obdrževše zprávy, že Napoléon s hlavní silou svou táhne proti Bernadottovi,[2]) na postupu české armády ve čtyřech oddílech do Sas. Lipsko bylo dle úmyslů Schwarzenberkových stratégickým cílem spojenců. 19 srpna překročila již česká armáda Ohři, 20 t. m. stál předvoj pod Krušnými horami od Ostrova až po Teplici, za ním pak rozložila se armáda ve čtyřech kolonnách, Wittgenštejn u Teplice, Kleist u Mostu, rakouský střed u Chomútova, rakouské levé křídlo pod hrabětem z Klenového u Ostrova. Hlavní stan spojenců přeložen do Teplice. Tam konány 19 a 20 srpna důležité porady spojených panovníkův a jejich státníkův i vojevůdců, kdež se strany rakouské žádáno, aby svěřeno bylo vrchní velení všech branných sil spojeneckých knížeti Schwarzenberkovi. Požadavek tento s počátku narážel na odpor cáře Alexandra, který chtěl býti sám generalissimem, majícím po boku generála Moreau, ale konečně spřátelil se s návrhem rakouským.[3])

[1]) Psalť císaři: Le mouvement que Votre Majesté avait commencé sur Gabel, et qu'elle avait l'intention de pousser en avant, me paraissait une de ces inspirations heureuses dont son génie est si fécond. Napoléon v odpovědi své kladl důraz na dojem, jejž osobní jeho pobyt v Jablonném zůstaviti musil v táboře spojenců. L'ennemi aura su — odpověděl — que j'étais en personne à Gabel; cela mettra plus de lenteur et d'incertitude dans ses mouvements, quels qu'ils soient. U Bernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll III, 129, 133.

[2]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll III, 123.

[3]) Tak tvrdí Metternich sám (Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 169). Alexander prý chtěl, aby generalissimem spojenců byl Moreau, poněvadž však závadou byl jeho francouzský původ, hodlal ujíti se sám osobně vrchního velení. Ruské zprávy tomu odporují, ba Nadler, Императоръ Александръ I, III, 350 tvrdí, že cář sám na knížete Schwarzenberka upozornil.

Za příčinou zamýšleného útoku na Lipsko přeložen hlavní stan z Teplice do Chomútova. Císař František zůstal nadále v Teplici, ale cář Alexander, král pruský a hrabě Metternich súčastnili se pochodu české armády, která měla čtverým proudem překročiti Krušné hory a táhnouti k Lipsku. Toť byl původní plán Schwarzenberkův, který však doznal změny. Zprávy spojeneckých hlídek ze Saska ohlašovaly totiž, že na levém břehu labském není nepřítele, a ze zachycené depeše, již adjutant maršála Gouviona Saint-Cyra měl dodati maršálu Augereauovi do jižních Němec, dověděli se spojenci, že Napoléon obrátil se do Lužice, maje patrně úmysl udeřiti na Blüchera. Současně oznamoval hrabě Neipperk od Turnova, že vzdalují se Francouzi u Žitavy rakouského pomezí a že Napoléon pravděpodobně zamýšlí útok na Berlín. Cář domníval se, že jest vhodná doba udeřiti na Drážďany a odníti Napoleonovi spojení se Saskem, proto spůsobil poradu vojevůdců v Zöblitzích 23 srpna a tam po radě Moreauově a Jominově žádal, aby místo Lipska zaměřila česká armáda proti Drážďanům. Změna tato opírala se o zprávy, že Napoléon odtáhnuv proti Blücherovi do Slezska, zůstavil v Drážďanech toliko sbor Gouvion Saint-Cyrův, byla ale považlivá, neboť ohrozila souvislost armády a byly obavy, že na obtížné půdě nebude lze provésti potřebné pohyby s rychlostí a určitostí, která by Napoléonu času k přípravám obranným neponechávala. I ruští generálové Barclay a Toll odpírali souhlasu, ale konečně návrh cářův nabyl vrchu.[1]) Obavy pronesené záhy se osvědčily. Levé křídlo armády následkem změněného postupu oddálilo se příliš od středu a Barclay de Tolly, velitel pravého křídla, jež od Petrovic a Chabařovic mělo po veliké silnici postupovati k Drážďanům, nezůstavil přiměřeného počtu vojska před pevností Königštejnem, které by bylo s to, aby zamezilo přechod francouzského vojska na levý břeh labský. Události ukázaly, že obavy Schwarzenberkovy byly podstatny.

24 srpna byl hlavní stan spojenců v Dippoldiswaldě, 25 pak přitrhli odpoledne spolčenci k Drážďanům a obklíčili je na jihu i na západě. Schwarzenberk zamýšlel ještě téhož dne podniknouti na město obecný útok

[1]) Nadler, Императоръ Александръ I III, 371 sld.

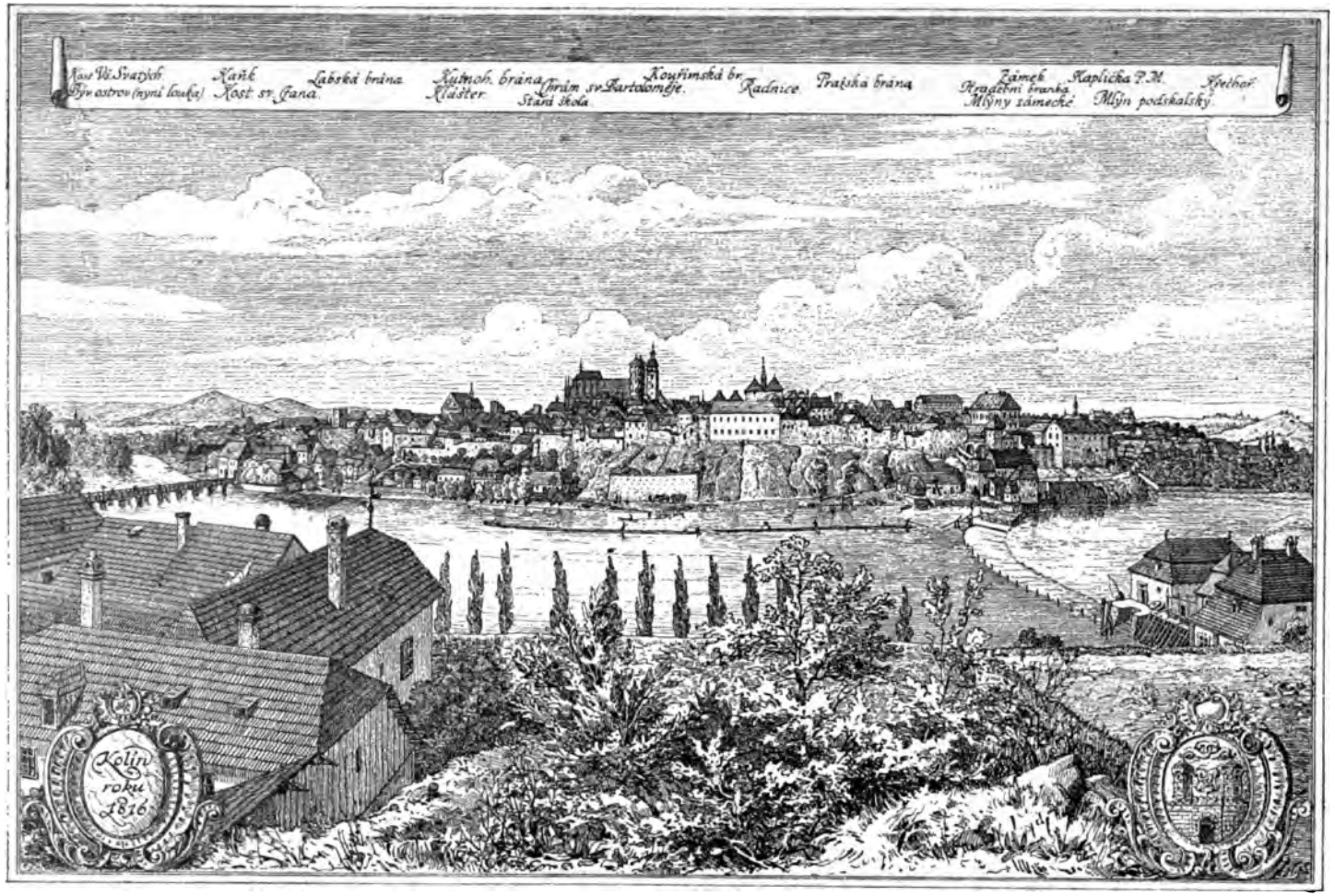

Kolín n. L. r. 1816.

a obezíral bezodkladně od Räcknice s cářem a králem pruským opevnění městská, ale námitky Barclayovy, který nechtěl účastniti se útoku, dokud nebyly všechny oddíly jeho soustředěny, byly příčinou, že útok byl podniknut teprvé následujícího dne.[1]) Tím ztracena doba příhodná, neboť Napoléon zvěděv o postupu české armády, zůstavil proti Blücherovi Macdonalda a spěchal urychlenými pochody k Drážďanům, před něž v noci z 25 na 26 srpen jeho předvoj dorazil. Když z rána 26 srpna spojenci podjali se útoku, podařilo se jim opanovati předměstí a proniknouti až k hradbám, mezitím však přicházely Napoléonovy zástupy po mostě Augustově do města. O 9 hodině přijel Napoléon sám do města, načež sbory jeho vytrhly z bran a dobyly zpět předměstí z rukou spojenců. Cář Alexander pohlížeje na boj s výšině räcknické, pozoroval hbité pohyby Francouzů po budějšské silnici k mostu Augustovu, Schwarzenberk pak chtěje zmocniti se Drážďan dříve, než by se Napoléonova veškera armáda navrátila, svolal válečnou radu a navrhoval, aby se o čtvrté hodině útok obnovil. Pod širým nebem uvažovali panovníci a jejich vojevůdci o návrhu tomto, i došlo k prudkému výstupu mezi Schwarzenberkem a Moreauem. „Věru, pane," vzkřikl prudký Moreau, „nejsem již udiven, byli li jste v sedmnácti těchto létech všude poráženi." Cář odvedl generála stranou, chtěje jej upokojiti, ten však vzkřikl hněvivě: „Sire, onen muž zkazí všechno!"[2]) Zamýšlený útok byl odložen nazejtří.

Zatím potkala spojence citelná nehoda před Königštejnem. Napoléon zvěděv o postupu spojenců, nařídil Vandammovi, jemuž přidělil bystrého ženijního generála Haxo, aby přešel Labe, osadil pláň nad Pernem a s ní i silnici peterswaldskou a předešel spojence vpádem do Čech. Vandamme za silné kanonády překročil Labe a opanovav pláň u Perna, hleděl proniknouti ku předu, aby jednak spojencům padl do týla, jednak aby pronikl před nimi do Čech. Oddíl Rusů vedených Eugenem princem Würtemberským osadil sice ještě v čas střed pláně u Krietschwitze a Struppena, ale po tuhém celodenním boji s těží již odolával přesile; Barclay de Tolly vypravil ihned jemu na pomoc generála hraběte Ostermanna-Tolstého, ale přes noc zesílil se podporami z pravého břehu i Vandamme, čímž pravé křídlo a týl spojenců u Drážďan byly svrchovanou měrou ohroženy. Nebylo lze se nadíti, že by Rusové počtem o polovici Francouzů slabší zadrželi postup energického francouzského generála, jsoucího z nejlepších odchovanců Napoléonových.[1]) Jen hrozná bouře noční spojená s prudkým chladným deštěm zabránila Vandammovi postup, který by byl býval české armádě osudným, neboť levé její křídlo, jemuž velel hrabě z Klenového, nebylo ještě přitrhlo. Napoléon postřehnuv tyto okolnosti, 27 srpna záhy z rána zahájil sám útok se zdarem. Jízda jeho vedená králem Neapolským obešla levé křídlo spolčenců a uvedla je ve zmatek; střed ani pravé křídlo nebyly přes veškero udatenství s to, aby zadržely prudký útok jádra armády francouzské, ježto bouřný vichr hnal jim studený déšť do očí. Nejzuřivější boj byl u vsi Räcknice, kdež urazila francouzká dělová koule obě nohy Moreauovi, v bezprostředním sousedství cářovu stojícímu. Rakouští granátníci odnesli na puškách svých smrtelně raněného generála, který v několika dnech (2 září) v Lounech zemřel a tam i pohřben byl. Místo, kdež byl zraněn, za dnů našich pomníkem označeno. Vandamme obdržel současně rozkaz Napoléonův, aby osadiv průsmyky u Berggiesshübla a Hellendorfa, zahradil spojencům nejkratší cestu do Čech. Odpoledne shledával Schwarzenberk, že jest bitva ztracena s velikými škodami; bylo 15.000 spojenců padlo aneb zraněno, 20.000 zajato, 30 děl vzato. Cář sice chtěl v boji pokračovati, Schwarzenberk ale obávaje se zaskočení a nedostatku potravy, dal znamení k ústupu ve trojím směru: skrze Saydu k Duchcovu, skrze Dippoldiswalde a Saský Altenberk k Teplici a po veliké silnici peterswaldské k Nakléřovu a Chlumu. Hlavní stan přeložen do Teplice, kamž uchýlili se i spojení mocnářové. Ústup tento zahájen za okolností na výsost nepříznivých, zejména pro levé tehdy křídlo, kdež stáli Rusové hraběte Ostermanna-Tolstého,

[1]) Chybu tuto doznává i Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 161 sld., ale jmenovati Barclaye opomiji.

[2]) Rochechouart, Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration, 232.

[1]) Jaký měl Napoléon sám o Vandammovi úsudek vysvitá z slov jeho: Si j'avais jamais l'occasion de faire la guerre contre les puissances infernales, il (t. j. Vandamme) est le seul de mes généraux qui serait capable d'empoigner le diable. Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 382.

neboť bylo bezpečně předpokládati, že napne Vandamme všechny síly, aby před ním osadil průsmyky krušnohorské. Následkem dvoudenního téměř deště byly cesty rozmočeny a děla i vozy zapadaly až po nápravy do bláta, čímž ústup skrze Geiersberk a Cinwald ještě více znesnazen. Barclay de Tolly umíněností svou málem by byl uvrhl veškeru armádu do zkázy, neboť nedal se ke Chlumu, jakož zněl rozkaz Schwarzenberkův, nýbrž k Saskému Altenberku,[1]) a tolikéž poručil i Ostermannu-Tolstému. Než tento řídil se rozkazy Schwarzenberkovými — „spojení s Čechami budiž Vám svatým," nařizoval jemu Radecký z generálního štábu — a 28 srpna byl s předvojem svým, dříve než Vandamme, u Chlumu, kamž v noci dostihly i ostatní jeho sbory. Tím znesnazen opět Napoléonův plán vpádu do Čech, o němž ještě 27 srpna večer podával zprávu v Drážďanech saskému ministru války generálu Gerstorfovi.

Šťastný ústup Ostermanna-Tolstého zachránil českou armádu a s ní i štěstí válečné, neboť Schwarzenberka zdržely bezedné cesty nad veškero očekávání dlouho v krušnohorských průsmycích, k čemuž přistoupil i nepořádek Barclayem de Tolly zaviněný, neboť největší část středu a pravého křídla ustupovala po jediné silnici. Napoléon sice hned 28 srpna spěchal za Vandammem, aby řídil sám postup jeho do Čech, ale náhoda prý tomu chtěla, že byl v Perně stižen nevolností, která jej přiměla k návratu do Drážďan.[2])

Přes to nevzdal se Napoléon taktiky útočné, nýbrž odhodlal se k útoku na všechny tři armády spolčenců; vedle Macdonalda, který stál proti Blücherovi, a Vandamma spěchajícího do Čech vypraveni byli maršálové Ney a Oudinot na sever proti severní armádě. V rozmluvě, již měl 27 srpna Napoléon se saským ministrem války, pronesl přesvědčení, že tam, kde on sám vévodí, vítězí, ne však tam, kde vévodí jeho maršálové. Slova tato záhy se osvědčila, neboť rychle za sebou následujícími porážkami jednotlivých maršálův a generálů byl znamenitý úspěch Napoléonův u Drážďan zplna vyvážen. Ještě před bojem u Drážďan porazil korunní princ švédský 23 prosince maršála Oudinota u Grossbeerena v Braniborsku, 26 srpna utrpěl maršál Macdonald od Blüchera zničující porážku na slezské řece Katzbachu a ještě těžší rána očekávala Napoléona u sboru Vandammova v Čechách.

Zamýšlelť Napoléon úplnou zkázu české armády, dokud by nevyšla z krušnohorských průsmykův, a odvážně kombinovaný vpád ku Praze. Jakýsi druhý Ulm měl býti české armádě připraven, při čemž plnou měrou mělo býti kořistěno z povahy půdy a z následků dlouho trvavšího deště ještě zřejmých. Král Neapolský a maršálové Marmont i Gouvion Saint Cyr obdrželi rozkaz, aby stihali poraženou armádu českou a zaplétajíce ji do řady menších bojů, zdržovali ústup její, aby Vandammovi dostalo se času k postupu do Čech. Výše řečeno, že se úmysl tento jen z části podařil, neboť Rusové hraběte Ostermanna-Tolstého dostihli Chlumu před Francouzi. Bylo tudíž opatrně jednáno knížetem Schwarzenberkem, když ještě z Altenberka pomýšlel na možný ústup české armády za Ohři a na ochranu Prahy. Proto hleděl armádu svou dle možnosti zesíliti. Veliteli pevnosti Terezína generálu jízdy hraběti Merveldtovi nařízeno, aby z nově vyzbrojených práporů pěchoty sestavil nový armádní sbor a s ním vydal se od Lovosic k Teplici. Ruská granátnická divise generála Čoglikova odvolána od Mělníka a měla se rychlými pochody dáti k Budyni, v Mělníce pak na ochranu labského přechodu zůstaveny dva westfálské pluky, které před nemnohými dny přešly u Berzdorfu (VIII, 1078) k spojencům.[1])

Přece však byl Vandamme, který spěchal od Perna přes Peterswalde k průsmyku Nakléřovskému, a přešed bez odporu pohoří, dostihl skrze Ždírnici, Stradov, Přestanov a Soběchleby pochodem neobyčejně smělým a rychlým Chlumu, Rusům v patách a bezodkladným útokem chtěl těžiti z číselné své převahy i oddíl ruský zničiti, dříve než by dostalo se mu posil. Tím by ovšem původní Napoléonův úmysl byl přece uskutečněn, neboť hlavní jádro české armády na úzkých horských cestách namáhavě toliko klestilo si cestu do Čech i ky-

[1]) Původcem samovolnosti této byl ruský generál Toll, meškající v hlavním stanu. Přesné zprávy o této události podává dle vlastní zkušenosti a dle šetření rytmistra Karla Jana Clama hraběte z Martinic Thielen, Erinnerung aus dem Kriegerleben eines 82-jährigen Veteranen, 114. Thielen byl svědkem setkání Schwarzenberkova s Barclayem.

[2]) O nevolnosti této, na niž Napoléonovi chvalořečníci velikou váhu kladou, srv. Nadlera, Императоръ Александръ I III, 398.

[1]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll III, 230.

nulo Vandammovi naděje, že potře nesouvislé sbory její, jeden po druhém. Napoléon zamýšlel po rozdrcení české armády posunouti Vandamma k Ohři a ku Praze; proto uložil mu, aby ihned zříditi dal most v Ústí nad Labem a tak aby zajistil si spojení s knížetem Poniatowským. Proto hned po příchodu svém do kotliny chlumské udeřil 29 srpna Vandamme u Stradova a Přestanova na Rusy, nečekaje ani příchodu svého zadního voje, ba v plné naději na jisté vítězství vypravil ihned oddíl pěchoty i jízdy, aby osadily Ústí nad Labem. Rozlítil se záhy krvavý boj, jejž král pruský z nedaleké Teplice, stoje na výšině u zámku, napjatě pozoroval. Vandamme dobře oceňuje výsledek bitvy, s neobyčejnou prudkostí vrhl se na střed ruských stanovišť. Třikráte již Francouzi prorazili ruský střed, třikráte však byli opět odraženi. Ostermann-Tolstoj pomýšlel na ústup za řeku Ohři a upozornil císaře Františka na hrozivou situaci, který ještě téhož dne uchýlil se do Loun. Král pruský zůstal v Teplici sám a vyzval ruského velitele, aby hájil posici svou za každou cenu, ježto jinak jsou osud vší armády i osobní bezpečnost císaře Alexandra ohroženy. Ostermann vytrval, ale koule roztříštila mu levé rámě, načež byl z bitvy donesen do Teplice, a chvíle té užil Vandamme, jemuž právě dostalo se posil, již za šera ku čtvrtému neobyčejně zuřivému útoku. Ale generálu Děbičovi podařilo se jízdou napadnouti Francouze v boku a donutiti je, že ustoupili ku Chlumu.

Odražení Francouzův u Chlumu dne 29 srpna sluší pokládati za rozhodující událost ve veškeré válce. Vytrvalost ruských zástupů, chladnokrevně hledících vstříc čtverému zuřivému útoku francouzské přesily, zachránila českou armádu a právem přisvojují si Rusové zásluhu tuto. Obnovilť sice Vandamme z rána dne 30 srpna boj s nemenší prudkostí, zatím však již veliká část české armády vyšla z průsmyků v spojenci nebyli již ohroženi nepřátelskou přesilou. Kníže Schwarzenberk byl ještě 29 srpna zpraven v Saském Altenberce o zuřivém boji u Chlumu i nařídil Barclayovi, jemuž přidělil pěší divise Jeronyma hraběte Colloreda a podmaršálka Bianchi, kyrysnickou divisi hraběte Sorbenburka a haličský pluk dragonův arcivévody Jana, kteří tvořili předvoj české armády k Duchcovu a Teplici ustupující, aby postoupil s Rusy ke Chlumu. Rozkaz tento jest na výsost důležitý, neboť zajišťuje přední zásluhu o vítězství u Chlumu disposicím Schwarzenberkovým, který nařídil Barclayovi, aby pruský generál Kleist, na levém křídle stojící, se sborem svým probral se pohořím a vpadl Francouzům v týl.[1]) Současně dán

[1]) Znění rozkazu, daného ještě v Saském Altenberce 29 srpna 1813 a psaného vlastní rukou hraběte Radeckého, zachoval Thielen, Erinnerungen aus dem Kriegerleben, 118 sld. Nejdůležitější jest následující stať: „so muss ich E E. Aufmerksamkeit dahin führen, dass bei dem morgigen Angriffe der linke Flügel auf das Beste gehalten und garantirt werden muss, während die Kleistische Colonne durch das Gebirg im Rücken des Feindes mitzuwirken und nachdrücklichst zu handeln, zu bestimmen kommt, wozu lediglich ohnedies nur Infanterie und vorzüglich die leichte verwendet werden kann, da solche von den Höhen herab in die Flanken des Feindes wirken soll. In welcher Gemässheit E. E. dem Herrn von Kleist die erforderlichen Befehle ertheilen wollen." Dějepisci pruští (srv. Oncken, Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreichs und der Befreiungskriege II, 605) tvrdí, že sám král pruský z Teplice rozkaz tento Kleistovi zaslal, Kleist pak a náčelník jeho štábu Grolman že již sami myšlenku tu pojali. Dlužno míti ve zření, že král pruský v Teplici sotva měl spolehlivější zprávy, jsa nad to horami a francouzským sborem od Kleista oddělen, než hlavní stan, sotva 15 km od Nakléřova vzdálený. Pravdou toliko jest, že adjutant králův plukovník von Schöler vyzval Kleista 29 srpna pod večer, aby přispěl v čas Ostermannu ku Přestanovu. O útoku v týl nebylo v rozkaze králově ani řeči. Že Kleist nabídl se postoupiti ze saské Fürstenwaldy přes hory k Nakléřovu a nepřítele v týle napadnouti, úřední rakouská zpráva potvrzuje (viz Thielen n. j. m., 120). Tím spolu vyvracejí se ruské zprávy (srv. Nadler, Императоръ Александръ I, 412—414), které po svědectví generála Jomina cáři Alexandru přisvojují zásluhu, že Colloredův sbor účastnil se bitvy a že Prusové Kleistovi napadli Vandamma v týle. Vypravování, jež o příjezdu cářovu k Teplici, o setkání se jeho s Metternichem v Duchcově a o příchodu Jominovu podává Nadler n. j. m., podobá se románu spíše než dějinám. Srv. Helfert, Die Schlacht bei Kulm, 31. Týž dojem činí vypravování Nadlerovo, n. j. m. 415 sld. o poselství cářova pobočníka plukovníka Selera ku Kleistovi s rozkazem, aby přešel na perenskou silnici a pokusil se vpadnouti skrze Nakléřov Vandammovi v týl. Zajímavo, že sám Nadler bezprostředně dovozuje, že Kleistovi jiný východ ze situace nezbýval какъ идти на Нолленсдорфъ — tak píší Rusové místo původního českého jména Nakléřov! — такъ какъ всѣ остальные горные проходы были совершенно заперты отступающими ользанъ союзной арміи, кдежто в тылу его стали Mortier a Gouvion Saint-Cyr. Proto později tvrdili Kleist i Grolman, že sami připadli na myšlenku popojíti k Nakléřovu. O čtyři léta později, když byl odhalován pruský pomník u Chlumu, doznal Kleist sám, že byl v zoufalé situaci a že již chtěl pokusiti se o průchod do Slezska, ale v nerytířském zamlčování světodějné zásluhy Schwarzenberkovy připisuje šťastné náhodě počin svůj. „Das hat Gott gethan; mit meinem Korps war ich das Werkzeug seiner segnenden Hand. Keineswegs war es Verabredung und Plan (!!), sondern ein glücklicher Zufall, dass wir hieher kamen. Vielmehr wollten wir durch Böhmen

rozkaz podmaršálku Ledererovi, aby s brigádou jízdy vyrazil k Lovosicům a odtud na silnici ústeckou, velitel terezínský pak měl zprvu osaditi kraj u Žalan a Bořislavě, aby zajistil tamní silnice. Francouzský velitel neměl o těchto opatřeních vědomosti, nýbrž očekával určitě posilu, již měl přivésti Gouvion Saint Cyr, a proto vypravil generála Creutzera s dvěma prápory a oddílem jízdy do Ústí. Maje 40.000 mužův, obnovil záhy z rána Vandamme útok a snažil se od Chlumu proniknouti k Teplici, aby opanoval hlavní východ z hor. Postavení jeho bylo výhodné, neboť s jádrem vojska svého stál na výšinách u Chlumu, pravým křídlem opíral se o hory, levým o výšinu mezi Českým Újezdem a Cihelnou, pak o nejzazší výběžky výšiny střížovické. Vrchní velení spojenců měl Barclay de Tolly. Záhy rozlítil se boj zuřivý, v rozhodné však chvíli přichvátal hrabě Colloredo, který byl pronikl s divisí svou od Soběchleb na výšinu v pravo Chabařovic. Sbor Colloredův zesílil ruský generál Knorring několika pluky kozáckými, tatarskými hulány, plukem gardových kyrysníkův a některými batteriemi jízdního dělostřelectva, jemuž uložen útok na výšinu mezi Chabařovici a Českým Újezdem. Colleredo shledal důležitost výšiny u Střížovic, sehnal prudkým útokem francouzské levé křídlo s této výšiny a počal je obklopovati. Jemu přispěly divise Bianchova, kyrysníci Sorbenburkovi a ruská jízda saského prince Leopolda Koburského i jali se tlačiti levé křídlo Francouzů směrem ke Chlumu. Vandamme spozoroval nebezpečenství, které jej ohrožovalo, a chtěje předejíti, aby nebylo levé křídlo jeho zaskočeno, jal se po poledni udíleti rozkazy k ústupu po silnici nakléřovsko-petrovické, any tu z téže strany zavzníval počínají rány z děl. Vandamme domníval se, že jemu maršál Gouvion Saint-Cyr přivádí posilu, ale záhy procitl z omylu svého, když místo očekávaných gard francouzských spatřil v týle svém u Dolní Ždírnice sbor Prusův, k útoku se chystající. Byl to sbor generála Kleista, který byl namáhavým způsobem pronikl lesnatými horami. Příchodem Prusův byl Vandamme se vším vojskem svým obklíčen. Chtěje se alespoň s částí vojska prosekati, kázal Vandamme pěchotě své hájiti Chlum a Varvažov, jízdě pak, aby proklestila cestu po silnici nakléřovské, ale přes uznání hodné udatenství své i svých vojínů nebyl již s to, aby prorazil železný kruh spojenců, který jej na všech stranách svíral. Bianchi, Colloredo a ruští granátníci generála Rajevského dobyli Chlumu, Colloredo dobyl Užína a přispěl Kleistovi, načež na silnici k Nakléřovu rozzuřil se boj nejlítěji. Varvažov bodákem vzat, spojení Francouzů s horami přerušeno. Městečko Chabařovice a sedm okolních vsí stálo v plamenech a kyrysníci Sorbenburkovi smrt vnášeli u Chlumu a Užína do zoufajících řad Francouzů. Obklíčení dovršeno, když rakouský generál Filip princ Hessensko-Homburský a ruský generál Rajevskij obešli Chlum na straně severozápadní podél svahu Krušných hor. V divém boji na straně francouzské padli již generálové Montesquieu-Fesenzac a Dunesme. Vandamme sám vyhledával smrt v nejhustší seči, až konečně k smrti jsa zemdlen a vida úplnou porážku svou, vzdal se s generály Haxonem, Quiotem i Heimbrodrem a s 10.000 muži. Více než 10.000 mrtvých a raněných vyžádal si vražedný dvoudenní boj, 3319 na straně spojenců, mezi těmi pak 21 důstojníkův a 1571 mužů vojska rakouského. 82 děl, 2 orly, 3 prápory a přes 200 nákladných vozův ukořistili spojenci. Jen rumy dvou armádních sborů, jimž Vandamme velel, zachránily se po horských stezkách k saské Fürstenwaldě. Cář Alexander a král pruský pozorovali s výšin u zámku teplického napiatě průběh bitvy, když pak došla zpráva o plném vítězství, potvrzená dopravou četných zajatců, mezi nimiž vežen byl Vandamme v boji raněný, prodchlo mysl obou přesvědčení, že porážka u Drážďan jest smazána i s následky svými. K večeru vrátil se do Teplice i císař František. Ještě mezi prohlídkou bojiště dne 30 srpna přicválal kurýr ze Slezska poslaný, který přinášel spojeným

nach Schlesien und wussten nicht was vorgieng. Eyler, Charakterzüge und historische Fragmente aus dem Leben des Königs Friedrich Wilhelm III II, 347. Kleist po čtyřech létech nevěděl nic ani o rozkaze svého krále, jehož by byl zajisté nezamlčel, ani o rozkaze cářově, ovšem ale pomlčel i o authenticky zjištěném rozkaze knížete Schwarzenberka. Souhlasně s ním i ruští i pruští dějepisci rozkazu Schwarzenberkova ignorují. Vrcholem ale historického básnění jest líčení Nadlerovo, n. j. m. o poradě, již 29 srpna pozdě večer konali na bojišti cář Alexander, král pruský, Schwarzenberk, Barclay, Miloradović, Toll, Jomini a Dědič Čtenář mohl by z ní souditi, že týž Schwarzenberk, který odpoledne z Altenberka zaslal Barclayovi výše uvedený rozkaz, tedy v době, kdy byla malá naděje, že se Ostermann proti Vandammově přesile udrží, po zprávě o úspěchu Ostermannově ztratil hlavu.

panovníkům radostnou zvěst o vítězství na řece Katzbachu. 31 srpna táhly vítězné gardy ruské skrze Teplici, majíce v okolí táborem se rozložiti. Spojení mocnářové stáli před zámkem na kraji silnice, obklopení velikým zástupem lidu, načež gardy před nimi defilovaly. Opodál stál prostý poštovský vůz, v němž očekával generál Vandamme odjezdu, přechodem vojsk zdrženého. Císař František vracejc se s baronem Kučerou do zámku, setkal se s Vandammem, který si stýskal do jednání cářova.[1])

Dohrou krvavého zápasu v kotlině u Chlumu byla 30 srpna bitka ve zdech města Ústí. Francouzský generál Creutzer zdržel se cestou od Nakléřova zabíráním dobytka a potravin a přitáhl teprvé odpoledne o čtvrté hodině k Drážďanské nebo hořejší bráně městské. Touž dobou přitáhl však od jihu z Terezína rakouský generál Longeville s 1500 muži a dvěma děly a jal se bořiti palisády na mostě přes Bělinu, načež francouzská posádka majíc již zprávu o porážce u Chlumu, jala se rychle vyklizeti město. Odvážný jeden dragon vskočil přes hradby do města a s několika pěšáky zapudil poslední Francouze, kteří však ještě v čas unikli branou, tuto zavřeli a udatného dragona skulinou zastřelili. Longeville spokojil se osazením města, načež Francouzi ustoupili na sever k Jílovému a do Sas.[1])

Bitva u Chlumu jest předehrou veliké bitvy národův u Lipska, neboť odňala Napoléonovi výhody, jichž získal vítězstvím Drážďanským, povznesla důvěru spojencův a přinutila Napoléona k ústupu, nechtěl-li býti českou a severní armádou zaskočen. Tím se vysvětluje, že nejrůznější činitelé připisují si zásluhy o vítězství; zvláště z pruské strany účastenství Kleistovo vynáší se nad slušnou míru a umlčují se zásluhy pravé. Největší zásluhu má hrabě Ostermann-Tolstoj, neboť jsa číselně mnohem slabší, zadržel 29 srpna prudké celodenní útočení Vandammovo a zachránil českou armádu. Kníže Schwarzenberk bezodkladnými rozkazy, jež udělil Barclayovi de Tolly, Kleistovi a rakouským generálům, zjednal si zásluhy o den následující, v němž bojováno již stejnými téměř silami. Na ruské straně vyznamenali se 30 srpna princ Eugen Würtemberský a generál Knorring, na rakouské straně Colloredo útokem na Varvažov a Bianchi útokem na Vandammovo levé křídlo. Vynikající účastenství rakouských zbraní v této bitvě vidno z počtu ukořistěných děl, jichž 53 z 81 vzali nepříteli Rakušané.

Zpráva o tvrdošíjném boji a na konec o úplné porážce Francouzů roznesla se bleskem po bližších i vzdálenějších končinách. Do Prahy zavítaly prvé určité zvěsti o prvém dni bitvy již 31 srpna a 1 září oznamovaly noviny, že 29 srpna vyrojila se nepřátelská kolonna po silnici od Zehista v Sasích k Petrovicům vedoucí, načež mezi Ostermannem-Tolstým a Vandammem rozlítil se boj,

[1]) Thielen, Erinnerungen aus dem Kriegerleben, 125 sld. poznamenal dle vlastní zkušenosti, že zaslechl císař volání: Votre Majesté, Votre Majesté! načež obrátiv se, poznal Vandamma, přistoupil k vozu a tázal se: Que voulez-vous Général? Tento odpověděl: J'ai beaucoup à me plaindre de l' injustice de l' empereur Alexandre, on me met ici sur un charriot de bourreau, sans argent, sans domestique. Císař přerušil jej slovy: L'empereur Alexandre est un prince très juste, il ne Vous traitera que justemment Hned ale dodal německy, obrácen jsa ke Kučerovi: Wenn er halt kein Geld hat, muss mer ihm doch an's geben. Sotva však odešel, osopil se na generála velkoknížе Konstantin a poručil postillonovi, aby bez meškání dal se na cestu. Naproti tomu vypravuje ruský generál Danilevskij (u Šildra. Императоръ Александръ Первый III, 166), že přiveden byl Vandamme, na koni sedě, před cáře, načež ssedl s koně a jej políbil. Императоръ сначала принялъ его съ важностью, но когда Вандаммъ сдѣлалъ масонскій знакъ то его величество сказалъ ему, что онъ облегчитъ, сколько можно, его участь. Vandamme byl zajatcem ruským. Jiné zprávy ruských svědků dokazují, že odpovídal Vandamme k laskavostem cářovým, který ihned šavli jemu navrátil, vzdorně a pohrdlivě. O okolnostech, které se zběhly při zajetí neoblíbeného avšak i obávaného francouzského vojevůdce, šířeny ihned různé smyšlenky. Přesnou zprávu zachoval francouzský emigrant baron Crossard dle sdělení plukovníka Stahla, jednoho z pobočníků velkoknížete Konstantina, který přijal zajatého generála z rukou dvou ruských husarův, doprovodil jej k cáři a byl svědkem vlídného generálova přijetí skrze cáře. Crossard (Mémoires militaires et historiques V, 383) podává v uvozovkách tuto zprávu Stahlovu: Je m' étais laissé entraîner dans la charge de cavalerie. Nous l' avions achevée, quand j' entends crier à quelque pas de moi: Général russe! . . . général russe; à moi. A ces cris, je me retourne, et j' aperçois un général ennemi, que deux hussards tenaient. Lorsque j' approchai, ce général dit: Je suis le général qui commande le corps, comte Vandamme; voilà mon épée. — Gardez votre épée, lui ai-je dit; suivez-moi, je vous conduirai à l' empereur. Quand nous sommes arrivés auprès de Sa Majesté: Voilà, Sire, ai-je dit, le général qui commandait le corps, le comte Vandamme. — Ah! général, lui a dit l' empereur avec bonté, je suis fâché de votre situation. — C' est le sort de la guerre, a répondu assez brusquement Vandamme; ce qui m' arrive aujourd'hui, peut arriver demain à un autre . . . Ah! sans doute, a repris l' empereur. Vous avez besoin de vous reposer. Conduisez le général sur les derrières.

[1]) Sonnewend, Geschichte der Königlichen Freistadt Aussig, 132. Hrdinný dragon slul Leveneur.

„z nejpamětihodnějších v letopisích vojenských. Ostermannův sbor méně než 8000 mužů čítající a po výtce z cís. ruských gard složený, hájil silnici po celý den krok za krokem. Brzy známo bylo, že postupující nepřítel čítá téměř 40.000 mužů, vedených generálem Vandammem. Po bezpříkladné téměř obraně ruských gard přinucena byla veliká tato přesila o 8 hodině večerní k ústupu.“[1])

Vítězství u Chlumu, jež následovala 6 září porážka maršála Neye u Dennewitze v Braniborsku, jest však i rozhodným mezníkem v průběhu veliké války. Až do té chvíle Napoléon udával sám směr boje, jemuž spolčenci musili dle svých sil čeliti, a mohl se přes porážky svých maršálů pokládati vítězem. Kritikové novější tvrdí dokonce, že 28 srpna měl v rukou šťastné pro sebe rozřešení, by byl bez odkladu po pláni u Perna s celou silou vpadl do Čech a zadržel spojence v průsmycích krušnohorských.[2]) Ale po bitvě u Chlumu ocitl se Napoléon v posici obranné. V pánvi teplické sbírala se k novému útoku česká armáda, Blücher táhl do Lužice a Bernadotte blížil s k Labi, hledaje přechodu na levý jeho břeh. Nebylo již nikoho tajno, že bude Napoléon přinucen ustoupiti od Drážďan na západ a že v okolí Lipska dojde k hlavní bitvě. Proto spojenci, když byli v Teplici ukončeny šumné a radostné slavnosti nad nabytým vítězstvím, přistoupili k poradám o dalším účelu války, z porad pak těchto, 9 září konaných, vzešly slavné úmluvy Teplické, sjednané ministry Metternichem, Nesselrodem a Hardenberkem, jimiž zavázali se všichni panovníci míti ve zbrani až do přemožení Napoléonova nejméně po 150.000 mužů. Mocnářství rakouskému a království pruskému zaručeno celkem území v mezích před míry Prešpurským a Tylžským. Současně počal i král bavorský ochabovati v přátelské věrnosti své k Napoléonovi a zmocnil svého generála Wrede, aby počal vyjednávati s rakouským velitelem princem Rousem.

Česká armáda čekala zatím posílení příchodem „polské armády“ Bennigsenovy, která za prvých dnů zářijových v počtu 60.000 mužů dostihla Pruského Slezska. Napoléon byl se sice pokusil 4 září z Drážďan udeřiti na Blüchera, tento však řídě se zásadami úmluvy Trachenberské, ustoupil před ním za řeku Kvísu, současně i Wittgenštejn na pravém křídle české armády popošel přes Petrovice k Pernu, kníže Schwarzenberk pak se 60.000 muži přešed u Litoměřic Labe, spěchal k Rumburka, aby ohrozil Napoléonovo pravé křídlo. Následkem toho přinucen Napoléon k ústupu do Drážďan, odkudž 8 září vytrhl proti Wittgenštejnovi a zatlačil jej malou potyčkou k Peterswaldě. Domnívaje se, že česká armáda odchodem jádra svého jest oslabena, uvažoval teď Napoléon znovu o vpádu do Čech skrze pánev teplickou a pokusil se proniknouti průsmykem k Nakléřovu, neboť nahlížel již, že jinak by nebyl s to, aby udržel Drážďan a čáry labské. Jediným východištěm tudíž z nebezpečné situace byl vpád do Čech, kterým by válce byla dodána jiná tvářnost. Již však vracel se kníže Schwarzenberk, následkem čehož Napoléon ustoupil opět 12 září do Drážďan. V patách jemu osadili spojenci Petrovice, jichž držení zajišťovalo průchod nejpohodlnějším krušnohorským průsmykem. Napoléon odhodlal se ještě jednou útočiti na Petrovice, aby s nimi zmocnil se průsmyku a cesty do Čech za každou cenu. Proto vytrhl 12 září z Drážďan, zapudil spolčence od Giesshübla k Peterswaldě, při čemž ukořistil několik set zajatých. Ale spojenci stanuli na svém ústupu před vchodem do průsmyků u Hollendorfa. Nazejtří Napoléon nedbaje veliké nepohody, postoupil proti Hollendorfu, současně pak maršál Gouvion Saint-Cyr s pravým křídlem vytrhl k sedlu Geyersberskému. Po tuhém boji, v němž těžce raněný plukovník Blücher, syn pruského maršála, upadl do rukou Francouzů, zapuzeni Rusové i Prusové a k večeru stáli již Francouzi na pokraji kotliny chlumské, kdež zastali českou armádu v pevných stanovištích.[1])

Napoléon odhodlal se 17 září k bitvě, jakkoli byla na straně spojenců patrná přesila;[2]) nevzdával se naděje, že zmocní se průsmyku Nakléřovského a silnice jím do Čech vedoucí. Zahájil tudíž z rána prudkou kanonádu na Rusy druhou bitvu u Chlumce, která měla odčiniti dojem i následky bitvy prvé. Ale počasí nebylo příznivo jeho počinu,

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1813, č. 105.
[2]) Nadler, Императоръ Александръ I III, 397 sld.

[1]) Dunění děl bylo toho dne v Čechách daleko slyšeti. Vavák, Paměti VI, 218 zaznamenal: „16 září, odpoledne až do večera, slyšeli jsme zde velikou z kusů střelbu, zvláště kdo na zem lehl.“

[2]) Dle Thiersa XVI, 462 stálo 60.000 Francouzů proti 120.000 spojenců.

neboť zdvihl se bouřný vichr s prudkým deštěm a sněhem, který stěžoval vojínům pochod i útok. Nad to Rusové i Prusové zaujali výhodná stanoviště, odkudž útočícím Francouzům kladli odpor úspěšný. Francouzi bojovali sice udatně, majíce císaře ve svém středu, ale teprvé po tříhodinném boji podařilo se jim proniknouti až ke Chlumu, kdež pokusili se jednak v kotlině síly své rozvinouti jednak podle paty hor obejíti levé křídlo spojenců. Ale opět byl hrdinou dne Colloredo. S týchž výšin jako 30 srpna u Střízovic a Českého Újezda děla jeho chrlila spoustu do řad francouzských, kdežto na pravém křídle blížil se generál hrabě Merveldt Knínicům a ohrožoval bok francouzského postavení, v čele pak pruský generál Ziethen hotovil se k útoku. Napoléon shledal, že hrozí vojsku jeho osud Vandammův, i pečoval o osazení Knínic, které mu zajišťovalo ústup k Nakléřovskému průsmyku, a také pod ochranou prudkého deště v pořádku ustoupil. 2000 mrtvých a raněných Francouzů zůstalo na bojišti, tolikéž bylo zajato, mezi nimi i generál Creutzer, který vypověděl, jakou váhu kladl Napoléon na opanování průsmyku do chlumské kotliny vedoucího. Z rána 18 září počal boj znovu. Jádro Francouzů drželo Knínice, na něž Schwarzenberk vší mocí svou útočil, pravé křídlo pak pokoušelo se znova o Chlum, jejž hájil Ziethen. Odpoledne vzali Rakušané Knínice, ale Napoléon přibrav posily, opět je z nich vypudil. S výšiny nade vsí řídě bitvu, hodlal Napoléon udeřiti na střed spojenců, jemuž velel sám kníže Schwarzenberk, maje stanovisko na nedaleké výšině, když však přispěl na pomoc hrabě Colloredo, vzdal se Napoléon naděje na vítězství a odevzdav velení maršálu Moutonovi, opustil bojiště i Čechy. Se stanoviště svého pozoroval Schwarzenberk Napoléonovo jednání a vida jej z bojiště ujíždějícího, pravil ku své družině: „Teď vzdal se Napoléon na vždy úmyslu do Čech vpadnouti.“ 19 září opustili Francouzi Knínice a 21 téhož měsíce navrátil se Napoléon, hlavu maje již těžkými starostmi obtíženu, do Drážďan.[1]) V noci ze dne 19 na 20 září čtyři rakouské žhářské lodi, z Terezína vypravené, zničily most königštejnský.[1]) Při odvážném díle tomto vyznamenali s zvláště dva desátníci Glaserer a Holík a dva dělostřelci, Přibyl a Sokol, jimž cář Alexandr udělil čestné odznaky řádu svatojirského.[2])

[1]) V a VI rakouský bulletin ze dne 17 a 19 září v Praž. pošt. nov. 1813, čís. 38. Pruská zpráva, která chválí rovněž hraběte Colloreda, v Allg. Ztg. 1813, čís. 293. Thiers, L'histoire du consulat et de l'empire XVI, 462. Helfert, K. Franz und die Befreiungskriege, 120—122.

Pád Napoléonův a Vídeňský kongress.

Současně s velikými ztrátami, jež utrpěli maršálové Napoléonovi, dostalo se spojencům sesílení. „Polská“ armáda Bennigsenova byla skrze Slezsko a Lužici v počtu 60.000 mužů přitrhla 11 září do Žitavy, dala se odtud do Čech a spojila se 26 září s armádou českou u Teplice. Událost tato dala válce jiný směr. Dotud Napoléon spoléhal na štěstí své a doufal, že udrží se v Drážďanech, proto třikráte v září vytrhl proti slezské armádě Blüchrově, chtěje ji obvyklým svým prudkým nárazem rozdrtiti. Než Blücher vždy před ním ucouvl na východ, kamž Napoléon, maje v pravém boku armádu Schwarzenberkovu, nemohl jej stíhati. Jakmile však ustupoval Napoléon zpět k Drážďanům, táhl Blücher za ním v patách a pozoroval bedlivě každý pohyb jeho. 25 září u večer oznámil Blücher všem sobě podřízeným sborům, že armáda slezská nazejtří nastoupí pochod k Labi, značný oddíl české armády, jemuž velel hrabě z Bubna, táhl k Žitavě, aby usnadnil spojení Blüchra se Schwarzenberkem, ze severu blížil se Labi Bernadotte maje úmysl překročiti na levý břeh labský a ohroziti Napoléonovo postavení v Drážďanech, od české pak armády vypraven oddíl jízdy, vedený rakouským generálem hrabětem Mensdorffem a kozáckým hetmanem Platovem, aby postoupil do západního Saska a ohrožoval Napoléonovo spojení.

Napoléon nemohl nepoznati, že důsledný postup spojenců hrozí záhubou jeho vojům v Drážďanech, nechtěl však rozhodnouti se k ústupu od Labe na západ, dokud nepodařilo se mu svésti s některou armádou spojenců boj rozhodný. Ale osobní jeho postup do Čech byl 17 září u Chlumu zadržán, Blücher pak a Bernadotte vyhýbali se rozhodné bitvě s ním. Rozhodnutí usnadnil jemu bezděky kníže Schwarzenberk, který již od 13 září pomýšlel na pochod k Lipsku, ale

[1]) Thielen, Erinnerungen, 127.
[2]) Allg. Ztg. 1803, čís. 298.

pro všeliké neshody a různosti mínění v hlavním staně spojenců byl teprvé 27 září s to, aby dal rozkaz k pochodu. Armáda česká měla postoupiti od Chomútova skrze Bastianperk k saskému pomezí, odtud pak táhnouti skrze Marienberk a Kamenici. Téhož 27 září tudíž hnula se celá česká armáda k Chomútovu a přešla 3 října do Sas. Téhož dne přenesen hlavní stan knížete Schwarzenberka z Teplice do Marienberka. Ježto 3 října předvoj Blücherův u Elstera dostihl a překročil Labe, 4 října pak přešel na levý břeh i Bernadotte se severní armádou, byl Napoléon donucen k ústupu. Rozhodl se tudíž, že zůstaví v Drážďanech maršála Gouviona Saint-Cyra s 30.000 vojíny, s ostatním pak vojskem že ustoupí k Lipsku, aby hájil čáry Elstersko-Sálské. Chtěje seslabenou armádu svou doplniti, nařídil nový odvod 280.000 mužů, při němž již vzato bylo zření k brancům r. 1815 teprvé povinným. Při tom jímala již jej předtucha nezdaru, neboť hleděl vojsku svému zajistiti ústup směrem od Lipska k Merseburku, Erfurtu a Mohuči.

Česká armáda vytrhla do Sas dvojím směrem: od Chomútova ke Kamenici a od Varů Karlových ke Saskému Cvikovu, majíc strategickým cílem svým Lipsko, jež i Napoléon učinil středem svých operací. Živé a bohaté obchodní město saské, rozložené na širé planině, již vysoké věže jeho daleko ovládají, opodál ústí řeky Pleissy do Elstery a na rozchodu velice důležitých silnic hodilo se výborně Napoléonu k obraně, neboť mohl z něho čeliti, maje v rukou Magdeburk, Wittenberk, Torgavu, Míšeň, Drážďany a Königštejn, všem třem armádám spojenců. Sbory maršálů jeho byly velmi vhodně rozloženy, takže v nejkratší době, ba v nemnohých hodinách bylo lze z jednotlivých sestaviti armádu k boji ve větších rozměrech spůsobilou. Napoléon sám maje při sobě maršála Macdonalda, opustil 6 a 7 října Drážďany a uchýlil se do Lipska s 75.000 muži; měltě v úmyslu armády spojenců jednu po druhé napadati a porážeti.

Ale spojenci neponechali velikému svému odpůrci času, aby zesílil se novými voji, nýbrž ze tří stran blížili se Lipsku. Před Drážďany zůstavil Blücher sbor rakousko-ruský, vedený hrabětem z Bubna a ruským generálem Ščerbatovem, aby neškodným činili maršála Gouviona Saint-Cyra, a hrabě z Bubna zmocniv se 8 října opevnění mostu

perenského, přiměl Francouze, že opustili zákopy své na Lilienštejně. Velitel lodního mostu königštejnského vzdal se se vší posádkou. Tím získán důležitý přechod přes Labe, současně pak chystal se Blücher s celou slezskou armádu ku přechodu řeky Labe, oč pokoušel se i Bernadotte. Po tuhém odporu Francouzů podařil se 3 října přechod Blücherovi u Wartenburka a 4 října Bernadottovi u Dessavy, načež obě armády zvolna blížily se Lipsku, jsouce maršálem Neyem, který zaujal postavení mezi nimi, stále pozorovány. Jiný sbor Francouzů, vedený králem Neapolským, pozoroval bedlivě pohyby armády české.

8 října byl Napoléon ve Wurzenu, 10 října v Eilenburce, kdež dostal zprávu, že Blücher a Bernadotte armády své spojili a postupují proti toku řeky Muldy. Ihned pojal tudíž úmysl zůstaviti Muratovi další pozorování české armády k Lipsku postupující, sám pak chtěl vrhnouti se na Blüchera i Bernadotta a vyraziti k Berlínu. Ale postup spolčenců dál se tak obratně, že sice Francouzové jej na všech stranách pozorovali, ale nebyli s to, aby určili směr jeho. Napoléon snažil se marně osnovu spojeneckých pohybů bystrým zrakem svým proniknouti, ba mezitím ohrožovala jej možnost, že přiblíží se levé křídlo Blücherovo české armádě. Musil tudíž vzdáti se úmyslu útočného a pomýšleti na vlastní obranu. Proto zůstavil maršála Marmonta v Delitzschi a uložil mu, aby překážel spojení Blücherovu se Schwarzenberkem. Nebyl tudíž veliký válečník již sám pánem svých pokynův i úmyslů, nebyl již s to, aby válce vykázal sám průběh, nýbrž byl nucen zpytovati záměry svých odpůrcův a dle toho zařizovati kroky své. Při tom nemohl překaziti, že zvolna zavíral se kolem Lipska železný polokruh, který hrozil zdolati jej přemocí. Účinky nepříznivé situace zřejmy byly již i v armádě francouzské, kdež německé a španělské oddíly počaly povážlivě projevovati sympathie k spojencům a rozkazy císařovy trpěly neochotou jednotlivých maršálův a generálův.

V hlavním staně Schwarzenberkově v Saském Altenburce konána 13 října porada mocnářův a předních velitelů, která uvážívši všechny tyto okolnosti, uzavřela svésti s Napoléonem v okolí lipském rozhodný boj. Císař francouzský měl býti napaden současně z jihu i ze severu. Z jihu měl se díti po rozumu Schwarzenberkově útok po obou stranách řeky

Pleissy, čemuž cář a ruští generálové odporovali. Konečně usneseno, aby krajní oddíl levého křídla, Rakušané vedení hrabětem Merveldtem, udeřili na Francouze po levém břehu řeky a tak ohrožovali Napoléonovu ústupní čáru po veliké silnice k Weissenfelsu. 15 října byl Schwarzenberkův hlavní stan v Pegau nad Elsterem a odtud rozeslány rozkazy k boji, jenž měl nazejtří počíti. Mezitím Napoléon 14 října přijel do Lipska právě ve chvíli, an v jižním okolí městském, u vsí Liebertwolkwitze a Wachau, zuří tuhý boj jízdecký. Francouzská jízda v čele majíc krále Neapolského, srazila se s jízdou spojenců, jíž veleli ruský generál hrabě Pahlen a hrabě z Klenového. Bitka sice zůstala bezvýsledna, ježto k večeru kázal kníže Schwarzenberk ukončiti zápas, byla ale znamením, že obě veliké armády hotovi se k bitvě rozhodné.

15 října vypravil Schwarzenberk z Pegau ordonance k Blücherovi a Bernadottovi s oznámením, že nazejtří česká armáda podnikne boj rozhodný, a s vyzváním, aby oba vojevůdcové rovněž na Francouze udeřili. Česká armáda blížila se k Lipsku z jihu a v okolí nynější předměstské osady Gautzsche stýkaly se přední stráže její s francouzskými. Blücher přitáhl ze severozápadu od Halle a položil se v okolí vesnice Schkeuditzi. O Bernadottovi nebylo tou dobou určitě známo, kde meškà s armádou svojí. Proti Blücherovi Napoléon ustanovil sbor maršála Marmonta, položený v Möckern. S hlavní silou hodlal sám vrhnouti se na českou armádu. Město Lipsko a silnice k Weissenfelsu byly dobře osazeny, aby netrpělo ani spojení mezi jednotlivými sbory francouzskými ani pohyblivost jejich. Sbor maršála Neye rozložen při říčce Parthě, na východní straně města, aby dle potřeby podporoval buď Napoléona buď Marmonta.

Napoléon zamýšlel poraziti armádu českou dříve, než by jí Blücher mohl ku pomoci přispěti, a volil proto taktiku, jíž před 56 roky užil u Kolína Friedrich II. Chtěl vrhnouti se na pravé křídlo Schwarzenberkovo prudkým útokem a zatlačiti je i s levým křídlem do řeky Pleissy. Proto položil se s hlavní silou svou na jihu města, opřen jsa pravým křídlem o Pleissu. Středem jeho postavení byla vesnice Wachau na malém úvrší položená a v širé planině daleko viditelná; zvláště vyčnívá chrámová věž její s tupou sedlovitou střechou. Proti němu stálo jádro české armády a sice na jihu vsí Wachau a Markkleeberka Rusové vedení Eugenem princem Würtemberským a Kleistovi Prusové. Na pravém křídle proti Liebertwolkwitzi stál hrabě z Klenového, na levém hrabě Merveldt, jemuž uloženo, aby udeřil na pravé křídlo Francouzův a přešel mezi osadami Dölitzem a Connewitzem Pleissu. Hrabě Gyulai postupuje ze západu, měl čeliti proti francouzským opevněním u Plagwitze. Záložní sbor prince Hessen-Homburského měl podporovati útokem na Gautzsch na pravém břehu Elsterském útok Merveldtův.

Spojenci měli na snadě při počátku bitvy 200.000 mužův armád české a slezské. Pravé křídlo české armády, sbory Bennigsenův, Bubnův a Colloredův, byly teprvé na pochodu. Napoléon soustředil k bitvě 190.000 mužů se 700 děly. Od dob stěhování národů neviděla Evropa takový počet ozbrojeného mužstva k boji se hotující. Plán bitevní v hlavních rysích byl dílem hraběte Radeckého, v podrobnostech generála Langenaua, místních poměrů výborně znalého.

V sobotu 16 října, za chladného a mlhavého dne s drobným deštěm počala se bitva, právem zvaná „bitvou národů," neboť synové téměř všech národův evropských měli v ní účastenství. O 9 hodině ranní dáno na straně francouzské ranou z děla znamení k útoku, jež spojenci ihned opětovali. S počátku spojenci byli ve výhodě a Rakušané vzali Liebertwolkwitz, Rusové Wachau a Prusové Markkleeberk. Ale za Pleissou stihaly Merveldta nehody, ježto pobřeží řeky vlhké i všelikými struhami rozryté zdržovalo postup jeho a bránilo přechodu na pravý břeh, Francouzi energicky hájený. Také Gyulai potkával se s hrdinným odporem sboru Bertrandova. Těže z těchto úspěchů, jež zjednávaly bezpečnost jeho pravému křídlu, udeřil Napoléon o polednách za strašné dělostřelby na střed spojenců, kdež stáli Rusové prince Eugena Würtemberského. 300 francouzských děl chrlilo smrt v řady spojenců, jež Napoléon mínil uvésti v nepořádek, aby pak jako u Aspru podnikl na ně zdrcující útok vší své jízdy. Ale princ Würtemberský přes nejprudší oheň nedal se zapuditi ze svých stanovišť a rakouští důstojníci generálního štábu, kteří s chrámové věže gautzschské pozorovali francouzské pohyby, shledávali, že zakryta jsouc dýmem mnoha set oheň chrlících děl, soustřeďuje se francouzská pěchota ve veliké čtverce útočné, vedle ní pak kterak

hotuje se jízda ve dvou mohutných odděleních, aby pěchotě ku konečnému rozhodnutí přispěla.

Francouzská střelba z děl trvala po několik hodin a zatím postoupila pěchota k útoku na střed spojenců, kdež rozlítil se hrozný boj. Liebertwolkwitz vzato, ale o Wachau a Markleeberk zarputile s Rusy bojováno. Přes to bylo pozorovati, že Francouzi nabývají půdy. Také na pravém křídle hrabě z Klenového nebyl s to, aby udržel zaujatých již stanovišť, i přinucen ustoupiti ku Gross Pössnau a Seyffertshaynu. Schwarzenberk poručil záloze prince Hessen-Homburského, aby se sborem podmaršálka Biancha překročila Pleissu a strhla v boj francouzské pravé křídlo, než rozmočená půda, rozvodněná řeka a střelba francouzská postup tento zdržely déle než bylo očekáváno.

Po poledni vyjasnilo se nebe a zasvítilo slunce. Mocnáři spojení přibyli na bojiště a s výšiny Wachtberka u vsí Göhrena a Gülden-Gossy pozorovali průběh bitvy. Cář Alexander byl již v obavách, že boj ztracen, a činil knížeti Schwarzenberkovi výčitky, které zdály se oprávněny. Neboť o druhé hodině odpolední náhle umlkla střelba z děl, a když se dým zdvihl, bylo viděti obě oddělení francouzské jízdy, jimž veleli král Neapolský a generál Kellermann, v prudkém trysku po obou stranách osady Wachau proti spojenecké armádě. Již některé oddíly Rusů povaleny a rozdrceny, jíž i mocnáři musili opustiti stanoviště ohrožené, ježto Kellermann pronikl již až po Gröbern a král Neapolský po Gülden-Gossu. Napoléon vida, že střed spojenců proražen, mněl se býti vítězem a hrdě zvolal k generálu Daruovi, který byl po boku jeho: „Svět se ještě točí pro nás!“ (Le monde tourne encore pour nous). Z Lipska bylo slyšeti hlahol všech zvonů, jímž Napoléon již hlásiti dal své vítězství. Tu došla zpráva, že kyrysníci hraběte Nostice od zálohy prince Hessen-Homburského přebředli Pleissu a spolu s Bianchem udeřili na pravé křídlo Francouzů. Rychle postavil se Schwarzenberk sám v čelo spojenecké jízdy a vedl ji k útoku proti jízdě krále Neapolského, tryskem po bořící se půdě a bojem znavené. Záložní dělostřelectvo ruského generála Suchozaněta, jež cář rychle přivolal,[1]) podporovalo ohněm plného sta jicnů rozmach spojenecké jízdy. Prudkým nárazem Murat přinucen k ústupu za čtverce francouzské pěchoty a Kellermanna napadli v týle kyrysníci Nosticovi. Vítězící jízda spojenecká zahnavši jízdu nepřátelskou, vrhla se na čtverce francouzské gardy, na něž útočila z boku děla Bianchova, a pravé křídlo Francouzů přinuceno k ústupu

Touž dobou nabývali spojenci úspěchův i na bojišti severním. Záhy po poledni vzal ruský generál Langeron po prudkém boji Lindenthal a udeřili na Velký i Malý Widderitzsch, na pravém pak boku jeho útočili Prusové na Möckern. Podvečer všechny tři osady byly v rukou spojenců. Francouzi udrželi toliko u Plagwitze svá stanoviště. Nový pokus generála Maisona zatlačiti pravé křídlo spojenců u Gülden-Gossy a Seyffertshayna zmařen obezřelostí hraběte z Klenového. Celkový výsledek prvého dne obrovské bitvy byl tudíž spojencům příznivý, neboť udrželi svá stanoviště v jihu a pokročili jak na pravém břehu Pleissy tak v severním okolí města. Toliko generál hrabě Merveldt, který za přezvědami daleko se odvážil do řad nepřátelských, upadl k večeru v zajetí francouzské.

Napoléon dobře posuzoval stav věcí a netajil se v nitru svém, že nemá již naděje na vítězství. Proto dal si předvolati pozdě večer generála Merveldta, jehož znal osobně již z vyjednávání o mír Campoformijský, propustil jej pod čestným slovem a uložil mu poselství k císaři Františkovi; nabízelť příměří, kterým Sasko mělo býti vyhlášeno zemí neutrální a spolu měly býti zjednány podmínky trvalého míru. Ale císař František hraběte Merveldta nepřijal prohlašuje, že lze mu s ním mluviti toliko za přítomnosti druhých dvou spojených mocnářův.

V neděli 17 října až na nepatrné potyčky na západě, kde hrabě Gyulai pokoušel se vzíti Lindenau, a na severu, kde útočil po nějakou dobu Blücher na ves Gohlis, odpočívaly zbraně na obou stranách. Napoléon nepochybně očekával výsledek poslání Merveldtova, proto nekonal žádných opatření. Za to spojenci značně zesílili řady své. Byliť přitrhli již Colloredo a část sboru Bennigsenova, druhá část sboru tohoto a oddíl Rakušanů vedený hrabětem z Bubna očekávány bezpečně před večerem a o armádě Bernadottově bylo lze předpokládati, že jest na blízku bojiště. Mladý maďarský šlechtic, rytmistr Štěpán hrabě Széchényi, odvážnou jízdou skrze nepřátelské oddíly pronikl ku

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый III. 170.

Blüchrovi i Bernadottovi s rozkazy knížete Schwarzenberka, které dle úmluvy generálův odpoledne v Gülden-Gosse konané ustanovovaly na pondělí dne 18 října všeobecný útok na řady francouzské, a přede dnem dne 18 přinesl přisvědčující zprávu od obou vojevůdcův.

Záhy z rána počal útok, ale k velikému překvapení shledali spojenci, že Francouzi z důležitých stanovišť ustoupili. Zejména vyklizeno bylo Wachau, o něž v sobotu sveden byl boj nad jiné krvavý. Byltě Napoléon v noci šiky své posunoval blíže k Lipsku, takže středem byla Probsthayda, pravé křídlo u Connewitze a Dölitze opíralo se o Pleissu, levé křídlo zabíhalo podél Holzhaus a Paunsdorfa až k řece Parthě. On sám zaujal stanoviště na výšině blíže Probsthaydy u jakéhosi větrníka, řídě odtud bitvu, která již měla jediný toliko úkol, zajistiti spořádaný ústup skrze město po silnici k Weissenfelsu. Proto uložil Napoléon generálu Bertrandovi, aby se sborem svým osadil Lindenau a po řečené silnici ústup připravoval. Spojenci na všech stranách přikročili k útoku. Na levém křídle princ Hessen-Homburský a hrabě Colloredo udeřili na Dölitz a Dösen, ve středu Barclay de Tolly s Rusy a Prusy skrze Wachau zaměřil proti Probsthaydě, Bennigsen na pravém křídle vzal Liebertwolkwitz, hrabě z Klenového pak pokročil proti Holzhausům. S malé vršiny blíže Wachau, odtud „pahorkem mocnářů“ (Monarchenhügel) zvané, pozorovali spojení mocnářové s knížetem Schwarzenberkem a hrabětem Radeckým průběh bitvy. Nejprudší byl boj na levém křídle, kde proti Bianchovi stáli Poniatowski a Oudinot. Pomocí jízdy chtěl Napoléon pravé své křídlo udržeti v zaujatých stanovištích, ale přes nejmocnější útok nebyl s to, aby Rakušanův odrazil. Současně překročili Blücher a Langeron na severní straně Lipska u Abt-Naundorfa Parthu. Také na této straně rozproudil se boj zuřivý, v němž Francouzi hájili neústupně každou píď půdy; teprvé odpoledne podařilo se hraběti z Klenového a Blücherovi donutiti maršála Neye na levém křídle Francouzů k ústupu. Uprostřed boje přešly saské a würtemberské sbory k spojencům, což v řadách Francouzů vyvolalo veliké vzrušení, spojencům ale dodalo naději na bezpečné vítězství.

Toto záviselo na vzetí Probsthaydy, v níž ještě střed Francouzů vytrvale se držel. O druhé hodině odpolední přikročil Barclay s Prusy a Rusy k útoku, který záhy rozlítil se v boj na výsost náruživý. Spojenci hleděli zmocniti se osady, která byla klíčem francouzských řad, Napoléon snažil se, aby ji za každou cenu v rukou svých udržel. Výběr obou armád zápasil zde po kolik hodin neústupně a neoblomně, aniž by bylo lze mluviti o určitém úspěchu. 1200 děl hřímalo bez ustání z obou stran a chrlilo spoustu před sebou. Dunění děl bylo slyšeti až v bavorském městě Hofu, 120 *km* v přímé vzdálenosti od Lipska položeném; až v Praze bylo pozorovati otřesy oken, svědčící o velikém boji. Ale obrovský boj byl již rozhodnut na levém křídle spojenců, kdež Rakušané trvale opanovali Dölitz a Dösen i s výšinami okolními, na severu pak o třetí hodině odpolední zasáhl v boj již i Bernadotte. O páté hodině bylo vítězství spojenců rozhodnuto. Proto Schwarzenberk kázal zastaviti další útok na Probsthaydu, již Francouzi hrdinsky bránili. Napoléon sám na výsost jsa znaven, oddal se na okamžik po zvyku svém spánku a když se po chvíli probudil, činil opatření, aby poražená armáda jeho soustředila se pod ochranou hradeb lipských.

Tak rozhodnuta bitva, která právem nazývá se „bitvou národův“. Geniální výbojce, který ještě před rokem snil o panství světovém, na hlavu poražen koalicí národův evropských, za osobního účastenství tří nejmocnějších panovníků, za hlaholu válečných rozkazů ve všech téměř jazycích. Není v dějinách boje, který by bylo lze po bok stavěti boji před Lipskem 18 října, pravé to bitvě u Lipska, neboť 16 října bojováno bylo hlavně o Wachau a v nejbližším jeho okolí. Osvědčená taktika Napoléonova selhala. Jemu nepodařilo se ani obejíti pravé křídlo spojenců ani rozraziti střed jejich několikahodinovým bojem oslabený neodolatelným jindy nárazem svěží dotud jízdy. Tím ztracen pro něho prvý, rozhodný den bitevní. Druhého dne byl donucen již k obraně vlastních stanovišť a zejména k zajistění si čáry ústupné. 18 října bojoval již čestně proti veliké přesile za věc ztracenou. Jest na snadě, že přisvojují si hlavní zásluhu o vítězství jak Rakušané tak Rusové i Prusové. Dle pravdy budiž konstatováno, že všichni velitelé, všichni důstojníci a všechny oddíly vojenské závodily v obětavosti a hrdinství. Málo jest bitev, v nichž myšlenka, za níž bojováno, došla porozumění tak obecného a v annálech válečných není příkladů vzácné té osobní odvahy a nadšení

pro věc společnou, již generálové, důstojníci i vojáci 16 a 18 října před Lipskem osvědčili. Ale neoprávněna jest snaha pruských dějepisců snižovati s prospěchem vlastním zásluhy rakouského vedení a rakouských vojsk v oba dny bitevní. Sám Vilém Oncken, o němž není lze říci, že by Prusům křivdil a Rakušanům stranil, doznává, že byl sice válečný plán bitevní, Radeckým a Langenauem vypracovaný, odvážný, že však Schwarzenberk nejvážnější úkol v něm přisoudil svým Rakušanům. Nepodařil se sice úmysl zaskočiti Francouze na západě na silnici weissenfelské, ale vinu toho měl Langenau, který dobře znal půdu v údolí řeky Pleissy, těžce schůdnou v létě, tím více pak v pokročilém již jeseni a po hojných deštích. Ale hlavní cíl bitvy uchovati své pravé křídlo před hlavním útokem nepřátelským a vypuditi nepřítele z pevných stanovišť na jeho pravém křídle podařilo se Schwarzenberkovi beze vší pomoci Blücherovy, rozhodující pak útok francouzské jízdy na spojenecký střed od Wachau odrazil osobně Schwarzenberk rakouskou jízdou, k níž přidružila se část jízdy ruské. Na levém křídle spojenců bojovali jen Rakušané, zejména čeští jezdci, vedení hrabětem Nosticem a Bianchem, a právě tam zuřil boj nejlítější a dosaženo výsledků nejskvělejších. Není lze podceňovati, že oba velitelé levého křídla byli zraněni; jest to svědectví bezohledného zápasu, jehož účastnili se vojín i vrchní velitel.

Obrovské rozměry bitvy národů nejlépe jsou dosvědčeny čísly. 16 října stálo proti sobě a bojovalo 370.500 mužů, 193.500 spojenců a 177.000 Francouzů s 500 děly, při čemž bylo s výhodou těmto, že stáli v menším vnitřním oblouku, kdežto spojenci zaujímali prostor téměř dvakráte tak dlouhý. Proto v rozhodujícím boji o Wachau měl Napoléon přesilu 135.000 mužů proti 133.500 spojenců.[1]) 17 října přibylo spojencům 100.000 mužů posil.

Napoléon uznal 18 října, že bitva jest ztracena, a proto učinil podrobné přípravy k ústupu. Pod ochranou noci hodlal převésti jádro armády své přes jediný odtud volný most u Lindenau na levý břeh Elstery, při čemž některé sbory měly osaditi lipská předměstí a chrániti ústup. Velení v Lipsku zůstavil Napoléon maršálu Marmontovi. Macdonald, Lauriston a Poniatowski zůstali v jižním okolí Lipska, aby chránili ustupujících před útokem armády české. Spojenci soudíce z houževnatého odporu, jejž jim Napoléon po celý den 18 října kladl v Probsthaydě, očekávali, že 19 října bude v boji pokračováno a dle toho činili přípravy. Než v noci vojsko francouzské z největší části již opustilo Lipsko, s počátku gardy, jimž připadla úloha předvoje proti oddílům spojenců, stojícím na nejzazším levém křídle. Po celou noc přecházelo vojsko po mostě lindenavském, ovšem za neustálých obtíží, jež způsobeny byly převozem děl, vozů, raněných. Do rána bylo 100.000 Francouzů na levém břehu elsterském. Spojenci záhy z rána 19 října obnovili boj a blížili se z mnohých stran k městu: od jihu podél pravého břehu Pleissy Rakušané, vzavše po tuhém odporu Francouzů Connewitz a Stötteritz, ze severu Langeronovi Rusové blížili se již lipským předměstím. Marmont a Reynier vítali útočníky prudkou dělostřelbou, ale nebyli s to, aby postup spojencům zdrželi a vzetí města před odtažením francouzské armády zabránili. Když o 9 hodině ranní Napoléon chtěl opustiti Lipsko, bylo již bojováno na boulevardu blíže nynějšího náměstí Augustova, císař pak a jeho družina jen s namáháním proklestili si cestu ustupujícími Francouzi ku bráně k Lindenau vedoucí. Vchod do města byl vybojován na mnohých stranách. Rusové dobyli brány Svatopetrské, Prusové prolomili hradby. Marmont hájil město až do hodiny s poledne, pak ale nechtěje býti zaskočen, převedl zbytky sboru svého na levý břeh elsterský. Za ním bezprostředně vyhozen most do povětří, čímž více než 70.000 Francouzů zůstaveno na pravém břehu. Nastal hrozný zmatek. Maršálové, generálové i vojáci prostí vrhali se do řeky, Macdonald šťastně přebředl, ale vzdálil se od svého sboru, takže byl po nějakou dobu pohřešován. Kníže Poniatowski, den před tím na bojišti maršálem jmenovaný, utonul v Elsteře, Lauriston s mnohými generály a tisíci vojínů upadli v zajetí. Odpoledne za nesmírného jásotu obyvatelstva vešli mocnářové s knížetem Schwarzenberkem do Lipska.

Nesmírné byly ztráty, jež obrovský boj na obou stranách způsobil. Spojenci měli 47.000 mrtvých a raněných; mezi nimi bylo Rakušanů mrtvých 63 důstojníkův a 1964 mužů, raněných 322 důstojníkův a 10.438 mužů. Francouzů bylo mrtvých a raněných 40.000 mužů, zajatých asi 20.000. 30 generálů

[1]) Bernhardy, Geschichte Russlands und der europäischen Politik in den Jahren 1814 bis 1831, II, 2, 749 sld.

francouzských padlo nebo byli raněni nebo zajati.[1]) Zajati byli maršálové Augereau a Arrighi, velitelé armádních sborů generálové Bertrand, Reynier, generálové Mandeville, Pery, Roznicki, Malachowski, Bronikowski, Kamieniecki, Rautenstrauch, princ Emil Hessen-Darmstadtský, hrabě Hochberg a princ Wittgenštejn.

V Praze a vůbec v severozápadních Čechách věstily ustavičné otřesy půdy, že za Krušnými horami rozpoutala se veliká bitva. České Pražské poštovské noviny oznamovaly již 19 října na zadní své straně: „Jedenáctý vojenský list. Vojsko Jeho Milosti našeho nejmilostivějšího císaře a jeho spojenců dobylo pomocí Nejvyššího dne 18 t. m. u Lipska nad francouzským hlavním vojskem pod správou císaře Napoléona toho nejdokonalejšího a nejslavnějšího vítězství. Bitva, která toto slavné vítězství za následek měla, začala dne 16 t. m. a trvala toho dne až do pozdního večera. Dne 17 byla přestávka ....“ 20 října přišla do Prahy prvá zpráva o vítězství, získaném dne 18 října, načež 21 října stihla potvrzující úřední zpráva, jež bezodkladně obecenstvu na rozích ohlášena a v divadle i předčítána byla. V pátek dne 22 října podmaršálek hrabě Neipperk přinesl do Prahy zprávu podrobnou, která vzbudila takový jásot, že bylo město u večer skvěle osvětleno.

Bitvou u Lipska ukončen byl oddíl války za osvobození Evropy, který dotýkal se blízko Čech i Moravy Teprvé touto bitvou odvráceno bylo od vlasti naší nebezpečenství francouzského vpádu trvale, neboť odtud kvapně řítila se velikolepá budova, již Napoléon vítězstvími svými zřídil. Další průběh války až k Napoléonově úplné porážce a ku konečnému jeho pádu vymyká se již z rámce dějin českomoravských. Toliko bezprostřední následky jeho, návrat vojsk ruských skrze Čechy a kongres Vídeňský, úzce splývají s tehdejšími osudy zemí našich.

20 října 1813 povýšil císař František hraběte Metternicha do dědičného stavu knížecího. Knížeti Schwarzenberku a hraběti Radeckému dostalo se vysokých vyznamenání ode všech třech spojeneckých panovníků, veliký pak počet generálů, důstojníkův i vojínů poctěn uznáním prokázané udatnosti a mužné věrnosti. Obyvatelstvo také vděčně přijímalo zprávy o vítězství spojencův a nerušený mír, ale oběti, za něž této ceny dosáhlo, byly nesmírné. Byly sice země rakouské a zejména koruna česká kromě některých severních okresův ušetřeny lítice válečné, za to však po více než celý rok trpěly pobytem veliké armády a potřebami, jichž výživa a pohyby její vyhledávaly.

Dlouholetý boj vedený již na obou stranách s krajní náruživostí byl příčinou, že ochabla kázeň vojsk, ba že rozmohla se na místě jejím zřejmá zdivočilost, neznající rozdílu mezi přítelem i nepřítelem. Rakouské, pruské i ruské vojsko měla ve příčině té pověst stejnou. U rakouského vojska jest omluvou nehotovost jeho, neboť ku konci srpna 1813, když již nepřátelství vzplanulo na celé čáře, bylo zaopatření jeho ještě prabídné. Poněvadž mír Vídeňský snižoval počet vojska rakouského na 150.000 mužů, k čemuž přistupovaly vylíčené výše již neblahé poměry finanční, zanedbávány byly výzbroj i zásobování vojska měrou tak povážlivou, že odůvodňoval kníže Schwarzenberk ústup od Drážďan do Čech vedle strategických důvodův i nedostatkem potravin pro vojsko, jehož značná část neměla ještě ani dostatečné obuvi! V ruském vojště nekázeň zaviněna byla dlouhou dobou války a pobytem ve vzdálených končinách, který podával malou čáku na šťastný návrat k rodinnému krbu. Mezi sbory, které ze Slezska přišedše, českou armádu zesílily, byly i pluky ze západní Sibiře.

Od jara r. 1813 byly hlavně království české a markrabství moravské a sice především kraje při velikých silnicích od Olomouce a Brna do Čech vedoucí, pak Poohří, vyrušovány nekonečnými průtahy vojska, válečného vozatajstva a přípřeží, pak častými jízdami vznešených osobností, státníků, generálů, kurýrův atd. Ježto na základě úmluvy s Napoléonem ze dne 28 června dovoleno bylo z Čech vyvážeti do Slezska spojencům potraviny, přibývalo ruchu přepravného a v době žní byla veškera téměř tažná hovada rolníků zaměstnána přípřežemi v krajích značně vzdálených. Není třeba dokládati, že přípřeže tyto nešetřily ani přítele, zvláště při velikém nedostatku všech potřeb, který na rakouské straně byl shledáván. Na výsost nešťastnými byly kraje, kudy hnány zástupy dobytka pro vojsko; takový zástup, čítající mnohdy až 700 kusů, živil se beztrestně nedozrálým obilím na polích, při čemž více škody natropil pošlapáním ještě než ztráve-

[1]) Helfert, K. Franz u. die Befreiungskriege, 165.

ním. Stesky byly marny, ježto potřebná autorita, která by byla ihned škodu vyšetřila a vinníky zjistila, nebývala na snadě. „Dne 26 (července)," poznamenal Vavák,[1]) „zase od Velenky 300 samých uherských volů — kdežto je byli v louce slove Zvířecí dvě neděle pásli — tudy ke Kolínu hnali. Ti že byli čerství a vypaseni, a zas velkou škodu na stojatém obilí — vedle cesty — učinili, ačkoli nás mnoho lidu s nimi ku pomoci a k zachránění šlo."

Nesnáze tyto zveličily se nad pomýšlení, když blížil se desátý srpen a s nim chvíle, kdy Rakousko odhodláno bylo činně účastniti se války. Jednotlivé oddíly rakouského vojska počaly se hýbati z prozatímních stanovišť svých ku Praze, Brandejsu a Mělníku, tu pak jsou netoliko silnice, nýbrž i důležitější cesty byly zabírány dlouhými řadami mužstva, jízdy, vozů, dělostřelectva i přípřeží. 8 srpna dělostřelba, jež „u Kolína od měsíce dubna ležela, na Prahu a Brandejs postupovala, t. j. kusy a vozy s municí a sice když ten tah, jenž na Brandejs šel, již v Poříčanech měl svůj předek, ještě zadek z Dobřichova nevycházel."[2]) A když 10 srpna opověděna byla Rakouskem válka a vojska ruská i pruská vešla do země, tu teprvé nesnáze lidu přibylo. Tehdejší vojsko ruské nezůstavilo již v lidu českém pamět tak milou jako roku 1799. „Kromě chlívů a zavřití," naříká Vavák[3]) do prvých Rusů, kteří 15 srpna přitáhli na Poděbradsko, „pod kůlnami, na dvořích, zahradách i na vsi koně postavili a ač pak s nimi obrok císařský vozen byl, proto předsi z jeslí i ze stodol ovsy a ječmeny nosili, pro sebe pak mimo to co připraveno měli a jedli, ještě všeliké jiné věci, zvlášť oficíři, sobě poroučeli, svinské maso, beraní maso, kury, t. j. slepice, holuby, nové máslo, sýr, smetanu, cibuli, česnek, vejce atd. V některém domě bylo jich 20, 25 i 30 i více a škody s nimi víc než tolik zlatých rejn. v tom každém domě." Tak jak dělali zde, tak i v jiných vesnicích, a zdá se, že byli horší a zuřivější nežli r. 1799, když tudy šli."

Stesky šly i do násilností, jichž dopouštěli se ruští vojáci. Tak zadržovali mocně přípřeže přes čas určený. „Dne 18 srpna," zapsal Vavák, „fůry, jenž byly s těmi Rusy v neděli (= 15 srpna) odtud vyjely, ještě doma nejsou, jen dvě s volma, a ty se ještě vyplatily. Rusové sobě dané fůry nejen pouštět domů nechtí, ale i prázdné od magacínu složeného jedoucí chytají a zadržují; sám jsem viděl, že fůry od Náchoda, Nového Města, Rychnova, Žamberka, Landškronu, Litomyšle, Chrudimě, jenž byly v Litomyšli naloženy, v Praze a Labském Kostelci magacín složily a s prázdnými vozy domů jely, u Chlumce, Poděbrad, Sadský, Selákovic mocně chytali a s sebou zpátkem obraceli... Kteří s Rusy hned 16 srpna z domu jeli a kteří do Labského Kostelce a Hostinný za Klomínem magacín vezli, byvše tam od Rusů zadrženi, někteří až za Moldavu k Velvarům, Budyni, Lounům a jinam se dostali a 7, 8 i 10 dní bez obroku i chleba tam byli, jen co sobě v poli kde mohli něco lapili — domů bídně přijížděli, a někteří nechavše tam koně i vozy, jsouce vyhnáni od nich i biti — sami i hospodářové — přicházeli; některým koně mocně vzali a své jim mizerné dali a v tom spůsobu taky veliké starosti, zármutky i škody hospodářové pocítili. Mnozí pas od zámku vezmouce, tam chodili, avšak svá hovada, koně i voly, nalézti nemohli... Mnozí, když 3, 4 a 5 mil zpátkem ujeli, zase vzati a k armádě hnáni byli. Tudy pak zase fůry od Litomyšle s naloženými kůžemi do Kolína naši vojáci hnali, jenž také žádné potravy pro koně i sebe neměli. Bída ve vsích, bída v městách, bída v polích, bída v cestách, všudy smutno, srdce bolí, avšak ještě bijou s holí. Ve všem sedlák má úbytek, nouzi trpí i dobytek... Jak mnoho lidu, chasníků i sousedů. u Rusů a Prušanů o hovada, o vozy i o zdraví a život přišlo a jaké bídy, nouze, hladu, zimy i žízně tam lidé i hovada pokusili, to není k vyslovení."[1])

Když stížnosti tyto obecně a hlasitě byly pronášeny, těšily úřady lid, že dostalo se Rusům přísného zákazu, ale ujišťování tomu nikdo nevěřil, ba docházely zprávy o násilnostech, které se děly v nejbližším okolí teplickém, takořka před očima cáře Alexandra. Obviňováni byli i vysocí hodnostové vojenští, jako generál hrabě Ostermann-Tolstoj a vévoda Cumberland, do jichž jednání stížnost podal teplický poštmistr Rauscher. Již 20 srpna podal generální zemský kommisař hrabě Vilém Mac Neven-O' Kelly, dle zpráv krajských hejtmanův obšírný stížný spis do násilností vojsky spojeneckými páchaných; jiná úřední zpráva ze dne 12 září

[1]) Paměti VI, 189.
[2]) Vavák, Paměti VI, 198.
[3]) Tamže, 203.

[1]) Tamže, 205, 208, 212.

stěžuje si, že Rusové v Polabí násilně potravu si zjednávají, plení, ba i ohně zakládají.[1]) Než ani Prusové nevedli si lépe, neboť tehdejší rakouský armádní dvorní kommisař Baldacci stěžoval si podáním ze dne 20 září do pruského generálního intendanta Lottuma do zásobování vojska; jakkoli již dodáno jemu bylo 1800 kusů dobytka, žádá prý opět 700 kusův.[2])

Také Praha a jednotlivá větší města, blíže bojiště položená, trpěla tehdy velice, neboť veliký byl počet cizích diplomatů, důstojníkův, kurýrův i j., kteří dožadovali se bezplatného ubytování a stravování svých koní. Tehdejší noviny v Praze vydávané přinášely seznamy cizinců, které překvapují obsahem svým. Péče o tyto cizince příslušela gubernii, ale požadavky byly tak hojné, že nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat dotazoval se dvorského armádního kommisaře, kdo jest oprávněn byty a stravování koní zdarma žádati. Baldacci odpověděl, že toliko veškery osoby ku dvorům příslušné a vojenské stravy dle pevně ustanovené výměry. Budiž uveden příklad, jaké byly potřeby i po tomto přesném vymezení ubytovací povinnosti. Pruský ministr Hardenberk měl v družině své státního radu s rodinou a služebnictvem, ředitele banku s rodinou, dva rady, dva tajné sekretáře, polního knihtiskaře se třemi pomocníky a pět sluhů s patnácti koni![3])

Dokud byly Drážďany v rukou francouzských a tím uzavřena byla Rusům přímá cesta dovozná Pruským Slezskem, dopravovány byly Rusům veškery potravy po silnici krakovsko-olomoucké a skrze Čechy, čímž břímě přípřeží uvaleno bylo v prvé řadě na rolnický lid český. Vavák[4]) praví, že v září bývalo v celé vsi sotva dvé až čtvero koňův a tažných volů; všechen ostatní tažný dobytek vozil zásoby buď přímo poplatníky dodávané buď ze skladišť vojenských v Brandejse n. L. a Labském Kostelci do Jablonného, Teplice, Terezína, Loun, Mostu a Chomútova. „Tam Rusové fůry zajímají a u sebe nechávají, že některé za dvě i tři neděle domů [nepřijedou a hovada zmořená těžce domů přijdou a některá raněná a všelijak zhmožděná doma pracovat nemohou — a sice jen ti domů přijíždějí, kteří se tam na jednom, dvou a i třech místech vyplatí aneb našim vojákům platí (kde mohou kterého dosíci), aby je z Rusův a Prajzův ven vyvedli. Množství hovad již tam zůstalo i doma zhynulo, sami hospodářové mnozí prázdní bez hovad i vozu domů přišli.“ Při tom stále projížděli ruští vojáci i povozy od Olomouce, „někdy jich po 20, 24, 28 i 30 v domě máme a ti ani chleb sebou nemají; musíme jim oběd, večeři i snídaní dáti i ještě chleba na cestu“. Proto rakouský armádní kommisař naléhal na vedení válečné, když Napoléon ustoupil k Lipsku, aby z Drážďan byli Francouzi odehnáni a tak na ušetřenou Čech přímé spojení Rusův a Prusů se zeměmi jejich zjednáno.[1])

Po krvavých bojích u Drážďan a Teplice přibyla ještě péče o četné raněné a onemocnělé vojíny, kteří převáženi do vnitř země a zvláště do Prahy a měst východočeských. V Praze záhy byly přeplněny raněnými a nemocnými vojíny všechny veřejné budovy, tak že vidělo se potřebou uprázdniti i invalidovnu u Libně, odkudž vysloužilci k přepravě spůsobilí posláni na komorní panství pardubské. V Hoře Kutné, Golčovu Jeníkově, Polné i jiných městech upraveny rozsáhlé lazarety; mnozí šlechticové propůjčili raněným a nemocným vojínům své zámky. V Praze ranění ruští vojínové ubytováni byli péčí nejv. purkrabího v domích soukromých, začež dostalo se tomuto od cáře Alexandra velice lichotivého vlastnoručního přípisu.[2])

Přeprava raněných a nemocných vojínů, četných francouzských zajatcův a čerstvého vojska jak rakouského tak ruského stížena byla neobyčejně nepříznivým počasím v jeseni r. 1813. Od srpna již trvaly s malými přestávkami časté a chladné deště a již v říjnu uhodilo studeno, jímž velice trpěli vojáci v táborech, avšak i povozy pro potřebu vojska vypravované. „V těchto dosavád trvajících nečasích,“ poznamenává Vavák,[3]) „cesty byly převelice zlé, že to není ani k vypsání. Tisíce for k armádě a od armády ustavičně přes Prahu i mimo Prahu jede, vojsko tam zdravé a odtamtud nemocné, raněné a francouzské raněné maršíruje, málo který jest den a noc, abychom vojáky neměli. Obzvláště také mnoho Rusův a jejich vozů k armádě i od armády přechází.“

[1]) Krones, Zur Geschichte Österreichs .... 1792—1816, str. 233.
[2]) Krones n. j. m. 237.
[3]) Krones n. j. m. 237 sld.
[4]) Paměti VI, 221.

[1]) Krones n. j. m. 241.
[2]) Dán byl v Teplici 29 září 1813.
[3]) Paměti VI, 229.

Obtíže dlouhé války a nepohoda byly příčinou, že mnozí vojáci, zvláště ruští utíkali od svých praporů. Císař František přinucen byl vydati generální pardon, který měl platnost od 1 listopádu 1813 do 31 ledna 1814 pro vojenské sběhy všeho druhu. Mnozí ruští vojáci hleděli uniknouti s přípřežemi a žádali po vesnicích u sedlákův o službu. Lid český byl s nimi spokojen, ježto dle slov Vavákových[1]) „ten každý poslušný jest a velmi pilně pracuje, jináč než naše nepodalá a bezbožná čeládka, která již žádnou bázeň a svědomí nemá“. Když se deserce Rusů zhusta přiházely, nařizovali s počátku listopádu 1813 příslušné krajské úřady, aby nikdo Rusa do služby nepřijímal, a kdo by již nějakého v službě měl, aby jej propustil anebo na vrchnostenský úřad přivedl; ale nařízení to málo pomohlo, poněvadž bylo domácí chasy málo a hospodáři vítali přičinlivé i skromné a silné Rusy, s nimiž se i snadno srozumívali, „protož málokdo je pustil a oni taky neradi šli“. Když pak v prosinci nařizován odvod k vojsku, tu rychtářové „kde jaký byl ten Rus, taky je javše do zámků vodili, zda by je přijali, aby se s nimi domácí lid zastoupil; tam pak jen toho přijali, který od regimentu utekl, a takové zas k armádě posílali. Ale kteří byli jako pacholci od jejich formanek (vozů) a bez přísahy, takové nechávali, čemuž jak hospodářové tak ti Rusové a Poláci velmi vděčni byli, s radostí tu zůstali a tím lépe a poslušně pracovali. Každý, kdo Rusa zdržuje, jeho práci si libuje“.

[1]) Paměti VI, 240.

Nebyly tudíž poměry lidu českého na konci válek francouzských nijak utěšeny. Stálé odvody k vojsku, které již neušetřily ani vzdělanějších vrstev městských, daně a dávky k potřebám válečným, ubytování a průchody vojsk domácích i cizích, raněných, nemocných i zajatců, neustávající přípřeže, zdivočilost a nekázanost vojska zůstavily účinky trvalé, stupňované zejícími ještě následky finančního patentu a velikou drahotou. Bohatá jinak vlast naše nebyla daleka bídy z r. 1771, neboť obilní zásoby v sýpkách kontribučenských byly zúplna vyčerpány a špatná úroda jedna byla by nezbytně přivodila poměry neméně zoufalé jako za hladu tereziánského. Císaře Františka nebyly tajny neblahé tyto poměry, jakož zřejmo ze slov, jimiž odpovídal 24 července 1814 deputaci moravského sněmu, která přišla blahopřát jemu ku návratu z války šťastně ukončené. „Zbývá hojiti hluboké rány,“ pravil císař, „několik let klidu a zmizejí.“[1]) Pohříchu nedálo se polepšení tak rychle, jakož doufala optimistická očekávání. Ještě po dvou létech v sedění sněmu českého dne 12 listopádu 1816 těžce žehrali stavové čeští do bídy, lid svírající.[2])

A. R.

Pamětní peníz na bitvu u Lipska.

[1]) Dvořák, 97.

[2]) V protokole sněmovním ukazuje se na nemožnost poddaných, kteří „durch die während der langwierigen Kriege umgeschriebenen Naturallieferungen, Approvisionirungen und Requisizionen, vorzüglich aber in dem verhängnissvollen Jahre 1813 erschöpfet worden sind, wo alle Drangsale des wüthenden Krieges Böhmen beinahe allein getroffen haben, wodurch die ungeheueren Armeen der vereinten Mächte alle Speicher der Privaten geleert, alles Vieh von dem Landmann auf Transporte und Vorspann requirirt . . .“

Obyvatelstvo se domnívalo, že teď po šťastně skončené válce, která vedle bohaté kořisti zjednala státu i obrovskou náhradu válečnou, budou škody vyšetřeny a nahrazeny. Ale naděje tyto byly oslyšány. Rozhodnutím císaře Františka ze dne 5 dubna 1816 vyslovena určitě zásada, že za škody válečné, jejichž původcové jsou neznámi, pak za nahodilé a svévolné škody nepřátelským vojskem spůsobené žádné náhrady vůbec není a že za škody výtržnostmi rakouského vojska spůsobené státní pokladna sice žádné náhrady neposkytuje, stalo-li se však takové poškození k rozkazu nebo s vědomím a svolením vojenských velitelů, neb opomenuli-li tito pořádek učiniti, že mají býti přidržáni k náhradě škody řádně vykázané. Právo žádati náhradu za dodávky vojsky ať domácími ať cizími rekvirované nebylo sic popíráno, ale náhrada sama žadatelům placena nebyla a teprvé po uplynutí téměř půl století dostalo se dědicům částečné náhrady.[1])

Úmluvou v Paříži 30 května 1814 ujednanou bylo ustanoveno, že sejdou se po uplynutí dvou měsíců súčastnění panovníci anebo plnomocní jejich zástupci ve Vídni, aby tam trvale upraveny byly poměry středoevropské a italské, účinkem francouzské revoluce rozrušené. Okolnost, že právě Vídeň byla obrána za sídlo kongressu, byla uznáním osobním vlastnostem císaře Františka, který v poslední veliké válce s Napoléonem přinesl největší oběti osobní. Kongress však nesešel se ku konci července, jakož bylo předpokládáno, ježto mezitím cář Alexandr navštívil Holandsko i Anglii a vykonal pouť do Moskvy. Pravému úkolu kongressu tím nestala se žádná újma, ježto význam jeho zajištěn byl úmluvou ze dne 29 června t. r., ve kteréž Rusko, Rakousko, Anglie a Prusko zavázaly se nerozpouštěti vojsk svých, dokud by nestala se skutkem usnesení jeho. Obratností diplomatickou knížete Talleyranda, jehož nový král francouzský Ludvík XVIII učinil svým ministrem zahraničným, dosáhla i Francie stejnoprávného účastenství v jednání kongressu.

15 července 1814 vrátil se císař František po více než celoroční nepřítomnosti do Schönbrunna a nazejtří slavil vítězný vjezd svůj do Vídně. Deputace stavů jednotlivých království a zemí již jej očekávaly. Nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat, když docházely zprávy, že válka se chýlí ke konci a že císař záhy vrátí se do dědičných zemí svých, zažádal jménem českých stavů o svolení, aby svolán byl sněm český k volbě deputace blahopřejné. Na základě daného svolení sešel se 9 března 1814 sněm český a zvolil do blahopřejné deputace nejvyššího purkrabí, strahovského opata Milona Grüna, svatovítského scholastika Karoli, knížete Colloreda, Františka Antonína Libštejnského hraběte z Kolovrat, Kristiána Clama hraběte z Gallasa, Františka hraběte Klebelsberka, rytíře Bretfelda, pražského purkmistra Jiří Karla a magistrátní rady Štěpanovského, Lexu z Aehrenthala a Josefa Schütze. Sněm snesl se současně, že na paměť slavných činů, jimiž uchráněna byla vlast naše svrchovaného nebezpečenství, mají býti zbudovány pomník knížeti Karlu ze Schwarzenberka a nákladem 300.000 zl. dům pro invalidní důstojníky a že praesentační právo v důstojnickém invalidním domě má až do své smrti jediné vykonávati polní maršál kníže Schwarzenberk sám. Dále přijal sněm návrh prosby k císaři, aby ruskému generálu hraběti Ostermannu-Tolstému za zásluhy, jichž si získal v boji u Chlumu 29 srpna, udělil inkolát zemí českých, načež zasazovali se stavové předem, že propůjčí mu ihned indigerát. Deputace moravská zvolena byla již v sedění sněmu dne 17 listopádu 1813 a sice zvoleni byli dvorský kommisař a náměstek zemského hejtmana hrabě Chorinský z Ledské, brněnský biskup hrabě Schrattenbach, olomoucký kanovník hrabě Serenyi, František hrabě z Žerotína, Karel hrabě Pachta z Rájova, Ignát šlechtic Hackher, Josef z Fridrichsthála a brněnský purkmistr Cikán. S deputací touto spojili se zvolení zástupci stavů slezských Antonín hrabě Sedlnický, opavský zemský rada Ignát svob. pán Sobek a těšínský zemský rada Emanuel svob. pán Spens z Bodenu. Také účastnili se deputace někteří nejvyšší zemští úředníci moravští a sice nejv. zemský komoří a praesident appellace hrabě Aueršperk, zemský podkomoří dvorní rada Hentschel a nejvyšší zemský písař, spolu krajský hejtman brněnský rytíř Manner. 14 července 1814 meškaly již obě deputace, česká i moravská, ve Vídni, kdež zesílily se stavy obou zemí ve Vídni meškajícími, 24 července pak předpuštěny ve slavném slyšení před císaře. Ve dnech následujících pobyly

[1]) Žák v Ottovu Slovníku Naučném IV. 345 sld.

deputace u všech ve Vídni meškajících arcivévodův, u vévody saského Alberta a u polního maršála knížete Schwarzenberka.

2 září 1814 přijeli do Vídně noví účastníci kongresu, 22 dne téhož měsíce zavítali tam králové Friedrich I würtemberský a Friedrich VI dánský, 25 září uvítal císař František cáře Alexandra a krále pruského Fridricha Viléma III, 26 září přijela cárevna ruská Eliška, 28 září král Max Josef bavorský s královnou Karolinou a korunním princem Ludvíkem. Nekonečná řada slavností následovala, jichž nejvyšším pořadatelem a spolu vznešených hostí hostitelem byl císař rakouský. Mezitím ale smlouvali se v důvěrných kruzích diplomaté o budoucím pořádku evropském, při čemž zemí českých dotýkala se nejblíže otázka saská. Ježto král saský nejdéle při Napoléonovi setrval, shodly se Rusko i Prusko, že země jeho připadne Prusku za odškodnění v Porýní. Úmysl tento ohrožoval Rakousko a zvláště země české velmi vážně, neboť sousedství s Pruskem od Aše až k Těšínsku bylo by zajisté podnítilo loupežnou politiku, Fridrichem II s úspěchem zahájenou. S otázkou saskou souvisela však i otázka obou Lužic, v míru Pražském r. 1635 lénem Sasku od komory české postoupených.

Se strany rakouské úmyslu pruskému čeleno bylo se vším důrazem, ba byly chvíle, v nichž zdálo se, že dojde již mezi mocnostmi k válce. Konečně shodly se mocnosti 18 května 1815, že dostane se Prusům části Saska se vší Dolní Lužicí a se severovýchodním dílem Lužice Horní, načež 18 článkem úmluvy kongressové ze dne 9 června 1815 císař rakouský vzdal se všech výsostných práv na markrabství horno- i dolnolužické, která vykonával dotud jako král český, pokud markrabství tato byla Prusku postoupena; toliko vyhradil si císař František pro sebe i své nástupce právo odúmrtní, by braniborský rod vyhasl. Císař František vzdal se tehdy i českých enkláv v Horní Lužici Güntersdorfa, Taubenträuke, Neukretschen, Dolního Gerlachsheima, Winckla a Ginckla s územím jejich.[1]) Smluva tato nebyla předložena sněmu českému k schválení, jakkoli v článku 53 zavírala důležité ustanovení ve příčině zemí koruny české. Pravíť se v řečeném článku, že panovníci a knížata někdejší německé říše sstoupí se v Německý spolek, k němuž císař rakouský a král pruský přistoupí se všemi svými državami příslušnými někdy k říši německé.

[1]) Augeberk, Le congrès de Vienne et les traités de 1815 III, 1395 Článek XVIII kongressové akty zní doslova: S. M. Impériale et Royale Apostolique ... renonce, pour elle et ses successeurs, aux droits de suzeraineté sur les margraviats de la Haute et Basse-Lusace, droits qui lui appartiennent en sa qualité de roi de Bohéme, en autant qu'ils concernent la partie de ces provinces qui a passé sous la domination de S. M. le roi de Prusse, en vertu du Traité conclu aves S. M. le roi de Saxe, à Vienne, le 18 Mai 1815.

Quant au droit de réversion de S. M. Impériale et Royale Apostolique sur ladite partie des Lusaces réunie à la Prusse, il est transféré à la maison de Brandenbourg actuellment régnante en Prusse, S. M. Impériale et Royale Apostolique réservant pour elle et ses successeurs la faculté de rentrer dans ce droit, dans le cas d' extinction de ladite maison régnante.

Sněmy český a moravský až do r. 1815.

Události válečné v celku nepříznivé a politický směr, který ovládl v politice vnitřní, zejména také soustava policejní, byly příčinou, že utuchl znenáhla volnější duch i ve sněmu českém. Doplnění císařského patentu ze dne 12 srpna 1791 stavové čeští marně se domáhali, až konečně kategorický rozkaz s hora učinil konec všemu dalšímu příslušnému jednání. Restituce právních poměrů, tak jak byly až do r. 1749, nebyla provedena, ba ústřední správa ve Vídni utužovala se a starodávným úřadem zemským zůstal pouhý stín. Ani změna hesla, když stavové snahy po státoprávní revindikaci počali zváti snahou po organisaci stavů, nespůsobila nápravu. Hubená míra stavovského účastenství v zákonodárství, jíž Leopold stavům českým přiznal, bohatě vyvážena právem panovničím ztvrzovati všechna snesení sněmovní, bez čehož neměla platnosti. Tak se stalo, že josefinská berní oprava zůstala přes odpor stavů v platnosti alespoň provisorní, ponechávajíc jednotlivým vrchnostem možnost, aby se sami s poddanými o celnici úvazků mluvili. A byli-li otázky státoprávní ze sněmu českého vyhostěny, což říci o otázkách národních? Ty po r. 1793 ze sněmu českého naprosto vymizely. Sněm český pozbýval tím veškeré politické váhy a diviti se jest toliko, že dovedl vyříditi některé věci obsahu v podstatě velmi důležitého, jako zřízení ústavu polytechnického. Patrné tu jest ještě působení vynikajících duchů, kteří sněmovní většinu r. 1790 a 1791 ovládali.

Jest samozřejmo, že vládním kruhům vhod byl úpadek českého sněmování. Výmluvným toho důkazem jest jednání gubernialního rady Josefa Bernardina šlechtice Scotti, rytíře svatováclavského a též člena stavů, který byl stálým odpůrcem stavův a názory své hájil bezohledně. Již v zasedání sněmu dne 10 září 1792 došlo mezi ním a stavy k prudkým rozkladům, jež donutily Bernardina, že v sedění sněmu dne 11 února 1793 omlouval chování své a projevil ochotu dáti stavům zadostučinění. Sněm prohlásil věc tehdy za vyřízenu. Ale téhož ještě r. 1793 podal Bernardin návrh, aby zřízen byl řád sv. Václava, když pak návrh ten sněmem přijat nebyl, obvinil stavy zvláštním podáním ze dne 16 ledna 1794[1]) k císaři, v němž projevuje se veškera nepřízeň tehdejší byrokracie ku všem historicky oprávněným poměrům a stavům českým, zejména pak k jednotlivým mluvčím jejich, jako k proboštu Heritesovi a purkmistru Steinerovi, vyčítajíc nedostatek úcty k panovníku a neposlušenství, ba obviňujíc je, že ani nezachovávali smutek po královně francouzské Marii Antonii. Sněm český byl dle něho „základem všeho možného, vůbec myslitelného zla a nepopsatelného neštěstí pro ubohé lidstvo za všech, zvláště ale za přítomných časů“, jehož jednání opravňuje k největším obavám, poněvadž dotýká se neomezené moci panovničí. Prudké byly zvláště jeho útoky proti skupině stavovských členů, jejíž mínění dle názoru denunciantova rozhodovalo, totiž vůdců stavovské opposice, „kteří nepřetržitě svatá práva panovníkova napadají a v nich s Veličenstvem rovnými, ba snad dokonce i nad Veličenstvo povýšenými býti chtějí.“ Bernardin shledával v jednotlivých důvodech, jimiž odmítavé jednohlasné snesení sněmu se zakládalo, dokonce zločin urážky panovníka (crimen laesae Maiestatis toties quoties) a attentát na monarchická korunní práva. Při všem krajně absolutistickém stanovisku podavatelovu, který vyšel z ovzduší vládnoucí tehdy byrokracie, jest na výsost důležito, že ani tento absolutisticky smýšlející byrokrat nepopíral státoprávní samostatnosti království českého, mluvě důsledně v podání svém o „české monarchii“ a srovnávaje v důvodech svého podání poměry české s obdobnými poměry uherskými.

Za takových poměrů klesalo ovšem i účastenství v jednání sněmovním. Kdežto r. 1790 a 1791 bývalo přítomno 120 i více členů stavů v jednom sedění, ubývalo účastníků po r. 1792 měrou rychlou. Seznamy přítomných, plnící počátek protokolu o každém sedění, podávají výmluvný toho doklad, neboť zřídka bylo přítomno více než 30 členů všech čtyř stavů, v Praze sídlících praelátů, pánův a rytířů, kteří byli buď úřadníky zeměpanskými buď členy výboru zemského, se čtyřmi členy magistrátu pražského, kteří společně měli jediný hlas. Často nebylo ani tolik sněmovníků přítomno. 18 května 1801 dle protokolu obcovalo sedění 5 praelátů, 4 páni, 6 rytířů, 4 měšťané, celkem tudíž 19 přítomných se 16 hlasy! Stavové ale přes to houževnatě hájili výsad svých a zejména bedlivě přihlíželi, aby počet oprávněných hlasů stavovských rozmnožen nebyl. Týkalo se jednání toto hlavně stavu městského a rektora university pražské. R. 1798 podala universita opět žádost k císaři, aby byl rektor magnificus uveden mezi stavy a aby mu bylo vykázáno poslední místo na lavici praelátské.[1]) Žádost ta vyřízena nebyla.

Výkonným orgánem sněmu a stavů byl výbor zemský, formálně sice samostatný, ve skutečnosti ale znenáhla nabývající povahy stavovské kommise, gubernii přidělené. Nejvyšší purkrabí a spolu předseda gubernia byl jeho předsedou, gubernium pak osvojovalo si právo dozoru nad jednáním jeho. Z důležitých příčin hleděla vláda, aby výkonný orgán stavů byl na vůli její závislý, neboť v rukou jeho bylo rozvrhování sbírek a dávek zemských, které častěji po přání vlády rozpisovány, aniž by byly bývaly sněmem schváleny. Nejúčinněji udržován zemský výbor v závislosti tím, že volba jednotlivých členů jeho podléhala potvrzení panovnickému a že vláda zdráhala se potvrditi organisační osnovu jeho, sněmem již r. 1799 vypracovanou. Dvorním dekretem ze dne 16 září 1797, jenž byl předčitán v sedění sněmu dne 2 října t. r., zostřil císař dřívější ustanovení nařídiv, aby zvolení sněmem členové výboru zemského v úřad svůj nenastupovali, dokud neobdrželi císařského potvrzení. Také dřívější zákaz, že zeměpanští úředníci nemohou býti členy výboru zemského, v zásadě platným zůstával; toliko ve zvláštních případech vláda svolila k vyjímce. Tak v sedění

[1]) Opis v král. českém archivu zemském.

[1]) Originál žádosti r. 1820 vzat a již nevrácen. Žádost sama byla projednávána v sedění česko-rakouské dv. kanceláře 2 srpna 1798.

sněmu dne 22 února 1802 zvolen byl opět do výboru zemského z pánů hrabě Clam z Martinic, ač byl tehdy již guberniálním radou, a volba jeho byla i ztvrzena,[1]) ovšem když sněm zvláštní prosbu ve příčině té císaři podal a v ní analogických příkladů z Moravy a z Dolních Rakous se dovolával.

Jednání o stížnostech státoprávních, zakryté péčí o přijatou již sněmem osnovu organisační, uvedl dne 26 února 1798 do sněmu hrabě Bouquoi. Právě před tím, 31 ledna t. r., nabídli stavové arciknížeti Karlovi roční dar, příslušné pak snesení v sněmovním sedění dne 26 února předčítáno a návrh jednohlasně přijat. Tu vyvstal hrabě Bouquoi a navrhoval, poněvadž jest mír a tím odpadají důvody, darem uplatňované (VIII, 875), aby obnoveno bylo jednání o organisaci a systémisaci stavů a aby konečně organisační osnova stavovská byla potvrzena. Návrh ten byl přijat, zajisté ne k velké radosti vídeňských kruhů. Z těch o brzké nové válce uvažujících vyšel zajisté popud k návrhu, jejž nejvyšší purkrabí hrabě Štampach jménem zemského výboru v sedění sněmu dne 22 května t. r. podal. Navrhoval, aby předstávka, jež měla býti císaři za potvrzením stavovské organisace podána, byla odložena až do ujednání skutečného, trvalého míru. Nikdo neodvážil se čeliti návrhu, jenž také byl přijat a zemskému výboru uloženo, aby, jakmile trvalý mír bude ujednán, předstávku řečenou ihned připomněl. Po nějaké době smýšlení mezi stavy stalo se rozhodnějším, neboť v sedění sněmu dne 1 dubna 1799, tedy v době, kdy již známy byly zprávy o vítězství arcivévody Karla nad Jourdanem, snesl se sněm český o obnově prosby za stvrzení organisace stavovské. Ale dvorním dekretem ze dne 4 června 1799, předčítaným v sněmovním sedění dne 28 dubna 1800, žádost stavů ve příčině této byla odmítnuta, stavům pak na námitky a důvody jejich odpovědíno, že není lze předstávce stavů v žádné příčině vyhověti, nýbrž že odkazují se stavové na nejvyšší rozhodnutí, oznámené jim 26 července 1794 (VIII, 924), v němž dána byla zápověď navrhovati jakoukoli změnu zřízení zemského. Stavové přestávali na tomto rozhodnutí, dokud válka trvala. Když však byl ujednán mír Lunévillský, obnovena v sedění sněmovním žádost k císaři za potvrzení organisace stavovské a úřadů stavům podřízených; trvalý mír, k němuž císařské rozhodnutí hledělo, že již nastal a stavové čeští že netají toho před svým králem, kterak rmoutí je odstrkování, ježto ze všech stavů v Dědičných Státech jsou jediní, kterým odpírá se konečná organisace výboru stavovského. Odpověď k prosbě této není známá.[1])

Zákonodárná činnost sněmu byla již v tomto období skrovnější. Zákoníky občanský a trestní blížily se svému dovršení a tak jen zřídka bylo sněmu o částech jejich jednati. Dálo se tak 15 ledna 1798 a 24 srpna 1801. Tehdy předložen sněmu dvorní dekret ze dne 24 dubna 1801, jímž stavům se ukládalo, aby kommisse radila se o druhém oddělení navrhovaného trestního zákona; do této kommisse zvolen byl tehdy nově appellační rada Leopold hrabě Špork a jeho náhradníkem pražský magistrátní rada Jiří Karl. 28 dubna 1800 předkládal zemský výbor zprávu o návrhu na zřízení vojenských soudů, který mu byl podán k dobrozdání, a při tom vládou podotýkáno, že má se zamýšleným zřízením vojenských soudů usnadniti soudnictví měšťanstvu i lidu. Sněm vyslovil se o návrhu odmítavě.

Berní a urbariální poměry zaměstnávaly opět časem sněm. Nové směry národohospodářské a veliké vládní požadavky podněcovaly návrhy opravné V sedění sněmu dne 31 ledna 1798 podával zemský výbor zprávu o návrhu právováročného měšťanstva královédvorského císaři podaném, aby byl dosavádní pivní tác nahrazen poplatkem 15 kr. z každého vystaveného sudu. Návrh ten sněmem doporučen nebyl. Na některých panstvích staly se pokusy o srovnání mezi vrchností a poddanými ve příčině úvazkův a eventuální za ně náhrady, za nichž zastupoval poddané advokát a fiskální rada František Zvěřina. Císař dal o věcech těchto předložiti sněmu určité návrhy, ale zemský výbor vytýkal ve své zprávě pro sněm určené, že Zvěřina spory mezi vrchnostmi a poddanými ve příčině vzájemných přípovědí pozemkových rozdmychuje, a oznamoval spolu, že již vyslechl i rektifikační registraturu i sněmovní kommissi pro revidování zákonů. V sedění sněmu dne 2 dubna 1805 schválena reluiční úmluva mezi panstvím kunovickým a poddanými v městečku Všerubích, při

[1]) Protokol sněmovního zasedání ze dne 22 února 1802 v král. českém archivu zemském.

[1]) Protokoly sedění sněmovního ze dne 26 února a 22 května 1798, 1 dubna 1799, 28 dubna 1800 a 14 října 1802 v král. českém archivu zemském.

čemž rozhodnuto, že jsou sice úmluvy podobné zásadně přístupny, že ale neschvaluje se, aby poddaní sami o sobě nebo jsouce ve spolcích sdružení, panství sobě kupovali.

Otázka zrušení josefinských školních kommissařů přetřásána také tehdy ve sněmu, ale bez úspěchu. V sedění sněmu dne 1 dubna 1799 předčítán dvorní dekret ze dne 28 října 1798, jímž na žádost stavův, aby školní kommissaři byli zrušeni, odpovídáno prostě, že tak není lze učiniti.

Pozornost budilo, že nobilitace císařem prohlašované v některých případech nabývaly platnosti pro veškeren úhrn Dědičných Států, jakkoli dosud udílely se výhradně pro země koruny české. Tím důležitá otázka státoprávní vyvolána v popředí. Počínajíc r. 1803 uděloval císař František rytířský stav „ve všech českých a německo-rakouských dědičných královstvích, knížectvích a zemích“, jakkoli ještě udíleno pouze stavovství pro země koruny české; dvorním dekretem ze dne 21 srpna 1806 předloženým sněmu českému v sedění dne 16 března 1807, přijat byl princ Jiří Karel Hessen-Darmstadtský jakožto majitel statků v knížectví opavském položených, za obyvatele rytířského stavu „v království českém a zemích k němu přivtělených“.

Tuhý zápas vedli stavové čeští o zprávu bohatého nadání hraběte Straky. I tento zápas měl pozadí státoprávní; hájiliť stavové ustanovení šlechetného dárce, že jest nadání jeho určeno pro vzdělávání synů českého stavu panského a rytířského, kdežto vládní kruhy přály si, aby z něho podíleni byli šlechtici s nobilitací platnou pro veškeren úhrn Států Dědičných, zejména synové nobilitovaných úředníkův státních a důstojníků. Vláda v té příčině nastupovala s velikou rozhodností. Dvorním dekretem ze dne 29 ledna 1801 bylo vůbec stavům českým právo jmenovati stipendisty Strakovské odpíráno. Sněm však v sedění svém dne 16 března t. r. snesl se o žádosti k císaři energicky odůvodňované, aby bylo jemu ponecháno právo, zakladatelem přiřčené. V žádosti té pravilo se, že by to byla „nezasloužená nemilost“, by bylo stavům právo toto odňato. Důvody stavů působily, neboť v odpovědi své, pojaté do dvorního dekretu ze dne 26 června t. r., jež ve sněmu dne 24 srpna t. r. předčítána, svoloval císař, aby stavové Strakovská stipendia sice udíleli, ale o každém případu aby podali zprávu gubernii. Sněm ani tímto rozhodnutím se nespokojil, nýbrž snesl se o předstávce, v níž přímo vyslovil, že jednáním vlády v této příčině ruší se přípověď Leopolda II. Zdá se, že císař nedal k předstávce té odpovědi, neboť v sedění sněmu dne 18 října 1802 žádost za právo volného udílení Strakovských stipendií obnovena.

Část zemských nákladů byla uvalována toliko na vrchnosti a vláda dávala na jevo, že šetřiti chce poddaných před dalším zdaňováním. Poněvadž potřeby zemské vzrůstaly, hodlali si stavové odpomoci cestou jinou. Když r. 1792 odepsáno bylo z celku poplatného 11.200 usedlostí, byli se zavázali stavové platiti po tři léta po 570,000 zl. a za tou příčinou přijali půjčku 1,710.000 zl., na niž ročně upláceli 180.195 zl. $59^2/_3$ kr. K této dávce přispívali poddaní $0{\cdot}5\%$ na 1 zl. daně své. Koncem r. 1803 byla půjčka doplacena a tudíž i přestávala poddanská přirážka, stavové však chtěli ji podržeti a z ní hraditi některé důležitosti zemské. Prohlašujíce, že jest přirážka tato sama sebou nepatrna a že již poddaní jí přivykli, žádali stavové ze sněmovního sedění dne 6 dubna 1803, aby byla přirážka tato povolena na dalších deset let k účelům obecně prospěšným, a sice 1) na zřízení dobrovolných i nucených pracoven po venkově; 2) na rozšíření pražského ústavu pro choromyslné a káranské přádelny, poněvadž přijímají choromyslné a provinilé z celé země; 3) na nové silnice, z nichž prý hlavně rolníku prospěch vzejde.

S divnými pocity čteme o sdělení nejvyššího purkrabí hraběte Wallisa v sedění sněmu dne 19 prosince 1808 učiněném, že byla stavům povolena uniforma, pověstné to červené fraky. Když r. 1810 zřízena byla deputace ze stavů všech zemí a z obchodníků předních měst složená (vereinigte Einlösungs- und Tilgungsdeputation), která by radila se o výplatě a nenáhlém odstranění papírových tak zvaných bankocedulí, zvolili stavové čeští v sedění sněmu dne 2 června 1810 za členy její hraběte Vrbnu 62 a hraběte Harracha 58 hlasy, za náhradníky Rudolfa hraběte Černína 51 a Jana knížete Clary 36 hlasy.

Přes všechnu nepřízeň doby i vládního směru, přes veškero omezování činnosti své měli tehdejší stavové čeští na stálé péči dobro obecné, pečujíce o školství odborné, o stavbu silnic a o ústavy obecně užitečné. Ovoce této snahy podnes jest patrno.

Když prvé pokusy o zřízení škol od-

borně vzdělávacích, zvláště obchodních, ztroskotaly o úskalí finanční (X, 133), dala potřeba reorganisace dosavádní školy inženýrské podnět k založení prvého technického učiliště v Rakousku. Myšlenkou tou obíral se profesor mathematiky na universitě pražské, František Josef Gerstner, z Chomútova rodilý, jejž r. 1795 císař František jmenoval členem kommisse zřízené k opravě veřejného vyučování. Gerstner měl ve zření veliký ústav pro vzdělání techniků všech oborů dle vzoru pařížské école polytechnique, r. 1794 založené. Ústav tento měl se skládati ze studia přípravného, obsahujícího předměty mathematicko-přírodovědecké, o nichž konány byly přednášky ve fakultě filosofické, a z vyššího studia ryze technického.[1]) Dle úmyslů Gerstnerových měl býti ústav ten zřízen nepochybně ve Vídni, ale válečné události překazily provedení. Professor školy této Linhart Herget předložil r. 1799 zemskému výboru návrh, aby vrchnostenští kancelisté, písaři, lesní úředníci a obslužní myslivci účastnili se inženýrského a kreslířského kursu, jenž na škole inženýrské s počátku listopádu každého roku byl zahajován. Zemský výbor podal o návrhu zprávu sněmu v sedění dne 20 prosince 1799, který ji vzal prostě na vědomí. Když pak professor Herget 1 října r. 1800 zemřel a nastala potřeba znovu osaditi stolici jeho, služným 1200 zl. nadanou, navrhoval tehdejší předseda dvorské studijní komisse hrabě Rottenhann, navazuje na myšlenku Gerstnerovu, aby zřízeno bylo technické učiliště v Praze s užitím dosavádní dotace školy inženýrské, příspěvku stavů českých a studijního fondu. Návrh jeho byl dvorskou kanceláří schválen a přikázán k dobrozdání vedle Gerstnera i dvornímu radovi dvorské kanceláře chevalieru Landrianovi, dříve profesoru chemie v Itálii. I Gerstner i Landriani uznávali, že jest především dbáti skutečných potřeb země, v níž nové učiliště má býti zřízeno, a proto prohlašovali, že technické učiliště v Praze bylo by s velikým užitkem, přihlížejíc především k národní výrobě, tudíž k lnářství, vlnařství a bavlnictví, k výrobě a čistění skla i železa a k živnostem s výrobami vytčenými příbuzným. Větší rozsah učiliště po příkladu francouzské polytechnické školy i jiných ústavů tohoto způsobu zdál se jim býti nepřiměřeným pro veliké náklady a pro nedostatek učitelů k úloze vytčené způsobilých. Odtud přesvědčení obou, že studium chemie a mechaniky na ústavě novém má býti základem. Vyučování mělo býti populární, ježto očekáváno, že účastní se ho lidé bez gymnasijního a universitního vzdělání, s vyloučením vší vyšší učenosti a s rozdělením dle různých odvětví výrobních. Aby professoři mohli býti zcela právi úkolu svému, měli býti přístupni každému živnostníku k poradě i k poučení o zvláštních případech nebo vynálezích pro živnost jeho důležitých i kromě hodin vyučovacích. Pro ústav shledávána potřeba prostranného domu, kterýž by pro chemii vodou a vhodnou příležitostí k barvení, pro mechaniku prostornými síněmi k postavení strojův a modelů, jakož i přiměřeným místem pro hydraulické pokusy a potřebnými dílnami pro výše jmenované živnosti opatřen byl.[1]) Navrhovali pak pro školu nově organisovanou tři nové professorské stolice: pro technologickou mechaniku, pro technologickou chemii a pro kreslení. Rostlinství a nerostopis uznávali sice býti vědami důležitými, prozatím ale měly býti zastupovány silami výpomocnými. Dle návrhu Gerstnerova a Landrianova měli professoři v přednáškách svých opomíjeti vší vyšší učenosti, aby jim člověk obecného toliko vzdělání snadno porozuměl, ježto prý živnostníci měli dotud nevalné vzdělání. Seznam přednášek měl býti veřejně a bezplatně uveřejňován, aby živnostníci naň s prospěchem svým byli upozorněni. Po příkladu Charentonovu v Paříži a Higginsovu, Waltovu i Perarsonovu v Anglii měli professoři udíleti živnostníkům radu i kromě přednášek. Náklady kromě budovy, která byla na snadě, rozpočetl chevalier Landriani takto: Na zařízení 12.000 (5—6.000 chemická kamna, kotle, nádoby, barviva, pak modely a stroje v ne příliš malém rozměru). Pro professuru technologické mechaniky, spojenou se správou ústavu, navrhován Gerstner s 1000 zl. přídavku ročního k dosavádnímu svému služnému, pro technologickou chemii dr. Scherer s 1500 zl. služného ročně, pro kreslení Havle se 600 zl. Pro stolici mechaniky měl býti ustanoven adjunkt s roční odměnou 500 zl., mechanik rovněž s 500 zl. a sluha se 150 zl. Na mechanickou síň a potřebné do ní stroje mělo býti věnováno ještě zvláště

[1]) Jelinek, Das ständisch-polytechnische Institut in Prag, 27.

[1]) Jelinek, Das ständisch-polytechnische Institut in Prag, 31 sld.

1000 zl. ročně, tak že celkem tato stolice vyhledávala ročního nákladu 3150 zl. Pro stolici chemie navrhován adjunkt s roční odměnou 600 zl., sluha se 150 zl., na udržování pak a látky 600 zl., celkem 2850 zl. Větší náklad proti dosavádní škole inženýrské vypočítán tudíž o 6600 zl. ročně. Gerstner i Landriani navrhovali dvorské kanceláři 23 února 1801, aby se škola inženýrská zorganisovala na jejich základě. Měli býti ustanoveni professor inženýrských věd se služným 1500 zl. ročně a adjunkt se 450 zl., z university měli vyučovati professoři čisté a praktické mathematiky, přírodopisu, fysiky, astronomie, botaniky a chemie, kreslení vyučovati měl učitel školy normální. Řízení školy mělo býti svěřeno professoru vyšší mathematiky. Místnosti pro učebny, sbírky a dílny hledány byly v kolleji klementinské; pro učenníky navrhována stipendia.

Dvorská kancelář návrhy Gerstnerovy a Landrianovy schválila, načež dvorským dekretem ze dne 4 ledna 1802 uloženo gubernii, aby vyzvalo stavy české k úpravě zamýšlené školy dle návrhů schválených a k opatření příspěvku stálého na náklady potřebné. Gubernium postoupilo věc výboru zemskému, který ustanovil referentem hraběte Clama z Martinic. Zevrubnou zprávu svou předložil zemský výbor ve příčině té sněmu v sedění dne 23 srpna 1801 a doporučil, aby sněm návrhy Gerstnerovy a Landrianovy schválil, dle nich pak reorganisace důležitého ústavu se podjal, aby po příkladu slavné tehdy pařížské école polytechnique zřízen byl ze školy inženýrské ústav polytechnický, k čemuž navrhl František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, aby se při novém osazení stolice přihlíželo i k umění stavitelskému. Stavové uznali tehdy návrh Kolovratův vhodnějším ale s platností prozatímnou, odkázavše výboru zemskému další šetření o návrhu Martinicovu. Zemský výbor dožádal ihned o dobrozdání Josefa Havle, tehdejšího adjunkta školy inženýrské, maje ve zření především vhodnou reorganisaci školy této. Dobrozdání Havlovo se nezachovalo, ale z příslušné sněmovní zprávy vidno, že lišilo se s návrhy i Kolovratovým i Martinicovým. Přesvědčivým způsobem dovozoval výbor zemský, že by země zchudla, by za milliony daní, které ročně ztrácí, nebylo náhrady z obchodu zahraničního, který opírá se o domácí náš průmysl. Ukazoval k technické vynalézavosti a k prospěchům z ní plynoucím, které nepřivádějí toliko Anglii k rozkvětu četnými nově zřizovanými továrnami, nýbrž zjednávají blahobyt i Prusku, Sasku a Slezsku. Země tyto že mají veliký zisk z naší výroby příze a hrubého plátna, snažíce se dosíci lepšího způsobu bílení a ozdobné úpravy. Jako výtka zní další vývod zemského výboru, že okolní vlády podporují všestranně vývoj průmyslu, poskytujíce zálohy výrobcům na hotové zboží, podpory odborným učencům a znalcům věd technologických, zakládajíce vlastní přádelny i školy běličské. Ve příčině nákladů vyžádal si zemský výbor od professora Gerstnera nové dobrozdání, které by přihlíželo určitěji k místním poměrům. Gerstner bez odkladu sepsal zvláštní pamětní spis, v němž uváděl, co jest již na snadě a čeho bude v budoucnosti potřebí. Vypočítával, že ve stavovské strojnické síni jest 520 strojů pro praktickou geometrii, statiku atd., 220 modelů pro mechaniku, hydrauliku, hornictví, více než 1000 map, knih a různých výkresů. V mathematickém musei s dosavádní inženýrskou školou spojeném bylo 140 umělých hodin, automatův a pod. přístrojů v ceně 15.000 až 30.000 zl. Posluchárna jest dle jeho soudu pohodlná a hodí se i pro chemii, v zavřené pak chodbě za ní bylo by lze postaviti parní stroj. Zařízena jest již i zámečnická dílna a ustanoven při ní praktický zámečník s odměnou 10 zl. měsíčných. Professor Herget měl v této škole i byt, aby dozíral ke strojům, modelům a vůbec ke všem potřebám domu. Potřebné opravy bylo lze dle jeho návrhu pořídíti z interkaláru vzniklého úmrtím Hergetovým, jehož stolice zůstávala po delší již dobu neosazena. Toliko pohřešoval Gerstner, že nemá dosavádní inženýrská škola vlastních svých technologických strojů pro výrobu zboží lněného, bavlněného, skla i železa. Gerstner nabízel se, že dá zhotoviti stroje tyto v síni strojnické, aby se nákladův ušetřilo. Dále navrhoval, aby učitel kreslení vyučoval i nauce o vyšším umění stavitelském, jakkoli byl sněm již v sedění svém dne 3 února 1801 se usnesl, aby byla zřízena samostatná stolice architektury a nadána ročně 1000 zl.

Sněm v sedění svém 23 srpna 1802 otázku tuto vyřídil toliko částečně. Rozšířený zemský výbor pozměnil totiž některé částky v návrzích Gerstnerových i Landrianových a navrhoval, aby oba adjunkti měli po roční odměně 600 zl., ježto tím odstraní se příčina k různým projevům žárlivosti, celkem tedy

navrhoval ku zařízení strojovny zatím 1200 zl., t. j. polovici služného professora Hergeta, jehož stolice byla již po dva roky uprázdněna. Ve třech prvých letech měli býti zakupovány nové technologické stroje, ročně po 1500 zl. Pro chemii bylo potřebí dotace 6000 zl. Nový ústav mějž dvojí oddělení: 1) mechanické, vzniklé z dosavadní školy inženýrské, kteréž bude vyhledávati nákladu o 1036 zl. ročně většího než dotud, a 2) nové chemické s roční potřebou 2850 zl. Bývalý plat professora inženýrství zůstaniž určen pro professora architektury. Dle návrhu Gerstnerova i Landrianova, přijatého dvorskou kanceláří, měli vyučovati: Gerstner mechanice, dr. Scherer z vídeňského Theresiana chemii, adjunkt Havle a druhý adjunkt, ustanovený dle návrhů Schererových. Professor architektury měl býti obrán z ucházečů, kteří žádali o místo úmrtím Hergetovým uprázdněné;[1]) za nejspůsobilejšího z nich pokládán byl Jiří Fišer a také k ustanovení navrhován

Pošta v Jablonném, kdež meškal 1813 Napoléon I.

Sněm přijal veškery tyto návrhy výboru zemského, načež předloženy byly císaři k potvrzení. Dvorním dekretem ze dne 14 března 1803 svolil císař, aby platnosti nabyla snesení sněmu ve příčině zřízení ústavu polytechnického, zvláště pak professorské stolice pro architekturu, a projevil sněmu, výboru zemskému a všem súčastněným činitelům nejvyšší spokojenost svou. Císař potvrdil spolu Gerstnera professorem mechaniky a spolu správcem polytechnického ústavu, Fišera professorem architektury, dra. Scherera professorem chemie. Dvorní dekret tento předložen sněmu teprvé v sedění dne 30 srpna 1804, ježto od 31 května 1803 sněm do 22 srpna 1804 vůbec shromážděn nebyl. Ježto tím nový ústav byl v zásadě povolen, zbývalo vykonati práce s otevřením jeho spojené, ve kteréž příčině uložil sněm výboru zemskému, aby neměv dotud pro jiné neodkladné práce času přikročiti ku pracím prováděcím, tyto ihned vykonal a o nich sněmu zprávu podal. Adjunkt hvězdárny Bittner stal se professorem praktické mathematiky a geometrie, adjunkt Havle ujal cvičení konstruktivné v praktické geometrii a mechanice. Všichni professoři polytechnického ústavu přivtěleni k filosofické fakultě pražské university, ústav pak sám umístěn v bývalém svatováclavském semináři v tehdejší ulici Dominikánské, kdež nyní jest vysoká technická škola německá. 10 listopadu 1806 slavnostním spůsobem ústav otevřen a vyučování zahájeno, když se bylo přihlásilo 106 posluchačů, 73 pro mathematiku a praktickou geometrii, 24 pro mechaniku, 23 pro stavitelství.

Tak provedli stavové čeští dílo ceny nehynoucí. Snaha členů jejich, hrabat Rottenhanna, Kolovrata a Clama z Martinic ve spolku s geniálností Gerstnerovou korunována výsledkem skvělým, neboť nový ústav polytechnický v Praze byl prvou školou svého spůsobu v Dědičných Státech. Zařízení jeho podobalo se s počátku nynějším vyšším školám průmyslovým, kladouc váhu na praktické vzdělání mechanické, chemické a stavi-

[1]) Mezi ucházeči o profesuru inženýrskou po professoru Hergetovi byli: Josef Schmied z Brandenštejna, jubilovaný setník městské dělostřelby ve Vídni, bývalý dělostřelecký setník Antonín Havlíček v Třebíči, professor praktické mathematiky na université inšpruckè Josef Stapf, učitel kreslení na hlavní škole týnské v Praze František Karel Wolf a účetní stavebního oddělení při gubernii Jiří Fišer v Praze.

telské, záhy však bylo pozorovati, že ovládá nový ústav vážná snaha vědecká, připravující půdu pro přeměnu jeho v učení vysoké.

Jednání o zřízení zemského ústavu pojišťovacího podnítil samostatným návrhem František Adam hrabě Vratislav. V sedění sněmu dne 1 dubna 1799 podával o něm zprávu výbor zemský, i navrhoval souhlasně, aby založena byla zemská pojišťovna proti ohni. Každý obyvatel země měl býti povinen pojistiti si dům, nábytek i zboží své. Pojistné by bylo vypočítáno asi 20 kr. ročně na 1000 zl. pojištěné částky. Sněm návrh ten přijal a předložil císaři, ale v sedění jeho dne 28 dubna 1800 oznámeno císařské rozhodnutí, kterým — patrně ve zření k tehdejším běhům válečným — věc odložena na dobu prý příhodnější.

Rozšířená agenda výboru zemského vyhledávala i přiměřeného umístění jeho úřadův a proto stavové obrátili zření své k hraběcímu Thunovskému paláci na Pětikostelském náměstí, po Václavu hraběti Thunovi pozůstalém a jeho sirotkům náležitém, který honosil se velikou dvoranou, i k účelům divadelním užívanou. Nedávno před tím vyhořev, hodil se dům tento zplna k účelům stavovským. Zemský výbor dal tudíž vypracovati plány na adaptaci jeho a předložil je sněmu v sedění dne 22 května 1799 s návrhem, aby podána byla prosba k císaři za příslušné svolení. Dvorním dekretem ze dne 16 srpna 1799, jenž sněmu předložen v sedění dne 12 května 1800, žádané svolení odepřeno. Sněm však žádost svou obnovil a podepřel tak pádnými důvody, že císař konečně přivolil. V sedění sněmu dne 24 srpna 1801 oznamoval výbor zemský, že došlo císařské přivolení, aby koupen byl na účet stavů Thunovský dům a přiměřeně adaptován, což obé vyhledávalo nákladu 53.886 zl. 39 kr. Císařským rozhodnutím ze dne 24 ledna 1803, jež oznámeno v sedění sněmu dne 6 dubna 1803, uděleno svolení, aby přikoupena byla část sousedního domu Ortenburského za 2000 zl. k rozšíření domu zemského.

R. 1805 postihla veliká bída přičinlivé tkadlce a přástevníky horských krajin. Někteří členové stavů, znajíce bídu lidu z vlastní zkušenosti, podnítili v té příčině jednání sněmovní, žádajíce v sedění dne 9 září 1805, aby podal sněm k císaři prosbu o půjčku 1,000.000 zl. ze státních důchodů pro tkalce a přástevníky horských krajin českých neúrodou postižené.

Téhož r. 1805 český spisovatel František Tomsa vydal spis „Ueber die Veränderung der czechischen Sprache nebst einer Chrestomathie“ nadepsaný a věnoval jej stavům. Stavové v sedění sněmu dne 9 září 1805 věnování přijali a Tomsovi povolili podporu 100 zl.[1])

Jednání o koupi divadla Nosticova zaměstnávalo sněm český již od dob Leopoldových. Po delších vyjednáváních byly v sedění sněmu dne 2 října 1797 schváleny kupní podmínky dle návrhu výboru zemského, čemuž dostalo se dvorním dekretem ze dne 20 prosince 1797, předčítaným v sedění sněmu dne 15 ledna 1798, císařova ztvrzení.

Některé zajímavé věci uchovány jsou i v artikulách sněmovních, zachycujíce okamžiky z porad sněmovních, o nichž již není zápisů. V artikulích přijatých roku 1794, jež byly teprve r. 1797 uveřejněny, šíře jedná se o poměrech náboženských a dotýká již i stránky jazykové. Kladeť váhu na kazatelskou činnost duchovenstva, jež majíc působiti v mravní polepšení, s prospěchem užívá řeči lidu. Vikářům bylo uloženo, aby při ročních visitacích svých přesvědčovali se o stavu školních a církevních budov, o mravní povaze učitelův, o chování se duchovních správcův a kněží jim k výpomoci přidaných. Mnozí vikáři shledávali, že jsou kněží věkem sešlí, jimž náleží spravovati rozsáhlou osadu aniž by měli pomocníků, následek to citelného nedostatku kněžstva, zaviněného novotami josefinskými. Císař ovšem ustanovil dvacet stipendií pro alummy duchovenského stavu, ale z těch ročně sotva po dvou prý připadne na každou ze čtyř domácích diécésí, nad to pak poukazováno, že při malém počtu studující mládeže a při nepatrné touze po studiích bohosloveckých není ani přiměřeného výběru. Výpomoc mnichy klášterů zrušených i doposud ušetřených selhává, ježto ani kláštery nemají s dostatek mladších členův a sotva jsou s to, aby své fary osadily.

Gubernium hledělo k tomu, aby expositury byly v některých končinách přiměřeněji umístěny. Z té příčiny nově zřízena lokálie v Kozojedech. Lokálista ve Vrudovicích přeložen do Skon, v Kamýku kraje berounského zřízena samostatná duchovní správa.

V artikulích sněmovních za rok 1794,

[1]) Dle sněmovních protokolů v král. českém archivu zemském.

r. 1799 prohlášených, stesk do nedostatku duchovenstva opakuje se. V úpravě farního rozdělení zvolna pokračováno. R. 1795 založeny lokálie v Řídonicích a Jesenici, r. 1796 v Hennersdorfě, r. 1797 v Chotěšově. Roku 1799 zrušena byla lokálie v Krásné a na jejím místě zřízena nová ve Slatině; rovněž zrušeny byly lokálie v Herbatovicích a r. 1802 v Selci. Arcibiskup kníže Salm přitužoval i kázeň v duchovenstvu, zapověděv kaplanům, aby samovolně neopouštěli stanic sobě vykázaných a aby ve všech potřebách církevních farářům ochotně vypomáhali. Zapověděl také duchovenstvu návštěvu veřejných místností a vůbec jednání, které by bylo závadou důstojenství stavu, přepych v oděvu, vyhledávání světských předností. Stálým stížnostem stavu do nedostatku duchovenského dorostu odpomoci chtěl císař vlastnoručním listem ze dne 23 března 1803, jímž svoleno, aby zřizovány byly dle diécésí ústavy filosofické, některá zrušená gymnasia aby byla obnovena spolu s bývalými konvikty a semináři študentskými, aby kláštery, místní děkanové a faráři právo měli mládež k studiím způsobilou vyučovati v předmětech grammatikálních tříd, aby v každé diécési byl zřízen seminář kněžský, aby lokální kaplani a kooperátoři byli podporováni z fondu náboženského, kněží stářím sešlí aby byli v klášteřích zaopatřováni a právomoc nad duchovenstvem nešlechtickým aby byla oddána soudu zemskému. Úchylkou k josefinskému směru byl zákaz arcibiskupův z r. 1803 křtíti po domích a při svatbách konati některé prý nenáležité obřady. Knihy škodlivé měly býti opatrně a mírně odjímány. Všem kněžím nakázal dále arcibiskup, aby pilně a pozorně čítali synodální a ordinariátní nařízení a aby bez přetržení osobně na svých farách přebývali.[1])

Obraz jednání sněmu moravského nebyl utěšenější, ba výlučnost stavovská v něm bujela mnohem více než na sněmu českém. Na šikmé ploše zapírání odvěké příslušnosti své ku koruně české stavové moravští řítili se klopotem a když František I přijal titul „císaře rakouského, krále uherského a českého“ žádali ze sněmovního sedění dne 29 října 1805 po návrhu hraběte Salma, aby císař v reskriptech ke stavům také v menší titulatuře ráčil přijíti oblíbené a pro zemi moravskou vyznamenávající jméno „markrabí moravského“. Přes to nedovedli zabrániti, že gubernium, appellace, zemský soud, krajské úřady zvaly se i po r. 1805 „královskými“. Když jednalo se v sedění sněmu dne 14 března 1805 — tedy již po prohlášce císařství rakouského — o výměru ročního platu nově ustanovenému českému vyslanci při říšském sněmě německém v Řezně Friedrichu Lotharu hraběti Stadionovi, žádal ministerský list ze dne 7 února t. r., aby stavové moravští, „jakožto tělo dosud po vždy s Čechami spojené“ přispěli 3000 zl. ročně a 1500 zl. na ekvipování jednou pro vždy, k čemuž také tito jednohlasně přivolili. Velmi hojny jsou z té doby příklady, že udílena císařem jakožto králem českým příslušnost v panském i rytířském stavu království českého i zemí přivtělených vrchnostem na Moravě osedlým nebo zakoupeným, kteréž udělení bývalo úředně moravským stavům oznamováno a těmito bez odporu na vědomí bráno. Stalo se tak v sedění moravského sněmu dne 22 září 1800 ve příčině Ignátia Jana Ruppa z Ehrenstromu, 29 října 1805 ve příčině Jindřicha hraběte Matušky z Topolčan, 22 dubna 1806 ve příčině hraběte Wolkenštejna-Prostburka, 2 listopádu 1814 ve příčině českého guberniálního rady Jana Václava rytíře Böhma a olomouckého kanovníka Karla barona Waltersheima.

Stavovská výlučnost jevila se hlavně způsobem, dle něhož noví členové do stavovského společenství přijímáni. V sedění sněmu 7 října 1807 oznámil zemský hejtman, že císař projevuje stavům spokojenost za jejich věrnost a pevnou příchylnost, opět za nedávného nepřátelského vpádu osvědčenou, a že dovoluje jako důkaz nejvyšší milosti, aby příslušní členové moravských stavů měli právo odívati se zvláštní uniformou, zřízenou dle barev zemského znaku. Právo toto prohlášeno reskriptem císařským ze dne 23 prosince 1807, ale spolu upozorňováni byli stavové, aby při uváděni do sněmu řídili se přesně předpisy zemského zřízení a vůbec uváděli mezi sebe pouze ucházeče mající vlastnosti předepsané. Stavové rádi uvítali upozornění toto, ježto podávalo jim příležitost k novému zúžení stavovských kruhů. Dotud uváděni byli do sněmu noví členové, mohli-li se u země vykázati inkolátem a majetkem alespoň 10.000 zl., rovněž i synové členů již uvedených, jakmile dosáhli plnoletí. 12 května 1790 sice snesl se sněm, aby konalo se šetření v listinách zemských, zda-li způsob tento jest zákonem a vý-

[1]) Dle příslušných artikulů snesení sněmovního.

sadami odůvodněn, o nich pak aby v budoucím sedění sněmu zpráva podána, ale k podání zprávy té nedošlo. Zemský hejtman dožádal se tudíž informace od nejvyššího purkrabí pražského o spůsobu, jehož se šetří v království při uvádění nových členů do sněmu, a podal zprávu příslušnou sněmu, který k císaři prosbu vznesl, aby i na Moravě platily předpisy pro království české dvorským dekretem ze dne 12 srpna 1791 ustanovené, se zřením pak ku zvláštním poměrům moravským, aby schváleno bylo ustanovení, prodá-li někdo do sněmu již uvedeuý opět statky, že on a synové jeho již uvedení sice nabyté právo místa a hlasu ve sněmě podrží, jeho synové však, kteří před prodejem statku nebyli ještě do sněmu uvedeni, že nemají býti již k tomu spůsobilí. Návrh tento odůvodňovali stavové uvážením, že synové právě uvedení nemají práva toho nabývati z uvedení otcova, nýbrž se zřením k jeho deskovému majetku, kteréž právo ovšem prodejem majetku přestává. Tento návrh sněmu byl dekretem dvorské kanceláře ze dne 17 března 1808 v plném znění schválen. Nedlouho potom bylo stavům přece učiniti výjimku z pravidla již přijatého. V sedění sněmu dne 10 května 1809 předneseno bylo přání bratra císařova Rudolfa, aby byl jakožto koadjutor arcibiskupa olomouckého s právem nástupnictví uveden do sněmu, s ním pak aby se téhož práva dostalo jeho nejvyššímu hofmistrovi hraběti Laurenceinovi, který byl majitelem lenního statku Bilovic v kraji hradištském a podal již k císaři žádost za udělení inkolátu. Arcivévoda přijat byl ovšem bez odmluvy a jednomyslně, ve příčině hraběte Laurenceina byl však žádán dodatečný výkaz, že má statky ve dskách zemských zapsané a diplom o udělení inkolátu, potřebný k zápisu do kvaternů majestátních. Rozhodněji vedli si stavové moravští ve příčině žádosti appellačního rady Františka rytíře Vollbringera za přijetí do stavu rytířského s právem sedadla i hlasu. Žadatel byl poprvé odmítnut, i žádal po druhé. Sněm snesl se v sedění svém 5 května 1810: „Po důkladném uvážení všeho a zvláště okolnosti té, že žadatel důvodů proti své inkorporaci ani důkladně nevyvrátil ani připojenou kupní smlouvou o spoluvlastnictví dvoru ve vsi Záhlenicích napajedelského panství jakož i dodatečným prohlášením paní hraběnky Cobenzlové nedokázal, že drží pravý stavovský statek s veškerým vykonáváním vrchnostenských práv, byla jeho opětovná žádost za uvedení do sněmu odmítnuta, tím spíše, poněvadž této žádosti bez předchozího vysvědčení moravského rytířstva, že žadatel již do jeho středu jest přijat, dle zdejšího zemského zřízení nikterak nemůže býti vyhověno.“[1])

Zajímavý byl případ města Slavonic, které domáhalo se prohlášení za královské město a přijetí do městského stavu. Sněm v sedění svém dne 9 dubna 1804 snesl se, aby žádost tato nebyla podporována, ježto uvedené důvody nejsou prý dosti závažny. Stanovisko toto bylo dvorním dekretem ze dne 30 května 1804 potvrzeno.

Potíž měli stavové s volbami do výboru zemského, ježto nebylo dosti ochotných a spůsobilých ucházečů. Když nedostatek tento stále se opakoval, byla přinucena vláda k opětovným žádostem stavů dovolovati odchylky ze zákazu, že státní úředník nemůže býti spolu přísedícím výboru zemského, ba staly se i případy, že pomíjen předepsaný tříletý interkalár od uvedení do sněmu. Zvláštní případ udál se r. 1812, když zvolený městským stavem přísedící, znojemský magistrátní rada Vendelín Tomíček, vzdal se místa svého. Dotud bývalo zvykem stále zachovávaným, že jedním z městských přísedících býval radní člen magistrátu brněnského, do sněmu vyslaný, druhým pak býval volen zástupce některého z ostatních šesti měst královských. Když však jednalo se o volbu přísedícího po radovi Tomíčkovi, položil appellační soud otázku, zakládá-li se příslušné právo venkovských měst královských výsadami nebo zemským zřízením, a pronesl přání, by nebylo důkazu o právu venkovských měst voliti druhého městského přísedícího, aby stavové volili i tohoto z prostředka brněnských magistrátních radů, ježto prý těžko jest magistrátům venkovských měst královských za stále se vzmáhající agendy po šest let jednoho člena pohřešovati.

Práva řečeného nebylo ovšem lze listinami prokázati, ježto zakládalo se zvykem a úmluvou mezi účastníky, ale zvyk sám po dlouhá již léta uplatňovaný nehodlali stavové rušiti. Proto odpověděli ze sedění sněmu dne 7 října 1812 appellačnímu soudu, aby sám předložil otázku spornou vyšším místům, vidí-li ve spůsobu dotud zachovávaném překážku služby soudní. Volba vykonána se zřením k poměrům dotud platným i k přání

[1]) Dvořák, 63.

appellačního soudu, dostalo-li by se mu příznivého vyřízení císařského. Zvolen totiž jihlavský magistrátní rada Alois Köller, by však volba měla přestati na radovi brněnském, magistrátní rada tamní Jan Tkaný. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 17 února 1813 však ustanoveno, aby starodávná zvyklost zůstala v platnosti.

Veškera téměř činnost tehdejšího moravského sněmu týkala se vyřizování postulátů královských. Stavové postuláty tyto z pravidla schvalovali bez zvláštního jednání a toliko ve věcech menší váhy, jako v otázkách silničních, dovolovali si krotká upozornění. Ve Vídni byl tento způsob sněmovního jednání vhod a začasté pronesena i pochvala stavovské činnosti s míst rozhodujících. Když r. 1804 meškal starohrabě Salm-Reifferscheid u dvora, řekl mu císař: „Jsem s moravskými stavy úplně spokojen, při každé příležitosti se vyznamenávají, neboť žádá-li se něco od nich, vždy ještě něco k tomu přidají.“ Starohrabě nemeškal o pochvale této v sedění sněmu dne 19 září 1804 podati zprávu, kteráž zapsána i do protokolu sněmovního.

Čeho od stavů moravských žádáno, dotvrzuje nejlépe řeč, kterouž uvedl se v sedění sněmu dne 14 března 1805 nový zemský hejtman Josef hrabě Wallis. Řeč tato jest typický příklad tehdejšího kuriálního způsobu. „Byv jmenován,“ prohlašoval slavnostně řečník, „od jeho Veličenstva gubernátorem moravsko-slezským a zemským hejtmanem moravským, pokládám si v této dvojí vlastnosti za znamenitou čest, býti v čele nejvznešenějšího a největší vážnosti požívajícího shromáždění stavovského. Těším se také jako zemský hejtman vzácným štěstím říditi vážená stavovská shromáždění moravská a býti hlavou stavů, kteří od nejstarších dob šedého dávnověku až do nynějška nepřerušeně a nejslavněji se vyznamenávají neomezenou oddaností k svému nejmilostivějšímu zeměpánu, nejčistším vlastenectvím, nejšlechetnějším smýšlením, hledícím jediné ku blahu zeměpána a vlasti, a nejvřelejší snahou vyhověti každému pokynu, ba i nejtišímu přání panovníkovu s nejchvatnější ochotou, a kteří za každé příležitosti projevili činně, jak jsou velmi paměťlivi svého vznešeného určení a jak nejpečlivěji toho dbají, aby se osvědčili věrnými, panovníku bezmezně oddanými, důmyslnými a po každé stránce úcty hodnými stavy. Dovolte, pánové, abych dnes, kdy poprvé vstupuji do Vašeho váženého shromáždění, představil se Vám slavnostně jako Váš zemský hejtman a sněmovní direktor, abych i při této příležitosti doporučil se nejsnažněji Vaší přátelské blahovůli a abych připojil nelíčené ujistění, že při svém nynějším postavení pokládám předností jsoucí z nejpodstatnějších a závidění nejhodnějších státi v čele tak vznešených stavů, že se vroucně těším, jsa členem důmyslných vašich podniků a usnesení, hledících ku blahu panovníkovu a zdaru země, a že bude mně nejnaléhavější a nejpříjemnější povinností, abych si plnou měrou zasloužil důvěry vznešených pánů stavů, slávu jejich neochvějně zachoval a Vaše výtečné zásluhy při každé příležitosti hlasitě velebil. Páni stavové poctívali vždy mé předchůdce neomezenou důvěrou a nejlichotivější vážností. Doufám, že projeví tato dobrotivé smýšlení i ke mně a že mně věnují náklonnost a účastenství tím jistější, ježto jsem proniknut nejčistší vážností k pánům stavům. Tak jako oni, neznám jiného úmyslu ani jiného úkladu leč dosažení všeobecného blaha a jsem přesvědčen s Vámi v míře nejplnější, že zájem zeměpána, stavův a země jest pouze jediný a že stavové jen tehdy dostojí svému vysokému určení, když vyplňují rozkazy zeměpánovy, jeho opatření i zařízení a když všemožně přispívají k šťastnému a trvalému jejich provedení. Kráčejmež vytrvale a statečně na této dráze, vyznamenávejmež se i nadále svorností, smyslem pro obecné blaho a patriotismem, abychom svému vysokému určení úplně dostáli a hodnými se stali důvěry panovníkovy. Osvědčujmež stále svým chováním, že uznáváme jásavě v plném rozsahu štěstí, státi pod moudrým, spravedlivým a nejmírnějším žezlem rakouským a býti stavy a poddanými nejmilostivějšího, nejspravedlnějšího, nejvlídnějšího a nejvýtečnějšího zeměpána, a že jediný pokyn jeho nám dostačí, aby nám ku blahu jeho a země nic nebylo těžkým, žádný dar velikým a žádný podnik nesnadným, a že si nic touženěji nepřejeme leč dokázati, že žádnými stavy kterékoli provincie (!!) v poslušnosti, ochotě a oddanosti nedáme se překonati a že jiným stavům bude dokonce i nesnadno vyrovnávati se nám v této příčině.“[1])

Nejnaléhavější otázka, již náleželo sněmu moravskému luštiti, byla úprava poměrův urbariálních a berních. Pohříchu nebyla doba

[1]) Dle protokolu sněmovního zasedání dne 14 března 1805 v moravském archivu zemském a částečným užitím překladu Dvořákova, 31 sld.

spůsobilá k vyřizování otázky této a ani ve sněmu moravském nebylo mužů, kteří by náležitou měrou byli s dosah její. Teprvé dojem velikých vítězství nad Napoléonem přivedl otázku tuto alespoň na pořad sněmovního jednání. V sedění sněmu dne 17 listopadu 1813 oznamováno stavům, že císař z příčiny zvláštního případu nařídil, aby královské gubernium dohodnouc se stavy, podalo dobré zdání, zdali a za jakých modalit jest mezi vrchností a poddanými přípustno uzavírati smlouvy o vykoupení poddanských urbariálních dávek na věčné časy? Zemský výbor byl patrně otázkou touto překvapen i odložil odpověď, až by zvěděl mínění sněmu, vyžádal si však prozatím dobré zdání zemské účtárny, které v podstatě vyznělo, že vykoupení dávek urbariálních jest přípustno a že jen třeba o to se starati, aby se zřením k zeměpanským daním a důchodkům, zakládajícím se takovými dávkami a úvazky, byla taková částka od výkupní jistoty zabezpečena, která by se vyrovnávala ceně této povinnosti, ježto sice při budoucím vyšetřování vrchnostenských urbariálních požitků pro novou berní rektifikaci všechna ona cena by ušla zdanění, kterou vrchnost vybírala jako reluiční jistotu za někdejší dávky urbariální.

Zemský výbor shledával, že chová tento názor zemské účtárny v sobě některé nesnáze. Především zdála se býti nevhodnou doba, ježto kolísající cena peněz neposkytovala určitého základu pro výši výkupného a jistoty zabezpečovací a také prý jinak nebylo po této stránce určitého vodítka. Dále soudil zemský výbor, že by výkupy takové mohly nepříznivě působiti v hypothéku statkův a tudíž i v soukromý úvěr, jehož souhrn byl předpokladem obecného úvěru zemského, ježto by prý hypothéka ceny vrchnostenských statků z veliké části se ztratila; neboť hypothéka tato prý podmíněna jest především a hlavně spůsobilostí produkční a jest urbariálními dávkami a úvazky vždy lépe pojištěna než kolísající cenou reluiční jistoty, ježto poddaný, pokud má tažný dobytek, může úvazek svůj k vrchnosti vždy plniti in natura a může také snadno k tomu býti přidržován, na druhé straně však mohou někdy nastati časy peněžitého nedostatku, za kterých ani nejtvrdšími a nejnenáviděnějšími donucovacími prostředky není lze z poddaného vydříti, čeho nemá, totiž peněz; jako tedy uvázlo placení úroků nastoupivší na místo dávek přírodních, tak prý je vrchnost v nesnázích s fondem předběžného nákladu potřebného k vlastní produkci, tady však ohroženy že jsou produkce sama, s ní pak souvisící cenou statkův i hypothéka věřitelův a v další řadě i soukromý úvěr statkářův. Dle návrhu výboru zemského nebylo by ani lze podobné výkupy urbariálních dávek a úvazků za tehdejších časů provésti, ježto prý k tomu bylo nevyhnutelně potřebí souhlasu hypothékárních věřitelů, tito by ale jeho jako zařízení sobě nepříznivého pravděpodobně odepřeli. Také prý zobecnění této výkupné soustavy nebylo by s prospěchem blaha země, ježto prý ukazuje příklad státních panství, že se tím berní spůsobilost ohrožuje, naproti tomu ale veřejná konsumce, zemědělství a průmysl ničeho při tom nezískávají. Byť by tedy obecně nebylo lze říci, že by jednotlivé výkupy dávek a úvazkův, umlouvané mezi vrchností a poddanými, měly býti za náležitého zabezpečení jistotné hodnoty váznoucích na nich berní zeměpanských a za předchozího souhlasu všech vyslechnutých hypothékárních věřitelů naprosto nepřípustny, ba spíše nabývá vrchu pravděpodobnost, že jest blahu rakouských zemí nejprospěšnější, aby v jednotlivých případech, kde činí místní poměry a soukromý zájem výkupy podobné žádoucími, po této stránce se dála volná dohoda dle předpisů, k nimž radí zemské účetnictví, zůstává přece při nezaručeném dobrém úspěchu odvážným a tudy také neradným činiti nějaký veřejný krok k zobecnění těchto výkupův a urbariálních dávek i úvazkův.

Dle těchto návrhů výboru zemského zůstavili si stavové zodpověděti otázku položenou až v době příhodnější a dohodli se, aby ponechána byla v této příčině jednotlivě volnost dohody mezi vrchnostmi a poddanými.

Tíha válek francouzských spočívala i na moravském sněmu, ba zaměstnávala činnost jeho v této době ještě více než sněmu českého, poněvadž po dvakráte, r. 1805 i 1809, byla Morava v jihozápadní své části po delší dobu Francouzi osazena a r. 1805 dokonce i na půdě její boj rozhodnut. Ježto po zmaru výpravy Suvarovovy byly rakouské zbraně proti Francouzům až do r. 1813 stále nešťastny a války r. 1801, 1805 i 1809 skončeny míry velikých obětí vyhledávajícími, zvyšovány byly i vládní požadavky moravským stavům předkládané. Uprostřed třetí války francouzské v sedění sněmu dne 29 října 1805 připomněl zemský hejtman Prokop hrabě Lažanský, že při rychlých pochodech Fran-

couzů, rušících obecný pokoj, jest povinností každého projeviti k mocnáři oddanost neomezenou, chrániti posvátnou jeho osobu a hájiti Dědičných Států před dalšími vpády nepřátelskými. Dle řečníkova názoru byly by případnými dobrovolné dary stavů jako nutné prostředky k dosažení účele označeného i navrhoval, aby stavové moravští nabídli císaři dobrovolný dar trojnásobné dominikální daně v úhrnu 1,559.049 zl. Návrh tento za obecné pochvaly byl přijat a připojeny k němu tyto dodatky: Stavové uvolili se ihned dodati aerariu z domestikálního fondu 150.000 zl. a částku tuto do dvou měsíců nahraditi. Ve příčině zbývajících 1,409.049 zl. bylo si vyžádati císařského povolení, zdali by se stavové země měli v ně uvázati anebo prositi, aby přejali je nejvyšší úřadové za garantie stavův a za těchto podmínek: a) stavové zúrokují je 5% a za nevyhnutelné potřeby i 6%; b) budou je spláceti v 10letých lhůtách, počínaje sv. Václavem 1806; c) zabezpečí splácení úroků i jistoty reparticí roční na jednotlivé členy stavů, zahrnujíc v to duchovenstvo i města královská. Než však došlo potvrzení císařské, byla jihozápadní Morava zaplavena Francouzi a tu nastala potřeba původní úkol půjčky změniti v podporu vrchností a poddaných nepřítelem poškozených. V sedění sněmu dne 22 dubna 1806, které bylo jediné za tím účelem svoláno, aby stavové projevili mínění své, v jaké míře by tato půjčka mohla býti zmenšena se zřením k podporám, jichž se zemi dostati mělo zálohami peněžními i obilními, císařem již povolenými, pak propůjčením vojenských koní za mírné ceny a příspěvky království uherského, vznesen ku stavům příslušný dotaz, načež stavové snesli se jednohlasně o dobrozdání následujícím: obě škody, které jak jednotliví stavové, tak i poddaní moravští utrpěli armádami nepřátelskými, nejsou ještě v celku vyšetřeny, tedy také s určitostí a plnou jistotou není ještě lze zcela důkladně uvážiti podporu, jaké by poškozeným bylo potřebí, a ač stavům není ještě známo, jak veliká částka bude z příspěvku uherského národa pro Moravu určena a jakou úlevu Jeho Veličenstvo vybíráním daně této míní nejmilostivěji zemi poskytovati, jsou nicméně stavové přesvědčeni vlastní svou znalostí jako držitelé statků, jednak přednesenými údaji o došlých zprávách, jaké výpomoci jest potřebí, že byť i všichni obyvatelé moravští značně trpěli, přece již potřebná pomoc z největší části byla doma shledána a také již poskytnuta a že tedy jen u málokterých dominií nastane potřeba zálohy peněžité k udržení hospodářství. Proto vzdali se stavové návrhu původního a vznášeli pouze prosbu k císaři za svolení, aby sněm poddaným a vrchnostem, kteří by přece podpory peněžité potřebovali, zvláště ku znovuopatření nářadí a dobytka, směl je udělovati z přebytků domestikálního fondu. Prosbě této ministerským listem ze dne 29 června vyhověno a podmínky stavy navržené schváleny. Každoroční dodávky obilí byly příčinou, že vybrány byly zásoby a žádané pro vojsko obilí z Haliče kupováno, z čehož mnohé právní spory vznikaly. Reskriptem královským ze dne 9 srpna 1806 císař svolil, uznávaje obecné stížnosti do dodávek přírodních, aby dodávky tyto v době míru byly dle potřeby plukův a dle obilních cen reluovány, dle toho pak určena Morave pro vojenský rok 1807 dávka 530.487 zl. 55 kr. Jiným dekretem ze dne 6 července 1806 snížena zemím, které byly stíženy pobytem ruských neb francouzských pluků, berně na 60%, přirážka na 20%; také osobní daň domkářům, podruhům a služebným u sedláků ze 30 kr. na 20 kr. z hlavy snížena. Ale již r. 1808 nové požadavky do stavů vznášeny a sice požadováno 500.000 zl. na uniformování zemské obrany, dle berní zlatky na všechny poplatníky rozvržitelných. Stavové svolili a připověděli, že budou pečovati, aby peníz žádaný alespoň v šesti měsíčních lhůtách zplacen byl. Uznávajíce ale, že pro úspěšnost zemské obrany třeba jest fondu, z něhož by další nutná vydání byla hrazena, vypsali stavové ještě z každé berní zlatky po 2 kr., čímž hodlali sehnati 47.000 zl., ovšem toliko pro rok 1808. Další žádosti dvora, aby stavové hleděli v lidu buditi ochotu ke službě v zemské obraně a ve sborech dobrovolnických, nebylo zplna vyhověno, ježto prý není snadno žádoucí náladu u moravského lidu ihned vzbuditi; jevíť prý větší díl rakouského lidu neobyčejný odpor a bázeň před vojenskou službou vůbec, s čímž v „českých osadách“ (in böhmischen Ortschaften) spojena jest těžce překonatelná nelibost a nedůvěra ke každému novému zařízení. Z té příčiny stavové, aby v lidu žádoucí ochotu vzbudili, zřídili z domestikálního fondu v každém ze sedmi moravských vychovávacích ústavů nadační místa pro čtyři pacholíky po 100 zl., určená především pro dítky a sirotky zeměbrancův. V sedění sněmu dne 10 května 1809

předčítán rozkaz císařský ze dne 6 května t. r. o rychlém doplnění jízdy a o potřebných k tomu opatřeních. Stavové prohlásili, že chtí postaviti dle možnosti své přiměřený počet koní i mužstva, ježto však v zemi dosti koní není, nákup pak potkává se pro nedostatek znalých lidí s překážkami a nájem mužstva by mohl býti na odpor rozkazům císařským ve příčině doplnění armád, podali stavové císaři 240.000 zl. v hotovosti, aby se za ně 600 koní zakoupilo a 600 mužů třeba i z ciziny najalo i vyzbrojilo. Zemský hejtman vyzval dále stavy, aby po rozumu cís. patentu ze dne 14 dubna 1809 zapůjčili své zásoby zlata a stříbra ne nevyhnutelně potřebného k potřebám válečným.

Mír Vídeňský spůsobil Moravě na krátký čas úlevu, jíž plně po francouzské okkupaci r. 1809 potřebovala. Ale když počaly se trousiti zprávy o neodvratně blížící se zkáze Napoléonovy armády v Moskvě, vyzval císař reskriptem ze dne 13 října 1812 moravské stavy, aby dodali na rok 1813 bezplatně 32.817$^{1}/_{8}$ měřic pšenice, 147.402$^{7}/_{8}$ měřic žita, 190.241$^{2}/_{8}$ měřic ovsa a 70.866 centnýřů sena. Stavové v sedění sněmu dne 2 listopadu 1812 svolili, vyžádavše si se zřením k hojné úrodě toho roku, aby nebyli nuceni obilí pro dodávky z Uher kupovati; současně žádala vláda, aby ku 4,000.000 zl., jichžto potřebí jest pro pozorovací sbor v Haliči, zaplatila Morava 634.794 zl. 42$^{8}/_{16}$ kr. Když pak císař František zjednal spolek se spojenci proti Francii, uložena moravským stavům dvorským dekretem ze dne 1 září 1814 bezplatná anticipační vojenská dodávka pro r. 1814 32 817$^{1}/_{8}$ měřic pšenice, 177.402$^{7}/_{8}$ měřic žita a 190.244$^{2}/_{8}$ měřic ovsa dle berní zlatky rozvržitelná. Dodávka tato žádána bez předchozího svolení sněmovního, k čemuž sice zemský výbor svolil, ale s výhradou, že podá o jednání svém zprávu sněmu, což se také v sedění dne 17 listopádu stalo a sněmem dodatečně schváleno bylo. Vedle pravidelného postulátu pro r. 1814, a sice k vojenským potřebám 2,015.033 zl. 14$^{4}/_{8}$ kr. a ku komorním 317.741 zl. 42$^{5}/_{8}$ kr., žádána ještě mimořádná válečná daň 951.222 zl. 39 kr.[1])

Tyto ohromné dávky k potřebám vojenským potrvaly až do Napoléonova pádu a nebyly závadou požadavkům, které do stavů moravských byly vznášeny se zřením k finančním poměrům státním. Pokusy o nápravu financí zůstavily stopy své i ve zprávách o jednání sněmů moravských. 3 října 1810 předložen král reskript ze dne 9 září t. r. ve příčině 10% daně z majetku nemovitého na umoření státního dluhu a peněz papírových. Jistotná cena pozemkového majetku na Moravě, s níž spojena čtvrtina (17.178.650 zl.) přijatá ze Štyrska, Korutanska a Rakous, byla vyšetřena na 874,642.106 zl. 30 kr., 10% daň tudíž na 87,464.210 zl. 39 kr. a při rozsahu na 15 let 5,830,947 zl. 22$^{9}/_{15}$ kr. ročně. Vzhledem k naléhavé potřebě finanční úpravy žádal císař, aby daň byla rozepsána ihned, kromě sněmu a bez postulace. Stavové svolili, žádali ale, aby sprostěni byli příplatku na výše řečené tři německo-rakouské krajiny, a dovolávali se obětí, jichž zemi a zvláště krajům brněnskému a jihlavskému r. 1805 a 1809 bylo přinášeti.

10% daň z majetku nebylo lze vybírati, poněvadž by byla zničila největší část obyvatelstva, proto sáhla vláda k pověstnému finančnímu patentu z r. 1811, jehož následky zřejmy jsou bezprostředně v jednání sněmu moravského. Žádalť císař pro vojenský rok 1811 místo 1,431.831 zl. 58 kr. dotud povolované berně částku tuto v listech výměnných nebo v bankocedulích ale v trojnásobné výši 4,295.495 zl. 54 kr., vedle 317.741 zl. 54$^{4}/_{8}$ kr. pro potřeby komorní. Stavové povolili i tyto postuláty. Vedle toho ještě reskriptem ze dne 16 března 1811 zvýšena dosavadní berně 1,749.603 zl. 50$^{4}/_{8}$ kr. o přirážku celé jedné třetiny. V sedění sněmu dne 25 září t. r. byla schválena i tato přirážka.

Bylo již výše položeno, že dovoleno stavům moravským roku 1807, aby v uznání věrnosti i pevné příchylnosti, opětně za nepřátelského vpádu r. 1805 osvědčené, směli nositi vlastní uniformu, zřízenou dle barev zemských.

Vlastní péče stavův o dobro zemské týkala se stavby nových silnic a úpravy dravé řeky Dyje. Potřeby silniční byly každoročně předmětem jednání sněmovního. Na počátku panování císaře Františka každoročně opakován při schvalování postulátů královských požadavek ve příčině výstavby silnice znojemsko-brněnské, ale teprve dvorským dekretem ze dne 29 září 1803 oznámen sněmu schválený plán na stavbu této silnice na Pohořelice, Branišovice a Lechovice,

[1]) Dle příslušných protokolů sněmovních v moravském archivu zemském. Mezi tiskem dostalo se mně nejnovějšího spisu R. Dvořákova Jednání sněmů moravských v letech 1792 - 1835, jehož mně bylo ještě lze při korrektuře užiti.

gubernii pak uloženo, aby opatřilo vše čeho potřebí. V sedění sněmu dne 19 září 1804 vedle 1,600.000 zl., které již byly na stavbu této silnice povoleny, schválena ještě půjčka 275.558 zl. 42 kr. se 4% zúrokováním z přebytků daně nápojové. Také v létech následujících bylo povolováno po 10.000 zl. na stavbu silnice znojemské s prosbou, aby bylo peněz těch užito k dokončení jejímu, ne však k opravám a k udržování silnic starých. Ale ještě r. 1810 nebyla silnice dostavěna, nýbrž sněmu vidělo se v sedění dne 8 února 1810 svoliti k další půjčce 62.077 zl. 48⅝ kr., potřebné k dostavění jejímu. Než ani tehdy nebyla stavba dovršena, nebo 12 července 1811 tázalo se gubernium sněmu, kolik hotovi jsou ihned ještě stavové půjčiti na její stavbu, ježto by jinak z nedostatku peněz bylo nutno práci zastaviti. Sněm v sedění dne 25 září t. r. povolil půjčku 30.000 zl. v bankocedulích z přebytku daně nápojové. Teprvé teď stavba dokončena, načež dvorským dekretem ze dne 26 ledna 1814 oznámeno stavům, že příspěvku 10.000 zl. každoročně na stavbu silnic věnovaného bude užito na stavbu silnic z Olomouce Litovlí do Čech.

Jablonné.

Palčivou potřebou, již pociťovaly jak Morava tak Dolní Rakousy, byla úprava dravé a pustošivé řeky Dyje. Dvorská kancelář jala se ve příčině té vyjednávati i se stavy moravskými a žádala zálohy na příslušné vodní práce, čehož poprvé tito odepřeli. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 28 července 1812 vyslovena naděje, že stavové přes prvé své usnesení neodeprou nutného přispění, a oznámeno, že nežádá se záloha najednou, nýbrž dle postupu prací. Při tom dovozovala vláda, že nezbytna jest úprava řeky, aby zátopy její byly zamezeny. Sněm v sedění svém dne 13 října t. r. uvolil se vypláceti ročně zálohu 10.000 zl.

Veřejné poměry za válek francouzských.

Strastná doba dlouhých válek, namnoze nešťastně vedených, bezděky dala vznik vládní soustavě císaře Františka, již lze označiti nejpřípadněji, zve-li se osobním absolutismem císařovým. Proniknut jsa myšlenkou, že jsa panovníkem, jest i pánem všeho státu za všechny jeho poměry jediné zodpovědným, pokládal se císař za jediný pramen vší státní moci. Císař byl absolutista v nejkrajnějším smyslu slova, tudíž nepřítelem všeho nového ducha, zvláště obecní samosprávy, uvolněného tisku, veřejné kritiky státního života, vědeckého badání, ba i škol, pokud úkolem svým nesly se výše než kázala praktická potřeba všedního života. Známé Kališské provolání hraběte Kutuzova k Němcům potkalo se se zřejmým odporem rakouského císaře i bylo potřebí, aby cář v podstatných věcech je oslabil, než došlo ku spolku s Rakouskem. Čiré absolutní stanovisko císařovo bylo příčinou, že nestrpěl vedlé sebe ústřední vlády, nýbrž řídil sám a žádal, aby veškera podání byla písemně předkládána jeho kabinetní kanceláři. Až do r. 1805 stál v čele této kanceláře ministr, který byl prostředníkem mezi jednotlivými „dvorními úřady“ a panovníkem; po pádu hraběte Colloreda zastupovali úřad tento lidé s hodností mnohem nižší. Pro věci zahraničné, vojenství, finance, soudnictví byly „dvorní úřady“, jichž náčelníci obyčejně měli spolu i hodnost ministrův, ale po zrušení státní rady přestal všechen styk mezi těmito

dvorními úřady a dvorskými kanceláři, ježto náčelníci úřadů těchto toliko císaři zprávy své předkládali. Císaři byli ministři pouze nejvyššími referenty, jež vybíral si z řad vysokého urozenstva.

Císař nebyl ani státník ani vojín, což při vrozené jeho nedůvěřivosti bylo příčinou, že se zdlouha a velmi těžce pro to neb ono stanovisko rozhodoval. Důvěry neměl ani k nejbližším svým příbuzným, z nichž arcivévoda Karel zplna pociťoval nedůvěru císařského bratra, ani k ministrům. Teprvé Metternich nabyl u císaře postavení podobného někdy postavení knížete z Kaunic. Domníval se císař, že Metternich obratnou svou politikou nejvíce přispěl k Napoléonovu pádu, a povýšil jej ještě na krví zbroceném bojišti lipském 20 října 1813 se vším rodem do dědičného stavu knížecího; ale státním kancléřem byl Metternich teprvé r. 1823, načež podařilo se mu r. 1826 získati panství bohatého někdy klášterního Plas v Čechách za okolnosti, které daly podnět k nevyvrácené posud domněnce, že nízké jinak tržní ceny vůbec nezaplatil. Směr Metternichův jest sice zřejmý i ve vnitřní správě, ale chytrý ministr hleděl přímé účastenství své v ní zakrýti, aby na venek císařova vůle zdála se býti jediné rozhodující.

Se zvláštní horlivostí všímal si císař veřejné správy a soudnictví a proto chtěje býti o všech věcech přímo zpraven, povoloval audience měrou velikou a začasté dle dojmů při nich nabytých tvořil si úsudek svůj. Předními nástroji soustavy této byli císařovi pobočníci podmaršálek Duca, Baltazzi a baron Kučera, pak tajná policie, jež s ostražitostí nevšední kontrolovala každé hnutí ve státě, a konečně černý kabinet poštovní, který neušetřil korrespondence ani osob vysoce postavených. Poměry takové byly způsobilé, aby vypěstily byrokracii v pravém slova smyslu. Veškero státní úřednictvo bylo pokládáno za sbor císařových spolupracovníků, který ve správě státní měl míti touž jedinou vůli jako císař; ve skutečnosti však každý úředník ve svém kruhu domníval se býti svrchovaným proti podřízeným a své správě svěřeným, prost jsa pravé zodpovědnosti, ježto proti každému rozhodnutí úřednímu možno bylo vyšší instance se dovolávati. Tajné a písemné úřadování zvýšilo ještě moc byrokracie, ježto nebylo prostředku, kterým by bylo lze cesty její kontrolovati.

Čechy a Moravu tížila soustava tato neméně než ostatní Dědičné státy, ale přece byly poměry v nich příznivější, ježto alespoň formálně zůstávaly nejvyšší zemské úřady stavovskými, jsouce pak osazovány muži z prostředka stavů zemských branými, byly přece samostatněji spravovány než úřady v jiných Dědičných státech. Zejména v Čechách úřad nejvyššího purkrabí byl vždy pokládán za důstojenství toliko králi podřízené a působnost ústředních úřadů vídeňských měla proti němu ráz více méně prostředkující. Vláda pomáhala si tím, že povolávala do důležitých těchto úřadů stavovské členy soustavě své oddané, neodvážila se však ani těmto předpisovati způsob, jakým úřad svůj v duchu panující soustavy spravovati měli.

V Čechách po pádu hraběte Cavriana, který obětován byl stavům, jmenováním hraběte Rottenhanna povolán v čelo politické správy muž vynikající, stoupenec zásad dobou hýbajících ale upřímný přítel země i zařízení jejích. Rodem jsa Němec z biskupského knížectví bamberského, zdomácněl záhy na půdě české i osvojil si i plnou měrou jazyk země. Stavové projevovali jemu v úřadování i ve sněmu velikou vážnost, kterou zasloužil si právem, přispěv nejvíce k urovnání rozháraných poměrů po smrti císaře Josefa II. Proti nově zřízeným ústředním úřadům vídeňským hleděl hrabě Rottenhann uchovati samostatnost svého postavení, což asi bylo přední příčinou, proč ku konci r. 1792 z Prahy odvolán a pověřen ve Vídni správou vysokého úřadu ústředního. Jeho nástupcem stal se neméně osvícený šlechtic Prokop hrabě Lažanský, před tím předseda appellačního soudu, vynikající předák stavovské opposice sněmovní a horlivý podporovatel věd. Když byl hrabě Lažanský jmenován ku konci r. 1793 nejvyšším dvorským kancléřem, stal se 22 ledna 1794 nejvyšším purkrabím František Václav Kager hrabě ze Štampachu, potomek rodiny sice přistěhovalé ale zplna již zdomácnělé. Hrabě Štampach stál v čele správy království českého po delší dobu a osvědčil se zvláště za hrozících vpádů francouzských r. 1796 a 1800. R. 1803 zaujal úřad jeho známý státník Jan Rudolf hrabě Chotek a spravoval jej až do září 1805. Když byl tehdy povolán hrabě Chotek do Vídně, stal se nejvyšším purkrabím pražským dosavádní zemský hejtman moravský Josef Antonín hrabě Wallis, který sice ve sněmu zemském hleděl zamluviti se stavům úlisnými řečmi, ale v úřadě řídil se stano-

viskem na výsost příkrým. „V Cechách," praví o něm Springer,[1]) „vládl jako pravý paša. Poddaný a podlízavý jsa vzhůru, povznášel zase pýchu svou dvojnásobně ukrutnickým nakládáním s poddanými svými. Výhrůžku Götze von Berlichingen: „„kdo není uherským volem, ať se neblíží ke mně"" vyškrtl vlastnoručně z divadelního textu jakožto urážku národa uherského; že však i v Čechách bydlí lidé a ne tvorové bezrozumní, kteří jenom krutým násilím mohou býti na úzdě držáni, to zdá se že nevěděl. Jeho se vše úzkostlivě stranilo, přítomnost jeho naplňovala nesmírným strachem a to netoliko mlékařky, jimž při nejmenším podezření falšování překacoval džbány. pekaře a kramáře, kteří dle mínění jeho toliko na podvod pomýšleli a vždycky trestuhodni byli, nýbrž i úředníky, jichžto tělo bez obrany vydáno bylo jeho trýznění, čest pak surovým jeho choutkám. Týrati své podřízence stalo se mu pravou životní potřebou a nejmilejší jeho kratochvílí bylo dávati řádným úředníkům pocíti otrockou jejich závislost na své vůli. Celé dny bývalo jim bez zaměstknání čekati v předpokoji, hladem práhnoucím; uprostřed noci bývali vyburcováni z lůžek a voláni k němu, aby vyslechli ledajakou lhostejnou zprávu; v lehkém dvorském obleku obesílal je k sobě a nutil v nejkrutší zimě neopatřené jezditi sebou v otevřeném voze po venkově beze všeho účelu. Viděti je třesoucí se zimou an sám v tlusté kožichy zaobalen jsa, cítí pohodlné teplo, to bylo mu dle vlastního jeho vyjádření nejrozkošnějším žertem." Zvláště v Praze rozbujela se policejní svévole v nejkrajnějším pojmu. Tehdejší noviny přinášely v každém téměř čísle úřední vyhlášky, podepsané správcem ředitelství policejního, v nichž podávána zpráva obecenstvu o pokutování toho neb onoho řezníka, pekaře, krupaře atd., tu pro nedostatečnou váhu tu pro špatnou jakost zboží.

Nástupcem hraběte Wallisa stal se r. 1811 František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, rozený 31 ledna 1778, pán znamenitý a vlastenecký, který zjednal si v mládí rozsáhlé i všestrané vzdělání. Za hraběte Wallisa byl městským hejtmanem pražským, r. 1809 i zemským válečným komissařem. Jsa horlivým přítelem českých dějin, přál hrabě Kolovrat duševní i národní obrodě české, mluvil plynně jazykem českým a zjednal si nehynoucí zásluhy o povznesení národa i jazyka českého. Za války r. 1813 vedl si tak energicky, pečuje o raněné a nemocné, že poctěn byl vlastnoručním, uznání plným listem cáře Alexandra. Na Moravě spravoval úřad zemského hejtmana oblíbený a státnickým duchem nadaný Alois hrabě Ugarte až do konce r. 1802. Když povolán k důstojenství nejvyššího dvorského kancléře, stal se jeho nástupcem Josef Karel hrabě z Dietrichštejna, pán rovněž oblíbený, kterýž sice toliko po dvě léta řídil správu markrabství, ale i za krátkou tu dobu zjednal si takovou lásku, že odcházeje 31 října 1804 za novým svým povoláním do Vídně, opouštěl Brno za okázalého účastenství všech vrstev obyvatelstva. Zemským hejtmanem stal se po něm Josef hrabě Wallis, který již po roce jmenován nejvyšším purkrabím pražským, načež dostalo se 29 srpna 1805 Moravě nového zeměsprávce v Prokopu hraběti Lažanském, nejstarším synu někdy nejv. purkrabí téhož jména, pánu vzdělaném a vlasteneckém, který si zvláště v Brně zůstavil trvalou paměť péčí svou. 22 dubna 1813 jmenován hrabě Lažanský nejvyšším dvorským kancléřem, jeho úřad dosavádní pak svěřen Janu hraběti Larischovi. Tento však ani v úřad zemského hejtmana se neuvázal, nýbrž správa Moravy a Slezska svěřena 3 září 1813 plnomocnému kommissaři dvorskému Ignátiu hraběti Chorinskému z Ledské. Toto provisorium potrvalo přes půl druhého léta, nebo teprvé 27 dubna 1815 jmenován zemským hejtmanem Antonín Bedřich Mitrovský hrabě z Nemyšle.

Úřednická soustava zůstala i za Františka I celkem v též podstatě jakož byla za Josefa II a Leopolda II. Vyšší úroveň osvětná v Čechách a na Moravě byla ovšem příčinou, že do úřadů hojně vstupovali i synové domácí; vedle nich však četni byli i úředníci z jiných zemí, tak zvaní „němečtí" úředníci, o nichž oprávněn byl známý úsudek arcivévody Karla, pronesený r. 1802 za inspekční jeho cesty po Haliči.[1]) Po přání stavů českých obnovena r. 1795 pražská mincovna, ovšem bez nejvyššího mincmistra, a umístěna v někdejší praelatuře Paulánské na Staroměstském náměstí, ježto bývalá mincovna byla

[1]) Springer-Pravda, 140.

[1]) Dle slov arcivévodových (u Wertheimra I, 82 dle arcivévodových Ernstliche Betrachtungen, Oct. 1802) vor allem beschwerte man sich über die neuen deutschen Beamten, bei denen die Bestechlichkeit einen abschreckenden Grad erlangt hatte.

v rukou vojenské správy.[1]) Stesky lidu venkovského ve příčině ubytování jízdy daly podnět k jednání o stavbu kasáren po vší zemi. Zvláštní kommisse za tou příčinou zřízena r. 1802, v níž zasedali baron Mac Neven, podmaršálek baron z Auffenburka a krajský hejtman příslušného kraje. Kasárny měly býti stavěny při silnicích u měst a vsí; náklad měl býti hrazen dávkou rovnou celoroční dani a ve třech ročních lhůtách splatnou, ale válečné běhy myšlence té zdaru nepřály.[2])

Absolutistická soustava spatřovala nebezpečenství v městské samosprávě a proto byla tato v hlavních částech zrušena. Dvorním dekretem ze dne 3 února 1797 odňato měšťanstvu volební právo purkmistrův i radních, ježto prý „zjevně ruší občanský klid a svornost a budí bezpočetné rozbroje, nepřátelství a vzájemné rozhořčení“. Výbory měšťanské zrušeny a všechna místa magistrátních úředníků, zkoušených i nezkoušených, jakož i repraesentantů, prohlášena za hodnosti trvalé, které měly býti osazovány, když někdo zemřel aneb odstoupil. Ucházeči měli se hlásiti u krajských úřadů, ty pak ve shodě s vyššími úřady měly rozhodovati, kdo má býti k volbě připuštěn. Měšťanské výbory nahrazeny výborem z cechů, do něhož každý cech voliti měl 1 neb 2 členy. Podkomoří rytíř Hennet hájil proti těmto nařízením svého práva, obnoveným zřízením zemským vymezeného, i dosáhl toho, že vydáno bylo 6 září 1798 krajským úřadům nařízení, aby před volbou purkmistrů nebo radních byla jména uchazečů podkomořskému úřadu ohlašována, tento pak aby mohl kandidáty nehodné nebo nespůsobilé vymítiti.[3]) Praze vzato právo voliti si purkmistra r. 1800.

Nejdůležitější čin správní i soudní byly nový občanský a trestní zákonník. Již Leopold II ustanovil roku 1791 zvláštní kommissi, která se měla podjíti kompilace zákonů politických, než však kommisse tato zorganisována, stihla císaře smrt. Za prvých let Františkových byly válečné události pracím kommisse této překážkou. Teprvé 3 listopádu 1801 oznámeno českému nejvyššímu kancléři, že vidí se potřebným pro zdárnou službu, aby sstoupila se za předsednictví dvorského kancléře barona Egra a za spoluúčastenství Sonnenfelsova zvláštní kommisse, která by veškery platné rozkazy a výnosy snesla, v celek je upravila, odpory z nich odstranila a takové dílo upravila, které by úřadům usnadnilo rozhodnutí v případech jednotlivých a odstranilo zbytečné i rozčilující odkazy. R. 1808 stal se praesidentem kommisse této hrabě Rottenhann, po jeho pak smrti řídil ji místopředseda Sonnenfels až do jmenování praesidentem Jana Rudolfa hraběte Chotka. Do r. 1813 sebrány zákony z r. 1740 až 1813, mezitím ale 1 června 1811 prohlášení již nový zákonník občanský s platností od 1 ledna 1812. O nový zákonník trestní pečoval císař již od svého nastoupení a příslušné práce uložil Sonnenfelsovi a dvornímu radovi Zeillerovi. 3 září 1803 zákonník tento prohlášen. Jím obnoven trest smrti v některých důležitých případech i za velezradu, a zvláště vytčeny přečiny povahy policejní, na něž ustanovena poměrně veliká výměra trestu. Zavedením nového občanského zákonníka pozbyla platnosti v soudnictví městském sbírka Koldínova.

Osobnímu způsobu vlády své zjednával císař půdu častými jízdami a pobytem v Čechách i na Moravě. Nejdelší a v následcích svých nejdůležitější byly císařovy návštěvy r. 1804 a 1813. R. 1804 pobýval císař s císařovnou, třemi syny a dvěma bratry, arcivévody Janem a Rudolfem, letní dobou po delší čas v Brně a v Olomouci, načež 7 září odjel do Josefova. 8 září zastavil se v Litomyšli, kdež mimo jiné prohlédl si nově zřízený ústav filosofický, 10. t. m. stihl do Hradce Králové, kdež provázen jsa vlasteneckým knězem Švendou, shlédl veškery památky. Zvláštní zájem projevovala při tom císařovna Marie Terezie. Z Hradce odjel císařský průvod do Mladé Boleslavě, odtud do Staré Boleslavě, kdež císař s chotí svou navštívil oba památné chrámy, a 14 září zavítal do Libně na manévry, u Hloupětína pořádané. Tam již očekávala císaře mnohá knížectva, jako Ludvík princ pruský, Antonín vévoda saský, princové meklenbursko-zvěřinský a sasko-koburský, kníže Radziwił. Oba arcivévodové dobře mluvili česky, což v obecenstvu radost působilo. 20 září uspořádána hlavní bitva manévrová. Z Libně zajížděl císař každodenně do Prahy, kdež udílel audience a navštěvoval veřejné i dobročinné ústavy. 21 září přesídlil dvůr na hrad Pražský. V den sv. Václava přítomen byl císař se vším dvorem při hlavních bohoslužbách. 29 t. m. konán veliký lov na panství brandejském, zejména v okolí Kostelce nad Labem. Ježto právě tehdy vzni-

[1]) Rulik, Kal. hist., II, 35.
[2]) Vavák, Paměti IV, 196 sld.
[3]) Čelakovský, Úřad podkomořský, 126 sld.

kala v lidu nouze z neúrody, kázal císař péci chléb z mouky ve vojenských skladištích uložené a lidu po 6 kr. prodávati. 12 října opustil císař Prahu a dal se s císařovnou přes Zdiby, Veltrusy, Mělník a Mšeno do Jablonného, Liberce, Friedlanda, Žitavy, Rumburka, Hajdy, Lipé, Nových Zámků a Ústka, kdež navštěvoval továrny a dílny a přijímal zevrubné zprávy o rozvoji průmyslu. Po osmi dnech navrátil se císař do Prahy, odjel však ihned do Roudnice, Terezína, Litoměřic i Teplice a 22 října byl již opět v Praze, kdež ve slavnostním slyšení přijal francouzského velvyslance hraběte Champagny, přinášejícího vlastnoruční list Napoléonův, který obsahoval uznání rakouského důstojenství císařského. Císař poctil francouzského vyslance, byv kmotrem při křtu jeho dítěte, který konán byl ve chrámě sv. Víta. 25 října opustil císař se dvorem svým Prahu. Téhož dne navštívil cestou Karlštejn, překročil u Davle řeku Vltavu a přenocoval v Bystřici u Benešova. 26 října skrze Tábor a Soběslav zavítal dvůr do Budějovic, kdež 27 nazejtří, provázen jsa nejvyšším purkrabím hrabětem Chotkem, prohlížel si město a zvláště bohatý archiv, nově kanovníkem Pinkasem uspořádaný. 28 října po ranní mši dal se císař na cestu do Lince.[1])

Věci náboženské.

U věcech náboženských císař zachovával stanovisko josefinské, ale v zásadě toliko, bez újmy náboženského citu obyvatelstva. Sám jsa pobožný po příkladě předků svých, hleděl císař, aby pobožnost uchovala se i v širokých vrstvách, ježto v ní spatřoval nejlepší ochranu proti novotám. Ale autoritu státní hájil proti církvi důsledně, nedávaje nijak otřásati poměrem podřízenosti, do něhož církev byla za Josefa II uvedena. Hlavní části josefinských novot zůstaly i nadále v platnosti, ale u věcech bohoslužebných zvolna vyhovováno obyvatelstvu; také tolerancí, tak jak se již byla vžila, nemělo býti hýbáno. 13 června 1792 obnoven sice josefinský bohoslužební řád a úřadům uloženo o to pečovati, aby dávná procesí a pouti nebyly znovu zaváděny, povoleno ale, aby udíleno bylo požehnání monstrancí i při odpoledních pobožnostech, čemuž prý lid duchovenstvem nedostatečně poučený přednost dává, a aby tam, kde ustanoveno jest při chrámě více kněží, konány byly touž dobou dvě mše, u hlavního i vedlejšího oltáře.[1])

Stavové čeští jednajíce po přání praelátského stavu, žádali hlavně dvě věci: aby obnoveny byly alespoň ty kláštery, jimž v čele stáli kdysi praeláti, a aby tolerance byla omezena, zejména aby stíženy byly přestupy. V prvé příčině jednání sněmovní nemělo výsledku. Že zrušených klášterů nebyl již žádný obnoven, ale prohlašováno, že tak bude lze učiniti, až zachované dotud kláštery budou míti plný počet členů. Přes to kolovala r. 1797 pověst, že vyjednává císař s papežem o obnovu řádu jesuitského, aby prý byl hrází proti nebezpečným novotám.[2]) R. 1799 oznámena pravidla, jichž šetřiti bylo klášterům dotud zachovaným, aby vyhovovaly původnímu svému účelu. Spolu ustanoven pevný počet mnichů v každém z nich a kolik noviců smějí přijímati. V celku zůstal počet členů v jednotlivých klášteřích tak jak byl josefinskou redukcí určen; toliko klášterům, které dle pravidel svých dovolovaly členům vychovávati mládež a oddávati se vědám a tudíž byly s to, aby zjednávaly učitelstvo pro university, lycea a gymnasia, bylo dovoleno přijímati novice ve větším počtu a dle vykázané potřeby. Klášterům františkánským a kapucínským, jež byly vydržovány z fondu náboženského, zůstaven určený původně počet kněží, v jiných však nemělo jich býti více než 10 až 12; počet bratří laiků rovněž velice omezen, tak že nadále v klášteře o osmi až desíti kněžích směli býti toliko čtyři bratři laikové k domácí posluze.[3]) Biskupové buď sami buď skrze své důvěrníky měli kláštery častěji visitovati a kázeň i pořádek v nich přehlížeti.

Duchovní správa ve všech zemích českých trpěla tehdy citelným nedostatkem duchovenského dorostu, jehož příčinou byla hlavně josefinská opatření proti klášterům a gymnasiím. Předpis, aby každý, kdož do gymnasia vstoupiti míní, vykázal se vysvědčením německé hlavní školy, a zavedení školního platu stížily studia vůbec; v Praze, Brně, Olomouci, Plzni, Klatovech, Kroměříži, Jihlavě i j. zrušeny byly četné kláštery, v nichž chudí gy-

[1]) Vavák, Paměti IV, 238.

[1]) Politische Gesetze II, čís. 70.

[2]) Polit. Journal 1797, str. 1115 (dopis z Vídně ze dne 14 října).

[3]) Polit. Journal 1802, str. 548 sld. (Neue Einrichtungen in geistlichen Sachen in den k. k. Erbstaaten).

mnasisté mívali obživu. Největší byl nedostatek kněží v diécési králové-hradecké, kdež po zrušení generálního semináře pražského nebylo biskupského semináře. Následkem toho četná kaplanská místa neosazována a dovolováno tam, kde byla systémisována, aby farář v neděli a svátek mši dvakráte četl. Znenáhla počalo se nedostávati kněží na kaplanství lokální, ba i na větší samostatná obročí, načež nový biskup hrabě Trauttmannsdorf předložil císaři návrh, aby některá ze zrušených gymnasií, zvláště německo-brodské, byla obnovena a v každé diécési zřízen byl biskupský seminář. Vláda dotázala se všech biskupův ve příčině návrhů Trauttmannsdorfových a dostalo se jí všestranného souhlasu.[1])

Všichni biskupové v zemích českých stěžovali si při každé příležitosti do nedostatku duchovenstva pro pastýřskou správu, kterýž nedostatek stával se tím citelnějším čím více vymírali kněží ze zrušených klášterů. Také kláštery ušetřené nebyly s to, aby přijímaly předepsaný počet novicův, a vina toho zjevu shledávána hlavně v redukci gymnasií, ve zrušení theologických studií klášterních a v nedostatku theologických ústavů. Císař František ochoten byl ve příčině té odpomoci, ale rádcové jeho poukazovali k obavám oprávněným, že by z theologických ústavů vycházeli kněží bez širšího oboru duševního, kteří by postoupili i k vyšším hodnostem, zajisté k nenabytné škodě ducha náboženského. Výsledkem těchto vzájemně se potýkajících směrů jsou některá nařízení císařova, která, pokud byla v původním duchu svém prováděna, byla s velikým prospěchem. Nařízení ta, pojímaná jako nová úprava duchovenských poměrův, uveřejněna r. 1802. Aby vyhověl četným stížnostem biskupův a řádových náčelníků do nedostatku kněžstva, svolil císař, aby zařizovali si svá domácí studia a aby kázeň byla obnovena.[2]) Současně však učiněno přijetí do řádů mnišských závislým na absolvování studií filosofických, k jichž podpoře, jakož níže bude položeno, zařizovány četné nové ústavy filosofické.

Velký nedostatek kněžstva byl i v klášteřích, jichž větší díl neměl ani tolik členů, kolik povolovala redukce josefinská. Ježto tím trpěla duchovní správa i duch náboženský, odhodlal se císař, že žádné další rušení klášterů již nebude provedeno, a zůstal věren zásadě této i za pohnutých dob finančního patentu. Tím zachráněny i kláštery již ku zrušení určené. Jen tam, kde nebylo lze očekávati, že by kláštery k zrušení určené vypomáhati mohly s úspěchem v duchovní správě, mohly býti zrušeny anebo s jiným klášterem svého zákona spojeny, ale teprvé po zvláštním rozhodnutí císařovu. V Čechách byly dle toho zrušeny kláštery dva a sice r. 1795 klášter kapucínův u sv. Josefa na Novém Městě Pražském a r. 1812 klášter bosáků Augustiánů v Lysé s chrámem svým jakož i s domem a chrámem v tak zvaném Karlově v nedalekém lese. Ve Slaném po návrhu gubernia odevzdán dosavádní klášter Františkánský Piaristům, kteří v něm umístili hlavní školu a nově zařízené gymnasium.

Události, způsobené revolucí francouzskou, vyvolaly naději, že některé zrušené kláštery přece budou obnoveny a mnichy z Francie vypuzenými osazeny. Byli to hlavně Trappisté, kteří, když i ve Švýcarsku útulku pozbyli, uchýlili se do Dědičných Států. V lednu r. 1798 značný počet kněží tohoto řádu i s některými jinými mnichy uchýlili se do Prahy a tu jim bylo dovoleno, aby společně se jménem Cordialistů přebývali ve hradě královském. Přední z nich vévoda de Broglie byl vnukem francouzského maršála, který r. 1742 v Praze velel. 3 června téhož roku přišlo na Buštěhrad 96 kněží a laiků z řádu Trappistů s některými jeptiškami, čehož užil žijící dotud plaský opat Verner k pokusu o obnovu svého kláštera. Žádost, již v té příčině císaři podal, byla vyslyšána a císař svolil, aby se Trappisté z Buštěhradu do Plas přestěhovali, přijímati však nové členy bylo jim zakázáno. Také statky klášterní měly jim býti k užívání ponechány, Trappistkám pak, které dle řehole své měly se živiti prací vlastních rukou a mezi nimiž byla i jedna princezna, uloženo šíti košile pro vojsko.[1]) Zvláštní kommisse, k níž přibrán byl i opat Verner, měla Trappisty do Plas uvésti. Uprostřed jednání vznikly neshody, způsobené námitkami, jež opat učinil, načež vykázán Trappistům zrušený klášter kladrubský. Ale francouzští mnichové záhy svým chováním popudili kruhy rozhodující, ba vzbudili i podezření vážná, načež s počátku září 1798 došel jich císařský rozkaz,

[1]) Fr. Kryštůfek. Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských I, 336.

[2]) Polit. Journal 1802, str 376 (dopis z Vídně ze dne 10 dubna ř. r.).

[1]) Polit. Journal 1798, str. 702 (dopis z Vídně ze dne 4 července t. r.). Locatelli, 56 sld.

aby Dědičné Státy opustili, a dána jim almužna 1000 dukátův.[1]) Odtud nestal se již žádný pokus o obnovu některého ze zrušených klášterů; toliko na prosbu obyvatelstva svolil 19 října 1806 císař František, aby znovu otevřen byl velikolepý někdy konventuální chrám Matky Boží v Sedlci u Kutné Hory,[2]) a spolu k němu byla z Malína fara přenesena.

Na arcibiskupský stolec pražský, když 12 dubna 1793 zemřel stařičký arcibiskup hrabě Přichovský, povolán Vilém hrabě Salm-Salm, dotud biskup v nizozemském městě Tournay, prelát sice velice dobročinný, ale poměrů své diécése málo znalý a josefinismu krajně oddaný. Také byl povahy slabé a snadno přístupný působení vládnímu. Smýšlení v kapitule zdálo se býti v kruzích rozhodujících příliš oddáno snahám stavovským a českým a kapitulní děkan Varlejch z Bubna pokládán za hlavu kapituly v této příčině. Zesnulý arcibiskup hrabě Přichovský jmenoval děkana maličko před svou smrtí světícím biskupem, ve kterémž důstojenství byl i potvrzen. Když však nastoupil hrabě Salm, byl světící biskup tak dlouho pronásledován obviňováním všelikým, až se 16 září 1703 biskupského úřadu vzdal. Nejdůležitější hodnosti osazeny po té Němci. Generálním vikařem jmenován kanovník Hain, konsistoriálními rady kanovník Schmidt a Dobsch.[3]) Méně příznivý výsledek měl pokus obnoviti předjosefinské rozhraničení diécési. Svolána sice 23 února 1795 v té příčině zvláštní kommisse, v níž zastupovali generální vikář Hain a kancléř Josef z Bretfeldu arcibiskupa, kanovníci Majer a Helfer biskupa královéhradeckého, kanovník Winckler a kancléř Heller biskupa litoměřického, generální vikář Hnyk a kancléř Růžička biskupa budějovického,[4]) ale k positivnímu výsledku nedošlo, ježto rozhraničení josefinské zůstalo v platnosti. Rozkazem císaře Františka ze dne 23 června 1793 uloženo arcibiskupu pražskému, aby odváděl ročně 12.000 zl. k důchodu biskupa budějovického. Jiným dekretem, ze dne 26 června 1796, vyňaty z arcibiskupské právomoci arcibiskupské a kapitulní statky, v jiných českých diécésích rozložené, za to však trvale připojeno Chebsko. Poněvadž kníže arcikancléř Karel Theodor z Dalberka, od r. 1803 správce biskupství řezenského, stál na straně Napoléonově, jal se císař vyjednávati s papežem Piem VII o připojení Chebska k arcidiécési pražské. 12 března 1807 papež svolil a 2 listopádu t. r. zakázal císař duchovenstvu chebskému všeliký styk s biskupem řezenským, 28 prosince pak ujal arcibiskup Salm právomoc biskupskou, proti čemuž Dalberk marně protestoval.[1])

14 září 1810 zemřel arcibiskup hrabě Salm na cestě z lázní chýžických v Hambachu blíže Amberka, zůstaviv si pamět velikého otce chudiny, zvláště v Praze a na svých panstvích. Vděčnost lidu projevila se při jeho pohřbu. Když vezli mrtvolu jeho do Prahy Rožmitálem a tam ji přes noc ve chrámě uložili, tu se lid sbíhal a žádal, aby tam byl pohřben. Když nazejtří měla býti mrtvola odvážena, postavil se lid na odpor a bránil mocí odvezení. Ani 30 vojáků nebylo s to, aby odpor zlomilo; zvláště ženy vedly si odhodlaně. Přivolány tudíž dvě setniny vojska a teprvé tehdy pokoj zjednán, lidu ale bylo těžce pykati za projev vděčnosti k jemnocitnému arcibiskupu. Zvláštní vyšetřující kommisse vyslána do Rožmitála a krajský hejtman pracheňský Platzer kázal mnohé muže holemi a ženy metlami trestati.[2]) Ježto tou dobou papež Pius VII meškaje v zajetí francouzském, nevykonával žádných konfirmací biskupských, zůstal arcibiskupský stolec pražský po čtyři léta neosazen. Vláda nespěchala s jmenováním arcibiskupa nového, ba právě tou dobou konaly se porady o zábor arcibiskupských statků, jichž výnos prozatím přikázán studijnímu fondu. Císař František sice statky arcibiskupství ponechal, ale zavázal do budoucnosti arcibiskupy pražské ročním příspěvkem 30.000 zl. fondu náboženskému. Teprvé po pádu Napoléonovu jmenován arcibiskupem litoměřický biskup Václav Leopold Chlumčanský rytíř z Přestavlk a Chlumčan.

V Litoměřicích zemřel 24 dubna 1801 germanisátor a josefinista biskup Kindermann, načež stal se jeho nástupcem kanovník kapituly pražské a světící biskup Václav Leopold Chlumčanský rytíř z Přestavlk, poslední potomek staročeského vladyckého rodu, který sice ve sporech o královský ka-

[1]) Polit. Journal 1798, str. 974 (dopis z Vídně ze dne 12 září t. r.)
[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1806 č. 128.
[3]) Locatelli, 51.
[4]) Tamže, 55.

[1]) Frind, Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 275.
[2]) Jenik, Bohemica I (1838), 573.

nonikát stál sice na straně kanovníků německých, ale v celém svém ostatním počínání byl upřímným synem českého národa. Jako kanovník pražský spřátelil se s kanovníkem Františkem Pallasem, Němcem z Jáchymova rodilým a v Římě vzdělaným, o němž šla pověst, že zasílá časem do Říma tajné zprávy o církevních hodnostářích a poměrech českých. Pallas byl nepřítelem všech novot a zarytým Němcem a proto popudil biskupa Chlumčanského proti litoměřickému kapitulnímu děkanu Josefu Hurdálkovi. Hurdálek byl někdejší děkan novoměstský, rovněž sice josefinista, ale přející snahám českým, celkem pak vynikající zjev svým obsáhlým vzděláním a náboženským citem, filosoficky vytříbeným, který záhy na se upozornil kruhy vyšší. Jako 32letý muž stal se r. 1779 již děkanem novoměstským n. M. a vynikajícího jeho účastenství v době toleranční bylo nám výše již častěji vzpomínati. Po smrti císaře Josefa II, když zrušeny byly generální semináře, trávil Hurdálek v dočasné pensi a stýkal se v té době častěji s přítelem svým Dobrovským, až r. 1794 po návrhu biskupa Kindermanna jmenován děkanem kapituly litoměřické. Místo něho naklonil se nový biskup veškerou důvěrou kanovníku Antonínu Hirnlovi, někdy mnichu cisterckého kláštera ve Žďáře. Hirnle popudil proti Hurdálkovi veškeru kapitolu. Když r. 1814 biskup Chlumčanský odešel na arcibiskupský stolec pražský a 15 března opustil Litoměřice, svolal Hurdálek jako děkan kapitulu, aby zvolila kapitulního vikáře, ale místo něho zvolen byl kanovník senior Piller. O této nešetrnosti došla zpráva až ku dvoru císařskému, načež císař z vlastního rozhodnutí jmenoval 17 července 1815 Hurdálka biskupem litoměřickým.[1])

R. 1794 zemřel v plném mužném věku šlechetný biskup králové-hradecký Jan Leopold z Háje a byl pohřben dle přání svého na obecném hřbitově v Chrasti, uprostřed lidu, jejž celým srdcem miloval. Nástupcem jeho stal se olomoucký kanovník Tadeáš hrabě z Trauttmannsdorfa, který sice usiloval po příkladu svého předchůdce o utužení kázně duchovenské, v ostatních však stránkách úřední činnosti své nevyšinul se nad prostřednost. Nesluší zapomínati, že biskup tento, jakkoli z německého rodu pošlý, miloval jazyk český a také jím na visitacích svých, jako r. 1796 v Kutné Hoře, sám kázával.[1]) R. 1811 byl biskup Trauttmannsdorf zvolen za arcibiskupa olomouckého, načež 6 ledna 1812 jmenován jeho nástupcem v Hradci Králové tajný rada Alois Josef Krakovský hrabě z Kolovrat, dotud kanovník v Olomouci, který ale teprvé 15 března 1815 byl papežem potvrzen.

V Budějovicích biskup hrabě Schaffgotsch zemřel 8 května r. 1813, pečovav po dlouhou řadu let o stolec svůj i o povznesení církevního života v diécési. Ježto dotace biskupská i kanovnické byly nedostatečny, přičiňoval se biskup o zlepšení jejich, ale s částečným toliko úspěchem; svolil totiž r. 1803 císař František, aby budějovický biskup užíval místo dotace peněžité důchodu panství Pacova, přikázaného po zrušení tamního kláštera náboženskému fondu. Jeho nástupcem jmenován 15 července 1815 Arnošt Konstantin Růžička, před tím vicerektor a později rektor generálního semináře lvovského, od r. 1794 kanovník a od r. 1797 generální vikář budějovický.

V Olomouci zemřel r. 1810 stařičký kardinál arcibiskup hrabě Colloredo a kapitula zvolila na jeho místo dosavádního biskupa králové-hradeckého hraběte Trauttmannsdorfa; ježto od r. 1805 byl koadjutorem s právem nástupnictví lidumilný a osvětě přející císařův bratr arcivévoda Rudolf, očekávalo se obecně, že králevic tento zaujme bez volby úřad svůj. Ale arcivévoda maje teprvé 23 let, sám vzdal se práva svého a teprvé r. 1819 po smrti arcibiskupa Trauttmannsdorfa přijal volbu z rukou kapituly. Brněnský biskup Lachenbauer zemřel 22 února 1799, načež jmenován jeho nástupcem Vincenc hrabě Schrattenbach, který spravoval stolec brněnský za obtížných dob dvojí francouzské okkupace až do své smrti r. 1816.

Že slavných kollegiátních kapitul českých postiženy byly josefinskými nařízeními nejvíce kapitula pražská a vyšehradská. Proboštu métropolitnímu sice vráceny jeho statky, ale praebenda hraběte Šporka trvale spojena byla s kapitulou budějovickou a scholasterie zůstávala v rukou kněžského úředníka vládou jmenovaného. Probošt Josef Kvíz zemřel r. 1790, načež stal se jeho nástupcem Diviš Erazim Krieger a kanovník Václav Herites zvolen za děkana kapitulního. Po smrti Kriegrově r. 1793 zvoleni proboštem

[1]) F. X. Kryštůfek II, 363.

[1]) Solař, Dějepis Hradce Králové, 379.

Herites a děkanem ctihodný vlastenec Michal Varlejch z Bubna, který však zakusil v důstojenství svém mnohá protivenství. Probošt Herites byl na místech rozhodujících osobností velice oblíbenou a povýšen byl i do stavu svobodných pánů s právem, aby šlechtictví po něm dědili jeho bratrové. Nástupcem děkana Varlejcha z Bubna stal se v r. 1804 Antonín Gosko ze Sachsenthálu. V kapitule zvolen r. 1790 kanovníkem horlivý vlastenec Matěj Svoboda, farář v Poříčanech, který však volby nepřijal. Za něho zvolen r. 1791 rovněž horlivý vlastenec a skladatel pamětí Josef Locatelli, dotud farář v Suchdole. R. 1796 zvolen známý kazatel český Jan Rychlovský, jejž arcibiskup hrabě Salm jmenoval i světícím biskupem.

V lůně kapituly pražské trvaly dále spory, podnícené menšinou německých kanovníků, s nimiž v podstatě souhlasil i kanovník a po resignaci kap. děkana Varlejcha z Bubna světící biskup rytíř Chlumčanský, Čech sice rodem a později i smýšlením, tehdy však spravující v kapitule úřad německého kazatele. Všechno záští německé menšiny shrnovalo se proti kapitulnímu děkanu Varlejchovi z Bubna, muži učenému a ctihodnému vlastenci, který důrazně i obratně hájil mezi stavy práva státu, národa i jazyka českého, při tom však vynikal vždy chováním i k protivníkům konciliantním a nestranným. Když r. 1798 svolán byl sněm český, jmenoval kapitulní děkan zástupci kapituly kanovníky Goska ze Sachsenthála a Lenharda, Čecha a Němce, ale menšina proti tomu podala proboštovi protest.[1]) Podnět k pohnutým událostem v kapitule podával i kazatel a od r. 1796 kanovník Rychlovský, který žil v nevůli s vlastenecky smýšlejícím kanovníkem Locatellem. 15 srpna 1798 kázal Locattelli u sv. Víta česky a dotkl se i Rychlovského, jehož prý „s kacířem Husem“ srovnával. Rychlovský měl přátele v lidu, z jehož středu vypravili se 2 září t. r. deputací k arcibiskupu a k Rychlovskému se stížností do Locatella měšťané novoměstští Trupovský, Donát, Duský a Kratochvíle. 8 září stížnost se opakovala a tu již hrozili stěžovatelé, kteří měli i styky s německým kanovníkem Dobschem, Locatellovi kamenováním. Arcibiskup vyzval deputaci, aby kanovníku Locatellovi sama stížnost přednesla, k čemuž tato po některém zdráhání svolila. Mezi tím Rychlovský hleděl udržovati smýšlení odpůrci svému nepřátelské a byl s jakýmsi knězem Andresem přítomen poradě deputace ve staroměstském pivováře „u Sladkých“. Tu však věc se náhle obrátila. Měšťané shledali, že jednání Locatellovo nemělo rázu předpokládaného, a doznali křivdu, když se byli s ním osobně smluvili. Rychlovský stal se teď předmětem nevole, již sám proti Locatellovi podněcoval, a 7 října 1798 rozdávána před svatovítským chrámem lidu posměšná píseň „Rychlovská“ z knihtiskárny Beránkovské, při čemž prodavači volali: „Pojďte a kupujte písničku o českém kazateli,“ po hospodách pak ozývalo se heslo: „Zahraj mně Rychlovskou.“[1])

Vyšehradská kapitula byla sice zachována, ale důstojenství proboštské po celý život biskupa Kindermanna zůstávalo spojeno s biskupstvím litoměřickým. Když r, 1801 biskup Kindermann zemřel, osazeno opět samostatně probošství vyšehradské i byl jmenován proboštem Prokop baron Henniger z Eberka, dotud probošt jindřichohradecký, který snažil se, aby obročí své zvelebil. Nástupcem jeho stal se r. 1809 bývalý biskup chursk Karel Rudolf hrabě Buol-Schauenštejn.

Ale již po nemnohých létech hrozila opět ztráta důstojenství proboštského. Císař František hodlal totiž jmenovati litoměřického biskupa Chlumčanského arcibiskupem ve Lvově pro zvláštní zásluhy jeho za válečného roku 1813. Chlumčanský nejsa znalý polského jazyka, prosil však, aby v Čechách byl ponechán, načež ustanoven arcibiskupem lvovským vyšehradský probošt hrabě Buol-Schauenštejn, Chlumčanskému pak za zásluhy jeho přikázány požitky proboštství vyšehradského.[2]) Když však maličko později stal se rytíř Chlumčanský arcibiskupem pražským, měly býti navráceny důchody probošta vyšehradského v Litoměřicích jeho nástupci. Na štěstí sešlo s toho, když po Napoléonově pádu hrabě Buol vrátil se na stolec svůj chursk a při tom podržel i proboštství vyšehradské. Kapitulní děkan Antonín Veselý zemřel po 26leté správě děkanského obročí r. 1798, načež zvolila kapitula Florentina Taufa jeho nástupcem. Tento zemřel již r. 1803 a zvoleni Josef Narcis Maršálek, r. 1808 Jáchym Preis z Werthenpreisu. 24

[1]) Locatelli, 57.

[1]) Tamže, 58.

[2]) Frind, Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 279 sld.

května 1794 císařským ustanovením nařízeno, aby byli nadále na Král. Vyšehradě probošt, děkan, šest kanovníků praebendovaných a a šest titulárních, jimž účastenství u věcech kapitulních vzato. Volba děkana a kanovníků praebendovaných zůstavena kapitole, titulární kanovníci jmenováni dotud císařem na základě navrhovací volby kapitulou vykonané. Z kanovníků té doby vyniká zvláště Josef Dittrich, učený bohoslovec a upřímný i horlivý Čech, který byl spolu professorem dějin církevních na universitě pražské.

Probošství staroboleslavské bylo i nadále hodností více méně titulární, jíž a nevalnými příjmy podíleni různí duchovní hodnostáři. Po smrti Jošta hraběte z Pražmy stal se proboštem kapituly sv. Kosmy a Damiána Josef baron Maffé, r. 1808 pak Josef Chrysostom Bauer. Důležitější byl úřad kapitulního děkana, k jehož obročí náležela největší část zboží kapitulního, ze kteréž příčiny ale spojován z pravidla s jinými hodnostmi duchovními. Kapitulní děkan Krieger byl spolu kanovníkem, pak postupně děkanem i proboštem kapituly métropolitní a ve Staré Boleslavi zřídka se objevoval. Přes to se živým zájmem pečoval o rozvoj staroslavné kapituly, jíž založil bohatou knihovnu svatováclavskou. Nástupcem jeho stal se r. 1792 Norbert Vít hrabě z Klebelsberka. R. 1809 jmenován kapitulním děkanem světící biskup dr. Jan Rychlovský, jenž však již r. 1811 zemřel. Odtud po čtyři léta současně se stolcem arcibiskupským kapitulní děkanství neosazováno. Teprvé r. 1815 jmenován děkanem známý důvěrník arcibiskupa Chlumčanského a nepřítel biskupa Hurdálka dr. Antonín Hirnle.

Přes rozhodný odpor vlády, která nezamýšlela dotýkati se tolerance náboženské, neustávaly snahy stavů, zejména pak praelátův, aby byly oslabeny zásady tolerančního patentu na újmu evangelíků. Stavové žádali změnu odstavců 6 a 8 dvorního dekretu císaře Leopolda II ze dne 21 října 1791, jímž evangelíkům přístup k veřejným úřadům, jakož i nabytí inkolátu a práva k držení deskových statků se všemi důsledky vyjímečně byly povoleny, a sice opírali se při tom o nařízení Ferdinanda II i III a vytýkaly, že dispensi tolerančním patentem míněnou mohou udíleti zemské úřady, úřad podkomořský, ba i úřady krajské, čímž se právo dispensi udíleti zobecňuje, z práv pak s inkolátem spojených vylučovali místo a hlas na sněmu zemském, ježto prý účastenství v „národním zástupitelstvu“ není právem občanským a tudíž vyloučení z něho není ztrátou občanského práva. Podáním ze dne 20 června 1793 prohlásilo gubernium skrze referenta Josefa barona de Boulles, že trvá na své předstávce, stavovským názorům odporující ze dne 22 dubna 1791, načež referent dvorské kanceláře hrabě Saurau přičinil dne 6 července 1793 své seznání a císaři je předložil. Seznání Saurauovo bylo naprosto zamítavé z mnohých důvodů. Především vytýkáno stavům, že jejich výměr tolerance není správný, ježto pravá tolerance stanoví, že různost náboženských pojmů nemůže působiti nepříznivě v občanskou existenci, ale právo statkáře na místo a hlas sněmovní a na veřejné úřady jest zajisté bytelnou částkou občanských práv. Právo udíleti úřady veřejné přísluší výlučně panovníkovi a nemůže tudíž býti předmětem stavovských porad. Mezi dobami Rudolfa II, Matiáše a Ferdinanda II i III s jedné a dobou současnou s druhé strany nutno činiti rozdíly; za dob panovníků výše jmenovaných byla prý různost náboženská pláštíkem všech soukromých náruživostí a na štěstí prý doby přítomné nejsou za jemnějších zákonů záminkou k stavovským hnutím, aniž jest se obávati návratu bouřlivých dob oněch. Právo místa a hlasu sněmovního nebylo prý v uplynulém století příčinou vzpoury, nýbrž nesnášelivost některých katolíků, kteří dráždili protestanty a dle svědectví dějin ke spolkům s cizími mocnostmi dohánělí.[1])

Vláda zachovávajíc hlavní zásady tolerančního patentu, mohla se opírati o vzdělané vrstvy obyvatelstva a zvláště o josefinsky smýšlející část duchovenstva. Ovšem snášelivost kruhů těchto začasté byla podrobována zkouškám, když evangelíci přes neveliký počet svůj nemoudře zvyků katolických se dotýkali. O novém roce r. 1803 musili pastoři obou vyznání po rozkaze vládním vyzývati souvěrce při bohoslužbě, aby o katolických svátcích nebudili pohoršení veřejnou prací s vozy a pluhy.[2])

25 března 1802 vydány dva vlastnoruční listy císařské, jimiž některým tužbám katolických biskupů mělo býti vyhověno. Vedle úpravy mnišských poměrů již řečené věnována v nich péče i duchovenstvu světskému a ohlášeno, že zřízena budou dle potřeby

[1]) Dle současných podání; opisy v král. českém archivu zemském.

[2]) Vavák, Paměti IV, 209.

nová gymnasia, v každé pak diécési, dle možnosti v biskupském sídle, filosofické ústavy o dvou ročnících a theologické o třech ročnících. Konvikty a semináře studentské byly obnoveny a zabavené fondy navráceny. Soudní právomoc nad veškerým nešlechtickým duchovenstvem odňata magistrátům a počínajíc 1 listopádem 1802 dána zemskému soudu. Nepotřebné nové fary a lokálie měly při nejbližším uprázdnění býti zrušeny.[1])

Osvěta.

Jako Josef II nebyl ani František I přítelem vědeckého badání a přiměřené jemu úpravy škol. Převratné snahy, jež z Francie ohrožovaly všechny trůny, byly jemu dílem hloubavosti lidské, ve školách vypěstěné, a proto hleděl, aby školy zachovávaly si všední úkol semenišť pro různé obory života praktického. Zásadami těmi netajil se nikdy. Leopoldovský studijní řád nijak nehodil se do jeho záměrů, ponechávaje professorským a učitelským sborům rozsáhlou právomoc, která dle zásad tehdejší vládní soustavy náležela policii. 29 října 1802 byl tudíž řád tento zrušen a zavedeni opět fakultní a studijní direktorové s povinností po výtce dohlédací. Za okolností takových nebylo ovšem lze školám rozkvétati, a stalo-li se přece, jako na lékařské fakultě v Praze, že upoutala na se výkony svých členů širší pozornost, nebylo to zásluhou soustavy, nýbrž vynikajících a pro vědecká zkoumání zaujatých jednotlivcův.

Od dob Josefa II byla v zemích koruny české jediná toliko universita v Praze, která tehdy zápasila o přiměřené místnosti. Ku konci vlády Leopolda II pomýšlelo se na umístění celé university v jediné budově, načež starobylá kolej Karlova měla býti prodána. Ale universita měla v úctě památku svého zakladatele a podávala námitky proti vládnímu návrhu tak dlouho, až r. 1802 císař rozhodl trvale, že fakulty právnická a lékařská zůstanou v Karolinu, theologická pak a filosofická že umístěny budou v Klementinu, tato přenesená ze semináře svatováclavského, který byl určen pro nově zřizovaný stavovský ústav polytechnický.

[1]) Fr. Kryštůfek I, 338 sld.

Zřízení jednotlivých fakult pozměněno se zřením k praktickým účelům, jim vytčeným. Theologické fakultní studium zkráceno r. 1804 z dosavádních pěti let na čtyři léta. Císařským rozhodnutím ze dne 7 března 1806 spojeny byly obě stolice pastorální theologie, česká a německá, ale podmínkou ustanoveno, aby professor příslušný zplna ovládal oba jazyky. Na fakultě filosofické zřizovány nové professury a sice vedle stolice jazyka a literatury české stolice pro různé moderní jazyky a r. 1808 pro vědu náboženskou. Stolice této dostalo se mladému knězi dru. Bernardu Bolzanovi, v Praze r. 1781 z rodičů italského původu zrozenému, který s nadšením pravého učence hleděl posluchačům svým pravdy náboženské zdůvodňovati spůsobem vědeckým na základě filosofického poznání. Záhy byly přednášky jeho v universitě předmětem obecných hovorův a byly také různě vykládány. Hovory ty pronikly až ke dvoru, který nařídil, aby Bolzano teprvé provisorně ustanovený ku konci školního roku 1805 professury byl sprostěn. Ale přímluvy mnohých činitelů důležitých, zejména arcibiskupa Salma, který osobně ve Vídni o Bolzanovi a o jeho působení správu podal, spůsobily obrat příznivý. Bolzano jmenován professorem definitivním, uloženo mu ale, aby přednášel dle učebnice vědy náboženské, již sepsal vídeňský dvorní farář Jakub Frint. Teprvé r. 1811 direktor filosofické fakulty strahovský opat Milo Grün dovolil Bolzanovi, aby přednášel dle vlastních přednášek písemně upravených, jež slíbil dvoru ke schválení předložiti. Roku 1813 až 1815 Bolzano pro churavost nepřednášel, když pak pozdraviv se, opět úřad nastoupil, zloba a zatemnělost lidská spůsobily jemu těžká příkoří, která zasáhla i vysoce důležitá církevní místa v Litoměřicích.[1]) Současně s Bolzanem vstoupil na filosofickou fakultu pražskou Josef Stanislav Jandera, rodilý r. 1776 v Hořicích, kanovník řádu praemonstrátského na Strahově, který po osleplém professoru Vydrovi zaujal stolici mathematiky. Jandera, muž přísný a svrchovaně nestranný, působil v universitě pražské více než půl století a vynikal vedle vědy své láskou k domácímu dějepisectví i k jazyku a minulosti české.

Studium právnické upravováno se zřením ke změněným poměrům státním. Státní právo

[1]) (Bolzano), Lebensbeschreibung des dr. B. Bolzano mit einigen seinen ungedruckten Aufsätzen. Sulzbach 1836.

a říšské dějiny německé vypuštěny, když císařství německé zaniklo, římské a církevní právo omezeny, za to ale zřízena r. 1802 a až do r. 1824 osazována řádně stolice českého státního práva. Lékařské učení doplňováno nejvhodněji dle zvýšených požadavků doby a sice zřizovány znenáhla nové stolice pro státní lékařství, pro rostlinosloví, pro lučbu a pro farmakologii. Jsouc spojena s veřejnou nemocnicí a mnohými jinými ústavy léčebnými, vyšinula se lékařská fakulta pražská za prvých let XIX stol. na stupeň prvé lékařské fakulty rakouské, i v cizině uznávané. Hlavní zásluhu měli o rozvoj tento někteří professoři českého původu, jichž úspěšná činnost náleží však již periodě následující.

R. 1806 přidružil se k universitě stavovský ústav polytechnický, který přes válečné doby r. 1809 a 1813 záhy nabyl velikého významu. Zakladatelé jeho netajili si, že bude potřebí změn ve vnitřním zřízení ústavu mnohoslibného, aby vyhověl úkolu svému; zejména dálo se tak ustanovováním sil pomocných pro vyučování počátečné, aby výklady v hlavních předmětech netrpěly. R. 1813 přenesena z university stolice hospodářství, jež svěřena Antonínu šlechtici Zürchauerovi. S počátku přijímáni posluchači s vědomostmi jakýmikoli, ale stoupající počet posluchačů[1]) a zkušenosti nabyté byly příčinou, že žádáno nadále vysvědčení ze čtyř tříd gymnasiálních anebo z absolvované hlavní školy. Ústav byl pokládán s počátku za část university a professoři jeho připojeni k fakultě filosofické. Teprvé r. 1815 byl od university oddělen a za samostatný ústav prohlášen. Professorům hodnost dosavadní zachována.

Lyceum olomoucké s právem promočním v theologii i filosofii a s praktickým ústavem lékařským lišilo se velice od lyceí v jiných zemích. Vláda sama záhy viděla potřebu doplňovati lyceum novými stolicemi, čímž znenáhla osvojovalo si ráz university. Ještě za Josefa II r. 1788 založena stolice anatomie, r. 1801 stolice vědy náboženské pro učení filosofické, r. 1806 obnovena stolice všeobecného dějepisu a založena stolice pro řeckou filologii, r. 1810 uloženo profesoru anatomie, aby spolu přednášel posluchačům chirurgie o soudním lékařství, r. 1811 zřízena stolice zvěrolékařství. R. 1810 rozvržena právnická studia na dobu čtyřletí, čímž dostalo se lycei ve skutečnosti vedle úplného studia filosofického a theologického i úplného studia právnického. R. 1812 zamýšlela vláda ustanoviti čtyři professory hospodářských a lesnických věd, s čehož sešlo pro nedostatek místa. R. 1816 doplněno studium filosofie třetím ročníkem. V professorském sboru působili mužové znamenití, a sice vedle starších Monse a Karpe theologové Povondra, Pollaschek, Babor a Klein, mathematik Barthel, historik Beidtel a j.

K vysokým školám dlužno řaditi dva nové druhy ústavů vyučovacích, které vznikly ze snahy, aby odstraněn byl nedostatek duchovenstva. Byly to veřejné nebo biskupské ústavy theologické a ústavy filosofické. Potřeba ústavů theologických, v nichž by za dozoru biskupů byli alumnové vědecky i prakticky ku kněžskému úřadu vzděláváni, ukázala se býti naléhavou a r. 1802 zřízen byl nejstarší z nich v Hradci Králové. Zařízení jeho ničím nelišilo se od zřízení fakulty theologické, toliko neměl práva promočního. Z počátku trvalo studium po tři léta, r. 1814 připojen ročník čtvrtý. Dle vzoru ústavu králové-hradeckého zřízeny podobné ústavy v Litoměřicích, Budějovicích a r. 1809 v Brně.

Z téže snahy po doplnění prořidlých povážlivě řad duchovenských vyšla i instituce ústavů filosofických. Ústavy tyto zvány též po příkladě podobných ústavů lyceí, jakkoly neměly stolic právnických ani lékařských. V Čechách bývalo do r. 1754 veřejné studium filosofie u Piaristů v Litomyšli, které však vláda zakázala. Zásluhu, že ústavy tyto dotud neoceněné byly obnoveny a soustavně upraveny, měl biskup králové-hradecký hrabě Trautmannsdorf, který prohlédaje k odstranění nedostatku duchovenského, umluvil se s provinciálem Piaristů Františkem X. Friesem a podal císaři žádost, aby bylo veřejné učení filosofické v Litomyšli obnoveno. Žádosti té sice nedostávalo se v úředních kruzích porozumění ani zaslouženého doporučení, ale císař uznal důvody biskupovy a provinciálovy, načež 3 listopádu 1802 zahájeny přednášky v prvém ročníku, do něhož bylo zapsáno 32 posluchačů vedlé čtyř kleriků. Přednášeno bylo o logice, metafysice a mathematice. Vrchní správa ústavu náležela biskupovi, který ustanovoval své kommissaře z kruhů duchovenských, aby dozírali k chování filosofů mimo školu. Rektor biskupem rovněž ustanovovaný bděl nad vědeckým pokrokem posluchačů, úplně na roveň postave-

[1]) R. 1806 160 posluchačů, r. 1808 130. r. 1809 173, r. 1810 194, r. 1811 216, r. 1812 253, r. 1813 již 381.

ných posluchačům na universitních fakultách filosofických.

Zprávy úřední o zdaru učení litomyšlského podávané byly příčinou, že umlkl odpor v kruzích úředních. Císař sám přál ústavům podobným, které byly přiměřeným přechodem ze škol středních k odbornému studii fakultnímu, a dvorním dekretem ze dne 3 ledna 1803 nařídil, aby pro každou diécési zřízeno bylo alespoň po jednom ústavě filosofickém. V Čechách vedle Prahy zamýšleno zříditi filosofické ústavy v Plzni, Budějovicích, Litoměřicích a Broumově. Studium litomyšlské mělo býti zrušeno, leč by zavázali se Piaristé, že budou je vydržovati za roční příspěvek 650 zl. ze studijního fondu. Horlivý provinciál odpověděl, „že sebe a duchovní podřízené pokládá za nejnižší služebníky státu, k jehož blahu povinni jsou vším přispívati, a že by sám studium filosofické vydržoval, by chudoba řádu škol pobožných toho dopouštěla; s příspěvkem navrženým, ač nedostatečným, že jest spokojen a že zavazuje se, že studium filosofické v Litomyšli potřebným personálem opatří a dále povede, ježto Litomyšl jest téměř ve středu diécése a pro ústav ten místem nejpříhodnějším. Očekával, že Litomyšl i města okolní přispějí na opatření nutných přístrojů. Na základě této odpovědi nařízeno nejvyšším rozhodnutím ze dne 25 srpna 1803, aby zřízeny byly filosofické ústavy v Budějovicích, Litomyšli, Mostě a Plzni k vychování dorostu duchovenského za dozoru a řízení biskupů diécésních. Dodatkem oznámeno r. 1804, že vedle kandidátů duchovního stavu mají přístup na ústavy filosofické i jinoši, kteří chtí se oddati studii věd právních nebo lékařských. Ústavy tyto měly býti upraveny o dvou ročnících, zvaných obecně logikou a fysikou. Dle studijní osnovy ze dne 9 dubna 1805 mělo se vyučovati v každém ročníku po 18 hodinách týdně a sice v prvém ročníku mathematice, theorétické filosofii, dějinám obecným, náboženství a řečtině, ve druhém praktické filosofii, fysice, dějinám, náboženství a řečtině. Volnými předměty byly technologie, přírodopis se zřením k hospodářství a lesnictví, aesthétika, mathesis forensis, dějiny filosofie, dějiny umění a věd, paedagogika, diplomatika a heraldika. Filosofii, fysice a mathematice mělo se vyučovati jazykem německým. Kdo chtěl z absolventův ústavů filosofických studovati na universitě práva, theologii nebo lékařství, tomu bylo ještě poslouchati třetí ročník filosofie na universitě.[1]) Studium litomyšlské zůstalo v rukou Piaristů, kteří osazovali je nejlepšími svými silami, jako slaveným svou dobou astronomem drem. Florem Staškem a historikem Germanem Presidentem. Studium budějovické svěřeno Piaristům a cisterckému klášteru ve Vyšším Brodě, studium plzeňské r. 1803 založené praemonstrátům teplským, mezi nimiž od r. 1810 působil nadšený později vlastenec a buditel, prof. dr. Josef V. Sedláček, vyučuje mathematice a latinské filologii; studium v Mostě rovněž oddáno Piaristům. R. 1807 otevřen v Brně filosofický ústav s biskupským kommissařem, který byl spolu ředitelem, a 6 professory. Posluchačů bývalo z pravidla 300 i více. Kláštery rajhradský a svatotomský ustanovovaly po dvou professorech, novoříšský po jednom.[2]) Z professorů zvláště vynikal ušlechtilý vlastenec-piarista Dominik Kynský, od r. 1809 professor obecných dějin a literatury české. S filosofickým ústavem brněnským měl společnou správu filosofický ústav v Mikulově, r. 1807 proboštem ve Stožci Matějem Liesnekem založený, na němž vyučovali místoředitel a 6 professorů z řádu Piaristů.

Také gymnasia dožila se za dob císaře Františka mnohých změn ve vnitřním ústrojí i v počtu svém. Samospráva professorských sborův a měsíční porady konferenční, Leopoldem II nařízené, osvědčovaly se velice i byly oprávněné naděje, že z ústavů těchto vyvinou se pravá semeniště vzdělanosti. Studijní konsess vídeňský rozvoj tento podporoval. Významno jest zajisté nařízení jeho, zaslané guberniem všem gymnasiím českým 12 února 1793, aby sbory v poradách svých toho roku uvažovaly a návrhy své podaly k těmto otázkám: Co jest pravým účelem gymnasia? Kterým předmětům má se na nich vyučovati? Jak učivo dle tříd rozděliti? Kterým jazykem každému předmětu vyučovati? Jakých knih, jaké methody vyučovací při každém předmětu užívati? Jak povznášeti mravné vzdělání? Jak odpomoci nedostatku učitelstva? Není lze nepoznati, že dotazník tento souvisel se stížnými spisy stavů českých, zejména s přáním, aby alespoň částečně jazyk český znova do gymnasií byl připuštěn. Vyplnění této touhy také bylo po zřízení universitní stolice pro jazyk a literaturu českou očekáváno a sluší zajisté přičísti na vrub to-

[1]) Štěpánek, Dějiny c. k. vyššího gymnasia v Litomyšli, 86—88.

[2]) Wolny, Brünner Kreis I, I, str. XLVII.

muto očekávání, že již předem na některých gymnasiích professoři pozornost ku pěstování jazyka českého obraceli. Když r. 1800 navštívil krajský hejtman chrudimský Jan Markvart svob. pán Koc z Dobře gymnasium litomyšlské, byl vítán v poesii od žáků básní latinskou, německou i českou, což vzbudilo zvláštní radost jeho. A také když visitoval piaristský provinciál Friese gymnasia řádu svého, byl vítán vedle latinských a německých básní i básněmi českými, jež žáci sami skládali.[1])

Ale vyplnění této tužby zdrželo se a mezitím události politické byly příčinou, že omezen volný ruch gymnasia utěšeně oživující. Řada nařízení vydávána ve příčině kázně a zvláštní pocit budí v nás rozkaz z r. 1800, aby žáci, kteří by nedbali kázeňských předpisův a nabyli vysvědčení třídy třetí, byli bez okolků k vojsku odvedeni. Dvorním dekretem ze dne 22 října 1802 zrušena samospráva professorských sborův a obnoveni direktorové zemští i krajští. Zemským direktorem ustanoven František Faustin Procházka, dosud direktor tří gymnasií pražských. Po jeho smrti r. 1810 rok byl spravován úřad ten zatímně, až r. 1811 jmenován zemským direktorem gymnasií převor řádu maltezského František Wilhelm.

Dvorním dekretem ze dne 16 srpna 1805 dostalo se gymnasiím nového zřízení. Veškera venkovská gymnasia odtud byla pětitřídní, gymnasiím v hlavních městech dostalo se však ještě třídy šesté. Soustava třídních professorův odstraněna a vyučování jednotlivým předmětům oddáno odborníkům. Hlavní váha při posuzování žáků kladena na jejich chování a na prospěch v náboženství i jazyku latinském. Na gymnasiích v Čechách vyučováno ve druhém půlletí třídy třetí nebo syntaxe i dějinám českým. Školní plat obrácen na stipendia, jichž r. 1808 dvorní kancelář pro gymnasia česká ustanovila 81, každému ústavu počet určitý přidělivši. Pro mravné a pilné žáky r. 1808 opět ustanoveny knihy odměnami nebo prémiemi, hlavně z oboru klassického, přírodopisu, dějepisu, zeměpisu. Knihy ty rozdíleny vyznamenaným (praemio donati) slavnostním spůsobem a jménem panovníkovým (munificentia Augusti), což ve knize vedle jména vyznamenaného žáka označeno.

[1]) Štěpánek, Dějiny c. k. vyššího gymnasia v Litomyšli, 58 sld.

Do doby té spadají i prvé počátky obnovené snahy, aby do gymnasií byl opět vzat jazyk český. Zásadně protivné stanovisko vídeňských vládních kruhů překonáno bylo skutečnou potřebou, neboť pociťován v úřadech nedostatek sil obou zemských jazyků znalých. Proto nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat navrhl r. 1811 vládě, aby vyučování jazyku českému bylo na gymnasiích českých znovu zavedeno. Jednání o návrhu tom trvalo po pět let, až 23 srpna 1806 nařídila dvorní kommisse studijní, aby 1) na gymnasia v městech pouze českých nebo tak řečených utraquistických navrhováni byli toliko praefekti a professoři jak humanitní tak grammatikální českého jazyka znalí; 2) aby na těchto gymnasiích žáci, kteří osvojili si znalost jazyka českého ve škole triviální anebo domácím vychováním, cvičili se také v českém překládání a ve skládání prací samostatných; 3) aby se na počátku každého roku školního v posluchárnách filosofických a právnických oblašovalo, že bude dávána přiosazování politických úřadů v zemí českých přednost těm, kdož prokáží se znalostí jazyka českého, při schopnostech jinak stejných. Následkem toho zavedeno vyučování češtině na gymnasiích pražských, v Boleslavi Mladé, Brodě Německém, Budějovicích, Jičíně, Jindřichovu Hradci, Klatovech, Králové Hradci, Litoměřicích, Litomyšli, Písku, Plzni, Rychnově a Slaném.[1])

Nutkavá potřeba přiměla vládu, že svolila zásadně k obnově zrušených anebo k založení nových gymnasií. Stát sám obnovil v Čechách dvě bývalá jesuitská gymnasia, která odtud měla býti vydržována ze studijního fondu a ponechána volné konkurrenci duchovních i světských professorů. Byla to gymnasia v Jičíně a Jindřichovu Hradci, r. 1807 znovu otevřená. Ostatní gymnasia byla zřízena buď řády duchovními buď obcemi za pomoci řádů. Nejhorlivěji vedli si Piaristé, kteří za krátkou dobu obnovili hojná gymnasia v Čechách i na Moravě, v Ostrově, Příboře, Rychnově, Slaném a Třebové Moravské. Augustiniáni obnovili gymnasium r. 1806 v Lipé,[2]) želivští Praemonstráti r. 1807 v Brodě Německém. Horlivou snahou měšťanstva klatovského shromážděn značný fond, z něhož

[1]) Zelený, Život Josefa Jungmanna, 159. Rybička, Přední křisitelé národa českého I, 110, 155.

[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1806, č. 136.

r. 1812 zřízeno bylo gymnasium a oddáno správě Benediktinův Emauských v Praze.

Přátelé umění hudebního v kruzích šlechtických nesli tehdy těžce, že bylo lze v Praze s těží toliko sestaviti úplný dobrý orchéstr, a proto založili František Josef hrabě z Vrtby, František hrabě ze Šternberka, Jan hrabě z Nostic. Kristián hrabě Clam z Gallasa, Fridrich hrabě z Nostic, Karel hrabě Firmian, Jan hrabě Pachta a František hrabě z Klebelsberka r. 1808 „spolek ku podporování umění hudebního“, k němuž ihned přistoupilo 22 šlechticů s ročním příspěvkem 6600 zl. V krátce bylo již členů 46 s 10.000 zl. ročních příspěvkův a v prvé valné schůzi 31 března 1810 zvolen Jan hrabě z Nostic předsedou. Když se výbor ustavil, schválen 14 května 1810 návrh hraběte z Klebelsberka, aby byla zřízena vysoká hudební škola, prvá v střední Evropě, a ihned přijati ředitel, adjunkt, učitelé housli a violy, cella, kontrabasu, flétny, klarinetu, oboë, fagotu, rohu a polnice. Prvým ředitelem byl Fridrich D. Vebr, od něhož pocházela i první osnova vyučovací. Škola byla rozdělena ve dvě oddělení po třech létech. V oddělení prvém měli se žáci učiti nástrojům jednotlivě, v oddělení vyšším vyučováno společnému hraní skladeb orchéstrálních. V odpoledních hodinách vyučováno předmětům literním. Koncem r. 1811 zahájeno vyučování v místnostech, jež účelu pronajal klášter dominikánský.[1])

Smýšlení šlechty české umění přející dalo vznik tou dobou i vysoké škole umění výtvarných v Praze. Původcem byl hrabě František Antonín Novohradský z Kolovrat, který již při zřizování ústavu polytechnického měl v pilném zření pěstování umění výtvarných. Jím vyzváni jsouce, sstoupili se 5 února 1796 František hrabě Šternberk, Rudolf hrabě Černín, František hrabě z Vrtby, Antonín Isidor kníže z Lobkovic, Bedřich hrabě z Nostic, Kristián hrabě Clam z Gallasa a Josef hrabě Čejka z Olbramovic v družstvo, jež mělo pečovati, „aby klesající vkus umělecký vůbec byl povzbuzen, aby se zamezilo vyvážení z vlasti zbývajících ještě děl uměleckých, aby byla založena obrazárna a zřízena škola umělecká“. Téhož ještě roku zřízena obrazárna a dvorním dekretem ze dne 10 září 1799 svolil císař, aby otevřena byla škola umělecká, jejíhož vedení podjala se soukromá „Společnost vlasteneckých přátel umění“; spolu vykázal císař novému ústavu místnosti v Klementinu. Komorní malíř knížete biskupa pasovského Josef Bergler jmenován ředitelem a sám po dvě léta i vyučoval kreslení. R. 1802 povolán kovorytec Antonín Herzinger, r. 1806 krajinář Karel Portel. Roku 1803 čítalo se již 70 řádných žákův.

Nejdůležitějším opatřením v oboru obecného školství bylo zrušení neoblíbených školních kommissařů, jichž působnost r. 1804 oddána v každé diécési konsistořím, v této příčině podřízeným gubernii a na biskupu nezávislým. Konsistořím bylo zejména dbáti, aby učební methoda a zkoušky byly dle vládních nařízení a předepsaných školních knih vykonávány. Guberniím uloženo spolu, aby přísně dozíraly, zachovávají li se předpisy o povinné docházce do školy. 5 února 1809 referoval nejvyšší dvorský kancléř císaři, že v diécési králové-hradecké nechodí ještě do školy 32.033 dětí, ač prý se poslední dobou počet dítek školu navštěvujících o 8551 zvýšil.[1]) Konsistoře spravovaly školy obecné odtud prostředkem biskupských vikářův.

O snahách stavů českých zříditi odborné školy pro obchod a průmysl výše již bylo položeno. Pohříchu ztroskotaly se tyto i podobné snahy o úskalí nedostatečných financí. Gubernium české podalo sice císaři 30 ledna 1800 návrh, aby za povznesením průmyslu bylo vyučováno pěstování lnu, ale návrh ten nedošel vůbec odpovědi.[2])

S tehdejším směrem rozvoje školského úzce souvisí pokusy o nové spůsoby kommunikační, které bezděky, ač v jiném útvaru, staly se epochálnými. V srpnu r. 1807 založil Antonín Isidor kníže z Lobkovic hydrografickou společnost se sídlem v Praze, jíž vytčena úloha upraviti a usplavniti toky českých řek a zvláště provésti často již zamýšlené spojení Vltavy s Dunajem. Předním činitelem nové společnosti byl prof. Gerstner, kterémuž dostalo se ihned úlohy, aby všechny dosavádní návrhy o spojení obou řek přezkoušel a nejvhodnější ku provedení označil. Gerstner v průvodu dvorního rady svob. pána Pacassy zkoumal ihned a bedlivě všechny známé návrhy a výsledek byl, že

[1]) Debrnov, Stručné dějiny konservatoře pražské, 1—9.

[1]) Meynert, K. Franz I, 222.

[2]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 90.

v pamětním spise, jejž 31 prosince 1807 hydrografické společnosti předložil, prohlásil se proti nákladné a nehrubě praktické stavbě průplavu i navrhoval, aby pro snazší a rychlejší dopravu byl Dunaj s Vltavou spojen železnou dráhou. Návrh potkal se s nadšeným souhlasem přítomných a jakkoli válečné doby byly nemalou překážkou, přece horlivě přemýšleno o zdárném jeho provedení. Bylo úmyslem zboží od řeky k řece převážeti po železné dráze na velikých vozích nákladních a za tou příčinou konána měření i počítány potřebné náklady. Gerstner sám sestrojil vzorec podobného vozu o osmi malých kolech, 3″ v průměru majících, která po dvou na sobě měla býti postavena, aby svrchní kola otáčela se na návoji spodních, a vypočítával, že na železných kolejích utáhne jeden kůň tolik, jako při obyčejném voze čtvero koní.[1]) R. 1813 uveřejnil Gerstner výsledek svých šetření zvláštním spisem[2]) dnes zapomenutým, ale na výsost důležitým, ježto byl prvou co do doby publikací na pevnině evropské, která pochopila význam železných drah a stavbu jejich doporoučela. Pohříchu provedení myšlenky této uvázlo a stavba prvé železné dráhy v Čechách a vůbec v Evropě byla zůstavena geniálnímu synu jeho.

Tísnící vládní směr dusil i samostatný život vědecký. Že tento zúplna nezanikl, toho zásluha přísluší Královské české společnosti nauk, která přese všechnu nepřízeň dob plnila horlivě úkol soustřeďovatele bádavosti vědecké. Byl to úkol těžký, neboť společnosti, jejímž hlavním zdrojem finančním byla výsada na vydávání každoročních schématismů r. 1799 udělená, nedostávalo se především prostředků peněžitých. Četná úmrtí zdecimovala společnost tou měrou, že třída mathematicko-fysická čítala r. 1814 již jen dvé členů, třída pak historická patero. R. 1804 ohlášena byla do Prahy návštěva císařova a vyzvána nejvyšším purkrabím i společnost nauk, aby uspořádala slavnostní sedění, jehož se císař súčastnil. Tu nabízel se Dobrovský, že by četl o českém právu nástupnickém aneb o podpoře, jíž se dostávalo vědám od králů českých, Cornova pak chtěl čísti o dědičné jednotě mezi rodem lucemburským s habsburským. Když však nejvyšší purkrabí projevil přání, aby mohl do přednášek těchto předem nahlédnouti, odvolal Dobrovský ochotu svou a též tak nepochybně učinil i Cornova, ježto přednáška jeho při císařské návštěvě 1 října 1804 konána nebyla.[1])

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1809 čís. 13.

[2]) Zwei Abhandlungen über Frachtwägen und Strassen und über die Frage, ob und in welchen Fällen der Bau schiffbarer Canäle, Eisenwege oder gemachter Strassen vorzuziehen sei. V Praze, 1813.

Stav národnosti české za válek francouzských.

Prvá polovice panování císaře a krále Františka jest velice důležitým obdobím i v probuzení národa českého. Snahy vlastenecké ku konci let tereziánských skromně počínající za dob Josefa II a Leopolda II překonaly domněnku, že není již národ český k novému životu spůsobilý, a císařské rozhodnutí, jimiž svěřena Pelclovi nově zřízená stolice pro jazyk a literaturu českou, byla prvým zřejmým úspěchem směru obrodu národa českého připravujícího. Přes veškeren tlak poněmčující centralistické soustavy a na ní závislé byrokracie přály okolnosti různé národním snahám českým. Tu především sluší vytknouti osobnost Josefa Dobrovského, která dovedla autoritou svou spojovati protichůdné směry, jevící se již tehdá v úzkém kroužku vlastenců, a získati vlastenecké snaze mocnou podporu českého urozenstva. Dobrovský byl tehdy skutečným vůdcem vlasteneckého tábora českého. K jeho důvěrným přátelům náleželi vysoce vzdělaní šlechticové, hrabata Kašpar a František ze Šternberka, Alois kníže z Lobkovic, František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, od r. 1811 nejvyšší purkrabí pražský, kteří dovedli zjednati vlasteneckým snahám podpory i v kruzích vyšších. Bylo s nemalým prospěchem české věci, že až do své smrti 1809 byl František Faustin Procházka direktorem všech českých gymnasií, referentem pak o věcech školských rovněž vřele vlastenecky cítící guberniální rada František Tvrdý. Na arcibiskupském stolci pražském seděl po smrti arcibiskupa Salma rytíř Chlumčanský, který již v Litoměřicích byl se vybavil z názorů německých členů pražské métropolitní kapituly, a biskupové hrabě Trauttmannsdorf i Hurdálek byli známými příznivci českého jazyka. Podporu těchto mocných činitelů není lze doceniti. Příznivci jazyka českého a snah obrodných vyskyto-

[1]) Kalousek, Děje král. české společnosti nauk, 103.

vati se počali i v kruzích úřednických a důstojnických. Rytíř Jeník z Bratřic, který měl dostatečnou příležitost, aby oznámil se smýšlením vyšších kruhů společenských, vzpomíná dvou osobností výše postavených, jež sluší připočísti k tehdejším vlastencům. Prokopa Platzra z Vonsídla, krajského hejtmana berounského, nazývá Jeník znamenitým Čechem, kterýž nejraději česky rozprávěl,[1]) a rovněž velikými příznivci Čechů byli jemu podmaršálek Josef Rosner svobodný pán z Rosenegga a choť jeho Valburga rodilá z Ehrenburka. R. 1826 stal se svobodný pán z Rosenegga ve Vídni plukovníkem a adjutantem vévody Würtemberského, načež skvělá domácnost jeho stala se na mnohá léta střediskem všech Čechů vídeňských. Rosner znal prý kde kterého Čecha a v domácnosti jeho mluvilo se téměř jen česky. V salonech jeho choti scházíval se kroužek českých paní, pro něž neť baroněina hraběnka Künburgová, v Praze objednávala české knihy, dle výběru, rytířem Jeníkem z Bratřic pořízeného, načež ve schůzkách jednotlivé paní z nich předčítaly.[2])

Tento pokrok ve snahách vlastenských i obrozenských nejlépe jest charakterisován obranou jazyka českého, již s nadpisem Sláva a výbornost jazyka českého (V Praze 1792) sepsal pražský měšťan Jan Rulík. Ze spisku Rulíkova prokmitávají již naděje v lepší budoucnost českého národa a pozoruhodno jest přání v něm obsažené, aby bylo lze Čechu vyššího vzdělání nabyti svým jazykem.

Počet vlastenců ve veřejných úřadech postavených anebo jiná vzácná místa zaujímajících vzmáhal se utěšeně. Náleželiť k němu z duchovních hodnostářů kanovníci Rychlovský a Medlín, emauzský opat Škoda, želivský opat Zikmund Hemerka, provinciál Minoritů Mořic Svoboda, provinciál Dominikánů Jakub Šantl, vyšehradský kanovník a universitní profesor dr. F. Dittrich, farářové pražští dr. Václav Rokos u Matky Boží před Týnem, Fr. Grabat u sv. Jindřicha, Matěj Haupt na Strahově, Matěj Kroila u sv. Vojtěcha, Diviš John u sv. Jiljí, evangelický superintendent v Praze Štěpán Leška, guberniální rada František Tvrdý, magistrátní rada a dlouholetý zástupce městského stavu ve sněmu zemském Antonín Slivka, universitní professor František Němeček, budějovický kanovník Pinkas, J. Koželuh, ředitel kůru u sv. Víta, Václav Lumenda, učitel u sv. Jindřicha, a Vavřinec Amort, učitel u sv. Štěpána oba v Praze, rychtář Vavák v Milčicích i j.[1])

Vedle obou předních vlastenců Dobrovského a Pelcla nejúčinněji a také i nejzáslužněji působil tehdy Kramerius, jenž získal půdu v národě české knize a českým novinám. Když nepohodl se r. 1789 se Schönfeldem, založil Kramerius svůj vlastní časopis Pražské poštovské noviny na r. 1789 vydané prací a nákladem V. M. Krameriusa, kterýž ale po stížnosti Schönfeldově od r. 1791 zván Krameriusovy c. kr. vlastenské Noviny. Úprkem získal si časopis tento svěžím způsobem i správným jazykem psaný a zajímavé zprávy přinášející oblibu v českém čtenářstvu, takže vedle něho Schönfeldovské noviny bídně živořily, až i neslavně zanikly. Vedle novin založil si Kramerius i prvé české nakladatelství, z něhož vycházely dobré překlady spisů jinojazyčných a přetisky starších klassických děl. Nakladatelství toto, českou expedicí zvané, stalo se ohniskem všech českých snah a nebylo vlastence, který by do Prahy zavítav, nenavštívil Krameria v jeho expedici.

Vzrůstající vlastenecký zájem působil mohutně v generaci mladší, která vzdělávala se ku konci XVIII stol. na universitě a byla účastna přátelské pozornosti vlastenců starších, z nichž Dobrovský a Vydra ochotně každému vlastenci podpory a povzbuzeni poskytovali. Mezi posluchači university pražské tou dobou byli jinoši, kteří se zanícením oddávali se snahám vlasteneckým a snili o prostředcích, kterak probuditi národ český k nové činnosti a k významu hodnému minulosti. Antonín Puchmayer, Josef Jungmann, Jan a Vojtěch Nejedlí, Šebestián Hněvkovský — toť nejpřednější jména mužů, kteří určeni byli, aby v krátké době byli prvními zákopníky probouzejícího se k novému životu národa. Všichni naplněni byli jedinou touhou prospěti národu svému pěstováním písemnictví českého způsobem době přiměřeným, překlady i spisy původními, a za tou příčinou i oddávali se horlivě studii cizích jazykův i pohrouželi se do klassických děl střední

[1]) Bohemica I. (1838), 618.

[2]) Jeník z Bratřic, Bohemica VII (1838) 242 až 245. K místu přiložen původní baroněin dopis poděkovací, v němž zpráva i o baronce de Bretonne, na Moravě vyrostlé, kterak dychtivě čte u ní české básně.

[1]) Rybička, První křisitelé I, 24.

doby písemnické. Vedle nich s části již před nimi působili spůsobem Krameriovým měšťan Jan Rulík a publicista Jan Hýbl, tento jsa redaktorem Schönfeldských novin až do jejich zániku. Když r. 1800 roznemohl se Pelcl, stal se Jan Nejedlý jeho zástupcem a když 4 února 1801 Pelcl zemřel, povolán Nejedlý na jeho stolici. 16 listopadu 1801 uváděl Ungar Nejedlého v nový úřad za okolností, které ukazovaly jasně, jakou přízní těší se již snahy vlastenecké. „Neboť snad nikdy", praví Antonín Rybička,[1]) „před tím ani na potom nebyla tak zvaná česká síň (č. 3 v I poschodí Klementinském vedle c. k. knihovny) přeplněna tolika a tak vzácnými hosti, jako dne výše dotčeného. Byliť tu přítomni: tehdejší praesident gubernia českého a hejtman městský hrabě Josef Vratislav z Mitrovic, pán národnosti české upřímně nakloněný, mnoho starších a mladších šlechticů domácích, jako mladý kníže Lobkovic, hrabata Šternberk, Kolovrat, Lažanský, Chotek, Nosticové, Hartigové, rytířové Šmitgrabner, Jeník a jiných více, celý učitelský sbor fakulty filosofické se ctihodným St. Vydrou v čele, vlastenští studující všech čtyř fakult a téměř všichni v Praze žijící spisovatelé čeští a milovníci jazyka domácího." Obšírnou řečí uvedl se Nejedlý posluchačstvu, ukazuje k přednostem jazyka českého, ku příbuznosti jeho s jazyky slovanskými jakož i k potřebě a užitečnosti jeho v životě veřejném i soukromém. S oprávněnou hrdosti prohlašoval řečník, že tolikéž čest a hrdost národní toho vyhledávají, aby každý poněkud vzdělaný člověk důkladně se znal ve svém jazyku mateřském. „Bylať pak také onano řeč jeho skutečně tak srdečná a při tom tak jadrná a rázná, ano tak uchvacující a nadšená, že nejedni z posluchačů zjevně jásali, jiní pak, a to starší, až k slzám pohnuti byli, tvrdíce vůbec, že uvázáním se Jana Nejedlého ve stolici tuto řeči a literatuře české vzešla nová, šťastná doba."[2]) Nejedlý sám řeč svou vydal tiskem a Jan Rulík složil „K oslavení toho památného Čechům dne" i báseň příležitostní, jež byla obecenstvu rozdávána a spisovatelem i do jeho Kalendáře historického pojata.

Pětadvacítiletý Nejedlý byl od té chvíle vedle Dobrovského prvou autoritou mezi vlastenci, mezi nimiž populárním spůsobem ještě působili Rulík a Hýbl. Tento vedle Krameria byl tehdy jediným českým novinářem. Než Nejedlému nedostávalo se spůsobilosti, aby na dlouho dovedl upoutati na sebe pozornost, poněvadž v důležitých věcech dával na jevo nedostatek vytrvalosti, pročež záhy předstižen byl vlastencem, který za prvých let XIX. stol. učinil nový střed českých snah ve zněmčených již Litoměřicích. Byl to Josef Jungmann, r. 1777 rodilý, od roku 1800 professor v krásně položeném městě polabském.

Praktická potřeba byla tehdejším vlastencům mocnou podporou v ušlechtilých snahách obrozovacích. Citelný nedostatek kněžstva a zkušenosti v úřadech shledané přiměly důležité kruhy, aby uvažovaly o znovuzavedení jazyka českého do škol, z nichž byl tereziánsko-josefinskou germanisací vypuzen. Ještě však než ve příčině té vláda dospěla k určitému rozhodnutí, počali čeští professoři na některých gymnasiích sami češtině vyučovati. Činil tak zejména Jungmann hned jakmile v úřad nastoupil a příklad jeho zvolna docházel následovníků. R. 1802, již s povolením vládním, počal Karel Ignát Thám, jakkoli nebyl professorem, vyučovati češtině po několik hodin týdně za plat na gymnasii akademickém v Praze. Současně obrátil mladý vlastenecký kněz Josef Miroslav Rautenkranc pozornost biskupa králové-hradeckého k potřebě, aby duchovní znalí byli jazyka českého, a počal se svolením biskupovým přednášeti na nově zřízeném theologickém ústavě v Králové Hradci alumnům o jazyku a krasořečnictví českém, zahájiv vyučování své krásnou a jadrnou řečí o thematě: Proč a kterak dokonalá češtiny známost českému duchovnímu pastýři potřebna jest a mezi nejhlavnější vlastnosti a povinnosti se počítá.[1])

Horlivá snaha českých vlastenců přinášela záhy ovoce. Na všech stranách a zejména v katolickém duchovenstvu jevilo se horlivé účastenství s okřívajícím českým písemnictvím jakož i účinná podpora v uplatňování českého jazyka. Zajímavý toho doklad zůstaven z Krumlova. Starobylé sídlo někdy pánů z Rožmberka ve druhé polovici XVIII stol. rychle se poněmčovalo, zvláště přičiněním tamního praeláta Jana Františka Kfellera ze Sachsengrüna, který za 37letého působení svého odstranil odvěkou českou bo-

[1]) Přední křisitelé I, 94.
[2]) Rybička, I, 95.

[1]) Rybička, Přední křisitelé, I, 97 sld.

hoslužbu z arciděkanského chrámu sv. Víta do chrámu podměstského. Když r. 1799 stal se nástupcem Kfellerovým dosavádní děkan v Brandejse n. L. Antonín Gosko ze Sachsenthála, ustanovena za přičinění kanovníka Pinkasa na některé svátky česká bohoslužba s kázáním opět ve chrámu arciděkanském a arciděkan Gosko, kněz od Čechů velice vážený, sám začasté česky kázal, o čemž nemeškal Pinkas příteli svému Vavákovi do Milčic radostnou zprávu podati.[1])

Mladší generace vlastenců, mezi nimiž vynikal Antonín Jaroslav Puchmayer, snažila se, aby vedle obecných novin dostalo se vzdělanějšímu čtenářstvu českémi i periodického spisu pro vyšší potřeby duševní. Úmysl ten schvalovaly i starší vlastenecké auktority, Dobrovský, Pelcl, Kramerius, a byly ochotny účinně jej podporovati. Smrt Pelclova r. 1801 zmařila úmysl, jehož se teprvé po pěti létech podjal Jan Nejedlý, počav vydávati čtvrtletní spis se záhlavím „Hlasatel český“. V něm Nejedlý horlivě pěstoval vzájemnost literární i s Moravany, Slezáky a uherskými Slováky a vešel ve styky za tou příčinou s předními muži na Moravě, ve Vídni i Uhřích, kteří pěstování jazyka a literatury české se tehdy podjímali.

Dále než Nejedlý šli Puchmayer a Jungmann, obrátivše zření své ku vznešené myšlence vzájemnosti všeslovanské, zejména k potřebě styků s duševním životem ruským. V XVIII stol. však za duševního úpadku našeho národa zanikla paměť dávných stykův s Rusy a když r. 1736 prvá ruská vojska táhla Karlu VI skrze Čechy na pomoc k Rýnu, zdáli se býti ruští vojínové českému lidu cizinci. Ale vědecký rozruch Durychem a Dobrovským spůsobený, který přihlížel k blízké příbuznosti jazykové Čechů s Rusy, pobídl mladé vlastence, zvláště studující filosofie v universitě pražské, že jali se studovati horlivě jazyk ruský a jeho tehdy rozkvétající literaturu. R. 1792 podnikl Dobrovský z uložení král. české společnosti nauk a v průvodu Jáchyma hraběte ze Šternberka památnou cestu do Švédska, odkudž zajel na Rus, kdež po delší čas meškal v Petrohradě, Moskvě i Kyjevě. Výtěžky z cesty této měly následkem přímé styky patriarchy českého s předními muži ruskými, jichž ohlas šířil se i v lid český; získaltě Dobrovský „rozšířením svého rozhledu a stykem s učenci cizími, skutečným poznáním národův a řečí slovanských. Cesta jeho budila dlouho ještě živý zájem u mladší generace.“[1]) Téhož ještě roku meškala v Praze vévodkyně Kuronská a hovořila s některými vlastenci rusky.[2]) Když r. 1799 očekáván do Čech a do Prahy příchod Rusů proti Francouzům na pomoc táhnoucích, bylo všude, kudy táhnouti měli, největší napjetí a uvítání jejich dělo se se srdečnou upřímností. Zprávy novin i paměti Vavákovy dosvědčují, jakou radost působili Rusové českému lidu, když dovedl se mateřským jazykem s nimi smlouvati. Naděje bezděky budila se v mysli vzdělanců českých, že našemu jazyku kyne lepší budoucnost ze vzájemnosti s velikým slovanským národem.

Touž dobou povolán Jungmann na gymnasium litoměřické, kamž odebral se, vyzbrojen jsa zevrubnou znalostí ruského jazyka. V ústraní svého působiště pozoroval Jungmann bedlivě vývoj veřejných událostí a pohlížel na ně se stanoviska již ryze slovanského. „Cokoli se dělo na poli válečném neb diplomatickém, jediná jeho myšlenka byla vždy, kterak prospívati bude Slovanům. Mohutné Slovanstvo bylo mu nejjistějším rukojemstvím, že i národ český unikne konečně útrap jej svírajících.“[3]) R. 1813, když lítice válečná zahostila se v nejbližším pomezí Čech a vlast naše přeplněna byla vojsky spojeneckými, nabyl Jungmann příležitost osvědčiti znalost jazyka ruského jak v potřebách úřadů tak osobním stykem s důstojníky a s vojenskými duchovními ruskými, kteréž styky zůstavily trvalý dojem v mysli jeho. 10 září 1813 píše příteli svému A. Markovi, že předevčírem přišed z Prahy, nalezl u sebe ruského generála Tolla. Pohříchu nedovídáme se, jakého obsahu byla rozmluva, již měl Jungmann s vynikajícím a vysoce vzdělaným generálem tímto.

Také v Praze byli Rusové pro slovanský původ svůj rádi vídáni a stýkali se hojně se společnostmi českými. Nadšenými slovy vyličován zejména příjezd cáře Alexandra do Prahy, „tohoto veleslavného slovanského mocnáře do rovně slovanského hlavního a vznešeného města Prahy“, jakož psáno bylo z Prahy do Palkovičova Týdenníka.[4]) Obyvatelstvo pražské osvětlilo slavnostně ulice, kterými cář Alexandr jel, „a vojsko ruské

[1]) Vavák, Paměti III, 539.

[1]) Literatura česká devatenáctého století I, 177.
[2]) Rulik, Kal. histor. III, 63.
[3]) Zelený Život, Josefa Jungmanna, 139.
[4]) U Zeleného, Život Josefa Jungmanna, 145.

splácelo přízeň mu osvědčovanou rovnou vlídností. Důstojníci ruští chodili do českých představení na divadle pražském, ano ruský generál — buď hrabě Toll buď Barclay de Tolly — navštíviv Prahu, šel poklonit se proslulému po všem Slovanstvě patriarchovi literatury slovanské Josefu Dobrovskému.[1])

Předčasná smrt Krameriova r. 1808 způsobila v řadách vlastenců mezeru citelnou, již alé záhy pokusil se vyplniti Jan Hýbl. Narodiv se v České Třebové r. 1786, oblíbil si Hýbl písemnictví české a jal se již v mladistvém věku překládati z cizích jazyků v i psáti samostatně. Záhy zjednal si jméno populárního spisovatele a ustáliv se, oddal se českému časopisectví a vlasteneckému divadelnictví. Ježto Nejedlého Hlasatel r. 1808 z neznámých příčin přestal vycházeti,[2]) počal Hýbl r. 1816 vydávati Rozmanitosti se zajimavým všestranným obsahem. Vlastenecká společnost hospodářská svěřila Hýblovi vydávání oblíbeného svého kalendáře, jenž tiskl se někdy až v počtu 50.000 exemplářův.

V době od r. 1792 až do Jungmannova příchodu do Prahy byl Josef Dobrovský nejpřednější osobností v národní společnosti české, zaujímaje v ní místo, jakéž po něm sdědili František Palacký a po tomto opět František Ladislav Rieger. Tehdy již Dobrovský sám přiznával, že jest „sám Slovan, po otci Čech, horlící za pravou slávu svého národa“, tehdy již zbývati se počínala mysl jeho obav do budoucnosti národa českého. Jsa obecně uznaným repraesentantem v historii slavného a k novému životu se probouzejícího národa, mohl s hrdostí Dobrovský pohlížeti na školu vlasteneckého dorostu, již si odchoval. Z jeho školy vyšli Ant. Puchmayer a jeho přátelé, zejména Ant. Pišely, J. Nejedlý a j. Na ně působil svým osobním vlivem, poučuje je soukromě o tom, co jim škola nemohla poskytnouti. Z jeho spisů čerpali poučení J. Jungmann a jeho odchovanci. Jeho živým slovem v oboru slovanského jazykozpytu byli syceni soukromým vyučováním hojní mladší spisovatelé, jako V. Hanka, J. Linda, V. A. Svoboda a j. Jemu jako svému učiteli přicházeli vzdáti svou úctu oddaní ctitelé na Slovensku, J. Kollár a P. J. Šafařík. A naposled si odchoval v odborném bádání historickém a ve snažení vědeckém největšího svého žáka, Fr. Palackého... U mladších generací měl porozumění i pro ty obory, jež se vymykaly přímo jeho vlastní činnosti spisovatelské. Projevoval upřímnou radost z úspěchů, jichž se domohla česká poesie v Puchmayerových známých sbírkách, těšil se z pokroků, které činil český jazyk a český národ. Ba vroucnost a zápal mladší generace v boji za probuzení národa zachvacuje někdy i vážného Dobrovského... Mladší generaci učil lásce k jazyku mateřskému. Za své heslo pojal slova Dalimilova: „„Vřeť každému srdce po jazyku svému.““ Toto heslo citoval, tiskl je na knihách, psal je mladým spisovatelům do památníku. Co psal 7 května 1815 vzdálenému příteli Kopitarovi, o tom se ani netajil domácím snaživým vlastencům: ví prý z dokladů listinných, že se ve Vídni vylíhl „„ďábelský princip germanisace““. „Tento vzácný muž,“ usoudil Goethe po jeho smrti, „spojuje... s největší slávou ve vědě vzácnější slávu muže populárního.“[1])

V německých byrokratických kruzích s nevolí pozorován byl rozvoj české národní myšlenky, ve kterém spatřováno nebezpečenství pro přednost němčiny v životě veřejném, uchvácenou za nepříznivých poměrů. Ale skutečná potřeba ukazovala se býti mocnější a vynikající duchové němečtí měli porozumění pro snahy, které hleděly odčiniti následky dvěstěletého útisku. Neocenitelné služby prokázal však obrozenským snahám hrabě František Antonín Libštejnský z Kolovrat, šlechtic osvícený a vlastenecký, který po dlouhá léta jsa nejvyšším purkrabím pražským, stál v čele politické správy království českého a později povolán i za ministra ku dvoru císařskému. Hrabě z Kolovrat spatřoval právem v národních snahách českých prospěch říše a dbal toho, aby úředníci v zemích českých osvojovali si znalost historického jejich jazyka.

[1]) Havelka, Světozor 1871, str. 231.
[2]) Literatura česká devatenáctého století I, 538.

[1]) Jakubec v Literatuře české devatenáctého století I, 193 sld.

OBSAH KNIHY OSMÉ.

HLAVA I.

Panování císaře a krále Josefa II.

	Strana
Josef II	1
Poměry zemí českých při nastoupení Josefa II	23
Císař Josef II v zemích českých	48
Úprava úřadů politických	56
Nová organisace soudní a konec samosprávy městské	75
Josef II a stavové. Sněmové zemští	94
Tolarenční patent	129
Účinky tolerančního patentu a jak byl patent ten prováděn	149
Další vývoj církví evangelických za Josefa II	188
Opravy v církvi a bohoslužbě katolické	215
Kterak rušeny kláštery a chrámy	278
Blouznivci náboženští	318
Emancipace Židův	347
Počátky národní obrody české	352
Zrušení poddanství a berní opravy	397
Vývoj průmyslu a obchodu za Josefa II	442
Školy	477
Život duševní	513
Nové ústavy humanitní	535
Nehody živelní a změny rázu městského	543
Nové pevnosti	580
Poměr císařův k Prusku a odboj Nizozemska	588
Válka s Turky	595
Hnutí mezi stavy českými. Smrt Josefa II	608

HLAVA II.

Panování císaře a krále Leopolda II.

	Strana
Leopold II	625
Mírumilovná politika Leopoldova	634
Jarní sněmy v Čechách a na Moravě r. 1790	643
Berní soustava josefinská zrušena	661
Nespokojenost českých stavů se soustavou úřední	669
Letní zasedání sněmu českého r. 1790 Poměry obecné	673
Jednání o věcech robotních a urbariálních	705
Sněm český jedná o nové úpravě zřízení zemského	717
Jednání sněmu českého o věcech náboženských	732
Přípravy ku korunování	752
Letní sněm moravský r. 1790, jeho desideria a jejich vyřízení	763
Vyřízení desiderií stavovských	774
Slavné korunování Leopolda II	792
Poslední sněmování za Leopolda II	807
Leopold II proti revoluci francouzské. Náhlá smrt jeho	817

HLAVA III.

Válečná léta císaře a krále Františka I.

	Strana
Nastoupení Františka I a naděje do něho kladené	825
Počátky soustavy policejní	833
Prvá revoluční válka s Francií	843
„Moravské“ nebo „helvetské“ spiknutí	877
Sněmy český a moravský 1792 až 1796	904
Druhá válka koaliční	928
Změny vnitřní a prohlášení císařství rakouského	955
Třetí válka koaliční	969
Válka s Napoléonem r. 1809	997
Počátek činnosti Metternichovy a finanční patent Wallisův	1039
Poslední válka s Napoléonem	1054
Pád Napoléonův a Vídeňský kongress	1096
Sněmy český a moravský až do r. 1815	1118
Veřejné poměry za válek francouzských	1146
Věci náboženské	1153
Osvěta	1165
Stav národnosti české za válek francouzských	1176

REJSTŘÍK

jmen a věcí v VIII. knize Kroniky Česko-Moravské obsažených.

Abel Ignát šl. obchodník 577.
Abeles, žid 351.
Abensberk 1012, 1013.
Abertám, město 79.
Abhandlungen, publikace 523.
Abraham 323, 334.
Abrahamictví 325, 335.
Abrahamité neb Adamité, náb. sekta 323, 336, 337, 340, 341.
Abt- Naundorf, ves 1103.
Abukir 937.
Abuquerque, franc. generál 1020.
Adamité viz Abrahamité.
Adda, řeka 944.
Adelung, něm. lexikograf 363.
Adiže, řeka 934, 970.
z Adlerfelsa viz Ledvinka
Adlerkla, ves 1026.
Adorf nad Černým Elsterem (ve Fojtlandu) 1014.
Adžud 605.
z Aehrenthala Lexa, mag. rada 1116.
Aesopovy bajky 369.
Afrika 453.
Achard F. K. 449.
Aichmüller, továrník 462.
Albenreuth Nový, ves 233, 234.
Albert, vévoda saský 853, 865, 1117.
Alberta Saského pluk 608.
Albigenští, náb. sekta 254.
Albrecht, vévoda saský 630, 635.
Aldenhoven 858, 865.
Alexander I. car ruský 346, 960,

970, 972, 980, 981, 984, 987, 988, 992, 993, 1001, 1002, 1006, 1054, 1068, 1071, 1072, 1079, 1080, 1083, 1087—1091, 1096, 1101, 1110, 1112, 1115, 1117, 1149, 1183.
Alexander Pavlovič, velkokníže 936.
d'Allarde, inženýr 865.
Alpy 945, 949.
Alpy Glarnské 945
Alpy Grisonské 944, 945.
Alpy severotyrolské 934.
Alpy střední 944.
Altenberk Saský, městečko 1084 až 1089, 1098.
Althan Jan hrabě 73, 664.
Altmann Josef, továrník 461.
Altmühl, řeka 872.
d'Altoa podmaršálka pluk 607.
Altorf, město 945.
Altranstädtská konvence 34, 134, 204.
Alvinzi, generál 598.
Alžběta, choť Karla VI 536.
Alžběta, arcivévodkyně 623.
Alžběta Petrovna cárevna 346.
Alžbětinky, řád mniš. 279, 284, 300, 308, 535.
Amálie, arcivévodkyně 877.
Amberger, malíř 566.
Amberk, ves 872, 1158.
Am Ende, generál 1015, 1021.
Amerika 448.
Amort Vavřinec, učitel 427, 511, 1178.
Amsterodám, město 290, 858.
Andělka (u Prahy) 931.
Andreossy, generál 1009.
Andres, kněz 1162.
Andres Jakub, továrník 459.
Andres Jan, továrník 459.
Anger Josef 444.
Anglické panny 284.
Anglie 444, 448, 459, 470, 514, 589, 596, 629, 634—636, 638, 642, 818, 845, 851, 854, 859, 933, 947, 961, 963, 970, 977, 1006, 1008, 1057, 1058, 1115, 1126, 1128.
Anjelice, ves 404.
Anna, česká kněžna 603.
Annaberk, klášter 302.
Anna Svatá, osada 115.
Ansbašsko 977, 980.
Anstedt, státní rada 1069.
Antille 453, 460.
Antong, herec 389, 391.
Antongová, herečka 391.
Antonín, arcivévoda 757, 980.
Antonín, vévoda saský 803, 805, 1152
Antverpy 590.
Apenniny Ligurské 865.
Appelace česká 241, 413, 568, 1137, 1148.
Appelace moravská, 124, 128, 1134, 1136.
Arabové 534.
Aranda, špan. státník 16.
Arciknežství budějovické 231.
Arciknežství klatovské 231.
Arciknežství strakonické 231.
Arciknežství táborské 231.
Ardennský departement 850.
Ardennský les 852.
Ariáni 210, 323.
Arianismus 324, 325.
Arioli, obchodník 465.
Arnes Josef 178.
Arneth 16.
Arnhofen 1012.
Arnold Hyacint, kanovník 534.
Arnoštovská větev saského rodu 562.
Arnstein Michal baron, bankéř 96.
Arrighi, maršál 1107.
z Artois Karel hrabě 643, 819, 820.
Asie 939.
„Aspasie vídeňská" 96.
Aspern, ves 1016, 1019, 1021, 1023, 1026, 1010.
Assana Kosmas, malíř 302
z Astfelda a Vydří Frant. svob. pán 790
z Astfelda a Vydří Jan Václav svob. pán 99, 109, 119, 120, 563, 780.
z Astfelda a Vydří baron, auskultant 98.
Aš, město 36, 37, 443, 460, 855, 1117.
Aškova kněžna 226.
Ašsko 37.
Athanas Bohumír, převor 101, 127.
Athanasius, mnich 281.
Athenae (Mnichov) 534.
Athény 383.
z Auen viz Logdmann.
Aueršperk hrabě, biskup 189.
Aueršperk kníže, generál 983, 984.
Aueršperk Karel kníže 464, 746, 778, 871, 875.
Aueršperk Vilém hrabě 780, 1116.
z Auffenburka baron 1151.
Augarten 226.
Augereau, maršál franc. 982, 1080, 1107.
Augšburk 151, 169, 445, 828, 1012
August IV, král polský 22.
Augustiniáni 47, 74, 107, 295, 297, 302, 307, 360, 484, 486, 1156, 1172.
Augustina sv. řeholní kanovnice 302.
Aulbert, Frant., plukovník 889

Babor, theolog 1168.
Babylon 322.
„Babylon", t. j. pořádek světový 324.
Bacciochi Eliška, kněžna 970.
Back, knihtiskař 517.
Báča Matěj, kazatel 187.
Bačovský Ferdinand, kraj. hejtman 71.
Bádensko 934.
Bagration kníže, ruský generál 946, 981, 983, 990, 991.
Baier Josef, vrchní 132.
Baka Ladislav, senior 203.
Balbín Bohuslav 355, 360, 374.
Baldacci Antonín šl. 1045, 1111.
Balkov, ves 404.
Baltazzi, generál 1147.
Bamberk 867, 961.
Bamberské biskupství 704.
Bamberské knížectví 1148.
Banát 100, 130, 337, 348, 598—600, 605.
Banquer, továrník 462.
Baraguay d'Hilliers, franc. generál 982.
Baranovského ruský pluk 941.
Barbasdorf, ves 1024.
Barby (v Sasku) 160.
Barklay, generál 1074, 1080, 1083, 1087—1089, 1103.
Barclay de Tolly hrabě, generál 1062, 1073, 1080, 1084, 1085, 1089, 1092, 1103, 1183.
Barnabité 306, 747, 922.
Bárta Martin 322, 323
Bartelmus Traugott, rada 204, 205, 206.
Barth, lékař 567.
Barthel, professor 1168.
Basilej 863.
Bassano, malíř 566.
Bastianperk, město 79, 89, 454, 464, 1097.
Basulka Petr, rektor 257.
Batavská republika 970.
Bathyanyi hrabě, arcibiskup ostřehomský 226, 227.
Bathyanyi kněžna 798.
Bauer Antonín 444.
Bauer Josef Chrysostom, probošt 1163.
Banmersdorf, ves 1025.
Bavory 44, 274, 444, 589—591, 593, 818, 838, 854, 931, 934, 945, 948, 950, 961, 973, 974, 983, 1008, 1009, 1011, 1013, 1073.
Bayer dr., profesor 481.
Bayreuth 977, 1012.
Beauharnais Eugen, italský místokrál 970, 1022.
Beauharnaisová Josefina, manželka Napoléona I 1045.
Beaulieu, generál 850.
Becquet, poslanec 846.
Bečovské panství 984.
Bečvárské panství 505.
Bečváry 930.
Beer Adolf, historik 267.
Beer Joel MUDr. 350.
Becher, úředník 88.
Bechyně 751.
Bechyně z Lažan svob. páni 665.
Beidtel, professor 1168.
Beierweck, ves 400.
Belcredi Ant. hrabě 177, 534.
Belgie 453, 590, 636, 638, 640, 794, 848, 851, 853, 854, 858, 859, 861, 862.
Belgiojoso hrabě 593.
Belkredi hrabě 887, 899.
Bellegarde hrabě, generál 934, 944, 947, 1010—1013, 1016—1018, 1025, 1026, 1029, 1030, 1051.
Benátky 457, 466, 467, 819.
Benátská republika 224.
Benátské panství (v Čechách) 45.

Benátsko 971, 980, 996.
Benátský Ignát, justiciář, 882, 884—886, 899.
Bender baron, polní maršál 635, 930.
Benedikt XIII, papež 42.
Benediktini 229, 247, 260, 280, 302, 306, 383, 1173.
Benediktini Montserratští 302.
Benediktinky 284.
Benešov 508, 1153.
Bennigsen, generál 1073, 1093, 1096, 1100, 1102, 1103.
Beránkové (die Lampelbrüder) 324, 325, 327, 338.
Berger, obchodník 452.
Berger a spol. 462.
Berggiesshübl, průsmyk 1084.
Berching 872, 873.
Berink, město 79.
von Berlichingen viz Götz.
Berlín, město 31, 96, 114, 136, 183, 235, 299, 375, 407, 485, 491, 518, 529, 592, 600, 603, 606, 634, 638—640, 844, 847, 848, 967, 980, 983, 1021, 1074, 1080, 1098.
„Berlínčané", čeští evangelici 130.
„Berliner Zeitung" 641
Bernadotte, generál 872, 929, 977, 980, 988, 990, 996, 997, 1014, 1024, 1025, 1058, 1073, 1079, 1093, 1096 až 1099, 1102—1104.
Bernardin Scotti Josef šl., gub rada 1119.
Beroun, město 72, 88, 456, 508, 672, 801, 867.
Beroun (Morava) 92.
Berounka 548.
Berounský kraj 40, 71, 72, 80—82, 114, 115, 140, 230, 857, 868.
Berthier, franc. maršál 1020, 1033, 1067, 1076, 1077.
Bertrand, generál 1075, 1100, 1103, 1107.
Berzdorf Horní 1078, 1086.
Bessarábie 599, 604, 611, 637.
Bessières, generál franc. 990, 1013, 1020, 1026.
de Bethune Charoste hrabě 636.
Betlém 891, 894.
Beurnonville, generál 836, 837.
Beuthen Benedikt, primátor 397.
Bezděz 302.
Běchovice 50, 476.
Bělá 665.
Bělá pod Bezdězem 455.
Bělák, město 1022.
Bělehrad, město 434, 440, 598, 599, 605, 611.
Bělehradský mír 59[illegible], 642.
Bělina, řeka 1092.
Bělohorská bitva 31, 96, 248, 319, 676, 757, 758.
Bělušice, ves 397.
Běšín z Běšín František rytíř 479, 514, 515.
Běšín z Běšín Frant. Jan rytíř 120.
z Běšín Josef svob. pán 645, 999.
z Běšín viz Běšín
Běšiny 315.
Bianchi, podmaršálek 1087, 1089, 1090, 1092, 1101, 1102, 1105.
Biberach 978.
Biedermanns-Chronik 356.
z Bienenberka Karel Josef rytíř 71, 197, 290, 523, 550, 567, 664.
Bilovec, město 73, 92.
Bilovice 1135
Bílské knížectví 34, 47, 63, 155, 204.
Bílsko, město 63, 92, 443.
Bisamberk, hora 1016, 1017.
Bischofswerder, plukovník 642, 818, 819, 820, 844.
Bison, generál 849, 850.
Bittner, professor 1130.
Bittner Antonín, děkan 230, 239.
Blanc Antonín šl., rada 398.
Blanchard, větroplavec 803.
Blankenštejnův pluk husarů 982.
Blarer Melichar, spirituál 485, 487 až 491.
Blatenské panství 428.
Blatná 454, 464.
Blatná, zámek 428.
Blatník, ves 322.
Blatno 79.
Blaubeuern 942.
Blažeje sv., klášter 226.
Blažek Michál, kazatel 175, 205, 534, 881, 883, 886—888, 890, 894, 897 až 901, 903, 920.
Blažek Tomáš 881, 884—886, 889.
Blažkov 409.
Blažovice, ves 999.
Bližvedly 546.
Blottendorf, ves 464, 465.
Bludnověrci 328, 333, 334.
Blumauer Alois, exjesuita 516.
Blumendorf, vyslanec rak. 847.
Blücher, plukovník 1094.
Blücher, generál 1073, 1079, 1080, 1083, 1085, 1086, 1093—1099, 1102, 1103, 1105.
Blümegen hrabě, dvor. kancléř 59, 61, 68, 140, 166, 244, 286, 348, 491.
Blümegen František hrabě 126, 816, 873.
Blümegen Kryštof, praesident morav. gubernie 40, 61, 72, 122, 126 135, 149, 153.
Blümegen Petr hrabě 122, 660, 674, 793, 795, 812, 816, 927.
Blümegenové hrabata 97.
Bobnický rybník 396.
Bobra, řeka 1075.
Bobrová Dolní 885, 898, 899.
Bobrová Horní 409.
Bock Jindřich 454.
Bock Josef Ferdinand rytíř 761.
Bockův pluk 849.
Bočko Daniel, kazatel 174.
Bodamské jezero 934, 945, 982.
z Bodenu viz Spens.
Bogenhart Jan Kristián, kazatel 187, 205.
Bogner, herec 391.
Boháč Jan dr., professor 524.
Bohdaneč, městečko 324, 639, 892, 896.
Böhm Emanuel, katecheta 505.
Böhm Jan Václav rytíř 918, 1134.
Bohosudov 508.
z Bohouňovic viz Sak.
Bohouňovice, ves 183, 835.
Bohumělice, ves 1028, 1029, 1030.
Bohuslavice (u Náchoda), ves 192.
Bojšovice (u Javora) 1061.
Bojšovické přímětí 1071, 1073.
Boleslav Mladá, město 81, 88, 297, 315, 350, 476, 499, 581, 588, 607, 801, 871, 1071, 1152, 1172.
Boleslav Stará, město 233, 242, 243, 1068, 1152, 1163.
Boleslavský kraj 33, 40, 71, 80, 110, 231, 396, 425, 443, 453—455, 664 665, 871, 1059.
Bollandová hraběnka 798.
Bologne Jan, továrník 214.
Bolza hrabě 427, 445.
Bolzano, město 633.
Bolzano Bernard dr., professor 1166.
Bonaparte Josef (bratr Napoléonův) 979.
Bonaparte viz Napoléon I.
Bondinská společnost herecká 388.
Boněnov, osada 116.
Bonn, město 862.
Bonus 533.
Born Ignát rytíř 355, 358, 520, 523, 524, 526, 527.
Borodin plukovník ruský 939, 940, 945.
Borott Jan, kazatel 188.
Borotice, osada 115.
Borová 150, 172, 182, 203, 893.
Borovany 302, 382.
Borovnice, ves 175.
Bořislav 1089.
Boskovice 297, 464.
Bosna 599, 608.
Bošín 203.
de Botta markýz, generál 55.
Bouillé generál 795, 820.
de Boulles Josef baron, kraj. hejtman 71, 1164.
Boulogne 977.
Boulogne Štěpán, továrník 463.
Bouquoi Jan hrabě 129, 276, 277, 438, 537, 539—541, 619, 620, 622, 644, 646, 653—655, 657, 667—681, 688, 689, 691, 697, 702, 703, 721, 725, 726, 728, 729, 740—744, 780, 815, 857, 904, 917, 1121.
Bourbonové 818.
Bourbonská dynastie španělská 1007.
Boušovice 301, 585.
Boží dar, město 79, 154, 464.
Božkov, dvůr 403.
Bradáč Petr 535.
Braganza, dynastie portugalská 1007.
z Brachfelda viz Zabo.
Braila 605.
Brambillo, chirurg 613.
Brambory 423.
Brandeis hrabě 534.
Brandejské n L. panství 400, 423,

426, 505, 510, 550, 582, 583, 667, 921, 930, 1044, 1056.
Brandejský zámek 215.
Brandejs nad Labem, město 56, 315, 351, 402, 471, 476, 508, 510, 542, 581, 608, 839, 930, 931, 1033, 1054, 1068, 1069, 1074, 1075, 1109, 1111, 1181.
Brandejs nad Orlicí 162.
Brandstätter Ant. Jiří Linhard, arcijáhen 37.
Braniborsko 1086, 1093.
Braniborský rod 603, 1117, 1118.
Branišovice 1144.
Branná 443, 452.
Brannské panství 451.
Branšov 409.
Bratronice, osada 115.
Bratrstvo účinné lásky k bližnímu 276, 310.
z Bratřic viz Jenik.
Brauer Tadeáš M. Dr., professor 480.
Brayer Tadeáš, děkan 3.
Brázdim, ves 426.
Bräunlich, úředník 457.
Brdská krajina 307.
Brebir 604.
Bregenz 206, 982.
Bregler Josef, malíř 1174.
Brechainvillův pluk 607.
Breisgavsko 848, 961.
Breitenlee, ves 1024.
Breitenštejn (u Stráže) 588.
Brentanův pluk 607.
Brequin, plukovník 472, 473.
Bressler von Sternau Arnošt, dvorní agent 814, 913, 918.
de Breteuil markýz 844.
Bretfeld rytíř 1116.
z Bretfeldu Jan, arcibiskup kancléř 233.
z Bretfeldu Josef, kancléř 1157.
Brettgrund 454.
de Bretonne baronka 1177.
Brettschneider a spol. 465.
Breuer Jan Krištof, horník 575
Breuer, továrník 461.
Breughel, malíř 566
Breznay Jan, senior 203.
Brigido hrabě 63.
Brinkenův pluk 687.
Brixen 961.
Brněnská diécése 39, 47, 232, 405.
Brněnský kraj 47, 73, 91, 142, 232, 409, 1031, 1144.
Brno, město 2, 3, 49, 51—56, 63, 73—75, 78—81, 87, 91, 92, 98, 122—124, 126, 127, 141, 142, 149, 165, 176, 251, 277, 285, 297, 299, 305, 313, 337, 343—346, 349, 361, 363, 381, 430, 442, 443, 445, 447, 451, 455—457, 461, 462, 469—471, 476, 483—485, 487, 491, 494—496, 500, 506, 513, 518, 519, 528, 531, 533—535, 542, 543, 576—580, 608, 659, 734, 764, 771, 776, 793, 794, 806, 829, 899, 929, 932, 933, 945, 953, 981, 983, 984, 985, 987—989, 993—996, 1016, 1031, 1032, 1036, 1055, 1061, 1077, 1108, 1136, 1150, 1152, 1154, 1168, 1170, 1181.
Brno Staré 74, 101, 251, 285, 313, 315.
Brod Bavorský 931.
Brod Český, město 88, 198, 305, 476, 759, 801, 833, 938, 948, 1056, 1071.
Brod Německý, město 80, 82, 88, 362, 476, 508, 528, 801, 1172.
Brod Uherský, město 91, 131.
Brod Vyšší 247, 301, 305, 382, 472, 1170.
Brody (ve vých. Haliči) 973.
Broglie vévoda, maršál 820, 1156.
Brombach (v saském Fojtlandu) 37.
Bronikowski 1107.
Broumov, město 32, 99, 246, 247, 306, 382, 458, 459, 499, 1071, 1169.
Broumov (nad Innem), pevnost 973, 980, 1011.
Broumovský klášter 306.
Browne hrabě, generál 49.
Brož, sedlák 885.
Brtnice 298.
Brunian Jan 388.
Brunneck 633.
Bruno, generál 1073.
z Brunšviku Ferdinand vévoda 820, 845, 848, 850, 851, 852, 860.
Bruntál, město 92, 443, 508.
Bruxelly, město 634—636, 844, 847, 853, 861.
Brünner Zeitung 381, 384, 485.
„Brünner Wochenschrift zum Besten der Armen" 535.
Brzák Matěj, kupec 453, 461
Břeh 204, 375.
Břevnov 43, 44, 247.
Březí 455, 882, 885.
Březina, setník 585.
Březiny, ves 881, 884, 887, 893, 894, 897.
Březnice 508, 608.
Březová, město 92.
z Břízy viz Netvořský
Bůbela, sedlák 165.
Bubeneč 553.
z Bubna J. F. hrabě 524, 1059—1061, 1063, 1074, 1076, 1078, 1096, 1097, 1100, 1102.
z Bubna a z Litic Ferd. Ant. hrabě, generál 1034, 1035, 1041, 1045.
z Bubna viz Varlejch
Buc z Rolsberka Jan Matěj, probošt 246.
Bucek Josef, professor 104, 428, 429, 478.
Bučina 203
Buděšin 1060, 1064, 1075, 1076.
Budějovice, město 33, 80, 86, 88, 89, 229, 239, 240, 248, 295, 306, 471, 476, 499, 508, 510, 517, 539, 550, 575, 607, 686, 687, 779, 801, 838, 868, 1001, 1010, 1013, 1014, 1015, 1031, 1034, 1153, 1160, 1168, 1169, 1173.
Budějovice Moravské, město 92, 1029.
Budějovická diécése 115, 210, 230, 231.
Budějovický kraj 40, 70, 71, 80, 229, 240, 450, 455, 856, 871, 983.
Budětín 375.
Budín, město 54, 462, 612, 877.
Budišek Jan 881.
Budišov, město 91.
Budyně n. O. 476, 546, 547, 1074, 1086, 1110.
Buchta Vojtěch, poštmistr 49.
Buková, osada 115.
Bukovec 1054.
Bukovina, ves 327, 339.
Bukovina 31, 54, 75, 130, 139, 336, 598, 599, 773.
Bukovka, ves 182, 208.
Bukurešt 605, 642.
z Bukůvky Jan svob. pán 78, 127, 128.
z Bukůvky Karel svob. pán 487.
Bula Josef, sluha 199.
Bulgakov, ruský vyslanec 596.
Bulharsko 642.
Bulla Karel 388.
Bulsano, obchodník 465.
Buol František baron 811.
Buol Jan Josef svob. pán, kanovník 245, 660, 674, 793.
Buol-Schauenštejn Karel hrabě, probošt 1162.
Burger Pavel 659.
Burghart Prokop, praelát 124.
Burián Jan, myslivec 994.
Burkesdorf 227.
Bušovice, dvůr 403.
Buštěhrad 1156.
Buxhöwden, generál 991.
Bydžov 35, 320.
Bydžov Nový, město 72, 82, 88, 274, 639
Bydžovský kraj 40, 71, 72, 80, 82, 104, 110, 188, 231, 319, 425, 443, 447, 455, 842, 871, 972, 1059.
Bylany, ves 183.
Bysterské panství 892, 893.
Bystřice, město 91, 189.
Bystřice (v Čechách) 476, 1153.
Bystřice Baňská, město 185, 186.
Bystřice Nová 454.
Bystřička, ves 174.
Byškovice, ves 184, 192.

Caesar Julius 943.
Cáhlov, město 1014, 1015.
Calacine (Praha) 534.
Caldiero, město italské 979.
Callegari Antonín 467.
Callonne markýz 819, 820.
Calvi, obchodník 465.
Campo Formi,o ves 877.
Campoformijský mír 929, 948, 953, 1103
Canal Malabaila Josef Emanuel hrabě 530 532, 534, 563, 571, 645, 682, 702, 743.
Capodistria, státník 1044.
Cardaillac, podplukovník 996.
Caroli, farář 832.

Carnot 850.
Cařihrad 457, 595, 607, 630.
Cassano 944.
de Castries, maršál 820.
Cauer, převor 281.
Caulaincourt, vévoda Vicenzský 1069, 1070, 1071, 1072.
de Cavenay Mauric hrabě 780.
Cavriani hrabě 279.
Cavriani Jan Václav hrabě 104.
Cavriani Krištof hrabě 104.
Cavriani Ludvík hrabě 72, 107, 108, 127, 128, 222, 372, 439, 603, 614, 615, 620, 622, 627, 671, 684, 697, 698, 700, 702, 703, 704, 725, 727, 737, 912, 1148.
Cavriani Václav hrabě 645, 728, 779.
Cejl 54, 55, 206, 577.
Cellar z Rosenthálu svob. pán 318.
Celovec 224, 492, 578, 633.
Cerekve Nová, ves 183.
Cerhenské panství 400.
Cerhensko 400.
Cerhonice 114.
Cerroni Antonín 523.
Cerroni Jan Petr 247, 361.
Cihelna, ves 1089.
Cikán Jan, radní 795, 856, 985, 1116.
Cimbrecht Mat., malíř 302.
Cinvald 464, 1085.
Cinzendorf, ves 339.
Cipsa Martin, král rychtář 576.
Cirkasové (= Čerkesové) 939.
Církev gallikánská 221.
Církev kalvínská 134.
Církev katolická 39, 113, 116, 126, 128, 138, 143, 144, 146, 152, 157 až 162, 165, 167, 172, 173 175, 181, 183, 188—190, 205, 215, 222, 224, 277, 318, 324, 329—331, 333, 337, 340, 370, 517, 559.
Církev lutherská 133, 138.
Církev pod obojí 184.
Cisalpinská republika (Milán) 944.
„Cisařské" měsíce 244.
Cís. k. vlastenecko-hospodářská společnost v král. Českém 428, 429, 430, 449.
Cisterciáci 229, 247, 260, 280, 303, 358.
Citov (u Mělníka) 195
Clairfayt v. Clerfayt.
Clam z Gallasa Kristián hrabě 830, 946, 1116, 1173.
Clam z Gallasa Kristian Filip hrabě 468, 665.
Clam z Martinic hrabě 1121, 1127, 1130.
Clam z Martinic Karel Jan hrabě, rytmistr 1085.
Clamovský rod 95.
Clary hrabě, kanovník 795.
Clary Filip hrabě 109, 290, 530, 550, 651, 698, 699, 700, 800.
Clary Jan kníže 676, 1047.
Clary Jan hrabě 1124.
Clary Karel hrabě 454, 644.
Clary Karel Ignát hrabě 79, 120, 284.
Clary Leopold hrabě 356, 654, 656, 670, 678, 685, 703, 721, 726, 729, 756—759, 774, 804, 857, 916, 956.
Clerfayt, polní zbrojmistr 563, 611, 852, 853, 862, 864.
Cobenzl Filip hrabě, kancleř 818, 827, 844, 845, 846, 859.
Cobenzl Jan hrabě 798.
Cobenzl Ludvík hrabě 955, 966, 963, 968, 970 - 972, 995, 996.
Cobenzlová hraběnka 1135.
Coelestinky panny 284.
Collenbach, referendář 968, 970.
Colloreda Antonína pluk 49.
Colloreda Františka hraběte pluk 608.
Colloreda Karla pluk 49.
Colloredo hrabě (Dymokurský) 669.
Colloredo kníže 654, 697, 698, 857, 916, 1116.
Colloredo Ant. Theodor hrabě, arcibiskup olomoucký 3, 29, 46, 47, 171, 226, 486, 491, 856, 1160.
Colloredo Frant. hrabě 798, 918, 926, 956—960, 970, 973, 995, 1160.
Colloredo Gundakar hrabě 564.
Colloredo Jeronym hrabě, arcibiskup salcburský 46, 538.
Colloredo Jeronym hrabě, generál 1087—1090, 1092, 1095, 1100, 1102, 1103.
Colloredo Kamil hrabě 654.
Colloredo-Mannsfeld Gundakar, kníže 798, 1062.
Colloredo Václav hrabě, generál 637.
Comoi Jean, továrník 465.
Condé princ 820, 941, 942.
Condé, pevnost 860.
Connewitz, ves 1100, 1103, 1106.
Cordialisté 1156
Coreth Jan hrabě, c. k. komoří 245.
Cornova Ignát, professor 10, 39, 223, 483, 520, 530, 839.
Coutard, franc. generál 1012, 1013.
Cremeri, major 426.
Creutzer, generál 1089, 1092, 1095.
Crossard baron 1191.
Csider Emerich, kazatel 187.
Čtiněves (pod Řípem) 179.
Cukmantl, město 63, 92, 476.
Cumberland, vévoda 1110.
Custine markýz 847, 852
Cvikov 452.
Cvikov Saský 1097.
Cyriáci, mniši 250, 280.
Cyrill, žalářník 92.
Cyrkulář Strany všeobecného Uwedenj Křestianské Tolerance v Markhrabství Moravském 146.
Częstochow 343.
Czenka Jan, duchovní 179.

Čachnov 896.
Čáchrov, ves 274, 315.
Čapek Václav, děkan 209.
Čáslav, město 81, 82, 88, 476, 759, 901, 833, 933, 945.
Čáslavky, ves 424.
Čáslavský kraj 35, 40, 71, 80, 82, 87, 150, 172, 173, 211, 231, 393, 402, 409, 419, 454, 472, 664, 665, 833, 842, 871.
Čebiš František, kamennář 467.
Čechy 1, 4—7, 10, 11, 25, 27—30, 32, 35—36, 38, 40 48, 49, 52, 54—56, 62—65, 67, 69, 71, 74, 75, 77—79, 81, 84, 85, 95, 99—102, 104, 107, 128, 129, 131, 133—135, 139, 140, 151, 152, 155, 157, 160, 163, 166, 171, 172, 177, 178, 184—187, 189, 200, 202—208, 216, 219, 220, 228 až 230, 232, 246—248, 258, 260, 263, 267, 271 273, 276, 277, 280, 284, 287, 288, 291, 293, 294, 301, 303, 305—308, 310, 313, 318, 319, 321, 322, 329, 341, 343, 347—349, 351, 353—355, 358, 360, 362, 363, 365, 370—373, 385, 387, 389, 394, 398, 402—404, 407, 408, 410, 414, 416, 418, 419, 421, 423, 424, 426—428, 430, 432—434, 437, 439, 442—445, 449—451, 453, 454, 456, 459—461, 463—465, 469—471, 476, 491, 495, 496, 498—500, 502—506, 508, 509, 511, 512, 514, 517, 518, 525, 527, 529, 533, 535, 548, 560, 562, 566, 580, 588, 589, 592, 596, 600, 603 až 608, 611, 613—616, 619, 620, 629, 636—638, 644, 647, 651, 652, 658, 661, 671, 675, 676, 684, 689, 693 až 695, 704, 723, 725, 729 - 731, 733, 734, 741, 745, 751, 753—758, 761, 763, 773, 779—801, 805—808, 811, 812, 814, 824, 828, 830, 831, 835, 838, 847—849, 853—855, 857, 861, 862, 865—868, 870, 872—882, 884, 885, 889, 902, 909, 910, 914, 916, 921, 926, 928—931, 933—935, 938, 941, 945, 947, 949—951, 953, 967 až 969, 972, 973, 976—977, 879—984, 988, 989, 993, 996, 1000, 1001, 1004—1016, 1021, 1023, 1024, 1027, 1028, 1031—1036, 1048, 1049, 1057—1063, 1065, 1067, 1068, 1070, 1071, 1073, 1085—1079, 1083—1086, 1093, 1094, 1096, 1107, 1108, 1111, 1112, 1119, 1123, 1134, 1135 1145, 1147—1150, 1152, 1162, 1169, 1171, 1172, 1175, 1183.
Čejka z Olbramovic Josef hrabě 1173.
Čejkovská rodina hraběcí 280.
Čelákovice, město 516, 1071, 1110.
Čeňkovice 112.
Černiná (u Landškrouna), ves 182, 192, 203.
Černé moře 595, 939.
Černilov 203, 327, 328, 338.
Černín hrabě 392, 540, 677, 996.
Černín František Josef hrabě 676, 701, 726.
Černín Rudolf 676, 688, 727, 1047, 1124, 1173.
Černín Vojtěch hrabě 645, 726, 918.
Černín z Chuděnic Jan Rudolf hrabě 564, 726, 798, 829.
Černín z Chuděnic Jan Vojtěch hrabě 619.

Černín z Chudenic Volfgang hrabě 984, 994.
Černokostelecké panství 161, 183, 197, 435, 834.
Černý Jan 881, 886, 894, 895.
Černý, professor 488, 491.
Černý Les 226.
Černánský Jan, superintendent 184.
Červenka Jan, převor 291.
Červenka Marian, kněz 292.
Červenočečické panství 183.
Červený Hrádek (u Jirkova) 867.
„Česká expedice" 1178.
České Poštovské Noviny 384, 1107.
Českodubské panství 452.
Českokamenické panství 444
Českomoravská vysočina 173, 327.
„Česko-rakouská spojená dvorská kancelář, dvorská komora a bankovní deputace" 26—29, 32, 58 až 60, 65, 67, 68, 75, 102, 109, 110, 119, 126, 128, 132, 135, 136, 146, 149, 150, 156, 160, 188, 202, 220, 221, 222, 228, 234, 243, 244, 259, 261, 281, 295, 300, 335, 336, 339, 340, 348, 353, 368, 370, 413, 450, 471, 512, 564, 566, 1131.
„Českých myslivců" pluk 873.
Čína 468.
Čugujevský pluk hulánů (ruský) 1074, 1075.
Činoves 835.
Čistá 404.
Čoglikov, generál 1074, 1086.

Dąbrowski, generál franc. 982, 983.
Dąbrowski, arcibiskup 343.
Dačice, město 91.
z Dalberka Karel Theodor kníže, arcikancléř 1158.
Dalečín, ves 189.
Dalimilova kronika 369.
Dalimil, kronikář čes. 1184.
Dalmácie 980.
Dánsko 16, 638.
Danton 851.
Dantzer Karel, primátor 120.
Danilevskij, generál 1091.
Daňkovice, ves 175, 881, 835, 898, 901.
Daň domovní 422.
Daň nápojová 416, 431.
Daň poddanská 439.
Daň pozemková 437, 439.
Daň válečná 439.
Daň vrchnostenská 439.
Daň z dluhu 438.
Daň z koní 438.
Daru, generál 1101.
Dašice 322, 401.
Dašicko 325.
David, král israelský 1041.
Davidův žaltář 370.
Davle 1153.
Davoust, franc. maršál 990, 992, 993, 1010, 1011—1013, 1018, 1021, 1024—1026, 1028, 1033, 1036.
Dębowski Jeruchim 346.
Debrecin 200.
Debrois J., sekretář guber. 830.
Dedlička viz Satorka.
Delnice, ves 240, 401, 704, 779, 789, 803, 814, 905, 915
Deismus 338.
Deisté 210, 323, 333, 336—339, 342.
Dejm ze Střiteže Frant. hrabě 972.
Delcurto, obchodník 451.
Delitzsch 1098
Dennewitz 1093.
Deroy, bavor. generál 1012.
Derviš, paša 605.
Des Fours Bedřich hrabě 645.
Des Fours Frant. hrabě 676.
Des Fours Frant. Antonín hrabě 830.
Des Fours Josef Vojtěch hrabě 109.
Desiderius, kapucín 3.
Desky kompaktát Basilejských 316.
Dessava, město 1098
Deštná 996.
Děbič, generál 1074, 1087, 1089.
Děčín (Čechy) 581.
Dědic, sedlák 881.
Dědictví Svatováclavské, 31, 394.
Dědová 897.
Děvín, město 473, 474.
Dienzenhofer, stavitel 575.
Dienzenhofer Václav, professor 481, 949.
von Dierkau, plukovník 552.
Diesbach Jan Josef, nakladatel 213, 517.
z Dietrichštejna Frant. hrabě 798.
z Dietrichštejna Josef hrabě 856
z Dietrichštejna Josef Karel hrabě 1150.
z Dietrichštejna Leopold hrabě 51, 486.
Dietrichštejn kníže 623, 659, 797.
Diez, pruský vyslanec 640.
Dillon, generál 849
Dini, papež. ceremonář 3.
Dippoldiswald 1080.
Dirbachovi granátníci 49
Directorium in Cameralibus des Hungarisch-Siebenbürgischen und der teutschen Erbländ, wie auch in publico-politicis dieser letzteren 826.
Dissidenti (polští) 38.
Dittrich baron 1049
Dittrich F. dr., kanovník 1177.
Dittrich František dr. rytíř 816, 927.
Dittrich Josef, kanovník 1163.
z Ditterichu, rada 563.
Dlabač Bohumír Jan, praemonstrát 363, 379, 385.
z Dlouhé Vs Severin svob. pán, kraj. hejtmaa 71.
z Dlouhé Vsi viz Chanovský.
Dlouhoveský z Dlouhé Vsi Jan Ignát, biskup 317.
Dlouhovešti z Dlouhé Vsi, svob páni 655.
Dněpr, řeka 595.
Dnespeky 476.
Dobner Gelasius 10, 355, 358, 364, 520, 524, 525, 528.
Dobrotivé sv. klášter 307.
Dobrovský Josef 11, 39, 100, 237, 253, 257, 266, 287, 357, 360, 362, 363—367, 373, 378—380, 385, 386, 480, 481, 515, 520, 524, 526, 528, 734, 796, 801, 806, 808, 811, 830, 921, 942, 1159, 1175, 1176, 1178, 1179, 1181, 1183, 1184.
Dobruška město 89.
Dobruška Šalamoun 299.
Dobruška Šendel 299.
z Dobře viz Koc.
Dobřichov 1109
Dobřín, ves 195
Dobš, kanovník 833, 1157.
z Dohalic viz Dohalský.
Dohalský Adam Bořek hrabě 645.
Dohalský z Dohalic Jan Bořek hrabě, kanovník 2, 239, 240, 285.
Dohalský z Dohalic Václav Bořek 778.
Dochturov, rus. generál 980, 991.
Dokezský rybník 1074.
Doksanské panství 309.
Doksanský klášter 301, 308, 582, 670, 779.
Doksany 115, 280, 284, 288, 290, 301, 382, 472.
Dokzy 1074.
Dolánky 301
Dolgorukij kníže, generál ruský 945, 945
Dolnokrálovické panství 472.
Domašov 541.
Domažlice, město 82, 88, 315, 508, 866, 945, 952.
Dominikáni 34, 229, 243, 280, 281, 295—297, 302, 305—307, 315, 383, 475, 486—488, 490, 580.
Dominikánky 282, 284, 285.
Domky Nové, osada 115.
Donatisté 254.
Donát, měšťan 1161.
Donát z Mühlensdorfa Josef 621.
Donauöschingy, město 69.
Donauwörth 977, 1012.
Donhammer, farář 162.
Donner Václav, měšťan lišovský 779, 912.
Dorfleuth Rochus Jan 473, 474.
Dornbach 21.
Douay 636.
Doubravka, dvůr 403.
Doubravský (vlastní jm. Dobrovského) 362.
Doudlevec, dvůr 403.
Doupov 499, 508.
Dölitz, ves 1100, 1103, 1104.
Dösen 1103, 1104.
Draho, rybník 396.
Draho, ves 400.
Dráva, řeka 1007.
Drážďany, město 151, 160, 370, 435, 471, 477, 482, 518, 530, 553, 607, 794, 839, 868, 1021, 1057, 1059, 1060, 1061, 1063, 1068—1070, 1074—1076, 1078, 1080, 1083 až 1086, 1090, 1092—1097, 1118, 1111, 1112.
Dreidorf, ves 401.

Dressel z Neuherka Vincenc, farář 234.
Dreyhäuser Podiven, rolník 424.
Drhovle 455.
Drnholec 405.
Dřevčice 400.
Dub Český 1078.
z Dubenweile viz Hegenmüller.
Dubica, pevnost 599.
Dublovice, osada 115.
Dubrovnická republika 469.
Dubrovník 377.
Dubský hrabě 535.
Dubský Antonín, farář 230.
Dubský Jan svob. pán 645.
Dubský z Třebomyslic Frant. svob. pán 126.
Duca, podmaršálek 1069, 1147.
du Four, probošt 404.
Duchcov 459, 1084, 1087, 1088.
Duchet Josef, kraj. hejtman 71.
Důkaz, že katolíci i pod jedním způsobem živého těla a krve Páně požívají, nekatolíci pak, proto že pravých kněžův nemají, ani těla krve Páně pod obojím, že nepožívají
Důkaz, že kazatelé Augšburského a Helvetského vyznání nejsou kněží ani řádní služebníci církevní, kteréžto věc od Jeho Císařské Jasnosti Josefa toho jména Druhého všem katol. kazatelům roku 1784 dne 28. října k dokázání nařízena byla 213.
Dumouriez, generál 836—838, 845, 846, 849, 851, 854, 858, 859.
Dunaj, řeka 472, 475, 599, 605, 608, 865, 871, 943, 973, 974, 980—982, 1010, 1012, 1015, 1016, 1020, 1022 až 1024, 1174, 1175.
Dunajec, řeka 641.
Dunesme, generál 1090.
Duponte, generál franc. 981.
Durandův ruský pluk 942.
Durašov, ruský pluk 941.
de Durfout 819.
Durych Václav Fortunát 44, 357, 362, 363, 369, 380, 520, 528.
Durynsko 1014
Dusensi Abraham 796.
Duský, měšťan 1161.
Dušen Filip, továrník 456.
Dušková, pěvkyně 802.
Dušníky 551.
Dürer, malíř 566.
Dvakačovice 203.
Dvory Nové 302.
Dvůr Bavorský 1012.
Dvůr Králové, město 81, 88, 459, 588.
Dvůr Králův 402.
Dyje, řeka 1028, 1031, 1144, 1145.
Dymokursko 669.
Dyrbach Jan abbé, professor 480.
Džbanov, ves 327.
Džurdževo 642.

Ďarmoty (bliže Rábu) 362.

Eben Karel baron 289, 735, 779.
z Eberka viz Heimiger.
Eberle, rada 452.
Ebersdorf Císařský, město 1016, 1019, 1020.
Eckartsberk (u Žitavy), výšina 1076.
Eckberger Jan Alexius 579.
z Eckeru svob. pán 533.
z Eckhofenu svob. pán 533.
Eckmühl 1013.
Edlesperg šl. 564, 565.
Efferer Vavřinec 454.
Egalité, (princ Orleánský) generál 854.
Eger Fridrich svob. pán, stát. rada 20, 339, 730, 1151.
Egg hrabě, biskup 46, 235.
Egypt 460, 933, 937, 948.
Ehemant Lotar, professor 482, 483.
Ehingy, město 492.
z Ehrenbachu viz Fischer.
Ehrenburk Maximilián baron 104, 677.
z Ehrenburka viz Rosnerová.
z Ehrenfreundu viz Voldřich.
z Ehrenstromu viz Rupp.
Ehrenthal šl. 561, 562,
Ehrenwerth, lesmistr 428.
Ehrenzweig Jan šl., professor 486.
Eichburk, ves 400.
von Eichelburg, kommisař 403.
Eichstädt, město 1012.
Eilenburk 1098.
z Eisenberka viz Kallschmied.
z Eisenberka viz Netolický.
Eisenštejn, město 232, 235, 1014, 1015.
z Eisenštejna Václav, mag. rada 316.
Ejpovice 403.
Elbel Mauric, opat 301, 459, 676, 737.
Elgin lord, anglický vyslanec 818.
Elchingy 978, 982.
Eliška, arcivévodkyně 632 sld.
Eliška, cárevna ruská 1117.
Eliška, princezna würtembersko-mömpelgardská 825.
Eliška Přemyslovna 306.
Ellwangy 982.
Elsasko 177, 866.
Elster, saská osada 37.
Elstera, řeka 1097, 1100, 1105, 1106.
d'Elvert 493
Emil princ Hessen-Darmstadtský, generál 1107.
„Empfehlung der böhmischen Sprache und Litteratur. Gewidmet seinem Vaterlande dem Markgrafthum Mähren" 375.
Emže, řeka 1054.
Endlicher Frant. 454.
Engel, spisovatel 389.
Engelflussová rodina 280.
Enis Josef svob. pán 677.
Enzersdorf, ves 1024.
Enže 978, 981, 1014.
„Ephemeriden der Menschheit", časopis 502.
Erben Jan Josef 413, 421, 429.
Erfurt, město 1035, 1097.
„Erlanger Zeitung" 610.
Erlangy 177.
Errinnerung eines Böhmen über einen wichtigen Gegenstand", od hr. Kinského 359.
d'Escars hrabě 819.
Esenšti muškety ři, ruský pluk 941.
Escherich Adam Frant. rytíř 109, 918.
d'Espagne, franc. generál 1018, 1020.
Esslingen, ves 1016—1019, 1024, 1026.
Esterhaze Emericha hraběte pluk 608.
Esterházovi husaři 49, 53.
Esterhazy hrabě, biskup jagerský 226.
Esterházy hrabě 642.
Esterházy kníže 828.
van Eupen 635
Eugen princ Würtemberský 1083, 1092, 1100.
Evropa 8, 38, 52, 99, 100, 228, 317, 336, 378, 449, 560, 562, 596, 598, 628, 630, 631, 839, 844, 845, 869, 937, 971, 975, 993, 998, 1002, 1006, 1023, 1045, 1054, 1056, 1064, 1065, 1070, 1072, 1100, 1107, 1173, 1175.
Eybel, professor 227.

Falc 852.
Falc Horní 590, 838, 865, 868, 871, 872, 931, 982, 1011, 1012, 1014.
Falc Rýnská 449.
Falke Ignát, obchodník 452.
Falkeles Samuel 517.
z Falkenštejna (pseud. Josefa II) hrabě 22.
Falknov 459, 460.
„Fary císařské" 250.
Febronius Just (von Hontheim) 16, 39, 43.
Felbiger, opat 353, 360, 376, 477, 505.
Feldkirch 206, 934, 945.
Feld z Hartenštejna Josef 415.
Fellner baron 1049.
Fencl, gym. praefekt 484.
Ferda viz Vítek Ferdinand.
Ferdinand I císař 25, 182, 967.
Ferdinand II, císař 136, 229, 232, 271, 324, 418, 628, 634, 689, 690, 722, 724, 739—741, 758, 782, 789, 1163, 1164.
Ferdinand III, císař 48, 133, 418, 1163, 1164.
Ferdinand IV 923.
Ferdinand, arcivévoda 961, 975—979, 989, 994, 1003, 1031, 1034
Ferdinand velkovévoda würzburský 1032, 1069.
Ferdinandská stipendia 127, 776.
Ferdinandský konvikt 763.
Fernay, město 8.
Fesch, kardinál 1009.
Feuerstein František baron 778.
Ficka Vojtěch, sedlák 885.
Fickerei nebo Neubrand, ves 37.

Fictitium 467.
Filip princ Hessensko-Homburský, generál 1090.
Filipp, vévoda burgundský 593.
Filipp II, král španělský 593.
Fideikommis bouquoiský 95.
Fideikommis chanovský 95.
Fideikommis černínský 96.
Fideikommis kinský 95
Fideikommis morzinský 96.
Fideikommis schwarzenberský 96.
Fideikommis thunský 96.
Fideikommisy 95.
Finanční patent 1041, 1156.
Finger, obchodník 452.
Finský záliv 936.
Firmian Karel hrabě 1173.
Firmian hrabě, biskup pasovský 226, 227.
Fischer, úředník 88, 108.
Fischer Jan Ondřej, magistrát rada 728.
Fischer z Ehrenbachu Vilém, nadporučík 532.
Fišer Jiří 1129, 1130.
Fišer Leopold, měštan 647.
Flajhans Václ., professor 392.
Fleková, hostinská 836.
Fleurus 862, 863.
Fleusen, osada 37.
Florencie, město 589, 612, 630, 632, 633, 825, 865, 928.
Flueben, město 945.
Fock, superintendent 204, 205, 206.
Fokšany 605.
Fond domestikální český 27, 118.
Fond domestikální moravský 124. 1124.
Fond chudých hlavní 275, 277, 541.
Fond náboženský český 223, 228, 230, 236, 238, 240, 245—248, 250, 252, 255, 270, 272, 299, 306, 308 až 310, 317, 318, 368, 399, 437, 584, 1133, 1154, 1157, 1160.
Fond náboženský moravský 247, 286, 310, 498.
Fond stud. čes. 1169.
Fond studijní (moravský) 107.
Forgáč baron 122.
Foršt 455.
Förster, továrník 460.
Francie 8, 129, 278, 444, 459, 470, 589—592, 628, 636, 638, 643, 676, 814, 818—821, 827, 836, 839, 840, 843—848, 850, 853, 854, 858—860, 862, 863, 865, 879, 880, 928, 929, 932, 935, 937, 947, 949, 960, 961, 962, 970, 971, 974, 975, 978, 995, 1001, 1002, 1007, 1009, 1021, 1042, 1045, 1046, 1055, 1056, 1066, 1068, 1115, 1143, 1156, 1165.
Francke-ův sirotčinec v Halle 509.
Francouzská revoluce 817, 818, 840, 841.
Frankfurt nad M. 467, 531, 657, 828, 850, 852, 926, 968.
„Frankisté", sekta 344.
Frank Josef 343 až 346.
Frankl, továrník 465.
Franková Eva 344, 345, 346.
František I Toskánský 630.
František I, císař rakouský 269, 673, 729, 825—830, 836, 844, 845, 848, 850, 853, 863, 871, 883, 904, 908, 910, 910, 914, 918, 920, 922, 926, 930, 930, 935, 936, 946, 948, 950, 955, 957, 958, 961, 961, 964, 970, 972, 979—981, 983, 984, 987, 988, 1000, 1001, 1006, 1030, 1032—1035, 1041—1043, 1045, 1057, 1059—1064, 1067, 1068, 1071, 1080, 1087, 1090, 1091, 1102, 1107, 1113—1115, 1117, 1123, 1133, 1143, 1144, 1144, 1146, 1150, 1151, 1155, 1158, 1160, 1162, 1165, 1170, 1176.
František arcivévoda (později František I [II]) 55, 585, 599, 604, 605, 622, 623, 627, 633, 668, 684, 730, 735, 794, 798, 802, 803, 805, 806, 819, 820, 822.
František Štěpán velkovévoda 6.
František Xaver sv. 488.
Františka Toskánského velkovévody pluk 608.
Františka z Assisi sv. panny 285.
Františkáni 250, 283, 295, 297, 302, 303, 308, 1154, 1156.
Franz Antonín, obchodník 468.
Franz Josef, obchodník 468.
Frauendorf, ves 401.
Freiberk 209, 578.
Freiburk 578.
Freiburk (Breisgavský) 822.
Freiheitsburg 519.
Freisauf Xaver, opat 293.
Freising 961.
Freiwaldov, město 92.
Freiwaldovské panství 405.
Fresnel, podmaršálek 1017.
Freudenthal, ves 400.
z Freyštejna viz Sláma.
Frič aj Tomáš 371.
Fridrich angl. princ, biskup 53, 565.
Fridrich I, král würtemberský 1117.
Fridrich II, král pruský 8, 14, 35, 36, 38, 129, 130, 155, 156, 235, 529, 580, 588, 589, 591, 592, 610, 624, 643, 847, 851, 1078, 1099.
Fridrich VI, dánský 1117.
Fridrich August, král saský 1059.
Fridrich Falcký 139.
Fridrich Vilém, korunní princ pruský 643.
Fridrich Vilém II 235, 588, 592, 608, 640, 844, 850, 852, 853, 1008.
Fridrich Vilém III, král pruský 933, 970, 1058, 1071, 1117.
z Fridrichsthála Josef 1116.
Friedberk 872.
Friedenberger, primátor 558.
Friedland 32, 451, 455, 1073, 1074, 1077, 1078, 1153.
Friedlandské panství 405, 452.
Friedlandský okrsek 232.
Fries & spol. 449.
Fries hrabě, bankéř 96, 453.
Fries Frant. X., provinciál 1168.
Frint Jakub, farář 1166.
Fritsch, knihtiskař 517.
Frobl Jan šl. 795.
Fröhlich Kristián, rada 204.
Frýdek, město 92, 476.
Frýšava, ves 881, 882, 885.
Fugger hrabě 657.
Fugger Ant. Ignát hrabě, biskup 232.
Fuka Karel, děkan 832.
Fuchs Tomáš 454.
Fulnek (na Moravě) 46.
Fulštejn, statek 405.
Futak (u Petrovaradina) 598, 604.
Führer, knihtiskař 517.
z Fürstenberka Karel Egon, kníže 27, 40—42, 61, 67—70, 80, 97, 102, 109, 140, 150 152, 164, 348, 401, 405, 520, 526, 527, 530, 535, 555, 561.
z Fürstenberka kněžna 68.
Fürstenwaldy 1088, 1090.
Fürtsch Jah Jiří 454.
Fysiokraté 431.

Gabiński Jakub, rabín 344.
Gaius Servilius (Blažek) 534.
Gallasové, hrabata 408.
z Gallasu viz Clam.
Galle Ignát, primátor novoměstský 120.
Galle Jan, rada 532.
Gál Štěpán, kazatel 187.
Garampi, arcibiskup 223, 226.
Garsie, soukromník 475.
Gustner Jan, farář 44.
Gaudovičští dragoni (ruský pluk) 940.
z Gausenberga viz Schönpflug.
Gautzsch, osada 1099, 1100.
Gärtner August 839.
Gdánsko 639, 640.
Gebler Tobiáš Filip svob. pán, stát. rada 20, 27, 132. 113, 335, 336.
Geiersberk, ves 1085.
von Geissler rytíř 123.
Geissler Frant. 455.
Geislingy 978.
von Gelf, nejvyšší strážmistr 582.
Gelehrte Nachrichšen 523.
Gemmingenův pluk 274, 607.
z Gemming Filip svob. pán 564.
"Generální semináře" 251.
Gensonné, poslanec 821, 847.
Genta 136.
Gentz, barou 966, 1009.
Georgenthal 452.
Georgswald 451, 461.
Gera, město 1014.
Gerasdorf 1016.
Gerhardi, továrník 535.
Gerl, knihkupec 518.
Gerlachsheim Dolní 1117.
Germanie 964.
z Gersdorfa Jindřiška 134.
Gerstenkorn, vrchní 988.
Gerstner Frant. Josef, professor 806, 1125—1130, 1174, 1175.
Gerstorf, ministr 1085.
Gertruda, choť Vladislava I 288.

„Gestüte" 426.
Geyersberské sedlo 1094.
Gedeon, soudce israelský 36.
Gieshübl, ves 1094.
„Girondisté" 846.
Gistler z Kleebornu 424.
Gläser J. M., kancelista desk zemských 855.
Glaserer, desátník 1096.
Glina (u Lvova) 344.
Glinzendorf, ves 1026.
Gloxin Kristián, barvíř 131.
Glückzu, ves 400.
Gohlis, ves 1102.
Golčovojenikovské panství 192.
Goldberk (ve Slezsku), město 597.
Golenišev-Kutuzov Ilarionovič Michajil hrabě, generál ruský 974, 980, 981, 983—985, 987, 989—991.
Gondola, praes. duch. komm. 44.
Gorčakov A. kníže, generál rus. 938, 941, 945.
Gorice 224, 579.
Corické hrabství 564.
Goquelat, dvorní agent 844, 845.
Gosko ze Sachsenthálu Ant., děkan 868, 1161, 1181.
Gotthardi František, vládní rada 864.
Gouvion Saint-Cyr, maršál 1074 až 1076, 1079, 1080, 1086, 1088, 1089, 1094, 1097.
Göhren, ves 1101.
Göthe 591.
Götschel Jiří Bedřich, kazatel 179.
Götttingy 496.
Götz von Berlichingen 1149.
Grabat Fr., farář 1177.
Gradiška, město 599.
Gradiška Stará 604.
Grafenried, ves 232, 234.
Grandpré, průsmyk 852.
Grandella, kardinál 593.
z Greifenfelsa viz Stránský.
z Greifenthála Ant., kraj. hejtman 71.
z Greifenthála viz Hanisch.
Greisinger Abraham, obchodník 578.
Grohmann Václav, kommissař 889.
Groll, nadporučík 409.
Grolman, generál 1088.
Groshoffen, ves 1025, 1026.
Grossbeeren 1086.
Grosslan, ves 401.
Gross Pösnau 1101.
Gröbl, knihkupec 518.
von Gröningen Jan 498.
Grubber abbé, stavební rada 806.
Gruber Tobiáš 524.
Gruner Karel Justus 1057.
Grün, ves 37.
Grün Milon, opat 1116, 1166.
Grünberg, spisovatel 435.
Grüner Jan, obchodník 465, 535.
von Grünhof, kommissař 409.
von Grünwald viz Wanders.
Grynau, ves 232.
Guardasoni, div. ředitel 946.
Gubernia českého soudní senát 76.
Guberniální smíšená kommisse moravská 488, 489.
Gubernium české 26, 29, 30, 62, 65 až 68, 71, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 99—102, 104—107, 112, 113, 120, 135, 137, 140, 150, 158, 160, 161, 164, 169, 172, 183, 188, 190, 239, 240, 247, 255, 257—259, 271, 274, 277, 280, 281, 283, 288, 290, 293 až 296, 304, 315, 329, 332, 335, 339, 341, 348, 350, 368, 369, 372, 386, 408, 424, 454, 462, 463, 479, 480, 506, 515, 517, 518, 525, 527, 545, 556, 557, 568, 575, 583, 614, 629, 1111, 1120, 1123, 1127, 1129, 1132, 1164, 1170, 1174.
Gubernium moravsko-slezské 40, 63, 72—74, 99, 107, 124, 127, 135, 142, 143, 146, 152, 199, 300, 303, 339, 343, 344, 451, 485, 493, 1134, 1139, 1145.
Gremium guberniální 103.
Gudovič hrabě, generál rus. 936.
Guolfinger ze Steinsberka Frant., rytíř 237, 266, 290, 291.
Gustav III., král švédský 227.
Gülden-Gossa, ves 1101—1103.
Günter & spol. 465.
Güntersdorf 1117.
Gyulay hrabě, generál 981, 988, 993, 995, 1100, 1102.

Haag 634, 635.
Haan, dvor. rada 495.
Haarlem, město 451.
Habendorf 451.
Haberein Antonín, kněz 735.
Haberspirk, osada 115.
„Habilitační" patent 1050.
Habr (u Litoměřic) 187.
Habricht Alexander, převor 358.
Habrová 403.
Habsburský rod 8, 589, 593, 630, 676, 806, 862, 1007, 1008, 1176.
Hackel Jan, obchodník 864.
Hacker, appellační rada 985.
Hackher Ignát šl. 1116.
Haddik hrabě 599, 604, 611.
Hafenbrädl, majitel sklárny 896.
z Haffneru Jáchym Kristof 565.
Haffner Ondřej 385.
Hainocsy Josef, dv. kom. sekretář 864.
Hain František, kanovník 240, 832, 833, 1157.
Hajda 443, 453, 464, 465, 470, 508, 919, 1153.
Hajda Stará 461.
z Háje Jan Leopold, biskup 39, 45, 56, 123, 130, 159, 168—170, 188 až 190, 199, 202, 210, 231, 237, 248, 255, 257, 269, 310, 323, 329, 330, 332, 334—336, 342, 356, 370, 540, 733, 742, 1159.
Hájkova kronika 355, 369.
Halaš Frant., purkmistr 551.
Halda, sedlák 165.
Hále Magdeburská (Halle) 32, 211, 322, 356, 375, 509, 1099.
Halič 24, 31, 54, 55, 58, 65, 75, 139, 149, 205, 336, 337, 492, 578, 603, 629, 636—641, 789, 791, 864, 973, 1001, 1007, 1031, 1034, 1055, 1059, 1062, 1072, 1142, 1143, 1150.
Hambach (u Amberka) 1158.
Hamburk 8, 453, 460, 477, 578, 612, 696, 931, 1075.
Hamr 454.
Hammer, podporučík 409.
Hamry 896, 897.
Hamry Nové, osada 115.
Hanisch, krajský hejtmann 90, 91.
z Hanischů Jan František rytíř 621, 645, 647, 728.
Hanisch z Greifenthála Jan rytíř 789.
Hanka V. 1184.
Hanka Jan Expedit, kustos 496.
Hanke z Hankenštejna Jan Alois, kustos 287, 299, 358, 361, 375, 376, 378, 475, 496, 497, 942.
z Hankenštejna viz Hanke.
Hannover 591.
Hannoversko 1006.
Hanšpach 459.
Hardenberk hrabě, prus. ministr 970, 1063, 1068, 1093, 1111.
z Harnachu Marie Terezie, kněžna abatyše 285.
Harrach hrabě 164, 427, 534.
Harrach Arnošt hrabě 676.
Harrach Jan hrabě 659, 678—683, 702, 703, 726, 855, 1047.
Ilarrachův pluk 49.
Harta 451.
z Hartenštejna viz Feld.
Hartig František hrabě 604, 607, 1044.
Hartig Ludvík hrabě 534, 645.
Hartigové hrabata 1179.
Hartmann z Klárštejna Prokop hrabě 645, 666, 680, 696, 704, 726, 737, 739, 743, 780, 815, 857, 916.
Hasištejnský z Lobkovic Bohuslav 374.
Haslinger, plukovník 273.
Hassán, velkovezir 642.
Hassbach 472, 977.
Hašourek, evangelik 195.
Hatzfeld Karel Fridrich Ant. hrabě 19, 20, 57, 132, 143, 202, 233, 293, 335, 339, 622, 633, 634, 730, 829, 855, 955.
Hauenštejn, město 79.
Haugvic hrabě 6, 60, 65, 793.
Haugvic hrabě, pruský ministr 970, 988, 995.
Haugvic Vilém baron, kanovník 122, 126, 127, 795.
Haumeder Josef 564.
Haupt Matěj, farář 1177.
Hausa Ferdinand, probošt 294.
Haušperský baron 122.
z Hautois hraběnka 104.
d' Hautpoul, generál franc. 991.
Havle Josef, professor 512, 1126, 1127, 1130.
Havlíček Ant., setník 1129.
Haxo, generál 1083, 1090.
Häussler, alumus 258.
Heberstreit, důst. 864, 885, 903, 932.

Hegel František 455.
Hegenmüller z Dubenweile Vojtěch svob. pán, probošt 230.
Heimbroder, generál 1090.
Heinke Frant. Josef baron 281, 484.
Heinrichsgrün 460, 464.
Hejduk, sedlák 885.
Hejtman František, rolník 888.
Helfer, kanovník 1157.
Helfert, sněmovní aktuár 108.
Hellendorfský, průsmyk 1084, 1094.
Heller, kancléř 1157.
Heller Josef 454.
Helversen Jan svob. pán 645.
Helversen Josef svob. pán 677.
Helversen Karel svob. pán 677.
Helvetská republika (Švýcarsko) 937, 970.
„Helvetské" spiknutí 878, 902, 903.
Hemerka Zikmund, opat želiv. 1177.
Hennersdorf, lužická ves 134, 1133.
Hennet Jan Marcel rytíř 94, 109, 120, 348, 646, 691, 728, 758, 804, 1151.
Henniger z Eberka svob. pán 645, 651, 680—682, 702, 726, 739, 740, 741, 744, 909.
Henniger z Eberka Prokop baron, probošt 1162.
Hentschel Kristián August rytíř 650, 660, 674, 795, 816, 898—900, 1116.
Heralec 459, 896, 897.
Herbatovice 1133.
Herberštejn, kníže-biskup lublaňský 169, 189.
Herbert baron 642.
Herdík, rolník 196, 197.
Herget František, professor 802.
Herget Linhart, professor 294, 316, 512, 1125, 1128, 1129.
Hergot František 462.
Herites Václav Vojtěch, děkan 172, 233, 237, 621, 629, 644, 646, 728, 736, 741, 780, 855, 904, 917, 918, 1119, 1160, 1161.
Hermannsdorf, ves 400.
z Hermannsdorfa Heřman, rada 421.
Hermes 533.
Herring Jan, obchodník 578.
Herrenried 872, 873.
Herrmannsfeld Jiří, továrník 214.
Heršpice (u Slavkova), ves 174.
Herter z Hertlerů Frant. 92.
z Hertlerů viz Herter.
Herz, exjesuita 44, 483.
Herzberg hrabě 640, 641, 818.
Hertzberka hraběte pluk 849.
Herzinger Ant., kovorytec 1174.
„Herzog Michel" od Kruegera 388.
Herzogenrath Jakub, obchodník 457, 578.
Heřmanice 162, 400.
Hess, professor 497.
Hess Bedřich, malíř 302.
Hessel Ig. Ben. 620.
Hessen-Homburského prince pluk 1100, 1101.
Hetzendorf (u Vídně) 975.
Heydet Jan 498.
z Heyfelda šl. 565.
Hiecke a spol. 465.
Higgins, professor 1126.
Hildburgshauský pluk 49, 411.
Hillgart, knihtiskař 517.
Hiller baron, podmaršálek 1012—1016, 1018, 1020, 1045, 1073.
d' Hilliers viz Baraguay.
Hirnle Antonín dr., kan. 1159, 1163.
Hirschenland 112.
Hirschstätten 1017.
Hitzeberg Frant. Dominik 149.
Hitzendorf 613.
Hladký, knihtiskař 517.
Hlasatel Nejedlého, časopis 1181, 1183.
Hlaváček Jan Klement, písař 415.
Hlávka, sedlák 163.
Hlinské 194, 881.
Hloupětín 49, 50, 52—56, 200, 203, 209, 562, 582, 1152.
Hluboká 895.
Hlušice 639.
Hněvkovský Šebestián 1178.
Hnyk Frant., farář 230, 540, 1157.
Hobbes 23.
z Hodějova viz Hodějovský.
Hodějovský z Hodějova Jan 374.
Hodějovští 377.
Hodiškov 885.
Hodkovice 1078.
Hodonín, město 54, 473, 474, 992, 1028, 1036.
Hodslavice (pod Radhoští) 176.
Hodušín (u Milevska) 301.
Hof, město 1104.
Hoffmann Jan, měšťan 645.
Hofmann a spol. 463.
Hofmann Felix, obchodník 425.
Hofmann Frant., obchodník 425.
Hofmann Kristian, obchodník 459.
Hoheneck baron, kanovník 657.
Hohenfeld hrabě 534.
Hohenlinden (vých. od Mnichova) 952, 953.
Hohenlohe-Ingelfing princ 820.
Hohenlohe-Kirchberk kníže 605, 611, 637, 821, 848, 852—854, 981.
Hohenlohe prince pluk 607.
z Hohenlohe-Waldenburg-Bartenštejn Josef Kristián kníže, koadjutor 236.
Hohenrein Vilém hrabě 645.
Hohenwarta hrabě, arcibiskup vídeň. 865.
Hohenzollern princ, podmaršálek 1010, 1016, 1017, 1019, 1025
Hohenzollernský rod 589.
Hochberg hrabě 1107.
z Hochberka Karel svob. pán 645.
Hoche 860.
Hochenberger Aug. 517, 518.
Hochenberger Jan Tomáš, knihtiskař 517.
Hojer Pavel, baron 413, 414.
Holany, ves 1074.
Holedeček, osada 116.
Holešov, město 91, 295, 297, 639.
Holetice (u Žatče) 301.
Holetín (u Hlinského) 162.
Holič 54, 476, 992, 993, 995.
Holík, desátník 1096.
Hollabrunn, městečko 1028.
Hollandsko 336, 448, 451, 453, 462, 465, 470, 514, 589, 629, 634—636, 638, 642, 818, 854, 858, 859, 863, 936, 977, 998, 1115.
Holšovice, osada 115.
Holtz, pruský ministr 1021.
Holubice, ves 991.
Holub Ignát, továrník 462, 463.
Holzhausen 1103.
Honců Václav, sedlák 195.
von Hontheim, biskup 16.
Hopf, úředník 457.
Hopf, tov. 577.
Hora Bílá 315, 1057.
Hora Janská (u Javorníka) 47, 48, 63.
Horák Josef, probošt 236, 239.
Hora Krásná, osada 115.
Hora Kunětická 401.
Hora Kuťná, město 48, 79, 82, 87, 89, 191, 231, 294, 313, 314, 461, 468, 476, 508, 517, 574, 575, 607, 672, 779, 801, 833, 938, 1056, 1112, 1157, 1160.
Horalec Moravský 885.
Hora Michalova, osada 115, 455.
Hora Svatá 751.
Hora sv. Kateřiny 79, 464.
Horažďovice 1014.
Horn Alexandr, anglický jednatel 1055.
Hory Kašperské, město 89, 455, 672.
Hory Lužické 1075.
Hory matky boží 89.
Hory Smilovy, osada 115.
Hory Staré 454.
Hořany, ves 198, 434.
Hořátev (u Nymburka), ves 35, 181, 203, 930.
Hořice, město 51, 1166.
Hořiněves 2, 72, 89—91, 425, 890.
Hořínské panství 551.
Hostačovské panství 192.
Hostinné 444, 452, 472, 1110.
Hostinnské panství 451, 452.
Hostín, osada 115.
Hosza Štěpán, kazatel 187, 191, 338.
Hošín, osada 115.
Hoštálkov 155, 176.
Hotze, generál 872, 934, 944, 945.
Houdek Jan, zednický mistr 196.
Housek, pastor 882, 885, 886.
Houštka, lázně 216.
Hovězí, osada 165.
Hoya (pseud. prince anglic. Fridricha) hrabě 565.
Hoym, pruský ministr 592, 849.
Höchsmann, radní 793.
Hölzel a Palme, obch. dům 465.
Hölzel a spol. 465.
Hölzel Frant. Ant. a spol. 465.
Hönig Adam Vojtěch 578.
Hönig Aron Mojžíš 578.
Hönig Israel 470.
Hönig Israel Löwel 578.
Hönig Leopold 578.

Hönig Mojžíš 470.
Hönigova rodina 578.
Hönig z Hönigsberka Israel šl., rada 352.
z Hönigsberka viz Hönig.
Höring Bernard 454.
Hrabačov 451.
Hrabiš, knihtiskař 517.
Hradec Jindřichův, město 33, 277, 414, 469, 508, 517, 608, 988, 996, 997, 1001, 1172.
Hradec Králové, město 2, 18, 46, 50, 51, 55, 56, 82, 88, 89, 91, 229, 231, 239, 257, 269, 466, 469, 476, 499, 508, 517, 528, 540, 572, 575, 578, 581, 587, 608, 637, 701, 790, 794, 806, 892, 984, 1071, 1077, 1152, 1160, 1168, 1172, 1180.
Hradec Králové Nový 46, 90, 292, 575.
Hradec Štýrský, město 224, 461, 483, 492, 554, 578, 876.
Hradecký kraj 81, 82, 89, 100, 324, 790, 800.
Hrádek, osada 115, 403, 451, 510, 1076.
Hrádek (u Jaroslavic) 1028.
Hrádek (nad Páchem) 574.
Hrádek Červený (u Jirkova) 461.
Hradiště 183, 203, 280, 297, 298, 403.
Hradiště Mnichovo 588.
Hradiště Uherské, město 73, 81, 122 až 24, 500, 508, 580, 608, 771, 772, 1036.
Hradištský klášter 253, 260, 318.
Hradišťský kraj 91, 125, 141, 231, 1135.
Hrady Nové 276, 455, 537, 539.
Hrady Uherské Staré, město 1032 až 1035.
Hrachovišťata 401.
Hranice, město 73, 508, 579.
Hranice Vojenská 337.
Hraničné 892.
Hrdlička Aquilinus, kněz 305.
Hrdlička Jan, farář 165, 173.
Hrdlořezy ves 277, 542.
Hroby město 79.
Hromada, major 1028.
Hruboskalské panství 466.
Hrubý, kupec 451.
Hrusice, osada 115.
Hrušov 455.
Hrzán Frant. hrabě, kardinál 3, 4, 19, 226.
Hrzánové z Harasova 3.
Hubálek Václav, kněz 214.
Hubatius z Kotnova Ludvík 677, 778, 813.
Huber 83.
Hubertsburský mír 47, 442.
Hubl Raimund 735.
Hudlice, osada 115.
Hugennoti 254.
Humboldt Vilém svob. pán 1063, 1068, 1069.
Humpolec, město 179, 574.
Hurdálek Josef, děkan 188, 257, 329, 333, 379, 1159, 1163, 1176.
Hus Jan M. 44, 135, 320, 341, 374, 438, 1161.
„Husité" (za Josefa II.) 135, 139, 150, 152, 190, 191, 211, 212, 258, 319.
Husité 278.
Husitské války 1032, 1181.
„Husitství" 134.
z Hustiřan viz Zárubová.
Hustopeče 500, 508.
Huť hérálecká 896.
Hvězda, letohrádek 567, 568.
Hvizdálka, ves 404.
Hýbl Jan 368, 1179, 1180, 1183.
Hýbl, novinář 1072.
Hyčman Ondřej, vrchní 179.
Hydrografická společnost 1174, 1175.
Hymer Josef 454.

Chabařovice, ves 1080, 1089, 1090.
Chalupy Zadní (Hinterhäuser), ves 404.
Chamaré hrabě 452.
Champagny, franc. vyslanec 963, 1006, 1007, 1033, 1034, 1035, 1153.
Chanovský z Dlouhé Vsi na Němčicích Jan Karel svob. pán 533.
Charenton, professor 1126.
Charleroi, město 862.
Charuel Karel Maria, bibliothékař 495.
Charvatec, osada 113.
Chasteler, generál 1022.
Cheb, město 62, 67, 81, 82, 86, 88, 115, 232—234, 251, 283, 459, 468, 469, 476, 499, 508, 517, 572, 580, 581, 592, 607, 801, 849, 867, 868, 872, 931, 984, 10001, 1014, 1015, 1034, 1062.
Chebsko 37, 62, 79, 81, 230, 232, 234, 587 868, 1033, 1158.
Cherson, město 22, 31, 236, 457, 594, 595.
Chládek, měšťan 899.
Chládek Jiljí, professor 266, 483, 516.
Chládek Petr 357.
Chlebský rybník 396.
Chleby, ves 201, 203, 669.
Chlum 896, 1077, 1084—1090, 1092, 1093, 1095, 1096, 1106.
Chlumčanský z Přestavlk a Chlumčan Václav Leopold rytíř, arcibiskup 236, 832, 1158, 1159, 1161—1165, 1176.
Chlumec 1094, 1110.
Chlumecké panství 321, 322, 334.
Chlumecko 181, 321, 322, 336.
Chlumec nad Cidlinou 831, 849.
Chlumec Vysoký 790.
Chlumětín 896, 897.
Chmel Jakub opat 676, 737.
z Chobině viz Šubíř.
Choceň 455.
Choiseul, vévoda 19, 42.
Chomutice (u Bydžova) 3.
Chomútov 79, 86, 89, 306, 455, 476, 499, 508, 543, 672, 1075, 1079, 1080, 1097, 1111, 1125.
Chorinský, hrabě 856.
Chorinský z Ledské Ignát hrabě 1116, 1150.
Chorinský z Ledské Matěj Frant. hrabě, biskup 47, 171, 246, 490.
Chorvatsko 139, 582, 598, 605, 608, 611.
Choteč 510.
Chotek hrabě, major 982.
Chotek František hrabě 699, 700.
Chotek Jan hrabě 676, 677, 698, 951.
Chotek Jan Rudolf hrabě 432, 435, 436, 439, 611, 613, 647, 648, 651 až 654, 656, 657, 673, 704, 729, 774, 790, 798, 803, 827, 998, 1148, 1152, 1153, 1179.
Chotek Rudolf hrabě 456.
Chotěšiny (u Vys. Mýta), ves 152.
Chotěšov 280, 284, 382, 1133.
Chotěšovský klášter 779.
Chotim 599, 605, 641.
Chotkové hrabata 427.
Chotouň, ves 198, 199.
Choťánky, ves 181.
Choustnické panství 540.
Chrast 211, 356, 893, 1159.
Chrastavské panství 452, 892.
Chráštany, ves 198.
Chroustovice 157.
Chroustovické panství 157, 162, 180.
Chrudim, město 81, 88, 170, 365, 508, 607, 875, 890, 894, 895, 938, 1059.
Chrudimka, řeka 878.
Chrudimský kraj 35, 40, 70, 71, 80, 82, 130, 150, 157, 166, 173, 202, 231, 324, 329, 330, 334, 340, 409, 455, 840, 842, 871, 875, 878, 904.
Chřibská 452.
Chuba 1014.
Chuděnicové 377.
z Chuděnic viz Černín.
Chuchel, ves 404.
Chúpek, jesuita 488, 491.
Chvaletice, ves 180, 187, 203.
Chvalenské moře (rusky) 940.
Chvalkovice 452.
Chvalovice (při Labi), ves 181.
Chvojka, sedlák 320.
Chvojenec 322, 332, 337.
Chýše, ves 306.

Ilioneus, antické torso 567.
Ilješhazy hrabě 131.
Illera, řeka 945, 976, 978, 1010.
Illuminati 344, 532—535.
Illyrské země 156, 1072, 1073.
In coena Domini, bulla 223, 259, 262, 263.
Indie Východní 444, 469, 453.
Ingolstadt 872, 1012.
Inn, řeka 934, 976, 980, 981, 1011, 1013.
Inšpruk 492, 512, 578, 630.
Irsžtovice, osada 115.
Isára, řeka 945, 976, 979, 1011, 1012.
Isen 234.
Isenburské knížectví 346.
Israelité 323, 334, 337, 338, 408.

Italie 100, 223, 279, 444, 452, 456, 460, 468, 632, 642—644, 855, 865, 886, 934—937, 943, 944, 947—949, 970, 971, 974, 975, 979, 998, 1001, 1005, 1006, 1023, 1073, 1125.
Italijskij kníže viz Suvarov.
Italská republika 970.
Itzig, bankéř 500.
Ivančice, město 92.
Ivina, ves 307.
Izdenczy Josef svob. pán, stát. rada 20, 730.
Izmailov, generál rus. 940, 941.

Jablonec 465, 466.
Jablonné, město 307, 317, 608, 1021. 1062, 1071, 1075—1079, 1111, 1153.
Jablonský dr., advokát 950.
Jablunkov, město 476.
Jacobi svob. pán 795.
Jahn Jiljí, malíř 802.
Jáchymov, město 79, 89, 454, 464, 508, 546, 672, 801, 984, 1159.
Jakubec Řehoř, rolník 142.
Jakub sv. 886.
Jamná 411.
z Jamolic viz Šiška.
Janáček Frant, sedlák 179.
Jana arcivévody pluk 1087.
Jan arcivévoda 949, 952, 975, 979, 1005, 1009, 1021, 1022, 1024—1028, 1030, 1041, 1055, 1152.
Jandera Josef Stanislav 1166.
Janelli Frant., obchodník 425.
Janke Jan Jiří, obchodník 465.
Janko Kašpar (zvaný Melichar) 881, 895.
Jan sv. 322, 332.
Jan sv. pod Skalou 302.
Jan Nep. sv. 162, 163, 238, 271, 354, 757, 983, 1046.
„Jan Žižka z Trocnova", div. hra 391.
Janov 944.
Janovice, osada 115, 393.
Janovice nad Úhlavou 454.
Janovský z Janovic Dominik svob. pán 645, 742.
Janovský z Janovic Jan svob. pán 645, 677, 682, 744.
z Janovic viz Janovský.
Jansenismus 219, 487, 489, 491.
Jansenisté 256.
Jarayovi granátníci 49.
Jarlochova kronika 287.
Jaroměř, město 51, 53—55, 72, 81, 88, 91, 216, 289, 315, 540, 546, 581, 582, 584.
Jarošov 170, 322, 323.
Jasená 328.
Jasenka 165.
Javor, město 1061.
Javorka, ves 175.
Javorník, město 92.
Javorníky (u Vys. Mýta) 162.
Jäger, dějepisec 220.
Jedibaby, osada 551.
Jednota bratrská 133, 134, 139, 171, 174, 183, 318.
Jeiteles Israel 517.
Jelačič baron, generál 978, 982, 1011.
Jemappes, vesnice 853, 865.
Jena, město 1001.
Jeník z Bratřic Jan rytíř 5, 6, 316, 317, 357, 383, 385, 506, 523, 831, 942, 1051, 1177, 1179.
Jeníkov 897.
Jeníkov Golčův 476, 546, 833, 1112.
Jenner a Bluth, továrna 462.
Jeňoves, ves 551.
Jeronym Pražský 341.
Jeronym, westfálský král 1021.
Jerusalem 340.
Jeřábek, knihtiskař 517, 518.
Jeřice 404.
Jeřikovič, sedlák 885.
Jesenice 476, 983, 1133.
Jessenius Joel, kazatel 180, 184.
Jesuité 39, 42, 43, 95, 223, 278, 358, 362, 464, 482, 484, 485, 488, 489, 495, 496, 512, 520, 574, 576, 1154.
Jetzelsdorf, ves 983.
Jevíčko, město 92, 298.
Jezdežerd III, král perský 534.
Jezdežerdova aera 534.
Jičín, město 51, 55, 56, 72, 81, 89, 310, 315, 548, 585, 588, 607, 669, 672, 919, 1061, 1062, 1063, 1068, 1172.
Jičín Nový, město 81, 91, 443, 608, 641.
Jihlava, město 80, 81, 123, 207, 251, 297, 298, 410, 443, 454—456, 469, 471, 476, 500, 508, 581, 587, 608, 758, 759, 771, 794, 880, 895, 898 až 903, 988, 989, 994, 997, 1010, 1028, 1031, 1061, 1154.
Jihlavské panství 889.
Jihlavský kraj 35, 47, 73, 232, 409, 418, 437, 675, 898, 1023, 1029, 1036, 1144.
Jílek 372.
Jilemnice, město 159, 329, 444, 451, 452, 470, 547.
Jilemnické panství 161, 164, 274, 451.
Jilemnicko 188.
Jilové, město 80, 89, 307, 1092.
Jimramov, městečko 175—177, 205, 534, 881, 885, 887, 890, 898, 899, 901.
Jimramov Nový, ves 175.
Jindice 834.
Jindrák, sedlák 195.
Jindřich, bratr Fridricha II 597.
Jindřich VIII, král anglický 278.
Jindřichohradecké panství 540.
Jindřichovice, město 984.
Jindřichovické panství 984.
Jirkov 455.
Jiří Karel Hessen-Darmstadtský princ 1123.
Jiříček Petr, jesuita 131.
Jiřík, měšťan 391.
Jiřikovice, ves 989.
Jizera, řeka 587, 588, 1077, 1078.
de Joanelli, důstojník 701.
Joel Rafael 796.
Johannesdorf, ves 396.
Johannesberské panství 405.
Johanová, osada 165.
John Divíš, farář 1177.
John Jan, arcijáhen 120, 236, 237, 238, 290, 364.
John Josef, děkan 239.
Jomini baron 1072, 1080, 1088, 1089.
Josef arcivévoda 803, 816, 828, 963, 995, 1005, 1022, 1024, 1041.
Josef I, císař 723.
Josef II císař 3, 5—20, 22, 24, 25, 28, 30, 31, 34, 36, 37, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 53, 56, 59, 60, 62 až 64, 75, 83, 84, 94, 95, 98—100, 108—111, 116, 124, 125, 128, 129, 132, 135, 139, 140, 152, 171, 176, 205, 209, 214—216, 222, 228, 229, 235, 243—246, 267, 272, 278, 281, 285, 291, 298, 305, 307, 309, 317, 326, 340, 345, 351, 357, 365, 368, 376, 377, 381, 384, 387, 388, 390, 392—396, 398, 419, 424, 427, 428, 430, 431, 439, 449, 442, 443, 445, 450, 451, 453, 454, 456, 457, 460, 463, 466, 467, 469—472, 474—479, 482, 495, 498, 499, 502, 506, 512, 513, 519, 524, 529, 533, 536, 539, 542, 543, 554—555, 559, 561, 570, 572—574, 576, 581, 582, 588, 595 až 598, 608, 612, 615, 623—627, 630—632, 636, 642—644, 659, 668, 670, 672, 692, 604, 722, 726, 227, 732, 734, 735, 737, 740, 745, 748 až 752, 761, 769, 788, 792, 818, 823—826, 831, 833, 855, 878, 901, 904, 907, 920, 922, 923, 959, 956, 962, 1044, 1048, 1153, 1159, 1165, 1167, 1176.
Josef Antonín arcivévoda 794.
Josefinský katastr 420, 421, 422, 439.
Josefov, brněnské předměstí 577.
Josefov, město 871, 1077, 1152.
Josse a spol. 463.
Josse Šimon 796.
Joubert 944.
Jourdan 860, 862, 865, 866, 871, 872, 880, 934, 1121.
Joyeuse entrée, výsadní listina 593, 594.
Judicium delegatum in causis parochiarum regulandarum 66.
Jugend-Zeitung Beckerova 477.
Jungingen 977.
Jungmann Josef, professor 1178, 1180 až 1184.
Junot, maršál 1021.
Justiciáři čili právní 82.
Jussuf, velký vezír 599.

Kaceřov 459, 460.
Kácov 454.
Kácovské panství 472.
Kadaň, město 82, 88, 305, 424, 455, 801.
Kadlecius 372.
Kafka Jan 385.
Kager ze Štampachu Frant. Václav hrabě 1148.
Kahl Josef, kanovník 239.
Kahoun viz Kubr.

Kaiser Jan, světící biskup 241.
Kaiserslautern 862.
Kaiserštejn hrabě 6.
Kajetáni viz Theatinové.
Kal, ves 404.
Kalafat 642.
Kalendář historický, od Rulika 1179, 1182.
Kalendář toleranční 879.
Kalisch Maximilián baron 204.
Kallenbergův pluk 608.
Kallschmied z Eisenberka Jan Nep. svob. pán 47.
Kallschmied z Eisenberka Volf 73.
Kalmar Štěpán, pastor 208.
Kalmuci 941.
Kalvín Jan 155, 213.
Kamaldulští 282.
Kámen 220, 476.
Kamenice Česká 252, 459, 540, 547, 1097.
Kamenice Něm. 444.
Kamenice Pustá 893.
Kamenický, farář 328.
Kameničky 897.
Kamenskij, generál 991.
Kamieniecki, generál 1107.
Kamýk (kraj berounský) 921, 1132.
Kancelář dvorská 623, 1125, 1127. 1129, 1135, 1137, 1145, 1164, 1171.
Kancelář uherská dvorní 18, 29. 58, 59, 132.
Kancelář sedmihradská dvor. 59.
Kancionál bratrský 174.
Kanda Štěpán, měšťan 209
Kandorský statek 582.
Kaňk, město 89.
Kapitula brněnská 764.
Kapitula budějovická 248, 1160.
Kapitula budějšská 232.
Kapitula metropolitní svatovítská 172, 237—240, 273, 293, 364, 855, 1157, 1160, 1161, 1176
Kapitula olomoucká 101, 122, 294.
Kapitula řezenská 233.
Kapitula salzburská 590.
Kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi 240, 242, 243.
Kapoun ze Svojkova svob. pán 918.
Kapucíni 295, 298. 305, 306, 1154, 1156.
Kapucínky 282.
Kąraiczay 637.
Karban, kovář 35.
Karel arcivévoda 346. 794, 803, 806, 852, 856, 859, 861. 865, 866, 871, 874, 877, 930, 931, 934. 935, 942 až 945, 947—949, 951, 952, 954 až 956, 960, 963, 968, 971, 973—975, 979, 981, 987. 991, 995—998, 1000 až 1002, 1009—1016, 1020—1023, 1062, 1121. 1147, 1150.
Karel III, král španělský 630.
Karel IV, král český 306, 316, 354, 367, 377, 378, 475, 227, 567, 792, 805.
Karel VI, císař 26, 32, 43, 48, 133, 134, 248, 442, 448, 489, 513, 691, 793, 1182.
Karel XII, král švédský 943.
Karel August vévoda sasko-výmarský 591, 606, 637.
Karel Jiří, purkmistr 1116, 1122.
Karg, generál 997.
Karl Kašpar, professor 485, 487, 489, 490.
Karla arcivévody legie 1005, 1010.
Karlín 391.
Karlsruhe 518.
Karlshof nebo Libnidorf, ves 402.
Karlštejn 1153.
Karlštejnské děkanství 748.
Karmelitáni 34, 230, 251, 280, 282, 383, 293, 295, 306, 307.
Karmelitánky 747, 922.
Karmelitky řádu sv. Terezie 284.
Karoli, svatovitský scholastik 1116.
Karolina, choť Františka I. 296.
Karolina, kněžna česká 603.
Karolina, král. bavor. 1117.
Karpe, professor 484, 485. 1168.
Kartouza brněnská 101, 291.
Karlouza mauerbašská 281.
Kartouza olomoucká 122, 126.
Kartouza valdická (u Jičína) 284, 292.
Kartuziáni 282, 285, 291, 292, 494.
Karvinský Arnošt Konstantin 204.
Kaschnitz Ant. Valentin, kommissař 54. 405, 414, 421, 436, 437.
Kastner Tadeáš, prokurátor 292.
Kašík 611.
Kašpar, sedlák 322, 332.
Kateřina, velkokněžna 1063.
Kateřina II, cárevna ruská 22, 55, 131, 236, 346, 457, 589. 595, 859, 943.
Kateřina Svatá 892, 893.
Katz, knihtiskař 517.
Katzbach, řeka 1086, 1091.
Kayersdorf 640.
Kayserův pluk 950.
„Kazatelské kritiky" od Steinsberga 516.
Kazay Jan, pastor 208.
Kdyně Nová 459, 982.
Keer 611.
Kehrn, měšťan 214.
Keil, podmaršálek 639.
Keller Frant., farář 534.
Kellermann mladší, generál 852. 1075, 1076, 1077, 1101, 1102.
Kellheim 1012.
Kerndorfer Jan Antonín, pokladník 470.
Kersko (u Sadské), les 582.
Ketř 236, 298.
Kettelhodt svob. pán., rada 563.
Keyssler Jan Jiří, cestovatel 38.
Kfeller ze Saschsengrüna Jan Frant., praelát 1180, 1181.
Kheula podmaršálka pluk 607.
Khevenhüllerský pluk 49.
Kinburn, město 599.
Kienmayer, generál 981, 1034.
Kindermann ze Schulštejna, biskup 39, 43, 237, 239, 241, 242, 252, 383, 397, 447, 477, 502—506, 509 až 511, 628, 676, 689, 697, 733, 735, 739. 740, 747, 756, 816, 829, 1155, 1159, 1162.
Kinská kněžna 21.
Kinského Františka hraběte pluk 608.
Kinského knížete pluk 196, 607.
Kinský kníže 875.
Kinský Ferdinand hrabě 564, 762, 831, 917.
Kinský Filip hrabě 55, 453.
Kinský Frant. Josef hrabě 157, 180. 184, 185, 356, 359, 360, 520, 523, 524, 526.
Kinský František kníže 644, 655.
Kinský Josef Maximilián hrabě 131, 444, 452, 461.
Kinští hrabata 392, 495. 621, 622.
Kirchberk (u Hodkovic) 588.
Kirchov a spol. 460.
Kladrubský klášter 1165.
Kladruby 101, 280, 302, 738.
Kladsko 35, 230, 231, 236, 401, 418, 1071.
Klaperath, továrník 461.
Klárisky 383, 285, 312, 494.
z Klárštejna viz Hartmann.
Klášter (u Třebechovic) 187, 203.
Klášter (u Nové Bystřice) 302.
Klášterec, město 546.
Klatovské biskupství 229.
Klatovský kraj 40, 71, 79, 82, 229, 232, 404, 454, 456, 753, 856, 868.
Klatovy, město 33, 81, 82, 88, 187, 272, 274, 362, 365, 384, 402, 508, 511. 528, 531, 573, 801, 838, 867, 871, 876, 982, 983, 1013, 1014, 1015, 1154.
Klebelsberg hrabě, kanovník 239.
Klebelsberka Frant. hrabě 1116, 1173.
z Klebersberka Norbert Vit hrabě 1163.
z Klebelsberka Vojtěch hrabě 656, 658, 689, 756, 800, 917.
z Kleeblattu viz Schukart.
z Kleebornu viz Gistler.
Klein, theolog 1168.
Kleindorf, ves 401.
Kleist, generál 1073, 1074, 1079, 1088, 1089, 1090, 1092, 1100.
z Klenového Jan hrabě, podmaršálek 977, 1012, 1014, 1017, 1026, 1045, 1074, 1079, 1084, 1099—1103.
z Klenového hraběte pluk 982.
Kletečka Václav 212.
Kliegel Václav, obchodník 459.
Klier, děkan 540.
Kliment XIV 278.
Klinghart, osada 116.
Klinkoš J. T. dr., professor 524.
Klípce, ves 400.
Klobúky, osada 115.
Klobúky (na Moravě) 175.
Klobúky Valašské, město 131.
Klomín 1110.
Klosternenburk 226, 449, 1016.
Klouda Václav, katecheta 505, 510.
„Klub nenávistníků Napoleonových" 1057.
Kluk, ves 163, 195.

Kly, dvůr 400.
Knauer Josef, kněz 215, 216.
Knigge, professor 534.
„Kniha slov páně" od Franka 345.
Knínice 1095.
Knín Nový, město 80, 89.
Knířov, ves 162, 194.
„Kníže Honzík", div. hra 388.
Knobloch Frant., kanovník 367.
Knobloch, professor 478.
Knopf, pastor 204, 206, 214.
Knorring, generál 1092.
Koblenc, město 848, 849, 853.
Koburský Josia princ 605, 611, 854, 859, 860, 862, 865.
Kobylé, osada 115.
Kobylnice, ves 989.
Koc z Dobře baron 886, 891, 896, 902.
Koc z Dobře Jan Markvart svob. pán 64, 120, 131, 357, 530, 545.
z Kociána Antonín hrabě 404, 413.
Kodeš, kněz 257.
Kodány, ves 885.
Kofel 464.
Kofler rytíř 856.
Kojetín, město 92.
Kolaje, ves 400.
Koldín 1152.
Kolešovice 849.
Kolín, město 40, 48, 82, 88, 350, 354, 402 471, 476, 573, 581, 607, 638, 639, 664, 801, 833, 938, 945, 1061, 1062, 1071, 1077, 1099, 1109.
Kolínské kurfirství 961.
Kolínské panství 181, 340, 400, 505, 930.
Kollár J. 1184.
Koller, rada 787.
Koller 901.
Koller Frant. 455.
Kolmark, předměstí Kut. Hory 314.
Koloděje (u Budějovic) 759.
Koloděje, zámek 804.
Kolovrat hrabě 534.
z Kolovrat hrabě, generál 875, 991, 1010, 1011, 1014, 1015, 1021, 1024, 1026.
z Kolovrat Frant. Antonín hrabě 644, 676, 680, 681, 689, 696, 700, 704, 917, 1111, 1115, 1130, 1172, 1179.
z Kolovrat Josef hrabě 645, 927.
z Kolovrat Leopold hrabě 109, 111.
z Kolovrat viz Krakovský.
z Kolovrat viz Libštejnský.
z Kolovrat viz Novohradský.
Kolovratové hrabata 534. 677.
Kolovský, evangelík 195.
Komárno, město 1036.
Komárov, předměstí brněnské 577.
Komenský 369, 370, 374.
Kommisse bezpečnostní 545.
Kommisse censurní česká 480, 513 až 515.
Kommisse censurní vídeňská 398, 369, 489, 513, 514.
Kommisse duchovní česká 66, 67, 258, 259, 269, 270, 293.
Kommisse duchovní dvorská 30, 44, 220, 246, 247, 261, 267, 293, 295, 298, 300, 356, 358.
Kommisse dvorní 541.
Kommisse dvor. abolični 413.
Kommisse dvor. pro daň z nápojů 107.
Kommisse dvor. pro dědičné poplatky (na Moravě) 107.
Kommisse fortifikační a pro vojenské ubytování 66.
Kommisse fundační 66.
Kommisse koncertační 910, 911.
Kommisse konskripční 66.
Kommisse monturní 74.
Kommisse policejní 66.
Kommisse pro bezpečnost 66.
Kommisse pro daň dědickou 66.
Kommisse pro klášter sv. Mikuláše 66.
Kommisse pro míry a váhy 66.
Kommisse pro přádelnu a zastavárnu 66.
Kommisse pro revidování zákonů (Landtagscommission in Gesetzrevisionssachen) 911.
Kommisse pro staré dluhy komorní 66.
Kommisse pro střelný prach a ledek 66.
Kommisse pro školy normální 66.
Kommisse pro úřad hor viničních 66.
Kommisse pro ústav šlechticů 66.
Kommisse pro zkoušky z jaz. českého 371.
Kommisse rektifikační (na Moravě) 107.
Kommisse studijní brněnská 494.
Kommisse studijní dvorská 166, 287, 356, 479, 483, 500, 1125, 1172.
Kommisse studijní olomoucká 484.
Kommisse světských nadání 66.
Kommisse školní česká 261, 488, 498, 505, 506, 510.
Kommisse tabáková 66.
Kommisse universitní 66, 479.
Kommisse vojenská 66.
Kommisse vrchní berniční 421.
Kommisse vrchní zemská berní 108.
Komora účetní dvorská 118, 372.
Kommunismus 323.
Komora dvorská 58, 67, 110.
Konfesse bratrská 140
Konfesse česká 139, 140.
Konikov, ves 175.
Konojedy 303.
Konsistoř aŝská 37, 205.
Konsistoř augšburská v Břehu 204.
Konsistoř augšburská ve Vídni 204
Konsistoř budějovická 248.
Konsistoř králové-hradecká 239, 248, 315.
Konsistoř litoměřická 248.
Konsistoř pražská arcibiskupská 79, 169, 211, 257, 369, 395.
Konsistoř reformovaná ve Vídni 204.
Konsistoř těšínská 145, 159, 177, 203, 204, 206.
Konstantin Pavlovič velkokníže rus. 936, 945, 947, 974, 1091.
„Kontrolorská chodba" 20.
„Konvenční měna" 1047.
Kopeček Svatý 298, 318.
Kopisty Německé, ves 51, 582, 583.
Kopitar, professor 1184.
Korálkov, ves 404.
Korc, knihtiskař 517.
Korouhev, ves 896.
Korsakov-Rimskoj kníže 938, 943, 945, 948.
Korsim 595.
Koruna Sv. 263.
Koruna Zlatá 101, 306, 382, 450, 511, 738.
Korutany 608, 773, 1022, 1144.
Korycany 192.
Kořenský z Terešova hrabě 563.
Kořistka Jan, jesuita 131.
Kos, chalupník 835.
Kos, kupec 451.
Kosmonosy 463, 508, 588, 599.
Kosmova kronika 364.
Kosoř, ves 241.
Kostelec Červený 452.
Kostelec nad Černými lesy 198, 550, 833—845.
Kostelec nad L. 200, 209, 930, 1110, 1111, 1152.
Kostelec nad O., město 89, 104.
Kostelecko 183.
Kostnice 491, 492, 945.
Kostnické koncilium 483.
Košátecké panství 670.
Košice 476.
Košíře 553, 557, 558.
Košťálkov, ves 132.
Koštíř, sedlák 199.
Košumberské panství 893, 895.
z Kotnova viz Hubatius.
Kounic hrabě 992.
z Kounic hrabě, podmaršálek 55.
Kounic, kníže 4, 19, 20, 24, 41, 133, 143, 151, 152, 160, 223, 233, 235, 236, 388, 471, 566, 589, 594, 595, 600, 606, 611, 622, 623, 633, 639, 640, 730, 818, 822, 827, 845, 846, 847, 848, 859, 863, 918, 1147.
z Kounic Adolf hrabě 645, 917.
z Kounic Antonín hrabě 797.
z Kounic Arnošt hrabě 658.
z Kounic Isabellla komtemssa 830.
z Kounic Leopoldina hraběnka 21.
z Kounic Michal hrabě 645, 655, 726, 855, 911, 913, 917, 918.
z Kounic Václav hrabě 531, 533.
Kounické panství 183.
Kounicová soustava 827.
Kouřim, město 88, 365, 672, 801, 833, 834.
Kouřimský kraj 40, 71, 72, 80—82, 230, 455, 597, 664, 833, 857, 871, 930.
Koutský Josef, farář 332, 333.
Kouty 454.
Kovácz Frant., kazatel 180, 184, 187 203, 208, 340.
Kovács Ondřej, kazatel 185, 186.
Kovánec, osada 188.
Kovanice, ves 35.

Kovánsko, ves 400.
Kováň, ves 231.
Kovář, ředitel 196.
Kovařík (vlastně Vojta) 833, 834, 835.
Kozáci 939, 940, 941, 945.
Kozle, ves 397.
Kozlov, generál leutenant 940.
Kozlov, regiment rus. mušketýrů 940.
Kozmice, osada 115.
Kozojedy 1132.
Kozury Frant. 384.
Koželuh Leopold, hud. skladatel 802.
Koželuh J., ředitel kůru 1178.
von Köffiller Jan Leopold, továrník 176, 445, 448, 456, 457, 458, 577.
Köhlerovi husaři 849.
Köller Alois, rada mag. 1137.
König, official 290.
Königshain, ves 232.
Königstein 867.
Königštejn 857, 1075, 1076, 1080, 1083.
Könitz 563.
Körber Norbert, mnich 266.
Körmend, město 1022.
Körner, herec 389, 391.
Krabčice, ves 179, 203.
Krafka 372.
Krajíř z Krajku Kunrát 182.
Krajští děkanové 506, 509.
Krajští hospodářští kommissaři 434.
z Krajku viz Krajíř.
Krakovany 181, 203.
Krakovský z Kolovrat Filip hrabě 61, 288—290, 640, 670, 681, 849.
Krakovský z Kolovrat Jan Leopold hrabě 52, 59, 71, 102, 192, 219, 432, 437, 563, 611, 629, 644, 673, 775, 798, 827, 837, 848, 904, 918, 951, 955, 956.
Krakovský z Kolovrat Alois Josef hrabě 1160.
Králická bible 369.
Králíky, město 89, 452.
Kraljevo 605.
Královdvorské panství 400.
Královec 1058.
Králové-hradecká diécése 112, 114, 199, 210, 231, 255, 369, 517, 540, 1155, 1174.
Králové-hradecký kraj 35, 40, 60, 71, 72, 80, 110, 150, 188, 231, 393, 424, 443, 447, 455, 871, 972, 1059.
Královice 315.
Král. česká společnost nauk 811, 1175, 1182.
Král. kollegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě 240—242, 1160, 1162.
Král. kapitula u Všech Svatých na hradě Pražském 240, 241.
Král Václav, sekerník 1056.
Kramérius Václav Matěj 187, 211, 364, 365, 379, 380, 384—387, 693, 731, 754, 760, 813, 875, 1178, 1179, 1181, 1183.
„Kramériusovy c. kr. vlastenecké noviny" 213, 275, 357, 370, 387, 879, 1178.
z Kranichštejna viz Steinbach.
Kraňsko 504.
Krasiński, generál 1044.
Kraslice, město 984.
Krásná, ves 175, 885, 890, 891, 893, 1133.
Krašovice, osada 115.
Kraus Kristof 881, 895.
Kraus Josef 881.
Kraus, řezník 881.
Kratochvíl, měšťan 1161.
Kray baron, podmaršálek 866, 937, 943, 944, 947.
Krčice 115.
Krčmář Josef 163.
Krebs Ignát, kanovník 238, 239.
Krejsa V., sedlák 895.
Kremže 475, 636, 637, 1015.
Kressl Frant. svob. pán 7, 20, 25, 27, 59, 220, 237, 246, 357, 386, 432, 436, 528, 704, 734, 787, 827.
Kriegelstein Josef Antonín, obchodník 459.
Krieger Erazim, děkan 237, 239, 243, 255, 621, 629, 646, 656, 683, 689, 703, 721, 728, 735, 736, 741, 744, 756, 758, 780, 804, 805, 1160, 1163.
Krietschwitz, ves 1083.
Krim 589, 595, 599, 608, 936.
Kristina, vévodkyně saská 865.
Krnov, město 63, 81, 92, 277, 443, 476, 508, 542, 592.
Krnovské knížectví 42, 232.
Krvila Matěj, farář 477.
Krombach 452.
Kroměříž, město 46, 47, 91, 215, 245, 251, 315, 317, 472, 500, 508, 608, 1154.
Kronenfels, ředitel 43.
Kronika římská 496.
Kronika trojanská 496.
Krouna 150, 186, 203, 897.
„Krönungs-Ceremoniel des Kaisers Leopold des Zweiten und der Kaiserin Marie Louise Infantim von Spanien als König und Königin von Böheimb" 761.
Krpy, ves 193.
z Krsovic viz Krsovský.
Krsovský z Krsovic 372.
Krucemburk (u Chotěboře), městečko 179, 204, 208, 211, 1031.
Kruhy, vesnice 99.
Krulsdorf (u Berlína) 449.
Krumlov, město 33, 283, 295, 298, 455, 500, 508, 1180.
Krumlov Moravský, město 92.
Krumžák Václav, mlynář 456.
Krupicha Josef, krejčí 196.
Krupka 459.
Krušné hory 32, 454, 509, 1005, 1079, 1080, 1090, 1107.
Kruty (u Kouřimě) 194.
Kryl Václav 327, 328, 338, 339.
Kryštof sv. 263.
Křečhoř, ves 340, 835.
Křečkov, ves 181.
Křečkovský rybník 396.
Křečovice, osada 115.
Křenov 251.
Křesetice, ves 1056.
Křineč, ves 209, 400.
Křinecké panství 400.
Křižanov 410.
Křižanovské panství 410.
Křižlice (u Jilemnice) 161, 180, 204, 207.
Křižovníci s červenou hvězdou 247, 250, 251, 281, 291.
Křižovníci s dvojitým křížem 280, 302.
Kšely, ves 161, 183, 203, 208.
Kubeš Antonín, hudebník 183.
Kubík, rolník 182.
Kubr (zvaný Kahoun) Jan, rolník 196.
Kuča Aug., farář 1181.
Kučera Jan baron 1041, 1045, 1091, 1147.
Kučuk Hasan, velký vezír 605.
Kudín 885.
Kujavy, ves 215.
Kukleny 90, 307, 575.
Kuklík 885.
Kuks 535.
Kummer, ves 588.
Kumžák, ves 996.
z Kunratic viz Voříkovský.
Kunstdorf, ves 401.
Kunštát 142.
Kunštátské panství 142, 410, 882, 885, 886.
z Kunvalda viz Vražda.
Kunžvart 112.
Kupferberk, město 79, 454, 464.
Kupiš Jiří, obchodník 459.
Kurie papežská 228, 229, 233.
Kurnšatský pluk ruský 941.
Kurupata Josef, desátník 125.
Kurz Heřman Tobiáš, opat 305, 735, 737.
Kuřín 455.
Kutuzov hrabě 1146.
Kučuk-Kajnardžský mír 595.
z Künburga hraběnka 1177.
z Küniglu Kašpar Heřman hrabě 530, 532, 535, 645, 677, 680, 681, 697, 698.
z Küniglu Šebestián hrabě 530.
Kvasice 472.
Kvaň, ves 307.
Květnice, ves 199.
Kvilda 1014.
Kvis Jos., kanovník 172, 328, 644, 656, 735, 1160.
Kvisa, řeka 1094.
Kyjev 1182.
Kyjov, město 500, 508, 608, 772.
Kynský Dominik P., professor 1170.
Kysek 864.
Kyšperk, město 89.
Kynšperk 459.

Labe, řeka 197, 324, 470, 471, 548, 551, 582, 587, 664, 833, 857, 930, 1010, 1068, 1071, 1074, 1075, 1083, 1093, 1094, 1096—1098.
Labyrint světa, od Komenského 369, 370.

Lacković Jan, rytmistr 864.
La Clemenza de Tito, opera 802.
Lacy hrabě, polní maršál 12. 21, 51, 368, 585, 586, 596—600, 604, 611, 622, 623, 633, 641, 798, 819, 918.
Lacyův pluk 49, 759.
Lačný Ondřej, pastor 173.
Ladislav Pohrobek, král český 603.
Lafayette Mar. Josef, generál 836, 844, 845, 849, 850, 851.
Lagler, strážmistr 552
Lahna, řeka 866
Lahó Jan, kazatel 179, 204, 207, 208.
Lachenbauer Jan, biskup 246, 795, 836, 856, 985, 1160.
Lambach 981.
Lamberk Leopold hrabě 47, 649.
Lambert, generál ruský 948.
Lambuřský, ves 885.
La Motte baron 701, 702, 836.
Landau, pevnost 860.
Landriani, dvor. rada 1125—1129.
Landshut 1012, 1013, 1022, 1071.
Landškroun 1110.
Lang Jáchym 611.
Langenau, generál 1059, 1074, 1100, 1105.
Langenava 465.
Langeron, generál 991, 1102, 1103, 1106.
Lanjus Karel hrabě 645, 726, 749, 743.
Laudrecies, pevnost 862.
Lannes, franc. maršál 990—992, 1018 až 1020.
Lanškrounské panství 875, 882, 885, 886, 896.
Lány na Důlku, ves 322.
Larisch Jan hrabě 72, 204, 1150.
Laský, generál ruský 936.
Latour hrabě, podmaršálek 862, 872, 975.
Latour-Maubourg, generál 1075.
Latourův pluk dragonů 985.
Laub, knihtiskař 517.
Lauber, professor 488.
Lauberthal (v Blatském rybnice), ves 400.
Laudon Gideon baron, maršál 51, 368, 434, 582, 596—600, 604, 605, 608, 611, 633, 637, 639—641, 930.
Laudonův pluk 49.
de Launay Ant., kraj. hejtman 71, 664.
Laurencein hrabě 1135.
Laurenz šl., inženýr-major 849.
Lauristone, generál 1075, 1106.
Lauterbach 80, 89.
Lauterwassern 455.
Láva, městečko 1028.
Laxenburk 20, 344. 346, 613, 1061.
Lažánky, ves 404.
Lažanský Prokop hrabě 79, 99, 104, 109, 119, 436, 537, 456, 527, 530, 532, 534, 614, 620, 622, 644, 646, 647, 650, 653—655, 657, 670, 678, 679, 692, 699, 700, 790, 805, 827, 830, 836, 839—841, 855, 856, 919, 951, 955.
Lažanský Prokop hrabě (mladší) 1003, 1140, 1150, 1179
Lažanští hrabata 677.
z Lažan viz Bechyně.
Lažany 840, 1078.
Lecourbe, generál francouz. 945.
Lečice, ves 179, 203.
Ledebour Kašpar baron 644.
Ledecké panství 472.
Ledeč 456, 833, 1010.
Lederer, podmaršálek 1089.
Ledové moře 377.
z Ledské viz Chorinský.
Ledvinka z Adlerfelsa Emanuel 690, 800.
Lefebvre-Desnouette, generál 1078.
„Legie msty“ (Legion der Rache) 1021.
„Legio archiducis Caroli Bohemo-Moravo-Silesiana“ 951.
Le Hier, franc generál 982, 983.
Lehnhard Václav, ředitel 504, 511, 835, 736, 842.
Lehnice 597.
Lehrbach hrabě 590, 934, 955.
Lech, řeka 1011.
Lechovice 1144
z Leiberichu viz Mack.
Leiner J. J. rytíř 103, 104, 621, 647, 682, 728, 758, 780.
Leiner Karel, radní 120.
Leiningen hrabě, generál 1029.
Leining 872.
Leitenberger, továrník 463
Lejbowicz Jankiew (Frank) 343.
Lenhard, kanovník 1161.
Le Noble z Edlersberka, furýr komorní 757.
„Le Nozze in Contrasto“ zpěvohra 50.
Leopold I, císař 48, 106, 133, 239.
Leopold arcivévoda 803, 806
Leopold, velkovévoda toskánský (později císař Leopold II) 55, 223, 278, 589, 612, 613, 622, 865.
Leopold II, císař 28, 81, 88, 92, 242, 254, 285, 292, 303, 349, 438, 439, 623, 629—644, 652, 656, 658, 659, 661, 663, 665, 670—673, 679, 684, 694, 695, 703, 729—732, 734, 745, 747—849, 751—754, 757, 758, 761, 774, 775, 777, 787, 788, 790—792, 794, 795, 801, 805, 811, 817—820, 822—824, 827, 828, 839, 843, 846, 864, 904, 907, 910, 912, 919, 922, 924, 926, 957, 1118, 1124, 1132, 1150, 1151, 1163, 1170, 1176.
Leopold Koburský, princ 1089.
Leopoldov 759.
Leopoldovské zřízeni zemské a jim upravené ústavy 722—726, 728.
Lepaczky, sedlák 165.
Lessing 561.
Leška Štěpán, pastor 204, 208, 327, 328, 339, 387, 1177.
Letopisy Trojanské 369.
Letovice 535.
Le Trosne, publicista 626.
Levante 456, 460, 464, 469.
Levoč, město 34, 183.
Leyden 79.
Lhota, osada 115, 294.
Lhota (na Moravě) 132.
Lhota Dlouhá 885.
Lhota Hrubá, ves 174.
Lhota Kostelní (u Poděbrad) 163.
Lhota Velká (u Dačic) 174, 414.
Lhota Zelená 115.
Libčany 393.
Libeň 762, 794—796, 1069, 1112, 1152.
Liberda Jan, pastor 134.
Liberec, město 443, 444, 456, 459, 467—470, 476, 508, 517, 1077, 1078, 1153
Liberecký kraj 452.
Libice nad Cidlinou 181, 203.
Libiš, ves 184, 186, 192, 193, 197, 203.
Libice 835.
Libnisdorf viz Karlshof.
Liblické panství 396.
Liboc, ves 196.
Libeměřice 183.
Libotěnice 301.
Libšice, osada 115
Libštát 203.
Libštejnský z Kolovrat Frant. Ant. hrabě 531, 689, 690, 742, 855, 1116, 1127, 1149, 1176.
Liebenštejn 233, 234.
Liebertwolkwitz, ves 1099—1101, 1103.
Lieber Václav, měštan 294, 316.
Liège 589, 635.
de Ligne princ, generál 586.
Ligurská republika 971.
z Lichtenštejna Alois kníže 566, 676, 756, 802, 835.
z Lichtenštejna Eleonora kněžna 21, 97, 541.
z Lichtenštejna Jan kníže, generál 984, 989—992, 995, 1011, 1017, 1019, 1021, 1030, 1031, 1032, 1035.
z Lichtenštejna Karel hrabě, biskup 317.
z Lichtenštejna Karel kníže 659, 764, 822.
Lichtenštejn Karel kníže, generál 21, 97.
z Lichtenštejna Leopoldina kněžna 21.
z Lichtenštejna Ludvík kníže 659.
z Lilienburka viz Weiss.
Lilienfeld 747.
Lilienštejn, pevnost 1075, 1098.
Lille 636, 852.
Lima 464.
Limbeck Ferdinand Tadeáš, registrátor 800.
Limberk, osada 170.
Limburk 589.
Limburské vévodství 634.
Limusy, ves 161, 183, 186.
Linda J. 1184.
Lindava 451, 465, 982.
von Linden, dvor. rada 657.
Lindenthal 1102.
Lindenau 1102, 1105, 1106.

Linec 462, 476, 492, 578, 865, 988, 1011, 1013, 1014, 1015, 1153.
Linnéova soustava 482.
Lipá 391, 443, 462, 469, 547, 1174, 1078, 1153, 1172.
Lipa Krásná, osada 115, 444, 452.
Lipmann Jan, továrník 460.
Lipník, město 91, 500, 508, 608.
„Lipská" cesta 471.
Lipsko, město 114, 151, 444, 460, 462, 467, 477, 491, 514, 553, 752, 874, 984, 998, 1021, 1079, 1080, 1092, 1093, 1096–1099, 1103 až 1107, 1112.
Liptál, městečko 131, 173.
Lisnek Matěj, probošt 1170.
Liška Kristof 302
Lišno 881, 885.
z Litic viz z Bubna.
Litoměřice, město 32, 33, 40, 41, 56, 81, 82, 88, 104, 229, 243, 306, 315, 396, 403, 499, 517, 533, 551, 552, 581, 582, 584, 586, 607, 801, 838, 857, 1074, 1077, 1094, 1153, 1157, 1180.
Litoměřická diecése 114, 210, 231, 237, 242, 816.
Litoměřický kraj 33, 40, 71, 79, 82, 110, 150, 170, 231, 353, 396, 443, 455, 666, 857, 922, 1033, 1062.
Litomyšl, město 51, 330, 476, 499, 508, 517, 875, 938, 1031, 1034, 1110, 1152, 1168, 1169, 1172.
Litomyšlské panství 404, 840, 841, 878, 885, 886, 896.
Litomyšlský kraj 162, 248.
Litovle, město 92, 1145.
Litva 974.
Litvínov Horní 230, 358, 443, 456, 459.
Livorno 633.
Lobau (u Císařského Ebersdorfa), ostrov 1016, 1018—1020, 1024, 1025.
z Lobkovic viz Hasištejnský.
z Lobkovic viz Popel.
z Lobkovic kníže 6.
z Lobkovic Alois kníže 1176, 1179.
z Lobkovic Ant. Isidor kníže 1173, 1174.
z Lobkovic August kníže 193, 200, 551, 621, 644, 646, 653, 677, 683, 685, 689, 703, 721, 720, 740, 741, 743, 789, 799, 857, 904, 917.
z Lobkovic Jan kníže 954.
z Lobkovic Josef kníže 563, 798, 1010.
z Lobkovic knížeci rod 30, 95, 96, 377, 392.
Lobkovice, ves 196, 197.
Lobkovická knihovna (v Roudnici) 5.
Lobsy, osada 115.
Locatelli Jos., kanovník 503, 831, 832, 1161, 1162.
Locatelli, podnikatel divadla 426.
Locella baron 122.
Lucemburský rod 1175.
Locke, anglický filosof 334.
Ludvík, princ pruský 1152.
Logdmann z Auen Václav, krajský kommissař 90.
Logdmanovská praebenda 240.
Lochotín, osada 115.
Lochovice Velké, osada 115.
Loket, město 81, 82, 86, 88, 290, 459, 801, 838, 984.
Loketský kraj 32, 33, 40, 62, 79, 82, 113, 230, 232, 352, 856, 868, 984, 1033.
Lombardie 15, 17, 31, 949.
Lomnice 404, 443
Londýn 466, 525, 634.
Longeville, generál 1092.
Longwy pevnost 851, 852.
z Losenau viz Losy.
Losy z Losenau Jindřich rytíř 120, 653, 780.
Loštice, město 92, 405.
Lottum, prus. gen. intendant 1111.
Loubi 748.
Loučany, ves 404.
Loučeň 1069.
Louka 122, 126, 266, 280, 297, 298, 1029.
Louny, město 82, 88, 476, 508, 801, 1084, 1087 1110, 1111.
„Loutníci" nebo „Veselá bida" 390.
Louvain 593, 859.
Lovosice 471, 476, 1086, 1089.
Lozice, ves 157, 186.
Löhr Jan Fridrich svob. pán, stát. rada 20.
Löchner nakladatel 290, 518.
Löwenehr, generál 51, 582.
Löwensteinovi chevauxlegerové 49.
Lublaň 206, 224, 492, 578.
Lubno 633, 877.
Lucca, vévodství 970.
Lucemburk 589, 590, 594, 634, 852, 853, 854.
Lucien, stezka 944.
Ludvík princ bavorský 567, 1117.
Ludvík arcivévoda 1010, 1012, 1013, 1041.
Ludvík XIV 221.
Ludvík XVI, král francouzský 590, 631, 643, 795, 818, 819, 839, 844, 845, 851, 854, 877.
Ludvík XVIII, král franc. 1115.
Ludvík Filip Orleánský 854.
Lugoš 599.
Lukavice 464, 582.
Lukeš Frant., rolník 424.
Lumenda Václav, učitel 1178.
Lunéville, město 949, 953, 960.
Lunévillský mír 960, 970, 1151.
Luňáček, subrektor 258.
Lustdorf, ves 400.
Luther 134, 139, 173, 176, 184, 213, 256.
Luže 162.
Lužánky 55, 577.
Lužice 29, 301, 518, 604, 821, 1071, 1073, 1074, 1077, 1080, 1093, 1096, 1117.
Lužice Dolní 821, 1117, 1137.
Lužice Horní 1021, 1075, 1117.
Lückendorf, ves 1076, 1077.
Lützen (u Lipska) 1059, 1060, 1063.
Lvov, město 233, 343, 492, 553, 578, 595, 864, 1162.
Lysá n. L. 161, 183, 186, 187, 203, 315, 1156.

Maastricht, pevnost 589, 858.
Mak z Leiberichu Karel baron, generál 865, 931, 951, 971, 973, 975 až 981, 998.
Macdonald, generál franc. 944, 1022, 1025, 1026, 1073, 1075, 1083, 1085, 1086, 1097, 1105.
Mac Neven O'Kelly ab Aghrim Vilém baron 103, 104, 645, 677, 689, 690, 692, 697, 701, 702, 704, 721, 728, 729, 741, 743, 744, 779, 780, 805, 907, 908, 912, 913, 1110, 1151.
Mac Neven Vilém rytíř, 479, 481, 482.
Maděra František 887.
Madrovský Josef svob. pán 816, 927.
Maffé Josef baron 1163.
„Magazin für die Prediger," časopis 256.
Magdeburk 509, 1075, 1097.
Magdelnog, setník 1019.
Magnano 944.
Magnis Antonín hrabě 811, 1047.
Mach, rychtář 885.
Maidorf, ves 401.
Maiersgrün, osada 115.
Maignet, francouz. podplukovník 988.
Maillard 865.
Maison, generál 1102.
Maison, úředník 847.
Majer, herec 391.
Majer, kanovník 239, 1157.
Major, domkář 895.
Makovský Jan 881—884, 886, 891, 892, 894, 895, 897.
Malá Anna 588.
„Malá pošta" 475, 476.
Malabaila viz Canal.
Maláč Filip, rychtář 175.
Malachowski, generál 1107.
Malešice 55.
Malín 293, 1061.
Malkovice, osada 115.
Malolánské, ves 401.
Maloskalské panství 452.
Malotice, osada 115.
Maltezští rytířové 34, 393, 554.
Malvieux Jiří Ludvík, rukavičkář 535.
Malý, evangelík 163.
Manderscheid hrabě, arcibiskup 6, 43, 240.
Manetín 456.
Mandeville, generál 1107.
Mangold Benedikt, knihkupec 518.
Mangold, knihkupec 518.
Manner rytíř, brn. hejt. 1116.
z Mannsberka viz Schröfl.
Mannstein, generál 820.
Mantova 633, 643, 819, 874, 970.
Mantovské vévodství 31.
Marat 851, 853.
Marbois, vyslanec 822.
Marcello 633.
Marengo 949.

Marek, bruslič 467.
Marek A., farář 1183.
Marengo 949.
Maret vévoda Bassanský 1062, 1063, 1067.
Margelik, dvor. rada 372, 789.
Marggraf O. J., lékárník 449.
Margott Pavel 455.
Marcheck, 1026, 1027.
Mariabrunn 227.
Marian, mnich 281.
Mariazell, poutnické místo 168, 271, 751.
Marie Anna arcivévodkyně, abatyše 224, 788, 794, 802.
Marie Antonie královna francouzská 589, 590, 643, 818, 820, 844, 877, 1119.
Marie Feodorovna velkokněžna ruská 51.
Marie Christina arcivévodkyně 593, 630, 631, 635.
Marie Klementina arcivévodkyně 794.
Marie Louisa arcivévodkyně 630.
Marie Ludovika (choť. cís. Frant. I) císařovna 1005, 1035, 1045, 1057.
Marienberk 1097.
Marienštern (v Lužici), klášter 29, 301.
Marienthal 301.
Marie Pavlovna velkokněžna ruská 984.
Marie Terezie císařovna 1, 4, 5, 9, 11, 16—19, 25, 26, 31—33, 35, 37, 39, 44, 45, 48, 62, 64, 75, 83, 100, 110, 116, 117, 124, 130, 131, 133, 136, 137, 228, 242, 245, 248, 260, 278, 285, 320, 344, 347, 354, 355, 360, 365, 367, 368, 381, 388, 396, 398, 400, 413, 416, 418, 423, 424, 427—429, 431, 442, 443, 445, 448, 449, 450, 453, 459, 463, 470, 471, 475, 477, 480, 481, 483, 495, 496, 498, 514, 519, 520, 524, 529, 535 až 537, 554, 558, 560, 561, 568, 574, 577, 581, 582, 597, 598, 630, 633, 674, 722, 731, 741, 744, 753, 775, 781, 788, 791, 793, 825, 825, 967, 1152.
Marie Terezie (choť Františka I) císařovna 984, 1005.
Markgrafneusiedel, ves 1024—1026.
Markkleeberk, ves 1100, 1101.
Markouš, ves 315.
Markovic Matěj, kazatel 177, 178, 194, 205, 213, 214.
Markvart Koc z Dobře Jan svob. pan, hejtman chrud. 1171.
Marmont maršál franc. 977, 1024, 1028, 1073, 1075, 1086, 1098, 1099, 1105, 1106.
Marokáni 323, 324.
Marokánství 324, 325, 327, 335.
Marschhofer Ondřej Dr., kaplan 487.
Maršálek Josef Narcis 1162
Maršov, ruský pluk 941.
Maršovy hory (na Moravě) 984.
Maršů Josef, rychtář 881.
z Martinic hrabě 99.
z Martinic Frant. Karel hrabě 99.
z Martinic Karel hrabě, probošt 241.
Martini Karel Ant. svob. pán, stát. rada 20, 335, 336.
z Martinic viz Clam.
Martinetii 605.
Martinović Ignát, praelát Szazsvárský 864, 884, 901, 903, 932.
Martius Ant. Jan, inspektor 37.
Martius Krištof Bedřich, jáhen 37.
Marx Gracian, professor 25, 498.
Maří Magdaleny sv., panny 283.
Masný krejcar 438.
Massena, francouz generál 934, 943 až 945, 979, 1011, 1017—1020, 1024 až 1026, 1028, 1029.
Mašťov 1074.
Matný, ves 996.
Matthesenův pluk 607.
Matuška z Topolčan Jindřich hrabě 1134.
Matyáš, císař 377, 378, 1164.
Maubeuge, pevnost 860.
Maulbertsch Antonín, malíř 498.
de Maulde, šlechtic 845.
Mauric Adolf vévoda Saský, biskup 42.
Mauthausen 1014.
Mavrojeni Fanariot kníže 642.
Max Josef, kral bavorský 1117.
Maximilián arcivévoda 224, 225, 227, 1015.
Maximilián II 771.
Mayer Bedřich, továrník 459.
Mayer Ignát a spol. 460.
Mayer Jan M. Dr. 524—527.
Mayer Josef dr., professor 524, 525.
Mayer Kristián Friedrich, továrník 214.
Mayer Václav Josef, opat 118, 120, 298, 300, 497, 629, 644, 653, 676, 680, 737, 758, 780, 790, 917.
Mayern, rada 103.
z Mayerů svob. pán 875.
Mazura, rychtář 332.
Mecsery, plukovník 1019.
Mečeříž 510.
Meder, farář 930.
Medlešice (u Chrudimě), ves 274.
Medlin, kanovník 1177.
Mehadia 599.
Mehofler Ignatius, ředitel 506, 532.
Meinert, rychtář 551.
Meinoni, kazatel 491.
Meisner A. G., professor 206, 482, 483, 559, 740, 802.
Meissnerovi dědicové, obchodnická firma 451.
Melas baron, polní zbrojmistr 944, 949.
Melezinek V. 385, 390.
Melichar Jan, syndikus 881—883, 885, 886, 899.
Melichar Kašpar 881, 895.
Melichar viz Janko.
Memmingen, město 978.
Mende Samuel, kustos 44, 483, 495.
Mendel, rabín 320, 323, 334.
Mengli Džiraj, chán tatarský 595.
Mensdorf hrabě 1096.
Mentoury, ves 327.
Mennonité, sekta 402.
Mercy hrabě 635, 636, 844.
Mersburk (u Kostnice) 491, 1097.
Merveldt hrabě, generál 981, 1086, 1095, 1099, 1100, 1102.
Merville, generál 1028.
Meszáros, plukovník 551.
Metastasi, skladatel 802.
Method sv. 313.
Metternich Frant. Jiří hrabě 1045.
Metternich Klement kníže (hrabě) 636, 968, 1006—1008, 1030, 1032, 1041, 1043—1046, 1050, 1053, 1055 až 1072, 1077, 1079, 1080, 1088, 1093, 1107, 1147.
Metternichova soustava 257.
Mety, pevnost 852.
von Metzeburk, vyslanec 160.
Meusa, řeka 635, 848, 852, 853.
Mevald, vojín 195.
Meyer 611.
z Mezburka Jiří Ignat svob. pán, abbé a professor 475.
Mezeřičské panství 410.
Meziříčí Valašské, město 91, 131, 173.
Meziříčí Velké, město 74, 92, 639, 899.
Mělnické panství 192, 200.
Mělník, město 88, 115, 205, 551, 1074, 1079, 1086, 1109, 1153.
Městec Heřmanův 875.
Městec Králův 1062.
Městečko 115.
Město Nové (české) 464, 1110
Město Nové nad Medhují, město 89, 329, 535.
Město Nové za Vídní 224, 359.
Město Nové (na Moravě) 92, 175, 188, 878, 880—882, 884—886, 889, 890, 897, 898.
„Městské školy“ 505.
Micovini, plukovník 585.
Micovinovi granátnici 49.
Micka Jakub 882.
Micka Jan 881.
Miesel von Zeilesen Jan, báňský správce 855.
Migazzi hrabě, arcibiskup 47, 224, 259, 266, 488
Migazzi hrabě, kanovník 488, 491.
Migazziho pluk 201.
Michal Jan 883, 886, 898.
Michal Matěj 880, 881.
Michalovic Jan, děkan 230.
Michelson, generál ruský 974.
Michov 885.
Mikanović, plukovník 1021.
Mikita Ondřej, kazatel 174.
Mikovec Bartoloměj, aktuár 172.
Mikulášenci, sekta 324.
Mikuláš svatý 945.
Mikulov, město 46, 251, 298, 313, 500, 508, 547, 578, 993, 1028, 1170.
Mikulovice 274.
Milán 467, 642, 819, 944.
Milánsko 28, 31.
Milčice, ves 198, 400, 421, 440, 930, 1178, 1181.

Milevsko 248, 302.
Milevský klášter 300.
Miliře, osada 115.
Milius baron 983.
z Millachu Kristof Arnošt, kraj. hejtman 71.
Millauer, professor 316.
Millesimo hrabě 689, 726, 855.
Millesimovská rodina hraběcí 280.
Miloradovič hrabě, generál 946, 981, 1089.
Milosrdní bratří 279, 300, 308, 482, 535, 542, 547, 806.
„Milostné" chrámy 134.
Miltikov, osada 115.
Mimoň, město 53, 455, 459, 588, 604, 1077.
Minco lord, anglic. vyslanec 947.
Minorité 243, 295, 297, 298, 305 až 307, 489, 491, 493, 499, 571.
Mintvic z Mintvicburka Otto Ant. svob. pán, děkan 246, 795.
z Mintvicburka viz Mintvic.
Minutius Marcus (Keller) 534.
Miranda, francouzský generál 858.
Mirošov 402.
Mirošovské panství 400.
Mírov, ves 405.
„Místní soudy" 82.
„Místní školdozorci" 506.
Misyrov, pluk ruský 941.
Míšenská diécése 232.
Míšeň 1097.
Miškovec, město 175, 180, 186.
Mitrov (u Uhlířských Janovic) 834.
z Mitrovic Vratislav hrabě, místopraesident vojen. rady 564, 930.
z Mitrovic Vratislav hrabě, podplukovník 875, 950
z Mitrovic Vratislav hrabě 867, 871.
z Mitrovic Vratislav Josef hrabě 1177.
Mitrovský Alois hrabě 487.
Mitrovský Antonín hrabě 898, 899.
Mitrovský Jan hrabě 781, 898.
Mitrovský svob. pán 576.
Mitrovský z Nemyšle Jan hrabě 78, 122, 123, 126, 409, 485, 576, 660.
Mitrovský z Nemyšle Ant. Bedřich hrabě 1150.
Mladá, osada 115.
Mladota ze Solopisk Josef svob. pán 563.
Mlíkojedy, ves 397, 403, 582.
Mlýnek, rolník 182.
Mnichov, město 227, 362, 534, 553, 590, 828, 868, 934, 952, 976, 1011.
Mnichov nad Lesy 1014.
Mnichovohradišťské okolí 588.
Močedly, osada 115.
Močovice 203.
Modena 633
Modenský vévoda 961.
Modletice, ves 415.
Modrá, osada 173, 174, 179, 206.
Mohan, řeka 854, 865, 976, 977, 1010.
Mohelnice, město 92.
Mohuč, město 591, 828, 848, 850, 852, 860, 928, 974, 1097.
Mochov, ves 107.
Mojžíš 320, 322, 323, 333, 334, 343, 408, 533.
Mojžíš (Arnold) 534.
Mold, ves 1015.
Molinismus 219, 489, 491.
Molitor, franc. generál 1017.
Molnár Petr, kazatel 185, 186.
Mons, pevnost 850, 853.
Monse Josef Vratislav dr., professor 357, 360, 361, 484, 485, 486, 496, 528, 535, 1168.
Montbrun, generál 1030.
Montecuculi hrabě, maršál 943.
Monte l'Abbate František Antonín baron 659.
Montesquieu 628, 677.
Montesquieu-Fesenzac, generál 1090.
Montigni, bavor. generál 1011.
Morava, země 7—9, 25, 28, 29, 32 až 35, 38—40, 45, 48, 49, 51, 54 až 56, 58, 62—65, 72—74, 78, 80, 81, 91, 98—101, 106, 129, 130, 132, 133, 139, 141—143, 152, 153, 155, 157, 160, 171, 172, 176, 177, 185, 187—189, 205, 206, 215, 231, 247, 260, 261, 267, 273, 277, 280, 281, 286, 287, 293—295, 297—299, 301, 303, 313, 315, 319, 337, 339, 343, 351, 356—358, 360, 361, 371, 373, 375, 385, 388, 402, 404, 405, 408, 410, 413, 414, 416, 421, 423, 424, 429, 434, 436—438, 443, 450, 451, 464, 469 až 472, 491, 497, 500, 504, 505, 507, 508, 512, 518, 523, 532, 541 až 543, 547, 576, 578, 580, 589, 592, 600, 606—608, 629, 637—639, 641, 662, 744, 758, 759, 764, 772, 773, 777, 781, 785, 792, 795, 799, 801, 835, 847, 858, 876—878, 880, 885, 889, 890, 902, 910, 917, 936 až 938, 945, 948, 951, 973, 981, 983 až 985, 988, 993, 996, 1001, 1004, 1005, 1015, 1016, 1024, 1028, 1031, 1034, 1047, 1053, 1057, 1062, 1107, 1108, 1121, 1134, 1135, 1140, 1141, 1143—1145, 1147, 1150, 1152, 1172, 1177, 1181.
Morava, řeka 472—474, 992, 1031, 1036.
Moravec Jan 196.
Moraveč, ves 183, 203.
Moravice, řeka 73.
Moravská společnost pro vědy přírodní a vlastivědu 430.
Moravské pole 1015, 1016, 1022, 1024, 1025.
„Moravské spiknutí" 878, 880, 884, 887, 888, 897, 932.
Moreau, generál 865, 866, 871, 872, 880, 944, 949, 953, 1072, 1079, 1080, 1083, 1084.
Mortier, franc. maršál 997, 1088.
Mortuarium, daň z dědictví 609.
Morzin Frant. X., hrabě 400, 404.
Morzin Rudolf hrabě 451, 657, 726.
Mořice, ves 298.
Mosela, řeka 848, 860.
von Moser Karel, dvor. rada 140.
Moskva 1058, 1115, 1143, 1182.
Most, město 88, 115, 499, 508, 517, 607, 801, 1079, 1143, 1182.
Most 1111, 1169, 1170.
Mosty Dlouhé, ves 452.
Moucha František, mlynář 1056.
Mouton, maršál 1095.
Möckern 1099, 1102.
Mölk 227.
Mömpelgard 562.
Mrzlice, ves 275.
Mšeno, město 115, 1153.
Mukařov, osada 115.
Mulda, řeka 1098.
Multany 603, 1006.
Mulz z Woldau, rytíř 677.
Mundy Vilém, továrník 254, 299, 457, 459.
Murat Joaquin (svat Napoléonův), král. neapol., generál 983, 984, 985, 989, 990, 992, 1098, 1101.
Murrmann, setník 1018.
Murray Josef hrabě 594.
Mühla Velká, řeka 472.
Mühla Malá, řeka 472.
z Mühlensdorfa viz Donát.
Müller Antonín, obchodník 468.
Müller baron 926.
Müller Engelbrecht, úředník 61.
Müller Frant., továrník 461.
Münsterberk, město 35.
Mýto Vysoké, město 56, 82, 88, 307, 639, 875, 892, 948.

Mába, řeka 866, 931, 1013.
„Nacionalisté" 353.
Nadkomisse berní 432, 434.
Nadler, dějepisec 1088, 1089.
Nagel, advokát 166.
z Nagy Samuel, veřejný agent 142, 184, 185, 204.
Náchod, město 89, 640, 849, 1071, 1110.
Nakléřov 1084, 1088, 1090, 1092.
Nakléřovský průsmyk 1086, 1094, 1095.
Nalžovy 509.
Náměšť, ves 298.
Namur 635, 849.
Nansouty, generál 991.
Napoleon Bonaparte I. 865, 874, 933, 937, 948, 949, 953, 960 963, 967, 969—972, 974—982, 984—996, 998, 1000—1002, 1005—1009, 1011 až 1016, 1018—1028, 1030—1036, 1042, 1044—1046, 1054—1069, 1071—1080, 1083—1087, 1092 až 1108, 1112, 1115, 1117, 1139, 1143, 1147, 1153, 1158, 1162.
„Napomenutí k tak zvaným Beránkům" od Zyppelina 334, 329.
z Narbonnu, vyslanec 1065, 1069, 1071.
Nasavrchy 449, 875.
Nasavrské panství 464.
Nasavrsko 183.
Nassavský princ 822.
Nasedlovice 991.
„Nationalia" 496.
Naučení pro kommissaře arcib., kteří

při novém prohlášení těch od víry katol. odstupujících přítomni budou 167.
Navrátil, správce 1004.
Neapol 278, 466, 467, 854.
Neapolsko 16, 529, 933, 937, 944, 971.
Nebužel (u Mělníka) 184, 203.
Necker 16.
Nedabylice 393, 394.
Nedošín 455.
Neděl Fil., professor 1181.
Neerwinden 836, 859, 865.
Negroni baron 686.
Nehr Kašpar, děkan 234.
Nehvizdy, městečko 1071.
z Neipperka hrabě, generál 1074, 1078, 1080, 1107.
Nejedlý Jan, spisovatel 872, 1178 až 1181, 1183.
Nejedlý Vojtěch 811, 1178.
Nelahozeves, osada 115.
Nemělkov 456.
Nemošice, ves 426.
z Nemyšle viz Mitrovský.
Nepomuk Malý, ves 182.
Nerad, ves 322.
Nesjednocení Řekové 144, 146.
Nesselrod hrabě, ministr ruský 1061, 1062, 1068, 1093.
Nesslingen z Schelchengraben 790.
Netolice 539.
Netolický baron 721.
Netolický z Eisenberka Václav 656.
Netvořský z Břízy, rytíř 308.
Neuberk, město 36, 37.
z Neuberka Jan, rytíř 356, 364, 366, 368, 379, 380, 385, 523.
z Neuberka viz Dressel.
Neuberkové 361.
Neuberkovský kroužek 365.
Neubert, měšťan 653.
Neubner, farář 1078.
Neubrand viz Fickerei.
Neuburk 590, 872.
Neudek 454.
Neuendorf hrabě 534.
Neuhaus 472.
Neujahrsdorf, ves 400.
Neukirch, ves 224.
Neukretschen 1117.
Neulosimthal, osada 115.
Neumarkt 872.
„Neuntägige Arbeit zur Mutter Gottes von gutem Rath" 517.
Ney, maršál franc. 978, 1075, 1085, 1092, 1098, 1099, 1103.
Nezabudice, osada 115.
Neznabozi viz Nicové.
Němec Jan, zlatník 465.
Německé (u Nového Města) 175, 878, 881—883, 885, 886, 899, 900.
„Německe školy" 503, 504.
„Německá legie" 1057.
Německo 8, 18, 30, 68, 140, 171, 206, 456, 589, 821, 839, 840, 850, 854, 866, 928, 937, 943, 947, 949, 959, 961, 966, 967, 974—977, 998, 1005, 1007, 1009 - 1011, 1021, 1049, 1057, 1059, 1065, 1073, 1080.
Německý spolek 1117.
Němeček Frant., professor 1178.
Němen, řeka 1057, 1058.
Nicolai, knihkupec 477, 502.
„Nicové neb neznabozi" 322.
Niederle, purkmistr 1076.
Nisské knížectví 47, 63, 232.
Nisský kraj 73.
Nizozemsko 3, 17, 28, 31, 100, 136, 431, 444, 590, 591, 593, 594, 596, 606, 607, 612, 624, 629, 639, 675, 817, 820, 821, 838, 840, 849, 852, 853, 859, 860, 865, 948.
de Noailles, kardinál 370.
de Noailles, markýz 845, 846, 847.
Noe 333.
van der Noot, advokát 594, 635.
du Nord (pseud. velkokn. Pavla Petroviče), hrabě 51, 562.
Nordmann, generál 1017.
Norimberk 151, 290, 518, 867, 1021.
Nosislav (u Brna), městečko 132, 175, 534.
z Nostic Bedřich hrabě, generál 645, 726, 793, 798, 1101, 1102, 1105, 1173.
Nostic Frant. Ant. hrabě 5, 10, 50, 68—71, 100, 102, 103, 107, 108, 118, 121, 128, 356, 359, 363, 364, 388, 401, 462, 523, 525, 530, 535, 536, 570, 571, 614, 625, 653, 741.
z Nostic Jan hrabě 1173.
z Nostic Josef hrabě 645.
z Nostic Vilém hrabě 563.
Nosticové hrabata 360, 361, 363, 365, 377, 1179.
Nosticovský kroužek vlastenecký 366, 373.
Nová cis. urbární úprava 433, 435.
Nová ulice (u Hradce Králové) 579.
Novák Pavel, probošt 676, 737.
Novák, sedlák 322.
Novákovice, ves 404.
„Nová kronika česká", od Pelcla 365.
„Nové básně v řeči vázané", od V. Thána 385.
Novi 944.
Novohradská župa 132.
Novohradské panství 537, 619, 893.
Novohradský z Kolovrat Frant. Ant. hrabě 619, 621, 646, 726—728, 740 až 744, 917, 1173.
Novohrady, ves 400.
Novoměstské panství 409, 882, 885, 886.
Novoměstsko 878.
Novopacké panství 452.
Novosady 579, 885.
Novozámecký rybník 1074.
Nový, pevnost 599.
„Nový kalendář tolerancí" 385.
Nový zákon z r. 1475 496.
Nördlingy 977, 978.
Nugent hrabě, generál 1032.
Nymburk, město 88, 307, 400, 573, 581, 664, 672, 801, 883.
Nýrsko Dolní 454.

Obce katastrální 108, 439.
Oberhausen, pevnost 1011.
Obernauer Jan, učitel 174.
Oberpostamtszeitung (v Praze) 384.
Oberreuter Šimon 136.
Obersdorf, ves 1077.
Obersiebenbrunn, ves 1025.
Oblekovice, ves 1028.
Obnovené zřízení zemské 30, 32, 36, 353, 418, 628, 686, 722, 723, 726, 730, 731, 742, 777, 781—788, 786, 787, 814, 817, 911, 923.
Obořiště (u Dobříše) 284.
„Obrana jazyka českého" od Balbina 355, 360.
Obrana Thámova 355, 373.
Obřístev 197.
Obřístevské panství 184, 192.
Očakov, pevnost 600, 943.
„Odběhlec z lásky synovské", div. hra 388.
O'Donell hrabě 763, 1046, 1047.
Odra, řeka 73, 475, 603, 1079.
Odranec 881, 885.
Odry, město 73.
Odřepsy, ves 181.
Oefel Ondřej Felix, bibliothékař 362.
Oekonomisté francouzští 422.
Oetz Pavel, advokát 864.
Offenheim (v knížectví Isenburském) 346.
Offenhausen, úředník 410.
Offermann Jan Jindřich, továrník 457, 577, 578.
Oglio, řeka 970.
Ohaře, osada 115.
„Oheň", div. hra 391.
Ohlenhausen baron, plukovník 849.
Ohře, řeka 472, 581, 583, 587, 1010, 1074, 1079, 1086, 1087.
Ochranov 134, 140, 160, 462.
Ochranné dekrety 443.
Ochranovští bratří, nábož. sekta 140, 160, 177, 452.
Ojvin 1076, 1077.
Okáč, gub. rada 899—901.
O'Kelly Jan hrabě 645, 677, 683, 684, 699, 700, 726, 743, 917.
„Okresní výběrčí" 107.
Okrouhlice 393.
Olbramkostel, ves 1029.
z Olbramovic viz Čejka.
Oldenburská vévodkyně 1063.
Olešná, ves 307, 886.
Olešná Něm., ves 414.
Olešnice 142, 1021.
Olivier Rivaud, generál 996.
Olomouc, město 2, 3, 45, 47, 49, 51 až 55, 73, 81, 91, 122, 123, 126, 244—246, 251—253, 262, 278, 285, 287, 297—299, 312, 313, 315, 318, 354, 355, 360, 379, 383, 386, 405, 430, 445, 469, 473, 474, 476, 483 až 485, 487, 491—496, 500, 508, 513, 528, 532, 535, 543, 578—580, 592, 608, 637, 639, 764, 771, 776, 794, 806, 837, 932, 938, 941, 959, 984, 985, 987, 989, 991, 992, 1002, 1031, 1034, 1036, 1077, 1108, 1112, 1145, 1152, 1154, 1160, 1181.

Olomoucká arcidiécése 47, 215. 231, 236, 243, 244.
Olomoucký kraj 73, 92, 231. 361.
Olovi, město 79, 464.
Olšák Jan, obuvník 131.
Olšany 557, 558.
Olšany (u Olomouce) 985, 987.
Olšová 885.
Oncken Vilém 1105.
Ondrák, gubern. registrátor 26.
Ondřejov (u Chvalšin), osada 115.
Opatovice 214.
Opava, město 3, 28, 63, 64, 73. 74, 81, 235, 277, 469, 500, 508, 532, 542. 579, 582, 592. 932.
Opavské knížectví 32, 155, 231, 1123.
Opavsko-krnovské panství 63
Opavský kraj 73, 92.
Opočenské panství 452
Opočensko 323.
Opočínek, ves 322.
Opočen, město 89, 424, 425, 452, 463, 1062, 1063.
Opolánky ves 400.
Opoli, město 35, 48.
„O přepodivném božím soudu i o jeho propasti", píseň 341.
Oranský princ 862.
Orbis pictus od Komenského 499.
Orleanský rod 858.
z Orlika viz Zahořanský.
Oros Samuel, kazatel 187, 193.
Orsini Rosenberk kníže 797.
Osek 181, 201, 248, 301, 303, 382, 447, 450, 459.
Oseny, ves 404.
Oskobrh, ves 201.
z Oskořina viz Trojan.
Oskořínek, ves 400.
Osman paša 605
Osnabrück 53.
Ossendorf Frant. 455.
Osoblaha, město 47, 92.
Ostachov, ruský pluk 941.
Ostende, město 448.
Ostendorf Josef 454.
Osteritz, ves 232.
Ostermann-Tolstoj hrabě, generál 1084—1089, 1092, 1093, 1110, 1116.
Ostrách, říčka 934.
Ostrov, ves 400, 508, 984, 1079, 1172.
Osvětim, knížectví 38.
Ošelín, osada 115.
Otice 476.
Ottengrün, osada 115.
z Ottenthalu Josef Otto, kraj hejtman 71.
z Ottilienfelda Ignát Otto, kraj. hejtman 71.
Otto, podmaršálek 862.
Oudinot, generál 990, 1010, 1011, 1012, 1024, 1025, 1036, 1074, 1075, 1086, 1103.
Oujezd, osada 115, 403.
Oupor, dvůr 551.
Oužice, osada 115.
z Ötting (Lichtenštejnová) kněžna 21.
Paar hrabě 676, 726.
Paar Jan Václav hrabě 97, 158, 180, 542, 583, 796, 798.
z Paběnic viz Voračický.
Pábil Ignát, polír 587.
Pacov 230, 307.
Pacassy svob. pán, dvor. rada 1174.
Pacov 1160.
Pacovský z Libina Ferdinand rytíř 938.
Padova 224.
Pahlen hrabě, generál 1099.
Pache 853.
Pachner, radní 793.
Pachta hrabě 198.
Pachta Jan hrabě 645, 917, 1173.
Pachta z Rájova Frant. Josef hrabě 109, 120, 396, 423, 427, 644, 726.
Pachta z Rájova Karel hrabě 743, 1116.
Paka Nová 302, 451.
Pakoměřické panství 184.
Palacký Frant. 528, 693, 1183, 1184.
Palkovič, professor 1183.
Pallas Frant., kanovník 832, 868, 1046, 1159.
Pallavicini hrabě 345.
Palme a spol. 465.
Palme Jan Jiří a spol. 465.
Palme, továrník 462.
Paměti Pelclovy 5.
Paměti Metternichovy 1046, 1053.
Paměti Vavákovy 354, 441, 442, 1054.
Pangrác Antonín, děkan 241.
Pannovic Arnošt šl., celní kontrolor 804.
Pantůček, měšťan 162.
„Papežské" měsíce 244, 262.
Papoušek, továrník 461.
Paradies hrabě 6.
Paradinskij kníže 226.
Pardubice, město 162, 305, 322, 402, 503, 508, 545, 581, 587, 608, 639, 875.
Pardubské panství 182, 320, 322, 328, 400, 401, 421, 426, 427, 455, 930, 1112.
Pardubsko 181, 322 324.
Parchen, ves 464.
Parma 278, 970.
Partha, řeka 1099, 1103.
Parthenopská republika (Neapolsko) 937.
Pařízek Aleš, dominikán 379, 511.
Paříž, město 8, 466, 525, 819, 847, 850—852, 854, 955, 960, 1006—1008, 1012, 1030, 1055, 1057—1059, 1115, 1126.
Paseky Jimramovské, ves 175.
Paseky Roženecké, ves 175, 881.
Pasov, město 472, 838, 961, 968, 981, 1011, 1014.
Pasov, město 472, 838, 961, 968, 981, 1011, 1014.
Pasovská diécése 228, 234.
Patáčič, arcibiskup kalocký 226.
Pátek ves 8
Patchanová Kateřina 162.
Paukrt Jan N., opat 303, 644.
von Pauli, sekretář 657.
Pauliny Samuel, kazatel 179.
Paunsdorf 1103.
Pavel I, cář ruský 933. 935, 936, 943, 944, 946.
Pavel Petrovič, velkokníže ruský 20, 51, 561.
Pavel sv. 383.
Pavláni 280, 295, 298, 302, 446, 556.
Pavlikov Jan, exjesuita 496.
Pavlovice, ves 175, 405.
Pávov, ves 994.
Payer Jan, purkrabí 899.
Pečice Velké, osada 115.
Pečky Poblatné 440, 930, 938.
Pegau nad Elsterem 1099.
Peková Anna 196.
Pelcl Frant. Martin 5, 7, 10, 11, 33, 34, 41, 69, 100, 129, 135, 227, 237, 252, 310 355—357, 360, 362—366, 378, 380, 385, 388, 421, 481, 496, 502, 503, 514, 515, 523—528, 571, 586, 596, 597, 611, 612, 624, 830, 831, 921, 1176, 1178, 1179, 1181.
Pelhřimov, město 88, 194, 801.
Pellegrini hrabě, generál 51. 55, 582, 917.
Perarson, professor 1126.
Pergen hrabě 828, 837.
Perglar z Perglasu rytíř 836.
z Perglasu viz Perglar.
Perno 1076, 1083, 1085, 1086, 1093, 1094.
Pernštejn Český 444, 454.
Pernštejnové 392.
Pernštejnské panství 882, 886.
Persie 534.
Pery, generál 1107.
Peschiera, pevnost 970
Pešť 903.
Petermann Jiří, učitel 370
Peterswald 465, 476, 1075, 1086, 1094.
Petr III. car ruský 346.
Petr Veliký 378, 943.
Petráš baron 355, 520.
Petrohrad, město 52, 226, 947, 974.
Petrov 344.
Petrovaradin 598, 1057.
Petrovice, město 1034, 1077, 1080, 1094.
Petrovští 536, 833.
Petříček 559.
Petzold, rada 24.
Peuthner, rada 546.
Pezinek 188.
Pfefferhausen 1013.
Piaristé 229, 260, 279, 297. 381, 383, 499, 500, 525, 550, 1156, 1168 až 1170, 1172.
Piastův rod 28.
Pickardt Petr, továrník 214.
Piemont 844, 970.
Pietismus 134.
Pihovice, ves 404.
Picherger 860, 862.
Piller, kanovník 1159.
Pillersdorf Frant., rytíř 123, 660, 674, 793, 795, 812, 816, 927.

Pilnice (u Drážďan). zámek 643, 794, 819, 820.
Pilnický sjezd 752.
Pinkas, kanovník 240, 868, 7153, 1178, 1181.
Piombino vévodství 970.
Písecký kraj 71.
Písek, město 81, 88, 306, 401, 499, 500, 801, 838, 1010, 1172.
„Písně duchovní" od Fričaje 371.
Pistoja 633.
Pišely Ant., spisovatel 1184.
Piter Bonaventura, opat 520.
Pitroff Fránt. Dr., professor 234.
Pius VI. papež 3, 20, 223, 233.
Pius VII, papež 969, 1158.
Pivoň 306, 382, 454.
„Placetum regium" 222, 233, 259, 750.
Plačice 46.
Plačno 885.
Plagwitz, pevnost 1100, 1102.
Planá Chodová 464.
Planské panství 455.
Plaňany, městečko 476, 759.
Plasy 101, 280, 306, 382, 738, 747, 779, 1147, 1156.
Platov, hejtman 1096.
Platzer ml., malíř 571.
Platzer z Vonsidla Prokop, hejtman berounský 1158, 1177.
Plavá, obec 910.
Plavno 450.
Pleissa, řeka 1097, 1099, 1100, 1101, 1103, 1105, 1106.
Plenčič, professor 481.
Ples, pevnost 51, 53—56, 85, 274, 328, 337, 411, 423, 583 - 588, 607, 614, 637, 670, 806, 871.
Ples Nový, ves 583.
Pleyer Josef Ondřej 459.
Plotiště 90.
Plzeň, město 33, 40, 81, 82, 86—88, 272, 284, 305, 315, 354, 403, 456, 468, 469, 476, 499, 508, 517, 551, 575, 607, 676, 686, 687, 779, 801, 838, 866, 869, 872, 876, 945, 984, 1001, 1010, 1011, 1014, 1015, 1154, 1169, 1172.
Plzeňský kraj 40, 71, 79, 82, 114, 230, 445, 666, 747, 816, 856.
Plznice, řeka 588.
Pňov, ves 201.
Poborovice, ves 404.
Počáply, 115.
„Poddanští advokáti" 83.
Podewils hrabě 31, 606.
z Poděbrad, páni 393.
Poděbradské komorní panství 35, 130, 151, 163, 181, 188, 201, 396, 399, 400, 505, 509, 582, 664, 669, 855, 871, 930, 938.
Poděbradsko 1109.
Poděbrady, město 163, 181, 195, 310, 402, 508, 639, 664, 833, 871, 952, 1071, 1110.
Podhaj 184.
Podhořany, osada 113.
Podještědí 1078.
Podkomisse berní 434.
Podkomorský úřad čes. 94.
Podkříkov, ves 545.
Podmoky 835.
Podol 553.
Podolec 315.
Podolí 343, 599.
Podstatský Alois hrabě 812, 856.
Podstatský-Lichtenštejn hrabě 93, 97, 609.
Podstatský z Prusinovic Leopold Ant. hrabě, děkan 245.
Pohl Václav, úředník 18, 362, 384, 385, 831.
Pohled neb Frantál (u Něm. Brodu) 283 738, 747, 922.
Pohledec, ves 885.
Pohořelice 983, 984, 1144.
Pokladna kamerální (moravská) 107.
Pokladna kamerální (česká) 105.
Pokladna solní 228, 229.
Pokladna stavovská zemská česká 105, 106.
Polabí 574, 1111.
Poláček, kněz 278.
Polánka 131.
Pole Královo (u Brna) 285.
Pole Široké, ves 175.
Police, město 89.
Police nad Medhují 115, 306.
Policejní ředitelství v Praze 545.
Polický klášter 247.
Polička 82, 88, 151, 170, 182, 476, 508, 875, 881, 890, 1031.
Poličské panství 452, 882, 886, 892, 893.
Polignac vévoda 820.
Polínko (u Hradce Jindřichova) 668, 995.
Polit Sv., klášter 101, 124, 305, 981, 998.
Politisches Journal, hamburský časopis 8, 613, 959.
Pollach rytíř 761.
Pollaschek, theolog 1168.
Polná, město 179, 275, 454, 1112.
Polsko 37, 343, 344, 346, 444, 456, 470, 512, 603, 604, 630, 634, 637 až 640, 859, 860, 862, 938, 996, 1001, 1055, 1057.
Pombal markýz 16, 464.
Pomeisl Václav 196.
Poniatowská Terezie kněžna 309.
Poniatowski 1074—1077, 1087, 1103, 1106.
Ponikle, 161, 195.
„Ponocný" nebo „Česká Ančička" 388.
Poohří 1006, 1073, 1075, 1108.
Popel z Lobkovic Jiří 499.
Popper, továrník 465.
Porta viz Turecko.
Portel Karel, malíř 1174.
Portugalsko 16, 278, 444, 453, 464, 465, 470, 854.
Poryní 928, 960, 1009, 1117.
Poříčany 1109, 1161.
Poříčí (u Trutnova) 452.
Poříčí, zemský statek 912.
Posáví 640.
Posival Jan, exjesuita 496.
Pospíšil Josef 454.
Post Jan Leopold baron, děkan 485, 486.
Postler Josef, arrendátor 541.
Postoloprty 287, 546, 1074.
Postupice 455.
Postupín 592, 984.
Pošival Martin, poštmistr 839.
Poštovská služba „klapavá" 475.
Potapov, ruský pluk 941.
Potěmkin kníže 595, 598, 605.
Potštein 452.
Potštejnské panství 428, 452.
Potok Šaryšský 180, 184, 200.
Pouchov 90. 575, 581.
Poustennici 282, 284, 295, 310.
Poustennici blahoslaveného Ivana 317.
Poustennici sv. Augustina 298, 306, 307, 480.
Pouščinští mušketýři, ruský pluk 941.
Poutnov, statek 261.
Pováží 1031.
Povondra, theolog 1168.
Pozořice, ves 992.
Požarovac 605.
Požarovský mír 640, 641.
Pöllner, děkan 285.
Pörkmann Václav, kaplan 266.
Pötting Václav hrabě 778.
Praemonstráti 229, 260, 280, 303, 306, 486, 505, 735, 1170, 1172.
Praemonstrátky 280, 284, 288.
„Prager Früh- und Abendblatt von einer Gesellschaft böhmischer Biedermänner herausgegeben" 932.
Prager Staats und Gelehrte Nachrichten 693, 1790.
Pragmatická sankce 24, 418, 448, 966.
Praha, město 1, 5—7, 11, 19, 26, 32, 33, 35, 37, 42, 48—56, 67—69, 71, 72, 80, 81, 84, 87—91, 93, 96, 97, 100, 108, 116, 118, 135, 141, 150, 151, 177—179, 187, 191, 194, 196, 198, 200, 207, 209, 211, 213, 214, 228, 230, 239, 250, 252, 255—257, 263, 264, 266, 269, 271, 273, 281, 283, 287—291, 294, 296, 302, 306, 309, 313, 317, 324, 332, 349, 350, 352—355, 359, 360, 362, 363, 368, 373, 378, 379, 381—384, 386—390, 392, 426, 427, 429, 442, 446, 452 až 456, 458—463, 465, 468, 469, 471, 475—477, 479, 480, 492, 497, 499, 500, 502, 512, 514—520, 523, 525 - 535, 541—545, 548, 550, 553 až 555, 557—562, 565, 566, 569 až 572, 574, 578, 580, 585, 588, 592, 608—610, 613, 615, 621, 624, 627, 638—640, 643—645, 647, 651, 653, 654, 656, 657, 664, 684, 687, 688, 690, 703, 731, 733, 734, 746, 753, 756—758, 760—763, 779, 781, 793 až 796, 801—803, 806, 810—812, 816, 819, 822, 824, 829, 831, 834 až 836, 838, 839, 849, 853, 857, 858, 861, 867, 868, 871, 873, 875 až 877, 904, 910, 914, 922, 923,

926, 930—932, 938—942, 945—949, 951—953, 968, 984, 988, 1010, 1014, 1016, 1021, 1023, 1030, 1031, 1034, 1053, 1055—1057, 1059—1063, 1065, 1068—1072, 1074, 1077, 1079, 1086, 1087, 1092, 1104, 1107, 1109—1112, 1120, 1125, 1129, 1130, 1149, 1151 až 1154, 1156, 1158, 1165, 1169, 1173—1175, 1177, 1178, 1180 1183.
Praha: Staré město 51, 80, 209, 252, 280, 288, 302, 455, 517, 518, 549, 550, 553, 555, 558—559, 569, 686. Radnice 93, 556, 835.
Praha: Nové město 51, 80, 284, 285, 316, 317, 381, 393, 461, 518, 530, 549, 553—555, 557, 558, 586, 695, 930.
Radnice 93.
Praha: Malá Strana 5, 33, 53, 69, 80, 177, 280, 294—296, 316, 393, 475, 476, 517, 523, 542, 543, 549, 553, 554, 556—558, 568, 657, 686, 867, 922.
Radnice 557.
Praha: Hradčany a královský hrad 7, 23, 30, 53, 54, 56, 66, 80, 257, 316, 536, 553, 557, 560—562, 565 až 568, 614, 738, 757, 760—752, 780, 781, 794, 795, 828, 922, 930, 1072, 1152, 1156.
Daliborka 567.
Rudolfova sbírka 566, 567.
Španělský sál 565, 798.
Praha: Židovské město 553, 555, 557, 796.
Praha: Vyšehrad 553, 1163.
Praha: hostince atd. „Modrý hrozen" 950, „Nová hospoda" 561, „U bílého beránka 53, „U Celestinů" v Dlouhé tř. 283, „U Husara" 209, „U lišky" 983, „U sladkých" pivovar 1162, „U Vusínů" 558, 559, 829, „U zlatého a bílého jednorožce" 947, „U zlatého anděla" 556, „V lázni" 556.
Praha: Kostely, kaple a kláštery: sv. Ambrože na Nov. Městě 305, sv. Ambrože proti Prašné bráně 313, sv. Anny 53, 569, sv. Antonína a Alžběty 314, sv. Apolináře na Větrově 250, 543; Barnabitů na Hradčanech 922, Benedikta a Norberta 313, Bernarda 313, Betlemská kaple 313, 316, 317, Božího Těla na Karlově nám. 313; sv. Ducha 250; sv. Františka (u křižovníků) 250, Františka Xaver. kaple 314, Františkánů na Nov. Městě 305, sv. Havla klášter 306, sv. Havla kostel 251, sv. Haštala 516; sv. Jakuba klášter 571, sv. Jakuba kostel 571; sv. Jana evangelisty 314, sv Jana na Hradčanech 313, sv. Jana Křtitele na zábradlí 313, sv. Jana Křtitele v Oboře 294, 314, sv. Jilji 548, 549, 1177, sv. Jindřicha 250, 1177, 1178, sv. Jiří klášter 243, 255, 284, 288, 561, 568, 738, 788, sv. Josefa na St. Městě 284, 922; sv. Josefa na Nov. Městě 1156, Karla Boromejského v Resslově ulici 313, 317, Karlov 250, 302, 312, sv. Kateřiny na Nov. Městě 250, 296, sv Kláry (čili u sv. Anežky) 53, 283, 288, 309, 312, 569, 574, sv. Klimenta 250, 313, sv. Kříže v ul. Kar. Světlé 313, sv. Kříže Většího 250, 280, 309, 569, sv. Lazara 313 sv Linharta 313, Loreta viz u sv Matouše; Mariánská kaple na Staroměstské radnici 314, Marianská kaple pod hradem 314, sv Martina 250, 314, sv. Martina ve zdi 312, 383, sv. Maří Magdalské 314, Matky Boží na Louži 250, Matky Boží na Trávníčku 294, Matky Boží na vozové cestě ku hradu 314, Matky Boží na Vyšehradě 314, Matky Boží pod řetězem 251, Matky Boží Sněžné 259, 303, 588, Matky Boží u brány strahovské 314, Matky Boží v kolébce 313, Matky Boží Vítězné 256, 382, Matky Boží v Týně 223, 250, 311, 382, 832, 1177, sv. Matěje 314, sv. Matouše 314, sv. Matouše v Lorettě 314, 560, sv. Michala na Starém Městě 280, 281, 306, sv. Michala pod hradem 314, sv. Michala v Jesuitské zahradě 314, sv. Michala v Opatovicích 314, sv. Mikuláše na Malé Straně 251, 294, 382, 509, sv. Mikuláše na St. Městě klášter 101, 302, 309, 556, 738, 796, sv. Mikuláše kostel 312, 548, „Nad Vápenicí" na Nov. Městě 29, Nejsvětější Trojice v Podskalí 250, 383, Nejsvětější Trojice ve Spálené ul. 250, 294; sv. Ondřeje v ul. Karoliny Světlé 313; sv. Pavla 313, sv. Petra 250, sv. Petra a Pavla na Příkopě 314, sv. Petra a Pavla na Přívoze 314, Poustevníku sv. Augustina na Nov. Městě 306, sv. Prokopa 314, Prozřetelnosti Boží 294, sv. Rocha 314, sv. Rocha na Strahově 251; na Slupi 294, Strahov 248, 281, 300, 301, 303, 497, 560, 1097, 1166, 1177, sv. Štěpána 250, 1178, sv. Štěpána Menšího 313; sv. Tomáše na Malé Straně 250, 509, Uršulinský klášter na Hradčanech 297, Uršulinský klášter na Novém Městě 555, sv. Václava, klášter Augustiniánů 81, 360, sv. Václava kostel 66, 556, sv. Václava na Malé Straně 34, 314, 316, 382, sv. Václava na Nov. Městě 302, 316, sv. Valentina 250, 313, sv. Vavřince 285, sv. Vavřince na Ouezdě 314, 316, sv. Víta 230, 242, 248, 250, 317, 354, 383, 760, 1153, 1161, 1178, sv. Vojtěcha 213, 530, Sv. Všech 505, 510, 536, Zvěstování Matky Boží, zrcadlová kaple 314.
Praha: paláce: Arcibiskupský 560, Černínský 560, Kolovratský 568, Lichtenšteinský 556, Martinický 763, Morzinský 177, Nostický 69, 363, 364, 365, 385, 523, 528, 549, Schwarzenberský 568, Sternberský 763, Thunovský na Pětikostelském nám. 1131.
Divadla: „Bouda" 55, 368, 389 až 392, Nosticovo (nyní Německé zemské) 339, 388, 569, 570, 763, 802, 1132, v Kotcích 51, 53.
Praha; školy a knihovny: Akademické gymnasium 499, 500, 511, sv. Bartoloměje konvikt 255, sv. Benedikta i Norberta seminář 252, sv. Bernarda seminář cisterský 252, Generální seminář 252, 479, 562, 1155, Hlavní škola u Piaristů na Nov. M. 508, 511, Hlavní škola v Týně 508, 511, Hlavní škola v Židovském městě 511, sv. Ignáce kollej 51, Karolinum 316, 479, 480, 482, 526, 571, 763, 802, 803, 950, 1127, 1165, 1174, Klementinum 52, 53, 66, 243, 252, 479, 595, 512, 569, 950, 1165, Malostranské gymnasium 499, 500, 501, Novoměstské gymnasium 500, 501, Polytechnický ústav 1130, 1165, Svatováclavský seminář v Dominikánské ul. 480, 482, 1165, Technika německá 1130, Universita 191, 347, 356, 477, 478, 479, 480, 483, 500, 501, 525, 566, 811, 1120, 1125, 1130, 1165, 1167, Universitní akademické konsistorium 77, Veřejná knihovna 287, 369, 479, 495.
Praha; špitály: sv. Alžběty na Strahově 277, 542, sv. Bartoloměje v Podskalí 277, 541, franc. kongregace sv. Ludvíka u chrámu sv. Linharta 277, 542, sv. Jana v Oboře 277, 542, křižovnický špitál s kapli blah. Anežky proti klášteru Uršulinek na Nov. Městě 277, 542, sv. Maří Magdaleny 541, Milosrdných bratří 542, pro nemocné a chudé duchovní s kapli sv. Antonína a Alžběty na Hradčanech 277, v Templu u sv. Pavla 277, 541, 556, sv. Tomáše na Malé Straně 277, 542, Vlašský 53, 427, 428, 482, 542.
Praha: ulice, nám., atd.: Bredovská ul. 284, 536, Celetná ul. 475, 572, 796, Dobytčí (Karlovo nám.) trh 51, Dominikánská ul. 1130, Františkovo nábřeží 569, Hybernské nám. 838, Hybernská ul 53, Jesuitská (Karlova) ul. 549, 569, 796, Kaprová ul. 836, Karolinská ul. 763, Karolinské nám. 569, Karlov 101, 644, Karlovo nám. 542, Karmelitská ul. 284, Koňský trh 51, 399, Královská tř. 763, Malé nám. 549; Malostranské nám. 556, 558, Mikulandská ul. 545, Můstek 555, Na Františku 569, Na Rybníčku 427, Nerudova ul. 568, Ovocná ul. 570, Ovocný trh 569, 763, Petrská ul. 536, Pětikostelské nám. 389, Pořič 796, 799, Příkop 51, 570, 946, Reslova ul. 317, Staroměstské nám.

50, 549, 557, 558, 796, 940, 1150, Široká (Jungmannova) ul. 555, Uhelný trh 558, Újezd 34, Truhlářská ul. 178, Václavské nám. 316, 554, 555.
Brány: Černá (Prašná) 567; Koňská 57; Nová 446, 549, 760 1071; Poříčská 549, 796; Prašná 53, 554, 555, 567, 568, 796, Strahovská 931, Vyšehradská 316, 953, 983, Žitná 1049.
Praha; Ústavy dobročinné: Hluchoněmých ústav 543, Choromyslných ústav 543, Nemocnice u Alžbětinek 52, Porodnice 52.
Praha: Hradčanský ústav šlechtičen 285, 542: Novoměstský ústav šlechtičen 285, 542; Tereziánský ústav šlechtičen 7, 558, 788, 815.
Praha: Barvířský ostrov 550; Benátky Malé 549, 552; Černínská kasárna 561; Kampa 568; Karlův most 316, 550, 552, 554, 568, 569, 746, 790, 1059; Obora Král. 427, 829; Opyš 568; Podskalí 548, 550.
Praha; zednářské lože: Pravdy a sjednocenosti 530, 532; Sincérité 530; U devíti hvězd 530, 532; Union 532; U tří korunovaných hvězd 530, 532; U tří korunovaných sloupů 530, 532: Vysoce ctihodná svatojanská lože pravdy a sjednocenosti u tří korunovaných sloupů v orientě pražském 532, 534.
Zednářské sekty: Spravedlivý a prastarý úctyhodný řád zlatého kříže (Rosenkreuzer) 533.
Prachatice, město 33, 508.
Pracheňský kraj 40, 70, 80, 140, 229, 232, 454, 500, 686, 753, 755, 856, 868, 871.
Prášily 1014.
Pratce, morav. ves 989, 990.
Prater 226, 516.
„Pravých spojených přátel" lože zednářská, v Brně 531.
z Pražmy Jošt Vilém hrabě 243.
z Pražmy Jošt hrabě, probošt 1163.
Pražská arcidiecése 29, 112, 113, 116, 172, 199, 210, 229, 232, 236, 237, 330, 369, 404, 517, 568, 1157, 1158.
Pražské Noviny Schönfeldské 384, 693, 1178, 1179.
„Pražské poštovské noviny vydané prací a nákladem V. M. Kramériusa" 386.
Pražské předměstí (u Hradce Králové) 575.
Pražský fiskální úřad 293.
Pražský mír (z r. 1635) 301, 821, 1117.
„Predigtenkritik", spis 237.
Prefátův cestopis 369.
Preinhölder Josef, měšťan 645, 780, 918.
Preis z Werthenpreisu Jáchym, děkan 1162.
Preisler, obchodník 465.
Preisler, učenec 805.
Preissler Oktavian a spol. 465.
Prémontré (ve Francii), klášter 260.
President German P., professor 1170.
Presl K. Boř., professor 571.
Prešpurk, město 18, 32, 34, 387, 621, 755, 983, 996, 1022, 1023.
Prešpurský mír 996—999, 1002, 1093.
„Prešpurské noviny" 387.
„Principi di Taranto" italská opera 946.
Prchan Josef, rolník 415.
Probsthayda 1103, 1104, 1106.
Procházka, zedník 197, 199.
Procházka, správce 550.
Procházka, professor 806
Procházka Frant. 379.
Procházka Frant., magistrátní rada 881—886, 899
Procházka Frant. Faustin 44, 357, 360, 363, 369, 379, 1171, 1176.
Procházka, sekretář 919.
Procházková Dorota 197.
Prokop sv. 354.
Proseč (u Skutče), ves 182, 203.
Prosek 50.
Prosetín 141, 175.
Prosik 803, 804.
Prosil, učitel 511.
Prosmyky 552
Prosper ze Sinzendorfa hrabě 659, 795.
Prostějov, město 92, 298, 344, 532, 535, 608, 639, 987.
Prostějovsko 361
Protice, osada 115.
Provazník, sedlák 322, 332.
de Provence hrabě 820.
Provencský hrabě 851.
de Providentia Lactantius 534.
Provodín 1074.
Prusinovice, ves 174.
z Prusinovic viz Podstatský.
Prusinovský Vilém, arcibiskup 494.
Prusko 7, 16, 31, 35—37, 64, 129, 136, 151, 155, 156, 189, 236, 272, 442, 444, 465, 533, 580, 581, 587 až 589, 592, 596, 600, 603, 604, 606—608, 613, 629, 630, 634—642, 729, 732, 774, 818, 820, 821, 827, 845, 848, 850, 853, 859, 860, 929, 933—935, 960, 961, 963, 970, 980, 981, 983, 988, 995, 996, 1001, 1002, 1008, 1021, 1033, 1055, 1056, 1058, 1065, 1068, 1098, 1115, 1117, 1118, 1128.
Prusová 204.
Pruša, knihtiskař 517.
Pržno (u Vsetína), ves 132, 176.
Předtisl 206.
Přelouč 179, 833, 834.
Přelovice, ves 182.
Přemysl 567.
Přemyslovci 722.
Přerov, město 73, 91, 542, 1004.
Přerov (u Brandejsa n. L.) 277.
Přerovský kraj 91, 125, 231.
Přestanov 1086, 1088.
z Přestavlk a Chlumčan viz Chlumčanský.
Přibor, město 91, 500, 508, 1172.
Příbram 82, 89, 517, 672.
Přibyl, vojín 1096.
Přibyslav 1031.
Přibyševskij, generál 991.
Přibyševský pluk (ruský) 941.
Příhoda Kristián 455.
z Přichovic viz Přichovský.
Přichovská z Přichovic (provdaná Kresslová) Josefa Ludmila 220.
Přichovský z Přichovic Petr hrabě, kníže arcibiskup pražský 42—44, 167, 226, 230, 232, 233, 236, 255. 516, 621, 644, 737, 757, 801, 833, 1157.
Přím (u Nechanic), ves 427.
Přimětice 1029.
Přísečnice 79, 402, 464.
Přísečnické panství 400, 505.
Přízřenice 405.
Psaní školního mistra . . . k obraně evangelických učitelů a svobodného učení evangelického proti nedůvodnému důkazu, že učitelové evangeličtí nejsou kněží 213.
Pubiček 117, 118, 525
Pubitschek, exjesuita 920.
Puchéř, městečko 619.
Puchmajer Ant. Jaroslav, farář 395, 1178, 1181, 1184.
Puchmajerova škola básnická 482.
Půlpán Jan, hejtman chrudimský 840—842, 951.
Puntovice, ves 989.
Pussel Ondřej 455.
Puteani baron 619, 622, 647, 651, 908.
Pyrenejský poloostrov 1005, 1007.
Pysdorf, ves 1024.
Pyšely 455.

dr. Quarin, lékař 623.
Querlonde, generál 583.
Quiote, generál 1090.

Raab Frant. Ant. šl. 398, 401, 413.
Raabovský systém o svodu robotním neb R. emfytent 399, 400, 402, 403, 413, 667.
Raasdorf, ves 1024.
Ráb 636, 1022, 1024.
Rabštejn 303.
Ráček Ondřej, chasník 885.
Račice 409, 884, 885.
Rada dvorská 634
Rada nad appellacími 76, 110.
Rada státní 19, 25, 27, 57, 61, 65, 67, 68, 70, 132, 133, 135, 143, 151, 152, 191, 202, 220, 221, 233, 236, 259, 262, 293, 295, 335, 336, 339, 348, 349, 432, 458, 471, 633, 634.
Rada tajná 25, 65.
Rada vojenská 74, 225, 243, 336, 1002.
Radbuza, řeka 551.
z Radče viz Radecký.
Radecký z Radče Josef hrabě 1012, 1032, 1041, 1045, 1062, 1074, 1085, 1088, 1100, 1103, 1105, 1107.
Radešín 885.

Radešovice, osada 115.
Radim 756.
Radimské panství 566.
Radivojević, generál 1015, 1021.
Radlice 174.
Radmirov Malý 988.
Radošovice, osada 115.
Radziwil kníže 1152.
Rainer arcivévoda 1041.
Rainera arcivévody pluk 1018.
Ráj, ves 298.
Rajevský, generál 1090.
Rajhrad 122, 305, 357, 984.
Rajhradské panství 541.
Rájov (u Teplé), osada 116.
z Rájova viz Pachta.
Rákoši pole 1016.
Rakouské země venkovské 980, 981, 996.
Rakousko 39, 502, 730, 961, 963, 967—971, 973—975, 977, 980, 983, 988, 995, 996, 998, 1000—1002, 1006—1008, 1011, 1021, 1030 až 1032, 1034, 1035, 1042—1046, 1048, 1055, 1056, 1058—1063, 1067, 1068, 1070, 1073, 1093, 1109, 1115, 1117, 1125, 1146.
Rakousy 272, 512, 541, 1059, 1062, 1011, 1144.
Rakousy Dolní 19, 281, 437, 506, 507, 661, 675, 698, 747, 974, 979, 989, 1115, 1121, 1145.
Rakousy Horní 935, 936, 966—968, 1031.
Rakovnický kraj 40, 71, 72, 80—82, 110, 113, 230, 288, 454, 857, 868.
Rakovník, město 82, 88, 196, 453, 454, 672, 801.
Ranke 16.
Ranná, ves 240.
Rapp, generál 991.
Rasošky, ves 583.
Raspir Václav 887, 895.
Rastadt 928, 933, 934.
Rašín z Riesenburka Jan Adam svob. pán 166, 330.
Rataje 834, 932.
Ratajské panství 834.
Ratajsko 835.
Ratiboř 176.
Ratibořice 1063, 1068.
Ratzenbeck, měšťan 178.
Rautenkranc Josef Miroslav, kněz 1180.
Rauscher, poštmistr 1110.
Rautenstrauch, generál 1107.
Rautenštrauch Štěpán, mnich 39, 43, 44, 46, 237, 546, 252, 256, 356.
Räehnice 1083, 1084.
Realzeitung 516, 530.
Rebentisch baron 61, 73.
Redtwice, statek 37.
Reid Jan, poručík 90.
z Reiflenscheida viz Salm.
Reichel, továrník 445.
Reichenbach 634, 640, 641, 1063, 1068.
Reichenbašská úmluva 641, 642, 729, 774.
Reisbach, rada 730.
Reischach Šimon Tadeáš svob. pán, stát. rada 20, 202.
Reismann z Rýzmberka, radní 81.
Rejn-Kolín, město 13, 852, 854, 862.
Rejnštejn 89.
Reliny, převor 281.
Renč 921.
Renner, krajský kommissař 188.
Retzer, dvor. koncipista 371.
Reuss kníže 641.
Rewiczky svob. pán 136, 592.
Reynier, generál 1075, 1106, 1107.
Řeka 448, 469.
Rheinhausen 1012.
Ribell, knihtiskař 517.
Riecke Viktor Jindřich, pastor 176, 177, 209, 337, 458, 534, 899.
Riedel a spol. 460.
Riedesel baron, vyslanec prus. 24, 587.
Riegger, dvor. rada 43.
Rieger Frant. Ladislav 1183.
Riegger Josef Ant. dr. rytíř 152, 481, 498, 524, 805, 808.
z Riesenburka viz Rašín.
Riesche, generál 978.
Riga 424.
„Rigoristé" 278.
Richter Dr., superintendent 209.
Richter Mikuláš (pseud. Voigta) 266.
Rimnik, řeka 605.
Rimnikskij (= čestný název Suvarova) 943.
Ringelberk, osada 115.
Risatto rytíř 677.
Robespierre 851.
Robotní patent z r. 1775 398.
Roden baron 122, 660, 674, 764, 793, 816, 986, 996.
Rodovští 277.
Rohy 762, 1015.
de Rochambeau markýz, generál 849.
de la Roche Foucaulde markýz 971, 972, 1001.
Rochlice 1078.
Roketnice 131, 165, 443, 451, 452, 455.
Rokos Václav dr., kněz 213, 277, 387, 832, 1177.
Rokycany, město 82, 88, 801, 876.
Rokytná 322, 332, 337, 885.
Rollin Frant., plukovník 798.
z Rolsperka viz Buc.
z Rolsperka Max svob. pán 73.
Romancov hrabě 591.
Ronov Nový 404.
Ronovské panství 400.
Ronšperk 112, 454.
Rosa 384, 385.
Roseč, ves 996.
Rosenauer, inženýr 472.
Rosenberk, generál ruský 933, 936.
Rosenberg hrabě, nej. komoří 21, 622, 623, 758.
Rosenberg kníže, podmaršálek 1010, 1017, 1018, 1025—1027, 1034.
Rosenberg Frant. hrabě, plukovník 92.
Rosenberkův pluk chevauxlegerů 982.
z Rosenegga viz Rosner.
Rosenheim, plukovník 1015.
Rosenmüllerští dědicové 207, 213, 384, 517—518.
z Rosenthála Josef rytíř 645, 646, 653, 728, 780, 904.
z Rosenthálu viz Cellar.
Rosner z Rosenegga Josef svob. pán, podmaršálek 1177.
Rosnerová z Roseneggu (rodilá z Ehrenburka) Valburga 1177.
Rossefort (v Lucemburku) město 851.
Rosův český slovník 366.
Rottenhan Jindřich Frant. hrabě 150, 151, 358, 406, 428, 461, 704, 762, 778, 779, 795, 796, 799, 803, 805, 808, 813, 827, 828, 837, 838, 912, 923, 956, 1125, 1130, 1158, 1152.
Rottenhannová hraběnka 830.
Roudnice 5, 30, 320, 1074, 1153.
Rous kníže 592, 603, 1017, 1031, 1073, 1093.
Rousinov, osada 115.
Rousová, 274.
Rousseau, franc. spisovatel 8, 677, 959.
Rouštka, ves 174.
Rovensko 466.
Roveredo 633.
Royko Kašpar, professor 44, 135, 483.
Rozmanitosti od Hýbla 1183.
Roznicki, generál 1107.
Rozpáralka, ves 404.
Rozsochatec 665.
Roženecké panství 882, 885, 886.
Rožinka 898, 899.
Rožinka Dolní 409.
Rožinka Opatská 409.
Rožinka Zámecká 409.
Rožinské panství 410.
z Rožmberka páni 339, 536, 1180.
Rožmberské panství 537.
Rožmitál 1158.
Rožnov, město 173.
Rössler Matěj, kněz 216.
Řšava 599, 605.
Řšava Nová 605, 641, 642.
Rudolf arcivévoda 1135, 1152, 1160.
Rudolf II. 368, 378, 566, 567, 1164.
Rudolfov 80, 89.
Rudolfstadt 563.
Rudoltice 405.
Ruffer Vojtěch, dějepisec 242.
Rulík Jan, měšťan 237, 305, 316, 357, 367, 379, 389, 448, 517, 553, 556, 568, 753, 1177, 1179, 1182.
Rumburk, město 32, 408, 444, 451, 452, 453, 461, 465, 470, 476, 1075, 1076, 1078, 1094, 1153.
Rumjancov, maršál 599.
Rummerskirch Karel baron 778.
z Rummerskircha Václ. baron 677.
Rumpf Volfgang 611.
Rupp z Ehrenstromu Ignátius Jan 1134.
Rusava (u Holešova) ves 176.
Rusko 31, 37, 55, 131, 344, 345, 444,

465, 470, 589—591, 595—597, 637, 638, 641, 643, 818, 845, 933, 936, 939, 942, 945, 947, 963, 970, 971. 983, 993, 995, 1000—10002, 1008, 1033, 1054, 1055, 1057, 1058, 1060, 1065, 1068, 1070, 1110, 1115, 1117, 1182.
„Ruský katarrh" 481.
Russbach, potok 1016, 1017, 1024 až 1026.
Rusý Václav 545.
Ruth, professor 482.
Ruttkay Samuel, duchovní 179.
Ruzíň (u Prahy), ves 196.
Růžička, kancléř 1157.
Růžička Arnošt Konstantin, biskup 1160.
Růžička Kajetán, dominikán 487.
Růžodol neb Rosenthál za Poříčskou bránou 391.
Rybička Ant. 1179.
Rybná Pusta, ves 881, 885, 887, 890, 891, 893—895, 897.
Rybníky, ves 179.
Rychlovský Jan Dr., děkan 832, 1161—1163, 1177.
Rychmburk 157, 163, 887, 991, 893.
Rychmburské panství 340, 342, 878, 882, 885, 886, 892, 893, 902.
Rychmbursko 180, 212, 545 878
Rychnovské panství 452.
Rychnov, město 82, 89, 452, 454, 608, 1078, 1110, 1172.
Rychnov nad Kněžnou 528, 534.
Rymnik 405.
Rýn, řeka 844, 849, 850, 854, 860, 862, 866, 867, 872, 874, 934, 940, 944, 947, 974, 978, 1057, 1182.
Rýnský spolek 998, 1005, 1009, 1025, 1035, 1041.

Řád sv. Václava 1119.
Řád svatojirský 1096
Řád velkoknížete sv. Štěpána 45.
Řečice Červená, ves 192, 455.
z Řehnic viz Vančura.
„Řekové" 151.
Řeneč 747.
Řepinské panství 193.
Řešohlavy 115.
Řezenská diecése 30, 222, 233, 295.
Řezenský sněm 913.
Řezno, město 233, 234, 866, 867, 871, 934, 961, 997, 1011—1014, 1020, 1022, 1059, 1134.
Ředonice, ves 1133.
Říha Adam, rolník 212.
Řím, město 3, 42, 215, 220—227, 229, 233, 244, 252, 279, 393, 808, 928, 1159.
„Římané", čeští katolíci 130.
Římařov, město 92.
Římov 751.
Římská republika (papežský stát) 937.
Říp, hora 195.
Říše Nová 305.

Sabbatai Zevi nebo Sabbatiani, sekta 343.
Sabbatiani viz Sabbatai Zevi.
Sadská 310, 399, 833, 830, 1110.
ze Sachsengrüna viz Kfeller.
ze Sachsenthálu viz Gosko.
Saint-Hilaire, franc. generál 1018, 1020.
Saken, regiment ruský 940.
Sak z Bohounovic Leopold hrabě 513.
Salcburk, město 968, 1022.
Salcbursko 589, 590, 961, 996, 102.
Salm hrabě 1133.
Salm Frant. hrabě 530, 645, 689.
Salm Karel hrabě 122, 576, 659, 660, 674.
Salm-Reifferscheid Karel hrabě 531.
Salm-Refferscheid hrabě 1137.
Salm-Salm Vilém hrab, arcibiskup 1133, 1157, 1158, 1161, 1166, 1176.
„Salmova lože zednářská" v Brně 531—532.
Salomon Antonín, kupec 453.
Saltikov hrabě, generál rus. 936.
Samm Jan, knihtiskař 370.
„Sammlung einiger Schriften, welche von den kön. Böhmischen Ständen über das neue Steuer-und Urbarial-System veranlasst wurden" 692.
Sány, osada 115.
Sardinie 854.
Sasko 35, 95, 97, 133, 134, 150, 151, 145, 156, 274, 396, 444, 445, 450 až 453, 455, 461, 465, 518, 598, 604, 607, 634, 732, 821, 868, 1021, 1035, 1079, 1080, 1092, 1096, 1097, 1101, 1101, 1117, 1128.
Saskoaltenburský vévoda 564.
Saskogotský vévoda 564.
Saskohildburghauský vévoda 564.
Sasko-Kobursko-Saalfeldského vévody pluk 608.
Saskokoburskosaalfeldský vévoda 564.
Saskomeiningenský vévoda 564.
Saskoweimarskoeisenašský vévoda 564.
Sátmarský mír (r. 1711) 34.
Satorka (zvaný Dedlička), tkadlec 882, 885, 886.
Sattler, továrník 444.
Sauer hrací 633, 637.
Saul, král israelský 1041.
Saurau hrabě 534, 763, 914, 1164.
de Sauvaigne Josef, továrník 449.
Savary, franc. diplomat 899, 993, 1020.
Savojsko 937.
Sayda 1084.
Sázava, řeka 454, 472, 738, 833, 834, 1010.
Sázavsko 835.
Sázavský klášter 295, 302, 404.
Sazená 551.
Säuring, město 1017.
Scotti viz Bernardin.
Scovaux, generál 2028.
Scriptores rerum Bohemicarum 237, 364
Sebald, professor 482.
Sebastian, generál 1075.
Sebastiani Benedikt, kněz 292.
Seconda, ředitel divadelní 798.
Sedan, město 850, 851.
Sedláček Josel V., professor 1170.
Sedlec 101, 280, 293, 301, 212, 575, 938, 1157.
Sedlecko, dvůr 403.
Sedlmajerová Josefa 451.
Sedlnický Antonín, hrabě 1116
Sedmihradsko 31, 130, 323, 336, 337, 598, 604, 605, 629, 1059.
Sedmiletá válka 235, 572, 581, 595, 597, 599, 1032.
Seeger baron, generál 585, 586.
Ségur hrabě, franc. vyslanec, 22, 979.
Sehndorf, ves 401.
Sechter, inženýr 802.
Seibt Karel, univers. professor 10, 44, 362, 363, 480, 482, 483, 495, 498.
Seidendorf, ves 232.
Seidl, válečný rada 849.
Seifen, osada 115.
Seilern hrabě 913, 1047.
Seitenberger Ignát 871.
Seitter, ředitel továrny 176, 457, 577.
Seify 187, 191, 205, 338, 452.
Sekery Tři, osada 115.
Selc, ves 1133.
Selechovský ruský pluk 941.
Selim III. sultán turecký 604.
„Selská vojna", div. hra 389.
Semice 510.
Semilské panství 451.
Semily 455.
Semin 455.
Semteš, ves 181, 187, 203, 207, 208.
Senice, říčka 131.
Seninka, ves 132.
Sensdorf 640.
Sepekov, osada 115, 301.
Seplaky Pavel, senior 184.
Seppel Josef, tesařský mistr 294.
Serenyi hrabě, kanovník 795, 1116.
Serra, ministr 1059.
Servan, franc. ministr války 852, 853.
Servité 280, 281, 294, 298, 303, 306,
Seve Frant. 389, 391, 392.
Seydl, herec 391.
Seyffertshayn 1101, 1102.
Sezemice 491.
Shaftesbury lord, anglický filosof 334.
Shakespeare 577.
Schaffgotsch hrabě 6.
Schaffgotsch Frant hrabě 524, 525.
Schaffgotsch Gotthard hrabě, biskup 47, 226, 234, 235.
Schaffgotsch Jan Prokop hrabě, biskup 127, 229, 230, 328, 1160.
Schaffgotsch Václav Gotthard hrabě 241.
Schaffhausen, město 945.
Schaller Jaroslav, piarista 10, 363, 381, 525, 528.

Schanza, professor 488, 496.
Scharnhost, generál 1060.
Schärding, město 1014.
Schelda, řeka 590, 592, 593.
z Schelchengraben viz Nesslinger.
Scherer, franc. generál 944.
Scherer dr., professor 1126, 1129, 1130.
Schicht a spol. 465.
Schikaneder, spisovatel 390.
Schill, továrník 445.
Schiller, básník 591.
Schirnding Jan svob. pán 644, 677.
Schkeuditz, vesnice 1099.
Schleger, kaplan 200, 209.
Schmalfuss Kosmas 259, 450, 483.
Schmelzing šl. 510, 550.
Schmid, učenec 805.
Schmidburg Bedřich svob. pán 645.
Schmidt, inspektor 400.
Schmidt, kanovník 1157.
Schmidt Kristián Jiří, kazatel 177, 178, 214.
Schmied a spol., velkoobchod 459.
Schmied, kanovník 483, 832, 833.
Schmied Josef 1129.
Schmied Martin 455.
Schmieder, knihkupec 518.
Schneid Antonín baron, biskup 234.
Schor Jan Ferd., professor 471, 512.
Schottwien 633.
Schöbl Gottfried 131.
Schöfl Josef 454.
von Schöler, plukovník 1088.
Schönbach, osada 460.
Schönbauer D., professor 478.
Schönbrun, osada 112.
Schönbrunn 20, 613, 1015, 1016, 1024, 1032, 1034, 1035, 1086.
Schönburské léno 29.
Schöneker Filip, obchodník 459.
Schönfeld, exjesuita 44, 483.
Schönfeld, generál 849.
Schönfeld, osada 80, 459.
ze Schönfelda Expedit, děkan 150.
ze Schönfelda Ferdinand 454.
ze Schönfelda Frant. Tomáš 299, 309.
ze Schönfelda Jan rytíř 324, 384, 385, 386, 517, 518, 550, 803, 804, 1178.
Schönfeldská expedice 385.
Schöngrabern, město 983, 1028.
Schönpflug z Gansenberga Vavřinec, kraj hejtman 71.
Schönwillkomm, ves 402.
Schönwald 640.
Schralt, osada 112.
Schrattenbach Vincenc hrabě, biskup 1116, 1160.
Schreyer, učitel 388.
Schreyer, rada 454, 459, 467, 762, 803, 804.
Schröder, spisovatel 798.
Schröfl z Mannsberka Ignát 125, 127, 576, 659.
Schubart z Kleeblattu Jan Kristián 424.
Schuhknecht Prokop, děkan 241.
Schulenburk hrabě 844.
Schulz Leopold, rada 73, 484, 486.
Schuppler, farář 484.
Schuster JUDr., professor 480.
Schür, obchodník 465.
Schütz Josef, mag. rada 1116.
Schütz Josef 455.
Schütz Karel 454.
Schwarzbach 762.
Schwarzburk J. hrabě 30.
Schwarzburk-Rudolstadtský rod knížecí 562, 563.
ze Schwarzenberka Josef kníže 472, 676, 691, 700, 910, 954.
ze Schwarzenberka Karel kníže 975, 977, 978, 1041, 1045, 1055, 1059, 1062, 1063, 1072, 1074, 1075, 1079, 1080, 1083—1089, 1092, 1094, 1095, 1097—1099, 1101, 1103—1108, 1116, 1197.
Schwarzenberský rod 95.
Schwarzenfeld 872.
Schweiberer Matouš Dr., biskup 2, 120, 239, 240, 243.
Schweickhardt, továrník 456.
Schweizerův pluk 950.
Schwendiger Kristof, farář 233, 234,
Schwyz 945.
Sibiř 1108.
Sič 165.
Siebenbrunn, ves 1027.
Siedler, knihkupec 519.
Siegel Ferdinand, pastor 337.
Siegfeld, ves 400.
Sigray Jakub hrabě 864.
Sikora Petr, kazatel 193.
Sinai, hora 320, 333.
ze Sinzendorfa viz Prosper.
Sion hora 340.
Sionští neb Sionité 340.
„Sjednoceni z lásky k bližnímu" 537, 541.
Skal Jan svob. pán 73,
Skalice (u Haidy) 464.
Skalice Česká 587, 849.
Skalice Klášterská 293, 294.
Skalice Uher., město 34.
Skony, ves 1132.
Skrejchov, ves 414.
Skřivánek, děkan 759.
Sláma z Freyštejna rytíř 816.
Sláma, sedlák 881.
Slaný město 72, 408, 476, 508, 1010, 1073, 1156, 1172.
Slatina 599—1133.
„Sláva a výbornost jaz. českého" od Jana Rulíka 1177.
Slavíček Tadeáš, praelát 47, 484.
Slavíček Vojtěch, professor 487, 493.
Slavatovské stipendium 277.
Slavkov 79, 300, 459, 464, 465, 988, 989, 991—995.
Slavonice, město 99, 1136.
Slepý mládenec 319, 901.
Sleviz 213.
Slezské předměstí (u Hradce Král.) 575, 581.
Slezsko 25, 28—30, 58, 62—64, 73, 78, 80, 81, 91, 145, 148, 204, 205, 231, 232, 235, 236, 261, 277, 396, 400, 405, 408, 436, 438, 443, 452, 491, 500, 506—508, 532, 542, 580, 589, 597, 608, 629, 662, 793, 795, 799, 801, 848, 951, 1034, 1061, 1068, 1071, 1100, 1128, 1128, 1150.
Slezsko Pruské 6, 35, 62, 95, 96, 130, 133, 134, 181, 274, 401, 418, 471, 518, 589, 591, 608, 638, 640, 643, 1001, 1006, 1055, 1056, 1059, 1072, 1073, 1075, 1080, 1088, 1090, 1093, 1096, 1111.
Slezský veřejný konvent 63.
Slivenec, osada 115.
Slivka Ant., mag. rada 1178.
Slivka Václav, měšťan 645, 647, 728, 758, 780, 918.
Slizsko, ves 400.
Sloboda Ondřej, lut. kněz 174.
Sloup, 451, 452, 461, 495.
Sloupnice, ves 162, 203, 248
Sloupské panství 131.
Slovensko 155, 165, 173, 174, 176, 385, 1184.
Sluštice, ves 183, 199.
Smečice 403.
Smederevo 605.
Smíchov 553.
ze Smiřic páni 183.
Smiřice 583,
Smiřické panství 400, 540, 583.
Smittner Josef Matěj rytíř 790, 800.
Smola, plukovník 1019, 1021.
Smolík Jan, tesař 1056.
Smrkovice 402.
Smrkovické panství 400.
Smržovka 443, 466.
Smyrna 343, 456.
Sněm kostnický církevní 135.
Sobeč, osada 115.
Sobek Ignát svob. pán, rada 1116.
Soběhrady 203.
Soběchleby 1086, 1089.
Soběslav 608, 762, 1153.
Sobotka, město 43, 51.
Sociniáni 329, 336.
Sociniánismus 256.
Sokol, vojín 1096.
Sokolnice, ves 989—991.
Solař Jeronym, spisovatel 326.
a Sole Josef 506.
Solnice (u Rychnova n. Kn.) 362.
ze Solopisk viz Mladota.
Sommariva, generál 1031.
Sommer, piarista 397.
Sonnenfels Josef, professor 16, 28, 227, 356, 361, 478, 486, 520, 808, 809, 1151, 1152.
Soprč, ves 182.
Sorbenburk hrabě 1087, 1089, 1090.
Sorg 36.
Sorgenthal 455.
Soud appellační pro král. české 76—79, 82, 85, 87, 90, 99.
Soud appellační a vrchní hrdelní soud (pro Moravu a Slezsko) 78, 100

Soud arcibiskupský lenní v Kroměříži 245.
Soud dvorský 76, 77.
Soud komorní český 76.
Soud menší zemský český 76.
Soud merkantilní 77.
Soud purkrabský v Praze 100.
Soud směneční 77.
Soud větší zemský český 67, 76 až 78, 11165.
Soud zemský moravsko-slezský 78, 79, 245, 1134.
Soudský, domkář 195.
Soudy báňské 79.
Soudy knížeci zemské slezské 63.
Soudy kriminální 81.
„Soukromá učená společnost" 355, 361, 523, 525—528, 805, 806
Soukup, universitní kancléř 491.
Soult, maršál franc. 878, 990, 991.
Sovinky, ves 252.
Spálený mlýn (u Žarosic) 992.
Spangen hrabě 971.
de Spannochi Lelius 798, 865.
Spens z Bodenu Fmanuel svob. pán, rada 1116.
„Sperrkreuzer" 558.
Spělkov 881, 885, 890, 891, 893.
Spielmann Ant. baron 641, 798, 803, 819, 820, 827, 845, 859, 917.
Spindler Josef Antonín, rolník 424.
Spindler svob. pán 458.
Splž, ves 404.
Spojené Státy Severoamerické 514, 1072.
Společnost Neznámých 355, 520.
„Společnost vlasteneckých přátel umění" 11, 174.
„Spolek ku podporování umění hudebního" 1173.
Spolek ku zvelebení hospodářství a svobodného umění v království Českém 423, 424, 428, 429.
Spreng Václav, kněz 292.
Springer Frant., dějepisec 1041, 1043, 1050, 1149.
Srbec, ves 400.
Srbsko 637, 642.
Srdce Ježíšovo, bratrstvi 275.
Srěm 598, 599, 613.
Stadion Filip hrabě 987, 995—998, 1000, 1001, 1006, 1007, 1009, 1021, 1030, 1034, 1035, 1055, 1060, 1062, 1063, 1068.
Stadion Fridrich Lothar hrabě 1134.
Stadiot Frant., hospodář. rada 449.
Stadt-Enzersdorf 1017.
Stahl, plukovník 1091.
Stach Václav, professor 214, 278, 385, 387, 388, 1181.
Stammersdorf (u Vídně), zámek 996, 1006.
Stanislav August II., král polský 595.
Stankov, osada 115.
Stankovy 301.
Stapf Josef 1129.
Stapss Bedřich 1035.
Stárek Jan, mlynář 184.
Starhemberk, kníže 622, 797.
Starorakouské země dědičné 75, 133, 143, 149, 398, 492, 1007.
Stašek Flor, dr., professor 1170.
Stát Papežký 224.
Státy dědičné 1, 8, 10, 13, 16, 31 až 24, 31, 56, 57, 62, 84, 96, 100, 131, 136, 139, 145, 150, 204, 221—224, 235, 244, 259, 260, 262, 267, 269, 274, 276, 278, 281, 282, 284, 301, 331, 344, 347, 355, 384, 421, 431, 448, 460, 463, 469, 475, 477, 481, 483, 513—515, 523, 526, 529, 535, 541, 553, 578, 584, 589, 592, 600, 606, 619, 622, 629—631, 652, 676, 729, 730, 731, 749, 750, 752, 770, 777, 787, 791, 800, 810, 818, 820, 821, 826—828, 836, 839, 850, 853, 855, 859, 860, 862, 863, 865, 874, 880, 909, 910, 916, 928, 936, 947, 948, 957, 959, 961, 962, 966, 967, 998, 1044, 1122, 1123, 1130, 1141, 1148, 1156, 1157.
Státy Generální 590, 592.
Stavební ředitelství navigační v Praze 471.
Stein 563, 981, 1015.
Stein Karel baron, ministr 1008, 1055, 1057.
Steinbach z Kranichštejna Tadeáš Bonifác, opat 127, 301, 358, 411.
Steinberg, továrník 459.
Steiner Jan, zbrojíř 456.
Steiner Ondřej, purkmistr 645, 647, 687—690, 728, 748, 758, 780, 796, 804, 904, 1119.
Steinmetz baron, plukovník 572, 583.
Steinmüller Martin, farář 233, 234.
ze Steinsberka viz Guolfinger.
Steinský František 524.
Stejka, ves 996.
Stejskal, sedlák 835.
Stephani Bohumil, spisovatel 388.
Stepling Josef, professor 362, 363, 523.
Sterling, farář 233.
von Sternau viz Bresler.
Sternegg Leopold svob. pán 645.
Stey Dominik, učitel 317.
Steyer, generál 1028.
Stěnovice, osada 115.
von Stiebitz rytíř 123, 660, 674.
Stiller Josef, farář 173.
Stillfried baron 1047.
Stock dr., bohoslovec 43.
Stodůlky, osada 115.
Stody, ves 1034.
Stohandl, sedlák 885.
Stochov, osada 115.
Stokach 934.
Stoke Josef, kupec 453.
Stoke bratří 461.
Stolpen 1076.
Stomm baron 122.
Stonařov (u Poličky), městečko 49, 50.
Storch a spol. 465.
Stošikovice, ves 1028, 1029.
Stoy Celestin, opat 306.
Stožec 1170.
Stöger, arcibiskupský kancléř 43.
Stötteritz 1106.
Stradiště, osada 115.
Stradoun, ves 327.
Stradov 1086, 1087.
ze Strachovic viz Strachovský.
Strachovský ze Strachovic Frant. rytíř, opat 237, 238.
Strachujov, ves 175.
Straka Jan Petr hrabě 393, 394, 726, 727, 789, 919, 920.
Straka Václav Adam Jiří, svob. pán 394.
Strakonice 476, 500, 548, 607, 1014.
Straky hraběte nadání 7, 393, 1123, 1124.
Stránov 51.
Stránský Frant., professor 525.
Stránský Pavel 403.
Stránský z Greifenfelsu Josef, kraj. hejtman 71.
Stráž 455.
Strážnice, město 500, 508.
Strebersdorf, město 1016.
Streer ze Streeruwitz, kraj. hejtman 71, 75,
Streeruwitz, dvorní rada 63,
ze Streeruwitz viz Streer.
Streitdorf, ves 401.
Strničky 194.
Strnad Ant., professor 53, 357, 363, 379, 483, 498, 520, 520, 524 až 526, 806,
ze Strahmberka Jan Ignát, radní 120.
Strossberger Josef, obchodník 459.
Strumen, město 349.
Struppen 1083.
Strychovský, mlýn 410.
Strymilov, ves 988, 996.
Střebestovice, ves 1056.
Středokluky 476.
Střekov 471, 581,
Stříbro 80, 82, 88, 306, 395, 455, 672, 801.
Střítěž, ves 173.
ze Střítěže viz Dejm.
Střížek, obchodník 452.
Střížovice 1089, 1095.
Stuart, podmaršálek 639.
Stuben svob. pán 677.
Studená 988.
Studenec 885.
Studenec Nový 454.
Studentská legie 1014.
Studnice 896.
Stupan baron 686.
Stupno Hořejší, osada 115.
Stutterheim, generál 1014.
Subkomisse berní krajské 108.
Sudoměřice 476.
ze Sudthaus František 529.
Suchánek Antonín, velmistr křížovníků 120, 290, 621, 629, 644, 646, 701, 728, 740.
Suchdol (v Čechách) 1161.
Suchdol (v Kravařsku), ves 177.
Sucher, vrchní dozorce škol 503.

Suchohrdlí, ves 1028, 1029.
Sucholazec, statek 245.
Suchozanět, generál 1101.
Suchohrady 666.
Sulzbach 872.
Suniperk, město 79, 89, 464.
Sušice, město 88, 89. 801.
Suvarov Alexandr Vasiljévič hrabě, ruský maršál 599, 600, 605, 936, 943–948, 1140.
Suvarov Vasilej Ivanovič hrabě 943,
Suvarov hrabě (mladší), generál ruský 945.
Süss Bernard 880
Svatogotthardský průsmyk 945.
„Svátek českého jazyka", báseň 388.
Svatojanská lože u slunce sjednocených přátel v Orientě brněnském 532.
„Svatojanská lože u vycházejícího slunce" v Brně 531.
Svatojanský řád rytířský 251.
„Svatý denní pořádek" od Noaillesa 370.
Svečinští dragoni (ruský pluk) 940.
Svémyslice 921.
Světské panství 472.
Světlá 454.
Světlá (v Dol. Rakousich) 1015.
„Světský rytířský řád ke cti nejvyšší prozřetelnosti" 533.
Svidnice (u Nasavrch) 455.
Svijany 455.
Svišťov 642.
Svišťovský mír 643.
Svitava, řeka 878.
Svitavy, město 51, 92, 405, 476, 546, 1036.
„Sv. Jáchyma řád" 533.
Svoboda, farář 426.
Svoboda, herec 390.
Svoboda, knikupec 518.
Svoboda Matěj, kanovník 1161.
Svoboda Mořic, provincial Minoritů 1177.
Svoboda V. A. 1184.
Svojanovské panství 892, 893.
ze Švojkova viz Kapoun.
Svojšice 664.
Svojšické panství 664.
Svojšicko 664.
Svratcava, řeka 893.
Svratec 897.
Svratka, řeka 182, 895.
Svratouch (u Hlinského), ves 182, 203, 885, 893, 896, 897.
Svržtovice, osada 115.
Sweerts Felix hrabě 461, 645, 743, 917, 918.
Sweers Jan hrabě 644, 855, 917.
Sweerts Josef hrabě 71, 103, 104, 303, 645, 681.
Sweerts Karel Rudolf hrabě 303.
van Swieten baron, vyslanec 235.
van Swieten, lékař 10, 16, 43, 104, 353, 479, 520.
van Swieten Gustav, praesident stud. kommisse 491.
Sykosynských husarů pluk 941.
Szalatnay Jan 194.
Szallay Josef, kazatel 185—187, 200, 207.
Szallay Samuel, duchovní 175, 187.
Szallay Samuel, superintendent 180, 184, 185.
Széchenyi Štěpán hrabě 1102.
Székely, podplukovník 609.
Szeletseni Ferd., duchovní 174.
Szent-Györgyi Štěpán, rektor 184.
Szentmariay František 664.
Szeremley Samuel, pastor 208.
Szeremley Štěpán, kazatel 186.
Szolarczik Alexandr, notář 864.
Sztarayov hrabě, pol. zbrojmistr 954.
Szüts Samuel, kazatel 192, 208, 210.
Szüts Štěpán 204.

Šabac, pevnost 599.
Šafařík J. P. 1184.
Šach 174.
„Šajny" (= Einlösungsscheine) 1051.
Šalomoun král 535
Šantel Jakub, dominikán 357, 383, 1177.
Šárka osada 115, 301.
Šašina Petr, jesuita 131.
Ščerbatov, generál 1097.
Šebetov, osada 163.
Šemiš 165.
Šenovec svob. pán 677.
Šenov Kamenický 444, 464, 465.
ze Šentála viz Zádubský 813,
Šeršník Leopold, bibliothékař 524.
Šespelovských dragonů pluk 941.
Ševčík Jiří 165.
Šimanovský Josef 192.
Šimek Max, piarista 371.
Šimko Štěpán, kazatel 180.
Šimony, rytmistr 982.
Šiška z Jamolic Arnošt 567.
Škarpský, ruský pluk 941.
Škoda Prokop, převor 305, 357, 1177.
„Školní kommissaři, 506, 507.
Škrábalov, sedlák 174.
Škramník, ves 196, 198, 202, 434, 435.
Škvorec 550.
Škvorecké panství 183, 199.
Škvorecko 183.
Šlapanice 984.
Šlik Josef hrabě 564.
Šliková hraběnka 830, 952,
Šlotava, ves 400.
Šluknov 459, 461, 1074, 1075.
Šluknovské panství 451.
Šluknovský okrsek 232.
Šmatlán Frant., rychtář 182.
Šmid Ambrož, professor 305.
ze Šmitgrabnera rytířové 1179.
Šopka 51, 195, 307.
Španělsko 16, 278, 453, 464, 465, 470. 638, 854, 1010.
Špicberk (u Kohlštátu) 588.
Špilberk 54, 92, 807, 835, 895, 987, 9914, 1031, 1033, 1036.
Špitaské pole (u Prahy) 455, 553.
Špork hrabě 735.
Špork Jan Václ. hrabě 79, 534.
Špork Leopold hrabě 657, 1022.
Špork Václav hrabě 656, 679, 779, 780
Šporka hraběte nadání 239.
Šporkové 377.
Šporkovská praebenda 621, 736, 1160.
Šroubař 891.
Šťáhlavské panství 666.
Štajnbegl, ruský pluk 941.
Štampach Kager Frant. Václav hrabě 109, 530, 677, 689, 697, 721, 742, 789, 857, 868, 908, 916, 930, 935, 945. 950, 951, 1124.
„Šťastný den", div. hra 392.
Šťávnice, město 179, 184
Šternberk, město 92, 97, 443, 487.
ze Šternberka Adam hrabě 284, 563.
Šternberk hrabě 534.
ze Šternberka František hrabě 645, 678, 690, 693, 726, 1055, 1173, 1176, 1179.
ze Šternberka Gunduker hrabě 676.
ze Šternberka Jáchym hrabě 359, 726, 303, 395, 806, 942, 1181, 1176.
ze Šternberka Jan hrabě 359.
ze Šternberka Kašpar hrabě, komorník 392, 527, 685, 693, 1055
ze Šternberka Kristián hrabě 109, 283, 621, 644, 653.
Šternberková (provd. Fürstenberková) hraběnka 68.
Šternberkové hrabata 523, 528.
Šternberské panství 834
Stěnovice (u Plzně), ves 295.
„Štěpán Fadinger", div. hra 389.
Štěpánice Horní 161, 195.
Štěpánovský, mag. rada 1116.
Štěpánovský Jan, magistr. rada 647, 728, 780.
Štětí, město 51, 551.
Štětín 1072.
Štětín Jan, pastor 899.
Štilfried Emanuel svob. pán 371, 659.
„Štity" 426.
Štokrava 759, 983, 1015.
Štoky 476, 984, 994.
Štramberk, město 1014.
Štrasburk 838, 866.
Štýr, město 953.
Štýrsko 136, 257, 541, 608, 273, 1144
Šubíř z Chobině baron 484, 513.
ze Šulštejna viz Kindermann.
Šumava 377, 1005, 1010.
Šumberk, město 92, 297, 461.
Šustek, generál 981.
Švábsko 974
Švamberkové 392.
Švédsko 596, 638, 1058, 1182.
Švenda kněz 382, 1152.
„Švermři" 329.
Švihov 315.
Švýcarsko 171, 424, 456, 462, 934, 935, 937, 943—945, 947, 948, 974, 1049, 1156

Taafe Frant. hrabě 509, 677, 726, 742, 743, 755, 756, 855, 917, 926.
Taafe Jan hrabě 985.
Taafe Rudolf hrabě 1047.
Taafové hrabata 534.
Tábor město 40, 80, 88, 476, 572, 580, 759, 762, 801, 983, 1153.
Táborský kraj 40, 71, 80, 229, 455, 856, 871.
„Táboři" 151.
Tachov 302. 455.
Tajanov nad Pstružnou, ves 404.
Talai Daniel, úředník 387.
Talleyrand, franc. ministr 960 až 962, 994, 995, 1006, 1115,
Talmud 337, 343.
Tamerlán 940.
Tandler, ředitel 389, 391.
Tanucci 16.
Tarouca Sylva hrabě 659.
Tataři 595, 941, 943
Tataři Perekopští 939.
Tauber svob. pán, rada 421.
Tauber baron, kanovník 811.
Taubertränke 1117.
Tauf Florentin, děkan 1162.
Teichdorf, ves, 401.
Telč, město 92, 500, 508, 988.
Telecí 150, 182, 187, 203, 327, 768, 881, 890, 893, 897, 900.
Telecké panství 414.
Telnice, ves 989—991.
Tembová Otilie 300.
Temeš, řeka 599.
„Temperamentní" smlouva 36.
Tempes Ondřej, praelát 125.
Teplá 249, 260. 303, 305, 382, 505, 735.
Teplice, město 38, 99, 408, 459, 587, 1062, 1075, 1076, 1078—1080, 1084, 1086—1091, 1093, 1096, 1097, 1111, 1112, 1153.
Teplice Horní 393.
Teplický klášter 114, 747.
Terentius Varro (Riecke) 534.
Terezie princezna francouzská 877.
z Terešova viz Kořenský.
Terezianský katastr 417.
Terezianský robotní patent 324.
Terezín, město 51, 53, 54—56, 85, 552, 584—588, 592, 607, 614, 637, 794, 871, 1015, 1033, 1086, 1092, 1095, 1111, 1153.
Terst 206, 449, 453, 456, 457, 469.
Tesánek Jan, professor 483, 523 až 525.
Teufenbašský fond 727, 776.
Teufenbašský konvent 107, 127, 485, 487, 493, 764.
Teugen, město 1013.
Těšín, město 28, 34, 63, 73, 81, 92, 155, 183, 204, 206, 236, 469, 476, 500, 508, 535, 547, 630, 635, 865, 1001.
Těšínské knížectví 34, 48, 63, 143, 155, 204, 232, 1117.
Těšínský kraj 34, 92, 147, 151, 159, 204.
Těšínský mír 591.
Thám Karel Ignát 355, 356, 363, 365, 366, 372, 373, 375, 378, 388, 1180.
Thámové bratří 363, 367, 379.
Thám Václav 379, 385, 386, 389, 390, 392.
Theatini neboli Kajetáni 240, 294.
Ther Ferdinand 452.
Theresiánum 776.
Thielen 1085, 1088.
Thierry, generál 1012.
Thugut František baron 159, 860, 863, 866, 876, 877, 918, 928, 933 až 935, 948, 953, 955, 958, 1055.
Thun Antonín hrabě 798.
Thun Frant. Josef hrabě 563.
Thun Jan hrabě 645.
Thun Josef hrabě 180, 540, 546.
Thun V. hrabě, generál 535, 837.
Thun Václav hrabě 645. 1131.
Thun z Werthenfeldu Jakub 471.
Thunová hraběnka 1055.
Thurn hrabě 534.
Tirlemont 859.
Tismice, osada 115.
Tišňov 285, 299.
Tišňovský klášter 299, 301, 450, 457.
Tizián, malíř 566.
Tkaný Jan, rada mag. 1137.
Tobek Jan 840.
Tobských myslivců ruský pluk 941.
Točnické panství 400.
Točník 402.
Todl Daniel, praelát 126.
Toleranční patent 35, 36, 126, 129, 140, 143, 146, 149, 150, 152, 157 až 160, 163—166, 168, 171—173, 176, 177, 180, 183, 184, 188, 189, 193, 196, 200, 204, 222, 319, 320, 325, 326, 329, 330, 335, 370, 372, 574, 608, 629, 740, 744, 751, 878, 894, 902, 1163, 1164.
Toleranční patent falešný 131.
de Tolly viz Barclay.
Tom svob. pán 471.
Tomáše sv. klášter 107.
Tomsa Frant., spisovatel 364, 379.
Tomíček Vendelín, mag. rada 1136.
Tomsa Frant., spisovatel 1132.
Tongern, město 859.
Topičovský Karel, děkan 408.
„Topografické číslo" 420.
z Topolčan viz Matuška.
Torgava 1075, 1097.
Torino, město 944.
Toruň 639, 640.
Toskána 278, 631, 632, 822, 854, 961.
Toskánské velkovévodství 630.
Totiš, město 1031, 1034.
Toulišovský ruský pluk 941.
Tournay, město 833, 850, 862, 1157.
Toušeň 1071,
Toužim 114.
von Törring-Tettenbach Prokop biskup 234.
Trabšice, ves 582.
Trachenberská úmluva 1094.
Traiblut, ruský pluk 941.
Trappisté 1156.
Trappistky 1156.
Trattner knihkupec 518—519,
Trauske Jan Ant., obchodník 465.
Trausnice, hrad 1012.
z Trautmannsdorfa hrabata 261.
z Trautmannsdorfa hrabě 594.
z Trauttmannsdorfa kníže 1061.
z Trautmannsdorfa Ferdinand hrabě 676, 689, 756,
z Traumannsdorfa Kristof Heřman hrabě, opat 260, 875.
z Trautsmanndorfa Tadeáš hrabě 245.
z Trautmannsdorfa Tadeáš hrabě, biskup 1155, 1159—1169, 1168, 1176.
z Trautsmanndorfa Weinhard hrabě 245.
des Traux Mikuláš, podplukovník 583, 588.
Trebendorf, osada 116.
Trebia, řeka 944.
Trenčanská župa 165.
Trenčín, město 34, 173.
Trevír 853, 854.
Trevírské kurfürství 854, 937, 961.
Trhanov 1060.
Tribunál královský (na Moravě) 124.
Trident 961.
Triebischel, ves 509
Trinksaify, osada 116.
Trinitáři 279, 283, 294.
Trismegistus 533.
Trnava 375.
Trnávka, ves 179.
Trojan z Oskořína Jan, professor 316.
Troja, ves 427.
Troll šl., policejní kommissař 864.
Truchsess-Zeil-Hohenemsová hraběnka 535.
Trupovský, měšťan 1161
Trutnov, město 82, 88, 193, 452, 455, 476, 587, 640, 1071.
Trutnovský průsmyk 1075.
Třebechovice, město 89.
Třebenice 547.
Třebešice, osada 115.
Třebíč 1129.
z Třebomyslic viz Dubský 126.
Třeboň 302, 546, 762.
Třeboratice, osada 115.
Třebosice, ves 322.
Třebová Česká 1183.
Třebová Moravská, město 92, 508, 1172.
Třešnovec Horní, ves 182.
Třicetiletá válka 96.
Tři Studně, ves 885.
Tuček, chalupník 328, 337.
Tuček, hud. skladatel 388.
Tučkov, generál ruský 948.
Tuchlovice, osada 115.
Tuchoraz, ves 183.
z Tulešic viz Záblatský.
Tupadly (u Čáslavě) 452, 461.
Turecko 344, 345, 456, 470, 595, 596, 603, 606, 608, 640, 642, 675, 933, 1007.

Tureček, knihtiskař 517.
Turek Frant., rada 1077.
Turenne 943.
Turnov, město 362, 443, 444, 465 až 467, 588, 1073, 1077, 1078, 1080.
Turóczy Jan Sima, senior 203, 210.
Tuřany (u Brna) 49, 52—54, 115, 142, 984.
z Türkheima Karel Ludvík hrabě 956.
Tvarožna, ves 990.
Tvrdoslav 404.
Tvrdý Frant., právník 357, 1176, 1177.
Týdeník (od Palkoviče) 1183.
Tycho de Brahe, hvězdář 53.
Tylov, regiment rus. myslivců 940.
Tylžský mir 1002, 1006, 1008, 1093.
Týnec 454.
Týn Horšův 362, 528.
Týnec Hrochův 318.
Týnec Marianský 315.
Týniště 89.
Tyroly 227, 633, 934, 944, 971, 675, 976, 978—982, 996, 1022.

Ubno, ves 885.
Ubušín Velký, ves 175.
Účtárna stavovská zemská moravská 107, 1139.
„Ueber die Veränderung der czechischen Sprache nebst einer Chrestomathie“ 1132
Ugart Alois hrabě 128, 659, 660, 674, 773, 793, 795, 806, 807, 937, 1150.
Ugart Jan Václav hrabě 798.
Uherčice, ves 992.
Uherek 372.
Uherské země 955, 1008.
Uhersko-hradišťský kraj 73.
Uhry 18, 22, 28, 31, 34, 53, 54, 57, 58, 93, 100, 123, 132, 136, 139, 147, 151, 155—157, 159, 165, 171, 173, 180, 183, 185, 187, 188, 208, 209, 323, 334, 340, 342, 362, 453, 456, 469, 476, 512, 596, 600, 604, 606, 607, 611, 612, 624, 629, 636 až 657, 669, 693—695, 749, 755, 774, 837, 853, 864, 876, 935, 965—967, 992, 1007, 1018, 1022, 1023, 1030, 1031, 1034, 1057, 1059, 1062, 1142, 1181.
Uhřiněves 550.
Újezd Český 1089, 1059.
Újezd Kamenný, osada 113, 868.
Ullefeld Corvin hrabě 790.
Ullrich, plukovník 1034
Ulm, pevnost 975—979, 982, 1086.
Úloh (na Klatovsku), ves 315
Umořovací deputace (Tilgungsdeputation) 1047.
Unanov 1029.
Unčín, ves 175.
Unčov 8, 508, 771, 772, 793.
Únětice, ves 273.
Ungar Karel Rafael dr., 52, 266, 287, 358, 360, 366, 373, 480, 495, 496, 524—526, 530, 532, 550, 830, 1179.
Uničov, město 73, 127, 579, 608.
Unigenitus, bulla 226, 262, 491.
Unwerth Jan hrabě 645, 726.
Unwerth Josef hrabě 645.
Úpa, řeka 581.
Úpa Malá, osada 315.
Úpa Velká, osada 315.
„Ú pravých sjednocených přátel“ v Brně 634.
Urban, sedlák 174.
Urfahr 1015.
Uršula sv. 284.
Uršulinky 284, 285, 297.
Úřad berní stavovský slezský 63.
Úřad desk zemských (český) 76.
Úřad stavovský berniční čes. 105.
Ústí, osada 165.
Ústí nad Labem, město 88, 476, 672, 801, 1010, 1087, 1089, 1092.
Ustroň 277, 542.
Úševice, ves 747, 810.
Útěk 1153.
„Utraquisté“ 353.
„Úvod do práva církevního“ spis Rautenštrauchem 43.
Ulžín 1090.

Václav, krejčí 885.
Václav, svatý 1, 51, 298, 354, 753, 1141, 1152.
Václav II., král český 306, 770.
Václav III., král český 306.
Václav II., 524, 525.
Václavík Pavel, praelát 47, 298, 484.
Vagram 1017, 1023—1025.
Valašsko (Morava) 34, 35, 46, 123, 131, 173, 207, 460, 603, 605, 1006.
Valašsko Malé 642.
z Valdeka Kristián Augustin kníže 97, 206.
Valdenští 254.
z Valdštejna Albrecht 284.
z Valdštejna Arnošt hrabě 534, 676, 875, 917.
z Valdštejna Emanuel Arnošt hrabě, biskup litoměř. 45, 171, 355, 397, 526.
z Valdštejna Emanuel Filibert hrabě 467.
z Valdštejna Jiří hrabě 404.
z Valdštejna Vincenc hrabě 564.
z Valdštejna a Vartenberka Čeněk hrabě 758.
Valdštejnové 377.
Valdštejnská panství 664.
Valenciennes, pevnost 636, 860, 861.
Valenta Václav, tkadlec 881.
Valenta Vojtěch 326.
Valleggio (nad Minciem) 944.
Valma, město 852.
Vamberk, město 89.
Vančura z Řehnic Josef Jáchym, rytíř 790.
Vančurové z Řehnic 790.
Vandamme, generál 1061, 1075—1077, 1083—1092, 1095.
Vaníček Jan, pastor 414.
Vanovice (u Boskovic), ves 175.
Varlejch z Bubna Jan Michal, kanovník 364, 621, 629, 646, 689, 728, 736, 737, 740, 741, 780, 832, 916, 917, 1157, 1161.
Varnsdorf 443, 451—453, 461.
Varšava, město 343, 1001, 1058.
Varšavské velkovévodství 1073.
z Vartenberka viz z Valdštejna.
Varvažov 1090, 1092.
Vary Karlovy, 38, 86, 88, 98, 113, 459, 587, 801, 1057, 1097.
Vásovci 1058
Vatigny 850.
Vatikán 227.
Vavák František, rolník 141, 164, 181, 294, 363, 354, 396, 400, 411, 421, 434, 435, 440, 504, 664, 669, 834, 868, 930, 940, 952, 1052, 1054, 1062, 1071, 1094, 1109, 1111, 1113, 1178, 1181.
Vavák František Jan, rychtář 440, 441.
Vavák Jan, rolník 441.
Vavák Jiří, rolník 440.
Vaváková Barbora 441.
Vaváková Ludmila 440.
Vavřinec, osada 115.
Vebr Fridrich D., ředitel 1173.
Vecsey, generál 1017.
Vegh Jan, kazatel 185, 186, 193, 200, 203, 207.
Veith baron 1049.
Veitmilové 377.
„Vejstraha na hánce jazyka českého“ 367,
Velehradského kláštera panství 142.
Velehrad 280, 281, 297, 298.
Velenice, ves 188, 203, 465.
Velenka 930, 1109.
z Veleslavína Daniel Adam 369, 374.
Velešín 539.
„Veliká lože zednářská“ v Berlíně 529.
Veliká rada brabantská 593.
Veliký Okeán 942.
Velim 186, 203, 208, 340.
Velíš, osada 115.
Velíš 115.
Velkolánské 401.
Velkomezířické panství 541.
Veltruby, osada 115.
Veltruské panství 428.
Veltrusy 551.
Velvary 551, 1110.
Venuto, kanovník 239.
Verdun, pevnost 851, 852.
Verměřice, osada 115.
Verner, krajský hejtman 340.
Verner Coelestin, opat 676, 737, 1156.
Vernéřice 463.
de Vernier Ignát svob. pán, farář 230.
Verst, hejtman litomyšlský 840.
Verych Frant. 464.
Veselí, město 298, 474, 762.
Veselí n. L. 476.
Veselí Nové 411.

Veselský M. P. 314.
Veselý Antonín, děkan 241, 644, 676, 737, 899, 803, 1162.
Věska 401.
Ves Nová, osada 115, 195, 307, 409, 885.
Ves Nová Chřibská 452.
Ves Vranovská 1029.
Vetter Maria Antonín hrabě, arcijáhen 246, 488, 491, 795.
Věcov, ves 175.
Vělička 640.
Věžná, osada 115—885
Věžník Frant. hrabě 44, 61, 79, 109, 109, 118—121, 129, 192, 481, 483, 514, 563.
Vicens Michal, pastor 208.
Victor, maršál 1074—1076.
Viddin 642.
Vídeň, město 5—7, 11, 18—20, 22, 24, 26, 29, 31, 32, 35, 37, 43—46, 49, 51, 52, 54—56, 62, 67, 77, 80, 93, 96, 100, 102, 107, 108, 113, 127, 139, 142, 152, 166, 169, 182, 184, 186, 200, 203, 204, 206, 222 až 228, 232, 233, 236, 242, 242, 245, 257, 262, 266, 289, 291, 329, 335, 337, 344, 346, 353, 356, 359, 371, 375, 386, 402, 407, 435, 449, 453, 454, 456, 461, 462, 468, 469, 471, 472, 474, 475, 477, 484, 485, 491 až 493, 495, 497, 498, 502, 505, 513, 515, 516, 519, 523—525, 528, 529, 549, 553, 561, 562, 565, 567, 578, 580, 583, 587, 594—596, 600, 603, 605, 606 610, 612, 613, 621, 622, 630, 632, 633, 636—638, 641, 647, 653—660, 669, 670, 678—680, 682, 685, 686, 690, 696, 703, 721, 725, 729, 735, 737, 756—759, 761—764, 778, 787, 792—794, 806, 807, 810, 812, 815, 818—822, 825, 826, 828, 829, 837, 844, 845, 847, 848, 852, 853, 855, 861, 864—866, 874, 876, 877, 902—904, 907, 909, 910, 916, 918, 919, 926, 929—931, 936, 946—948, 953, 955, 963, 965, 970, 971, 979—981, 983, 987—990, 994, 995, 1000—1002, 1006, 1009, 1013, 1015, 1016, 1021, 1022, 1036, 1055, 1057, 1060, 1061, 1064, 1065, 1068, 1076—1078, 1115—1118, 1125, 1129, 1137, 1148, 1150, 1166, 1177, 1181, 1184.
Vídeňská měna 1051.
Vídeňský kongres 1107.
Vídeňský mír 1145, 1048, 1056, 1108 1143.
Vidin 641.
Vidná 28, 63, 73, 92.
Vidrkum, ves 404.
z Vidršperka Vincenc svob. pán 657.
Vierwalstettské jezero 945.
Vignet dr., professor 949.
Vignet (mladší), student 950.
Vikoš, učitel 371, 372.
Vilímov 895.
Vilímovský, setník 896, 897,
Villani Karel baron 813.
Vimperské arciknéžství 231.
Vimperk, město 266, 1014, 1034.
Vinař, úředník 372.
Vinaře, ves 327.
Vincent baron, generál 1001,
Vinice, ves 400.
Vinohrady 553.
Vinoř 426, 550, 1071.
Vít, opat 305.
Vít svatý 1.
Vítanov 896, 897.
Vítek Ferdinand (zvaný Ferda) 881. 883, 895, 897.
Vitéz Josef 204.
Vítěnoves 230.
Vítězov, ves 400
Vítkov, město 73.
de Vitte markýz, rada 484.
Vittingshoferův pluk 849.
Vladislav I., král český 288.
Vladislav II. král český 628, 944.
„Vlastenci“ 355.
„Vlastenecké“ divadlo české 804.
Vlašim 871.
Vlašimské panství 834.
Vlček Jaroslav, spisovatel 22, 359, 515.
Vlčice 455.
Vlkov, ves 400.
Vltava, řeka 117, 192, 446, 472, 475, 548, 549, 552, 553, 555, 1010, 1023, 1110, 1153, 1174, 1175.
Vltavice Dolní 1015.
Voda Stará 500, 508.
Vodička, rolník 415.
Vodňany, město 88, 476, 801.
Vodolské panství 184.
Vodrážka Matěj 307.
Vody Kuří 1074
Vogelhuber plukovník 867.
Vogelsangův pluk 1025.
Vogl a spol. 465.
Vogl Jan Antonín hrabě 956.
Vogler. major 583.
Voigt Adaukt, professor, 10, 266, 355, 358, 362, 524, 526, 528.
Vojkov, osada 116.
Vojta Jan, loupežník 833, 834.
Vojtěch vévoda Saský, místodržitel 593.
Vojnovští kyrysnici. ruský pluk 941.
Vojtěch svatý 43, 277, 354, 542.
Vojtěchov, ves 340.
Vokáč František 161.
Vokoun Petr, rytíř 357, 364.
Vokoun. rytíř kapit. děkan 2, 240.
Voldřich z Ehrenfreundu Ferdinand JUDr., professor 480, 481.
Voleč, ves 182.
Volenov 454.
Volešice, osada 115.
Volf Jiří, sedlák 840.
Vollbringer Frant. rytíř 1125.
Voltaire 959.
Volyň, ves 240, 508.
Vondráček, továrník 462.
Vondráček Jan, vojín 196.
Vonks, advokát 635.
z Vonsidla viz Platzer.
Voračický z Paběnic hrabě 540, 726.
Vorarlberk 945, 974, 976, 978, 980, 982.
Vořecký Jakub, továrník 459
Voříkovský z Kunratic Adam rytíř 790, 918.
Voss, pruský komoří 1021.
Vrajt 452.
Vranov, osada 115, 298.
Vratěnín 298.
Vratislav 553, 578, 984.
Vratislav Frant Adam hrabě 1131.
Vratislavovy přihody 369.
Vratislavské diécése, 47, 232, 235, 236, 405.
Vratislavsko-Berlínský mír 418.
Vratslav. ves 326, 327.
Vražda Josef svob. pán 813.
Vražda z Kunvalda svob. pán 677.
Vražďová z Kunvaldu Marie Elekta kněžna, abatyše 284.
Vražkov 289.
Vrbce Velká (u Stránice). ves 176.
Vrbice (u Kladruby), ves 395.
Vrbický 334.
z Vrbna Eugen 356, 364, 379, 526.
z Vrbna Rudolf hrabě 676, 726, 954, 1124, 1047.
Vrbna hrabě, nej. podkomoří 1069.
Vrchlabí 404, 455, 587.
Vrchlabské panství 451.
z Vrtby Frant. Josef hrabě 564, 645, 776, 1173.
z Vrtby Jan Josef hrabě 119.
Vrtěříž, ves 885.
Vrudovice 1132.
Vsacko 166.
Vsetín, město 131, 164, 165, 173.
Všejanský 372.
Všelisy, statek 241.
Všeruby, městečko 1122.
Všetaty 1054.
Vtelno Mělnické 184, 187, 103, 200, 203.
Vterý, ves 982, 1014.
Vulgáta 44
„Výbor měšťanský“ 86.
Výbor zemský český 71, 102, 103, 105, 120, 394. 405, 406, 417.
Výbor zemský český (rozšířený) 102, 105—107, 118—121, 128, 615, 1120, 1121, 1125, 1127—1129, 1231, 1132.
Výbor zemský moravsky 106, 126 1136, 1139, 1140, 1143.
Vydra Stanislav 11, 357, 366, 367, 379, 483, 520, 1166, 1178, 1179.
z Vydří viz Astfeld.
„Východoindická společnost“ v Ostende 448.
Vykleky, ves 201, 222.
Výmar 187, 638, 984.
Výmarská vévodkyně 1063.
Výrovka, říčka 930.
Výskydenský Jan 387.
Výsočany 277, 542.
Výsoká (u Mělníka) 161, 184, 193, 203, 396.
Vysokomýtské panství 886.
Vysokomýtsko 194, 325, 326.

Vyšehrad Král., 250.
Výškov, ves 298, 476, 639, 989, 1036.
Vyšší Brodský klášter 910.
Vyznání augšburské 34, 37, 126, 134, 135, 139, 143, 146, 155, 161, 165, 171—174, 176—178, 180, 183, 184, 187, 190, 192, 204—206, 213, 319, 326.
Vyznání helvetské viz vyz. reformované.
Vyznání pravoslavné 138, 140, 143, 190, 946.
Vyznání reformované 126, 138, 139, 143, 144, 146, 161, 162, 165, 171 až 176, 180—184, 187, 189, 190, 197, 200, 201, 203—206, 210, 213, 219, 226, 334, 343.

Wagen 982.
Wagner Frant., obchodník 459.
Wahrova divadelní společnost 51.
Wachau, vesnice 1099—1101, 1103 až 1105.
Wachtberk 1101.
Waidman, spisovatel 388.
Waldeka hraběte pluk 608.
Waldhuber Ondřej 136.
Waldorf hrabě 659.
Waldstätten baron, děkan 811.
Walhcer Josef, ředitel 171.
Wallis Frant. Arnošt hrabě 79, 109, 119.
Wallis Josef Ant. hrabě 976, 1003, 1005, 1021, 1045, 1047, 1051, 1053, 1124, 1137, 1149, 1150.
Wallis Michal hrabě, polní zbrojmistr 55, 586, 592, 607, 934.
Wallis Olivier hrabě 676, 677.
Wallis Olivier hrabě, generál 820.
Wallis Štěpán hrabě 698.
Wallise Michala hraběte pluk 607,
Walt, professor 1126.
z Waltersheima Karel baron, kanovník 1134.
Walther, knihkupec 518.
Wanders von Grünwald 466.
Warnsdorf Bohumír baron 798.
Wartemberská stezska 1077.
Wartensleben baron 599, 861, 871, 872.
Wartensleben hrabě, plukovník 982.
Wartenslebenův pluk 607, 862, 867.
Wartenburk 1098.
Wassmuth Václav svob. pán 284, 677.
Weikersdorf, město 1015,
Weimar viz Výmar.
Weipert, město 79, 454.
Weishaupt, professor 534.
Weiss Antonín, ředitel berní 780.
Weiss, guberniální sekretář 804.
Weiss Marek, kněz 216.
Weiss z Lilienburka rytíř 856.
Weissenburská opevnění 860.
Weissenfels 1099, 1103.
Weitenfeld, setník 1025.
Wels 981.
z Welzenštejna Josef 123.
Werbek Linhard MDr. 480.
Werben, pevnost 1075.
Wersink, továrník 462.
z Werthenfeldu viz Thun 471.
z Werthenpreisa Bohumil 795
z Werthenpreisu viz Preis.
Westfálský mír 34, 36, 37, 96, 139, 233, 821.
Westphalen hrabě 1055.
Wetzlar 866.
Weyrother, generál 987, 989.
Widderritzsch Malý 1102.
Widderitzsch Velký 1102.
Widršperk z Widršperka Jan Kazimír, kraj. hejtman 81, 677.
z Widršperka viz Widršperk.
Wieland Jan Ondřej 204.
Wiener Diarium, časopis 168, 244.
Wiener Zeitung, časopis 168, 641.
Wissenberk 985.
Wiesenthal 89, 454.
Wieser Kašpar 552.
Wieschinger Jan, obchodník 459.
Wiessner Karel 454.
Wiester Frant. 922.
Wilk, vrchní hejtman 332.
Wilhelm Frant., převor 1171.
Wimmer baron 946, 1049.
Wimpffen baron 1021.
Winckel 1117.
Winckler, kanovník 1157.
Wingelmeyer Václav, kancelista 889.
z Winkelburku Josef, probošt 288, 644, 737, 917.
Winter Adam, obchodník 459.
Wintzingerode, ruský generál 973, 1017.
Wittelsbašský rod 29, 591.
Wittenberk, pevnost 752, 1075, 1097.
Wittgenštejn, generál 1079, 1094, 1107.
Wittgenštejnův pluk 950.
Wittola, probošt 337, 484.
Wolf Josef, řemenář 178.
Wolf Karel 1129.
Wolf Petr Filip, církev. historik 16, 267, 269, 483.
Wolfradovi husaři 849.
Wolfsberg, ves 400.
z Wolkenštejna-Prostburka hrabě 1134.
Wollštein, professor 250.
Wüber Jakub baron 204.
Wöchentlicher Intelligenzzettel aus dem Fragamte der k. k. priv. Lehnbank in Brünn 470.
Wrede, generál 994, 997, 1013, 1093.
Wucherer, nakladatel 206.
von Wurmb ministr saský 160.
Wurgen, nadporučík 411.
Wurmser Dagobert hrabě podmaršálek 177, 179, 198, 214, 534, 563, 607, 636. 484, 860, 930.
Wurmserův pluk 50, 551.
Wurzen 1098.
Würtembersko 176.
Würzburk 867, 872, 1057.

Yorský princ 860, 862.

Záblatský z Tulešic Jan 123, 126 až 128.
Zabo z Brachfelda Emanuel 73.
Záboř, ves 182.
Zábrdovice 54, 55, 122, 251, 297.
Zábrdovický klášter 54, 485, 486.
Zábřeh, město 92.
Začany, ves 989, 991.
Zádubský ze Šentála Jáchym rytíř 813.
Zádušníky 582.
Zahaňská, vévodkyně 1063, 1070.
Zahaňské knížectví 30.
Zahaňské panství 96.
Zahlbas Štěpán, konsistorní rada 234.
Záhlednice, ves 1135.
Zahnové bratří 465.
Zahořanský z Orlika Bernard Augustin JUDr. 88.
Zahrádka, ves 414, 454.
Zahražany (u Mostu) 283.
Záhvozdí 1079.
Zachmanovský pluk ruský 941.
Záchodský Petr 213.
Zachův pluk 1019.
Zaječov, ves 307.
Zákrejs J., ředitel 893.
Zákupy 871.
Záluž, ves 1071.
Zámky Nové 163, 451, 452, 1078, 1153.
Zámoší 492.
Zámoší území 640.
Zapf Matěj, obchodník 459.
Zappe Antonín 389, 391, 392.
Zapper Wolf 465.
Zápy, osada 116, 921.
Zárubová z Hustiřan Alžběta hraběnka 104.
Záskalí, ves 462.
Zásmuky 308.
Zátor, knížectví 38.
Zauschner Jan dr., professor 524.
Zauschner Jan Josef 498.
Závist, ves 885.
Zbiroh 307, 402, 508.
Zbirozské panství 307, 400, 505, 510.
Zboží, ves 181.
Zbraslav, 101, 306, 449, 450, 738, 1071, 1072.
Zbraslavice, městečko 833.
Zbraslavické panství 472.
Zbraslavský klášter 449, 450.
Zdechovice 162.
Zdechovské panství 157, 180.
Zdebuzeves, osada 115.
Zdiby 1153.
Zdislavice, osada 115, 437.
Zeberer Jan, kancléř Nov. města 357, 364, 388.
Zednáři svobodní 344, 520, 529 až 531, 534, 535, 549.
Zedvitzové hrabata 36, 37.
Zehentner, obchodník 451.
Zehisto 1092.
Zehnmark, professor 485, 487.
Zeidler Leopold 450.
Zeiss Jan 455.